

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון - [CC BY-NC-SA 2.5](#) אסור
בשימוש מסחרי
וספרי ויקיטקסט תחת רשיון [GNU Free Doc. License](#)
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) ל' פנחס ראובן שליט"א

ספר החינוך

מיוחס לרב רבי אהרן הלוי זצוק"ל

[בראשית](#) • [נח](#) • [לך לך](#) • [וישלח](#) • [בא](#) • [בשלח](#) • [יתרו](#) • [משפטים](#) • [תרומה](#) • [תצוה](#) • [כי](#)
[תשא](#) • [ויקהל](#) • [ויקרא](#) • [צו](#) • [שמיני](#) • [תזריע](#) • [מצורע](#) • [אחרי](#)
[מות](#) • [קדושים](#) • [אמור](#) • [בהר](#) • [בחקתי](#) • [נשא](#) • [בהעלתך](#) • [שלח](#)
[לך](#) • [קרח](#) • [חקת](#) • [פנחס](#) • [מטות](#) • [מסעי](#) • [דברים](#) • [ואתחנן](#) • [עקב](#) • [ראה](#) • [שופטים](#) • [כי](#)
[תצא](#) • [כי תבוא](#) • [וילך](#)

אגרת המחבר

ספר בראשית

בראשית

א. מצות פריה ורביה

נח

לך לך

ב. מצות מילה

וישלח

ג. שלא לאכל גיד הנשה

ספר שמות

בא

ד. מצות קדוש החדש
ה. מצות שחיטת הפסח.

- ו. מצות אכילת בשר הפסח.
- ז. שלא לאכל הפסח נא ומבשל.
- ח. שלא להותיר מבשר הפסח.
- ט. מצות השבתת החמץ.
- י. מצות אכילת מצה.
- יא. שלא ימצא חמץ ברשותנו בפסח.
- יב. שלא לאכל מכל דבר שיש בו חמץ.
- יג. שלא נאכיל מן הפסח לישראל משמד.
- יד. שלא נאכיל מן הפסל לגר ותושב.
- טו. שלא להוציא מבשר הפסח חוצה.
- טז. שלא לשבר עצם מן הפסח.
- יז. שלא יאכל ערל מן הפסח.
- יח. מצות קדוש בכורות בארץ ישראל.
- יט. שלא לאכל חמץ בפסח.
- כ. שלא יראה לנו חמץ בפסח.
- כא. מצות ספור יציאת מצרים.
- כב. מצות פדיון פטר חמור.
- כג. מצות עריפת פטר חמור.

בשלח

- כד. שלא נלך בשבת חוץ לתחום.

יתרו

- כה. מצות האמנה במציאות השם.
- כו. שלא נאמין באלה בלתי ה' לבדו.
- כז. שלא לעשות פסל.
- כח. שלא להשתחות לעבודה זרה.
- כט. שלא לעבוד ע"ז במה שדרכה להעבד.
- ל. שלא לשבע לשוא.
- לא. מצות קדוש שבת בדברים.
- לב. שלא לעשות מלאכה בשבת.
- לג. מצות כיבוד אב ואם.
- לד. שלא להרג נקי.
- לה. שלא לגלות ערות אשת איש.
- לו. שלא לגנוב נפש מישראל.
- לז. שלא להעיד בשקר.
- לח. שלא לחמד.
- לט. שלא לעשות צורת אדם אפילו לנוי.
- מ. שלא לבנות אבני גזית.
- מא. שלא לפסע על המזבח.

משפטים

- מב. מצות דין עבד עברי.
- מג. מצות יעוד של אמה העבריה.
- מד. מצות פדיון אמה העבריה.

מה. שלא ימכר אמה עבריה הקונה אותה מיד האב.
מו. שלא לגרע שאר כסות ועונה.
מז. מצות בית דין להרג בחנק המחיב.
מח. שלא להכות אב ואם.
מט. מצות דיני קנסות.
נ. מצות בית דין להרג בסיף המחיב.
נא. מצות בית דין לדון נזקי בהמה.
נב. שלא לאכול בשר שור הנסקל.
נג. מצות בית דין לדון בנזקי הבור.
נד. מצות בית דין לדון גנב
נה. מצות בית דין לדון בנזקי הבער.
נו. מצות בית דין לדון בנזקי האש.
נז. מצות בית דין לדון בדין שומר חנם.
נח. מצות בית דין לדון בדין טוען ונטען.
נט. מצות בית דין לדון בדין נושא שכר ושוכר.
ס. מצות בית דין לדון בדין השואל.
סא. מצות בית דין לדון בדין מפתה.
סב. שלא להחיות מכשפה.
סג. שלא להונות הגר בדברים.
סד. שלא להונות הגר בממון.
סה. שלא לענות יתום ואלמנה.
סו. מצות הלואה לעני.
סז. שלא נתבע חוב מעני שאין לו במה לפרע.
סח. שלא נשית יד בין לוח למלוה ברבית.
סט. שלא לקלל הדין.
ע. לאו דברכת השם.
עא. שלא לקלל הנשיא.
עב. שלא להקדים חקי התבואות.
עג. שלא לאכול טריפה.
עד. שלא לשמע טענת בעל דין שלא בפני בעל דין חברו.
עה. שלא יעיד בעל עברה.
עו. שלא לנטות אחרי רבים בדיני נפשות בשביל אחד.
עז. שלא ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני נפשות.
עח. מצות הטיה אחרי רבים.
עט. שלא לרחם על עני בדין.
פ. מצות פרוק משא.
פא. שלא להטות משפט רשע.
פב. שלא לחתוך הדין באמד הדעת.
פג. שלא לקח שחד.
פד. מצות שמטת קרקעות.
פה. מצות שביתה בשבת.
פו. שלא לשבע בעבודת אלילים.
פז. שלא להדיח בני ישראל אחר העבודת אלילים.
פח. מצות חגיגה ברגלים.
פט. שלא נשחט שה הפסח בארבעה עשר בניסן בעוד החמץ ברשותנו.
צ. שלא להניח אמורי הפסח לפסל בלינה.
צא. מצות הבאת בכורים.
צב. שלא לבשל בשר בחלב.

צג. שלא לכתר ברית לשבעה עממים וכן לכל עובד עבודת אלילים.
צד. שלא לשכן עובדי אלילים בארצנו.

תרומה

צה. מצות בנין בית הבחירה.
צו. שלא להוציא בדי הארון ממנו.
צז. מצות סדור לחם הפנים ולבונה.

תצוה

צח. מצות עריכת נרות במקדש.
צט. מצות לבישת בגדי כהנים.
ק. שלא יזח החשן מעל האפוד.
קא. שלא לקרע המעיל של כהנים.
קב. מצות אכילת בשר חטאת ואשם.
קג. מצות הקטרת קטרת.
קד. שלא להקטיר ולהקריב על מזבח הזהב.

כי תשא

קה. מצות נתינת מחצית השקל בשנה.
קו. מצות קדוש ידים ורגלים בשעת עבודה.
קז. מצות משיחת כהן גדול ומלכי בית דוד בשמן המשחה.
קח. שלא יסוך זר בשמן המשחה.
קט. שלא לעשות במתכנת שמן המשחה.
קי. שלא לעשות במתכנת הקטרת.
קיא. שלא לאכל ולשתות תקרבת עבודת אלילים.
קיב. מצות שביתת הארץ בשנת השמטה.
קיג. שלא לאכל בשר בחלב.

ויקהל

קיד. שלא יעשו בית דין משפט מות בשבת.

ספר ויקרא

ויקרא

קטו. מצות מעשה העלה.
קטז. מצות קרבן מנחה.
קיז. שלא להקריב שאר או דבש.
קיח. שלא להקריב קרבן בלא מלח.
קיט. מצות מליחת הקרבן.
קכ. מצות קרבן בית דין אם טעו בהוראה.
קכא. מצות קרבן חטאת ליחיד ששגג במצות לא תעשה שחיבין עליה כרת.

קכב. מצות עדות.
קכג. מצות קרבן עולה ויורד.
קכד. שלא להבדיל בחטאת העוף.
קכה. שלא לתן שמן זית במנחת חוטא.
קכו. שלא לתת לבונה במנחת חוטא.
קכז. מצות תוספת חמש לאוכל מן ההקדש או מועל בו.
קכח. מצות קרבן אשם תלוי.
קכט. מצות קרבן אשם ודאי.
קל. מצות השבת גזל.

צו

קלא. מצות הרמת הדשן.
קלב. מצות הדלקת אש על המזבח בכל יום.
קלג. שלא לכבות אש מעל המזבח.
קלד. מצות אכילת שירי מנחות.
קלה. שלא לעשות שירי מנחות חמץ.
קלו. מצות קרבן מנחה של כהן גדול בכל יום.
קלז. שלא לאכול מנחת כהן.
קלח. מצות מעשה החטאת.
קלט. שלא לאכל מבשר חטאות הנעשין בפנים.
קמ. מצות מעשה האשם.
קמא. מצות מעשה זבח השלמים.
קמב. שלא להותיר מבשר קרבן התודה.
קמג. מצות שרפת נותר הקדשים.
קמד. שלא לאכל פגול.
קמה. שלא לאכל בשר קדשים שנטמא.
קמו. מצות שרפת בשר קדש שנטמא.
קמז. שלא נאכל חלב.
קמח. שלא נאכל דם בהמה חיה ועוף.

שמיני

קמט. שלא יכנסו הכהנים למקדש מגדלי שער.
קנ. שלא יכנסו הכהנים למקדש קרועי בגדים.
קנא. שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה.
קנב. שלא להכנס שתויי יין במקדש וכן שלא יורה שתוי.
קנג. מצות בדיקת סימני בהמה וחיה.
קנד. שלא לאכל בהמה וחיה טמאה.
קנה. מצות בדיקת סימני דגים.
קנו. שלא לאכל דג טמא.
קנז. שלא לאכל עוף טמא.
קנח. מצות בדיקת סימני חגבים.
קנט. מצות טמאת שמנה שרצים.
קס. מצות ענין טמאת אכלין.
קסא. מצות ענין טמאת נבלה.
קסב. שלא לאכל שרץ הארץ.
קסג. שלא לאכל מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפרות.

קסד. שלא לאכל משרץ המים.
קסה. שלא לאכל מן השרצים המתהוים מן העפוש.

תזריע

קסו. מצות ענין טמאת יולדת.
קסז. שלא יאכל טמא מן הקדשים.
קסח. מצות קרבן יולדת.
קסט. מצות ענין טמאת מצרע.
קע. שלא לגלח שער הנתק.
קעא. הנהגת המצרע וכל מטמאי אדם בפריעה ופרימה.
קעב. מצות ענין נגעי בגדים.

מצורע

קעג. מצות הטהרה מן הצרעת שתהיה במינים ידועים.
קעד. מצות תגלחת מצרע ביום השביעי.
קעה. מצות טבילה לטמאים.
קעו. מצות קרבן מצרע כשיתרפא מצרעתו.
קעז. מצות ענין טמאת בית שיהיה בו נגע.
קעח. מצות ענין טמאת זב להיות טמא ומטמא.
קעט. מצות קרבן זב כשיתרפא מזובו.
קפ. מצות ענין טמאת שכבת זרע שהוא טמא ומטמא.
קפא. מצות ענין טמאת נדה שטמאה ומטמאה.
קפב. מצות ענין טמאת זבה שטמאה ומטמאה.
קפג. מצות קרבן זבה כשתרפא מזובה.

אחרי מות

קפד. שלא יכנסו הכהנים בכל עת במקדש וכל שכן זרים.
קפה. מצות עבודת יום הכפורים.
קפו. שלא לשחט קדשים חוץ לעזרה.
קפז. מצות כסוי הדם.
קפח. שלא להתחתן באחת מכל העריות.
קפט. שלא לגלות ערות אב.
קצ. שלא לגלות ערות אם.
קצא. שלא לגלות ערות אשת אב ואף על פי שאינה אמו.
קצב. שלא לגלות ערות אחותו בכל צד שהיא אחותו.
קצג. שלא לגלות ערות בת הבן.
קצד. שלא לגלות ערות בת הבת.
קצה. שלא לגלות ערות הבת.
קצו. שלא לגלות ערות אחותו מן האב והיא בת אשת אביו.
קצז. שלא לגלות ערות אחות אב.
קצח. ערות אחות אמך לא תגלה.
קצט. ערות אחי אביך לא תגלה.
ר. ערות אשת אחי אביך לא תגלה.
רא. ערות כלתך לא תגלה.
רב. ערות אשת אחיך לא תגלה.

רג. ערות אשה ובתה לא תגלה.
רד. ערות אשה ובת בנה.
רה. שלא לגלות ערות אשה ובת בתה.
רו. ערות אשה ואחותה.
רי. שלא לבוא על אשה נדה.
רח. שלא נתן מזרעו למלך.
רט. שלא לבוא על הזכרים.
רי. שלא לשכב עם בהמה.
ריא. שלא תשכבנה הנשים עם הבהמות.

קדושים

ריב. מצות יראת אב ואם.
ריג. שלא לפנות אחר עבודת אלילים לא במחשבה ולא בדבור ולא בהבטה.
ריד. שלא לעשות עבודת אלילים לא לעצמו ולא לזולתו.
רטו. שלא לאכל נותר.
רטז. להניח פאה בשדה.
ריז. שלא לכלות הפאה בשדה.
ריח. לעזב הלקט בשדה.
ריט. שלא לקחת שבלים הנופלים בשעת הקציר.
רכ. מצות הנחת פאת הכרם.
רכא. שלא לכלות פאת הכרם.
רכב. מצות הנחת פרט הכרם.
רכג. שלא ללקט פרט הכרם.
רכד. שלא לגנב שום ממון.
רכה. שלא נכחש על ממון שיש מאחר בידינו.
רכו. שלא לשבע על כפירת ממון.
רכז. שלא לשבע לשקר.
רכח. שלא לעשק.
רכט. שלא לגזל.
רל. שלא לאחר שכר שכיר.
רלא. שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה.
רלב. שלא להכשיל תם בדרך.
רלג. שלא לעול המשפט.
רלד. שלא לכבד גדול בדין.
רלה. מצוה שישפט בצדק.
רלו. שלא לרגל.
רלז. שלא לעמד על דם רעים.
רלח. שלא לשנא אחים.
רלט. מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה.
רמ. שלא להלבין פני אדם מישראל.
רמא. שלא לנקם.
רמב. שלא לנטר.
רמג. מצות אהבת ישראל.
רמד. שלא להרביע בהמה מין עם שאינו מינו.
רמה. שלא לזרע כלאי זרעים ולא נרכיב אילן בשום מקום בארץ.
רמו. שלא לאכול ערלה.
רמז. מצות נטע רבעי.

רמח. שלא לאכל ולשתות כדרך זולל וסובא.
רמט. שלא לנחש.
רנ. שלא לעונן.
רנא. שלא להקיף פאת הראש.
רנב. שלא להשחית פאת זקן.
רנג. שלא נכתב בבשרנו כתבת קעקע.
רנד. מצות היראה מן המקדש.
רנה. שלא לעשות מעשה אוב.
רנו. שלא לעשות מעשה ידעוני.
רנז. מצות כבוד חכמים.
רנח. שלא להונות במדות וכל המדות בכלל.
רנט. מצות צדוק המאזנים והמשקלים והמדות.
רס. שלא לקלל אב ואם.
רסא. מצוה שישרפו מי שיתחייב שרפה.
רסב. שלא ללכת בחקת הגוים.

אמור

רסג. שלא יטמא כהן הדיוט במת זולת בקרובים המבארים בכתוב.
רסד. מצות ענין טמאת הכהנים לקרוביהם, ובכללה ...
רסה. שלא ישמש כהן טבול יום עד שיעריב שמשו.
רסו. שלא ישא כהן אשה זונה.
רסז. שלא ישא כהן אשה חללה.
רסח. שלא ישא כהן גרושה
רסט. מצות קדוש זרע אהרן.
רע. שלא יכנס כהן גדול באהל המת.
רעא. שלא יטמא כהן גדול בשום טמאה במת.
רעב. מצות כהן גדול לשא נערה בתולה.
רעג. שלא ישא כהן גדול אלמנה.
רעד. שלא יבעל כהן גדול אלמנה.
רעה. שלא יעבד כהן בעל מוס במקדש.
רעו. שלא יעבד כהן בעל מוס עובר.
רעז. שלא יכנס בעל מוס בהיכל כלו.
רעח. שלא יעבד כהן טמא.
רעט. שלא יאכל כהן טמא תרומה.
רפ. שלא יאכל שום זר תרומה.
רפא. שלא יאכל תושב כהן ושכיר תרומה.
רפב. שלא יאכל ערל תרומה.
רפג. שלא תאכל חללה מן הקדש.
רפד. שלא לאכל טבל.
רפה. שלא נקדיש בעלי מומין למזבח.
רפו. מצות הקרבן להיות תמים.
רפז. שלא נתן מוס בקדשים.
רפח. שלא נזרק דם בעל מוס על המזבח.
רפט. שלא נשחט בעל מוס לשם קרבן.
רצ. שלא נקטיר מאמורי בעלי מומין.
רצא. שלא לסרס אחד מכל המינים.
רצב. שלא להקריב קרבן בעל מוס מיד הנכרי.

רצג. מצות הקרבן שיהיה משמנה ימים ולמעלה.
רצד. שלא לשחט בהמה ובנה ביום אחד.
רצה. שלא לעשות דבר שיתחלל בו שם שמים בין בני אדם.
רצו. מצות קדוש השם.
רצז. מצות שביתה ביום ראשון של פסח.
רחצ. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של פסח.
רצט. מצות קרבן מוסף כל שבעת ימי הפסח.
ש. מצות שביתה בשביעי של פסח.
שלא לעשות מלאכה ביום שביעי של פסח.
שב. מצות קרבן העמר של שעורים.
שג. שלא לאכל מתבואה חדשה קדם כלות ששה עשר בניסן.
דש. שלא לאכל קלי מתבואה חדשה עד היום ההוא.
שה. שלא לאכל כרמל מתבואה חדשה עד היום ההוא.
שו. מצות ספירת העמר.
שז. מצות קרבן מנחה חדשה מן החטים ביום עצרת.
שח. מצות שביתה ממלאכה ביום עצרת.
שט. שלא לעשות מלאכה ביום חג שבועות.
שי. מצות שביתה ביום ראש השנה.
שיא. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון בתשרי.
שיב. מצות קרבן מוסף ביום ראש השנה.
שיג. מצות תענית ביום עשירי בתשרי.
שיד. מצות קרבן מוסף של יום הכפורים.
שטו. שלא לעשות מלאכה בעשרה בתשרי.
שטז. שלא לאכל ולשתות ביום הכפורים.
שיז. מצות שביתה ממלאכה ביום הכפורים.
שית. מצות שביתה ממלאכה ביום ראשון של חג הסוכות.
שיט. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חג הסוכות.
שכ. מצות קרבן מוסף בכל יום משבעת ימי הסוכות.
שכא. מצות שביתה ממלאכה ביום שמיני של סוכות.
שכב. מצות קרבן מוסף ביום שמיני של סוכות שהוא נקרא שמיני עצרת.
שכג. שלא לעשות מלאכה ביום שמיני עצרת.
שכד. מצות נטילת לולב.
שכה. מצות ישיבת סכה.

בהר

שכו. שלא נעבד האדמה בשנה השביעית.
שכז. שלא נעשה עבודה גם באילנות.
שכח. שלא נקצר ספיחים בשנה השביעית.
שכט. שלא נאסף פרות האילן בשביעית כדרך שאוספין אותן בכל שנה.
של. מצות ספירת שבע שבתות שנים.
שלא. מצות תקיעת שופר ביום הכפורים של יובל.
שלב. מצות קדוש שנת היובל.
שלג. שלא נעבד הארץ בשנת היובל.
שלד. שלא נקצר ספיחי תבואות של שנת היובל.
שלה. שלא לאסף פרות האילנות בשנת היובל כדרך שאוספים ...
שלו. מצות עשית דין בין לוקח ומוכר.
שלוז. שלא להונות במקח וממכר.

שלת. שלא להונות אחד מישראל בדברים.
שלט. שלא נמכר שדה בארץ ישראל לצמיתות.
שמ. מצות השבת קרקע לבעליהן ביובל.
שמא. מצות פדיון בתי ערי חומה עד השלמת שנה.
שמב. שלא לשנות ממגרשי הלויים.
שמג. שלא להלוות ברבית לישראל.
שדמ. שלא נעבד בעבד עברי עבדת בזיון כמו עבדת כנעני.
שמה. שלא נמכר עבד עברי על אבן המקח.
שמו. שלא לעבד בעבד עברי בעבדת פרך.
שמז. מצות עבודה בעבד כנעני לעולם.
שמח. שלא להניח לגוי לעבד בעבד עברי הנמכר לו.
שמט. שלא נשתחוה על אבן משכית אפילו לשם.

בחקתי

שנ. מצות מעריך אדם שיתן דמים הקצובים בתורה.
שנא. שלא נמיר הקדשים.
שנב. מצות הממיר בהמת קרבן בבהמה אחרת שתהיינה שתיהן קדש.
שנג. מצות מעריך בהמה שיתן כפי שיעריכנה הכהן.
שנד. מצות מעריך בתים שיתן כערך שיעריכנה הכהן ותוספת חמש.
שנה. מצות מעריך שדה שיתן כערך הקצוב בפרשה.
שנו. שלא לשנות הקדשים מקרבן לקרבן.
שנז. מצות דין מחירים מנכסיו שהוא לכהנים.
שנח. שלא ימכר קרקע שהחרימו אותה בעלים אלא תנתן לכהנים.
שנט. שלא יגאל שדה החרם.
שס. מצות מעשר בהמה טהורה בכל שנה.
שסא. שלא למכר מעשר בהמה אלא יאכל בירושלים.

ספר במדבר

נשא

שסב. מצות שלוח טמאים חוץ למחנה שכינה.
שסג. שלא יכנס טמא בכל המקדש.
שסד. מצות ודוי על החטא.
שסה. מצות סוטה שיביאנה הבעל אל הכהן ויעשה לה כמשפט הכתוב.
שסו. שלא נתן שמן בקרבן סוטה.
שסז. שלא לשים לבונה בקרבן סוטה.
שסח. שלא ישתה הנזיר יין או כל מיני שכר.
שסט. שלא יאכל הנזיר ענבים לחים.
שע. שלא יאכל הנזיר צמוקים.
שעא. שלא יאכל הנזיר גרעיני הענבים.
שעב. שלא יאכל הנזיר קלפת הענבים.
שעג. שלא יגלח הנזיר שערו.
שעד. מצות גדול שער נזיר.
שעה. שלא יכנס הנזיר לאהל המת.

שעו. שלא יטמא הנזיר במת ובשאר טמאות.
שעז. מצות גלוח הנזיר והבאת קרבנותיו.
שעח. מצות ברכת כהנים בכל יום.
שעט. מצות משא הארון בכתף.

בהעלתך

שפ. מצות פסח שני בארבעה עשר באיר.
שפא. מצות פסח שני שיאכל על מצות ומרורים.
שפב. שלא להותיר כלום מבשר הפסח שני למחרתו.
שפג. שלא לשבר עצם מעצמות פסח שני.
שפד. מצות תקיעת חצוצרות במקדש ובמלחמה.

שלח לך

שפה. מצות חלה.
שפו. מצות ציצית.
שפז. שלא לתור אחר מחשבת הלב וראית העינים.

קרח

שפח. מצות שמירת המקדש.
שפט. שלא יתעסקו הכהנים בעבודת הלויים ולא הלויים בעבודת כהנים.
שצ. שלא יעבד זר במקדש.
שצא. שלא לבטל שמירת המקדש.
שצב. מצות פדיון בכור אדם.
שצג. שלא לפדות בכור בהמה טהורה.
שצד. מצות עבודת הלויים במקדש.
שצה. מצות מעשר ראשון.
שצו. מצות הלויים לתת מעשר מן המעשר.

חקת

שצז. מצות פרה אדמה.
שצח. מצות טמאה של מת.
שצט. מצות מי נדה שמטמאין אדם טהור ומטהרין אדם טמא ...

פנחס

ת. מצות דיני נחלות.
תא. מצות תמידין בכל יום.
תב. מצות קרבן מוסף של שבת.
תג. מצות קרבן מוסף בכל חדש וחדש.
תד. מצות קרבן מוסף ביום חג השבועות.
תה. מצות שופר בראש השנה.

מטות

תו. מצות דין הפרת נדרים.
תז. שלא נחל דברנו בנדרים.

מסעי

תח. מצות ישראל לתת ערים ללויים לשבת בהן והן קולטות.
תט. שלא להרג מחיב קדם שיעמוד בדין.
תי. מצות בית דין לשלוח מכה נפש בשגגה מעירו לערי מקלט ועל ...
תיא. שלא יורה העד בדין שהעיד בו בדיני נפשות.
תיב. שלא לקח כפר להציל ממות הרוצח.
תיג. שלא נקח כפר ממחיב גלות לפטרו מן הגלות.

ספר דברים

דברים

תיד. שלא למנות דין שאינו יודע בדיני התורה.
תטו. שלא יירא הדין בדין.

ואתחנן

תטז. שלא להתאוות ממון חברו.
תיז. מצות אחדות השם.
תיח. מצות אהבת השם.
תיט. מצות תלמוד תורה.
תכ. מצות קריאת שמע שחרית וערבית.
תכא. מצות תפלין של יד.
תכב. מצות תפלין של ראש.
תכג. לקבע מזוזה בפתחים.
תכד. שלא לנסות נביא אמת יותר מדאי.
תכה. מצות הרגת שבעה עממין.
תכו. שלא לחן ולרחם על עובד אלילים.
תכז. לא להתחנן בעובדי אלילים.

עקב

תכח. שלא להנות מצפוי עבודה זרה ומשמשיה.
תכט. שלא להנות מתקרבת עבודה זרה.
תל. לברך את השם אחר אכילת המזון.
תלא. מצות אהבת הגרים.
תלב. מצות יראת השם.
תלג. מצות תפילה.
תלד. להדבק בחכמי התורה.
תלה. להשבע בשמו יתברך באמת.

ראה

תלו. לאבד עבודה זרה ומשמשיה.
תלוז. שלא לאבד דברים שנקרא שמו יתברך עליהם.
תלח. שיביא כל נדריו ברגל ראשון.
תלט. שלא להקריב קרבן חוץ לעזרה.
תמ. מצוה להקריב כל הקרבנות בבית הבחירה.
תמא. לפדות קדשים שנפל בהם מום.
תמב. שלא לאכל מעשר שני של דגן חוץ לירושלים.
תמג. שלא לאכל מעשר שני של תירוש חוץ לירושלים.
תמד. שלא לאכל מעשר שני של יצהר חוץ לירושלים.
תמה. שלא לאכל בכור תמים חוץ לירושלים.
תמו. שלא לאכל קדשי הקדשים חוץ לעזרה.
תמוז. שלא לאכל בשר העולה.
תמח. שלא לאכל קדשים קלים קדם זריקת דמים.
תמט. שלא יאכל כהן בכורים קדם הנחתם בעזרה.
תנ. שלא לעזב הלוי, מלתן לו מתנותיו.
תנא. מצות שחיטה.
תנב. שלא לאכל אבר מן החי.
תנג. להביא קדשים בבית הבחירה.
תנד. שלא להוסיף על המצות ופרושן.
תנה. שלא לגרע ממצות התורה.
תנו. שלא לשמע ממתנבא בשם עבודה זרה.
תנוז. שלא לאהב המסית.
תנח. שלא לעזב שנאתו על המסית.
תנט. שלא להציל המסית.
תס. שלא ללמד זכות למסית.
תסא. שלא למנע מללמד על המסית חובה.
תסב. שלא להסית אחד מישראל לעבד עבודה זרה.
תסג. מצות חקירת העדים היטב.
תסד. שריפת עיר הנדחת ולהרג אנשיה.
תסה. שלא לבנות עיר הנדחת.
תסו. שלא להנות בממון עיר הנדחת.
תסז. שלא להתגודד כמו עובדי עבודה זרה.
תסח. שלא לקרח על מת.
תסט. שלא לאכל פסולי המקדשין.
תע. לבדק בסימני העוף.
תעא. שלא לאכל שרץ העוף.
תעב. שלא לאכל מבשר בהמה חיה ועוף שמתו מאליהן.
תעג. מצות מעשר שני.
תעד. להפריש מעשר עני.
תעה. שלא לתבע חוב שעברה עליו שביעית.
תעו. מצוה לנגש את הנכרי.
תעז. שישמיט כל הלואותיו בשביעית.
תעח. שלא יאמץ את לבבו על העני.
תעט. מצות צדקה.
תפ. שלא נמנע מלהלוות קדם שמטה.
תפא. שלא לשלח עבד עברי ריקם.
תפב. להעניק לו בצאתו לחפשי.

תפג. שלא לעבד בקדשים.
תפד. שלא לגוזז הצמר בקדשים.
תפה. שלא לאכל חמץ אחר חצות.
תפו. שלא להותיר מקרבן חגיגה עד יום שלישי.
תפז. שלא להקריב קרבן פסח בבמת יחיד.
תפח. מצוה לשמח ברגלים.
תפט. להראות ברגלים בבית הבחירה.
תצ. שלא נעלה לרגל בלא קרבן.

שופטים

תצא. למנות שופטים ושוטרים.
תצב. שלא לטע אשרה.
תצג. שלא להקים מצבה.
תצד. שלא להקריב קרבן בעל מום עובר.
תצה. לשמע בקול בית דין בכל זמן.
תצו. שלא לסור מדבריהם.
תצז. למנות מלך מישראל.
תצח. שלא להקים עלינו מלך נכרי.
תצט. שלא ירבה המלך סוסים.
תק. שלא לשכן בארץ מצרים לעולם.
תקא. שלא ירבה לו המלך נשים.
תקב. שלא ירבה לו המלך כסף וזהב.
תקג. שיכתב המלך ספר תורה שני לעצמו.
תקד. שלא ינחל שבט לוי בארץ ישראל.
תקה. שלא יקח שבט לוי חלק בבזה.
תקו. לתת זרוע ולחיים וקבה לכהן.
תקז. להפריש תרומה גדולה לכהן.
תקח. לתת לכהן ראשית הגז.
תקט. להיות הכהנים והלויים עובדים במקדש למשמרות.
תקי. שלא לקסם.
תקיא. שלא לכשף.
תקיב. שלא לחבר חבר.
תקיג. שלא לשאל בבעל אוב.
תקי�. שלא לשאל בידעוני.
תקטו. שלא לדרש אל המתים.
תקטז. מצוה לשמע אל נביא האמת.
תקיז. שלא להנבא בשקר.
תקיח. שלא להתנבא בשם עבודה זרה.
תקיט. שלא נירא מהריגת נביא השקר.
תקכ. מצוה להכין שש ערי מקלט.
תקכא. שלא לחוס על הרוצח וחובל.
תקכב. שלא להסיג גבול.
תקכג. שלא יקום דבר העדות בעד אחד.
תקכד. לעשות לעד זומם כאשר זומם.
תקכה. שלא לערץ ולפחד במלחמה.
תקכו. מצוה למשח כהן למלחמה.
תקכז. לשלח שלום לערים שצרים עליהן.

תקכח. שלא להחיות נשמה משבעה עממין.
תקכט. שלא להשחית אילני מאכל.
תקל. לערף את העגלה בנחל.
תקלא. שלא לעבד ולזרע באותו קרקע.

כי תצא

תקלב. לדון דין יפת תאר ככתוב בתורה.
תקלג. שלא למכר יפת תאר.
תקלד. שלא להעבידה אחר שבעלה.
תקלה. לתלות המחייב לתלות.
תקלו. שלא להלין התלוי.
תקלז. לקברו בו ביום וכן כל המתים.
תקלח. להשיב אבדה לישראל.
תקלט. שלא להעלים עיניו ממנה.
תקמ. שלא להניח בהמת חברו נופלת תחת משאה.
תקמא. לטען המשא שנפל עם חברו.
תקמב. שלא תלבש אשה עדי איש.
תקמג. שלא ילבש איש מלבושי אשה.
תקמד. שלא לקח אם על בנים.
תקמה. לשלח האם אם לקחה על הבנים.
תקמו. מצות מעקה.
תקמז. שלא להניח מכשול.
תקמח. שלא לזרע כלאים בכרם.
תקמט. שלא לאכל כלאי הכרם.
תקנ. שלא לעשות מלאכה בשני מיני בהמות.
תקנא. שלא ללבש שעטנז.
תקנב. לשא אשה בכתבה וקדושין.
תקנג. מצוה שתשב אשת מוציא שם רע תחתיו לעולם.
תקנד. שלא יגרשנה כל ימיו.
תקנה. מצוה על בית דין לסקל המחייב.
תקנו. שלא לענש האנוס בחטא.
תקנז. מצות על האנוס שישא אנוסתו.
תקנח. שלא יגרשנה כל ימיו.
תקנט. שלא ישא סריס בת ישראל.
תקס. שלא ישא ממזר בת ישראל.
תקסא. שלא יבוא עמוני ומואבי בקהל השם.
תקסב. שלא לדרש שלומם במלחמה.
תקסג. שלא להרחיק אדומי דור שלישי מלבוא בקהל.
תקסד. שלא להרחיק מצרי דור שלישי.
תקסה. שלא יכנס טמא להר הבית.
תקסו. מצוה להתקין מקום להפנות בו.
תקסז. מצוה להתקין יתד לחפר בו.
תקסח. שלא להסגיר עבד שברח אל אדונו.
תקסט. שלא להונות עבד הבורח אלינו מחוצה לארץ.
תקע. שלא לבעל אשה בלא כתבה וקדושין.
תקעא. שלא להקריב אתנן זונה ומחיר כלב.
תקעב. שלא יתן הלוח רבית לישראל.

תקעג. להלוות לנכרי ברבית.
תקעד. שלא לאחר נדריו יותר משלשה רגלים.
תקעה. לקים מוצא שפתיו כמו שנדר.
תקעו. מצוה להניח השכיר לאכל מהמחובר שעושה בו.
תקעז. שלא יקח הפועל בידו יותר על אכילתו.
תקעח. שלא יאכל הפועל בשעת מלאכה.
תקעט. הרוצה לגרש את אשתו שיגרשנה בגט.
תקפ. שלא יחזיר גרושתו משנשאת.
תקפא. שלא יצא החתן מביתו כל השנה אפילו לצרכי צבור.
תקפב. מצוה שישמח החתן עם אשתו שנה אחת.
תקפג. שלא ימשכן בחובו כלים שעושים בהם אכל נפש.
תקפד. שלא לתלוש סימני צרעת.
תקפה. שלא למשכן בעל חוב בזרוע.
תקפו. שלא למנע המשכון מבעליו העני.
תקפז. להחזיר המשכון לבעלים בעת שצריך לו.
תקפח. לתת שכר שכיר ביומו.
תקפט. שלא יעיד קרוב זה אל זה.
תקצ. שלא להטות משפט גר ויתום.
תקצא. שלא למשכן בגד אלמנה.
תקצב. להניח לעניים השכחה.
תקצג. שלא ישוב לקחת השכחה.
תקצד. מצוה להלקות לרשע.
תקצה. שלא להוסיף להכותו.
תקצו. שלא לחסם בהמה בשעת מלאכתה.
תקצז. שלא תנשא היבמה לאחר עד שתחלץ.
תקצח. מצות יבום.
תקצט. מצות חליצה.
תר. מצוה להציל הנרדף בנפשו של רודף.
תרא. שלא לחוס על הרודף.
תרב. שלא להשהות משקלות ומדות חסרות.
תרג. לזכר מה שעשה לנו עמלק.
תרד. למחות זרעו מן העולם.
תרה. שלא לשכח מה שעשה לנו.

כי תבוא

תרו. מצות קריאה על הבכורים.
תרוז. מצות ודוי מעשר.
תרח. שלא לאכל מעשר שני באנינות.
תרט. שלא לאכל מעשר שני.
תרי. שלא להוציא דמי מעשר שני אלא באכילה ושתיה.
תריא. מצוה ללכת ולהדמות בדרכי השם יתברך.

וילך

תריב. להקהיל כל ישראל בחג הסכות.
תריג. לכתב כל אחד ספר תורה לעצמו.

אגרת המחבר

אולי יחשב מעין בספר זה, שמחברו קבץ כל דיניו ביגיעו וטוב עיונו מדברי התנאים והאמוראים, ואלו כן היה יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרתנו בבליית ירושלמית וספרא וספרי ותוספתא, לכן הוא היודע עצמו וחכמת מה לו, ראוי לפרסם האמת, לכל השומע קולו, ואל יעשה מלאכת השם תמימה כקשת רמיה בצדיה וערמה, כמתהדר בילדי נכרים, כחלש מזדין בשלטי הגבורים, וכשפל אנשים מתעטר בכתרי המלכים. והנה הוא קורא ממקומו, מודיע ומעיד עדות נאמנה לכל קורא בו, שרב דברי הספר נלקטים מספרי עמודי הארץ המפרסמים במעלה וחכמה בכל הגוים, הרב רבי יצחק אלפסי, והרב רבי משה בר מימון, לטובה זכורים. להם משפט הבכורה, ההוד והגדלה בחבור זה. ואל החוט המשלש בחכמה בתבונה ובדעת, הרב רבי משה בר נחמן זכרונו לברכה, הוא חבר ספר נכבד מאד בחשבון המצות לבד כמה וכמה חבורים יקרים. אלה הגבורים אשר מעולם, שהוציאו רב זמנם לברר דברי חכמים לברכה זכרם, צללו במים אדירים והעלו מדברי הגמרא פנינים בידם ויום בואנו אל בית מקדשם ואל חדר הוראתם, מצאנו שם באר מים חיים, גנות ופרדסים, גלסקאות וכלי מלת לפנינו ערוכים. אמרתי במה אתרצה לבוא לשמש לפני הגבורים, וכבר ביררו לנו הם כל הדברים, הלא בסדר תרי"ג מצות על דרך הסדרים, אולי יתעוררו יותר בהן מתוך כך הנערים, ישימו לב בהם בשבתות ובחגים, וישובו מהשתגע ברחוב הערים, לאור באור החיים, איש אל רעהו הילדים רכים, ישאלו מצות שבת זו כמה, ומלאה הארץ דעת ומזמה. והנה פרוש כל אחת נכון לפניהם, ומבלי יגיעה ימצאו דברי חפץ בסמניהם, זרע קדש יתברכו מאלקים, הם ובניהם וכל אשר להם, בכל מקומות מושבותיהם, ואני בכלל הברכה עמהם.

ומשביע אני בשם המיוחד לכל מעתיקו שיכתב אגרת זו בראשו, והחיים והשלום יהיו אתו, למען יתנו הכל הודו ותפארתו ליולדו ולהורתו. והמתקן בו כל שגיאה אחר העיון המכון מאל שדי תהיה שלמה משכרתו. ושלוש על ישראל.

יש מצות הנוהגות בזמן הזה, והן בין כלם שלש מאות וששים ותשע. ויש מאלו הנוהגות, שלא יתחייב בהן האדם, כי אם בסבה, ופעמים שלא תבוא הסבה לו לאדם בכל ימיו, ונמצא שלא יעשה אותה המצוה לעולם, כגון: מצות נתינת שכר שכיר ביומו, שיש מבני אדם שלא ישכר שכיר

בימיו, וכל כיוצא בה. וכן מן הלאוין, יש קצת מהן שלא יתחייב עליהן האדם, כי אם מרצונו ועל ידי סבת מעשיו, ובהמנעו מאותו המעשה לא יהיה עליו חטא ולא יחסר אליו דבר, כגון: מוציא שם רע, שלא יגרש אשתו לעולם, שהוא הגורם על עצמו, להתחייב בלאו הזה, כי הוא הוציא שם רע, וכן לאו ד"לא תאחר" בנדרים, הוא גם כן גורם אותו, שמי שיחדל לנדר לא יהיה בו חטא, וכן כל כיוצא בזה, והם בין כלם תשעה ותשעים, מהן שמנה ושבעים עשה, ואחד ועשרים לאוין, אבל אותן מצות שחיבין בהן כל אדם מישראל מבלי שיתחדש בו סבה בעולם, הן בין כלם מאתיים ושבעים, וסימנם "אני ישנה ולבי ער". מהן שמנה וארבעים עשה, ושנים ועשרים ומאתים לאוין; ותמצא כל אחת בסדר שלה בתוך הספר. והחיוב של אלו לעשותן אינו בכל עת, רק בזמנים ידועים מן השנה או מן היום, חוץ משש מהן, שחיובן תמידי, לא יפסק מעל האדם אפילו רגע בכל ימיו, ואלו הן: א. להאמין בשם. ב. שלא להאמין זולתו. ג. ליחדו. ד. לאהבה אותו. ה. ליראה אותו. ו. שלא לתור אחר מחשבת הלב וראית העינים. סימנם שש ערי מקלט תהיינה לכם.

האמת הברורה במין האנושי, הוא מה שהסכימה עליו דעת רב בני אדם שבעולם. וכבר הסכימה דעת כלם, להאמין עדות אנשים, וברבות המעידים על הדבר שיעידו עליו אז יתאמת הענין יותר בעיני שומעיו, ובהיות המעידים מועטים יפל קצת ספק בדבר לפקחים. והענין הזה נתחזק כל כך אצל בני אדם עד שקבעו בנמוסיהם כל אמה ואמה להמית איש אחד על פי שנים עדים או שלשה, ואם מן השלשה הכי נכבד גם תורת משה השלימה צותה כן. וגם כן הסכימה דעת הכל מטעם זה לקבל מפי אבותיהם זקניהם עדותם במה שמספרים להם, שאירע בימיהם או בימי אבות אבותיהם. ואין ספק כי בהיות אבות המעידים רבים, ואותם שאירע בימיהם המעשה וראו אותו בעיניהם רבים, יתחזק הדבר בלב הבנים השומעים. על כן כשרצה האלקים לתת תורה לעמו ישראל נתנה להם לעיני שש מאות אלף אנשים גדולים, מלבד טף ונשים רבים, להיות כלם עדים נאמנים על הדברים. גם למען תהיה העדות יותר חזקה ונאמנה זכו כלם למעלת הנבואה, לפי שאין במה שיודע מצד הנבואה נופל ספק לעולם, וזהו שאמר השם יתברך למשה: "בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט ט), כלומר, הם ובניהם לעולם יאמינו בך ובנבואתך, כי אז ידעו ידיעה נאמנה "כי ידבר אלהים את האדם וחי" (דברים ה כא), ושכל נבואתך אמת. ולולי שזכו לנבואה בכל האותות שעשה משה לעיני פרעה ולעיניהם, היה יכול בעל הדין לחלק ולומר, מי יודע אם עשה הכל בתחבולות חכמת השדים או בכח שמות המלאכים. ואף על פי שחכמי מצרים וכל חרטמיה שהיו בקיאים בחכמת השדים והכשוף יותר מכל שאר העולם, הודו בעל כרחם למשה, ואמרו לפרעה כי בכח השם עשה, כמו שכתוב אצבע אלהים היא (שמות ח טו), אף על פי כן הרוצה להתעקש יאמר ביתרון חכמתו מהם, עשה והודו לו. אבל אחרי הנבואה, לא נשאר להם שום צד פקפוק בענין, וידעו בבירור, כי כל המעשים נעשו במצות אדון העולם ומידו הגיע אליהם הכל. והם שראו בעיניהם וידעו

הדבר ידיעה אמתית, שאין לבני אדם אמת חזקה יותר מזה, העידו לבניהם אשר ילדו אחרי כן, כי כל דברי התורה אשר קבלו על יד משה מ"בראשית" עד "לעיני כל ישראל" אמת וברור בלי שום ספק בעולם, ובניהם העידו לבניהם גם כן, ובניהם לבניהם עדינו. נמצאת תורתנו בידינו תורת אמת מפי שש מאות אלף עדים נאמנים, שהוא חשבון הכולל כל דעות בני אדם, מלבד טף ונשים.

ועתה אם יטעון עלינו מסית, אשר לבבו פונה מעם יי אלהינו, (דברים כט יז) ויאמר, מה לך איש יהודי וקבלתך, ומה לך לשאול אביך וזקניך חקר ודרש בדעתך הטובה והעמק סברותיך, פקח עיניך וראה מה בעולמך, תנועת הגלגל וארבעת היסודות שבאדמה, מהם תראה ותבין תעלומות חכמה, ובשכלך חקור ותלמד האחד איך יחד. נשיב אליו, כי מצד חקירתנו לא נוכל להשיג לעולם בדבר אלקים כלום, כי גם בעיני העולם השפל, לא יכלו כל חכמי הטבע לבוא עד תכליתם, כי מי יגלה בחכמת המחקר סגלת העשבים והפירות וסגלת אבנים טובות ויקרות וסבת תנועת הברזל באבן תחתיות, כי שם עמדו מתמיהים כל חכמי הטבע וכל חכמי תבונות. אף כי נאמר להבין מהם חכמות נכבדות ודעת אלקים נמצא. חלילה לנו, חלילה לבוא אחרי המלך בגבהינו ולהרים יד ולחשב מחשבות במה שלמעלה ממחשבותינו ואין צורך אלינו, כי הנה אבותינו זכרונם לברכה, המה סדרו שלחן לפנינו, הם העמיקו שאלה ובאו אל תכלית הידיעה האמתית והשיגו לדעת "כי ידבר אלהים את האדם וחי" (שם ה כא); ומה לנו אחרי זאת לחקר ולחטט אחר דבריהם, האמת אתם? רק לשתות בצמא את דבריהם ככתבם וכלשונם. והמשל בזה, מי שהעידו לו אלף אלפי אנשים, שלא לשתות ממימי נחל אחד, לפי שראו אותם המים ממיתים שותיו, וניסו דבר זה אלף פעמים בזמנים שונים ובאישים מחלקים בארצות, ואמר אליו חכם אחד רופא מבהק אל תאמן לכלם, כי אני מודיעך מצד החכמה, שאין אותם המים ראויים להמית, לפי שהן זכים וקלים והעפר שעוברים עליו טוב, שתה מהם שבעך. הטוב לזה להניח עדות הכל המפרסם ולעשות כדבר החכם? באמת לא טוב הדבר ואיש משכיל לא ישמע אליו, וכדבריו לא יעשה. הוא הדבר אשר הקדמנו, כי אמתת ענייני העולם, נודעת מפי רבוי בני אדם המעידים על אותה אמת יותר מהמכריחים דבריהם מצד שכלם וחקירתם, כי בהיות האדם חסר השלמות אין שכלו משיג אל תכלית הדברים, ועל כן, הדרך הנבחר לאדם לעשות ככל דברי התורה המקבלת מן העדים הנאמנים אשר נתן אדון החכמה לבני אדם, ובם נכלל כל דעת יקרה וכל חכמה מפוארה.

ואם ישאל השואל, מהו הענין שנתן השם תורה יקרה כזו לבני אדם? הלא לשם ברוך הוא. הכל ולמעלתו ולכבודו אין שיעור, ובידיעת בני אדם כח מעשיו אין תוספת לכבודו, כי לתכלית הכבוד וההוד לא יהיה תוספת וגרעון בשביל דבר?! תשובתו של זה פשוטה, שאין דעת בני אדם משיגה בדרכי יוצרו לדעת טעם מעשיו למה, כי גבהו דרכיו מדרכיהם ומחשבותיו ממחשבותיהם (ישעיהו נה ט). ואף על פי שאין טעם הדבר נגלה

לנו, יש לנו להאמין, כי אב החכמות, אדון הכל, כל אשר עשה לצורך עשה ולענין מחיב. ומכל מקום אפשר לנו למצא בדבר קצת טעם ולומר, כי ידיעת בני אדם דרכי השם מחיבת למעלתו יתעלה, שאחר שעלה במחשבה לפניו לבראות עולם ראוי להיותו בתכלית השלמות, כי השלם כל מעשיו שלמות, וכן הוא האמת שהוא ברוך הוא השלימו בכל, כי לא חסר ממנו דבר שיהא אדם יכל לומר עליו למה לא עשה בעולמו כן, שיודע ממנו יתרון חכמה ובינה. כי הנה ברא בעולמו שכלים נבדלים, והם המלאכים, וכן ברא שכלים בגוף קים, והם השמים וכל צבאם, וברא בארץ בריות גופניות בלי שכל כלל, והם הבהמות והעופות ושאר המינים כיוצא בם, ועוד ברא בארץ בריות גופניות בשכל, והוא מין האדם, להודיע כי לא נמנע לפניו כל דבר, שאף על פי שהחמר והשכל הפכים גמורים, ערבם יחד בגדל חכמתו ועשה בהם את האדם. ואם כן על כל פנים יתחייב שיהיה אותו שכל המערב בחמר, והוא האדם יודע יוצרו ומכירו, כדי להשלים הכונה בבריאתו. ואם לא היתה התורה שנתן לנו, ימשך השכל אחר החמר בכל תאותיו לגמרי ו"נמשל כבהמות נדמו" (תהלים מט כא), ובכן לא תשלם המלאכה, לפי שיהיה גוף האדם וגוף הבהמה אחד בענין, אף על פי שאינו אחד בצורה, ונמצא ביצירה חסרון. נמצא לפי דברינו, שנתנית התורה להשכיל לבות בני אדם מחיבת לתשלום היצירות.

ואם ישאל עוד, אחר שהיא תשלום היצירות למה נתנה לעם אחד מעמי העולם ולא לכלם? גם בזה היתה תשובתו פשוטה להשיב, שאין דעת הנוצר משיגה כונת יוצרו, אבל מכל מקום גם לזה אפשר למצא בו קצת טעם לפי מנהגו של עולם. הלא ידוע, כי בכל דברי העולם השפל פסלת מרבה בו על העיקר, גם בעיקר חלק ממנו נבחר בו מן הכל. כאלו תאמר, רב קרקע שבעולם אינם עדית אלא מעוטם, וגם בעידית חלק ממנו עידי עדית, וכן הדבר גם בפרות העולם ובמיני הבהמות והעופות, ואם כן גם במין האנושי נהיה הדבר כן, לדמותו למיני העולם השפל, אחר שהוא משתף עמהם בקצתו, שהוא בעל גוף נפסד כהם, אין תימה בדבר. ועל כן, נבחר ממין האדם חלק אחד והוא ישראל, והוא "המעט מכל העמים" (דברים ז), וברוך השם שיודע כי הם מבחר המין האנושי ובחרם להיות נקראים עמו ונתן להם כל עקרי החכמה. ואולם גם לכל שאר מין האדם נתן דרך להבדילם מן הבהמות, והם שבע מצות שנצטוו בהם כל בני העולם בכלל, כמו שנכתב על כל אחת מהם בעזרת השם. וגם בעם ישראל בעצמו חלק מהם נבחר יותר, והוא שבט הלוי שנבחר לעבודתו תמיד. וכן הדבר גם כן בכדור הארץ, שיש בה חלק נבחר מן הכל, וידע השם כי המבחר שבה היא ארץ ישראל, והיה רצונו להושיב בה מבחר מין האדם. גם באותו מבחר הארץ הטוב שבו הוא ירושלים, ועל כן נבחרה להיות משכן התורה ומקום העבודה וממנה יתברך כל כדור הארץ, כי שם צוה יי את הברכה. (תהלים קלג ג)

ואם ישאל עוד אחר שאמרתי כי עקר הכל והחלק הנבחר הם עם ישראל, איך הדבר שהם סובלי הגלות והצרות מעולם? התשובה, ידוע הדבר ומפרסם בין בני העולם, כי אדון הכל ברא שני עולמות, עולם הגופות ועולם הנשמות. ועולם הגופות כאפס ותהו נחשב כנגד עולם הנשמות, שזה כצל עובר וזה קים לעד. ועל כן בהיות הנפש עקר האדם והדבר הקים שבו ונשאר לעד, והגוף כלי לנפש, משמש אליה זמן מועט ואחר כן נפסד ונאלח, הנחיל השם לעמו עולם הנשמות, שהוא עולם נצחי, ולתענוג שבו אין שעור.

ואם ישאל השואל עוד, ולמה לא נתן האל לעמו אשר בחר שתי מנות, תענוג עולם הגופות ועולם הנשמות? התשובה, כי ידוע לכל בעל שכל, שאי אפשר לבעל חמר בעולם מבלי שיחטא, וממדות האל ברוך הוא הקבועות עדי עד היא מדת הדין, והיא תחיב כל בעל שכל ללכת בדרך השכל, ובנטותו להתחיב למלך, ואחר שחיבה מדת הדין, לפטור בלא כלום אי אפשר שכבר יצא חיב מבית (מדת) הדין, ועל כן מחסדי השם עלינו שם חלקנו לצרף החטא ממנו בעולם הזה הנפסד, להיות נפשותינו נקיות וקימות בעולם הנשמות, שיפה שם שעה אחת מכל חיי העולם הזה.

ואולם יש להאמין שיגיע זמן שנזכה לשתי המנות והם ימות המשיח. והטעם אז בימים ההם? לפי שלא נהיה צריכים לצרוף הגופים כלל, כי יבטל ממנו יצר הרע, כדכתיב והסירותי את לב האבן וגו' (יחזקאל לו כו). ואם גם בעת ההיא מעט סיג חטא ישאר יפל החיוב על ראש השעיר, כאשר בתחלה. וזהו שכתוב בתורה "אם בחקותי תלכו" (ויקרא כו ב) אנחיל אתכם טוב העולם הזה. כלומר, אם תהיו שלמים ולא תהיו צריכים לצרוף הגוף תזכו אף לטובת העולם הזה. וזהו שכתב באברהם אבינו עליו השלום שברכו השם בכל (בראשית כד א), אף בטובת העולם הזה, שלא נצטרך בעת ההיא לצרוף הגוף כלל. ואחרי זאת אין לתמה בצערן של ישראל בגליות יותר מכל האמות, כי הכל לטובתם ולכבודם.

ואתה השואל תן עיניך ולבך על זה, כי דבר גדול הוא, לא יבינו אותו כל רשעים, "והמשכילים יבינו" (דניאל יב ה), כי הרבה מן היהודים עניים ברב הצרות הגדולות, אשר תכפוס בגליות, והם לא ידעו ולא הבינו את טוב עולם הנשמות, כמעט נטיו רגליהם ברב הדאגות, ולבם לא נכון עמם ברב רעיונות. השם בחסדיו יעביר מלבנו מחשבות און, וישפיע עלינו שכל טוב ודעות נכונות להשלים חפצו, אמן כן יעשה.

ואם ישאל עוד אחר שאמרת שעקר הכל הוא עולם הנשמות וסוף שכר המצות בו, למה לא יזכירנו בתורה ויאמר בעשותכם מצותי אנחילכם העולם הבא? התשובה, מפני שענין העולם הבא ידוע ונגלה לכל בעל שכל וברור כשמש, אין כל אמה ולשון שלא יסכימו, כי יש לנפשות השארות אחר כלות הגופים, ואין חולק גם כן, לפי טובתה של נפש וחכמתה וכשר

פעליה תעגוגה יתר, כי מחצב הנפש השכלית ממוצא השכל, וכל המתקרב יותר אל טבעו מקום שחצב ממנו תענוגו יותר, אלה הדברים אין צריכין חזוק בראיות ועדים, הן הן עדיהן וראיותיהן, משכל ראשון הן. ועל כן לא תאריך התורה לעולם במה שהוא ידוע מן הסברא האנושית, וזהו אמרם זכרונם לברכה בכל מקום: סברא הוא, כלומר ואין צריך קרא במה שהסברא נותנת. ועל כן הבטיחתנו התורה [שכר] בקיום המצות בעולם הזה, כלומר, שלא נהיה טרודים במזונות ובמלחמות האויבים, ונוכל להשתדל בעבודות האל ונשיג רצונו. ואין צריך להאריך עוד ולומר, וכשתשיגו רצונו תזכו לתענוג העולם הבא, כי ידוע הדבר מאליו, שכל נברא אשר ישיג רצון בוראו יתעלה יתקרב אליו ויתענג בזיוו. ועוד טעם אחר, שאילו הבטיחה התורה בגמול העולם הבא ולא בזה (העולם הזה) לא תהיה ההבטחה נראית בחיים, ויהיה אולי לב קטני אמנה נוקף בדברים (עיי רש"י בראשית ז).

התורה הזאת שאמרנו שנתן השם לעמו על יד משה נביאו, מעקריה לדעת, כי השם האלקים אשר בשמים ממעל שנתן זאת התורה לישראל, הוא המצוי הראשון, שאין התחלה ותכלית למציאותו ברוך הוא, ושהוא המציא וברא ברצונו ובכלתו יש מאין כל הנברא, ושיעמד קים כל מה שברא הזמן שירצה הוא ולא יותר אפילו רגע, ושאין נמנע לפניו לעשות כל דבר. ולהאמין כי הוא אחד בלי שום שתוף בעולם, ולהאמין כי בקים האדם מה שכתוב בה תזכה נפשו לתענוג גדול לעולמים, ולהאמין כי האל משגיח במעשה בני אדם ויודע כל פרטי מעשיהם, ומשלם לכל אחד לפי פעלתו.

ומעקרי התורה גם כן להאמין, כי פרוש התורה האמתי הוא הפרוש המקבל בידינו מחכמי ישראל הקדושים הקדמונים וכל שיפרש בה דבר הפך כונתם הוא טעות ודבר בטל לגמרי, לפי שחכמינו קבלו פרוש התורה ממשה רבנו עליו השלום שקבלו מאת השם ברוך הוא כשעמד בהר ארבעים יום, ואף על פי שבזמן מעט מזה היה אפשר ללמוד בכח המלמד, רצה השם לרמז ללומדים שילמדו במתון.

והפרוש האמתי שאמרנו, הוא הפרוש הכתוב בתלמוד הבבלי והירושלמי שחברו חכמינו הקדמונים שקבלוהו דור אחר דור ממשה רבנו עליו השלום; וה"בבלי" הוא יותר ארך ומבאר, ועליו אנו סומכים יותר, והוא עשוי לששה סדרים, ויש בו ששים מסכתות, לפי חלוק הענינים, סימנם "ששים המה מלכות" (שיר השירים ו ח), וחמש מאות ושנים ועשרים פרקים. וכן יתבאר פרוש התורה האמתי מספרים אחרים שחברו קצת מחכמינו הקדמונים, ונקראים ספרא וספרי ותוספתא ומכלתא. כל אלה ספרים שכל ישראל מאמינים בהם וסומכים על דבריהם במה שיהיה שם בלי מחלקת, ובמה שיש בו מחלקת, כבר פרשו הם גם כן ההכרע שנקח מהם, הכל מבאר יפה בלי שום ספק וערבוב למבינים. וכל מי שלבו נוקפו בענינים אלה איננו בכלל עם הקדש, לפי

שמפשט כתובי התורה בלתי פרושיהם וקבלתם האמתית לא נסכים אל האמת לעולם, כי יש כמה כתובים בתורה נראים כסותרים זה את זה, ויודע פרושם יבין ויראה "כי ישרים דרכי השם" (הושע יד ט). הרי שכתוב בתורה "ומושב בני ישראל שלושים שנה וארבע מאות שנה (שמות יב מ), ומצינו בקהת בן לוי שהיה מיורדי מצרים, ואם אתה מונה כל שני חייו ושני חיי עמרם בנו ושמונים שנה של משה, שהיה בן שמונים בעמדו לפני פרעה לדבר אליו להוציא את בני ישראל ממצרים, לא יעלו כלם כי אם שלש מאות וחמשים שנה, אלא שבא הפרוש על זה, דמשעה שנאמר לאברהם ידוע תדע" כי גר יהיה זרעך (בראשית טו יג) מתחיל חשבון הארבע מאות ושלושים שנה, ופרוש הפסוק כן, ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות, כלומר שהתחילו לגלות ארבע מאות ושלושים שנה. דמשעה שנאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגוי התחיל עליו הצער ומשם התחלת החשבון.

ואל יקשה עליך אמרו "בני ישראל", שהרי אמרו במדרש, אברהם נקרא ישראל, שנאמר "ומושב בני ישראל", ומה שאמר "בני ישראל", כלומר, בני ישראל וישראל. אבל מפני שהתחיל לאב הצער בבשורת גלות הבנים, הוציאו הכתוב בלשון זה. ומה שאמר "במצרים" גם כן לאו דוקא, אלא כלומר בגלות, ומה שהוציא הכל בלשון "מצרים" לפי ששם היה עקר הגלות, ואחר העקר הכל הולך ועליו נקרא לעולם. וכן כתוב בתורה "בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה" (דברים י כב), וכשאתה מונה פרטן תמצא ששים ותשע נפשות, אלא שבא הפרוש (בי"ב קכג, ב), שיוכבד נולדה בין החומות ולא נחשבה בפרט. וכן (פסחים קכ, א) כתוב אחד אומר "שבעת ימים תאכל מצות" (שמות יב טו), וכתוב אחד אומר "ששת ימים" (דברים טז ח), וכאלה יש רבים, לא יתבאר פתרונם לעולם, כי אם בפרוש התורה המקבל בידינו ממשה רבנו עליו השלום שנתנה לנו.

ועתה דע לך לפי מה שקבלנו מחכמינו זכרונם לברכה ומפרושיהם, כי חשבון המצות הנוהגות לדורות, שנכללו בספר התורה שנתן לנו השם יתעלה, עולה תרי"ג מצות, בין אותן שצוה לנו לעשות, ואותן שהזהירנו שלא לעשות, כי הכל נקראים מצות. ואותן שצוה לעשות עולה חשבונן רמ"ח, ושלא לעשות עולה שס"ה, ומהן שחיבין בהן כל ישראל, בכללם זכרים ונקבות, ובכל מקום ובכל זמן, ומהן שאין חיבין בהן אלא ישראלים בכל מקום ובכל זמן, ולא כהנים ולוים, ויש שאין חיבין בהם אלא לויים לבד, ויש שאין חיבין בהם אלא כהנים לבד בכל מקום ובכל זמן, ויש שאין חיבין בהן אלא מלך ישראל לבד, ומהן שאין חיבין בהם יחיד לבד אלא הצבור כולו, ומהן מצות שאין חיבין בהן ישראל אלא במקום ידוע ובזמן ידוע, והוא, ארץ ישראל, ובזמן שרב ישראל שם. ובאותו מקום ובאותו זמן יש חלוק גם כן במצות ידועות בין אנשים לנשים, ובין ישראלים לכהנים ולוים. ומן המצות אלו, יש שאדם חיב בהן לקום ולעשותן בהתמדה, כגון מצות אהבת השם ויראתו וכיוצא בם. ויש שחיב לקום ולעשותן בזמן ידוע ולא קדם לכן, כגון מצות סכה לולב ושופר

ושביתת המועדים וקריאת שמע וכל כיוצא בהן, שיש להן זמן קבוע לעשותן בשנה או ביום. ויש מהן שאין אדם חיב לעשותן לעולם אלא אם כן תהיה סבה שתבא לידו ענין שיצטרך לעשות בו אותה מצוה הראויה לאותו ענין, כאלו תאמר שנתנית שכר שכיר בזמנו מצוה אחת. ובודאי אין אדם חיב לשכר פועלים כדי לקיים מצוה זו. וכן קצת כיוצא בה, כמו שנברר הכל בעזרת השם על כל מצוה ומצוה שנכתב. ואחת מן המצוות והיא עקר ויסוד שכלן נשענות עליו היא מצות למוד התורה, כי בלמוד ידע האדם את המצוות ויקיים אותן, ועל כן קבעו לנו חכמינו זכרונם לברכה, לקרות חלק אחד מספר התורה במקום קבוץ העם, שהוא בית הכנסת, לעורר לב האדם על דברי התורה והמצוות בכל שבוע ושבוע, עד שיגמרו כל הספר. ולפי מה ששמענו רב ישראל נוהגים היום לקרותו כל בשנה אחת. ועוד חיבנו חכמינו זכרונם לברכה (הל, תפילה יגא) לקרותו כל אחד מישראל בביתו בכל שבוע ושבוע, כמו שקורין אותו במקום הקבוץ, וזהו אמרם זכרונם לברכה (ברכות ח, א) לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור, כדי שישכיל בדברים יותר בקרותו אותו בביתו.

ועתה בהיות תרי"ג מצוות שבספר מפזרות בתוכו הנה והנה בתוך ספורים אחרים, שנכתבו בספר לעקר גדול ולצרך שיש למצוא בהם, אולי לא יתן לבו הקורא בסדר לתמו לראות כמה מצוות קרא באותו שבוע ולא יעיר לבו לזרז עצמו בהם, על כן ראיתי טוב אני הדל באלפי, תלמיד התלמידים שבזמני, איש יהודי מבית לוי ברצלוני, לכתב המצוות על דרך הסדרים, וכסדר שנכתבו בתורה זו אחר זו, לעורר לב הנער בני והילדים חבריו בכל שבוע ושבוע, אחר שילמדו אותו הסדר בחשבון המצוות, ולהרגיל אותם בהן ולהתפיס מחשבתם במחשבה טהורה וחשבון של עקר, טרם שיכניסו בלבם חשבונות של שחוק ושל מה לך ומה בכך, וגם כי יזקינו לא יסור ממנו.

ודעתי לכתב על כל אחת רמז אחד משרשי המצוות, הנגלה בכתוב אכתב כמות שהוא, ובסתום אגיד מה ששמעתי בו מפי חכמים ומה שאבינה בדברים. ואינני חושב וגוזר להגיע אל האמת על כל פנים, כי מי כמוני "תולעת ולא איש" (תהלים כב ז) שלא ראיתי מאורות חכמה כל הימים, להרים יד במה שלא השיגו חכמים מחכמים, אמנה כי לא חסרתי דעת, כי הנמלים לא יכלון שאת משא הגמלים, וקטן שאינו יודע למי מברכין לא ידרש במעשה מרכבה וסוד חשמלים, אלא שרב חשקי לטבל קצה המטה ביערת דבש המצוות דחקני לכנס ביער שאין לו תחומין, עם דעתי שהרבה גדולים נכנסו שם והוציאו פחמין. אך אמרתי מי יתן ותהי מחשבתי נטרדת בזה כל הימים, ולא תפסל ותפעם במזמות עמל ואון כמו רשעים אשמים, וכחותם על יד ימיני אשים אותן, וכל מעיני אשים כל היום בעבודתן, אעשה להן בלבבי בית נאמן מושב איתן, ויתר מעשי כלן אכילה ושתייה ועשק אנשים ונשים דין שעתן, הלא כלן צרופות וטהורות כל אבן יקרה מסכתן. ואם במה שיכתב בפרושן פסלת נמצא לעתים, יתברר האכל מתוכו לשמן, והוא חוזר לבית הבעלים. והרוצה

לסעד אצלי יאכל הבשר ויניח בשלחן עצמות וקלפין (שבת קמג, א). וראש
דברי אני מזכיר לזכות עלי מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי סוף
ברכות): כל פטטיא בישין, ופטטיא דאוריתא טבין. ועוד דרשו רבותינו
זכרונם לברכה לחזק לב הלמד (שיר השירים רבד ב ג): "ודגלו עלי אהבה",
לגלוגו עלי אהבה

בראשית

ספר

פרשת בראשית

א. מצות פריה ורביה

בראשית יש בה מצות עשה אחת, והיא מצות פריה ורביה, שנאמר:
(בראשית א כח) ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו.

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מישב (גיטין מא, ב במשנה), שהשם
ברוך הוא חפץ בישובו, כדכתיב: (ישעיהו מה יח) לא תהו בראה לשבת יצרה.
והיא מצוה גדולה שבסבתה מתקיימות כל המצות בעולם, כי לבני אדם
נתנו ולא למלאכי השרת (ברכות כה, ב).

דיני המצוה, מתי חייב אדם לעסק בה, וכמה בנים יהיה לו ויפטר,
ומאיזו מצות הוא פטור בעסקו בזו, ויתר פרטיה מבוארים ביבמות בפרק
ו' (דף סא, ב וסב, ב) ובברכות (דף טז, א). (שו"ע אבן העזר סימן א ואו"ח סימן ע סעיף ג).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן (קדושין לו, ב) וחיב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים ז"ל (אבות פ"ה מכ"א) לשא אשה. ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים, והמבטלה בטל עשה וענשו גדול מאד, (קדושין כט, ב) שמראה בעצמו, שאינו רוצה להשלים חפץ השם לישב עולמו.

פרשת נח

פרשת נח אין בה מצוה.

פרשת לך לך

ב. מצות מילה

לך יש בה מצות עשה אחת, והיא מצות מילה, שנאמר (בראשית יז ז) זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריד המול לכם כל זכר. ונכפלה בסדר אשה כי תזריע, דכתיב (ויקרא יב ג), וביום השמיני ימול בשר ערלתו. והרבה מצות נכפלו במקומות הרבה בתורה, וכלן לצרך כמו שפרשום חכמינו ז"ל (שבת קלב, א קלה, א). וענין מצוה זו, הוא שחותכין הערלה המחפה ראש הגויה ופורעין קרום רך שלמטה ממנה, כדי שתתגלה ראש העטרה שבאותו איבר, כידוע למבינים שתשלום צורת האדם בהסיר ממנו אותה ערלה, שהיא תוספת בו.

משרשי מצוה זו, לפי שרצה השם יתברך לקבע בעם אשר הבדיל להיות נקדא על שמו, אות קבוע בגופם, להבדילם משאר העמים בצורת גופם, כמו שהם מבדלים מהם בצורת נפשותם, אשר מוצאם ומובאם איננו שוה. ונקבע ההבדל בגלת הזהב, לפי שהוא סבה לקיום המין, מלבד שיש בו תשלום צורת הגוף, כמו שאמרנו. והעם הנבחר חפץ השם יתברך להשלים תכונתו, ורצה להיות ההשלמה על ידי האדם ולא בראו שלם מבטן, לרמז אליו כי כאשר תשלום צורת גופו על ידו, כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעלותיו.

דיני המצוה על מי מוטלת מילת הקטנים, וכן מילת העבדים, יליד בית (עבד כנעני שילדתו השפחה בבית ישראל) ומקנת כסף (פי' עבד כנעני שקנאו משנולד), והחלוק שביניהם ובאיזה ענין דוחין בשבילה שבת ויום טוב, ואיזה קטן משהין מילתו יותר משמונה ימים, ויתר פרטיה מבוארים בפרק י"ט משבת (דף קלו, ב) ובפרק ד' מיבמות (דף עא, א). ושם בשבת נתבאר כי המל מברך ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה. ואבי הבן או בית דין במקום שאין אב מברכין ברוך אתה יי, אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. והעומדים שם עונין, כשם שזכה לברית, כן יזכה האל לתורה ולחפה ולמעשים טובים. (י"ד מסי' ר"ס עד רס"ו).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. ואין הנשים חיבות במילת בניהן, (קדושין כט, א) אלא האב, או בית דין במקום שאין אב. והעובר על מצוה זו ולא מל עצמו משהגיע לכלל ענשין, שהוא שלש עשרה שנה ויום אחד [בכל יום שיעבור עליו משיגדל, ולא ימול עצמו מבטל מצות עשה. ואם מת והוא ערל, במזיד] חיב כרת. אבל אין לאב חיוב כרת במילת בנו (שבת קלג, א), אלא שעובר על מצות עשה. ואין בכל התורה מצות עשה שחיבין על בטולה כרת. (כריתות ב, א), כי אם זו ושחיטת הפסח.

פרשת וישלח

מן פרשת וירא עד כאן אין בו מצוה.

ג. שלא לאכל גיד הנשה

וישלח יעקב יש בה מצות לא תעשה אחת, והיא אזהרת גיד הנשה, שנאמר: (בראשית לג לב) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. והאי לא יאכלו לא נאמר על דרך ספור, כלומר מפני שאירע דבר זה באב, נמנעים הבנים מלאכל אותו הגיד, אלא אזהרת השם יתברך שלא יאכלוהו.

משרשי מצוה זו, כדי שתהיה רמז לישראל, שאף על פי שיסבלו צרות רבות בגלות מיד העמים ומיד בני עשו, יהיו בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמד זרעם ושמם, ויבא להם גואל ויגאלם מיד צר. ובזכרם תמיד ענין זה על יד המצוה שתהיה לזכרון, יעמדו באמנתם ובצדקתם לעולם. ורמז זה הוא לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו, שבא בקבלה (בר"ר עח) שהיה שרו של עשו, רצה לעקרו ליעקב מן העולם הוא וזרעו ולא יכול לו, (שם לב כו) וצערו בנגיעת הירך. וכן זרע עשו מצער לזרע יעקב, ולבסוף תהיה להם תשועה מהם. וכמו שמצינו (שם שם לב) באב שזרחה לו השמש לרפאתו ונושע מן הצער, כן יזרח לו השמש של משיח וירפאנו מצערנו ויגאלנו במהרה בימינו, אמן.

דיני המצוה זו מהו הגיד האסור, והחטוט שאנו חייבים לחטט אחריו, ובאי זו בהמה נוהג, ומי נאמן על נקורו ויתר פרטיה מבוארים בפרק ז' מחלין (פ"ט, ב) (י"ד ס"י ס"ה).

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות. והעובר עליה ואכל גיד אחד, אפילו הוא פחות מכזית או שאכל כזית מגיד הנשה גדול, לוקה. (עי' חולין צו, א)

מכאן עד סוף ספר בראשית אין בו מצוה.

נשלם ספר בראשית.

ספר שמות

פרשת ואלה שמות ופרשת וארא אין בהם מצוה.

פרשת בא

פרשת בא אל פרעה יש בה תשע מצות עשה ואחת עשרה מצות לא תעשה.

ד. מצות קדוש החדש

לקדש חדשים ולעבר שנים בבית דין גדול בחכמה סמוך בארץ, ולקבע מועדי השנה על פי אותו קדוש, שנאמר (שמות יב ב) החדש הזה לכם ראש חדשים, כלומר כשתראו חדושה של לבנה, תקבעו לכם ראש חדש, או אפילו לא תראוה, מכיון שהיא ראויה להראות על פי החשבון המקבל. וכן תכלל מצוה זו מצות עבור השנה, לפי שיסוד מצות קדוש החדש, כדי שיעשו ישראל מועדי השם במועדס. וכמו כן מצות עבור השנה מזה היסוד היא. ואולם מלבד זה המקרא באו הערות בכתובי התורה יורו על מצות העבור, והוא מה שכתוב (שם יג ז) ושמרת את החקה הזאת למועדה. וכן (דברים טז יא) שמור את חדש האביב.

וענין המצוה, שבאים שני ישראלים כשרים לפני הבית דין ומעידים לפניהם שראו הלבנה בחדושה, וקובעים ראש חדש על פיהם, שאומרים, היום מקדש. וטעם שאין מצוה זו אלא בסמוכין, לפי שבא בפרוש החדש הזה לכם גדולים וסמוכין כמותכם, (ר"ה כב, א) כי למשה ואהרן נאמר. ועוד דרשו הדבר, מדסמך לו דברו אל כל עדת בני ישראל, כלומר שיהא להם לאותן שיקדשו החדש, רשות כל ישראל, כלומר חכמים גדולים שבישראל, כגון בית דין הגדול. וכן כל מי שהוא חכם גדול בישראל ונסמך בארץ ישראל, והסמיכות ידוע איך עושין אותו, יש לו רשות לעשות מצוה זו אפילו בחוצה לארץ, והוא שלא הניח כמותו בארץ, וכן מצינו (ברכות כג, א) שעשו כן חנניה בן אחי רבי יהושע ועקיבא בן יוסף שהיו בענין זה. אבל בלתי תנאים אלו אין רשות לשום אדם מישראל לקבע חדשים ולעבר שנים. ואם תשאל, אם כן היאך אנו עושין היום, שאין לנו חכמים סמוכין? דע שכך קבלנו שר' הלל הנשיא בנו של ר' יהודה הנשיא, שהיה גדול בדורו ונסמך בארץ, והוא החכם שתקן לנו חשבון העבור, הוא קדש חדשים ועבר שנים העתידיים לבוא עד שיבא אליה, ועל זה אנו סומכין

היום. זה שאמרנו הוא על דעת הרמב"ם ז"ל. והרמב"ן ז"ל (בספיה"מ מ"ע קנג) יחשב קדוש החדש מצוה אחת ועבור שנים מצוה אחת. וראיותיו בספר המצות שלו. וכן בעל הלכות גם כן. והפסוק המורה על מצות העבור, כלומר שנחשב התקופות כדי שנעשה המועדים בזמן הקבוע להם, ושמרת את החקה הזאת למועדה (שמות יג י). וכן שמור את חדש האביב (דברים טז יא). כמו שכתבנו.

משרשי מצוה זו, כדי שיעשו ישראל מועדי השם בזמנם, שהשם יתברך צוה לעשות פסח בזמן שהתבואה באביב כמו שכתוב שמור את חדש האביב ועשית פסח. וחג הסכות בזמן האסיף, כמו שכתוב (שמות לד כב) וחג האסיף תקופת השנה. ואלולי עבור השנים, יבאו המועדים שלא בזמנים אלו, לפי שישראל מחשבים חדשיהם ומועדיהם לימות שנת הלבנה, שהם שני"ד יום ח' שעות תתעו חלקים, והיא חסרה משנת החמה י' ימים, כ"א שעות, ר"ד חלקים, סימן י' כ"א ר"ד. ובשול התבואות והפרות בכחה של חמה, נמצא שאלולי העבור, שאנו משוים בו שנות הלבנה בשנות החמה, לא יבא הפסח בזמן האביב והסכות בזמן האסיף. ונתקן הדבר להעשות בגדולי הדור, לפי שהוא ענין חכמה גדולה, גם יאמרו כי ממנו יודע מקרה השנה בתבואות, ואין ראוי למסרו אלא לגדולים וחסדים.

דיני המצוה, כגון חקירת עדות החדש, ואיום העדים לפעמים, ודין חלול שבת בעדות זו כיצד, ועל מה מעברין את השנה ועל מה אין מעברין אותה, ואי זה חדש היו מעברין והוא אדר, וכמו שדרשו ז"ל: ושמרת את החקה הזאת למועדה מלמד, שאין מעברין את השנה אלא בפרק הסמוך למועד. ועוד דרשו ז"ל (סנהדרין י, ב) בפסוק זה מנין שאין מעברין את החדש אלא ביום תלמוד לומר, מימים ימימה. ועוד דרשו ז"ל (מגילה ה, א) לחדשי השנה חדשים אתה מחשב לשנה ואי אתה מחשב ימים. ועוד אמרו בענין זה (מגילה שם) חדש ימים, ימים אתה מחשב לחדש ואי אתה מחשב שעות, ויתר פרטיה מבוארים במסכת ראש השנה (כה, ב) ובפרק א' של סנהדרין (יא, ב) ובברכות כמו כן. (רמב"ם פ"א מהלכו' קדוש החדש).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן שיהיו לנו חכמים סמוכים בתנאים שכתבנו, ועובר עליה ולא עשאה, אם הוא חכם שראוי לה, בטל עשה וענשו גדול מאד, שגורם קלקול המועדות, ועכשיו, בעונותינו, שאין אנו מעברין שנים על פי סמוכים, אנו סומכים בחשבוננו על החשבון המקבל מרבי הלל, כמו שאמרנו.

ה. מצות שחיטת הפסח.

לשחט ביום ארבעה עשר בניסן בין הערבים שה תמים זכר בן שנה, או גדי בבית הבחירה, וזה נקרא קרבן הפסח, שנאמר (שמות יב ו) ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. וענין המצוה הוא, שמתקבצים אנשים מישראל לחבורות ולוקחין מן השוק או מביתם גדי אחד או שה תמים זכר בן שנה, ושוחטין אותו בעזרת בית המקדש ביום י"ד בניסן בין הערבים, ואחר כך לערב אוכלין אותו בין כלם אחר מאכלם, שמצותו לאכלו על השבע. (פסחים ע, א)

משרשי מצוה זו, כדי שיזכרו היהודים לעולם הנסים הגדולים שעשה להם השם יתברך ביציאת מצרים.

דיני המצוה, כגון זמן שחיטתו ביום אימת, (שם נח, א) ושהוא נשחט בשלש כתות בעזרה, (שם סד, א) וכי דוחין שבת עליו, (שם סה, ב) ודיני מנוייו, וקריאת ההלל עליו, ותקיעת חצוצרות, ויתר פרטיה מבוארים במסכת פסחים. (עי' רמב"ם הלכות קרבן פסח א יב).

ונוהגת בזכרים ובנקבות בזמן הבית. והעובר עליה במזיד ולא עשה פסח, חיב כרת. בשוגג אינו מביא קרבן, לפי שזה הוא אחד משלשה חטאים שבזדון כרת ואין בשגגתן חטאת, והן זה, מגדף ומבטל מילה.

ו. מצות אכילת בשר הפסח.

לאכל בשר הפסח בליל חמשה עשר בניסן על פי תנאים שבכתוב, שנאמר (שמות יב ח) ואכלו את הבשר בלילה הזה.

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו בשחיטתו (מצוה ה) כדי לזכר הנסים הגדולים שעשה לנו האל שהוציאנו מעבדות.

דיני המצוה, כמה חיב כל אחד לאכל ממנו לכל הפחות, (פסחים סט, א) והנמנין עליו איך יתנהגו עד שיאכלוהו, שלא לצאת מן החבורה (שם סו, א במשנה) ושלא ישנו (שם קכ, א) ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים (הלכות קרבן פסח פרק א').

ונוהגת בזכרים ובנקבות, והעובר עליה בטל עשה. וכלל גדול בכל התורה לכל שאומר שיבטל מצות עשה שכופין אותו בית דין, אם יש כח בידם, עד שיקימנה. (כתובות פו, א חולין קלב, ב)

ז. שלא לאכל הפסח נא ומבשל.

שלא לאכל מבשר הפסח נא ובשל כי אם צלי אש, שנאמר (שמות יב - ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש. הענין הזה, שלא יאכל אותו קדם גמר בשולו אפילו בצלי, וזהו פרוש נא, (פסחים מא, א) שהבשר שהתחיל בו מעשה האור ונצלה מעט ואינו ראוי לאכילת אדם, עדין נקרא נא. אבל כשהוא חי לגמרי שלא התחיל בו האור כלל, אין בכלל לאו דנא ללקות עליו משום אל תאכלו ממנו נא. אבל אסור מדאוריתא, שכל שאינו צלי אש, אסרה התורה דרך כלל. ופרוש בשל שבשלו במים או בכל משקה או במי פרות, שנאמר ובשל מבשל, רבה הכל.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו, לזכור נס יציאת מצרים. וזהו שנצטוינו לאכלו צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכל בשר צלי, שהוא מאכל טוב ומטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכל מעט בשר שתשיג ידם, כי אם מבשל, כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחרות להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חרות ושרות, מלבד (עיי' מורה נבוכים ח"ג פמ"ו) שאכילת הצלי יורה על החפזון שיצאו ממצרים ולא יכלו לשהות עד שיתבשל בקדירה.

דיני המצוה, כגון אם עשהו צלי קדרה, או סכו במשקים, או במי פירות או במים, או בשמן תרומה מה דינו ויתר הפרטים, מבואר בפסחים (מ ב הל' קרבן פסח פ"ח).

ונוהגת בזכרים ובנקבות בזמן הבית, והעובר עליו ואכל נא או מבשל לוקה. וכן אם אכל שניהם כאחד לוקה מלקות אחת, ששניהם לאו אחד לדעת הרמב"ם ז"ל. (שם ה"ד וסהמ"צ שורש ט) והרמב"ן ז"ל (שם בשורש ט ד"ה המין השלישי) מנה אותן שני לאוין וכתב, שלוקין עליהן על כל אחד ואחד. דכיון דכתיב לא תאכלו כי אם צלי אש "נא ומבשל" למה לי? שמע מנה, ללקות על כל אחד ואחד מן הפרטים. ואמרו ז"ל כי בכל המצות יהיה המנין כן, שכל הנפרטים בתורה אחד אחד והם דברים חלוקים, נמנה כל אחד למצוה אחת בחשבון המצות, כגון זה דנא ומבשל, וכן אתנן ומחיר ושאור ודבש וזלתם.

ואמנם בענין המלקות יש חלוק בהם, שכל הנפרטים בלאו אחד, אין לוקין עליהם אלא מלקות אחד, כגון אתנן זונה ומחיר כלב, ושאור ודבש,

משפט גר יתום וכיוצא בהן כלן. אבל הלאוין שיש בהן כלל ופרטון בתחלה או בסוף, כגון זה הלאו שפרט נא ומבשל וכולל אל תאכלו כי אם עלי אש, וכן בנזיר כולל (במדבר ו ד) מכל אשר יצא מגפן היין לא יאכל, ואחר כך פורט חרצנים וזג וענבים לחים ויבשים, באלו וכיוצא בהם לוקין עליהן על כל אחד ואחד, כי רבוי הפרט שלא היה צריך, יורה על המלקות על כל אחד ואחד כמו שאמרנו. והרבה הרב ראיותיו על זה בעיקר התשיעי בספר המצות שלו, שאין חשבון הלאוין כחשבון המלקות. וזה שאמרתי שהרמב"ן ז"ל ימנה כל הנפרטים בשמם אחד אחד מצוה בפני עצמה דוקא כשהם חלוקים בענין כמו שכתבנו, כגון שאור ודבש, אתנן ומחיר. אבל במקום שהענין אחד, אף על פי שנפרטין בשמות חלוקים, לא נמנה זה כי אם מצוה אחת, כגון (דברים טו יט) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך שאין זה אלא צווי אחת להקדיש כל הבכור, והפרט אינו אלא צוואה אחת. וכן (ויקרא כז לב) כל מעשר בקר וצאן שאין זה אלא צווי אחת להפריש לתת מעשר מבהמות אלו. וכן (דברים טז יח) שופטים ושוטרים שאין זה אלא שנעשה דין על פי אנשים אלה וצווי אחד הוא. וכן (ויקרא יט לו) מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק. שהכל צווי אחד, שלא נשקר המדות.

ח. שלא להותיר מבשר הפסח.

שלא להותיר כלום מבשר הפסח למחרתו, שהוא יום חמשה עשר בניסן, שנאמר (שמות יב ז) ולא תותירו ממנו עד בקר.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בשחיטתו לזכר נסי מצרים. וזה שנצטוינו שלא להותיר ממנו, הענין הוא כדרך מלכים ושרים, שאינם צריכין להותיר מתבשילין מיום אל יום, ועל כן אמר, שאם יותר ממנו, שישרף כדבר שאין חפץ בו, כדרך מלכי אדמה. וכל זה לזכר ולקבע בלב, שבאותו זמן גאלנו השם יתברך ונעשינו בני חורין וזכינו למלכות ולגדלה.

דין המצוה בפסחים (הלכות קרבן פסח פרק ט')

ונוהגת בזכרים ובנקבות בזמן הבית. והעובר עליה והותיר, עבר על לאו. ואין לוקין על לאו זה לפי שהוא נתק לעשה (רמב"ם שם י, יא), שנאמר (שם) והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו. והלכה היא לאו שנתק לעשה אין לוקין עליו.

ט. מצות השבתת החמץ.

להסיר כל לחם חמץ ממשכנותינו ביום ארבעה עשר בניסן, שנאמר (שמות יב לו) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתכם. ופרושו "הראשון", קדם לפסח.

משרשי מצוה זו, כדי שנזכר הנסים במצרים, כמו שכתוב בקרבן פסח.

דיני המצוה, כגון שעת ביעורו מן היום מתי, ומה היא השבתתו, (פסחים כא, א) ובאי זה מקום צריך לחפשו, (שם ה, א) ובאי זה מקום אינו צריך, ומאימתי מוטלת המצוה עליו אם יוצא לדרך, (שם ו, א) ואם חל ארבעה עשר בניסן בשבת איך יהיה דינו, (שם מט, א) והבטול בפה (שם ו, ב) שצריך לעשות נוסף על הבעור, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון (או"ח מסי' תלי"א עד ת"מ).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא השביתו, בטל עשה דתשביתו. ואם יש חמץ במשכנותיו עובר גם כן על לא תעשה, שנאמר: שאור לא ימצא בבתים. אבל אין לוקין על לאו זה, אם לא עשה בו מעשה, שהלכה היא, לאו שאין בו מעשה, אין לוקין עליו.

י. מצות אכילת מצה.

לאכל לחם מצה בליל חמשה עשר בניסן העשוי ממין דגן, (פסחים לה, א) שנאמר (שמות יב יח) בערב תאכלו מצות. ופרושו ליל חמשה עשר בניסן בין בזמן שיהיה שם פסח, או בזמן שלא יהיה שם.

משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח.

דיני המצוה, כגון שמור הצריך למצות, (שם מ, א) וענין לישתן, (שם מב, א) ובאיזה מים נלושות, ושעור אכילתן לכל הפחות, ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון (אורח חיים תנ"ג עד תס"ו)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה, בטל עשה. וכבר אמרנו, שבית דין כופין על בטול עשה.

יא. שלא ימצא חמץ ברשותנו בפסח.

שלא ימצא חמץ ברשותנו כל ימי הפסח, שנאמר (שמות יב יט) שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. ובארו חכמינו זכרונם לברכה (פסחים ה, ב) לאו דוקא ביתו, אלא כל שברשותו. ולא דוקא שאור שהוא מחמץ, דהוא הדין לחמץ. דשאור וחמץ חד הוא לענין אסורו. (ביצה ז, ב)

משרשי המצוה, כדי שנזכר לעולם הנסים שנעשו לנו ביציאת מצרים, כמו שכתוב בשה הפסח. ונזכר מה שארע לנו בענין זה, שמתוך חפזון היציאה אפינו העסה מצה, כי לא יכלו להתמהמה עד שיחמיץ, כמו שכתוב (שמות יב לט) ויאפו את הבצק וגו'.

דיני המצוה, כגון אם הפקיד חמצו ביד אחרים מה דינו או אחרים בידו, וכן חמץ הקדש בידו, או של גוי באחריות ושלא באחריות, ודין עכו"ם אלם שהפקיד לו חמץ, ודין תערבת חמץ אם עוברים עליו. והפת שעפשה מה דינה, (שם מה, ב) ויתר פרטיה, מבוארים בפסח ראשון (אורח חיים ת"מ תמ"א תמ"ב).

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ונמצא חמץ ברשותו במזיד, עבר על שני לאוין משום בל יראה ובל ימצא, ולוקה כל זמן שעשה בו מעשה, כגון שחמץ עסה והניחה בביתו, או שלקח חמץ והצניעו בביתו. אבל אם לא עשה בו שום מעשה, אלא שנשאר בבית מקודם הפסח, אין לוקה עליו, שהלכה היא (רמב"ם חו"מ א, ג), לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, כמו שאמרנו.

יב. שלא לאכל מכל דבר שיש בו חמץ.

שלא לאכל מדברים שיש בהם חמץ, ואף על פי שאין עקר הדבר חמץ, כגון כותח הבבלי וכיוצא בו, שנאמר: (שמות יד כ) כל מחמצת לא תאכלו. ופרשו זכרונם לברכה (פסחים מג, א) שענין הכתוב הזה יורה בזה, שכך קבלו הפרוש בו. ודעת הרמב"ם ז"ל, (סהמ"צ ל, ת קצח) שאם יש במאכלים אלו כזית חמץ בכדי אכילת פרס, אסור מן התורה בלאו, כלומר למלקות אבל לא לכרת, מכיון שנתערב ברב. ואם לא יהיה בהם כזית חמץ בכדי אכילת

פרס, לא יהיה בו מלקות, אלא מכת מרדות, לפי שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן, וכן כתוב בחבדו הגדול. (חמו"מ פ"א ה"ו). ואם כן לדעתו יבא הלאו זה דכל מחמצת להיכא שנתערב כזית חמץ בכדי אכילת פרס, שיהיה בו לאו. כלומר מלקות ולא כרת. והרמב"ן ז"ל כתב (בסהמ"צ שם) הפך מזה ואמר, שהלאו הזה איננו נחשב בכלל הלאוין, אלא שהוא מן הלאוין הרבים שבא בחמץ ובשאור. וזה הלאו בא להורות על מה שאמרו חכמינו ז"ל בגמרא (פסחים כח, ב) אין לי אלא שנתחמץ מאליו, חמצו על ידי דבר אחר מנין? תלמוד לומר כל מחמצת. אבל בענין חמץ שנתערב, כל זמן שיהיה בו כזית בכדי אכילת פרס בזה אין צריך לאו בפני עצמו, דהרי הוא כאלו הוא בעין ויש בו כרת. כמו בכל חמץ שהוא בעין. ואם לא יהיה בתערבת כזית בכדי אכילת פרס, האוכלו פטור, אבל אסור, שהלכה כדברי חכמים שאמרו (שם מג) על חמץ דגן גמור ענוש כרת. וכל שהוא כזית בכדי אכילת פרס, דגן גמור נקרא, ועל ערובו, כלומר שהוא פחות מכזית בכדי אכילת פרס, ולא כלום. ודלא כר' אליעזר דפליג עליהו בגמרא ואמר על ערובו בלאו.

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו בשאור. ואולם לחזק הדבר בלבנו, הרחקתנו התורה כל כך.

דיני המצוה, כגון הדברים שנכללו באסור זה, מה הן, ומה שמם, ויתר פרטיה, בפסחים (מב, א) (א"ח תמ"ו).

ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה לוקה, ובתנאי שיהיה בהם כזית בכדי אכילת פרס, כמו שאמרנו, אבל אין בו כרת. לדעת הרמב"ם ז"ל ולדעת הרמב"ן ז"ל יש בו כרת. ואם אין בו כזית בכדי אכילת פרס, אין בו חיוב מלקות, אלא דינו כדין חצי שיעור שאסור מן התורה, ואין לוקין עליו. ובזה יורו שניהם ז"ל.

יג. שלא נאכיל מן הפסח לישראל משמד.

שלא נאכיל מן הפסח לישראל מומר לעבודה זרה, שנאמר: (שמות יב מג) כל בן נכר לא יאכל בו, ובא הפרוש עליו, (מכילתא שם) בן ישראל שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, וכן תרגם אונקלוס.

משרשי מצוה זו, כמו שכתוב בשחטתו, לזכר נסי מצרים, ועל כן ראוי שלא יאכל בו מומר (משמד), מאחר שאנו עושין אותו ולזכרון שבאנו באותו הזמן לחסות תחת כנפי השכינה ונכנסנו בברית התורה והאמונה,

אין ראוי שנאכיל ממנו למי שהוא הפך מזה שיצא מן הכלל וכפר באמונה. ועל כיוצא בזה נאמר בגמרא לפעמים : סברא הוא, כלומר ואין צריך ראייה אחרת (פ"ט מהלכות קרבן פסח)

ונוהגת בזכרים ונקבות בזמן הבית שיש שם פסח. ועובר עליה והאכיל ממנו לבן נכר עובר על לאו. ואין בו מלקות לפי שאין בו מעשה. (רמב"ם שם ה"ז).

יד. שלא נאכיל מן הפסל לגר ותושב.

שלא להאכיל מבשר הפסח לגר ולתושב, שנאמר : (שמות יב מה) תושב ושכיר לא יאכל בו. והתושב הוא אדם מן האמות שקבל עליו שלא לעבד עבודה זרה ואוכל נבלות. ושכיר הוא גר שמל ולא טבל, שכן פרשו חכמינו ז"ל. (יבמות עא א).

משרשי מצוה זו. מה שכתבנו באחרות לזכר יציאת מצרים. ובעבור שקרבן זה לזכר חרותנו ובואנו בברית נאמנה עם השם יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה, והם ישראלים גמורים ולא אלו שעדין לא באו עמנו בברית שלם. וענין הרחקת הערל מאכילתו, גם כן מזה השרש (שם).

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. ועובר עליה והאכיל לאלו עובר על לאו, ואין לוקין עליו, שאין בו מעשה.

טו. שלא להוציא מבשר הפסח חוצה.

שלא להוציא מבשר הפסח ממקום החבורה, (פסחים פה, ב) שנאמר (שמות יב מו) לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה.

משרשי מצוה זו. מה שכתבנו לזכר נסי מצרים. ומפני שנעשנו בני חורין ואדוניים באה המצוה עליו שיהא נאכל במקום החבורה ולא נוציאהו לחוץ, כדרך מלכי ארץ, שכל המוכן להם נאכל בהיכלם ברב עם

שלהם. ודלת הארץ בעת יכינו סעדה גדולה, ישלחו ממנה לחוץ מנות לרעיהם, לפי שהוא חדוש אצלם.

דיני המצוה, כגון זה, מה דינו של בשר כשיוצא חוץ, (פסחים שם, א) וההקף שצריכה החבורה לעשות, (רמב"ם ק"פ ט, ג) ודין מחיצה שנפרצה בין החבורות, (פסחים ס, ב) ויתר פרטיה מבוארים בפסחים (שם).

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. ועובר עליה והוציא מן הבשר לחוץ, עבר על לאו ולוקין עליו, והוא שיעשה בה עקירה מן הבית והנחה לחוץ, כדין הידוע בהוצאה של שבת (פסחים שם)

טז. שלא לשבר עצם מן הפסח.

שלא לשבר עצם מכל עצמות הפסח, שנאמר (שמות יב מו) ועצם לא תשברו בו.

משרשי המצוה. לזכר נסי מצרים כמו שכתבנו באחרות. וגם זה גזע מן השרש הנזכר, שאין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה, כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחלת בואנו להיות סגלת כל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם יט ו), ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו בה באותה שעה. ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושין, נקבע בנפשותינו הדבר לעולם. ואל תחשב בני לתפש על דברי ולומר ולמה יצוה אותנו השם יתברך לעשות כל אלה לזכרון אותו הנס, והלא בזכרון אחד יעלה הדבר במחשבתנו ולא ישכח מפי זרענו? דע, כי לא מחכמה תתפשני על זה, ומחשבת הנער ישיאך לדבר כן. ועתה בני, אם בינה שמעה זאת, והטה אזנך ושמע (משלי כב יז), אלמדך להועיל בתורה ובמצות. דע, כי האדם נפעל כפי פעלותיו, ולבו וכל מחשבתיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעלות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצות, אם יעסק תמיד בדברים של דפי, כאלו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומנהו באמנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אמנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל האדם נפעל כפי פעלותיו, כמו שאמרנו. ועל כן אמרו חכמים ז"ל (מכות כג, ב) רצה הקב"ה לזכות את

ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו להטיב לנו באחריתנו. כי מתוך הפעלות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו ז"ל על זה (מנחות מג, ב), באמרם כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו, מבטח לו שלא יחטא, לפי שאלו מצות תמידיות, ונפעל בהן תמיד.

לכן אתה ראה גם ראה, מה מלאכתך ועסקך, כי אחריהם תמשך ואתה לא תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים, מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים, בשוקים וברחובות, להתלוצץ עם הלצים, ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהן אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמו הם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם? אל בני, השמר מפניהם, פן תלכד ברשתם. רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל. ואחר דעתך זה, אל יקשה עליך מעתה רבוי המצות בענין זכירת נסי מצרים, שהם עמוד גדול בתורתנו, כי ברבות עסקינו בהם, נתפעל אל הדבר, כמו שאמרנו.

דיני המצוה. כגון שובר עצם ממנו אפילו אחר זמן אכילתו, ודין אם יש כזית בשר עליו מה דינו, ודין הסחוסים וגדים הרכים שסופם להתקשות, ויתר פרטיה, מבוארים בפסחים (פד, א).

ונוהגת בזכרים ובנקבות בזמן הבית. והעובר עליה ושובר עצם בפסח טהור, לוקה.

יז. שלא יאכל ערל מן הפסח.

שלא יאכל הערל מן הפסח, שנאמר (שמות יב מה) וכל ערל לא יאכל בו. והוא הערל שמתו אחיו מחמת מילה, ואין צריך לומר עברין (משמד) לערלות, ובו הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור, וכן תושב ושכיר גם כן.

משרשי מצוה זו. מה שכתבנו בתושב ושכיר.

דיני המצוה. כגון מילת בניו ועבדיו אם מעכבין אותו לשחט ולאכל הפסח, ויתר פרטיה מבוארים בפסחים (שס).

ונוהגת בזמן הבית. והעובר עליה, כגון ערל שאכל כזית ממנו, לוקה.

יח. מצות קדוש בכורות בארץ ישראל.

לקדש הבכורות, כלומר שיהיו כל הולדות הנולדים בראשונה, כלומר יוצא ראשון מרחם הנקבה, בין באדם, בין בבהמה הזכרים קדש לשם, שנאמר (שמות יג ב) קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא. ודוקא בהמה, דהינו שור וכבש ועז, אבל לא חיה. ומכל בהמה טמאה, חמור לבד במצוה זו. (בכורות י, א) וענין המצוה בבהמה טהורה כן, שמצוה על הבעלים להקדישו ולומר, הרי זה קדש, וחיבים לתת אותו בכור לכהנים, ויקריבו חלבו ודמו על המזבח, והם אוכלים הבשר ברושלים, ואינו נותנו לו מיד שיולד, אלא מטפל בו בבהמה דקה שלשים יום ובגסה חמשים יום. (שם כו, ב) ובחוצה לארץ, שאין לנו מקדש נועל דלת בפניו ומת מאליו, כדעת קצת המפרשים, (מרדכי ע"ז פ"א בשם רבי אליעזר ממיץ, רמב"ם בכורות א י) ומהם שאמרו שממתין לו לעולם. ואם נפל בו מום יאכל במום בכל מקום ולכל אדם שירצה הכהן לתנו, וכחלין (דכחלין) הוא נחשב, כמו שכתוב (דברים טו כב) הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל. וכן כתב הרמב"ן ז"ל בהלכות בכורות שלו (סוף פרק ה). ובכור אדם ופטר חמור, נפרש ענינם במצות הפדיה שבכל אחד, בעזרת השם, והם בסדר זה ובסדר ויקח קרח.

משרשי מצוה זו. שרצה השם יתברך לזכנתנו לעשות מצוה בראשית פרי, למען דעת כי הכל שלו, ואין לו לאדם דבר בעולם רק מה שיחלק לנו השם יתברך בחסדיו. ויבין זה בראותו, כי אחר שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחים בעולמו, והגיע לזמן שעשה פרי, וחביב עליו ראשית פריו כבבת עינו, מיד נותנו להקב"ה ומתרוקן רשותו ממנו ומכניסו לרשות בוראו. ועוד לזכר הנס הגדול שעשה לנו השם יתברך בבכורי מצרים, שהרגם והצלנו מידם.

דיני המצוה. באי זה מקום נשחט ונאכל, ועד אי זה זמן מצוה להם לאכול, וענין הממין הפוסלין בו, ואי זה מום קבוע או מום עובר, והחלוק שביניהם, ומי נאמן על ממיו, ואם נפלו בו או נעשו בו לדעת, ואיזה חכם ראוי להורות בממיו, ודין בכור השתפים ישראלים או שתף גוי, ובאי זה ענין נפטרה הבהמה מן הבכורה או לא נפטרה, ובכור ספק מה דנו, וענין יוצא דפן, טמטום ואנדרגינוס, ויתר פרטיו, מבוארים במסכת בכורות (יט, א מא, א) (י"ד ש"ו עד ש"כ).

ונוהגת מצוה של קדוש בכור בהמה טהורה מדאוריתא בארץ ישראל בלבד בכל זמן, וכמו שדרשו ז"ל (תמורה כא, ב) מדכתיב (דברים יד כג, ועיי רמב"ם בכורות א, ה) ואכלת לפני ה' אלקיך מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכורות בקרך, מקיש וכו'. ומדרבנן אף בחוצה לארץ ובזכרים ובנקבות בין ישראלים, בין כהנים ולויים. (בכורות יג, א) ואף על פי שהבכור שנוולד לכהן שלו הוא, מכל מקום חייב להקריב חלבו ודמו ויאכל הבשר בתורת בכור. ובכור אדם ופטר חמור אינו נוהג בכהן ולוי, כמו שנכתב בעזרת השם, וזאת מן המצות שחיבה בסבת דבר.

יט. שלא לאכל חמץ בפסח.

שלא לאכל חמץ בפסח, שנאמר (שמות לג ג) ולא יאכל חמץ.

משרשי מצוה זו. מה שכתבנו בשאר מצות הפסח.

דיני המצוה. כגון מה הן הדברים שנאסר בהן משום חמץ, והן חמשה מיני דגן, ודין הלש במי פרות, ודין לתיתה, ותבשיל שנמצא בו חמץ, בחמין או בצונן, ויתר פרטיה מבוארים בפסחים (לה, א ב) (אורי"ח מסי' תמ"ו עד תס"ח).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואוכל כזית חמץ בפסח במזיד, חייב כרת. בשוגג חייב חטאת קבועה.

כ. שלא יראה לנו חמץ בפסח.

שלא יראה חמץ בכל מושבתינו כל שבעת ימי הפסח, שנאמר (שמות יג ז) ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. ואין אלה שני לאוין בשני ענינים, אבל הם בענין אחד, כמו שאמרו ז"ל (ביצה ז, ב) פתח הכתוב בחמץ וסים בשאור, לומר לך הוא חמץ הוא שאור, כלומר, אין הפרש בין החמץ עצמו ובין דבר המחמץ.

משרשי המצוה. מה שכתבנו בשאר מצות הפסח. דיניה מבוארים בפסחים (שם תל"ד).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. והעובר עליה ולקח חמץ בפסח והניחו ברשותו, לוקה. אבל אם לא הוציאו מקדם הפסח מביתו אינו לוקה עליו לפי שאין בו מעשה. ואין לוקין עליו, כמו שאמרנו.

כא. מצות ספור יציאת מצרים.

לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן, כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח לשם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם. שנאמר (שמות יג ה) והגדת לבנך. וכבר פרשו חכמים, (מכילתא בא שם) דמצות הגדה זו הוא בליל ט"ו בניסן בשעת אכילת מצה. ומה שאמר הכתוב לבנך, לאו דוקא בנו, (פסחים קטז, א) אלא אפילו עם כל בריה.

וענין המצוה, שיזכר הנסים והענינים שארעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהם, ואפילו בינו, לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים מפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב (עי' סהמ"צ להרמב"ם מ"ע קנז).

משרשי מצוה זו. מה שכתוב בקרבן הפסח. ואין מן התמה אם באו לנו מצות רבות על זה, מצות עשה ומצות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותנו ובתפלותנו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחדוש העולם, וכי יש אלה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא ובידו לשנותם, כפי שיחפץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים, ששנה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות מחדשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כפר בחדוש העולם ומקים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כלם.

דיני המצוה. כגון הסדר שחיבין ישראל לעשות בלילה הזה בענין סעדתן, והכוסות של יין שחיבין לשתות, ושעורן, ומזיגתן, וסדורן. והנני כותב לך בני הסדר בקצרה, כאשר שמעתיו מפי חכמי הדור בדיוק. בתחלה מביאין מים ונוטלין יד אחת בשביל כוס של קדוש שצריכין לטל. והכי איתא בברכות בפרק כיצד מברכין, (מג, א) שבכוס מספיק נטילת יד אחת, ואין מברכין על נטילה זו. ואם רצה לטל שתי ידיו לכוס נוטל בלא ברכה. ואחר כך מברך על היין ומקדש ואינו מברך על היין לאחריו. ואחר כך נוטל שתי ידיו ומברך על נטילת ידים, ומטבל בירק (הירק בדפוס וילנא) ומברך עליו בורא פרי האדמה לפניו, ולאחריו אינו מברך בורא נפשות וכו', לפי שימתין עד שיאכל המרור ואז יברך בורא נפשות על המרור ועל

הירק. ואין כל מה שעשה בנתים הפסקה, כמו שנפרש. ואחר שאכלו מן הירק בחרסת, מוזגין כוס שני, וקוראין ההגדה עם שני פרקים מן ההלל, ונוטלין היד אחת ומברך אשר גאלנו וכו' על כוס השני, ושותין אותו, ואין מברכין עליו פרי הגפן, ולא לאחריו על הגפן. ואחר ששתו כוס שני, נוטלין לידים ומברכין על נטילת ידים, ונוטלין חצי מצה ומניחין אותה על השלמה ומברכין על החצי המוציא ולאכל מצה. ונוטלין חזרת ומברכין לאכל מרור, ואוכלין ממנו בטבול בחרסת, ואין מברכין עליה בורא פרי האדמה, לפי שנפטר בברכה שברכו בירק תחלה, דהכי מכח בגמרא, (פסחים קג, ב) דלא הוי הפסקה לעולם, שנצטרך לחזר ולברך, אלא אם כן יש בדבר שני ענינים, שיעקר האדם דעתו מן הענין, כגון דאמרי הב לן ונברך, וכיוצא בזה. וכן שלא יהא באפשר לעשות שני הדברים ביחד, כגון מה שאמרו ז"ל (חולין פז, א ורש"י שם) משתי וברוכי בהדי הדדי לא אפשר. ואחר שאוכלין מן המרור בטבול, כורכין ממנו על גבי מצה ואוכלין. ואחר כך אוכלין סעדתן. ואחר כך אוכל כל אחד ואחד מעט מצה, זכר לפסח שהיה נאכל על השבע, ואין אוכלין עוד כל הלילה, שלא לסלק טעם המצה מן הפה. דכתיב (תהלים קיט קג) מדבש לפי, אבל מים ודאי שותין שאין המים מפגין הטעם. וכן שותין גם כן תרי כסי דמצוה, כי לא נדחה מצוה מטעם זה. ואחר כך נוטלין לידים ואין מברכין על נטילת ידים. ומוזגין כוס שלישי, ומברך עליו ברכת המזון ובורא פרי הגפן, אבל לא לאחריו על הגפן (ע"י בעל המאור סוף ערבי פסחים). ואחר כך מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו את ההלל, ואין מברכין עליו בורא פרי הגפן, אבל אחריו מברכין על הגפן, והוא שלא יהא דעתו לשתות עוד כוס חמישי. נמצא לפי זה, שאין מברכין בורא פרי הגפן, אלא תרי זמני, על כוס של הקדוש, ועל כוס הברכה. ועל הגפן, פעם אחת אחד כל הכוסות. וארבע הכוסות ומצה דמצוה, צריכין הסבה. ויתר הפרטים מבוארים בסוף פסחים (א"ח מסי' תס"ט עד תפ"ב)

ונוהגת בזכרים ונקבות (פסחים לו, א קטו, ב) בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה, בטל עשה.

כב. מצות פדיון פטר חמור.

לפדות ולד חמר זכר שנולד ראשון, שנאמר (שמות יג ג) ופטר חמור תפדה בשה. וענינה הוא שלוקח הישראל שה אחד ונותנו לכהן בפדיון בכור החמור שהוא לשם, מן הטעם שכתבנו למעלה, והוא, ברוך הוא, נתנו לכהן. ולפיכך פודהו הישראל ממנו, כי השם יתברך רצה שיהיה לו פדיון בשה. ואם אין לו שה, פודהו בדמי שה. ולפי שאין דמי השיות שוין, אמרו רז"ל (בכורות יא, א) עין יפה בסלע, עין רעה בחצי סלע, ובנונית בשלשה זזין. וזמן הפדיון, עד שלשים יום, והשה חלין ביד כהן, והחמור ביד ישראל.

משרשי מצוה זו. כדי שיזכרו היהודים לעולם הנס שעשה להם האל ביציאת מצרים, שהרג כל בכוריהם, כמו שכתוב.

דיני המצוה. כגון שתפות הנכרי או מקבל חמור ממנו להטפל בו, ודין גוי שהפריש פטר חמור מה דינו, ודין חמור שילדה כמין סוס, ודין לוקח חמור מגוי, וענין ספק אם בכרה מה דינו, ודין נותן החמור בעצמו לכהן, ויתר פרטיה, מבוארים במסכת בכורות (ה, ב יא, א יב, א) (יו"ד סימן שכ"א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות ישראלים, ולא בכהנים ולוים. והעובר על זה בטל עשה.

כג. מצות עריפת פטר חמור.

לערף פטר חמור אם לא רצה לפדותו, שנאמר (שמות יג ג) ואם לא תפדה וערפתו. ענינה, שהורג ולד החמור אם לא רצה לפדותו, וגזר השם שלא יהנה בו, מכיון שלא פדהו, ואפילו הנבלה אסורה לו בהנאה.

משרשי מצוה זו. מה שכתוב בפדיה.

דיני המצוה, מה שאמרו (בכורות יג, א) דמצות פדיה קודמת לעריפה, ושאסור בהנאה אם מת קדם פדיון ויקבר, וכי מצוה להרגו בקופיץ ולא בדבר אחר. ויתר פרטיה מבוארים גם כן בבכורות (שם ב"ד). ונוהגת בכל כמו הפדיה. ויהי בשלח יש בה מצות לא תעשה אחת.

פרשת בשלח

כד. שלא נלך בשבת חוץ לתחום.

שנמנענו שלא ללכת בשבת חוץ לגבולים ידועים שנאמר (שמות טז כט) אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. ובא הפרוש עליו (רמב"ם שבת כז א ב) שמקומו נקרא כל שאינו מרחיק יותר משלש פרסאות חוץ לעיר. והפרסה ארבעה מילין. והמיל אלפים אמה. ומודדין משפת הבית החיצון שבעיר, אפילו היתה גדולה כננוה. זהו לדין תורה, אלא שחכמים גדרו גדר ואסרו שלא לילך יותר מאלפים אמה חוץ לעיר.

משרשי מצוה זו. שנזכר ונדע שהעולם מחדש לא קדמון, כמו שכתוב בפרוש במצות שבת (שם כ"א) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בס וינח ביום השביעי. על כן לזכר הדבר ראוי שננוח במקום אחד, כלומר שלא נלך בדרך רחוק רק דרך טיול וענג. ובהליכת שנים עשר מילין אין בו טרח רב.

דיני המצוה, כגון שובת במדבר או במערה מה דינו, (עירובין סא, ב) וכן מי שיצא חוץ לתחום, לרצונו או לאנסו, או ברשות בית דין, (שם נב, ב) ואם הקף במחיצה בשבת מה דינו, (שם מב, א) ובית היוצא יותר משאר בתי העיר שבעים אמה ושירים, ובית הכנסת שיש בו דירה לחזנין ובית עבודה זרה שיש בה דירה לכמרים, ואוצרות שיש בהן דירה, ושלוש מחיצות שאין עליהן תקרה ומעזיבה מה דינן עם העיר? (שם נה, ב) ועיר ארכה, מרבעת, עגלה, עשיה כמין גם או כקשת, מהיכן מודדין לה, (שם א) ובאי זה חבל מודדין, וכמה שעורו של חבל, (שם נג, ב) והגיע לגיא או להר או לכתל כיצד מודד בה, ובמי סומכין במדידה, ומי נאמן להעיד על התחמין, ויתר פרטיה, מבוארים במסכתא הבנויה על זה, והיא ערובין (שם) (א"ח).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה והלך אפילו אמה אחת יותר משלש פרסאות לוקה, וכן אם הלך אפילו אמה אחת יותר חוץ לאלפים אמה סמוך לעיר, לוקה מכת מרדות דרבנן. והרמב"ן ז"ל כתב, (בסהמ"צ ל"ת שכא) כי מה שאמר הרמב"ם ז"ל בספר המצות שלו, דאסור תחמין דאוריתא הוא ביותר מאלפים אמה, וכן מה שאמר בחבורו הגדול, (שבת כז, א) שחזר מזה וכתב שהשעור של תורה הוא שלש פרסאות, כי הכל טעות, שאין לנו אסור תחמין דאוריתא כלל, וכן מתבאר במקומות הרבה מן הגמרא שלנו, שהיא גמרת בבל, שאנו סומכין עליה בכל דבדינו. והרבה הרב ראיותיו על זה במצות ש"י"ג (צ"ל שכא) מן הלאוין. והוא יפרש אל יצא איש, כמו אל יוציא. כמו שיש במסכת ערובין (טז, ב) מאן דמשמע לה הכי.

פרשת יתרו

פרשת יתרו יש בה ג' מצות עשה, וי"ר מצות לא תעשה,

כה. מצות האמנה במציאות השם.

להאמין שיש לעולם אלה אחד, שהמציא כל הנמצא ומכחו וחפצו היה כל מה שהוא ושהיה ושיהיה לעדי עד, וכי הוא הוציאנו מארץ מצרים ונתן לנו את התורה. שנאמר בתחלת נתינת התורה (שמות כ ב) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. ופרושו כאלו אמר תדעו ותאמינו שיש לעולם אלה, כי מלת אנכי תורה על המציאות. ואשר אמר אשר הוצאתיך וכו' לומר, שלא יפתה לבבכם לקחת ענין צאתכם מעבדות מצרים ומכות המצרים דרך מקרה, אלא דעו שאנכי הוא שהוצאתי אתכם בחפץ ובהשגחה, כמו שהבטיח לאבותינו אברהם יצחק ויעקב.

שורש מצוה זו אין צריך באור. ידוע הדבר ונגלה לכל כי האמונה הזו יסוד הדת, ואשר לא יאמין בזה כופר בעקר ואין לו חלק וזכות עם ישראל. וענין האמנה הוא שיקבע בנפשו שהאמת כן ושאי אפשר חלוף (בחלוף) זה בשום פנים. ואם נשאל עליו, ישיב לכל שואל שזה יאמין לבו ולא יודה בחלוף זה אפילו יאמרו להרגו, שכל זה מחזיק וקובע האמנת הלב כשמוציא הדבר מן הכח אל הפעל, רצוני לומר כשיקים בדברי פיו מה שלבו גומר. ואם יזכה לעלות במעלות החכמה ולבבו (ישעיהו ו י) יבין ובעיניו יראה במופת נחתך, שהאמנה הזאת שהאמין אמת וברור, אי אפשר להיות דבר בלתי זה, אז יקים מצות עשה זו מצוה מן המבחר.

דיני מצוה זו, כגון מה שמחייב עלינו להאמין עליו שכל היכלת וכל הגדלה והגברה והתפארת וכל ההוד וכל הברכה וכל הקיום בו, ושאינו בנו כח ושכל להשיג ולהגיד גדלו וטובו, כי לרב מעלתו והודו לא ישג רק לעצמו, ולשכל ממנו בכל כחנו כל חסרון וכל מה שהוא הפך כל שלמות וכל מעלה. והענינים היוצאים מזה, כגון לדעת שהוא נמצא שלם, בלתי גוף ולא כח בגוף, כי הגופים ישיגום החסרונות, והוא ברוך הוא לא ישגהו מין ממיני החסרון, כמו שאמרנו. ושאר דברים רבים הנאמרים בענין זה,

כלם מבארים בספרי יודעי חכמת האלהות. אשרי הזוכים אליה, כי אז יקימו מצוה זו על בוריה (הל, יסודי התורה פ"א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה, אין לו חלק וזכות עם ישראל, כמו שאמרנו. וזאת מן המצוות שאין להם זמן ידוע, שכל ימי האדם חיב לחיות במחשבה זו.

כו. שלא נאמין באלה בלתי ה' לבדו.

שלא נאמין אלהים זולתי השם יתברך לבדו, שנאמר (שמות כ ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ופרושו, לא תאמין אלה אחר זולתי. וכתב הרמב"ן ז"ל (שם) לא תמצא לעולם שיאמר הכתוב אלהים אחרים רק על האמנת הלב, אבל על העשיה לא יאמר לעולם לא תעשה אלהים אחרים, כי לא תפל בלשון עשיה אחרים. ויפה דקדק ז"ל (קהלת י יב) דברי פי חכם חן. וזאת המצוה היא העקר הגדול שבתורה, שהכל תלוי עליו, כמו שאמרו ז"ל (ספרי במדבר טו כב) כל המודה בעבודה זרה, כאלו כפר בכל התורה כלה. ואחד המקבל באלה לשום דבר זולתי השם לבדו, או העובד אותו דבר כדרך עבודתו, כלומר כדרך שעובדין אותו המאמינים בו, או אפילו שלא כדרך עבודתו, אם יעבדנו בארבע עבודות ידעות שהן זבוח וקטור ונסוך והשתחויה, עבר על לא יהיה לך. ונסוך וזורק דבר אחד הוא, ומתחיבין בזריקה כמו בנסוך.

שורש מצוה זו נגלה וידוע. פרטיה, כגון מה שאמרו, שאם קבל באלה אחר מכל הנבראים, ואפילו מודה שהקב"ה שולט עליו ועל אלהותו, עובר על לא יהיה, ומה הדבר שנקרא דרך עבודתו ושלא כדרך עבודתו, ואם עבדהו דרך בזוי ועבודתו בכך מה דינו, וארבע עבודות האסורות בכל האלהות, עד היכן מתפשט אסורן, כענין מה שאמרו ז"ל (ע"ז נא, א) דשובר מקל לפניו בכלל זבוח הוא. וכן מה שאסרו ז"ל (שבת קמט, א) לקרות בספרי עבודה זרה המחברים בעניני עבודותיה, או בדברים (בענינים) אחרים שלה, כל שגורמין להאמין בה בשום צד, ואסור הרהור הלב אחריה, ודין ישראל שעבדה אפילו פעם אחת מה דינו, ואם קבלו לאלוה וחזר תוך כדי דבור, חיב, (ב"ב קכט ב) שלא נאמר בזה תוך כדי דבור כדבור, והוא הדין בענין קדושין. והעובדה מאהבה, שחבב אותה צורה לרב יפיה או מיראה שלא תרע לו ולא שיקבלה באלה, וכן העושה לה כבודים, כגון חבוק, נשוק, סך, מלביש, מנעיל מהו דין אסורו. (סנהדרין ס, ב סא, ב) ודיני בטולי עבודה זרה כיצד, והחלוק בין עבודה זרה דישראל לע"ז דעובד גלולים בענין בטולה, ואסורי הנאה של ע"ז עד היכן, והחלוק שבין תלוש הנעבד למחבר מעקרו, ומאמתי היא נעשית ע"ז, ודין משמשי ע"ז, ואם בטל היא

מה יהא במשמשיה, (ע"ז נב, ב) ותקרבת שלה מה דינו (שם כט, ב), וע"ז שהניחיה עובדיה, וההרחקה מעובדיה ביום עבודתה וסמוך לו, והדברים האסורים לנו למכר להם לעולם מפני חשש קלונה, והרחקת עיר שיש ע"ז בתוכה, ויתר רב פרטיה, מבוארים במסכתא הבנויה על זה, והיא עבודה זרה. (ב, א, ב)

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן, והעובר עליה ועבד ע"ז כדרך עבודתה, או שלא כדרך עבודתה בארבע עבודות שכתבנו, בעדים והתראה נסקל, ובשגגה חיב להביא חטאת קבועה. וזאת המצוה היא מכלל השבע מצות שנצטוו כל בני העולם בכללן. (סנהדרין נו, א) אבל מכל מקום, חלוקין יש בפרטיה בין ישראל לשאר האמות, והכל מבואר שם בעבודה זרה. ומן החלוקין שבין ישראל לשאר האמות בענין המצות המטלות על הכל הוא, שישראל לא יתחיב לעולם בלא עדים והתראה, ושאר האמות אין צריכין התראה. לפי שאין חלוק בהן בין שוגג למזיד. וכן יתחיבו גם כן בהודאת פיהם. מה שאין כן בישראל שצריך עדים. ועוד יש חלוק אחר, כי האמות בעברם על כל אחת ממצותם יתחיבו לעולם מיתה, וזהו שאמרו חז"ל (שם נז, א) אזהרתן זו היא מתתן, וישראל יתחיב פעמים קרבן, פעמים מלקות, פעמים מיתה, ופעמים אינו מתחיב בכל אלה, אלא שהוא כעובר על מצות מלך ונשא עונו.

כז. שלא לעשות פסל.

שלא נעשה צלמים שיעבדו, אפילו לא עבדם העושה אותם, העשיה לבד אסורה, להרחיק המכשול. ואין הפרש בין שיעשה בידו או יצוה לעשות. שנאמר (שמות כ ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה. והמצוה לעשותה הוא הגורם העשיה, זהו דעת הרמב"ם ז"ל. (סנהדרין ל"ט ד) ודעת הרמב"ם ז"ל (שם) שאין האזהרה בכאן, אלא שלא יעשה צלמים על דעת לעבדם. גם כתב, שאין לנו למנות לאו זה מן המקרא הזה, כי לא יזהיר בזה הכתוב רק באסור עבודה זרה שהוא במיתה, ובעשית צלמים, כל זמן שלא עבדם אינו חיב בדבר אלא מלקות. והוא ז"ל כתב, שכל פסוק זה דלא יהיה לך נחשב ללאו אחד, יזהיר שלא נודה האלהות לזלתו בין שיקבלנו לאלה, כלומר שיאמר לו אלי אתה, או שישתחוה לו, או יעבדנו באחת מארבע עבודות אסרות, או בעבודתו המיוחדת לו. אבל המניעה בעשית הצלמים וקיומם, כתב הוא דנפק לו מפסוק (ויקרא יט ד) דאל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם. ותמה אני על הרמב"ם ז"ל שכתב שאין הפרש בין שיעשה בידו או יצוה לעשותם, שהרי מצוה משלח הוא, וקימא לן משלח פטור.

שורש מצוה זו ידוע שהוא להרחיק האלילים (עבודה זרה).

דיני המצוה, כגון העושה צורות, אי זו צורה אסורה לעשות ואי זו מתרת. וחלוק שבין בולטת לשוקעת, ודין טבעת שיש עליה חותם, ויתר פרטיה, מבוארים במסכת עבודה זרה (מג, ב) (י"ד קל"ט ק"מ קמ"א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה צלמים הנעבדים, במזיד, לוקה.

כח. שלא להשתחות לעבודה זרה.

שלא להשתחות לעבודה זרה, וע"ז היא כל שעבוד זולתי האל ברוך הוא, שנאמר (שמות כ ה) לא תשתחוה להם ולא תעבדם. ואין פרוש הכתוב לא תשתחוה על מנת לעבוד שנלמד ממנו שהשתחואה לבד, שלא לכונת עבודה, שלא יהא אסור, שהרי במקום אחר נאמר בתורה (שם לד יד) כי לא תשתחוה לאל אחר, שאסרה ההשתחואה לבד בשום צד. ואמנם סמך אליה ולא תעבדם לומר, שהשתחואה היא אחת מדרכי העבודה. ולמדנו מכאן עם סיוע כתובים אחרים שארבע עבודות הן שהקפידה התורה בהן בכל עבודה זרה שבעולם, ואפילו אין דרך עבודתה בכך חיבין עליהן, ואחת מהן השתחואה.

שורש מצוה זו ידוע. דיני המצוה, כגון מה היא השתחואה, אם בפשוט ידים ורגלים, או משעה שיכבש פניו בקרקע (הוריות ד, א) והרחקת הענין, כגון מה שאמרו, שאם ישב לו קוץ ברגלו או נתפזרו לו מעות בפני עבודה זרה שאין רשאי לשוח ולטלם מפני שנראה כמשתחוה, ויתר פרטיה, מבוארים במסכת עבודה זרה (שם יב, א)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה והשתחוה לשום עבודה זרה בעולם, או זבח וקטר ונסך, או זרק במזיד חיב כרת, ובעדים נסקל, ובשוגג חיב חטאת. ובאור משפטי הענש בפרק ז' מסנהדרין.

כט. שלא לעבוד ע"ז במה שדרכה להעבד.

שלא נעבוד שום עבודה זרה בעולם בדברים שדרכה שעובדים אותה המאמינים בה. ואע"פ שאין עבודתה באחת מארבע עבודות שאמרנו למעלה, מכיון שעבדה במה שדרכה להעבד חיב. ואע"פ שעבודתה דרך בזיון, כגון הפוער לפעור, וזורק אבן למרקוליס, ומעביר זרעו לכמוש, שנאמר (שמות ז ה) ולא תעבדם, כלומר במה שדרכן להעבד, איזו עבודה שתהיה.

שרשה ידוע. דניה, כגון מי שעבדה

דרך עבודתה לכונת בזיון מה דנו, (סנהדרין סד, א) ושאר פרטיה במסכת ע"ז (שם)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות ועובר עליה במזיד ויש עדים, נסקל. ומבאר דין זה גם כן בפרק ז' מסנהדרין. שתי מצות אלה שמנה הרמב"ם ז"ל, שהן השתחואה לע"ז וכן שלא לעבדה במה שדרכה לעבדה יכללם הרמב"ן ז"ל בלאו דלא יהיה לך וכמו שכתבנו למעלה (במצוה כז) נמצא, שיסלק שתי מצות בכאן מחשבונו של הרב רבי משה בן מימון ז"ל.

ל. שלא לשבע לשוא.

שלא נשבע לבטלה, שנאמר (שמות כז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, וענין הבטלה בארבעה צדדין, כגון (שבועות כט, א) שנשבע על דבר ידוע שאינו כן, כגון על עמוד של שיש שהוא של זהב, וכן כל כיוצא בזה, הצד השני, כגון (ירושלמי שבועות פ"ג ה"ח) שנשבע על הידוע שהוא כן, כגון על האבן שהוא אבן ועל העץ שהוא עץ, וכל כיוצא בו, הצד השלישי, שנשבע לבטל מצוה זו, או מצות שחיבנו השם ברוך הוא, שגם זה לבטלה לגמרי, הוא שאין בידו לשבע על מה שכבר חיבו האל, וכמי שנשבע בדבר ידוע שאינו כן הוא. הצד הרביעי, שנשבע לעשות דבר שאין בו כח לעשותו, כגון (שבועות כה א) שלא יישן שלשה ימים רצופים, או שלא יאכל שבעה ימים רצופים, וכן כל כיוצא בזה.

משרשי מצוה זו. לדעת בני אדם ולקבע בנפשותם ולחזק האמונה בלבותם, כי האל ברוך הוא אשר בשמים ממעל וקים לעד, אין קיום כקיומו, וראוי ומחייב עלינו בזכרנו שמו הגדול על מעשנו ועל דבורינו לזכרו באימה, ביראה, ברתת ובזיע, ולא כמהתלים ומדברים בדבר קל, כמו הדברים ההווים ונפסדים ואינם נשארים בקיומם כמונו אנחנו בני

אדם ושאר דברי העולם השפל. על כן (ראוי) [בכדי] לקבע הענין הזה בלבבנו ולהיות יראתו על פנינו לחיותנו ולזכותנו חיבנו במצוה הזאת לבל נזכיר שמו הקדוש לבטלה, וענש מלקות על המקל ועובר עליה.

ומזה השרש בעצמו הוא ענין שבועת שקר, כלומר נשבע לקים דבר ולא קימו, שהיא נקראת שבועת בטוי, שבא עליה לאו אחר בפני עצמו בסדר קדושים תהיו, כמו שנאמר (ויקרא מט יב) ולא תשבעו בשמי לשקר, כי הנשבע בשם הגדול לאמר דבר שהיה והוא יודע ששקר בפיו, הנה הוא מקל ביראת אלהים, כאומר בלבו שאין אמת. תאלמנה שפתינו. (תהלים לא יט) וכן הנשבע לעשות דבר ואחר כך לא יעשנו, הנה הוא גם כן במורדי אור מכחישי האמת, כי פרוש נשבע הוא לפי דעתי, שגומר האדם בלבו ואומר בפיו להיות מקים אותו דבר שנשבע עליו ולא ישנהו לעולם, כמו שהשם ברוך הוא קים ולא ישתנה לעדי עד. וזהו שלשון שבועה יבא לעולם בלשון נפעל, כלומר שנפעל בדבריו להיותו קים כמו שאמר בקיומו ברוך הוא.

ובענין הנדר דרך אחרת יש בו, שהוא כמכניס דבר המתיר בגדר האסור, וכאלו יאמר דבר פלוני שהוא מתיר יהא אסור עליו כקרובן שאסר השם יתברך. ואמרו ז"ל, (נדרים יד, א) דדוקא כשהוא נודר בדבר הנדד יהא חל הנדר ולא בענין אחר, שאם יאמר הרי דבר פלוני אסור עלי כקרובן, כמו שאמרנו בזה יחול הנדר, (שם יג א) אבל אם יאמר כבשר חזיר, אין זה נדר, שהתורה אמרה (במדבר לג) כי ידר נדר, כלומר, כי ידר בדבר הנדור. וכן מי שיאסר דבר לחברו או על עצמו, כמו הדברים של קרבן שאסר לנו השם יתברך, כענין זה הוא, שהוא כאלו אומר דבר פלוני יהא אסור עליו, או על חברו, כמו הדברים של קרבן שאסר לנו השם יתברך וזה הענין שיש בנו כח לאסר המתיר, לפי שהתורה למדתנו בכך, מדכתיב (שם) כי לאסר אסר לא יחל דברו.

וענין זה דומה להקדש, שמצאנו בתורה, שיש כח באדם להקדיש את שלו בדברי פיו ויהיה אסור מיד לו ולכל העולם, כדכתיב (ויקרא כז יד) ואיש כי יקדש את ביתו קדש, וכמו כן יש לו כח על עצמו לאסר דברים על גופו. וזהו אמרם ז"ל (נדרים טו, א) לעולם בלשון הנדרים, הרי עלי או פי לדיבור, כלומר שהוא מרחיק אותו דבר ממנו, וכח יש לו לקשר עצמו באסור אותו דבר, כמו שיש לו כח בנכסיו לאסרם. וזהו הדין והטעם בעצמו, שהשבעה חלה (שם ב) על דבר שיש בו ממש ועל שאין בו ממש, כי על גוף האדם תפל השבעה, כלומר שגופו נתחייב לעשות אותו דבר, והרי הגוף יש לו ממש. אבל הנדר אינו חל אלא על דבר שיש בו ממש, לפי שהוא כמכניס דבר בגדר אסור שאר דברים, כלומר דבר פלוני יהא אסור עליו כגדר קרבן שהוא אסור עליו, ואם אין ממש במה שהוא מכניס תוך הגדר, לא עשה ולא כלום.

וכן מן הטעם הזה אין שבועה חלה על שבועה ונדר חל על נדר, שהרי בשבועה כיון שנכנס האדם בעצמו במחיצת הקיום כמו שאמרנו אפילו יכפל הדבור אלף פעמים שהוא נכנס שם, כניסת גופו במקום אחר בפעם אחת היא נעשית, ואין זה אחר מכן אלא ככופל דברים לבטלה. אבל הנדר שהוא כמקבל על עצמו להיות לו דבר המתר כאלו נאסר בכל עת שהוא שונה בקבלתו מוסיף על עצמו אסור אם יבטל קבלותיו, ולפיכך הוא חייב על כל אחת ואחת. וזהו הענין בעצמו שהשבועה (שם טז, א) אינה חלה על דבר מצוה, והנדר חל אפילו על דבר מצוה, שהנשבע מדבר על גופו, וגופו כבר נתחייב באותו ענין מהר סיני, אבל בנדר אינו מדבר אלא על הדבר שרוצה להכניס בגדר האסור, ועל אותו דבר ממש לא נתחייב הוא מעולם, ולפיכך חל עליו האסור, ואין מאכילין לו לאדם דבר האסור לו. וזהו שאמרו ז"ל (ר"ן נדרים ח, א ד"ה והלא מושבע) שהנשבע אסר נפשו על החפץ, והנודר אסר החפץ על נפשו.

ואם תשאל מי שנדר שלא לאכל דבר שהוא מצוה עליו לאכלו, איך לא יאכלנו, שהרי אותו דבר מצוה הוא עליו בעשה, ויבא עשה וידחה לא תעשה דלא יחל, כי כן יאמרו חכמים בכל מקום אתי עשה ודחי לא תעשה? תשובתך, שהנדר עשה ולא יסור, לאו דלא יחל ועשה דכל היצא מפיו יעשה. ומן הטעם הזה שאמרנו, שעם השבועה גופו נפעל, אמרו (שבועותכ, א) המתפיס בשבעה פטור, ובנדרים חייב, כיצד? שמע שנדר חברו, ואמר אף אני כמוך, בתוך כדי דבור, הרי זה אסור, לפי שכונתו של זה לומר כמו שאתה אסור בזה הדבר כן אהיה אני אסור בו, ובכך יספיק אליו. אבל בשבועה שאנו מדמים הראשון כאלו הפעיל גופו בדבריו כמו שאמרנו, לא שהרחיק דבר אחר מגופו, לא ראו ז"ל, שיהא זה האחרון בכלל הפעלות זה, באמרו אף אני כמוך, עד שיוציא בפיו ממש לשון הפעלות עצמו. כגון שיאמר אף אני כמוך נשבע, או שישמע מפי אחר שיפעילהו לאותו דבר, והוא יקים ויורה שחפץ באותו הפעלות, כגון שאמר לו אדם אחר משביעך אני, והוא יענה אמן.

כללו של דבר לשון השבועה צריך לומר בפיו על עצמו, או שיזכירנו אחר עליו ממש והוא יקבל, אבל מכח הפעלות, אדם אחר אינו נפעל, מכיון שגופו צריך הפעלות, מה שאין כן בנדר. או אפשר לומר, כי מחמר הנדר, שהוא חמור מן השבועה, שהרי דמו (עי' רמב"ן עה"ת במדבר לג) אותו לחיי המלך, החמרו בו להיות נתפס במהרה יותר מן השבועה, ומן הטעם הזה שכתבנו בשבועה שענינה הוא, שהאדם גומר לקים דבריו ולאמת כמו שהוא מאמין בקיום אלהי, היה לנו ללמד שלא תתבטל שבועה בשום צד, אלא שהיה מחסדי האל עלינו בדעתו חלשת בנין גופנו ומעוט דעותינו והתמדת שנוי רצוננו, לתת לנו עצה לצאת ממאסר השבועה בהתחדש עלינו הרצון בכל עת שאפשר לנו לטעון בענין השבועה טענת אנס או שגגה, כמו שמפרש במקומו בשבועות (כו, א) ונדרים (כ, ב).

ואולם לא הרשנו לצאת ממנו בשאט נפש, רק בתחבולה ובעצת חכם, שיבא הנשבע לפני איש חכם (שם עא, א) ונבון בדרכי התורה ויתודה אליו, כי מחסרון ידיעתו שלא היה יודע בשעה שנשבע דבר שידע אחר כך הוא רוצה לבטל מה שנשבע עליו. וכי הוא מכיר כי הבטול מעוט דעתו וחסרנו גורם אותו, לא דבר אחר ומחשבה חצונית שיהיה בלבו, חלילה. ואחר הודאת פיו על זה ויכיר החכם ויראה, כי יש ממש בדבריו שנתחדש אליו דבר, שאלו הסכים עליו בשעה שנשבע לא היה נשבע, ועל כן הוא מתחרט, יקבל ודויו ויתירנו משבועתו. וזהו אמרם ז"ל (ברכות לב, א) הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו. על כן לעולם אי אפשר להתיר שבועה, כי אם בסבת שום חדוש לנשבע, כגון שיאמר אלו היתי יודע דבר פלוני לא היתי נשבע מעולם, שזה כעין אנס הוא. אבל אם אומר התירוני משבועתי בלא טענה, אין כח באדם להתירו. ומכח זה הענין אמרו ז"ל (נדריס סד, א), שאין פותחין בנולד שאינו מצוי, לפי שאינו אומר להדיא שהוא נחם כשנשבע שנחשבהו כאנוס, אלא שרצונו היום כמו שהיה תחלה, אלא שרוצה עכשיו בהתר, כיצד? נשבע שלא יהנה בפלוני, ונעשה סופר העיר או טבח והוא אומר רצוני קימת, שלא הייתי חפץ להנות בו, ולא הייתי רוצה שיעשה סופר, או טבח, אין מתירין לו עד שיאמר, אחר שאני רואה שזה האיש נעשה סופר, מתנחם אני על שנשבעתי על הנאתו לעולם { ח }, ומי יתן שלא נשבעתי. בענין זה מתירין לו, שהרי מודה שנשתנה חפצו ומתחרט על מעשיו לגמרי בחסרון ידיעתו, שאלו ידע בעת השבועה מה שהוא יודע היום, לא היה נשבע מעולם וכאנוס הוא, ודרשינן (שבועות כו, א) האדם בשבועה, פרט לאנוס.

ומזה היסוד גם כן כשתולה שבועתו בדעת אחרים, קשה להתירו דמכיון דסלק דעתו מן הדבר ונתלה בדעת אחרים, אין טענת אנס ושגגה מצויה אצלו אחר כך. וזהו שאמרו (גיטין לו, א) שהנשבע על דעת אחרים אין לו הפרה, ומכל מקום לדבר מצוה הסכימו חכמים להתיר, לפי שכל שיעשה האדם והוא דבר גורם לבטול מצוה, או שתעשה מצוה בהמנע אותו מעשה, לב כל ישראל הוא שיבטל המעשה של הדיוט ותעשה מצוה, ואנו רואים כאלו באו כל הרבים שנשבע על דעתם עמו לפניו ואמרו שאלו ידעו הם בשבועתו בטול מצוה לא תסכים דעתם עמו, והרי יש לנו טענת אנס ושגגה. ולפיכך אמרו ז"ל (נדריס טז, ב) אבל לדבר מצוה יש לו הפרה.

ואל תחשב להקשות עלי על הנחת טעם זה שאמרתי שעקר ההתר בהתחדש באדם דבר שאלו היה יודע בו מתחלה, לא היה נשבע, שהרי הוא כעין אנוס או מטעה, ותאמר והרי מצינו לגבי שבועות השם יתברך התר, כמו שדרשו ז"ל (ברכות לב, ב) בויחל משה (שמות לב יא) כביכול שהתירו מן השבועה, ועל ענין זרבלל בן שאלתיאל, שאמרו ז"ל (סנהדרין לח, א) שנשאל אל משבועתו, וחלילה להיות שנוי רצון אתו כי יש להשיבך, והדין דין אמת, שכל מה שבא בכתובים כיוצא בענינים אלה הכל נאמר על צד המקבלים שהם בני אדם, כי חלילה לאל ומלבבנו להאמין שיצטרך אדון

הכל להשבע בדבר, אף כי להתירו ולבטלו אחרי כן. אבל יאמר אותו דבר על צד קבלת הענש הנופל על הנענש, שאם נתחייב האדם לגדל חטאו להענישו על כל פנים עד שאין ראוי לתת לו מקום לתשובה, יפל על ענין האיש הלזה שבועה אצל השם, כלומר חזק ענשו וגזרתו עליו, כאלו יש שבועה בדבר. וכן לענין הטובה, אם זכה האדם לרב חשיבותו לקבל טובה הוא וזרעו, יאמר הכתוב גם כן כי השם יתברך נשבע להטיב לו.

ועל זה וכיוצא בו אמרו ז"ל (מכילתא פי' יתרו) כדי (לשכך ד"ו) לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמע, שאין לדמות לבני אדם חזק דבר וקיומו, רק במה שהם מחזיקים ומקימים דבריהם. ועל הדרך הזה בעצמו דרשו ז"ל התר על שבועת השם יתברך. רצונם לומר, כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ומכפר על החוטאים, ואף על פי שגדל חטאם וחזק עד שראוי שאם יחטא איש לאיש כל כך, לשבע שלא למחל לעולם. ועל הדרך הזה אמרו ז"ל כי משה התרו, כלומר, שבזכות תפלתו הטובה גרם שהשם יתברך שהוא שומע תפלה סלח לעונם. וזהו שלא תמצא לרבותינו ז"ל, שידרשו ענין ההתר אצל שבועתו ברוך הוא, כי אם בחטא גדול, שכל השומע יגזר, שאינו נתן לכפרה כלומר, וראוי לשבע עליו שלא לכפר אותו, ורחמיו ברוך הוא גדלו על כל מחשבותינו, ומכפר אל כל השבים אליו בכל לב. ואם רב עונם מנשוא, לפי דעתנו.

והראיה לדברינו אלה, מה שאמרו (בראש השנה יח, א) גבי גזר דין שיש עמו שבועה, דמסיק רבא התם, דבזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה, ואין זכר להם שם, שיצטרך האל לשאל התר עליה, כי ידועים וברורים הדברים לכל רואי השמש שהכל נאמר על צד המשל אל המקבלים. ומפני כן הארכתי בזה עד הנה, לפנות לך הדרך במקומות רבים.

ומה שאמרתי לך, שכנו חכמינו זכרונם לברכה, לשון התר בשבועת השם יתברך, לא תמצא זה לעולם, אלא במקום שכנו לו השבועה לחיב בריה, אבל במקום שכנו לו שבועה לזכות בריה, לא יזכרו שם לעולם התר, כי רב חסד מטה כלפי חסד, ולא ישיב דברו הטוב ריקם, רצוני לומר, כי מאחר שנראה האדם שעה אחת זכאי לפני המקום, ראוי לקבל הטובה כל כך כאלו הקדוש ברוך הוא נשבע עליו על הגמול הטוב. כענין שנאמר (תהלים קלב יא) נשבע השם לדוד, וכיוצא בו, לא יסתלק ממנו הזכות עוד, גם כי יחטא הרבה, וזה ממדותיו היקרות ברוך הוא.

דיני המצוה, כגון כנויי שבועה שאמרו זכרונם לברכה, (נדריס ב, א) שהן כשבועה. ופרוש כנויי שבועה הוא לשונות הרבה שהן בין בני אדם, לפי המקומות, כעין מה שאמרו זכרונם לברכה, (שם י, א) שבותה שקוקה וכו'. וכן דין אלה וארור (שבועות לו, א) אם הן כשבועה, והאומר לאו בהזכרת השם, וכן (נזיר ג, ב) ימין ושמאל, ודין (שבועות כו, ב) פיו ולבו שוין, ומה שלמדנו

מדין זה שפיו ולבו שוין שנודרין להרגין ולחרמין, כגון שיאמר יאסרו כל פירות שבעולם עליו אם יהיה כן וכן, ויהיה (נדריים כז, ב) בלבו שלא יאסרו כי אם היום, ואף על פי שמן הסתם משמע לעולם, וכגון זה דוקא שאין דברי פיו סותרין לגמרי מחשבת לבו הותר לנו שנדור להרגין ולחרמין ולא בצד אחר. ויתר רבי פרטיה, בשבועות ובנדריים (יי"ד רל"ו)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ונשבע על עמוד של שיש שהוא של זהב או של זהב שהוא של אבן, או לבטל מצוה זו, או לעשות דבר שאין כח אדם יכל לעשותו, במזיד לוקה, ואף על פי שאין שם מעשה, לרב חמר הענין חיבתו התורה (שבועות כז, ב) מלקות. ובשוגג פטור בזו מקרבן, אבל בשבועת שקר, והוא הנקרא שבועת בטוי, חיבה התורה קרבן לשוגג, כמו שנכתב (מצוה קכג) בעזרת השם.

לא. מצות קדוש שבת בדברים.

לדבר דברים ביום שבת בכניסתו וכן ביציאתו, שיהיה בהם זכר גדלת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים שלפניו ואחריו, שנאמר (שמות כח) זכור את יום השבת לקדשו, כלומר, זכרהו זכר קדשה וגדלה. ובפרוש אמרו לנו חכמינו (פסחים קי, א) שדברים אלו מצווים לנו לאמרן על היין, שכן בא הפרוש זכרהו על היין. והענין הוא שנותנין בכוס רביעית יין חי או מזוג או יותר מרביעית אבל (שם קח, ב) לא פחות מזה, והמזיגה ידועה (שבת עז, א) שהיא על חלק אחד של יין חי וטוב ושלשה חלקי מים, ומברכין עליו קדוש שבת, כמו שידוע הנוסח בין היהודים. וכן ביציאת שבת גם כן מברכין על היין לכבוד היום, ואותה ברכה של מוצאי שבת נקראת (ברכות נב, א) הבדלה.

משרשי מצוה זו, כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכר גדלת היום ונקבע בלבבנו אמונת חדוש העולם (שמות כ"א) כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ועל כן נתחיבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה (ברכות לה, ב) שהוא סועד ומשמח. וכבר אמרתי לך, כי לפי התעוררות האדם ומעשהו, יתפעל אל הדברים לעולם. ומזה השרש אמרו בגמרא ז"ל (פסחים קו, ב) שאם הפת חביב על האדם יותר, שיקדש על הפת, כי אז מתעורר טבעו יותר למה שהוא תאב, ואף על פי שביציאת היום לא אמרו כן, אלא שחיבו להבדיל ביין, על כל פנים, גם בזה צדקו, כי הם זכדונם לברכה, גם התורה השלמה, יבחרו לעולם ברב. ובאמת, כי רב העולם יתאוו אל השתיה במוצאי שבת יותר מן האכילה, לפי שכבר קבעו סעודה גדולה ביום לכבוד השבת. ואין צורך לתת טעם על חייבם אותנו שיהיה בכוס רביעית, דפחות מזה השעור אינו ראוי ולא תעורר לב אדם עליו.

ואשר חייבנונו (ברכות נא, א) בהדחת הכוס, ושלא לטעם כלום עד שיקדש (פסחים קה, א) ושיקדש (שם קא, א) במקום סעדה כל זה ענפי שרש התעוררות שאמרת.

דיני המצוה, כגון נוסח הקדוש וההבדלה, אי זהו, ואי זה יין ראוי לקדש עליו, (בי"ב צז, א) ואי זה אינו ראוי, ואם מקדשין או מבדילין (פסחים קז, א) בשכר, והאוכל בערב שבת וקדש עליו שבת (שם ק, א) או בשבת ויצא שבת, וכן נוסח קדוש ימים טובים והבדלתן. ודיני הברכה (ברכות מג, א) שאנו חייבין לברך על הנר במוצאי שבת ויום הכפורים, ודיני הברכה שאנו חייבים לברך על הבשמים, ואי זו (שם נא, ב) בשמים הן הראוין לברך עליהן או שאינם ראוין. ויתר פרטיה, מבוארים בסוף פסחים ובמקומות מברכות ושבת (א"ח רס"ב, רע"א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ואף על פי שהיא מן המצוות שהזמן גרמא, שכן למדונו רבותינו זכרונם לברכה (שם כ, ב) שהנשים חייבות בקדוש והבדלה. והעובר עליה ולא קדש השבת בדברים, בטל מצות עשה, ואם קדשו בדברים בלא יין או בלא פת, דיעבד יצא ידי תורה.

לב. שלא לעשות מלאכה בשבת.

שלא לעשות מלאכה ביום השבת אנחנו, ולא נניח לעשות לבנינו ועבדינו ובהמותינו, שנאמר (שמות כ) לא תעשה כל מלאכה וגו'. ואין ספק כי אף על פי שהכתוב הוציא אסור המלאכה בנו ובבנים ובעבדים ובבהמות בלאו אחד, שאין הענין שוה, כי העושה מלאכה בגופו יתחייב מיתת בית דין אם הוא מזיד. ובמלאכת אחרים אף על פי שמזהר עליהם בלאו לא יתחייב עליהם אפילו מלקות, שאין מלקות לעולם במעשה אחרים. ומלשון הרמב"ם זכרונם לברכה (שבת כ א) משמע, שהוא סובר כי הלאו הזה דלא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך יבא למחמר אחר בהמתו, וכגון שחורש בה וכלי המחרשה בידו, דאלו במחמר לבד לפי דעתו אין בו אלא אסור עשה. ועל כן אמרו בגמרא (שבת קנד, א) לפי דעתו שזה הלאו דמחמר הוא לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין, כלומר שאדם נהרג על זה, ואין לוקין עליו. והרמב"ם זכרונם לברכה (סהמ"צ שרש יד) יתפש עליו הרבה בפרושו זה, ואמר כי לאו זה של מחמר אינו אלא בהולך אחר בהמתו הטעונה משאו, אבל האדם לא יעשה שום מעשה בידיו, ולכן לא יבא עליו לעולם לא מלקות ולא מיתה, וכדקימא לן כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (שבת שם, ב) אתה ובהמתך לכתב קרא לא תעשה כל מלאכה ובהמתך אתה למה לי, הוא

ניהו דכי עביד מלאכה מחיב, אבל על מלאכת בהמתו לא מחיב, אלא שמוזהר עליה בלאו כמו במלאכת בנו הקטן ועבדו הכנעני. אבל במלאכת עצמו ממש בזה לא היה צריך לומר שחיב, שהרי ענשו מפרש (שמות לד ב) כל העושה בו מלאכה יומת. ומה שאמרו בגמרא בלאו דמחמר שהוא לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין, פירושו לפי דעת הרמב"ן זכרונו לברכה כי מפני שהוא כולל שאר מלאכות גם כן, שהן באזהרת מיתת בית דין, אף על גב דבמחמר ודאי אין בו אלא לאו גרידא דאפילו מלקות נמי אין בו, אף על פי כן נקרא הלאו הזה לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין מפני אותו דברים שהוא כולל, שיש בהן מיתת בית דין. וכעין זה אמרו זכרונם לברכה בראשון של ערובין (יז, ב) בלאו דאל יצא איש ממקומו, דכיון שהוא כולל אף מוציא מרשות לרשות, כדרשה שדרשו בו אל יוציא דהוה ליה מעתה לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין במקצת ענינו, וכיון שכן הוא אית לן למימר ביה בכל עניניו שאין לוקין עליו. ועל אותו הדרך בעצמו נפרש בלאו דמחמר בכאן.

משרשי מצוה זו, שנהיה פנוים מעסקינו לכבוד היום לקבע בנפשתינו אמונת חדוש העולם שהיא חבל המושכת כל יסודי הדת, ונזכר ביום אחד בכל שבוע ושבוע שהעולם נברא בששת ימים חלקים, ובשביעי לא נברא דבר, ובכל יום ויום נבראו ענינים חלקים, להורות על הרצון הפשוט, שלא כדעת המתפלספים הנמאסים לנו בדעתם זה, שחושבים לאמר, שעם היותו ברוך הוא היה הכל. ובמנוחתנו בשביעי זכר לנו בחדושו של עולם, כי כשישבתו בני אדם כלם ביום אחד בשבוע, וישאל כל שואל מה עילת זאת המנחה? ויהיה המענה כי ששת ימים עשה ה' וגו', כל אחד יתחזק מתוך כך באמונה האמתית. ומלבד זכירת חדוש העולם יש בו זכירת נס מצרים שהינו עבדים שם ולא הינו יכולים לנוח בעת חפצנו במנחה, והאל הצילנו מידם וצונו לנוח בשביעי, ועל כן זכר במשנה תורה זה השרש השני שיש לנו במנחה, ואמר שם במצות שבת (דברים ה טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוך יי אלהיך לעשות את יום השבת.

דיני המצוה, כגון מה הן הדברים הנקראים עקר מלאכות לחיב בהן העושה אותן כגון ארבעים מלאכות חסר אחת שמנו חכמים ותולדותיהן, והמלאכות הקלות שאסרו הם ז"ל לגדר, והדברים גם כן הנקראין שבותין. ומה שלמדו ז"ל (יומא פה א, ב) מן הכתוב כי דוחין הכל להצלת נפשות, וכי הזריז לחלל שבת בשביל הצלת נפשות הרי זה משבח. והטעם לפי שסבת עשית המצוה הוא האדם, וקיום הסבה הוא קיום הכל. ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (שם פג, א) שנאמן כל חולה לומר צריך אני שתחללו שבת עלי, וכל חולה בקדחת שוכב על ערש דוי בכלל סכנה הוא לחלל שבת עליו. (ע"ז כח, א) ויתר רבי פרטיה, מבוארים במסכת שבת ויום טוב (א"ח סי שכח).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה במזיד נסקל, והוא שיהיו שם עדים והתראה. כלל זה בידך לעולם, שאין מיתה

או מלקות אלא בעדים והתראה, וההתראה לעולם להבחין בין שוגג למזיד. ודע זה העקר בכל מקום, ולא תשאל ממני להחזירו. ואם עשה מלאכת מחשבת בשוגג מביא חטאת קבועה (ביצה יג, ב).

לג. מצות כיבוד אב ואם.

לכבוד האב והאם, שנאמר (שמות כ יב) כבוד את אביך ואת אמך וגו'. ובא הפרוש (קדושין לא, ב) אי זהו כבוד, מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא.

משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמל חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה שזו מדה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנתו, וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא שהוא סבתו וסבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וספק צרכו כל ימיו והעמידו על מתכנתו ושלמות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל, יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויעריך במחשבתו כמה וכמה ראוי להזהר בעבודתו ברוך הוא.

דיני המצוה, כגון כבוד זה מנכסי מי חייב לעשותו אם משל אב או משל עצמו, והלכה (שם לב א) משל אב אם יש לו נכסים לאב ואם לאו יחזר הבן אפילו על הפתחים (עי' ירושלמי קידושין א ז) ויאכיל אביו, וכבוד אב ואם אי זה קודם ועד היכן כבוד אב, ואם מחל על כבודו אם יהיה מחול. ואם יראנו עובר על דברי תורה באיזה לשון ימנעהו, ואם יצוהו אביו לעבר על דברי תורה שלא יאמינהו בזה, וכי חייב לכבדו בחיו ובמותו, וכיצד הוא הכבוד במותו, ויתר פרטיה, מבוארים בקדושין וקצת מהן במקומות אחרים מהגמרא (יו"ד סימן ר"ס).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות (קידושין לא, א) כל זמן שאפשר להן, כלומר בכל עת שלא ימנעו אותן בעליהן. והעובר עליה, בטל עשה וענשו גדול מאד שנעשה כמתנכר לאביו שבשמים, ואם יש כח בבית דין כופין אותו כמו שכתבנו למעלה (במצוה ו) שבבטול עשה כופין בית דין.

לד. שלא להרג נקי.

שלא להרג נפש, שנאמר (שמות כ יג) לא תרצח.

שורש מצוה זו, ידוע ונגלה לכל רואי השמש, כי השם יתברך ברא העולם וצונו לפרות ולרבות כדי לישבו לפניו, ומנענו שלא נחריבהו בידינו להרג ולאבד הבריות שהן המישרות העולם. ואולם הרשעים הגמורים כגון המינים והמלשינים אינן מישבי העולם, ועליהם אמר הכתוב (משלי יא ט) באבד רשעים רנה. לפי שהם לא יושבו העולם, אלא יחרבוהו בכל כחם. וזהו מה שאמר חכם מחכמינו ז"ל באבוד הרשעים (בבא מציעא פג, ב) קוצים אני מכלה מן הכרם, כלומר באבדן אלה יתישב העולם יותר, כמו שפרות הכרם מתרבים וטובים יותר בסלוק הקוצים ממנו.

מדיני המצוה, מה שאמרו ז"ל (סנהדרין פח א) שאחד ההורג את הבריא או את החולה נטוי למות, ואפילו הגוסס בחלי בדי שמים נהרג עליו. ודין משפט הרוצח כיצד, ויתר פרטיה, מבוארין בפרק תשיעי מסנהדרין ושני ממכות (ח"ה תכה).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה ורצח במזיד ויש עדים שהתרו בו, הורגין אותו בסיף (שם עא, ב) בשוגג, למטה נכתב דינו בעזרת השם בסדר אלה מסעי (מצוה תט).

לה. שלא לגלת ערות אשת איש.

שלא לבא על אשת איש, שנאמר (שמות כ יב) לא תנאף. ובא הפרוש שלשון נאוף סתם משמע באשת איש, כמו שאמרו ז"ל (רש"י עה"ת שם) אין נאוף אלא באשת איש. ונכפל זה הלאו בסדר אחרי מות שכתוב שם בפרוש (ויקרא יח כ) ואל אשת עמיתך וכו'.

משרשי מצוה זו, כדי שתתישב העולם כאשר חפץ השם, והשם ברוך הוא רצה שיהיו כל עולמו עשין פרותיהן כל אחד ואחד למינהו ולא שיתערבו מין במין אחר. וכן רצה שיהיה זרע האנשים ידוע של מי הוא ולא יתערבו זה עם זה. ועוד ימצאו כמה הפסדין בניאוף שתהיה סבה לבטל כמה ממצות האל עלינו שצונו בכבוד האבות ולא יכרו לבנים עם הנאוף. ועוד יהיה כשלון במה שנצטוינו גם כן שלא לבא על האחות ועל הרבה נשים, והכל יעקר בסבת הנאוף, שלא יכירו בני אדם קרובותיהן, לו. שלא לגנב נפש מישראל. איש צד גזל שהוא דבר ברור שהשכל

מרחיקו, גם כי סבה לאבוד נפשות, כי ידוע הרבה בטבע בני אדם שמקנאין על נאוף בת זוגם עם אחרים ויורדין עם הנואף עד לחייו, וכמה תקלות מלבד אלה.

דיני המצוה, כגון הרחקת הענין שלא להתיחד עמהן, ומשפט הנואף והנואפת גם כן שגם היא באסור ובדין, ויתר פרטיה מבוארים במסכת סנהדרין ובמקומות בגמרא (ה' איסורי ביאה פ"ו). ושם בסנהדרין (נא, א) מתבאר שהנואף עם אשת איש גמורה שניהם בחנק. והנואף עם נערה מארסה שניהם בסקילה, ועם בת כהן היא תשרף והוא יחנק. ואסור אשת איש הוא מן המצוות שהן על כל בני העולם בכלל בני ישראל בין גוי. אבל יש חלוק קצת בענין, שאין אישות לגוי אלא על ידי בעילה וישראל קונה אותה בקדושין (שם נז, ב).

לו. שלא לגנב נפש מישראל.

שלא לגנב נפש מישראל, שנאמר (שמות כ יג) לא תגנב, ובא הפרוש שבגונב נפשות הכתוב מדבר (סנהדרין פו, א)

שורש המצוה נגלה הוא. '.

דיני המצוה, כגון מה שאמרו (הרמב"ם הלכות גנבה פ"ט הלכה ו') אין חלוק בין גדול לקטן ובין איש לאשה, דנפש מכל מקום משמע. ודין האב הגונב בנו או הרב את תלמידו, ויתר פרטיה מבוארים בפרק י"א מסנהדרין. ואסורה נוהגת בכל מקום בזכרים ונקבות. והעובר עליה וגנב נפש, חיב חנק, והוא שמכר אותו נפש, שכן בא הפרוש (סנהדרין פ"ה ב') שאין החיוב חל עליו עד שימכר, שכתוב אחר מגלה עליו, דכתיב וגונב איש ומכרו מות יומת (שמות כא טז)

לז. שלא להעיד בשקר.

שלא להעיד עדות שקר, שנאמר (שמות כ יג) לא תענה ברעך עד שקר, ונכפלה במקום אחר בלאו אחר עד שוא.

שרש מצוה זו נגלה, כי השקר נמאס ונאלח לעין כל משכיל, גם כי בעדות אמת העולם עומד, שכל דברי ריבות בני אדם מתבטלים בעדות אנשים. ואם כן עדות שקר סבה לחרבן הישוב.

דיני המצוה, כגון ממי מקבלין עדות (רמב"ם עדות ט א') וממי אין מקבלין, ובמה יפסלו בני אדם להעיד, וכיצד קבלת העדות, וכי יש בני אדם שאין מעדין לכל אדם מרב מעלתן, ודרישת העדות והחקירה, והחלקין שבין עדות ממון לעדות נפשות, והחלוק שבין דרישה לבדיקה, והחלוק שבין עדות בשטר לבעל פה, ויתר רבי פרטיה מבוארין בסנהדרין ובמקומות בגמ' (ח"ה לח) סנהדרין (יח א, לב א, מב א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות, שאין הנשים בתורת עדות, שהעדות צריך כיון וישוב הדעת הרבה. והעובר על לאו זה והעיד עדות שקר בחבירו, שם הכתוב (דברים יט יט) גבול ענשו לעשות לו כאשר חשב לעשות לחבירו, ויש בו מלקות (מכות ב, א) כמו כן. ושם בסנהדרין גם כן מתבאר.

לח. שלא לחמד.

שלא להעלות במחשבתנו לעשות תחבלה לקחת לנו מה שהוא לזולתנו מאחינו, שנאמר (שמות כ יד) לא תחמד בית רעך וגו'. וכבר הוכיחו ז"ל (מכילתא יתרו) מפסוק אחר דכתיב (דברים ז כה) לא תחמד וגו' ולקחת לך. שאסור לאו דלא תחמד אינו נגמר עד שיעשה בו מעשה. ואפילו נתן הדמים לחבירו על החפץ, עובר גם כן על לאו דלא תחמד, שאין לאו דלא תחמד נתקן בנתינת הדמים כל זמן שדרך הכרח לקחו ממנו, כן הוא הפרוש האמתי לרבותינו ז"ל.

משרשי מצוה זו, לפי שמחשבה רעה היא זו וגורמת לו לאדם תקלות הרבה, שאחר שיקבע במחשבתו לקחת ממנו אותו הדבר שחמד מתוך אותה תאוה רעה לא ישגיח בשום דבר, ואם לא ירצה חברו למכרו יאנס אותו ממנו, ואם יעמד כנגדו אפשר שיהרגנו, כאשר מצינו בנבות שנהרג על כרמו שחמד ממנו אחאב (עיין הלכות גזילה ואבידה פ' א' ה' י"א).

דיני המצוה, איך ראוי להתרחק הרבה מן המדה הרעה הזאת, מבוארים במקומות ובגמרא בפזור ובמדרשות (ח"ה סוף סימן שנט).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה וחמד, ואפילו עשה בו שום מעשה אינו חיב מלקות, לפי שהוא דבר שנתן להשבון, שהרי אפילו אנסו ממנו להשבון נתן. ומכל מקום הרי הוא כעובר על מצות המלך יתעלה, וכמה שלוחים יש למלך יתעלה לטול נקמתו

לט. שלא לעשות צורת אדם אפילו לנוי.

שלא לעשות צורת אדם משום דבר, הן ממתכות הן מעץ ואבן וזלתם, ואפילו לנוי, שנאמר (שמות כ כ) לא תעשון אתי, ודרשו ז"ל (רי"ה כד ב) לא תעשון אותי, כלומר לא תעשון דמיון אותה צורה דהינו גוף אדם שכתבתי עליה בתורת (בראשית א כו) נעשה אדם בצלמנו, והכונה בכתוב מצד השכל שנתן בו. ומה שאמר בצלמנו על חלק השכל שבאדם, מפני שהשכל כלו הוא בו ברוך הוא, אבל אין שום דמיון אחר בינו ברוך הוא ובין שום בריה (שקדם ענינו) מנבראיו חלילה. ולא דלא תעשה לך פסל שלא נעשה שום צורה שתעבד. וזה הלאו מיחד לצורת אדם שלא נעשה אותו כלל אפילו לנוי, וזה להרחיק עבודה זרה.

דיני המצוה, כגון העושה צורת אדם חסר אבר אחד או יותר מה דינו, ויתר פרטיה מבוארים בפרק שלישי מעבודה זרה (מג א) ובמסכת סנהדרין (ו ב) אמרו שהלאו הזה כולל ענינים אחרים. אמנם עקר הלאו, במה שזכרנו, וכן אמרו במכילתא. (י"ד קמא סעיף ז).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה צורת אדם אפילו לנוי, עבר על מצות מלך ואין בה חיוב מלקות.

מ. שלא לבנות אבני גזית.

שלא נבנה מזבח אבנים שיגע בהן ברזל. שנאמר (שמות כ כב) לא תבנה אתהן גזית, פרוש גזית (רמב"ן שם) הוא כשפסלין מן האבן בכלי ברזל. ואם נבנה באבני גזית, פסול.

משרשי מצוה זו, שנקבע בנפשותינו מיום עשותו שבסבתו תבא לנו מחילת העון והברכה והשלום אחרי כן, ועל כן לזכר זה הדבר נצטוינו שלא לעשות בו דבר בכלים המכנים להשחתה, וזהו הברזל שכורת ומכן תמיד לשפך דם. וכבר הקדמתי לך בתחלה כי האדם נפעל כפי פעלותיו, ומחשבותיו הולכות לעולם אחרי מעשיו, על כן ראוי לנו לעשות דמיונות הפעלות כפי כונת הדברים. והסכל המבהיל השומע דברים אלה לא ידע ולא יבין.

דיני המצוה, כגון מהיכן היו מביאין אותן האבנים שבונים בהן המזבח, שאמרו ז"ל (מדות ג ד) כי מן בתולת קרקע או מן הים הגדול היו מביאין אותן, ודין אם נגע ברזל באבן אחר שנבנית במזבח אם פוסלת הכל או היא לבדה פסלה, ומה שאמרו ז"ל (שם) כשמלבנין את המזבח פעמים בשנה שלא ילבנוהו בכלי שיהא בו ברזל כדי שלא יגע הברזל באבן, ויתר פרטיה מבוארים במסכת מדות. (ה' בית הבחירה פ"א).

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, והעובר עליה ובנה אבן שנגע בה ברזל במזבח או בכבש, לוקה.

מא. שלא לפסע על המזבח.

שלא לעלות על המזבח במדרגות כדי שלא יעשה פסיעות גסות בעלותו, שנאמר (שמות כ כג) ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו. אלא כשהוא עולה שם מהלך בנחת וביראה, עקב בצד גודל, וכן נאמר במכלתא (יתרו שם).

משרשי מצוה זו, מה שכתבנו במצוה הקודמת לה, לקבע בנפשותינו יראת המקום וחשיבותו, ועל כן הזהרנו שלא לנהג שם קלות ראש בשום ענין. והכל יודעין שהאבנים לא יקפידו בשום בזיון, שאינן רואות ולא שומעות, אלא כל הענין לתת ציור בלבנו ביראת המקום וחשיבותו וכבודו הגדול, כי מתוך הפעלה הלב נפעל, כמו שכתבתי.

דיני המצוה, כיצד עושין הכבש כדי שלא יבואו לעבור עליו בלאו זה, וצורתו וכל ענינו, מבוארים בפרק שלשה ממדות. (רמב"ם בית הבחירה ב יג)

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, והעובר עליה ופסע פסיעה גסה על המזבח עד שנגלה ערותו במזיד לוקה, וענוים ישכנו ארץ (תהלים לו יא).

פרשת משפטים

פרשת משפטים יש בה שלשה ועשרים מצות עשה ושלושים מצות לא תעשה.

מב. מצות דין עבד עברי.

לדון בדין עבד עברי כמו שכתוב בפרשה, שנאמר (שמות כא ב) כי תקנה עבד עברי וגו'. כלומר שנעשה לו הדברים שנצטוינו בהן, כגון (קדושין יד, יז) לשלחו בשביעית, או בתוך שש אם פגע בו יובל, או בגרעון כסף, או במיתת אדון שלא הניח בן זכר. ולנרצע גם כן כדינו הכתוב בו, הכל כמו שלמדנו רבותינו ז"ל מתוך הכתוב, כמו שמפרש בפרק ראשון מקדושין (שם).

משרשי מצוה זו, שרצה האל שיהיה עמו ישראל אשר בחר עם קדוש מלא ומעטר בכל מדות טובות ומעלות, כי מתוך כך תחל הברכה עליהם, והחסד והרחמים מן המדות המשבחות שבעולם, ועל כן הזהירנו לרחם על אשר הוא תחת ידינו ולגמל לו חסד, כאשר כתוב בפרשה, וכמו שידענו גם כן בקבלה. (ספרא בהר).

דיני המצוה, כגון החלוקין שבין מוכר עצמו למכרוהו בית דין, והדברים שהוא נקנה בהם, ושהוא יוצא בהן לחרות, ושאר דיניו, מבוארין שם בקדושין. (טז א) (י"ד רסג)

ונוהגת מצוה זו בזכרים אבל לא בנקבות, שאין האשה קונה עבד עברי. (ב"מ עא א) ודוקא בזמן שישראל שרוין על אדמתו, שכן בא הפרוש המקבל (ערכין כט א) שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, ומפרש הוא (שם לב ב) שדין היובל אינו אלא בארץ. והעובר עליה ולא עשה לעבד מה שכתוב בו, בטל עשה, וגם מלמד נפשו להיות אכזרי, וכמעט שמעיד על עצמו שאינו מבני ישראל כי הם רחמנים בני רחמנים (שבת צז א, יבמות עט א).

מג. מצות יעוד של אמה העבריה.

ליעד אמה העבריה, כלומר שאותו ישראל שקנה אמה העבריה שישאנה לו לאשה או יתננה לבנו לאשה, שנאמר (שמות כא ח) אם רעה בעיני אדוניה אשר לו יעדה והפדה, ואמרו ז"ל (רש"י שם) כאן רמז לך שמצוה ביעוד. ובפרוש אמרו ז"ל (בכורות יט א) מצות יעוד קודמת למצות פדיה.

משרשי מצוה זו, שרחם האל על העניה הנמכרת ועל אביה שנצטרך למכרה, וצוה את הקונה אותה לשא אותה לאשה ולעשותה גברת, כי אל חנון ורחום הוא. ואם אין הקונה חפץ בה לעצמו, שישאנה לבנו, כי גם עם בן אדוניה תשמח ותגל, או שיגרע מפדיונה מכל מקום ויסיענה שתצא מעבדות, ולא שיגרם על כל פנים שתעמד תחת ידו עד זמן המכר גם אם ישרה בעיניו עבודתה הרבה. וכל זה מחסדי האל על ברואיו וממדותיו המעלות.

דיני המצוה, כגון עד מתי הבת נמכרת, ושאינה נמכרת על ידי אדון, כלומר ואפילו עבר ומכרה אין המכירה כלום, ושהאב יכול למכרה כמה פעמים, הדברים שהיא נקנית בהן, ושהיא יוצאת בהן לחרות, ובכמה יציאות היא יתרה על העבד, ודיני הבוגרת, וזמן האילונית, ויתר פרטיה מבוארים בראשון של קדושין (יד ב)

ונוהגת בזמן שהיובל נוהג דוקא. (גיטין סה, א) והעובר עליה ולא יעדה לא לו ולא לבנו ולא סיע בפדיונה, לא קים מצוה זו, אבל אין לכופו לפי הדומה על קיום מצוה זו, שהרי כתוב שם בפרוש (שם יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה, מכלל שהתורה הניחה הדבר ברצונו. ואם נשאה לאשה או השיאה לבנו כמו שכתבנו, עשה כראוי ותבא עליו ברכה, ובנים טובים וכשרים ראויים לצאת מזוגם.

מד. מצות פדיון אמה העבריה.

לפדות אמה העבריה, שנאמר (שמות כא ח) והפדה. וזו מצות עשה, כלומר שיסיע האדון הקונה אותה בפדיונה ויתן לה מקום לשוב לבית אביה, כמו שאמרו ז"ל (קדושין יד ב) שמגרע פדיונה ותצא, כלומר שאם לקחה

בששים דנרים לשש שנים ועבדה שלש וקמצה שלשים דנרים, שיקחם וישלחנה ולא יטעון עליה שתשלים שנות עבודתה על כל פנים, או שיאמר מעותי היו בטלות אצלה, תוסיף לי רוח אם תרצה לצאת, שאין זה אלא רע לב, ולבני ישראל שהם בני מלכים רחמנים בני רחמנים, ראוי להם לעשות חסד עם הבריות, אף כי לאשר עבדום, ואפילו יום אחד.

משרשי המצוה מה שכתבנו ביעוד, ופרטיה גם כן שם בקדושין.

מה. שלא ימכר אמה עבריה הקונה אותה מיד האב.

שכל מי שיקנה אמה עבריה לא ימכרנה לאדם אחר לעולם, שנאמר (שמות כא ח) לעם נכרי לא ימשל למכרה וגוי, ופרושו כתרגומו, לגבר אחרן. ולהרחיק הדבר נאמר בלשון זה, כלומר שדומה לעניה הקטנה אם מוכרה לאדם אחר שנית כאלו ימכרנה לעם נכרי.

משרשי המצוה, שרצה האל לזכותנו וצונו להתנהג במדת החמלה האהובה לפניו.

דיני המצוה כתוב למעלה (מצוה מג) במצות יעוד (ה' עבדים פ"ד).

מו. שלא לגרע שאר כסות ועונה.

שכל קונה אמה העבריה ויעדה שלא יגרע לה שארה כסותה ועונתה ופרוש (כתובות מז ב) שאר מזון, וכסות כמשמעו, ועונה דרך ארץ. ובכלל לאו זה כל בנות ישראל (גם כן) שלא לגרע להן דבר מאלה. קל וחמר הדברים, אם לזו לא יגרע, כל שכן לאחרות בנות חורין. וזה שכתוב (שמות כא ט) כמשפט הבנות יעשה לה, אמרו במכילתא (שם) שהוא בא ללמד ונמצא למד, שהבנות למדות ממנה.

מדיני המצוה, מה שאמרו רבותינו ז"ל (כתובות נו א) המתנה עם אשתו על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה מה דינו, ומה שאמרו (שם סא ב) שהאשה עולה עם הבעל ואינה יורדת. ולפיכך מחשבין מזונותיה וכסותה

לפי מעלתו, וענין חלוק העונות שהוא לפי כבוד אמנות האיש, עד שאמרו ז"ל (שם סב ב) שעונת הספן פעמים בשנה, והגמל פעם בחדש, ותלמיד חכם פעם אחת בשבוע וראוי לו (שם) שתהיה ליל שבת. ויתר פרטיה מבארים בסדר נשים בפזור.

ונוהגת מצוה זו לענין בת חורין בכל מקום ובכל זמן בזכרים, והעובר עליה וגרע לאשתו אחת משלש אלה מרצונו על צד שיכון להכאיבה עבר על לאו (רמב"ם סהמ"צ ל"ת רס"ב), והוא כעובר על אזהרת מלך אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה.

מז. מצות בית דין להרג בחנק המחיב.

שנצטוינו להמית העוברים על קצת מצות שבתורה בחנק, שנאמר (שמות כא יב) מכה איש ומת מות יומת. וזו של מכה איש אחת מהן שמיתתו בחנק, שהרי כתוב בו מות יומת, ובפרוש אמרו ז"ל (סנהדרין נב ב) כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק. למדנו לחיבי מיתות שאינן בתשלומין, שנאמר (שם יא) אין כסף מכה איש ומת וגו' מכילתא.

שורש מצוה זו נגלה לכל, כי (משלי כט ד) מלך במשפט יעמיד ארץ, שאלולי יראת המשפט יהרגו בני אדם זה את זה, על כן צונו האל ברוך הוא להמית הרוצח, ובחכמתו ברוך הוא ראה שראוי לענש אותו במיתת חנק. והדבר נאות גם לדעתנו כי (ויקרא כד יט) כאשר עשה כן יעשה לו, והרוצח כונתו להמית הנרצח במהרה כי מפחדו אליו ימהר מיתתו בכל כחו, וכמו כן הקלה התורה במשפטו להמיתו בחנק (בשאר הדפוסים כתוב האמת כי הרוצח מיתתו בסייף ומכה אביו ואמו מיתתו בחנק) שהיא מיתה ממהרת, ולא בשרפה וסקילה שהן בצער רב. ואולם במשפטי הזמה שנהנו העוברים בעברה ונמשכה הנאתן קצת, תבא בהן פעמים שרפה, פעמים סקילה.

דיני המצוה כיצד, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פ"ז מ"ג) שמשקיעין את המחיב בזבל עד ארכבותיו וכורכין סדר קשה על צוארו, זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שנפשו יוצאה, ושאר פרטיה מבוארים בפרק שביעי מסנהדרין (נב ב) (הלכות רוצח פרק א).

ומצוה זו אינה נוהגת אלא בארץ, שאין דנין דיני נפשות אלא בארץ. ומי שבידו לעשות דין ואינו עושה, בטל עשה זה, וענשו גדול שאלמלא (אבות ג, ב) מוראת הדין איש את רעהו חיים בלעו (עיין אבות פ"ג מ"ב). הרמב"ן ז"ל (סהמ"צ שורש יד) לא ימנה זאת המצוה בחשבונו, וכן כל ארבע מיתות

של בית דין, שהן סקילה שרפה הרג וחנק, שימנה הרמב"ם ז"ל לארבע מצות, לא ימנה הוא אותן, ואמר כי בפסוק של (דברים יז ז) ובערת הרע מקרבך צותה התורה דרך כלל שנבער כל עושי הרע מבנינו, ובו נכללו כל הדינין, וכשיפרט הכתוב אחר כן חלוק המשפטים לפי הענשים אין זה נחשב למצוה שאינו כי אם באור ענין, והחכם יבר לו הישר בעיניו (עפ"י אבות ב, א).

מח. שלא להכות אב ואם.

שלא יכה הבן האב והאם, ואפילו אם הם יכו אותו הכאה רבה בכל זמן שלא ישאו נפשם להמיתו, שנאמר (שמות כא טו) ומכה אביו ואמו מות יומת. ואף על פי שלא הזהיר הכתוב בפרוש על זה שיאמר אל תכו האבות אלא שכתב ענש המכה אותם, ודרך הגמרא לעולם לשאל בענין כזה ולומר ענש שמענו אזהרה מנין? גם בזה יש לנו אזהרה, שהרי אנו מזהרין (מכות ט א) על כל איש מישראל שלא להכותו, שכתוב במי שנתחייב מלקות (דברים כה ג) ארבעים יכנו לא יוסיף. וכל שכן למי שלא נתחייב, והאב בכלל ישראל הוא ואזהרתו מהכא. ואף על פי שלא זה דלא יוסיף נחשב ללאו בפני עצמו, מכל מקום הרי כלל בידינו שכל שיש בו כרת או מיתה יש בו לאו חוץ מפסח ומילה, ובהכאת אב ואם הרי יש בו כרת בלא עדים ומיתה בעדים, ועל כן יש לנו לומר על כל פנים שנלמד האזהרה בו מקרא דלא יוסיף אחר שלא מצאנוה במקום אחר, ותהיה עקר האזהרה לישראל ובכללה נלמד למכה אב ואם. וענין חיוב המיתה במכה אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פה ב) שהוא כשהוציא מהם דם דוקא, מה שאין כן בשאר כל אדם, שאפילו הוציא מהן דם נתן לחיוב ממון.

משרשי המצוה ליסר הנבלים והמוסרים שהרימו יד במי שהביאם לעולם ברצון האל ועשה להם כמה טובות (משלי כט ד) ומלך במשפט יעמיד ארץ.

דיני המצוה כגון מכהו לאחר מיתה שפטור, והכהו על אזנו וחרשו שחייב מיתה שאי אפשר שלא תצא טפת דם בפנים, והעושה בו חברה לרפואה שפטור, ולכתחלה לא יעשה לו רפואה שמביאה לחברה אם אפשר על ידי אחר, ודין שתוקי (רמב"ם ממרים ה יד) שחייב על אמו ולא על אביו, ודין גר שהורתו שלא בקדשה שאין חייב בשניהן, ודין גר שאסור לו להכות אביו גוי [מ] דרבנן, ודין מי שהיו אביו ואמו רשעים גמורים מפרסמים שפטור על הכאתן עד שיעשו תשובה, אבל אסור הוא מכל מקום אפילו קדם תשובה, ולכל אין נעשה הבן שליח פית דין ליסר אביו חוץ ממסית, ויתר פרטיה בסוף סנהדרין. (י"ד רמ"א)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות וטומטום ואנדרוגינוס. והעובר עליה והכה אותם הכאה שיש בה חבורה בעדים והתראה מיתתו בחנק, ובלא חבורה חיב עליהם כשאר כל אדם, שהמכה חברו הכאה שיש בה תשלומין שוה פרוטה משלם ואינו לוקה. ואם אין בה תשלומין של שוה פרוטה, לוקה ואינו משלם, שהלכה היא (כתובות לו ב) אין אדם מת ומשלם, וכן אין לוקה ומשלם.

מט. מצות דיני קנסות.

שנצטוינו בדין חובל בחברו לענשו כמו שכתוב בתורה בפרשת (שמות כא יח) וכי יריבון אנשים, וזה נקרא דיני קנסות. ובפסוק אחר כולל משפטי הקנסות כלם, והוא הכתוב (ויקרא כד יט) כאשר עשה כן יעשה לו. ירצה לומר שילקח מממונו מה שיצעררו בכדי מה שצער הוא את חברו, כמו שבאה הקבלה בו (בי"ק פ"ג ב) ואפילו לא הכהו אלא שבישו בלבד, יצעררוהו בית דין בממונו שישלם למתביש כפי השעור ההוא, ואלה הדינין שנקראין דיני קנסות, כגון נזקי אדם באדם, או שור בשור, ובהמה באדם, ואדם בבהמה. אין דנין אותן אלא בבית דין הסמוכין בארץ ישראל (שם פד א)

שורש מצוה זו, ובכללה כל מה שבא בתורה בענין הדין, איני צריך ליגע אחר טעמו של דבר, כי דבר משכל הוא, שאם אין משפט לא יתישבו בני אדם ולא יעמדו יחדו לעולם, ואי אפשר לארץ בלתי המשפט.

דיני המצוה, כגון החובל בחברו שחיב בחמשה דברים הידועים, וכיצד מחשבין אותן, ודין הבושת שהכל לפי המביש והמתביש, ודין ישן שביש או שבישוהו, ואם מת מתוך בשתו מה דינו עם יורשיו, ומביש שוטה או חרש או קטן מה דיניהם, (שם פו ב) ומביש גר ועבד, (שם פז א) והמביש בדברים, (שם צא א) והחלוק שבין תלמיד חכם לשאר בני אדם מה דיניהם (רמב"ם חובל ומזיק ג ה) ודין הבועט בחברו ברגלו או שתקעו בכפו, או סטרו על פניו, צרם אזנו, תלש שערו, רקק והגיע לו הרק, ויתר פרטיה מבוארים בבבא קמא פרק החובל (פג, ב פד ב), ושם מתברר שיש חלוק בדיני קנסות בין מלתא דשכיחא ואית בה חסרון כיס דבהא עבדין שליחותיהו למלתא דלא שכיחא ואף על גב דאית בה חסרון כיס. אי נמי דשכיחא ולית בה חסרון כיס, דבהני לא עבדין שליחותיהו. וכתב רבנו אלפסי זכרונו לברכה (ריש פרק החובל) מנהג שתי ישיבות שאף על פי שאין גובין קנס מנדין ליה עד שמפיס לבעל דניה, וכד יהיב ליה שעור מאי דחזי ליה שרו ליה לאלתר בין אפיס ליה מריה דדינא בין לא אפיס. (ח"יה מת"כ עד תכ"ד)

ונוהגת מצוה זו, שאנו חיבין לדון ולענש החובל בזכרים כי להם נתן לעשות דין, ולא בנקבות, (ירושלמי סנהדרין ג ט) שאינן דנות, אבל הן מכל מקום בכלל דין התשלומין, בין שבישו או נתבישו. וגם שם (כתובות סה ב) מתברר תשלומי נזק האשה הנשואה היאך נחלקים.

נ. מצות בית דין להרג בסיף המחיב.

שנצטוינו להרג העוברים על קצת מצות התורה בסיף, וזה הדין נקרא לרבותינו הרג, והיא מיתה קלה, ומכל מקום חנק קלה יותר ממנה. (סנהדרין מט ב) ואחד מן הממתין במיתה זו המכה עבדו אפילו כנעני, והוא שמת תחת ידו, שנאמר (שמות כא כ) נקום ינקם, ובא הפרוש (שם נב ב) שיהרג מכהו בסיף. כבר כתבתי למעלה (מצוה מז) שהרמב"ן זכרונו לברכה לא ימנה ארבע מיתות בית דין לארבע מצות כמו הרמב"ם זכרונו לברכה.

משרשי מצוה זו, שרצה האל לעקר מתוך אמתו הקדושה רע הלב והאכזריות הגדולה, ועל כן צותה שכל מי שיגבר עליו כעס גדול כל כך שיכה הכאת מות עבדו שהוא בביתו ואין לו מושיע, שיומת העושה זה, אף על פי שהעבד קנין כספו ואבד את ממונו במותו, אף על פי כן יהרג אחר שהגביר כעסו על נפשו כל כך, ודין ראוי וכשר הוא (תהלים יט ז) משפטי יי אמת צדקו יחדו.

דיני המצוה, כגון דין יום או יומים, ויתר פרטיה מבוארים בבבא קמא (צא א) (ה' סנהדרין פ' י"ד) והעובר עליה ולא עשה בו דין אם יש כח בידו בטל עשה, וענשו גדול, שגורם תקלות לבני אדם.

נא. מצות בית דין לדון נזקי בהמה.

לדון בדין שור המזיק בין שהזיק אדם כמו שכתוב בפרשת (שמות כא כא) וכי יגח, בין שהזיק ממון כמו שכתוב בפרשת (שם לה) כי יגוף. ועקר פרושו (רש"י שם) של יגף ידחף. ומיהו בין שהזיקו בגופו או ברגליו או נשך בשניו או אפילו הזיק בקרניו כלן בכלל לשון נגיפה משמע, אבל נגיחה לא משמע אלא בקרן (ב"ק ב, ב) וכבר נתרבו נזקי שור באדם מדכתיב בפרשת כי יגח והמית דמשמע (מכילתא שם) והמית מכל מקום בין בנגיחה בין בשאר דברים. ולא דוקא שור אלא (ב"ק נד, ב) אפילו כל בהמה וחיה ועוף שהזיקו

חיבין אלא שדבר הכתוב ברגיל. וכבר אמרנו שכל המצות הבאות לנו על דבר המשפט שרש אחד להן, ודבר משכל הוא, ואיני צריך לחזר אותו בכל אחת ואחת.

דיני המצוה, כגון (שם כג ב) איזהו המועד והתם והחלוק שביניהן, ודברים שהבהמה מועדת להן בתחלה (שם טו, ב) ושאינה מועדת בהן עד שנראה אותה מרגלת בהן. והרגל זה באיזה ענין יהיה שנחזיקנה כמועדת, ובאיזה ענין תניח ההרגל שתחזר לתמותה, וחמשה מיני חיות המועדות מתחלתן וחלוק הרשויות שתזיק בתוכן, ומה שנקרא אבות (שם ב, א) בנזיקין ומה שנקרא תולדות, והחלוק שביניהן באחת, ודיני השמירות (שם מה, ב) שאדם חייב לשמרן כדי שלא יזיקו, וכיצד יתחייב או יפטר בהן, ויתר רבי פרטיה מבארים בששה פרקים ראשונים מן בבא קמא (ח"ה שצא). ואלה הדינין הנקראין דיני קנסות כבר אמרנו (במצוה מט) שאין דנין אותן אלא בית דין הסמוכין ובארץ ישראל, אבל המזיק חייב לשלם (ב"מ צא, א) בדיני שמים בכל מקום, ואם תפש הנזק (ב"ק טו, ב) אין מוציאין מידו בשום מקום.

נב. שלא לאכול בשר שור הנסקל.

שלא נאכל בשר שור הנסקל, אפילו נשחט כראוי, מכיון שנגמר דינו, בשרו אסור, כן מפרש במכילתא (משפטים שם) שנאמר (שמות כא יח) ולא יאכל את בשרו. ולא דוקא שור אלא אף כל המזיקין בהמה חיה ועוף, אלא שדבר ברגיל.

משרשי המצוה, כדי להסכים בדעתנו שכל מי שבאה תקלה על ידו, מרחק ונמאס עם אלקים ועם אנשים, ואפילו שוגג, כמו הבהמה שאין לה דעת, וכל שכן מזיד. ובתתנו דעתנו על דבר זה יביאנו להזהר הרבה בכל מעשינו עד שלא תצא תקלה מתחת ידינו לעולם.

מדיני המצוה, מה שבארו זכרונם לברכה (ב"ק מא א) שבין תם בין מועד נסקל על כל בריה שממית, בין איש או אשה או קטן או עבד, ושאיין גומרין דינו (סנהדרין עט ב) אלא בפני בעליו אם יש לו בעלים, וכן אמרו (שם מד א) שיש צדדין הרבה שהשור ממית ואינו נסקל, ויתר פרטיה מבוארים בקמא (הלכות מאכלות אסורות פ"ד).

ונוהגת מצות אסור בשרו בזכרים ונקבות, ובארץ ישראל דוקא נוהג דין שור הנסקל על פי סמוכין, ובבית דין של עשרים ושלושה. והעובר עליה

נג. מצות בית דין לדון בנזקי הבור.

לדון בדיני הפותח בור במקום שהוא כשלון לבני אדם, שנאמר (שמות כא לג) כי יפתח איש בור, כמו שכתוב בפרשה. ולא דוקא בור אלא אפילו שיח ומערה (בי"ק נ, ב) ולא נאמר בור אלא ללמד שיהא בו כדי להמית דהינו עשרה טפחים.

שרשיה כבר נכתב. דיניה, כגון מה שאמרו (שם נג ב) שור ולא אדם, חמור ולא כלים. חופר בור ברשותו והפקיר רשותו ולא בורו, שחייב. הפקיר בורו גם כן, פטור, לפי שברשותו חפר. מה שאין כן בחופר ברשות הרבים שאינו חופד ברשות מתחלה, ולפיכך חייב בו בכל צד, וכן החופר בור ברשותו סמוך לרשות הרבים ממש ולא הפקיר בורו ואין שום דבר מפסיק בין הבור לרשות הרבים, כגון אלו החופרין לאושין פרוש יסודות לכתליהן פטור. ומפני כן פטור, אף על פי שאי אפשר לרבים להשמר אחר שהוא סמוך לדרך כל כך, שאי אפשר לישוב הארץ בלתי שיעשו כל אחד יסודות לבתיהם, ודין המגלה בור אף על פי שלא חפדו, שאמרו זכרונם לברכה (בי"ק מט ב) שחייב, דמכל מקום בעל התקלה הוא, וחלוק הדינין הבאים בענין הגלוי לפי כסויו של בור בחלשו וחזקו, ודין (שם נא א) בור של שתפין בענין הכסוי, ודין (שם) בור שחפרוהו שנים זה אחר זה על מי מהן חיובו, ודיני (שם לא א) חיוב שיש לו לאדם בהרחקת הנזק כדי שלא יבא הנזק לידי אדם במימיו וקוציו ובזכויותיו, ויתר פרטיה מבארים בפרק שלישי וחמישי מקמא ובתרא [שם תי]

ונוהגת בזכרים, שעליהם לעשות דין ולא בנקבות שהן אינן דנות, אבל מכל מקום בכלל דין התשלומין הן, בין הזיקו או הזקו.

נד. מצות בית דין לדון גנב

בתשלומין או במיתה.

לדון בדיני הגנב כמו שכתוב בפרשה (שמות כא לז) כי יגנב איש וגו'. וענין הגנבה הוא הלוקח דבר [מ] ממון חברו, מביתו או מכיסו, בעת שלא יראה בעל הבית ולא ידע, וכן כל כיוצא בזה (ח"מ שמח).

שרש מצות המשפט ידוע.

דיניה כגון תשלומי כפל וארבעה וחמשה, ודין להרג הגנב הבא במחתרת או למכרו בגנבתו, ודין הגנבה שהשביחה בבית הגנב מאליה או מחמת הוצאה, ודין גנבה שהוקרה שמשלם קרן כעין שגנב ותשלומי הכפלים כשעת העמדה בדין. ודין גנב שגנב מיד הגנב שאין משלם כפל לאחד מהן אפילו קדם יאוש. ודין גנב שגנב נכסי הקדש, או נכסי גוי, או הגונב עבדים ושטרות וקרקעות, והגונב בשבת ובא עליו חיוב חלול שבת וגנבה כאחת, מה דינו לענין התשלומין, ומאיזה מנכסיו מגבין בית דין ממנו התשלומין, ואם נמכר בגנבתו שצריך שיהיו דמיו כדמי הגנבה או פחות, אבל היו יותר אינו נמכר, ודיני שומר שגנב או שנגנב מביתו, ודין אסור קנית גנבה מיד הגנב, ומי שקנה מהן מה דינו עם הבעלים. ויתר פרטיה מבארים בפרק שביעי מקמא, (סב, ב) ובפרק שמיני מסנהדרין, ובשלישי ממציעא (לג ב) ובמקומות מעטים מכתבות (לא, א) וקדושין (יח, א) ושבועות (מט, א) (ה, גניבה פ"א).

ונוהגת בזכרים, שעליהם לעשות דין, ובכל מקום שיש בית דין סמוכין בארץ מחיבין לשלם תשלומי ארבעה וחמשה. ואם אין סמוכין, אין להם כח לחיב אלא להחזיר הגנבה או דמיה. אבל מכירת הגנב עצמו אינה נוהגת אפילו בסמוכין אלא בזמן שהיובל נוהג.

נה. מצות בית דין לדון בנזקי הבער.

לדון בנזקי שן ורגל, כלומר מי שהזיק לחברו נזק הבא מחמת השן או מחמת הרגל, כגון שהכניס בהמתו בשדה חברו ואכלה שם או הפסידה יונקותיו בעברה שם ברגליה, שיש עלינו לחיבו בתשלומין מן העדית שלו כל מה שהפסיד, שנאמר (שמות כב ד) כי יבער איש שדה וגו' ופרשו זכרונם לברכה (ב"ק ב, ב) דהינו שן, ומה שכתוב אחר כן ושלח את בעירה וכו', פרשו זכרונם לברכה דהינו רגל, ונאמר על שניהם מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם.

שרש מצות המשפט ידוע.

דיניה כגון (שם כד ב) מה הם המקומות שחיבין שם על השן והרגל, ומה הן שאין חיבין עליהן, וחלוק הדין (שם יט ב) באוכלת מה שראוי לה לאכל למה שאינו ראוי, וכן מה שראוי לה על ידי הדחק, כגון פרה שאכלה שעורים, וחמור שאכל כרשינין או דגים, וחזיר שאכל בשר, וכלב שלקלק את השמן, וחתול שאכל תמרים, ואם נהנית שמשלמת מה שנהנית. ויתר פרטיה, בגיטין ובקמא. והתם אמרו פרק החובל (פד, ב) כי קא אמר רבא השור בשור גובין אותו בשן וברגל, דמועדין מתחלתן נינהו (חה"מ מ שצ"ט עד תו).

ונוהגת בזכרים, שעליהן לעשות הדין. ומכל מקום הנקבות בכלל דין התשלומין בין הזיקו או הזקו, ובית דין העובר עליה ולא דן דין זה כמו שכתוב, בטל עשה.

נו. מצות בית דין לדון בנזקי האש.

לדון ולחייב לשלם מי שהזיק חברו באש, כגון שהדליק את גדישו או שרף לו שום דבר, שנאמר (שמות כב ה) כי תצא אש וגו'. פרוש (בי"ק כב, ב) תצא משמע אפילו יצאה מעצמה, ובא להזהיר שאפילו המדליק בתוך שלו ויצאה מעצמה והזיקה שחיב, לפי שלא שמר גחלתו, שהאדם חייב לשמר אשו שלא תצא ותזיק, שדרך האש ללכת מעצמה אף על פי שאינו בעל חיים.

שרשה ידוע כמו שאמרנו.

דיניה כגון שעור ההרחקה שמרחיקין בערה מן המצר, שהוא לפי גבהה של דליקה, (שם סא, ב) ודין (שם נט, ב) השולחה ביד חרש שוטה וקטן או פקח, ודין הרבים, שאחד הביא האור ואחד הביא עצים ואחד לבה, ולבה ולבתו הרוח, ודין כלים טמונים בגדיש או טמונים בבירה, ודין (שם סב, ב) גמל עובר טעון פשתן ודלקה בנר חנוני מה דינו, או בנר חנכה. ויתר פרטיה מבארים בפרק שני וששי מן קמא (ה' נזקי ממון פי"ד).

ונוהגת בזכרים, כי להם לעשות דין. ובית דין העובר עליה ולא דן את המזיק בתשלומין כמו שכתוב, בטל עשה.

נז. מצות בית דין לדון בדיון שומר חנם.

לדון בדיון שומר חנם, שנאמר (שמות כב ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשומר וגוי, ובא הפרוש (ב"מ צד, ב) שפרשה זו נאמרה בשומר חנם, ולפיכך פטר בו את הגנבה. ופרוש חנם הוא שלא קבל הנפקד שום שכר על שמירת הפקדון.

השרש ידוע. דיניה, כגון (שם קח, א) הטוען טענת גנב בפקדון ונשבע ואחר כך באו עדים שהוא ברשותו, וחזר וטען טענת גנב ונשבע ואחר כך באו עדים שהוא ברשותו מה דינו, ודין (שבועות מט א) טוען טענת אבדה, ודין טוען טענת פקדון מה דינו, ודין טוען וחזר וטען טענת גנב ונשבע ואחר כך באו עדים שהוא ברשותו, ודין (ב"ק קו, ב) טוען טענת גנב בפקדון של קטן, ויתר פרטיה מבארים בפרק תשיעי מן קמא ושלישי ממציעא, ושמיני משבועות [ח"ה רצא]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, ובית דין העובר עליה, בטל עשה.

נח. מצות בית דין לדון בדיון טוען ונטען.

שנצטוינו לדון בדיון טוען ונטען, כלומר שנעשה דין לכל מי שתובע את חברו בשום דבר או שהלוהו או הפקידו או גזלו או עשקו או חמסו, שנאמר (שמות כב ח) על כל דבר פשע וגוי אשר יאמר כי הוא זה. ובא הפרוש (ב"ק קו, ב) על לשון זה של כי הוא זה, שאין נשבעין מן התורה אלא אם כן יודה הנתבע במקצת ההלוואה, אבל אם יאמר לא היו דברים מעולם, או החזרתי הכל במלוה, ואפילו בפקדון, פטור משבועה מן התורה. וזהו שאמרו זכרונם לברכה בגמרא (שם קז, א) דכי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב, כלומר על טענת מלוה שהיא פרעתיך או לא היו דברים מעולם. אבל על טענת שומרים שהיא טענת אנס או גנבה אפילו אם לא יודה מקצת אלא יאמר הכל נאנס, חייב לשבע. ובפסוק זה נכללו כל התביעות שבין בני אדם שיכנס ביניהם ההודאה וההכחשה.

שרש הדינין ידוע.

דיניה כגון מודה במקצת שנשבע מדאוריתא, פרוש, (שבועות לט, ב) מודה בפרוטה וכופר בשתי מעין כסף, ד (ב) פחות מכן אינו נשבע דאוריתא, אלא אם כן עד מעיד כנגדו שנשבע אפילו כשכופר בפחות משתי מעין. אבל בפחות מפרוטה אינו נשבע לעולם אלא אם כן טענו כלים, שבכלים אפילו

טענו שני מחטיין והודה באחת וכפר באחת נשבע. וכשנשבע בהודאת מקצת כשטענו בדבר שבמדה או מנין או משקל, ודין כופר בכל, והודאה ממין הטענה, והודאת בעל דין, ודיני שומרים, ומחייב שבועה דאורייתא או דרבנן, ודיני נשבע ונפטר, ונשבע ונוטל, ודין חשוד על השבועה, והפוכי השבועה, ובאיזו עבירה נעשה חשוד, ואי זו תשובה יוציאנו מן החשד ומי שלא נודע שהוא חשוד וזכה בממון בשבועתו ואחר כך באו עדים שחשוד היה שחייב להחזיר הממון. ומחייב (בי"ב לד, א) שבועה שאינו יכול לשבע מה דינו, ודיני (כתובות יב, א) מגו, ודיני (בי"ק קיא, א) ברי ושמא, ודיני (שבועות מה, א) גלגול שבועה בין ברי על ברי או על שמא. ואפילו שמא על שמא, בכל ענין שבועה מגלגלין, ובכל ענין שבועה יש גלגול בין דאורייתא או דרבנן, ואפילו שהיא תקנת אחרונים. ודיני (שם לא, ב) הטענות שאנו דנים הנתבע כמשיב אבדה, והדברים שאין נשבעין עליהם דין תורה, ופרות שהגיעו לכתפים אם דינן כקרקע לענין שבועה, והאומר לחברו שטר בידך וזכות יש לי בו, אם כופין אותו להוציאו, ודין הבא לפרע שלא בפני המלוה, ודין מלוה על המשכון ואבד המשכון אם חולקין זה על זה במנין מעות המלוה, ודין המלוה בישוב ורצה לפרעו במדבר, ודין לווה אומר פרעתי מחצה והעדים מעידין שפרעו כלו, ודין לווה מודה בשטר שכתבו וטוען שפרעו אם צריך לקימו המלוה, ודין (כתובות פה, א) שטר שלוה בו ופרעו, ודין שולח מנה ביד שליח למי שנתחייב לו ובא לחזור בו, ודין טענת פרוע בשטר שביד שלישי, ודין (שם קי, ב) שטר שאין בו מקום או זמן אם כשר, ודין (בי"מ טו, ב) אחריות טעות סופר בכל השטרות חוץ משטרי מתנה, ודין משעבד מטלטלין שלו, והעושה (גיטין מא, א) שדהו או עבדו אפותיקי סתם או מפרש, ודין (שם מח, ב) טריפת שבח ופרות בין בנגזל בין בבעל חוב, ודין מי שאבד שטרו או נמחק, ודין מי נותן שכר כתיבת השטר, ודין (בי"מ לה, א) שומא דהדרא לעולם, אלא אם כן זבנה אורתה או יהבה במתנה, ודין הדברים שאין שבועה בהן אלא חרם סתם, ושאין (שבועות לח, ב) נשבעין על טענת חרש שוטה וקטן, והדינין היוצאין מהן עם הגדולים, ושאין מקבלין עדות אלא בפני בעל דין, וקטן אפילו בפניו כאלו אינו והסומא שהוא כבריא לכל דבר חוץ מעדות, ודין (שם מד, ב) חנוני על פנקסו, ומעמד (גיטין יג, ב) שלשתן קונה והיא הלכתא בלא טעמא וכל התלוי בזה הענין.

ודיני (בי"ק ע, א) מרשה עם מי שהרשה עליו ועם מי שהרשהו, ולשון ההרשאה שהוא דון וזכה ואפיק לנפשך, ודין (שבועות מא, ב) האומר לא לוייתי כאומר לא פרעתי, ודיני (בי"מ יז, א) מי שהחזק כפרן, ודין (בי"מ שם) מי שאומר לו בית דין צא תן לו ואמר פרעתי, או חייב אתה ליתן לו, ודין האומר אל תפרעני אלא בעדים, או בפני פלוני ופלוני ואם הלכו למדינת הים מה יהיה עליו, ודין (שבועות מב, ב) המאמין המלוה בשטר כשני עדים אם יועילו לו עדי פרעון, ודין (סנהדרין כט, א) באי זה ענין יכול אדם לומר משטה הייתי בך או אין אדם יכול לומר, ודין המוציא מחברו, והדברים שיש להן חזקה שנקרא התובען מוציא, ודיני (בי"ב כח, א) חזקות, ודיני גביות באיזה ענין יורדין לנכסיו, ודיני (שם קעו, ב) ערבות, ודיני (שם לח, ב) מחאות, ודין האנשים שאין מחזיקין עליהן ולא הם על אחר, וכל דיני

(בי"מ קח, א) מצרנות. ויתר רבי פרטיה מבארים בקמא, ועקר בפרק שלישי, ובמציעא, ועקר בפרק ראשון, ושמיני דבתרא, ובשבועות בפרק חמישי וששי ושביעי, ובהרבה מקומות בגמרא בפזור קצת מן הדינין. [ח"ה מפט עד צד וכו']

ונוהגת מצוה זו, שאנו חיבין לדון, בזכרים אבל לא בנקבות, שאינן דנות, אבל מכל מקום הן בתודת דינין לתשלומין ולכל דבד, אלא שיש חלוק קצת בטענות הנשואות בעניינים ידועים, כמו שמפרש במקומות שזכרנו. וגם כן נוהגת בכל מקום ובכל זמן. ובית דין העובר עליה ולא עשה דין אם יש כח בידו בטל עשה, וענשו גדול מאד, שגורם חרבן לארץ, שאין הארץ מתישבת אלא בדין, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (אבות א, יח) על שלשה דברים העולם עומד, ואחד מהן הוא הדין. וזאת אחת מן המצות שנצטוו עליה כל בני העולם בכללם, לפי שאי אפשר לישוב העולם זולתה.

נט. מצות בית דין לדון בדין נושא שכר ושוכר.

לדון בדין נושא שכר והשוכר, ופרושו נושא שכר, שומר פקדון בשכר שנותנין לו על השמירה, ושוכר הוא כמשמעו, ששכר בהמה מחברו לרכב או לעשות בה מלאכה, או ששכר ממנו מטלטלין, ונפל מחלקת בין השוכר והמשכיר, או בין בעל הפקדון והשומר אותו בשכר, שמצוה עלינו לדון ביניהם, כמו שכתוב בפרשה זו (שמות כב ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר וגו'.

שרש הדינין ידוע.

דיניה כגון מה שאמרו זכרונם לבדכה (בי"מ צג, א) שנשבעין על האנסיין הגדולים ומשלמין הגנבה והאבדה לפי שיש בזה קצת פשיעה וקצת אנס, ומפני השכר שנוטלין על זה חיבין לשלם, מה שאין כן בשומר חנם שפטור על הכל חוץ מפשיעה. ודיני (שם עה, ב) שכירות פועלים ושכירות בהמות ובתים, ודין (בי"ק צח, ב) האמן שקלקל, ומראה (שם צט, ב) דינר לחנוני ונמצא רע, ודין (בי"מ ד, א) שוכר בבעלים שפטור, ודין (שם מב, א) תחלתו בפשיעה וסופו באנס, ודיני (שם לו, ב) שומר שמסר לשומר והוסיף השני או גרע בשמירה, וענין כל המפקיד שעל דעת אשתו ובניו הגדולים הוא מפקיד (שם). ומה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ כט, ב) שאין השוכר רשאי להשכיר. וכתב הרמב"ן זכרונם לברכה (שכירות ב ה) שלא אמרו זה אלא במטלטלין לפי שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר, אבל בשוכר בית ורצה להשכירו לאחר רשאי, ובלבד שיהיו האחרונים כמנין הראשונים. וכן בספינה, ויש

חולקין (דעת הראב"ד שם) עליו. ויתר פרטיה מבארים בפרק ששי ושביעי מן קמא, ושלישי וששי ממציעא, ובשמיני משבועות [שם מש"ג עד שיי"ג].

ונוהגת בזכרים בכל מקום ובכל זמן. ואם עבר עליה ולא דן אם ראוי לכך בטל עשה. ואף על פי שנצטוינו דרך כלל לדון בדין טוען ונטען, רבתה התורה צווי בשומרים בפרט לפי שהן ענינים רגילין בישובי בני אדם.

ס. מצות בית דין לדון בשואל.

לדון בדין השואל, כלומר אדם ששאל מחברו שום חפץ או בהמה, והשאלה היא בלא שכר כלל אלא שנתחסד עמו לעשות לו טובה זו, ואחר כך אם נפל מחלקת ביניהם על הדבר, שנדון ביניהם הדין, שנאמר על זה כמו שכתוב בפרשה זו (שמות כב יג) וכי ישאל איש מעם רעהו וגו'. ובדין השואל חיבה התורה אפילו האנסין לפי שבאחריותו היא אחר ששאלה ולא הוציא עליה דבר משלו, והרי זה כעין לזה מעות שאם נאנסו ממנו לא יפטר מן המלוה בטענת אנס. ועל ענין שאלה בבעלים שפטור, נוכל לומר לפי הפשט שהתורה לא חיבה השואל אחר שבעל הכלי או הבהמה עמו, דמכיון שהוא שם ישמר הוא את שלו ואל על פי שהשואל פטור אף לאחר שהלכו הבעלים מכיון שהיו שם בשעת שאלה, אפשר לתרץ בזה שלא רצתה הורה לתת הדברים לשעורין ולומר אם ישהו שם הבעלים הרבה יהא פטור השואל ואם מעט יהא חייב, וצותה התורה דרך כלל דכל שהבעלים שם בשעת שאלה, יהא פטור. וזהו הטעם שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ צה, ב) שאם היה עמו בשעת שאלה אף על פי שלא היה עמו בשעת שבורה ומתה פטור. אבל היה עמו בשעת שבורה ומתה ולא היה עמו בשעת שאלה חייב, כי בתחלת המעשה הענין תלוי. וזה הטעם בעצמו מספיק לנו בשכירות הבעלים שגם כן פטור.

דיני המצוה, מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (בי"מ צו, ב) שאם מתה הבהמה מחמת מלאכה וכן אם נשבר הכלי מחמת המלאכה שפטור, ואם שנה מן הדרך שצוהו הבעלים אפילו מתה מחמת המלאכה שחייב, ואם (שם פג, א) הוליכה במקום שהרואים מצויים, חייב להביא ראיה על טענתו שטען שמחמת מלאכה מתה, וכשמשלם מי שחייב לשלם שמין (שם צז, א) לו תשלומין כמו בנזקין, ושחייב השואל במזונותיה משמשכה (כתובות לד, ב) עד סוף השאלה, ודין (שם) הניח להם אביהם פרה שאולה ומתה, ודין האומר לחבדו השאילני דבר פלוני בטובתך (בי"מ קג, א) שמשתמש בו לעולם ומחזיר לו שבריו. והשואל סתם לכמה זמן משמע, והחלוק שיש בדברים רבים בענין זה, ואי זה רב נשאל לתלמידיו (שם צז, א) ואי זהו שהם שאולים לו, ודין האומר לשלוחו צא והשאל עם פרתי, והשואל מן האשה ונשאל

לבעלה, או השואל מאשתו, ושתפין ששאלו זה מזה או מאחר ונשאל לאחד מהם, ודיני השואל פרה ושלחה המשאיל במצות השואל או שלא במצותו. ומה שאמרו שאין השואל רשאי להשאיל, ויתר פרטיה, מבארים במציעא פרק שמיני, ובשבועות גם כן פרק שמיני נח"ה ש"מ עד שמי"ו].

ונוהגת בזכרים, שעליהם לעשות דין. ובית דין העובד עליה ולא דן, בטל עשה.

סא. מצות בית דין לדון בדין מפתה.

לדון בדין מפתה, כלומר מי שפתה בתולה שנדון אותו כמשפטו הכתוב עליו בפרשה, שנאמר (שמות כב טו) וכי יפתה איש בתולה וגו'. וענין הפתוי הוא, שאומר לה דברים של שקר או של אמת עד שתתרצה אליו. (עי' רמב"ן עה"ת שם)

שרש הדין ידוע. ואל תתמה כאן בהיות כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה יד) נמכרת לבעל בחמשים כסף, בין עשירה, בין עניה, שאין הקנס רק דמי הנאת השכיבה בלבד, אבל מצד אחר חיב השוכב אותה לתת בשת ופגם לפי יחוסה וחשיבותה, וכל מצות השם יתברך אמונה.

דיני המצוה, כתב הרמב"ם זכרונו לברכה, (נערה בתולה א ב) כל שבעיר, בחזקת פתוי עד שיעידו עדים שהוא אנס, וכל שבשדה בחזקת אנס. ואמרו זכרונם לברכה (כתובות לט, א) שנשואי מפתה תלויים ברצון האב והבת והמפתה. ואם כנסה, אין שם קנס. ודין כהן גדול שפתה או אנס, ודין קנס בנבעלה כדרכה, וזמן (שם כט, א) הקנס אינו אלא משלש שנים עד שתבגר, ומה שכתב לאביה דוקא לאביה, אבל אין לה אב אין דין קנס עליה, דפתוי מדעתה הוא, מה שאין כן באנס, וכמו שנכתב במקומו בעזרת השם. והנשים שאין להן קנס ועשר הן, ויתר פרטיה, מבארים בפרק שלישי ורביעי מכתבות (ה' נערה בתולה א)

ונוהגת בכל מקום שיש בית דין סמוכין, שאין דנין דיני קנסות אלא בסמוכין. והעובר עליה ולא עשה דין זה, בטל עשה.

סב. שלא להחיות מכשפה.

שלא נחיה מכשפה אלא נמיתה, שנאמר (שמות כב יז) מכשפה לא תחיה, ולא דוקא מכשפה, אלא כל מי שעושה כשוף, אלא שדבר ברגיל, שהנשים כשפניות (סנהדרין סז, א) יותר מן האנשים.

משרשי המצוה, שידוע כי ענין הכשוף דבר רע עד מאד וגודם כמה תקלות לבני אדם איני צריך להאריך בו שידועים הדברים, ועל כן נצטוינו לסלק מן העולם המשתדל בזה לפי שהוא בא כנגד חפץ השם שהוא חפץ בישובו ושיתנהג הכל בדרך הטבע שהטבע בתחלת הבריאה, וזה בא לשנות הכל. וענין הכשוף הוא לפי דעתי כן, שהשם ברוך הוא שם בתחלת הבריאה לכל דבר ודבר מדברי העולם טבע לפעל פעלתו טובה וישרה לטובת בני העולם אשר ברא, וצוה כל אחד לפעל פעלו למינהו, כמו שכתוב בפרשת בראשית (א יב) למינהו על הנבראים. וגם על כל אחד ואחד המשיל כח מלמעלה להכריחו על מעשהו, כמו שאמרו זכרונם לברכה (בראשית רבה ו) אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה, שאומר לו גדל ומלבד פעלתם שעושה כל אחד ואחד בטבעו יש להם פעלה אחרת. בהתערב מין מהם עם מין אחר, ובמלאכת התערבת יש בה צדדין שלא הרשו בני אדם להשתמש בהן, כי יודע אלהים שסוף המעשה היוצא לבני אדם באותן צדדין רע להן, ומפני זה מנעם מהם. וזהו אמרם זכרונם לברכה דרך כלל (שבת סז ב) כל שיש בו משום רפואה, אין בו משום דרכי האמרי. כלומר אין לאסרו מפני צד כשוף אחר שיש תועלת בו מצוי בנסיון באמת אין זה מן הצדדין האסורין, כי לא נאסרו רק מצד הנזק שבהן. ועוד יש באותן צדדי התערבות והתחבולות האסורות לעשות ענין אחר שנאסרו בעבורו לפי שכח אותו התערבת עולה כל כך שמבטל מפעלתו לפי שעה כח המזל הממנה על שני המינים. והמשל על זה, כמו שאתה רואה שהמרכיב מין בשאינו מינו יחדשו לברא מין שלישי, נמצא שבטלה ההרכבה כח שניהם, ועל כן נמנענו מלהעלות על רוחנו אף כי נעשה בידינו דבר שמראה בנו רצון להחליף דבר במעשי האל השלמות.

ואפשר שיעלה בידינו מזה רמז משרשי כלאי זרעים ובהמה ושעטנו, ובמקומם נאריך בס בעזרת השם. וזהו שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין סז ב, חולין ז ב) למה נקרא שמים כשפים שמכחישין פמליא של מעלה ושל מטה. כלומר שכתן עולה לפי שעה יותר מכח הממנים עליהם. וראה כוון דבריהם זכרונם לברכה שאמרו פמליא של מעלה ולא אמרו גזרת מעלה, לפי שהשם ברוך הוא גזרו ורצה מתחלת הבריאה להיות הפעלה הזאת יוצאת מבין שניהם בהתערבם, ובו תוכחת מגלה אל הממנים עליהם, אבל אמרו שכח הפמליא נכחש מכל מקום. ומי שקרבת שכלו באור פני המלך וכח זכותו יעלה על כח הממנים, לא יירא מהמעשה הזה והכחשותיו, כמו שמצינו בגמרא במסכת שבת (פא, סנהדרין סז ב) שאמר החכם אל המכשפה.

וידיעת חלוק ענינים אלה, אי זה תערבת התר לנו ואין בו צד כשוף ואי זהו שיש בו צד כשוף ואסור בחכמת הכשוף, ידוע. ואל תחשב כי מלאכת הכשוף והשדים דבר אחד, שהרי בפרוש אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין שם) בלטיהם זה מעשה שדים, בלהטיהם זה מעשה כשפים. משמע מזה שענין הכשוף אפשר להעשות בלתי מעשה שדים, ואמנם גם עם השדים יעשו לפעמים אותן. ואותן השדים שמתמשיך בהן למלאכת הכשוף נקראין מלאכי חבלה, כן פרש רש"י זכרונו לברכה לפי שענין הכשוף לעולם אינו נעשה רק לחבל. ובפרטי דיני הכשוף בלאו דמכשף נאריך בו יותר בעזרת השם, כי שם מקומו, שאין כאן אלא אזהרת הדין, כלומר שלא נמחל להם אבל נמיתם. (ה, סנהדרין פ"טו).

ונוהגת מצוה זו, לעשות דין במכשפים, בזכרים כי להם יאות ונתן לעשות משפט, אבל לא לנקבות. ודוקא בארץ ישראל ובסמוכין ובבית דין של עשרים ושלשה. ובית דין העובר עליה אם יש בו כח לעשות משפט עבר על לאו זה, מלבד שבטל מצות עשה שהוא לעשות דין במחיבין דרך כלל, ואין בזה מלקות לפי שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו חוץ מנשבע וממר ומקלל חברו בשם (מכות טז א).

סג. שלא להונות הגר בדברים.

שנמנענו מלהונות הגר אפילו בדברים, והוא אחד מן האמות שנתגיר ונכנס בדתנו, שאסור לו לבזותו אפילו בדברים, שנאמר (שמות כא ב) וגר לא תונה. ואף על פי שאנו מזהרים בזה בישראל וזה כיון שנכנס בדתינו הרי הוא כישראל, הוסיף הכתוב לנו אזהרה בו, וגם נכפלה האזהרה עליו דכתיב (ויקרא יט לג) "לא תונו" פעם אחרת, לפי שענין ההונאה אליו קרובה יותר מבישראל, כי הישראל יש לו גואלים שתובעים עלבוננו. ועוד טעם אחר בו, שיש בו חשש שלא יחזור לסורו מכעס הבזיונות. ואמרו בספרא (קדושים ח) שלא תאמר לו אמש היית עובד עבודה זרה ועכשיו נכנסת תחת כנפי השכינה.

משרשי המצוה, מלבד מה שכתבנו, כדי לכף את יצרנו לעולם לבל נעשה כל אשר נמצא בכחינו לעשות לרעה, על כן הזהירנו בזה האיש שהוא בינינו בלי עוזר וסומך ויש כח ביד כל אחד ואחד ממנו עם אוהביו עליו לבל נעביר עליו את הדרך כלל אפילו בדברים כאלו הוא כאחד ממנו, ומתוך גדרים כאלו נקנה נפש יקרה ומסלסלת ומעטרת המדות הראויה לקבלת הטוב, וישלם בנו חפץ השם יתברך שחפץ להטיב.

דיני המצוה, כגון רב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה עליו, והודיעונו להזהירונו עוד בדבר שבעשרים ואחד (עיי' דפוס לעמבערג שגרס בכ"ד) מקומות הזהירה התורה עליו (ב"מ, לט ב, ע"ש) וכתבו גם כן לחזוק המצוה שבאותו לשון שנצטוינו באהבת המקום, נצטוינו באהבת הגר, שבאהבת המקום כתיב ואהבת את יי, ובגר כתיב ואהבתם את הגר. והרבה דברים כאלו במדרשים ובקצת מקומות בגמרא. (ח"ה סימן ש"ז)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות. והעובר עליה ובזהו, עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה.

סד. שלא להונות הגר בממון.

שנמנענו שלא להונות הגר בממון, שאם יהיה לנו עמו משא ומתן שלא להונות אותו, שנאמר (שמות כב כ) ולא תלחצנו, ואמרו במכלתא (שם) לא תלחצנו בממונו. וזה הלאו נוסף על הלאו שיכללהו עם ישראל כלם, שהם בלאו דאונאת ממון, ונזהרו עליו בדברים ובממון מן הטעם שכתבנו כל משפטיה במצוה הקודמת לזו. ובלאו דאונאת ממון בישראל נכתב קצת פרטי ההונאה בעזרת השם (שם).

סה. שלא לענות יתום ואלמנה.

שנמנענו מהכביד במעשה או אפילו בדבור על היתומים והאלמנות, שנאמר (שמות כב כא) כל אלמנה ויתום לא תענון, אבל כל משאו ומתנו של אדם עמהם יהיה בנחת ובחסד ובחמלה.

משרשי המצוה, מה שכתבתי בסמוך בענין הגר, לפי שאלו הן תשי (תשושי) כח שאין להם מי שיטען טענותם בכל נפש כמו שהיה עושה איש האלמנה ואביהן של יתומים אם היה קים, ועל כן הזהירנו תורתנו השלמה לקנות מדת חסד ורחמים בנפשנו ונהיה ישרים בכל מעשינו כאלו יש כנגדנו טוען בכח הטענה בהפכנו, ונחוס ונחמול עליהם ונראה זכותם בכל דבר יותר משהיינו עושים אם היה האב והבעל קים.

מדיני המצוה, מה שאמרו (רמב"ם דעות ו י) שאפילו אלמנתו של מלך ויתומיו באזהרה זו, והיאך נוהגין עמהם, שלא נדבר אליהם אלא רכות. ולא ינהג אדם בהם אלא מנהג כבוד, ולא יכאיב גופן בעבודה, ולא ילבינם בדברים, ויחוס על ממונם יותר מעל ממון עצמו. ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (שבועות מה א) שהבא לפרע מממונם, אף על פי שיש בידו שטר מקים לא יפרע אלא בשבועה, מה שאין כן באחר. ועוד אמרו זכרונם לברכה (בי"ב כג א) שאם יש להם ריב עם שום אדם, שבית דין חיבים לטען בשבילם כנגד התובע אותם, וטוענין לתועלתם כל מה שיחשבו שהיה יכל אביהם לטען. ואם יש להם מעות שמכריחין בית דין כל מי שימצאו שהוא עשיר מנכסים שיש להם אחריות ויהיה איש נאמן ואוהב שלום וכשר, ומפקידין לו מעות היתומים להתעסק בהן בענין שיהיה קרוב לשכר אצל היתומים ורחוק להפסד, מה שלא התירו באדם אחר משום אסור רבית דרבנן. ומכריחים גם כן כל אדם שהוא טוב להם שיפקח עיניו על נכסיהם אם לא הניח להם אביהם שום אפוטרופוס.

ועוד אמרו בהן (גיטין נב א) שכל משא ומתן שיהיה להם עם כל אדם יהיה ידם על העליונה כמו הקדש, ויותר מהקדש באחת. כיצד? יתומים שמכרו פרות ומשכן מהם הלוקח ולא נתן להם הדמים עדין והוקרו בינתיים, חוזרין בהן, שאין נכסיהן נקנין אלא בכסף כהקדש שכתוב בו ונתן הכסף וקם לו. הוזלו הפרות אין הלוקחים יכולין לחזר בהן, שלא יהא כח הדיוט חמור מכחם. וכן אם לקחו הם פרות ומשכו אותם ולא נתנו הדמים והוקרו אין המוכר יכול לחזר, שלא יהא כח הדיוט שקונה במשיכה גדול מכחם. ואם הוזלו היו יכולין לחזר, אבל מפני תקנתם אמרו שלא יהו יכולין לחזור כדי שימצאו מי שימכר להם פרות בהקפה. נתנו הם דמים למוכר בשביל פרות ולא משכו הפרות והוזלו הפרות חוזרין בהן. וזו האחת שאמרנו שיתרים הם על ההקדש, כי ההקדש אינו חוזר בו בזו, מכיון שיש בכיוצא בזה מי שפרע להדיוט, לא רצו חכמים להטיל פחיתות מדה בשביל מעט רוח לגבי הקדש, אבל לגבי יתומים די להם להיות כשאר העם, וכיון ששאר העם יכולין לחזור בהם מן הדין בזו אלא שיש עליהם דין מי שפרע, (יתומים שאין להם מי שפרע) בדין הוא שיחזרו בהם. נתנו היתומים דמים ולא משכו הפרות והוקרו, אם רצו המוכרים לחזור בהם, חוזרים ומקבלים מי שפרע, וזו תקנה הוא להם, שאם יהיה דינם שיקנו בנתינת המעות ויהיו שלהם לגמרי, שלא יהא המוכד יכול לחזור בו, יאמר להם המוכר נשרפו או אבדו באנס. ואם שמא תאמר יהיו ברשותם לכל תועלתם, שאם ירצו יקחו אותם על כל פנים, ואם לא ירצו לא יקחו אותם כדי שלא יטען המוכר דבר זה, תשובתך כי כל זה אי אפשר לעשות להם, שאינו בדין שנתן להם נכסי בני אדם, די להם כי אנחנו מעמידים אותם זמנין אדינא דאורייתא זמנין אדינא דרבנן לתועלתם, אבל לפנים מכל זה אינו בדין לתת להם ממון העולם. וכעין מה שאמרו עליהם בגמרא (בי"מ ע א) יתמי דאכלי דלאו דידהו ליזלו בתר שבקיהו. לקחו היתומים דמים על פרותיהם ולא משכס מהם הלוקח והוזלו, יכולין הלוקחין לחזר בהן מן הדין ומקבלים מי שפרע, שאם אתה

אומר נעמידם על דין תורה, ומכיון שנתנו הלוקחין המעות זכו בפרות ולא יוכלו לחזר הלוקחין יהיה זה רעה ליתומים, שלא ימצאו לעולם מי שיקדים להם מעות על פרותיהם. ואולי יצטרכו למעות לפי שעה ונמצא להם בתקנה זו הפסד גדול לפעמים, ועל כן עיינו בכל צדדי תועלתם שהיה אפשר ותקנו להם.

ולעולם (שם עז, ב) אין היתומים מקבלין מי שפרע בכל שיעשה האפוטרופוס ולא האפוטרופוס גם כן לפי שמכחם הוא חוזר בו. וכן הדין בעלמא לענין שליח הנושא ונותן לדעת משלחו ששניהם אין מקבלין מי שפרע. ומכל מקום אמרו בהם שמתר לענותם קצת לתועלתם, כגון הרב לתלמידו של תורה או של אמנות, אבל אפילו לתועלתם מצוה להקל בהם יותר משאר כל אדם. ואמרו גם כן שברית כרותה להם שנענין מצעקתם, שנאמר (שמות כב כב) שמע אשמע צעקתו. ושהם נקראים יתומים לענין מצוה זו עד שלא יהו צריכין בעסקיהם לאדם גדול אלא עושין כל צרכי עצמן כשאר כל הגדולים. ויתר פרטיה מבארים במקומות מפזרים בגמרא ובמדרשות (ה' דעות פ"ו).

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שחיבין בני אדם לנהג עמהם דרך נחת וכבוד. והעובד עליה והכעיסן או הקניטן, או רדה בהם, או אבד ממונם. וכל שכן אם הכה אותן, הרי זה עובר בלא תעשה. ואף על פי שאין לוקין על לאו זה, לפי שאין הענוי דבר מסים כדי להלקות עליו כי לעולם יוכל המענה רשע לטען בשקר כי מן הדין ענם או לטובתם. השם יתברך שהוא בוחן לבבות תובע צערם, והרי ענשו מפרש בתורה, שנאמר והרגתי אתכם בחרב, כלומר מדה כנגד מדה, שתהיינה נשי המענים אלמנות ובניהם יתומים ולא ימצאו מרחם, (סוטה ח, ב) שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. ואם נקבה היא המענה, תמות ואישה ישא אחרת שתענה בניה. ודרשו זכרונם לברכה והיה כי אם צעק יצעק אלי, בן קובל לאביו, אשה לבעלה, אלמנה ויתום אלי, ושמעתי כי חנון אני. והרמב"ן זכרונו לברכה (ל"ט רנ"ו) ימנה אזהרת יתום ואלמנה בשני לאוין מן הטעם שכתבנו למעלה. (מצוה ז).

סו. מצות הלואה לעני.

להלוות לעני כהשגת היד כפי מה שצריך לו למען הרחיב לו ולהקל מעליו אנחתו. וזאת המצוה (רמב"ם ספר המצוות עשה קצ"ז) של הלואה היא יותר חזקה ומחייבת ממצות נתינת הצדקה, שמי שנתגלה ונודע דחקו בין בני אדם וגלה פניו לשאל מהם, אין דחקו ואפלתו כמי שעדין לא בא לאותה בושא וירא מהכנס בה, ואם יהיה לו מעט סעד של הלואה במה שירויח

מעט אולי לא יצטרך לבוא לשאלה לעולם, וכשירחמנו האל ברוח ישלם נשיו ויחיה בנותר. ועל כן הזהירנו תורתנו השלמה על זה לסעד המך בהלואה טרם יצטרך לבוא אל השאלה שנאמר (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי, ואמרו זכרונם לברכה במכילתא (שם) כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה שהם חובה, וזה אחד מהם, ויכריחו הדבר מדכתיב במקום אחר דרך צואה (דברים טו ה) והעבט תעביטנו.

שרש המצוה, שרצה האל להיות ברואיו מלמדים ומרגלים במדת החסד והרחמים כי היא מדה משבחת, ומתוך הכשר גופם במדות הטובות יהיו ראויים לקבלת הטובה, כמו שאמרנו שחלות הטוב והברכה לעולם על הטוב לא בהפכו, ובהטיב השם יתברך לטובים ישלם חפצו שחפץ להטיב לעולם. ואם לאו, מצד שרש זה, הלא הוא ברוך הוא יספיק לעני די מחסורו זולתנו, אלא שהיה מחסדו ברוך הוא שנעשינו שלוחים לו לזכותנו. ועוד טעם אחר בדבר, שרצה האל ברוך הוא לפרנס העני על ידי בני אדם מגדל חטאו, כדי שיוכח במכאוב בשני פנים, בקבלת הבשת מאשר כגילו ובצמצום מזונו. וכענין זה שאמרנו כדי לזכותנו השיב חכם מחכמינו למין אחד ששאלו אם אלקים אוהב עניים, שהרי צוה עליהם, למה אינו מפרנסם וכו', כמו שבא (במסכת בבא בתרא י, א).

דיני המצוה, כגון איזה עני קודם במצוה זו והאזהרות הרבה שהזהירונו זכרונם לברכה עליה שאמרו (שם י, א) שהאדם מרחק ונמאס ונתעב ונאלח ומשקץ עד שקרוב להיות מאוסו כמאוס עבודה זרה אם יש לו ומושך ידו ממצוה זו. וכמה נחמד ונאהב ומרחם ומתברך בכמה ברכות המחזיק בה, הכל מבאר במקומות מכתבות ובתרא (שם ט, ב) ובמקומות רבים מן הגמרא. (חי"ה צז).

סז. שלא נתבע חוב מעני שאין לו במה לפרע.

שנמנענו מלתבע החוב מן הלוח בעת שנדע שאינו יכול לפרע חובו לפי שאין לו, שנאמר (שמות כב כד) לא תהיה לו לנושה. ודע כי זאת המניעה תכלול גם כן שלא להלוות ברבית לישראל.

משרשי המצוה, לקבע לנו מדת החסד והחמלה, וכשיהיו קבועות בנו אז נהיה ראויים לקבלת הטובה וישלם חפץ השם בנו שחפץ בעולם הזה ובעולם הבא.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ מה, ב) מנין לנושה בחברו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבר לפניו (נגד ביתו), שנאמר לא תהיה לו כנושה. ומה שאמרו גם כן במכילתא (שם) לא תהיה לו כנושה שלא יראה לו בכל זמן ודברים אחרים הנאמרים בענין זה, במציעא (ע"ה, ב) ובמקומות בגמרא (ח"ד צז).

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ותבע הלואתו מחברו ויודע שאין לו ותובעו כדי לצערו, עבר על לאו זה, והוא כעובר על מצות מלך.

סח. שלא נשית יד בין לוח למלוה ברבית.

שלא נתעסק במלות רבית בין הלוח והמלוה, כלומר שלא נעשה להם ערבות ולא נעיד אליהם ולא נכתב ביניהם שטר שיש בו הזכרת רבית, שנאמר (שמות כב כד) לא תשימון עליו נשך. ובא הפרוש במציעא (ע"ה, ב) שהלאו הזה נאמר על המתעסקים בענין כגון ערב ועדים וסופר. ושם נאמר גם כן שהמלוה נכלל עמהם בלאו זה מלבד הלאוין האחרים שמיחדין בו. וכלל הענין שאמר אביי שם, שהמלוה עובר על ששה לאוין, והלוח בשנים, והמתעסקין באחד.

משרשי המצוה, כי האל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של רבית וידוע הדבר, ומפני זה נקרא נשך. ובהמנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים ימנעו בני אדם ממנו. ויתר פרטיה במציעא (י"ד קס).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ונעשה סופר או ערב או עד במלוה עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו, שאפילו המלוה אינו במלקות, שהרי נתן להשבון, ואינו בדין דהני דאתו מחמתיה יתחיבו במלקות.

סט. שלא לקלל הדין.

שלא לקלל הדינים, שנאמר (כב כז) אלהים לא תקלל ופרושו דינים, כמו (שם ח) אשר ירשיעון אלהים. והוציאו הכתוב בלשון אלהים, כדי שיהא נכלל עם הלאו הזה לאו אחר, והוא לאו דברכת השם, כמו שאמרו זכרונם לברכה במכילתא ובספרי, אזהרה לברכת השם מדכתיב אלהים לא תקלל. ומה שכתוב במקום אחר (ויקרא כד טז) ונוקב שם יי מות יומת, זהו הענש. אבל האזהרה היא מכאן, כי לא יספיק לנו אזכרת הענש במצוה בלי אזהרה וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין נד, א) תמיד, ענש שמענו, אזהרה מנין. והענין הוא מפני כן שאם לא תבא לנו בדבר מניעת האל אלא שיאמר עושה דבר פלוני יענש בכך, היה במשמע שיהיה רשות ביד כל הרוצה לקבל הענש ולא יחוש לצעדו לעבר על המצוה ולא יבא בזה כנגד חפץ השם ומצותו, ויחזר דבר המצוה כעין מקח וממכר, כלומר הרוצה לעשות דבר פלוני יתן כך וכך ויעשהו או יתן שכמו לסבל כך ויעשהו, ואין הכונה על המצות בכך אלא שהאל לטובתינו מנענו בדברים והודיענו במקצתן הענש המגיע לנו מיד, מלבד העברת רצונו שהיא קשה מן הכל. וזהו אמרם זכרונם לברכה (יומא פא, א) בכל מקום לא ענש אלא אם כן הזהיר, כלומר לא יודיע האל הענש הבא לנו על העברת המצוה אלא אם כן הודיענו תחלה שרצונו הוא שלא נעשה אותו הדבר שהענש בא עליו.

משרשי המצוה, להסיר מעל הדינין יראת הנדון וקללתו כדי שיוציאו הדין לאמתו. ועוד הזהיר על זה גם כן במקום אחר בתורה. ועוד נמצא תועלת אחרת במצוה, כי בקללת הדין תקלות רבות, כי המון העם בסכלותם שונאים אותו, ואם לא יזהרו על קללתו אולי יקללוהו ויתעוררו מתוך כך לקום עליו, כמו שאמר החכם למלך על המון העם הזהר שלא יאמרו, שאם יאמרו יעשו, ויהיה בזה רעה רבה, כי הוא במשפט יעמיד ארץ.

מדיני המצוה, בדינין, מה שאמרו חיוב הלאו שאין אלא המקלל הדין בשם משמות השם כגון יה או שדי ואלהים וכיוצא בהן, או בכנוי כגון חנון או קנא וכיוצא בהן. אבל בלא שם וכנוי, כגון ארור פלוני, או אל יהי ברוך, אין בו חיוב לאו אבל אסור הוא. ומה שפרשו זכרונם לברכה גם כן בענין זה שהחיוב (רמב"ם סנהדרין כו, ג) אינו במקללו בלשון הקדש דוקא אלא אפילו בכל לשון, וכי צריך עדים והתראה בזה ככל חיבי לאוין, ויתר פרטיה מבארים בסנהדרין (פ"ו מהלכות סנהדרין)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה וקלל הדין בשם או בכנוי לוקה שתי מלקיות, לפי שהוא ככל אחד מישראל הכשרים שהם בכלל אסור זה וכמו שנכתב בסדר קדושים תהיו (מצוה רלא) ואחד מפני שהוא דין.

ע. לאו דברכת השם.

ומשרשי המצוה בברכת השם, לפי שמתרוקן האדם במאמר הרע ההוא מכל טובה, וכל הוד נפשו נהפך למשחית, והנה הוא נחשב כבהמות, כי באותו דבר ממש שהבדילו השם לטובה ובו נעשה אדם, והוא הדבור, שנבדל בו ממיני הבהמות, מבדיל הוא את עצמו לרעה ומוציא עצמו לגמרי מכל גדר הדעת ונעשה כשרץ נמאס ונאלח ולמטה ממנו, ועל כן הזהירנו התורה על זה, כי האל הטוב יחפץ בטובתינו. וכל דבור ודבור הגורם מניעת הטובה ממנו יבא כנגד חפצו ברוך הוא.

מדיני המצוה כגון מה שפרשו שאין החיוב עד שיפרש את השם המיוחד שהוא (יו"ד ה"א וי"ו ה"א) או של (אלי"ף דל"ית נו"ן יו"ד) כדעת קצת מפרשים (רמב"ם ע"ז ב ז) ומה שאמרו (סנהדרין נו, א) שבכל יום ויום היו שואלין את העדים בכנוי יכה יוסי את יוסי, נגמר הדין מוציאין כל אדם לחוץ, ושואלין את הגדול שבעדים ואומרים לו אמור מה ששמעת, בפיך, והוא אומר, והדינים עומדים על רגליהם וקורעין ולא מאחין. והעד השני אומר אף אני כמוהו שמעתי. ואם היו עדים רבים כלם אומרים כן. ומה שאמרו זכרונם לברכה (נדרים פז, א) שמגדף אף על פי שחזר תוך כדי דבור נסקל, ומי שגדף השם בשם מעבודה זרה קנאין פוגעין בו, ואם לא פגעו בו ובא לבית דין, אינו נסקל עד שיברך בשם מן השמות המיוחדין. והטעם שאינו נסקל, לפי שהוא בעצמו מכיר אפילו בעת הכעס שאין דבריו אלא שטות גמור, ומכל מקום פוגעין בו קנאים מאחר שהשחית והתעיב והעז פניו לדבר דברים רעים כאלה. ומה שאמרו שכל השומע ברכת השם מפי ישראל חייב לקרע. אבל השומע מן הגוי, אינו חייב לקרע, ולא קרעו (סנהדרין ס, א) אליקים ושבנא אלא מפני שרבשקה משמד היה. וכל העדים והדינים סומכים ידיהם אחד אחד על ראש המגדף ואומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לך. ואין בכל הרוגי בית דין מי שסומכין עליו אלא מגדף בלבד, שנאמר (ויקרא כד יד) וסמכו כל השומעים וכו'. ויתר פרטיה מבארים בסנהדרין פרק ז.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה וברך השם בענין שאמרנו, נסקל בארץ על פי סמוכין. ועכשיו בחוצה לארץ שאין לנו סמוכין, מרחיקין כל ישראל ממנו ומחרימין אותו. (בטור בחו"ה סי' תכה).

עא. שלא לקלל הנשיא.

שלא לקלל את הנשיא, שנאמר (שמות כב כז) ונשיא בעמך לא תאור, ובא הפרוש (רמב"ם סנהדרין כו א) שהנשיא זה המלך. ואמנם זה הלאו כולל גם כן הנשיא שבישראל, והוא ראש סנהדרי גדולה, שנקרא נשיא גם כן, לפי שכונת הכתוב להזהירנו על כל מי שהוא ראש שררה על ישראל בין ממשלת מלכות בין ממשלת התורה.

משרשי המצוה, לפי שאי אפשר לישוב בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על האחרים לעשות מצותו ולקים גזרותיו מפני שדעות בני אדם חלוקין זה מזה ולא יסכימו כלם לעולם לדעה אחת לעשות דבר מכל הדברים, ומתוך כך יצא מביניהם הבטול והאסיפה בפעלות, ועל כן צריכין לקבל דעת אחד מהם אם טוב ואם רע למען יצלחו ויעסקו בעסקו של עולם, פעם ימצא בעצתו וחפצו תועלת רבה ופעם ההפך, וכל זה טוב מן המחלקת שגורם בטול גמור. ומאחר שהממנה לראש סבה אל התועלת שאמרנו, הן שהוא גדול להדריכנו בדרכי הדת או גדול במלכות לשמור איש מרעהו שתקיף ממנו, ראוי הדבר וכשר שלא נקל בכבודו, וגם שלא לקללו אפילו שלא בפניו וכל שכן בפני עדים כדי שלא נבוא מתוך כך לחלק עמו, לפי שההרגל הרע שהאדם מרגיל עצמו בינו לבין עצמו הוא סוף מעשהו והמחלקת כבר עליו אמרנו (במדבר רבה קרח יח) ההפסד הנמצא בשבילו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות לה, ב) שאין חייב עליו אלא המקללו בשם או בכנוי. ושהמקללו לוקה שלש מלקיות, משום אלהים לא תקלל, ומשום ונשיא בעמך לא תאור, ומשום לא תקלל חרש (ויקרא יט יד) שהוא לאו כולל כל ישראל. ויתר פרטיה מבארים בסנהדרין (שם).

ונוהגת בזכרים ונקבות, בארץ ובכל מקום שנהיה עם מלכנו או עם ראש סנהדרי גדולה. והעובר עליה וקללו בשם או בכנוי, לוקה שלש מלקיות. ואם בן הנשיא קללו לוקה ארבע, שלש שאמרנו, ואחד משום מקלל.

עב. שלא להקדים חקי התבואות.

שלא נקדים חקי התבואות קצתם על קצתם אלא שנוציאם בסדר. ובאור ענין זה הוא שהחטה כשתודש ותנקה, היא טבל, ופרוש טבל היא תבואה שלא הורמה, והחיוב עלינו בה להוציא ממנה תחלה תרומה גדולה, ומן התורה (קידושין כט ב) אפילו חטה אחת פוטרת הכרי, אבל

חכמים אמרו שהוא חלק אחד מחמשים, ואחר כך ממה שנשאר החיוב עלינו להוציא ממנה מעשר והוא נקרא מעשר ראשון. ואחר כך ממה שנשאר יש לנו להוציא מעשר אחר והוא מעשר שני, ותנתן תרומה לכהן, ומעשר ראשון ללוי, ומעשר שני שיאכלוהו בעליו בירושלים. ועל זה הסדר אנו חיבים שנפריש מן התבואה חלקים אלה, ובאה לנו המניעה בזה שלא נקדים (תרומות ג י) מזה מה שראוי לאתר ולא נאחר מה שראוי להקדים, שנאמר (שמות כב כח) מלאתך ודמעך לא תאחר, והוא כאלו אמר ממלאתך ודמעך לא תאחר מה שראוי להקדימו.

משרשי המצוה, כי בהעשות הדברים על סדרן לא יבוא בהן הערבוב והטעות, וכשאינן נעשים כן יהיה הטעות נמצא בהן תמיד. ובהיות התרומות והמעשרות דבר גדול בקיום הדת, כמו שנפרש בעזרת השם בסדר ראה, ושופטים, צונו השם יתברך להזהר בהם הרבה שלא לבוא בחשבון לידי טעות לעולם. ובשמענו טוב מזה מן המקבלים, נקבל.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (תרומות שם) שאם עבר והקדים בענין זה מה שאין ראוי להקדים, מה שעשה עשוי, ולא נתחיבנו לחזר ולערב הכל ויפרישם פעם שניה. וכן מה שדרשו במסכת תרומה (שם ז) ובמכילתא (שם) מלאתך, אלו הבכורים הנטלים מן המלאי, כלומר קדם שנטל מן הדבר כלום, זהו לשון מלאי כלומר שהוא כדבר מלא לגמרי. ודמעך, זו תרומה. לא תאחר, שלא תקדים תרומה לבכורים וכולי. ויתר פרטיה, במסכת תרומות [פ"ג מה' תרומה]

ונוהגת בזכרים ונקבות, בארץ ישראל ובזמן שישראל שם, כדעת הרמב"ם ז"ל (הל' תרומות א כו) שכתב שמצות תרומה ומעשרות מן התורה אינה אלא בזמן שארץ ישראל בישובה. והעובר עליה והקדים דברים אלו זו לזו, דינו כעובר על מצות מלך, אבל אין לוקין עליו, שכך נתבאר שם בתרומה (עי' תמורה ד א) שאין בזה הלאו מלקות.

עג. שלא לאכול טריפה.

שלא לאכול מן הטרפה, שנאמר (שמות כב ז) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו. ומשמעות הנגלה בכתוב זה הוא להזהירנו על בהמה שטרפה זאב או ארי בשדה, ושטרפה בענין שהיא נטויה למות בטרף ההוא, דודאי אין במשמע שאם נגע בראש אזנה או תלש מצמרה שתקרא טרפה בכך, אלא ודאי המשמעות הנכון והקבלה מסיעת בכך הוא שטרפה בכדי שתמות לשעה או לזמן קרוב בשביל הטרף ההוא. ואמרו זכרונם לברכה (חולין נב ב) שזמן זה הוא שנה אחת. ועוד יש להבין לכל מבין כי לא תקפיד התורה

כשהגיע לה טרפות זה על ידי זאב או ארי או דב, אלא שתאסר כל בהמה המכה מכה המביאה אותה לידי מות על כל פנים, והם המכות שמנו אותן חכמים שהן ממיתות, וכמו שבא במשנה (חולין מב א) זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה. וזה שאמר הכתוב בשדה לאו דוקא, אלא שדרך הכתוב לדבר לעולם בהווה, ובשדות דרך בהמות לטרף. וכן הוא במכילתא (שם) דבר הכתוב בהווה. וגם כן נצטרך לכתב בשדה כדי ללמד בו עוד דברים אחרים רבים, כי דברי התורה נדרשין לכמה פנים, יתלבשו מבחוץ לבוש מלכות שש ומשי ורקמה טהורים, ומבפנים יש זהב ורב פנינים. ולבוש זה הפסוק הנגלה והנראה בו יותר בתחלת העיון הוא ללמוד על הטרפה לבד, כמו שכתבנו, ועל בשר מן החי שבכלל בשר טרפה הוא. ומה שבפנים כן הוא, שמלמד (חולין סח א) על כל בשר שיצא חוץ ממחצתו שאסור ונעשה כטרפה, כגון בשר קדשים שיצא חוץ לעזרה, ובשר קדשים קלים שיצא חוץ לחומה, ובשר הפסח שיצא חוץ לחבורה וכן העבר שיצא חוץ למעי אמו. ומשמעותו של מקרא יבוא כן כאלו אמר ובשר בשדה טרפה הוא, כלומר בשר שיצא חוץ למחצתו, שזהו לשון שדה, שאין לו מחצות, טרפה הוא. וכל אלה שזכרנו יצאו חוץ למחצתן דינן כטרפה, ומי שאכל מהן כזית, לוקה.

משרשי מצוה זו, לפי שהגוף כלי לנפש ובו תעשה פעלתה, וזולתו לא תשלם מלאכתה לעולם, ועל כן באה בצלו לטובתה ולא לרעתה באמת כי האל לא ירע אבל ייטיב לכל, נמצא כי הגוף בין ידיה כמו הצבת ביד הנפח אשר עמו יוציא כלי למעשהו, ובאמת כי בהיות הצבת חזק ומכוון לאחז בו הכלים, יעשם האמן טובים. ואם לא יהיה הצבת טוב, לא יבואו לעולם הכלים מכונים ונאים. וכמו כן בהיות בגוף שום הפסד מאיזה ענין שיהיה, תתבטל פעלת השכל כפי אותו הפסד, ועל כן הרחיקתנו תורתנו השלמה מכל דבר הגורם בו הפסד. ועל הדרך הזה לפי הפשט נאמר שבא לנו האסור בתורה בכל מאכלות האסורות. ואם יש מהן שאין נודע לנו ולא לחכמי הרפואה נזקן, אל תתמה עליהם, כי הרופא הנאמן שהזהירנו בהן חכם יותר ממך ומהם, וכמה נסכל ונבהל מי שחשב שאין לו בדברים נזק או תועלת אלא במה שהשיג הוא. ויש לך לדעת כי לתועלתנו לא נתגלה סבתן ונזקן פן יקומו אנשים מחזיקים עצמן כחכמים גדולים ויתחכמו לומר, נזק פלוני שאמרה התורה שיש בדבר פלוני איננו כי אם במקום פלוני שטבעו כן, או באיש פלוני שטבעו כן וכן, ופן יתפתה לדבריהם אחד מן הפתאים, על כן לא נתגלה טעמן, להועיל לנו מן המכשול הזה.

וידוע הדבר מדרכי הרפואה שבשר כל הטרפות האסורות לנו מוליד הפסד אל גוף אוכלו מחמת שהטרפות מורה חלי בבהמה. ואל תקשה עליך לומר מה הפסד יוכל להיות בבהמה שנטרפה מיד ונשחטה, כי לא מחכמה תקשה על זה, הלא ידעת כי לכל דבר התחלה, ואם תודה אלי כי בארץ הזמן ימצא ההפסד בה מחמת הטרפות, תתחייב להודות כי ברגע הראשון התחל ההפסד אלא שהוא מועט בהתחלה, ואין ספק כי מן הנזק

רע אפילו מעוטו. ועוד שכל דיני התורה וכל דבר שיש לו קימא, בגדר כזה יתחייב להיות, שאם תתן דבריך לשעורין לא יתקיים דבר בידך לעולם.

דיני המצוה, כגון הטרפיות שנמסרו לו למשה בסיני, והם (חולין מג א) שמנה אבות, דרוסה, נקובה, חסרה, נטולה, פסוקה, קרועה, נפולה, שבורה. והדרוסה היא הטרפות החמורה מכלן, לפי שהוא מפורש בתורה. ולפיכך אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שחיטה ה א) שכל ספק הבא לנו עליו, אסור. ובשאר הטרפיות יש בהן ספק מותרין. וכל אחד ואחד מאלו האבות יש לו כמה וכמה תולדות כמו שבא פרטן בגמרא. וחשבון כלל הטרפיות שאפשר שימצאו בבהמה וחיה ועוף העולה בידינו בפרטן לפי הדומה מדברי הגמרא הם שבעים ושתיים עם טרפות אחת שיש בעוף יתר על הבהמה. ועליהן אין להוסיף ומהם אין לגרע, לפי שכל מכה שתארע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמים בדורות הראשונים והסכימו עליהם בתי דיני ישראל, אפשר שתחיה ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכל אלו המכות שמנו ואמרו שהן טרפות, אף על פי שנראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אין ממיתין ואפשר שתחיה מהן אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר (דברים יז יא) על פי התורה. וכל אחת מן שבעים ושתיים הטרפיות שאמרנו, מפרש בארכה עם כל תנאיו במסכת חלין.

וכל טרפיות אלו שמנו חכמים בבהמה ובעוף אין אדם צריך לחזיר אחריהן ולבדק אותן טרם שיאכל בשר הבהמה והעוף, מפני שחזקתן שכשרים הם, כי רב בעלי חיים בחזקת בריאים אנו מחזיקין אותן, זולתי באחת מהן שהצריכו חכמים לבדק טרם שנאכל הבשר מפני שזה הטרפות מצוי הרבה, והיא טרפות הריאה שמצויין בה רירין הנקראים סרכות, ויש לחוש בהן שלא ימשכו קרום הריאה וינקבוהו, לפיכך צריך אדם לראות לעולם באיזה צד יהיו אותן רירין בריאה טרם שיאכל מן הבהמה, ואם ימצא אותן בענין שאפשר כי בתנועתם ינקבו הריאה, טרפה, שאנו אומרים כל העומד לנקב על כל פנים כנקוב חשבינן ליה וכאלו מתה היא, אחר שאי אפשר לה להנצל מן המות, וידוע הוא כי אותו החלי הגומל אותן רירין במקומות העתידין לנקב, התחלת חלי המביא לידי מות הוא אחר שבאותן מקומות נעשו הרירין.

ואלו הן המקומות שהרירין טורפין לפי הכלל העולה בידינו מדברי הגמרא עם הפרושים הטובים כל מקום בעולם שהאמה סרוכה, טרפה ואינה נתרת בבדיקה, זולתי בענין אחד אם סרוכה לדפן ויש מכה בדפן והסרכא כלה יוצאת ממקום המכה, שבזו נאמר תבדק. ויש מתירין בלא בדיקה. ויש מוציאים (רש"י חולין מו ב) מכלל זה אם סרוכה לאנה שבצדה מחתוך לחתוך, וכן מנהגנו היום להתיר. כל מקום בעולם שהענוניתא דורדא שהיא מצד ימין סרוכה, טרפה. ואנות הריאה הן חמש מלבד העינוניתא, ויש מהן שלש מצד ימין הבודק בשעה שהבהמה תלויה ברגליה כדרך שתולין אותה הטבחים, ושתיים מצד שמאל. אם סרוכות

או סמוכות זו אצל זו והסרכא יוצאת מחתוך לחתוך, וכן אם סרוכות אל צלעות הבהמה שהן רבוצות בתוכן, והסרכא יוצאת מגב האנות אל הצלעות ותופשת בצלעות ובבשר שבין הצלעות, וכל שכן בבשר לבד, כל זה דנין אותו להתר. אבל אם הסרכא יוצאת ביניהן מחתוך האנה לגב חברתה או מגב לגב, וכן אם יוצאת מן האנות אל הצלעות ואינה תופשת כי אם בעצמות לבד, וכן בכל מקום אחר בעולם שבבהמה שתהיינה האנות סרוכות שם או סמוכות, דנין אותו לאסור.

והרמב"ם זכרונו לברכה (שחיטה יא ז) הוציא מכלל זה כל זמן שסרוכות לחזה ולשמנונית החזה ודן להתר, ולא כן אנו נוהגים. סרכא התלויה בכל מקום בין באנות בין באמה, כשרה, ויש שטרפה, ואנו נוהגין בה התר. נמצאו האנות שלא כסדר זה או חסרות מחשבון זה, טרפה. והעינוניתא דורדא משלמת חסרון אחד. ואם נמצאו יתרות מחשבון זה הרבה אין בכך כלום, ובלבד שלא ימצא היתרון מצד גבן, דאלו מצד גבן אפילו אחת קטנה כעלה הדס או יותר קטנה, אוסרת. ויש מתירין (רמב"ם שחיטה ח ד) כשהיא קטנה יותר מעלה הדס.

ויתר רבי פרטי מצוה זו, מבארים בפרק שלישי מחלין. ובפרק זה עצמו כמו כן. ובפרק אחרון ממכות וראשון מבכורות יתבארו דיני שאר האסורין שכתבנו למעלה שנשמעין בלשון הכתוב בפנים שלו (י"ד ה' טרפות). ונכפלה אזהרה זו בנביאים בספר יחזקאל (מד לא) בכהנים לבד שכתוב עליהן כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים. והודיעונו חכמים (מנחות מה א) שמפני כן נכפלה בהן, לפי שהכתוב צום לאכל חטאת העוף במליקה, ואף על פי שאסורה לישראל כנבלה, ואולי תחשב מתוך כך שיתר להן אפילו בחלין מליקה או שחיטה נפסדת שלא תקפיד תורה בהן, דמכיון שיצאו מן הגדר בדבר אחד, יצאו לגמרי בכל ענין השחיטה, ולפיכך הזהיר הנביא בהם בפרוש להודיענו שלא התרו רק במליקה לבד בקרבן. אבל בחלין, נשארים הם באסורן כמו ישראלים.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ואכל כזית מן הטרפה ומכל אלו שנשמעים בפרוש הכתוב שיצאו חוץ למחיצתן, לוקה. ואל יקשה עליך ואיך לוקה, והא קימא לן אין לוקין על לאו שבכללות, והרי זה [לאו] שכלל כמה דברים, כמו שאמרנו, כי פרוש ענין זה כבר בארוהו בספר המצות בעקר התשיעי שני גדולי הדור, והם הרמב"ם זכרונו לברכה והרמב"ן זכרונו לברכה, והרחיבו שם פרושיהם וראיותיהם בזה לברר הדבר יפה, ויאריך הענין, על כן הנחתיו כפי מנהגי בספר. ומכל מקום יש לך לדעת כי העולה מדברי שניהם, שאין זה מכלל לאו שבכללות.

עד. שלא לשמע טענת בעל דין שלא בפני בעל דין חברו.

שלא ישמע הדין טענת האחד שלא בפני בעל דינו, שנאמר (שמות כג א) לא תשא שמע שוא. והטעם לפי שבני אדם ידברו דברי שוא שלא בפני בעל דינם, וצוה הדין על זה כדי שלא יכניס בנפשו כזביו של אחד מהם. וכן בא במכילתא (שם) שאזהרה זו של לא תשא וגו', על זה נאמרה. ועוד אמרו שם, שהיא אזהרה גם לבעל הדין שלא יטען גם הוא טענותיו לדין שלא בפני בעל דינו, ואפילו ירצה לשמע אותן הדין, ועל זה נאמר גם כן (שם ז) מדבר שקר תרחק. ועוד אמרו זכרונם לברכה (מכות כג א) שזה הלאו כולל מספר לשון הרע, ומקבלו, ומעיד עדות שקר.

שרש המצוה ידוע, כי השקר נתעב ונאלח בעיני הכל, אין דבר מאוס ממנו, והמארה והקללה בבית כל אוהביו, מפני שהשם יתברך אל אמת וכל אשר אתו אמת, ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אליו במעשיהם, להיותם אמתיים כמו שהוא אל אמת, ולהיותם מרחמים כמו שידוע שהוא רחום, ולהיותם גומלי חסדים כמו שהוא רב החסד. אבל כל מי שמעשיו בהפך מדותיו הטובות והם בעלי השקר שהם בהפך מדותיו ממש, כמו כן תנוח עליהם לעולם מה שהוא הפך מדותיו, והפך מדת הברכה שהיא בו היא המארה והקללה, והפך השמחה והשלום והתענוג שהם אתו, הוא הדאגה והקטטה והצער, כל אלה (איוב כ כט) חלק אדם רשע מאלהים. ועל כן הזהירנו התורה להרחיק מן השקר הרבה כמו שכתוב מדבר שקר תרחק. והנה הזכירה בו לשון רחוק לרב מאוסו מה שלא הזכירה כן בכל שאר האזהרות. ומצד הרחוק הזהירנו שלא נטה אזנינו כלל לשום דבר שנחשב שהוא שקר, ואף על פי שאין אנו יודעין בברור שיהא אותו הדבר שקר, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין מד ב) הרחק מן הכעור ומן הדומה לו. ובאמרי מדות בהקדוש ברוך הוא, אני נמשך בדבר אחר דברי רבותינו ז"ל שיחסו אליו ברוך הוא שם מדות על צד המקבלים, אבל הוא ברוך הוא לגדלו ויחודו מצד עצמו אין ליחס אליו מדות, כי הוא וחכמתו וחפצו ויכלתו ומדותיו אחד בלי שום שתוף ופרוד בעולם.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות ל ב) שכל דין שיודע בדין שהוא מרמה שחייב להסתלק ממנו, ולא יאמר אחתכנו ויהיה קולר תלוי בצואר העדים. והשבחים הגדולים שמשבחין חכמים בבקשת האמת והרחקת השקר בדין, ויתר רבי הפרטים, מבארים בסנהדרין ובמדרשים כמו כן (פכ"ה מה' סנהדרין)

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות, לפי שאינן דנות, ולכך אינן בכלל אזהרה זו שלא לקבל טענת בעל דין אחד שלא בפני בעל

דינו, מכל מקום בכלל לאו זה הן שלא יטענו טענותם לדין שלא בפני בעל הדין. וכן מזהרות להרחיק מכל שקר כמו האנשים. והעובר עליה, הרי הוא כעובר על מצות מלך, אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה.

עה. שלא יעיד בעל עברה.

שלא נקבל עדות איש חוטא ולא נעשה בשביל עדותו שום דבר, שנאמר (שמות כג א) אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס. ובא הפרוש (סנהדרין כז א) אל תשת רשע עד, אל תשת חמס עד, כלומר בעל חמס, להוציא את החמסנין ואת הגזלנין שהם פסולין לעדות, שנאמר כי יקום עד חמס באיש (דברים יט טז)

שרשי מצוה זו נגלה, שכל מי שעל עצמו לא חס ולא יחוס על מעשיו הרעים, לא יחוס על אחרים, ועל כן אין ראוי להאמינו בדבר.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם עדות ט א) שעשרה הן הפסולין לעדות מן התורה, ואלו הן: נשים, ועבדים, וקטנים, חרשים, שוטים, סומים, רשעים, ואנשים הבזויין ביותר, וקרובים, ונוגעין בעדות, הרי אלו עשרה. וטמטום (רמב"ם שם ג) ואנדרוגינוס בכלל נשים, ומי שחציו עבד בכלל עבדים. הנכפה בעת כפיתו בכלל שוטה. וגם שלא בעת כפיתו, צריך הדין להתישב בדבר אם דעתו מבלבלת מצד החלי. וכן הפתאים ביותר שאינם מבינים דברים הסותרין זה את זה, וכן אנשים מבהלים ונחפזים בדעתן ומשתגעין ביותר, כל אלו בכלל שוטים. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כד ב) איזהו הנקרא רשע שפסול מן התורה, ואיזהו רשע שפסול מדבריהם, כגון העובר על גזל של דבריהם, שהוא פסול מדבריהם, ומכללם הוא משחק בקביא שאין לו אמנות אלא הוא, ומפריחי יונים בישוב, ומגדלי בהמה דקה, והחלוק שהוא בין פסול מדאוריתא לפסול מדבריהם, שהפסול מן התורה אמרו זכרונם לברכה (שם כו ב) העיד, עדותו בטלה אפילו קדם שהכריזו עליו, והפסול מדרבנן עדותו קימת עד שיכריזו עליו, ואיזו תשובה מחזירו לכשרותו, והוא כמו שאמר רב אידי בפרק זה בורר (שם כה א) דאמר רב אידי בר אבין החשוד על הטרפות אינו יוצא מחזקתו עד שילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבדה בדבר חשוב, או יוציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב ומשלו, וכמו כן נאמר בחשוד על עברה אחרת לפי הדומה, ויתר פרטיה, מבארים שם בסנהדרין [פ"א שם].

ונוהגת מצוה זו, בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנשים, שאינן דנות שיצטרכו לקבל עדות. והעובר עליה וקבל עדות איש רשע ועשה דבר

בשביל עדותו, עבר על לאו, אבל אין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה. ואפילו עשה בו מעשה בכל דבר שבממון, לפי שנתן להשבון אין לוקין עליו.

עו. שלא לנטות אחרי רבים בדיני נפשות בשביל אחד.

שלא ילך הדין אחר דעת הרב בדיני נפשות כשיהיה התוספת איש אחד לבד (עי' סהמ"צ להרמב"ם ל"ית רפ"ב). וביאור זה כי כשתהיה מחלקת בין הדינים בדין אדם אחד ויאמרו קצתם שהוא חייב מיתה וקצתם שאינו חייב, והיו המחיבין יותר על המזכין אחד, שלא יעשה הדין בחוטא כדברי המחיבין, שנאמר (שמות כג ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת, כלומר לא תלך אחר הרב שיזדמן לחתך משפט מות, וזהו לשון הכתוב שאמר לרעת, כלומר לחיוב מיתה, וזהו כשיהיה רב מצמצם, כלומר שההכרע אינו אלא מחמת איש אחד. אבל כשיהיה ההכרע בשנים אפילו לרעת מטין על פיהם, ובמכילתא הטיתך לטובה על פי עד אחד, ולרעות על פי שנים.

משרשי מצוה זו, לפי שנצטוינו להתדמות במעשינו למדות השם ברוך הוא, וממדותיו שהוא רב חסד, כלומר שעושה עם בני אדם לפנים משורת הדין, וגם אנחנו נצטוינו בכך שיהיה הזכות בדיני נפשות יותר על החיוב, לפי שהוא דבר שאין לו תשלומין. ומשפטי המצוה, בפרק רביעי מסנהדרין, כמו שכתבתי למעלה במצות עשה של אחרי רבים להטת. והעובר עליה וחייב ברב המכרע באחד, עבר על מצות מלך, וענשו גדול מאד, שגורם לאבוד נפש שלא כדין.

עז. שלא ילמד חובה מי שלמד זכות תחלה בדיני נפשות.

שלא ילך אחד מן הדינים אחר דעת דין אחד גדול או אפילו אחר דעת הרב על צד שיאמינהו לחיוב או לזכוי מבלי שיהיה הדבר מובן אצלו בשכלו, ואם הוא דין התלוי בגזרת הכתוב או מצד גזרה שוה או הקש שיהא יודע אותו הוא, ולא יסמך ויבטח על אחד מן הדינים, ולא על הרב, שנאמר (שמות כג ב) ולא תענה על ריב לנטת, רוצה לומר לא תאמר על הריב

דבר לנטות, כלומר מצד הנטיה לבד, אחר דברי דין אחד גדול או אחר הרב ולא מצד הבנתך, או שתרצה להחריש ממה שבלבך על הדין ולהטות אחר דבריהם, לא תעשה כן. ולשון מכילתא (שם) לא תענה על ריב לנטות שלא תאמר די לי שאהיה כרב פלוני אלא אמר מה שלפניך. יכול אף דיני ממונות כן? תלמוד לומר אחרי רבים להטות ובוזה הלאו בעצמו נכלל שהמלמד (סנהדרין לד א) זכות בדיני נפשות לא יחזר וילמד חובה כמו שאמר לא תענה על ריב לנטות, כלומר לא יהיה דבריך להטות אותו לחובה. וכמו כן נכלל בו אין פותחין בדיני נפשות לחובה. ויבא הפרוש כן לא תענה על ריב לנטות כלומר לא יהיה פתח דבריך להטות אותו לחובה, כי על כרחינו בתחלת הדין יש לנו לפרש אותו, שאי אפשר לומר שבכל הדין יזהיר שלא תענה בו לחובה שאם כן לא יהיה שום אדם נדון לעולם.

וכמו כן שמענו מזה הלאו שאין (שם לוב) מתחילין בדיני נפשות מן הגדול אלא שלמטה הימנו יגיד תחלה דעתו, וזהו לא תענה על דיב כמו על דב, כי בלא יו"ד הוא נכתב, כלומר לא תענה על גדול אלא הוא יענה אליך, שאתה תדבר תחלה. והענין הוא כדי שלא יסמכו על דברי הגדול כל אלה הדברים למדנו מלא תענה על ריב לנטות. וענין זה מכח חכמת התורה שיש להבין מדבר אחד ממנה כמה דברים, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (אבות דרבי עקיבא) שבעים פנים יש לתורה. ולפי שיודע אלהים כי העם מקבלי התורה בהתנהגם על הדרך שנצטוו בה יהיו נכונים אל החכמה ואל התבונה ויבינו בה הצריך להם אל הנהגת העולם, סתם להם הדברים במקומות, ומסר להם הפרוש על יד הסרסור הגדול אשר ביניהם ובינו ולא נתנה במלות רחבות יותר, לפי שכל מלותיה גזורות ומחייבות בחשבונן ובצורתן להיות ככה, כי מלבד משמעות מצותיה היקרות שאנו מבינין בה, נכללו בה חכמות גדולות ומפוארות, עד שהעלו רבותינו זכרונם לברכה גדל החכמה שהניח האל ברוך הוא בתוכה שאמרו עליה (בראשית רבה א) שהביט הקדוש ברוך הוא בה וברא את העולם.

משרשי מצוה זו, כמו שאמרנו תחלה, שלא ילך אחד מן הדינין אחר חבריו אלא יבין הדברים מעצמו. הטעם מפני שאפשר שמתוך כך יבא הדין כלו לפעמים על דעת אחד מהם, הבן הדבר כי כן הוא, ולא רצה השם יתברך למסר דין נפש לדעת אחד. אבל בדין ממון שנתן להשבון אין חוששין לכל זה, ואפילו לשלשה מוסרין אותו לכתחלה על סמך דאי אפשר דליכא בהו חד דגמיר, ושאר הדברים שנלמדו ממנו כגון מלמד זכות שלא ילמד חובה, ושאין פותחין לחובה, ואין מתחילין מן הגדול, כל זה לחמלת השם יתברך על בריותיו כאדם החומל על בניו, דרך משל, כמו שכתוב (דברים יד א) בנים אתם ליי אלהיכם וגו'. והגע עצמך על דרך משל, אם יוליד איש מאה, ובנה להם עיר והושיבם שם וראה שלא יתקימו בישוב אלא אם כן יגזר עליהם שכל המכה רעהו יענש בממונו, ואם ימיתהו יומת, וקם האחד ועבר על גזרתו, אם ימחל לו הרי הישוב בטל, שלא תשאר מורא על הנשאים, מה יש לו לעשות ואל יראה במות בנו השני, יחזר על כל פנים בכל צד שיוכל לפטרו מן הדין. אם יוכל מוטב,

ואם אי אפשר בשום צד יצוה להמיתו, כדי לקים ישוב האחרים, וכן הדבר הזה והבינהו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין יז א) שאם פתחו כלם לחובה שפטור, ואם המזכין והמחייבים שוים (שם מא א) שמוסיפים עליהם, ועד כמה מוסיפין, ואם אומר אחד איני יודע מה יהא בכך, ומה שאמרו שהמלמד זכות אינו חוזר ומלמד חובה דוקא בשעת משא ומתן נאמר, אבל בגמר דין חוזר להמנות עם המחייבין. ואם פתח אחד ואמר יש לי ללמד חובה ונשתתק או מת שהוא כמי שאינו יודע, והמזכה ומת רואין אותו בגמר דין כאלו הוא במקומו, ותלמיד הבא ללמד חובה משתקין אותו, ואם אמר ללמד זכות מעלין אותו עם סנהדרין, ואם יש ממש בדבריו שומעין לו ואינו יורד משם לעולם, ואם אין ממש בדבריו אינו יורד משם כל אותו היום דרך מוסר, והנדון בעצמו שאמר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו, והוא שיש ממש בדבריו, ויתר פרטיה, מבארים בפרק שביעי מסנהדרין [פ"א שם]

ונוהגת מצוה זו בזכרים אבל לא בנשים, שאינן דנות, כמו שאמרנו למעלה בהרבה מקומות. ואל יקשה עליך מה שכתוב בדבורה הנביאה (שופטים ד ז) והיא שפטה את ישראל, שאפשר לנו לתרץ שלא היה הדין נחתך על פיה, אבל היתה אשה חכמה ונביאה והיו נושאים ונותנים עמה אפילו בדברים של אסור והתר ודינין גם כן, ולכן כתוב עליה והיא שפטה את ישראל וכו', או נאמר שקבלוה עליהם ראשי ישראל ואחריהם כל אדם לדון על פיה, דבקבלה ודאי הכל כשרים, דכל (כתובות נו א) תנאי שבממון קים. ומכל מקום כל זה שאמרנו שאינן דנות, הוא כדעת קצת המפרשים וכדעת הירושלמי (סנהדרין ג ט) שכן נמצא שם מפרש. אבל לדעת קצת מן המפרשים, כשרות הן לדון. ואמרו כי מקרא מלא הוא שנאמר והיא שפטה. ומה שאמרו בסנהדרין (לד ב) דכל שאינו כשר להעיד אינו כשר לדון, ונשים ודאי אינן כשרות להעיד כדמוכח שם, אפשר שיאמרו לפי דעתם זה לפי שאין למדין מן הכללות (עירובין כז א). והנראה מן הדברים ומן הסברא שאינן בתורת דין, כדאיתא בירושלמי וכדמשמע לפי גמרין דרך פשיטות.

ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל בלבד, שאין דנין דיני נפשות אלא שם. והעובר על זה ולא רצה ללמד בדין מה שרואה בדעתו וסומך על חבריו, או שפתח לחובה, או שחזר ולמד חובה אחר הזכות, או גדול שפתח תחלה, עברו על לאו, ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה.

עח. מצות הטיה אחרי רבים.

לנטות אחרי רבים, והוא כשיפל מחלקת בין החכמים בדין מדיני התורה כלה, וכמו כן בדין פרטי, כלומר בדין שיהא בין ראובן ושמעון, על דרך משל, כשתהיה המחלקת בין דיני עירם שקצתם דנין לחיוב וקצתם לפטור, לנטות אחר הרב לעולם, שנאמר (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות. ובבאור אמרו זכרונם לברכה (חולין יא א) רבא דאוריתא. ובחירת רב זה לפי הדומה הוא בששתי הכתות החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה, שאין לומר שכת חכמים מעטת לא תכריע כת בורים מרבה ואפילו כיוצאי מצרים, אבל בהשוות החכמה בקרוב, הודיעתנו התורה שרבו הדעות יסכימו לעולם אל האמת יותר מן המעוט. ובין שיסכימו לאמת או לא יסכימו לפי דעת השומע, הדין נותן שלא נסוד מדרך הרב. ומה שאני אומר כי בחירת הרב לעולם הוא בששתי כתות החולקות שוות בחכמת האמת, כי כן נאמר בכל מקום חוץ מן הסנהדרין, שבהם לא נדקדק בהיותם חולקין אי זו כת יודעת יותר אלא לעולם נעשה כדברי הרב מהם. והטעם לפי שהם היו בחשבון מחיב מן התורה, והוא כאלו צותה התורה בפרוש אחר רב של אלה תעשו כל ענייכם, ועוד שהם כלם היו חכמים גדולים.

משרשי מצוה זו, שנצטוינו בזה לחזק קיום דתנו, שאלו נצטוינו קימו התורה כאשר תוכלו להשיג כונת אמתתה, כל אחד ואחד מישראל יאמר דעתי נותנת שאמתת ענין פלוני כן הוא, ואפילו כל העולם יאמרו בהפכו לא יהיה לו רשות לעשות הענין בהפך האמת לפי דעתו, ויצא מזה חרבן שתעשה התורה בכמה תורות, כי כל אחד ידין כפי עניות דעתו. אבל עכשיו שבפרוש נצטוינו לקבל בה דעת רב החכמים יש תורה אחת לכלנו והוא קיומנו גדול בה ואין לנו לזוז מדעתם ויהי מה. ובכן בעשותנו מצותם, אנו משלימין מצות האל, ואפילו אם לא יכוננו (יבואו) לפעמים החכמים אל האמת חלילה, עליהם יהיה החטאת ולא עלינו. וזהו הענין שאמרו זכרונם לברכה בהוריות (ב א) שבית דין שטעו בהוראה ועשה היחיד על פיהם, שהם בחיוב הקרבן לא היחיד כלל, זולתי בצדדים מפרשים שם.

דיני המצוה, כגון החלוקים שיש ברב זה בין דיני ממונות לדיני נפשות שבדיני נפשות צריך שיהא הרב יותר נכר, וכמה אנשים צריכים לדיני נפשות מחמת שאנו מצוין לעשות כדברי הרב, ואין ראוי להמית איש אחד בשני דינים שהם רב כנגד אחד. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין לז א) שצריכין גם כן אלו העושים רב בדיני נפשות להיות סמוכין, והסמיכה עדות להם שהם חכמים ונבונים ושלמים שראויים לעשות כל דבר על ידם. ולא נמית אנשים על פי אנשים חסרי חכמה פן יטעו בדין, ולמיתה אין תשלומין, ושבדיני נפשות המלמדים זכות אין חוזרין ומלמדין חובה, ובדיני ממונות אינו כן, ושפותחין בזכות בדיני נפשות, והנה נסתלק הפותח בכך מכת המחיבת, ושהכל מלמדין זכות, בין רב בין תלמיד, ויתר פרטיה, מבארים בסוף סנהדרין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, והעובר עליה ולא נטה אחריהם, בטל עשה וענשו גדול מאד, שהוא העמוד שהתורה נסמכת בו.

עט. שלא לרחם על עני בדין.

שלא יחמל הדין על החלש והדל בשעת הדין, אלא שידין דינו לאמתו, לא על צד החמלה עליו, אבל ישוה בין העשיר והדל, להכריחו לפרע מה שהוא חיב, שנאמר (שמות כג ג) ודל לא תהדר בריבו. ונכפל זה הענין במקום אחר, שנאמר (ויקרא יט טו) לא תשא פני דל. ולשון ספרא (שם) שלא תאמר עני הוא זה, ואני והעשיר חיבים לפרנסו, אזכנו ונמצא מתפרנס בנקיות, תלמוד לומר לא תשא פני דל.

ושרש המצוה ידוע, שהשכל מעיד בהשוית הדין, שדבר ראוי וכשר הוא.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים. והעובר עליה והשוה הדין לחמלתו על הדל, עבר על מצות מלך, ואין בה מלקות, שאין בה מעשה.

פ. מצות פרוק משא.

להסיר המשא מעל הבהמה שיגעה במשאה בדרך, שנאמר (שמות כג ה) כי תראה חמור שנאך וגוי. השונא זה, פרושו ישראל. ואף על פי שכתוב (ויקרא יט יז) לא תשנא את אחיך בלבבך, דהינו ישראל, אמרו חכמים (פסחים קיג ב) שענין זה הוא כגון שראהו עובר עברה ביחיד והתרה בו ולא חזר, שזה מתר לשנאתו. ומה שאמר חמור לאו דוקא חמור אלא כל בהמה, אלא שדבר הכתוב בהווה, שהחמורים למשא. וכתוב (שמות כג ה) עזב תעזב עמו, כלומר עזרהו, מלשון (נחמיה ג ח) ויעזבו ירושלים. שהוא מלשון חזק.

משרשי המצוה, ללמד נפשנו במדת החמלה שהיא מדה משבחת, ואין צריך לומר שחובה עלינו לחמל על האיש המצטער בגופו, אלא אפילו (על) המצטער באבדת ממונו, מצוה עלינו לחמל עליו ולהצילו.

דיני המצוה, כגון (בי"מ לב ב) אם הבהמה של גוי ומשאוי של ישראל או בהפך, ודין הפוגע באוהבו ישראל ובשונאו, שמצוה בשונא לכף היצר, ואפילו אוהב לפרק ושונא לטען. ושונא זה אינו כשונא שזכרנו מחמת עברה אלא שאין לבו שלם עמו. ופרוש כי תראה מאימתי הוא החיוב, ושערו חכמים (רמב"ם הל' רולח ושמירת נפש יג ו) שהוא אחד משבעה ומחצה במיל וזהו ריס. אבל רחוק מזה השעור, אין חיב להטות הדרך אליו, והעושה לפניו מן השורה, תבוא עליו ברכה. ודין (שם ל ב) זקן או נכבד ואינה לפי כבודו שהכל נדון לפי מה שיהא עושה בשלו, ודין (שם לב א) פריקה בחנם וטעינה בשכר, ושמדדה (שם לג א) עמו עד פרסה, ונוטל שכר על הלוייה, כמו שמבואר הכל בפרק שני ממציעא [ח"ה סי' פד].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות. והעובר עליה, בטל עשה, ומראה בעצמו מדת האכזריות שהוא מדה מכערת. וכל (שבת ק נא ב) שאינו מרחם, אין מרחמין עליו מן השמים, שאין ראוי גופו לקבלת הרחמנות.

פא. שלא להטות משפט רשע.

שלא להטות הדין על אחד מבעלי הדין כשידע שהוא רשע בעל עבירות, שנאמר (שמות כג ו) לא תטה משפט אביונך בריבו, ופרושו שהוא אביון במצות, שאין במשמע שיהא אביון בממון שאין צריך לומר שלא יטו עליו הדין לגזל ממנו בעניו, אלא נצטוינו שאף על פי שהוא רשע לא יאמר הדין הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין, כי המשפט ברשעים לאלהים הוא ולא לך. וכן הוא במכלתא, רשע וכשר עומדין לפניך בדין, שמא תאמר וכו'.

שרש השוית הדין בכל אדם, דבר משכל הוא.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים אבל לא בנקבות, שאינן דנות. ועובר עליה והטה הדין על הרשע עבר על מצות מלך.

פב. שלא לחתוך הדין באמד הדעת.

שלא יהרגו בית דין הנדון כי אם בעדים מעידין על אותו ענין שהוא נהרג עליו שראוהו שעשה אותו בעיניהם ממש [לא] שיעידו עליו מצד אותות חזקות, ועל זה נאמר (שמות כג ז) ונקי וצדיק אל תהרג, כלומר הזהר עד מאד לבל תהרג אדם שיהא באפשרות שלא עשה מה שאמרו עליו שעשה. וכן הוא מפרש במכלתא שאמרו שם ראוהו רודף אחר חברו להרגו והתרו בו אם הרגת אותו תהרג, והעלימו עיניהם שלא ראו בהכותו אותו ומצאוהו מיד הרוג ומפרפר והסיף מנטף דם מיד ההורג, שומע אני יהא חיב, תלמוד לומר ונקי וצדיק אל תהרג הרי שמפני שהעלימו עיניהם בעת ההכאה, נפטר זה. וכשר הדבר וראוי להיות כן, שאלו התורה התירה להקים גבולי הענש באפשרות הקרוב [ה], יצא מן הענין לפעמים להקים גבולי הענש באפשרות רחוק [ה] עד שנמית בני אדם לפעמים על מה שלא עשו, כי יש לאפשרות רחב גדול. ודע זה והבינהו כי דבר ברור הוא. ולפיכך סגר יתעלה זה השער וצוה אותנו על זה, וכל פקודי השם יתברך ישרים (תהלים יט, ט). ועוד נכלל בכלל לאו זה מי שהעידו עליו שני עדים שראוהו שעבר עבירה אחת כגון שהאחד מעיד שעשה מלאכה בשבת והאחד מעיד שעבד עבודה זרה, שזה אינו נדון בעדותן, שנאמר ונקי וצדיק אל תהרג. וכן אמרו זכרונם לברכה (מכילתא), היה אחד מעידו שראהו עובד לחמה ואחד ללבנה שומע אני יצטרפו, תלמוד לומר ונקי וצדיק אל תהרג.

שרש המצוה, נגלה הוא כמו שאמרנו.

דיניה כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות וב) שאין עדותן מצטרפת אפילו מעידים בעברה אחת עד שיראו שניהם כאחד. ועוד שיהיו רואין זה את זה בשעת המעשה, להוציא אם האחד ראהו מחלון זה והאחד מחלון אחר ואין יכולים לראות זה את זה, ושהמתרה מצרפן אם רואה שניהם, ויתר פרטיה בסנהדרין.

ונוהגת בארץ ישראל בזכרים, לפי שבהם המשפט כמו שאמרנו כמה פעמים, אבל לא בנקבות, לפי שאינן דנות. והעובר עליה ודן על פי עדות שאינה מכונת כמו שאמרנו עבר על מצות מלך, וענשו גדול מאד שגורם להרג נפשות שלא כדין. והרמב"ן זכרונם לברכה (סהמ"צ ל"ט ר"צ) חשב זה המקרא בשני לאוין לענין אחר, והוא שנפטר בדיני נפשות בצדדין שנחיב בדיני ממונות. וסמך על מה שאמרו בגמרא סנהדרין (לג ב) תנו רבנן, מנין ליוצא מבית דין חיב, ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות, שמחזירין אותו, שנאמר ונקי וצדיק אל תהרג, כלומר וזה נקי הוא, דשמא זה ילמד שהוא נקי. ומנין ליוצא מבית דין זכאי, ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה, שאין מחזירין אותו, תלמוד לומר וצדיק אל תהרג. וזה צדיק הוא, שכבר יצא צדיק. הנה ידקדקו המקרא לשני לאוין. וכל ענינים אלה מן השרש שכתבתי, שרצה האל שנהפוך בכל זכות הנדון שמא עשה תשובה ונחם על רעתו שעשה ויהיה ממישבי עולם, והוא ברוך הוא חפץ בישובו.

פג. שלא לקח שחד.

שלא יקח הדין שחד מבעלי הדין אפילו לדון דין אמת, שנאמר (שמות כג ה) ושחד לא תקח. ונכפל הלאו בתורה בזה הענין במקום אחר (דברים טז יט) וכן אמרו בספרי לא תקח שחד, אפילו לזכות זכאי ולחייב חייב.

משרשי המצוה, שנאסר עלינו לקח השחד אפילו לדון את הדין לאמתו. כדי להסיר מבינינו ההרגל הרע פן נבוא מתוך כך לדון בשחד דיני שקר, ודבר ברור הוא, אין צריך מופת.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם סנהדרין כג א ג), שהנותן והמקבל עוברין בלאו. הנותן משום ולפני עור (ויקרא יט יד), והמקבלו שהוא בכלל ארור, וחייב להחזירו, ושאסור לדין להגדיל מעלתו לכונה כדי להרבות שכר לסופריו, וש אפילו שחד דברים אסור לקח, אלא יראה עצמו כאלו אינו משים לבו כלל אל הדברים אם אולי יכבדוהו בעלי הדין בדברים. כללו של דבר, אסור לדין לקבל הנאה מבעלי הדין כלל בשביל דיניו, אבל אם הדין הוא בעל מלאכה התיירו לו חכמים לשאל מבעלי הדין שכר בטלתו ממלאכתו בעוד שיעסק בדינם, והוא שיהא הדבר נכר שהוא שכר הבטלה בלבד ולא יותר, ויטל משניהם בשוה, ויתר פרטיה בסנהדרין [פכ"ג שם].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שהם דנים. והעובר עליה וקבל שחד, עבר על מצות מלך, ואינו לוקה לפי שנתן להשבון.

פד. מצות שמטת קרקעות.

להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה השביעית שהיא נקראת מפני המעשה הזה שנתחייבנו בה שנת השמטה, ויזכה בפרותיה כל הרוצה לזכות, שנאמר (שמות כג יא) והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך. ולשון מכילתא והלא הכרם והזית בכלל היה, כלומר שראש הפסוק שאמר תשמטנה ונטשתה יכלל כל מה שיצמח בארץ, בין פרות אילן או פרות אדמה, ולמה פרט הכתוב שני אלה? להקיש לכרם שאר מיני אילן, ללמד שכמו שיש בכרם

עשה ולא תעשה, שהרי בפרוש נכתב עליו (ויקרא כה ה) ואת ענבי נזירך לא תבצר, כמו כן כל שאר האילן יש בהן עשה ולא תעשה. ולפיכך פרט כרם וזית, ללמד על ענין זה, כי כונת הכתוב דלאו דוקא כרם וזית לבד, אלא הוא הדין לכל שאר פרות האילן, אלא שהזכיר אחד מהם והוא מלמד לכלן שזה מן המדות שהתורה נדרשת בהם. ומצוה זו שהיא להפקיר כל פרותיה והמצוה האחרת שצונו האל לשבת בה, כמו שכתוב בכי תשא (שמות לד כא) בחריש ובקציר תשבת, קשר אחד להן.

משרשי המצוה, לקבע בלבנו ולציר ציור חזק במחשבתנו ענין חדוש העולם כי (שמות כ יא) ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וביום השביעי שלא ברא דבר, הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקר ולשרש מרעיונו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה ובו יהרסו כל פנותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמננו יום יום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבת בשביעית, ובכך לא תפרד לעולם הענין מבין עינינו תמיד, והוא כענין שאנו מונין ימי השבוע בששת ימי עבודה והשביעי יום מנוחה. ולכן צוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה כדי שיזכר האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפרות בכל שנה ושנה לא בכחה וסגלתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ מצוה עליו להפקירם. ועוד יש תועלת, נמצא בדבר לקנות בזה מדת הותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר [ת], נמצא בזה שיוסיף האדם בטחון בשם יתברך, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת ומלמד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מעוט הבטחון.

מדיני המצוה מה הן הדברים מעבודות הארץ שהן לנו בחיוב שביתה זו מן התורה, כגון זריעה, זמירה, קצירה, בצירה, ואשר הן אסורות מדרבנן, כגון מזבל וחופר, ועבודות שבאילן כגון חותך ממנו יבלת, פורק ממנו עלין או בדין יבשים, מאבק באבק, או מעשן תחתיו להמית התולעת, סך הנטיעות, קוטס, או מפסג האילנות, ומה שהתירו לעשות כגון סוקרין בסקרא, ועודר תחת הגפנים, ודין עבודת בית השלחין, ושלא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבר זמן הזבול ואחר כך שתהא גדולה ולא יהא נראה כמזבל, ושעוריה ממאה וחמשים סאה זבל ולמעלה. ומה שאמרו (מוע"ק ג ב) שהחיוב להמנע מעבודת הארץ שלשים יום קדם שנה שביעית והיא הלכה למשה מסיני. ודין שדה אילן כמה זמן אסור בעבודה משנה ששית, ומהו נקרא שדה אילן, ואסור הברכה והרכבה, מה יהא בנטיעותיו, ופרות שביעית מה דינן, דכל שהוא מיחד למאכל אדם, כגון חטים ושעורים ופרות, אין עושין ממנו מלוגמא או דטיה, שנאמר בהן לאכלה. ושאינו מיחד למאכל אדם, כגון קוצים ודרדרים, עושין ממנו מלוגמא לאדם ולא לבהמה. ושאינו מיחד לאדם ולבהמה, כגון פואה ואזוב וקורנית, הרי הוא תלוי במחשבת האדם, חשבן לאכילה דינן

כמאכל, חשבון לעצים דינן כעצים. ויתר רבי פרטיה כלן מבארין במסכת
הבנויה על זה והיא מסכת שביעית [פרק ד מהלכות שמיטה]

ונוהגת בזכרים ונקבות בארץ ישראל בלבד, ובזמן שישראל שם,
שנאמר עליה (ויקרא כה ב) כי תבאו אל הארץ. ומדרבנן נוהגת אפילו בזמן
הזה בארץ דוקא. וכל מקום (שבועות ו א) שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב ולא
כזיב בכלל אסור בעבודה, וכל הספיחים הצומחין שם אסורים באכילה,
כי הם קדשו המקומות שהחזיקו בהם כבר עולי מצרים ולא עולי בבל,
שהן מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהן אסורין היום מדרבנן
בעבודה בשביעית שהחמירו בהן, הספיחין שצומחין שם מתרין באכילה,
אחר שלא נתקדש בעולי בבל. ומן הנהר ואמנה והלאה מתר בעבודה.
סוריא, והוא מן המקומות שכבש דוד קדם שנכבשה ארץ ישראל כלה,
וזהו הנקרא לרבותינו זכרונם לברכה (רמב"ם תרומות א, ג ט) כבוש יחיד,
והארץ הזאת היא כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל, כגון
דמשק ואחלב וחרן ומקומות אחרים סמוכין לאלו, אף על פי שאין
שביעית נוהגת בהן מן התורה, גזרו בהן שיהיו אותן המקומות אסורין
בעבודה כארץ ישראל. אבל (ידים ד א) עמון ומואב ומצרים ושנער אף על פי
שהן חיבין במעשר אין שביעית נוהגת בהן, וכל שכן שאין נוהגת בשאר
חוצה לארץ. והעובר עליה ונעל כרמו או שדהו בשביעית או אסף כל
פרותיו לביתו בזמן שישראל על אדמתו, בטל עשה. ומכל מקום מתר
לאסף מהן מעט מעט לבית לאכל, ובלבד שתהא יד הכל שוה בהן כאלו
אין לקרקע בעלים ידועים.

פה. מצות שביתה בשבת.

לשבת (רמב"ם סהמ"צ עשה קנד) ממלאכה ביום השבת, שנאמר (שמות כג יב)
וביום השביעי תשבת. כל ענינה כתוב למעלה בלאו הבא על זה. ונכפלה
מצות שבת עד י"ב פעמים.

פו. שלא לשבע בעבודת אלילים.

שלא נשבע בשם עבודה זרה ואפילו לעובדיה, ולא נשביע לגוי בה,
שנאמר (שמות כג יג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ובכלל ההזכרה שמענו
בין נשבע בין משביע, ויש מפרשין שעקר לאו זה אינו בא אלא בעוסק עם

הגוי ביום אידו ומרויחו, דאזיל ומודה, וקא עבר על לא תזכירו, כלומר שלא יזכרוה אחרים על דרך האסורה להם, דהינו על דעת לעבדם, שהוא אסור אף להם מן התורה, שבני נח מזהרים על עבודה זרה, ועוד הוסיפו זכרונם לברכה הרחקה ואמרו בסנהדרין (סג ב) שלא יאמר אדם לחברו שמר לי בצד עבודה זרה פלונית.

משרשי המצוה להרחיק כל ענין עבודה זרה בין במעשה בין בדבור עד שלא יעלה זכרה בלבבנו לעולם. והשגיחו רבותינו זכרונם לברכה ואמרו שבארבעים וארבעה מקומות הזהירנו התורה עליה לרב מאסה, צא וחשב.

מדיני המצוה, מה שאמרו שאפילו להזכיר שם עבודה זרה שלא בדרך שבועה אסור, ושכל עבודה זרה הכתובה בספרי הקדש מתר להזכיר שמה, כגון פעור (במדבר כג כח) ובל ונבו (ישעיהו מו א) וכיוצא בהן, ושאסור לגרם לאחרים שידרו ושיקימו בשם עבודה זרה, אבל אינו לוקה אלא הנודר והמקים בשמה, דהינו הנשבע בעצמו ולא המשביע, ואף על פי שהמשביע כמו כן בכלל הלאו הוא, לפי דעת הרמב"ם ז"ל, ויתר פרטיה מבארים בפרק שביעי מסנהדרין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות. והעובר עליה ונשבע בדבר מכל הנבראים שיאמינו בם הכופרים הסכלים על צד הגדלה, חיב מלקות, כן כתב הרב זכרוננו לברכה, ואף על פי שאין בו מעשה בזה, מרב חמר עבודה זרה הוא.

פז. שלא להדיח בני ישראל אחר העבודת אלילים.

שלא יקרא אדם בני אדם לעבד עבודה זרה ויזרז אותם על כך, ואף על פי שזה הקורא לא יעבדנה ולא יעשה לה פעלה מן הפעלות רק הקריאה לבד, וזהו הנקרא מדיח. וכן אמרו בסנהדרין (סג ב) לא ישמע על פיך אזהרה למדיח, וכן אמרו במכלתא.

שורש המצוה ידוע.

דיניה בפרק עשירי מסנהדרין. ומי שלא הדיח בענין זה אלא אדם אחד, אינו נקרא מדיח אלא מסית, ובסדר ראה אנכי נכתב אזהרת מסית בעזרת השם. אבל כשמדיח שני אנשים או יותר נקרא מדיח. וזה שאתה

מוצא כל הרכקות אלו בעבודה זרה וגדל הענש בה עד שנכפלה בארבעים וארבעה מקומות בתורה, ושתכנה התורה לשם ברוך הוא קנא על עובדיה, אל יעלה בלבך שקנאת האל והרכקות אלו נכתבו זולתי מצד העובדים, כי השם ברוך הוא וברוך שמו בין שיעבדו אותו בני אדם או יעבדו מלאך או גלגל או כוכב או אחד מכל ברואיו אין שום צד תוספת וגרוע נופל בזה בכבודו ברוך הוא, כי תכלית הכבוד וההוד לא נוסף ולא נגרע בשביל דבר, אף כי שמעשיו אנחנו פעלותיו אנשי הגופות. אך תדע באמת כי כל ענינים אלה נאמרים על צד המקבלים, יאמר כי בעת שהאדם מוציא עצמו לגמרי ומתפשט מאמונת השם ברוך הוא ומוליד גופו ומתפיס מחשבותיו אחרי ההבל, לא יהיה ראוי כלל להניח בו שום ברכה ושום טובה, אבל יהיה ראוי להניח עליו כל מה שהוא הפך הברכה, והוא הקללה והמארה והחלאים וכל רעות, כי הוא נתרחק תכלית הרחוק מכל גבולי הטוב, ועל כן לא תשיגהו כי אם רע מכל צדדיו. ועל הדרך המשל יאמר עליו כאלו השם יתברך שהוא אדון הטוב נעשה לו לאויב ועצר ממנו כל הטובות, וכאלו הוא מקנא בו בהניחו עבודתו ועובד את אחרים. ואולם האל ברוך הוא לא יחייב לכל נברא ולא יקנא בן אדם כי בידו להחזירם כלם עם כל שאר העולם כלו לתוהו ובוהו בהנחת חפצו בבטול כאשר בראם בהנחת חפצו בבריאה, אבל יכנה שמו ברוך הוא בקנא על דרך מעשה בני אדם לפי שאין ביניהם שנאה גדולה כמי שמקנא באיש על שום דבר או מקנא באשתו בזנותה עם אחרים. ועל כן נכתבו בתורה דמיונות אלו אצלו ברוך הוא כדי שיכנס לאזן השומע [פ"ד מהל' ע"א].

ונוהגת אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות. אבל דין העובר עליה בין איש ואשה שהם בסקילה, אינן אלא במקום הראוי למשפט שהיא הארץ הנבחרת.

פח. מצות חגיגה ברגלים.

לחג בדגלים, והוא שנצטוינו לעלות לרגל למקדש שלש פעמים בשנה, והן סמוך לפסח ושבועות וסכות, כדי שנחג שם, שנאמר (שמות כג יב) שלש רגלים תחג לי בשנה. וענין החגיגה הוא שנעלה שם בקרבן ונקריבהו שלמים לכבוד החג. ונכפלה מצוה זו פעמים בתורה, ואמרו זכרונם לברכה במסכת חגיגה (י ב), שלש מצות נצטוו ישראל ברגל חגיגה, ראיה, שמחה.

משרשי מצוה זו, לפי שאינו בדין לבא בידיים רקניות לפניו ברוך הוא, ואף על פי שהאמת כי אינו צריך דבר מידינו כמו שכתוב (תהלים נ יב) אם

ארעב לא אומר לך, אף על פי כן בדמיון מחשבתינו אנחנו רואים כאלו נעמד לפניו. והאמת שהנפשות קרובות אל הטוב במקום שהוא יותר משאר מקומות ואור פני מלך נוגה עליהם שם. ועל כן ראוי לנו לעשות מעשה הקרבן בעת ההיא, כי בפעלת הקרבן נתכן לקבלת הטובה ותתעלה נפשותינו מעלה מעלה, כמו שנכתב בעזרת השם.

מדיני המצוה, שאמרו זכרונם לברכה (פאה רפ"א) שקרבנות אלו אין להן שעור, אלא אפילו אחד יספיק, בין בהמה בין עוף, תור או גוזל, ושחיב לעלות לירושלים על כל פנים בקרבן בידו או בכסף שיקנה בו קרבן בירושלים, אבל בשה כסף אינו פטור. ואם לא הקריב קרבנו ביום ראשון, שיש לו תשלומין (חגיגה ט א) כל שבעה, ובלבד שיהיה הוא שם ביום ראשון. ויתר פרטיה מבארים במסכת חגיגה [פ"א מהלכות חגיגה]

ונוהגת בזמן הבית בזכרים אבל לא בנקבות, ולא כל (שם ב א) הזכרים, שחגר וסומא אפילו באחת מעיניו וחולה וזקן וענוג הרבה שאינו יכול לעלות ברגליו כלם פטורין, וכן טומטום ואנדרוגינוס ועבדים. אבל כל שאר הזכרים חיבים ואפילו יש להם אמנות מכער [ת] כגון (שם ד א) מקמץ ומצרף ועבדן מטהרין גופן ומלבושן ועולין לפני השם יתברך, והם מקבלין לפניו כשאר ישראל, שטנוף הנפש הוא הממאיס בני אדם לפני המקום ולא האמנות כל זמן שעושין אותו בנאמנות. והעובר עליה ונראה בעזרה ביום ראשון של חג ולא הביא קרבן בטל עשה, וגם עבר על לאו, שנאמר על זה (שמות כג טו) ולא יראו פני ריקם.

פט. שלא נשחט שה הפסח בארבעה עשר בניסן בעוד החמץ ברשותנו.

שלא נשחט שה הפסח בארבעה עשר בניסן בעוד שיהיה חמץ ברשותנו עד חצי היום, כמו שדרשו זכרונם לברכה (פסחים ה א) אך חלק, שנאמר (שמות כג יח) לא תזבח על חמץ דם זבחי, ובא הפרוש בו לא תשחט שה הפסח ויהיה עדין חמץ קים ברשותך. ונכפלה זאת המניעה בלשון אחר בתורה. וגם כן שמענו בכלל הפרוש, שלא (שם יג ב) יהיה חמץ אצל השוחט אותו ולא אצל הזורק דמו ולא אצל המקטיר חלבו ולא אצל אחד מבני חבורה הנמנין עליו (שם סג ב).

משרשי המצוה, לפי שקביעות זמן בכל הענינים הוא קיום עשיתן, ידוע הדבר אצל כל אדם. ועל כן בדבר הפסח, שהוא דבר גדול אצלנו בקיום הדת, כמו שכתבנו למעלה (במצוה כא), צוה האל ברוך הוא שנעשה

ענינו בסדר ובקביעות זמן לכל דבר ודבר מדבריו, ולא תבא מצוה ממצות ענין המועד הזה בגבול חברתה. ועל כן נזהרנו להשבית החמץ הנמאס בעינינו לשעתו תחלה ואחר כך להתחיל בקרבן הפסח שהוא התחלת שמחת המועד הטוב. ועוד אם שמענו טוב מזה נחזיק בו.

מדיני המצוה, מה שאמרו (שם סא א) שזמן שחיטתו אחר חצות, ואם שחטו קדם חצות שפסול, ואף על פי שאחר חצות הוא זמנו, אינו נשחט לכתחלה אלא אחר תמיד של בין הערבים אחר שמקטירין קטרת של בין הערבים, גם לאחר שמיטיב את הנרות, ויתר פרטיה בפסחים [פ"ק מהלכות קרבן פסח]

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ובנקבות. והעובר עליה והניח מדעתו כזית חמץ ברשותו בשעת הקרבנות, אחד שוחט או זורק או מקטיר האמורין או אפילו אחד מכל בני החבורה הנמנין באכילתו לוקה, והפסח כשר מכל מקום.

צ. שלא להניח אמורי הפסח לפסל בלינה.

שלא להניח אמורים של פסח עד הבקר שלא יקריבו אותן והן נפסלין בשהיה זו ונקראין נותר, שנאמר (שמות כג יח) ולא ילין חלב חגי עד בקר, והוא הדין לשאר אמורין ולשאר קרבנות. ולשון מכלתא (שם) לא ילין חלב, בא הכתוב ללמד על החלבים שנפסלין בלינה. וכבר נכפלה זאת המניעה במקום אחר, שנאמר (שמות לד כה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח.

משרשי המצוה, כי כבוד הקרבן להקריבו בזמנו הקבוע אליו, והמעביר המועד נראה כמתיאש ומשליך הדבר אחרי גוו ואיננו מתעורר ומתפיס כונותיו אל העבודה יפה, ומפני כן נפסלין בכך.

מדיני המצוה, מה שאמרו (פסחים טד ב) שמצוה להקטיר אמורי כל זבח וזבח בפני עצמו. ומה שאמרו (מנחות עב א) שמצות הקטרתן אחר שחיטה סמוך, ואם לא הקטירין כן מקטירין כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר. ודוקא כשחל ארבעה עשר בניסן להיות בשבת שחלבי שבת קרבין ביום טוב, אבל אם חל ארבעה עשר בניסן בחל אין מקטירין בלילה, שאין מקטירין חלבי חל ביום טוב, דיום טוב עשה ולא תעשה ודוחה לאו דלא ילין, ויתר פרטיה בפסחים [שם]

ונוהגת בזמן הבית בזכרים כהנים. והעובר ולא הקריבן, אינו לוקה,
לפי שאין בו מעשה.

צא. מצות הבאת בכורים.

להביא בכורים למקדש, והוא הפרי הראשון שמתבשל באילן שחיבין
אנו להביאו שם ולתנו לכהן, ולא כל האילנות במצוה זו מן התורה, אלא
שבעת המינים בלבד שנשתבחה בהן ארץ ישראל, והם חטה, ושעורה, גפן,
ותאנה, ורמון, זיתים ותמרים, שנאמר (שמות כג יט) ראשית בכורי אדמתך
תביא וגוי' ובא הפרוש שלא נאמר אלא על שבעה פרות אלו. ולפי הדומה
כי בדרך זו למדו זכרונם לברכה לומר כך, כי אחר שלא הזכרו כל פרות
אחרים חוץ מאלו בתורה בשום מקום וצונו ברוך הוא להביא מאדצנו
בכורי פרות סתם, באמת יש לדון כי על הפרות שהודיענו בתורה, שהן
בארץ ישראל וששבחה בהן, על אותם צונו. ואפשר כי יש לרבותינו ז"ל
עוד הכרח הכתוב בענין, או שמא דברי קבלה הם. וכן היה דרכם להביא
אותן (בכורים ג) הסמוכין לירושלים מביאין אותן רכים, והרחוקין מיבשין
אותן.

משרשי המצוה, כדי להעלות דבר השם יתברך על ראש שמחתנו,
ונזכר ונדע כי מאתו ברוך הוא יגיעו לנו כל הברכות בעולם. על כן נצטוינו
להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנות ומתוך הזכירה
וקבלת מלכותו והודאתנו לפניו, כי הפרות ויתר כל הטובה מאתו יבאו,
נהיה ראויים לברכה ויתברכו פרותינו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות יט ב) שהן אסורין לזר
כתרומה משנכנסו לירושלים, ומאיזה פרות מביאין מהם בכורים
מדרבנן, ושנתנין הבכורים לאנשי משמר, ושטעונין כלי והוא לכהן אם
הוא של עץ, ושלא יביאם אדם בערבוב אלא דרך נוי, כגון שמיים הוצין
או עלין בסל בין כל מין ומין, ומקיף אשכולות ענבים לסל של תאנים על
שפתו, ומביאין בידיהן תורים ובני יונה לכבוד הבכורים ונותנין אותם
לכהנים, וכיצד היו מעלין אותן, והשמחה שהיו עושין עליהן המביאים
אותם והיוצאים לקראתם, והמזמורים שהיו קוראין סמוך לעיר, פרטיה
מבארים במסכת בכורים (פ"ג) [פ"ד מה' בכורים].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים, ובפרות ארץ ישראל וסוריא ועבר הירדן,
אבל לא בפרות חוצה לארץ. והעובר עליה, בטל עשה.

צב. שלא לבשל בשר בחלב.

שלא נבשל בשר בהמה בחלב, שנאמר (שמות כג יט) לא תבשל גדי בחלב אמו. ובא הפרוש (חולין קיג, א), דלאו דוקא גדי, אלא אפילו כל בשר בהמה במשמע, שאין לשון גדי אלא לשון בשר בהמה, והוציאו בלשון גדי, לפי שהבשר דבר רך כגדי. ואיך אתה למד כן, ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי, והצרך לפרש גדי עזים, הא למדת, שבמקום שנאמר גדי סתם לאו דוקא גדי עזים, אלא אף כל בשר בהמה כיוצא בו במשמע.

משרשי מצוה זו, לפי הדומה שהוא כענין מה שכתבנו במצות מכשפה, כי יש בעולם דברים שנאסר לנו תערבתן בסבת הענין שאמרנו שם. ואפשר שתערבת הבשר עם החלב במעשה הבשול יהיה סבת אסורו מן היסוד ההוא. וקצת ראיה לזה לפי שבא האסור לנו במעשה התערבת אף על פי שלא נאכלנו, שנראה בזה שאין אסורו מחמת נזק אכילתו כלל רק שלא נעשה פעלת אותה התערבת ולהרחקת אותו ענין שאמרנו. והזהירנו גם כן במקום אחר שאם אולי נעשה התערבת לבל נאכלהו ולא נהנה בו להרחיק הענין. ואפילו (פסחים כה א) אכלו מבלי שנהנה ממנו כלל, לוקה, מה שאין כן בשאר כל אסורי המאכלות, וכל זה מורה שיסוד טעמו הוא מחמת התערבת, וכענין שאמרנו בכשוף. זה נאמר מתוך הדחק ועדין אנו צריכים למודעי המקבל. והרמב"ם זכרונו לברכה כתב בענין טעם אחר (מורה נבוכים ח"ג פמ"ח) אמר, כי יש עובדי עבודה זרה יעבדוה במעשה תערבת בשר עם חלב, ולכן הרחיקה התורה אותה התערבת. וכל זה איננו שוה לי (אסתר ה ג).

דיני המצוה, נכתב בעזרת השם בקצור כמנהגנו במצות אסור האכילה וההנאה בסדר כי תשא.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ובשל בשר בחלב, ואף על פי שלא אכלו, לוקה.

צג. שלא לכת ברית לשבעה עממים וכן לכל עובד עבודת אלילים.

שלא נכרת ברית, כלומר שלא נבטיח באהבתנו אל העם הרע הכופרים שהם שבעה עממים שבתורה שהיו מחזיקים בארצנו טרם בואנו שם, והם החתי והאמרי וכו', שנאמר לא תכרת להם ולא להיהם ברית, כלומר שלא נעשה עמהם שלום ונניח אותם לעבד [ה] עבודה זרה.

משרשי, מצוה זו, לאבד עבודה זרה וכל משמשיה מן העולם, ואלו השבעה עממין היו עקר ע"ז ויסודה הראשון, ועל כן נעקרו מארצם. ונצטוינו לשרש אחריהם ולאבד זכרם לעולם וכמו שכתוב עליהם בתורה (דברים ז ב) החרם תחרימם, והיא מצות עשה בסדר ואתחנן (מצוה תכה) ושם אאריך במצוה בעזרת האל, ונגיד סבת היות בעולם האמות הרעות למה, וכי מצוה זו בכלל המצות הנוהגות. ומן האזהרה בהם נשמע אזהרה שלא לכרת ברית לכל עובדי ע"ז. אבל יש חלוק בין שבעה עממים לשאר האמות עובדי עבודה זרה, (גיטין מה א) ששאר האמות אם אין נלחמים עמנו אין מצוה עלינו להרגם, אלא שלא ישבו בארצנו עד שיעזבו עבודה זרה, ואלו השבעה עממים נצטוינו להרגם בכל מקום שנוכל להם, אלא אם כן יניחו עבודה זרה. והענין לפי שהם היו עקר עבודה זרה ויסודה הראשון, כמו שכתבתי. וכל מי שבא לידו אחד מהם ויכול להרגו בלא סכנה ולא הרגו עובר בלאו. וזה שאמרנו עובדי עבודה זרה בשאין נלחמים עמנו שלא נהרגם דוקא עובדי עבודה זרה מן האמות אבל ישראל עובד ע"ז כגון המינין והמשמדין והאפיקורוסין מצוה עלינו להרגם, לפי שהם מצרים לישראל, ומוטב יאבדו אלף כיוצא בהם ולא ישראל אחד כשר.

מדיני המצוה, מה שאמרו שמקבלין אותן אם רצו לחזר בתשובה. ויתר פרטיה, מבארים בסנהדרין [י"ד סי' קצא]

צד. שלא לשכן עובדי אלילים בארצנו.

שלא לשכן עובדי עבודה זרה בארצנו, נאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי.

משרשי המצוה, מה שנגלה בכתוב, בשביל שלא נלמד מכפירתם.

דיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז סד ב) שאלו רצו להניח עבודה זרה אף על פי שעבדוה מתחלתן שמתרים לשכן בארצנו, וזהו הנקרא גר תושב, כלומר שהוא גר לענין שהתר לישב בארצנו, כמו שאמרו זכרונם לברכה (שם) אי זהו גר תושב? זה שקבל שלא לעבד עבודה זרה. ואם לא הניח עבודה זרה אין צריך לומר שאין מוכרין לו קרקע שישכן

בארצנו, אלא (שם כא א) אפילו להשכר לו בית, אסור כל זמן שישכר לדירה, לפי שמכניס שם עבודה זרה. אבל לסחורתו מתר, ובלבד שלא ישכיר לשלשה בני אדם, לפי ששלשה דבר קביעות הוא ואין ראוי לקבעם. וחלוק הדינים שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שיש בענין זה בין בתים לשדות וכרמים, ובין סוריא לארץ ישראל, ויתר פרטיה, מבארים בסנהדרין ועבודה זרה [שם].

ונוהגת בזכרים ונקבות בארץ. והעובר עליה ומכר להם קרקע או השכירו להם במקום שאינו רשאי עבר על מצות מלך, ואינו לוקה, לפי שאפשר למכר להם קרקע או להשכיר בלא עשית מעשה.

פרשת תרומה

פרשת תרומה יש בה שתי מצות עשה, ולא תעשה אחת.

צה. מצות בנין בית הבחירה.

לבנות בית לשם יי, כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותינו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וקבוץ כל ישראל בכל שנה, שנאמר ועשו לי מקדש. וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים בבית אל העבודה, כגון המנורה והשלחן והמזבח וכל שאר הכלים כלם.

משרשי מצוה זו, מה שתראה בסוף דברי. ואכן מיראתי להתקרב אל משכן יי, כי ידעתי כל הקרב הקרב אם לא יתקדש למדי לא יראה הבית וחי. גם הכהנים הנגשים לעבודה יתקדשו בבואם אל הקדש לפנים, והלויים אחר הטהרו וינף אהרן אותם תנופה טרם יתנו קולם בהיכל ה'. אמרתי גם אני אגיד עצתי, ואערך התנצלותי נגד זקני, וארחץ בנקיון כפי טרם אעלה בית יי.

ידוע הדבר ומפרסם בינינו העם מקבלי המצות כי שבעים פנים לתורה, ובכל אחד מהן שרשים גדולים ורבים, ולכל שרש ושרש ענפים, כל אחד ישא אשכל גדול של פרות נחמדים להשכיל לבות, יום יום יוציאו פרח לשוקדים עליהם, פרחי חכמה ושכל טוב, כל עינים מאירות ורחבה ונסבה עמק חכמתה עד שאין כח באדם להשיג תכליתה. כמו שהעיד המלך החכם (קהלתזכג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ועם כל זה אין להרפות ידי העוסק בה, כי אם מעט ואם הרבה ממנה יאכל כלה מתוקה, ואם יש כמה אשר מפרי עץ הגן לא תשיג ידם לקחת יקחו להם עליהן לתרופה. ואנכי עם דעתי, גדל ערכה ורב עמקה, וכי פליאה ממני נשגבה, פערתי פי לדבר בה ואסמך במה שלמדוני רבותי, (ע"ז יט א) לגרס איניש ואף על גב דלא ידע מאי קאמר שנאמר (תהלים קיט כ) גרסה נפשי לתאבה.

דע בני, כי כל אשר יגיע אצל השם בעשות בני אדם כל מצותיו איננו רק שחפץ השם להיטיב לנו, ובהיות האדם מכשר ומוכן בעשית אותן מצות לקבל הטובה אז ייטיב אליו השם, ועל כן הודיעם דרך טוב להיותם טובים, והיא דרך התורה, כי בה יהיה האדם טוב. נמצא שכל המקיים (המקבל) מצותיו השלים חפצו באשר הוא ראוי אז לקבל טובתו, וכל שאינו מכין עצמו לכך, רעתו רבה, שיודע חפץ השם בזה, והוא יעשה מעשיו כנגד חפצו. ופרשה אחת נכתבה בתורה להודיענו עקר זה לבד, והוא מה שכתוב בסדר והיה עקב (דברים י יב יג) ועתה ישראל מה יי אלהיך שואל מעמך וגוי עד לטוב לך. כלומר איננו שואל מעמך דבר בעשותך מצותיו רק שרצה בטובו הגדול להטיב לך. וכמו שכתוב אחריו הן ליי אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה. כלומר ואינו צריך למצותיך רק מאהבתו אותך לזכותך.

ויש בעושי המצות ישימו מגמת פניהם אל הטובה המעתדת אליהם בעשיתן לבד, כי ידעו שבסבתן תנוח עליהם הברכה והטוב, ואל הכונה ההיא יתעסקו בהן לעולם, ואלה חלקם בחיים וזוכים לעדן גן אלהים, ואולם לא הגיעו אל תכלית הכונה הטובה. אבל יש אשר זכו ונתן להם השם יתברך לב לדעת ולהכיר במדותיו המעלות, ומתוך הכדתם יתקשרו מורשי לבבם באהבתו קשר חזק ואמיץ עד ששימו כל כונת הכנת גופם כדי להשלים חפץ השם יתברך לרב חשקם אותו, ואל התועלת המעתדת להם בעסק ההוא לא ישיתו לב, והיא המעלה הגדולה שעלו אליה האבות הקדושים השלשה והרבה מבניהם אחריהם, זכר כלם לברכה, וזאת היא המדרגה העליונה שאפשר לבן אדם לעלות.

ומעתה בהיות הנחת דעתנו על זה בענין מצותיו ברוך הוא, תחייב אותנו לאמר כי בנין בית לשם יתברך לעשותנו בה תפלות וקרבות אליו, הכל להכין הלבבות לעבודתו יתעלה, לא מהיותו צריך לשבת בית אנשים ולבוא בצל קורתם, ואם ארזי לבנון יבנוהו או ברותים, כי השמים ושמי השמים לא יכללוהו וברוחו יעמדו, אף כי הבית אשר בנו בני האדם

צריך לכבודו חלילה, הלא ידועים הדברים וברורים שהכל להכשר גופותנו, כי הגופות יכשרו על ידי הפעלות וברבות הפעלות הטובות ורב התמדתן מחשבות הלב מטהרות מתלבנות מזדקקות, והשם חפץ בטובתן של בריות כמו שאמרנו. ועל כן צונו לקבע מקום שיהיה טהור ונקי בתכלית הנקיות לטהר שם מחשבות בני איש ולתקן לבבם [לבננו] אליו בו, והוא ברוך הוא בחר אותנו המקום והכינו אל הטובה לבני אדם אולי מהיותו אמצעות העולם בכוון, והאמצעות נבחר מן הקצוות, או מן הטעם שיהיה ברוך הוא היודע. ומתוך הכשר המעשה וטהרת המחשבה שיהיה לנו שם יעלה שכלנו אל הדבקות עם השכל העליוני.

ועל דרך הפשט על הצד הזה נפרש שרית השכינה במקום ההוא, ואף על פי שהאמת כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מגילה כח א) קדשתן עליהם אפילו כשהן שוממין, שמשמע בזה שאין כל סבת שרית השכינה שם מצד העובדים, אפשר לומר כי אותו המקום בחרו האל לברך בני אדם אשר ברא ממנו כמו שאמרנו, וכמו שהיה חפצו לשלוח לבני אדם נביא להורותם דרך ילכו בה ויזכו לקים נפשותם, כמו כן חפץ בחסדיו הגדולים לקבע להם מקום בארץ שיהיה נכון אל טובת הבריות וזכותם, וכל זה מחסדיו על בריותיו. ומכל מקום, לעולם תתרבה שם הברכה והקדשה לפי הפעלות הטובות שיעשו שם בני אדם, ואז עם הפעלות הטובות יפתחו מעינות הטוב כנגדו, כי באמת אינה דומה קדשת המקום בחרבנו לקדשתו בישובו.

והנחת הטעם הזה בענין הבית תחייב אותנו גם כן לסמך אל הטעם הזה בעצמו לפי הפשט ענין הקרבנות ושבת עובדו וכלים יקרים ידועים. הלא אמרנו כי עקרי הלבבות תלויין אחר הפעלות, ועל כן כי יחטא איש, לא יטהר לבו יפה בדבר שפתים לבד, שיאמר בינו ולכתל חטאתי לא אוסיף עוד, אבל בעשותו מעשה גדול על דבר חטאו, לקחת ממכלאותיו עתודים ולטרוח להביאם אל הבית הנכון אל הכהן וכל המעשה הכתוב בקרבני החוטאים, מתוך כל המעשה הגדול ההוא יקבע בנפשו רע החטא וימנע ממנו פעם אחרת.

וכעין זה הטעם מצאתי להרמב"ן זכרוננו לברכה על צד הפשט שכתב (ויקרא א ט) בשם אחרים, וזה לשונו, כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה, צוה השם יתברך כי כאשר יחטא יביא קרבן ויסמך עליו ידיו כנגד המעשה, ויתודה בפיו כנגד הדבור, וישרף פאש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, וכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהים בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו, לולי חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן, שיהיה דמו תחת דמו, נפש תחת נפש. וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו. והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו. וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד. ואלה הדברים מתקבלין

מושכין הלב כדברי הגדה (שבת פ"א), עד כאן. והאריך הוא עוד בענין, וכתב, ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם וכו', כמו שכתב בפרושיו פרשת ויקרא.

ועוד נוסף דברים על צד הפשט, ונאמר כי מזה השרש צונו האל להקריב לעולם מהדברים שלב בני אדם חומד מהם כמו הבשר והיין והפת כדי שיתעורר הלב יותר עם העסק בהם, ולעני חיב להביא ממעט קמחו אשר עיניו ולבו עליו כל היום. ועוד יש התעוררות אחר ללב בקרבן הבהמות מצד הדמיון שגוף האדם והבהמה ידמו בכל עניניהם לא יתחלקו, רק שבזה נתן השכל ולא בזה. ובהיות גוף האדם יוצא מגדר השכל בעת החטא, יש לו לדעת שנכנס בעת ההיא בגדר הבהמות אחר שלא יחלקם רק הוא לבדו. ועל כן נצטוו לקחת גוף בשר כמוהו ולהביאו אל המקום הנבחר לעלוי השכל ולשרפו שם, ולהשכיח זכרו כליל יהיה לא יזכר ולא יפקד תחת גופו, כדי לציר בלבבו ציור חזק שכל עיניו של גוף בלי שכל אבד ובטל לגמרי, וישמח בחלקו בנפש המשכלת שחננו האל שהיא קימת לעולם, וגם לגוף השתף עמה יש קיום בתחיה בסבתה בלכתו בעצתה, כלומר שישמר מן החטא, ובקבעו בנפשו ציור זה, יזהר מן החטא הרבה. והבטיחה התורה שבמעשה הגדול הזה ובהסכמת עושהו שיתנתם על חטאו מלב ומנפש, תכפר אליו שגגתו. אבל הזדונות לא יספיק לכפרם דמיון זה, כי החוטא במזיד לא יוכח בדמיונות ודברים, כי אם שבט לגו כסילים (משלי כ"ג).

ואל יקשה עליך בהנחת טעם זה איך נביא קרבן נדבה לעולם, כי טעמנו זה יסבל גם הנדבות. שאחר שאמרנו שהקרבן דמיון להשפלת הגופות ולעלוי הנפשות, אף בלא חטא ידוע ימצא בו המקריב תועלת לקחת המוסר.

ובקרבן עזאזל שנשלח חי אל מקום החרבן והכליון נאמר בפשט הענין לבל ידמה החוטא הגמור שאחר שתקבל נפשו ענש על חטאים, התשוב לעמוד במקום הטובים או תהיה לה השארות וטובה קצת ואפילו תהיה כירבעם בן נבט וחבריו, כמו שהוא רואה כל השנה כלה שיש לגוף הבהמה שהוא לדמיון גוף החוטא השארות קצת בית השם יתברך באפר שנשאר שם בעת השרפה לא יוציאוהו מן הבית עד אחר זמן הרבה. על כן בשעיר החי הנושא כל העונות יראו רמז כי החוטא שעונותיו מרבים כמו האפקורוסין ושכפרו בתורה ובתחית המתים וכל המצרים לישראל בכלל, לא יראו בטובה לעולם ותועלתם לא תמות ואשם לא תכבה, כמעשה השעיר בנשאו רבוי עונות כל ישראל ישלך לגמרי אל ארץ גזרה, לא ימצא בבית יי לא לשחיטה ולא לזריקה, זכרו יאבד מני ארץ. וזהו שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי יומא פ"ו ה"ג) כי בשעה שישראל מרצין, לא הגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים, להודיען דמיון החוטא הגמור כי כן יאבד מהרה ויהיה כלה כליון גמור, למען ילמדו ויקחו מוסר

וייטיבו דרכיהם. וזהו הסימן הטוב להם, שאין מלמד מוסר אלא האוהב, כמו שכתוב (משלי יג כד) ואהבו שחרו מוסר.

ובענין חלוק הקרבנות בשחיתותן ובמתנות הדם ובחלק הכהנים ויתר פרטיה רבים, אם נאמר לפי הפשט שהיה כן להיות מחשבת העובד מכונת אל העבודה הרבה, כי החלוקין יכריחו כיון המחשבה בדבר, לא נעלה בידינו רק דברי נערוות. וכלל הדברים כי גם בפשטים לא נמצא ידונו ורגליו בלתי סעד המקבלים, ואליהם נכרע אפים ויפתחו לנו בכל אלה העינים.

ואולם אין לקרותנו מכת הכסילים בהוציאנו כל רוחנו בדברים, כי בפסלת רב מעט אכל נמצא לעתים. גם כי ראינו לרבותינו זכרונם לברכה כיוצא בדברינו אומרים שאמרו בקרבן סוטה (סוטה יד א) היא עשתה מעשה בהמה לפיכך תקריב שעורים. ובקרבן מצרע (ויקרא רבה פט"ז), הוא עשה מעשה פטיט יקריב צפרים (ערכין טז, ב). ובדומה לזה אמרו זכרונם לברכה בענין הנדה (נדה לא א), מפני מה אמרה תורה לישב שבעה נקיים? שתהא חביבה עליו ביותר. ובאמת שאין כל זה לדעתם תכלית הכונה בדברים רק להודיע כי ענין המצוה יסבל הרבה רמזים מלבד עקרים גדולים וחזקים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים קיב ב) שקדם שנבנה הבית בירושלים היו מקריבין קרבנות בשאר מקומות, אבל משנבנה הבית נאסרו כל המקומות לבנות בס בית לשם ולהקריב שם, שנאמר (תהלים קלב יד) זאת מנוחתי עדי עד. ואלו הם הדברים שהם עקר בבנין הבית עושין בו קדש וקדש קדשים, ויהיה לפני הקדש מקום אחר והוא הנקרא אולם, ושלתן נקראין היכל (מדות פ"ד מ"ו) ועושין מחיצה אחת סביב להיכל רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר, וכל המקף במחיצה זו שהיא כעין חצר אהל מועד הוא הנקרא עזרה, והכל נקרא מקדש. ועושין במקדש הכלים הכתובים בתורה שצריכים שם. ומה שאמרו (זבחים פח א) שכל כלי הקדש שנקבו או נסדקו שמיד מתיכין אותן ועושין אותן חדשים, וסכין שנשמט מקתו או נפגם אין מתקנין אותו אלא גונזין אותו מיד, שאין עניות במקום עשירות. ועושין בתוך העזרה גבולין עד כאן לישראל, עד כאן לכהנים, ובנין סמוך לה בתים להשתמש בהם כל צרכי המקדש, וכל אחת נקראת לשכה. ויתר פרטיה, כגון בנין הבית כיצד? ותבניתו וכל מדותיו, ובנין המזבח ומשפטיו, מבארים במסכת מדות. וכן תבנית המנורה והשלחן ומזבח הזהב ומקומם בהיכל, בגמרא מנחות (כח א צ א) ויומא (לג ב).

ונוהגת מצוה זו בזמן שרב ישראל על אדמתן. וזו מן המצות שאינן מוטלות על היחיד כי אם על הצבור כולו, כשיבנה הבית במהרה בימינו יתקים מצות עשה.

צו. שלא להוציא בדי הארון ממנו.

שלא להוציא בדי הארון מתוך הטבעות, שנאמר (שמות כד טו) בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסרו ממנו. ומבאר הוא שמצוה זו בכלל מצות הנוהגות לדורות היא. שאין פרוש נוהגות לדורות שלא יפסק מישראל מעשה אותה מצוה לעולם בשום זמן, אלא כן הוא הענין, כל מצוה שלא נצטוינו עליה לעשותה רק בזמן ידוע ולא יותר, כגון מה שכתוב (שמות טו) היו נכונים לשלשת ימים, וכמו כן אזהרה דסיני (שם לד ג) גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא. וכל כיוצא בזה, שלא היתה הצוה אלא לשעה בלבד, אלו יקראו מצות שאינן נוהגות לדורות. אבל כל מצוה שלא נצטוינו עליה לזמן ידוע אף על פי שיש לה הפסק בזמן מן הזמנים מצד גלותנו או בסבת דבר אחר, כגון עכשו בעונותינו שאין לנו ארון מצוה הנוהגת לדורות נקראת, לפי שכל זמן שיהיה לנו ארון, חיבין אנו לבל נסיר בדיו ממנו כדי שיוציאוהו בהם הלויים אם נצטרך להביאו ממקום למקום בסבת מלחמה או מאיזה סבה שתבוא.

משרשי המצוה. לפי שהארון משכן התורה, והוא כל עקרנו וכבודנו, ונתחייבנו לנהוג בו כל כבוד וכל הדר בכל יכלתנו, על כן נצטוינו לבל נסיר בדי הארון ממנו פן נהיה צריכים לצאת עם הארון לשום מקום במהירות, ואולי מתוך הטרדה והחפזון לא נבדק יפה להיות בדיו חזקים כל הצרך, ושמא חס ושלום יפל מידם ואין זה כבודו. אבל בהיותם בו מוכנים לעולם ולא יסורו ממנו נעשה אותן חזקות הרבה ולא יארע תקלה בהן. ועוד טעם אחר, שכל כלי המקדש צורתן מחיבת לרמז ענינים גדולים עליונים כדי שיהא האדם נפעל לטובה מתוך מחשבתו בהן. ורצה האל לטובתנו שלא תפסד אותה הצורה אפילו לפי שעה.

שלשת מצות סדר זה, אינן נוהגות היום.

צו. מצות סדור לחם הפנים ולבונה.

להשים בבית המקדש לפני יי לחם תמיד, שנאמר (שמות כה ל) ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד (עיי ספר המצוות עשין כז).

משרשי המצוה, שצונו האל ברוך הוא מצוה תמידית בלחם לפי שבו יחיה האדם, ועל כן צריך אליו להיות הברכה מצויה בו תמיד, ומתוך עסקינו בו לקיים עליו מצות השם יתברך יהיה הרצון והברכה חלים עלינו ויתברך במעינו, כי בכל שעושה בו האדם רצון השם יתברך בו הוא מתברך. ולפי כל ענין וענין שישים מגמת פניו ומחשבותיו ועסקיו בדבר מצוה לפיהן מעין הברכה נובע עליו. וכן מצאתי להרמב"ן זכרונו לברכה (תרומד כר כד) וכענין מה שאמרו זכרונם לברכה (ר"י טז א) הביאו לפני עמר בפסח, כדי שיתברכו לכם תבואה שבשדות, נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי ברכה בשנה הבאה, תקעו לפני בשופר של איל, כדי לזכר עקדת יצחק. ועל הלחם הזה בעצמו אמרו (מגילה כו ב) כי מפני שהוא תשמיש המצוה ובו נעשה רצון האל, היתה הברכה דבקה בו ביותר. וכל אחד מן הכהנים שמגיע לו ממנו כפול היה שבע.

ואלה הדברים כגון שלחן ומנורה ולחם הפנים והקרבת בכולן נצטוינו מצד המקבלים. וכענין שכתבתי, אין ספק ופקפוק לכל מבין עם תלמיד, שאין חסר תבונות בעולם יחשב שבסדור לחם בבית על שלחן שנניחנו שלם ונקחנו שלם תקבל שום הנאה למעלה חלילה, לא במראה ולא בריח ולא בשום צד, רק שצונו בכך לחפצו ברוך הוא שנתברך ממנו מרב מדת טובו. גם הלבונה הבאה עם הלחם שנכתב בה אשה ליי, ואמרו מן המפרשים (רש"י ויקרא כד ז) שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה שנקטרת בכל שבת כשמסלקין הלחם, אין כונתם חלילה להיות חלוק כלל בין הלבונה והלחם למעלה. וקיום מצות האל בלחם ובלבונה אחד הוא, כי כמו שצוה האל ברוך הוא להסדיר הלחם לפניו ונעשה רצונו וסדרוהו, כן נעשה רצונו בלבונה שצוה להקטיר והקטירוהו, קצב אחד לכל. אבל כל אלה הענינים יכתבו על צד העוסקים, כי הלחם שנאכל לכהנים אין לכתב עליו שכלו לשם, כי הם יאכלוהו. נמצא כי אין כלו לשם, כי אחרים יחלקו בו. אבל בכל מה שלא יהנה בו האדם כלל אלא שעושה ממנו מצות בוראו וכלה לגמרי במצוה, בזה נוכל לומר עליו כי כלו ליי, כלומר שנכנס כלו במצותו לא אכל ממנו אדם ולא נהנה בו הנאה גופנית כלל. ועל שהריח אינו מן ההנאות של הגוף רק מהנאת הנפש, כי הגוף לא יקבל רק הנאת המשוש, יכנו לעולם ענין הריח אל השם ברוך הוא, אף על פי שהוא ברוך הוא וברוך שמו איננו לרב מעלתו וגדלו בגדר ענינים אלה כלל לפי שאינו גוף ולא כח בגוף, ידוע הוא אצל כל מבין. וכבר פרשו זכרונם לברכה (רש"י זבחים מו ב' ד"ה הנחת רוח) בכל מקום שנאמר (ויקרא א ט) ריח ניחוח ליי שאמרתי ונעשה רצוני, וכן (בראשית ח כא) וירח יי את ריח הניחוח בדרך הזה. זהו שנראה לנו בענין סדור הלחם בבית השם. והרמב"ם זכרונו לברכה כתב (מורה נבוכים ח"ג פמ"ה) וזה לשונו, אבל השלחן והיות הלחם עליו תמיד לא אדע לו סבה, ואיני יודע לאיזה דבר איחס אותו עד היום.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (תורת כהנים אמור פי"ח) שבכל אחת מן המערכות היו נותנין כלי שיש בו קמץ לבונה, שנאמר (ויקרא כד ז) ונתת על המערכת. כלומר, על כל אחת מהן לבונה זכה (ויקרא כד ז). וכלי זה נקרא בזך. ואמרו זכרונם לברכה (מנחות כו א) ששני הסדרים מעכבין זה את זה, ושני הבזיכין מעכבין זה את זה, ומיום שבת ליום שבת (שם צט ב) מוציאים את הלחם ומסדרין לחם אחר מיד. וזה שמוציאים הוא (יומא יז ב) שחולקין שתי המשמרות, הנכנסת והיוצאת, עם כהן גדול ואוכלין אותו. וכיצד מסדרין אותו, שארבעה נכנסין בלחם ובבזיכין וארבעה מקדימין לפניהם לטל הלחם מעל השלחן. ואמרו זכרונם לברכה (מנחות צט ב) שהיו מכונין בהנחתו להיות טפחו של זה בצד טפחו של זה, לקים מה שנאמר לפני תמיד. וצורת הלחם וענין הנחתו כיצד היה כדי שיהא האויר שולט בו, ויתר פרטיה, מבארים בפרק אחד עשר ממנחות (צד, א) [פרק ה' מהלכות תמידין].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים הכהנים, כי להם העבודה, ולא לנשים.

פרשת תצוה

פרשת תצוה יש בה ארבע מצות עשה ושלוש מצות לא תעשה.

צח. מצות עריכת נרות במקדש.

להטיב נרות תמיד לפני השם יתברך, שנאמר (שמות כז כא) יערך אתו אהרן ובניו, כלומר יערך הנר לפני השם יתברך, וזוהי מצות הטבת נרות הנזכרת בגמרא (יומא יז ב).

משרשי המצוה. שצונו השם יתברך להיות נר דולק בבית המקדש להגדלת הבית לכבוד ולתפארת בעיני הרואים, כי כן דרך בני איש להתכבד בבתיים בנרות דולקים, וכל ענין ההגדלה בו כדי שיכניס האדם

בלבו כשיראהו מורא וענוה. וכבר אמרנו (במצוה טו) כי במעשה הטוב תכשר הנפש. וכל זה סובב על היסוד הבנוי לנו כי הכל נגזר מצד המקבלים עם היותי מאמין באמת כי יש למקבלים בעיניי אלה חכמות נכבדות וסודות נפלאים. ואולם גם אנחנו נכתב הנראה כפשוטן של דברים, והכל לשם שמים.

דיני המצוה, כגון מה שאמרו (תוי"כ אמור יג יא) הדלקת הנרות דוחה שבת כקרבנות שקבוע להם זמן שנאמר בו תמיד, ושנתן (מנחות פט א) לכל נר ונר חצי לג שמן שנאמר מערב עד בקר, ושערו חכמים שזה השעור יספיק בלילי טבת, וכן נותנין בכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום. ומענין מצות ההטבה הוא הדשון, ודשון המנורה והטבתה מצות עשה בבקר ובין הערבים. והדשון הוא שכל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שכבה ומקנחו ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר, ונר שלא כבה מתקנו. ונר אמצעי (מערב) אם כבה מדליקו מאש שעל המזבח החיצון. והאחרים מדליקין זה מזה, שמושך את הפתילה ומטה אותה עד שהאור נתפשת בה, לפי שאין כבוד המצוה להדליקן מנר אחר.

ויתר פרטיה, מבארים בפרק שמיני ממנחות (פו א) וממקומות מתמיד. זהו דעת הרמב"ם זכרונו לברכה (תמידין ומוספין פ"ג). במצוה זו שהטבת הנרות היא הדלקתן כמו שפרשנו, אבל דעת מפרשים אחרים (רש"י שמות ל ז) היא שההטבה היא הדשון והקנוח ותקון הפתילות, וזו היא מצוה בפני עצמה, וכן נראה בפרק התכלת במסכת מנחות (מט ב, א) [פ"ג מהלכות תמידין ומוספין]

ונוהגת בזמן הבית בכהנים. וכהן העובר עליה ולא ערך הנרות כמצוה, בטל עשה.

צט. מצות לבישת בגדי כהנים.

שנצטוו הכהנים ללבוש בגדים מיחדים לגדלה וכבוד ואז יעבדו במקדש, שנאמר (שמות כח ד) ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו.

משרשי המצוה. היסוד הקבוע לנו כי האדם נפעל לפי פעלותיו ואחדי מחשבותיו וכונותיו, והשליח המכפר צריך להתפיס כל מחשבותיו וכונתו אל העבודה, על כן ראוי ללבוש בגדים מיחדים אליה. שכשיסתכל בכל מקום שבגופו מיד יהיה נזכר ומתעורר בלבו לפני מי הוא עובד. וזה כעין תפילין שנצטוו הכל להניח בקצת הגוף שיהיה לזכרון מחשבת הכשר. ואף על פי שגם הכהן היה מניח תפילין, לגדל ענינו היה צריך גם זה.

ומן הטעם הזה נאמר (פסחים סה ב) שנתחילו להיות ארך הכתנת על כל גופו עד למעלה מן העקב מעט, וארך (יומא עב ב) בית יד שלה עד פס ידו, והמצנפת (רמב"ם מהל' כל מקדש פ"ח הי"ט) ארכה שש עשרה אמה ומקיפה בראשו כדי שיראה אותה בכל עת שישא עיניו, והאבנט שחוגר במתניו ארכו שלשים ושתים אמה ומקיפו ומחזירו על גופו כדך על כרך ונמצא שמרגיש בו בכל עת בזרועותיו שמתוך גבהו ברב ההקפים, הזרועות נוגעות בו על כל פנים. וכל זה ראייה למה שאמרת למודה על האמת, מלבד שיש בענין כבוד לבית ולעבודה בהיות העובד מלבש בלבוש מיחד לעבודה. וכבר כתבנו (במצוה צה) כי בהגדלת הבית ובמוראו יתרככו שם לבות החוטאים וישבו אל יי'.

דיני המצוה. כגון באור המלבושים שהם שלשת מינין בגדי כהן הדיוט מין אחד, ובגדי כהן גדול שני מינין, בגדי זהב ובגדי לבן. ושל כהן הדיוט הם ארבעה כלים, ושמש כן, כתנת מכנסים ומגבעת ואבנט. הכתנת היא כעין חלוק רחב של ישמעאלים, והמכנסים צורתן ידועה בכל מקום, והיו שלהם גדולים ממתנים ועד ירכים, כלומר, עד הירכים שהוא הנקרא גינוי. אמנם המגבעת הוא כלי שמניחין על הראש עשוי ככובע. האבנט הוא כמין אזור שחוגרין בו אלא שהם היו מקיפין בו הרבה הקפין מה שאין אנו עושין כן באזור. וארבעת כלים אלה של פשתן היו לבנים וחוטן (יומא עא ב) כפול ששה, והאבנט (שם יב ב) לבדו רקום בצמר, ובאלו היה עובד לעולם כהן הדיוט, ומתן (שם סט א) ללבשן ביום בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה, דמתן להנות בהן, חוץ מן האבנט לפי שהוא שעטנו ולפיכך אסור שלא בשעת עבודה.

ושל כהן גדול הם שמונה ושמש כן, כתנת ומכנסים ואבנט כשם השלשה של כהן הדיוט, ומצנפת לכהן גדול במקום מגבעת לכהן הדיוט, שזה וזה על הראש נתון, אלא שהמצנפת הוא עשוי כמין בגד ארוך שצונפין בו הנשים ראשן, וכהן גדול צונף בה, והמגבעת עשויה כמין כובע, הרי ארבעה של כהן גדול שהיו ארבעתן של פשתן לבדו לבנים וחוטן כפול ששה, ומעשה רוקם היו עשויין, אבל לא היה דומה רקימתן לרקימת האבנט של כהן הדיוט. ועוד היו לו ארבעה אחרים של זהב ושמן, חשן, אפוד, מעיל, ציץ. ובכל השמנה היה עובד עבודת חוץ, אבל בפנים שהוא לפני מן הפרכת לא היה עובד לעולם כי אם בבגדי הבד. ואחר שעבד בהן ביום הכפורים אחד, אינו חוזר (יומא כד א) ועובד בהן לעולם, שנאמר (ויקרא טז ג) והניחם שם. וכל זמן שיעבד הכהן, בין הדיוט בין גדול, בפחות מבגדיו המיוחדין לעבודה ההיא או ביותר מהן עבודתו פסולה, וגם יתחייב מיתה בידי שמים, כמו שלמדו הדבר רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין פג ב, זבחים יז ב, יח א) מוחגרת להם אבנט והיתה להם כהנה (שמות כט ט). בזמן שבגדיהם עליהם, כהנתם עליהם. אין בגדיהם עליהם, אין כהנתם עליהם, ויחשבו כזר העובד שהוא במיתה. ויתר פרטיה, מבארים בפרק שני מזבחים ובמקומות מיומא (עא ב) וסכה (ה א) [פ"י מה' כלי המקדש]

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בזכרי כהנה. ועובר עליה ועבד מחסר בגדים או יותר חיב מיתה בידי שמים כמו שכתבנו.

ק. שלא יזח החשן מעל האפוד.

שלא נסיר החשן מעל האפוד. וענין חשן ואפוד כבר זכרנו למעלה, שהם שנים משמונה בגדי כהן גדול, והחשן היה נתון כנגד לבו של כהן לפניו, והאפוד מאחוריו מכון כנגד החשן שלפניו והיה באפוד ממעשה האפוד בעצמו כמין שתי ידות יוצאות ממנו שחוגר עצמו הכהן בהן והוא נקרא חשב האפוד. ואותו חשב האפוד אחר שחגר עצמו בו ונתן החשן על לבו, היה עומד תחת החשן. וצוה הכתוב לקשר טבעות שהיו קבועות בחשן עם טבעות שהיו קבועות באפוד בפתיל תכלת כדי שיהיה נתון החשן על החשב דרך קביעות והדר, שאם לא יקשר אותם באותן טבעות, יהיה החשן נד ונבדל מחשב האפוד ונוקש על לוח לבו של כהן, ועל זה נאמר (שמות כח כח) ולא יזח החשן מעל האפוד. כלומר, מעל חשב האפוד, ותרגומו לא יתפרק. והמפרק חבורו בשעת עבודה לוקה מלאו זה.

משרשי המצוה. שרצה השם יתברך לטובתנו לזכותנו בהגדלת אותו הבית הקדוש ולהיות כל אשר בו מכון וקבוע על מכונו, בין ענין כליו שיהיו בתכלית השלמות בין ענין כלי המשרתים, כגון מלבושים אלה שהן מלבשים בהן בשעת העבודה, שהכל יהיה נכון ושלם בתכלית השלמות לא יחסר שום נוי בכל הדברים, ובאמת כי מנוי הענין הוא, שלא יהיה החשן נע ונד על לוח לבו אלא יעמד שם קבוע כמין חמר. ועד ששמענו טוב מזה נחזיק בזה.

דיני המצוה. כגון מעשה החשן והאפוד וסדר לבישתן ויתר פרטיה מבארים במדות (צ"ל מכות כב א).

ונוהגת מצוה זו שלא נסיר החשן מעל האפוד, בזמן הבית בזכרים ונקבות, כלומר, שאחד איש או אשה שפרק חבורם לוקה.

קא. שלא לקרע המעיל של כהנים.

שלא להכרית פי המעיל של כהן גדול, שנאמר (שמות כח לב) לא יקרע.

משרשי המצוה. לפי שהקריעה דבר של גנאי אצלנו וענין השחתה, ואף כי בפי הבגד, נתרחקנו מן הדבר והזהרנו עליו בלאו כדי שילבשהו הלוּבשו באימה וביראה ובנחת ודרך כבוד שיירא מלקרעו ומלהשחית בו דבר.

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, כלומר שכל מי שקרעו, בין איש בין אשה, או אפילו הכריתו במספרים במזיד לוקה.

קב. מצות אכילת בשר חטאת ואשם.

שנצטוו הכהנים לאכל בשר קצת מן הקרבנות, כגון החטאת והאשם, שנאמר עליהם (שמות כט לג) ואכלו אתם אשר כפר בהם, ואמרו זכרונם לברכה (פסחים נט ב) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. וענין מעשה החטאת והאשם איך היו עושין אותן ומקום וזמן אכילתן כסדר שלהם, נכתבנו בעזרת השם, וכלל הדבר, שכל בשר קרבן החטאת והאשם היה נאכל לזכרי כהנה בעזרה חוץ מן האמורין שבהן, ואין לבעלים בהם כלום, ושם יתפרש גם כן מה הן האמורין ובכלל מצות עשה זה גם כן שיאכלו חלקם המגיע אליהם מכלל הקרבנות שנקראין קדשים קלים, וכן אכילת התרומה בכלל המצוה. ואולם אין אכילת קדשים קלים ותרומה כמו אכילת בשר חטאת ואשם, שבאכילת חטאת ואשם, תשלם כפרת המתכפר, כמו שאמרו זכרונם לברכה (פסחים שם) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, ואכילת קדשים קלים ותרומה, לא יוסיף ולא יגרע במצות המקריב והנותן.

משרשי המצוה. היסוד הקבוע אצלנו כי כל פעלות הקרבנות להכשיר מחשבתינו וכונתינו לטוב, ולהשפיל הנפש המתאוה אשר בנו ולהגדיל ולחזק נפש השכל אל המצות. ועל כן נצטוינו להתנהג בכל עניני הבית והקרבנות דרך מעלה וגדלה וכבוד למען תנוח בלבבנו יראה וענוה ושפלות הרוח בהיותנו שם, גם בזכרנו אותו ממקומנו. ובאמת כי מן הנהגת הכבוד אל הקרבן שהכפרה תלויה בו, להיותו נאכל אל המשרתים בעצמם ולא שיתנוהו לעבדיהם ולכלבם או ימכרוהו לכל קונה, וכן מן הכבוד הוא שיאכל במקום קדוש. וכן שלא ישהו אכילתו הרבה כדי שלא יסריח ותהיה הנפש קצה בו, הלא כל זה מראה בענין גדלה וחשיבות.

דיני המצוה. במקומן נאריך בהן קצת כמנהגנו.

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בזכרי. כהנה. והעובר עליה ולא אכל חלקו המגיע מהן בזמן המגבל לו, בטל עשה ונענש עוד מצד כפרת הבעלים שתלויה בו, כמו שאמרנו. והרמב"ן זכרונו לברכה (בספר המצות שרש יב) לא ימנה מצוה זו, כי אמר שזה חלק מחלקי מצות הקרבנות הוא שצוה השם יתברך בהם מי יאכלם ולמי יהיו, והאמת שהכפרה תלויה בזה.

קג. מצות הקטרת קטרת.

שנצטוו הכהנים להקטיר קטרת סמים פעמים בכל יום על מזבח הזהב, שנאמר (שמות ל ז) והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר בהיטיבו וכו'. ובכל שנה ושנה מצוה עליהם לעשות ממנה כדי להקטיר בה כמו שאמרנו. ועשיתה והמצוה שנעשית בה בכל יום נחשב למצוה אחת, לפי שסוף מצות עשיתה אינה אלא להקטיד בה, ואף על פי ששני כתובים של מצוה מצאנו בין העשייה וההקטרה שנאמר בסדר כי תשא (שמות ל לד) קח לך סמים וגוי' על עשיתה, וכאן כתוב והקטיר עליו אהרן וגוי', אף על פי כן ראיתי למחשבי המצות שחושבין הכל מצוה אחת, ואין בזה מחלקת ביניהם כלל. אבל יחלקו בה בענין אחר, כי הרמב"ם זכרונו לברכה ימנה קטרת של שחרית ושל ערבית מצוה אחת, והרמב"ן זכרונו לברכה כתב (בסוף ספר המצוות) שהן נמנות שתים, וראיותיו בספרו.

משרשי מצוה זו. גם כן להגדיל כבוד הבית ולהיות מעלתו ומוראו על פני כל אדם. ואי אפשר להגדיל דבר בלב בני אדם ומחשבתו, רק בדברים שהוא חושב אותם לגדלה וימצא בהם תענוג ושמחה. וידוע כי ענין הריח הטוב הוא דבר שנפש אדם נהנית בו ומתאוה אליו ומושך הלב הרבה. וריח הקטרת היה הטוב שאפשר לעשות על ידי אדם, עד שאמרו זכרונם לברכה בפרק אמר להם הממנה (תמיד פ"ג מ"ח) כי מריחו היו מריחין בו בשעת הקטרה מריחו עד ירושלים.

מדיני המצוה. מה שאמרו בבריתא בכריתות (ו א) שפטום הקטרת היתה אחד עשר סממנין, ארבעה מהן מפרשין בתורה, והשבעה קבלה, ומה שאמרו (יומא כו א, תמיד פ"ז מ"ג) שהקטרת נעשית בין על ידי כהן גדול או הדיוט. ואמרו (מנחות מט א) שאם לא הקטיר בבקר מקטיר בין הערבים כל השעור של יום אחד שהוא משקל (כריתות שס) מאה דינרין, ומשקל הדינר ידוע. ובכל יום היה מקטיר חצין בבקר וחצין בערב אחר תמיד של בין הערבים קדם הטבת הנרות כלן, אחר הטבת חמש פתילות מהן, (יומא יד ב) כי לא היה מדליקן רצופין. וכך היו עושין ענין זה, (תמיד שס) כהן שזכה להקטיר הקטרת נוטל כלי מלא קטרת גדוש וטני שמו, ופורשין כל העם (כלים פ"א מ"ט) מן ההיכל ומבין האולם ולמזבח שנאמר (ויקרא טז יז) וכל אדם

לא יהיה באהל מועד וגוי, ומקטיר כדרך שמפרש שם בגמרא (תמיד פ"ו מ"ג) שמשליך הקטרת בנחת על הגחלים אשר במחתת הזהב ומשתחוה ויוצא. ויתר פרטיה וכיצד היא נעשית, ומה שהיו אומרים בשחיקת הסממנים היטב הדק היטב, לפי שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (כויתות שם) כי הקול יפה לסממנין בעוד ששוחקין אותם, הכל בכריתות ובתמיד [פרק ג מהלכות תמידין ומוספין]

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה, והמקטיר כדינו קים עשה זה.

קד. שלא להקטיר ולהקריב על מזבח הזהב.

שלא להקריב במזבח הזהב שבהיכל כי אם קטרת שבכל יום, זולתי הזאת הדמים מיום הכפורים ליום הכפורים, שנאמר (שמות ל ט) לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו.

כבר כתבנו למעלה תשובה לשואל על צד הפשט על ענין מצות בנין בית הקדוש לאל ברוך הוא, וענין היות שם כלים יקרים לעבודה ושלחן ומנורה. ואחרי זאת אין ליגע מחשבתנו במה שאינו צריך ולחפש טעם למה יצוה האל לבל נקטיר במזבח הזהב קטרת זרה, שאם כן יחיבנו לחפש למה צוה אותנו להיות נרות המנורה שבעה ולא שמונה. ואל הפרטים אין חקר לנו ולא תשיג בהן המחשבה לעולם. ואם תלחצני להשיב בפרטים על כל פנים, אומר על צד הפשט, אם לא שהקבלה תכריח לפי דברי רבותינו זכרונם לברכה הקדושים המקבלים שלא יהיה בפרטים טעם אחר, אלא נאמר שאחר שנתחיבנו לבנות בית ולעשות כלים נצטוינו בהם על צד אחד מן הצדדין, ובא בהן אחד מן החשבונות שאי אפשר למעשה בלתי אחד מהן. ואולם אחר שנצטוינו בהן באה הצואה עליהן לעשות במצוה דרך קבע לעולם, ולא נוסף ולא נגרע כי התוספת והגרוע במכון בשלימות קלקול, וכל מצותיו ברוך הוא שלמות ותמימות. ואולם שמעתי כי יש למקבלים בכל אחד מן הפרטים טעמים נפלאים וסודות עמוקים.

ונוהגת מצוה זו שלא להקריב במזבח הזהב כי אם קטרת, בזמן הבית בכהנים. והעובר על זה והקריב או זרק בו כי אם דבר הראוי להקריב בו כמו שאמרנו, חיב מלקות.

פרשת כי תשא

פרשת כי תשא ארבע מצות עשה וחמש מצות לא תעשה

קה. מצות נתינת מחצית השקל בשנה.

שיתן כל אחד מישראל מבן עשרים שנה ומעלה בין עני בין עשיר מחצית השקל. שהוא משקל עשרה גרה כסף בכל שנה ליד הכהנים, שנאמר (שמות ל, יג) זה יתנו כל העובר על הפקדים. והיו מניחין הכל בלשכה אחת שבמקדש, ומשם היו מוציאין (שקלים פ"ד) לקנות תמידין ומוספין וכל קרבן הקרב על הצבור ונסכיהם, והמלח שמולחין בו את הקרבנות, ועצי המערכה, ולחם הפנים ושכר העושה לחם הפנים, והעמר ושתי הלחם, ופרה אדמה, ושעיר המשתלח, ולשון של זהורית.

משרשי המצוה. שרצה הקדוש ברוך הוא לטובת כל ישראל ולזכותם שתהיה יד כלם שוה בדבר הקרבנות הקרבים לפניו כל השנה בהתמדה ובענינים אלו הנזכרים, ושיהיו הכל, אחד עני ואחד עשיר, שוים במצוה אחת לפניו להעלות זכרון כלם על ידי המצוה שהם כלולים בה יחד לטובה לפניו. ועלית הזכרון הכל נאמר מצד המקבל על הדרך שכתבנו למעלה (מצוה צז).

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שקלים פ"א מ"א) שבאחד באדר משמיעין על השקלים, וש אפילו דל שבדלים חייב בו, ואם אין לו שואל מאחדים או מוכר כסותו שעליו ונותנו, שנאמר (שמות ל טו) והדל לא ימעיט, ואינו נותן בפעמים הרבה אלא הכל בפעם אחת, והוא משקל שמנים גרעיני שעורה, שהשקל השלם היה בימי משה משקל מאה וששים שעורה, והכל חיבין לתנם, (שקלים שס) כהנים לויים וישראלים, גרים ועבדים משחררין אבל לא נשים ועבדים וקטנים, ואם נתנו מקבלים מהן, אבל לא מן הגוים, חלק ונחלה לא יהיה להם בתוכנו. ועוד אמרו זכרונם לברכה (שקלים פ"א מ"ו) שכל מי שאינו נותן חצי שקל ממש שהיה מטבע באותו זמן, ונותן בעבורו כסף במשקלו או פרוטות שמוסיף על משקל שקלו זה מעט, ואותו המעט נקרא קלבון (מטבע קטן). ואותו המעט הוא

שכר השלחני שמשתכר כשהוא מחליף חצי שקל שהיה קבוע בשביל פרוטות. ולפיכך שנים שהביאו שקל שלם בין שניהם חיבין בקלבון, שאלו רצו להחליפו צריכים היו לתת הקלבון לשלחני, וכמו כן יתנוהו לגזבר, לפי שבחצי שקל חיבם הכתוב, ולכן חיבים בו או בערכו בכוון. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (שקלים פ"ב מ"א) במי שאבד שקלו בדרך מה דינו, ויתר רבי פרטיה, מבאדים במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת שקלים [פ"א מה' שקלים]

ונוהגת בזמן הבית שחיבים לתת אותה כל ישראל, בין העומדין בארץ או חוצה לארץ. ושלא בזמן הבית, אין חיב בה אדם ואפילו העומדים בארץ. והעובר עליה ולא נתנו בטל עשה, וענשו גדול מאד, שפרש עצמו מן הצבור ואינו בכלל כפרתן. ועכשו בעונותינו, שאין לנו מקדש ולא שקלים, נהגו כל ישראל (מגילה כ"ט א) לזכר הדבר לקרות בבית הכנסת בכל שנה ושנה פרשה זו של כי תשא עד ולקחת את כסף הכפרים בשבת שהוא לפני ראש חדש אדר לעולם.

קו. מצות קדוש ידים ורגלים בשעת עבודה.

לרחץ (סהמ"צ להרמב"ם עשה כד) הידים ורגלים בכל עת הכנס להיכל (ע"י תוס' יומא ה ב בד"ה להביא) והבא לעבד עבודה, וזאת היא מצות קדוש ידים ורגלים, שנאמר (שמות ל"ט) ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם בבאם אל אהל מועד וגוי' או בגשתם אל המזבח וגוי'.

משרשי המצוה. היסוד הקבוע שאמרנו להגדיל כבוד הבית וכל המלאכות הנעשות שם, על כן ראוי לנקות הידים שהן העושות במלאכה בכל עת יגעו הכהנים בעניני הבית. ומזה השרש אמרו זכרונם לברכה (זבחים י"ב) שאין הכהן צריך לקדש ידיו בין עבודה לעבודה אלא פעם אחת בבקר, ועובד כל היום וכל הלילה, והוא שלא יישן ולא יטיל מים ולא יסיח דעתו. נראה מכל זה שאין הכונה ברחיצה מתחלה אלא להגדלת כבוד הבית שאפילו היה טהור ונקי בתחלת באו שם צריך לרחץ. ומשהתחיל בעבודה, אין צריך עוד לרחיצה בין עבודה לעבודה זולתי ביום הכפורים לרב חמרו של יום, לפי שכל עסק עבודת הבית אנו מחזיקין ורואין בלבנו טהור, נקי וקדוש.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים כ"ב) שהיוצא חוץ לחומת העזרה טעון קדוש ידים, ואם קדש ידיו היום צריך לחזור ולקדש למחר, אף על פי שלא ישן כל הלילה, שהידיים נפסלות בלינה. ושמצוה לכתחלה לרחץ בשחרית פניו ידיו ורגליו, ושמצוה לקדש במי הכיור (שם

כב ב) ואם קדש מאחד מכלי שרת כשר דיעבד, אבל לא מכלי חול אפילו דיעבד. ושאין מכניסין ידיהן לתוכו אלא שופכין ממנו על ידיהם, וגם זה דרך כבוד, ואין אנו מצדיכין כן בענין נטילת ידים בחלין לטל מן הכלי ולא בתוכו, שאף על פי שאנו מצריכין כלי לנטילת חלין, ויסוד הדבר הוא מפני שמצאנו כלי לנטילה בקדש, מכל מקום בקדשה הוא דמעט רחמנא ממנו ולא בתוכו, אבל בחלין אין לנו מעוט. ואף על פי שנטילת החלין משום סרך הקדשים היא, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (חולין קד א) משום סרך תרומה, מכל מקום אין לנו להשוותם לגמרי בכל דיניהם, ודי לנו לחיב בנטילה ובכלי בחלין משום סרך זה, ולהניח מעוטו דממנו שנאמר בו במקומו. ואפילו בתרומה עצמה נטילת ידים בה מדרבנן הוא, כי מן התורה לא נמצא טהרה רק בכל הגוף בבת אחת. ומה שאמרו זכרונם לברכה (חולין שם) שהנטילה מדכתיב (ויקרא טו יא) וידיו לא שטף וגו', אסמכתא בעלמא הוא, כן כתוב בספר המצות של הרמב"ן זכרונו לברכה. (עי' ספר המצוות שרש א בד"ה בתשובה השנית).

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים כא ב) כמה מים צריך להיות בכיור אין פחות משעור מים הראויין לנטילת ארבעה אנשים, שנאמר ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם והיו אהרן אלעזר ואיתמר ופנחס עמהם. וכל מים כשרין לקדוש, בין מי מעין או מי מקוה, ונפסלין בלינה. וכיצד מצות קדוש, (זבחים יט ב) מניח ידו הימנית על רגלו הימנית, וידו השמאלית על רגלו השמאלית, ורוחץ עומד ולא יושב, לפי שמכלל העבודה הוא קדוש ידים ורגלים, וכל עבודות המקדש מעמד הן, שנאמר (דברים יח ה) לעמד לשרת. וכל זה למעלת הבית. ויתר פרטיה, מבארים בפרק שני מזבחים (יט, ב).

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה בלבד. והעובר עליה ולא קדש ידיו ורגליו שחרית, או שיצא מן המקדש והסיח דעתו וחזר ועבד בלא קדוש חיב מיתה בידי שמים, ועבודתו פסולה, בין כהן גדול או הדיוט.

קז. מצות משיחת כהן גדול ומלכי בית דוד בשמן המשחה.

לעשות שמן המשחה על הענין שצותה התורה לעשותו שנאמר (שמות ל כה) ועשית אותו שמן משחת קדש וגו'. שיהיה מוכן למשח בו כל כהן גדול שיתמנה כמו שכתוב (ויקרא כא י) והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה. וכן מושחין בו קצת המלכים, וכן גם משחו בו הכלים של בית המקדש, ולא יצטרכו למשח לעתיד אלא בעבודה יתקדשו, וזהו

שכתוב (שמות ל לא) יהיה זה לי לדרתיכם, כן אמרו זכרונם לברכה בספרי (נשא ז א).

משרשי המצוה. שרצה האל ברוך הוא שנעשה פעלה בנפשותינו ביום שנעלה להתחנך בכבוד עבודתו הקדושה תראה בנו גדלה ושבח, וזהו משיחת השמן, לפי שענין המשיחה בשמן הטוב לא יעשוהו רק למלכים והשרים הגדולים. וגם מיסוד המצוה להיותו מוכן בבית לעת הצרך למעלת המקום, כי ידוע על דרך משל כי ממעלת בעל הבית הנכבד להיות מוכן בבית כל הצריך בה ולא תתעכב שם מלאכה עד הכן הצריך אליה.

דיני המצוה. כגון מעשה השמן כיצד נעשה, מר קנמון קדה חמש מאות שקל מכל אחד, אלא שהקנמון נשקל בין שתי פעמים להרבות בו שתי הכרעות, וקנה בשם חמשים ומאתים שקל, וכלם נמצאים באיי הודו, ושמן זית שעור הין, שהוא שנים עשר לג, ואחר זה שיתבשל הכל כדי צרכו חוזר הכל למדת השמן שהוא שנים עשר לג, וסימן יהיה "זה" בגימטריא י"ב הוי, ויתר פרטיה בפרק ראשון מכריתות. (ה ב)

ונוהגת בזמן הבית, והיא ממצוה המטלות על הצבור כמו בנין הבית וכליה.

קח. שלא יסוך זר בשמן המשחה.

שלא למשח בשמן המשחה שעשה משה אלא כהנים לבד. שנאמר (שמות ל לב) על בשר אדם לא ייסך. ונתבאר בכתוב שמי שמשח (שנמשח) בו במזיד, חיב כרת, שנאמר (שם לג) ואשר יתן ממנו על זר ונכרת. ואם נמשח בו בשוגג, חיב חטאת קבועה. כלומר, שאין חלוק בו בין הדל והעשיר אלא דבר קבוע הוא לכל.

משרשי מצוה זו. גם כן להגדלת הבית וכל אשר בו, ולכן אין ראוי להדיוטות להשתמש באותו השמן הנכבד שבבית רק הנבחרים בעם לבד, שהם כהנים ומלכים. ובכן בהמנע ההמון ממנו, ייקר בעיניהם עד מאד ויתאוו אליו, כי גדל ערך הדברים בלב רב בני אדם לפי מעוט המצאם אצלם.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (כריתות ו ב) שחיוב הכרת והקרבת אינו עד שיסוך ממנו שעור כזית, ושלא חיבנו הכתוב (שם ה ב) אלא על אותו שעשה משה ולא על אחר שיעשה שום אדם, וקבלה בידינו (שם

שנס נעשה בו שיספיק לעולם. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם) שאין מושחין בו לדורות כל הכהנים המתחנכים לעבודה אלא כהן גדול ומשוח מלחמה ומלכי בית דוד, וכל שאר מלכים אינם נמשחין בזה השמן אלא בשמן אפרסמון, והחלוק שיש במעשה משיחת המלך למעשה משיחת הכהן. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם) שאין מושחין מלך בן מלך אלא אם כן יש עליו מחלקת, ועל כן נמשח שלמה. ויתר פרטיה מבארים בפרק שלישי [ראשון] מכריתות [פ"א ופ"ב מהלכות כלי המקדש]

ונוהגת מצוה זו של אסור משיחת השמן בכל מקום שימצא ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה וסך ממנו כזית במזיד, חייב כרת, בשוגג, חייב חטאת

קט. שלא לעשות במתכנת שמן המשחה.

שלא לעשות שמן המשחה, שנאמר (שמות ל לב) ובמתכנתו לא תעשו.

משרשי המצוה. מה שכתבנו באסור משיחתו (במצוה הקודמת). ענין המצוה, שאמרו זכרונם לברכה (כריתות ה ב) כי מעולם לא נעשה ממנו אלא אותו שעשה משה במדבר, ואמרו שנס נעשה בו שכלו קים לעתיד לבוא, ומה שהוציאו ממנו למשיחת המשכן וכליו, הברכה השלימה. ושאין חייבין על עשיתו אלא כשעשאוהו בסכום סממניו, וזהו לשון במתכנתו מלשון חשבון כלומר, בחשבון סממניו, ויתר פרטיה מבארים בפרק ראשון מכריתות [שם].

ונוהגת מצוה זו של אסור עשית השמן בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה ממנו במזיד, חייב כרת, בשוגג, חייב חטאת קבועה.

קי. שלא לעשות במתכנת הקטרת.

שלא לעשות קטרת כדמות קטרת, כלומר שתהיה הרכבתו על ענין אותם המשקלים ויכון להקטיר לעצמו בה, שנאמר (שמות ל לז) במתכנתה לא תעשו לכם. ונאמר עליה (שם לח) איש אשר יעשה כמוה להריח בה. כלומר, שיתכון בעשיתה להקטיר עצמו.

משרשי המצוה. מה שכתוב (במצוה קח) באסור משיחת השמן.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (כריתות ה א) שהעושה אותה להתלמד או למכרה לצבור פטור, והעושה אפילו קצת ממנה כל זמן שנעשה אותו קצת לפי משקלת הקטרת שחייב. ומה שאמרו (שם ו א) שהקטרת היתה נעשית בזמן הבית בכל שנה ושנה, ואם חסר העושה אותה אחת מסממניה חייב מיתה. ויתר פרטיה, מבארים בפרק ראשון מכריתות [ה' כלי המקדש פי"ב]

ונוהגת מצוה זו של אסור עשיתה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה ממנה לפי משקלה להריח בה במזיד חייב כרת, בשוגג חייב חטאת קבועה. אבל המריח בה לבד ולא עשאה, אינו חייב כרת אלא דינו כדין כל הנהנה מן ההקדש.

קיא. שלא לאכל ולשתות תקרבת עבודת אלילים.

שלא לאכל ולשתות תקרבת עבודה זרה, שנאמר (שמות לד יב טו) השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ וגוי' וקרא לך ואכלת מזבחו.

משרשי המצוה. להרחיק ולסלק כל ענין עבודה זרה וכל דבר המיחס אליה מבין עינינו ומחשבתינו. וביסוד רחוק העבודה זרה, כתבנו למעלה (מצוה כו ופז) מה שידענו בו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז נא ב) שכל דבר שעשו ממנו תקרבת לעבודה זרה אסור, אפילו מים ומלח. כלומר, שאף על פי שמים ומלח הם דברים קלים ואפשר לומר בהם שאינם לתקרבת ולא הניחוס לפני עבודה זרה לכונת כבוד כלל, אף על פי כן אסור. וכן אסרו זכרונם לברכה (שם כט ב) לרב רחוק כל יין של גוי אף על פי שלא ידענו בו שנסכוהו לעבודה זרה, והוא נקרא להם סתם יינם. אלא שחלקו זכרונם לברכה (שם עד א) בין הנסך הידוע לסתם יינם, שהידוע אסורו במשהו מן התורה, ולוקין עליו, מדכתיב (דברים יג יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. ובסתם יינם שאין אסורו אלא מדבריהם אין בחיוב שתיתו אלא מכת מרדות, ובשותה ממנו רביעית. אבל בפחות מרביעית אין בו מכת מרדות. ומכל מקום אסור הוא מדבריהם אפילו במשהו בהנאה. ובשאר דברים שבעולם חוץ מיין, לא החמירו זכרונם לברכה לאסור כל הנמצא בידם

בסתם מפני חשש תקרבת עבודה זרה או חשש עבודה זרה עצמה זולתי בדברים שבהם נכר שהם עשאוּם לכך, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז מא א) בענין צלמים שסתם הצלמים לעבודה זרה יעשוּם, ולפיכך אסרו אותם. ואפילו המוצא אותם משלכים אינו רשאי לטלם כי אם בתנאים ידועים כמו שפרשוּם הם זכרונם לברכה (שם מא א). וכן נראה בודאי בכל דבר שהישראל חושב שנעשה בו תקרבת שאסור לו ללוקחו מהם.

ועוד עשו הרחקות רבות בענין היין לפי שהיה עקר שמחת הזבח להם, ועוד שהתורה הזכירה אסורו בפרוש, כמו שכתוב בפרשת האזינו (דברים לב לח) ישתו יין נסיכם. ועל כן החמירו זכרונם לברכה בו ואמרו (ע"ז נח א) להרחקת הענין שאפילו יין של ישראל מיד שיגע בו גוי יהא אסור אפילו בהנאה. ואל יקשה עליך איך יוכל הגוי לאסר יין של ישראל, והא קימא לן (חולין מ ב) אין אדם אוסר דבר שאינו שלו? מפני שלא נאמר זה אלא כגון משתחוה לבהמת חברו שלא עשה מעשה בגוף הדבר, אבל כל זמן שיעשה מעשה בגוף הדבר ואפילו מעשה מועט כי האי דנגיעה יש לו כח לאסר דבר שאינו שלו מדרבנן שהחמירו בדבר, אבל לא מדאוריתא עד שיעשה מעשה גדול, כגון שחיטת בהמה שהוא מעשה גדול. וכן אם נסך היין לפני העבודה זרה ממש גם זה הוא מעשה גדול. אבל בנגיעה ביין שלא בפני עבודה זרה מעשה מועט הוא. ומכיון שהוא מועט ואין האסור אלא מדרבנן התירו זכרונם לברכה (ע"ז נט ב) לטל תשלום מה שאסר מיד האוסר. ואף על פי שבגוף הדבר החמירו לאסרו בהנאה, בתשלומין לא החמירו לפי שאין התשלומין אלא כעין תשלומי נזק ואינו נהנה מדבר האסור אלא שלוקח תשלומי נזקו מיד האוסר.

וכן החמירו זכרונם לברכה הרבה ברחוק יין שנתנסך ממש לעבודה זרה או בכל דבר שהוא מעבודה זרה יותר מכל אסורין שבתורה, שאין לך דבר שאסור בהנאה בכל התורה שנתערב בהתר ואיננו נכר, שלא יהא תקנה בהנאתו, ואפילו לח בלח, עם מה שאמר רבן שמעון בן גמליאל בגמרא (שם עז א) שימכר כלו לגוים חוץ מדמי האסור שבו, והוא שיהא מן הדברים שאינן נקחין מן הגוי כדי שלא יכשל בהן שום אדם מישראל שיקחנו מן הגוי. אבל ביין נסך גמור ובכל דברי עבודה זרה אין להם תקנה בימכר כלו לגוי וכו', וכל שכן שאין להם תקנה ביוליד הנאה לים המלח. ומיהו דוקא כשנתערב יין נסך ממש ואפילו טפה ממנו בקנקן מחזיק כמה סאין הוא דין זה שאין תקנה להנאתו לעולם. אבל אם נתערב ממנו חבית אחת בחביות אחרות של יין כשר, כיון שלא נתערב גוף האסור ממש אלא כל אחד בפני עצמו הוא עומד, יש לו תקנה בתקנת רבן שמעון בן גמליאל שימכר כלו לגוים וכו'. וכן בסתם יינן יש לו תקנה בתקנת רבן שמעון בן גמליאל ואפילו נתערב ממש, כדין שאר אסורין, כיון שאינו יין נסך גמור.

ועוד יש לך לדעת שכל אסורין שבתורה שאוסרין תערבתן בהנאה אין אוסרין אותן אלא אם כן יש מן האסור שנתערב בהתר בכדי נתינת טעם בהתר, זולתי אם יהיה אותו אסור דבר חשוב, כי כל דבר חשוב כגון

חתיכה הראויה להתכבד וכיוצא בה אוסרין בכל שהן, אבל כל שאינו דבר חשוב אינו אוסר תערבתו בהנאה אלא אם כן יהיה בו בכדי נתינת טעם, כמו שאמרנו (ע"ז עג א) חוץ מיין נסך, וכל עניני עבודה זרה שאוסרין במשהו בהנאה כל שנתערב עמהם. ואין שום דבר אחר בעולם יוצא מכלל זה חוץ מכלאי הכרם (וערלה) וחמץ בפסח לדעת קצת מפרשין שהן אוסרין בהנאה תערבתן באחד ומאתים, בין במינן בין שלא במינן, (ותרומה) (וערלה) (ועולה) באחד ומאה. ולענין התקנה שיש להם כבר אמרנו כי לכל האסורין יש תקנה בתקנת רבן שמעון בן גמליאל חוץ מכל אסורי עבודה זרה, שנתרבה גוף האסור ממש, שאין לו שום תקנה לעולם, וזהו מתמר עבודה זרה. והפך והפך בגמרא כי כל זה תמצא בה מבאר עם הפרושים הטובים. ושמר הדברים כי בהרבה מקומות בתלמוד תצטרך אליהן, ועל כן הארכתני בהן שלא כמנהגי בקונטרסין אלו.

ועוד הרחיקונו זכרונם לברכה (שם סב א) מאסור יין נסך לומר, שאפילו שכר של יין נסך יהא אסור בהנאה גם הפליגו ברחוקו לומר שאפילו הנשכר לשבר חביות יין נסך אם יהיה שכרו אסור מפני שהוא רוצה בקיומו זמן מועט, כלומר, שרוצה שיהיה קים היין בחביות עד שישברם הוא כדי שירווח שכרו על השבירה, כי הם זכרונם לברכה רצו לעקר ממחשבתנו שלא נהיה חפצים בקיומו אפילו רגע אחד לרב מאוסנו בכל מיני עבודה זרה והיתה התשובה ישבר ותבוא עליו ברכה שממעט את התפלה.

ויתר פרטיה הרבים, כגון מי שעושה יין נסך לאסרו אפילו בהנאה, ומי אוסרו בשתיה דוקא, ומאימתי נעשה יין נסך, ודיני מגעו של גוי בכונה ושלא בכונה, וכחו וכח כחו וסיוע ישראל עמו, ואי זו שמירה תספיק לנו בייננו בביתו של גוי או בביתנו אם יש שם גוי, או בקרון והניח שם גוי, כגון הנכנס והיוצא, שמתר היין, ודיני האסור שיש לנו בכלי יינן, ודיני הכשרן, ורבי הפרטים שבאו לנו גם כן בכלי בשוליהן והוא הענין הנקרא געולי גוים, ודיני רחוקנו שלא לשקץ נפשנו גם כן בענינין הנגררים אחר דברים אלו המאוסים, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות טז, ב) שלא לאכל ולשתת בכלים מאוסים, כגון כלי השתן והצואה וקרנא דאמנא לפי שיש בדבר שקוץ הנפש. ויתר פרטיה אלו, מבארים בפרקים האחרונים של עבודה זרה וקצת מהן בחלין.

ונוהגת אזהרה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ואכל כל שהוא או שתה אפילו טפת יין נסך גמור במזיד לוקה. שאין דין דברים אלו כדין שאר דיני אסורי מאכלות שהן בכזית ודין שתיה ברביעית, לפי שעל עבודה זרה הזהירה תורה ואמרה (דברים יג יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, כלומר, ואפילו כל שהוא.

בזאת המניעה של יין נסך הרמב"ם זכרונו לברכה (בספר המצוות) והרמב"ן (בהשגותיו) זכרונו לברכה שניהם יודו שיש בזה לאו ושהוא נמנה בחשבון הלאוין, אמנם נחלקו בו בענין זה, (ספר המצוות ל"ת קצ"ד) כי הרמב"ם זכרונו לברכה יוציא אסור יין נסך מן המקרא שכתוב בפרשת האזינו שנאמר (דברים לב לח) ישתו יין נסיכם, ואסור שאר תקרבת עבודה זרה מלא ידבק בידך מאומה מן החרס, ומלא תביא תועבה (דברים ז כו). והרמב"ן זכרונו לברכה כתב, כי מפסוק זה של דהשמר לך נלמד אסור כל תקרבת עבודה זרה ויין נסך בכלל. ואני כתבתי זה המקרא כדעתו שלא כמנהגי בכל הספר, כי כלם כתבתים כדעת הרמב"ם זכרונו לברכה. אבל בכאן ראיתי שהפסוק הזה נאה מאד לדרש ממנו הענין, ועוד שיש בו אזהרה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (עירובין צו א) כל מקום שנאמר בו השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ובפסוק ישתו יין נסיכם אין שם אזהרה. וגם ראיתי גדולים ממחשבי המצות שכתבו כן.

קיב. מצות שביתת הארץ בשנת השמטה.

לבטל עבודת הארץ בשנה השביעית, שנאמר בחריש ובקציר תשבת. ובא הפרוש, שעל [ה] שנה השביעית נאמר, שנצטוינו שלא לעסק בה כלל בעבודת הארץ. ונכפלה המצוה הזו באמרו במקום אחר (ויקרא כה ה) שנת שבתון יהיה לארץ. וכן ושבתה הארץ שבת ליי (שם ב). וכבר כתבתי (לעיל מצוה פד) כל ענינה משלם למעלה בסדר אם כסף תלוה את עמי במצות והשביעית תשמטנה ונטשתה. שבאה לצוות על הפקר פרות שנה זו לכל, ואף על פי שכאן היה מקומו.

קיג. שלא לאכל בשר בחלב.

שלא לאכל בשר וחלב שנתבשלו ביחד, שנאמר (שמות לד כו) לא תבשל גדי בחלב אמו. וזה הכתוב בא לאסור האכילה וההנאה בבשר בחלב. ואל יקשה עליך, אם כן למה לא נאמר בפרוש אסורו בלא תאכל. והוציאו בלשון בשול שהתשובה בזה, מפני שנתחדשה אסור אכילתו מאסור שאר אכילת אסורין, ששאר אסורין אין חיובן אלא אם כן נהנה באכילתן, וכאן אפילו לא נהנה באכילתן מכיון שבלעו ואפילו יבלענו חם ושורף גרונו בו וכיוצא בו שאין לו הנאה בו מכל מקום לוקה, כמו שאמרו זכרונם לברכה בפרק שני מפסחים (כה א) להכי לא כתב רחמנא אכילה

בגופיה למימרא שלוקין עליו שלא כדרך הנאתו. ומכל מקום אין לוקין עליו (חולין קח א) אלא דרך בשול כלשון שהוציא הכתוב אסורו.

ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה (שם קטו ב) שזה שנכתב בתורה אסור הבשול שלש פעמים שהוא ללמד אסור אכילה ואסור בשול ואסור הנאה, אין ראוי לנו למנות בחשבון הלאוין אלא השנים, לפי שאסור אכילה והנאה דבר אחד הוא, כמו שאמרו זכרונם לברכה (שם) כל מקום שנאמר לא תאכל, לא תאכלו, אחד אסור אכילה ואחד אסור הנאה במשמע. כי התורה תוציא כל ההנאות דרך כלל בלשון אכילה, לפי שהיא הנאה תמידית לאדם וצריך אליה, וכענין שכתוב (שמות כה יא) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. שיכנה ההנאה לאכילה.

ואם תתפש עלי, אם כן למה נכתבו שלשה לאוין, דשנים יספיקו לפי זה שאמרתי? יש להשיבך, דודאי אם נכתב במקום אחר לא תבשל שילמד על אסור בשול, ובמקום אחר לא תאכל שיכלל אסור הנאה ואכילה כמו שאמרנו, היה בדין שלא יכתב השלישי, שאין צורך עוד בו, שכבר היינו למדים אכילה והנאה בלא תאכל מן הכלל שבידינו דבכלל אכילה הנאה במשמע. אבל עכשו שלא הזכרה בו אכילה בשום מקום, לא היינו למידים ההנאה אלא עם הלאו השלישי. ואין לך לשאל עוד ולמה לא כתב רחמנא לא תאכל באחד מהם ויספיק בשנים, שכבר הודעתוך כי לענין נצטרך שלא יזכיר בו הכתוב לשון אכילה, מפני שהחיוב בו אפילו שלא כדרך הנאתו. למדנו מעתה כי מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין שם) חד לאסור אכילה וחד לאסור הנאה וחד לאסור בשול אין הכונה בהם שיהיה הכתוב השלישי ללאו אחר, אלא שנצטרך ללמד ממנו הנאה, וברוך שבחר בדבריהם.

משרשי המצוה. כתבנו (מצוה צב) באסור הבישול בפרשת ואלה המשפטים על צד הפשט מה שיכלנו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין קיג א) שאין אסור בשר בחלב מן התורה אלא בבשר בהמה טהורה, אבל לא בבהמה טמא ולא בחיה אפילו טהורה, ולא בעוף, בין טהור בין טמא, ונסמכו בזו במה שכתוב שלש פעמים בתורה גדי שהוא לשון מעוט, שהיה לו לכתב בשר, ובא הפרוש על זה (חולין קיג א) גדי ולא בהמה טמאה, גדי ולא חיה, גדי ולא עוף. ולפיכך אמרו זכרונם לברכה כי שלשה אלה מתר לבשלם בחלב ומתרין בהנאה, אבל באכלה אסרום זכרונם לברכה לגדר בשר בהמה שאסור דבר תורה, כדי שלא יתחלף לבני אדם בשר בבשר, ולפיכך מפני שהדבר קרוב שבשר בבשר מתחלף, החמירו גם בגדר זה כמו שהחמירו בבשר הבהמה ממש בקצת ענינים. שאסרו בהם שלא להעלותם על השלחן כלל. ולפי דעת קצת המפרשים חיבו בהם גם כן שהיה בין אכילתם לאכילת הגבינה כמו בעקר האסור דהינו בשר בהמה, אבל

בבשר דגים וחגבים לא גדרו בהם כלל, שאין בשרם דומה כלל לבשר בהמה ולא יבואו בני אדם לטעות בזה.

ועוד החמירו בענין זה (שם קח א) גם שיש אסור מחדש בזה יותר משאר אסורי מאכלות לפי קצת מן הפרושים, שבענין בשר בחלב אם נתערב חלב עם הבשר ואין בחתיכת הבשר שנתערב בו ששים כנגד החלב אנו רואין שניהם כחתיכת אסור, ואם נפלה אותה חתיכה בקדרת בשר או בקדרת חלב משערין בכלה, וזהו אמרם זכרונם לברכה (חולין קע) חתיכה עצמה נעשית נבלה והטעם מפני שתערבתן אוסרתם, ולפיכך אחר שנתערבו הרי הן כחתיכת נבלה. ובשאר אסורין אינו כן, שאסור שנתערב בחתיכת התר ואין בחתיכה ששים לבטל האסור ואחר כך נפלה לקדרה, אין משערין אלא בשעור האסור שנפל בה והיא בעצמה תסיע ל [ה] עלות האסור, לפי שאותה חתיכה לא נעשית נבילה ונמצא ההתר שבה כמו שאר ההתר שבקדרה ומסיע להעלות האסור. ואמנם החתיכה עצמה אם היא נכרת, אסורה לעולם כדעת קצת מן המפרשים.

ואמרו זכרונם לברכה (תמורד לג א) שאפרו של בשר בחלב אסור כאפר כל אסורי הנאה שטעונין קבורה. ואמרו גם כן (חולין קיג ב) שלא אסרה תורה בשר בחלב אלא בחלב של בהמה חיה, אבל בחלב המתה אינו נאסר. ולפיכך הכחל מתר מן התורה בחלבו, אלא שחכמים אסרוהו לגדר עד שימרק חלבו ממנו, כמו שנבאר במקומו (שם קט ב). וחלב הנמצא בקבת הבהמה יש בו שני התרין אחד שהוא בכלל חלב של מתה, ועוד שאינו אלא כפרש בעלמא שכבר נתעכל שם, ולפיכך מתר לכתחלה, ואין צריך לומר שהנמצא שם קרוש מתר שהוא ודאי כפרש, אלא אפילו הצלול התירו הגאונים. המבשל שליל בחלב חיב, וכן האוכלו, אבל המבשל שליה או עור וגידין ועצמות ועקרי קרניים וטלפים פטור. ויתר פרטי המצוה מבארים בפרק שמיני מחלין (קג ב).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ואכל כזית מן הבשר והחלב שנתבשלו יחד במזיד לוקה. אבל נהנה בו, כגון שנתנו או מכרו, אינו לוקה, לפי שאפשר להנאה בלי מעשה. וכל שאין בו מעשה, אין לוקין עליו, ואפילו סך ממנו, אפשר דלא לקי לפי שהוא שלא כדרך הנאתו, שאינו עשוי לסוך, ויש לדון בו גם כן שילקה.

פרשת ויקהל יש בה מצות לא תעשה אחת. והיא.

קיד. שלא יעשו בית דין משפט מות בשבת.

שלא יעשו הדינין דינים בשבת, כלומר, שמי שנתחייב מיתה בבית דין לא ימיתוהו בשבת, שנאמר (שמות לה ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, ובא הפרוש עליו בזה (יבמות ו ב) שלא ישרפו בית דין בשבת מי שנתחייב שרפה, והוא הדין לשאר מיתות. ויש לנו לדרש ממנו דבר זה, שהרי לגופיה אינו צריך, שהרי כבר כתיב במקום אחר (שמות כז) לא תעשה כל מלאכה, והבערה לצורך מלאכה היא, אלא ללמד ענין בפני עצמו נכתב, ופרשו בו שבא ללמד את זה שאמרנו. וזה לשון המכלתא (ר"פ ויקהל) לא תבערו אש שרפה בכלל היתה ויצאת ללמד מה שרפה מיחדת, שהיא אחת ממיתות בית דין, ואינה דוחה את השבת, אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת. ועם כל זה שלמדנו בפסוק זה, יש לדרש בו מה שדרשו בו עוד גם כן הבערה (יבמות ו ב) לחלק יצאת. כלומר, שהעושה בשבת הרבה אבות מלאכות בבת אחת בהעלם אחד, שיהיה חייב חטאת על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה. ובגמרא דבני מערבא אמרו (ירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ו) בכל מושבותיכם רבי אילא בשם רבי ינאי מכאן לבתי דינין שלא יהו דנין בשבת.

משרשי המצוה. שרצה השם יתברך לכבד היום הזה שימצאו בו מנוחה הכל, גם החוטאים והחייבים. משל למלך גדול שקרא בני המדינה יום אחד לסעדה, שאינו מונע הפתח מכל אדם, ואחר יום הסעדה יעשה משפט. כן הדבר הזה שהשם ברוך הוא צונו לקדש ולכבד יום השבת לטובתנו ולזכותנו, כמו שכתבתי למעלה (מצוה לא, לב). וזה גם כן מכבודו של יום הוא.

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בזכרים, שהם בעלי המשפט. וחייבים להזהר לבל יעשו דין בשבת. ואם עברו וצוו לשרף בריה בשבת עברו על לאו זה, ואין לוקין עליו אם לא עשו בו מעשה. ואם עשו בו מעשה, כגון ששרפוהו הם בידיהם, אם יש עדים והתראה נסקלין, בשוגג מביאים חטאת לכפרה.

פרשת אלה פקודי אין בה מצוה

פרשת ויקרא

פרשת ויקרא יש בה אחת עשרה מצות עשה וחמש מצות לא תעשה.

קטו. מצות מעשה העלה.

לעשות העלה כמשפטה, שנאמר (ויקרא א ג) אם עולה קרבנו וגוי כמו שכתוב בפרשה.

משרשי המצוה, מה שכתבתי (מצוה צה) במצות הבית על ענין הקרבנות סדר ויקחו לי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה במעשה העולה, שהיתה נעשית כן, שוחטין את הבהמה בעזרה, והשחיטה כשרה אפילו בזרים. ומקבלת הדם ואילך מצות כהנה, וזורק הכהן הדם ומפשיט אותה ומנתחה אברים שלמים, דכתיב לנתחיה, ופרשו זכרונם לברכה (חולין יא א) ולא נתחיה לנתחים. וכשמנתח מסיר גיד הנשה מן הירך ומקטיר כל הנתחים על גבי המזבח. וצמר שבראשי הכבשים ושער שבזקן התישים, והעצמות והגידיים והקרניים והטלפים בזמן שהם מחברים מקטירים הכל, שנאמר (שם ט) והקטיר הכהן את הכל. פרשו לא יעלו, שנאמר (דברים יב כז) ועשית עלותיך הבשר והדם.

וסדר הנתוח כיצד היה (עיי' תמיד פ"ד) והדחת בני המעים כיצד, ובכמה בני אדם מוליכין את האברים למזבח, שאמרו זכרונם לברכה (יומא כו, ב) כי הכבש בששה, והשור בארבעה ועשרים בעולות צבור, ועולות (יומא שם במשנה) יחיד בפחות. וענין עולת העוף כיצד נעשית, ויתר פרטיה מבארים בזבחים (סד ב).

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. וכהן שעבר ולא עשאה כסדר הזה, ביטל עשה.

קטז. מצות קרבן מנחה.

לעשות מלאכת המנחה על הענין הנזכר בתורה בפרשיותיה, שנאמר (ויקרא בא) ונפש כי תקריב קרבן מנחה. וכתוב (שם ה) ואם מנחה על המחבת, וכתוב עוד (שם ז) ואם מנחת מרחשת.

וענין המנחות הוא קרבן הבא ממיני הקמחים ולא מבעלי חיים. וכבר כתבתי למעלה (במצוה צה), כי הקרבן בבעלי חיים הוא באמת דמיון חזק אצל האדם להכניע ולהשפיל הנפש המתאוה והחוטאת כמו שהוא רואה שבעל חיות כמותו, אלא שאין בו שכל, נשרף וכלה. וכמו כן הנפש החוטאת מצד חלשת השכל תכלה ותאבד גם כן אם תתמיד בפעולות בהמיות שהן החטאים, כי החטא לא יבוא רק משרש בהמי.

והקרבן במה שהוא שאינו בעל חיים אף על פי שהוא בא גם כן להכנעת היצר שיראה האדם כי בשביל חטאו נצטרך לשרף (מ) ממונו ולכלותו, באמת אין דמיונו חזק כמו בבעלי החיים. ומן הדומה לפי הפשט, כי על כן יקרא מנחה מפני שענינה מעט מקרבן בעל חיים כמו שמנחות בני אדם יהיו במועט ברב הפעמים. ועוד מפני שהרבה מהן באות נדבה, ומה שאינו בחיוב אצל בני אדם יקרא מנחה.

ואלו הן כל מיני המנחות שהיו מקריבין בזמן הבית הבאות בפני עצמן, כלומר שאינן באות למנחת נסכים, רוצה לומר בגדרת קרבן אחר. שלש מנחות הן שהן באות בשביל כל הצבור והם (מנחות סח ב) עמר בפסת, שתי הלחם בעצרת, לחם הפנים בכל שבת, ושלתן נקראות מנחה. ותשע של יחיד ואלו הן א) מנחת חוטא, והיא המנחה שיקריב העני כשיתחייב חטאת ולא תגיע ידו. ב) מנחת סוטה, והיא מנחת הקנאות הכתובה בפרשת נשא (במדבר ה טו). ג) המנחה שיקריב כל כהן כשיכנס לעבודה שמקריב אותה בידו, והיא הנקראת מנחת חנוך. ד) המנחה שמקריב כהן

גדול בכל יום, והיא נקראת מנחת חביתין. ה) מנחת הסלת, והיא באה בנדר ונדבה. ו) מנחת המחבת, והיא באה בנדר ונדבה. ז) מנחת המרחשת, והיא באה בנדר ונדבה. ח) מנחת מאפה תנור והיא חלות, והיא באה בנדר ונדבה. ט) מנחת מאפה תנור והיא רקיקין, ובאה בנדר ונדבה. מנחות אלו, מהן סלת חטים ומהן שעורים, מהן נאכלות לכהנים חוץ מן הקמיצה, ומהן שהן נשרפות כלן, ואחד מהם חמץ, והיא שתי הלחם שמביאין ביום עצרת, שגם הן נקראות מנחה, ואינן קרבות לגבי מזבח. ועל שתי הלחם אינו נאמר בתורה כשאסרה דרך כלל כל המנחה אשר תקריבו ליי לא תעשה חמץ, פרט באלו והוציאם מן הכלל, ועליהם נאמר שם (ויקרא ב יב) קרבן ראשית תקריבו אתם ליי, כלומר באלו לא אסרתי לכם החמץ, ומכל מקום אל המזבח לא היו עולים מכיון שהיה בהן חמץ, וכמו שנאמר בהן (שם) ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח. כל השאר היה מצה. וסדר הבאתן כך היא (סוטה יד ב) אדם מביא סלת מתוך ביתו בכלי כסף או זהב או של מתכת ומוליכה אצל הכהן, והכהן מוליכה אצל המזבח וקומץ ממנה הכהן בראשי אצבעותיו, ומקטיר הקמץ כלו במזבח והשאר נאכל לכהנים. זהו סדר הנאכלות וסדר הנשרפות והמלאכות שנעשות במנחות על ידי זרים והנעשות בהן על ידי כהנים. ויתר פרטיה מבארין במסכת הבנויה על זה, והיא מסכת מנחות (מו א, נו א)

ונוהגת עשית המנחות בזמן הבית בזכרי כהנה. וכהן שעבר ושנה מעשה המנחה המפרש בה בטל עשה.

ק"ז. שלא להקריב שאר או דבש.

שלא להקריב שאור ודבש על גבי המזבח, שנאמר (ויקרא ב יא) כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי. ונכפלה המניעה בראש הפסוק, שנאמר כל המנחה אשר תקריבו ליי לא תעשה חמץ. והדבש הוא שם כולל לדבש הידוע. וכן דבש תמרים שהוא סתם הדבש של תורה, וכן מוהל היוצא מן הפרות המתוקין ובכלל לא תקטירו הוא גם כן שלא לתת ממנו בפטום הקטרת, וכמו שהפטמים אומרים יפה היה הדבש לקטרת אלא שאסרתו התורה.

שרשי מצוה זו נעלמים מאד למצא אפילו רמז קטן מהם. ואולם מפני שכבר הודעתי בפתיחת דברי שכונתי באלו הטעמים שאני כותב להרגיל הנערים ולהטעים להם בתחלת בואם לשמוע דברי ספר, כי יש לדברי תורה טעמים ותועלות, ויקבלום על דרך ההרגל שלהם וכפי חלשת שכלם, ואל יהיו להם המצות בתחלה כדברי הספר החתום, פן יבעטו בהם מתוך כך בנערותם ויניחום לעולם וילכו (להבל) בהבל. על כן אכתב

בהם כל אשר יעלה בתחלת המחשבה, ואל יתפש עלי תופש בשום דבר אחרי ידע הכונה.

ואמר עניני הקרבן כלם לעורר מחשבות המקריב, ולפי המעשה ההוא יקח דמיונותיו בנפשו, הכל כאשר כתבנו כבר (במצוה צה וקט"ז), ועל כן בהרחיק החמץ, שהוא נעשה בשהיה גדולה, מקרבנו יקח דמיון לקנות מדת הזריזות והקלות והמהירות במעשה השם ברוך הוא, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ה מ"כ) הוי קל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות וכו'. ונתחייב הענין במנחת היחידים יותר ממנחת הצבור, לפי שהיאוש והעצלה נמצא ביחיד יותר כי הרבים יזהירו זה את זה, ולכן לא תקפיד התורה על זה במנחת הצבור הבאה מזמן לזמן, כגון שתי הלחם של עצרת. אבל בלחם הפנים אף על פי שהוא נקרא גם כן מנחת צבור, מחמת שהיא מנחה תמידית בכל שבת ושבת, תקפיד התורה בה, ונצטוינו גם כן בה שתהיה מצה.

ובענין הרחקת הדבש נאמר אל הילדים רכים כדי ליסרם, שהוא סבה לדמיון שימעט האדם מלרדף אחר המאכלים המתוקים לחכו כמנהג הזוללים והסובאים ימשכו לעולם אחר כל מתוק, ולא יתן לבו כי אם אל המאכלים המועילים לגופו וצריכים למחיתו ושומרים על בריאות אבריו. ולזה ראוי לכל בעל שכל לכוון במזונו ושתייתו לא לכונת הנאת משוש הגרון. ולו חכמו בני אדם ישכילו זאת, כי כל ענין חוש המשוש חרפה היא להם, כל שכן שאין ראוי להם לכוון אליו ולהנות בו רק הצריך אל הטבע בהכרח, ומאנשי החכמה כתבו חוש המשוש אשר חרפה לנו.

ועוד שמעתי טעם באסור שאור ודבש, לפי שהשאור מגביה עצמו, וכן הדבש מעלה רתיחתו הרבה, ולכן נתרחקו לרמז כי תועבת יי כל גבה לב (משלי טז ה). ועוד ראיתי בפרוש הרמב"ן זכרונם לברכה (שם) שכתב כן וזה לשונו ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד לא יובאו מן הדברים אשר להם היד החזקה לשנות הטבעים, וכן לא יבאו מן הדברים המתוקים לגמרי כמו הדבש, רק מן המזוגים, כאשר אמרו זכרונם לברכה (בראשית רבה יב טו) בבריאת העולם שתף מדת הרחמים במדת הדין ובראו, עד כאן.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה שכל המנחות (מנחות נב ב) הקרבות לגבי המזבח באות מצה כמו שאמרנו. וכן שירי המנחות שאוכלין הכהנים אף על פי שהם מתרין לאכל אותם בכל מאכל ובדבש, אין אוכלים אותן חמץ. שנאמר (שם ו) לא תאפה חמץ חלקם. ויש במשמע אפילו חלקם לא יחמיצו. ואם החמיץ שיריה לוקה. ולוקין על כל עשייה ועשייה שבה. כיצד? לשה חמץ או ערכה חמץ או קטפה חמץ או אפאה חמץ לוקה, שנאמר לא תעשה חמץ לא תאפה חמץ, לחיב על מעשה יחידי, שבעשיתה חמץ חייב מלקות. ואין לותתין (רש"י פסחים לו א) חטים של מנחות שמא יחמיצו. ואף על פי כן אמרו זכרונם לברכה (מנחות נה א) שהמנחות

הנאפות היו נלושות בפושרין, ומשמרין אותן שלא יחמיצו, שהכהנים זריזים הן. ושאר ודבש אסורן (אוסרים) בכל שהוא, שנאמר לא תקטירו ממנו. כלומר אפילו כל שהוא. ואינו חיב (רמב"ם פ"ה איסורי מזבח ה"א) אלא אם כן הקטירין עם הקרבן או לשם הקרבן. ואחד המקטיר עצמן או תערבתן (מנחות נח א) לוקה. אבל הקטירין בפני עצמן לשם עצים (זבחים עו ב) פטור, שנאמר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. לריח ניחוח אי אתה מעלה, אבל אתה מעלה לשם עצים. ויתר פרטיה מבארים במסכת מנחות (נב ב נח ב).

הרמב"ם זכרונם לברכה (בספר המצוות ל"ית צח ובהלכות אסורי מזבח פ"ה ה"א) חשב אסור שאור ודבש ללאו אחד, כלומר, שאם הקריב שאור ודבש שניהם יחד אינו לוקה אלא אחת, וכן אם הקריב כל אחד בפני עצמו לוקה על כל אחד מלקות אחת. ונתן טעם לדבריו, שזהו לאו שבכללות, ובלאו שבכללות כזה לוקין מלקות אחת על שני דברים. והרב רבנו משה בר נחמן זכרונו לברכה (בהשגותיו על ספר המצוות שס) חלק עליו לחשב שאר ודבש שני לאוין, ואמר שאינו רואה כאן לאו שבכללות, שהרי בחמץ מיחד לאוה בפרוש, שנאמר לא תאפה חמץ ואם כן לאו דדבש אף על גב דאכא שאור בהדיה (בתריה) יש לנו לומר הדבש נדרש אותו לחודה, ונמצא לאו בכל אחד. ויתר ראיותיהם בספרם.

ונוהגת בזמן הבית בכהנים בזכרים, כי להם העבודה.

קית. שלא להקריב קרבן בלא מלח.

שלא להשבית מלח מעל הקרבן או המנחה, כלומר שלא יקריבו הכהנים שום קרבן או שום מנחה אלא אם כן ישימו בהן מלח, שנאמר (ויקרא ב יג) ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך, וכתוב גם כן (שם) על כל קרבנד תקריב מלח.

משרשי המצוה. כתבתי למעלה בראש הסדר.

מדיני המצוה, אמרו זכרונם לברכה (מנחות כא א) שמצוה למלה הבשר יפה כעין מלוח הבשר לצלי שמולחו משני צדדים. ובדיעבד (רמב"ם פ"ה איסורי מזבח ה"א י"ג) אפילו מלח כל שהוא כשר. ומלח שמולחין בו הקרבנות הוא משל צבור, כמו העצים. ואין היחיד מביא מלח או עצים לקרבנות, וכל זה מהגדלת הבית דבמקום עשירות ליכא עניות (שבת קב, ב). ובשלשה מקומות היו נותנין המלח, בלשכת המלח, בלשכת המלח ועל גבי הכבש ובראשו של מזבח. בלשכת המלח היו מולחין האברים, ובראשו של מזבח מולחין

הקמץ והלבונה והמנחות הנשרפות ועולת העוף. ויתר פרטיה מבארין
בפרק שביעי מזבחים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה כי להם להשלים צרכי הקרבן. וכהן
העובר עליה והקריב קרבן או מנחה בלא מלח כלל, בטל עשה וגם עובר
על לאו זה ולוקה, שהרי מעשה יש כאן כשהוא מקריב הבשר התפל
שהזהר עליו שלא להקריבו בלא מלח.

ק"ט. מצות מליחת הקרבן.

להקריב מלח על כל הקרבנות. כלומר, שיתן מלח בבשר הקרבן וכן
בקמח המנחות, שנאמר (ויקרא ב' יג) על כל קרבנד תקריב מלח.

כבר אמרנו במצות בנין הבית (מצוה צה), כי משרשי מצות הקרבן להכשיר
ולהישיר נפש המקריב אותו. ועל כן לעורר נפשו של מקריב נצטוו
בהקרבת דברים הטובים והערבים והחביבים עליו, וכמו שכתבנו
למעלה. והמלח בו גם כן מן השרש הזה, כדי שתהיה אותה פעלה שלמה,
לא תחסר לפי הנהגת האדם דבר, כי אז יתעורר לבו אליו יותר, כי כל
דבר מבלי מלח לא יערב לאיש לא טעמו ולא אף ריחו. ומלבד זה יש במלח
ענין אחר רומז, כי המלח מקים כל דבר ומציל על הפסד והרקבון. וכן
במעשה הקרבן ינצל אדם מן ההפסד, ותשמר נפשו ותשאר קימת לעד.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות כ' א) כי כל הקרבנות
נמלחין קדם שיעלו למזבח. ואין לך דבר שקרב למזבח בלא מלח חוץ מן
הנסכים והדם והעצים, ודבר זה קבלה ואין לו מקרא. ואם עבר והקריב
בלא מלח הקרבן כשר ונרצה, חוץ מן המנחה שהמלח מעכבה שנאמר בה
בפרוש ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך. ויתר פרטיה מבארין
בספרא ובמקומות ממנחות (יח א, כא ב) [הלי איסורי מזבח פי"ד הי"א].

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. ועובר על זה והקריב מנחה או קרבן
בלא מלח בטל עשה, ועוד שהוא עובר על לאו, דכתיב (שם) ולא תשבית
מלח וגו'.

קכ. מצות קרבן בית דין אם טעו בהוראה.

שיקריבו סנהדרי גדולה קרבן אם טעו והורו שלא כהלכה בעברות חמורות שחיבין עליהם כרת, ועשו הקהל או רבן על פיהן, שנאמר (ויקרא ד יג) ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר וגו'.

כבר כתבתי למעלה (מצוה צה) כי מכוונות הקרבן להכנעת נפש המתאווה ולהגדיל נפש השכלית, ועל כן בהגיע אל הגדולים טעות בדבר ידוע כי בחלשת השכל ארע להם, וראויים לחזקו על כל פנים, ועל כן יבואו אל הבית אשר שפע השכל עליו ויעשו מעשה הקרבן וישיבו אל לבם בכח הפעלה גריעות הנפש הבהמית הטועה וחשיבות השכלית המישרת והזכה, ומתוך מחשבת טהרה זו ישגיחו וישכילו בכל הוראותם לעולם.

מדיני המצוה. (כגון) מה שאמרו זכרונם לברכה (הוריות ד ב) שיש טעות בהוראות בית דין חיבין להביא הקרבן ולא (על) העושה על פיהם, ויש שהעושה חיב ולא הם. ואלו מן התנאים הצריכים בדבר שיהיו בית דין חיבין ולא העושים על פיהם שיהיו המורים של שבעים ואחד. ויהיה ראש הישיבה עמהם בשעה שהורו, ויהיו כלם ראויים להוראה, שנאמר (במדבר טו כד) אם מעיני העדה עד שיהיו להם לעינים, כלומר ראוין להוראה, ויטעו רבם בדבר זה שהורו בו, ויורו בפרוש שיאמרו לעם מתרים אתם לעשות, ויעשו כל הקהל או רבם על פיהם, ויהיו העושים שוגגין על פיהם ומדמין שהדבר שהורו בית דין כדת הורו, ולא שידעו אותן עושים שטעו ועשו אף על פי כן. ועוד שיורו לבטל מקצת ולקיים קצתה (הוריות ג ב). אבל לא לעקר כל מצוה אחת, שנאמר (ויקרא ד יג) ונעלם דבר, ולא כל הגוף. וזהו (גרסת) גזרת הכתוב. ואפשר כי טעם הענין ששגגת עקירת כל גוף המצוה אין לחוש שלא תתגלה במהרה. וכשיודע להם החטאת, שידעו גופו של דבר שהורו בו בשגגה ולא שיספקו על אי זה דבר ארעה להם השגגה ואף על פי שידעו כי בודאי שגגו באחת. ואף שהודיעום החוטאים ואמרו להם בזו שגגתם, כיון שהם אינם זוכרים אותו דבר בכוון פטורין, שנאמר (שם יד) ונודעה החטאת. כלומר, להם ולא שיודיעום אחרים. כל אלה התנאים צריכין להיות בדבר שיתחיבו הבית דין בקרבן ולא העושים על פיהם.

ואמרי שיתחיבו הבית דין קרבן, רוצה לומר שיביאו קרבן שבטי ישראל כנגדם, כמו שמבאר בהוריות (ה, ב). ואם בהוראת עבודה זרה שגגו מביאים שנים עשר שבטים שנים עשר פרים לעולה ושנים עשר שעירים לחטאת. ואם בהוראת שאר כרתות שחיבים על שגגתם חטאת, מביאים שנים עשר פרים.

ואם חסר אחת העושה על פיהם חיב חטאת קבועה, והן פטורין, שלא חיבה התורה בית דין בקרבן זה אלא כשהם בשלמותם לפי שיש בזה הוראה לחטאת כל העם שישגו ראשיהם והם בשלמותם.

ויתר רבי הצדדין שהיחיד חיב והם פטורין, או הם חיבין והוא פטור, וחלוק הקדבנות שביניהם, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ט א) כל המצות שבתורה, שחיבין על זדונן כרת ועל שגגתן חטאת, היחיד מביא כשבה או שעירה והנשיא שעיר, וכהן משוח ובית דין מביאין פר, והוא הכהן הגדול שנמשח בשמן המשחה, (שם יא ב). ויתר פרטיה מבארין במסכת הוריות, ובמקומות מזבחים [הלכות שגגות פי"ד]

ונוהגת בזמן הבית שיש לנו סנהדרי גדולה.

קכא. מצות קרבן חטאת ליחיד ששגג במצות לא תעשה שחיבין עליה כרת.

שיקריב כל שוגג בחטא מהחטאים הגדולים הידועים קרבן חטאת. שנאמר (ויקרא ד כז) ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ וגו'. וזאת היא הנקראת חטאת קבועה, כלומר שהיא לעולם קרבן בהמה ולא יעלה וירד לפי עשר המקריב ועניו. והחטאים שיתחיבו עליהם חטאת (יבמות ט ב) הם לעולם אותן שחיבין על זדונם כרת, ובתנאי שתהיה מצות לא תעשה ויהיה בה מעשה (מכות יג ב).

כבר אמרנו כי משרשי הקרבן להשפיל הנפש החוטאת, כחטאת כאשם תורה אחת להם (ויקרא ז ו). אינני צריך להחזירו על כל אחד ואחד.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (הוריות ט א) שאין חיוב השוגג להביא חטאת אלא על עבירה שחיבים על זדונה כרת, ויש בתורה שלשה חטאים שאף על פי שיש בזדונן כרת אין בשגגתן חטאת. ואלו הן, מגדף, ומבטל מילה, וחדל מעשות הפסח, ונתנו טעם בכל אחד ומפרש במקומו. כל שאר העבירות שזדונן כרת, שגגתן חטאת קבועה, חוץ מטמא שאכל את הקדש. וטמא שנכנס למקדש, שאף על פי שזדונן כרת אין מביאין חטאת קבועה אלא קרבן עולה ויורד, שהוא עוף או קמח, כמו שמפרש בכתוב (ויקרא ה ו יג). נמצאת למד, שכל העבירות שבתורה שהיחיד מביא על שגגתן חטאת קבועה, שלש וארבעים הם. (רמב"ם פי"א מהל' שגגות ה"יא) צא וחשב, כי כן תמצאם, ורבים בעריות. וכן מענין זה מה שאמרו זכרונם לברכה (שבת קיב א) שאין חיוב הקרבן עד שיהא שוגג מתחלה ועד סוף. וחלוקי הידיעות שאפשר שיהיו לשוגג בשגגתו, רבות. ויתר רבי פרטיה מבארים בהוריות (יא א) ובכריתות (ב א), ובמקומות משבת (ע ב) ושבועות (יט א) וזבחים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. ועובר עליה ולא הקריב חטאת
קבועה על שגגתו, בטל עשה.

קכב. מצות עדות.

להגיד העדות בפני (בר"ד לפני) הדינים. בכל מה שנדעהו, בין שיתחייב בעדות מיתה או ממון המועד עליו או שיהיה הצלתו בממונו או בנפשו, שנאמר (ויקרא ה א) והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד ונשא עונו. בכל ענין, חובה (רמב"ם פ"א עדות ה"א) עלינו להגיד העדות לפני הבית דין (ב"ק נה ב).

ואולם חלוק יש בין דיני ממונות לדיני נפשות ושאר אסורין שבתורה, שבדיני ממונות אין אדם חייב להעיד עליהם מעצמו אלא אם כן יתבענו בעל הדבר או בית דין, ובדיני שאר אסורין שבתורה, כגון שראה אחד שעבר על אסור, וכן בעדות נפשות כגון שראה אחד שעבר על אסור, וכן בעדות נפשות, שראה מי שהרג חברו, או בעדות מכות, שהכה האחד את חברו, בכל זה חייב האדם לבא מעצמו ולהגיד העדות לפני הבית דין כדי לבער הרע ולהפריש האדם מאסור.

משרשי המצוה. לפי שיש במצוה זו תועלת גדולה לבני אדם, אין צריך להאריך בהם, כי ידועים הדברים לכל רואי השמש.

דיני המצוה. כגון החלוקין שגלו לנו חכמים זכרונם לברכה שהם במצוה זו בין איש לאיש שלא כל האדם חייב לבא לפני בית דין להעיד להם, שאם היה העד חכם גדול והבית דין פחות ממנו שיש לו להמנע אם ירצה מלהעיד לפניהם, שעשה של כבוד תורה דוחה עשה דעדות, (כמבואר בשבועות לו ב). (רמב"ם שם ה"ג) וכהן גדול גם כן אינו חייב להעיד אלא עדות שהיא למלך בלבד, ומלכי ישראל לא מעידין על אחרים ולא אחרים עליהם משום מעשה שהיה, כמו שבא בסנהדרין פרק כהן גדול (יט א). אבל מלכי בית דוד מעידין ומעידין עליהם, ודנין אותם. ואין (שם כז ב) נמנעין מלקבל עדות בשביל אהבה ושנאה, כי שארית ישראל לא יעשו עולה בעדותם. אבל לענין הדין אינו כן, שאין דנין האוהב והשונא, מפני שהשונא אינו רואה זכות, ולא האוהב חובה.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (שם פ"ג ה"ד) שעקר עדות של תורה הוא מפי העדים ולא מפי כתבם, שנאמר (דברים יז ה) על פי וגו'. אלא שחכמים מפני תקון העולם שימצאו בני אדם ללות תקנו שנחתוך הדין בממון על פי עדים שבשטר כמו מפיהם. והרמב"ן זכרונו לברכה (בסהמ"צ בסוף השורש

השני) הקשה עליו בספר המצות הרבה על זה ויארך הענין אם באתי לכתב כלו. וכלל הדבר, כי הרמב"ן זכרונו לברכה סובר שעדות שטר דאורייתא הוא, דכתיב (ירמיהו לב מד) וכתוב בספר וחתום.

ומדיני המצוה. גם כן מה שאמרו זכרונם לברכה (כתובות יח ב) כל אדם שהגיד (שהעיד) עדותו בפני בית דין וחקרוהו כרצונם אין יכול לחזור ולסתר דבר מכל מה שהגיד בפניהם ולומר שמטעה או שוגג היה או שנזכר אחר כך שאין הדבר כמו שהעיד. ואפילו נתן טעם לדבריו אין שומעין לו. וכל עדות שבשטר הרי הוא כעדות שחקרוהו בית דין כרצונם ושוב אין העדים יכולים לחזור בהם בשום דבר שבשטר. ודנין על פי החתומין בכל דבר הכתוב בשטר, והוא שנהיה בריאים שאותם החתומים הם שחתמוהו אותו שטר לא זיפם מזיף. וזאת החקירה יש לנו לעשותה על פי אנשים שהכירו אותן חתימות שהן כתיבת אותם האנשים החתומים, וצריכין אנו שני עדים שיכירו שתי החתימות, כל אחת מהן יכירו שני העדים. וכן (שם כא ב) אם שנים מן הדינים בעצמן מכירין אותם די לנו בכך, או (שם כ ב) אם החתומים בעצמם לפנינו ויעיד כל אחד על חתימתו די בכך, אבל האחד אינו יכול להעיד על כתיבתו ועל כתיבת חברו. וכן אם כתב ידם יוצא ממקום אחר לפנינו מקימין ממנו. ומפרש בגמרא (שם כ א) שאין מקימין שטר אלא משני שטרות של שתי שדות שאכלום בעליהן שלש שנים אכילה גליה בלא שום יראה ופחד מן תביעת בעלים, או משני שטרות של כתבות, והוא שיצאו מתחת ידי אחר לא מתחת ידי זה הרוצה בקיום, דחשישין שמא הכל זיף. וכן משטר אחר שקרא עליו ערער והחזק בבית דין.

ומה שאמרו זכרונם לברכה גם כן (כתובות כח א) שבעדות של חתימה נאמן קרוב להעיד על כתיבת קרובו שהוא מכירה, ומצטרף עם אחר לקים השטר, ושבעדות זה נאמן אדם בגדלו להעיד ולומר כשהייתי קטן ראיתי כתב אבי או אחי, ומכירה אני עכשו שהיא אותה שראיתי. ומה שאמרו שעשרה בריות פסולות לעדות מן התורה, וכמו שכתבנו למעלה במצות (מצוה עה) אל תשת רשע עד. וכן (וכמו) (קידושין מ ב) מי שאינו במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ שהוא פסול מדבריהם, שחזקה עליו שהוא רשע, והרי כתיב (שמות כג א) אל תשת רשע עד. אבל אם יש בו דרך ארץ ועוסק בקצת מצות מקבלין עדותו אף על פי שהוא עם הארץ. נמצאת אומר, כל תלמיד חכם בחזקת כשר עד שיפסל, ועם הארץ בחזקת פסול עד שיחזק עמנו לטוב. וכן האנשים הבזוים ביותר פסולין מדבריהם, כגון האוכלין בשוק בפני הכל, וההולכים ערומים בשוק. ומכלל הבזוים (סנהדרין כו ב) האוכלים צדקה של גוים בפרהסיא. ויתר פרטיה, מבארים בסנהדרין ושבעות [הלכות עדות פ"א]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנשים, שאין הנשים בתורת עדות לקלות דעתן. והעובר עליה ולא העיד בדיני ממונות כשתבעוהו לעדות בעל דבר או בית דין, או בדיני נפשות ומכות או

ובאסורין של תורה מעצמו, בטל עשה וענשו גדול מאד, כי בכח העדות יתקימו הישובים, על כן נכתב בו (ויקרא ה א) אם לא יגיד ונשא עונו. ואם תהיה העדות אשר כבש עדות ממון וכחש בה העד ונשבע עליה, כלומר שנשבע שאינו יודע לו עדות, חייב להביא קרבן עולה ויורד, ובתנאים הידועים בענין, כמו שמפרש במקומו בשבועות. (ל א) והוא אחד משלשה קרבנות הבאין בין על שוגג בין על מזיד. (כריתות ט א).

קכג. מצות קרבן עולה ויורד.

להקריב קרבן עולה ויורד על חטאים מיחדים, והם, טמאת מקדש. כלומר, אדם שהוא טמא באב הטמאה ונכנס למקדש בשגגה, וטמאת קדשיו גם כן שהוא טמא ואכל בשר קדש בשגגה. ושבועת בטוי. כלומר, שנשבע לשקר על דבר לעשות או שלא לעשות, ושאר צדדי שבועת בטוי הידועים, ועובר עליה בשגגה. וכן שבועת העדות. כלומר, שנשבע לחברו שאינו יודע לו עדות בין בשוגג בין במזיד, על אלו החטאים חייב אדם להביא קרבן עולה ויורד כלומר, לפי עשרו ועניו של אדם, כמו שמפרש בכתוב, שנאמר (ויקרא ה א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. כלומר, קול שבועה שהשביעוהו אם יודע עדות, אם לא יגיד ונשא עונו, וסוף הענין והביא את אשמו, ולא נאמר שם ונעלם ממנו, ללמד שחייב בקרבן בין בשוגג בין במזיד.

וכתיב בטמאת מקדש וקדשיו או נפש אשר תגע בכל דבר טמא וגוי. ונעלם ממנו וגוי. ונאמר על הכל בסוף הענין והביא את אשמו. ולא בא בכתוב מפרש שחייב הטמא שנאמר שם יהיה בהכנסו במקדש או באכלו בשר קדש, אלא מפי השמועה שמענו (שבועות ו ב) שהוא מדבר על זה. ואף על פי שהדבר מפי הקבלה, מצאנו בפרוש במקום אחר חיוב כרת לטמא שאכל קדש או נכנס במקדש, שנאמר (שם ז ב) והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי וטמאתו עליו ונכרתה וגוי. וכתוב אחר אומר בטמא הנכנס למקדש (במדבר יט ב) כי את מקדש יי טמא ונכרתה. ואחר שנכתב כרת בזדון יש קרבן בשגגתו, עם הכלל שלנו שכל שבזדונו כרת יש בשגגתו חטאת. וכתוב בשבועת בטוי (ויקרא ה ז) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים וגוי ונעלם ממנו וגוי, והביא את אשמו. ומנין שהחיוב בה (בם) בקרבן עולה ויורד, שכתוב שם בפרשה (שם ה יא) ואם לא תשיג ידו וגוי.

משרשי המצוה. כבר אמרנו (מצוה צה) כי ענין הקרבן להזכיר ולהשיב החושב אל לבו בכח הפעלה כי הרע מעשיו, ושיבקש מחילה לאל על העשוי, ויזהר על העתיד. ומחכמתו ברוך הוא ובידיעתו, קלות שכל בני איש ומעוט הבנתם ודלות כחם, הקל עליהם הכפרה בחטאים האלה

הנזכרים להיותם כפי עושר בני אדם וענים, לפי שכשלונום קרוב אצל בני אדם, שאין ספק כי (כ) חטא הלשון קרוב ותמידי יותר מחטא המעשה, וזה יספיק לך על השבועות.

גם על ענין טמאת מקדש וקדשיו ידוע שהכשלונו מצוי בו, שענין הטהרה קשה מאד על כל אדם לשמרו עד שיש לו להזהר לאדם הטהור מהתקרב אצל בני אדם מחשש הטמאה, ויאריך הענין אם באתי לכתב מכמה צדדין הכשלונו המצוין בו, ואולם ידוע הוא לכל מבין (עיי' במורה נבוכים ח"ג פמ"א)

ומן השרש הזה שאמרנו שהכשלונו קרוב בענינים אלה הקל להם עוד בשבועת העדות להיותם מביאים כפרה בין על שוגג או מזיד, לפי שענין העדות הוא תמידי ביותר ויצר לב האדם רע, ותולין השקר בשכחה ולא יכוננו עדותם. גם יש מן הבריות שאין משגיחין כל כך ברעה הגדולה שעושין בהטית כוון העדות, אחר שבידיהם לא יגזלו ולא יחמסו, אף על פי שבסבתן אדם עשוק ורצוץ, לא יתנו לב על זה. ועל כן מהתמדת הענין וקלותו בעיני המון העם היה מחסדיו ברוך הוא להיות בו כפרה, בין על שוגג בין מזיד.

ואולם המבין בבני אדם יודע כי כל אשר ירחיקנו האל ממנו אף על פי שנתן הדבר לכפרה, ראוי לנו להרחיקו תכלית הרחוק. והענין הוא כאלו יודיע האל ברוך הוא אל בני אדם דבר פלוני אין רצוני שתעשו אותו בשום פנים, ואולם הנכשל מכם ויעבר עליה יעשה תשובה בכל כחו ויגדר עצמו בהרבה גדרים ויביא קרבן לקבע הדבר בלבו שלא יכשל בו עוד. ומכל מקום לא ניצל האיש ההוא שעבר על מצות בוראו.

מדיני המצוה. שכל אחד מארבעה חטאים אלה מחיב עושהו להביא כשבה או שעירה כדין חטאת קבועה הידוע, ואינו נפטר בעוף או בקמח אלא אם כן הוא עני. ואם הוא עני והביא כשבה או שעירה לא יצא ידי חובתו. והטעם לפי שאחר שרחם האל ברוך הוא עליו ופטרו בכך אינו בדין שידחק עצמו להביא ביותר ממה שתשיג ידו. ובזה יקנה כל מבין עצה לבלתי עשות הוצאות ביותר מן הראוי לו לפי ממונו, יען כי בו סבה לגזל את הבריות כשמבקש למודו ואינו מוצא. ואמרו (כריתות כו ב) גם כן שמי שהיה עשיר והפריש מעות ליקח בהם כשבה או שעירה והעני וצריך למעות, יקח שתי תורים או שני בני יונה ויאמר הרי מעות הללו מחללין על עופות אלו, ואחר כך יהנה בכל המעות. וכן אם הפריש מעות לעופות והעני וצריך להם, מחללו על עשירית איפה קמח, ונהנה בהן. וכן עני שהפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר, מוסיף עליהן ומביא כשבה או שעירה. ועשיר נקרא לענין זה כל זמן שיש לו. וחיוב קרבנות אלו (שבועות לא ב) דוקא בשוגג, ובשבועת העדות אפילו במזיד. אבל באנוס, אין בו חיוב קרבן באחד מהם, שכל אנוס התורה פטרתו (פסחים עא ב) מכל חיוב.

והצדדין שהן בשבועות, שהאדם נקרא אנוס ופטור או שוגג וחיב, והצדדין שאינו מתחייב בו אלא קרבן אחד (שבועות שם) אפילו על כמה שבועות או קרבן אחד על כל שבועה ושבועה.

וכן בענין קרבן טמאת מקדש וטמאת קדשיו הצדדין שיש בהן לחיוב ולפטור, צד החיוב יהיה כשיש לו לחוטא ידיעת הטמאה והקדש או מקדש תחלה וכן בסוף והעלם בינתים. כיצד? נטמא וידע שנטמא ובא לידו בשר קדש ויודע שהוא בשר קדש או בא לכנס למקדש ויודע שהוא מקדש, שעכשו יש לו ידיעה מן הטמאה ומן הקדש בתחלה ואחר כך יש העלמה ששכח טמאתו וחשב שהוא טהור. וכן נמי שנעלמו ממנו הקדש או המקדש וחשבן לחלין ואכל מן הקדש או נכנס למקדש, שזהו העלם בינתים, ואחר כך נודע לו שטמא היה או שבשר קדש או מקדש היו, שזהו ידיעה בסוף, בענין זה מביא קרבן ועל זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם ב א) ידיעה בתחלה ובסוף והעלם בינתים.

וצד הפטור הוא (כגוף) כשנטמא ולא ידע שנטמא ונכנס למקדש או אכל בשר קדש ואחר כך נודע לו שנטמא בענין זה הוא פטור מקרבן. ודין זה אינו כשאר חיבי כרתות שבתורה, שבשאר הכרתות מכיון שידע בסוף אף על פי שבתחלה לא ידע חיב קרבן. והכתוב מכריע בכאן לדון כן דכתיב בטמאת מקדש וקדשיו (ויקרא ה ב) ונעלם ממנו. מכלל שהיתה לו שעת ידיעה בתחלה. ונאמר אחרי כן והוא ידע, הא למדת שצריך ידיעה בתחלה וידיעה בסוף והעלם בינתים. אבל בשאר חיבי כריתות כתיב (שם ד כז כח) בעשותה אחת ממצות יי אשר לא תעשינה וגוי' או הודע אליו חטאתו. כלומר מכיון שידע בסוף אף על פי שלא ידע בתחלה, שהרי אין כתוב שם ונעלם שנלמד ממנו ידיעה בתחלה.

ומענין המצוה גם כן מה שאמרו (שבועות שם) שמי שיש לו ידיעה בתחלה ולא בסוף, שאין יכול להביא כפרה כמו שאמרו (שם) ששעיר של יום הכפורים הנעשה בפנים ויום הכפורים בעצמו תולין אותו עד שיודע לו ויביא קרבן כפרתו. ושאין לו ידיעה בתחלה אבל יש לו ידיעה בסוף, שאמרנו שאינו מביא קרבן לעולם, שעיר הנעשה בחוץ ויום הכפורים מכפרין עליו. ועל שאין בו ידיעה לא תחלה ולא סוף, שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרין עליו. ועל זדון טמאת מקדש וקדשיו, פר כהן גדול של יום הכפורים מכפר אם המזיד מן הכהנים. ואם היה מישראל דם שעיר הנעשה בפנים ויום הכפורים מכפרין. שנאמר (שם טז טז) וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל. ומה שאמרו זכרונם לברכה (הוריות ט א) כי בארבעה חטאים אלה הכל שוין בהן בקרבן, מלך וכהן משיח והדיוט, שאין חלוק ביניהם בקרבנם אלא במצוות שחיבין על שגגתן חטאת קבועה, אבל באלו שחיובן עולה ויורד הכל שוין בהן. ויתר פרטיה מבארים בכרתות ושבועות.

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ובנקבות. חוץ מקרבן שבועות העדות, שאינו נוהג בנקבות, שאינן בתורת עדות, כמו שכתבנו למעלה (מצוה קכב). ועובר עליה ולא הקריב קרבנו על אחת מאלה, בטל עשה.

קכד. שלא להבדיל בחטאת העוף.

שלא יפריד הכהן מן העוף הבא לקרבן והוא הנקרא חטאת העוף הראש מן הגוף כשימלק אותו, שנאמר (ויקרא ה ח) ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל. ופרוש מליקה הוא (רש"י זבחים סה א) שנועץ הכהן צפרניו ממול ערפו דהינו עצם הנקרא עצם המפרקת, וחותר העצם בצפרניו עד שמגיע לסמנין וחותר גם הסמנין בצפדנו או רבו של אחד מהם, וזאת היא שחיתתו של חטאת העוף, וצריך הכהן שלא יחתך הכל לגמרי עד שיהא נפרד הראש מן הגוף. ועל זה נאמר ולא יבדיל. כבר אמרנו במצות בנין הבית שאין בנו יכלת וגם לא לאשר קטנו עבה ממתנינו למצא טענה גם על צד הפשט בפרטי הקרבנות, ודי לנו למלאכתנו זאת להודיע בענין הקרבנות דרך כלל קצת טעם על צד הפשט, וכבר כתבתי למעלה (מצוה צה) מה שידעתי ושמעתי.

וענין המליקה והאזהרה שלא יבדיל גם זה מפרטי הקרבן הוא. ואך אמנה אשר לא יחוש להוציא כל רוחו יוכל להשיב כי אולי בדבר המליקה הנעשית ביד הכהן בחטאת העוף, שהוא קרבן של עני, רמז שימהר כל אדם בתכלית המהירות צרכו של עני, ועל כן אינו צריך קרבנו שחיתה, שלא יצטרך הכהן לחזר אחר הסכין ולבדקו, ויתבטל העני שם ממלאכתו בינתיים. גם להפליג המהירות אמר שיתחיל ממול ערפו, כי הוא המכן אל ידו ולא יצטרך להפך הצואר אל צד הסימנין. ועוד יש רמז בענין המליקה שהיא ממול הערף בתורים ובני יונה, שנמשלו ישראל בהן שלא נהיה קשי ערף.

וענין אסור הבדלת הראש מן הגוף דבר ראוי להדור הקרבן, כי באמת כשראש העוף דבק עמו הוא יותר מהדר, וראוי לנו להדר קרבנו של עני בכל כחנו, די לנו בעניותו, אין לנו להוסיף בדלותו לפחת תאר קרבנו. וכל זה מן היסוד אשר בנינו תחלה כי מרשי הקרבנות לקנות בנפשנו מדות טובות ומעלות, ולהכשיר פעלותינו בכח הדמיונות שאנחנו עסוקים בהם, כי מהיות האדם בעל חמר לא יציר ויקבע הדברים ציור חזק בנפשו כי אם על ידי הפעלות. ועד ששמענו טעם אחר נחזיק בזה.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים סד ב) כיצד אוחז הכהן חטאת העוף בשעת מליקה, אוחז שתי רגלי העוף בין שתי אצבעותיו, ושתי גפיה בין שתי אצבעותיו, ומותח צוארה אל רחב שתי אצבעותיו ומולק, וזו מעבודות קשות שבמקדש. ואם שנה ואחז, מכל מקום כשרה. וכל המקום מן המזבח כשר למליקה. (שם סג א) פרוש גם זה נאמר שהוא למהר ענינו של עני, ולפיכך אין לו מקום מיחד. ויתר פרטיה מבארים בזבחים (סג א, ע ב) [הלכות מעשה הקרבנות פ"ו].

ונוהגת בזמן הבית בכהנים ובכל אדם, שכל מי שהבדיל בחטאת עוף, לוקה.

קכה. שלא לתן שמן זית במנחת חוטא.

שלא ישים הכהן שמן במנחת חוטא עני, שנאמר (ויקרא ה יא) לא ישים עליה שמן. ואף על פי שבשאר מנחות היו נותנין שמן. ומפני כן אמרתי חוטא עני, כי חוטא עשיר אינו מביא מנחת קמח לעולם, כי אם קרבן בהמה, כמו שמפרש בתורה.

משרשי המצוה. לפי שהשמן רמז למעלה ולגדלה, שאם אתה מערבו בכל משקים הוא צף על כלן, והוא דבר חשוב מאד, וידוע הוא חשיבות שמן הטוב, ולכן ימשחו בו המתחנכים למעלת מלכות או כהנה, על כן אין ראוי לתת ממנו במנחת החוטא הצריך להראות בעצמו דאגה ושפלות על שבא דבר עברה בידו. ועוד נאמר שהוא לחמלת העני שלא להטריחו יותר מדי להביא שמן כי השם ברוך הוא לא יטריח בריה. ומפני זה גם כן לא חיבו רק במעט קמח, שאי אפשר לשום אדם אפילו בדלי דלות בלא מעט קמח. וזה יספיק לנו גם על הלבונה.

מדיני המצוה. מה שפרשו זכרונם לברכה (מנחות עו ב) שמנחת חוטא היתה עשרון אחד לא פחות ולא יותר. וכל המנחות (שם נט א) הקרבנות לגבי מזבח טענות שמן ולבונה ולג שמן לכל עשרון וקמץ לבונה לכל מנחה, בין שהיתה עשרון אחד או אפילו ששים עשרון, אבל יותר מששים אין מביאין מנחה אחת, חוץ ממנחת קנאות ומנחת חוטא, שאין בהן שמן ולבונה, שנאמר לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה. ויתר פרטיה מבארים במנחות.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה, כי להם העבודה. וכהן העובר עליה ונתן שמן במנחה זו של חוטא עני לוקה.

קכו. שלא לתת לבונה במנחת חוטא.

שלא לתת לבונה במנחה זו שאמרנו של חוטא עני, שנאמר (ויקרא ה יא) ולא יתן עליה לבונה. ולשון המשנה (מנחות נט ב) וחיב על השמן בפני עצמו ועל הלבונה בפני עצמה, לפי שהן שני לאוין בלי ספק. כל הענין הלבונה כענין השמן שכתבנו, (מצוה קכה) אין להאריך בו.

קכז. מצות תוספת חמש לאוכל מן ההקדש או מועל בו.

לשלם כל הנהנה מן ההקדש (עי, סהמ"צ עשה קיח), אחד קדשי מזבח ואחד קדשי הבית ואף בחרמי כהנים וכן בקדשים קלים, או אוכל קדש בשגגה, כלומר התרומה, כל מה שאכל או נהנה ממנו בתוספת חמש, ויביא קרבן על שגגתו איל בשני סלעים או יותר, והוא הנקרא אשם מעילות, והוא אחד מחמש אשמות ודאות הידועים, שנאמר (ויקרא ה טו) נפש כי תמעול מעל וגו', והביא את אשמו וגו'. ונאמר (שם טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו.

משרשי המצוה. לתת אימה ויראה על כל אדם מהתקרב בעניני הקדש. וכבר כתבנו למעלה (מצוה צה קא) תועלת היראה וההגדלה בקדש אל בני אדם.

מדיני המצוה. מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (קידושין נד ב) שהמועל אחר המועל אם הראשון בשגגה האחרון פטור, לפי שכבר נתחלל ההקדש אחר שהראשון נתחייב בתשלומין ובקרבן. ואם הראשון במזיד שאינו בתורת קרבן האחרון בתורת מעילה. ואין (מעילה יט ב) מועל אחר מועל במקדשים אלא בבהמה וכלי שרת בלבד. והנוטל פרוטה מן ההקדש על מנת שהיא שלו לא מעל, עד שיוציאנה בחפציו. נתנה לחברו הוא מעל וחברו לא מעל, שאין מועל אחר מועל אלא בבהמה וכלים כמו שאמרנו.

ודיני המעילה בין בקדשי מזבח בין בקדשי בדק הבית. ושעור (שם יח א) מעילה בשוה פרוטה. דברים שהתרו באכילה מן הקרבנות, כגון בשר

חטאת ואשם אחר זריקת דמן או שתי הלחם אחר זריקת דם שני הכבשים, אין בהן מעילה, אפילו אכל הזר מאלו וכיוצא באלו, הואיל והן מתרין למקצת בני אדם להנות בהן, כל הנהנה מהן לא מעל, ואפילו נפסלו ונאסרו באכילה הואיל והיתה להם שעת התר, אין חיבין עליהן מעילה. נסתפק לו אם מעל או לא מעל, פטור מתשלומין וקרבן. ותשלומי הקרן והבאת הקרבן מעכבין הכפרה ולא החמש, שנאמר באיל האשם ונסלח לו, איל ואשם מעכבין ואין החמש מעכב. ואחר שהוסיף המוסיף החמש אם נהנה בחמש, אחר כך מוסיף חמש על חמש, דכתחלת הקדש הוא חשוב. והחמש הוא אחד מארבעה על הקרן עד שיהא הוא וחמשו חמשה. ויתר פרטיה מבארים במעילה ובתמורה.

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. והעובר עליה ואכל או נהנה בעשית מעשה מן ההקדש בשוה פרוטה במזיד לוקה ומשלם מה שחסר מן ההקדש הקרן לבד, כי המזיד אינו בתוספת חמש. ואזהרה של מעילה להלקותו מדכתיב (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך, וכמו שנכתב בעזרת השם בסדר ראה. מעל בשגגה משלם מה שנהנה ומוסיף חמש ומביא קרבן כמו שכתבנו.

קכח. מצות קרבן אשם תלוי.

להקריב קרבן מי שנסתפק לו אם חטא בחטא מהחטאים הגדולים שאדם מתחייב בעשותו אותם בזדון כרת ובשגגה חטאת קבועה (כריתות כה א). ויתחדש עליו הספק בענין זה, כמו שתאמר על דרך משל שהיו לפניו שתי חתיכות אחת חלב ואחת שומן כשר, ואכל אחת מהן ונאבדה האחרת ודואג בנפשו שאינו יודע אם של חלב אכל או של שומן, זה הקרבן הבא על הספק הזה נקרא אשם תלוי. ומלת תלוי נאמרת על כל דבר שראוי לבא אחריו ענין שיגלה בו מה שלא נודע בו מקדם, כגון שאם יודע אל החוטא שחלב אכל, הרי נגלה לו שהראשון לא הספיק לו וצריך להביא עוד קרבן אחר הנקרא חטאת קבועה לתשלום כפרתו. ואם נודע אליו שההתר אכל, הרי נגלה לו שהראשון הספיק לו ואינו צריך עוד לקרבן אחר אחריו. זהו פרוש תליתו. וצווי קרבן זה מדכתיב (ויקרא יז יח) ואם נפש כי תחטא ועשתה אחת מכל מצות יי אשר לא תעשינה ולא ידע ואשם ונשא עונו והביא איל תמים מן הצאן בערך לאשם אל הכהן וכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע. כלומר על היותו לא ידע אם שגג או לא שגג. וזה הענין יקראו אותו חכמים לא הודע.

משרשי המצוה. שיהיה האדם זהיר וירא חטא ויעין בכל מעשיו עיון טוב לבל יכשל בדבר עבירה. ועל כן הצריכתו התורה להביא קרבן כשלא

נזהר יפה במעשיו עד כדי שלא יולד עליו ספק זה. והראיה שאיננו בא רק לכפר על עצלותו בכך, שהרי אינו משתרש אליו לכפר על החטא כלל כשיודע אליו החטא מיד צריך לקרבן שלם כמו שהיה חיב אם לא הקריב הראשון.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (כריתות יח א) שאין חיוב קרבן זה לעולם עד שיהא שם אסור קבוע, כגון שיהיו לפניו שתי חתיכות ובודאי אחת מהן חלב, שהרי יש כאן אסור קבוע, ואכל אחת מהן. וכן נמי אם אכל בודאי חלב, אבל הוא מספק אם היה כזית שלם או לא, (שם יז א) גם זה הוא אסור קבוע. אבל היתה לפניו אחת וספק אם היתה חלב או שומן ואכלה, פטור מן הקרבן, שאין כאן אסור קבוע דשמה אין כאן אסור כלל. ומן הטעם הזה אמרו (כתובות כב ב) שהבא על ספק מגורשת חיב בקרבן, שהרי יש כאן אסור קבוע שנעמידנה בקביעותה שתהיה נשואה. אבל הבא על ספק מקדשת, פטור מן הקרבן, שאין כאן אסור קבוע והרי זה כחתיכה אחת וספק אם הוא חלב או שומן שפטור מקרבן כמו שאמרנו. ויתר פרטיה מבארים בכריתות [הלכות שגגות פרק ח'].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. והעובר עליה ולא הקריב קרבן זה אם אירע לו ספק המחיב בו בטל עשה.

קכט. מצות קרבן אשם ודאי.

להקריב קרבן על חטאים ידועים כמו שנפרש אותם, וזה הקרבן נקרא אשם ודאי, והוא קרבן של איל שצריך להיות שוה שתי סלעים (כריתות כב ב). ויש מן החטאים אלו שקרבן זה בא עליהן בין חטא בהן בשוגג בין במזיד, ויש שאינו בא אלא בשוגג דוקא ולא במזיד.

ואחד מחטאים אלה הוא מי שיש בידו ממון ישראל משהו פרוטה ולמעלה שלא כדין, כגון שגזלו או גנבו או נאר בידו מפקדון שהופקד לו או נשאר בידו מחמת הלואה או שתפות. כללו של דבר, כל שאלו הודה לו ויהיה חיב לשלם בדין, ותבעו ממנו הנגזל או העשוק או יורשו או הבא מכחם וכפר בו ונשבע עליו לשקר, והיה כי ישוב ונחם על חטאו וישיב החמס אשר בכפיו, חיב להביא קרבן זה שאמרנו על חטאתו, מלבד החמש שחיב להוסיף על הקרן ולתתו לנגזל, שנאמר (ויקרא ה כא) נפש כי תחטא ומעלה מעל ביי וכחש בעמיתו וגו'. ואמר רבי עקיבא (ספרא ויקרא כב ד) מה תלמוד לומר מעל ביי? לפי שכל המלוה והלוה אינו עושה אלא בעדים, וכשהוא מכחש אינו מכחש אלא בעדים, אבל המלוה שלא בעדים ומכחש בו [מכחש ב] שלישי שביניהם, שכינה, לכך נאמר ומעלה מעל ביי

וכחש בעמיתו וגו'. וכתוב בתריה (שם ה כג כה) והיה כי יחטא ואשם, כלומר שיעשה תשובה שיחזיק עצמו באשם, והשיב את הגזלה וגו', ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו וגו', ואת אשמו יביא לה' איל וגו', וזהו הנקרא אשם גזלות, וזהו מן הבאים בין על שוגג בין על מזיד.

ובזאת הפרשה לא נזכר מן האשמות כי אם זה שאמרנו, אבל בפרשה של מעלה הזכר אשם ודאי שהוא מעין זה שנקרא גם כן אשם ודאי והוא (הנקרא) אשם מעילות, כלומר מי שמעל ונהנה מן ההקדשות, ולפיכך נופל בו לשון מעילה לפי שהוא דבר רע מאד וכעין מסירה, מי שפושט ידו להנות בממון שמים. וזה האשם אינו בא כי אם על השוגג, וכמו שכתבנו למעלה במקומו (מצור קכו).

ועוד חיבה התורה גם כן קרבן זה של אשם ודאי, והוא איל משתי סלעים, לנזיר שנטמא וכמו שנכתב בעזרת השם בסדר נשא (מצוה שעז), וזה גם כן יהיה בין נטמא במזיד או בשוגג. ועוד חיבה התורה גם כן בקרבן זה למצרע כשיטהר מצרעתו, וכמו שנכתב בעזרת השם בסדר זאת תהיה תורת המצורע (מצוה קעז), ואין לפרש בזה שוגג ומזיד, שאין נופל כאן ענין שגגה וזדון.

ועוד חיבה תורה גם כן בקרבן זה מי שבא על שפחה חרופה, וכמו שכתוב בסדר קדושים תהיו שנאמר (ויקרא יט כ כא) ואיש כי ישכב את אשה וגו', והיא שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה וגו', בקרת תהיה וגו', והביא את אשמו איל אשם (ויקרא יט כ כא). וזה מן הבאים בין על שוגג בין על מזיד (כריתות ט א). נמצאו בין כלם האשמות ודאות חמשה. וכן מנו אותן חכמים זכרונם לברכה במשנה שאמרו (זבחים פ"ה מ"ה) אלו הן אשמות: **א.** אשם גזלות. **ב.** אשם מעילות. **ג.** אשם שפחה חרופה, **ד.** אשם נזיר. **ה.** אשם מצרע. ואשם תלוי הנמנה שם, שמו עליו, שאינו ממין האשמות ודאות. ומאלו החמשה, שלשה מהן באין בין על שוגג בין על מזיד, והן אשם גזלות, אשם שפחה חרופה, אשם נזיר. ואחד מהן אינו בא אלא על שוגג ולא על מזיד והוא אשם מעילות. והחמישי שהוא אשם מצרע, אין נופל בו לשון שגגה וזדון כמו שאמרנו.

ושפחה חרופה הואיל ואתא לידן נימא בה מלתא, ואף על פי שאינה בסדר זה, לפי שאינה מחשבון המצות אין לי מקום לדבר בה כי אם כאן. פרוש חרופה מיעדת, כלומר מקדשת. ואמרו בגמרא בריש פרק ראשון בקדושין (ו א) שכן ביהודה קורין לארוסה חרופה. ובשפחה כנענית הכתוב מדבר שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין, וזהו שכתוב בה והפדה לא נפדתה, כלומר, פדויה ואינה פדויה, וכגון שפרעה לאדוניה חצי דמיה ונתקדשה (לעבד עברי או) לישראל אחר (עי' רמב"ם איסורי ביאה פ"ג ה"ג), בזו נאמר שאם בא עליה אדם אחר, בין בשוגג בין במזיד, שחייב להביא קרבן זה שהוא נקרא אשם, והוא איל שוה משתי סלעים ולמעלה. ומפני זה

מספיק קרבן כפרה למי שבא עליה לפי שאין קדושיה קדושין גמורים כמו אם היתה בת חורין, שאלו בבת חורין מקדשת חיוב מיתה יש למי שבא עליה, אבל בזו אין קדושיה גמורין מחמת חצי שפחות שבה עדין ולפיכך מספיק קרבן לכפרה אל הנכשל בה. גם הקילה התורה בביאתה לפטור בקרבן גם המזיד מה שאין דרך בשאר זדונות לפטור בקרבן, לפי שהאשה השפחה אף על פי שחציה פדויה קלה היא בעיני כל אדם, והכשלוך קרוב מאד עליה לפי שאין לב ההמון חושב באתה לחטא גדול, ועל כן יוסר עונם, וחטאתם יכופר עם הקרבן. וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין קו ב) בעניינים אחרים, אפשר לנו לומר בזה, רחמנא לבא בעי.

ומכל מקום השפחה חייבת מלקות, שאין לומר בה שתהיה קלה בעיניה ושמפני כן לא השגיחה בעצמה לזנות. ומיהו גם היא לא תתחייב מלקות אלא כשנבעלה כדרכה, והיא גדולה ומזידה, ועליה נאמר בקרת תהיה (ויקרא יט ב) כמו שדרשו (כריתות יא א) רבותינו זכרונם לברכה בקראי תהא, כלומר במלקות. ואמרו זכרונם לברכה (שם) היא לוקה ולא הוא. ומפני כן הוציא הכתוב המלקות בלשון זה של קריה לפי שהיו קוראים על הלוקה פסוקים של תוכחה בעוד שהיו מלקין אותו כדי שישמע ויקח מוסר, והם (דברים כח נט) והפלא יי וכו'.

משרשי המצוה. לבל יחשב אדם שאף על פי שענין אסור גזלת הממון ניתק לעשה, שנאמר עליו (ויקרא ה כג) והשיב את הגזלה, שילך כל אחד ויגזל מחבירו מה שירצה וידמה בלבבו לאמר לכשיהיה לו וישיב גזלתו יכפר עונו ויטהר ממנו, והרי הוא כאלו לא עשאו מעולם ויהיה זה פתח לעוברי עבירה, לכן הודיעה התורה שאף עם ההשבה בתוספת חמש צריך קרבן לכפרה על שחטא. וכבר כתבתי למעלה (מצוה קכג) בענין זה כי מכל מקום לא ניצל זה שעבר על רצון בוראו, וחבל על רישיה דעבר על רעוא דמריה שמיא ולא יקריב כמה אמרין (שלמים) [שמינין] לעלתא. ושם כתבתי גם כן שהקרבן והקדן מעכבין את הכפרה ואין החמש מעכב.

דיני המצוה. כגון באיזה ענין יתחייב בשבועה זו שיהיה חיב עליה אשם זה, ובאי זה ענין יהיה פטור ממנו, ועל אי זה דרך יתחייב אשמות הרבה כמנין חיוב השבועות ועל אי זה לא יתחייב אלא אשם אחד, ויתר פרטיה מבארים בכריתות ובשבועות (לו ב) [הלכות שגגות פ"ט]

ונוהגת מצות חיוב קרבן זה בזמן הבית בזכרים ונקבות. והעובר עליה ולא הקריבו, אף על פי שהשיב גזלו, לא נתכפר חטאו. ואולם יש להאמין שאין ענשו חזק כמו שהיה אלו לא השיב הממון. והמשל על זה מי שהכה חברו ונתחייב קנס למלך ונתפס עם המכה ולא נשארה עליו רק תביעת המלך.

קל. מצות השבת גזל.

שנצטוינו להשיב את הגזלה בעין. (ב"ק סו א). כלומר שאם הדבר ממש שגזל הוא אצלו ולא נשתנה ברשותו שחייב להשיבו אל הנגזל כמות שהוא, ולא שיקחנו לעצמו ויתן דמיו לנגזל, שנאמר (ויקרא ה כג) והשיב את הגזלה אשר גזל, ואמרינן בקמא בפרק הגוזל בתרא (ב"ק קב א) תנו רבנן והשיב את הגזלה אשר גזל, מה תלמוד לומר אשר גזל? יחזיר כעין שגזל. ואם נשתנית הגזלה ברשותו של גוזל, חייב להשיב דמיה ופטור בכך, אף על פי שלא נתיאשו הבעלים ממנה (ב"ק סו ב). ואי זהו שנוי הפוטר מהשיב את הגזלה, כעין זה השנוי שאינו יכול לחזר אחר כך לבריתו, כגון הגוזל עצים ושרפן או קצץ מהן קצתן או שחפר בתוכן חפירות, וכן הגוזל צמר וצבעו או הגוזל מטוה ועשה ממנו בגד וכל כיוצא בזה. אבל הגוזל לוחות עץ, אף על פי שבנה מהן תבה, אין זה שנוי שאינו חוזר לבריתו, שהרי אפשר לפרק אותם והן חוזרין לוחות כמו שהיו, ולפיכך חייב להחזיר אותם בעין, וכן כל כיוצא בזה.

שרש המצוה ידוע.

דיניה כגון מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין נו א) כמה תהיה הגזלה שיתחייב הגוזל להשיבה? כל גזלה שוה פרוטה. אבל פחות מכאן, אף על פי שעבר על אסור תורה, אינה בתורת השבון. וכמו שנכתב בארכה על לאו דלא תגזל (מצוה כ כט), לפי שישראל בני אברהם יצחק ויעקב נדיבים בני נדיבים הם, וידוע הדבר שכל שהוא פחות משה פרוטה אפילו עני שבישראל מכיון שנגזל ממנו מוחל אותו ואין חפצו אחריו כלל. ולפיכך אמרו זכרונם לברכה (בבא קמא קה א) שהגוזל שלש אגדות ששוות בשעת גזלה שלש פרוטות והוזלו ביד הגוזלן ועמדו על שתי פרוטות אף על פי שהחזיר השתים, חייב להחזיר השלישית, שאחר שעת גזלה אנו דנין, וכבר היתה שוה פרוטה באותה שעה. גזל שתים ששוות פרוטה והשיב אחת, גזלה יש כאן, השב גזלה אין כאן.

ודיני יאוש ושנוי רשות רבים. וכלל הדבר כן לפי הנראה מן הגמרא, שכל זמן שהגזלה ביד הגוזלן או אפילו ביד בניו ולא נשתנית, אף על פי שידענו בודאי שהנגזל נתיאש ממנה, והוא כמו שאמרו בגמרא (בבא מציעא כג א) כגון דשמעוה בני אדם שהיה אומר וי ליה לחסרוניה. כלומר שמסכים בדעתו על אותו דבר שכבר נאבד ממנו ואין דעתו סומכת שיראנו עוד, אף על פי כן דין תורה (ב"ק קיא ב) שחיבין להחזירה לנגזל כמות שהיא. אפילו השביחה ביד הגוזלן השבח לנגזל, וזהו שכתוב בתורה

והשיב את הגזלה אשר גזל. ובא הפרוש אם היא כמו שגזלה, כלומר שלא נשתנית יחזירנה כמות שהיא, ואפילו השביחה כמה.

אבל חכמים תקנו (בי"ק צד ב) מפני תקנת השבים שכל מה שהשביחה ביד הגזלן אחר יאוש הבעלים, יהיה שלו, וכשיבא להחזירה יחשב עם הנגזל כמה היתה שוה בשעת הגזלה וישיב לו הנגזל דמי מה שהשביחה ויקחנה. ודבר זה יש כח פיד חכמים לעשותו, לפי שבכל דבר שבממון הם יכולין לעשות בו כחפצם ואפילו כנגד צווי התורה, כמו שידוע (יבמות פט ב, גיטין לו ב) שהפקר בית דין הפקר, ולפיכך גוי שגזל והשביח בין קדם יאוש בין לאחר יאוש, או ישראל גזלן שמכר לגוי והשביח הגוי (השבח לנגזל מכררה מנחת יצחק) לפני יאוש, הדין עם השני כמו עם הראשון בשוה, שאין שנוי רשות עושה קנין אלא אחר יאוש. אבל אחר יאוש בין שהיה אותו יאוש אחר שבאת הגזלה ליד לוקח או בעוד שהיתה ביד גזלן, כיון שיש בגזלה זו יאוש ושנוי רשות, קנאה הלוקח לגופה של גזלה. ואם אותו גזלן שמכרה לו הוא גזלן שאינו מפרסם, תהיה שלו לגמרי ואינו חייב להשיב כלום לנגזל, אלא ילך לו הנגזל ויעשה דין עם הגזלן. ואם הוא גזלן מפרסם חייב להשיב הלוקח דמי הגזלה לנגזל, והוא יעשה דין עם הגזלן.

ודיני הגזלה עד היכן הוא חייב לטרח ולהשיבה אל בעליה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (בבא קמא קג א) הגוזל מחבירו שוה פרוטה שחייב להוליכה אחריו אפילו למדי, כלומר למקום רחוק. וכדי להקל טרחו אם ההוצאה מרבה, אמרו רבותינו זכרונם לברכה שיניחנה ביד בית דין ויודיעם שאותו ממון הוא של פלוני והם יתנוהו לו לכשיזדמן.

ודין גזל קורה ובנאה בבירה מה יהא עליה (גיטין נה א). ודין גזל בישוב ורצה להחזיר במדבר (בי"ק קיח א). ודין גזל והקדיש, וגזל טלה ונעשה איל מה דינן. ודין שבח הבא מחמת יקר שאינו מן התקנה, אלא חוזר לנגזל, שלא תקנו לגזלן את השבח אחר יאוש אלא כגון שבח גזות וולדות, אבל שבח היקר לא. ודין תוקף עבד חברו ועשה בו מלאכה, ודין תוקף ספינתו, ודין הדר בחצר חבירו שלא מדעתו, ויתר פרטיה, מבארין בפרקים האחרונים מן קמא.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה וגזל ולא השיב, בטל עשה זה, מלבד הלאו שעבר בשעת גזלה. ואוי לו למי שבידו לתקן המעות ואינו מתקנו טרם מותו (יומא פה ב).

פרשת צו יש בה תשע מצות עשה ותשע מצות לא תעשה,

קלא. מצות הרמת הדשן.

שיסיר הכהן הדשן בכל יום ויום מעל המזבח, וזהו שנקרא תרומת הדשן, שהיתה נעשית בכל יום, שנאמר (ויקרא ו ג) ולבש הכהן מדו בד וגו', והרים את הדשן.

משרשי מצוה זו. מה שכתבנו למעלה (מצוה צה) להגדיל כבוד הבית ולהדרו בכל יכלתנו מן הטעם שאמרנו שם. ונוי הוא למזבח לפנות הדשן ממקום שראוי להדליק בו האש, ועוד שהאש דולק יפה כשאין תחתיו דשן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא כג ב) שהרמת הדשן היא עבודה מעבודות הכהנה. ובגדי הכהנה שהיו תורמין בהן הדשן, היו פחותין מן הכלים שמשמש בהן שאר עבודות, שנאמר (שם ד) ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ואף על פי שפסוק זה נאמר בהוצאת הדשן אל מחוץ למחנה, מכל מקום גם בתרומת הדשן, דהינו כשמסלק אותה מעל המזבח ומורידה לרצפה שאצל המזבח, יש לנו ללמד גם כן שאין ראוי לעשות אותה מלאכה באותן בגדים שהוא משמש. ונאמר בזה על דרך משל (שבת קיד א) בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזג בהן כוס לרבו.

ואימתי תורמין הדשן בכל יום? משיעלה עמוד השחר, ובמועדים משליש (האחרון) [האמצעי] (עיי יומא כ א) של לילה, וביום הכפורים מחצות הלילה. וכיצד תורמין אותה, מי שזכה ובא גורלו להסירה, טובל ולובש בגדי הרמה ומקדש ידיו ורגליו, והיו אומרים לו אחיו הכהנים הזהר, שמא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך, ואחר כך לוקח המחיתה, ושל כסף היתה, נתונה במקצועות בין כבש למזבח במערבו של כבש, ונוטל את המחיתה ועולה לראש המזבח מפנה את הגחלים הילך והילך, וחותרה מן הגחלים שנתאכלו בלב האש ויורד למטה לארץ והופך פניו לצפון ומהלך בארץ למזרח הכבש כמו עשר אמות כלפי הצפון, וצובר את הגחלים שחתה על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים במקום

מראת העוף ודשון מזבח הפנימי והמנורה. וחתיתה זו שחותה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה של כל יום. ואחר שיורד זה שתרים רצים אחיו הכהנים ומקדשין ידיהם ורגליהם במהרה ונוטלין את המגרפות והצנודות ועולין לראש המזבח וגורפין את הדשן מכל צדי המזבח, ועושין ממנו ערמה על גבי תפוח, והוא מקום מן המזבח שנקרא כן. וכשאותו תפוח היה גדול מורידין ממנו קצת למטה בכלי גדול מחזיק לתך שנקרא פסכתר (עי' תמיד לג א), ועומד שם עד שמוציאין אותו כלו מחוץ למחנה. ויתר פרטיה במסכת תמיד ויומא (כא כד ב).

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. ועובר עליה ולא הסירה כמצותה בטל עשה.

קלב. מצות הדלקת אש על המזבח בכל יום.

להבעיר (י"ג להיות) אש על המזבח בכל יום תמיד, שנאמר (ויקרא ו ה) אש תמיד תוקד על המזבח. ובא הפרוש של תמיד, כלומר להשים בו עצים בבקר ובין הערבים, ובבאור אמרו זכרונם לברכה (יומא כא ב) אף על פי שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. ואל יקשה עליך לאמר מה היא מצוה זו, והלא על כל פנים היה להם להבעיר אש לצרך הקרבן שנתחיבו להקריב, ובלא אש אי אפשר. כי מצוה זו בפני עצמה היא, כי מלבד אש הצריך לקרבן היו נותנים אש למזבח במצוה זו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (שם מה א) שלש מערכות של אש מן הכתובים, כמו שנכתב בדינין של מצוה זו.

משרשי המצוה. הקדמה, ידוע הדבר בינינו ואצל כל חכם, כי נסים גדולים אשר יעשה האל אל בני אדם בטובו הגדול, לעולם יעשה דרך סתר, ונראים העניינים נעשים קצת כאלו הם בדרכי הטבע ממש או בקרוב לטבע, כי גם בנס קריעת ים סוף שהיה נס מפרסם כתוב שם (שמות יד כא) ויולך יי את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. והמשכילים יבינו כי ענין סתר זה למעלת האדון ושפלות המקבל. ומזה הענין צונו להבעיר אש במזבח, אף על פי ששם יורד אש מן השמים, כדי להסתיר הנס. לפי הדומה שהאש היורדת לא היתה נראה ברידתה מן הטעם שאמרנו חוץ מיום שמיני של מלואים ושל גדעון (שופטים ו כא) ומנוח (שם יג ב) (ושל אליהו) שהיתה נראית.

ועדין אנו צריכין לומר מהו ענין המצוה להדליק אש על המזבח מלבד האש הצריך שם לקרבן. [ונאמר] (ונראה) על צד הפשט שהוא כענין מה שכתבנו במצות לחם הפנים (מצוה צו), שהאדם מתברך לפי מעשיו שהוא

עוסק בהם לרצון בוראו. ועל זה הדרך אמרנו שהברכה מצויה בכל לחם חול מתוך עסקנו במצוה בלחם קדש, כאלו תאמר על דרך משל שהברכה תתפשט במינה. וכמו כן הוא עסק המצוה באש בכל יום שיתברך האדם בענין האש שבו.

ומהו אש זה? הוא הטבע שבאדם, כי מן הארבעה יסודות שבאדם הוא אש והוא ראש לארבעתן, כי בו יתחזק האדם ויתנועע ויפעל, ועל כן צריכה הברכה בו יותר. וענין הברכה הוא שלמות. כלומר דבר שאין בו חסרון ולא מותר, וכן האש שבאדם צריך לברכה זו שיהא ממנו באדם מה שצריך אליו, לא פחות כי יחלש כחו, ולא יותר כי ישרף בו כדרך בני אדם שמתים בתוספת האש בהם יותר מדאי והוא הקדחת. ובני אהרן הוסיפו באש מבלי שנצטוו ונוסף גם בהם אש ונשרפו, כי לפי פעלת בני אדם יבא ענשם או תנוח ברכת השם [בן] (עליהם).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה, שאף על פי שהאש ירדה מן השמים בימי משה, מצוה להביא מן ההדיוט, שנאמר (ויקרא א ז) ונתנו בני אהרן הכהן אש וגו'. ובבקר (תמיד פ"ב) היו עורכים עצים ועושים בראש המזבח מערכה גדולה של עצים, שנאמר (שם וה) ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר. ומלבד העצים הערוכים על המערכה מצוה על הכהן להעלות למזבח בשני גזירין של עץ, שנאמר ובער עליה הכהן עצים, ומעוט עצים שנים. וכן מוסיפין גם כן שני גזירין עם תמיד של בין הערבים ומעלין אותם שני כהנים, שנאמר וערכו, ושל שחר כהן אחד.

ושלש מערכות של אש היו עושים במזבח בכל יום. (יומא מג ב) הראשונה גדולה שעליה מקריבין התמיד עם שאר הקרבנות, שניה בצדה קטנה ממנה שממנה לוקחין אש במחתה להקטיר קטרת בכל יום, ומערכה שלישית אין עליה כלום אלא לקים מצות האש, שנאמר אש תמיד תוקד וכו' ושלשה כתובים בענין שהם מורים על שלש מערכות אלה כמו שלמדנו מפי השמועה, שאמרו זכרונם לברכה (שם מה ב) על מוקדה זו מערכה גדולה, ואש המזבח תוקד בו זה מערכה שניה של קטורת, והאש על המזבח תוקד בו זה מערכה שלישית של קיום האש. ויתר פרטיה מבארים בפרק רביעי מיומא ושני מתמיד [שם].

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה, ואם לא הבעירו הכהנים מערכה שלישית במזבח, בטלו מצות עשה זו.

קלג. שלא לכבות אש מעל המזבח.

שלא לכבות אש מעל המזבח, שנאמר (ויקרא ו' ו) אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה.

משרשי מצות האש. כתבתי למעלה במצות עשה דאש תוקד, ושרש הצווי באש להבעירה ושלא לכבותה אחד הוא, ואין צרך להחזירו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא מו ב) שאפילו הוריד האש מעל המזבח וכבהו לוקה. אבל אש מחתה ואש מנורה שהכינה במזבח להדליק ממנה אף על פי שכבה אותה בראש המזבח פטור, שהרי נתקה מן המזבח ואין אני קורא בו אש המזבח. ולא הזהרנו אלא על כבוי אש המזבח, שנאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. ואמרינן בספרא (צו ב' ז) לא תכבה מלמד שכל המכבה עובר בלא תעשה. ויתר פרטיה, בפרק עשירי מזבחים (צא ב).

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות אפילו ישראלים. ועובר עליה וכבה אפילו גחלת אחת מאש המזבח לוקה.

קלד. מצות אכילת שירי מנחות.

שנצטוו הכהנים לאכל שירי מנחות, כלומר, אחר שהפרישו ממנה מה שהיו מקטירין במזבח, שיאכלו הם כל השאר, שנאמר (ויקרא ו' ט) והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו מצות תאכל וכו'. ולשון ספרא (צו ב' ט) מצות תאכל. מצוה, יבמה יבא עליה (דברים כה ה), מצוה, כלומר, ששניהם מצות עשה, לא רשות.

משרשי מצוה זו. כתבנו למעלה (מצוה קב) במצות ואכלו אתם אשר כפר בהם בואתה תצוה שכבוד הוא לקרבן שיאכלוהו משרתי השם יתברך בעצמם ולא שיתנוהו לפחותים לאכלם, וכו' כמו שכתוב שם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות עב ב) שכל המנחות הקרבות לגבי המזבח נקמצות, ומקטירין הקמץ כלו על גבי המזבח, והשאר נאכל לכהנים, חוץ ממנחת זכרי כהנה שאינה נקמצת, שנאמר (ויקרא ו' טז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. נמצא שמנחת חנוך וחבתין, וכהן שהביא מנחת חוטה ומנחת נדבה נשרפות על גבי המזבח ולא נקמצות. הכהנת (סוטה כג א) מנחתה נקמצת ושיריה נאכלין, דכהן דוקא אמרינן ולא כהנת. ויתר פרטיה מבארים במנחות [ה' מעשה הקרבנות פ"י]

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. שנאמר (שם יא) כל זכר בבני אהרן יאכלנה. עבר ולא אכלה בטל עשה זה.

קלה. שלא לעשות שירי מנחות חמץ.

שלא לבשל שירי מנחות חמץ והוא חלק המנחות אשר לכהנים, שנאמר (ויקרא ו י) במנחה לא תאפה חמץ חלקם נתתי אותה מאשי, והוא כאלו אמר חל, קם שהוא שירי המנחה, לא יאפה חמץ. ובפרוש אמרו זכרונם לברכה במשנה (מנחות נה א) וחיבים על אפיתה חמץ.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שם נו א) שהמחמץ אחר המחמץ חיב, והמחמץ (שם נז א) מנחה פסולה פטור, שנאמר (שם ב יא) אשר תקריבו ליי לא תעשה חמץ, הכשרה לשם ולא הפסולה. חמצה בראש המזבח אינו לוקה, שנאמר (שם) אשר תקריבו ליי לא תאפה חמץ, וזו כבר קרבה. ויתר פרטיה מבארים בפרק ה' ממנחות.

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בזכרים ונקבות. אפילו עבר ישראל אחד ואפאה חמץ חיב מלקות, ואין צריך לומר כהן.

קלו. מצות קרבן מנחה של כהן גדול בכל יום.

שנצטוינו שיקריב הכהן הגדול מנחה בכל יום פעמים בבקר ובין הערבים, שנאמר (ויקרא יג) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו ליי וגו', והיא הנקראת חבתי כהן גדול, ונקראת גם כן מנחת כהן משיח (כ"ה בסהמ"צ להרמב"ם עשה מ).

משרשי המצוה. לפי שהכהן הגדול הוא השליח בין ישראל לאביהם שבשמים. כלומר, כי הוא הנושא תפלה אליו בעדם, ועל ידי תפלותיו ומעשה קרבנותיו הם מתכפרין, ולכן ראוי לאיש כזה להיות לו קרבן מיחד תמידי כמו תמידי הצבור, וכמו שהתמידין שנים ליום נתחייב הוא גם כן להקריב מנחתו פעמים ביום. וכל זה נסמך אל הטעם שאמרנו בקרבן כדי שיתעוררו כל מחשבותיו וישים דעתו וכונתו אצל השם ברוך הוא, ולמען זאת יועיל לו ולהם, ואין ספק שאין דומה התעוררות האדם

כשמקריב קרבנו המיוחד לו לכשהוא מקריב קרבן שהוא משתף עמו, וזה דבר ידוע ומנסה בכל אדם, כי למה שמיחד לו לבדו מתעורר יותר, אין להאריך בזה.

מדיני המצוה. מה שאמרו. כיצד (מנחות נב) עשית חבתי כהן גדול? מביא עשרון שלם של קמח וחוצהו בחצי עשרון שבמקדש, שאף על פי שמנחת העשרון קרבה לחצאין, כלומר חציה בבקר וחציה בערב, אינה מתקדשת לחצאין, כלומר שכלה מביאה ביחד. ומביא עמה שלשה לגין שמן, ובולל הסלת בשמן וחולט אותה פרותחין ולש מכל חצי עשרון שש חלות, נמצא שהם שתיים עשרה חלות, ואחת אחת היו נעשות. וכיצד עושה? מחלק השלשה לגין ברביעית שבמקדש, רביעית לכל חלה, ואופה החלה מעט ואחר כך קולה אותה על המחבת עם השמן שלה, ואינו מבשלה הרבה, ואחר כך חולק כל חלה לשתיים כדי שיקריב החצי בבקר והחצי בערב, ולוקח החצאין וכופל כל אחד מהם לשנים ופותת עד שתמצא כל פתיתה כפולה לשנים. ומקריב החצאין עם חצי קמץ לבונה בבקר, והחצי הנשאר עם חצי קמץ לבונה בערב. והוא כליל לאשים.

ונוהגת בזמן הבית בכהן גדול. ומנחת הבקר והערב מצות עשה אחת, אין חולק בזה, כי גם הרמב"ן זכרונו לברכה (בסוף סהמ"צ בד"ה ואתה אם תבין) שמנה שני תמידין שתי מצות מודה בזה.

קלז. שלא לאכול מנחת כהן.

שלא לאכל ממנחת כהן שנאמר (ויקרא ו טז) וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל.

משרשי המצוה. היסוד שאמרנו תחלה כי כונת הקרבן לעורר לב המקריב אותו, ואם יאכל הכהן מנחתו לא יתעורר לבו עליה יפה שהיא דומה בעיניו כאופה פת לצדכו ואוכלו, ואף כי יאכלו חבריו שלו והוא שלהן, יעלה הכל לחשבון אחד, לכן צוה שתהיה כליל לא תאכל לשום אדם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות עב ב) כל המנחות הקרבות לגבי המזבח נקמצות, ומקטירין הקמץ כלו לגבי המזבח והשאר נאכל לכהנים חוץ ממנחת זכרי כהנה שאינה נקמצת אלא מקטירין אותה כלה, שנאמר וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. ולמדנו מעתה שמנחת חנוך וחבתין וכהן שהביא מנחת חוטא או מנחת נדבה כלן

נשרפות על גבי המזבח ואינן נקמצות, וכמו שאמרנו למעלה (מצוה קלד) בסדר זה. וענין הקמיצה היא, שנוטל הכהן מן הקמח בקמצו, כלומר בראשי אצבעותיו, כדרך שקמץ כל אדם, שפושט פס ידו וקמץ בראשי (מנחות יא א) אצבעותיו, כלומר שאצבעותיו דבקים עם הכף ואינם מחזיקים מן הקמח הרבה. ואם הוסיף בקמץ, כגון שהרחיק אצבעותיו וקמץ, פסל. ויתר פרטי המצוה במנחות.

ונוהג אסור אכילת מנחת כהן בזכרים ונקבות בזמן הבית. ועובר על זה ואכל ממנה כזית לוקה. ולשון ספרא (צו ה ד) כליל תהיה לא תאכל, כל שהוא בכליל תהיה, לתן לא תעשה על אכילתו.

קלח. מצות מעשה החטאת.

שנצטוינו שיעשו הכהנים קרבן החטאת על הענין הנזכר בכתוב איזה חטאת שיהיה של בהמה או עוף, שנאמר (ויקרא ו יח) זאת תורת החטאת.

כבר אמרנו למעלה (מצוה צה) כי בפרטי הקרבנות, כלומר בסדר שחיטתן באיזה מקום וענין הקרבנות והזאתן ומקום וזמן אכילתן או שרפתן בקצת מהן, אין לנו ליגע מחשבותינו אחר שרשי ענינים אלה שאין להם חקר, ואין לנו בשכל הקנוי בזה קנין. אחד מעיר חכם מקבל יהיה שיזכה לדעת קצת ראשי דברים מן הענין, ודי לנו אחרי כתבנו מה שעלה במחשבתנו מן הטעם על דרך הפשט בקרבנות דרך כלל. ובזה אני פוטר עצמי בקרבן החטאת וכל כיוצא בו מכתב בהן שרש כמנהגי בשאר, כי בכלל פרטי הקרבן הם, שהכלל הוא הקרבת הקרבן, והפרטים הם תורת הקרבנות כיצד.

והנה הרמב"ן זכרוננו לברכה (בסהמ"צ שורש יב) לא יחשב תורת החטאת והאשם והעולה והשלמים מחשבון המצות מיסוד זה שאמרתי, לפי שעקר הצווי יבוא על חיוב הקרבת הקרבן, וסדר עשיתו אחר כן אינו בדין שיחשב מצוה בפני עצמה, כי על כל פנים יצטרך הכתוב ללמד אותנו מעשה כל אחד מהם אחר שחיבנו בהם, וזה לשונו, כל מעשה הקרבנות מצוה אחת ונצטוו כל זרע אהרן בעבודתם, והיא מצות עשה אחת, שנאמר (במדבר יח ז) ועבדתם עבודה מתנה אתן את כהנתכם, ופרושו תעבדו בכל עבודת הכהנה כי היא עבודה ומתנה לי ומתנה לכם, שיש לכם בה שכר כאשר תקחו משלחן גבוה יתברך, עד כאן. ועם כל זה מדרך חשבון הרמב"ם זכרוננו לברכה אשר (תפשונו) [נתפשט] במצות לא נטה והדבר אשר יקשה, נתלה הקשי בנו ולא בו, כי הוא באמת סבתנו בעסק זה, ומידו זכינו לו, ינוח הצדיק על משכבו.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מעשה הקרבנות פ"א ה"ט) שהחטאות באין מחמשה מינים, מכבשים ועזים ובקר, בין גדולים בין קטנים, וקטנות וגדולות שלהם נפרש ענינם בשלמים (לקמן מצוה קמא) בעזרת השם. ובאין גם כן בין מן זכר או נקבה, ומן התורים או מן בני היוגה. וכבר כתבנו למעלה (מצוה קכד) קצת דינין בחטאת העוף. ויש מן החטאות שהיו באין על הצבור כולו, ויש שהן באין על היחיד, ומהן מן הצבור ומן היחיד שהיו נשרפות כלן על מזבח החיצון, ומהן שהיו נאכלות כלן חוץ מן האמורין שבהן שהיו נשרפין על מזבח החיצון, שאין עושין בפנימי כל השנה אלא הקטרת, כמו שאמרנו למעלה (מצוה קד).

ואלו הן האמורין של שור או של עז החלב שעל הקרב ובכללו חלב שעל גבי הקבה, ושתי הכליות בחלב שעליהן עם החלב אשר על הכסלים, ויותרת הכבד הנקרא פוליגא"ר בלעז, ונוטל מן הכבד מעט מן היותרת. (ספרא ויקרא יד ח) והאמורין של מין כבש, הם אלו בעצמן ומוסף עליהן מין הכבש שנוטלין עוד ממנו האליה תמימה עם חליות שבשדרה עד מקום הכליות, שנאמר (ויקרא ג ט) לעמת העצה יסירנה, כלומר מלעמת מקום הכליות, וכנו המקום ההוא כן, מפני שאמרו זכרונם לברכה (ברכות סא א) שהכליות יועצות. וכן מה שפרשו זכרונם לברכה במעשה חטאת הנאכלת בשחיטה וזריקה, ויתר כל עניניו, וכן במעשה החטאת הנשרפת גם כן, ואם יעשה בהם שום מעשה של הפסד מה דינם, ויתר פרטיה כלם בזבחים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. וכהן העובר ולא עשה החטאת כמשפט, בטל עשה זה.

קלט. שלא לאכל מבשר חטאות הנעשין בפנים.

שלא יאכלו הכהנים מבשר החטאות הנעשות בפנים. כלומר מאותן חטאות שהיו מזין מדמן במזבח הפנימי שהיה בהיכל. שנאמר (ויקרא ו כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף. ולשון ספרא (צו ה ד) באש תשרף כל שהוא טעון שריפה לעבר עליו בלא תעשה על אכילתו, וכל החטאות שדמן טעון הזיה בפנים, כלומר במזבח שהיה בהיכל, היו נשרפין, ידוע הדבר [ומפרסם] ומפרש בכתובים. וכל החטאות שלא היו מזין מדמן אלא במזבח שבחוץ, היו נאכלים ועל זה נאמר (שם) מקרא זה שכל חטאת שדינה בשרפה, לא יאכלו ממנה. ופרטי החטאות איזה מהן נשרף ואיזה נאכל, מפרש בכתוב. ומה שאינו מבאר יפה במקרא, פרשו לנו חכמינו זכרונם לברכה בזבחים (פא ב) כבר

אמרנו (מצוה קלח) כי בפרטי הקרבנות אין לנו בהם עסק וגם זה מפרטיהם הוא אם נאכל אם לא נאכל.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם) שמכיון שנכנס דם חטאת הנאכלת באהל מועד פסול, ולמדו לומר כן מזה המקרא שאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגוי' לא תאכל. ודוקא שנכנס דרך שער ההיכל כמו שכתוב יובא כלומר דרך ביאה. אבל הכניסו בפשפש או דרך חלון או גג, אינו נפסל, דלאו דרך ביאה הוא. והוא הדין לחטאות הנשרפות, שמזין דמן במזבח הפנימי, שאם הכניס דמן לפני מן הפרכת דזהו קדש הקדשים שפסולין, שגם בהן אני קורא וכל חטאת אשר יובא מדמה פנימה שמקום זה פנימה למקומן הוא. ויתר פרטיה בזבחים. (פב ב)

ונוהג אסור אכילת חטאת פנים בכהנים, והוא הדין לכל אדם, שדרך כלל נאמר לא תאכל. והעובר ואכל ממנה כזית לוקה.

קמ. מצות מעשה האשם.

שנצטוינו שיעשו הכהנים מלאכת קרבן האשם על הענין הנזכר בכתוב, שנאמר (ויקרא ז א) וזאת תורת האשם וגוי', כמו שכתוב בפרשה. הלא אמרתי לך (מצוה קלח), שאין לנו לכתוב שרש במלאכות אלו לפי שהן כעין פרטי הקרבן, ואין לחזר אחר טעמן כי סתומין הדברים וחתומים.

דיני האשם זכרנו קצתם למעלה בפרשת ויקרא (מצוה קכט), ועדין נודיע שהאשם אינו בא לעולם אלא מזכרי כבשים בלבד. יש אשם בא מגדולי המין, ויש מן הקטנים. מעשהו בשחיטה וזריקה ומליחה והאמורין והתנופה באשמות שוה, חוץ מאשם מצרע, שיש שנוי קצת בקבלת דמו. ויתר פרטי המצוה מבארים בזבחים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. וכהן העובר עליה ולא הקריב האשם כמשפטו, בטל עשה.

קמא. מצות מעשה זבח השלמים.

שנצטוו הכהנים שיעשו מעשה (קרבן) השלמים כמשפט הכתוב בפרשה, שנאמר (ויקרא ג א) ואם זבח שלמים קרבנו וגו', ואמר עוד בהשלמת המלאכה (שם ז יא יב) וזאת תורת זבח השלמים אם על תודה יקריבנו. ובארבעה שמות נכללים עניני הקרבנות כלן, והם עולה, חטאת ואשם ושלמים, שכל קרבן שיקריבו צבור או יחיד מאחד מאלה יהיה לעולם. כבר כתבתי פעמים (מצוה קלח) שאין לכתב שרשים באלו המלאכות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות קז ב) שהשלמים באים מן הכבשים ומן העזים ומן הבקר, מן הזכרים ומן הנקבות, מן הגדולים ומן הקטנים, ואין העוף בא שלמים. וקטנים נקראים מבן שמנת ימים עד שנה תמימה מיום ליום. נתעברה השנה נתעברה לו, כלומר ויהיה קטן עד תשלוש העבור. וגדול נקרא בבקר משנה עד שלש שנים, ובצאן משנה עד שתי שנים שלמות, יתר על כן הרי הוא זקן ואין מקריבין אותו. וארבעה מינין הם השלמים האחד שלמי צבור, והשלשה שלמי יחיד. שלמי צבור נקראים קדשי קדשים, ואין לצבור שלמים כי אם קרבן אחד, והוא שני כבשים הבאים עם שתי הלחם בעצרת, אותן שני כבשים הם הנקראים זבחי שלמי צבור, ונאכלים לכהנים חוץ מן האמורין כחטאת וכאשם. המלאכות שלהן, כגון שחיטה זריקה הפשט ונתוח ומליחה והקטרת אמורין, מפרש במנחות (כ א). ושלמי היחיד נקראים קדשי קלים. ומקום שחיטתן ומעשה הזריקה והפשט וניתוח ותנופה והפרשת אמורין, מפרש במנחות (סא א). והשלשה מינין אלו של שלמי יחיד, שוין הן במלאכות אלו. אבל יש לך לדעת ענין החלוק שביניהם בקצת עניניהן דרך כלל.

דע כי משלשה מינין של שלמי יחיד האחד הוא קרבן השלמים הבא בלא לחם עמו, והם שלמי חגיגה ושמחה, ואלו הם הנקראים שלמים. והשני, שלמים הבאים עם הלחם הידוע, והוא הבא בנדר או בנדבה, ואלו השלמים נקראים תודה, והלחם הבא עמו נקרא לחם תודה. והמין השלישי שלמים שמקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו והם באים גם כן עם לחם, ואלו השלמים נקראים איל נזיר. ובארו זכרונם לברכה שם בגמרא (חולין קלד ב) חזה ושוק מהן הנאכלין לכהנים כמה שעורן, והזרוע בשלה מן איל נזיר הנאכל לכהנים מלבד חזה ושוק גם כן כמה שעורו, ובאיזה מקום מן הבית מבשלין אותן.

ודיני הלחם (מנחות עו ב) הבא עם שני מינין מן השלמים והם תודה ואיל נזיר מכמה עשרונים הוא, ואי זה מהן בא חמץ ואיזה בא מצה לבד. והבא חמץ ומצה איך יחלק, וכיצד מחמצן, וחשבון החלות הבאות מצה כמה מהן מאפה תנור ורקיקין ומרבכות הכל בזבחים (צ"ל מנחות עו ב).

וענין אותן הבאות מצה בתודה היתה כן מעשרה עשרונים של קמח היו עושין שלשים חלות, העשרה מהן היו נעשות מאפה תנור, כלומר שלא

היה נעשה בהן דבר רק שהיו משימין בעסתן בשעת לישה שמינית לג שמן, שכן הוא הלכה למשה מסיני ואופין אותן. והעשרה מהן נקראות ריקין, ואין חלוק בין העשרה של ריקין לעשרה של מאפה תנור, אלא שבעשרה של מאפה תנור היו מערבין בהן שמינית לג של שמן בשעת לישה, והעשרה של ריקין היו מושחין אותן בשמינית הלג שמן אחר אפיתן בתנור, והעשרה מהן היו מרבכות, ופרוש רביכה הוא שחולטין החלה במים רותחין ואופה אותה מעט ואחר כך קולה בשמן כדרך שקולין בני אדם הספגנין באלפס, ומרבץ בשמן של עשר הרבכות כי השמן שקלו בו היה רביעית לג כשעור כל השמן של העשרים חלות, וגם שעור זה של שמן הרבכות הלכה למשה מסיני. וזה שאמרנו הוא פרוש מרבכת בכל מקום בתורה. ושם מתבאר (מנחות עז ב) כמה חלק יש לכהן בחלות, והשאר נאכל לבעלים. ויתר כל פרטיה שם במסכת זבחים.

ונוהגת מצות השלמים בזמן הבית בזכרי כהנה כי להם חיוב העבודה. והעובר עליה ושנה את סדרן בצדדין ידועין בגמרא בטל עשה, מלבד שיש צדדין שהקרבן פסול.

קמב. שלא להותיר מבשר קרבן התודה.

שלא להותיר שום דבר מקרבן התודה עד הבקר. כלומר למחרת יום זביחתו. שנאמר (ויקרא ז טו) בקרבן תודה לא יניח ממנו עד בקר. וממנו למדנו לשאר קדשים גם כן שכל מה שישאר מהם אחר זמן אכילתו, שהוא נותר וחיב לשרפו לפי שהוא נתק לעשה ששרפנו, כמו שכתבנו למעלה, (מצוה קמג) בסדר זה, ושם כתבנו רמז משרשיו וקצת דינו כמנהגנו.

קמג. מצות שרפת נותר הקדשים.

שנצטוינו לשרף הנותר, והוא בשר הקדשים שנשאר אחר עבר זמן אכילתן המגבל להן שנאמר (ויקרא ז יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף. וזאת השרפה היא מצות עשה, שכן אמרו במכלתא גבי פסח (שמות יב ז) ולא תותירו ממנו וכו' והנותר באש תשרפו וכו' בא הכתוב לתן עשה על לא תעשה, דמשמע שמצות שרפת נותר עשה הוא, ודין הפגול

והנותר שוה בזה שיש מצות עשה גם כן בשרפתו, שמצינו הכתוב מוציא הפגול בלשון נותר.

משרשי המצוה. לפי שטבע כל בשר (להפסד) [להפסל] בשהיה ולבא לידי (סרחון) [חסרון] ועל כן להגדלת דבר הקרבן כמו שאמרנו למעלה (מצוה קב) נצטוינו לשרפו מיד ולבערו מן העולם לבל יקוץ אדם בו ובריחו. ותכלית הכליון הגמור הוא על ידי האש יותר מן הפרוד וזריה לרוח או לכל דבר אחר. גם מלבד זה יש בדבר רמז אל הבטחון בהשם יתברך ברוך הוא, שלא יהא אדם חונק עצמו במאכלו יותר מדי להצניעו ליום מחר, בראותו כי האל יצוה לכלות בשר קדש משעברה שעתו כליון גמור ולא רצה שיהנה בו בריה אחרת לא אדם ולא בהמה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פסחים פב ב) שבכלל הנותר והפגול הם כל פסולי המקדשין שכלן נשרפין גם כן. וקרבן (רמב"ם פי"ט מפסולי המוקדשין ה"ב) שנפסל או נתפגל בודאי מיד נשרף, ואם ספק תעבר צורתו ואחר כך נשרף, וכל בשר (שקליט פי"ז ה"ב) הנמצא בעזרה אברים עולות. פרוש נדין אותן שהן עולות. ואם נמצא חתיכות חטאות. והנמצא בירושלים שלמים. ונפקא מנה לענין שאם עבר אחד ואכל מהן, מביא על כל אחד כפרתו כפי חזקה זו. ועל הכל אמרו זכרונם לברכה תעבר צורתן ויצאו לבית השרפה שמא נותר הוא. ואין שורפין את הנותר אלא ביום. (פסחים ג א) שנאמר ביום השלישי באש ישרף. ואף על פי שהשלמים אסורין באכילה מתחלת ליל שני אין שורפין אותם אלא ביום. ויתר פרטיה מבארים בפסחים וסוף תמורה [הלכות פסולי המוקדשין פי"ט]

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה, כי להם העבודה. וכחן שעבר ולא שרף הנותר בטל עשה, ועבר על לאו דלא תותירו, אבל אין לוקין על לאו זה, לפי שאין מעשה.

קמד. שלא לאכל פגול.

שלא לאכל הפגול. ופגול הוא קרבן שחשב עליו הכהן המקריב מחשבת פסול בשעת זביחה או הקרבה. ופסול המחשבה הוא כגון שהסכים בדעתו בעת הזביחה או בעת ההקרבה שיאכל מאותו קרבן אחר זמן המגבל לאכילתו, או יקטיר ממנו מה שטעון הקטרה אחר זמן המגבל להקטרה, שאכילת המזבח ואכילת אדם הכל נשמע בלשון אכילה. ובאר הכתוב, שהאוכל ממנו שישא עון, שנאמר (ויקרא ז יח) ואם האכל יאכל וכו' והנפש האוכלת ממנו עונה תשא, ונשיאת העון בכאן הוא כרת, כמו שנלמד בגמרא (זבחים כח ב) בגזרה שוה.

ואולם אזהרתנו כלומר הלאו המפרש על זה מלבד הענש שנזכר בכאן, הוא מה שכתוב במלואים (שמות כט לד) לא יאכל כי קדש הוא. ואמרו זכרונם לברכה (פסחים כד א) שאותו הכתוב כולל באזהרה כל מה שנפסד מן הקדשים ואין ראוי לאכלו כמו הנותר והפגול. וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (ע"ז סו א) שנכללו באזהרות (דברים יד ג) לא תאכל כל תועבה שדרשו (חולין קיד ב) כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל. וכיון שכן, נאמר שהאחד לתוספת לאוין, וזה הפסוק שבכאן ידבר בענש האוכלו שכן בא לנו הפרוש עליו. וזה שאמר (ויקרא ז יח) ואם האכל יאכל ביום השלישי, כלומר, שחשב עליו לאכלו ביום השלישי שכן דרשו זכרונם לברכה (זבחים כט א) ואם האכל יאכל וכו' פגול הוא, כף אזנך לשמע במחשב על זבחוי שיאכל ממנו ביום השלישי הכתוב מדבר, שהוא נפסד בזאת המחשבה. והאוכלו חייב כרת, שנאמר בו והנפש האוכלת ממנו עונה תשא. ונאמר בנותר (שם יט ה) ואוכליו עונו ישא כי את קדש יי חלל ונכרתה, וגמרינן ליה בכרתות בגזירה שוה שאמרו שם (ה א) אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך, שהרי פגול אחד מגופי התורה ולא למדו הכתוב אלא בגזרה שוה, דיליף עון עון מנותר מה להלן כרת אף כאן כרת.

משרשי מצוה זו. היסוד אשר בנינו תחלה שאמרנו כי עניני הקרבן להכשיר מחשבות בני איש ולציר בנפשם מתוך הפעלה שבין ידם רע החטא וטוב דרכי הישר, על כן מהיות עקר סבתו של דבר המחשבות היה ראוי להפסל במחשבה הנטויה בו מן הישר בכל מעשיו. וזה דבר ברור קרוב אל השכל למודה על האמת.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים מג א) שאין חיוב כדת אלא לאוכל מן הקרבן החלק שיש בו לאדם או למזבח ממנו. אבל מן החלק ממנו שמתיר הקרבן אין חיבין עליו כרת משום פגול. כיצד? האוכל כזית מן הדם מקרבן שנתפגל אין חיב עליו כרת משום פגול שהרי הדם החלק המתיר הקרבן הוא, שאחר זריקת הדם האמורין מתדין לקרב ולא קדם לכן, ומכל מקום אף על פי שאין בו כרת לוקין עליו. אבל האוכל כזית מן בשר הקרבן או אפילו מן האמורין חיב כרת משום פגול, שהדם הוא המתיר האמורין למזבח, ואחר מתיר ראשון אנו הולכין בדין זה לחיב האוכל בכל השאר, ולפיכך חיב האוכל אף מן האמורין. ואף על פי שהן גם כן מתירין הבשר לאדם אין בכך כלום, שאחר הדם שהוא מתיר ראשון אנו הולכים כמו שאמרנו.

וכן מנחה שנתפגלה, האוכל כזית משיריה חיב משום פגול, אבל האוכל כזית מן הקמץ שלה או מן הלבונה שהן המתירין אין חיבין עליו כרת, ומכל מקום לוקה עליהן כמו שאמרנו. ואלו הן הדברים שאין מחיבין עליהן משום פגול לעולם, הקמץ והלבונה והדם, כמו שאמרנו והיין והמנחות הנשרפות כן, שהרי אין בהן קמץ להתירן, וכל שאין לו מתירין חוץ ממנו אין חיבין משום פגול עליו. ולג שמן של מצרע גם כן אין חיבין

עליו. ואם תאמר והלא דם האשם מתירו? התשובה שאין תלוי בו, שהרי אדם מביא אשמו היום ולג אחר כמה ימים.

וכן מענין המצוה מה שאמרו גם כן, שהמקריב המחשב מחשבת פגול עובר בלאו, שנאמר (שם ז יח) לא יחשב לו, ומפי השמועה למדנו (שם כט ב) שבכלל זה אזהרה למקריב שלא יחשב מחשבת פסול, אבל מכל מקום אינו נחשב מחשבון שלש מאות ששים וחמשה לאוין לפי שהוא כעין סניפין ללאו אחר שהוא נחשב בלאוין, והוא מה שכתוב בסדר אמר אל הכהנים (ויקרא כב כא) כל מום לא יהיה בו. ודרשו זכרונם לברכה (בכורות לג ב) משום לאו למטיל מום בקדשים. וכמו שנכתב בעזרת השם (מצוה רפז). וגם הענין גם כן של מחשב פסול כעין המטיל מום הוא נחשב, ולפיכך לא חשבנוהו מן החשבון, ומכל מקום אינו לוקה על זה לפי שאין בו מעשה אלא מחשבה בלבד. ויתר דיני המחשבות אי זו מחשבה פוסלת, כגון מחשבת שנוי השם ומחשבת מקום ומחשבת זמן, ובאיזה קרבן ובאיזו עבודה, כגון שחיטה, זריקה, קבלה, הולכה, וכל פרטי דיני הפגול וגם נותר הדומה לו, מבארים במקומות רבים מסדר קדשים.

ונוהג אסור אכילת הפגול בזמן הבית בזכרים ונקבות, אפילו ישראלים, שדרך כלל אסרתו התורה לכל, בין כהן בין ישראל. והעובר עליה ואכל כזית ממנו במזיד חייב כרת בשוגג מביא חטאת קבועה. וכבר פרשנו פעמים (מצוה קח קכא) שקרבן שאינו עולה ויורד לפי עניות ועשר נקרא

קמה. שלא לאכל בשר קדשים שנטמא.

שלא נאכל בשר קדשים שנטמא, שנאמר (ויקרא ז יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, והוא הדין אדם טמא שאסור לאכל בשר טהור, וכמו שנכתב (מצוה קסז) בלאו בפני עצמו בעזרת השם. ובפרק שני דפסחים (כד ב) אמרו טמאת הגוף בכרת טמאת בשר בלאו.

משרשי מצוה הזו. מה שכתבנו למעלה שנצטוינו להגדיל עניני הקרבן בכל ענין, ובודאי ממעלתו שלא לאכלו כי אם בטהרה ובגוף נקי ובדבר הגדלתו מה תועלת לנו בו כבר כתבנו טעמו (מצוה קג).

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות יד ב) שאסור לטמא הקדשים או לסבב להם טמאה, אבל המטמאן אינו לוקה, אלא טהור האוכלן טמאים הוא שלוקה, מדכתיב (שם) לא יאכל ואף על פי שכתוב זה

במלואים, הוא הדין לשאר הקרבנות כלן. ואפילו האוכל כזית מלבונת המנחה שנטמאת אחר שנתקדשה בכלי לוקה. שגם היא חלק מחלקי הקרבן. ואין החיוב אלא בטמאת אב הטמאה או ולד הטמאה של תורה, אבל מפני טמאה של דבריהם אינו לוקה. אבל מכין אותו מכת מרדות. ויתר רבי פרטיה בפרק שלשה עשר מזבחים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית במזיד מבשר קדש שנטמא, לוקה.

קמו. מצות שרפת בשר קדש שנטמא.

שנצטוינו לשרף קדשים שנטמאו, שנאמר (ויקרא ז יט) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף.

משרשי המצוה. מה שכתבנו בנותר (מצוה קמג).

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (שקלים ח ה) שאם נטמא בפנים שורפין אותו בפנים, נטמא בחוץ שורפין אותו בחוץ. ובין שנטמא באב הטמאה או בולד הטמאה שורפין אותו. ונותר של קדשים קלים שורפין אותו הבעלים בבתייהם, וכל עצמות הקדשים שאין בהן מח אינן טעונין שרפה, חוץ מעצמות הפסח. והענין הזה יחזק קצת טענותינו בהפסד הבשר שאמרנו, ועל כן העצמות שאינם באים לידי הפסד, אינן טעונין שרפה חוץ מעצמות הפסח לפי שהם באזהרת (שמות יב מו) ועצם לא תשברו בו, תשאר בהם ברב מעט בשר עליו מפני אימת השבירה, ולפיכך אמרו עליהם דרך כלל בכלן שיהיו טעונין שרפה. ואלו הן הנשרפין. בשר קדש שנטמא או נותר או קרבן שנפסל, וכן המנחה שנטמאת או נפסלה או נותרה, ואשם תלוי שנודע לו לבעליו שלא חטא (אחר) [קדם] שנזרק דמן, וחטאת העוף הבאה על הספק, ושער נזיר טהור, והערלה וכלאי הכרם. [כ"מ ברוב כתי"ן] הרי אלו ישרפו. ואגב גררא נכתב הנקברין, ואלו הן קדשים שמתו בין קדשי מזבח בין קדשי בדק הבית, וקדשים שהפילו יקבר הנפל, הפילה שליא תקבר ושור הנסקל, ועגלה ערופה, וצפרי מצרע, ושער נזיר טמא, ופטר חמור, ובשר בחלב, וחלין שנשחטו בעזרה ויתר פרטי המצוה מבארים בפסחים וסוף תמורה. (שם לב לד)

ונוהגת שרפת הקדשים שנטמאו בזמן הבית בכהנים ובישראלים. כיצד? קדשים שטעונין שרפה במקדש שרפתן מוטלת על הכהנים. והנשרפין בכל העיר, כגון קדשים קלים הבעלים שורפין את חלקם אם

נטמא או נותר בבתיהם. והעובר עליה ולא שרף בשר טמא או נותר שהוא
בידו בטל עשה זה.

קמז. שלא נאכל חלב.

שלא נאכל חלב בהמה טהורה, שנאמר (ויקרא ז כג) כל חלב שור וכשב ועז
לא תאכלו.

כבר כתבתי באסור טרפה בסדר משפטים (מצוה עג) כי מהיות הגוף כלי
לנפש ובו תפעל כשר פעלותיה, ולפי זכותו וטוב מזגו יבין דרך הנפש
החכמה הנתונה בו, ויאמין לעצתה וילך אחריה, מפני זה צריך האדם
להשתדל על כל פנים במהות גופו להעמידו על ישרו ובריו וכחו. וידוע
הדבר ומפרסם בין בני אדם כי לפי המאכלים יתפעל הגוף בבריאות או
בחלי, כי בשר הגוף היה ונפסד בכל יום ויום, ולפי המזונות הטובים
יתהוו בהפך. ועל כן היה מחסדי האל הגדולים עלינו אנחנו עמו אשר
בחר והרחיק ממנו כל מאכל מזיק אל הגוף ומוליד בו לחות רעות. וזה
הכלל שיש לי לפי הפשט בכל אסור המאכלות, כמו שאמרנו למעלה.
וידוע כי החלב דבק ומוליד לחות רעות.

מדיני המצוה, כגון מה שפרשו לנו זכרונם לברכה (כריתות ד ב) שאין
אסור חלב אלא בשלש בהמות שבכתוב שור וכשב ועז, ואותן שלש בין
כשרות או טרפות ונבלות, חייב על חלבן, אבל שאר מיני בהמה וחיה בין
טמאה בין טהורה, חלבה כבשרה. וכן עבר הנקרא שליל הנמצא במעי
שלש בהמות הנזכרות אין בו גם כן אסור חלב, ולפיכך אמרו (חולין עד א)
השוחט את הבהמה ומצא בה שליל כל חלבו מתר ואפילו מצאו חי. ואם
שלמו לו חדשיו ומצאו חי, אף על פי שלא הפריס על גבי קרקע ואינו טעון
שחיטה חלבו אסור, וחיבין עליו כרת, והרי דינו כשאר הבהמות בענין
חלבו. ולפיכך יש לנו להוציא ממנו כל החוטין וכל הקרומות האסורין
זהו דעת הרמב"ם זכרונם לברכה (מאכלות אסורות ז ג) בשליל שכלו לו חדשיו
שיש חיוב כרת בחלבו אבל רבי המפרשים חולקים בזה ואמרו דחלבו
מתר, ודברי הגמרא (שם צב ב) מכרעת כמותן, דהא אשכחן רבי מאיר ורבי
יהודה דפליגי בחלבו, ורבי יהודה דקימא לן כותיה הוא דשרי ליה.

ועוד למדונו זכרונם לברכה (שם עה א) בדין שליל שארבעה סימנין אכשר
ביה רחמנא. שאם נטרפה אמו שוחטה והשליל מתר, דלאו ירך אמו הוא.
ומה שאמרו שם (עמוד ב') שאם הפריס על גבי קרקע דבעי שחיטה, מפני
מראית העין לבד הוא דבעינן למשחטיה, ולפיכך לא מפסיל בשהיה
ודרסה ושאר מיני טרפות. ושלשה חלבים הם בבהמה, שהן בחיוב כרת

שעל הקרב ושעל הכליות ושעל הכסלים. ופרוש שלשתן בבאור רחב במקומו בגמרא (שם צג א), ובכלל אמרו זכרונם לברכה בחלין (שם) חלב שהבשר חופה אותו מתר, שעל הכסלים אמר רחמנא (ויקרא ג ד), ולא שבתוך הכסלים.

ועוד יש בבהמה מלבד אלו השלשה חוטין וקרומות שאסורין משום חלב. ואמרו זכרונם לברכה (שם פט ב), שהטבחים הבקיאים בנקור החלב, נאמנין על הדבר כל זמן שלא יצאו מחזקת בקיאותן וכשדותן. וחלב הלב וחלב המעים והן הדקים המלופפים מתרין והרי הוא כשומן, חוץ מראש המעים הסמוך לקבה, שהוא תחלת בני מעים שצריך האדם לגרר החלב שעליו, וממנו אמרו ז"ל בגמרא (שם צג א) ריש מעיא באמתא בעיא גרירא (רש"י כשהדקין יוצאין מן הקיבה צריך לגרר חלב שעליהן אורח אמה). ויש מן הגאונים שאמרו (רמב"ם שם טו) שזה המעי הוא המעי שיוצא בו הרעי. שהוא סוף המעים. ויתר פרטי המצוה וכל ענייניה, מבארים בפרק שביעי מחלין [י"ד סימן ס"ד].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות. והעובר עליה ואכל כזית חלב במזיד לוקה. בשוגג מביא חטאת קבועה.

קמח. שלא נאכל דם בהמה חיה ועוף.

שלא נאכל דם בהמה חיה ועוף, (כריתות כ ב) שנאמר (ויקרא ז כו) וכל דם לא תאכלו. ונאמר במקום אחר (שם ג יז) לעוף ולבהמה, וחיה בכלל בהמה. (חולין עא א) ונכפלה המניעה בדם בהרבה מקומות בתורה.

כבר כתבתי מה שאני חושב על צד הפשט באסורי המאכלות באזהרת טרפה (מצוה עג) וחלב (מצוה קמז). ואפשר לומר בדם עוד כי מלבד רע מזגו, שהוא רע המזג, יהיה באכילתו קצת קנין במדת אכזריות שיבלע האדם מבעלי חיים כמותו בגוף, אותו הדבר שבהן, שהחיות ממש תלוי עליו, ונפשם נקשרת בו, כי ידוע שיש לבהמות נפש, יכונה החכמים נפש חיונית, כלומר שאינה שכלית. גם נראה אותם שיש לנפשותם בחינה להשמר מנפול באחר הפחתים ובקצת דברים אחרים. והרמב"ן זכרונם לברכה כתב (ויקרא יז יא) בטעם הדם, כי ידוע שהנאכל ישוב בגוף האוכל, ואם יאכל אדם הדם תהיה עבי וגסות בנפש האדם, כמו שנפש הבהמה עבה וגסה, וכתב עוד כעין זה שאמרתי אני אין ראוי שתאכל הנפש את הנפש.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (כריתות כא א) שדם דגים וחגבים, שקצים ורמשים, ודם האדם אין חיבין עליו משום דם, ולפיכך אמרו שדם דגים וחגבים מתרין, שמתר לאכל דמן ואפילו כנסו בכלי, והוא שיהא נכר לכל שהוא דם דגים. וכמו שאמרו בגמרא (שם ע"ב) שיהיה בכלי קצת מקשקשי הדג, אבל דם הדגים האסורין אסור, לפי שהוא כחלב בהמה טמאה שאסור מן הכלל שבידינו, שמאכל היוצא מן הטמא טמא, כמו שמצינו שאסרה תורה ביצת היענה לפי שיוצאה מן הטמא.

ודם האדם אסרוהו חכמים מפני מראית העין, ולפיכך אמרו (שם כב א) דם שבין השנים מוצצו ובולעו, ושעל הפת גוררו מעליו ואוכל הפת. וכן דם ביצים מתר, שאין אני קורא בו דם עוף, ולא מין בשר הוא ואפילו התחיל להתרקם, וכן דעת רבותינו בעלי התוספות (חולין סד ב, ד"ה והוא) וכדמשמע בפשטא דבריתא בכרתות (כא א). זהו דין תורה, אבל חכמים אסרו ביצה ש [נ] רקמה, וסמכו הדבר לקרא דשרץ השורץ (שם יא מב). ולכן אסרו דם ביצים משום ספק רקום, אבל כל שאין בו ספק רקום, לא אסרוהו אלא משום מראית העין, ולכן דם ביצים הנמצא בחלבון, זורק הדם ואוכל השאר, ויש מחמירין בנמצא בקשר וחוף לקשר לאסר כל הביצה.

והדם האסור מן התורה, יש שאסורו בכרת ויש ממנו בלאו. דם הנפש הוא בכרת, שבמקום שבא בתורה הכרת בדם נאמר שם נפש, שנאמר (ויקרא יז יא) כי נפש הבשר בדם הוא. ומה שאינו דם הנפש אלא דם האברים אין אסורו אלא בלאו, שעליו נאמר סתם וכל דם לא תאכלו. ולפיכך בארו זכרונם לברכה ואמרו (שם כב א) שחיבין כרת בדם היוצא בשעת שחיטה ונחירה או התזת הראש כל זמן שיש בו אדמימות, וכן בדם הכנוס בתוך הלב, ודם הקזה כל זמן שמקלח ויוצא, שגם הוא דם הנפש כשהוא מקלח, ולפיכך חיבין עליו. ודוקא מקלח להוציא השותת בתחלת הקזה ובסופה שאינו דם הנפש, שאין חיבין עליו כרת. וכן דם התמצית. כלומר אותו הדם שמתמצה בשעת שחיטה מעט מעט אחר שיצא הדם הנובע. וכן דם האברים, כגון דם הטחול ודם הכליות ודם שבביצים ודם שמתכנס ללב בשעת שחיטה, אין חיבין עליו כרת אלא מלקות. והוא שיאכל ממנו כזית.

דם הבלוע בשאר הבשר שנקרא גם כן דם האברים, כל זמן שלא פרש מתר לאכל הבשר עם הדם הבלוע לתוכו, שאותו דם כבשר נחשב לנו כל זמן שלא פרש מן הבשר. ולפיכך התירו זכרונם לברכה לאכל בשר חי בלא מליחה כל זמן שהודח יפה שלא יהיה על פניו דם בעין. אבל כל זמן שפרש הדם הבלוע בתוך הבשר ויצא לחוץ חיבין עליו בלאו כמו בדם האברים שמנינו למעלה שהן בלאו.

ולפיכך הרוצה לאכל בשר מבשל בקדירה חיבוהו חכמים להוציא ממנו הדם [שלא] (ש) יהיה פורש מתוכו ויוצא לתוך המרק בבשול, ולא מצאו תחבולה להוציאו כי אם במלח, שהוא שואב הדם ומיבשו בטבע וכחו רב ונכנס בבשר, ואפילו בחתיכה עבה ביותר יש כח בו להוציא הדם מתוך העבי. וכן הדבר ידוע ומנסה, שאם ימלח אדם חתיכה של בשר יפה כשעור שנתנו חכמים למליחה ימצא טעם המלח בכל הבשר, ואפילו בחתיכה גדולה של שור הפטום. ואחר שהדבר כן בברור ונראה לעין, מתר לתת כל בשר שנמלח כשעורו בקדירה, בין שיהיו המים רותחים או פושרים וצוננים, לפי שאנו רואין הבשר אחר מליחה כשעור לכל דבר כאלו נתמצה ממנו כל דם האסור. ואם גם אחר מליחה אנו רואין שיוצא ממנו מעט דם אין לו תורת דם אלא כמהל אדום הוא חשוב, ועל כיוצא בו נאמר בגמרא (חולין קיב א) רבי פלוני קרי ליה חמר בשר ומתירו.

ויש בבהמה קצת אברים של רבוי דם שבהם נהגו כל ישראל להוציא הדם שבהם בכח האש טרם שיבשלום בקדירה ולא רצו לסמך בהם במליחה לבד, והם המת והכבד, צולים אותם מעט על האש ואחר כך מבשלין אותן, בין שירצו לבשולם בפני עצמן או עם בשר אחר, ומנהגן של ישראל תורה היא. עבר ובשלין במליחה לבד עם הבשר הכל מתר, ובלבד שלא יכון אדם לעשות כן לכתחילה כדי שישוב הדבר עליו בדיעבד אחר הבישול, שכל העושה כן באסורין אוסרין עליו הכל כמו בתחילה, ואני קורא עליו (קהלת יח) ופרץ גדר ישכנו נחש.

וסדר מליחה כך היא, מדיח הבשר יפה מדם שעליו, ואחר כך מניח עליו מלח בינוני לא עבה ביותר, כדי שידבק בו קצת, ולא דק ביותר, (כדי שלא ידבק בו יותר מדי. ד"ו) ומניחו במלחו כדי הלוך מיל, ואפילו לבשר שור עבה, די בכך. ואחר שיעמד במלחו שעור זה במקום מדרון שיוכל הדם לזוב יפה או בכלי מנקב, לוקח הבשר בידיו ומגביהו, ומנפץ המלח מעליו, ואחר כך מדיחו יפה במים שבכלי פעמים שלש או יותר עד שיוסר המלח וישארו המים שמדיח הבשר בהם זכים. ואם נשתהה הבשר במלחו יותר מן השעור הראוי למליחה אין חוששין שמא חזר הבשר ובלע מדם שעל פני המלח, לפי שאנו אומרים שהבשר אחר שפלט דמו האסור פולט צירו, כלומר מחל הבשר והוא הלחות שבבשר, וכל זמן שיפלט הבשר אותו הציר אין בטבעו שיוכל לבלע דם, לפי שהדם חלק בטבעו הרבה ואינו נבלע כי אם במתון, רצונו לומר כל זמן שלא יפלט הבשר שום דבר, לא דם ולא ציר.

וכמה יהיה שהוי זה שנחזיק הבשר שיפלט עדין ציר, אמרו הרבנים שהוא עד שתיים עשרה שעות. נשתהא יותר מכן במלחו אסור לאכלו עד שיקלף פני הבשר כלו, ומיהו בקליפה סגי לפי שאנו מחזיקין מליח כרותח דצלי, ובאסור הנוגע בצלי קימא לן קליפה, בשאין שם אסור מפעפע, ודם אינו מפעפע. ואם לא רצה לקלף הבשר מתר לאכלו בצלי, שאף על פי

שאנו אומרים שאין כח במלח להוציא דם הבא לבשר ממקום אחר, כח האש חזק מן המלח להוציא, ולפיכך בשר שנשתהא במלחו יותר מדאי, מתר לאכלו בצלי בלא קליפה, ובקליפה אפילו בקדירה, כמו שאמרנו.

ויתר רבי דיני מליחה, כגון דגים ועופות שמלחן זה עם זה, ודג טהור שמלחו עם דג טמא, וכלים של חרס או של עץ שמלחו בהם מה דינם, והמלח עצמו שמלחו בו מה דינו, ויתר רבי פרטי המליחה, מבארים בחלין פרק כל הבשר [י"ד סימן ס"ט], ובפרק חמישי מכרתות יתבאר גם כן דיני הדם וחלוקי דם הנפש ודם האברים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית דם הנפש, במזיד חייב כרת, בשוגג מביא חטאת קבועה. ואם אכל כזית מדם האברים במזיד לוקה, בשוגג, פטור.

פרשת שמיני

פרשת שמיני יש בה שש מצות עשה ואחת עשרה מצות לא תעשה.

קמט. שלא יכנסו הכהנים למקדש מגדלי שער.

שלא יכנסו הכהנים למקדש מגדלי שער כמו שיעשו האבלים, כלומר שלא יגדלו שערותיהם, שנאמר (ויקרא י ה) ראשיכם אל תפרעו. ואמר התרגום לא תרבון פרוע. ויחזקאל הנביא באר ואמר (מד כ) ופרע לא ישלחו, וכמו כן במצרע (ויקרא יג מה) וראשו יהיה פרוע, ואמרו בספרא (תזריע ה יב) יגדל פרע.

וכבר נכפלה מניעה זו בכהן גדול ואמר (שם כא י) את ראשו לא יפרע. ואולם נכפלה כדי שלא נחשב מה שנאמר לאלעזר ואיתמר ראשיכם אל תפרעו שיהיה מצד המת בלבד, וכשיעשו זה שלא על צד האבל שתחשב

שיהיה מתר, על כן נתבאר בכהן גדול שזה בשביל העבודה הוא שיצוהו השם יתברך להסתפר (עיי בסהמ"צ להרמב"ם ל"ית קס"ג).

משרשי המצוה. הוא הגדלת הבית, וכמו שאמרנו למעלה (מצוה צה) שנצטוינו להגדילו בכל כחנו מן הטעם שאמרנו. ועל כן ראוי לנו שלא נבא שם מגדלי שער כדרך האבלים, וכעין מה שנאמר במגלת אסתר (ד ב) כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק, כלומר אין ראוי לבוא אל בית מלכות רק דרך ששון ושמחה ותענוג, לא דרך אבל וצער. וכל זה יחזק היסוד הבנוי בראש הבנין כי כל עניני הבית ומעשיו לחזק ולציר בלב העושים מעשה הכשר, ולהרחיק מלבם וממחשבותם כל כעור וכל חטא. ועל כן בהיות כונת הבית בזה, ראוי לנו לבוא שם דרך כבוד ויראה וגדלה ושמחה, ומתוך קביעות מחשבתנו על חשיבות המקום וגדלו ותפארתו והודו יתרככו לבבנו שם ונהיה ראויים לקבלת הטוב.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כב ב) שאסור גדול פרע בכהנים הדיוטים אינו אלא בשעת ביאה למקדש, אבל כל זמן שאין כהן הדיוט נכנס למקדש אינו באסור גדול פרע כלל, אבל כהן גדול לפי שהוא תמיד במקדש אסור בגדול פרע לעולם, כאלו תאמר שאם יהיה לו דרך אנס לעמד חוץ למקדש קצת ימים, מן החיוב עליו אף על פי כן שלא יגדל פרע. וכמה הוא גדול פרע? שלשים יום, כנזירות, שסתם נזירות, אינו פחות משלשים יום, ויתר פרטיה מבארים.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. והעובר עליה ונכנס למקדש פרוע ראש, כלומר אחר שיגדל שערו שלשים יום ועבד שם חיב מיתה בידי שמים, שנאמר (ויקרא י ו) ראשיכם אל תפרעו ולא תמותו, ודברי התורה נוטריקון הם, כלומר הא אם יפרעו ראשיהם ימותו ומכל מקום אין עבודתו פסולה. ומי שנכנס לשם ולא עבד הוא באזהרה, כלומר שעבר על לאו, ולוקה, אבל אינו במיתה אלא אם כן עבד, שכן בא לנו הפרוש. והרמב"ן זכרונם לברכה כתב (בסהמ"צ ל"ית קסג) כי פרוע הראש שלא יכנס למקדש מעלה היא מדבריהם ולא מדאוריתא, וראיותיו בספרו. ואמר שלא בא הכתוב לאסור אלא קריבה לעבודה, והוא בכלל לאו דבעל מום שעבד. וכתב עוד שאף חכמים לא אסרו אלא המקום הנקרא בין האולם ולמזבח, אבל כנגד המזבח עצמו שהוא שתיים ושלשים אמה כמו ששינו (מדות פ"א מ"ד) המזבח שתיים ושלשים אמה, בין האולם ולמזבח שתיים ועשרים לא אסרו.

קנ. שלא יכנסו הכהנים למקדש קרועי בגדים.

שלא יכנסו הכהנים למקדש קרועי בגדים, שנאמר (ויקרא י ה) ובגדיכם לא תפרמו, פרוש אל תקרעו בגדיכם. ונכפלה מניעה זאת בכהן גדול, שנאמר עליו (שם כב י) ובגדיו לא יפרו. וכפל המניעה בו מפני תוספת דבר שבו, שאינו רשאי לקרע על מת שימות, ואפילו שלא בשעת עבודה. ואמרו בספרא (אמור ב ג) ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרס על מתו, יב בזבחים כדרך שבני אדם פורעין ופורמין על מתיהם הא כיצד כהן גדול פורס מלמטה וההדיוט מלמעלן.

משרשי המצוה. כתוב בפריעת הראש הקודם לזה (מצוה קמט). ודין פרועי ראש וקרועי בגדים, שוים בכל דיניהם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרא שם) שחיוב קריעה זו הוא שתהיה כמו קריעה שקורעין על המתים, ומן הדומה שהיא טפת, שכן אמרו במועד קטן (כב ב) שאין קריעה פחותה מטפת. ויתר פרטיה מבאריסיב.

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. והעובר עליה ונכנס למקדש מן המזבח ולפנים קרוע בגדים ועבד חיב מיתה בידי שמים, ואם לא עבד הרי הוא באזהרה ולוקה. וזהו לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה (הלי' ביאת מקדש פ"א ה"י), אבל לדעת הרמב"ן זכרונו לברכה (בספ"ה"צ שם) אין מלקות בנכנס למקדש קרוע בגדים, שאין אסור הכניסה בלא עבודה אלא מעלה מדבריהם אבל אם עבד והוא קרוע בגדים לוקה, לפי מה שכתב בשם בעל הלכות.

קנא. שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה.

שלא יצאו הכהנים מן המקדש בשעת עבודה, שנאמר (ויקרא י ז) ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו. ונכפלה מניעה זו כמו כן בכהן גדול ואמר (שם כא יב) ומן המקדש לא יצא. ולשון ספרא (שמיני מכילתא דמילואים פ"א מ"ב) ומפתח אהל מועד יכול בשעת עבודה ושלא בשעת עבודה? תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל, הוי אומר בשעת העבודה. כי שמן משחת יי עליכם אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה, שאם יצאו בשעת העבודה חיבים מיתה. מנין לכל הכהנים שבדורות? שנאמר כי שמן משחת יי עליכם.

וכתב המעתיק בשם הרמב"ם. זכרונו לברכה (ל"ט קסה) דע שיש בכהן הגדול תוספת, שהוא לא ילך אחד המטה, וזהו נגלה בלשון הכתוב באמרו ומן המקדש לא יצא, וכך נתבאר בפרק שני מסנהדרין (יח א) שהוא אם מת לו מת אינו יוצא אחר המטה, והביאו ראייה על זה מאמרו ומן המקדש לא יצא. ולמדנו מזה שמתר לו לעבד ביום שימות לו מת וכך אמרו זכרונם לברכה במסכת סנהדרין (פד א) ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שעבד [שלא יצא] חלל. כלומר כהן הדיוט, שאין העבודה מתרת לו והוא אונן, הוא מזהר על זה. כלומר שלא יעבוד אונן. וכך נתבאר בסוף הוריות (יב ב) זה העקר, שכהן הדיוט אונן לא יעבד, וכהן גדול עובד והוא אונן.

הנה נתבאר לך שאמרו הנה ולא יחלל שמוהו שלילות לא מניעה, לומר שלא תהיה עבודתו חלין, ואף על פי שהוא אונן. ומן הנראה מדברי הרמב"ן זכרונו לברכה, כי הוא סובר כי לא יחלל אינו שלילות, אבל הוא מניעה לכהן גדול שנצטוו שלא יצא מן המקדש מפני מתו ולא יחלל עבודת השם יתברך, כי חלול יהיה לעבודה שיניחנה המשרת הגדול בשביל שום דבר בעולם והוא יפרש כל ענין זה בדרך אחרת, כמו שכתב בפרוש החמש (שם כא יב).

משרשי המצוה. היסוד הבנוי לה בהגדלת הבית והעבודות הנעשות שם, ועל כן ראוי על כל פנים שלא לצאת ולהניח העבודה היקרה בשום דבר בעולם, כי באמת אם יניחוה יהיה זלזול בה ויהיו מראים בעצמם שיהיה בעולם דבר גדול מעבודת השם אחר שתהיה נדחית אפילו לפי שעה בשביל שום דבר אחר, ועל כן הזהירו על זה במיתה.

דיני המצוה. כגון מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, שכהן הדיוט אף על פי שאינו רשאי לצאת מן המקדש בשעת עבודה כמו שנאמר (שם יז) ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו, מכל מקום אם מת לו מת שהוא ראוי להתאבל עליו אינו עובד, לפי שהוא אונן, ואונן אסור בעבודה. ואף על פי שאינו עובד, הזהר שלא לצאת משם, עד שתגמר העבודה שהיה הוא עסוק בה מן הטעם שאמרנו לכבוד הדבר, שלא יהא דומה כעוסק בדברי עראי. ויתר עליו כהן גדול שהוא חייב שלא יצא מן המקדש וגם שלא להניח עבודתו כלל בשביל אנינות, שנאמר (שם כא יב) ומן המקדש לא יצא ולא יחלל וגו'. ובא הפרוש בזה המקרא כלומר שלא יצא אלא יעבוד עבודתו שהוא עוסק בה ולא תהא עבודתו מחללת בשביל אנינותו. ויתר פרטיה מבארים בזבחים [הל, ביאת מקדש פ"ב]

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. ואם עבר ויצא בשעת עבודה לוקה.

קנב. שלא להכנס שתויי יין במקדש וכן שלא יורה שתוי.

שלא להכנס שתוי במקדש. וכן שלא להורות. כלומר שלא נדון בדבר מדיני התורה בעוד שיהא האדם שכור, שנאמר (ויקרא י ט) יין ושכר אל תשת וגו' בבואכם אל אהל מועד. ולשון התלמוד (עירובין סד א) שתה רביעית אל יורה. ולשון ספרא (שמייני א ב) יין אל תשת אין לי אלא יין, מנין לרבות שאר המשכרים? תלמוד לומר ושכר. אם כן למה נאמר יין? על היין במיתה, ועל שאר המשכרין בלאו. ושם נאמר מנין שאין חיב אלא בשעת העבודה?

תלמוד לומר (שם) אתה ובניך ולא תמותו אתה ובניך במיתה ואין ישראל חיבין מיתה על ההוראה.

שורש המצוה ידוע, שאין ראוי להתעסק בדברים היקרים בתכלית היקר כמו עניני המקדש ודברי התורה רק בעת שיהיה האדם מישב בדעתו ומכון בכל מעשיו, אין להאריך בדברים פשוטים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה, שכל כהן הכשר לעבודה, אם שתה יין הרי זה אסור לו להכנס מן המזבח ולפנים, ואם נכנס ועבד עבודתו פסולה וחיב מיתה בידי שמים (סנהדרין כב ב) שנאמר ולא תמותו. וכן אסור לכל אדם, בין כהן בין ישראל לנכנס למקדש כלו מתחלת עזרת ישראל ולפנים כשהוא שתוי יין או שכר או פרוע ראש דרך נוול, כלומר, ששערות ראשו גדולים ביותר, או קרוע בגדים. ואף על פי שאינו באזהרה, אסור יש בדבר, והאסור אינו אלא מפני כבוד הבית. ולפיכך ישראל מתר לנכנס שם בשערות ראשו מגדלות יותר משלשים יום, שאין זה נוול אצל בני אדם. ואף על פי שהכהנים הזהירו בזה לגודל קדשתן וקרבתן בבית הקדוש שראוי שלא יהא בהם דבר יתר כלל, רק שיהו כלם יפים ומום אין בס אין שאר כל אדם בגדר שלהם רק שלא יכנסו שם בשערות גדולים ביותר, כמו שאמרנו.

ושעור היין (כריתות יג ב) שישתה האדם ויהא אסור לנכנס למקדש או להורות הוא רביעית לג שהוא ביצה ומחצה ושישתה אותו חי ובבת אחת, ובתנאי שעברו על היין ארבעים יום משנעשה. חסר אחר מאלו פטור אבל אסור, ואינו מחלל עבודה בכך. שתה יותר מרביעית מן היין אף על פי שהיה מזוג ואף על פי שהפסיק ושתה מעט מעט חיב מיתה ופוסל העבודה. היה שכור משאר המשכרים אסור להכנס למקדש. ואם נכנס ועבד והוא שכור משאר המשכרים, אפילו מן החלב או מן הדבלה הרי זה לוקה ועבודתו כשרה, שאין חיבין מיתה אלא על היין בשעת העבודה, ואין מתחללת אלא בשכור מן היין.

וכשם שאסור לכהן לבוא למקדש מפני השכרות, כך אסור לכל אדם בין כהן בין ישראל להורות כשהוא שתוי אפילו שיהיה דבש תמרים או חלב ונתבלבלה דעתו אל יורה, שנאמר בפרשה יין ושכר אל תשת, ולהורות את בני ישראל ואם הורה בדבר שהוא מפרש בתורה עד (שיודו) [שיודעוהו] בו הצדוקין מתר. כגון שהורה שהשרץ טמא והדם אסור וכיוצא, בהן. ומתר לשכור לקרות בתורה. ואפילו הלכות ומדרשות. והוא שלא יורה. ואם היה חכם קבוע להוראה, לא ילמד שלמודו הוראה היא. שיהיה כדאי רביעית בלבד והיה בה מים כל שהוא, או ישן מעט או [אם] הלך כדי מיל, כבר עבר היין ומתר לעבוד. אבל אם שיהיה יותר מרביעית, אפילו מזוג, אם ישן שינה מעט או הלך בדרך מוסיפין בשכרותו, אלא ישהה לפי השכרות עד שלא ישאר משכרותו שום דבר בעולם. אנשי משמר מתרין לשתות יין בלילות אבל לא בימי שבתן (תענית טו ב) ואפילו שאר בתי אבות של משמר שאין עבודתן אותו היום אסורין, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב של אותו יום ויצטרכו לאחרים מאנשי משמרן לסיען. ואנשי משמר של אותו יום אסורין לשתות בין ביום בין בלילה, שמא ישתה בלילה וישכים לעבודתו ועדין לא סר יינו מעליו.

כהן שיודע מאיזה בית אב הוא ויודע שבתו אבותיו קבועים הם בעבודת היום, אסור לו לשתות כל אותו היום. היה יודע מאיזה משמר הוא ואינו מכיר בית אב שלו, אסור לשתות כל אותה שבת שמשמרתו עובדין בה. לא היה מכיר משמרתו ולא בית אבותיו, הדין נותן שאסור לשתות יין לעולם, אבל תקנתו קלקלתו והרי הוא מתר לשתות תמיד, לפי שאינו יכול לעבוד עד שיקבע בבית אב שלו ובמשמרתו.

ונוהג אסור ביאת מקדש בשכרות בזמן הבית בזכרים ונקבות, ומניעת ההוריה בכל מקום ובכל זמן בזכרים, וכן באשה חכמה הראויה להורות. וכל מי שהוא חכם גדול שבני אדם סומכין על הוראתו, אסור לו לשנות לתלמידיו והוא שתוי, שהלמוד שלו כמו הוראה הוא, כמו שאמרנו.

ועובר עליה ונכנס שתוי יין מבין האולם ולמזבח ולפנים חייב מלקות. ואם עבד עבודה חייב מיתה בידי שמים. ואם שיהיה משאר המשכרין ועבד חייב מלקות לבד, לא מיתה. וכן כל מי שהורה והוא שתוי, בין כהן בין ישראל עבר על לאו, בין שתוי מן היין או שתוי משאר המשכרין. והרמב"ן זכרונו לברכה כתב (בסהמ"צ ל"ת עג) כי מעלה היא מדבריהם שלא להכנס למקדש שתוי יין. ואין מן התורה אלא שלא יעבד שתוי.

קנג. מצות בדיקת סימני בהמה וחיה.

שנצטוינו לבדק סימני בהמה וחיה כשנרצה לאכל מהם. והן מעלת גרה ושוסעת שסע, שנאמר (ויקרא יא ב ג) זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ כל מפרסת פרסה וגו'. ולשון ספרא (שמיניג א) אותה תאכלו אותה באכילה, ואין בהמה טמאה באכילה כלומר ונלמד מזה לאו לבהמה טמאה, ולא כזה נקרא לאו הבא מכלל עשה ונאמר במקום אחר (שם כ כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה וכו' וכתוב עוד (שם יא מז) להבדיל בין הטמא וכו'.

משרשי מצות אסור המאכלות, כתבנו באזהרת טרפה (מצוה עג) וחלב (מצוה קמג) מה שידענו, והוא השרש המספיק כפי הפשט בכלן. וענין הצווי לבדק סימניהם הולך אחר טעם אסורן, שכל מה שבא לנו אסור עליו ראוי ומחייב עלינו לבדקו יפה. והנני לא חשכתי עטי מכתב דברי הרמב"ם זכרונו לברכה בכאן (בסהמ"צ עשה קמט) שחשב המקרא הזה למצות עשה מפני שיעדתי בדאש דברי לכתב המצות על הסדר שחשבם הוא, עם היות לבי נאחז בענין זה בסברת הרמב"ן זכרונו לברכה שכתב (בהשגותיו לבהמ"צ שורש ו) שאין ראוי שנמנה בדיקת סימני טהרה בבהמות מצוה, כי באמת אחר שאסרה לנו התורה קצת הבהמות על כל פנים יתחייב להודיענו סימני הטהורות להפרישנו מן האסור, ואין זה ראוי כלל להחשב בחשבון מצוה. והוא הדין והוא הטעם. גם כן בבדיקת עופות ודגים וחגבים שיחשב הרמב"ם זכרונו לברכה לשלשה, והרמב"ן זכרונו לבדקה לא יחשבם.

מדיני המצוה. שכל בהמה וחיה שמעלת גרה אין לה שינים פלחי העליון, וכל בהמה בעולם מעלת גרה היא מפרסת פרסה חוץ מן הגמל, וכל שמפרסת פרסה היא מעלת גרה חוץ מן החזיר. ועשרה מינים הם בין בהמות וחיות המתרין, שלשה בהמות הידועות והן שור כבש ותיש, ושבעה מיני חיה המפרשין בכתוב (דברים יד ה) איל וצבי וכו'. וכמו שאנו צריכין לדעת סימני הכשרות להבדילן מן הטמאות, כמו כן אנו צריכין לידע איזו היא מין בהמה ואיזו מין חיה מצד החלב, שחלב בהמה אסור וחלב חיה מתר, כמו שכתוב באזהרת החלב למעלה, ועוד שדם החיה טעון כיסוי ולא דם בהמה. וסימני החיה במה היא חלוקה מן הבהמה לא נאמר בתורה, אלא מפי השמועה למדנו (חולין נט ב) שהיא נכרת בקרניה, שקרני החיה עשויות כן כרוכות, חדוקות הדורות כרוכות כקרני השור, חדוקות כקרני העז ויהיה החדק מבלע בהן, והדורות כקרני הצבי. לפיכך כל שאין לה סימנים אלה בקרניה חייב אדם לנהג אסור בחלבה. והמוצא חיה בלא קרנים שאין יכול לבדקה בקרניה, אם מכירה בצורתה יפה, כגון שהרגל בהם, מתר לו לבטח בהכרתו ולא נאמר שיהיה צריך לבדק בקרנים על כל פנים. ויתר פרטיה בחלין (שם א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ואם עבר עליה ולא בדק אלא שראה בה הסימן האחד וסמך עליו ואכל ממנה, אף על פי שמצא

אחר כן שהתר אכל, בטל עשה זה של בדיקת הסימנין.

קנד. שלא לאכל בהמה וחיה טמאה.

שלא לאכל בהמה וחיה טמאה, שנאמר (ויקרא יא ד ז) את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה את הגמל והחזיר והארנבת והשפן. ומיני שאר בהמה טמאה לא בא עליהם לאו בבאור, אבל מכיון שאמרה תורה כל מפרסת פרסה ומעלת גרה בבהמה אתה תאכלו. נדע שכל מה שאין בו שני הסימנין יחד הוא נמנע מלאכלו, וזה לאו הבא מכלל עשה, והעקר אצלנו לאו הבא מכלל עשה עשה, ואין לוקין עליו.

ואמנם נאסרו לנו גם כן שאר בהמה וחיה מקל וחמר שאנו אומרים החזיר והגמל שיש בהן סימן טהרה אחד אנו לוקין עליו קל וחמר שאר בהמה וחיה שאין להן סימן טהרה כלל, שלוקין עליהן. ולשון ספרא (שמיני ג א ב) אתה תאכלו אותה באכילה ואין בהמה טמאה באכילה. אין לי אלא בעשה, בלא תעשה מנין? תלמוד לומר את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וכו'. אין לי אלא אלו בלבד שאר בהמה טמאה מנין? ודין הוא ומה אלו שיש בהן סימן טהרה הרי הן בלא תעשה על אכילתן, שאר בהמה טמאה שאין בהם סימן טהרה אינו דין שיהא לא תעשה על אכילתן? נמצא הגמל והארנבת והשפן והחזיר מן הכתוב, ושאר בהמה טמאה מקל וחמר. ואמנם הוא לגילוי מלתא בעלמא, כלומר שקל וחמר בזה הענין מבאר בכתוב הוא, שאם הזהיר על אותן שיש להן סימן אחד של טהרה, כל שכן על שאין להם סימן טהרה כלל, ולא שיד בכאן כלל לומר אין עונשין מן הדין. ולפיכך כל מי שאכל כזית מבהמה טמאה מאי זה מין שיהיה לוקה מדאוריתא. ופרוש מפרסת פרסה הוא שפרסותיה סדוקות. ופרוש שוסעת שסע כלומר שתהא הפרסה מبدלת לגמרי מלמעלה ומלמטה. אבל אם היתה סדוקה למטה ומחברת למעלה או בהפך טמאה היא. ופרוש מעלת גרה, שמקיאה האוכל מן המעים ומשיבה אותו לפיה לכתשו ולטחנו הדק.

משרשי המצוה. מה שכתבנו באזהרת טרפה בסדר משפטים, כי יודע אלקים כי כל המאכלות שהרחיק מעמו אשר בחר, יש בהם נזקים מצויים לגופים שהם כלים לנפשות לפעל בהם ולהתעלות על ידי מעשיהם הטובים. ועל כן הרחיקנו מהם למען יפעלו הנפשות פעלתן ולא ינעלו [דלת] בפניהם רע מזג הגופות וטמטום הלבבות, וכמו שכתבתי שם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים ע א) שלא חלק הכתוב בבהמה וחיה טמאה בין בשרה לחלבה, שהכל אסור. ובשר אדם אף על

פי שנקרא האדם נפש חיה ואינו מעלה גרה ושוסע שסע, אין בשרו בכלל אסור בהמה טמאה לעבר עליו בלאו, ולפיכך האוכל מבשרו או שותה מחלבו, בין חי בין מת, אין לוקין עליו, אבל מכל מקום אסור הוא בעשה, שהרי מנה הכתוב שבעת מיני חיה ואמר בהן (דברים יד ד) זאת החיה אשר תאכלו, מכלל שכל שהוא חוץ מאלו לא תאכלו, ולא הבא מכלל עשה עשה זהו דעת הרמב"ם זכרונו לברכה. (מאכלות אסורות ב ג) אבל הרמב"ן זכרונו לברכה כתב (ויקרא שם יג) שבשר האדם אפילו עשה אין בו, והביא ראיה ממה שאמרו זכרונם לברכה (כדיתות כא ב) דם מהלכי שתיים וחלבם, אפילו מצות פרישה אין בו. וכתב הוא זכרונו לברכה דהוא הדין לבשר שמתר כמו הדם, שאם לא כן, איך יהא מתר הדם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם כד א) דם של בין השנים מוצצו ובוולעו, והא קימא לן (בכורות ה א) כל היוצא מן הטמא טמא. ומכל מקום, בשר (ישראל) מת, אסור בהנאה. ויתר ראיותיו בספרו ושאר פרטי המצוה מבארים בפרק שלישי מחלין ובמקומות אחרים [הלכות מאכלות אסורות פ"ב]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות. והעובד עליה ואכל כזית בהמה טמאה או שתה רביעית מחלבה במזיד, לוקה, ובשוגג, פטור.

קנה. מצות בדיקת סימני דגים.

לבדק בסימני דגים, כלומר שהרוצה לאכל מן הדגים שיבדק תחלה בהן יפה הסימנין שנתנה התורה בהן, והן סנפיר וקשקשת, שנאמר (ויקרא יא ט) את זה תאכלו מכל אשר במים וכו' כבר כתבנו במצוה הקודמת לזו (מצוה קנג) במצות בדיקת סימני בהמה וחיה) שהרמב"ן זכרונו לברכה לא יחשב במנין המצות בדיקת סימנין במנין שהתירה התורה, וכי האמת אתו בזה לפי הנראה לנו. ואף על פי שמצאנו בגמרא (חולין סו ב) בפדוש בקצתן זו מצות עשה, הכונה בענין לחיב במינים הטמאים בעשה ולא תעשה עם הכלל הידוע לנו לאו הבא מכלל עשה עשה. וכמו שנכתב גם כן בעזרת השם במצות הלואת הנכרי (מצוה קעג), שחשבה הרמב"ם זכרונו לברכה למצוה (בסהמ"צ עשין קצח), ולא בא הכתוב לפי הדומה רק לחיב בעשה ולא תעשה בהלואת ישראל ברבית.

שרש המצוה כתבתיו גם כן למעלה בסימני בהמה, והוא כלל לארבעת המינין.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין נט א) שסנפיר הוא מה שבדג שהוא לו כעין כנפים שפורח בהן, וקשקשת היא אותה קלפה שעליו הדבוקה בכל גופו, ואף על פי שלא נמצא הקשקשת כי אם במקצת

גופו, ואפילו אחת לבד, דיו וכשר. ואמרו בתוספתא (חולין פ"ג ה"ט) והוא שתהא תחת לחיו או תחת זנבו או תחת סנפיריו, אבל בשאר גופו, לא סגי לן בפחות משתים. וכל שנמצא בו קשקשת אפילו אחת במקומות הנזכרים, אין צריך לבדק אם יש לו סנפיר, כי בודאי יש לו, אבל כשימצא בו סנפיר, צריך לבדק אם יש בו קשקשת, כי יש דגים טמאים הרבה שיש להם סנפיר. וכל דג שבטבעו יש לו קשקשים (שם סו א) אף על פי שאין נעשין בו בעודו קטן עד שיגדיל, כגון הסלתנית והאפיין, הרי זה מתר, וכל שיש בו קשקשים בעודו בים, אף על פי שהוא משיר אותן בשעה שעולה מן הים כגון אקונס ואפונס כספ (ת) יס אפנסתים ואטונאס הנקרא בירט בלע"ז, הרי זה כשר, שלא תקפיד התורה רק במין בעל קשקשת וסנפיר, כי הוא הנאות אל טבע בני אדם, ומן הטעם שכתבנו באסור המאכלות לפי הפשט.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות. ועובר עליה ולא בדק יפה, כגון שראה סימן אחד לבד בדג וסמך על האחר בלא בדיקה אף על פי שנמצא אחר כן כשר, בטל עשה זה.

קנו. שלא לאכל דג טמא.

שלא לאכל דג טמא, שנאמר (ויקרא יא יא) מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו. וסימני דגים כשרים כתבנום למעלה במצות עשה (מצוה קנה) שהיא לבדק בסימני דגים שחשבנו מן המנין לכבוד הרמב"ם זכרונו לברכה.

משרשי המצוה. מה שכתבנו למעלה (מצוה עג) בענין אסור המאכלות שהאל ברוך הוא הרחיק מעמו כל מה שנזק נמצא בו, הן בהמה או עוף או דגים, מן הטעם שאמרנו שם.

דיני המצוה. כתבנו למעלה גם כן, והם בחלין פרק שלישי [י"ד סי, פ"ג]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית מדג טמא במזיד, לוקה. בשוגג, פטור.

קנו. שלא לאכל עוף טמא.

שלא לאכל עוף טמא, שנאמר (ויקרא יא יג) ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו וגו'.

משרשי המצוה. מה שכתבנו במאכלות אסורות (מצוה עג, וקמז).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין נט א) סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה, כלומר שהן מפרשין בתורה, והן פרסה חלוקה לגמרי, כמו השור והכבש, ומעלה גרה. וסימני העוף לא נאמרו לפי שהתורה פרשה לנו בשם כל הטמאים שבעולם, וכיון שכן הוא, אין צרך לכתב סימניהן, כי כל עוף הנמצא בעולם חוץ מהם, הוא כשר. ומכל מקום מפני שכל אותן מינין שהודיעתנו התורה אין כל אדם בקי בהן, הודיעונו חכמים סימנין בהם כדי שיכיר אותן כל אדם ויוכל לאכל מן העופות אף על פי שאינו מכיר אפילו אחד מכל המינין הטמאים המפרשים בכתוב.

נמצא לפי דברינו, שכל המכיר יפה כל המנוין בתורה שהן עשרים וארבעה מינין, יכול לאכל מכל עוף אחר שימצא, כיון שאמרו שכל עוף שלא נזכר במנין הטמאים בתורה, כשר. וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם סג ב) גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעופות טהורים מרבים על הטמאים לפיכך פרט הטמאים. כלומר פרט כל הטמאים שבעולם, כן הוא הפרוש לפי דעת רב הרבנים. כי כל הטמאין שבעולם הזכרו בתורה. ומי שאינו מכירן אמרו חכמים זכרונם לברכה (שם נט א) שאלו סימניהם כל עוף הדורס, בידוע שהוא ממיני הטמאים שבתורה ופרוש דורס כלומר שנועץ הצפרנים על עוף אחר ומטיל בו ארס כמנהג הנץ ושאר העופות שצדין בהן בני אדם. ויש שאינו דורס והוא גם כן ממיני הטמאים.

ואמרו לנו חכמים זכרונם לברכה (שם סב א) דרך כלל, שכל שיש בגופו שלשה סימנין אלו שיש לו אצבע יתרה, והוא האצבע הגדול [ה] שיוצא [ת] יותר משאר האצבעות, וזפק, הוא מקום רחב בסוף הושט, שמקבץ העוף שם המאכל בתחלת האכילה, וקרקבן נקלף, והוא המקום הטוחן בו העוף המאכל הנקרא בלעז ונטראי, ויש לו עור דק בתוך הבשר לפניו, ואותו העור נקלף ממקצת העופות, מכיון שיש לו לעוף שלשה סימנין אלו בידוע שאינו ממין הטמאים ומתר. שני כללים אלו שכללנו, אחד לאסור ואחד להתר כל עוף שהן בו אין צריך שום אדם לשאל עליו לבקי בעופות, אלא יאסר האסור ויתיר המתר מיד, שאין בזה פקפוק.

ונמצא לפי כלל זה, שארבעה סימני טהרות הן בעופות, ואלו הן אינו דורס, ואצבע יתרה, וזפק, וקרקבן נקלף. וכבר כללנו שכל עוף שנמצא חסר אחד מהם והוא המיוחד שבהן, דהינו אינו דורס, כלומר שיהיה דורס, שהוא טמא לעולם ואינו צריך לבדק בו דבר אחר. ואין צריך לומר

אם חסר מכלן. שאין בו אפילו אחד מסימני טהרה אלו שאסור. שהרי אפילו האחד המיוחד לבד יאסר, כמו שאמרנו כל שכן אם חסר מכלן. והנשר הוא גם כן שאין בו אחד מכל סימני טהרה. נמצא עוף חסר מן השנים, כלומר שיהיו בו שני סימני טהרה לבד ויחסרו ממנו השנים האחרים. והאחד מן השנים של טהרה שימצאו בו יהיה שאינו דורס, כל עוף שהוא כן, הוא טהור לאכל לכל מי שמכיר עורב וכל מין עורב, לפי שאין בכל מין הטמאים שיהיה כן כי אם עורב ומינו שהוא כן שאינו דורס ויש לו סימן אחד בגופו מסימני טהרה, וסימן זה של טהרה אינו קבוע בכל מין העורב אלא יש במין העורב שיש לו אצבע יתירה ואינו דורס, ויש שיש לו זפק ואינו דורס, ויש שקרקבנו נקלף ואינו דורס. כלל הדבר, כי במינו ימצאו שני הסימנים אלו של טהרה ולא במין אחר, כן פרשו קצת מן המפרשים. ויש שאמרו כי לעורב שני סימני טהרה בגופו מלבד שאינו דורס.

נמצא עוף חסר השלשה סימני טהרה ולא ישאר לו כי האחד המיוחד, והוא שאינו דורס, טהור לעולם, לפי שאין בכל העופות הטמאים, שלא יהיה בגופם אחד מכל סימני הטהרה אלא שאינו דורס חוץ מפרס ועזניה שהן כן. והן אינם מצויין בישוב, ומכיון שאינן מצויין בישוב, אין לספק בהן. ויש מן המפרשים שאמרו, כי לרבותינו זכרונם לברכה לא היו מצויין, אבל עכשיו מצויין הן, וקורא אני עליהן (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה. כי הם אמרו דלא שכיחי בישוב, כלומר שמרחיקין הם לעולם ממקומות הישוב, ומכיון שטבעם כן, הארץ לעולם עומדת (שם א ד), והדין שוה בכל זמן. נמצאו בגופו שלשה סימני הטהרה, והם אצבע יתרה וזפק וקרקבן נקלף, בידוע שהוא כשר, וגם הרביעי הוא [בן] [כ]. כלומר שאינו דורס, שאין בעולם עוף בשלשה סימנים אלו שיהיה דורס, ואין צריך לבדק אחריו כלל, אלא שיאכלנו מיד. אבל נמצאו בו שלשה סימני טהרה ויהיה אחד מן השלשה שאינו דורס בזה ודאי יש לספק, כי רב הטמאים הם כן שיש להם שלשה סימני טהרה כאלו, וצריך כל אדם לשאל על עוף כזה אם אינו מכיר כל (הטמאים) המנויים בתורה. נמצא לפי דברינו, שכל עוף שישפק עלינו אם טמא או טהור, יהיה על כל פנים בשני צדדים שיהיו לו שלשה סימני טהרה, והאחד מהם אינו דורס, כמו שאמרנו, שיש לספקו ברב מיני הטמאים, או שיהיו לו שני סימני טהרה ואחד מהם אינו דורס שיש לספקו בעורב ומיניו, אבל כל שאר הצדדין אינו בא לידי הספק אלא נדין אותו או בטהור או בטמא מיד. שית דעתך בדבר כי כן הוא לפי כללנו זה. וכלל זה כתבנו אותו לפי סברת קצת המפרשים, כי הרבה פרושים נתפרשו בענינים אלו של עופות, וכל העופות המספקים אמרו רבותינו זכרונם לברכה (חולין סד ב) שהן נאכלים במסורת, כלומר שאם קבלו בני המקום ונהגו בפשיטות לאכלו בחזקת טהור, שאין לפקפק עליו כלל ואין צריך לבדקו. ויתר פרטיה בפרק שלישי מחלין [י"ד סימן פ"ב].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית מעוף טמא במזיד לוקה, בשוגג פטור.

קנת. מצות בדיקת סימני חגבים.

לבדק בסימני חגבים, והם הסימנים שכתובים בתורה (ויקרא יא כא) אשר לו כרעים ממעל לרגליו וגו', שנאמר (שם) את זה תאכלו מכל שרץ העוף. וענין שרשה כמו בשאר המינים.

דיניה. פרשו זכרונם לברכה (חולין סה א) ששמנה מיני חגב טהור הם. ואלו הן אחד שנקרא חגב, שני שנקרא [ז] רבנית והוא מין חגב, שלישי שנקרא חרגל, רביעי ערצוביא והוא מין חרגל, חמישי ארפה, ששי צפרת כרמים, והוא מין ארבה שביעי סלעם, שמיני יוחנה ירושלמית, והוא מין סלעם. מי שהוא בקי בודק בהן לפי בקיאותו ובשמותיהן ואוכל, והצייד ישראל נאמן עליהם ובעוף. ומי שאינו בקי בהן, בודק בסימנים שנתנה התורה בהן. ושלשה סימנין הן. ואלו הן ארבע כנפים שחופות רב בארך ורב הקף גופו, וארבע רגלים, ושתי כרעים לנתר בהן על הארץ. ויש אומרים שצריך לדעת שיהא שמו חגב. ויתר פרטיה מבארים בפרק שלישי מחלין [י"ד סימן פה]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל ולא בדק יפה, בטל עשה.

קנט. מצות טמאת שמנה שרצים.

להיות שמנה שרצים טמאים ומטמאין, שנאמר (ויקרא יא כט) וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר והצב וגו'.

משרשי המצוה. הקדמה, לא יספק כל מי שיש בו דעה, שלא היה אדם מעולם שהשיג לדעת כל החכמה עד סופה, שלא יתעלם לו ממנה. שהרי אפילו על משה רבינו ע"ה אמרו זכרונם לברכה (רי"ה כא ב) חמשים שערי בינה הן, וכלן נמסרו למשה חוץ מאחד, וכן שלמה המלך החכם אמר על עצמו (קהלת ז כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. וכן לא יספק כל מי שיש בו מח בקדקדו כי השם יתברך הוא אב החכמה, ומאתו נמצאת בו נכללת כלה. ואין שום ספק גם כן כי אב כל הטובות לא יצוה דבר [את] (אט) בריותיו רק לטובתם ולתועלתם ולהרחיק כל נזק מעליהם.

ועל כן באשר נשיג בחכמתינו מן המצות לדעת התועלת המגיע [ה] לנו בהן נשמח בו. וכאשר אין אנחנו משיגים מהם בחכמתינו התועלת שלנו בהן, יש לנו לחשב על כל פנים כי ביתרון החכמה אשר לשם יתברך על כל בריה ידע התועלת אשר לנו באותה מצוה ועל כן צונו עליה.

וכבר הודיעונו זכרונם לברכה (סנהדרין כא ב) למה לא נדע הטעם בכל המצות, ואמרו שהיה הדבר שלא יהיה לנו כשלון בזה, והביאו ראיה, שהרי שלושה מהן נתגלה טעמן ונכשל בהן גדול העולם. ואל יחשב תופש לבוא עלי על המשל שאמרו זכרונם לברכה (פסחים כח א) כפא דחק נגרא ביה נשרוף חרדלא, במה שאמרתי עכשיו שהשם יתברך העלים ממנו טעמי המצות, ואנכי הרימותי ידי לדבר בהן דבר אל נערי, כי כבר קדמוני רבותי לדבר בהן כמה דברים במדרשות ובמקומות אחרים על צד פשטן, ועמק חכמתן וחזק בינתן ורב קדשתן הגנוז בתוכן, ואפילו כל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותן. וכל המעמיק עצה בפשטיהן וישתדל לחדש דבר בנגלה שבהן כי יכסף להציץ מן החרכים להתענג בזה מראיהן וללקט מעליהן לחגר בהן, אין ראוי לתת בזה עליו אשם אך לברכו ולהזכירו לשבח באשר הוא שם.

ועתה אחרי הקדמתנו זאת, שחכמת האל גדלה על כל חכמה וכי לא יצוה דבר רק לטובה לנו ולתועלת גדולה, אין לנו קשיא ולא שאלה בכל אסור המאכלות והרחקת הטמאה בכל אשר לא יהיה התועלת לנו ידועה ומשג בחקירה, כי ידענו באמת שהכל לטוב. ואל תתמה בני על עניני הטמאה אם הוא נעלם הרבה על כל בריה, כי אפשר שהטמאה תזיק אל הנפש ומחליאה קצת, וכן שמעתי הדבד מפי חכמים, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא לט א) ונטמאתם במ ונטמתם כתיב כלומר שמעינות השכל שהוא הנפש הקימת מתקלקלים קצת בענין הטמאה.

ואל תתמה בהתקלקל השכל בענינים הגשמיים אף על פי שאינו מינו, כי מפני שתופה של נפש עם הגוף יארע לה כן על כל פנים. ואם כן אנחנו בני איש בעניות דעתינו לא נדע הנפש ומהותה ואיך נלאה לדעת רפואתה או מחלתה מדרך החקירה הלא לרופאים אין תחבולה ברפואה עד הכירם עקר המחלה, ועל כן בכל הרחקות הטמאה שיבואו בתורה, אין לנו לחטט אחר שרשיהן, עד בואנו אל תכלית הידיעה בעניני הנפש לדעת מהותה מוצאה ומובאה והבן זה ודעהו, כי בו נמצא קצת תשובה על כל שרשי מצות הטמאה והטהרה עד אשר כמעט יהיה מסוה על פנינו בחדוש פדה אדמה שמטמא הטהור ומטהרת הטמא, וגם שם (מצוה קצו) נאריך בענין בעזדת השם לקבל שכר ביגיעה למצא דברי חפץ.

דיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (כלים פ"א מ"א) ששמנה שרצים הם נקראים אב הטמאה כלומר שמטמאין אדם וכלים במגע, ואם הכלים של חרס מטמאין אותן מכיון שיכנסו בתוך אוירו. וזהו

החלוק שיש בענין הטמאה בין מה שנקרא אב למה שנקרא ולד, שהנקרא אב מטמא אדם וכלים, והנקרא ולד אינו מטמא אדם וכלים. והשרצים אינם מטמאין עד שימותו, שנאמר (שם שם לא) הנוגע בהם במותם יטמא. ושמנה שרצים אלו דוקא הם שמטמאין, אבל כל שאר שרצים נחש ועקרב וכיוצא בהן, אינם מטמאין כלל. ודין השרצים הוא שאינם מטמאין במשא בלי מגע, והנוגען שאינו מטמא בגדים שעליו בשעת מגעו בהן, ושעור טמאת השרץ בכעדשה שהרי מצינו שהתורה טמאתן סתם. ויש מהן שרצים שאינן אלא כעדשה. וכל השרצים מצטרפין לכעדשה, כלומר אפילו מעט מזה ומעט מזה מצטרף לכעדשה לטמא, שלא תאמר אין החיוב אלא בכעדשה מאחד לבד (מעילה טו ב).

ודין (חולין קכח ב) בשר חי הפורש מן השרץ, ואבר אחד שלם, והכוליא והכבד והלשון, ודין (מעילה יז א) דמן וגידן וצפרנן ועורן וביצתן. ודין כל שנטמא בהן שאסור לאכל תרומה וקדשים ולכנס למקדש עד שיטבל, וענין טבילה הוא כמו שנפרש במצותו (מצוה קעה) בעזרת השם, ואף לאחר טבילתו אסור לאכל אפילו תרומה עד הערב שמש ואחר כך טהור ואוכל תרומה, ויתר פרטיה מבארים בסדר טהרות וברב מסכת כלים וטהרות [הלכות אבות הטומאה פ"ד].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. לענין שכל שנטמא בשרצים נקרא טמא, ולא יעלה מטמאה עד שיטבל במים כדינו. ומכל מקום, עכשיו שאין לנו בעונותינו לא מקדש ולא טהרות. אין לנו למנותה בחשבון מצות הנוהגות. ומי שמטמא אפילו לדעת בכל זמן, אין עליו חטא בזה, אלא שאינו רשאי לגע בקדשים עד שיטהר. ומכל מקום יש לכל מבין להרחיק הטמאה, כי הנפש מתעלה בטהרה. וכתב הרמב"ן זכרונו לברכה, שאין לנו לחשב במנין המצות שלו כל דיני הטמאות. ובספר המצות (בסהמ"צ עשה צו) כתב טעם נכון לדבריו, והדעת נוטה אחריו, ומחפצי בקצור בחבור זה, לא רציתי לכתב כל טענותיו.

הנה במצות צ"ו בספרו תמצא הענין בארכה. ובסוף הענין אמר, שהשם מנענו מעשות הדברים בטמאה ונשאר עלינו להודיענו איזה דבר הוא הטמאה, ואמר שהיא נגיעת המת והשרצים וזולתם כל הנזכרים בתורה. ושאין לנו למנותן באמת מצות בפני עצמן. וזהו שאמרנו שהקרבת בעל מום נמנעת, ונשאר עלינו לדעת איזה דבר הן המומין, ובאמת לא נמנה כל מום מום ומום מהם מצוה.

קס. מצות ענין טמאת אכלין.

שנצטוינו בשמירת טמאת אכלין ומשקין, ולהתנהג בענין על פי התורה שהודיעתנו איך נדין בכל ענין טמאת אוכלין ומשקין והכלים המטמאין על ידם, שנאמר (ויקרא יא לד) מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים.

משרשי הטמאה והטהרה, במצוה הקודמת תראה להג הרבה אין צרך להחזירו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרא ט א) שנאמר בתורה (שם) מכל האכל אשר יאכל, פרושו שיאכל לאדם. ולפיכך אמרו זכרונם לברכה (טהרות פ"ח מ"י) שכל אכל שאינו מיחד לאדם אינו מקבל טמאה כלל. ופרשו גם כן, שאינו נקרא אכל לענין קבלת הטמאה עד שיעקר מן הקרקע, אבל כל זמן שהוא מחבר אפילו בשרש קטן שיכול לחיות, אינו נקרא אכל לקבלת הטמאה, ואפילו נגעו בו כל הטמאות טהור הוא.

וכן אין כל אכל שבעולם נקרא אכל לקבל טמאה, עד שיבוא עליו מים מאחר שנעקר מן הקרקע, וכמו שכתוב אשר יבוא עליו מים וגו' (דו"א), ואף על פי שאמרו שזה גזירת הכתוב הוא, יש לסמכו קצת אל הטעם לפי מה שיעלה בתחלת המחשבה ולומר, כי הענין לפי שהתורה לא תחשב שום דבר להיות ראוי לדינין שבו עד שעת גמר מלאכתו כמו שידוע בדיני הפרות לענין תרומות ומעשרות, וכן החלה שאין עונתה עד שתתגלגל הקמח, וזהו שהמפריש חלתו קמח אינה חלה וגזל היא ביד הכהן.

ועל כן גם בענין הטמאה נאמר שאין דיני טמאת הפרות וטהרתן עד גמר מלאכתן, ולפי שדרך בני אדם בקצת פירות וירקות להדיחן מעפרן טרם שתאכלו אותן, היה הענין לומר על כולן דרך כלל שלא יהיו נקראים אכל עד שיכשרו במים. ומן הטעם הזה בעצמו אמרו שהכשרן הוא כשהודחו ברצון הבעלים. כלומר שהבעלים חשבו משקה המים שהודחו בהן כדרך בני אדם שדיחו ירקותיהם במשקה, וזהו פרוש רצון ואנס הנזכר בגמרא בענין זה, לפי הפרושים הטובים. ואם לא יחשבוהו למשקה, אף על פי שהן בעצמן נתנוהו על הפרות, אין זה לרצון, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה (שם פ"א מ"י) שהטומן פרותיו במים מפני הגנבים לא הכשרו, לפי שאין המים חשובין לבעלים למשקה שלא נתנום בהם מחמת משקה אלא להטמינם כמו שהיו מטמינין אותם גם כן בתוך גזי צמר או בדבר אחר. ומענין זה מה שאמרו זכרונם לברכה (מכשירין פ"ד מ"ג), שהכופה קערה על הכתל ביום מטר, אם בשביל שתודח הקערה, הוא עושה מי המטר ראוי להכשיר, מפני שעכשיו נדין מים אלו למשקה לדעת הבעלים, שדרכו של עולם להדיח הדברים במה שהוא משקה, ואם הניחה שם כדי שלא ילקה הכתל אינם מכשירין.

ודיני ידות האכלים רבים, ויתר פרטיה, מבוארים במסכת טהרות ועקצים ומכשירין [הלכות אוכלין ומשקין פ"א]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות שנדין בענין זה טמאת האכלין והכשירן. ומכל מקום עכשו בחוצה לארץ שאין לנו בעונותינו מקדש וקדשים, דיני הטמאות בטלים אצלנו. ומכל מקום אם רצה לנהג בהם בעצמו מנהג קדושים כאלו היה בארץ ולהזהר באכלין לאכלן בטהרה, בזה ראוי לדון בהם. וכבר כתבתי במצוה הקודמת דעת הרמב"ן זכרונו לברכה בדיני הטמאות, והוא מתישב בלב שומעו, ואיני צריך להחזירו בכל אחת אחת. ואחת.

קסא. מצות ענין טמאת נבלה.

להיות הנבלה טמאה ומטמאה, שנאמר (ויקרא יא לט) וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה וגו'. כתב הרמב"ם זכרונו לברכה במצוה הזאת, (מצות עשה צו) וזה לשונו ואני אזכיר לך הנה עתה הקדמה יאות לך שתזכרה בכל מה שנזכר ממיני הטמאות, והיא שזה שאנו מונים כמין ומין מהטמאות מצות עשה, אין ענינו שנתחייב להטמא בטמאה זו ולא כמו כן אנו נמנעין מהטמא בה ותהיה מצות לא תעשה. ואולם היות התורה אומרת שמי שקרב בזה המין נטמא או זה הדבר יטמא על ענין כך למי שקרב אליו הוא מצות עשה, כלומר זה הדין המצוה בו הוא המצוה, והוא אמרנו שמי שקרב בכך על ענין כך נטמא, ומי שהיה על ענין כך לא יטמא. ובהטמא בעצמו הרשות ביד כל אדם כי אם רצה יטמא ואם רצה לא יטמא. ולשון ספרא (ד י) ובנבלתם לא תגעו, יכול אם נגע אדם בנבלתם ילקה ארבעים? תלמוד לומר ולא תטמאו. יכול אם ראה אדם נבלה ילך ויטמא לה? תלמוד לומר ובנבלתם לא תגעו, הא כיצד? הוי אומר רשות. והמצוה הוא מה שנאמר לנו באלה הדינין, שמי שקרב לזה נטמא ויהיה טמא ויתחייב מה שנתחייבו הטמאים לצאת חוץ למחנה שכינה, ושלא יאכל קדש, ולא יקרב אליו, זולת זה. וזאת היא המצוה, כלומר היותו טמא בזה המין, כשקרב אליו או כשהיה אצלו על ענין כך. וזכור זה הענין בכל מין ומין ממיני הטמאה, עד כאן לשונו. ועם כל זה, לא יתישב יפה עם הלב שנחשב ענין זה מצוה, ואכן לא נסור מדרך רבינו בחשבוננו ימין ושמאל כאשר יעדנו בתחלה.

השרש כתוב למעלה (מצוה קנט).

מדיני המצוה. מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (כלים א ב) שהנבלה
אב מאבות הטמאה, וכזית מבשרה מטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס
באור, ומטמא אדם במשא לטמא בגדים. ואחד בהמה וחיה המתרות או
האסורות שמתו, כלן בשרם מטמא בכזית, ושחיטת בהמה וחיה טהורה
מטהרת אותן ואינן מטמאות אחר כן, ואפילו שחיטת חלין בעזרה
וקדשים בחוץ מטהרת אותן מידי נבלה. וכל שמתה מאליה או שארע
פסול בשחיטתה הרי היא נבלה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה בחלין (לב א)
זה הכלל כל שנפסלה בשחיטתה נבלה וכל ששחיטתה כראוי ודבר אחר
גורם לה להפסל, טרפה. אבל בהמה וחיה טמאה אין השחיטה מטהר [ת]
ן מידי נבלה, ולפיכך בכל ענין שימותו נבלות הן. ומכל מקום אין
מטמאות לא הן ולא הטהורות עד שימותו לגמרי ולא בעוד שמפרכסות.
ויתר רבי פרטיה מבארים בסדר טהרות בפזור, וברב במסכת כלים
ובמסכת טהרות [הלכות אוכלים ומשקים פ"א]

קסב. שלא לאכל שרץ הארץ.

שלא לאכל שרץ הארץ, שנאמר (ויקרא יא מא) וכל השרץ השרץ על הארץ
שקץ הוא לא יאכל.

משרשי מצוה זו. עם כל מה שבא באסור המאכלות, כבר כתבתי
למעלה (מצוה קנט) מה שידעתי, אין צרך להחזירו בכל אחת.

מדיני המצוה. כגון החלוק שחלקו זכרונם לברכה בשמנה שרצים
האמורים בתורה משאר שרצים, שהם נחשים ועקרבים חפושית ונדל
וכיוצא בהן, שאמרו, שמנה שרצים האמורים בתורה, שעור חיוב
אכילתן כשעור טמאתן שהיא כעדשה, ושעור האחרים בכזית, וכל
השעורין (עירובין ד א) הלכה למשה מסיני. ויתר פרטיה מבארים במסכת
חלין [י"ד סימן פד]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ואכל כזית
מתולעים שבארץ במזיד לוקה. ואם אכל משמנה שרצים אפילו כעדשה
לוקה, בשוגג פטור.

קסג. שלא לאכל מיני שרצים דקים הנולדים בזרעים ובפרות.

שלא לאכל מיני שרצים דקים הנולדין בזרעים ובפירות מעת שיצאו וישרצו בארץ (חולין סז א). והוא הדין כל זמן שנעשו בפרי בעודו מחבר לקרקע, אף על פי שלא יצאו ושרצו על הארץ, ששורץ על הארץ נקרא, מכיון שנעשה בפרי בעודו [בהיותו] מחבר, שנאמר (ויקרא יא מב) לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום. ואם יצאו על הארץ, אף על פי שחזרו אחר כך לתוך הפרי שורץ על הארץ נקרא גם כן מכיון שיצא. וכן הוא בספרא (ולא תטמאו) [אל תשקצו] את נפשתיכם בכל השרץ השרץ. להביא את שפרשו על הארץ וחזרו. כלומר אף על פי שהם עכשיו בחורים שלהם, מכיון שיצאו על הארץ, נאסרו, ושרץ הארץ נקראין.

בזה הפרוש שאני כותב בכאן, כי חיוב מיני השרצים דקים הוא מעת שיצאו בארץ ולא קדם לכן, אני מעלים עין ממה שכתב בו הרמב"ם זכרונו לברכה, אף על פי שיעדתי לאחז דרכו, כי הוא כתב כאן בספר המצות שלו (ליית קעט) שהלאו הזה הוא מכיון שיצאו לאויר או הלכו על שטח הפרי. ויש לתמוה עליו הרבה בכך, כי בפרוש מצאנו בחלין (סז ב) שנשאר שם ענין זה בתיקו, כמו שבא שם בעי רב יוסף, פרשה לאויר העולם מהו? על גבי תמרה מהו? וגם הרב בעצמו כתב בחבורו הגדול (מאכלות אסורות ב יד טז) שענין זה הוא ספק ואין לוקין עליו, ועל כן הנחתי פרושו בכאן, וכתבתיו על דרך האמת. וגם כן מצאתי אחר כך שהרמב"ם זכרונו לברכה (בהשגותיו לשהמ"צ שורש ט) יתמה עליו הרבה בשגגה זו.

משרשי המצוה. כתבנו למעלה (מצוה קנט).

דיניה כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין שם) השורץ על הארץ להוציא זיזין שבעדשים ותולעים (שבאכלוסים) [שבכליסין] והוא מן קטנית, ותולעים שבתמרים וגרוגרות, והוא הדין לכל התולעים הנעשים בפדות בתוכן אחר שנעקרו ולא פרשו מתוכן שאינן בלאו זה דשורץ על הארץ והיו מתרין מן הדין, אלא שיש באוכל אותן שקוץ לנפש קצת. ואם יש בדבר ספק אם נעשו התולעים בפרות קדם שנעקרו או אחר כן, יבדק אותם יפה. ואם הם דקים מאד עד שאינן יכול לבדק, ישהה אותן שנים עשר חדש, ואחר כך מתרין לאכל לכתחלה בלא בדיקה, מהכלל שידוע לרבותינו זכרונם לברכה (שם חולין נח א) שכל אותן תולעי הפרות אין מתקימין שנים עשר חדש, פירוש אינו מתקים כלומר, כיון שעברו עליו שנים עשר חדש הרי הוא כעפר גמור. ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (שם שם ב) הני תמדי דכדא בתר תרי עשר ירחי שתא שרין, ואם פרשו תולעי הפרות באויר ולא נגעו בארץ, כגון שיצאו מן הפרי ונפלו לתוך פיו של אוכל, וכן אם פרשו ורחשו על גב הפרי, אם נדין גב הפרי כמו הארץ, וכן

אם פרשה התולעת מן הפרי ונפל [ה] לארץ אחר שמתה, כל זה אסור מספק אם נדין ונאמר שיהיה כשורץ על הארץ או לא.

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (שם סז ב) תולעים הנמצאים במעי הדגים אסורים משום שרץ, כי מבחוץ הם באים, אבל הנמצאים בהם בין עור לבשר או בתוך הבשר, מתרין. והנמצאים במעי הבהמה אסורין, שמבחוץ הם באים. ואף הנמצאים במח הבהמה ובתוך בשרה, אסורין, לפי שאין שום דבר בבהמה שיהא מתר בלא שחיטה והן אינן בני שחיטה, ועוד שהתורה רבתה אותן לאסור, וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם) ואת נבלתם תשקצו לרבות דרנין (פ"י תולעים הנמצאים בין העור לבשר) שבבהמה. ואם תאמר שליל איך הוא מתר בלא שחיטה? מפני שהתורה התירה אותו כדדשינן בגמרא (שם סט א) מבבהמה תאכלו. וכן התירו זכרונם לברכה (שם סו ב) במים שבכלים שהתליעו או אפילו בבורות שיחים ומערות, כלומר כל מים מכונסין. ואמרו (שם סו ב) שאדם שוחה ושותה מהן כל זמן שלא פרשו התולעים למקום אחר ואפילו פרשו לדפני הכלי או הבור מכיון שחזרו לתוכו שותה ואינו נמנע, דמקום רביתיהו הוא. ומן הדומה שאפילו משום אל תשקצו אין בהם, וזהו אומרם שותה ואינו נמנע. ונראה שהטעם מפני שמצאו להם התר מפרש מן הכתוב, כמו שדרשו זכרונם לברכה (חולין סו ב) בימים ובנחלים את שיש לו אכל ואת שאין לו אל תאכל. אבל בכלים ודומה לכלים, בין שיש לו בין שאין לו, מתר.

וכן מדיני המצוה מה שאמרו (שם סז א) דלא לישפי איניש שכרא בצבתא באורתא מפני חשש תולעת שישאר בצותא ואחר כך יפל לכוס. ופרוש צבתא הוא תבן שעל פני הכלי, ומכיון ששרץ בצבתא דינו כשורץ על הארץ.

ודיני בריה שאמרו זכרונם לברכה (שם צו ב) שאינה בטלה לעולם, כלומר אפילו נפלה באלף חלקים כמוה של התר אינה בטלה בהם והכל אסור, דכי היכי דחשיבא לענין מלקות דלוקין עליה בכל שהיא כדאיתא במסכת מכות (יג א) חשיבא נמי לענין אסורין דלא בטלה לעולם. ואף על גב דבירושלמי בתרומות פרק בצל אמרו, אורי ר' יוסי בר בון בחד עכברא חד לאלף גמרא דילן עדיפא לן דאמר ואפילו באלף לא בטלא.

ופרוש בריה כלומר, שום בעלי חיים ואפילו תולעת כל שהוא, כיון שיש בה חיות, זהו עקר פירושו של בריה. וכן נמי אמרו זכרונם לברכה שנקרא בריה, לענין דלא בטיל לעולם ואפילו באלף, כל דבר שמתחלת בריתו הוא אסור והוא שלם כלו כבריתו, לאפוקי חסר אפילו כל שהוא, שאין לו דין בריה, ואין לוקין עליו אלא בכזית, והוא משל בעל החיים כמו גיד הנשה, שיש בו כל זה לאפוקי כל פרי שאינו ברית בעל חיים, וכל כיוצא בו.

ובגרה דבריה דאמרינן דחשיבא ולא בטלה נאמר מה שאמרו זכרונם לברכה (ערלד פ"ג מ"ז) שכל דבר חשוב גם כן לא בטיל, כגון אגוזי פרך ורמוני באדן וחביות סתומות וחלפי תרדין וקלחי כרוב ודלעת יונית וככרות של בעל הבית. והרמב"ם זכרונו לברכה כתב, (מאכלות אסורות טז ט) דלאו דוקא שבעה דברים אלה, אלא כל דבר חשוב, אבל אלו היו החשובים בזמן חכמי המשנה זכרונם לברכה.

וזה שאמרנו דבריה לא בטלה והכונה לומר, בין חיה בין מתה, דוקא בריה שהיתה אסורה מתחלת בריתה, כגון בהמה טמאה או שרץ טמא, וכן גיד הנשה שגם הוא אסור מתחלת בריתו, אבל בהמה כשרה מתחלתה דוקא בעודה חיה הוא דאינה בטלה משום דבעלי חיים חשיבי ולא בטלי (ובחים עג א), אבל אחר שמתה ודאי בטול יש לה, ואפילו שור גדול מת אמרינן שהוא בטל, וזה יהיה אליבא דרבי יוחנן דהלכתא כותה, דאמר בגמרא (ביצה ג ב) גבי דברים חשובים דלא בטילי את שדרך למנות שנינו, כלומר הדברים שדרך של בריות למנות דרך חשיבות תמיד, שנינו שאין בטלות, כגון אותן שבעה המנויות למעלה, אבל שור אחד אין דרכן של בריות להחשיבו בלבם תמיד לפי שאין ראוי לפי שעה ולא קרובה הנאתו ללב בני אדם כמו אותן שבעה דברים.

ואל תתפלא לומר חתיכה אחת ממנו הראויה להתכבד בפני האורחים תחשב ולא תבטל, וכלו ביחד יבטל, כי האמת כן הוא שחתיכה אחת ממנו הנאתה קרובה ולב בני אדם קרובה אליה ומחשיבה [אותה] ועל כן אמרו בה שלא תבטל, ואף על פי שכלו מתבטל. ודע זה והבינהו.

ויש מן המפרשים שאמרו, (יו"ד סי' קא ג) שדין חתיכה הראויה להתכבד דלא בטלה לא נאמר אלא במבשלת כי אז ראויה להתכבד בה. ויש מהם שאמרו (שם), שאפילו בחיה נאמר. ומן המפרשים (רא"ש ורשב"א ביו"ד שם סי' ב) גם כן שאמרו, דלא נאמר חתיכה הראויה שאינה בטלה, אלא כשהיא אסורה מחמת עצמה, אבל אם נפל אסור בתוכה ונתן בה טעם בטלה היא מפני שאין האסור שבה ראוי להתכבד. ואף על גב דאשכחן שאפילו בחתיכת בשר שנפל בה חלב אמרו בעבודה זרה (עד ב) שאינה בטלה, שאני בשר בחלב, דתערבתן עושה אותה כחתיכה האסורה מחמת עצמה. ויתר רבי פרטי ענינים אלה בחלין ובעבודה זרה [יו"ד סי' ק"ה]

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל במזיד בריה שלמה לגמרי טמאה בין חיה בין מתה, ואפילו פחותה מן החרדל ואפילו היתה סרוחה, ובין שהיתה על ידי זכר ונקבה או מכל העפושין שבעולם ושרצה בארץ, מי שאכלה כלה, לוקה עליה, אבל חסרה אפילו רגל אחת, אינו לוקה עד שיאכל כזית ממנה.

קסד. שלא לאכל משרץ המים.

שלא לאכל משרץ המים, שנאמר (ויקרא יא מג) אל תשקצו את נפשתיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בס. ושרץ המים ידוע ענינו, שהוא מבריות דקות השטות במים והם נקראים שרץ המים. וזה הלאו מיחד בהם מלבד הלאו המיוחד לדג טמא, שאין אלו בכלל דגים כלל, כי מין אחר בפני עצמו הוא לגמרי. זהו דעת הרמב"ם זכרוננו לברכה (בסהמ"צ ל', ת קע"ט) במקרא הזה שעל זה בא ללמד. והרמב"ן זכרוננו לברכה (בסהמ"צ שורש ט בד"ה וראיתי לרב ז"ל) חולק עליו בזה, וכתב כי הלאו הזה איננו לאו מיחד על שום שרץ אלא שהוא מן הלאוין הכוללים שאין לוקין עליהם, כמו לא תאכל כל תועבה הכתוב במשנה תורה (דברים יד ג) בתחלת הפרשיות של אסור בעלי החיים. וכן בכאן אמר בסוף כלן אל תשקצו את נפשתיכם בכל מהלכי האדמה שאסרתי, ויכנסו בזה אסור בהמה טמאה ואסור עוף טמא ושרץ העוף ושרץ הארץ, כי כל האסור והמרחק נכלל בשקוף כמו כי לא בזה ולא שקף ענות עני (תהלים כב כה). והאריכו על הלאו הזה שניהם זכרונם לבדכה הרבה, וגלגלו בו מה שאמרו זכרונם לברכה בגמרת מכות (טז ב) אכל פוטיתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, צרעה לוקה שש, וכל אחד יפרש בה הנראה אליו בענין.

ואם באתי לכתב כל טענותם בדבר כמות שהן, יארך הענין עד שלא יכילנו קלף גדול ואצא מגדר מלאכתי זאת. ואולם לפי דעתי עקר מחלוקתם בענין תלוי אם לוקין באסור אחד שני מלקיות אם לא, שהרמב"ם זכרוננו לברכה כתב (שורש ט) בעקרי המצות שעשה וקבע בה מסמרים שלא נלקה לעולם על עברה אחת שתי מלקיות, ואפילו יבוא עליה בכתוב כמה לאוין, כאלו תאמר על דרך משל שיבואו בתורה בחמש מקראות או אפילו במאה לא תאכל חזיר, אם אכלו, לא ילקה לעולם באכילה אחת אלא מלקות אחת. ואף על פי שאותן הלאוין לא יבואו לדרש מהן שום דבר רק לתוספת לאוין, אף על פי כן לא ילקה לעולם אדם על אסור אחד לבד רק מלקות אחת.

ומצד השרש הזה הקבוע אליו היה לו לדחק בפרוש אותה שמועה דגמרת מכות (ס) הרבה ולפרשה שלא כפרוש כל המפרשים שקדמוהו, והוא בעצמו כתב, שלא ראה פרוש אדם שקדם לו שיפרשה כמוהו. וכלל פרושו בדבר הוא שיחזר לעולם, כי מה שאמרו שאדם לוקה באכילת בריה אחת הרבה לאוין שיהיה באותה בריה תוספת ענין שיתיחד הלאו באותה תוספת ולא שילקה לעולם מאסור אחד לבדו שתי מלקיות, ואפילו נאמרו בתורה אלף לאוין כמו שאמרנו, ולכן יאמר הוא שהבריה

שיחיבו עליה חכמים זכרונם לברכה הרבה מלקיות היא כגון שתהיה בריה שיתחברו בגופה הרבה מינין, כגון שתהיה בריה שיתחברו בגופה הרבה מינין, כגון שתאמר שתהיה תכונתה בענין שאפשר לקרותה שרץ הארץ, ושרץ העוף כגון שיהיו לה כנפים, ושרץ המים שתשוט גם כן במים עם היותה מתעופפת באויר. כמו שנראה כן לפעמים בקצת מיני השרצים. ועל הדרך הזה עם קצת דחק שידחק בפרושו יפרש שמועה זו דגמרת מכות, אכל פוטיתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, וכו'. ויגע למצא בגוף בריה אחת ששה ענינים חלוקים.

והרמב"ן זכרונו לברכה לא נצטרך לכל זה, כי הוא יסבר שיש לנו ללקות על אסור אחד כמה מלקיות אם יתרבו עליו הלאוין בתורה ולא יצטרכו לנו לדרשות אחרות, והרבה ראיותיו על זה ראיות חזקות כראי מוצק לפי הדומה. ופרוש השמועה דגמרא מכות כפרוש הראשונים יפה. ולא דשרץ המים דריש ליה הרמב"ן זכרונו לברכה ממה שכתוב בפרשת אסור דגים וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת וגוי' מכל שרץ המים וגוי' שקץ הם לכם. וזה באמת יהיה דבר הלמד מענינו, שבפרשה זו ידבר באסור דגים שגדלים במים, ושם ידבר גם כן משרץ המים. שמענה בני, ואם תזכה בחר לך לדעתך, אלו ואלו דברי אלקים חיים הם.

משרשי אסור המאכלים, כתבנו למעלה (מצוה עג, וקנה).

דיניה קצרים. וכלל הענין כי כל אותן הבריות קטנות, כמו התולעים והעלוקה וכיוצא בהם שגדלים במים נקראים שרץ המים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל בריה אחת שלמה מהן, ואפילו קטנה ביותר לוקה, ואם אינה שלמה, אינו לוקה עד שיאכל מהן כזית. ומכל מקום אסור לאכל מהן דבר תורה אפילו פחות מכזית. שחצי שעור דאוריתא הוא אסור, אבל אין חיוב מלקות אלא על אכילת השעור המקבל.

קסה. שלא לאכל מן השרצים המתהוים מן העפוש.

שלא לאכל מן השרצים המתהוים מן העפושים, אף על פי שאינן מין ידוע ולא יתהווה מזכר ונקבה, שנאמר (ויקרא יא מד) ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ. ולשון ספרא (פרי' שמיני יב ד) השרץ הרומש על הארץ אף על פי שאינו פרה ורבה. וכתב הרמב"ם זכרונו

לברכה כי בשרץ הנולד מזכר ונקבה נאמר שורץ ואשר הוא נעשה מן העפוש נאמר עליו רומש. והרמב"ן זכרוננו לברכה (סהמ"צ שורש ט דה והפירוש) הקשה עליו מן המקראות דכתיב וכתב כי בכלן נאמר רומש ושורץ.

השרש ידוע.

דיניה קצרים. שכל פרטיה יכנסו בכלל אחד, שנאסרו לנו כל שרצי העפושים שבעולם הרומשים בארץ, חוץ משרצי עפושי הפרות שנעשו שם אחר שנעקרו, שרצי עפושי המים שבכלים, הכל כמו שאמרנו למעלה (מצוה קסג).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל בריה מכל העפושים שבאשפות ובכל המקומות, אפילו קטנה שבקטנות, מכיון שאכלה והיא שלמה, לוקה עליה, ואם אינה שלמה, שעורה בכזית כמו שאמרנו.

פרשת תזריע

פרשת תזריע יש בה חמש מצות עשה ושתי מצות לא תעשה.

קסו. מצות ענין טמאת יולדת.

לטמא היולדת. כלומר האשה כשתלד שתהיה טמאה לבעלה וכל שכן לטהרות שבעה ימים כשתלד זכר, ושבעים כשתלד נקבה, שנאמר (ויקרא יב ב) אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים וגו', ואם נקבה תלד וטמאה שבעים וגו'.

משרשי המצוה. הקדמה, אין ספק כי חליי בני אדם יבואו או מפני מותר שבגוף או מפני חסרון או מצד הפסד שיקבל מאיזו סבה שתהיה,

כי באמת כל זמן שהטבע ישר בתכלית הישר, ולא קבל הפסד דבר, לא יחלה הגוף, וחטא בני אדם יביאם להעדיף או להחסיר במה שצריך לטבעם ויחלו.

וכבר אמרנו באזהרת טרפה (מצוה עג) ואסורי מאכלות (מצוה קמז קמח) כי האל ברוך הוא רחוק עמו אשר בחר מכל הדברים המזיקים את הגוף בעבור היותו כלי לנפש היודעת יוצרה. וכמו כן מן השרש הזה הרחיקנו מן היולדת ומן הנדה והזבה ימים מספר עד שיתנקו מאותו המותר שבהן שהוא דבר רע ומחליא, וכמו שאמרנו כי כל מותר משרש מחלה הוא. על כן אמרו זכרונם לברכה (רש"י ויקרא שם), שאין אשה רואה דם שלא יהו ראשה ואבריה כבדים עליה, ואין ספק כי באותו המותר מחלה להן ולכל הקרב בהן שום קרבה, וכל שכן בתשמיש המטה שהוא תכלית הקרבה החמרית, וגם הולד הנולד בעוד שאותו המותר מתגבר עליה מעתה לחלאים רעים. ומן השרש הזה שאמרנו מצד המותר, צוה התורה להיות טמאה מן הזכר שבעה, ומן הנקבה שבועים, שאין ספק כי מותר היולדת נקבה גדולים מן היולדת זכר, לפי שהריון הזכר יורה חס בנקבה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (נדה כה ב) אשה כי תזריע וילדה זכר, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, וידוע כי החס מותריו הם מעטים וימהר פעלתו לעולם, דבר משכל הוא, ועל כן יספיק לנו בהריון הזכר נקיון של שבעה ימים.

והריון הנקבה תורה על קרירות טבע הנקבה, ובקרירות ירבו המותרות, ולכן תצטרך שבועים לנקיון גופה. וכן מצאתי הענין אחרי כתבי זה להרמב"ן זכרונם לברכה (ויקרא יב ד), וזה לשונו, בעבור כי טבע הנקבה קר ולח, והלחה ברחם האם רבה מאד וקרה, ועל כן ילדה נקבה, ולפיכך היא צריכה נקיון גדול מפני רבוי הלחות והדם המעפוש שבהן ומפני קרירותן, ובידוע כי החלאים הקרים צריכים בנקיונם אריכות זמן יותר מן החמים. עד כאן.

ובדומה לזה יהיה הענין גם כן בנדה וזבה, כי הנדה תטהר לשבעת ימים ואפילו שופעת כל שבעה, ובלבד שתפסק בשביעי מבעוד יום מדין תורה, והזבה צריכה שבעה נקיים, לפי שהזיבה תורה על רב מותר האשה וזהו המשך הרקת דמים ימים רבים אחר ימים הנהוגים ברב הנשים. ואפשר לנו לומר שחלי הרקת הדמים בנשים מחדש לחדש היה כדי שלא תזוח דעתן הקלה עליהן או כדי להרחיק קרבתן קצת מן האדם שלא יהא רץ אחריהן כל הימים, כי יתגנו בעיניו קצת בדבר הלכלוך ההוא שידע בהן ולא ישגה תמיד באהבתן.

ורבותינו זכרונם לברכה אמרו בנדה (לא ב) על צד הפשט. רצוני לומר שכונו לגלות אחד מן התועלות הגדולות שיש במצות מלבד רב עקריה הגדולים והחזקים. וכתבו שיש תועלת בהרחקת האשה קצת זמן כדי

שתתחבב על בעלה יותר בזמן המכשר ולא יקוצו זה מזה לרב התמדת הקרבתן ויתנו עיניהם בגופים אחרים, וכמו שיעשו רב האמות שאינם גדורים בגדרינו החמורים, וכמו כן יספיק טעמם זה על צד הפשט ביולדת שלא תתנול בה מיד, ושמא תתגנה בעיניו ויקוץ בה, כמו שאמרנו בנדה (שם).

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שם סו א) שכל היולדות טמאות ואף על פי שלא ראו דם, שאי אפשר לפתיחת הרחם בלא דם, ואחד היולדת חי או מת ואפילו נפל, והוא שתגמר צורתו טמאה טמאת לדה, ואפילו הפילה שליא או שפיר מלא מים או דם, הרי זו חוששת ללדה, דקימא לן אין שליא בלא ולד. ואף על פי שאין מוצאים עכשיו הולד בשליא, חוששין שמא נמוק בתוכו, ותשב מספק ימי טמאה של נקבה שהם שבועים, וימי טהר של זכר שהם שלשים ושלשה יום ולא יותר, דמספק אזלינן הכא והכא להחמיר. וזה שאנו אומרים שצריכה לחוש לולד, דוקא שעברו עליה ארבעים יום משנתעברה, אבל לא עברו עליה ארבעים יום, אינה חוששת ללדה, ואפילו ביום ארבעים ממש, שיום ארבעים כלפני ארבעים הוא חשוב. ומכל מקום אף על פי שאינה חוששת ללדה, כלומר ולא יהיו לה ימי טהר כמו ביולדת, חוששת היא מכל מקום לטמאת נדה. ואף על פי שילדה לדה יבשה, כלומר שלא ראתה דם כלל, אנו אומרים, מכיון שילדה אי אפשר לפתיחת הרחם בלא דם, ושמא היה מועט ונאבד, וכל אשה שיש לה ימי לדה לטמאה, יש לה ימי טהר מדין תורה, וימי הטוהר הם שלשים ושלשה לזכר וששים ושלשה לנקבה. והענין הוא כן, דין תורה, שהאשה אחר שילדה מונה שבעה ימים מיום שילדה, ובין שילדה מתחילת הלילה או בחצי היום או אפילו סמוך לשקיעת החמה, מונה אותו היום של לדה יום אחד ומשלים עליו ששת ימים, ובין רואה קצת ימים מן השבעה או כל השבעה, לערב של שביעי שהוא ליל שמיני, טובלת וטהורה לבעלה, ואפילו שופעת דם באותו ליל שמיני, טובלת וטהורה לבעלה, שהתורה התירה כל הדמים שתראה היולדת אחר שבעה ימים לזכר בתוך שלשים ושלשה יום, ואחר ארבעה עשר לנקבה בתוך ששים וששה יום.

ועל זה אמרו זכרונם לברכה (נדה לה ב), כי מעין אחד הוא והתורה טמאתו והתורה טהרתו. כלומר שדמי הלדה שטמאה התורה ודמי הטוהר שטהרה התורה ממקום אחד הוא והוא מן המקור, שהוא מקום טמאה יוצאות שניהן, אלא שהתורה תתלה הענין בזמן, ותטמא הדם היוצא ממנה בזמן אחד וטהר בזמן השני, וברוך היודע כל החכמה כי הכל עשה בטעם נכון ומחייב, והוא ברוך הוא ידע שעד אותו הזמן, הדמים מזיקין ומשם ואילך לא יזיקו.

ועכשו נהגו כל ישראל וגדרו עצמן לנהג טמאה בדמי טהר כמו בדמי טמאה. וכלל הענין שאין האשה עכשיו עולה מטמאתה לעולם עד שתעמוד שבעה ימים שלמים נקיים מכל דם ותתחיל למנותן מבערב, זהו

כלל גדול ועד היום נוהגים כן בכל מקומות ישראל הכשרים, ובזה נצלנו מכמה ספקות. ודיני הספקות המתחדשות לפעמים על היולדת, כגון אם תתחייב לישב על טמאת זכר או על טמאת נקבה, שפעמים תצטרך מתוך הספק לישב לזכר ולנקבה וגם לנדה. ודין המפלת כמין בהמה וחיה ועוף מה דינה, ואם פנים כפני אדם או אין פניהם כפני אדם מה דינה והמפלת כמין יבחושין, כמין שערות. והמפלת דמות אדם שיש לו כנפים של בשר, וכן המפלת דמות אדם בעין אחת וירך אחת. והמפלת זכר וסנדל עמו, והיא הבריה שאינה נכרת אם זכר או נקבה. ודין האשה שיוצאת מלאה ובאה ריקנית והיא טועה בחשבונה. ויתר רבי פרטיה בעניני טמאתה, הכל במסכת נדה. (י"ד ס"י קצ"א). וענין דיני קרבנות, מפזרין בהרבה מסכתות. ומהן הרבה בזבחים וערכין וכריתות וקנין ונגעים (י"ד ס"י קכ"ג).

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן לענין שהיולדות טמאות. והעובר עליה ובא עליה במזיד בתוך הזמן המגבל לאסור או אפילו אחר זמן המגבל כל זמן שלא טבלה בטל עשה זה, וגם עבר על לאו כמו בנדה, וכענין שכתוב (ויקרא יב ב) כימי נדת דותה תטמא. וחיב כרת, בשוגג חיב להביא חטאת קבועה בזמן הבית.

קסז. שלא יאכל טמא מן הקדשים.

שלא יאכל טמא מן הקדשים עד שיטבל ויעריב שמשו, ואם הוא טמא שצריך כפרה עד שיביא כפרתו, שנאמר (ויקרא יב ד) בכל קדש לא תגע. ולשון ספרא (תזריע א ח) בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא, מה מקדש הנכנס בו בטמאה ענוש כרת, אף האוכל קדשים בטמאה ענוש כרת. ואמרינן במכות (יד ב) בכל קדש לא תגע, אזהרה לאוכל, אתה אומר לאוכל או אינו אלא לנוגע, וכו' כדאיתא התם.

משרשי המצוה. מה שכתבנו למעלה (מצוה צה) לקבע בנפשותינו יראת המקדש וקדשיו, ולכן אין ראוי שיאכלום רק הטהורים, כי הטהרה מעלה וכבוד באדם, כידוע לכל מבין.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים לג ב) שהטמאה שחיבין עליה היא שנטמא בטמאה דאוריתא שחיבין עליה כרת, פרוש על ביאת מקדש וקדשיו כמו שכתבנו למעלה (מצוה קכג). ומה שאמרו זכרונם לברכה, (זבחים לד א) שאין חיבין על אכילת קדש שיש לו מתירין עד שיקרבו מתיריו כלומר האמורין, וכמו כן הורונו זכרונם לברכה (מעילה י א) שכל שיש לו מתירין אין חיבין עליו משום פגול או נותר או משום טמא עד שיקרבו

מתיריו כהלכתן, וכל שאין לו מתירין כיון שקדש בכלי חיבין עליו. ויתר פרטיה בפרק שלשה עשר מזבחים [הלכות פסולי המוקדשין פי"ח]

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. ועובר עליה ואכל כזית בשר קדש טהור, או בשר קדש טמא בעודנו טמא טמאה דאוריתא, במזיד קדם שיטבל, חיב כרת. בשוגג, מביא קרבן עולה ויורד, כמו שכתוב למעלה. ואם אכל אחר שטבל קדם שיעריב שמשו או קדם שיביא כפרתו כמו היולדת שצריכה להביא קרבן. וכן כל הצריך לכפרה לוקה ואינו חיב כרת, שנאמר בענין כרת זה (ויקרא ז' כ) וטמאתו עליו, ופרשו זכרונם לברכה עד שתהיה כל טמאתו עליו. ואם היה טמא בטמאה של דבריהם, אינו לוקה. ואין צריך לומר שאין חיב כרת, אלא מכין אותו מכת מרדות.

קסח. מצות קרבן יולדת.

שתקריב היולדת קרבן כשישלמו ימי הטהר לבן או לבת, והוא כבש בן שנתו לעולה ובן יונה או תור לחטאת. ואם היא עניה, תקריב שתי תורים או שני בני יונה אחד לעולה ואחד לחטאת, שנאמר (ויקרא יב ו) ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא וגו', והיא מחסרת כפרה עד שתקריב קרבנה.

משרשי המצוה. כדי שתתעורר מתוך הפעלה לתת הודאה לאל ברוך הוא שהצילה מחבלי יולדה שהוא דבר נס. ועוד אמרו זכרונם לברכה (נדה לא ב), שהאשה קופצת ונשבעת בעת ציריה שלא תזקק עוד לאיש, ולפיכך צריכה כפרה, ועל כן יקרא קרבנה חטאת, ונאמר בה (שם ח) וכפר עליה הכהן.

מדיניה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין היולדת מביאה קרבנה ביום ארבעים לזכר וביום שמנים לנקבה אלא למחר, שהוא יום ארבעים ואחד, וכן ביום שמנים ואחד, שנאמר (שם ו) ובמלאת ימי טהרה, כלומר שיהיו שלמים לגמרי. ואם הביאתו בתוך ימי מלאת, (זבחים קיב ב) לא יצאת ידי חובתה. עבר זמן זה ולא הביאה כפרתה, מביאה לאחר זמן, וכל זמן שלא הביאה, אסורה לאכל בקדשים, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (נגעים פי"ד מ"ג) הביא כפרתו, אוכל בקדשים. וכל מחסרי כפרה, דינם שוה בזה. וכל מחיבי קרבן, אין מקריבין קרבנן אלא מדעתן חוץ ממחסרי כפרה (נדריס לה ב) שאין צריכין דעת בעלים. ויתר פרטיה במסכת נדה [ה'י מחוסרי כפרה פי"א]

ונוהגת בזמן הבית בנקבות. והעוברת על זה ולא קרבה קרבנה בטלה עשה, והיא מחסרת כפרה ואסורה לאכל בקדשים, ואוי לה אם תמות קדם שתקריבנו, ותשא עונה על נפשה.

קסט. מצות ענין טמאת מצרע.

לטמא אדם מצרע. כלומר שמצוה היא עלינו שכל מי שיהיה מצרע שיבוא אל הכהן לשאל על צרעתו והכהן יטמאנו או יטהרנו, והוא יתנהג על פי התורה הכתובה, כאשר יצונו הכהן, ולא יקח הדבר כחלי הבא במקרה, אלא יתן לב עליו וידע כי גדל עונו גרם אותו, שנאמר (ויקרא יג ב) אדם כי יהיה בעור בשרו וגוי והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים. ומצוה זו כוללת כל משפטי צרעת אדם מה שממנה טמא ומה שממנה טהור, ומה שממנה צריך הסגר ומה שאינו צריך הסגר, ומה שצריך עם ההסגר גלוח או אינו צריך גלוח, כלומר תגלחת הנתק, ומלבד זה דינין הרבה.

וענין הצרעת הוא שילבין מקום אחד או הרבה מקומות בעור בשר האדם ויהיו אותם המקומות לבנים הרבה עד שידמה הלבן שלהם ללבן קרום ביצה ולמעלה ממנו בלבנינות, אבל כל זמן שיהיה כהה למטה ממראה קרום ביצה, אין זה צרעת אלא בוחק הוא, כלומר חלי אחר שאינו ממין הצרעת כלל אלא כמיני הגרב ושאר מיני נגעים הנעשים באדם. וארבע מראות להן של צרעת הם בעור בשר האדם, השתים הן אבות והן שאת ובהרת, והשתים תולדות להן, כלומר שהן למטה בלבן מאלו השתים שנקראות אבות. וזהו אמרם זכרונם לברכה (נגעים פ"א מ"א) מראות נגעים שתים שהן ארבע, בהרת וספחתה, שאת וספחתה, ופרוש ספחתה כלומר תולדתה, שאין לשון ספחת אלא לשון טפלה. וארבע המראות אלו דמו אותן חכמים אחת לצמר לבן נקי וזהו שאת, ואחת לשלג וזהו בהרת, ואחת לסיד ההיכל והיא תולדת בהרת (מדות פ"ג מ"ד) ואחת לקרום ביצה והיא תולדת שאת. ארבע מראות אלה הם הטמאים ומצטרפין זה עם זה לטמא (נגעים שם מ"ג). וכל שאין מכיר אותן בחלוקיהן ושמותיהן (שבועות ו א) אינו דן אלא על פי מכיר, וכמו שנאמר למטה בדיני המצוה.

משרשי המצוה. לקבע בנפשותינו כי השגחת השם ברוך הוא פרטית על כל אחד מבני אדם, וכי עיניו פקוחות על כל דרכיהם, כמו שכתוב (איוב לד כא) כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יראה. ולכן הזהרנו לתת לב אל החלי הרע הזה ולחשב כי החטא גרם אותו, וכבר אמרו זכרונם לברכה (ערכין טז ב), כי בחטא לשון הרע יבא ברב ולא נקחנו דרך מקרה, ויש לנו

לבוא אל הכהן, שהוא העומד לכפרת החוטאים, ועם חברת המכפר אולי יהרהר בתשובה ויסגר קצת ימים כדי שישב אל לבו עניניו במתון ויפשפש במעשיו (ברכות ה א), ולפעמים יסגר שני הסגרים שמא הרהר תשובה ולא תשובה שלמה לגמרי, כאלו תאמר על דרך משל שחשב להחזיר מחצית גזלתו, ואז יחדש בו השם ברוך הוא קצת סימנין שיסגר שנית אולי ישלים תשובתו ויטהר לגמרי.

וכל ענין הסגרין אלו יורה השגחתו ברוך הוא על כל דרכי האדם אחת לאחת. ולפי שהדעות רבות בהשגחת האל על כל ברואיו, יבואו בה הרבה פסוקים במקרא והרבה מצות להורות על הענין מהיותו פנה גדולה בתורתנו. שיש כתות בני אדם יחשבו כי השגחת השם יתברך [על כל המינין בפרט בין אנשים או כל שאר בעלי חיים, ויש מהן כתות יחשבו כי השגחת השם ברוך הוא] על כל עניני העולם בין בעלי חיים או כל שאר דברים, כלומר שלא יתנועע דבר אחד קטן בעולם הזה רק בחפצו ברוך הוא ובגזרתו עד שיחשבו כי בנפל עלה אחד מן האילן הוא גזר עליו שיפל, ואי אפשר שיתאחר או יקדם זמן נפילתה אפילו רגע, וזה דעת רחוק הרבה מן השכל. ויש כתות רעות יחשבו שלא ישם השגחתו ברוך הוא כלל בכל עניני העולם השפל, בין באנשים או בשאר בעלי חיים, והוא דעת הכופרים, רע ומר. ואנחנו בעלי הדעת האמיתים לפי מה ששמעתי נשים השגחתו ברוך הוא על כל מיני בעלי חיים בכלל, שכל מין מן המינים הנבראים בעולם, יתקיים לעולם, לא יכלה ויאבד כלו, כי בהשגחתו ימצא קיום לכל דבר. ובמין האדם נאמין כי השגחתו ברוך הוא על כל אחד ואחד בפרט, והוא המבין אל כל מעשיהם (תהלים לג טו). וכן קבלנו מגדולינו, וגם נמצא על זה הרבה כתובים יורו כי הענין כן. ולכן הזהירנו התורה כי בהגיע אל האדם החלי הרע, והוא הצרעת, שלא יקחנו דרך מקרה, רק יחשב מיד כי עונותיו גרמו וירחיק מחברת בני אדם כאדם המרחק מרע מעשיו, ויתחבר אל המכפר המרפא שבר החטא ויראה אליו נגעו, ובעצתו ובדבריו ובפשפוש מעשיו יוסר מעליו הנגע, כי האל ברוך הוא שמשגיח עליו תמיד יראה מעשה תשובתו וירפאהו, וזהו ענין ההסגרין כמו שאמרנו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות שם) שאין מראות נגעים אלו שאמרנו מטמאין עד שיראו עמקין מן העור, ולא שיהיו עמקים ממש במשוש אלא שיראו בו בראית העין, כעין מראה החמה שנדמית לרואים עמקה מן הצל. ומה שאמרו (נגעים פ"ו מ"א) ששעור הצרעת הוא כגריס הקלקי, כלומר שאם יראו בעור בשר האדם מאותן מראות כשעור זה נקרא צרעת, אבל פחות מזה השעור אין זה צרעת. והשעור הזה הוא מקום מרבע בעור מחזיק שש שערות רחב ושש ארך שהוא בתשברת מקום שלשים ושש שערות. היה ברחבו חמש שערות אפילו ארכו אמה, אין זה צרעת, דרחב שש שערות בעיניו.

כל מקום שנאמר בתורה בהרת הוא הדין לארבע המראות. ושלשה סימני טמאה הן, שער לבן, מחית בשר חי, ופשיון. כיצד? מי שנולד בו שאת או ספחת או בהרת ובה שער לבן או מחית בשר חי, כשיראנו הכהן יאמר לו מיד שטמא מחלט הוא. לא היה בו שער לבן ולא מחיה, יסגירנו שבעת ימים. ואם פשה הנגע, יחליטנו מיד גם כן, שגם הפשיון הוא סימן טמאה, כמו שאמדנו. לא נולד בו אחד משלשה סימני טמאה בשבוע של הסגר ראשון, יסגירנו בשבוע שני. ואם נולד בו אחד משלשה סימני טמאה אלו, יחליטנו לטמאה ואם לאו, יטהרנו, שאין הסגר לצרעת עור בשר יותר משני שבועות. ואם אחר כך שטהר אותו יולד בו אחד משלשה סימני הטמאה, יטמאנו מיד גם כן, שאותם שלשה סימני טמאה לעולם מטמאין בין בתחלה בין אחר ההסגרין. נגע הצרעת שהיתה לבנה הרבה כמו הצמר הלבן והשלג ואחר כך כהה וחזרה כמראה קרום הביצה וסיד ההיכל אין זה סימן טהרה כלל אלא הרי היא בטמאתה ממש כמו בתחלה, עד שיכהה למטה מלהן קרום ביצה, ואז הוא נקרא בהק וטהור.

ואם תשאל אם כן מהו שנאמר בתורה (ויקרא יג ו) והנה כהה הנגע בעור וטהרו הכהן? תשובתך, שזה נאמר בשכחה הנגע למטה מקרום ביצה, אבל בקרום ביצה ולמעלה ממנו אין זה כהוי שעדין מכלל מראות הטמאים הוא. ומה שנאמר (שם) ולא פשה הנגע בעור וטהרו יורה, שכל זמן שלא פשה כלל ולא נולד בו אחד משאר סימני הטמאה שאמרנו, אף על פי שלא כהה אלא עמד בעיניו, מכיון שלא פשה, טהור הוא.

ודיני המקומות שבאדם שאין מתטמאין משום צרעת, ודיני שערי מחיה ופשיון ושער לבן גם כן בכמה מטמא, ודיני נגעי הראש והזקן, וענינו שהוא נפילת השער שבהם מעקרו וישאר מקום פנוי וזהו נתק, ואין נתק פחות מכגריס. ודיני כיצד מגלחין אותן, וסימני טמאתו וטהרתו. ודין מה שאמרו שהכל מתטמאין בנגעים ואפילו קטן בן יומו והעבדים, אבל לא גוים ולא גר תושב. ודין מה שאמרו שהכל כשרים לראות הנגעים, אבל הטמאה והטהרה ביד הכהן, כיצד? כהן שאינו יודע לראות חכם ישראל רואהו ואומר לו לכהן אמר טמא והוא אומר טמא, או אמר טהור והוא אומר טהור. ויתר פרטיה מבארים במסכת נגעים (פרקים א ד ו) [הלכות טומאת צרעת פ"י].

ונוהגין דיני צרעת בזכרים ונקבות בכל זמן שיהיו כהנים בקיאים רואין אותן. כן נראה מדברי הרמב"ם זכרונו לברכה. (טומאת צרעת יא ו) ואף על פי שאי אפשר להביא קרבן עכשיו, לכשיבנה בית המקדש ויהיה אפשר להביא קרבן בטהרתו מצרעתו, יביא קרבן. וכל מי שנצטרע ולא התנהג על פי התורה הכתובה במצרע אלא שלקח הדבר בדרך מקרה ולא חש לבוא אל הכהן ולהראותה לו, בטל עשה זה, ומן האמת שיהיה ענשו שתדבק בו הצרעת לעולם. ולטובים ייטיב השם יתברך וירפא. וכבר כתבתי למעלה סדר ביום השמיני בטמאת שמנה שרצים מצוה קנ"ט,

שהרמב"ן זכרונו לברכה לא ימנה בחשבון המצות דיני הטמאות כלן, כגון טמאת נבילות ושרצים ואכלים ומשקין, נדה ויולדת וזבה וזב ושכבת זרע וצרעת אדם ובית ובגד וטמאת מת וטמאת ימי נדה וטהרתן, והוא כתוב בספר המצות שלו (עשין צו) ראיות ברורות בזה הענין מושכות כל לב שומען. ועם כל זה, מדרך הרמב"ם זכרונו לברכה לא נטה במנין, כאשר יעדתי בתחלת הבנין (ברוב הדפוסין הענין).

קע. שלא לגלח שער הנתק.

שלא לגלח שער הנתק, שנאמר (ויקרא יג לג) ואת הנתק לא יגלח, כלומר אותו שער שעל מקום הנתק לא יגלח. ולשון ספרא (ויקרא ט ז) מנין לתולש סימני טמאה מתוך נתקו שעובר בלא תעשה, שנאמר (שם) ואת הנתק לא יגלח. והענין שיכיר הכהן סימני הטמאה בשערות.

משרשי המצוה. לרמז שיסבל כל אדם איזה צער ואי זה ענש שיענישהו השם ברוך הוא ולא יבעט בהם. ואל יחשב שיהיה יכלת בידו לבטל אותם ולהעלימם מן הבריות, דק יש לו לבקש תחינה מאת האל ברוך הוא שירפא מחץ מכותיו. וזה השרש יספיק גם כן ללאו דלא יקוץ בהרתו שבסדר כי תצא (מצוה תקפד).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נגעים י ה) כיצד מגלחים את הנתק? מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לו כדי שיהיה מכיר הפשיון. ומה שאמרו גם כן (בספרא שם ד) שהתגלחת כשרה בכל אדם שנאמר והתגלח ומן הסתם משמע בכל אדם. ומה שאמרו שאין חייב עד שיגלח כל הנתק בתער, ויתר פרטיה מבארים במסכת נגעים [הלי טומאת צרעת פי"ן]

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן שיש [בדור] כהן חכם לראות הנגעים. ועובר עליה וגלח את הנתק, לוקה.

קעא. הנהגת המצרע וכל מטמאי אדם בפריעה ופרימה.

שיתנהג המצרע כמשפט הכתוב בפרשה, שנאמר (ויקרא יג מה) בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע, וכן כל שאר הטמאים גם כן צריכים להודיע את עצמן. ולשון ספרא (ויקרא יב ט) טמא מת ובו על נדה וכל המטמאין את האדם מנין תלמוד לומר וטמא טמא יקרא. והקריאה היא שיעשה בגופו ענין שיכר לבני אדם בו שהוא טמא ויסורו ממנו.

משרשי המצוה. שיקח דמיון בנפשו בהרחקתו מבני אדם כי בסבת החטא ירחק האדם מכל טוב, למען ישוב מדרכו הרעה. וזהו אמרם זכרונם לברכה (ערכין טז ב) הוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו, ובין אדם לחברו, ולפיכך מחוץ למחנה אהלו. ולכן ראוי שיקרא לכל אדם שיסורו ממנו. וכלל גדול בכל הדברים במדה שאדם מודד בה מודדים לו (סוטה ח ב). ופרוש דבר זה לא ידעוהו רבים, כי יחשבו לפרש דבר זה אצל השם יתברך בדגמת גמול בני אדם, שכל אחד ישלם את חברו גמול כפי הטובה שעשה עמו או כפי הרעה, ולא כן הענין אצל השם ברוך הוא חלילה כי אין עם השם ברוך הוא כי אם טובה וחסד ורחמים לעולם, ובכל עת ובכל שעה טובו מוכן אל כל הראוי לקבלו ולא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא ד). ומה שאמרו זכרונם לברכה (שוטה שם) אצלו ברוך הוא במדה שאדם מודד בה מודדין לו, הכונה לומר כי לפי מעשה האדם אם לטובה אם להפך, יתכן לקבלת הגמול, כי לעולם באותו הענין שישים כל מחשבותיו ויעשה מעשיו, בדוגמתו ממש תמשך עליו הברכה או ההפך.

וכן אמר הכתוב (איכה ג לג) כי לא ענה מלבו ויגה בני איש. וכתוב גם כן (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה וגוי. כלומר שהשם יתברך לא יחייב בריה מחפצו בחיוב, כי האל הטוב חפץ בטוב לעולם. אבל האדם הוא שמחייב את עצמו בנטותו מן הישר ויסיר מגופו ההכנות המכשירות אותו לקבל הטובה. והמשל על זה, ההולך על דרך ישר ופנוי מאבנים ומכל דבר המכשיל ויש לדרך גדר קוצים מכאן ומכאן ועבר אחד ונתחכך בגדר ונכוה, באמת אין לומר על האיש הזה שהשם חפץ בכויתו, אבל הוא הגורם כי לא נזהר ללכת בישר. וכמו כן בעל החטא מדת הדין תחייבנו על חטאו על כל פנים, ואין לומר עליו שהאל הטוב יחפץ בחיובו, אבל בהמנע ממנו הטוב מצד חטאו [ימשך] ימצא אליו הרע, וכעין דבר זה אמרו זכרונם לברכה (ב"ר פנ"א ג) אין דבר רע יורד מלמעלה.

וכלל דברינו כי כל המקרה הרע המתחדש באדם, הוא פעלה המתחדשת באדם בהסתרת פני השם יתברך מן האיש, כלומר שהשם יתברך מסיר שמירתו מעליו מצד חטאו עד שיקבל הענש הראוי לו לפי החטא, ואז יצוה מלאכיו לשמדו כאשר בתחלה, וכמו שכתוב (דברים לא יז) והסתרת פני מהם והיה לאכל ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני וגוי (דברים לא יז). וכתב חכם

אחד (כוזרי ד ג) ידענו כי השם אחד, והשנוי יבוא מהמקבלים, והשם לא ישנה מעשיו, כי כלם הם בחכמה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה ח ב) אין בין מצרע מסגר למצרע מחלט אלא פריעה ופדימה ותגלחת ראש וצפרים, כלומר שהמסגר אינו פורע ופורם. ופרוש פורע גדול השעד, ופורם שיקרע בגדיו. והטהור מתוך הסגר פטור מתגלחת וצפרים, והטהור מתוך החלט חיב בתגלחת וצפרים, אבל טמאת שניהם שוה לכל דבר. ועניני טמאתן במה וכיצד, ואם אסורין בשאלת שלום, ואם הן מתדין לשנות בעודן בטמאתן, ואם אסורין לספר ולכבס, ואם מתדין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ודין המצרעת כיצד דינה והנהגתה, ויתר פרטיה מבארים בנגעים [שם].

ונוהגת בכל זמן שיהיו לנו כהנים וחכמים שיודעים הנגעים שראויין לטהר ולטמא. ועובר על זה ולא עשה בעצמו כמשפט הזה, בטל עשה זה.

קעב. מצות ענין נגעי בגדים.

לעשות בנגע בגדים כמשפט הכתוב בפרשה. שנאמר (ויקרא יג מו) והבגד כי יהיה בו נגע וגוי. ומצוה זו כוללת כל דיני צרעת בגדים איך יטמאו ואיך לא יטמאו, ומה מהם צריך הסגר או קריעה או שריפה ורחיצה וטהרה.

משרשי המצוה. שרצה האל בטובו הגדול ליסרנו כאשר ייסר איש את בנו (דברים ח ה). כי זה הענין איננו בטבע, אבל מופת הוא באמה הקדושה למען ילמדו ויקחו מוסר בהשתנות הכלים המיוחדים לתשמישם, והם הבגדים של צמר ופשתים, כי בהם רב תשמיש בני אדם, וישובו מתוך כך מדרכם הדעה טרם תזרח הצרעת גם בגופם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרא תזריע יג א) שאין מטמא בנגעים אלא בגדי צמר ופשתים בלבד ושעור טמאתן כגריס כשעור באדם. ושלושה סימני טמאה יש בהם (נגעים ג ז) ירקרק, אדמדם, פשיון. פרוש ירקרק ירק שבירקין ככנף הטואס. ואדמדם אדם שבאדמים כמו הזהורית. ודיני הפשיון (שם יא ז) ודין ירק שפשה אדם, או אדם שפשה ירק, ודין כל כלי ראוי להתטמא שאמרו זכרונם לברכה (שם יא) שהוא מטמא בנגעים אף על פי שאינו מטמא במדרס הזב, כמו קלעים של ספינה והפרכת ושבכית של שבכה ומטפחות סופרים והאבנט ורצועות מנעל

וסנדל שיש בהן רחב כגריס וכל כיוצא בהן. ואין צריך לומר שאר הכלים כגון כרים וכסתות. ויתר פרטיה מבארים בטהרות. והרב מהן במסכת נגעים [הלכות טומאת צרעת פי"ב].

ונוהגת בבגדי זכרים ונקבות. והעובר עליה ולא התנהג בענין זה כדין הכתוב בפרשה, בטל עשה.

פרשת מצורע

פרשת מצרע יש בה אחת עשרה מצות עשה.

קעג. מצות הטהרה מן הצרעת שתהיה במינים ידועים.

להיות הטהרה מן הצרעת. בין צרעת אדם או בגד או בית, בעץ ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפרים ומים חיים, ושיעשה בהן כל מה שכתוב בענין שנאמר (ויקרא יב ב) זאת תהיה תורת המצרע וגוי כל הפרשה. ושלושת מינין של טהרה הזכרו בתורה. ואלו הן מים, וזה המין של מים יכלל טהרת כל טמא, כלומר שאי אפשר לכל טמא לעלות מטמאה כי אם במים. והמין השני מי נדה, והוא המין של הטהרה המיוחד בטמאת מת. והמין השלישי, עץ ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפרים ומים חיים. וזה המין מיוחד לצרעת. קצת רמז בעניני טהרתו של מצרע בדברים אלו הודיעונו חכמים על צד הפשט. שאמרו זכרונם לברכה (פסיקתא דרב כהנא יד) שהענין הוא לקבע בנפשו של מצרע, שאם היה טרם בא עליו החלי גבה לב כמו הארז על דרך משל שהוא אילן גבוה, ישפיל עצמו כאזוב, נאמרו בטעם צפרים (ערכין טז ב) הוא עשה מעשה פטיט, כלומר שהרבה דברים בלשון הרע, לפיכך יקריב צפרים שהם מצפצפים תמיד. ובשני התולעת איני יודע ונזכר שאמרו זכרונם לברכה עליו דבר. ואפשר גם כן שהוא רמז שישפיל עצמו ויהיה הרמז מצד השם של תולעת.

ובטעם המים שיטהרו כל טמא אחשב על צד הפשט כי הענין הוא כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאלו נברא באותה שעה, כמו שהיה העולם כלו מים טרם היות בו אדם, וכמו שכתוב (בראשית א ב) ורוח אלהים מרחפת על פני המים. ויתן אל לבו בדמיון כי כמו שנתחדש בגופו יחדש גם כן פעלותיו לטוב, ויכשיר מעשיו וידקדק בדדכי השם ברוך הוא. ועל כן אמרו חכמים שלא תכשר הטהרה במים שבכלי רק במים חיים או מכנסין שהן על קרקע ולא בכלי. מכל מקום כדי לתת אל לבו במחשבה כאלו העולם כלו מים, והוא נתחדש בעלותו מהן, כמו שאמרנו. ואם יהיו המים בכלי או אפילו עברו על כלי, לא יתכן הענין הזה שאמרנו אל מחשבת הטובל. כי יש גבול אל כל אשר הוא בכלי שהוא מעשה ידי אדם, ועל כן לא יחשב בטבלו בכלי כאילו כל העולם מים כאשר בתחלה, ושהוא נתחדש לשעתו. והשומע ישמע והחדל יחדל (יחזקאל ג כז).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נגעים יד א) כיצד מטהרין את המצרע? מביא מזרק של חרש שהוא חדש ונותן לתוכו רביעית מים חיים הראויין לקדש אותם למי חטאת. ושעור זה (סוטה טז ב) מדברי סופרים. ומביא שתי צפרים חיות טהורות לשם טהרת המצרע, שנאמר (ויקרא יד ד) ולקח למטהר. ושוחט את הברורה (פי, מובחרת) שבשתייהן על המים שבכלי חרש וממצא עד שיהיה הדם נכר במים, וחופר וקובר הצפור השחוטה בפניו, ודבר זה קבלה מפי השמועה. ונוטל עץ ארז, ומצותו שיהא ארכו אמה ועביו כרביע כרע מכרעי המטה. ואזוב שאין לו שם לוי לא יהא פחות מטפח. ושני תולעת משקלו שקל, ואם טעמו פסלו כצביעת התכלת שנפסלו בטעימה. וכל השעורין (עירובין ד א) הלכה. ולוקח עם שלשתן הצפור החיה. וארפעת מינין אלה מעכבין זה את זה (מנחות כז א). ועץ ארז ואזוב שנתקלפו פסולין, וכורך האזוב עם הארז בלשון של זהורית, ומקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של [ה] צפור החיה, וטובל ארבעתן במים שבכלי ובדם שעליהן, ומזה שבע פעמים על גב ידו של מצרע ומשלח הצפור. וכיצד משלחה? (קידושין נז ב) עומד בעיר וזורקה חוץ לחומה ואינו הופך פניו לאהלים ולא לעיר אלא למדבר, שנאמר (שם יד ג) אל מחוץ לעיר אל פני השדה. שלחה וחזרה חוזר ומשלחה, אפילו מאה פעמים.

ואחר כך מגלח הכהן את המצרע, וכיצד מגלחו? מעביר תער על בשרו הנראה, ואפילו בית השחי ובית הערוה ושאר כל הגוף עד שיעשה [ו] כדלעת, שנאמר (שם ט) את כל שערו. אם כן למה נאמר ראשו וזקנו וגבות עיניו? לרבות כל כיוצא בהן ולמעט שער שבתוך החטם לפי שאינו נראה. ואחר כך מכבס בגדיו וטובל ויטהר בכך מלטמא בביאה ומלטמא במשכב ומושב ויכנס לפניו מן החומה. ומונה שבעת ימים, והוא אסור בשבעת הימים אלו בתשמיש המטה, שנאמר מחוץ לאהלו מלמד שאסור בתשמיש המטה, אבל מצורעת מתרת בתשמיש המטה. כל שבעת הימים אלו עדין הוא אב הטמאה ומטמא אדם וכלים במגע ואינו מטמא במשא, שהרי הוא אומר (שם ט) והיה ביום השביעי וגו' וכבס בגדיו, מלמד שהיה

מטמא בגדים. וכשם שהיה מטמא בגדים במגע, כך מטמא אדם במגע, שכל המטמא אדם מטמא בגדים, ושאינו מטמא אדם אינו מטמא בגדים. (כלים א א) וביום השביעי מגלחו הכהן תגלחת שניה כתגלחת ראשונה, ומכבס בגדיו וטובל ויטהר מלטמא אחרים, והרי הוא ככל טבולי יום ואוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא כפרתו אוכל בקדשים. שחיתת הצפור והתגלחת וההזאה ביום, ושאר כל מעשיו בין ביום בין בלילה. ואלו באנשים וכל השאר אפילו נשים, ואלו בכהנים וכל השאר אפילו על ידי ישראל. ואותו כהן שטמאו מצוה (לטהרו, שנאמר) (שם יג נט) לטהרו או לטמאו. ויתר פרטיה במסכת נגעים.

ונוהגת טהרה זו בכל מקום ובכל זמן שיש כהן חכם בנגעים, כן פרש הרמב"ם זכרונו לברכה, (וכן ראיתי בספרא) ועובר עליה ולא עשאה כמשפט, בטל עשה.

קעד. מצות תגלחת מצרע ביום השביעי.

שיגלח המצרע את כל שערו והיא הטהרה השניה כמו שאמרו זכרונם לברכה בנגעים (יד ג) שנאמר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו', ואמרו זכרונם לברכה (שם ד) שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה הנזיר והמצרע והלויים. ולויים צריכים תגלחת כמצרע, וזה היה במדבר.

משרשי המצוה. קצת מן הטעם שאמרנו למעלה (מצוה קעג) במים כדי שיראה האדם כאלו היום נברא והיום מתחיל שערו לצמח ויחדש מעשיו לטוב, כי בהיות האדם מנקה מכל שער אז ינקה יפה מכל לכלוך, ולכן ראוי לו לעלותו מטמאת צרעתו לעשות בעצמו מעשה הנקיות בכל כחו, כדי שינקה מעשיו גם כן בכל כחו ויהפכם מרעה לטובה ולהכשיר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה טז א) כיצד הוא הגלוח? מעביר תער על כל בשרו הנראה, ואפילו בית השחי ובית הערוה וכל שאר הגוף עד שיעשה [ו] כדלעת, שנאמר את כל שערו. וכשהוא מגלח בשתי התגלחות אינו מגלח אלא בתער, ואם גלח שלא בתער או שהניח שתי שערות, לא עשה כלום. ויתר פרטיה במסכת נגעים [הלכות טומאת צרעת פ"י]

ואמר הרמב"ם זכרונו לברכה בזו המצוה (עשה קיא) וזהו לשון המעתיק ואבאר עתה מה הסבה אצלנו בתגלחת מצרע מצוה בפני עצמה והבאת קרבנותיו מצוה בפני עצמה, ולא עשינו כן בנזיר (מצוה שעז), אבל שמנו תגלחתו והבאת קרבנותיו מצוה אחת, וזהו שהמצרע אין קשר לתגלחתו

עם הבאת הבאת קרבנותיו, ותכלית המגעת מתגלחתו בלתי התכלית המגעת מהבאת קרבנותיו. וזהו שהמצרע טהרתו תלויה בתגלחתו, ובפרק ששי מנזיר (מד ב) אמרו מה בין נזיר למצרע? אלא שזה טהרתו תלויה בימיו, כלומר הנזיר, ומצרע טהרתו תלויה בתגלחתו, וכשיגלח המצרע ותשלם תגלחתו השניה טהר מלטמא בשרץ, כמו שהתבאר בסוף נגעים (יד ג) וישאר מחסר כפורים עד שיביא קרבנותיו כשאר מחסרי כפורים כמו שנתבאר שם.

והוא תכלית תגלחתו טהרתו מלטמא בשרץ, הביא קרבנותיו או לא הביא, ותכלית הבאת קרבנותיו תשלום כפרתו כשאר מחסרי כפרה, כלומר זב והזבה ויולדת. וכבר קדם לנו לשון מאמרם (כריתות ח ב) ארבעה מחסרי כפרה, ושם נתבאר שהנזיר אינו מחסר כפרה, אבל המלאכה ההיא בכללה כמו התגלחת והבאת הקרבן יתירו לו שתית היין, ולא יספיק האחד מהם בלתי האחר, ותגלחת קשורה בקרבן והקרבן תלוי בתגלחת, ובקבוצם תגיע התכלית באחת והוא שיתרו לו הדברים שהיו נמנעים ממנו בימי נזרו. ובפרק ששי מנזירות (מו ב) אמרו, גלח על הזבח ונמצא פסול תגלחתו פסולה וזבחו לא עלו לו. והנה התבאר שהתגלחת היא מתנאי הזבח, והזבח מתנאיה.

ובתוספתא (נזיר פ"ב) נתבאר כמו כן שהנזיר שכלו לו ימיו אסור לגלח ולשתות יין ולטמא למתים עד שיעשה המלאכה ההיא כלה, והיא תגלחת טהרה כמו שהתבאר בפרק ששי מנזיר (מה א ב) והוא שיגלח פתח אהל מועד, וישליך שערו תחת הדוד, ויקריב הקרבנות כפי מה שבא בכתוב, ואתה תמצאם בסוף המצות (עשין קיא) יקראו הבאת הקרבנות תגלחת ובבאור אמרו בפרוש המשנה (שם יא ב) הריני נזיר ועלי לגלח נזיר, ירצה לומר בזה שיביא קרבנות נזיר ויקריבם בעדו. הנה התבאר לך שהתגלחת נופלת על הבאת הקרבנות. והטעם בזה, היותה חלק מהם כמו שבארנו, ובקבוצם יוסר דין הנזירות וישתה הנזיר יין, אמנם תגלחת טמאה היא מדקדוק, פרוש מענין המצוה ולא מצוה בפני עצמה, כמו שבארנו במה שקדם, עד כאן.

ונוהגת בזכדים ונקבות בכל מקום ובכל זמן שיש כהנים חכמים גדולים ראויים להורות בצרעת. והעובר עליה ולא גלח בטל עשה, והוא טמא.

קעה. מצות טבילה לטמאים.

שנטבל במי מקוה ואז נטהר מאיזה מין ממיני הטמאות שנטמאנו בו, שנאמר (ויקרא יד ט) ורחץ את בשרו. ובאה הקבלה מים שכל בשרו עולה בהן, ושערו חכמים (עירובין ד ב) שהן ארבעים סאה, וזהו שעור מקוה. ומן התורה בין שיהיו המים שאובין או שהמשיכו אותן מן המעינות או מן הגשמים הכל כשר, שהתורה אמרה מקוה מים מכל מקום, אבל חכמים פסלו כל מקוה שמימיו שאובין, ולא עוד אלא אפילו עברו בכלי שלם בעת שממשיכין אותן לתוך החפירה, פסלוהו. וזה השעור של ארבעים סאה, בעיני במי מקוה אפילו להטביל בו מחט, לדעת קצת מפרשים אבל במים נובעין, כלומר מים היוצאים ממעינות, אין להם שעור כלל, אלא כל זמן שיתכסה האדם כל גופו בהן ביחד או שיתכסו בו הכלים הטמאים ביחד, ראוי לטבל בו.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסה"מ"צ עשה קט) ואין כונתנו באמרנו שהטבילה מצות עשה שיהיה מצוה על כל טמא שיטהר על כל פנים, כמו שחייב כל מי שיתכסה בכסות שיעשה ציצית, וכן כל מי שיש לו גג שחייב לעשות לו מעקה, אבל הענין הוא שהודיעתנו התורה שמי שירצה להטהר מטמאה לא יתכן לו זה אלא בטבילה במים, וצותנו לקבל הענין ולעשותו כן כשנרצה להטהר, אבל אם ירצה להשאר בטמאתו ולא יכנס למחנה שכינה זמן רב, הרשות בידו. תוספת ומכל מקום אין זה ממדת החסידים ואנשי מעשה להיותם מטמאים בטמאתם, כי הטמאה מאוסה, והטהרה אהובה, ונפשו של אדם מתעלה ומזדככת בטהרה, עד כאן. ולשון ספרא (אחרי מות ה' ג) ורחץ את בשרו, יכול גזרת מלך? תלמוד לומר ואחר יבוא אל המחנה, כלומר שאין האדם מצוה להטהר, אבל כשירצה להטהר, מצוה עליו לעשות זה המעשה לטהרתו.

משרשי מצוה הזו של טהרת המים מה שכתבנו למעלה בראש הסדר (מצוה קעג) להשיב את הילדים כפשטן של דברים כדרך הפשטנים עד שיגדלו ויבינו את אשר יבינו. ועוד נאמר בענין, שיש בטבילה רמז אל הטובל שינקה נפשו מכל חטא, כמו שטבע המים לנקות כל דבר המתכבס בהן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מקואות א ח) שמי מקוה ראויים להטהר בהם מכל טמאה, כגון נדה וזבה ושאר כל הטמאות של אדם וכלים חוץ מטמאת זב לבד, לפי שהכתוב פרש בו לבד מים חיים לטהרתו, פרוש מים נובעים. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות עד ב) שאף על פי שטבילת קצתם ביום לא תשלם טהרתם עד הערב השמש, כמו שכתוב (שם יא לב) במים יובא וטמא עד הערב וטהר, ושצריך לטבל גופו מגלה, כלומר שנוגע לשטח המים כלו, כלומר, שלא יהא שום דבר חוצץ בין כל הגוף והמים, ואם טבלו בבגדיהם בדיעבד עלתה להם טבילה, מפני שהמים באין בהן, וגם הנדה בדין זה דיעבד ומתרת לבעלה, והוא שלא יהיו הבגדים מהדקים יותר מדאי. וכל חיבי טבילות טבילתו

ביום חוץ מנדה ויולדת שטבילתן בלילה, ובעל קרי טובל והולך מתחלת הלילה עד הערב השמש.

ודיני חציצה שאמרו זכרונם לברכה (עירובין ד ב) כי דבר תורה אם היה דבר חוצץ חופה את רב האדם או רב הכלי, לא עלתה להם טבילה, והוא שיקפיד האדם בדבר, אבל אם אינו מקפיד, עלתה לו טבילה, ואם הדבר החוצץ אינו אלא על מעוטו, אפילו מקפיד עלתה לו טבילה דין תורה, אבל מדברי סופרים שכל דבר החוצץ ואפילו כל שהוא אם מקפיד עליו לא עלתה לו טבילה, גזרה מעוטו משום רבו שהוא אסור מן התורה כשמקפיד, ואם היה דבר החוצץ חופה רבו, אף על פי שאינו מקפיד, לא עלתה לו טבילה, גזרה רב שאינו מקפיד משום רב המקפיד שאסור דבר תורה. נמצא לפי זה שאם היה דבר חוצץ על מעוטו ואינו מקפיד, עלתה לו טבילה אפילו מדרבנן, דהשתא יש בדבר תרתי לטיבותא.

ודיני מקואות רבים, ודין מים שאובין בכמה פוסלין המקוה, וכיצד, ובאיזה כלי יקדאו המים שאובין, שאלו שאבוה בכלי נקוב כמוציא רמון, אין אלו נקראים מים שאובין, שאין עליו תורת כלי מעתה. ואפילו סתמו הנקב סתימה שאינה יפה כגון שנתנו בו אבן או פרי לפי שעה שאינו סותמו סתימה יפה שעדין ישארו בו נקבים וסדקים בכונס משקה, גם בזה שמעתי ממורי שלא תקרא שאובה וראויה לטבל בה.

ודין חקק הכלי עד שלא קבעו או קבעו ואחר כך חקקו, וכמה חקק ראוי לפסל, והחלוק שבין כלי חרס לשאר כלים, שכלי חרס אינו פוסל עד שיהיה החקק כדי לקבל רביעית, וכלי עץ פסול בכל שהוא. ומה שאמרו (שבת יד א) שאין המקוה נפסל לא בשנוי הריח ולא בשנוי הטעם אלא בשנוי מראה בלבד, וכל דבר שאין עושין בו מקוה, לכתחלה פוסל את המקוה בשנוי מראה, כגון היין והחלב והדם ומי כל פרות גם כן, אבל נפלו מהם למקוה ולא שנו מראיו, אינם פוסלין, דדוקא במים שאובין גזרו ואמרו דשלשה לגין מהן פוסלין, אבל לא מי פרות עד שישתנה מראה המים בעבורן (עיי' מקואות ז ה).

ודיני חציצות רבים. וסוף הדברים, הכלל הצריך אלינו זהו, מדין תורה (ב"ק פב א) היתה צריכה כל אשה לעין כל גופה סמוך לטבילתה שלא יהא דבר חוצץ בגופה ודיה, ועזרא ובית דינו תקנו שתהא חופפת בכל מקום שער שבה במים חמים ומסרקת או מפספסת שערותיה בידיה או במסרק אם יש לה יפה יפה, כדי שאם היו שערותיה נקשרים תתיר אותם, ובנות ישראל החמירו על עצמן לשטף כל גופן בחמין, וכל המשנה ממנהגן ימתח על העמוד (עיי' מכות כב ב).

וחפיפה זו צריכה סמוך לטבילה, כלומר שלא תתעסק בדבר אחר בינתים. ומכל מקום אם נזדמנה לאשה טבילה בלילי שבת ויום טוב

התירו אפילו לכתחלה שתהא חופפת ביום וטובלת בלילה, וכן מפני חשש שיכנסו המים בכל מקום שבגופה אמרו חכמינו זכרונם לברכה (נדה סז א), שצריכה האשה לעמד בשעת טבילה בענין שתהא נראית כאורגת וכמינקת את בנה שעומד תחת הדד, וצריכה להזהר גם כן בטבעות שבידה והצמידים אם הם מהדקים לטלם מידיה בשעת טבילה, וכן הרצועות שבראשה להתירן, ותדיח את פיה ושניה, שאף על פי שכל המקומות שבבית הסתרים אין צריכין שיבואו בהם מים, צריכין הם להיותם ראויים לביאת מים, ומעשה היה (שם סו ב) באשה שטבלה ונמצא לה עצם בין שיניה והצריכה חכמים טבילה אחרת. טבלה ונמצא עליה שום דבר חוצץ כגון בצק או זפת או דם יבש וכיוצא בהן, מכל הדברים שמנו חכמים שחוצצין אפילו כטפת חרדל, כל זמן שמקפדת עליו ודרכה להעבירו, לא עלתה לה טבילה, ואפילו היה הדבר החוצץ תחת הצפרן ואפילו כנגד הבשר, מכיון שמקפדת, חוצץ. ולפיכך נהגו בנות ישראל לטל צפרן בשעת טבילה. ויתר רבי פרטיה של דיני חציצות ודיני מקואות וטבול יום, מבארים במסכת מקואות ובמסכת טבול יום.

ונוהגת מצוה זו של טבילה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שמצוה עליהם כשירצו להטהר מטמאתן שיטבלו במים כענין שאמרנו במים ראויין, ושלא יהא בהן דבר חוצץ, ויתר העניינים שכתבנו. אבל מכל מקום אין המצוה שיטהרו עצמן על כל פנים אם רצו להשאר בטמאתן, אלא אם כן בא לכנס למקדש או לאכל קדשים, וזהו בזמן הבית, כי אז בזמן ההוא אם עשה כן, בטל עשה זה, מלבד החיוב שעליו באכלו קדש בטמאה והכנסו למקדש, כמו שכתבנו למעלה (מצוה קסז).

קעו. מצות קרבן מצרע כשיתרפא מצרעתו.

שיקריב כל מצרע קרבן כשירפא מחליו, והוא שלש בהמות אחת לעולה ואחת לחטאת ואחת לאשם ועוד לג שמן. ואם הוא עני, כבש אחד לאשם ועשרון סלת ולג שמן ושתי תורים או שני בני יונה, האחד חטאת והאחד עולה, שנאמר (ויקרא יד י) וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת, וכתב בפרשה שאחר זה (שם כא) ואם דל הוא וגוי. וזה המצרע נקרא מחסר כפרה עד שיקריב זה הקרבן. וארבעה מחסרי כפרה הן (כריתות ח ב) זה שאמרנו וזב, וזבה, ויולדת. והענין שנקראו מחסרי כפרה הוא לומר שכל אחד מהם אף על פי שטהר מטמאתו וטבל והעריב שמשו ביום השביעי, עדין הוא חסר כפרה זו ואינו יכול לאכל בקדשים עד שיקריבנה ביום השמיני. ואל יקשה עליך למה אנו מונין קרבן כל אחד מארבע אלה מצוה אחת ולא נכללו כלן במצוה אחת, שנאמר שיקריבו ארבעה מחסרי כפרה ואחר כך יהיו מכפרין, כמו שאנו אומרים בטהרת

מי מקוה שיטבל כל טמא ואחר כך יטהר, ואין אנו מחלקים בענייני הטמאות לחשב טהרת כל אחת מצוה, כי הענין הוא מפני שקרבנות ארבעה אלה אינם שוים, ונמצא שהדבר שישלים כפרתו של אחד מהם לא ישלים כפרת האחר, ולכן ימנו כל אחד מצוה, מה שאין כן במי מקוה שהטהרה שוה בכלם, כן תירץ הרמב"ם זכרונו לברכה. (בספר המצות עשה עז)

משרשי ענין הקרבן, כתבנו למעלה (מצוה צה) על צד הפשט, כי בו דמיון להשפיל יצר הגוף החוטא ולהגדיל מעלת הנפש, ולכן המצרע חייב בו, כי הצרעת לא יהיה באדם רק מצד המשכו אחר תאוות הגוף או בדבור או במעשה, וראוי להתיסר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נדרים לה ב) שכל מחיבי קרבן אין מקריבים אחרים קרבן אלא מדעתן, חוץ ממחסרי כפרה שאין צריכים דעת בעלים, ומפני כן אמרו (שם) שאדם מביא קרבן על בנו ובנותיו הקטנים אם היו מחסרי כפרה ומאכילן בזבחים. ויתר פרטיה מבארים בהרבה מקומות בגמרא, ועקר בזבחים בפרק שני, וערכין פרק שני, ובסוף נגעים וקנין [ה' מחוסרי כפרה פ"ד].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות. והעובר עליה ולא הקריב קרבנו בזמנו, בטל עשה.

קעז. מצות ענין טמאת בית שיהיה בו נגע.

לטמא בית מנגע. כלומר שנעשה בבית שיהיה בו צרעת כמשפט הכתוב בפרשה, כמו שנאמר (ויקרא יד לה) ובא אשר לו הבית וגו'. כמו שכתוב שם, ושנחזיק מי שנכנס לבית בטמא, כמו שכתוב בפרשה (שם מו) והבא אל הבית יטמא וגו'. ומצוה זו כוללת כל ענייני טמאת הבית איזה צריך הסגר או הריסה בקצת הקירות או בכלן. וזה הענין של צרעת ההווה באבנים שמעתי שאיננו דבר טבעי, אבל הוא ענין מופתי (עיי' רמב"ן עה"ת שם יד לה). יבא לפעמים לבתי ישראל להוכיחם כי מאהבת השם אותם יודיעם מוסרו במה שהוא חוץ לגופם כדי שיחזרו בתשובה טרם יתחיבו לענש אותם בגופם. וכן היה הענין שאם לא עשה תשובה יתפשט הנגע גם בבגדיו, לא הרגיש עדין, יתפשט גם בגופו. ועוד אמרו זכרונם לברכה (ויקרא פי"ז ו) כי בתחלה כשכבשו הארץ הביא השם יתברך בקצת בתים נגע צרעת לטובתם כדי שיהרסו הבית ויתגלה להם מטמון שטמנו שם האמוריים, ואף על פי שהיה אפשר להודיעם זה על ידי נביא מבלי נגע, ידוע הוא שהאל יעשה נסים לבני אדם דרך סתר כמו שכתבנו למעלה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נגעים יד א) ששעור נגעי בתים כשני גריסין זה בצד זה, ושלשה סימני טמאה בבית ירקרק אדמדמם ופשיון, וכלן מפרשים בכתוב. ושני המראות מצטרפין זה עם זה לשעור שני גריסין, וכל השעורין הלכה למשה מסיני. וכשיראה נגע בבית, אפילו חכם שיודע שהוא נגע, לא יגזר ויאמר נגע נראה לי אלא כנגע כי לכהן נתן לטמא ולטהר נגעים ולא לאדם אחר. ואין בית אפל מטמא בנגע לפי שאין פותחין בו חלונות לראות בו נגע, שנאמר (שם לה) נראה לי, ופרשו רבותינו זכרונם לברכה (ספרא אחוה ה יא) לי ולא לאורי. שמא תאמר יראה את הנגע בנר, הראיה בנר אינה שלמה, ולפיכך בית אפל אינו מטמא לעולם בנגע.

וכן אין הבית מטמא בנגע עד שיהא בו ארבע אמות על ארבע אמות או יותר, שאין קרוי בית בפחות מכן, והתורה אמרה בית, וכן בעינין שיהא לו ארבעה כתלים ובנוי על הארץ באבנים ועצים ועפר. שנאמר (שם מה) את אבניו ואת עציו ואת כל עפר, והלבנים והשיש אינן חשובים כאבנים. וירושלים וחוצה לארץ גם כן אין בהם דין טמאת בתים, שנאמר (שם לד) בבית ארץ אחזתכם. וחוצה לארץ אינה אחזה, וירושלים גם כן לא נתחלקה לשבטים, ולפיכך אינה בכלל אחזתכם. ויתר פרטיה בנגעים [הלכות טומאת צרעת פי"ד].

ונוהגת בבית של זכר או נקבה בארץ, ובכל זמן שיש כהנים ראויים לדבר. והעובר עליה, בטל עשה.

קעח. מצות ענין טמאת זב להיות טמא ומטמא.

שיהא הזב טמא ומטמא את אחרים, שנאמר (ויקרא טו ב ג) איש איש כי יהיה זב מבשרו וגוי וזאת תהיה טמאתו וגוי. ובא הפרוש מבשרו כלומר, זב מפי האמה, וכמו שדרשו זכרונם לברכה כי יהיה זב (עפ"י ד"י) יכול זב מכל מקום יהא טמא? תלמוד לומר מבשרו ולא כל בשרו. אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדון דין טמא בזב וטמא בזבה, מה זבה מן המקום שהיא מטמאה, וכי.

וענין זיבה הוא שיוצא מן האדם מפי האמה כעין לחה ואין לו ביציאתו תאוה ולא הנאה. ואמרו זכרונם לברכה (נדח לה ב) שהוא דומה למי בצק של שעורים, וכמו כן דומה ללבן ביצה המוזרת, ושכבת זרע אינו כן, כי הוא ידמה ללהן ביצה שאינה מוזרת, וזהו החלוק בהן להכיר בין זה לזה.

וצוה הכתוב שכל מי שיקרה בו. ענין זה שיצא ממנו זיבה שיהא טמא ומטמא עד שיטהר, ובא הפרוש, שאינו טמא משום ראית פעם אחת לבד אלא בשתי ראיות, כלומר שיזוב ממנו אותו ענין שתי פעמים בין סמוכין או חלוקין, ובלבד שיהיו ביום אחד ושלא יזוב בפעם אחת ממש, ואין לו שעור (שם מ א) אלא אפילו כל שהוא. וזהו אמרם זכרונם לברכה (מגילה ח א) מנה הכתוב שתיים וקרא טמא, שלש וקרא טמא, הא כיצד? שתיים לטמאה ושלוש לקרבן, כלומר שאף על פי שהוא טמא בשתיים, לא יתחייב להביא קרבן בטהרתו עד שלש. ומכל מקום אם ראה ראיה אחת ארכה כשלש ראיות שנמצא מתחלתה ועד סופה כשתי טבילות ושני ספוגין, הרי זו נחשבת כשלש ראיות ומביא קרבן.

משרשי המצוה. לפי שהשם ברוך הוא הרחיקנו מאד מן המותרות וצונו להיות קדושים וישרים בענין המאכל והמשתה ובכל שאר עניני האדם, ואין ספק כי ענין הזיבה יקרה באדם בצאתו מדרך הישר בהתמדה במאכליו ושקויו, ויגדל בגופו מתוך כך אותו המותר הסרוח המאוס והטמא, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (קידושין ב ב) דרכה דמיכלא יתירא לאתויי לידי זיבה. והודיעתנו התורה שהאדם שיהיה בו כן, נקרא טמא, והטמאה שם כולל כל דבר נמאס ונאלח. ובהרחיקנו מזה, נקנה בנפשנו מדת הישר וההשויה בכל דעתינו ובכל כחנו. ומזה הענין הוא שאינו טמא בראיה אחת, לפי שלא נתחזקה בגופו אותה הלחה כל כך, והמעוט הזה איננו הוראה, להיותו מרגל הרבה לצאת מדרך הישר, וכיון שכן, אין ראוי לטמאו במועט, כי האדם בנוי בענין שאי אפשר לו בשום צד להנצל שלא לצאת מקו הישר כלום, אבל בצאתו הרבה אז יקרא אשם וראוי להיותו טמא. ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה (שם ב ב) בשבעה דרכים בודקין את הזב במאכל ובמשתה, בקפיצה, במשא, בחלי, במראה, בהרהור. כלומר, ואם ארע לו מפני זה אינו טמא, לא תסתור טענתנו זאת בזה, כי הענין הוא שיש לנו לבדק אם נהיתה הזיבה בו בדרך מקרה של פעם אחת ואין לטמאו בה, או נהיתה בו חזקה בגופו מתוך הרגל רע שהרגל פעמים רבות וראוי לטמאו. וכן כתב הרמב"ן זכרונם לברכה (בפ"י לתורה ויקרא טו יא) וזה לשונו וטעם טמאת הזוב מפני היותו חלי כבד מן החלאים הנדבקים, עד כאן. ואלו נהיה מצד המקרה, כלומר מאחת מן הדרכים הידועים, לא יהיה חלי נדבק ואין ראוי לטמאו. וזאת הבדיקה אין עושין אותה כי אם בראיה שניה, לפי שאין טמאת זיבה אלא בשתי ראיות, כמו שאמרנו, שכן בא לנו הפרוש האמתי.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה שהזב מטמא המשכב והמושב והמרכב בחמשה דרכים, ואלו הן עומד, יושב, שוכב, נתלה, נשען. ופרוש מרכב הוא אותו הלוח שהוא ככלי העשוי לרכיבה הנקרא ארצון (רש"י ויקרא טו ט) שאין לומר שיהא אותו שיושבין עליו, דאם כן, הינו מושב וזה דבר ברור. ויתר פרטים רבים מבאדים במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת זבים [הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ז]

ונוהג ענין זה, שבעל זיבה נקרא טמא, בכל מקום ובכל זמן, אבל עכשיו בעונותינו, שאין לנו מקדש ולא טהרות, אין לנו לחשב טמאת הזב במצוה נוהגת, לפי שאין לנו לעשות בענין הזיבה שום דבר, ובזמן הבית נוהג להביא עליה קרבן. והעובר עליה ונכנס למקדש או אכל קדש קדם שיטהר, בטל עשה מלבד שיש עליו ענש, כמו שכתוב למעלה (מצוה קסז).

קעט. מצות קרבן זב כשיתרפא מזובו.

להקריב הזב קרבן אחר שיתרפא מזובו, שנאמר (ויקרא טז יג יד) וכי יטהר הזב מזובו וגוי' וביום השמיני יקח לו שתי תורים וגוי'. והקרבן ההוא הוא שתי תורים או שני בני יונה, אחד לחטאת ואחד לעולה, והוא נקרא מחסר כפרה עד שיקריבהו.

משרשי המצוה. מה שכתבנו למעלה (מצוה צה), כי ענין הקרבן לרמז להשפלת יצר הגוף המתאוה ולעלות נפש השכל, ולכן כשנתרפא הזב ראוי לו להכיר רע תאותו, ולהישיר גופו בכל כחו ובענין הקרבן יתחיל לקחת מוסר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נדריס לה ב) שקרבן מחסר כפרה אינו צריך דעת בעלים, כמו שכתבנו למעלה (מצוה קעו). ויתר פרטיה מבארים במקומות שכתבנו למעלה בקרבן מצרע.

ונוהגת בזמן הבית. והעובר עליה ולא הקריב קרבן בטל עשה, והוא מחסר כפרה, וחבל על רישיה אי מאית וישא עונו בגופו.

קפ. מצות ענין טמאת שכבת זרע שהוא טמא ומטמא.

להיות שכבת זרע טמא ומטמא, שנאמר (ויקרא טו טז) ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע.

משרשי המצוה. לפי שענין זה לא יקרה רק מצד מחשבות התאוות הגופניות, הודיעתנו התורה השלמה כי הגוף נקרא טמא בהן, כי עקר היותו בעולם אינו רק להבין במשכלות ולעבד בוראו, לפיכך כשיקרה בו אותו דבר שמראה בו הטיתו אל התאוה החמרית ראוי לעמד יום אחד בטמאתו כדי שתתנקה מחשבתו יפה ואחר כך יטהר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נדה מג ב) ששעורו לנוגע בכעדשה ולרואה הקרי בכל שהוא, ואחד רואה קרי באונס או ברצון טמא, וזרע של קטן אינו מטמא, וזרע אדום אינו מטמא אלא לבן, וכל זרע שאין האדם מרגיש בו לא בתחלה ולא בסוף, אינו טמא, והמהרהר בלילה וראה שמש בחלום ועמד ומצא בשרו חם, אף על פי שלא ראה שכבת זרע, טמא. ויתר פרטיה מבארים במסכת זבים [ה' מחוסרי כפרה פ"א]

ונוהגת טמאת שכבת זרע בכל מקום ובכל זמן, אבל עכשין בעונותינו, שאין לנו לא מקדש ולא קדשים, אין אנו צריכין להזהר בענין הטמאה. ואף על פי כן עזרא תקן טבילה לבעלי קריין כדי שיהיו נקיים וטהורים יותר במחשבתן ולא יהיו בני אדם מצויין עם נשותיהן כתרנגולין. ובזמנו לא היה אדם מתפלל ושונה בתורה עד אחר טבילה. ובזמן הזה פסקו בגמרא (ברכות כב א) דבטלוח חכמים לטבילותא. ואין אדם נמנע מעתה מלהתפלל ולשנות גם להניח תפלין בשביל קרי, ואפילו לנטילותא, דהיינו הדחת הגוף בתשעה קבין מים, גם כן בטלו, ועכשו לא יטבלו ולא ידחו כלל. ואמנם בעל נפש המטהר לקריו גם היום מדה טובה ומשבתת היא לו ותבוא עליו ברכה. ויודע דרך הטהרה ורב טובה, יחזיק בה.

קפא. מצות ענין טמאת נדה שטמאה ומטמאה.

להיות הנדה טמאה ומטמאה אחרים. שנאמר (ויקרא טו יט) וכל הנוגע בה יטמא עד הערב.

שרש המצוה וקצת פרטיה, נכתב כמנהגנו בלאו דנדה בסדר אחרי מות (מצוה רז) בעזרת השם.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ולא התנהג עמה בטמאה, וכן היא שנהגה בעצמה מנהג טהרה בטל עשה זה מלבד הענש שיש בה, כמו שכתב למטה בעזרת השם.

קפב. מצות ענין טמאת זבה שטמאה ומטמאה.

להיות הזבה טמאה ומטמאה, שנאמר (ויקרא טו כה) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וגו'. רמז שרש המצוה כתבתיו ביולדת (מצוה קסו) כי ענין הרחוק מהן וטמאתן, מפני המחלה שבהן שמזקת הרבה בני אדם וכל שכן השוכב אותן, כי לפי רב קרבתו עמהן, ההזק יותר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נדה עב ב) שאחד עשר יום הם שהם בין נדה לנדה. כלומר שהאשה נעשית בהם זבה, כך היא הלכה למשה מסיני. ופרוש הדבר כך הוא שכל אשה בעת שתראה דם בתחלת ראיתה תקרא נדה. וענין הנדות כך דינו שאם תראה יום אחד דם, או אפילו שבעה ימים רצופים, כל זמן שתפסק הדם ביום השביעי מבעוד יום, טובלת לערב, דהינו הלילה שמחרתו יום שמיני לתחלת ראיתה. ואחר טבילתה טהורה לבעלה. ואחר שבעת ימי הנדות אם תראה דם בתוך אחד עשר יום אחר השבעה, יקרא אותו הדם דם זיבה, ודינו כן, שאם תראה ממנו יום אחד, בין שתראה בתחלת הלילה או בסוף היום, משמרת יום אחד כנגדו וטובלת, וטהורה לבעלה לערב. וטבילתה אפילו ביום משתנץ החמה, וזאת היא זיבה קטנה. וכן אם תראה דם שני ימים ותפסק בשלישי, דינה כמו כן לשמר יום אחד, ובכן יספיק לה אפילו לשני ימים ותטהר. וזאת גם כן תקרא זבה קטנה. ואם תראה דם בתוך אחד עשר יום אלו שלשה ימים רצופים, תקרא זבה גדולה וצריכה לישב שבעה ימים נקיים ואחר כך טובלת וטהורה לבעלה. ואחר אחד עשר יום אלו אם תראה, חוזרת לתחלת נדות ויש לה שבעה ימים כדין נדה, כמו שאמרנו למעלה. וכן יהיה הדבר לעולם, שאחר הנדות יש לה אחד עשר יום שבהן נעשית זבה. ואחר שעברו אותן האחד עשר יום אינה נעשית זבה לעולם עד שיעברו עליה שבעה ימי נדות.

ומפני שכבר טעו בזה אחרים וחשבו שהחשבון הוא שתמנה שבעה ימים של נדות ואחד עשר יום של זיבות, ושבע של נדות, ואחד עשר של זיבות, וכן לעולם, הארכתי בענין לומר שאינו כן, אלא לעולם אין ימי זיבה אלא אחד עשר יום אחר שבעה של נדות ולא אחר כך לעולם עד שתחזר לתחלת הנדות. רצוני לומר שאם תעמד ולא תראה אחר האחד עשר יום אפילו שנה, אין לה דין זבה עד שיעברו עליה שבעת ימי נדות.

ויתר פרטיה במסכת זבים ובמסכת נדה גם כן קצת מדיני זיבה [י"ד סימן קפ"ג]. ובלאו דנדה בסדר אחרי מות (מצוה רז) נכתב בעזרת השם מה שנהוג היום בענינים אלה. והעובר על מצוה זו והוא מקל בענינים אלו

ובענין טמאתה, בטל עשה זה, מלבד הענש שהשוכב עמה הוא בכרת, כמו שנכתב בלאו דנדה בעזרת השם.

קפג. מצות קרבן זבה כשתתרפא מזובה.

שתקריב הזבה קרבן כשתתרפא מזובה, והוא שתי תורים או שני בני יונה, שנאמר (ויקרא טו כח כט) ואם טהרה מזובה וגוי. וביום השמיני תקח לה שתי תורים.

שרש מצוה זו. וקצת פרטיה כעין מה שכתבנו למעלה בקרבן הזב. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ספר המצוות עשה עה) כי מפני כן נחשב לשתי מצוות שתי קרבנות אלו של זב ושל זבה, ואף על פי שהם קרבן אחד ממש, מה שלא עשינו כן בשאר קרבנות הרבה, שאין אנו חוששין למנות מצוה בפני עצמה כל קרבן וקרבן בשביל חלוק המביאים אותן כל זמן שהקרבן אחד, לפי שטמאתן של אלו אינה שוה כלל, שהאיש מטמא בלבן והאשה מטמאה באדם, ובהפך לא יטמא זה ולא זה. וכיון שהם חלוקים כל כך ראוי למנותם לשתי מצוות. ואין דומה ענין זה כלל לענין מצרע ומצרעת שהוא נחשב למצוה אחת, שהצרעת דבר שוה בכלן. והביא ראייה קצת לדבריו ממה שאמרו בכריתות (נח ב) ארבעה מחסרי כפרה, ואלו הן הזב והזבה והיולדת והמצרע, הרי שחשבו זב וזבה, בשנים לפי שחלוקים בחלין, ומצרעת ומצרע כאחת לפי שהחלי שוה בשניהם.

ונוהגת בזמן הבית. והעוברת ולא תקדיב קרבנה כשתתרפא מזובה, בטלה עשה זו, מלבד שהיא מחסרת כפרה.

פרשת אחרי מות

פרשת אחרי מות יש בה עשרים ושמונה מצוות, שתי מצוות עשה ועשרים ושש מצוות לא תעשה.

קפד. שלא יכנסו הכהנים בכל עת במקדש וכל שכן זרים.

שלא יכנסו הכהנים בכל עת אל המקדש אלא בעת העבודה. שנאמר (ויקרא טז ב) ואל יבא בכל עת. ויזהיר בכאן כהן גדול מהכנס בבית קדשי הקדשים ואפילו ביום הכפורים אלא בזמן העבודה, [וכן יכנס באזהרה [זו] כהן הדיוט מהכנס בהיכל כל השנה אלא בזמן העבודה ע"פ ד"ן] ויהיה באור ענין המניעה לומר שכל כהן לא יכנס במקום שהוא ראוי אלא בזמן שהוא דאוי להכנס בו, דהינו בשעת העבודה. ולשון ספרא, ואל יבא בכל עת זה יום הכפורים, אל הקדש לרבות שאר ימות השנה, מבית לפרכת להזהיר על כל הבית. יכול כל הבית במיתה? תלמוד לומר אל פני הכפרת אשר על הארון ולא ימות, הא כיצד? אל פני הכפרת במיתה, ועל שאר כל הבית באזהרה. ובגמרא מנחות אמרו זכרונם לברכה (כז, ב) על ההיכל בארבעים.

משרשי המצוה. שיקבעו המשרתים בנפשותם גדלת המקום ומעלתו ותהיה יראתו תמיד על פניהם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (כלים פ"א מ"ט) שכהן גדול אינו נכנס לקדש הקדשים אלא ביום הכפורים שנכנס ארבע פעמים ולא יותר, שאם נכנס חמישית חייב מיתה בידי שמים וכהן הדיוט נכנס בהיכל לעבודה בכל יום, וכל הנכנס להיכל שלא לצורך עבודה בין כהן גדול בין כהן הדיוט כגון שיכנס אפילו להשתחוות לוקה, ואינו חייב מיתה, שנאמר אל פני הכפרת ולא ימות, על קדש הקדשים במיתה ועל שאר הבית בלאו. זהו דעת הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ב ה"ד) זכרונו לברכה בלאו הזה. וכבר כתבתי למעלה (מצוה קמט, קט) דעת הרמב"ן זכרונו לברכה שאמר, שהכניסה בבית שלא לעבודה בפרוע ראש וקרוע בגדים מעלה היא מדבריהם, ואם כן לדעתו כל שנכנס להשתחוות אפשר שאינו במלקות כלל, ואסור זה דאל יבא יהיה בביאה ריקנית לגמרי, לפי שזה זלזול לכבוד הבית להכנס בו חנם. ויתר פרטיה מבארים במנחות ובספרא [הלכות ביאת מקדש פ"ב].

ונוהגת בזמן הבית בכהנים. ואפילו עכשיו שלא בזמן הבית אמרו זכרונם לברכה (מגילה כח א) שמזוהרים אנו שלא להכנס למקדש, ודרשו הדבר מדכתיב (שם כו לא) והשמותי את מקדשיכם. ולא אמר מקדשיכם אשים שממה, דמשמע קדשתן עליהן אפילו כשהן שוממין וכיון שכן, יש לי למנות אסור זה בכלל אסורין הנוהגין היום.

קפה. מצות עבודת יום הכפורים.

שיעשה כהן גדול כל מעשה יום הכפורים על סדר הקרבנות והודוין ושלוח השעיד ושאר העבודה כמו שכתוב בפרשה, שנאמר (ויקרא טז ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש וגוי כל הפרשה.

משרשי המצוה. שהיה מחסדי האל על בריותיו לקבע להם יום אחד בשנה לכפרה על החטאים עם התשובה שישובו שאלו יתקבצו עונות הבריות שנה בשנה, תתמלא סאתם לסוף שנתים או שלש או יותר ויתחייב העולם כליה, ועל כן ראה בחכמתו ברוך הוא לקיים העולם לקבע יום אחד בשנה לכפרת חטאים לשבים. ומתחלת בריאת העולם (בי"ר פ"ב ג) יעדו וקדשו לכך, ואחר שיעדו האל ברוך הוא אותו היום לכפרה נתקדש היום וקבל כח הזכות מאתו יתעלה עד שהוא מסיע בכפרה, וזהו אמרם זכרונם לברכה בהרבה מקומות (יומא פה ב) ויום הכפורים מכפר, כלומר שיש כח ליום הכפורים בעצמו לכפר בעברות קלות.

מדיני המצוה. מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא ע, א) שביום הזה היו מקריבין תמיד בשחר ותמיד בין הערבים כסדר כל יום ויום, ומקריבין מוסף היום פר ואיל ושבעה כבשים הכל עולות, ושעיר לחטאת ונעשה בחוץ והוא נאכל לערב. ועוד מקריבין יתר על זה פר בן בקר לחטאת והוא נשרף ואיל לעולה ושניהם משל כהן גדול, ואיל הבא משל צבור האמור בפרשה זו הוא האיל האמור בחמש הפקודים בכלל המוסף, והוא הנקרא איל העם. ועוד מביאין משל צבור שני שעירי עזים, אחד היו מקריבין חטאת והוא הנשרף והשני שעיר המשתלח. נמצאו כל הבהמות הקרבין ביום הצום, מלבד שעיר המשתלח שהוא אינו קרב, חמש עשרה, שני תמידין ופר, ושני אילים, ושבעה כבשים כלן עולות, ושני שעירי חטאת, אחד נעשה בחוץ ונאכל לערב והשני נעשה בפנים ונשרף. ועוד פר בן בקר לחטאת. עבודת כל חמש עשרה בהמות אלו הקרבות ביום זה אינה אלא בכהן גדול בלבד, אחד כהן המשוח בשמן המשחה או המרבה בבגדים. ואם היתה שבת אף מוסף אין מקריב אותו אלא כהן גדול. וכן שאר העבודות של יום כגון הקטרת של כל יום והטבת הנרות הכל בכהן גדול נשוי שנאמר (שם יא) וכפר בעדו ובעד ביתו, ביתו זו אשתו.

ויתר כל העבודות וחליפת בגדים מבגדי לבן לבגדי זהב ומבגדי זהב לבגדי לבן, וחמש טבילות שהיה טובל ביום זה ועשר פעמים שמקדש ידיו ורגליו, וענין הפרשה שמפרישין אותו קדם ליום הצום שבעה ימים,

והכבוד שהיו נוהגין בו, והודויין שהיה אומר, וכל שאר דיני יום זה הכל במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת יומא [הלכות עבודת יוה"כ פ"א].

ונוהגת כל מצוה זו בזמן הבית. ועכשיו בעונותינו שאין לנו לא מקדש ולא כהן גדול ולא בגדי שרד ולא קרבנות, נהגו כל ישראל לעבד ביום זה בתפלות ובתחנונים, וכמו שכתוב (הושע יד ג) ונשלמה פרים שפתינו.

קפו. שלא לשחט קדשים חוץ לעזרה.

שלא לזבח קדשים חוץ לעזרה וזה יקרא שוחט בחוץ, שנאמר (ויקרא יז ג) אשר ישחט שור או כשב או עז וגוי' ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגוי' דם שפך ונכרת. ואין האזהרה לנו מזה הכתוב כי הכתוב הזה לא יפרש כי אם הענש, וקימא לן (סנהדרין נו ב) לא ענש אלא אם כן הזהיר. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה שהאזהרה בזה נלמדה בהקש כדאיתא בגמרא זבחים שאמרו זכרונם לברכה שם (קו, א) השוחט והמעלה בחוץ חייב על השחיטה וחייב על העליה. פרוש עליה שריפה באש. והקשו שם, בשלמא העלאה כתיב ענש וכתוב אזהרה, ענש ואל פתח אהל מועד לא הביאו ונכרת, אזהרה השמר לך פן תעלה עולותיך (דברים יב יג), כדרכי אבין דאמר רבי אבין אמר רבי אלעא כל מקום שנאמר השמר, פן, ואל, אינו אלא מצות לא תעשה, אלא שחיטה בשלמא ענש כתיב ואל פתח אהל מועד וגוי', אלא אזהרה מנא לן? ואחר יגיעה רבה אמרו שם, כי הכתוב אמר שם תעלה ושם תעשה, מקיש עליה לעשיה (כריתות ג, ב) מה עליה ענש והזהיר אף עשיה ענש והזהיר. פרוש עשיה תכלל הכל בין זביחה בין שריפה.

משרשי המצוה. לפי שהשם ברוך הוא קבע מקום לישראל להביא שם קרבנותם ולהכין שם לבבם אליו, ומתוך קביעות המקום והגדלתו ויראתו אל לב בני אדם, נפשם מתפעלת שם לטוב, והלבבות מתרככים ונכנעים לקבל שם מלכות שמים שלמה, על כן מנענו השם יתברך מעשות מעשה הקרבנות רק במקום ההוא כדי שתהא כפרה שלמה לנו. וכלל הדברים כי כל אשר צונו לטוב לנו, כמו שכתב, כי האל חפץ בטובת בריותיו בטובו הגדול, ואמר כי מי שיקריב חוץ לאותו המקום הנבחר דם יחשב לו. והענין הוא כי השם לא התיר לבני אדם בשר בעלי חיים רק לכפרה או לצרכי בני אדם, כגון מזון או רפואה או כל דבר שיש בו שום צרך בני אדם, אבל להמיתם מבלי שום תועלת כלל יש בדבר השחתה ונקרא שופך דם. ואף על פי שאינו כשפיכות דם האדם למעלת האדם ופחיתות הבהמה, מכל מקום שפיכות דם יקרא, מאחר שלא התירו הכתוב לשפכו ללא תועלת, ועל כן אמר סתם שהוא כשפיכות דם אחר

שהוא שופך דמה במקום שלא נצטוו לשחטה, ואין באותה שחיטה תועלת כלל, אבל יש בדבר נזק שעבר על מצות בוראו, ולכן ענשו הכתוב בכרת.

דיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים שם) שאם שחט בחוץ אף על פי שהעלה בפנים חיב, לפי שהשחיטה והעליה בכל אחד לאו בפני עצמו ולא דעליה בסדר ראה אנכי (מצוה תלט). ואין אדם חיב אלא על שחיטת קדשים הראוים לקרב על המזבח, אבל השוחט בחוץ אחד מאסורי מזבח הרי זה פטור שנאמר (ויקרא יז ד) לפני משכן יי, כל שאינו ראוי לבוא אל משכן השם, אין חיבין עליו. ויתר פרטיה מבארים בפרק שלשה עשר מזבחים [ה' מעשה הקרבנות פרק י"ט].

ונוהג אסור זביחה בחוץ בכל מקום ובכל זמן, שאפילו השוחט בהמה היום לשם קדשים חיב, והכי אמרינן בגמרא במסכת זבחים (קז, ב) במעלה בחוץ בזמן הזה רבי יוחנן אומר חיב, וכן הלכה. והעובר עליה ושחט קדשים בחוץ במזיד חיב כרת. ואף על פי שלא העלה אותן, מעת ששחטן חיב, וכן אמרו זכרונם לברכה (שם קו ב) חיב על השחיטה וחיב על העליה. ואם עבר ושחט בשוגג, חיב להביא חטאת קבועה בזמן הבית.

קפז. מצות כסוי הדם.

לכסות הדם אחר זביחת חיה או עוף. שנאמר (ויקרא יז יג) אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר.

משרשי המצוה. לפי שהנפש תלויה בדם כמו שאמרנו באסור דם (מצוה קמח), ולכן ראוי לנו לכסות הנפש ולהסתירו מעין רואיו טרם נאכל הבשר כי גם בה נקנה קצת אכזריות בנפשנו לאכל הבשר, והנפש נשפך לפנינו. ובבהמות לא נצטוינו כך, לפי שדם הבהמות ניתן לקרבן לכפרה על נפשותינו ואי אפשר לכסותו. ואחר שכן לא רצתה התורה לחלק לנו בין מקדשין לחלין. ואם גם במין העופות יש מהן קרב לגבי מזבח מועט הוא, ולדבר מועט לא תחוש התורה לעולם, ומפני כן חיבתנו בכסוי דם העופות בכלן.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין פג, ב) שכסוי הדם נוהג בכל עוף ובכל חיה במזמן ובשאינו מזמן, ולא נאמר אשר יצוד אלא בהווה וכו'. ונוהג בחלין אבל לא במקדשין, ונוהג בכוי מפני שהוא ספק אם מן חיה או בהמה ואין מברכין בכסויו מספק. ודם הנתז ושעל הסכין

חיב לכסות בשאין דם אלא הוא, אבל יש דם כלל שלא הוא אינו צריך דכתיב ושפך את דמו וכסהו בעפר, פרושו ואפילו מקצת דמו (שפ פג ב). וצריך המכסה לתן עפר למטה ולמעלה וכל עפר בעולם שהוא דק בכדי שאין היוצר צריך לכתשו (שם כח, א) ראוי לכסות. וכן כל מה שנקרא עפר אף על פי שאינו עפר ממש, מכסין בו כגון זהב שחוק שנקרא עפר, שנאמר (איוב כח ו) ועפרות זהב לו. ומי שראה ששחט ולא כסה חיב הוא לכסות, שנאמר במצוה זו (ויקרא יז יד) ואמר לבני ישראל ודרשו זכרונם לברכה (שם פו, פז א) מצוה זו על כל בני ישראל. ויתר פרטיה בחלין בפרק כסוי הדם [י"ד סי' כ"ח].

ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. והעובר עליה ולא כסה דם חיה ועוף בטל עשה.

קפח. שלא להתחתן באחת מכל העריות.

שלא להתעדן [נתעדן] באחת מכל העריות. והן קרובות ואשת איש ונדה, ואפילו בלא ביאה כגון חבוק ונשוק וכל הדומה לאלו הפעולות הרעות שמעמיקין בהן בעלי הזמה ההולכים אחרי ההבל ויהבלו, שנאמר (ויקרא יח ה) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. ופרשו, כאלו אמר לא תעשה שום קריבה שהיא הגורמת והמביאה האדם לגלות ערוה. וכן דרשו זכרונם לברכה (ספרא אחרי יג טו וכא) לא תקרבו לגלות, אין לי אלא שלא יגלה מנין שלא יקרבו? תלמוד לומר ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב, אין לי אלא נדה בבל [תקרב ובל] תגלה, מנין לכל העריות? תלמוד לומר לא תקרבו לגלות, ושם נאמר (שם כט) ונכרתו הנפשות העושות, שמא תאמר יהיו חיבים כרת על הקריבה לבד? תלמוד לומר העושות ולא הקרבות.

ונכפל הלאו באסור זה באמרו (שם כז) ולא תעשו מכל התועבות, שיכלל כל ענינים אלה שהם תועבת השם יתברך, כלומר שהעושה אותן ירחק מן הטובה ומסיר מעליו השגחת השם ברוך הוא. וזהו פרוש תעוב השם יתברך בכל מקום לפי מה ששמעתי. וגם כן מה שכתוב בסוף הענין כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם (יח כז) ואקוץ בם (כ כג). הענין לומר, שהמדה מגנה מאד, וכל דבר רע ומאוס ביותר יכנה הכתוב כאלו השם יתברך שונא אותו, והכל על ענין שאמרנו וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (מכילתא יתרו יט יח) בכל מקום כדי לשבר (לשכד) את האזן מה שהיא יכולה לשמע. ולשון ספרא (שם ח ח) כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען וגו', יכול לא יבנו בנינים כמותם? תלמוד לומר ובחקתיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחקים החקוקים להם ולא בנינותיהם. ושם

נאמר מה היו עושיין? האיש נושא איש ואשה נושאת אשה, ואשה נושאת לשני אנשים.

משרשי הרחקת הזמה כתבתי בפרשת וישמע יתרו בלאו דלא תנאף (מצוה לה) מה שידעת. וזאת המצוה גם כן מאותו השרש היא, שנמנעו מלהתקרב עם הערוה שום קרבה, לפי שידוע כי הקרבה סבה אל גלוי ערוה, ימשכו (ימצאו) כמה תקלות וכמה הפסדין כמו שכתבתי שם. ואמנם אותו הטעם יספיק באשת איש, אבל בקרובות עדין צריכין אנו לטעם אחר, ובאזהרת ערות אם (לקמן מצוה קצ) נכתב בו מה שנדע בעזרת השם.

מדיני המצוה. מה שאסרו חכמים זכרונם לברכה (אבות ג, יג ואבות דרבי נתן פ"ב) בזה לגדר, והוא שלא יקרץ אדם בידיו וירמז בעיניו לאחת מן העריות, ושלא לשחק עמהם כלל, ואפילו להריח בשמים שעליהם אסרו, ושלא להביט בנשים כלל ואפילו בפני כלה בכונת הנאה, ואפילו באצבע קטנה שלהן אסרו להסתכל, חוץ מאשתו של אדם שמתר לו להביט ביפיה ואפילו בעודה נדה מפני שהיא מתרת לו לאחר זמן, וחזקה בישראל שיצרו מסור בידו בכגון דבר זה שתלוי בזמן. ודוקא במקום מגלה שבה התירו להסתכל בעודה נדה, אבל לא במכסה כדי שלא ילבשנו יצר הרע.

ואמרו רבותינו זכרונם לברכה גם כן, (בדכות כד, א) שאסור להסתכל אפילו בשערה של אשה האסורה לו ואפילו לשמוע קולה לכונה שיהנה בה אסור, ואפילו להסתכל בבגדי צבע של אשה, כלומר בבגדים נאים שדרכן לעשותן מבגדים צבועים אסור להסתכל בהן כל זמן שמכיר האשה הלובשת אותן, לפי שמתוך ראית המלבוש יבוא להרהר בה. והרחיקו גם כן שלא לשאל בשלום אשת איש כלל ואפילו על ידי בעלה (קידושין עב ובתוס' שם ד"ה אין שואלין).

ורבוי (ורבו) פרטי הרחוקין שהזהירו עליהן בענין זה. אבל כלל הדבר הוא שלא יעשה האדם שום דבר בעולם המביאו לידי הרהור בנשים, לא במעשה ולא בדבור ולא שום רמז לקרב דעת האשה הקלה עם דעתו, אלא באשתו לבד. וכענין זה היה מוכיח הנביא אנשי דורו באמרו להם (ירמיהו ה ח) איש אל אשת רעהו יצהלו. כלומר, לפי דרכם שנראה כאלו אינם מתכוונים לכך ירמזו לנשי רעיהם רמיזות של נאוף ומגביהים קולם בענין שישמעו אותן הנשים ויתעורר יצרם אל אהבת הנואף. ואין באפשר להגיד פרטי הענינים שידע האדם לעשות לקרב אליו דעת האשה שהיא קלה, ולכן הזכירו זכרונם לברכה מהם קצת, ובשאר יזהר כל אחד ואחד לשמר עצמו לפי מה שימצא את גופו, כי השם יראה ללבב (שמואל א טז ז).

ומכל מקום, לפי הדומה מכל מה שהזהירו זכרונם לברכה אין אדם רשאי לזוז ממוסרם הטוב, ואף על פי שהוא מוצא עצמו חשוך התאוה קצת, לא יאמר כיון שאני מוצא עצמי כן מה אכפת לי אם אסתכל בנשים,

כי יודע אני בעצמי שלא יתעורר יצרי בכך, שהרבה אמרו כן ונכשלו. ועל זה רמזו זכרונם לברכה (סוכה נב, א) באמרם כי היצר בתחלה חלש מאד, והולך ומתחזק על האדם הרבה. ואתה בני הזהר על זה מאד ואל יבטיחך יצרך, ואם אלף ערבים יתן לך. וזה שאתה מוצא קצת מעשים בגמרא מראים סותרים דברי אלה, כלומר שאפילו במה שאסרו רבותינו זכרונם לברכה בנשים לא היו קצת מהן חוששין אין זה סתירה כלל לדברי, דבמקום מצוה הוא דוקא שהיו מקילין קצת, כמו שמצינו (ברכות כ, א) ברבי יוחנן דהוה יתיב אשערי טבילה כדי שיסתכלו בו הנשים וילדו בנים נאים כמותו, והוא לא היה מסתכל בהן חלילה. ורבי (כתובות יז, א) ורב אחא דהוה נקיט כלתא אכתפיה למצוה שהיה עושה כן כדי לשמחה, וקצת עניינים כיוצא באלו.

ועוד שהם זכרונם לברכה היו כמלאכים שלא היה עסקם אפילו שעה קלה כי אם בתורה ובמצות, והיתה מפרסמת כונתם לכל העולם כשמש ולא היו מרגישים הרגש רע בשום דבר מרב דבקותם בתורה ובמצות, אבל אנחנו עכשו אין לנו לפרץ אפילו גדר קטן בעניינים אלו כלל, אלא לשמר כל ההרחקים שהודיעונו זכרונם לברכה בפרט, ובמה שלא הזכירו הם יש על כל אחד ואחד לעשות כפי מה שימצא את גופו מוכן כמו שאמרנו שאם הוא מוצא את עצמו שצריך גדר אף על המתר יגדר עצמו, כמו שמצינו (קדושין פא, ב) אחד מן החכמים שאמר הזהרו בי מפני בתי. ואף על פי שמתר לאדם להתיחד עם בתו, כמו שנכתב בעזרת השם, לפי שענין זה קשה מאד ויצר הרע חזק בו.

על כן צריך כל אדם להרבות בשמירה. ואם יחשב האיש בפגעו באשה נאה כי גיהנם פתוח בין ריסי עיניה, ובאש תמיד תוקד כל הקרב אליה ויחזיר כל מחשבותיו אל הדברים האלה לא תהיה לו לפוקה. ואמרו זכרונם לברכה (ברכות ה, א) שאם אין כח בידו להמית היצר ולהרחיק מחשבתו ממנו שיקרא קריאת שמע או יעסק בתורה, והודיעונו שעל כל פנים ימות בכך, כמו שאמרו זכרונם לברכה (קידושין לא א), שאם אבן הוא נמוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ, שנאמר (ירמיהו כג כט) הלא כה דברי כאש וגו'.

ועוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם פ, ב) במצוה זו שאסור להתיחד עם כל העריות דבר תורה, בין זקנה בין ילדה, שהיחוד לגלות ערוה הוא גורם, חוץ מן האם עם בנה והאב עם בתו והבעל עם אשתו נדה שמתרין, חוץ מחתן שפרסה אשתו נדה קדם שיבעל, ומתר להתיחד עם הזכר ועם הבהמה שלא נחשדו ישראל על כך. כשארע מעשה אמנון ותמר (ע"ז לו, ב) גזר דוד ובית דינו על יחוד דפנויה. שמאי והלל גזרו על יחוד גויים. והתירו זכרונם לברכה (קדושין מא, א) להסתכל בפני פנויה למי שמסתכל בה לדעת שישא אותה לאשה אם תהיה נאה בעיניו. וגם אמרו שראוי לעשות כן, שלא ישא אדם עד שיראנה כדי שלא יבא לגרשה אחר כן אם תתגנה

בעינינו. ויתר פרטי המצוה מבארים בהרבה מקומות בתלמוד בפזור נא"ה סימן כא].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שגם להן אסור להרהר אחר האנשים זולתי בבעליהן, שעליהם ראוי להן להמשיך כל חשקן וחפצן, וכן יעשו בנות ישראל הכשרות. ועובר עליה וקרוב אל הערוה קרוב בשר כדי שיהנה ממנה, במזיד ובהתראה לוקה. ואם עבר על שאר הדברים שאסרו זכרונם לברכה להרחקה, כגון השחוק וקלות ראש, והתרו בו ולא נמנע, היו מכין אותו מכת מרדות. והרמב"ן זכרונו לברכה כתב (בספר המצות ל"ת שנג) שלא נמנה לאו זה דקריבה במנין הלאוין, שכל הרחקת הקריבה, דרבנן היא. והראיה מה שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי סנהדרין ז ז), אמד רבי יוסי ברבי בון היא בל תקרב היא בל תגלה, כלומר שאין בקריבה לאו, אלא לאו דגלוי. ויתר ראיותיו רבות בספרו במצוה שמ"ז (עי' ל"ת שנג).

קפט. שלא לגלות ערות אב.

שלא יגלה אדם ערות אביו. כלומר, שלא ישכב אותו משכבי אשה. שנאמר (ויקרא יח ז) ערות אביך לא תגלה. וזאת האזהרה נוספת בשוכב את אביו על האזהרה הכוללת משכב זכור בכל אדם, שנאמרה (לקמן מצור רט) במקום אחר, כמו שנאמר (שם כב) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה. וכן אמרו זכרונם לברכה בסנהדרין (נד, א) ערות אביך לא תגלה, אביך ממש. ושאלו שם האי מואת זכר לא תשכב משכב נפקא, והשיב המשיב כדי לחיבו שתיים, וכדרב יהודה דאמר רבי יהודה גוי הבא על אביו חיב שתיים. ושם בארו ואמרו, מסתברא מלתיה דרב יהודה בישראל ובשוגג ובקרובן. והאי דקאמר גוי, לישנא מעליא נקט, כלומר שלא רצה להזכיר הענין המגנה בישראל כיון שאפשר להעמידו בגוי שאף הן מצוין בעריות, אבל הוא הדין בישראל שחיב שתיים באביו. כלומר, שאם שכב אותו בשוגג, חיב להביא שתי חטאות. ענין האזהרה זו נגלה הוא, אין להאריך בשרשה, כי הכעור הגדול הזה ראוי להרחיקו מבני אדם ולענש עליו העובר ענש גדול, ולכן יחיבנהו בסקילה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות, נג, ב) שהחיוב הוא בהכנסת העטרה מיד ולא קדם לכן. והוא הדין בכל העריות שהחיוב בהן בהכנסת העטרה מיד, חוץ מן הבא על השפחה שהחיוב בה בגומר ביאתו. ויתר פרטיה, בסוף הסדר נודיע מקומן עם פרטי שאר כל העריות בעזרת השם [א"ה שם].

ונוהגת אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה ושכב את אביו, מכיון שהכניס ראש העטרה במזיד ויש עדים והתראה נסקל, בשוגג מביא שתי חטאות בזמן הבית. אחד משום לאו דאביו ואחד משום לאו דזכר.

קצ. שלא לגלות ערות אם.

שלא יגלה הבן ערות האם, שנאמר (ויקרא יח ז) אמך היא לא תגלה ערותה. בטעם אסור הקרובות כתב הרמב"ם זכרונם לברכה (מורה נבוכים ח"ג מט) שהענין הוא לפי שהתורה תרחיק המשגל מבני אדם לבד מה שצריך לפריה ורביה או למצוה, ולכן אסרה לנו התורה הקרובות, לפי שהכשולן ימצא בהן יותר מפני שהן מצויות אצלו תמיד. והרמב"ן זכרונם לברכה (בפ"י עה"ת אחרי יח ו) אמר כי הטעם הזה חלוש מאד שיחייב הכתוב כרת על אלה מפני המצאם אצלו תמיד, ויתיר מצד אחר שישא אדם אחד מאה נשים אם ירצה או אלף, ואמר הוא זכרונם לברכה, וזה לשונו, אבל כפי הסברא כי יש בענין סוד מיסודות היצירה דבוק בנפש, והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו, עד כאן. ואני ראיתי להרמב"ם זכרונם לברכה (שם) שכתב עוד טעם אחר בענין, על צד הפשט לדעתי אמר, כי תרחיק התורה שלא יעז פניו האדם לבוא על האשה שראוי לנהוג בה כבוד, וידחק לפרש רבן על הצד הזה, כלומר, מטעם מדת הבשת, הכל כמו שבא בספרו, יאריך הענין אם באנו לכתב הכל.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין נד, א), שאסור האם הוא אפילו היתה אנוסת אביו, שהרי מכל מקום אמו היא, וכן מה שאמרו (שם נג, א) שהבא על אמו שהיא אשת אביו, כלומר, שלא היתה אנוסתו חייב שתיים משום אמו ומשום אשת אביו, ואין חלוק בזה בין שבא עליה בחיי אביו לאחר מותו, דלעולם אשת אביו נקראת, וחייב בה שתיים, כמו שאמרנו. וכן מה שאסרו רבותינו זכרונם לברכה (יבמות כא, א), לגדר אסור זה של אם, אם אמו, כלומר זקנתו, וכן אם זקנתו, עד מעלה מעלה אפילו אלף דור אם יהיה באפשר לראותן כלן אסורות מדברי סופרים. וכן אסרו לגדר האם אם אביו שהיא זקנתו מצד אב, וכן אם זקנתו עד מעלה מעלה לעולם, וכן אסרו לגדר זה של אם אם אבי אביו בלבד, ואם אבי אמו בלבד. ויש שפרשו (רש"י יבמות שם ד"ה ד' נשים), שגם אלו אסורות למעלה לעולם. ואם תשאל למה יתפשט האסור עד למעלה בראשונות כדעת הראשון יותר מבשתי אלו האחרונות? הטעם לפי שהראשונות תקרבנה אל אסור האם, שהוא עקר האסור, שהרי יש בהן זקנה אסורה, דהינו אם האם ואם האב, ועל כן ראוי לגזור בהן אפילו עד למעלה, אבל בשתי אלו האחרונות אין בהן זקנה אסורה, וכיון שאין הענין מתקרב לאמות שהוא עקר האסור, ראו (אמרנו) זכרונם לברכה, כי

די לנו שנגזר בשתי אלו לבד ודברי פי חכמים חן (קהלת י"ב). ואלו שאסורות מדרבנן נקראות שניות, כלומר, שהן שניות לאותן עריות שאסרה התורה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר על זה ושכב עם אמו, במזיד חיב כרת, ובעדים נסקל. בשוגג חיב להביא חטאת קבועה בזמן הבית. ואם שכב עם אחת מן השניות לוקה מכת מרדות. וזאת מן העריות שנצטוו עליה כל בני העולם בכלל, אבל חלוק יש בין ישראל לשאר האמות בענין השניות, כי ישראל גדרו גדר בענין השניות, אבל שאר האמות אין אסור עליהן אלא האם לבד.

קצא. שלא לגלות ערות אשת אב ואף על פי שאינה אמו.

שלא לגלות ערות אשת אב ואף על פי שאינה אמו. שנאמר (ויקרא יח ח) ערות אשת אביך לא תגלה.

משרשי המצוה. מה שכתבנו בענין הקרובות (לעיל מצוה קצ). ועוד יש לנו לומר, כי הטעם בזה לפי שיהיה בדבר קלון אצל אביו. וכבר כתבנו במצות כבוד אב (מצוה לג) התועלת הנמצא לנו בכבוד האבות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין נג, א), שאשת אביו אסורה מן התורה בין מן הארוסין פרוש מן הקדושין, בין מן הנשואין, בין בחיי אביו ואפילו גרשה, בין אחרי מותו. וכן מה שאסרו (יבמות כא, א) לגדר אסור זה, אשת אבי אביו. כלומר אשת זקנו אף על פי שאינה זקנתו. וכן אסרו גם כן אשת אבי זקנו, וכן אשת אבי אם זקנו. וכן עד מעלה מעלה אפילו עד יעקב. ואסרו גם כן לגדר אסור זה אשת אבי אמו בלבד. והטעם, לפי שעקר אסור זה הוא מצד אבות דהינו אשת אב, על כן החמירו זכרונם לברכה יותר בצד האבות, ואמרו שיהא אסור למעלה עד לעולם. ובצד האם לא גזרו אלא באשת אבי אמו לבד, והוא כעין החילוק שכתבנו למעלה באסור האם. ויתר פרטיה הם במקומות שנכתב למטה בסוף הסדר (מצוה ריא) [א"י שם]. וזאת מן העריות שנצטוו עליה כל בני העולם בכלל, אבל חלוק יש בין ישראל לשאר האמות, שבשאר האמות אין נקראת אשת אביו אלא על ידי בעילה, ובישראל אפילו בקדושין, וכן בענין השניות שאין אסור שניות באמות כמו שאמרנו.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ושכב את אשת אביו במזיד חייב כרת, ובעדים ובהתראה נסקל, בשוגג חייב להביא חטאת קבועה בזמן הבית. ואם שכב עם אחת מן השניות היה לוקה מכת מרדות.

קצב. שלא לגלות ערות אחותו בכל צד שהיא אחותו.

שלא לגלות ערות אחות, בין שהיא אחות מאב לבד לבין שהיא אחות מאם לבד, ובין שהיא אחות מאנוסת אביו ובין שהיא אחות מאם מן הזנות, בכל צדדין אלו נקראת אחות, וחייבין עליה, שנאמר (ויקרא יח ט) ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ. ואם תאמר אם כן מה זה שנאמר בתורה (שם יא) ערות בת אשת אביך לא תגלה ולמה היה צריך זה המקרא, והלא משום אחותו חייב עליה? באמת זה המקרא לא נאמר אלא כדי שישים בת אשת האב כשתהיה אחותו ערוה בפני עצמה, וכמו שנכתב למטה במקומו (לקמן מצוה קצו). ונמצא (יבמות כב, ב) שהבא על אחותו שהיא בת נשואת אביו שחייב שתיים, משום ערות אחותו ומשום ערות בת אשת אביו. ואם בא עליה בשוגג חייב להביא שתי חטאות.

משרשי אסור הקרובות. כתבנו בערות אם (לעיל מצוה קצ) מה שידענו בהם [א"ה שם].

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מג, ב), דדוקא בת אשת אביו שהיא אחותו, כלומר, שהולידה אביו, היא אסורה עליו, אבל בת אשת אביו שאינה אחותו, כגון שאשת אביו היה [היתה] לה בת מאיש אחר, זו אינה אסורה כלל אלא מתר לו לאדם לשא אותה לכתחלה, ולא גזרינן אטו אחותו שאין כאן מקום לגזרה כלל.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב את אחותו במזיד חייב כרת לבד. כלומר שאין בה מיתת בית דין, אבל בעדים והתראה בית דין מלקין אותן כדין כל חיבי כרתות שלוקין (ש אפילו בעדים והתראה אין בדבר אלא חיוב כרת לבד), ובשוגג מביא חטאת קבועה. וזאת מן העדיות שנצטוו עליהם כל בני העולם בכלל, אבל חלוק יש בה בין ישראל לשאר האמות, שבשאר האמות אין אסור עליהם אלא אחותם מאם לבד, ובישראל בין מאם בין מאב. וכלל

זה יהיה בידך בכל מה שנצטוו האמות שכל זמן שהם תחת ידינו, עלינו לעשות דין בהם בעברם על מצותם. וכבר כתבתי למעלה בסדר וישמע יתרו (מצוה כו) בלאו דלא יהיה שהדין שלהם לעולם היא מיתה בין מזידין בין שוגגין, ושאין צריכין התראה, אבל שני עדים או הודאת פיהם צדיכין. ומן הדומה שאף על פי שהם אינם כשרים להעיד על ישראל ראויים היו להעיד זה על זה, וכן הורה זקן (רמב"ם פ"ט הל' מלכים הי"ד).

קצג. שלא לגלות ערות בת הבן.

שלא לגלות ערות בת הבן, שנאמר (ויקרא יח ט) ערות בת בנך וגו' לא תגלה. ולפי הדומה כי האסור הוא בין שהבן כשר או אפילו ממזר בנו הוא מכל מקום, ובין שבת הבן גם כן כשרה או אפילו ממזרת.

שרש אסור הקרובות, כתבתיהו באסור ערות אם (מצוה קצ).

מדיני המצוה. מה שאסרו זכרונם לברכה (יבמותכב, א) לגדר אסור זה, והיא בת בנו בלבד, וכן בת בן בנו בלבד. ויש אומרים, שאין הפסק לאסורים אלו לעולם כי כל יוצאי ירכו של אדם אסרו עליו עד סוף כל הדורות. ויתר פרטיה, בסוף הסדר (מצוה ריא) תראה היכן הם [א"ה שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ושכב את בת בנו במזיד ויש עדים חיב שרפה, כמו שאמרו זכרונם לברכה בסנהדרין (עה, א) ואם אין עדים חיב כרת, בשוגג מביא חטאת קבועה בזמן הבית, ואם שכב את בת בנו וכן כל שאר השניות לוקה מכת מרדות.

קצד. שלא לגלות ערות בת הבת.

שלא לגלות ערות בת הבת. שנאמר (ויקרא יח ט) או בת בתך לא תגלה ערותן כי ערותך הנה. כל דיניה כדין בת הבן, ושניות לה גם כן בת בת בתו, וכן בן בתו. ויש שאומרים, שאין להם הפסק לעולם.

קצה. שלא לגלות ערות הבת.

שלא לגלות ערות הבת, וזאת לא נתבארה בלשון התורה שיאמר הכתוב ערות בתך לא תגלה. ומפני כן לא בא עליה כתוב מפרש לפי שאין צרך בו, דכיון שאסרה התורה בת הבן ובת הבת שהן רחוקות ממנה, אין צריך לומר שהיא אסורה דקל וחמר הוא. ועוד למדוה זכרונם לברכה מגזרה שוה, דאי מקל וחמר גרידא הוה ילפינן לה לא היה אדם נדון עליה, דקימא לן (סנהדרין עו, א) אין עונשין מן הדין.

משרשי המצוה. כתבנו למעלה (מצור קצ) מה שיכלנו דרך כלל בכל העריות.

דיני מצוה זו, כלומר, איך למדוה זכרונם להרכה ומאי זה כתוב? בגמרא יבמות הוא, שאמרו שם (ג, א) בתו מאנוסתו עקר אסורא מדרשא אתיא, דאמר רבא אמר ליה רב יצחק בר אבדימי אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה כלומר, שהכתוב אמר בבת הבן ובבת הבת ערותך הנה, ואמר באסור אשה ובתה ובת בנה ובת בתה לשון הנה, כמו שכתוב בסוף הפרשה (ויקרא יח יז) שארה הנה, מה להלן מפרש שנאסרה בתה, שהרי בפרוש נכתבה שם, אף כאן שאסר הכתוב בת בנו, הוא הדין לבתו, אף על פי שלא פרשה הכתוב, דגמרינן לה בגזרה שוה זו. ועוד למדו זכרונם לברכה מכח גזרה שוה זו באי זו מיתה נדון הבא על בתו או על בת בנו ובת בתו, ואף על פי שאין משפט המיתה כתוב במקרא של ערות אשה ובתה ובת ובת בתה, למדוה זכרונם לברכה ממנו אחר שנלמד בו ממקום אחר, ומאי זה מקום אחר נלמד בו? ממה שכתוב (שם כ יד) ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא באש ישרפו אותו ואתהן. ואמרו זכרונם לברכה (סנהדרין עה, ב) מה התם באשה ואמה, דכתיב בהו בהן זמה בשרפה, אף הכא באשה ובתה ובת בנה ובת בתה, דכתיב בהו שארה הנה זמה היא נדון בשרפה. ומעתה אחר שמצאנו כי משפט אשה ובתה ובת בנה ובת בתה בשרפה מכח גזרה שוה זו דזמה זמה, יש לנו ללמד גם כן כי משפט הבא על בתו ובת בנו ובת בתו בשרפה, לפי שכבר למדנו ממנו אסור על בתו בגזרה שוה דהנה הנה, וכיון שלמדנו ממנו דבר אחד, נלמד ממנו עוד כל שאר הדינין שבו, ונאמר שמשפט הבא על בתו גם כן בשרפה. ועל כיוצא בזה, יאמרו בגמרא (יבמות עה, ב) דון מינה ומינה כלומר, כשנלמד כתוב אחד מחברו, לא לדבר אחד שבו לבד נלמדהו אלא לכל משפטיו נלמדהו ממנו. ואף על פי שאותן משפטים שבו אינם כמשמעותו של כתוב בעצמו אלא שנלמדם מכתובים אחרים, אף על פי כן כל מה שיש בו בין מגופיה דקרא בין שנלמד בו ממקום אחר נלמד ממנו. ואמרו זכרונם לברכה בגמרא כריתות (ה, א) אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך, שהרי בתו מאנוסתו, אחד מגופי תורה היא ולא למדה הכתוב אלא בגזרה שוה, אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה, כלומר, שבשתי גזרות שוות אלו למדנו אסורה ומשפטה, וכמו שפרשנו. אבל בתו מנשואתו מפרש הוא במקרא

מדכתיב (שם יח יז) ערות אשה ובתה ואין חלוק בין שהיא בתו ובתה או מאיש אחר, וזה מדבר בנשואה מדכתיב אשה דמשמע לשון אישות, וכתיב נמי (שם) לא תקח, וקייחה משמע גם כן דרך אישות, אבל גבי בתו מאנוסתו ובת בנו ובת בתו לא כתיב אלא לא תגלה, וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בספרהמצוותל"תשלח) הבט אמרם זכרונם לברכה לא למדה הכתוב, ולא אמרו ולא למדונה, לפי שאלה הענינים כלם הם קבלה מהשליח עליו השלום, שמסר הפרוש אל הזקנים, וזה אמרם על זה גוף תורה. והביאו לרב זכרונו לברכה לכתב דבר זה העקר הקבוע לו, שאין בחשבון תרי"ג המצוות אלא מה שמפרש בכתוב, או מה שיאמרו זכרונם לברכה עליו בפרוש שהוא מן התורה, אבל לא כל מה שנלמד בשלש עשרה מדות. וכבר סתר הרמב"ן זכרונו לברכה (בשרשיו לספר המצוותשרש ב') ענין זה בראיות ברורות.

דיני המצוה בסוף הסדר (מצוה ריא) נכתב מקומן עם כל העריות בכלל [א"ה שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה ושכב את בתו מאנוסתו במזיד ויש עדים נדון בשרפה, בלא עדים חייב כרת. בשוגג חייב חטאת קבועה. ואם שכב את בתו מנשואתו חייב שתי חטאות, אחת משום בתו, ואחת משום ערות אשה ובתה, שאין חיוב ערות אשה ובתה אלא בנשואי הראשונה, שהרי בפרוש כתב בהן לא תקח, בין במקום האזהרה עליהן בין במקום הענש, ולשון קייחה משמע לן לשון נשואין. ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (יבמות צז, א) כי מדין התורה הוא, שאם אנס אדם אשה מתר היה לשא בתה, אלא שחכמים זכרונם לברכה גדרו גדר ואסרו הדבר, ואמרו (שם) שמי שנאף אשה אסור לשא אחת מן השבע נשים קרובותיה הידועות כל זמן שהזונה קימת, מפני שהזונה באה לבקר אותן, והוא מתיחד עמה ולבו גס בה ויבוא לידי עברה שיבעל הערוה, ולא עוד אלא אפילו נטען (פ"י נחשד) על אשה הרי זה לא ישא אחת מקרובותיה עד שתמות זו שנטען עליה. ומכל מקום אם כנסה לזו שקרובה לאותה שזנתה עמו אין מצריכין אותו להוציאה. ועוד אמרו זכרונם לברכה (קדושין יב, ב) בענין זה, שכל מי שנטען על ערוה או שיצא לו שם רע עמה, לא ידור עמה במבוי אחד ולא יראה באותה השכונה. אנס אביו או בנו או אחיו אשה או פתה אותה, הרי זו מתרת לו לשא אותה, שלא נאסרו אלא דרך אישות, ולא החמירו זכרונם לברכה גם כן לעשות גדר לאחר משום זנות של קרובו.

קצו. שלא לגלות ערות אחותו מן האב והיא בת אשת אביו.

שלא לגלות ערות בת אשת אביו כשתהיה אחותו. כלומר שהיא בת אביו, שאלו בת אשת אביו שאינה אחותו כבר אמרנו למעלה (מצוה קצב) שמתר לשא אותה לאשה לכתחלה, אלא פרושו, בת אשת אביו והיא אחותו, שנאמר (ויקרא יח יא) ערות בת אשת אביך לא תגלה. וכבר כתבתי למעלה בערות אחות, שהלאו הזה בא כדי שישים אחותו מנשואת אביו ערוה בפני עצמה, וכעין מה שאמרנו באמו (מצוה קצ), שאם היא אשת אב חייב בה שתים משום אם ומשום אשת אב. והראיה מה שאמרו זכרונם לברכה ביבמות (כב, ב) תנו רבנן הבא על אחותו, והיא בת אשת אביו, חייב משום אחות ומשום בת אשת אביו. רבי יוסי ברבי יהודה אומר אינו חייב אלא משום אחותו בלבד. מאי טעמיהו דרבנן אמרי מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך וגו', ערות בת אשת אביך מולדת אביך למה לי, שמע מנה לחיבו משום אחותו ומשום בת אשת אביו. נמצא שהשוכב עם אחותו שהיא מאנוסת אביו אין בה אלא לאו אחד, והשוכב עם אחותו שהיא מנשואת אביו יתחייב שני לאוין, ובשוגג חייב להביא שתי חטאות. ומשפטי השם צדקו, כי אחר שתרחיק התורה קרבת האחות ראוי להחמיר באותה שהיא אחות גמורה, רוצה לומר מן הנשואין, כי היא נקראת אחות אמה [אמת]. וכענין זה כתב הרמב"ן זכרונם לברכה (אחרי מות יח ט).

דיני המצוה. בסוף הסדר (מצוה ריא) תראה היכן הם [אי"ה שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה ושכב את אחותו מנשואת אביו במזיד חייב כרת, בשוגג מביא שתי חטאות, כמו שאמרנו.

קצו. שלא לגלות ערות אחות אב.

שלא לבוא על אחות האב, שנאמר (ויקרא יח יב) ערות אחות אביך לא תגלה וגו'.

משרשי העריות כתבנו מה שידענו (לעיל קצ).

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות נד, ב) שאסור אחות אב, בין שהיא אחות לאביו מן האב בלבד או מן האם לבד, ובין שהיא אחותו מן הנשואין בין מן הזנות, שכל אחת מאלו מכל מקום אחות אביו נקראת. ואין כאן מקום לשניות.

דיני המצוה. בסוף הסדר תראה מקומן [אי"ה שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב את אחות אביו במזיד חייב כרת, בשוגג מביא חטאת קבועה.

קצח. ערות אחות אמך לא תגלה.

שלא לבוא על אחות אם, שנאמר (ויקרא יח יג) ערות אחות אמך לא תגלה וגו'. כל ענינה, כמו אחות אב (מצוה קצז).

קצט. ערות אחי אביך לא תגלה.

שלא לבוא על אחי האב ומן הדומה שאין הפרש בין שיהיה אחי אביו מן האב או מן האם, בין מן הנשואין בין מן הזנות, שנאמר (ויקרא יח יד) ערות אחי אביך לא תגלה, ואחי אביו נקרא מכל מקום. ואף על פי שהבא על כל זכר חייב משום ואת זכר לא תשכב וגו', זה הלאו הוא נוסף במי שבא על אחי אביו, ואם יהיה שוגג יתחייב על שתי חטאות משום לאו דבא על הזכר, ולא דבא על אחי אביו, וכמו שאמרו גם כן באביו (במצוה קפט). ובגמרא סנהדרין אמרו זכרונם לברכה (נד, א) הבא על אחי אביו חייב שתיים לדברי הכל.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב עם אחי אביו שניהם נסקלים, השוכב והנשכב, אם שניהם מזדיין ובעדים והתראה, ואם אין עדים שניהם בכרת, ובשוגג חייב האחד שתי חטאות כמו שאמרנו, שהבא על אחי אביו שחייב שתי חטאות, והאחד חטאת אחד.

ר. ערות אשת אחי אביך לא תגלה.

שלא לבוא על אשת אחי האב, וזאת נקראת בכתוב דודתו לפי שהיא אשת דודו, שנאמר (ויקרא יח יד) אל אשתו לא תקרב דודתך היא. ואזהרה זו היא מכיון שנתארסה לדודו, כלומר, שנתקדשה לו, ואין צריך לומר

אחר שנשאת לו, ובין בחיי דודו ואפילו גרשה, ובין אחר מיתתו (יבמות צז א).

משרשי המצוה. כתבנו למעלה (מצוה קצ).

דיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות נד, ב), שאחי אביו נקרא לענין אסור זה של אשתו כשהוא אחי אביו מצד אב, אבל אחי אביו מצד אם אינו באסור זה של אל אשתו לא תקרב מדין תורה, אלא שחכמים גדרו גדר ואסרו אפילו אשת אחי אביו מצד אם, כדי להרחיקנו הרבה שלא לגע לאסור תורה. וכן אסרו גם כן אשת אחי אמו, בין שהוא אחיה מצד אב לבד או מצד אם לבד, ואף על פי שאשת אחי אמו אינה אסורה כלל דבר תורה, מפני שאסרה התורה אשת אחי אביו מצד אב שנקרא דודו, הוסיפו הם באסור לגדר כל אחד מאלו הדומים לו.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב את אשת אחי אביו מצד אב בחיי דודו במזיד ויש עדים, מיתת שניהם בחנק, שכן הוא הדין הבא על אשת איש בחנק, ואם שכב אותה אחרי מות דודו, במזיד חיב כרת, ואם יש עדים לוקה, בשוגג מביא חטאת קבועה, כמו שידוע לנו דכל שבזדונו כרת בשגגתו חטאת. ואם שכב את אשת אחי אביו מצד אם, או את אשת אחי אמו, בין מצד אב או מצד אם, במזיד מכין אותו מכת מרדות, בשוגג פטור.

[רא. ערות כלתך לא תגלה.](#)

שלא לבוא על אשת הבן, שתהיה אשתו מן הארוסין, וכל שכן מן הנשואין, בין בחייו ואפילו גרשה, בין אחר מותו, בכל ענין זה נקראת אשת בנו, ואסורה עליו, שנאמר (ויקרא יח טו) ערות כלתך לא תגלה. ומן הדומה שהחויב אפילו בבן ממזר, בנו הוא מכל מקום, אבל בן שפחה ונכרית אין זה נקרא בנו לשום דבר.

שרש אסור העריות, כתבנוהו (מצוה קצ).

מדיני המצוה. כגון מה שאסרו זכרונם לברכה (יבמות כא, ב) לגדר זה כלת בנו, וכן כלת בן בנו עד סוף העולם, ואסרו גם כן כלת בתו בלבד. והטעם כעין מה שאמרנו למעלה, לפי שהאסור בא בכתוב בכלתו גזרו הם בכל הכלות הבאות מחמת הבן, וגזרו מחמת בתו בלבד, ודי לנו בכך, ואלו נקראות שניות.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב את כלתו במזיד ויש עדים והתראה בסקילה, ואם אין עדים בכרת, בשוגג מביא חטאת קבועה. ואם שכב את כלת בנו או בן בנו עד סוף העולם או כלת בתו, מכין אותו מכת מרדות.

רב. ערות אשת אחיך לא תגלה.

שלא לבוא על אשת אחיו, שנאמר (ויקרא יח טז) ערות אשת אחיך לא תגלה. ואחד אחיו מאביו לבד או מאמו לבד, ובין מן הנשואין ובין מן הזנות אשתו ערוה עליו, שאחיו נקרא מכל מקום. ומכיון שארסה נקראת אשת אח ואסורה, וכל שכן אחר שנשאה, ובין בחיי אחיו ובין אחר מותו היא אסורה עליו משום אשת אח, חוץ מאשת אח שלא הניח בן שהתורה צותה על זו בפרוש שישאנה האח, וזאת היא מצות יבום כמו שנפרש בעזרת השם (מצוה תקצח).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב את אשת אחיו חייב כרת אם היה מזיד, ואם שגג חייב להביא חטאת קבועה. וזה יהיה אחר מות אחיו ונשארו לו בנים, או אחר שגרשה, שאלו בחייו בעודה תחתיו, ידוע הוא שדין השוכב את אשת אחיו (צ"ל אשת איש) מיתתו בחנק. ואין באסור אשת אח מקום לאסור שניות.

רג. ערות אשה ובתה לא תגלה.

שלא לגלות ערות אשה ובתה, שנאמר (ויקרא יח יז) ערות אשה ובתה לא תגלה. ובא הפרוש שאין החיוב אלא כגון שנשא האחת תחלה, ואחר כך כשבא על השניה הוא מתחייב, אבל אם לא נשא אחת מהן לא יתחייב עליהן, לפי שכתוב בהן לשון אישות וקיחה, דמשמע על ידי נשואין דהכי משמע לן לשון קיחה בכל מקום לשון נשואין אבל חכמים גזרו גדר ואמרו, שאם נאף אדם עם אשה אסור לשא בתה כל השבע נשים קרובותיה כל זמן שהזונה קימת, מפני שהזונה באה לבקר אותן ולבו גס בה ושמה יבוא לידי עבירה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב את אשה ואת בתה שניהם נשרפין, הוא ואותה ששכב [עמה] אחרונה, שאין לראשונה

חטא שהרי בהתר נשאה, ואם בא על השניה אחר מיתת אשתו הראשונה הרי אלו בכרת, ואין בהן מיתת בית דין, שנאמר במקום אחר בסדר קדושים תהיו (כ"ד) באש ישרפו אתו ואתהו. ופרש רבי אליעזר בסנהדרין (סו, ב) באש ישרפו אותו ואחת מהן, דהינו האחרונה, כמו שאמרנו. ודוקא כששתיהן קימות שכן בא הפרוש אבל כשאין שתיהן קימות אין שם שריפה, אלא שהן בחיוב כרת במזיד, ובשוגג מביא חטאת קבועה. ורבי עקיבא מפרש שם, אותו ושתיהן, וכגון שנשא השתים באסור, וימצא זה כשנשא הבת ואמה ואם אמה. ושם מתבאר במאי פליגי.

רד. ערות אשה ובת בנה.

שלא לגלות ערות אשה ובת בנה. וכבר אמרנו שאסור זה הוא לעולם בנשואי הראשונה, שנאמר (ויקרא יח יז) את בת בנה. לא תקח.

מדיני המצוה. מה שאסרו זכרונם לברכה (יבמות כא, א) לגדר זה בת בן בנה, והיא מכלל השניות, כמו שאמרנו, שכל שאסורה מדברי סופרים תקרא שניה. וכן אסרו אם אם אבי אשתו בלבד.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב אשה ובת בנה בנשואי הראשונה, שניהם נשרפים בחיי הראשונה, ואם מתה הראשונה שניהם בכרת במזיד, בשוגג מביאים חטאת קבועה. ואם שכב את השניה לוקה מכת מרדות מדרבנן.

רה. שלא לגלות ערות אשה ובת בתה.

שלא לגלות ערות אשה ובת בתה. וכבר אמרנו שאסור זה בנשואי הראשונה שנאמר (ויקרא יח יז) ואת בת בתה לא תקח וכו'. ולשון קיחה משמע לן לשון נשואין.

מדיני המצוה. מה שאסרו זכרונם לברכה לגדר זה בת בת בתה בלבד, ואם אם אשתו בלבד, ואם אב אם אשתו בלבד. כלל הענין של אסור אשה ובתה ובת בנה ובת בתה, כי התורה תאסר לאדם מלשא שש קרובות של אשתו מלבד האחיות, שלש למעלה, דהינו אמה ושתי זקנותיה, ושלוש למטה דהינו בתה ובת בתה ובת בנה, וחכמים הוסיפו

עליהן גם כן לגדר שש אחרות, ארבע למעלה ושתיים למטה, כי כן יאות הענין להיות בהכרח, כי שתי הזקנות גוררות ארבע אחרות לגדר להן, אבל בת בנה ובת בתה אי אפשר להן לגדר אלא שתיים כמותן, והאם והבת אין להוסיף עליהן לגדר, שהרי יש נשים אסורות מן התורה למטן ולמעלן עין בדבר כי כן הוא בהכרח.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב אשה ובת בתה שניהם נשרפים בחיי ראשונה, ואם מתה ראשונה שניהם בכרת במזיד, ובשוגג מביאין חטאת קבועה. ואם שכב את השניות היו מכין אותו מכת מרדות.

רו. ערות אשה ואחותה.

שלא לבוא על שתי אחיות. כלומר, שלא ישא אדם שתי אחיות ביחד ולא אפילו זו אחר זו בחיי הראשונה ואפילו גרשה לראשונה שנאמר (ויקרא י"ח) ואשה אל אחותה לא תקח לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. פרוש, ואשה עם אחותה ביחד, לא תקח, לצרר לשון צרה, כלומר שלא תעשה האחת צרה לחברתה. בחייה, בא ולמד שאפילו גרשה לראשונה לא ישא אחותה, וזהו לשון בחייה כלומר, כל זמן שהיא בחיים אבל אחר מות האחת אין ספק שמתר לשא האחרת, והינו מה שאמר הכתוב בחייה. וכן השוכב דרך זנות עם האחות אחר שנשא הראשונה או קדשה, גם כן בכלל האסור, כי בנשואי הראשונה הקפידה תורה (יבמות צ"א).

משרשי המצוה, ענין העריות כתבנו למעלה (מצוה קצ) מה שידענו. ועוד אומר לי לבי בענין זה שאסר הכתוב לשא שתי אחיות, כי אדון השלום יחפץ בשלום כל בריותיו, וכל שכן בשלום אותן בריות שהטבע והשכל מחיבין להיות שלום ביניהם ולא קטטה ותחרות תמיד כל היום.

מדיני המצוה. מה שפרשו זכרונם לברכה (יבמות נד, ב) שאחות אשתו נקראת בין אחותה מאמה בין אחותה מאביה, בין מן הנשואין, בין מן הזנות. ופרשו גם כן, שהאסור יחול מכיון שיקדשנה, וכדמשמע לן לשון קיחה באשה לעולם, כמו שאמרנו. וכן מה שאסרו זכרונם לברכה לגדר אסור זה אחות זקוקתו, פרוש זקוקתו כגון מי שהיה לו אח ומת ולא הניח בנים, שהוא חייב לשא אשתו מן התורה או לחלץ לה, כמו שבא המצוה בכתוב בפרוש (מצוה תקצ"ז תקצ"ט) וזאת האשה שהיא זקוקה לאח, כלומד, שהיא ברשות האח לשא אותה אם ירצה, כי מן השמים הקונה לו, תקרא זקוקתו. ואסרו זכרונם לברכה (שם מא, א) מלשא אחותה, מכיון שהיא זקוקה אליו, אף על פי שלא קדשה ולא עשה בה שום ענין.

וכן אסרו עליו (שם מ, א) גם כן לגדר זה אחות חלוצתו, כלומר, אפילו אחר שחלף לה, אסרו עליו מלשא אחותה, כמו שאסר הכתוב אחות גרושתו, כמו שפרשנו, כן אסרו גם כן אחות חלוצתו, שהחליצה כעין גט היא. ומכל מקום אסור אחות חלוצתו ואפילו אחות זקוקתו קימא לן אלבא דהלכתא דמדרבנן הוא, כי התורה לא אסרה כי אם אחות נשואתו או ארוסתו אבל הזקוקה לו, אף על פי שמן השמים הקנוה לו אין אחותה בכלל אסור תורה, אלא שהם זכרונם לברכה אסרוה לו שלא לגע לאסורא דאוריתא. ומפני שאסור זה הוא מדבריהם, כמו שאמרנו, הקלו בענין קצת לפעמים, עד שאמרו זכרונם לברכה (שם מא, א) כי אחד מן היבמין שקדש אחות יבמתו שאומרים לו, המתן אל תגרשנה ואל תשאנה עד שייבם אחיך או יחלץ ליבמה זו הזקוקה לכלכם. חלץ לה אחיו או יבמה או שמתה היבמה הרי זה יכנס ארוסתו. אבל אם מתו האחים כלם מוציא את ארוסתו בגט ויבמתו בחליצה. ואם מתה ארוסתו, בין שמתה קדם מיתת האחין בין שמתה לאחר מיתתם, חזרה היבמה להתרה, רצה חולץ רצה מיבם. ובמצות יבום נכתב עוד מעט בענינים אלה (מצוה תקצח), כמנהגנו בעזרת השם, שאין כאן מקומן.

ונוהגת אזהרה זו בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושכב עם האחות, בין על ידי נשואין, בין דרך זנות, בחיי הראשונה במזיד חייב כרת, ואם יש עדים והתראה לוקה, בשוגג מביא חטאת קבועה. ואם שכב עם אחות זקוקתו או אחות חלוצתו היה לוקה מכת מרדות דרבנן. ומכל מקום, אין אשתו דהינו האחות שנשא ראשונה אסורה עליו מפני נשואי שניה או (זמתה) מפני שזנתה, אלא אשתו מתרת לו, וזאת השנית תלך לה (יבמות צד א). ואפילו נשאה על ידי חפה וקדושין אינה צריכה ממנו גט, שאין קדושין תופסין בעריות להצריכן גט, אבל מכל מקום מתחייב העושה בהן מעשה הקדושין, שהתורה אמרה לא תקח, ומשמע לשון קדושין, ואף על גב דאם עבר ולקח, כלומר, שקדש, לא מהני ליה כלומר, שאינה לקוחתו לשום דבר ואינה צריכה ממנו גט, מכל מקום נתחייב בכך כמו שאמרנו.

וזה הדין אינו באחיות לבד, אלא אף בכל שאר העריות הוא, שאם נשאן בחזקת התר ונמצאו עריות שאינן צריכות גט מן הטעם שאמרנו, שאין קדושין תופסין בעריות. וכן אם נשא או עבר ונאף עם אחת מן השש נשים שאמרנו למעלה (מצוה רב) שהן עריות עליו מן התורה מחמת אשתו, אינן אוסרות אשתו עליו אלא ילכו להן בלא גט ותשאר אשתו מתרת לו, כמו שאמרנו, זולתי באחות ארוסתו שהחמירו חכמים ואסרו אף הראשונה מפני השניה, שאמרו זכרונם לברכה (שם צד, ב) שאם ארס אדם אשה, כלומר, שקדשה ואחר כך נשא אחותה, ששתיהן אסורות עליו וצריכות ממנו גט (עיי' רמב"ם גירושין פ"י הל' ט, י). ומפני מה אמרו כן ולא אמרו שישא הראשונה והשנית תלך לה בלא גט כמו שכתוב למעלה, לפי שחשו חכמים שמא יאמרו הבריות אחר שלא היה בראשונה אלא קדושין לבד, כי באותן קדושין היה שום תנאי, ועל כן נשא השנית ובדין נשאה, ולפיכך

הצריכו בה גט, ואחר שהצריכו באחרונה גט מפני זה החשש שאמרנו, היו צריכים לאסר גם כן ארוסתו הראשונה כדי שלא יאמרו הבריות נשא אחות גרושתו.

רז. שלא לבוא על אשה נדה.

שלא לבוא על אשה בעת שהיא נדה, שנאמר (ויקרא יח יט) ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב. וזמן

נדותה נמשך שבעה ימים, דכתיב (שם טו יט) שבעת ימים תהיה בנדתה. ובין שתראה פעם אחת בהן או שופעת כל השבעה נדה היא (נדה עג א). וכל זמן שלא תטבל אף אחר השבעה היא נדה לעולם, כי בימים וטבילה תלה הכתוב, שנאמר בטמאים ורחצו במים. ואמרו זכרונם לברכה, בנין אב לכל טמא, שהוא בטמאה עד שיטבל (עי' רבינו בחיי מצורע טו יט בשם הגאונים). וכן גם כן דרשו זכרונם לברכה (שבת סד, ב) תהיה בנדתה תהא בנדתה עד שתבוא במים.

וענין הנדות הוא, כי יש בנשים ענין שיזוב דם מהן דרך ערותן בכל חדש וחדש שני ימים או שלשה או יותר עד שבעה. וצוה הכתוב, דבין שיזוב הדם ממנה יום אחד לבד או אפילו כל השבעה יהיה הדין שוה בהן, שאם זב כל שבעה ופסק מבעוד יום בשביעי, טובלת לערב שהוא ליל [ה] שמחרתו יום שמיני וטהורה. וכן אם לא זב אלא יום אחד מכל השבעה ואפילו דם טפה כחרדל מצפה שבעת ימים, ולערב שהוא ליל שמיני טובלת וטהורה לבעלה.

משרשי הנדה. כתבתי בפרשת זאת תהיה על ענין זבה (מצוה קסו קפב) מה שידעתי. וכלל הענין כי השם יתברך ירחיק מעמו אשר בחר כל טמאה וכל לכלוך וכל נזק, גם כן אמרתי שם מה יהיה הענין לפי הדומה שהחליאן השם יתברך לנשים בחלי זה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נדה לב, א) שהאשה מטמאה בנדה ואפילו ביום לדתה, מה שאין הדין כן בזבה שאין האשה מטמאה בזיבה עד עשרה ימים, ודבר זה מפי השמועה. וכל הנשים בכלל אסור זה ואפילו שפחות כנעניות, מכיון שהן בכלל המצות הרי הן כישראליות לענין זה (ספרא מצורע ה א). אבל (שם לד, א) הנשים של אמות העולם מן התורה אינן בכלל אסור נדות וזיבות, אלא מדרבנן, שגזרו עליהן בין בזכרים בין בנקבות שיהיו כזבין לכל דבריהם. וזה שאמרו בגמרא (עבודה זרה לו, ב),

שהבא על הגויה חייב עליה משום נשג"ז, פרוש, נדה, שפחה, גויה, זונה. וזה החיוב אינו אלא מדרבנן באיש ישראל, אבל באיש כהן (תמורה כט, ב) חייב עליה מדאוריתא משום זונה, ולוקה עליה.

ומה שאמרו זכרונם לברכה גם כן (נדה יט, א) שחמשה מראות דמים הן שטמאה התורה, ושאר מראות הדמים טהורים, הענין הוא, לפי שחכמים ידעו בחכמתן שכל דם שאינו מאותן חמשה מראות, אינו בא ממקום טמא, כי מקום ידוע באשה שהדם הבא ממנו בלבד טמא הוא הנקרא מקור, ובלשון חכמים קרוי חדר. ובימיהם היו בקיאים בכל חכמה, היו הנשים מראות דמן לחכמים ומטהרין אותן או מטמאין לפי מה שהן, ובאותן הימים היו כל הנשים נוהגות בדין תורה לנדות ולזיבות, שהזבה היתה יושבת שבעה ימים נקיים, והנדה טובלת בליל שמיני, ואפילו שופעת כל שבעה, מכיון שפסק הדם בשביעי מבעוד יום. ומשרבו הצרות נתמעט לבן של חכמים ויודעי התורה ולא רצו לסמך בדעתן לדון מראות הדמים בכלל, ולפיכך עכשו בזמן הזה כל שיש בו מראה אדמומית כלל או מראה שחרות, בין שהוא עמק הרבה או כהה, כלומר, שאינו עמק טמא, אבל הירוק והלבן, אף על פי שהוא עבה כמו דם הרי זה טהור. ונאמנת (שם כ, ב) אשה לומר כמראה זה ראיתי ואבדתיו ואם אמרה ירוק או לבן היה מטהרין לה.

וכשבא רבי וראה שנתמעטה החכמה בעולם ואין החכמים בקיאים במראות הדמים, וכי הנשים היו נוהגות בדין תורה שהיו מונות ימי הנדה לנדה, וימי זיבה לזיבה, חשש לדבר שמא לפעמים תראה האשה דם שהוא מן התורה טהור, ומפני שלא תמצא חכם שיכיר בו, תחוש לו מן הספק ותשב עליו, ואם אתה מנהיגה בדין תורה הרי שתהיה מונה מאותו יום שתתחיל לראות שבעה ימים, ובליל שמיני אף על פי ששפעה כל שבעה, אם פסקה ביום שביעי, טובלת לערב, כמו שאמרנו למעלה. ונמצא לפעמים שבאים עליה לידי אסור כרת, כי יש לחוש שמא כל הדם שראתה כל ששה ימים הוא דם טהור ושל יום השביעי היה דם טמא, והיא התחילה למנות שבעת ימי נדות מיום ראשון שראתה והיה לה להתחיל ולמנות מיום שביעי כי הוא התחלת נדותה, שהיה דם טמא. ועל ידי טעות זו באה לטעות הרבה פעמים מנדה לזבה ומזבה לנדה, שתהא סבורה להיות בימי נדות ותהא בימי זיבות. לפיכך עמד רבי ותקן (שם סו, א) שכל אשה שרואה יום אחד תשב ששה ימים נקיים, וכן אם ראתה שני ימים תשב גם כן ששה נקיים. שכל זמן שאינה רואה יותר משני ימים, כשהיא יושבת עליהן ששה ימים נקיים אין בהן מקום ספק מעתה, שאם אותן הימים שניהם בימי נדה הם לסוף שבעה טהורה היא, ואם שניהן בימי זיבה הם לא היתה צריכה אלא יום אחד, ואפילו הראשון בימי זיבה והשני בימי נדה אין בכך כלום, שהרי היא יושבת אחר מכן ששה נקיים, והאחד מאותן ששה נקיים עולה לאותו יום של זיבה, ואף על פי שכלן בימי נדה הן, שהלכה היא ימי נדה שאינה רואה בהן עולים לימי זיבה. ואם ראתה שלשה ימים, תיקן הוא שתהא יושבת שבעה נקיים, מפני שיש

לחוש שכל השלשה בימי זיבה היו, והרי היא זבה גדולה שצריכה לישב שבעה נקיים מדין תורה.

זאת היתה תקנתו של רבי. ועם תקנה זו לא נשאד שום ספק בענין. ואחר תקנה זו הוסיפו עוד בנות ישראל והחמירו על עצמן (שם סו, א) שאפילו רואות טיפת דם כחרדל, כלומר אפילו בראיה אחת, היו יושבות שבעה נקיים, שלא רצו לחלק בין רואה דם יום אחד או שנים לרואה שלשה ימים. ואין ענין החמרא שהחמירו הם משום דם מועט כחרדל, כי מדין תורה אין חלוק לענין ימי נדות בין דם מועט לדם מרבה, כי לעולם צריכה לישב שבעת ימים רצופים, כמו שאמרנו. אבל החמרא היא שעשו עצמן כזבות אפילו בראיה אחת. וחמרא זו שקבלו על עצמן היא מזכרת בהרבה מקומות בתלמוד. ונראה מתוך כך, שחכמים ראו חמרתן טובה וצריכה, והודו לדבריהם.

ונמצא שכל הנשים היום, אפילו בראיה אחת דינן כזבות גדולות וצריכות לספר שבעה ימים נקיים, וכן כל אשה שמצאה כתם במקום שראוי לחוש לו, אף על פי שהכתמים מדרבנן (שם נח ב), כי מן התורה אין אשה מתטמאה עד שתרגיש בעצמה דם טמאתה, שנאמר (ויקרא טו יט) דם יהיה זבה בבשרה. כלומר, שתרגיש אותו, אף על פי כן כבר החמירו חכמים על הכתמים והצריכו ספירת שבעה עליהם והפסק טהרה. ולפיכך אם מצאה כתם כשעור האוסר במקום שראוי לחוש בו, צריכה לישב עליו גם כן שבעה נקיים. ומאימתי האשה מונה שבעה ימים נקיים? ממחרת יום שפסק הדם לגמרי. כיצד, ראתה שני ימים או שלשה בודקת עצמה תדיר, אם פסק הדם ביום שני או ביום שלישי אפילו בשחרית, אינה מונה שבעה מאותו יום שפסק הדם בו, אלא למחר בודקת עצמה פעם אחרת ומתחלת לספר שבעה מאותו היום. ובמה דברים אמורים? שראתה שני ימים או שלשה או עוד, אבל אם לא ראתה אלא יום אחד אף על פי שבאותו היום בדקה עצמה והפסיקה בטהרה אינה מונה מיום המחרת, שחזקת היום הראשון כלו טמא, והחזק מעין פתוח כל אותו היום, וחוששין שמא דמיה חזרו לה לאחר בדיקתה ושפעה כל הלילה, ואין יום שני זה לראיתה מן המנין, ואפילו בדקה עצמה מבערב חוששין שמא עם סלוק ידיה ראתה, אלא אם כן היו ידיה בין עיניה כל בין השמשות (ע"י רמב"ם איסורי ביאה פ"ו ה"כ), כלומר, שבדקה עצמה והניחה העד בפנים מבעוד יום ועמד שם בין השמשות עד הלילה ולא מצאה עליו דם כלל, בענין זה אפשר שנאמר שתתחיל למנות מיום המחרת.

והמוצאה כתם, אין מחמירין בה כל כך שנצריך אותה יום הפסק טהרה מלבד היום שמצאה בו הכתם, כמו שאמרנו ברואה יום אחד לבד, אלא ודאי מכיון שבדקה עצמה אחר שמצאה הכתם ומצאה טהור, מונה שבעה נקיים חוץ מאותו יום שמצאה הכתם, כלומר, שמתחלת מנינה למחרתו של יום שמצאה בו הכתם, כדין אשה שראתה דם שני ימים או שלשה, כמו שאמרנו למעלה. כל שבעה ימים (שם סח, ב) צריכה האשה

בדיקה לכתחלה בכל יום ויום, ובדיעבד אם בדקה יום ראשון בלבד, שהוא מחדת יום שהפסיקה, ושוב לא בדקה אפילו עברו עליה כמה ימים אחר השבעה בודקת עצמה ביום באשון אלא ביום הפסקה בלבד, ליום שביעי בודקת עצמה ודיה וטובלת בליל שמיני, לא בדקה עצמה בשעת טבילה ודיה, שכבר הפסיקה בטהרה קדם לכן. לא בדקה עצמה לא ביום ראשון ולא ביום שביעי, אפילו בדקה בליל שמיני, אף על פי שהפסיקה בטהרה מקדם לכן, אין עולין לה כלל אותן שבעה ימים שעברו, מכיון שלא בדקה בהן לא בתחלה ולא בסוף. וצריכה למנות מעת שבדקה שבעה ימים נקיים. ואפשר שעקר דבר זה מכיון שהתורה צותה (שם כח) וספרה לה ואחר תטהר. ומכיון שלא בדקה לא בתחלה ולא בסוף אין כאן ספירה.

ובדיקה זו צריכה האשה לעשותה בצמר גפן נקי הנקרא בלעז קוטון או בצמר לבן נקי ורך או בבגד פשתן ישן שמחמת ישנו הוא רך, וכלן יהיו לבנים, כדי שיהא נכר יפה בהן כל מראה אדמימות (נדה יז א). ואלה הבגדים שבודקת פה, נקרא בתלמוד עדים. וכשבודקת, צריכה להכניס העד בכל חורין וסדקין שבאותו מקום, ואם מצאה עליו אחר כן שום מראה אדם טמאה. כל בדיקה שאינה עשויה כך אינה בדיקה, אפילו הכניסה העד באותו מקום ולא בדקה בחורין ובסדקין, אינה בדיקה יפה, שאין זה קרוי אלא קנות, וכל שכן שאין שנוי חלוקה עולה לה לבדיקה. שבעה ימים נקיים אלו צריכין שיהיו רצופים שלא תפסק טמאה ביניהם, אפילו ישבה לה כל הימים ולא ראתה, וביום השביעי אפילו מבערב ראתה, הרי זו סותרת כל מנינה וצריכה לספר אחר כך שבעה ימים נקיים רצופין.

ודיני שעורי הכתם (שם נח, ב) ובאיזה ענין תולה בכתם או אינה תולה, ומי שיש לה מכה באותו מקום אם תולה בה דמיה עד שתחיה המכה, וענין קטנה שנבעלה והדם שותת ממנה מה דינה (שם סד ב), ודם בתולים שדנו אותו חכמים כדם נדה (שם סה ב), ודיני הוסתות רבים, ודין פרישה מן האשה סמוך לוסתה שהיא העונה, כלומר, אותו היום או אותו הלילה שהיא רגילה לראות בהן אסורה בתשמיש, מדכתיב (שם לח) והזרתם את בני ישראל מטמאתם, ובא הפרוש, שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן, אבל אחר שעברה עונת הוסת מתרין לשמש. וענין ההרחקה מן האשה שצוו זכרונם לברכה (שבת יא, א) בענין הנדות כדי שלא יכשל אדם בעברה, והוא שלא יאכל אדם עם אשתו נדה בקערה אחת, ולא יושיט דבר מידו לידה (שם יג א), ולא ידבר עמה דברים של הרגל עברה, וכיוצא בדברים אלו.

וענין טבילתן שהצריכו אותן חכמים לטבל בלילה, ואף על פי שטבילת הזבה אפילו ביום מדין תורה, והן כלן היום כזבות, אף על פי כן אמרו חכמים שטבילת כלן בלילה משום סרך בתה, וכמו שמפרש הענין בגמרא (נדד סז, ב). ובמקום דוחק, כגון שדלתות מדינה ננעלות בלילה וכיוצא בזה, התירו לטבל אפילו ביום, ומכל מקום אסורה לשמש עד הלילה, שמא

תראה ותסתר כל מנינה ונמצא שבא על הטמאה, לפי שטהרתה תלה
הכתוב בימים וטבילה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה ושכב את הנדה
במזיד, מכיון שהערה בה חיב כרת, בשוגג מביא חטאת קבועה. ובן הנדה
אינו נקרא ממזר אלא ולד פגום. ובלאו דלא יבא ממזר נבאר זה בעזרת
השם בסדר כי תצא (מצוה תסה).

רח. שלא נתן מזרעו למלך.

שלא נתן קצת מבנינו להעבירם לפני עבודה זרה, שהיו עושין בני אדם
בזמן מתן תורה, שהיה שמו מלך, שנאמר (ויקרא יח כא) ומזרעך לא תתן
להעביר למלך כלומר מקצת זרעך. ונכפלה האזהרה במקום אחר, דכתיב
(דברים יח י) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש. וכך היו עושין, האב מוסרו
לכומרים לשם שקוצם כעין מה שכתוב בקרבנות כשרים, (ויקרא טו יד)
ונתנם אל הכהן. ואפשר שהכומרים עושין בו תנופה או הגשה לפני המלך,
ואחר כך מחזירין אותו לאב, ומבעירין אש גדולה לפני המלך, והאב היה
לוקח בנו ומעבירו בלהב האש. וכך אמרו בירושלמי (סנהדרין ז, י) אינו חיב
עד שימסר לכומרים ויטלנו ויעבירונו. ודעת הרב רש"י זכרונו לברכה
(סנהדרין סד, ב ד"ה שרגא) והרמב"ם זכרונו לברכה (עכו"ם ו, ג) שלא היה שורפו
אלא העבודה היתה להעבירו לבד, ומכיון שהעבירו כמו שהיה דרכם
להעבירו חיב. ודעת הרמב"ן זכרונו לברכה (בפני לתורה ויקרא יח כא) שהיה
מעבירו בלהב עד שנשמתו יוצאת, וראיותיו בפרוש החמש שעשה.

רמז משרשי רחוק עבודה זרה דרך כלל כתבתי למעלה בו מה שידעתי
בסדר וישמע יתרו (מצוה כו). והענין הזה של עבודה זרה זו של מלך, לפי
שהיתה עבודה רעה ביותר והיו אדוקין בה הרבה באותו זמן, נתיחדה בה
אזהרה מלבד כל האזהרות עבודה זרה הרבה בתורה, וזה נאמר לדעת
הרמב"ם זכרונו לברכה. אבל לפי הנראה לדעת הרמב"ן זכרונו לברכה
(ויקרא כ ה) לא נצטרך לזה, כי הוא סובר שענין מחדש יש בעבודה זו של
מלך מכל שאר עבודה זרה, שבכל עבודה זרה לא יתחייב העובדה בשלא
כדרכה אלא בארבע העבודות הידועות, אבל בענין זה של מלך יתחייב
העושה מעשה זה של מלך בכל עבודה זרה, ולפיכך נתיחדה האזהרה בו.
ולפי שהענין מכער ביותר, החמירה התורה בו כל כך לחיב העושה כן בכל
עבודה זרה, אף על פי שאינו דרכה בכך. זהו הנראה לי מכלל דבריו. וזה
הענין (עיי' סמ"ג ל"ית מ) שאין החיוב בא אלא במקצת הזרע ולא בכלו (סנהדרין
סד ב), אפשר שהיה מפני שהכומרים השקרנים היו מבטיחין אבי הבן כי
על ידי תקדבת בן זה, יצליח שאר זרעו בכל אשר יפנה, ותהיה הברכה

והטובה מצויה בביתו, ולרב תרמיתם, לא רצו מתחלה לקבע החק רק במי שישאר לו זרע מלבד אותו שהוא נותן להם, פן ימאנו מלשמע אליהם, הן לשרפו לגמרי, הן להעבירו בתוך הלהב, כדעת קצת המפרשים, ולמען יבטיחו גם כן על הברכה והטובה בנשאים ויתפתו אליהם מתוך כך הפתאים, ולכן לא חיבה התורה בענין, רק כשהוא כעין עבודתו ולא בצד אחר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין סד א) מסר ולא העביר, העביר ולא מסר פטור ושאינו חייב עד שיעביר מקצת זרעו ויניח מקצתו, כמו שאמרנו. ושחייב בין על זרעו כשר, בין על זרעו פסול, ושחייב על כל יוצאי ירכו, בנים או בנות, בין בנים או בני בנים, עד לעולם, אבל אם העביר אחיו או אחיותיו או אבותיו או שהעביר עצמו פטור. ויתר פרטיה בפרק שביעי מסנהדרין. (ה' ע"א פ"ו).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות (ספרא קדושים ד א). והעובר על לאו זה במזיד ויש עדים והתראה, נסקל בזמן שדין דיני נפשות, ואם אין עדים והתראה חייב כרת, ובשוגג חייב להביא חטאת קבועה. וכבר כתבתי למעלה בסדר וישמע יתרו (מצוה כו), שאסור עבודה זרה הוא על כל בני העולם כלו בכלל.

רט. שלא לבוא על הזכרים.

שלא לבוא על הזכרים, שנאמר (ויקרא יח יז) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ט שט) ונכפל זה הלאו בזה הענין בעצמו במקום אחר דכתיב (דברים כג יח) ולא יהיה קדש מבני ישראל. נראה כי לא הסכים הרב זכרונו לברכה בכאן עם מה שתרגם אנקלוס (שם) ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה. פרוש שפחה כנענית, אלא דעתו דלא יהיה קדש לא יבוא רק לתוספת לאוין למשכב זכור, כמו שיש כמה אזהרות בתורה כפולות במלות שונות. וראיתי להרמב"ם זכרונו לברכה (דברים שם) שלא יסכים גם הוא בלאו הזה עם התרגום, אבל יאמר כי לאו דלא יהיה קדש יבוא להזהיר שלא נניח להיות בינינו עם הקדש קדש, והוא האיש המזמן להיות נשכב מן הזכרים כידוע מהם בארצות הישמעאלים עד היום, ומפני כן אמר (שם) מבני ישראל לומר, שאין אנחנו מזהרים מזה באמות, שאם היה אחד מן האמות קדש, ואפילו בינינו, לא הזהרנו עליו, לפי שלא הזהרנו באחרים זולתנו אלא בענין עבודה זרה בלבד.

ואל יקשה עליך אם כן מאי זה מקרא נלמד לאו לנושא שפחה, אם לא נאמר כדברי המתרגם? ושמה תאמר מדכתיב (שם ז א) לא תתחתן בס, זה אינו, שהרי מפרש בגמרא דלשבעה עממין הוא דאתא, ועליהם הוא דכתיב, ודוקא בגרותן, דאלו בגיותן לא שיד בהו לשון חתון, וכמו שנכתב בעזרת השם במקומו בסדר ואתחנן (מצוה תכ ז). אבל אפשר לומר, שנלמד אסור לשפחה בכלל אסור כל האמות שאינם ישראלים שאסור להדבק בהן, וכמו שדרשו עליהם חכמים (קידושין סח, ב), מדכתיב (שם ד) כי יסיר את בנד מאחרי. לרבות כל המסירים. וכמו כן שפחה כנענית. מכיון שאינה ישראלית גמורה בכלל מסירין היא, שהרי קצת מצות יש שהיא אינה חיבת בהן, והן אותן שכתוב בהם בפרוש בפרשה (ויקרא יח ב) דבר אל בני ישראל למעוטי כל שאינו מבני ישראל, כמו שמפרש בגמרא במקצת מקומות, ובכלל מסירין הוא בכך.

נמצא לפי דברינו, כי פרוש המתרגם ארמית, כי יש בשפחה לאו, אלא שאנו למדים אותו ממקום אחר. והרמב"ן זכרונו לבדכה (שם) יחשב לאו דלא יהיה קדש, לבל נניח בינינו איש מזמן לזנות כדרך הישמעאלים כמו שאמרנו. להרמב"ם זכרונו לברכה אין לו בזה לאו, ולכן כתב, כי לא בא הפסוק רק לחזוק אזהרה שלא לבוא על הזכרים כמו שכתבנו, וזה לשונו, שכתב בזה הענין, וזהו הדעת האמתית שזה הלאו נכפל לחזוק, לא שיהיה אזהרה לנשכב, שמאמרו לא תשכב נלמד אזהרה לשוכב ונשכב. ובגמרא סנהדרין (נד, ב) נתבאר, שרבי ישמעאל הוא שישים לא יהיה קדש אזהרה לנשכב, ולדעתו הבא על הזכור והביא זכור עליו בידיעה אחת חייב שתיים. ורבי עקיבא אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, קרי ביה לא תשכב, ולפיכך הבא על הזכור והביא זכר עליו בידיעה אחת, אצלו אינו חייב אלא אחת, ואמר בטעם ההוא לא תשכב חדא היא, עד כאן.

משרשי המצוה. לפי שהשם ברוך הוא חפץ בישוב עולמו אשר ברא ולכן ציוה לבל ישחיתו זרעם במשכבי הזכרים, כי הוא באמת השחתה שאין בדבר תועלת פרי ולא מצות עונה, מלבד שענין אותו (י"ג טנוף) טרוף נמאס ומכער הוא מאד בעיני כל בעל שכל. והאיש שנברא לעבדת בוראו לא ראוי (י"ג, ג להתגאל) להתנול במעשים מכערים כאלה. ומזה השרש אמרו זכרונם לברכה (שם עו, ב), שאסור להשיא אשה לקטן, דכעין זנות הוא, וכן שלא ישא אדם זקנה ועקרה שאינה ראויה לילד (ע"י יבמות סח ב).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם נד, א), שהבא על הזכור או הביא זכור עליו אם שניהם גדולים נסקלין, ואם היה האחד גדול והאחד קטן עד תשע שנים ויום אחד שניהם פטורין מדאוריתא, ומכין הגדול מכת מרדות מדרבנן, ואם היה האחד קטן שלא הגיע לכלל שלש עשרה שנה ויום אחד, אבל מכל מקום אם הוא מתשע שנים ויום אחד ולמעלה, הגדול נסקל בין שבא עליו או הביאו על עצמו, והקטן פטור

מדאוריתא ומכין אותו מדרבנן (ע"י רמב"ם גניבה פ"א ה"י). ואחד הבא על הזכור או הבא על אנדרוגינוס דרך זכרותו חייב (בבבא פג ב), על דרך נקבותו פטור מדאוריתא ומכין אותו מדרבנן. הטומטום ספק יש בו, ולפיכך אסור מדרבנן (ע"י רמב"ם מאכלות אסורות פ"ה ה"ח). ואנדרוגינוס מתר לישא אשה. ומפני חשש משכב זכור אסרו זכרונם לברכה (ע"י טו ב), שלא למסר תינוק ישראל לגוי ללמדו ספר או ללמדו אמנות, מפני שכלן חשודין על משכב זכור. ויתר פרטיה בסוף הסדר כתוב במקומו.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליו, מכיון שהערה, כלומר שהכניס ראש העטרה בלבד, חייב סקילה, כמו שאמרנו, ואם אין עדים והתראה חייב כרת במזיד, בשוגג חייב להביא חטאת. וזאת מן העריות שנצטוו עליה כל בני העולם בכלל, בין ישראל או שאר כל האמות. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (איסורי ביאה יד, יח) שראה בעצמו כי אפילו עבדים כנעניים ישנם בכלל אסור זה של זכור, ונהרגין עליו, אף על פי שאינן בכלל אסור עריות של קרבה, שהם מתרין אפילו באמם ואחותם, לפי שהם יצאו מכלל גוים ולכלל ישראל לא באו, אף על פי כן אסור, וכן אסור בהמה שוה בכל אדם.

רי. שלא לשכב עם בהמה.

שלא לשכב עם הבהמות, בין שבא האיש על הבהמה או שהביא בהמה עליו הכל בכלל (סנהדרין נד ב), ובכלל הבהמה חיה גם כן, שנאמר (ויקרא יח כג) ובכל בהמה לא תתן שכבתך.

משרשי המצוה. שהשם ברוך הוא חפץ שיהיו כל המינין שברא בעולמו עושין פירות למיניהן, וכמו שבא בכתוב בתחלת הבריאה שכתוב בכל מין ומין למינהו. ומהיות חפצו ברוך הוא בזה, לא תמצא הברכה וגדלה במה שהוא בהפך. כמו שידוע לנו בפרדות שבאות מתערבת שני מינין, שאינן פרות ורבות. וכן כל אילן המרכב משני אילנות, לא יצלח לעשות פרי כמוהו וכל שכן במין האדם שהוא מבחר מכל המינים שאין ראוי שיתערב במין הבהמה הפחות והגרוע.

מדיני המצוה. מה שפרשו זכרונם לברכה (סנהדרין שם) שאין חלוק בזה בין בהמה גדולה לקטנה, שנאמר (שם) ובכל בהמה, כלומר אפילו ביום לדתה, ואין חלוק בין הבא עליה כדרכה או שלא כדרכה בכל ענין, כיון שהערה בה, כלומר, כשהכניס ראש העטרה או שהערת הבהמה בו, שניהן נסקלים, הוא והיא, אם הוא גדול, כלומר שהגיע לכלל ענשין, והוא מזיד. אבל בשוגג אין הבהמה נסקלת. ואם יש לו מתשע שנים ויום אחד ומעלה

הבהמה נסקלת על ידו והוא פטור עד שיגיע לכלל ענשין ומכל מקום ראוי ליסרו. ואם הוא פחות מתשע שנים ויום אחד אפילו הבהמה אינה נסקלת על ידו. ויתר פרטיה בסוף הסדר נכתב מקומן בעזרת השם.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה במזיד ויש עדים והתראה נסקל, כמו שאמרנו, ואם אין עדים, בכרת, בשוגג חיב להביא חטאת קבועה בזמן הבית.

ריא. שלא תשכבנה הנשים עם הבהמות.

שלא תשכבנה הנשים עם הבהמות, שנאמר (ויקרא יח כג) ואשה לא תעמוד לפני בהמה לרבעה. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ספהמ"צ לא תעשה שמט) שזו מצוה בפני עצמה בחשבון המצוות ואינה נכנסת בכלל המצוה שלפניה, לפי שאסור הזכר לבוא על הבהמה ואסור האשה שלא תביא הבהמה עליה שני אסורין חלוקין הן, ולולי הלאו שבא עליהן בפרוש, לא היו נלמדים זה מזה. והביא ראיה ממה שאמרו זכרונם לברכה בפרק ראשון מכרתות (ב א) שלשים ושש כריתות יש בתורה, ומנו אותם ומנו בכללן הבא על הבהמה לאחד, והאשה המביאה הבהמה על עצמה לאחר, עם היותם מונס שם כללי הענינים.

שרש מצוה זו עם שלפניה בכלל.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין נה, א) שהאשה גדולה, כלומר שהגיעה לכלל ענשין שהיא בת שתים עשרה שנה ויום אחד שהביאה בהמה עליה, בין גדולה בין קטנה, כיון שהערת בה, בין כדרכה בין שלא כדרכה שתיהן נסקלות, היא והבהמה. ואם האשה קטנה, כלומר פחותה משתים עשרה שנים ויום אחד הבהמה נסקלת והיא פטורה וראוי ליסרה. ואם היא פחותה משלש שנים ויום אחד, אפילו הבהמה אינה נסקלת על ידה. ויתר פרטיה עם פרטי כל העריות הכתובים בסדר זה, בין ענין האסור שבהן וחלוקיהן בין חלוקי משפטי העוברים, הכל במסכת סנהדרין ובמסכת כריתות ובמקומות מן יבמות וכתבות וקדושין.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ספהמ"צ ל"ית שנב) שאלה העריות שכתבנו בהן שהן בכרת, בא עליהן הכרת בלשון התורה מבאר, וכמו שאמר הכתוב אחר מנינם, כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. וכמו כן כל אשר כתבנו בהן שהעובר עליהן

חיב מיתת בית דין, הוא כמו כן לשון התורה. אמנם התחלף [ה] המיתה ואמרנו בקצתן סקילה ובקצתן חנק ובקצתם שרפה, יש מהן מן הכתוב ויש מהן בקבלה. וכל העריות כלן שהיה אחד גדול ואחד קטן הגדול חיב והקטן פטור, כמו שאמרנו למעלה. וכן אם היו שניהם גדולים והאחד ישן הישן פטור, אף על פי שאפשר שנהנה קצת בעודו ישן. ובכל העריות, וכן בכל שאר העברות שיבוא עליהם חיוב בית דין צריך שיהיו שם שני עדים כשרים או יותר מתרין בעובר, ורואין אותו בעיניהם עובר על העבירה (ע"י סנהדרין לז א). ומכל מקום בענין אסור העריות הורונו חכמים (מכות ז א) שאין צרך שיראו העדים ענין הנאוף לגמרי, כלומר שיראו את המעשה הרע כמכחול בשפופרת, אלא מכיון שיראו אותם כמנאפים, כלומר זה בזה כדרך כל הבעלין הרי אלו נהרגין בראיה זו, ואין אומרים שמא לא הערה, מפני שחזקת צורה זו שהערה. ועוד אמרו זכרונם לברכה (קידושין פ, א) בענין גם כן, שכל מי שהחזק בשאר בשר, נהרג על פי החזקה, אף על פי שאין ראיה ברורה על הקרבה אלא חזקה לבד, שבני אדם אומרים, פלוני בן פלונית הוא או אחי פלוניתא או אביה ומלקין ושורפין וסוקלין וחונקין על זו החזקה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעוברת עליו והביאה בהמה עליה חיבת סקילה, כמו שאמרנו, ואם אין עדים והתראה היא בכרת, ובשוגג חיבת להביא חטאת קבועה. וכבר אמרנו שבכל שוגג אין הבהמה נסקלת, ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין נד, ב) בטעם סקילת הבהמה כדי שלא יאמרו בני אדם זו היא שנכשל בה פלוני, זה לא נאמר אלא במזיד, כי הוא הכשלוך הגדול, אבל שוגג קצת אנס יש בו.

נמצא לפי דברינו, שאין אסור על הגוים משום ערוה, אלא אם ואשת אב ואחות מאם ואשת איש, כמו שכתבנו בסדר וישמע יתרו (מצוה לה). וזכור ובהמה, והעבדים אינם בכלל אסור עדיות של קרבה, ומתרין אפילו באמם ואחותם, וכמו שכתבנו למעלה (מצוה דט) לפי שכבר יצאו מכלל גוים ולכלל ישראל לא באו.

ועוד אמרו זכרונם לברכה בטעם זה (יבמות סב, ב), שהעבד הכנעני אין לו חיים, כלומר שהרי הוא כבהמה לענין זה, והכתוב מורה על זה מדכתיב (בראשית כב ה) שבו לכם פה עם החמור. ודרשו זכרונם לברכה (שם) עם הדומה לחמור, והם היו עבדים של אברהם אבינו. ומכל מקום באסור זכור ובהמה הן, כדעת הרמב"ם זכרונם לברכה, וטעם נכון הוא דלא שיר לומר בזה אין לו חיים. ואסורין גם כן מלבוא על אשת איש של ישראל דלא שיד בהם גם כן אין לו חיים. וכן הם אסורים מן הנדה, ואפילו שפחה, שחיבין הן בכל ענשים שבתורה. ובפרוש דרשו זכרונם לברכה (ספרא מצורע מכילתא דזבים פשראתא ה' פסקא א) ואשה כי תהיה זבה (ויקרא טו יט) בין ישראלית בין שפחה בין גיורת ומשחררת.

ואמרו זכרונם לברכה (שם כב, א) שאם נתגיר אחד מן האמות, וכן עבד שנשתחרר הרי הן כקטן שנולד וכל שאר בשר שהיה להן מתחלה בגיותן או בעבדותן אינן שאר בשר להן כלל, ומתר להן לשא אותן אפילו הן אמם או אחותם, זהו מדין תורה, אבל חכמים אסרו הדבר כדי שלא יאמרו שבאו מקדשה חמורה לקדשה קלה. ותקנו הדבר כן שאם היה נשוי כשהוא גוי או עבד לאמו או לאחותו מפרישין אותו, לפי שאלו היו אסורות אפילו בגיות, אבל אם היה נשוי לשאר העריות ונתגירו הוא והן אין מפרישין אותן לפי שאין כאן חשש שיאמרו, שבא מקדשה חמורה לקדשה שהרי שאר העריות מתרות היו בגיותן. ומן הטעם הזה לא גזרו זכרונם לברכה בגר אלא בשאר האם אבל לא בשאר האב, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה (שם צז, ב), שגר מתר לשא בתו שנתגירה, וכן אשת אחיו מאביו אבל לא מאמו, וכן מתר באשת בנו, ומתר לו לשא שתי אחיות מן האב אבל לא מן האם. וכן השניות כלן לא גזרו עליהם בגרים. והעבדים שנשתחררו הרי הן כגרים, וכל מה שמתר להן מתר להן והוא הדין באיסור.

פרשת קדושים

פרשת קדושים יש בה חמישים ואחת מצות שלש עשרה מצות עשה ושלושים ושמונה מצות לא תעשה.

ריב. מצות יראת אב ואם.

לירא מהאבות. כלומר, שיתנהג האדם עם אמו ואביו הנהגה שאדם נוהג עם מי שירא ממנו, שנאמר (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תידאו. ולשון ספרא (קדושים א, קדושין לא ב) איזהו מורא? לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא סותר את דבריו.

משרשי המצוה. כתבתי במצות כיבוד האבות בפרשת וישמע יתרו (מצוה לג).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין לא, א) עד היכן מוראת אב ואם? שאפילו הכוהו וירקו בפניו לא יכלים אותם, ואף על פי כן צוו חכמים (מו"ק יז, א וברש"י שם שמא מיבעט באביו והוה ליה איהו מכשילו) לבל יכה אדם את בנו הגדול, לפי שיש בדבר משום ולפני עור לא תתן מכשול (מצוה רלב), ומנדין על כך. ואמרו זכרונם לברכה (קידושין שם ב) בחמר מצוה זו, שאפילו נטרפה דעת האב והאם שישתדל הבן לנהג עמהם דרך כבוד לפי דעתם, אבל אם נשתטו ביותר, יכול להניחם ויצוה אחרים עליהם להנהיגם כראוי אם יש לו. והממזר חייב בכבוד האבות ומוראם (יבמות כב, ב) אף על פי שפטור מן המשפט על מכתם וקללתם. והורונו זכרונם לברכה (בי"מ לב, א) בענין זה, שאם יצוו האבות לעבר על דברי תורה ואפילו על מצות דרבנן, שאין שומעין להם. ויתר פרטיה, במקומות בגמרא, והרב בקדושין לפי דעתי (יו"ד סי' ר"מ).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכדים ונקבות. ועובר עליה והקל ביראתם בטל עשה זה אלא אם כן עשה מדעת האב ובמחילתו, שהאב שמחל על כבודו כבודו כבודו מחול.

ריג. שלא לפנות אחר עבודת אלילים לא במחשבה ולא בדבור ולא בהבטה.

שלא לפנות אחר עבודה זרה במחשבה או בדבור ולא אפילו בראיה לבד, כדי שלא יבוא מתוך כך לעבד אותה, שנאמר (ויקרא יט ד) אל תפנו אל האלילים. ואמרו זכרונם לברכה בספרא (קדושים א יא) אם פונה אתה אחריהם אתה עושה אותן אלהות, כלומר אם אתה מתעסק בענייניה כלומר, להרהר אחרי השגעונות אשר יאמרו המאמינים בה, שמזל פלוני או כוכב פלוני יעשה פעלה כן, וכן בקטרת פלונית או בעבודה פלונית, או תביט תמיד בצורות שעושין עובדיה כדי לדעת איכות עבודתה, מכל זה יהיה סבה, שתהיה נפתה אחריה ותעבדה.

ובפרוש נאמר שם בספרא, שאפילו ההבטה לבד אסורה, שאמרו שם רבי יהודה אומר: אל תפנה לראותן. והענין מן הטעם שאמרנו שהוא סבה לראות אותה ולטעות אחריה, וכן כדי שלא יבטל חלק מהזמן ויתעסק באותם ההבלים, והאדם איננו נברא רק לעסק בעבודת בוראו, וזהו שאמרו זכרונם לברכה בשבת פרק שואל אדם מחברו (קמ"ט, א) ודיוקני עצמה אפילו בחול אסור להסתכל בה, משום שנאמר אל תפנו אל האלילים. מאי תלמודא? אמר רבי יוחנן אל תפנו אל מדעתכם.

ונכפל לאו זה, כלומר באסור המחשבה בעבודה זרה במקום אחר, שנאמר (דברים יא טז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם וגו'. כלומר שאם ירבה לבך לחשב בה, יהיה סבה לנטותך מן הדרך הישרה ולהתעסק בעבודתה, ועוד נאמר בזה הענין (שם ד יט) ופן תשא עיניך השמימה וראית וגו'. שאין הענין שלא ישא האדם ראשו ויביט בשמים, אבל הכונה בדבר שלא יביט בהם בעין הלב לדעת כחן וענין, כדי לעבדן, וכמו שנאמר במקום אחר (שם יב ל) ופן תדרש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני וגו'. שימנענו הכתוב מלשאל על איכות עבודתה, לפי שכל זה הוא סבה לטעות בה.

שרש רחוק עבודה זרה ידוע לכל אדם.

דיני המצוה ופרטיה, יתבארו בהרבה מקומות בגמרא בפזור, שהזהירונו בו זכרונם לברכה (ברכות יב ב) שלא להרהר במחשבת עבודה זרה ואמרו זכרונם לברכה שלא מחשבת עבודה זרה בלבד אסורה, אלא כל מחשבה הגורמת לו לאדם לעקר דבר מן התורה. ובפרוש הזהיר הכתוב על זה דכתיב (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם. ואמרו זכרונם לברכה (קידושין מ, א) שאין הקדוש ברוך הוא מחשב לישראל מחשבת עבירה כמעשה, חוץ ממחשבת עבודה זרה, שהיא נחשבת לו לאדם כמעשה [הלכות ע"א פ"ב].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ופנה אחר עבודה זרה בדרך שיהא עושה בה מעשה לוקה (עי' רמב"ם סנהדרין יט ד).

ריד. שלא לעשות עבודת אלילים לא לעצמו ולא לזולתו.

שלא לעשות עבודה זרה למי שיעבדה, בין לעצמו בין לזולתו, ואפילו יהיה המצוה לעשותה עובד אלילים שנאמר (ויקרא יט ד) ואלהי מסכה לא תעשו לכם. ואמרו זכרונם לברכה בספרא (קדושים א יב) אפילו לאחרים. ושם נאמר העושה עבודה זרה לעצמו עובר משום שתי אזהרות, כלומר משום לא תעשו, ומשום לא לכם וגו'.

שרש רחוק עבודה זרה ידוע.

דיניה כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (עי"ז נא, ב) מה בין עבודה זרה של ישראל לעבודה זרה של גוי? עבודה זרה של גוי אסורה בהנאה מיד, שנאמר (דברים ז כה) פסילי אלהיהם תשרפון באש וגוי. משפסלו נעשה לו אלוה, ושל ישראל אינה אסורה בהנאה עד שתעבד, שנאמר (שם כז טו) ושם בסתר, עד שיעשה לה דברים שבסתר, שהן עבודתה. ומשמי עבודה זרה, בין של גוי או של ישראל, אינן אסורין עד שישתמשו בהן לעבודה זרה. והעושה עבודה זרה, אף על פי שהוא לוקה שכרו מתר, ואפילו עשאה לגוי, שהיא אסורה משנגמרה אפילו קדם שתעבד, מכל מקום אינה אסורה עד שתגמר, ומכוש אחרון שגומרה אין בו שוה פרוטה. ויתר רבי פרטיה, במסכת עבודה זרה [י"ד סימן קמ"א].

ונוהגת אסורה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר ועשה עבודה זרה לזולתו, בין עשאה לגוי או לישראל, לוקה מלקות אחת ואם עשה לעצמו לוקה שתי מלקיות כמו שאמרנו, ושניהם משום העשייה לבד לכונת עבודה ואף על פי שלא עבדה.

רטו. שלא לאכל נותר.

שלא לאכל נותר, והוא מה שנשאר מבשר הקדשים מקרבן שקרב כמצותו אחר זמן הראוי לאכלו, שנאמר במלואים (שמות כט חו) לא יאכל כי קדש הם. ובא הפרוש על זה (מעילה יז, ב) כל שבקדש פסול לתן לא תעשה על אכילתו, וזה ירמז הכתוב באמרו כי קדש הם, זה הנסתר שהוא הם, הוא כולל כל מה שנפסל מן הקדשים. ואין לנו ללמוד בכך שנחשב הפיגול והנותר ללאו אחד, כי שני שמות הן, וכמו שכתבתי למעלה באסור הפגול בסדר צו (מצוה קמד). ומצינו שבאו בהם שני כתובים לגבי הענש, דכתיב בפגול בסדר צו (ויקרא ז יח) ואם האכל יאכל וגוי, וכתוב בתריה והנפש האוכלת עונה תשא, ונשיאות עון זה הוא כרת כמו שנלמד בגזרה שוה מנותר, וכתוב הכא גבי נותר (שפיט ו ח) והנותר עד יום השלישי פגול הוא לא ירצה ואוכליו עונו ישא כי את קדש יי חלל ונכרתה וגוי. ועל כן, אף על פי שאזהרת שניהם ממקרא אחד, לא נמנע מפני כן לחשבם שני לאוין. וכן אמרו במעילה (יז, ב) הפגול והנותר אין מצטרפין זה עם זה, מפני שהן שני שמות וכו' כמו שמפרש שם, שיש דברים שאין מצטרפין בהן ויש שמצטרפין בהן.

משרשי המצוה. כתבתי באסור פגול מה שידעתי.

מדיני הנותר. מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים לה, א) אכל מן העור או מן המרק או מן התבלין או מן האלל או מן המראה או מן הגידים ומן הקרניים ומן הטלפים ומן הצפרניים ומן החרטום, מביצי העוף, מן הנוצה אינו חיב כרת. וכן בדם (שם מה, ב) אין חיב בו משום נותר, וכן בלבונה והקטרת והעצים, וכמו שכתבנו בפגול. אבל מן השליל או מן השליא חיב כרת. וכן מה שאמדו (שם א) כי קדשי הגוים, כלומר נדרים ונדבות שמקבלין מהן אין בהן משום נותר ופגול. ויתר פרטי אסור הנותר וגם הפגול, יתבארו בהרבה מקומות מסדר קדשים [הלכות פסולי המוקדשין פרק א].

ונוהג אסור זה בזמן הבית בזכרים ונקבות. ועובר עליו ואכל כזית נותר במזיד חיב כרת, בשוגג חיב להביא חטאת קבועה, וכן הדין אם אכל כזית מנותר ופגול ביחד, דלענין אכילה מצטרפים הן (עי, מעילה יז ב).

רטז. להניח פאה בשדה.

להניח פאה מן התבואה, שנאמר (ויקרא יט) לעני ולגר תעזוב אותם, אחר שזכר לא תכלה פאת שדך. ופרוש גר, זה גר צדק (עי, ספרא ג ד), וכן כל גר האמור במתנות עניים, שהרי כתוב במעשר עני (דברים כו יב) לגר ליתום ולא למנה. וזה ודאי גר צדק הוא מן הסתם, שעדיו בצדו, והוא הדין לכל מתנות עניים. ואף על פי כן אמרו זכרונם לברכה (גיטין נט, ב) שאין מונעין אותן מעניי עובדי גוים מפני דרכי שלום. וענין הפאה הוא שיניח האדם בעת שיקצר תבואתו מעט מן התבואה בקצה השדה, ואין לשזור זה שעור מן התורה, אבל חכמים נתנו שעור בדבר (פאה א, ב) והוא חלק אחד מששים.

משרשי המצוה. כי השם ברוך הוא רצה להיות עמו אשר בחר, מעטרים בכל מדה טובה ויקרה ושיהיה להם נפש בר [ו] כה ורוח נדיבה. וכבר כתבתי (מצוה טז) כי מתוך הפעלות, תתפעל הנפש ותהיה טובה ותחול ברכת השם בה. ואין ספק כי בהותיר האדם חלק אחד מפרותיו בשדהו ויפקירם שיהנו בו הצריכים, תראה בנפשו שבע רצון ורוח נכון ומבורך, וכי השם יתברך השבעו בטובו וגם נפשו בטוב תלין, והמאסף הכל אל הבית ולא ישאיר אחריו ברכה שיהנו בס האביונים אשר ראו השדה בקמותיה ויתאוו תאוה אליה למלא נפשם בה כי רעבו, יורה בנפשו בלי ספק רע לב ונפש רעה וגם רעה תבואהו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (סוטה ה, ב) במדה שאדם מודד, בה מודדין לו. וזה הענין יספיק לנו על צד הפשט גם בלקט ושכחה ופרט הכרם ועוללות.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין קלז, א), שאחד הקוצר או התולש חיב בפאה, ואף על פי שהכתוב אומר ובקצרכם קוצר לאו דוקא, ואם עבר וקצר הכל (ב"ק צד, א) נותן מעט מן הקצור לעניים. ומה שאמרו זכרונם לברכה (חולין קלא, א), שאין במתנות עניים אלו טובת הנאה לבעלים אלא הם נוטלין אותן בעל כרחם. ודין מאימתי כל אדם מתרין בהם. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם קלד, ב), שאם אין עניים שיטלו הפאה שמתר לבעל השדה לטלה, שנאמר לעני ולגר, ודרשו זכרונם לברכה ולא לעורבים ולעטלפים. וכלל זה נתנו ז"ל בחיוב הפאה, בין בפאה של תבואה או של אילן, כל אכל שגדולו מן הארץ ונשמר ונלקט כלו כאחד ומכניסין אותו לקיום, כגון התבואה והקטנית והחרובין והאגוזים ושקדים וענבים וזיתים ותמרים, וכל כיוצא באלו שיש בהן חמש דרכים אלו שאמרנו חיב בפאה, אבל אסטיס ופואה וכיוצא בהן פטורין מפני שאינן אכל, וכן כמהין ופטוריות פטורין לפי שאינן נשמר, וכן תאנים אינן חיבין לפי שאין לקיטתן כאחד, וכן הירק פטור לפי שאין מכניסין אותו לקיום (ע"י שבת סח, א).

וכן מה שאמרו זכרונם לבדכה (ירושלמי פאה פ"ד ה"ד), שאין חיוב הפאה אלא לאחר שהביאו הפרות שלישי, ושאינן מניחין הפאה אלא בסוף השדה כדי שידעו העניים מקומה (שבת כג א). ודין האחין שחלקו השדה מה דינם (פאה ג ה) בפאה, וכן השתפין שחלקו, ודין המוכר מקומות משדהו לאנשים, ודין (שם ד א) עני אחד אומר לחלק הפאה ביניהם וחבריו אומרים לבוז, ששומעין לאחד, ואפילו כנגד כמה לפי שהוא אומר כהלכה, ודין (שם שם ה) באיזה עונות ביום מחלקין הפאה, ודין (שם שם ג) עני שנטל מקצת פאה וזרק על השאר או שפרש טליתו עליה, ודין עניים העומדים על הפאה שאם בא עני ונטלה זכה בה. לפי שאין עני זוכה בלקט שכחה ופאה ולא כל אדם בסלע של מציאה עד שיגיע לידו (ע"י ב"מ קיח א), וכן מה שאמרו זכרונם לבדכה (שם א, ב) שאדם חיב להוסיף בפאה לפי גדל השדה ולפי רב העניים ולפי ברכת הזרע, ויתר רבי פרטיה, במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת פאה.

ונוהגת מן התודה בזכרים ונקבות בין בישראל בין בכהן ולוי, ובארץ ישראל דוקא, ובזמן שישדאל שם כתרומה וכמעשרות, כדעת הרמב"ם זכרונם לברכה (תרומות א, כו) שאמר כי תרומה ומעשרות אינן נוהגין אלא בארץ ובזמן שישראל שם דוקא, וכמו שנכתב בעזרת השם בסדר שופטים במצות הפרשת תרומה גדולה (מצוה תקז), ומדרבנן נוהגת אפילו בחוצה לארץ, וכתב הוא זכרונם לברכה (מתנות עניים א, יד) שיראה לו דהוא הדין לשאר מתנות עניים שהן כלן נוהגות בחוצה לארץ מדברי סופרים והעובר עליה ולא הניח פאה בארץ בזמן שהיא בישובה בטל עשה זה וחיב לתת מן הפירות שעור הפאה לעניים, ואם אבדו או נשרפו כל הפרות קדם שיתן מהם כלום לעניים לוקה משום לאו דלא תכלה פאת שדך (לקמן מצוה ר"ז) וגו', מכיון שאין בידו עוד לתקן הלאו, אבל כל זמן שיש בידו מן

הפרות, נותן מהן ופטור בכך, לפי שהלאו הזה הוא לאו הנתק לעשה, וכן לאו דלקט (מצוה ריט), כמו שהתבאר בפאה ובמכות [י"ד סי' של"ב].

ריז. שלא לכלות הפאה בשדה.

שלא לקצר כל הזרוע, אבל יעזב ממנו שארית לעניים בקצה השדה, שנאמר (ויקרא יט ט) לא תכלה פאת שדך בקצרך. וזה הלאו ניתק לעשה, שנאמר (שם י) לעני ולגר תעזב אתם וגו' כלומר, שאם עבר וקצר כל השדה, שיתן לעניים מן הקצור שעור פאה, והוא חלק אחד מששים מדרבנן שחיבוננו כן, אבל מן התורה, אין לה שעור, כדתנן (פאה א א) : אלו דברים שאין להם שעור הפאה וכו'.

משרשי המצוה ודיניה וכל עניניה. כתבתי למעלה במצות עשה שבסדר זה (מצוה רטז) מה שידעתי בה.

ריח. לעזב הלקט בשדה.

לעזב הלקט לעניים, והוא מה שנופל מתוך המגל בשעת קצירה או מתוך היד בשעת תלישה, שנאמר בלקט (ויקרא יט י) לעני ולגר תעזב אותם.

משרשי המצוה. כתבתי במצות הפאה (מצוה רטז) מה שידעתי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פאה ו, ה) : שבולת אחת או שתים לקט, שלש אינם לקט, כלומר, שאם נפלו שלש שבלים או יותר ביחד מיד הקוצר שלשתן לבעל השדה, שאין דין לקט אלה במועט ודוקא שנפל הלקט מן הקוצר בלא אנס (שם ד, י), אבל הכהו קוץ בידו ונפל, אין זה לקט, וספק לקט לקט שנאמר (תהלים פב ג) עני ורש הצדיקו, צדק משלך ותן לו. ודין (שם) תבואה הנמצאת בחורי הנמלים, ודין (שם ה, ב) שבולת של לקט שנתערבה בגדיש. ויתר פרטיה, מבוארים במסכת פאה. ולענין באיזה מקום נוהגת ומי חייב בה וענש העובר עליה, הכל כמו בפאה.

רי"ט. שלא לקחת שבלים הנופלים בשעת הקציר.

שלא לקחת שבלים הנופלות בשעת הקציר, אבל נעזב אותם לעניים, שנאמר (ויקרא י"ט ט) ולקט קצירך לא תלקט, וזה גם כן נתק לעשה כמו שבארנו בפאה (מצוד רי"ז). וכל ענין מצוה זו גם כן תמצא לקמן במצוה עשה של לקט (מצוה רכ"א). רכ"א.

רכ. מצות הנחת פאת הכרם.

להניח פאה בכרם, ופאה זו של כרם הוציאה הכתוב בלשון עוללות. כלומר, שנצטוינו שנשאיר כל העוללות בכרם לפאה, וזהו דכתיב (ויקרא י"ט ט) לעני ולגר תעזב אתם. אחר שזכר וכרמך לא תעולל, זהו דעת הרמב"ם זכרונו לברכה בעוללות הכרם שהם במקום פאה שבשאר אילנות. והרמב"ן זכרונו לברכה, לא פרש כן. ובלאו דוכרמך לא תעולל שהוא בסדר זה (מצוה רכ"א), אכתב עקר מחלקתם בארכה. ועוד אבאר שם, פאה בכל האילנות מנין, וכל עניני המצוה כמנהגי, בעזרת השם.

רכ"א. שלא לכלות פאת הכרם.

שלא לכלות כל פרות הכרם בעת הבציר, אבל יניח מהם פאה לעניים, שנאמר (ויקרא י"ט ט) וכרמך לא תעולל, וזהו פאת הכרם, כן כתב הרמב"ם זכרונו לברכה. ועוד אמר כי מה שכתוב (דברים כ"ד כ) לא תפאר אחרריך בזיתים, יורה גם כן על פאת הזית, כי פאת הזיתים נקראים פארות, ופאת הכרם עוללות. ומשניהם נלמד לכל האילנות. והרמב"ן זכרונו לברכה (בהקדמתו לפרטי המצוות) השיג עליו בזה ואמר, כי כלו טעות, ואמר כי לאו ד-"וכרמך" מיחד דוקא בכרם, והוא שנניח בה כל הענבים הקטנים שאין להם כתף ונטף, ופרוש כתף פסיגין (אשכולות) זה על גבי זה נטף, תלויות כלן ויורדות. ונמצא לפי זה שעוללות הן הענבים הקטנים הנמצאים בכרמים לפעמים, הנקראין בלע"ז גטימא"ש, וזהו דבר מועט בודאי לפי הנראה בכרמים שלנו. וכן אמרו זכרונם לברכה (פאה ז, ד) איזהו עוללות? כל שאין לו לא כתף ולא נטף.

ומלבד חיוב זה של עוללות, יש עלינו חיוב להניח פאה. ובפאת הכרם לא בא עליה כתוב מבאר אלא דגמרינן אחרין אחרין מזיתים, וכדאמרינן בגמרא חלין (קלא, א) בפרוש ארבע מתנות שבכרם הפרט והעוללות השכחה והפאה. שנים שבאילן השכחה והפאה. וגמר שם פאה בכרם מדכתיב בה (שם כא) לא תעולל אחרין, ואמר רבי לוי: אחרין זו שכחה, כלומר מה שישאר אחרין דהינו שכחה ופאה גמרינן אחרין אחרין (שם ס) מזיתים, דכתיב בזית כי תחבט זיתך לא תפאר אחרין, ותנא דבי רבי ישמעאל שלא תטל תפארתו ממנו, דהינו פאה. וילמד הרמב"ן זכרונו לברכה, פאה בכל האילנות מזית, שחיב הכתוב בה פאה בפרוש, ומכרם שלמדנוהו מלשון אחרין. ואמר הוא זכרונו לברכה, כי הרמב"ם זכרונו לברכה כתב הענין בתקון בחבורו הגדול (הלכות מתנת עניים ד יז). ומכלל מחלקתם זה אין לנו תוספת וגרוע בחשבון הלאוין, שאין המחלקת אלא שהרמב"ם זכרונו לברכה יפרש לא תעולל לפאה, והרמב"ן זכרונו לברכה מפרש אותן לעוללות ממש, וילמד מלשון אחרין פאה בכרם, כמו שכתבנו דגמרינן אחרין אחרין מזיתים. וזה הלאו גם כן נתק לעשה, שאם עבר וכלה הכל, שחיב לתת העוללות לעניים [מתנות עניים פ"ד].

משרשי המצוה ודיניה. כתבתי למעלה בסדר זה במצות פאה (מצוה רטז) בקצת, ושם כתוב באיזה מקום נוהגת היא וכל שאר מתנות עניים, ושפרטי מצות פאה מבארים במסכת פאה. ועוד יש לנו לכתב כאן מה שאמרו זכרונם לברכה (פאה ז ז) בעוללות. שאם היה הכרם כלו עוללות כלו הוא לעניים, שנאמר וכרמך לא תעולל, ודרשו זכרונם לברכה (שם) אפילו כלה עוללות. ואין העניים זוכים לקח העוללות עד שיתחיל בעל הכרם לבצר כרמו, שנאמר (דבויס כד כא) כי תבצר כרמך לא תעולל.

רכב. מצות הנחת פרט הכרם.

לעזב פרט הכרם לעניים והוא מה שיתפרד ויפל מן הענבים בשעת בצירה, שנאמר (ויקרא יט ז) לעני ולגר תעזב אותם, אחר שזכר

ופרט כרמך לא תלקט. ובלאו דלא תלקט (מצוה רכג) שלאחר זה אכתב כל עניני המצוה בעזרת השם.

רכג. שלא ללקט פרט הכרם.

שלא (ג) ללקט פרט הכרם אבל נעזב אותם לעניים, שנאמר (ויקרא יט ז) ופרט כרמך לא תלקט. והוא הגרעינים הנושרין בשעת קטיפת הענבים, והוא הדין לשאר האילנות הדומין לכרם, שנתחיבנו שלא ללקט הגרעינין הנושרין. (ריש מ"ע).

רמז משרשי המצוה. כענין שכתבנו למעלה בפאה (מצוה רטז).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פאה ו, ה) איזהו פרט? זה גרגיר אחד או שני גרגרים הנפרטים מן האשכל בשעת הבצירה, אבל שלשה גרגרין שנפלו בבת אחת אינו פרט. היה בוצר ומשליך לארץ כשמפנה האשכולות אפילו חצי אשכל הנמצא שם פרט, וכן אשכל שלם שנפרט שם הרי הוא פרט. והמניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שבוצר הרי זה גוזל את העניים (פאה ז, ה). ויתר פרטיה, במסכת פאה [יו"ד סימן שלב].

וענין המצוה באיזה מקום נוהגת ובמי, כתוב למעלה במצות פאה (מצוה רטז).
רטז

רכד. שלא לגנב שום ממון.

שלא לגנב שום ממון, שנאמר (ויקרא יט יא) לא תגנבו, ואמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פו א), שזה אזהרה לגונב ממון. וענין הגנבה הוא כמו שפרשנו בסדר משפטים (מצוה נד).

שרש מצוה זו. ידוע, כי היא מן המצות שהשכל מחיבם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ סא, ב) שאסור מן התורה לגנב אפילו על מנת להחזיר או על מנת למקט, כלומר להכעיס בעל הגניבה ולהבהילו לשעה ולהחזיר לו הדבר אחר כך. וכן אמרו בספרא (קדושים ב א ב) לפי שנאמר בגניבה (שמות כב ג) שנים ישלם למדנו ענש, אזהרה מנין? תלמוד לומר לא תגנבו. לא תגנבו אפילו על מנת למקט, לא תגנבו על מנת לשלם ארבעה וחמשה.

ודין הגונב סלע מכיס חברו או מביתו והחזיר הדבר הגנוב למקומו לדעת בעליו או שלא לדעתו מה דינו, ובאי זה צד מנין פוטרו, והחלוק שיש בענין זה בין דבר שיש בו רוח חיים, כגון בהמות למה שאין בו רוח חיים וכמו שבא בבבא קמא פרק עשירי (ק"ח, א). ומה שאמרו (שם ב) שאסור

לקנות מיד גנב מפני שמחזיק ידי עוברי עברה, וכן כל דבר שחזקתו שהוא גנוב, אסור לקח אותו, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה שאין לוקחין מן הרועים צמר, חלב וגדיים, וכן אין לוקחין משומרי עצים או פרות אלא במקומות ידועים, וכן אין לוקחין מן הנשים ומן העבדים ומן הקטנים אלא דברים ידועים, ודרך כלל אמרו, וכלם שאמרו הטמן, אסור לקח מהם.

ומה שאמרו (שם קטו, א) כי לגנב מפרסם לא עשו בו תקנת השוק, ומחזיר הלוקח ממנו הכלי בלא דמים, והוא יעשה דין עם הגנב, אבל אם אינו מפרסם יש בו תקנת השוק, ומחזיר בעל הגנבה מעותיו ללוקח ונוטל כליו, ואחר כך יעשה הוא דין עם הגנב. וכתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (גניבה א א) וזה לשונו, כל הגונב משהו פרוטה ולמעלה, עובר על לא תעשה, שנאמר לא תגנבו, ואין לוקחין על לאו זה לפי שנתן להשבון. ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי ואחד הגונב את הגדול או את הקטן, עד כאן. ויתר פרטיה, בקמא פרק עשירי ובמקומות אחרים [ח"מ סי' שמח].

ונוהג אסור בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על לאו זה וגנב חיב לשלם, כמו שמפרש בכתוב (שמות כא לו כב ג). אם גנב דינר או כסות או חמור או גמל משלם שנים בדמיהם, ונמצא מפסיד כשעור שבקש לחסר חברו. ותשלומי כפל נוהגין בכל דבר חוץ משור ושה, שיש בהן צדדין שמשלמין עליהן ארבעה וחמשה, כגון שטבח ומכר, כמו שבא בכתוב מבאר. וכשמשלם כפל או ארבעה וחמשה בשור ושה דוקא שהעידו עליו עדים ושלם על פיהם בבית דין אבל מודה מעצמו (שם עה, א) פטור עם תשלום הקרן לבד, שנאמר (ויקרא כב יח) אשר ירשען אלהים ישלם שנים, ודרשו זכרונם לברכה (שם סד ב) פרט למרשיע את עצמו. והוא הדין לכל קנסות, שהמודה בהן פטור. וכבר כתבתי למעלה (מצוה מט) שאין דנין דיני קנסות אלא בארץ.

רכה. שלא נכחש על ממון שיש מאחר בידינו.

שלא נכחש במה שהפקד בידינו ובכל מה שיש לזולתנו עלינו, שנאמר (ויקרא יט יא) לא תכחשו. ובא הפרוש (שבועות לו ב), שבממון הכתוב מדבר. ולשון ספרא (קדושים ב ג) לפי שנאמר וכחש בה ונשבע על שקר. למדנו ענש, אזהרה מנין, תלמוד לומר ולא תכחשו. גם זאת מן המצות שהשכל מעיד בהן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ ה ב) שהכופר בפקדון פסול לעדות, ואף על פי שלא נשבע. ואמרו בגמרא ודוקא דאמרי סהדי

דההיא שעתא הוה פקדון בביתיה. פרטיה, מבארין במקומות ממסכת שבועות (לז, ב) [ח"מ סימן צ"ד].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה וכחש בעמיתו בדבר שבממון עבר על לאו זה, והוא כעובר על מצות מלך, אבל אין בו מלקות.

רכו. שלא לשבע על כפירת ממון.

שלא נשבע על ההכחשה שנאמר (ויקרא יט יא) ולא תשקרו, כלומר שאם כפר איש בפקדון, עבר על לא תכחשו. ואם נשבע לו על הכפירה אחר כך עבר על ולא תשקרו, שכן בא לנו פרוש זה הכתוב שהוא להזהיר על הנשבע בכפירת ממון, וכמו שבא בספרא (קדושים ב ג) ולא תשקרו. מה תלמוד לומר? לפי שנאמר (שם ה כב) ונשבע על שקר, למדנו ענש, אזהרה מניין? תלמוד לומר לא תשקרו. ונתבאר במסכת שבועות (כא, ב), שכל מי שישבע שבועת שקר על כפירת ממון, עובר בשני לאוין משום (שם יט יב) ולא תשבעו בשמי לשקר, ומשום ולא תשקרו איש בעמיתו.

משרשי אסור השבועה לשקר, כתבתי בפרשת וישמע יתרו במצות לא תשא (מצוה לב).

ודיני מצוה זו בפרק חמישי משבועות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ושקר ונשבע על הכפירה במזיד לוקה, ואף על פי שאין בו מעשה מחמר השבועה חיבתו התורה מלקות.

רכז. שלא לשבע לשקר.

שלא נשבע לשקר, שנאמר (ויקרא יט יב) ולא תשבעו בשמי לשקר. ופרשו זכרונם לברכה (שבועות כא, א) שזה הכתוב יזהיר על שבועת בטוי. ושבועת בטוי היא מה שנאמר בתורה (שם ה ד) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב. והיא נחלקת לארבעה חלקים שתים להבא ושתים

לשעבר, כגון שנשבע על דבר שנעשה או לא נעשה, ועל דבר שעתיד להיות שיעשה אותו או לא יעשה. ואין שבועת בטוי נוהגת אלא בדברים שאפשר לו לאדם לעשותם בין להבא או לשעבר. כיצד לשעבר? אכלתי או לא אכלתי, וכן זרקתי או לא זרקתי אבן לים. וכיצד להבא? אכל או לא אכל, או אזרק או לא אזרק. אבל בדברים שיש בהן מונע מן התורה אין שבועת בטוי נוהגת בהן, שאין השבועה חלה אלא על דבר הרשות שאם רצה עושהו ואם רצה לא יעשהו, שנאמר (שם) להרע או להיטיב, אבל בכל דבר מצוה, חיוב עליו לעשותו, לפיכך אין שבועת בטוי חלה עליו בין להבא בין לשעבר, כגון שנשבע לקיים מצוה ולא קימה, וכן אם נשבע שקיים מצוה והוא לא קימה, דכמו שאין חיוב חל בדבר מצוה להבא, כן אינו חל עליו לשעבר. וכן מתבאר הענין במקומו בשבועות (כו, א).

ומן הטעם הזה שאמרנו, שאין חיוב השבועה חל אלא במה שהוא ברשותו לעשות, פטרו זכרונם לברכה גם כן משבועת בטוי כל הנשבע להרע לאחרים, מפני שהוא מצוה שלא להרע לחברו. וכתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (שבועות ה, טז) כי ידאה לו שהוא לוקה מכל מקום משום שבועת שוא. והנשבע להרע לעצמו, אף על פי שאינו רשאי, חיב משום שבועת בטוי אם לא הרע. נשבע להיטיב לאחרים בדבר שהוא בידו לעשות ולא עשה, חיב משום שבועת בטוי. ויתר רבי פרטי השבועות וענין התרן, יתבאר הכל יפה במסכת הבנויה על זה והיא מסכת שבועות. וכבר כתבתי יותר מזה בענין מצוה זו והארכתי במצות לא תשא בסדר וישמע יתרו (מצוה לב).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה אם היה מזיד, לוקה, ודוקא בעדים והתראה, כמו שידוע בכל המצות, ואם הוא שוגג, חיב להביא קרבן עולה ויורד. וכן אמרו שם בשבועות (שם ב) זו היא שבועת ביטוי, שחיבין על זדונה מלקות ועל שגגתה קרבן עולה ויורד. וזה שאמרו "זו היא", אין שם חדוש אחר אלא מצד שהקרבן הוא עולה ויורד.

רכת. שלא לעשק.

שלא נחזיק במה שיהיה בידנו מזולתנו דרך אנס או דרך דחיה ורמאות, כמו אנשי און שדוחים בני אדם לאמר להם לך ושב כדי לסבב שישאר להם מה שבידם מזולתם. וזאת היא מדה רעה ביותר, והרחיקתנו תורתנו השלמה ממנה והזהירה בכך בזה המקום, דכתיב (ויקרא יט ג) לא תעשק את רעך. כי מחזיק ממון מזולתו בזה הענין שאמרנו, נקרא עושק. ובכלל עושק הוא גם כן כל חיב לחברו ממון מעין ועושק

אותו, כגון כובש שכר שכיר וכיוצא בו, דלא בעינן שיבוא ממש ממון מיד העשוק ליד העושק, אבל כל שיש אצלו תביעת ממון מעין והוא דוחה אותו מחמת אלמות שיש בו או כל צד רמאות, נקרא עושק. ואף על פי שהעשק והגזלה והגנבה ענין אחד הוא עם היות שהמעשה חלוק זה מזה, כי כונת שלשתן שלא יקח האדם ממון מזולתו משום צד, לפי שבשלושה דרכים אלו יחמסו בני אדם זה את זה, פרטן הכתוב כלן והזהיר בכל אחד בפני עצמו, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה במציעא פרק המקבל (קיא, א) רבא אמר זהו עושק זהו גזל ולמה חלקן הכתוב? לעבור עליו בשני לאוין.

ופרוש ענין זה ועקר הטעם לפי דעתי הוא משני צדדין. האחד, שכל מה שרצה האל ברוך הוא להרחיק ממנו לטובתנו רחוק גדול, הרבה לנו בו אזהרות רבות. ועוד לנו תועלת נמצא ברבוי האזהרות. והוא כמו שאמרו זכרונם לברכה (מכות כג, ב), שרצה המקום לזכות את ישראל, ולפיכך הרבה להם מצות. והכונה להם באמרם מצות גם על האזהרות, שהרבה להם אזהרות הרבה במה שהיה אפשר להודיע באזהרה אחת, כמו בכאן שהיה אפשר להזהירנו דרך כלל לא תקחו ממון מזולתכם שלא כדין, ונתרבו האזהרות לנו בדבר, כדי שנקבל שכר הרבה על הפרישה מן העברה. וכמו כן בכל מקום שאמרו זכרונם לברכה לעבור עליו בהרבה לאוין, כן נפרש הדבר, שאין לפרש חלילה שירצה השם יתברך לבוא בעלילה על בריותיו, ולכן שירבה הנקם עליהם, כי חפץ השם ברוך הוא וברוך שמו לזכות בריותיו, לא לחיב, אבל יזרז אותם זרוז אחר זרוז למען ילמדו יקחו מוסר ויזכו בהתרחקם מן העברה זכות רב. וזה הטעם ליודעי דעת דבש וחלב.

שרש המצוה. ידוע, כי היא מן המצות שהשכל מחיב אותן.

דיני המצוה בבבא קמא, ועקר בפרק תשיעי ובפרק עשירי נח"מ סימן שנט].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליו ועשק את חבירו עבר על לאו זה, והוא לאו הנתק לעשה, כלומר שישב החמס אשר בכפיו וירצה את חבירו על שהקניטו והכעיסו. וכבר הודיעונו זרונם לברכה (ברכות לב א) שגדול כח בעלי תשובה. והרב הצרפתי (סמ"ג לרבינו משה מקוצי ל"ת קנו) כתב בחשבון המצות מכיון דאשכחן דאמר רבא דעשק וגזל חד הוא, לא נמנה לאו דעשק במנין הלאוין, והוא ימנה במקום זה ולא יהיה כקרח וכעדתו. כלומר שלא נחזיק במחלקת. ולדעתנו אנו אין כונת רבא שלא ימנו בשני לאוין אלא לעבר בגזל בשני לאוין, ובעשק גם כן, ומכיון שענין חלוק נמנה אותם בשני לאוין כמו הגזלה והגנבה, שאף על פי שענין שניהם הוא שלא נקח ממון מזולתנו אין ספק כי לשני לאוין הן נחשבין בתרי"ג מצות.

רכט. שלא לגזל.

שלא לגזל. כלומר, שלא נטל מה שאין לנו זכות בו בכוח ובזרע בפרסום, שנאמר (ויקרא יט יג) ולא תגזל, ובא הפרוש עליו, (בי"ק עט ב) שלשון גזלה נופל על החוטף דבר מיד חברו או הוציאו מרשותו בעל כרחו דרך אנס ובפרסום כענין שנאמר (שמואל ב כג כא) ויגזל את החנית מיד המצרי.

שרש המצוה ידוע, שהוא דבר שהשכל מרחיקו הרבה, וראוי להרחיקו, כי יודע הגוזל החלש ממנו כי בבא עליו תקיף ממנו יהיה גם הוא נגזל וכו', והוא סבה לחרבן הישוב.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין נו א) שאסור דאוריתא לגזל אפילו כל שהוא. אבל לאו דלא תגזל אינו חל אלא בשוה פרוטה, כי התורה לא תחייב אלא בדבר שהוא ממון, ופחות משוה פרוטה אינו נקרא ממון. אבל מכל מקום אסור הוא דבר תורה, כמו חצי שעור שאין לוקין עליו והוא אסור דאוריתא. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (גזילה ואבידה א, ב) אפילו גוי ועובד עבודה זרה, אסור לגזלו או לעשקו, ואם גזלו או עשקו יחזיר. ובגמרא (בי"ק קיט, א) אמרו זכרונם לברכה, שאפילו אנשים שמתר לאבד גופם, כגון המנין, אסור לאבד ממונם ולגזל או לגנב להם. ואמרו בטעם זה, שמא יצא מהן זרע ראוי ויהיה ממונם להם. ועוד אפשר לומר שכונתם זכרונם לברכה בהרחיקם זה, כדי שלא ירגיל האדם טבעו בכך, כי גריעות יהיה בנפש בהרגילה במדות הפחותות והרעות, והוא חבל חזק למשך העון (עפ"י ישעיהו ה יח).

וכן מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"ק צח ב), שהגוזל חייב להחזיר הגזלה עצמה, שנאמר (ויקרא ה כג) הגזלה אשר גזל. ופרשו זכרונם לברכה (שם) יחזיר כעין שגזל. ומפני כן אמרו, כי בדין הוא שאפילו גזל מריש פרוש קורה ובנאה בבירה, מקעקע כל הבירה ומחזיר מריש לבעליו, אלא מפני תקנת השבים תקנו (גיטין נה, א וברש"י ד"ה מפני), נותן את דמיה ויפטר. וכבר כתבנו למעלה (מצוה קל), איך יש כח ביד חכמים בזה. ודין הגוזל חברו בישוב ורצה להחזיר לו במדבר מה דינו, ודין הגוזל חברו והבליע לו בחשבון, שיצא ידי חובתו בכך, ואם החזיר לכיסו יצא, והוא שיש בה מעות, דקימא לן כרבי יצחק דאמר (בי"ק קיח, ב) אדם עשוי למשמש בכיסו וימנה מעותיו. ומנין שלא מדעת פוטר במה שאינו בעל חיים. ודין הגוזל ומת, בין שהאכיל הגזלה לבנים קדם יאוש או אחר יאוש, אם הניח קרקע, חיבין הבנים לשלם דמי הגזלה, אבל מן המטלטלין לא יהיו חיבין היתומים לשלם, אלא מפני תקנת הגאונים שתקנו כן שאפילו במלוה על

פה ישתעבדו מטלטלי דיתמי מפני תקון העולם. ודין הלוקח מן הגזלן כדין הלוקח מן הגנב שיש חלוק בין מפרסם לשאינו מפרסם. ומה שאמרו (שם ק"ט, א) שאסור להנות מאדם שחזקתו שכל שיש לו מן הגזל, אבל אם היה קצת מה שבידו שלא מן הגזל אף על פי שהוא מועט, מתר להנות ממנו עד שידע בברור שאותו דבר ממש שהוא נהנה בו גזול. ויתר דיני גזלה ודיני יאוש ושנוי רשות ושאר פרטיהן מבארים בפרקים תשיעי ועשירי מקמא [שם], וקצת מהן כתבתי בסדר ויקרא (במצוה קל).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה וגזל משהו פרוטה ולמעלה, עבר על לאו, אבל אין לוקין על לאו זה לפי שהוא נתק לעשה דהשבה, שנאמר והשיב את הגזלה וגוי ואפילו בטל עשה שבה, כלומר, ששרף את הגזלה או השליכה לים הגדול, מקום שאינה נמצאת לעולם, אינו לוקה, לפי שהוא לאו שנתן לתשלומין שישלם מה שהיתה שוה. ואם כפר בה ונשבע לשקר יוסיף החמש ויקריב אשם כמו שהתבאר בקמא ובסוף מכות (טז) א.

רל. שלא לאחר שכר שכיר.

שלא נאחר שכר שכיר, שנאמר (ויקרא י"ט יג) לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר. וזה הכתוב אמרו זכרונם לברכה (ב"מ ק"י, ב) שמדבר בשכיר יום, והאריכה התורה זמן פרעונו כל הלילה, שנאמר (שם) עד בקר, ובשכיר לילה למדנו במקום אחר, שזמן פרעונו כל היום, שנאמר (דברים כ"ד טו) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. ופרשו זכרונם לברכה (שם) שזה הכתוב מדבר בשכיר לילה. ולשון המשנה (שם), שכיר יום גובה כל הלילה, ושכיר לילה גובה כל היום. ואף על פי שבאו במצוה זו שני כתובים, אינם אלא מצוה אחת, והאחד נאמר להשלים דין המצוה, ואין לנו למנות מה שיבוא בתורה לתשלום דין המצוה [מצוה] בפני עצמה. וענין מצוה זו, שלא נאחר לשכיר פרעונו, אבל נפרעהו תוך זמן קצוב, זהו יסוד המצוה, ועם שני הלאוין אלו הנזכרים בה, ידענו זמן הפרעון בשכירין. בין שכיר יום בין שכיר לילה, מתי הוא. וזכר זה העקר בכל המצות, כי עקר גדול הוא בחשבון המצות, והוא העקר שהסכימו עליו שני עמודי העולם הרמב"ם זכרונו לברכה (בספר המצות ל"ח) והרמב"ן זכרונו לברכה.

משרשי המצוה. לפי שהשם ברוך הוא חפץ בקיום האדם אשר ברא, וידוע כי באחור המזונות, יאבד הגוף ועל כן צונו לתת שכר שכיר, כי אליו הוא נושא את נפשו. להתפדנס בו. ולפי הנראה, על כן שם גבול זמנו יום אחד ולא יותר, כי דרך בני אדם להתענות יום אחד לפעמים. ובפרוש הודיע הכתוב טעם הדבר באמרו (שם טו) ואליו הוא נושא את נפשו. ואף

על פי שדרשו בו זכרונם לברכה (שם קיב א) בענין אחר, פשטיה דקרא כמו שכתבנו משמע.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם קיא, א), שאחד שכר האדם והבהמה והכלים, יש בהם משום ביומו תתן שכרו, ומשום כל תלין. וכן מה שפרשו זכרונם לברכה (שם) ששכיר שעות של יום גובה כל היום, ושכיר שעות של לילה גובה כל הלילה, שכיר חדש שכיר שבת שכיר שנה שכיר שבוע יצא ביום גובה שכרו כל היום, יצא בלילה גובה שכרו כל הלילה. ודין נתן טליתו לאמן, גמרה והודיעו, כל זמן שהטלית ביד אמן, אינו עובר, נתנה לו ולא פרעו ביום שנתנה לו, עובר, שהקבלנות כשכירות, כן פרשו זכרונם לברכה.

ודין שליח ששכר פועלים מי עובר משום כל תלין הוא או בעל הבית, שהכל הולך לפי הלשון שאמר לפועלים. ומה שאמרו (שם) שאין השוכר עובר אלא בזמן שתבעו השכיר ולא נתן לו, אבל אם לא תבעו אינו עובר. [תוספת: או שתבעו ולא היה לו מה שיתן לו ואינו מוצא מי שילוהו אינו עובר, עד כאן]. וכן אם המחיה לפועל אצל אחר שיפרע לו השכר וקבל הפועל, פטור השוכר אף על פי שלא פרעו האחר אחר כך. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם קי, ב), שהמשהה שכר שכיר עד אחר זמנו אף על פי שכבר עבר בעשה ולא תעשה, חייב לתן לו מיד שיתבעהו, וכל זמן שישהה פרעונו אפילו אחר הזמן, עובר עוד על לאו של דבריהם זכרונם לברכה, וסמכו לזה המקרא שכתוב (משלי ג כח) אל תאמר לרעך לך ושוב וגו'. ודין השכיר שנשבע ונוטל כל זמן שתבע שכרו תוך זמנו, ואפילו היה השכיר קטן, גם הוא נשבע ונוטל, ונתנו זכרונם לברכה (שם קיב ב) טעם בזה לפי שבעל הבית טרוד בפועליו. ויתר פרטיה מבארים בפרק תשיעי ממציעא [ח"מ סימן שלט].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ועכב שכר שכיר עד אחר הזמן המגבל, בטל עשה ועובר על לאו ואין לוקין על לאו זה לפי שנתן להשבון, שהרי חייב הוא לשלם שכרו בכל עת. ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם קיא, א) בכובש שכר שכיר על דרך האזהרה, שעובר משום כל תעשוק ובל תגזל ובל תלין, ומשום לא תבוא עליו השמש. ואמרו (שם) בגר תושב שיש בו משום ביומו תתן שכרו, אבל אין עוברין בו משום כל תלין וזה הדין דגר תושב מפרש במשנה פרק המקבל וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה, דהוא הדין לבן נח.

רלא. שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה.

שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה. ואף על פי שאינו שומע הקללה, שנאמר (ויקרא יט יד) לא תקלל חרש. ובא הפרוש עליו מי שאינו שומע קללתך, וכן תרגם אונקלוס (שם). ולשון ספרא (קדושים ב יג) אין לי אלא חרש, מנין לרבות כל אדם? תלמוד לומר (שמות כב כז) בעמך לא תאר. אם כן למה נאמר חרש? מה חרש מיחד שהוא בחיים, יצא המת שאינו בחיים. אף על פי שאין בנו כח לדעת באי זה ענין תנוח הקללה במקלל ואי זה כח בדבור להביאה עליו, ידענו דרך כלל מכל בני העולם שחוששין לקללות, בין ישראל בין שאר האמות, ויאמרו שקללת בני אדם גם קללת הדיוט תעשה רשם במקלל ותדביק בו המארה והצער. ואחר דעתנו דבר זה מפי הבריות נאמר כי משרשי המצוה, שמנענו השם מהזיק בפינו לזולתנו כמו שמנענו מהזיק להם במעשה, וכעין ענין זה אמרו זכרונם לברכה (מו"ק יח א) ברית כרותה לשפתים. כלומר, שיש כח בדברי פי אדם.

ואפשר לנו לומר, לפי עניות דעתנו, כי בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני, וכמו שכתוב (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים. ותרגם לרוח ממללא, נתן בה כח רב לפעל אפילו במה שהוא חוץ ממנה, ועל כן ידענו ונראה תמיד כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים כנפש הצדיקים והחסידיים ימהרו דבריהם לפעל בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפרסם בין יודעי דעת ומביני מדע. ואפשר לומר עוד, כי הענין להשבית ריב בין בני אדם ולהיות ביניהם שלום, כי עוף השמים יוליד את הקול, ואולי יבואו דברי המקלל באזני מי שקלל. והרמב"ם זכרונם לברכה אמר (בסהמ"צ ל"ט שי"ז) בטעם מצוה זו כדי שלא יניע נפש המקלל אל הנקמה ולא ירגילנה לכעס. ועוד האריך בענין בספרו. ונראה לי מדבריו, שלא יראה הוא בדעתו נזק אל המקלל בקללה, אלא שתרחיק התורה הענין מצד המקלל, שלא ירגיל נפשו אל הנקמה וכעס ואל פחיתות המדות. וכל דברי רבותינו נקבל עם היות לבבנו נאחז במה שכתבנו יותר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות לה, א) שאסור לקלל בשום ענין, ומכל מקום אינו לוקה אלא המקלל בשם מן השמות כגון יה, שדי ואלוה וכיוצא בהן או בכנוי. ובכל לשון שקלל בשם או בכנוי מן הכנויין, כגון חנון, קנוא, וכיוצא בהן. חיב, שהשמות שקוראין בהן הגוים להקדוש ברוך הוא הרי הן בכלל הכנויין. ומה שאמרו (שם לו, א) שאפילו המקלל את עצמו לוקה, שנאמר (דברים ד ט) השמר לך ושמר נפשך מאד. ומה שאמרו במכילתא (ע"י סנהדרין סו א) לא תקלל חרש באמללין שבאדם. ועוד אמרו שם כשהכתוב אומר (שמות כב כז) ונשיא בעמך לא תאר וגו'. אחד דין ואחד נשיא במשמע, ומה תלמוד לומר אלהים לא תקלל? לחיב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. מכאן אמרו יש מדבר דבר אחד וחיב עליו משום ארבעה דברים, בן נשיא שקלל אביו חיב עליו משום האב ומשום דין ומשום נשיא ומשום בעמך לא תאר [ח"מ סי' כו].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה וקלל בשם או בכנוי אחד מישראל במזיד ויש עדים והתראה, לוקה, שזהו אחד משלשה לאוין (תמורה ג א), שאף על פי שאין בהן מעשה ולא נאמר בהן בפרוש בתורה מלקות לוקין עליהן, והשנים האחרים הם נשבע וממר, שמפרש בגמרא סנהדרין.

רלב. שלא להכשיל תם בדרך.

שלא להכשיל בני ישראל לתת להם עצה רעה, אבל נישיר אותם כשישאלו עצה, במה שנאמין שהוא ישר ועצה טובה, שנאמר (ויקרא יט יד) ולפני עור לא תתן מכשל. ולשון ספרא (ב יד) לפני סומא בדבר והיה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו. ואמרו זכרונם לברכה (שם) אל יאמר אדם לחברו מכר שדך וקח חמור, והוא עוקף עליו ונוטלה הימנו. וזה הלאו כולל כמו כן מי שיעזר עובר עברה, שהוא מביא אותו שיתפתה בזולת זה לעבר פעמים אחרים עוד, ומזה הצד אמרו זכרונם לברכה (בי"מ עה ב), במלוה ולוה ברבית ששניהם עוברים בלפני עור וגוי.

שרש המצוה. ידוע, כי תקון העולם וישובו הוא להדריך בני אדם ולתת להם בכל מעשיהם עצה טובה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה, בריש מסכת עבודה זרה (יד א) דאלפני מפקדין אבל אלפני דלפני לא מפקדין, ומפני כן פרשו שם (ו א), דכי בעיא לן בגמרא טעמא דמתניתין אי משום דאזיל ומודה אי משום לפני עור, דלא הוה מסתפק בטעמא דמתניתין אלא בלשאת ולתת עמהם, דיהיב ליה ישראל לגוי מידי דחזי לתקרובת, ובכי האי גונא אפשר דאכא ביה משום ולפני עור, אבל שאר מתניתין כלה, כגון להלוות ולפדען ולהשאילן משום דאזיל ומודה הוא אסורא, דמשום לפני עור לכא למימר, דשאלה בעינה הדרא, ולהלוותן ולפרען נמי, זוזי יהבינן להו זוזי לא חזו לתקרבת, מאי אמרת, דילמא זבין בהו תקרבת, הוה ליה לפני דלפני ובכי האי גונא לא מפקדין, כמו שאמרו, וכן כל כיוצא בזה. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (שם טו ב), שאסור למכר כל כלי מלחמה וכל דבר שיש בו נזק לרבים, אלא אם כן מוכרן כי היכי דמגנו עלן. וכן אסור למוכרו לישראל המוכרן לעכו"ם, וכן לישראל לסטים, ואסור הכל משום ולפני עור. ויתר פרטיה במקומות מהתלמוד בפזור [הלכות רוצח פי"א].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה והשיא את חברו לדעת עצה שאינה הוגנת לו או סיע אותו בדבר עברה, כגון המושיט

כוס יין לנזיר וכל כיוצא בזה עבר על לאו זה, והוא כעובר על מצות מלך, ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה.

רלג. שלא לעול המשפט.

שלא יעשה הדין עול בדין והעול יהיה בכל עת שיעבר על מה שצותה לנו התורה בענין הדין, אלא אם כן עשה ברצון בעלי הדין, ועל זה נאמר (ויקרא יט טו) לא תעשו עול במשפט.

שרש המצוה ידוע, כי במשפט צדק, יתקים ישוב בני אדם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (כתובות קה, א), שהמענה את הדין בכלל מעול המשפט הוא. ומה שאמרו (אבות א א) הוו מתונים בדין, כדי שלא יבואו לעול המשפט. ואמרו זכרונם לברכה (יבמות קט ב) שראוי למי שדן להמלך עם גדול ממנו אם הוא אצלו, ואמרו (אבות ד, ז) באזהרת ענין זה כל המונע עצמו מן הדין מונע ממנו איבה וגזל ושבועת שוא, וכל זה ללמדנו שהדבר צריך מתון וישוב הדעת הרבה כדי שלא יטעו בדין, כי הרבה דברים יש בדינים, וחכם גדול צריך להיות בדין, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (בי"ב קעה, ב) הרוצה להתחכם יעסק בדיני ממונות, שאין מקצע בתורה גדול מהן, שהם כמעין הנובע. והזהירונו גם כן (סנהדרין ח, א) שיהא חביב עלינו דין של פרוטה כדין של מאה מנה לדון אותו לאמתו. ומפני חמר הדין, שבחו הרבה מי שיכול להטיל פשרה בין בעלי הריב, ועליו נאמר (זכריה ח טו) אמת ומשפט שלום שפטו, שזהו משפט של שלום, וכן בדוד הוא אומר (שמואל ב ח טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו, אי זהו משפט שיש עמו צדקה? הוי אומר זהו מצוה. ויתר רבי האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה בהשוות הדין, ושאר פרטי המצוה, הם בפזור בסדר נזיקין, והעקר במסכת סנהדרין [ח"מ סי' יז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים כי להם המשפט. והעובר על ועשה עול במשפט, כלומר, שדן שלא כדין תורה לדעת עבר על לאו זה אבל אין לוקין עליו, דלאו שאין בו מעשה אלא דבור לבד, אין לוקין עליו, חוץ מאותן שמנינו למעלה (מצוה רלט), ועוד שהרי כל הדן שלא כדין תורה דינו חוזר, ולפיכך אין לוקין עליו, וכדאמרינן בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות (לג א), שכל הטועה בדבר משנה, לעולם חוזר. והענין לומר שכל הטועה לדון במה שהוא הפך כונת התורה, בלי ספק דינו בטל לגמרי, והרי הוא כאלו לא נאמר, ושם יתבאר שיש צדדין. שאם דן הדין בהפך האמת שדינו דין וחיב לשלם מביתו למי שעות לו דינו, ומכל זה לא יתחייב

מלקות, ואפילו עשה בו מעשה, וכגון שנשא ונתן ביד, מן הכלל שבידינו שכל לאו שנתן לתשלומין, אין לוקין עליו.

ואם לא שיארך הענין ונצא מגדר מלאכתנו באנו לפרש בארכה כל הצדדין שהדין חוזר, והצדדין שאינו חוזר וחיב הבית דין לשלם מביתו, והצדדין שאינו חוזר ופטור הבית דין לשלם. ומכללא דמלתא לפי הנראה, דכל היכא שדנו בלא קבלה ואכא בעיר גדול מהם וטעו ואפילו בשקול הדעת דינם חוזר, והוא שלא נשאו ונתנו ביד שאלו נשאו ונתנו ביד אין דינם חוזר, אבל חיבין לשלם, בענין אחר אין דינם חוזר. והיכא שדנו ברשות דלכא למימר דהוּו פושעים כשבאו לדון פטורים מלשלם. והיכא דלאו ברשות, אי נמי בכל צד דאכא למימר דהוּו פושעים כלל כשבאו לדון חיבים לשלם. וכל היכא דאמרי דינם חוזר, אפילו אבד או נאכל הדבר שדנו עליו פטורים מלשלם, אלא אם כן נשאו ונתנו בידם ממש, כיון שכן מדין מזיקין מיהת חיבים לשלם, הא לאו הכי פטורין. והא דאמרינן לעיל דכל שטועה בדבר משנה לעולם חוזר, פרשו לנו מורי ישמרו אל, דלאו דוקא משנה ממש, אלא אף כל שהוא מפרש בתלמוד בדברי האמוראין שהוא הלכה וטעה בה הדין גם זה טועה בדבר משנה יקרא. ועוד הפריזו על מדותם לומר עוד, שאפילו הטועה בדבר אחד שפסק אחד מן הגאונים או מן החכמים המפרסמים בינינו בחכמה כטועה בדבר משנה משוינן ליה, אלא אם כן יאמר אותו הבית דין שאע"פ שהיה יודע ונזכר דעת אותו הגאון או החכם לא יהיה דן כמוהו ולא ישוב בשבילו מלדון דיניו כדעתו, והוא שיהא ראוי לכך.

רלד. שלא לכבד גדול בדין.

שלא יכבד הדין אחד מבעלי הדין בשעת הריב, ואפילו היה גדול ונכבד ונשוא פנים, שנאמר (ויקרא יט טו) ולא תהדר פני גדול. ואמרו בספרא (קדושים ד ט) שלא תאמר עשיר הוא זה, בן גדולים הוא, היאך אבישנו, כלומר שלא אכבד אותו יותר מבעל דינו שאינו גדול כמוהו, לכך נאמר ולא תהדר פני גדול.

שרש המצוה ידוע, וכתבתיו בראש הסדר (מצוה רלה).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות ל, א) שלא יהא אחד יושב ואחד עומד אלא שניהם עומדין, כי בהיותם לפני הבית דין ראוי להם לעמד כאלו הם לפני שכינה, כי רוח אלהים שוכן בתוך עדת דיני ישראל, כמו שנאמד (תהלים פב א) אלהים נצב בעדת אל. ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה (שם ב), שאם רצו להושיב בעלי הדין הרשות בידם, ובמה

דברים אמורים? בשעת משא ומתן, אבל בגמר דין, מן החיוב הוא בעמידה, כמו שנאמר (שמות יח יג) ויעמד העם על משה. אלא שנהגו בכל בתי דיני ישראל מאחר התלמוד להושיבם מפני המחלקת, ואפילו העדים, שכתוב בהם (דברים יט יז) ועמדו שני האנשים נהגו גם כן היום להושיב (רמב"ם סנהדרין כא ה). ויתר פרטיה מבארים במקומות מסנהדרין ושבועות [שם].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם המשפט. ועובר עליה וכבד בעל דין אחד יותר מחברו במזיד עבר על לאו זה ובטל עשה שכתוב (ויקרא יט טו) בצדק תשפט עמיתך. ומה שהתירו זכרונם לברכה בזה ביתרון החכם על עם הארץ עם קצת שאר דיני המצוה, נכתב לקמן במצוה הבאה בסמוך (מצוה) רלה).

רלה. מצוה שישפט בצדק.

לשפט בצדק, שנאמר (ויקרא יט טו) בצדק תשפט עמיתך, ובא הפרוש שנצטוו הדינין להשוות בעלי הריב, כלומר, שלא יכבד הדין אחד. מבעלי הדין יותר מן האחר, וכן אמרו בספרא (קדושים ד ד) שלא יהא אחד מדבר כל צרכו, ואחד אומר לו קצר דבריך. וכן בפרק שבועת העדות (שבועות ל א), תנו רבנן בצדק תשפט עמיתך, שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דבריך. וכן בכלל מצוה זו, שכל איש שהוא חכם בדיני התורה וישר בדרכיו, שהוא מצוה שידין דין תורה בין בעלי הריב אם יש כח בידו, ואפילו יחיד יכול לדון מדין תורה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין ג, א) אחד דן את חברו דין תורה, שנאמר בצדק תשפט עמיתך. וחכמים הזהירו (אבות ד ח), שלא יהא אדם דן יחידי. ועוד יש בכלל מצוה זו, שראוי לכל אדם לדון את חברו לכף זכות ולא יפרש מעשיו ודבריו אלא לטוב.

שרש המצוה נגלה הוא, כי בהשוות הדין יתישב העולם, ואם יכבד הדין את האחד מבעלי הדין על האחר יפחד בעל הריב מלהגיד כל טענותיו לפניו, ומתוך כך יצא המשפט מעקל. ובמה שאמרנו שמצוה על החכם בדברי תורה והוא איש ישר לדון בין החולקים, שזהו בכלל המצוה, כמו כן, גם בזה תועלת, כי החכם והישר, ידין דין אמת. ואם הוא היודע לא ירצה לשפט ישפטו שאר בני אדם שאינם חכמים ויטו הדין על האחד מבעלי הדין בלי ידיעה. גם במה שאמרנו שכל אדם חייב לדון חברו לכף זכות, שהוא בכלל המצוה, יהיה סבה להיות בין אנשים שלום ורעות, ונמצא שעקר כל כונת המצוה להועיל בישוב בני אדם עם ישר הדין ולתת ביניהם שלום עם סלוק החשד איש באיש.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות לא א) ששני בעלי דין שהיה האחד לבוש בגדים יקרים והשני בגדים בלויים, אומרים למכבד הלבישהו כמותך או לבש כמותו ואחר כך נדין ביניכם, כדי שתהיו שוין, ועכשו בזמננו לא ראינו בית דין שעשה כן. ועוד אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם סנהדרין כא ג) שמצוה להושיבם בשוה, ולא האחד למעלה מחברו או האחד בישיבה והאחר בעמידה, רק בתלמיד חכם ועם הארץ שאמרו בהם מושיבין החכם ואומרים לעם הארץ שב, ואם לא ישב אין מקפידין על כך (שם ה"ד). ואמרו זכרונם לברכה (שם ה"ו) שאם באו לפניך הרבה דינין ויש ביניהן דין יתום ואלמנה, שמצוה להקדימן, שנאמר (ישעיהו א יז) שפטו יתום ריבו אלמנה. כלומר, שבדינם נצטוינו לזרז יותר מבדין אחרים. וכן אמרו זכרונם לברכה (כתובות קה ב), שדין תלמיד חכם קדם לדין עם הארץ, ודין אשה קדם לדין איש, לפי שבשת האשה מרבה, וכל זה שאמרנו בכלל בצדק תשפט הוא. וענינים אלו עם יתר פרטי המצוה, במקומות מפזרים בתלמוד, ומהן הרבה בסנהדרין ושבועות [ח"מ סימן יז].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שהן חיבין לדון ולא הנקבות. ואולם גם הנקבות חיבות במה שאמרנו שהוא בכלל מצוה זו, והוא

לדון	החבר	לכף	זכות.
------	------	-----	-------

רלו. שלא לרגל.

שנמנענו מרכילות, שנאמר (ויקרא יט טז) לא תלך רכיל. והענין הוא, שאם נשמע אדם מדבר רע בחברו, שלא נלך אליו ונספר לו פלוני מדבר כך וכך, אלא אם כן תהיה כונתנו לסלק הנזקין ולהשבית ריב. ואמרו זכרונם לברכה (כתובות מו, א) בפרוש רכיל רך לזה וקשה לזה, דבר אחר לא תהא כרוכל, מטעין דברים והולך.

משרשי המצוה. כי השם חפץ בטובת הבריות אשר ברא וצונו בזה כדי להיות שלום בינינו כי הרכילות מביא לריב ומצה.

פרטי המצוה ורב האזהרות שהזהירונו זכרונם לברכה על הרכילות ועל לשון הרע שתפו, יתבארו במקומות מהתלמוד ובמדרשות בפזור [ה' דעות פ"ז]. ובפרוש אמרו (ערכין טו ב) בלשון הרע. שממית האומרו והמקבלו [ו] שנאמר עליו, והמקבלו יותר מכלן, והזהירו הרבה עליו עד שאמרו דרך משל (בי"מ נט ב): מאן דאית [ליה] זקיפא בדקתיה, לא לימא זקוף ביניתא. ואמרו (ערכין טז א) כי בכלל אבק לשון הרע הוא המשבח חברו בפני שונאו, שנאמר (משלי כז יד) מברך רעהו וגו'.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה ורגל על לשונו עובר על לאו, והוא כעובר על מצות מלך, ואין בו מלקות, לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להלקות מלבד רצועה של עגל ושל פרות. ואף על פי שאין בלאו הזה מלקות לפי שאין בו מעשה, פעמים שיש בו אפילו חיוב מיתה, כידוע בדין מוסר. וזה הדין התיירו חכמים לעשות אפילו בחוצה לארץ לתקון העולם, מוטב ימות איש אחד ולא יזיק ויאבד לרבים גופם או אפילו ממונם.

ואכתב לך בני מעט ממה שיש בגמרא בענין זה, ואם תזכה לדעת תראה הכל במקומו. גרסינן בפרק הגוזל בתרא (בי"ק קטז ב) ההוא גברא דאחוי כריא דחטי דבי ריש גלותא, חיביה רב נחמן לשלומה, וטעמא משום דינא דגרמי (שם קיז ב). ודוקא שהראה מעצמו אבל מתוך האנס, פטור, וכדתניא (שם קיז, א) ישראל שאנסוהו גוים והראה ממון חברו פטור. ופרשו מורינו זכרונם לברכה, דלא סוף דבר אנסוהו בגופו אלא אפילו אנסוהו בממון שיקחו לו ממון אם לא יראה ממון חברו והראהו פטור, דכל מראה על ידי אנס פטור ואינו חייב בראה מעצמו. וכן כתב הרב רבי אברהם בר רבי דוד זכרונם לברכה. ואם נשא ונתן ביד חייב, ואפילו על ידי אנס נפשות. ואם תאמר אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש, יש לומר מי אמרינן ליה ימות? יתן וישלם קאמרינן ליה, ולא יציל עצמו בממון חברו, ואפילו בנרדף שהיה בורח מפני רודף ושבר כלים חייב, ואף על פי שלא שברן בכונה אלא בלא כונה, ובשעה שהיה בורח להנצל, וכל שכן נשא ונתן ביד שחייב בתשלומין.

ואם לאחר שהראה מתוך האנס נשא ונתן ביד, משעה שהראה רואין את הדבר כאלו נשרף ושוב אינו מתחייב עליו משום נשא ונתן, ומשום שהראה נמי אינו חייב כיון שהראה מתוך האנס כדכתיבנא. והכי אמרינן התם ההוא גברא דאחוי חמרא דרב מרי ורב פנחס בני דרב פפא, פרוש מתוך האנס. אמרי ליה דרי ואמטי, דרא ואמטי. ואסיקנא, דכיון דאוקמינהו עלויה, מקלא קליא ושוב אינו מתחייב עליו. והיכא דהראה מעצמו בלא טענת אנס חייב מיתה ותשלומין, דגרסינן התם ההוא גברא דהוה בעי דנחוי בי תבנא דחבריה אתא לקמיה דרב, אמר ליה רב לא תעבד הכי כלומר התרה בו לא הוה צאית הוה יתיב רב כהנא קמיה דרב, קם רב כהנא שמטיה לקועיה כלומר הרגו והכי מוכח הא דאמר ליה רב לרב כהנא האידנא מלכותא דפרסאי היא וקפדי אשפיכות דמים. ואמרינן נמי בגמרא (שם קיט א), גבי מאן דאבעיא לן ממון מוסד אם מתר לאבדו, ומהדרינן ליה, לא יהא ממונו חמור מגופו, אלמא דגופו מתר לאבדו, מיהו דוקא בשעת מעשה ועל ידי התראה, וכמעשה דרב כהנא, ואינו צריך שיקבל עליו התראה כשאר חייבי מיתות. ומי שמחזק למסר, נראה שהוא כמתרה ועומד, ומתר להרגו בכל שעה.

ודעת הרמב"ם זכרונו לברכה (חובל ומזיק ח י יא), שכתב בדין מוסר כך הוא, כיון שאמר הריני מוסר פלוני בגופו או בממונו ואפילו ממון קל הרי זה התיר עצמו למיתה, ומתירין בו ואומרים לו אל תמסר, אם העיז פניו ואמר לא כי אלא אמסר מצוה להרגו, וכל הקודם להרגו זכה. עשה המוסר אשר זמם ומסר, יראה לי שאסור להרגו, אלא אם כן החזק למסר הרי זה יהרג שמא ימסר אחרים, עד כאן לשון הרב. הצריך התראה למי שאינו מחזק למסר ושיקבל התראה, ולמי שהוא מחזק למסר נראה מתוך דבריו שאינו צריך התראה. ואין המוסר יכול לומר בשביל שפלוני מצר לי אני מוסרו ביד גוים, שאין זה פוטרו מענשו, אבל המצר לצבור, מתר לצבור למסרו ביד גוים, וכן כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (שם הי"א). ואסור לאבד ממון מוסר, משום (איוב כז יז) רשע יכין וצדיק ילבש. כדאסיקנא בפרק הגוזל (ק"ט א).

רלו. שלא לעמד על דם רעים.

שלא נמנע מלהציל נפש מישראל כשנראהו בסכנת המיתה והאבדה ויהיה לנו יכלת להצילו בשום צד, שנאמר (ויקרא יט טז) לא תעמד על דם רעך. ואמרינן בסנהדרין (עג א) תניא מנין לרואה את חברו שטובע בנהר או חיה גוררתו או לסטים באים עליו שהוא חיב להצילו בנפשו שנאמר לא תעמד על דם רעך. ולא מבעיא אצוליה בנפשיה דמחיב, אלא מטרח ומיגר נמי אגירי חיב, ועוד כללו דבותינו ז"ל באזהרה זו שלא לכבש עדות כדי שלא יאבד חברו ממון. וכן הוא בספרא (סדר קדושים ד ח) מנין שאם נודע לו עדות שאינו רשאי לשתק עליה, שנאמר ולא תעמד על דם רעך. ומנין שאם ראיתו טובע בנהר וכו'. ומנין לרודף אחר חברו להרגו, שאתה חיב להצילו בנפשו? שנאמר לא תעמד וגו'.

שרש מצוה זו ידוע, כי כמו שיציל האחד את חברו כן חברו יציל אותו ויתישב העולם בכך, והאל חפץ בישובו כי לשבת יצרה, וכבר נתבאר דיני מצוה זו במסכת סנהדרין (עג א).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ונמנע מלהציל ויש יכלת בידו עבר על לאו, ואין לוקין עליו לפי שהוא לאו שאין בו מעשה, דקימא לן אין לוקין עליו.

רלח. שלא לשנא אחים.

שלא לשנא שנאת הלב אחד מישראל. שנאמר (ויקרא יט יז) לא תשנא את אחיך בלבבך. (קדושים ד ח) ולשון ספרא, לא אמרתי אלא שנאה שהיא בלב. וכמו כן בערכין (טז ב) בשנאה שבלב הכתוב מדבר. אבל כשיראה לו שנאה וידע שהוא שונאו אינו עובר על זה הלאו, אמנם הוא עובר על לא תקם ולא תטר, ועובר כמו כן על עשה, שנאמר (שם יח) ואהבת לרעך כמוך. ומכל מקום שנאת הלב היא קשה מכל השנאה הגלויה, ועליה תזהיר התורה ביותר.

שרש המצוה ידוע. כי שנאת הלב גורמת רעות גדולות בין בני אדם להיות תמיד חרב איש באחיו ואיש ברעהו, והיא סבה לכל המסירות הנעשות בין אנשים, והיא המדה הפחותה והנמאסת תכלית המאוס בעיני כל בעל שכל.

פרטי המצוה ורבי האזהרות שהזהירונו רבותינו זכרונם לברכה עליה שלא להרגיל נפשנו במדה רעה זו, מבארים בתלמוד בפזור ובמדרשים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה וקבע שנאה בלבו לאחד מכל ישראל הכשרים עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה, אבל בשנאת הרשעים, אין בו אסור, אלא מצוה לשנאתם אחר שנוכח אותם על חטאם הרבה פעמים ולא רצו לחזר בהם שנאמר (תהלים קלט כא) הלא משנאיך יי אשנא ובתקוממך אתקוטט.

רלט. מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה.

להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחברו או בין אדם למקום, שנאמר (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא (קדושים ד ח) מנין אם הוכחתו ארבעה וחמשה פעמים ולא חזר, שאתה חייב לחזר ולהוכיח? תלמוד לומר הוכח תוכיח. ועוד אמרו זכרונם לברכה בגמרא (בי"מ לא א) הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים. ואמרו שם בספרא יכול מוכיחו ופניו משתנות? תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא. וזה מלמד שבתחלת התוכחה שראוי לאדם, להוכיח בסתר ובלשון רכה ודברי נחת, כדי שלא יתביש, ואין ספק שאם לא חזר בו בכך, שמכלימין החוטא ברבים ומפרסמין חטאו ומחרפין אותו עד שיחזר למוטב.

משרשי המצוה. לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלם (וי"ג וישלים) עמו, ואם לא יוכיחנו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב יג כב) ולא דבר אבשלום עם אמנון. וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ערכין טז ב) שחיוב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחיב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח. ומכל מקום, אמרו זכרונם לברכה (שם) גם כן, שאם ידאה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא, מתוך גדל רשע החוטא, או שהוא אלם ורשע ביותר ומתירא ממנו שלא יעמד עליו ויהרגנו שאינו חיב במצוה זו באיש כזה, וזהו אמרם זכרונם לברכה (יבמות סה ב) כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה לשתק במקום שאין הדבר נשמע, לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח. ומכל מקום יש להתישב לכל בל נפש ולהשגיח הרבה בענינים אלה, ולחשב ולראות אם יהיה תועלת בדבריו אל החוטא, שיוכיחנו ויבטח בשם יתברך, כי הוא יעזרנו בהלחמו עם שונאיו, ואל ירד לבבו ולא יירא, כי השם שומר את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד, ואם ישוב החוטא יהיה לו בזה שכר גדול, ומי שבידו להשיבו ולמחות בו ולא מחה הוא נתפש על חטאו, וזה דבר ברור מדברי רבותינו (שבת נה א), גם מן הכתוב (ישעיהו ג יד). ועוד אמרו זכרונם לבדכה (שם) שאפילו הקטן חיב להוכיח הגדול אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב. ויתר פרטי מצוה זו, נתבאר במקומות מפזרים בתלמוד [הלי דעות פ"ו].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה ולא הוכיח בענין שאמרנו בטל עשה, ועוד שהוא מכת הרשעים שעושים כן.

רמ. שלא להלבין פני אדם מישראל.

שלא לביש אחד מישראל, וזה העון יקראו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ג טו) מלבין פני חברו ברבים. והלאו הבא על זה הוא מה שכתוב (ויקרא יט יז) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא (קדשים ד ח) מנין שאם הוכחתו אפילו ארבעה או חמשה פעמים חזר והוכח שנאמר הוכח תוכיח. יכול אפילו פניו משתנות? תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא.

שרש המצוה ידוע, לפי שהבשת צער גדול לבריות אין גדול ממנו, ועל כן מנענו האל מלצער בריותיו כל כך, כי אפשר להוכיחם ביחוד ולא יתביש החוטא כל כך.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא פו ב), שלא בכל הדברים הזהרנו בכך, אלא בדברים שבין אדם לחברו, אבל בדברי שמים אם לא חזר מן התוכחה שבסתר מצוה להכלימו ברבים ולפרסם חטאו ולבזותו ולקללו עד שיחזר למוטב, כדרך שעשו הנביאים לישראל. ומה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות מג ב) על דרך אזהרה בענין זה נוח לו לאדם, שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, מנא לן? מתמר, שלא רצתה להלבין פני חמיה לאמר בפרסום שממנו היא הרה, ולולא שמצאה הערבון והודיעה הדבר ברמז היתה נדונת בשרפה ולא הלבינה פניו. ושאר פרטי המצוה במקומות מהגמרא בפזור ובמדרשות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. ועובר עליה והלבין פני חברו ברבים במזיד שלא מחמת עברה על הענין שאמרנו, עבר על מצות מלך, אבל אינו לוקה, לפי שאין בו מעשה, וכמה שלוחים למקום להפרע מעוברי רצונו.

רמא. שלא לנקם.

שלא לנקם. כלומר, שנמנענו מלקחת נקמה מישראל, הענין הוא, כגון ישראל שהרע או צער לחברו באחד מכל הדברים, ונוהג רב בני אדם שבעולם הוא שלא יסורו מלחפש אחרי מי שהרע להן, עד שיגמלוהו כמעשהו הרע או יכאיבוהו כמו שהכאיבם, ומזה הענין מנענו השם יתברך באמרו (ויקרא יט יח) לא תקם. ולשון ספרא (קדושים ד י) עד היכן כחה של נקמה?

אמר לו השאילני מגלך ולא השאילו, למחר אמר לו השאילני קרדמך, אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלת לי מגלך, לכך נאמר, לא תקם. ועל כגון זה הקש כל הדברים.

משרשי המצוה. שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב עד רע, הוא סבה שתבוא עליו מאת השם ברוך הוא. ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ברוך הוא, על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עונותיו גרמו, והשם יתבדך גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקם ממנו, כי הוא אינו סבת רעתו, כי העון הוא המסבב, וכמו שאמר דוד עליו השלום (שמואל ב טז יא) הניחו לו ויקלל כי

אמר לו יי. תלה הענין בחטאו ולא בשמעיו בן גרא. ועוד נמצא במצוה זו תועלת רבה להשבית ריב ולהעביר המשטמות מלב בני אדם, ובהיות שלום בין אנשים יעשה השם יתברך שלום להם.

דיני המצוה. קצרים, כבר זכרנו רבן לפי הנראה.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה וקבע בלבו לשנא חברו על שהרע לו עד שיגמלהו כרעתו עבר על לאו זה, ורעתו רבה כי הוא סבה לתקלה מרבה, אבל אין לוקין על זה הלאו, לפי שאין בו מעשה. וכלל זה יהיה בידך בכל מקום שנאמר לאו שאין בו מעשה, אין לוקין עליו, שאף על פי שעשה בו שום מעשה אינו לוקה עליו מפני כן, מכיון שאפשר לעבר על הלאו מבלי מעשה. ותזכר דבר זה בכלן, כי דבר ברור הוא, אין צרך לשנותו במקום אחר.

רמב. שלא לנטר.

שלא לנטר, כלומר שנמנענו מלנטר בלבבנו מה שהרע לנו אחד מישראל, ואף על פי שנסכים בנפשותינו שלא לשלם לו גמול על מעשיו, אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו, ועל זה נאמר (ויקרא יט יח) לא תטר. ולשון ספרא (קדושים ד יא) עד היכן כחה של נטירה? אמר לו השאילני מגלך ולא השאילו, למחר אמר לו השאילני קרדמך, אמר לו הילך, ואיני כמותך שלא השאלתני מגלך, לכך נאמר ולא תטר.

כל ענין מצוה זו כמצות הנקימה הקודמת.

רמג. מצות אהבת ישראל.

לאהב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמל על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר (ויקרא יט

יח) ואהבת לרעך כמור. ואמרו זכרונם לברכה (שבת לא א) דעלך סני לחברך לא תעביד. ואמרו בספרא (קדושים ד יב) אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר, שהרבה מצות שבתורה תלויות בכך, שהאוהב חברו כנפשו לא יגנב ממונו ולא ינאף את אשתו, ולא יונהו בממון ולא בדברים,

ולא יסיג גבולו, ולא יזיק לו בשום צד, וכן כמה מצות אחרות תלויות בזה. ידוע [גלוי] הדבר לכל בן דעת.

שרש המצוה ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחברו, כן יעשה חברו בו, ובזה היה שלום בין הבריות.

ודיני מצוה זו, כלולים הם בתוך המצוה, שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חברו כמו שיתנהג האדם עצמו לשמר ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק. ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) המתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא, והמתנהג עם חברו דרך אהבה ושלום ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם עליו הכתוב אומר (ישעיהו מט ג): ישראל אשר בך אתפאר.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ולא נזהר בממון חברו לשמרו, וכל שכן אם הזיק אותו בממון או צערו בשום דבר לדעת בטל עשה זה מלבד החיוב שבו לפי הענין שהזיקו, כמו שמפרש במקומו.

רמד. שלא להרביע בהמה מין עם שאינו מינו.

שלא להרביע בהמה כלאים, כלומר שלא נרכיב הזכר על שום מין בהמה או חיה שאינו מינו, שנאמר (ויקרא יט יט) בהמתך לא תרביע כלאים. ובבאור אמרו זכרונם לברכה (ב"מ צא א), שאין החיוב עד שיכניס כמכחול בשפופרת ואז ילקה.

משרשי המצוה. כי השם ברוך הוא ברא עולמו בחכמה בתבונה ובדעת, ועשה וציר כל הצורות לפי מה שהיה צריך ענינו ראוי להיות מכוונות כוון העולם, וברוך הוא היודע, וזהו שנאמר במעשה בראשית (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשד עשה והנה טוב מאד. וראיתו ברוך הוא ידיעתו והתבוננותו בדברים, כי הוא ברוך הוא לגדל מעלתו, אינו צריך לראית העין אל הדברים אחר מעשה, כי הכל נגלה וידוע ונראה לפניו קדם מעשה כמו אחר מעשה, אבל התורה תדבר לבני אדם במלות מכוונות אליהם, ותכנה בשם דברים כדברים המכניס בהם, שאי אפשר לדבר עם בריה אלא במה שידוע אליו, כי מי יבין מה שאין בכחו להבין? ועל כיוצא בזה אמרו זכרונם לברכה (מכילתא שמות יט יח) כדי לשבר [לשכך] את האזן מה שהיא יכולה לשמוע. ובהיות יודע אלהים כי כל אשר עשה הוא מכוון בשלמות לענינו שהוא צריך בעולמו, צוה לכל מין ומין להיות

עושה פרותיו למינהו, כמו שכתוב בסדר בראשית, ולא יתערבו המינין, פן יחסד שלמותן ולא יצוה עליהן ברכתו. ומזה השרש, לפי הנראה במחשבתנו, נמנענו מהרביע הבהמות כלאים, וכמו כן הזהרנו בכך מזה הטעם בצרוף טעם אחר, שכתבנו כבר על מיני הזרעים והאילנות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"ק נד ב), דלאו דוקא בהמה לבד הוא באסור זה, אלא אפילו חיה ועוף, כל שהרביען בשאינן מינן לוקה, ואפילו הרביע בהמה או חיה במיני חיה שבים לוקה עליהן, ואחד בהמה חיה או עוף שלו או של חברו לוקה עליהן. ומה שאמרו (בי"מ צא ב) שמתר להכניס שני מינין לסהר אחד, ואם רבעו זה את זה, אין זקוק להפרישן. ומה שאמרו (שם צ א) שאסור לישראל להרביע בהמתו כלאים על ידי גוי, וכן מה שאמרו שמי שעבר והרכיב בשאינו מינו, הנולד מהן הוא מתר בהנאה ובאכילה, ובלבד ששתיהן בהמות טהורות, וכל שהן שני מינין בכלל אסור זה אף על פי שדומין זה לזה, וכל שהן מין אחד, אף על פי שהאחד מדברי והאחד ישובי מתרין. אבל אוז הישוב ואוז הבר אינן בהתר זה, לפי שהן שני מינין, שהישובי ביציו מבפנים, והמדברי ביציו מבחוץ. וכוי כלאים עם הבהמה וחיה ואין לוקין עליו מפני שהוא ספק.

ובענין אסור זה הכל הולך אחר האם, שאין חוששין לזרע האב כלל, לפי הנראה מפסק הרב אלפסי זכרוננו לברכה. ויש מפרשים אחרים שפסקו (חולין עט, א תוס' ד"ה עייל) כי מפני שנסתפקו בענין זה בגמרא אם חוששין לזרע האב או אין חוששין אזלינן ביה לחמרא לעולם. ולענין אותו ואת בנו חוששין לזרע האב ואין שוחטין האב עם הבן אם אנו מכירין אותו, ולענין הרבעה וחרישה והנהגה זה עם זה אין חוששין לזרע האב להיות נחשב מין אחד עם הבן כל זמן שהאם מין אחר. זהו העולה מן השמועה עם הפרוש הטוב בחלין פדק אותו ואת בנו (שם). ושם הזכירו לנו בגמרא סמנים להכיר מן הפרדים, שיהיו מאם אחת באזנים וזנב וקול, ואין ספק כי בהיות מין אמן של פרדים שוה, מן אביהם שוה גם כן, זה ידוע לכל אדם. ויתר פרטי המצוה במסכת כלאים [עיי' ס"י רצ"ז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה והרביע כלאים, והוא שהכניס כמכחול בשפופרת, לוקה מן התורה, ואם העלם זה את [על] זה או שעזרן בקול מכין אותו מכת מרדות.

רמה. שלא לזרע כלאי זרעים ולא נרכיב אילן בשום מקום בארץ.

שלא לזרע שני מיני זרעים כגון חטה ושעורה או פול ועדשה ביחד בארץ ישראל דוקא, שנאמר (ויקרא יט ט) שדך לא תזרע כלאים. ובא הפרוש עליו (קידושין לט א) שבשדה שיהיה לנו בארץ הכתוב מדבר (מצוה סב).

משרשי המצוה כתבתי מה שידעתי במצוה הקודמת, וכן במצות מכשפה בסדר משפטים (מצוה סב).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מו"ק בב) שאחד הזורע ואחד המנכש או המחפה בעפר כלן בכלל זריעה הן ללקות עליהן, ובין שחפה אותן בידו או ברגלו או אפילו בכלי על כלן לוקה. והזורען בעציץ נקוב כזורע בארץ ממש הוא (כלאים ז ח). ומה שאמרו (ירושלמי כלאים פ"א ה"א) שאין אסור משום כלאי זרעים אלא זרעים הראויין למאכל אדם, אבל זרעים המרים, אפילו עומדים לרפואת בני אדם, אין בהן משום כלאי זרעים. וכלאי אילנות, הרי הן בכלל לאו זה של שדך לא תזרע כלאים. ואמנם אין האסור בכלאי האילנות אלא דרך הרכבה, כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג וכן כל כיוצא בזה שהן שני מינין, אבל דרך זריעה כגון לזרע זרע אילן עם זרעים, דבר זה מתר אפילו לכתחלה, חוץ מן הכרם, כמו שנפרש בסדר כי תצא (מצוה תקמט) בעזרת השם.

ואמרו זכרונם לברכה (כלאים ח, א) שהזורע זרעים כלאים וכן המרכיב אילנות כלאים, אף על פי שיש מלקות בכל אחד מאלו הרי אלו מתרין באכילה, שלא נאסר אלא זריעתן בלבד. וכן התירו לטע יחור של אילן שהרכב כלאים או לזרע מזרע שנזרע כלאים, והזרעים נחלקים לשלשה חלקים ושלשה שמות, ואלו הן תבואה קטנית וזרעוני גינה, ויש מזרעוני הגינה קצתם שנקראין מיני ירק. ואף על פי שנאסרו לנו לערב כל שני מיני זרעים ואף על פי שהם משם אחד, כגון חטה ושעורה ששניהן נקראין תבואה, וכן פול ועדשה אף על פי ששניהן נקראין קטנית, מכל מקום חלוק יש בהן קצת בשנוי השם, כיצד? שאם נתערב שלא בכונה חטה עם שעורה חלק אחד ביתר מעשרים ושלשה, אין צריך לבר אותן בפחות מכן יבר אותן. ואם נתערב באחד מזרעוני גנה שעורן אחד מעשרים וארבעה ממה שזורעין בבית סאה מאותו המין של זרעוני גנה. ותבואה וקטנית לענין זה, כמין אחד הוא, ושעורן בעשרים וארבעה בתבואה. ואמרו זכרונם לברכה (שקלים א א) שבאחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים, וכל אחד יוצא לגנתו ולשדהו ומנקה אותו מהם וכל שהן שני מינין, אף על פי שדומין בצורתן, אסורין משום כלאים, וכל שהוא מין אחד, אף על פי שמשנין בצורתן מחמת שנוי המקומות או שנוי עבודת הארץ הרי הוא כמין אחד.

ודיני שעורי ההרחקה הצריכה בין שני המינין רבים (כלאים ב, י), ושעור הרחקת שני מיני ירק שלא יינקו זה מזה, אמרו זכרונם לברכה (רש"י שבת פד ב ד"ה ואחת באמצע) שהוא טפח ומחצה לכל אחד, שנמצא רוח שניהם

שלשה טפחים. ומה שאמרו במשנה בכלאים פרק ג' (מ"א), והביאו אותה גם כן בשבת פרק אמר רבי עקיבא (פ"ד ב) שערוגה שהיא ששה על ששה טפחים, זורעים לתוכה חמשה זרעונים, ולפי דברינו היה להם לומר תשעה, שמנה בארבע רוחותיה ואחד באמצע, אין זה קשה, שכבר תרצו אותה בידושלמי (שבת ט ב) כי בערוגה שבערוגות היא מתניא.

והכלל העולה בידינו מדבריהם זכרונם לברכה בענין כלאי הזרעים הוא, שכל זמן שיש בין שני המינין הרחקה הראויה והוא טפח ומחצה כמו שאמרנו, אפילו נתערבו העלים אין חוששין להם, וכן כל זמן שיראו מבדלים זה מזה שהטה עלין שבערוגה האחת לצד אחד ועלין שבערוגה שבצדה לצד אחר, אף על פי שהן יונקין זה מזה אין חוששין ליניקתן, דבשניהם יחד הקפידה תורה. שיינקו זה מזה ותראה יניקתן לעיני הדואים להדיא. ובמה דברים אמורים שצריך הרחקה או דבר המבדיל, כשזרע בתוך שדהו, אבל אם היתה שדהו זרועה חטים מתר לחברו לזרע בצדה שעורים, שנאמר שדך לא תזרע כלאים. כלומר, שדך דוקא, שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים. ועוד למדו זכרונם לברכה (קדושין לט א) שדך לומר, דוקא בארץ הוא שנוהג אסור כלאי זרעים, אבל לא בחוצה לארץ. ואף על גב דלענין הרכבת אילן דנפקא ליה גם כן משדך לא אמרו כן, אלא שנוהג בכל מקום, וכדאמר שמואל בפרק קמא דקדושין, דמקיש הרכבת אילן להרבעת בהמה שנוהג בכל מקום, כבר תרצו הדבר זכרונם לברכה שם בקדושין, ואם חפצך בני לדעת תראנו משם. ויתר פרטיה במסכת כלאים.

ונוהג אסור כלאי זרעים, בזכרים ונקבות בארץ ישראל בלבד, כמו שאמרנו, אבל בחוצה לארץ מתר לערב הזרעים לכתחלה ולזרען, ואפילו בארץ אין האסור אלא לישראל, אבל מתר לומר לגוי לזרע לו כלאים, ומכל מקום אסור לקימן לכשיגדלו בשדהו. וכל זה שאמרנו, דוקא בכלאי זרעים, אבל כלאי האילנות, כלומר ההרכבה שהיא אסורה בהן, נוהגת אפילו בחוצה לארץ. כמו שאמרנו. ואסור לישראל להניח הגוי להרכיב אילנו, אפילו בחוצה לארץ. והעובר על זה בין איש או אשה וזרע כלאי זרעים בארץ ישראל, חייב מלקות, והמרכיב אילן באילן שאינו מינו, או ירק יח אולי צ"ל הרמב"ן באילן או אילן בירק, אפילו בחוצה לארץ, וכל שכן בארץ, חייב מלקות גם כן.

רמו. שלא לאכול ערלה.

שלאכל מפרות האילן תוך זמן ערלתו (ספרא קדושים ג ג) והן שלש שנים ראשונות לנטיעתו, ואחד הנוטע נטיעה או יחור מן האילן, שנאמר (ויקרא יט כג) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל.

משרשי מצוה זו, כתבתי במצות נטע רבעי (מצוה רמז) בזה הסדר בשם הרמב"סיח זכרונו לברכה.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ערלה א, א) שהנוטע לסיג ולקורות פטור מן הערלה דעץ מאכל כתוב, כלומר שלא יטע אותו לדעת שיאכל פרותיו, אלא שיהיה האילן סיג סביב גנתו, או לדעת שיעשה ממנו קורה לביתו. נטע לסיג או לקורה וחזר וחשב עליו למאכל חייב בערלה, כיון שערב בו מחשבת חיוב חיב. ושומר הפרי חייב בערלה. וכמו שדרשו (ברכות לו ב): את פריו את הטפל לפריו. כלומר, שומר הפרי. ובתנאים הידועים לרבותינו זכרונם לברכה הוא שיאסר השומר העומד בפרי עד שעה שיגיע הפרי לכלל אסור ערלה. ועוד שיהא הפרי צריך אליו כל כך, דאי שקלת לה לשומר מאית פרא. ולפיכך אמרו זכרונם לברכה, שהצלף חייב בערלה מן האביונות בלבד, אבל הקפריסין מתרין מזה הטעם שאמרנו, כי ידוע הוא, דאי שקלת לה לקפריסין מקמי דמטי פירא לאסור ערלה לא מאית פירא. ודין הנוטע לרבים (ערלה שם ב) והנוטע למצוה, והנוטע בעציץ שאינו נקוב, שחייב בערלה, ודין ילדה שסבכה בזקנה (נדרים נ, ב) ויתר פרטיה מבארין במסכת ערלה.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ספהמ"צ ל"ית קצב) וזה לשונו, דאסור ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני. אמנם לשון התורה הוא בארץ בלבד, עד כאן. לפי שבתורה נאמר בפרוש וכי תבאו אל הארץ ונטעתם. דמשמע דדוקא בארץ, ובפרוש אמרו זכרונם לברכה בענין הערלה (קדושין לט, א) כי כך נאמרה עליה ההלכה למשה מסיני ודאה אסור, ספקה מתר, כלומר, שאין ענין אסורה כמו שאר אסורין שבתורה, שכל זמן שיתחדש עלינו ספק בדבר שהוא מן התורה, יש לנו לאסר אותו מספק, דקימא לן ספק אסור דאוריתא אסור, וכמו כן בארנו עם הפרושים הטובים, שספק הלכה למשה מסיני לחמרא. ובענין אסור ערלה קבלנו כי בפרוש נאמר למשה, שיהא ספיקה מתר. וכיון שכן הוא שאין אסור ערלה חל כלל בספיקא, ישראל שיש לו אילן של ערלה בגנתו ובא חברו ואכל ממנו, אינו נזקק להודיעו כלל כי הוא ערלה. ובענין זה מצאנו בגמרא שאמרו זכרונם לברכה (שם). ספק לי ואנא אכול כלומר שכל זמן שלא ידע האדם בודאי שהיא ערלה, שרי ליה למיכל מניה. והעובר על מצוה זו ואכל כזית מפרות האילן תוך שני ערלה, או אפילו משומר הפרי אותו הידוע שנאסר עמו חייב מלקות.

רמז. מצות נטע רבעי.

להיות נטע רבעי כלו קדש. פרוש כל פרות היוצאים באילן בשנה הרביעית לנטיעתו, הם קדש. כלומר, שהם נאכלים לבעלים כמו מעשר שני בירושלים, וזו היא קדשתו, שנאמר (ויקרא יט כג כד) ונטעתם כל עץ מאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלולים ליי. ובא הפרוש שהם לבעלים, ופרוש הלולים הוא שיאכלוהו הבעלים בירושלים, וזהו ההלול, וזהו יקראו חכמים בכל מקום נטע רבעי. ובספרי (נשא ו) דורש, שנטע רבעי הוא לבעלים, מדכתיב (במדבר ה י) ואיש את קדשיו לו יהיה שאמרו שם איש את קדשיו וגו', משך כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שיר מהם אלא תודה ושלמים ופסח ומעשר בהמה ומעשר שני ונטע רבעי שיהו לבעלים.

משרשי המצוה. שרצה האל להיות האדם מתעורר להלל השם ברוך הוא בתחלת מבחר פרות אילנותיו, כדי שינוח עליו נעם השם יתברך וברכתו ויתברכו פרותיו, כי האל הטוב חפץ בטוב בריותיו, לכן צונו להעלותו ולאכל אותו במקום שבחר מימי קדם לעבודתו ברוך הוא, כי שם צוה יי את הברכה. ומבחר פירות האילן הם היוצאים בשנה הרביעית. ועוד יש תועלת לאדם בהיותו מצוה לאכל במקום ההוא קצת פרותיו, כגון זה ומעשר שני וגם מעשר בהמה, כי מתוך כך, יקבע מושבו או מושב קצת מבניו באותו המקום ללמד תורה שם, כי שם מורי התורה ועקר החכמה, וכמו שנכתב במצות מעשר שני (מצוה תעג) בעזרת השם.

והרמב"ן זכרונו לברכה (קדושים יט כג) כתב בטעם מצוה זו בפרושיו, כדי לכבד השם יתברך מראשית כל תבואתנו ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי בשנה אחת הלולים ליי. והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו, לפי שהוא מועט, גם שאין נותן טעם בפריו טעם או ריח טוב, גם כי רב האילנות לא יוציאו פרות כלל עד שנה רביעית לנטיעתו, ולכך נמתין לכלן. והמצוה הזאת דומה לבכורים. ועוד כתב כי אמת הדבר עוד, שהפרי בתחלת נטיעתו עד השנה הרביעית, רב הלחות דבק מאד, מזיק לגוף ואיננו טוב לאכילה, כדג שאין לו קשקשת, והמאכלים הנאסרים בתורה שהם רעים גם לגוף.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות לה, א) שהרוצה לפדות נטע רבעי, פודהו כמו מעשר שני שהוא נפדה. כלומר, שפודה הפרות בכסף ומעלה הכסף לירושלים. ואם פודהו לעצמו, מוסיף חמש, שכן הוא הדין במעשר שני מדכתיב ביה (ויקרא כז לא) ואם גאל יגאל איש ממעשרו. אבל הפודה מעשר שני לאחרים, אין מוסיף חמש. ואין פודין אותו עד שיגיע לעונת המעשר, שנאמר בו (שם יט כה) להוסיף לכם תבואתו. ודרשו זכרונם לברכה (ספרא קדושים ג ו) עד שיעשה תבואה, כלומר, שהגיע לעונת מעשר, והוא שליש בשולו. ואין פודין אותו במחבר כמו מעשר, לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה (מעשר שני פי"ט ה"ב). ואחרים פרשו (רי"ש ערלה ה ה) דאפילו במחבר

פודין אותו. והוא נקרא ממון גבוה כמו מעשר, ולפיכך אינו נקנה במתנה אלא אם כן נתנו בעודו בסר שעדין לא חל עליו החיוב, כמו שאמרנו. ודינו בשאר הדברים כגון אכילה, שתיה וסיכה כמעשר. ובמצות מעשר שני בפרשת ראה אנכי נאריך עוד בזה בעזרת השם.

והפודה כרם רבעי, רצה פודהו ענבים, רצה פודהו יין, וכן הזיתים, אבל שאר הפרות, פודה אותן קדם שישתנו מבריתן. והפדיון הוא שאומר פרות אלו יהיו מחללין על כסף זה, והרי הן מחללין בכך, ומעלה הכסף ואוכלו בירושלים. ואמר שמואל בגמרא (קידושין יא ב), שהקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה מחלל, אבל לא בפחות משוה פרוטה, שאין לו דין כסף לשום דבר. והוא הדין לפרות רבעי. וכרם רבעי אין לו שכחה ופאה (מעשרות ה, ג) ולא פרט ועוללות, ואין מפרישין ממנו תרומה ומעשרות אלא כלו עולה לירושלים או נפדה ויעלו הדמים ויאכלו בירושלים. ודין מה שאמרו זכרונם לברכה (ר"ה ט, ב) מאימתי מונין ראש השנה לרבעי, וכן מה שאמרו (ירושלמי ערלה פ"א ה"א) שכל שהוא חיב בערלה חיב ברבעי. ובמצות ערלה (מצוה רמו) נאריך בזה בעזרת השם, ונכתב איזה אילן חיב בה ואי זה דבר שבאילן, וממנה נלמד לרבעי. ויתר כל פרטיה, מבארים בפרק אחרון ממעשר שני [הלכות מעשר שני ונטע רבעי פ"ט].

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בארץ בזכרים ונקבות, אבל לא בחוצה לארץ. וכן כתב הרמב"ם זכרונם לברכה כשם שאין מעשר שני בסוריא, כך אין נטע רבעי בסוריא, עד כאן. וכל שכן בחוצה לארץ. ויש מרבותינו (ברכות לה א תוס' ד"ה ולמאן) שהורונו, היום שחיוב מצוה זו היא אפילו עכשו בארץ, ואפילו בחוצה לארץ נוהג כרם רבעי מדרבנן, ולפי זה צריך כל אדם עכשו לפדות פרות כרם רבעי שלו על שוה פרוטה או יותר. גם אמרו, שמברכין על הפדיה ואחר כך משליך הפדיון לים המלח, כלומר למקום האבד, כדי שלא יהנה בו בריה לפי שהוא קדוש היום מדרבנן, ואחר כך אוכל פרות כרמו. אבל נטע רבעי אינו נוהג כלל בחוצה לארץ אפילו מדרבנן. והעובר על מצוה זו ולא העלה הפרות לירושלים או פדיון בזמן הבית, או שלא פדאן בארץ כדעת קצת המפרשים אפילו עכשו בטל עשה זה, ולא חפץ בברכה, ומקימה יהיה ברוך.

רמח. שלא לאכל ולשתות כדרך זולל וסובא.

שלא להרבות באכילה ושתיה בימי הנערות בתנאים הנזכרים בבן סורר ומורה בכתוב עם מה שפרשו בו חכמינו זכרונם לברכה במסכת סנהדרין. והאזהרה לנו על זה מדכתיב (ויקרא יט כו) לא תאכלו על הדם. שכן אמרו בפרוש בסנהדרין (סג, א) אזהרה לבן סורר ומורה מנין? תלמוד

לומר לא תאכלו על הדם. כלומר, לא תאכלו אכילה שהיא מביאה לשפך דם, והיא אכילת זולל וסובא, שחייב על אותה אכילה רעה מיתה. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ת קצ"ה). ואף על פי שזה הלאו הוא לאו שבכללות, כמו שבארנו בעקר התשיעי, אינו רחוק כי כשיהיה הענש מפרש, כלומר ענש בן סורר ומורה, דהינו משפטו שהוא בסקילה מפרש בכתוב, איני חושש על האזהרה אם היא מן לאו שבכללות, ונתן טעם לדבריו כמו שכתוב בספרו מצות לא תעשה קצ"ה ובעקר התשיעי. והרמב"ן זכרונו לברכה (שם), תפש עליו הרבה בכאן. ואולם שניהם מודים, כי זה הלאו דלא תאכלו על הדם וכל כיוצא בו שכולל דברים רבים, כמו שנכתב כאן, ואין ענינם וטעם אסורן שוה, אלא שהכתוב אסרם כלם בלאו אחד ושם אחד, כי לאו שבכללות הוא נקרא, והלכה היא לאו שבכללות אין לוקין עליו. אבל הרמב"ם זכרונו לברכה יאמר, כי מפני כן יענש הבן מיתה באכילה זו אף על פי שאזהרה מזה הלאו, לפי שהכתוב גילה בפרוש שענשו בסקילה במקום אחר, והוא באר בהקדמת ספרו (סהמ"צ שורש יד בסופו) שכל מה שיחייב הכתוב בו כרת או מיתה בית דין, הוא מצות לא תעשה, חוץ מפסח ומילה, שיש בהן כרת והן מצות עשה, ומן הכלל הזה יצא לו לרב, שאזהרת בן סורר ומורה, אף על פי שהיא למודה מלאו שבכללות, דינה כשאר אזהרות, מכיון שהכתוב פרש בו ענש מיתה.

והרמב"ן זכרונו לברכה, לא יחזיק בזה הדרך ולא יטה אליו, ולעולם יחזיק להיות האזהרה מפרשת על הלוקה או על המומת ולא מלאו שבכללות, ואפילו יפרש הכתוב מיתתו מאה פעמים, עדין יאמר הרב לא ענש אלא אם כן הזהיר, (ולא מלאו שבכללות) ולא שבכללות לא יחשבהו לאזהרה במקום מלקות ממה שבידינו הלכה רווחת, אין לוקין על לאו שבכללות. ועל כן אמר הוא זכרונו לברכה, כי כבר העירו בגמרא מאי זה מקרא למדנו להלקות בן סורר ומורה? ואמרו בסנהדרין (ע"א, ב) מלקות בבן סורר ומורה היכא כתיבא, כדרכי אבהו, דאמר רבי אבהו למדנו מלקות במוציא שם רע דכתיב ביה ויסרו אתו מויסרו דכתיב בבן סורר, ובן מבן, והיה אם בן הכות הרשע. ועוד בזה קושיא לרמב"ם זכרונו לברכה כמו שאמר בעקר השני, שאין מלקין מכח גזרה שוה. ועוד הקשה על הרב מאמרו, כי הבן הסורר יתחייב מיתה על רבוי האכילה, ולא חלק כלל להמיתו בין אכילה ראשונה לשניה. ובפרוש אמרו בגמרא בסנהדרין (שם, א) שאכילה ראשונה של בן סורר ומורה, אין עונשין מיתה אלא מלקות, כמו שאמרו (שם, ב) מתרין בו בפני שנים ומלקין אותו בפני שלשה, חזר ונתקלקל, נדון בעשרים ושלשה. ועוד כתב הוא זכרונו לברכה, וזה לשונו, והדאוי להעלות מזה שאכילה ראשונה נמנעת, וענשה מלקות, והשניה ענשה מיתה, והן שתי מניעות בחשבון המצות, ונכללו בלא תאכלו על הדם, עד כאן.

והנה אזכיר לך מן הדברים שפרשו לנו זכרונם לברכה (שם סג, א), שנכללין בלאו הזה: אמרו זכרונם לברכה שיש בו אזהרה לאוכל מבהמה

קדם שתצא נפשה וכן לאוכל בשר קדשים קדם זריקת הדם, וכמו שאמרו (שם) לא תאכלו הבשר ועדין דם במזרק, וכן למדו ממנו, שאין מברין על הרוגי בית דין, וכן סנהדרין שהרגו את הנפש, שאין טועמין כלום כל אותו היום, ושלא יטעם אדם כלום עד שיתפלל (ברכות י ב), וכן אזהרה לבן סורר ומורה כמו שאמרנו.

משרשי המצוה. לפי שרב חטאות בני אדם יעשו בסיבת רבוי האכילה והשתיה, כמו שכתוב (דברים לב טו) וישמן ישרון ויבעט. וכן שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וגו'. וכן אמרו זכרונם לברכה (ברכות לב, א) מי גרם לך שתבעטי בי? כרשינין שהאכלתיך. ודרך כלל אמרו מלי כריסא זני בישא, כלומר אחר מלוי הכרס, יביא בני אדם לעשות חטאים רעים. והענין הוא, לפי שהמזונות הם עסת החמר, והתבוננות במשכל וביראת אלוקים ובמצותיו היקרות, הוא עסת הנפש, והנפש והחמר, הפכים גמורים הם כמו שכתבתי בראש הספר. ועל כן בהתגבר עסת החמר תחלש קצת עסת הנפש, ומזה השרש היו מן החכמים זכרונם לברכה שלא היו נהנין במזונות רק למה שצריך, להחיות נפשם לבד, וכמו שכתוב (משלי יג כה) צדיק אוכל לשובע נפשו. ועל כן תמנענו תורתנו השלמה לטובתנו מהרבות באכילה ושתיה יותר מדאי, פן יתגבר החמר על הנפש הרבה עד שיחליאה ויאבד אותה לגמרי. ולכן להרחיק הענין עד תכלית, הזהרנו על זה בענש חזק, והוא ענש המיתה. זה הנראה לי בענין. והזהר האדם על זה בתחלת תקף חס בחרותו ובראשית בואו בחיוב שמירת נפשו, והם שלשה חדשים הראשונים משהתחיל להביא שתי שערות עד שיקיף כל הגיד. ומאותו הזמן יקח מוסר לכל ימיו, כי מהיות דברי המזון ענין תמידי באדם אי אפשר לו זולתו, לא חיבתו התורה עליו בכל עת, רק שחרו מוסר בזמן אחד, להועילו לכל הזמנים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין ע, א) שאין בן סורר ומורה חייב עד שיגנב משל אביו ויקנה בשר ויין בזול ויאכל אותן חוץ מרשות אביו בחבורה שכלם ריקנין ופחותין, ויאכל הבשר חי ואינו חי כדרך שהגנבים אוכלים, וישתה היין מזוג ואינו מזוג כדרך שהגרגרנים שותין, והוא שיאכל משקל חמשים דינר מבשר זה בלגמא אחת וישתה חצי לג מייין זה בבת אחת. ומה שאמרו (שם) שאם אכל אכילה זו המכערת מבשר אסור או ביום שאסור באכילה ואפילו בתענית דרבנן שאינו חייב, שנאמר (דברים כא כ) איננו שמע בקלנו. מי שאינו עובר באותה אכילה אלא על קולם, יצא זה שעובר בה אף על דברי תורה. ומה שאמרו שאם אכל כל מאכל ולא אכל בשר בהמה, שתה כל משקה ולא שתה יין פטור, והטעם מן השרש שכתבנו למעלה, לפי שאין הטבע נמשך אחר שום דבר כל כך כמו באלו. וענין כיצד דנין אותו, וכיצד מתרין בו, (שם עא, א) וכיצד מכריזין עליו ומה שאמרו (שם) שאין נעשה דין סורר ומורה אלא כשהאב והאם שניהם רוצים בכך, שנאמר (שם יט) ותפשו בו אביו ואמו, ואם היה אחד מהם גדם או אלם או סומא או חרש אינו נעשה בן סורר ומורה, שנאמר ותפשו בו ולא גדמין, והוציאו אותו ולא חגרין, ואמרו ולא אלמין,

בננו זה ולא סומין, איננו שמע בקולנו ולא חרשין. ומפני כל ענינים אלה הצריכים בו, היו מן החכמים שאמרו בגמרא כי מעולם לא נעשה דין סורר ומורה, ויש מי שהעיד שראה אותו וגם ישב על קברו. ומה שאמרו (שם) כי בתחלה מלקין אותו, שנאמר ויסרו אתו ופרשו זכרונם לברכה ויסרו ופרשו זכרונם לברכה יסור אותו זה מלקות. ויתר פרטיה, בפרק שמיני מסנהדרין.

ונוהגת בארץ ישראל בלבד, שאין דנין דיני נפשות אלא שם, ובבית דין של עשרים ושלושה לכל הפחות; ואין דין זה נוהג אלא בזכרים אבל לא בנקבות, שאין דרכן להמשך באכילה ושתיה כמו האנשים, וזהו שנאמר בן סורר ומורה ולא בת, ולא טומטום ואנדרוגינוס, ואפילו טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נעשה בן סודר, שנאמר כי יהיה לאיש בן סורר עד שיהיה בן משעת הויה. והעובר על זה ונעשה בן סורר ומורה על פי כל הדברים שכתבנו נסקל, והרי הוא ככל הרוגי בית דין, שממונם ליורשיהם, שאף על פי שאביו גרם לו סקילה, הרי הוא יורש כל נכסיו.

רמט. שלא לנחש.

שלא נלך אחרי נחשים, שנאמר (ויקרא יט כו) לא תנחשו ונכפל במקום אחר, שנאמר (דברים יח י) לא ימצא בך וגו' ומנחש. ואמרו בספרי שופטים: מנחש כגון האומר נפלה פתי מפי, נפל מקל מידי עבר נחש מימיני ושוועל משמאלי, וימנע מפני כן מעשות שום מעשה. ובספרא אמרו (קדושים ו ב) לא תנחשו כגון אלו המנחשים בחלדה ובעופות ובכוכבים וכיוצא בהן, עד כאן. וכגון מה שיאמרו המוני העמים הסכלים כיון ששב מדרכו שהיה הולך, או צבי הפסיקו או עורב צועק עובר על ראשו, או כיון שראה דבר פלוני בתחלת היום לא ירויח היום, או שום מקרה רע יבואהו. וכל המעשים האלו וכיוצא בהן הם בכלל לאו זה.

משרשי המצוה. לפי שענינים אלה הם דברי שגעון וסכלות גמורה, ולעם קדוש אמת אשר בחר האל לא יאות להם שישעו בדברי שקר. ועוד שהם סבה להדיח האדם מאמונת השם יתברך ומתורתו הקדושה ולבוא מתוכם לכפירה גמורה שיחשב כל טובתו ורעתו וכל אשר יקרהו שהוא דבר מקרי, לא בהשגחה מאת בוראו, ונמצא יוצא בכך מכל עקרי הדת, על כן כי חפץ השם יתברך בטובתנו צונו להסיר מלבנו מחשבה זו ולקבע בלבבנו, כי כל הרעות והטובות מפי עליון תצאנה לפי מעשה האדם אם טוב ואם רע, והנחשים אינם מעלין ולא מורידין, וכמו שכתוב (במדבר כג כג), כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. פרטי המצוה בפרק שביעי משבת [בפ"ו מסנהדרין] ובתוספתא דשבת (פ"ח).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה ועשה שום מעשה על פי הנחש בעדים והתראה לוקה, ודוקא בבית דין של עשרים ושלושה בכל מקום כמו שכתבנו במה שקדם. ובמה שנכתב לוקה, הכונה היא בארץ הקדושה, שהיא מקום המשפט של עשרים ושלושה, שאין דנין דיני נפשות בחוצה לארץ אלא במוסר לבד, לפי שמיתתו הצלה ותחיה לאחרים טובים ממנו.

רנ. שלא לעונן.

שלא לעונן, שנאמר (ויקרא יט כו) ולא תעוננו. ופרוש הענין כמו שאמרו בספרא (ו' ב) שהוא לשון עונה, כלומר, שלא נקבע עונות לומר, שעה פלונית, טובה לעשות בה מעשה פלוני, ויצליח כל העושה אותו באותה שעה והעושה אותו בשעה פלונית, לא יצליח, כמו שיאמרו המהבילים בעלי הכשוף. ונכפל הלאו בזה הענין בסדר שופטים דכתיב שם (דברים יח ב) לא ימצא בך וגוי מעונן. ובכלל לאו זה דמעונן אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין סה), שהוא מעשה אחיזת עינים שיעשו בני אדם. וכמו שאמרו זכרונם לברכה מעונן זה האוחז את העינים. וענין זה הוא מין גדול מהתחבולה יחבר אליה קלות היד וגבורת מהירותה עד שיראה לבני אדם שיעשה המתחבל ענינים של פלא, כלומר שהם חוץ מן הטבע, כמו שיעשו תמיד המשתדלים בזה, שיקחו חבל וישימו אותו בכנף בגדם לעיני האנשים, ואחרי כן יוציאו נחש, וכן ישליכו טבעת באויר, ואחר כן יוציאוהו מפי אחד מהעומדים לפניהם, וכיוצא בענינים אלו רבים. וכל אחד מהמעשים הרעים אלו, הוא אסור, והעושו נקרא אוחז העינים, והוא בכלל לאו דמעונן ולוקין עליו. ואף על פי שנאמר מעונן אצל מכשף בכתוב אחד אינו מין כשוף ממש, שאלו היה האסור בו משום לאו דמכשף לא היינו מלקין עליו, משום דלאו דמכשף נתן לאזהרת מיתת בית דין, שנאמר מכשפה לא תחיה. וקימא לן (עירובין יז ב) דכל לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין, אין לוקין עליו.

משרשי המצוה. מה שכתבנו בלאו דמנחש בסמוך. ועוד הפסד גדול מאד נמצא בזה, לפי שישבו אצל ההמון והנשים והנערים הענינים הנמנעים בתכלית המניעה אפשריים, ויערב לדעותם לקבל הנמנע, והיותו אפשר מבלתי היות הענין נס מאת הבורא, ואולי יצא להם מזה סבה רעה לכפר בעקר והכרת נפשם, והבן זה. פרטי המצוה שם בספרא ובמקומות בגמרא ובמדרשות (ס"ו שם).

ונוהגת אסורה זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ומגיד לבני אדם עונות שיעשו מעשיהם בהן כדי שיצליחו, וגם הוא עושה

מעשיו לפי העונות חייב מלקות, והאיש השואל אל היודע, אין עליו חיוב מלקות בשאלה לבד, עד שיכון פעלתו אל העת הידוע ויעשה מלאכתו בה, ואז ילקה בעבורו מכיון שעשה מעשה.

רנא. שלא להקיף פאת הראש.

שלא להקיף פאתי הראש, שנאמר (ויקרא יט כז) לא תקיפו פאת ראשכם. ופרשו זכרונם לברכה, שהענין הוא שאסור לישראל לגלח ולהשוות שערות ראשו לאחורי אזניו ולפדחתו כמו שעושים גם היום עובדי עבודה זרה וכומריהם, וזהו שאמרו זכרונם לברכה במסכת מכות (כ, ב) איזהו פאת ראש? זה המשוה צדעיו לאחורי אזניו ולפדחתו.

משרשי המצוה. כדי להרחיק ממנו ולהשכיח מבין עינינו ומכל מעשינו כל ענין עבודה זרה וכל הנעשה בשבילה, ובאה האזהרה מפרשת בדבר שיעשו לה בני אדם בגופותם, מפני שהיא למזכרת עון תמיד אחר שהוא דבר קבוע בגוף. ומפני שזה מעקרי טעם המצוה, היו צריכין זכרונם לברכה, שיבארו כי הקפת כל הראש גם כן בכלל הלאו, שלא תאמר שתכלית מה שנאסר כדי שלא נדמה להם, והם לא יגלחו כל הראש כלו, למדונו שגם זה בכלל האסור הוא, כמו שבא ביבמות (ה, א) שאמרו שם הקפת כל הראש שמה הקפה. ואפשר כי התורה אסרה הכל משום דומה לדומה (עי' סהמ"צ ל"ית מג).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה במכות (כ, ב), שאחד המגלח ואחד המתגלח כל זמן שסיע, שניהם חייבים, אבל לא סיע, אין חייב אלא המגלח, והמגלח את הקטן חייב. ובשעור פאת הראש לא נתנו חכמים שעור. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (הל' ע"ז יב ה) שמענו מזקנינו, שאין מניחין פחות מארבעים שערות, זהו לשונו. ומתר לגלח הפאה במספרים, שלא אסרה התורה אלא השחתה של תער או משוה צדעיו לאחורי אזניו, ושמעתי דבפאת הראש אף במספרים כעין תער, אסור (כ"ז בדפוס וניציאה ראשון) ויתר פרטיה בסוף דמכות [יו"ד סימן קפ קפא].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, אבל לא בנקבות, בין גלחו בין נתגלחו פטורות, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (קדושין לה, ב) לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנד כל שישנו בבל תשחית וגוי. ומכל מקום אסור להן לגלח הזכר ואפילו קטן. והעבדים אף על פי שהם בגדר הנשים בהרבה מצות בזו חייבים הם בה, הואיל ויש להם זקן. וטומטום ואנדרוגינוס הרי הם ספק ונותנין עליהם חמרי זכר ונקבה בזו ובכל מקום וחייבין בכל; אבל אם עברו אינם לוקין מספק. ובגדר ענין זה אכתב

הכלל שלמדונו זכרונם לברכה במצות הנשים, אף על פי שדרכי לכתבו בפרט בכל מצוה ומצוה, כי מתוך הכלל והפרט יזכרהו הקורא, וזהו כל מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חיבין, חוץ מבל תקיף ובל תשחית ובל תטמא למתים. וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, חוץ מקדוש ומצה ואכילת פסח והקהל ושמחה. והם אמרו גם כן שאין למדין מן הכללות, ואפילו במקום שנאמר בהן חוץ, כי הכולל כדי לקצר כלליו לא יחוש לדברים מעטים היוצאין מן הכלל להעלותן על ספר. והעובר על זה וגלח פאה אחת מן הראש חיב מלקות אחת, ואם גלח שני צדעיו ואפילו בבת אחת והתראה אחת חיב שתי מלקיות (עיי' מכות כ א). וכתב המעתיק בשם הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ית מג) והראוי שלא נמנה אותן לשתי מצות אף על פי שלוקה שתיים, לפי ששניהם כתובים תחת לאו אחד, שאלו אמר לא תקיפו פאת ראשכם מימין ופאת ראש משמאל ומצאנו אותם מחיבין עליהם שתיים, אז היה רשות לומר שנמנה אותם שתי מצות. אמנם בהיותו מלה אחת וענין אחד באמת שהוא מצוה אחת, ואף על פי שבא בפרוש שמניעה זו היא כוללת חלקים משתנים מהגוף ושהוא חיב על כל חלק מהם לבד, עם כל זה לא יתחייב שיהיו מצות הרבה, עד כאן לשונו.

רנב. שלא להשחית פאת זקן.

שלא לגלח פאת הזקן. שנאמר (ויקרא יט כז) ולא תשחית את פאת זקנדך. וחמש פאות יש בזקן, ובכל אחת יש בה חיוב מלקות, אפילו נטלן כלן כאחת ובהתראה אחת, ואלו הן, לחי העליון והתחתון מימין, והעליון והתחתון משמאל הרי ארבעה, ושבלת הזקן. והוא מקום חבור הלחיים למטה הנקרא בלעז מונטו"ן הרי חמשה. ולשון המשנה (מכות כ, א) ועל הזקן חמש שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטן. וכתב המעתיק בשם הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ית מד) ובאה המניעה בזה באלה המלות ולא תשחית את פאת זקנדך, ולא אמר ולא תשחית את זקנדך ואף על פי שהכל יקרא זקן, ירצה לומר בזה שלא תגלח אפילו פאה אחת מכלל הזקן, ולוקין על כל אחת מלקות אחת, ואפילו גלחם בבת אחת כלן חיבין עליה חמש מלקיות.

משרשי המצוה. מה שכתבנו במצוה הקדמת להרחיק כל ענין עבודה זרה וזה גם כן היה מנהג כמרי עבודה זרה להשחית פאת זקנם. ועוד כתב בזה, וזה לשון המעתיק, ואשר יחייב שלא ימנו חמש פאות שבזקן חמש מצות, הוא בעבור שבאה המניעה במלה נפרדת, והוא ענין נפרד, כמו שבארנו במצוה שלפניה, עד כאן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כא, א), שאין החיוב אלא בגלוח של תער, שנאמר ולא תשחית גלוח שיש בו השחתה דוקא, וזהו תער, כן פרשו זכרונם לברכה. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (ע"ז יב ז) ואם גלח במספרים, פטור. [נראה מדבריו דדוקא פטור הוא אבל אסור לעשות כן. ואפשר שיהיה הענין במגלח במספרים כעין תער], וכמו שנראה הענין כן במסכת נזיר. שאמרו שם (נח ב) אמר רב מקל אדם כל גופו בתער, ואוקמוה במספרים כען תער, חוץ מבית השחי ובית הערוה דאף כן אסור. (עפ"י ד"ר) [והשפם מתר לגלחו בתער שאין שם חשש פאה כלל]. ויש מן הגדולים שהחמירו שלא להעביר תער על כל בשר. ויתר פרטיה מבארים בסוף מכות (שם).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, אבל הנקבות מתרות הן בהשחתת זקן אם יש להן שער בהן, [גם אם השחיתה האשה זקן האיש פטורה והעבדים חייבים בהשחתת זקן]. כמו שכתבנו למעלה (מצוה רנא). וכן טומטום ואנדרוגינוס אסורין מספק.

רנג. שלא נכתב בבשרנו כתבת קעקע.

שלא לכתב בבשרנו כתבת קעקע, שנאמר (ויקרא יט כח) וכתבת קעקע לא תתנו בבשרכם. והענין הוא כמו שעושין היום ישמעאלים, שכתבים בבשרם כתב מחקה ותקוע שאינו נמחק לעולם. ואין החיוב אלא בכתב חקוק ורשום בדיו או בכחול או בשאר צבעונין הרושמים. וכן אמרו במכות (כא, א) קעקע ולא כתב, כלומר, שלא רשמו בצבע, כתב ולא קעקע, כלומר שרשם בשרו בצבע, אבל לא עשה שריטה בבשרו אינו חייב, עד שיכתב ויקעקע בדיו או בכחול ובכל דבר שהוא רושם.

משרשי המצוה. מה שכתבנו בהקפת הראש ובהשחתת זקן שהיא להרחקת כל עניני עבודה זרה מגופנו ומבין עינינו. וגם זה מן השרש הזה בעצמו שהיה מנהג הגוים שרושמים עצמן לעבודה זרה שלהם כלומר, שהוא עבד נמכר לה ומרשם לעבודתם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם ע"ז י"ב י"א), שכל מקום שבגוף, בין מגלה, בין מכסה בבגדים, בכלל אסור זה. ויתר פרטיה, בסוף מסכת מכות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה וכתב אפילו אות אחת בכל מקום שבגופו בענין זה שאמרנו, שיהיה חקוק ורשום באחד ממיני הצבעים הרושמין לוקה. ואם רשמו בו אחרים אינו

לוקה אלא אם כן סיע, מן הכלל הידוע לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו.

רנד. מצות היראה מן המקדש.

לירא מן המקדש, כלומר שנעמידהו בנפשותינו מקום הפחד והיראה, כדי שיתרככו לבבינו בבואנו שם להתפלל או להקריב קרבנות, שנאמר (ויקרא יט ט) ומקדשי תיראו. ופרשו זכרונם לברכה בספרא (קדושים ז ט) ובברכות (נד, א) כמו כן איזהו מורא? לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ובמעות הצרורים לו בסדינו, ולא יעשנו קפנדריא, כלומר שיכנס בפתח אחד ויצא מפתח שכנגדו כדי לקצר הדרך לבד, ורקיקה מקל וחמר, ואין צריך לומר שאסור המקום ברקיקה. ובארו גם כן בסנהדרין (קא, ב) שאין ראוי כלל לשבת בעזרה, כי אם למלכי בית דוד, משום כבוד המלכות, שנאמר (שמואל ב ז יב) ויבא המלך דוד וישב לפני יי. ואמרו בספרא (שם ז) לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שפקד על המקדש.

משרשי מצוה זו. כתבתי למעלה (מצוה צה) במצות ועשו לי מקדש סדר ויקחו לי תרומה, ובמקומות אחרים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה כח, ב) שאין אדם נכנס בכל הר הבית אלא לדבר מצוה. וכל מי שהשלים עבודה בבית ונסתלק מהלך אחורנית מעט מעט, וכן אנשי משמר ואנשי מעמד ולוים מדוכנס כך הם יוצאים מן המקדש. ומה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות סא, ב) אסור לאדם שיפנה או ישן לעולם בין מזרח למערב, מפני שההיכל הוא במערב, וכן אסור לאדם לבנות בית תבנית היכל, ואכסדרא תבנית אולם, וחצר תבנית העזרה, וכל זה למודאת המקום ויתר פרטי כבוד הבית ומוראו, במדות ותמיד [הלכות בית הבחירה פרק ז].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, שאף על פי שהמקדש חרב היום בעונותנו חיב כל אדם במוראו, ולא יכנס אלא במקום שהוא מתר להכנס בו בבנינו, ולא ישב אפילו בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר (ויקרא יט ט) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו ואמרו בספרא (שם ח) מה שמידת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם והעובר עליה ונהג קלות ראש בענינים אלו שאמרנו בטל עשה זה.

רנה. שלא לעשות מעשה אוב.

שלא לעשות מעשה אוב, ולא נפנה אחריו. כלומר, שלא נשאל בו, שנאמר (ויקרא יט לא) אל תפנו אל האובות. והענין הוא, שמקטירין קטרת ידועה, ועושין מעשים ידועים, ובאותם הענינים ידמה לאדם שישמע דבור מתחת השחי שיענה לו במה שישאל, זהו מין אחד ממיניו. ולשון ספרא (קדושים ז י) אוב זה פיתום המדבר משחיו.

משרשי מצוה זו. מה שכתבנו באסור מנחש ומעונן (מצוה רמט), ומכיון שכל אלו ההבלים גורמין לו לאדם להניח דת האמת העקרית ואמונת השם יתברך ויפנה אחר ההבל ויחשב כי כל אשר יקרהו יהיה עליו דרך מקרה, ושיהיה בידו להטיב לעצמו ולסלק מעליו כל נזק באותן שאלות ותחבולות שיעשה, וכל זה איננו שוה לו, כי הכל נגזר מאת אדון העולם, ולפי מעשה הכשר או החטא אשר יעשה האדם יתחדשו עליו מעשים אם טוב ואם רע, וכמו שכתוב (איוב לד יא) כי פועל אדם ישלם לו. ועל זה ראוי לו לאדם להכין כל מחשבותיו ולכוון כל דרכיו, וזו היא מחשבת כל אדם מבני ישראל הטובים. ועוד שיש בענין זה של אוב וידעוני צד עבודה זרה. פרטי המצוה בפרק שביעי מסנהדרין [הלכות עבודה זרה פ"ו].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה האוב במזיד ועדים נסקל, ואם אין עדים והתראה בכרת, בשוגג מביא חטאת קבועה, והנשאל בהן בלאו ואם כיון מעשיו ועשה כמאמרן לוקה.

רנו. שלא לעשות מעשה ידעוני.

שלא נעשה מעשה הידעוני, שנאמר (ויקרא יט לא) אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. ופרש הרמב"ם זכרוננו לברכה (סהמ"צ ל"ט ט), וזה לשונו שהענין הוא שיקח עצם עוף ששמו ידוע וישימהו בפיו ויקטר לו במיני קטרת וישביע השבעות ויעשה פעלות עד שיתחבר לו ענין מחלי הנופל, כמו החלי הנקרא סובא"ת וידבר בעתידות. וכן אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין סה, א) ידעוני מניח עצם ידוע בתוך פיו והוא מדבר מאליו. ואל תחשב שזה הוא לאו שבכללות, שהוא כבר הפרישם כשזכר הענש אמר אוב או ידעוני, וחיב על כל אחת משניהם סקילה וכרת למזיד, והוא אומרו (שם כ כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו וגו'. ולשון ספרא (קדושים י א) לפי שהוא אומר ואיש או אשה וגו', ענש שמענו אזהרה מנין? תלמוד לומר אל תפנו אל האבות ואל הידעונים. כל ענין ידעוני יגיד עליו רעו אוב שכתבנו (מצוה רנה). ושם בסנהדרין פרק שישי

רנז. מצות כבוד חכמים.

לכבד החכמים ולקום מפניהם שנאמר (ויקרא יט) מפני שיבה תקום. ותרגם אונקלוס: מן קדם דסבר באורייתא תקום. והדרת פני זקן פרשו זכרונם לברכה (קידושין לב, ב) אין זקן אלא מי שקנה חכמה, וזה שהוציא הכתוב החכם בלשון זקן, הטעם מפני שהבחור החכם ראה בחכמתו מה שראה הזקן ברב שניו.

משרשי המצוה. לפי שעקר היות אדם נברא בעולם הוא מפני החכמה, כדי שיכיר בוראו, על כן ראוי לבני אדם לכבד מי שהשיג אותה, ומתוך כך יתעוררו האחרים עליה. ומזה השרש פרש איסי בן יהודה בגמרא בקדושין שאפילו זקן אשמאי, כלומר שאינו חכם, הוא בכלל המצוה שראוי לכבדו, מפני שברב שניו ראה והבין קצת במעשי השם ונפלאותיו, ומתוך כך ראוי לכבוד, והינו דאמר רבי יוחנן שם בקדושין הלכה כאיסי בן יהודה, וזה שאמרו (סנהדרין פה, א) בתנאי שלא יהיה בעל עברות, שאם כן מנע עצמו מכבוד.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין צריך לומר שמי שאינו חכם חייב בכבוד החכם, אלא אפילו החכם חייב בכבוד החכם, כמו שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ לג, א) תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה. ומה שבארו גם כן כי בכבוד הרב על התלמיד יש תוספת גדול על הכבוד שחייב לכל חכם אחר, והפליגו בזה עד שאמרו (אבות דטו) מורא רבך כמורא שמים. ובבאור אמרו אביו ורבו, רבו קדם בכבוד ובאבדה ובמשא ובשביה, אבל אם היה אביו חכם, אף על פי שאינו שקול כרבו אביו קדם. ובפרק חלק (סנהדרין קי, א) אמרו כל החולק על רבו כחולק על השכינה, שנאמר (במדבר כו ט) בהצותם על יי. ושם האריכו בענין הרבה.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין לא, ב), במוראת רבו, שלא ישב במקומו ולא יכריע דבריו ולא יסתר דבריו ולא יורה בפניו לעולם, ואפילו תוך שנים עשר מיל עמו אסור להורות, ואם ראהו עובר על דברי תורה, כיצד ימנענו? והחלוק שבין רבו מבהק, כלומר שרב חכמתו ממנו, לרבו שאין רב חכמתו ממנו, ומאימתי חייב לעמוד מפני רבו ומפני חכם אחר, ובאי זה מקום ובאי זה ענין פטור מן הקימה.

ויתר רבי פרטי ענינים אלה בקדושין פרק ראשון ובמקומות אחרים [יו"ד סי' רמד]. וכן מדיני המצוה הענינים שפטורין מהן החכמים מצד כבודם ומוראם, כגון בנינים וחפירות המדינה וכיוצא בהן, וכן המסין שמטילין המלכים על אנשי הארץ, בין מס שהוא קצוב על כל בני העיר יחד או שהוא קצוב על כל איש ואיש או שאינו קצוב כלל, מכל זה הם פטורים, שנאמר (הושע ח י) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה בטל עשה וענשו גדול, למען כי זה יסוד חזק בדת.

רנח. שלא להונות במדות וכל המדות בכלל.

שלא להונות במדות הלח והיבש ולא במאזנים, ובכלל מדות הוא גם כן מדידת הקרקעות, וכל דבר הנמדד בין בני אדם, כגון בגדים וכיוצא בהן, שנאמר (ויקרא יט לה) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה. ופרשו זכרונם לברכה (בי"מ סא, ב) כי משורה היא מדת הלח והיבש, והיא מדה קטנה ביותר, שהיא אחד משלשים ושלשה בלג. ולמדנו מכאן, כי התורה הקפידה על המדות בכל שהוא כלומר, שאף על פי שבשאר גזלות לא תקפיד התורה אלא בפרוטה, בענין המדות הקפידה בכל שהוא.

ופרוש הכתוב כן לא תעשו עול במשפט, ומהו המשפט ששנוי כאן? הוא המדה והמשקל והמשורה. ולמדו זכרונם לברכה (ספרא קדושים ח ה) מזה שהזכיר הכתוב בכאן משפט שהמודד נקרא דין, ואם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול ומשקץ חרם ותועבה, וגורם לחמשה דברים האמורים בדין מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם. ועוד הפליגו בחמר מצוה זו ואמרו (בי"ב פח, ב) כי גדול ענשה מענש עריות שזה בין אדם למקום, וזה בינו לחברו.

שרש המצוה ידוע, כמו שכתבתי למעלה במצות עשה בסדר זה (מצוה רנט).

מדיני המצוה. מה שאמרו (בי"מ סא, ב) שהמודד או השוקל בעול, אף על פי שהוא גונב בלי ספק אינו משלם תשלומי כפל אלא משלם לו מה שחסר מן המדה או המשקל. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (שם נב, א) למשמרת מצוה זו שסלע שנפגמה מן הצד לא יעשנה משקל, שמא יפגם ממנה יותר

ויהיה המשקל חסר, ולא יניחנה במקום שיוכלו אחרים לעשותה משקל. ומה שהאריכו בזה לומר שאם חסרה ועמדה על מחצה בכוון יקים. ומה שאמרו עושה אדם מדותיו סאה וחצי סאה, וכו', אבל לא יעשה קבים, שלא תתחלף ברבע הסאה שהוא קב ומחצה, וכן במדות הלח עושה הין וחצי הין וכו', כדאיתא בבריתא בבבא בתרא (פ"ט, ב).

ומה שאמרו שהמודד את הקרקע בחבל לא ימד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים, מפני שהחבל מתקצר בימות החמה. ומה שאמרו (שם ק"ז ב) שצריך כל אדם לדקדק הרבה במשיחת הקרקע, לפי שיש חלוקין הרבה במשיחת הקרקע בין ההר והגיא, ויש לעין בו גם כן בין העגולים והרבועים והאלכסונין. ועוד הרבה ענינים המתבארים בספרי חכמת החשבון וגימטריאות שיחלקו בין זווית נצבה לזווית נרוחת וזווית חדה, ואלו שלש צורותיהן (זווית נצבה, זווית נרוחת, וזווית חדה) ובין משלש שוה הצלעות והמשלש אשר שתי הצלעות בלבד שוות, והוא נקרא משלש שוה השוקים ובין משלש שאין צלע מכל צלעותיו שוות הנקרא המתחלף הצלעות, ובין מרבע רבוע שוה למרבע ארך, ומרבע מעין מרבע דומה למעין, וכמה צדדין באלו לא יכיל קלף גדול לרב הצורות שעשו בזה בעלי חכמת התשברת והשעורין הנקראין אלהנדה בענינים אלה. ומכל צד צריכין אנו להזהר הרבה במדידת הקרקעות.

ותזכר עם זה כי הכללים שכללו חכמים זכרונם לברכה בעניני החשבון, כגון מה שאמרו (עירובין נ"ז, א) כל אמתא ברבועא אמתא ותרי חמשי באלכסונא, וכן כל שיש בהקפו שלשה טפחים יש בו רחב טפח, וכן כמה מרבע יתר על העגול, רביע, וכיוצא בכללים אלו, שלא אמרו זכרונם לבדכה על הכוון הגמור כי אם בקרוב, ולכן אל תסמך בזה בחלוקת הדברים בין בני אדם. ואל תתמה איך יכתבו דבר בלתי מכוון והם אנשי אמת, אשר אלקים נצב בעדתם, כי הם לא נצרכו אל החשבונות כי אם בחשבון תחומי שבת או בזריעת הכלאים ונטיעתם וכיוצא באלו הדברים, ובזה מה שלא כונו בו מביא אותנו לידי חמרא ואינו מזיק לשום אדם בממונו, ואף על פי כן העידו ברב מקומות אלו, שאין החשבון מדקדק שם, שאמרו בכל מקום ומקום כפי הראוי בו, היינו דלא דק ולחמרא לא דק, וכיוצא בזה שהודיעונו בכל מקום, שלא נתלה בהם מעוט השגחה וידיעה בדבר מכל הדברים. ויתר פרטי המצוה בבתרא ובמקומות אחרים [ח"מ סימן רל].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ושקר במדה במשקל ובמשרה עבר על לאו, אבל אין לוקין עליו, לפי שהוא נתן לתשלומין. וכתב (הרמב"ן) [הרמב"ם] (גניבה ז', ח) זכרונו לברכה, שאם שקר במדות אפילו לגוי עובד עבודה זרה עובר בלא תעשה וחיב להחזיר, וכן אסור להטעות הגוים בחשבון, שנאמר (ויקרא כ"ה ט) וחשב עם קוניהו אף על פי שהוא כבוש תחת ידיך, קל וחמר לגוי שאינו כבוש תחת ידיך, והרי הוא אומר (דביוס כ"ה ט"ז) כי תועבת יי כל עושה עול מכל מקום.

רנט. מצות צדק המאזנים והמשקלים והמדות.

לצדק המאזנים והמשקלים והמדות ולישר אותם ולהשמר מאד בס, שנאמר (ויקרא יט לו) מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם. ולשון ספרא (קדושים ח ז) מאזני צדק, צדק את המאזנים יפה יפה, כלומר שתהיינה המאזנים מישרות. ויש בענין המאזנים כוונין גדולים שאפשר לעשות בהם כמה מיני שקרים, ידוע הדבר. אבני צדק, צדק את המשקלות יפה יפה, גם במשקלות, גם כן אפשר לעשות בהן הרבה מיני שקר, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ סא, ב) אני עתיד לפרע ממי שטמן משקלתיו במלח. איפת צדק, צדק את האפות יפה, והין צדק, צדק את ההנין יפה. והאיפה היא מדת היבש, והין מדת הלח, והזהירנו התורה בכל אחד ואחד מדברים אלו בפרט לחמר הענין, ואף על פי שהכל נכלל בכלל ולא תונו איש את עמיתו. ולשון ספרא (שם ט) על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים, שתקבלו עליכם מצות מדות. ואמרו גם כן זכרונם לברכה (בי"מ שם): אני שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני עתיד לפרע ממי שטמן משקלותיו במלח כדי להונות הבריות שאין, מכירין בהן.

שרש מצות הישר והרחקת הגזל והתרמית מבין בני אדם ידוע לכל בן דעת.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"ב פט, א) שאין עושין משקלות של בדיל ועפרת וכל שאר מיני מתכות, מפני שמעלין חלדה ומתחסרין, אבל עושין אותן של אבן וזכוכית וכיוצא בהן. והדברים שאמרו במדידת הקרקע, ומה שלמדונו בצורת המחק שקורין בלעז רשור"א, ואמרו (שם ב) גם כן שלא ירתיח במדת הלח בעת שמוודד, ואפילו היתה מדה קטנה ביותר, שהרי מצינו, שהתורה הקפידה על המדות בכל שהוא, שנאמר לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה, והמשורה היא מדה קטנה ביותר שהיא חלק אחד משלשה ושלשים בלג. והשעורים שנתנו זכרונם לברכה בארץ קנה המאזנים ובארץ החוטים, והחלוקים שאמרו בין מאזנים העשויין לשקל מין אחד למאזנים של מין אחר, ומה שאמרו שחיבין בית דין להעמיד שוטרים בכל מקום ומקום להיות מחזרין לצדק המאזנים והמשקלות, ויש להם רשות לקנס בממונו גם בגופו כל שנמצא עמו משקל חסר. ויתר פרטיה, בפרק חמישי מבתרא [ח"מ סימן רלא].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ועובר עליה בטל עשה, מלבד שעבר על לאו דאונאה וגזלה וגנבה אם יש בה שוה פרוטה. ומה שיקשה בענין יותר, כי המשקר במדות, לא יתן לב לכל הלוקחים ואינו יודע למי גזל שיחזיר אליו גזילתו, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (בי"ב פח ב) קשה מאד ענשן של מדות.

רס. שלא לקלל אב ואם.

שלא לקלל אב ואם, שנאמר (ויקרא כ ט) איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וגו'. והאמת שעקר האזהרה בקללת אב ואם אינה מן המקרא, כי בכאן לא יזכיר רק הענש במקלל, וכן מה שכתוב בסדר משפטים (שמות כא יז) ומקלל אביו ואמו מות יומת. שם גם כן לא דבר אלא בענש, וזהו שאמרו במכלתא (משפטים פ"ה מ"יז) ומקלל אביו ואמו וגו', ענש שמענו, אזהרה מנין? תלמוד לומר אלהים לא תקלל (שם כב כז) אם נשיא הוא הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאר, ואם בור הוא הרי הוא בכלל לא תקלל חרש. הרי אתה דן בנין אב משלשתן וכו', עד הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מזהר על קללתן, אף אביך שבעמך אתה מזהר על קללתו. וכן אמרו גם כן בספרא (קדושים י ז) איש איש אשר יקלל, ענש שמענו וכו', כמו הלשון אשר במכלתא בשוה, ומפני שאין לאזהרה זו לאו מיוחד אלא שהוא יוצא מכלל שלשה לאוין כתבתיו על מקרא זה שמדבר בענש, וכמו כן כתבו הרמב"ם זכרונם לברכה (בסהמ"צ ל"ת שיח), במקלל אביו ואמו מות יומת שהוא מדבר בענש.

משרשי המצוה. כתבתי במשפטים במצות לא תעשה (מצוה מח) שלא לקלל הדינים.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו (סנהדרין פה, ב) שחיוב קללת האב והאם הוא בין בחיהם או אפילו אחר מותם, מה שאין כן בהכאה, שאין החיוב בה כי אם בחיהם, אבל לאחר מיתה פטור על הכאתם. ומה שאמרו (שבועות לה, א) שאין חיוב מיתה לבן עד שיקללם בשם מן השמות המיוחדים, אבל המקללן בכינוי פטור מסקילה, ולוקה כדרך שלוקה על קללת אדם כשר. ומה שאמרו (מכות סב) שהמקלל אבי אביו או אבי אמו, דינו כמקלל אחד משאר הקהל, והאב שנתחייב שבועה אין הבן משביעו בשבועת האלה אלא משביעו שבועה, שאין בה אלה, ואמרו גם כן שאסור לבזותו כלל, שלא על הקללה הקפידה תורה אלא על הבזיון, והמבזהו הרי הוא בארור, שנאמר (דברים כז טז) ארור מקלה אביו ואמו. ויש לבית דין להכות העושה זה ולענשו כפי הראוי. ויתר פרטיה, בפרק שביעי מסנהדרין [נו"ד סימן רמא].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, וכן בטומטום ואנדרוגיניוס. ושתוקי חייב על אמו ואינו חייב על אביו, אף על פי שנבדקה אמו ואמרה בן פלוני הוא. ולפי הדומה שממזר חייב על קללת אביו ואמו, שהרי הוא ראוי לירש אותם מדין תורה, ודין בן כשר יש לו גם כן לענין אבלות ולכל דבר, אבל הבן מן השפחה ומן הנכרית, אינו חייב על קללתו, וכן גר שהורתו שלא בקדשה אף על פי שנולד בקדשה כגון שנתגירה אמו כשהיתה מעברת אינו חייב על קללת אביו, וכשם שאינו חייב על קללת אביו, כך אינו חייב על קללת אמו אף על פי שהיתה יהודית כשילדתו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה ומקלל אביו ואמו את שהוא חייב על אביו חייב על אמו וגו'. ואין להקשות על דרשה זו משתוקי, שחייב על אמו לבדה, לפי שאין האב ידוע ונכר. והגר אסור לקלל אביו הגוי מדרבנן, כדי שלא יאמרו בא מקדשה חמורה לקלה (עי' יבמות כב א). אבל העבד אין לו יחוס, והרי אביו כמי שאינו אביו לכל דבר, ואף לאחר שנשתחרר. ועובר על זה וקללם בשם מן השמות נסקל, והוא שיש שם עדים והתראה כמו שידוע בכל המצות; ואם קללם באחד מן הכנויין לוקה.

רסא. מצוה שישרפו מי שיתחייב שרפה.

להיות בית דין שורפין באש, כלומר שנצטוו הבית דין לעשות משפט בשריפה במקצת עבירות, ואחת מהן היא הבא על אשה ואמה, שנאמר (ויקרא כ יד) ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא באש ישרפו אתו ואתהן וגו'. וכבר כתבתי למעלה בסדר אחרי מות במצות שלא לבוא על אשה ובתה (מצוה רג) באי זה ענין יתחייב אשר יקח אשה ובתה, ושאין בכלל החיוב אלא אחת, והיא האחרונה, ומה שכתוב ואתהן פרושו אחת מהן, שכן בא הפרוש במסכת סנהדרין (עו, ב), ואמרו שם שכן במקום פלוני קורין לאחת הן, וכי' כמו שכתבתי שם.

משרשי אסור העריות, כתבתי למעלה באחרי מות (מצוה קצ) מה שידעתי ושמעתי בענין.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין נב, א) מצות הנשרפים שהיו משקעין אותו בזבל על ארכובותיו, ונותנין סודר קשה בתוך סודר רך, וכורך על צוארו, ושני עדיו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שהוא פותח את פיו, ומתיכין את הבדיל והעופרת וכיוצא בהן וזורק לתוך פיו, והיא יורדת ושורפת את בני מעיו. ויתר פרטיה, בפרק שביעי מסנהדרין.

ונוהגת מצוה זו בזכרים, כי להם המשפט ובארץ ישראל בלבד, כי היא מקום המשפט. ובית דין שעברו עליה ולא דנו החיב כדינו בטלו עשה וענשם גדול, כי במשפט יתישב העולם. וכבר כתבתי למעלה בסדר משפטים מצות. עשה זו (מצוה מז) כי הרמב"ן זכרונו לברכה לא ימנה בחשבון המצות בספר שלו ארבע מיתות בית דין, ושם הבאתי קצת הטעם שכתב הוא בענין.

רסב. שלא ללכת בחקת הגוים.

שלא ללכת בחקת האמורי וכן בחקות הגוים שנאמר (ויקרא כ כג) ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם. והוא הדין לכל שאר הגוים, כי הענין מפני שהם סרים מאחרי השם ועובדין עבודה זרה. וענין המצוה הוא שלא נתנהג כהם במלבושינו וענינינו. וכמו שאמרו בספרא (יג ח) ובחקתיהם לא תלכו, שלא תלכו בנמוסות שלהם, בדברים החקקים להם, כגון טטראות וקרקסאות והאסטריאות, וכל אלו הם מיני שחוק שהיו עושין בקבוציהם כשמתקבצין לעשות שגעונות וזנות ועבודת האלילים. ואמרו שם (ע"י שבת סז א) בחקת הגוי רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים, רבי יהודה בן בתירא אומר שלא תגדל ציצת הראש בהם ולא תספר קומי, כלומר שלא יגלח מן הצדדין ויניח שער באמצע, וזהו הנקרא בלורית. ונכפל זה הלאו במקום אחר במלות אחרות, שנאמר (דברים יב ל) השמר לך פן תנקש אחריהם. ולשון ספרי (ראה שם) השמר בלא תעשה, פן בלא תעשה, תנקש אחריהם שמא תדמה להם ותעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש, שלא תאמר הואל והן יוצאים בארגמן, אני אצא בארגמן הואיל והם יוצאין בכלוסין אני אצא בכלוסין והוא מין ממני כלי זין הפרשים. ולשון ספרי הנבואה (בצפניה א ח). ועל כל הלהשים מלבוש נכרי.

משרשי המצוה. כדי להתרחק מהם ולגנות כל הנהגותיהם ואפילו במלבוש.

מדיני המצוה. כתבנו קצתם, והביאו זכרונם לברכה מאלו קצת עם יתר פרטיה פרק שביעי משבת ובתוספתא דשבת (פ"ח) [י"ד סימן קע"ז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ועשה דבר מאלו שזכרנו להדמות אליהם חיב מלקות. והמתרחק מכל הנהגותיהם ומכל נמוסיהם וישים כל לבו ומחשבותיו אל השם יתברך ובמצותיו

היקרות נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ (תהלים כה יג).

פרשת אמור

פרשת אמר יש בה עשרים וארבע מצות עשה ושלושים ותשע מצות לא תעשה.

רסג. שלא יטמא כהן הדיוט במת זולת בקרובים המבארים בכתוב.

שלא יטמא כהן הדיוט במת זולתי בקרובים המבארים בכתוב. שנאמר (ויקרא כא א) לא יטמא בעמיו, כלומר כל אחד מן הכהנים לא יטמא לנפש מת, ואף על פי שנפש טובה לא תמות, יכנה הכתוב הגוף בשם הנפש, כי הוא העקר.

משרשי המצוה. לפי שהכהנים נבחרו לעבודת השם ברוך הוא, כמו שאמר הכתוב קדושים יהיו לאלהיהם, על כן הרחיקם מן המת, וכבר כתבתי למעלה (מצוה קנט), שענין הטמאה דבר נמאס ונאלח, וגוף האדם המת פרשו חכמים שהוא אבי אבות הטמאה, כלומר שיש לו טמאה חזקה עד מאד למעלה מכל טמאה. והענין הוא כי בהפרד מעליו צורת השכל החיה הטובה וישאר הוא לבדו, בשגם הוא בשר פחות וגרוע ומשתוקק אל הרעות, וגם ברעתו רבה החטיא הנפש היקרה בעודה שוכנת אצלו, על כן ראוי שיטמא כל סביביו בהתפשט מעליו כל הודו שזהו נפשו ולא נשאר בו כי אם החמר הרע, וראוי באמת למשרתי השם יתברך להתרחק ממנו, זולתי לקרובים שהתר להם, כי אחיהם בשרם הוא, וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום ולא רצתה לצערם כל כך כי יחס לבבם על הקרוב המת שלא יוכלו להתקרב תוך האהל אשר הוא בתוכו ולשפך את רוחם ולהשביע נפשם בבכי עליו. וראיתי רמז אל הטעם הזה שכתבתי בטמאת המת, שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי ברכות פ"ג ה"א) כי הצדיקים גמורים אינם מטמאין, ולפי הדומה כי הכונה לפי

שגופם טהור ונקי ולא החטיא נפשם, אבל סיעם לזכותה, ועל כן תעלה נפשם בנשיקה, ועל גום ישכן אור זרוע לעולם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם טומאת מת פ"א ה"א), שהמת מטמא במגע ובמשא ובאהל, וטמאת משא למדוה זכרונם לברכה מקל וחמר מטמאת נבילה. וטמאת מגע האמורה בכל מקום, בין במת בין בשאר המטמאין, ענינה הוא, שיגע האדם בטמאה עצמה, בין בידו, בין ברגלו, או בשאר גופו, אפילו בלשונו נגיעה היא. והרמב"ם זכרונם לברכה כתב (טומאת מת א ג) שאפילו נגיעה בצפרן או בשנים נגיעה היא, וכגוף הם נחשבים. וטמאת משא האמורה בכל מקום, הוא שישא אדם הטמאה אף על פי שלא נגע בה, אפילו היה בינו לבינה כמה כלים, הואיל ונשאה נטמא. ואחד הנושא אותה בידו או בכל דבר שבגופו הרי זה בכלל נושא וטמא.

ומסיט בכלל נושא הוא גם כן. וכיצד הוא ההסט? כגון שיש בראש קורה טמאה, מכיון שהניע האדם הקורה בשום צד הואיל ומכחו הנידה, ואף על פי שהטמאה בראש האחד של קורה, והאדם הנידה בראש האחר, הרי זה מסיט וטמא, וטמאה זו וכל כיוצא בה היא טמאת הסט האמורה בכל מקום. וטמאת בית הסתרים, אף על פי שאינה מטמאה משום נגיעה שאין בית הסתרים בכלל נוגע, מטמאה היא משום דין נושא, שהנושא בבית הסתרים נושא נקרא וטמא. ואין מתטמא במשא בלא נגיעה אלא האדם בלבד, ולא הכלים. וטמאת אהל אינה זולתי בטמאת מת בלבד ולא בשאר הטמאות, והצרעת אף על פי שמטמאה בביאה אינה מטמאה באהל, והמת מטמא באהל, בין אדם בין כלים או אכלין ומשקין, ואחד האדם שנכנסו כלו באהל המת או אפילו מקצתו, כגון שהכניס שם ידו או ראשי אצבעותיו או חוטמו, הרי זה נטמא כלו (עי' נוזר מג א). והנפלים אף על פי שלא נתקשרו אבריהם מטמאין, וכזית בשר מן המת, ואבר אחד שלם שנחתך מן האדם, אף על פי שאין בו כזית בשר, כל אלו מטמאין במגע ובמשא ובאהל. ואבר נקרא כל אחד ממאתים וארבעים ושמנה אברים שבאדם, שבכל אחד ואחד מהם יש בשר גידים ועצמות. ואין השינים מן המנין. עצמות המת אף על פי שאין עליהם בשר, אם היתה נכרת בהן צודת האדם מטמאין אפילו באהל. ואלו הן העצמות, שאמרו זכרונם לברכה שמטמאין אפילו באהל, השדרה, והגלגלת, ורב בנינו של גוף ורב בנינו, כלומר רב מנין העצמות ושדרה וגלגלת שאמרו דוקא כשהן שלמות, אבל חסרה שדרה אפילו חליא אחת, וגלגלת כסלע אין מטמאין באהל, ושתי שוקיו של אדם וירך אחת, זהו רב בנינו. חסר כל שהוא אינו מטמא באהל. ורב בנינו הוא מאה עשרים וחמשה עצמות מן מאתים ארבעים ושמנה אברים שיש באדם, ושאר עצמות שאין בהן רב בנין ורב מנין אם יש בהן רבע קב עצמות מטמאין אפילו באהל, ואם לאו אין מטמאין באהל. וטמאת המת היא שבעת ימים. ויתר פרטיה, מבארים בסדר טהרות, וברב במסכת אהלות [יו"ד סימן שעב].

ונוהגת מצוה זו בכהנים הזכרים בכל מקום ובכל זמן, אבל לא בנקבות, שכן בא הפרוש אמר אל הכהנים בני אהרן לנפש לא יטמא בעמיו, בני אהרן דוקא ולא בנות אהרן. וכהן העובר על זה ונטמא לשום מת חוץ משה מתי מצוה במזיד לוקה.

רסד. מצות ענין טמאת הכהנים לקרוביהם, ובכללה שיתאבלו כל אחד מישראל על ששה מקרוביהם הידועים.

שיטמאו הכהנים למתים (הקרובים) הנזכרים בתורה, שנאמר (ויקרא כא ג) לה יטמא, וזה מצות עשה, שכן בא הפרוש עליו, וכן הוא מפרש בספרא (אמר א יב) לה יטמא מצוה, לא רצה לטמא מטמאין אותו בעל כרחו. ולולי שקבלנו מחכמינו הפרוש כן, היתי סבור לומר שיהיה רשות אם רצה מטמא, ואם לא רצה אינו מטמא, לפי שהכתוב מנעו מלטמא לשאר הקרובים, והייתי אומר, שבאלו הנזכרים בפרשה, הרשהו להטמא אם ירצה, על כן בא לנו הפרוש עליו, שאין זה רשות אלא מצוה. והזכירו חכמים זכרונם לברכה (זבחים ק, א), מעשה שבא ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ולא רצה לטמא, ודחפוהו חכמים וטמאוהו על כרחו. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסנהדרין עשה לו) וזאת בעצמה היא מצות אבול. כלומר, שכל איש מישראל חייב להתאבל על קרובו, כלומר ששה מתי מצוה הנזכרים בכתוב. והמקרא שהביא הרב (אבילת א א) על מצות אבול, הוא מה שנאמר באהרן (שם י יט), ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני יי, ואמרו ומחוזק החובה הזאת, בארו בכהן שהוא מזהר על הטמאה שיטמא על כל פנים כשאר ישראל, בשביל שלא יחלשו משפטי האבלות. וכבר נתבאר, שאבלות יום ראשון מדאוריתא, והוא יום מיתה וקבורה. ובבאור אמרו במועד קטן (יד, ב) אבל אינו נוהג אבלותו ברגל אתי עשה דרבים, ודחי עשה דיחיד. הנה נתבאר שחייב האבלות דאוריתא ושהוא מצות עשה, אבל ביום ראשון בלבד, ונשארו הששה דרבנן, ואפילו הכהן ינהג אבלותו ביום ראשון שמטמא לקרוביו, והבן זה, עד כאן.

משרשי המצוה. מה שכתבתי פעמים הרבה במצות הקודמות כי האדם נפעל כפי פעלותיו שיעשה, כי מהיותו בעל חמר לא יתפעל לדבר בכח עד שיוציא הענינים מן הכח אל הפעל, על כן בבוא אליו ענש מקרה מות באחד מקרוביו אשר הטבע מחייב האהבה להם, תחייבנו התורה לעשות מעשים בעצמו אשר יעוררוהו לקבע מחשבתו על הצער שהגיע אליו, ואז ידע ויתבונן בנפשו כי עונותיו גרמו לו להגיע אליו הצער ההוא, כי השם יתברך לא יענה מלבו ויגה בני איש (איכה ג לג) כי אם מצד חטאים,

וזאת היא אמונתנו השלמה אנחנו בעלי דת יהודית היקרה, ובתת האדם אל לבו ענין זה במעשה האבלות, ישית דעתו לעשות תשובה ויכשיר מעשיו לפי כחו. והנה מצאנו עם זה במצות האבול תועלת רב לבני אדם. והמתחכמים הכופרים המהבילים על דברי העולם ומעשי השם יתברך הנוראים, ישיתו און בלבם הרע, יתלו מות בני איש למקרה הזמן ויחשבו במחשבותיהם הרעים כי מקרה האדם והבהמה מקרה אחד להם, וכמות זה כן מות זה, ועל כן כתבו בספריהם, שישרפו האמלל מי שידאג כלל. ולעקר ולשרש מלבבנו אמונתם זאת הרעה, חיבתנו התורה במצוה זו, מלבד התועלת במה שזכרנו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רי"ף רמב"ן ורשב"א במועד קטן שם) שיום ראשון הוא דאוריתא והששה דרבנן, ואף על פי שנאמר בתורה (בראשית נ ז), ויעש לאביו אבל שבעת ימים. נתנה תורה ונתחדשה הלכה. ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם אבל א, א) כי משה רבינו תקן להם לישראל שבעה ימי אבלות ושבעת ימי המשתה. ואמרו זכרונם לברכה (שם כז, א) שאין חיוב האבלות חל עד שיסתם הגולל, כלומר, אחר שכסו גופו של מת בקבר, אבל כל זמן שלא נקבר אין האבל אסור בדבר מכל דברי האבלות, ומפני טעם זה רחץ דוד המלך וסך כשמת הילד קדם שנקבר. ומה שאמרו (שבת קלו, א) שכל שלא שהה שלשים יום באדם אין מתאבלים עליו, לפי שהוא ספק. ובגמרא (שם) אמרו זכרונם לברכה, שאם ידענו בברור ששלמו לו חדשיו שדינו כשאר מתים לענין אבלות, וכן לכל שאר הדברים דינו כאדם שלם.

וכן אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם אבל שם ז), שהפורשים עצמם מכל דרכי צבור, וכן המינים והמשמדים והמסורות, כל אלו אין מתאבלים עליהם כלל, שמתתן שמחה היא לעולם ואין זה ענש לקרובים אבל זכות הוא להם, וכל זה מן השרש שכתבתי, ועליהם נאמר (תהלים קלט כא) הלא משנאיך יי אשנא. וכן הממית עצמו לדעת, אין מתאבלין עליו, ובמקומו מתברר כיצד נדע שלדעת הכה את עצמו. וכן מדיני המצוה הדברים שאמרו זכרונם לברכה (מוע"ק כא, א) שהאבל אסור בהן ביום ראשון מן התורה, ובשאר הימים דרבנן, ודין שבעה ושלשים, ודין שנים עשר חדש באבלות אב ואם, ודין קריעה, מי הם הקרובים שקורעין ואיזה זמן, וכיצד על הקרובים, וכיצד על אב ואם, ועל מי מקרוביו וממלמדיו ומגדוליו, ועל איזה מקומות חרבנן של ארץ ישראל, ודיני הקרעים ששוללין אתן מיד או לאחר זמן, ודין האשה ששוללת מיד כדי שלא תתבזה, ודין הרגלים שמפסיקין ואינן עולין. ומה שאמרו (שם יט, א), שכל הקובר מתו אפילו שעה אחת קדם הרגל, בטלה ממנו גזירת שבעה, ואם עברו שבעה קדם הרגל ונכנס אפילו שעה אחת תוך שלושים, בטלו ממנו גזרת שלושים, וראש השנה ויום הכפורים דינם כרגלים של פסח, שבועות וסכות. ומה שאמרו (שם כד ב) שאף על פי שאין אבלות בחלו של מועד, קורע אדם על מתו שחייב להתאבל, ודין שמועה רחוקה לאחר שלשים יום, שאין נוהגין אבלות אלא יום אחד, ואינו קורע, שהלכה כרבי מני דאמר

הכי בגמרא משקין (שם כ ב) ; אבל על אביו ועל אמו קורע אפילו בשמועה רחוקה לדעת הרמב"ן זכרונו לברכה (בתוות האדם עמ' סא ב), [ולא] לדעת הרב רבי אברהם ברבי דוד זכרונו לברכה.

וענין ההספד על מי מספידין, וכיצד, ושבת ויום טוב וחלו של מועד וחנכה ופורים מה הן בהספד, ועל מי מבטלין תלמוד תורה במותן. וענין צדוק הדין והברכות והנחמות שעושין בבית האבל, וענין לקוט עצמות של קרובים וכן לקוט עצמות אביו ואמו. ומה שאמרו (שם) שהקרובים שמתאבלים עליהם, מתאבלים עמהם בפניהם מדברי סופרים [לכבודם] ומה שאמרו שמתאבל אדם על אשתו, והיא על בעלה, ועל אחים מן האם מדברי סופרים, ובנו או אחיו מן השפחה או מן העובדת גלולים אין מתאבלין עליהן אפילו נתגירו, לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים, והכהן מטמא לאשתו, אף על פי שאבילות אדם על אשתו מדברי סופרים עשו אותה כמת מצוה, ומאחר שנסתם הגולל, אין מטמא בהן עוד. ומה שאמרו שחיוב אבלות בשלשה קרובים דרבנן ואלו הם אח או אחות מאם, ואחות נשואה או ארוסה, בין מאב בין מאם, ובין אנוסה ומפתה, ולפיכך אין כהן מטמא באלו. ואלו הענינים עם יתר פרטיה מבאדים במסכת משקין (מועד קטן) ובמקומות מברכות וכתבות ויבמות ובספרא בפרשת אמר אל הכהנים [יו"ד סימן שעב שעג שעד].

ונוהגת מצוה זו, של חיוב הטמאה במת הקרוב, בכהן בכל מקום ובכל זמן וכן בזכרי כהנה, אבל הנשים אינן בחיוב זה, שכן בא הפרוש, שמי שנמנע מלהטמא לזולת הקרובים, הוא שנצטוו להטמא לקרובים, אבל הנשים הכהנות, אחר שלא נמנעו מלהטמא במת, כמו שמבואר במקומו (מצוה רסג), כמו כן לא נצטוו להטמא לקרובים על כל פנים, אבל מתאבלות הן מכל מקום, ולהן הבחירה להטמא אם ירצו, ודע זה וזכרהו. ומצות חיוב האבלות, הנגררת עם מצוה זו כמו שאמרנו, נוהגת בכל מקום ובכל זמן ובכל אדם בין כהן בין ישראל ובזכרים ונקבות. וכהן העובר על זה ולא רצה להטמא לשהה הקרובים הנזכרים בכתוב, וכן כהן או ישראל שלא רצו להתאבל על קרוביהם בדברים שמנו חכמים בחיוב עקר האבלות ביום ראשון בטלו עשה זה. וכבר כתבתי למעלה (מצוה ה), שבית דין כופין על בטול עשה. ויש מן המפרשים שכתבו שאין מצות אבול נחשבת למצוה דאוריתא, אולי דעתם לומר שאף על פי שאונן אסור בקדשים דאוריתא, כל ענין אבלות מיהא דרבנן הוא.

רסה. שלא ישמש כהן טבול יום עד שיעריב
שמשו.

שלא ישמש כהן טבול יום, עד שיעריב שמשו, ואף על פי שטבל וטהר, צריך הערב שמש. לפי שהוא כשני לטמאה עד שיעריב שמשו, שכן פרשו זכרונם לברכה (ויקרא יא לב) במים יובא וטמא עד הערב וטהר (רמב"ם אבות הטומאה פ"י ה"א) הכתוב קרא לטבול יום טמא, אף על פי שטבל, עד שיעריב שמשו, אבל מכל מקום אינו טמא כמו שהיה קדם טבילה, כי מתחלה היה ראשון לטמאה, ואחר הטבילה נקרא שני לטמאה, ועל זה נאמר (שם כא ה) ולא יחללו שם אלהיהם, שכן בא עליו הפרוש המקבל, וכן הוא בפרק תשיעי מסנהדרין (פג, ב), שאמרו שם קדשים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם, אם אינו ענין לטמא שכבר נתבאר (במצוה רעה), תנהו ענין לטבול יום שמש, ויליף לה התם מחלול "חלולי".

משרשי המצוה. לפי שהכהן הוא השליח (עפ"י יומא יח ב) בין ישראל לאביהם שבשמים, ומתוך מעשיו וקרבותיו יתרצה האדם לפני בוראו ויכפר עונו, על כן חובה עליו להיות נקי הגוף בתכלית בעת העבודה, ואולי רוח הטמאה לא יעבר לגמרי מעליו עד הערב השמש, וברוך אדון החכמה כי הוא היודע ולא אנחנו עד איזה עת יכשר למי שנטמא לעסק בעבודתו ברוך הוא, והודיענו כי הוא עת בוא השמש לקצת הטמאות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה שאחד טבול יום מטמאה חמורה, כגון שטבל מטמאת מת וזיבות וצרעת, או מטמאה קלה, כגון טמאת שרץ וכיוצא בה, טעון הערב שמש. וזה הענין הוא בין באדם בין בכלים בין בטמאה דאוריתא או אפילו בטמאה דרבנן צריך הערב שמש. ופרוש טבול יום כלומר, מי שטבל ולא העריב שמשו, זה פרושו בכל מקום. ואם נגע באכלין ומשקין של תרומה פוסל אותן ועושה אותן שלישי לטמאה, לפי שהוא כשני לטמאה כמו שאמרנו, נגעו הן אחר כן באכלין אחרים אינם פוסלין אותם שאין שלישי עושה רביעי בתרומה, ואם נגע טבול יום באכלי קדש או במשקין עשאו רביעי, כלומר, שפסלן, אבל אין חוזרין הם לטמא אחרים, שאף על פי ששלישי עושה רביעי בקדש, טמאת טבול יום אינה חמורה כל כך שתטמא לרביעי. אבל אם נגע טבול יום באכלי חלין או במשקין הרי הן טהורים, שאין שני עושה שלישי בחלין, כך קבלנו הדברים מחכמינו זכרונם לברכה (סוטה כט א). והנה יתבאר מזה, שאין שלישי שבתרומה ולא רביעי שבקדש מטמאין משקה אחר ואכל אחר, ואין צריך לומר שאין מטמאין כלים, שאדם וכלים אין מקבלין טמאה אלא מאב הטמאה. וכל המטמאין, בין חמורין בין קלים משקין היוצאין מהן, כגון רקן ומימי רגליהם דינן כמשקים שנגעו בהן. ויתר פרטיה במסכת טבול יום [הלכות ביאת מקדש].

ונוהגת מצוה זו בכהנים הזכרים בזמן הבית, שהם הזהירו על העבודה ולהזהר מהטמאה, ולא הכהנות. ומי שעבר על זה ושמש טבול יום חיב מיתה בידי שמים. ולא בא על חיוב זה כתוב מבאר בתורה, אלא שלמדו חכמים זכרונם לברכה הענין שם בסנהדרין (פג, ב) בגזרה שוה דחלול חלול.

רסו. שלא ישא כהן אשה זונה.

שלא ישא כהן, בין כהן גדול בין כהן הדיוט, אשה זונה לאשה, שנאמר (ויקרא כא ז) אשה זונה וחללה לא יקחו. ולשון קיחה משמע דרך אישות, על כן אינו לוקה עליה אלא כשנשאה ובעלה, שכן בא הפרוש, שאין החיוב, עד שיבעלנה, כמו שנכתב בעזרת האל.

משרשי המצוה. לפי שכהנים נבחרו לעבוד עבודת השם יתברך תמיד ולכן ראוי ומחייב להיותם קדשים ונקיים יותר מכל שאר העם בכל עניניהם, אף כי בענין הזווג שהוא דבר עקרי באדם, וקצת מחשבות האדם על בת זוגו תמיד, לכן נתחייב שלא לשא הזונה שמזגה רע ומר, פן תסירו ותטנו ברב לקחה מדרכו הטוב וכונתו הרצויה. גם היא בשת ופגם אל כל הקרב אליה, שכל העם מרננים אחריה בטמאתה אשר בשוליה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות סא א) שהזונה האמורה כאן היא, כל שאינה בת ישראל, דכלן בכלל זונות הן, ועוד שכיון שאין קדושין תופסין בהן זמה היא. וכן תקרא זונה כל בת ישראל שנבעלה לאדם שהיא אסורה לנשא לו אסור השה בכל מקום, לאפוקי אלמנה שנבעלה לכהן גדול או גרשה לכהן הדיוט, שאין אסור זה שוה בכל אדם ואינה נעשית זונה בכך. וכן נמי תקרא זונה, כל שנבעלה לכהן חלל ואף על פי שהיא מתרת להנשא לו, שאין היותה זונה תלוי בבעילה של אסור, אלא בפגימה. ומפי השמועה למדנו, שאינה פגומה אלא מאדם האסור לו שתנשא לו או מכהן חלל.

ולמדנו מעתה, שהנרבעת לבהמה, אף על פי שהיא בסקילה לא נעשית זונה, דדוקא בעילת אדם הוא שעושה אותה זונה (שם נט ב). וכן אם נבעלה בעודה נדה למי שראויה שתנשא לו אינה נעשית זונה בכך, ואף על פי שהיא בכרת. וכן הבא על הפנויה אפילו היתה קדשה, כלומר שהפקירה עצמה לכל, אינה נעשית זונה כל זמן שלא נבעלה למי שאסורה להנשא לו, כלומר, שהיא ערוה עליו, ואפילו מחיבי לאוין או אפילו מחיבי עשה, בכלל אסור זה. ולפיכך אמרו, שגוי או עבד או נתין או ממזר או גר עמוני ומואבי או מצרי ואדומי ראשון ושני או פצוע דכא וכרות שפכה, שבא אחד מהן על יהודית עשאה זונה ונפסלת לכהנה. ואם היא כהנת נפסלת מן הכהנה. וכן הנבעלת למי שעושה אותה זונה בין באנס בין ברצון בין בשגגה, בין כדרכה בין שלא כדרכה, משהערה בה נפסלה משום זונה, ובלבד שתהיה בת שלש שנים ויום אחד ומעלה, ויהיה הבועל בן תשע שנים ויום אחד ומעלה. וכן מענין המצוה מה שאמרו (נדריס צ, ב) באשת

כהן שאמרה לבעלה נאנסתי, ואפילו עד אחד מעיד לו עליה שכן הוא כדבריה שזנתה שאינה אסורה עליו בכך, דאמרינן שמא עיניה נתנה באחר. ומכל מקום אסורה לכל כהן אחרי מות אישה, דשויתה נפשה חתיכה דאסורא, ואם היתה נאמנת לו או העד נאמן לו הרי זה יוציאנה על כל פנים לצאת ידי ספק. והורונו מורינו (עי' שו"ת הרשב"א סי' אלף רלח), ישמרם אל, דדוקא שבאת לומר כן בין היא או העד, מתוך שלום שבינו לבינה, אבל אמרה כן בין היא בין עד, מתוך קטטה שיש בינו לבינה, יש לדון בדבר שאינו זקוק להוציאה על כל פנים, שחזקה היא דשקורי משקרא, ואין ראוי להאמינה בדבורה בעד אחד אלא בשני עדים כשרים, אבל מכל מקום אם דעתו סומכת בדבריה או בדברי העד הרבה, ראוי לו לחוש מלבוא עליה. ויתר רבי פרטי המצוה, ביבמות ובקדושין [ה' איסורי ביאה פי"ח].

ונוהגת בכהנים בכל מקום ובכל זמן וכהן העובר עליה ונשא אשה זונה מאלו שבארנו דרך אישות ובעלה לוקה.

רסז. שלא ישא כהן אשה חללה.

שלא ישא כהן בין גדול בין הדיוט חללה, שנאמר (ויקרא כא ז) אשה זונה וחללה לא יקחו. וחללה תקרא שנולדה מפסולי כהנה, כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרשה מכהן הדיוט, או שנתחללה על ידי ביאת אחד מן הפסולין לכהנה.

משרשי המצוה. מה שכתבתי באסור זונה הקדם לזה.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין עח א), שאין חיוב מלקות לכהן הנושא חללה עד שיבעל, אבל נשאה ולא בעל אינו לוקה, שאין חיוב המלקות אלא בבעילה. והוא והיא לוקין. וזה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות פד, ב) לא הזהרו כשרות לנשא לפסולין אינו מענין זה כלל, ולמטה בדף זה נפרש הדבר, דודאי זו אחר שהיא נבעלת למי שהיא אסורה עליו בלאו, בכלל החיוב היא גם כן, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (סו) שאין הפרש בין אשה לאיש בכל ענשין שבתורה, חוץ משפחה חרופה, שכתבתי למעלה בסדר ויקרא במצות קרבן אשם ודאי (מצוה קכט).

וכן מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה כג, א) שהכהן עצמו שעובר העבירה שהוא בא על החללה אין גופו מחלל בכך, אף על פי שזרעו מחלל. ובין שנבעלה באנס או בשגגה, בין כדרכה בין שלא כדרכה,

משהערה בה נתחללה, והוא שהיה הכהן תשע שנים ויום אחד ומעלה, והיא מבת שלש שנים ויום אחד ומעלה נתחללה. ומה שאמרו (יבמות נו, ב) שאינה נעשית חללה אלא בבעילה, אבל בקדושין לבד לא נתחללה, אבל בנשואין, אף על פי שלא נבעלה נעשית חללה, מפני שכל נשואה בחזקת בעולה, ואף על פי שנמצאת בתולה. ומה שאמרו (שם ס, א) שכהן שבא על הנדה, אף על פי שהיא בכרת לא חללה שאין ענין החלול אלא באסור המיוחד בכהנים כמו אלמנה וגרשה וחללה זונה, או הנבעלת לאחד מן הפסולין לכהנה כמו החללים. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם פה, א) שיש חללים מדברי סופרים, כיצד? כהן שבעל חלוצה שהיא אסורה לכהן מדרבנן ושהיא חללה מדרבנן וזרעה חללים מדרבנן. אבל כהן שבא על אחת מן השניות אין זרעו ממנה חללים אפילו דרבנן, לפי שהוא אסור השוה בכל אחד ואינו מיחד בכהנים, וכמו שכתבתי למעלה.

כהן שבא על ספק זונה כגון ספק גיורת ומשחררת, או על ספק גרושה, וכן כהן גדול שבא על ספק אלמנה הרי זו ספק חללה והולד ספק חלל. נמצאו החללים שלשה, חלל מן התורה, חלל מדבריהם, וספק חלל. וכל ספק חלל או חלל מדבריהם נותנין עליו חמרי כהנים וחמרי ישראל אינו אוכל בתרומה, ואינו מטמא למתים, וצריך לשא אשה שראויה לכהן, ואם אכל תרומה או נטמא או נשא גדשה וחללה זונה מכין אותו מכת מרדות. אבל חלל של תורה הודאי הרי הוא כזד, ונושא גרשה, ומטמא למתים, שנאמר אמר אל הכהנים בני אהרן אף על פי שהם בני אהרן, עד שיהיו בכהנה [בכהנתן]. ועוד קבלו זכרונם לברכה (ספרא אמור א א) בפרוש זה הכתוב, בני אהרן ולא בנות אהרן, מכאן שלא הזהירו כשרות להנשא לפסולין, ועל כן הכהנת מתרת להנשא לחלל ולגר ולמשחרר. ולפיכך אמרו זכרונם לברכה (קדושין עג, א) שהגר מתר לשא כהנת וממזרת, כהנת מפני טעם זה שאמרנו שלא הזהירו להנשא לפסולין, ממזרת משום דקהל גרים לא איקרי קהל, ובאסור ממזר כתיב (דברים כג ג) לא יבא ממזר בקהל יי, ומה שאמרו (שם עז, א) שחלל שנשא כשרה כל זרעו חללים ופסולים לכהנה, אבל ישראל שנשא חללה כל זרעו ממנה כשרים לכהנה, שהולד בענין זה הולך אחר הזכר, שנאמר (במדבר א יח) ויתילדו על משפחותם. ומשפחה שנתערב בה ספק חלל כל אלמנה מאותה משפחה, אסורה לכהן לכתחלה, ואם נשאת לא תצא, לפי שיש כאן שני ספקות, ובספק ספקא אפילו בדאוריתא לא חישינן. אבל נתערב במשפחה ודאי חלל, כל אשה מהן אסורה לכהן עד שיבדק. ויתר פרטיה, בקדושין וביבמות.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ונשא חללה ודאית ובעלה חייב מלקות. נשא ספק חללה או חללה מדבריהן מכין אותו מכת מרדות. וזה היה בזמן שהישראלים דנו דיני נפשות, אבל בזמן הזה אין מלקין, וכמו שנכתב למטה בעזרת השם בסדר כי תצא (מצוה תקצד) במצות עשה דמלקות.

רסח. שלא ישא כהן גרושה

שלא ישא כהן, בין גדול בין הדיוט, גרושה, שנאמר (ויקרא כא ז) ואשה גרושה מאישה לא יקחו.

משרשי המצוה. מה שכתבתי באסור זונה הקדם לזה (מצוה רסו).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות נט, א), שגרושה היא נקראת אפילו מן הארוסין, ואין צריך לומר מן הנשואין, אבל הממאנת (שם קח, א) אפילו גרשה בגט והחזירה ומאנה בו הרי זו מתרת לכהן. והחלוצה, כלומר, אשה שיצאה מתחת יד יבם בחליצה אסורה לכהן מדרבנן (שם כד א), מפני שנתנו לה דין גרושה. וכהן שכנס ספק גרושה או זונה וחללה מוציאה בגט. אבל כנס ספק חלוצה אין מוציאה, שלא גזרו חכמים אלא על חלוצה ודאית. וכל שאינה ראויה לחלץ, אם נחלצה לא נפסלה לכהנה. יצא עליה קול שהיא חלוצה אין תוששין לאותו קול, שהחכמים הם שגזרו על החלוצה להיות כגרשה והם הקלו בה בעניינים אלו שאמרנו. ויתר פרטיה, בקדושין וביבמות.

ונוהגת בכהנים בכל מקום ובכל זמן. והעובר עליה ונשא גרשה ובעל חייב מלקות, אבל כל זמן שלא בעל אינו מתחייב מלקות, ואפילו כהן גדול שחייב שני לאוין משום לא יקח ומשום לא יחלל, וכמו שנכתב למטה בעזרת השם (מצוה רעד), ולוקה על שניהם, אינו לוקה לעולם על אחד מהם אלא אחר שבעל, אבל לא בעל אינו לוקה משום לא יקח, דלא יקח אגוד הוא בלאו דלא יחלל (רמב"ם אסורי ביאה יז ד). ופעמים שיתחייב כהן גדול ארבע מלקיות בביאה אחת, וכגון שהיא אלמנה ונעשית גרושה ונעשית חללה ונעשית זונה, ועל כיוצא בזה יאמרו חכמים זכרונם לברכה (קידושין עז ב) אסור מוסיף, שהרי בתחלה האלמנה היתה מתרת לכהן הדיוט, וכשנתגרשה נתוסף בה אסור שנאסרה להדיוט, ועדין היא מתרת לאכל בתרומה, וכשנתחללה נתוסף בה אסור שנאסרה מלאכל בתרומה, ועדין היא מתרת לישראל, וכשנעשית זונה נתוסף בה אסור לגבי ישראל, שהרי מצינו אסור בישראל בזונה, שהמזנה ברצון תחת בעלה אסורה לבעל ולבועל. אבל אם נשתנה סדר זה וכגון שנעשית תחלה זונה וכו' אין חיבין על ביאתה אלא מלקות אחת, לפי שאין שם אסור מוסיף, וכלל גדול בכל אסורין שבתורה אין אסור חל על אסור אלא אם כן היו האסורין באין כאחת, או שהיה האחד מוסיף דברים אחרים, כמו שאמרנו, או אסור כולל.

רסט. מצות קדוש זרע אהרן.

לקדש זרע אהרן. כלומר, לקדשם ולהכניסם לקרבן, וזהו עקר העשה. וכן להקדימם לכל דבר שבקדשה, ואם מאנו בזה, לא נשמע אליהם. וזה כלו לכבוד השם יתעלה, אחר שהוא לקחם ובחרם לעבודתו, שנאמר (ויקרא כא ח) וקדשתו לכל דבר שבקדשה לפתוח ראשון, ולברך ראשון, ולטל מנה יפה ראשון. ולשון ספרא (א יג) וקדשתו על כרחו, כלומר, שזאת המצוה אנחנו נצטוינו בה, ואין זה בבחירת הכהן. ועוד אמרו קדושים יהיו לאלהיהם על כרחם, והיו קדש לרבות בעלי מומין שלא נאמר אחר שזה אינו ראוי להקריב לחם אלהיהם, למה זה נקדימיהו ונכבדהו? על כן אמרו והיו קדש, כלומר הזרע הוא מיוחס כלו תמים ובעל מום.

משרשי המצוה. לפי שידוע כי מכבוד האדון לכבד משרתיו, ובכל עת כבדנו הכהנים, נזכר ונקבע במחשבתנו כבודו ברוך הוא וגדלו, ובזכות המחשבה הזכה והמעלה והרצון הטוב, תחול ברכתו ברוך הוא וטובו הגדול עלינו והוא חפץ בברכה כאשר הודענו כמה פעמים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (גטין נט, א), שסדר קריאת התורה בצבור זהו, שכהן קורא ראשון לעולם, ואחריו לוי, ואחריו ישראל, ואם אין שם כהן נתפרדה חבילה, ואם אין שם לוי כהן קורא שני פעמים, וכהן אחר כהן לא יקרא, משום פגמו של ראשון, ולוי אחר לוי לא יקרא, משום פגם שניהם, וכבוד זה נעשה להם, כשראוין לכך אבל אם היו בעלי עבירות נמנעים מכבוד. וכבר אמרו זכרונם לברכה (הוריות יג, א) שממזר תלמיד חכם קדם לכהן גדול עם הארץ, ועכשו בזמן הזה לא ראינו מי שהקדים עצמו לשום כהן מפני חכמתו, ועקב ענוה יראת יי (משלי כב ז). ויתר פרטיה, נתבארו במקומות חלוקים מן גמרא מכות וחלין ובכורות ושבת וזולתם (ה' כלי המקדש פ"ח).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שמצוה על כלן לכבד זרע אהרן. ועובר על זה ולא כבדם במקום שראוי וכהן הראוי לכבוד בטל עשה זה.

רע. שלא יכנס כהן גדול באהל המת.

שלא יכנס כהן גדול באהל המת ואפילו לשהה מתי מצוה, שנאמר (ויקרא כא יא) ועל כל נפשות מת לא יבא. כלומר לא יבוא בתוך הבית עמהם, דלשון לא יבוא ביאה [ביאת בית] משמע.

משרשי המצוה. מה שכתבתי למעלה במצוה רס"ו (רסג) בסדר זה, שענין הטמאה ראוי להתרחק מן הכהנים שהם קדושים עושי מלאכת השם יתברך תמיד, והכהן הגדול הנבדל להיות קדש קדשים, עם היותו בעל גוף נפשו תשכן תמיד בתוך המשרתים העליונים, על כן לא תחוש התורה עליו להתיר לו טמאה לעולם, ואפילו בקרובים כמו לכהנים הדיוטים שכתבתי למעלה (מצוה רסג) דחס רחמנא עליהם, שישפכו נפשם בבית המת כי יחס לבבם על קרוביהם, מה שאינו כן בכהן הגדול, כי מרב דבקות נפשו למעלה יתפשט לגמרי מטבע בני איש וישכיח מלבו כל עסק עולם הזה הנפסד, ועל חברת הקרוב לא תבכה נפשו, כי כבר הוא נפרד ממנו בעודנו בחיים. ובדיני טמאת המת ואהל המת דברתי מעט כמנהגי בסדר זה, אין ראוי להחזירו פן יכבד על הקורא. [הלכות אבל פ"ג].

ונוהג אסור זה בזמן הבית שיש שם כהן גדול ובכל מקום שיהיה, ואפילו אם היה מקרה שיצא לחוצה לארץ מזהר מהכנס באהל המת. ואם עבר ונכנס שם במזיד ואפילו אביו או אמו מתים בבית לוקה.

רעא. שלא יטמא כהן גדול בשום טמאה במת.

שלא יטמא כהן גדול אפילו במת מקרוביו, וכל שכן בכל שאר המתים שבעולם, במין ממיני הטמאה בין בנגיעה בין במשא, שנאמר (ויקרא כא יא) לאביו ולאמו לא יטמא, כלומר, אפילו לאלו שהם קרוביו, ואף על פי שבראש הפסוק אסר עליו מהטמא על כל הנפשות, זהו טמאת ביאה לאהל המת, כמו שפרשנו שם (מצוה רע) שהרי כתוב שם לא יבא דמשמע ביאה באהל, וכאן יאסר עליו כל שאר מיני הטמאה בכלל. ואל תחשב שזה שנאמר לאביו ולאמו וגו'. הוא פרוש לראש המקרא שאמר ועל כל נפשת וגו'. שאין הדבר כן, אבל הם שני לאוין לא יבא ולא יטמא. ולשון ספרא (אמור ב ד) חייב בלא יבא וחייב בלא יטמא. וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (בספרא שם) שחייב כהן הדיוט בלא יבא ולא יטמא, אף על פי שלא נכתב בו, מדין גזירה שוה, כששניהם נאסרו מהטמא בנפש, וכמו שבא בגמרא. ואמנם אין למנ, ית במנין הלאוין לא יבא ולא יטמא בכהן הדיוט לשני לאוין כמו שמנינו אותן בכהן גדול, לפי שבכהן גדול נכתבו בפרוש, ובהדיוט נלמד האחד בגזירה שוה, וכבר הורה זקן הוא הרמב"ם זכרונם לברכה (בספרא שורש ב), שאין לנו למנת במנין תרי"ג מצות אלא המפרשות בכתוב, אבל לא הנלמדות במדות שהתורה נדרשת בהן.

משרשי המצוה. מה שכתבנו במצוה הקדמת לזו, והוא הדין והוא הטעם, כי כונת שתיהן בלא יבא ובלא יטמא ענין אחד הוא.

ובדיני טמאת המת, כבר כתבתי למעלה בסדר זה במצוה רסג קצת מהן.

ונוהג אסור זה בזמן הבית כי אז יהיה שם כהן גדול, ובכל מקום שהכהן שם, גם כן נוהג אסור זה, ואם עבר ונטמא ואפילו לקרוביו במין ממניי הטמאה חייב מלקות.

ערב. מצות כהן גדול לשא נערה בתולה.

שישא כהן גדול נערה בתולה, שנאמר (ויקרא כא יג) והוא אשה בבתוליה יקח. והראיה שזה נחשב מכלל מצות עשה מה שאמרו זכרונם לברכה (כתובותל, א): עושה היה רבי עקיבא ממזר אפילו מחיבי עשה, ובארו זה, כשהיה כהן גדול בא על אשה שאינה בתולה, שהיא אסורה עליו בעשה, שהעקר הוא אצלנו, לאו הבא מכלל עשה עשה. ועוד אמרו זכרונם לברכה (הוריות יא, ב) מזהר על האלמנה, ומצוה על הבתולה.

משרשי המצוה. לפי שהעקר הטוב שבאדם הוא שיהיה לו מחשבת טהרה ונקיות, כי אחרי המחשבות ימשך מעשה הגופות, על כן ראוי לו למשרת הגדול להדבק באשה שלא קבעה מחשבתה באיש אחר זולתי בו שהוא קדש קדשים, ומתוך כך יהיה הזרע אשר יתן לו השם יתברך ממנה טהור ונקי ראוי לעבד בקדשה. ושמה תאמר ומי יודע אם גם הבתולה קבעה מחשבתה באיש זולתי בו ונתנה עיניה באחר, התשובה בזה, שכל זמן שלא יצאה מחשבתה מן הכח אל הפעל אינה נפסלת, אבל כל זמן שנבעלה נפסלה, ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה (יבמות נט, א), דמשתבגר אסורה עליו, הענין הוא, דמכיון שהיא גדולה כל כך, יצר מחשבת לבה רק רע, ואולי קבעה מחשבתה באדם אחר, ומחשבתה רעה מכיון שהיא גדולה, נחשבת לה כמעשה. וכן מזה הטעם אמרו גם כן (שם), שאם נתאלמנה מן הארוסין, אפילו בעודה קטנה, אסורה היא לכהן, דמכיון שנעשה בה מעשה הקדושין, כבר קבעה מחשבתה באיש אחר מתוך מעשה הארוסין ונפסלה, דמעשה פוסל אפילו בקטנות, ומחשבה בגדולות, וכן אמרו (שם), שאם נבעלה שלא כדרכה גם כן פסולה, שכבר נעשה בה מעשה רב, אף על פי שבתוליה קימין. וכן אמרו (שם) שאף מכת עץ פסולה, והטעם בה לפי הדומה לפי שאינה קובעת עוד מחשבתה הרבה בכהן גדול, דמכיון שנאבדו בתוליה אינה כורתת ברית חזק לעולם לאיש,

וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כב, ב) כי אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, והרי זו לא עשאה שום אדם כלי, ומכל מקום לא החמירו זכרונם לברכה באלו הרבה, ואמרו (יבמות ס, א) שאם נשא בוגרת או מכת עץ דיעבד יקים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (הוריות יב, ב) שאחד כהן גדול המשוח בשמן המשחה או המרבה בבגדים, ואחד כהן גדול העובד או כהן גדול שמנוהו ועבר, וכן כהן משוח מלחמה כלם מצווין על הבתולה ואסורין באלמנה. ומה שאמרו (יבמות נח, ב) שאפילו אירס הקטנה ובגרה תחתיו קדם נשואין הרי זה לא יכנס, ואם כנס אינו מוציא, ומה שאמרו (שם נט, א) שאינו נושא שתי נשים ביחד לעולם, שנאמר והוא אשה בבתולה יקח, דוקא אשה אחת, אבל לא שתיים, ומה שאמרו (שם סא, א), שאם כנס האלמנה בעודו הדיוט ונתמנה כהן גדול שאינו מוציאה, ואפילו ארסה קדם שנתמנה כהן גדול כנסה לאחר שנתמנה. ויתר פרטיה, בפרק ששי מיבמות ובמקומות מכתבות וקדושין [ה' איסורי ביאה פ"ז].

ונוהג בארץ בזמן הבית והעבודה, כי אז יתמנה הכהן גדול, לא במקום אחר. וכהן גדול העובר על זה ונשא בעלת איש שאינה לא אלמנה ולא גרושה בטל עשה ומוציאה בגט.

רעג. שלא ישא כהן גדול אלמנה.

שלא ישא כהן גדול [ב] לבד אלמנה, שנאמר (ויקרא כא יד) אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח. ולא היה צריך הכתוב לחזר אסור גרושה וחללה זונה בכהן גדול, שדרך כלל נאסרו על כל כהן, והוא ראש הכהנים, ועל כן פרשו זכרונם לברכה (קדושין עז א), כי ללמד לנו ענין זה, בא כפל האזהרה בגרושה וחללה זונה בכהן גדול. ואמרו בגמרא קדושין (שם), שבא ללמד, שבזמן שיקרה שיהיו כל אסורין אלו באשה אחת כסדר הזה שבתחלה תתאלמן ואחר כך תתגרש ואחר כך תתחלל ואחר כך תעשה זונה, ובא עליה כהן גדול שחיב על ביאה אחת ארבע מלקיות, והוא שהזהר בארבעה לאוין, ואם בא עליה כהן הדיוט לוקה שלש. והטעם שיתחיבו עליה הרבה מלקיות כשהיא כסדר הזה, לפי שיש בה בענין זה אסור מוסיף, וכמו שכתבנו למעלה (מצוה רסח) סמוך במצות אסור גרושה לכהן, שאין אסור חל על אסור אלא כשהיה אסור מוסיף או אסור כולל או אסור בבת אחת, כמו שמתבאר במסכת כרתות (יד, ב). ואין צריך לומר, שאם בעל ארבע נשים ואחת מהן אלמנה ואחת גרושה ואחת חללה ואחת זונה, והתרה על כלן שחיב ארבע מלקיות, בין שיבוא עליה כסדר או שלא כסדר, הואיל והן גופין מחלקין.

ואם תשאל ותאמר ואיך ילקה הרבה מלקיות בין באשה אחת בין בהרבה, והא קימא לן אין לוקין על לאו שבכללות, שהרי זה לאו שבכללות הוא, שהרי בכלן באה המניעה בלאו אחד, וכמו שכתוב למעלה (מצוה ז) לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה. התשובה דע שכבר בארו זכדונם לבדכה ענין זה, וזהו אמרם בגמרא קדושין (עז, ב) במה שכתוב בכהן הדיוט ואשה גרושה מאישה לא יקחו, שמפני כן נפרדה הגרושה בלאו, ללמד שמלקין על הגרושה בפני עצמה וכמו שמלקין על הגרושה בפני עצמה, כך מלקין על החללה ועל הזונה בפני עצמה. ואמרו שם כשם שחלוקה גרושה וחללה וזונה בכהן הדיוט כך חלוקה בכהן גדול, וללמד דברים אלו נכפלה המניעה בכהן גדול, כמו שאמרנו.

משרשי המצוה. לפי שיש בנשואי האלמנה מחשבות זרות, כעין מה שאמרו זכרונם לברכה (פסחים קיב, א), שבחור שנשא האלמנה שלש דעות יש במטה וכו'.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות נט, א) שאלמנה היא נקראת אפילו מן הארוסין, וכהן גדול שמת אחיו אפילו מן הארוסין, הרי זה לא ייבם אלא חולץ. היתה מקדשת ספק קדושין ומת ארוסה הרי זו ספק אלמנה ואסורה, שכל ספק בדאורייתא אסור הוא מן התורה, ועל כן אמרו זכרונם לברכה בכל מקום, שספקא דאורייתא, לחמרא. ויתר פרטיה, ביבמות וקדושין. וכהן גדול העובר על זה וקדש אלמנה ובעלה לוקה שתי מלקיות: אחת, משום אלמנה לא יקח, ואחת משום לא יחלל זרעו, שהוא לאו בפני עצמו, וכמו שנכתב אותו בסמוך (מצוה רעד), אבל קדש אותה ולא בעלה אחר כך אינו לוקה כלל ואפילו משום לא יקח, וכמו שאמרו שם בקדושין (עח, א) בעל לוקה, לא בעל אינו לוקה, דמה טעם קאמר לא יקח? משום לא יחלל. אבל בעל האלמנה אף על פי שלא קדשה לוקה אחת משום לאו דלא יחלל משמע, שכן פרשו זכרונם לברכה (שם) ולא יחלל לא לה ולא זרעו, וכן אמרו שם בקדושין ומודה רבא בכהן גדול באלמנה שאם בעל ולא קדש לוקה, מאי טעמא? ולא יחלל זרעו אמר רחמנא, והרי חלל, כלומר דבכלל ולא יחלל. משמע דלא יחלל כשרים ולא זרעו. [יחלל]

רעד. שלא יבעל כהן גדול אלמנה.

שלא יבעל כהן גדול אלמנה ואפילו בלא קדושין, שנאמר (ויקרא כא טו) ולא יחלל זרעו בעמיו, ואמרו בקדושין (עח, א) כהן גדול באלמנה לוקה שנים, משום לא יקח, ומשום ולא יחלל, כלומר, שאם נשאה ובעלה לוקה שתי מלקיות, ואם בעלה מבלי שקדשה לוקה אחת משום לא יחלל,

וכמו שאמר רבא שם, ומודה רבא באלמנה לכהן גדול שאם בעל ולא קדש לוקה, מאי טעמא? ולא יחלל אמר רחמנא, והרי חלל. קדשה ולא בעלה אינו לוקה משום לא יקח, דהא אמרינן התם דמה טעם קאמר מה טעם לא יקח? משום לא יחלל. משמע דכל זמן שלא חלל אינו לוקה.

וזה הטעם למדנוהו אף בכהן הדיוט בנשים האסורות לו, ואף על פי שכתוב זה דלא יחלל בכהן גדול הוא ובאלמנה, למדנו ממנו שאין ההדיוט גם כן חייב מלקות בנשים האסורות לו עד שיקח ויבעל, דודאי לא החמיר ההדיוט מגדול, וכמו שבארו שם בקדושין בעל לוקה לא בעל אינו לוקה, ואמרו שדין זה גם כן פכהן הדיוט שאינו חייב על הנשים האסורות לו עד שיקדש תחלה ואחר כך יבעל, אבל בעל זונה או גרושה וחללה בלא קדושין, אף על פי שזה אסור לו ופסלו לכהנה אינו לוקה, מכיון שלא נתבארה המניעה בו מזה בפרוש, דלא יחלל בפרשת כהן גדול הוא כתוב ובאלמנה דוקא. אבל בזונה וגרושה וחללה אף הכהן גדול גם כן אינו לוקה עליהן אלא מלקות אחת כשנשא אותן ואחר כך בעלן, אבל בעלן בלא קדושין אף על פי שזה אסור לו ופסלו מן הכהנה אין לו בזה חיוב מלקות, אלא דינו בזה כמו כהן הדיוט בשוה, שלענין האלמנה דוקא הוא שנתיחד הלאו בכהן גדול לחיבו בלא יחלל, כלומר בבעילה בלא קדושין, כמו שאמרנו אבל לא בשלוש האחרות, שלא נכפלו השלש האחרות בכהן גדול אלא לאותו ענין שאמרנו למעלה (מצוה רעג) לחלק, כלומר לחיב על כל אחת ואחת. ועוד יש טעם אחר בדבר, שבאלמנה יש בה חלול בבעילה, שהיתה כשרה להדיוט ונפסלה בבעילה, ועל כן יש לחיבו מלקות עליה ומשום לא יחלל, אבל בשלש האחרות אין לחיבו מלקות בבעילה מבלי קדושין, שהרי אין לנו לומר בהן חלול, שהרי מחללות ועומדות הן לכהן הדיוט קדם בעילה.

משרשי המצוה. בקודמת לה, וקצת דיניה גם כן.

ונוהגת מצוה זו, בזמן הבית שהיה לנו כהן גדול. עבר ובעל אלמנה אפילו בלא קדושין לוקה משום לא יחלל, שהרי חלל לאלמנה שהיתה ראויה לכהן הדיוט, ועכשו אסורה לו, וכבר אמרנו שהוא חייב שלא יחלל לא לה ולא לזרעו, וחלול זרעו שיך לומר כשבא על גרושה חללה זונה שהן מחללות, וכשהוא בא עליהן, אינו מחללן, שהרי מחללות ועומדות הן, אבל זרעו הוא שמחלל, שזרעו במקום חלול. וחלול האשה שיך לומר, בבא על האלמנה שהיא כשרה עדין לכהן הדיוט ובביאה זו של כהן גדול נעשית זונה, והרי חללה מכשרותה, ואין ספק כי גם הזרע מחלל בה ממילא, אבל החילוק שיש בין החלול שבה לחלול הזרע שהיא מחללת בהעראה והזרע בגומר ביאתו, כדאיתא בגמרא (קדושין שם).

רעה. שלא יעבד כהן בעל מום במקדש.

שלא יעבד כהן בעל מום בעבדת בית המקדש, שנאמר (ויקרא כא יז) איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו. כלומר לא יקרב לעבדה, כי כל עניני מאכ קרוי לחם בהרבה מקומות (עיי רש"י בראשית לא נד). ומום זה ענינו מום קבוע, שכן פרשו בספרא (אמור ג ה) אשר יהיה בו מום לא יקרב אין לי אלא מום קבוע, מום עובר מניין? תלמוד לומר באותה פרשה כל איש אשר בו מום לא יקרב. ומום קבוע הוא, כגון גרב או ילפת והיא החזזית.

משרשי המצוה. לפי שרוב פעלות בני אדם רצויות אל לב רואיהם לפי חשיבות עושיהן, כי בהיות האדם חשוב במראהו וטוב במעשיו, ימצא חן ושכל טוב בכל אשר יעשה בעיני כל רואיו, ואם יהיה בהפך מזה פחות בצורתו ומשנה באבריו, ואם אינו ישר בדרכיו לא יאותו פעלותיו כל כך אל לב רואיו, על כן באמת ראוי להיות השליח שהכפרה תלויה עליו איש חן יפה תאר ויפה מראה נאה בכל דרכיו, למען יתפשו מחשבות בני איש אחריו. ומלבד זה, אפשר שיש בשלמות צורתו, רמז לענינים, שמתוך מחשבות האדם בהן, תטהר נפשו ותתעלה, ולכן אין ראוי בשום צד שיהיה בו שנוי צורה מכל צורותיו, פן תתפזר נפש המחשב מצד השנוי ותנווד מן החפץ.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בכורות מג, א) ששלשה מיני מומין הן, יש מומין שפוסלים הכהן מלעבד, ואם הן בבהמה פוסלין אותה מלקרב, ויש מומין אחרים שפוסלים האדם בלבד מלעבד ולא הבהמה מלקרב. ויש מומין שאין פוסלין לא אדם ולא בהמה, אלא משום מראית העין. וכל כהן שיש בו אחד משלשה מיני מומין אלו אינו עובד. אין פוסלין באדם אלא מומין שבגלוי, אבל מומין שבחלל הגוף כגון שנטל כליתו או טחל שלו או נקבו מעיו, אף על פי שיעשה בהן טרפה עבדתו כשרה, שנאמר שבר רגל או שבר יד מה אלו בגלוי, אף כל שהוא בגלוי. ומנו חכמים (רמב"ם ביאת מקדש ז ח) שהמומין שהם פוסלין בין באדם ובבהמה הם חמשים, מלבד שיש מומין מיחדים בבהמה והם עשרים ושלשה, ונמצאו בבהמה שבעים ושלשה, ויש גם כן מומין מיחדים באדם והם תשעים, נמצאו הפוסלין באדם מאה וארבעים. וזהו כלל התשעים המיוחדים באדם, שמונה יש בראש, ושנים בצואר, ארבעה באזנים, וחמשה בגבנים ארבעה בריסי העינים, אחד עשר בעינים. ששה בחטם, שלשה בשפתים, ושלשה בבטן, ושלשה בגבו של אדם, וששה בידים, ארבעה באברי הזרע, חמשה עשר בשוקים וברגלים, ארבעה בכל הגוף, שמנה בעור הבשר. ועוד ארבעה מומין גדולים מיחדים באדם ואינם בגלוי, ואלו הן, חרש, שוטה, ונכפה ואפילו לימים, ומי שרוח רעה מבעתו אפילו בעתים ידועים. ומלבד אלה, יש עוד שנים שפוסלין מפני מראית העין, ואלו הן, מי שנשרו ריסי עיניו אף על פי שנשאר השיער בעקרון ומי שנטלו שניו.

וזהו כלל החמשים שפוסלין באדם ובבהמה חמשה באזן, ושלשה בריס של עין, ושלשה אלו בכלל חרוץ האמור בתורה, שמנה בעין, שלשה בחטם, ששה בפה, שנים עשר באברי הזרע, ששה בידים וברגלים, ארבעה ראויין להיות בכל הגוף, ואלו הן גרב, והוא האמור בתורה. (ב) יבלת שיש בו עצם, וזהו יבלת האמורה בתורה. (ג) מי שיש בו חזזית המצרית כל שהוא וזו היא ילפת האמורה בתורה. (ד) כל עצם שבגלוי שנחרץ בו חרץ, והוא בכלל חרוץ האמור בתורה, ואין הצלעות בכלל עצמות שבגלוי. ועוד שלשה אחרים הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד. (ב) החולה שהוא רועד מפני חליו וכשלון כחו, אבל הטרפה, כשר באדם ופסול בבהמה, וכן יוצא דפן, כשר באדם ופסול בבהמה. (ג) המזהם הרי חמשים. ויתר פרטיה במסכת בכורות פרק שביעי.

ונוהגת בזמן הבית בכהנים, וכן העובר על זה ועבד, והוא בעל מום, אם הוא מן המומין הפוסלין באדם ובבהמה, בין שוגג בין מזיד עבדתו פסולה, ואם היה מזיד חייב מלקות. וכן אמרו בספרא (אמור ג יא) אין בעל מום במיתה אלא באזהרה. ואם הוא מן התשעים מומין המיוחדים באדם, אף על פי שהוא לוקה לא חלל עבדתו. ואם הוא מן המומין שפסלותן אינו אלא מפני מראית העין אינו לוקה, ועבדתו כשרה.

רעו. שלא יעבד כהן בעל מום עובר.

שלא יעבד כהן בעל מום עובר, שנאמר (ויקרא כא כא) כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש, כל רבויא הוא, ומרבה אפילו מום עובר, כי בתחלה יזהיר על מום קבוע, שיהא סבור שהוא מתר לעבד במום עובר שהוא קל ממנו, לפיכך הזהיר גם על העובר, והוא הגרב והילפת.

משרשי המצוה. כענין שכתבנו במצוה הקדמת לה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין סו ב) שאחד מום קבוע או מום עובר פוסל העבדה ולוקה הכהן עליו אם עבד (עבר) במזיד. ומה שאמרו זכרונם לברכה, (מדות ה ד) שבית דין הגדול היו יושבין בלשכת הגזית ועקר מעשיהן בהתמדה שהיו בודקין הכהנים ביחסין ובמומין, וכל כהן שנמצא פסול ביחסין לובש שחורים ומתעטף שחורים ויוצא מן העזרה, וכל מי שנמצא שלם וכשר לובש לבנים ונכנס ומשמש עם אחיו הכהנים. ומי שנמצא כשר ביחוסו ונמצא בו מום יושב בלשכת העצים ומתלע עצים למערכה, וחולק בקדשים עם אנשי בי אב שלו ואוכל,

שנאמר לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל. ויתר דיני כל המומין. בבכורות פרק שביעי.

ונוהגת בזמן הבית בכהנים. עבר ועבד במום עובר, במזיד לוקה. והרמב"ן זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ית עא) לא ימנה זה הלאו של מום עובר ללאו בפני עצמו, וכתב, דבכלל לאו דמום קבוע הוא, והוא כמו חלק מחלקי המצוה מצוה, וכבר הסכימו הוא והרמב"ם זכרונו לברכה, (בסהמ"צ שורש יא) ודבר ברור הוא שאין לחשב חלק המצוה בפני עצמה.

רעז. שלא יכנס בעל מום בהיכל כלו.

שלא יכנס בעל מום בהיכל בכללו, כלומר אל המזבח ובין האולם ולמזבח וכל שאר המקומות שבהיכל, שנאמר (ויקרא כא כג) אך אל הפרכת לא יבוא ואל המזבח לא יגש. ונתבאר בספרא (אמור ג י) ששני לאוין אלה של הפרכת והמזבח, לא יספיק אחד מהם בלתי חברו, ושניהם באו להשלים הדין בענין אחד, והוא להרחיק המקום האסור עליהם להכנס בו.

משרשי המצוה. להגדיל כבוד הבית והדרה על כן אין ראוי לבוא שם בעל מום, כי הוא מקום השלמות, אינו בדין לעמד שם מי שיש בו שום חסרון. וכבר כתבתי למעלה (מצוה צה) הרבה פעמים התועלת הנמצא לנו בהגדילנו מעלת הבית הקדוש ותפארתו.

דיני המצוה. כלומר מה הן המומין שבשבילן ימנע הכהן מלכנס, זכרתים למעלה (במצוה רעה) בסמוך ברמז באזהרת בעל מום קבוע, ושם הודעתי מקומן בגמרא וכל הענין כמנהגי. וכתב הרמב"ן זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ית ס"ט) שאין לנו לחשב זה הלאו במנין הלאוין, שאסור הכנס בעל מום בהיכל וגם פרוע ראש וקרוע בגדים ושתוי יין אינו אלא מעלה מדבריהם זכרונם לברכה שלא יעבוד כהן טמא ולא בא הכתוב הזה אלא לאסר מהם קריבה לעבודה, וזה בכלל לאו דבעל מום שלא יעבד הוא. וכתב עוד, שאף הם לא אסרו אלא המקום הנקרא בין האולם ולמזבח שהוא עשרים ושתים אמה, אבל כנגד המזבח עצמו שהוא שלשים ושתים אמה לא אסרו, וכמו שכתבתי למעלה בסדר ויהי ביום השמיני (מצוה קמט) באזהרת פרוע ראש בשם הרב זכרונו לברכה [הלכות בביאת מקדש פ"ו].

רעה. שלא יעבד כהן טמא.

שלא יעבד כהן בעודו טמא, שנאמר (ויקרא כב ב) וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו את שם קדשי. ואמרו זכרונם לברכה בפרק תשיעי מסנהדרין (פג, ב) מנין לטמא ששמש שהוא במיתה כלומר מיתה בידי שמים? דכתיב דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו. וכתוב במקום אחר ומתו בו כי יחללוהו.

משרשי המצוה. מה שכתבנו במקומות רבים, כי לכבוד הבית ומעלת העבודה נתרחק ממנה כל דבר שאינו במעלתו וחשיבותו, ומעלת האדם בטהרה ידוע לכל מבין.

דיני המצוה. כגון מה הן הטמאות המטמאות מדרבנן ובאיזה ענין יטהר הטמא מטמאתו, ואיזו טמאה צריכה הזאה וקרבן לטהרתה, ואיזו אינה צריכה אלה טבילה והערב שמש, ומכלל הענין שאי אפשר לעלות משום טמאה כי אם בטבילה, ואיזו טמאה צריכה שבעה ימים לטהרתה, ואיזו יספיק לה יום אחד. ויתר רבי פרטי ענינים אלה אשר רבו למעלה יתבארו כלם בסדר טהרות [שם].

ונוהגת בכהנים בזמן הבית, וכהן העובר עליה ועבד בטמאה חייב מיתה בידי שמים (עיי' רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ד ה"א).

רעט. שלא יאכל כהן טמא תרומה.

שלא יאכל כהן טמא תרומה, שנאמר (ויקרא כב ד) איש איש מזרע אהרן וגוי בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר. ואמרינן במסכת מכות (יד, ב) אזהרה לתרומה מנין, כלומר שלא יאכלנה טמא? שנאמר איש איש וגוי איזהו דבר שהוא שוה בזרעו של אהרן, כלומר שיאכלהו הזרע כלו זכרים ונקבות? הוי אומר זו תרומה. ונכפלה האזהרה בזה הענין, כמו שכתוב ושמרו את משמרת, וכמו שאמרו בסנהדרין פרק תשיעי (פג, א) גבי מחיבי מיתה בידי שמים, שילמדו שם טמא האוכל תרומה מושמרו את משמרת, ולא ישאו עליו חטא.

משרשי המצוה. להגדיל וליקר בלב כל אדם כל אשר בקדש. וכבר זכרתי פעמים רבות התועלת הנמצא [ת] לנו בדבר, וממעלות הקדש לאכלה בטהרה ידוע.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם הל' תרומה פ"ז ה"א), שכהן טמא שאכל תרומה טהורה הוא במיתה ולוקה עליה, אבל אכל תרומה טמאה אף על פי שהוא בלאו אינו לוקה, לפי שאינה קדש, ומה שאמרו (ברכות ב, א) שהטמאים אוכלים בתרומה בהערב השמש ויראו ברקיע שלשה כוכבים בינוניים, וזה העת הוא כמו שליש שעה אחר שקיעת החמה. ומה שאמרו זכרונם לברכה (נדה מ, א) במי שהיה אוכל תרומה והרגיש שנזדעזעו אבריו להוציא שכבת זרע, ומה שאמרו ברוכבי גמלים ומה שאמרו (בכורות כז, א) בתרומת חוצה לארץ שהיא מתרת לכהן שאין טמאה יוצאה עליו מגופו, כגון קטן שלא ראה קרי וקטנה שלא פרסה נדה. ומה שאמרו (חולין קל, ב) שכל עמי הארץ בחזקת טמאה, ועל כן אין נותנין התרומה אלא לכהנים היודעים לשמרה בטהרה. ודיני הטמאות זכרתי למעלה (מצוה קנט) גם כן קצתן בכלל ובפרט.

ונוהגת בכהנים בזכרים ונקבות בארץ ובזמן שהיא בישובה, כי אז שם חיוב התרומה דאוריתא כדעת הרמב"ם זכרונם לברכה (תרומות א כו) : והעובר על זה ואכל תרומה במזיד והוא טמא חייב מיתה בידי שמים, וכמו שנזכר בסנהדרין פרק תשיעי (פג א) שמנו שם מחיבי מיתה ומכללם מנו כהן טמא שאכל תרומה. ובזמן הזה אסור דרבנן בפרות ארץ ישראל [יו"ד סימן שלא].

רפ. שלא יאכל שום זר תרומה.

שלא יאכל שום זר תרומה, שנאמר (ויקרא כב י) וכל זר לא יאכל קדש, ובא הפרוש המקבל (פסחים כג א), שזה הקדש הוא התרומה לבד וכל מה שנקדא תרומה, אבל לא בא להזהיר בכאן על קדשים אחרים, ומה שנקרא תרומה גם כן אלו הבכורים, וכמו שדרשו זכרונם לברכה מן הקבלה (שם לו, ב) ותרומת ידיך (דבויס יב יז) אלו הבכורים.

משרשי המצוה. כמצוה הקודמת. וממעלות הקדש, שיאכלוה משרתי השם ונשיהם ובניהם ועבדיהם אשר קנו להם, ויתנוהו לבהמתם ולכל חיתם ולא לאחרים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (גיטין יב, ב) שעבד כהן שברח אוכל בתרומה, דקנין כספו הוא מכל מקום, וכן אשת כהן שמרדה, הרי היא אוכלת, וכל אשת כהן אוכלת, אפילו היא בת שלש שנים ויום אחד, וגם הארוסה לו היתה ראויה לאכל אלא שחכמים גזרו שלא תאכל, עד שתנשא, כמו שבא בריש פרק חמישי דכתבות (צ"ל פ"ה נז ב). עבד עברי של

כהן, אינו אוכל, שהרי אסרה התורה שכיר עולם ושכיר שנים, כמו שכתוב (ויקרא כב י) תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש. אבל עבד כנעני אוכל, דקנין כספו הוא, וגם אם קנה העבד עבדים גם הם אוכלים על ידו, משום דכתיב (שם יא) כי יקנה נפש קנין, שיש במשמע, שהנפש יעשה קנין, אבל אם העבד השני קנה שלישי אינו אוכל, דכי יקנה הנפש, קנין אמר רחמנא ולא קנין הקנין. וכל כהנת שנבעלה לפסולי כהנה אסורה לאכל בתרומה לעולם (יבמות סה א), וגם אנדרוגינוס גם כן בין שנבעל דרך זכרותו או דרך נקבותו, ואף משוך והוא מי שנמשכה ערלתו עד שנראה כאלו לא מל אסור לאכל מדרבנן עד שימול פעם שניה (שם עב א), ויתר פרטיה, רביס, יתבארו במסכת תרומות.

ונוהג אסור אכילת התרומה לזרים בכל ישראל זכרים ונקבות בכל מקום שיש שם תרומה דאוריתא, דהינו בזמן שארץ ישראל בישובה, כי אז חיוב התרומה דאוריתא, כמו שנכתב בסדר שופטים (מצוה תקז) במצות הפרשת תרומה גדולה בעזרת השם. ובזמן הזה נוהג אסורה מדרבנן בפרות ארץ ישראל וכמו שנכתב שם. והעובר על זה ואכל תרומה והוא זר, כגון ישראל שהוא זר, או אפילו כהן או כהנת שנתחללו מן הכהנה באחד ממניי החלול הידועים שהורונו חכמים זכרונם לברכה חייב מיתה בידי שמים, כמו שבא בסנהדרין פרק תשיעי (פג, ב), מדכתיב (שם ט) ומתו בו כי יחלהו, ואחריו וכל זר לא יאכל קדש.

רפא. שלא יאכל תושב כהן ושכיר תרומה.

שלא יאכל תושב כהן ושכיר תרומה, שנאמר (ויקרא כב י) תושב כהן ושכיר לא יאכל קדש.

שרש המצוה וכל ענינה נכלל במצוה הקודמת, כי טעם אסורן מפני שנחשבו כמו זר אחר שאינו קנין כספו, כי התושב הוא שכיר עולם, והשכיר הוא שכיר שנים (עיי' יבמות ע א).

רפב. שלא יאכל ערל תרומה.

שלא יאכל ערל תרומה, כלומר כהן שלא נמול, בין שהוא מזיד, או שוגג, או אנוס וכגון שמתו אחיו מחמת מילה שיראת המות מנעתו

מלמול, בכל ענין שיהיה, מכיון שהוא ערל אסור לאכל בתרומה, והוא הדין שאסור בשאר קדשים. ומניעה זו לא נתבארה בכתוב, אלא נלמדה בגזרה שוה. וכתב המעתיק בשם הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ית קלה). ובארו המקבלים עם זה, שזה האסור הוא מדאוריתא לא מדרבנן. ולשון יבמות (ע, א) מנין לערל שאינו אוכל תרומה? נאמר (שמות יב מה) תושב ושכיר בפסח, ונאמר (ויקרא כב י) תושב ושכיר בתרומה, מה תושב ושכיר האמור בפסח ערל אסור בו אף תושב ושכיר, האמור בתרומה ערל אסור בה, והוא הדין לשאר קדשים. וזה כמו כן לשון ספרא (כאן ד יח), ושם נאמר רבי עקיבא אומר איש איש לרבות את הערל. ושם נתבאר כלומר בגמרא יבמות (עב א) שדבר תורה משוך אוכל בתרומה, ומדבריהם גזרו עליו מפני שנראה כערל, ומשוך הוא שנמשכה העדלה בענין שנראה כמי שאינו מהול אחר שנמול. הנה כבר התבאר לך שערל אסור בתרומה מן התורה, והמשוך אסור מדרבנן, והבן זה, ושם נאמר משוך צריך שימול מדרבנן, עד כאן.

ולפי הדומה כל אריכות דבריו כאן הוא מפני שכתוב בעקר השני בספר המצות שאין כל מה שילמד באחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן או ברבוי ראוי למנותו במנין המצות, והנה הגזרה שוה אחת משלש עשרה מדות היא, והנה הוא בעצמו, ימנה אסור הערל בתרומה באחת, ואף על פי שהוא נלמד כן ולכן יתנצל באומרו כי המקבלים בארו שזה האסור מדאוריתא, לא מדרבנן. ונראה כי כונתו לומר שכל זמן שבארו זכרונו לברכה בפרוש שהענין מדאוריתא לא מדרבנן נמנה אותו למצוה, ואף על פי שהוא נלמד באחד מן המדות, אחר שתכמים יעידו על הדבר שהוא דאוריתא, ואם לא שראוי להזהר מאד בגחלת הרב ואירא, הייתי אומר כי מדחק גדול נכנס לזאת הפרשה. ר וכבר תפש עליו בזה הרמב"ן זכרונו לברכה בספד המצות שלו בעקר השני והרבה עליו ראיות מדברי הגמרא ומן המדרשות, כמה רבו הדברים עד שלא יכילום שבעה דפין גדולים. וסוף דבר אמר הרב כי ספר מצות הרמב"ם זכרונו לברכה, ענינו ממתקים וכלו מחמדים, מלבד העקר הזה שהוא עוקר הרים.

משרשי המצוה. לפי שהערל כמו זר נחשב אחר שלא נכנס עם ישראל בברית המילה שהוא ענין גדול, והרחקת זר מן התרומה והטמאים מן הקדש, שרש אחד להם, וכתוב למעלה בסמוך (מצוה רעט).

ונוהגת בכהנים בכל מקום שיש שם תרומה דאוריתא כמו שאמרנו במצוה הקודמת (מצודרפא). ומי שעבר על זה ואכל תרומה בין טהורה בין טמאה, הוא ערל חייב מלקות.

רפג. שלא תאכל חללה מן הקדש.

שלא תאכל חללה מן הקדש. כלומר מן התרומה וחזה ושוק שראויות בנות אהרן הכשרות לאכלן, שנאמר (ויקרא כב יב) ובת איש כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל. ואמרינן בגמרא יבמות (סח, א) כי תהיה לאיש זר כגון שנבעלה לפסול לה שפסלה מן הכהנה. ומאשר כתוב בתרומת הקדשים אמרו זכרונם לברכה (שם ב) במורס מן הקדשים לא תאכל, כלומר מחזה ושוק, ושם נאמר לכתב קרא בקדשים לא תאכל, מאי בתרומת הקדשים? שמעת מנה תרתי, חדא שהיא כשנבעלה לפסול נפסלה מלאכל בתרומה וחזה ושוק, ועוד אחרת, שהיא כשתהיה נשואה לזר ומת בעלה שחוזרת לאכל בתרומה ואינה חוזרת לחזה ושוק. ונמצא שיהיה בכלל זה הלאו אזהרת החללה מלאכל הקדש, ואזהרת כהנת שנשאת לזר שלא תאכל חזה ושוק אף על פי שמת בעלה או גרשה, מה שלא נדין כן בתרומה, שכהנת שנשאת לזר ומת בעלה חוזרת היא לאכל בתרומה. ומשמעות הכתוב כן כי תהיה לאיש זר בתרומת הקדשים לא תאכל. כלומר כשתבעל לאיש זר, כלומר, שהוא פסול לה, וזהו זרותו לא תאכל בתרומת הקדשים, דהינו תרומה וחזה ושוק כדפרישית. ועוד יש גם כן במשמעות הכתוב כי תהיה לאיש זר למי שאינו כהן, וכן כתב רש"י זכרונם לברכה לאיש זר ללוי או לישראל, כלומר שהוא זר מן הכהנה בתרומת הקדשים אינה אוכלת בעת היותה לו, אבל אחר מותו או שגרשה שהיא אוכלת בתרומת הקדשים, שהרי יצאת מתחת ידי הזר לא תאכל בחזה ושוק, דמכיון שנשאת לזר נפסלה בחזה ושוק לעולם. ואולם תדע, כי אסור אכילת כהנת בתרומה בעודה תחת בעלה ישראל לא למדנוהו מזה הכתוב כלל, שלא בא עליו הפרוש לדרש בו כך אלא מה שכתבנו, אבל זה האסור למדוהו חכמים זכרונם לברכה (שם) בעלי הקבלה ממקום אחר, מדכתיב וכל זר לא יאכל קדש, שבא עליו הפרוש שכל זמן שהאשה תחת בעלה דהינו בעלה הישראל [י] שהוא זר מן הכהנה לא תאכל קדש, כי אשת הזר נחשבת כזר, והרי היא כמו אחת מצלעותיו. ודע זה וקבלהו, כי כן האמת המקבל [ת].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום [ובכל זמן] שיש שם תרומה דאוריתא, כמו שאמרנו במצות הקודמות. עברה הכהנת ואכלה תרומה או חזה ושוק והיא חללה כלומר, שנבעלה למי שפוסלה מן הכהנה, וכן אם עברה ואכלה חזה ושוק אחר שמת בעלה הישראל [י] או שנתגרשה ממנו, וכן אם עברה ואכלה תרומה או חזה ושוק בעודה תחת בעלה הישדאל [י], בכל צדדין אלו חיבת מלקות.

רפד. שלא לאכל טבל.

שלא לאכל טבל, בין ישראל בין כהן, והוא הדבר שלא נטלה ממנו תרומה ומעשרות, שנאמר (ויקרא כב טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליי. ובא הפרוש המקבל על זה (סנהדרין פג א), שבאוכל טבל הכתוב מדבר. וענין הכתוב לומר, שלא יחללו הקדשים בעודם מערבים עם החלין, וזהו לשון את אשר ירימו שהוא לשון עתיד, כלומר שעדין לא הרמו. וכן הוא בגמרא סנהדרין (פג א) מנין לאוכל טבל שהוא במיתה? שנאמר ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו ליי בעתידים להרים הכתוב מדבר, דיליף חלול חלול מתרומה שכתוב עליה ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו (במדבר יח לב). והיא במיתה כמו שכתוב למעלה (מצוה רפ), מדכתיב (ויקרא כב ט) ומתו בו כי יחללוהו, וסמך ליה וכל זר לא יאכל קדש. ועוד אמרו זכרונם לברכה בגמרא מכות (טז, ב) בענין זה, יכול לא יהיו חיבין אלא על הטבל שלא הורם ממנו כל עקר, אבל נטלה ממנו תרומה גדולה. ולא נטלה ממנו תרומת מעשר, או מעשר ראשון, או מעשר שני, ואפילו מעשר עני מנין כלומר, מנין שיהיה בדבר חיוב? תלמוד לומר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך. ולהלן הוא אומר (שם כו יב) ואכלו בשעריך ושבעו, מה להלן מעשר עני אף כאן מעשר עני, ואמר רחמנא לא תוכל.

אמנם זה החיוב הוא למלקות, אבל עון מיתה אינו אלא על הטבל שלא נטלה ממנו תרומה גדולה, וכן נמי באוכל מעשר קדם שנטלה ממנו תרומת מעשר, וזהו שנאמר בצואת הלויים (במדבר יח לב) כשצום להוציא מעשר מן המעשר ואת קדשי בני ישראל לא תחללו ולא תמותו, שזו היא מניעה שלא לאכל מעשר ראשון בטבלו, כן פדשוהו זכרונם לברכה (יבמות פו, א) ולפיכך חיבין עליו מיתה, כמו שנתבאר במסכת דמאי. נמצא מכלל דברינו, שהאוכל הטבל קדם שנטלה ממנו תרומה גדולה, וכמו כן קדם שנטלה ממנו תרומת מעשר הוא במיתה, ואם אכל ממנו אחר שנטלה ממנו תרומה גדולה, ונטלה ממנו גם כן תדומת מעשר, וכגון שהקדים לטול תרומת מעשר קדם מעשר, אף על פי שהוא עדין טבול לשני המעשרות, דהינו מעשר ראשון ושני, או מעשר עני, אינו בחיוב מיתה, אבל הוא בחיוב מלקות, וכן כל זמן שהוא טבול אפילו לאחד מן המעשרות במלקות. ואזהרותיה מלא תוכל לאכל בשעריך וגו', כמו שנכתוב לקמן בסדר ראה אנכי ושמר ענין זה (מצוה תעג ד), כי כן תמצא האמת אם תזכה ללמד דברי חכמינו בעלי הקבלה זכרונם לברכה.

משרשי המצוה. מה שכתבתי למעלה סמוך בלאו דכהן טמא בתרומה (מצוה רעט).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז עג, ב) באסור הטבל, שאוסר תערבתו בכל שהוא, מה שאינו כן בשאר אסורין שבתורה, חוץ מיין נסך וחמץ בפסח, כמו שכתבתי במקומו (מצוה קיא). ונתנו טעם בטבל, מפני שאסורו כמו התירו בכל שהוא, כמו שאמרו זכרונם לברכה, שאין

לתרומה שעור מן התורה, אלא אפילו חטה אחת פוטרת כרי גדול של חטים, אף אסורו כמו כן בכל שהוא, ונמצא שאם נתערבו מעט חטים של טבל בכמה של חלין, שכלן אסורין. ובסדר זרעים ובמסכת תרומות ומעשר שני ומעשרות יתבאר אי זה דבר חייב בתרומה ומעשדות והן טובלין הפרות, ואי זה דבר פטור, ואי זה דבר חייב מן התורה, ואי זה מדברי סופרים. ויתר משפטי הטבל שם, ובמקומות מן מסכת דמאי נ"ו"ד סי' שלי"א].

ונוהג אסור זה של טבל בכל ישראל בזכרים ונקבות, ואפילו בכהנים ולוים (רמב"ם ה' מעשר א ג) אף על פי שהם האוכלים התרומות ואפילו בדגן שלהם, וכן נוהג האסור בכל מקום, כלומר, שאסור לאכל הטבל של פרות ארץ ישראל בכל מקום, אבל חיוב תרומות ומעשרות מן הפרות, ידוע הוא שלא חייבתנו התורה בהם אלא בארץ ישראל, ובזמן שישראל שם, שנאמר בתרומה (במדבר טו ב) בבואכם ודרשו זכרונם לברכה (כתובות כה, א) : ביאת כלכם ולא ביאת מקצתכם. וכן פסק הרמב"ם זכרונם לברכה (תרומות א, כו) ולפיכך אין אסור הטבל מדאוריתא אלא בפרות ארץ ישראל, ובדגן ותירוש ויצהר דוקא, כמו שנכתב במצות מעשר בסדר ויקח קרח (מצוה שצה).

וכבר כתבתי קצת חלוקין במקומות שסביב ארץ ישראל לענין שביעית בסדר אם כסף תלוה, ותחומי ארץ ישראל ידועים הם. ועוד אכתב בארכה כל ענין תרומות ומעשרות וחלוק המקומות ומה שהוא מדאוריתא או מדרבנן בסדר שופטים (תקז) במצות הפרשת תרומה גדולה וקחנו משם. ועוד אודיעך שם מחלוקת המפרשים בענין תרומה אם היא מדאוריתא או דרבנן היום אפילו בארץ, ומי שהוא במקום שיהיה מספק עליו אם הוא מארץ ישראל אם לא, בזמן שהארץ בישובה ראוי להחמיר בדבר על כל פנים לפי שזהו ספיקא דאוריתא, וקימא לן ספיקא דאוריתא לחמרא (ביצה ג ב). ומן הדומה שחכמים זכרונם לברכה (חולין ו, ב) היו מחמירין אפילו בפרות שחייב המעשר שלהם דרבנן במקומות המספקים להם אם הם מארץ ישראל, ואפילו אחר חרבן הבית, אף על פי שאסור זה אינו נוהג אלא בפני הבית מדאוריתא. והעובר על זה ואכל כזית מן הטבל קדם שהפרישו ממנו תרומה גדולה, וכן קדם שהפרישו ממנו תרומת מעשר חייב מיתה בידי שמים, וכמו שאמרנו למעלה, ואם אכל כזית טבל שנטלה ממנו תרומה גדולה ותרומת מעשר, אבל עדין לא הפרישו ממנו מעשרות, ואפילו לא נשאר בו אלא מעשר עני חייב מלקות, ואם הוא טבל של דבריהם, כלומר דבר שאין חיוב התרומה והמעשרות בו אלא מדרבנן, כגון כל שאר פרות חוץ מדגן תירוש ויצהר ואפילו בזמן שישראל בארץ, או אפילו דגן תירוש ויצהר של ארץ ישראל, ובזמן הבית מכין אותו מכת מרדות. ומשקין היוצאין מפרות שהן טבל אסורין כמותן. ומכל מקום אף על פי שהן אסורים מן התורה אין חיוב המלקות על המשקין אלא על גוף הפרות, חוץ מיין ושמן שלוקין עליהן כדרך שלוקין על הזיתים והענבים, והטעם לפי הדומה, מפני שעקרן של אותן

רפה. שלא נקדיש בעלי מומין למזבח.

שלא נקדיש בעלי מומים להקריבם למזבח, ואף על פי שלא הקריבם, בהקדש לבד יש אסור לאו, ועל ההקדש לבד נאמר (ויקרא כב כ) כל אשר בו מום לא תקריבו, משום בל תקדיש (תמורה ו א).

משרשי המצוה. מה שכתבנו למעלה (מצוה רעז) בלאו שלא יכנס בעל מום בהיכל כלו, ועין במצות הקרבן (מצוה רפו) להיות תמים ומצאת שם כי תדרשנו.

ודיני המצוה, כלומר, מה הן המומין הפוסלין ומה אינן פוסלין, כתבתי מהן קצת מזה למעלה (מצוה רעה) בלאו שלא יעבד כהן בעל מום בעבודת המקדש. והכל בארכה במסכת בכורות [ה' איסורי מזבח פ"א].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. כל העובר עליה והקדיש בעל מום ואפילו בזמן הזה עבר על לאו זה. ומן הנראה שלא יהיה בזה מלקות, לפי שאין בו מעשה, אבל ראיתי הרמב"ם זכרונו לברכה (איסורי מזבח א ב) שכתב המקדיש בעל מום לוקה, ואולי יעשהו כממיר שיש בו מלקות ואף על פי שאין בו מעשה, שזה וזה הקדש הוא, ואליו נשמע ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי צבאות הוא (מלאכי ב ז).

רפו. מצות הקרבן להיות תמים.

שיהיה כל קרבן שנקריבהו שלם במינו מן המומין שבאו בכתוב ומאותן שבאה הקבלה עליהם שהם מומין, והוא מה שנאמר על זה (ויקרא כב כא) תמים יהיה לרצון, ואמרו בספרא (אמור ז ט) תמים יהיה מצות עשה והביאו ראיה (מנחות פז א) על היות הנסכים וסלתם ושמןם בתכלית השלמות מההפסד, מדכתיב (במדבר כח לא) תמימם יהיו לכם ונסכיהם.

שרש המצוה נגלה, עם מה שהקדמנו למעלה, בענין הקרבנות על צד הפשט, שהם לעורר ולכון מחשבת בני איש אל השם ברוך הוא, כי האדם

מתפעל בכח מעשיו, על כן ראוי על כל פנים להיות הקרבן בלי מום, כי מזמות בן אדם לא ינוחו ולא יתפשטו במין הפחות בחשוב, כי הלבבות יתעוררו בחשוב ובשלם במינו יותר, וזה דבר ידוע לכל מבין.

מדיני המצוה. המומין שמנו חכמים זכרונם לברכה (רמב"ם איסורי מזבח א ב) שפוסלין בקרבן, שהם שבעים ושלושה, חמשים מהם, בין באדם בין בבהמה, והעשרים ושלושה, מיחדים בבהמה ואינן ראויין להיות באדם. וכמו כן יש מומין שהם מיחדים באדם שאינם ראויים להיות בבהמה והן תשעים, כמו שנכתב בסדר זה (מצוה רעה) גבי מומין הפוסלין בכהן. וכן מה שחלקו זכרונם לברכה (חולין קל, א) בין מום קבוע למום עובר, ומה שאמרו (זבחים קטז, א) שאין המומין פוסלין בקרבן עוף, שלא נאמר בהן תמים זכר. ובמה דברים אמורים? במומין קטנים, אבל עוף שיבש גפו או נסמית עינו או נקטעה רגלו אסור לגבי המזבח. ויתר פרטיה מבוארים בפרק שמיני ממנחות (ה' איסורי מזבח פ"א).

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית. והעובר עליה ושחט או זרק הדם או הקטיר האמורין מבהמה בעלת מום על המזבח, בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, וכמו שנכתב בעזרת השם (מצוה רפח רצ), וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (שם א ד) נמצאת למד, שאם הקדיש בעל מום ושחטו וזרק דמו והקטיר אמוריו על המזבח לוקה ארבע מלקיות, ועל מה שאמר שאם הקדיש לוקה צריך עיון.

רפז. שלא נתן מום בקדשים.

שלא נתן מום בקדשים. כלומר שלא נעשה בבהמה שהיא קדושה למזבח שום חבורה או שום שבר שיפסלה להקרבה, שנאמר (ויקרא כב כא) וכל מום לא יהיה בו, ואמרו זכרונם לברכה (מנחות נו, ב) קרי ביה לא יהיה בו. ולשון ספרא (אמור ז ט) כל מום לא יהיה בו אל תתן בו מום.

משרשי המצוה. לפי שיהיה בזה בזיון הקדשים, וכבר כתבתי כמה פעמים (מצוה צה) התועלת הנמצאת בהתיקור כבוד בית המקדש ומשרתיו וקרבתיו אל לב בני אדם.

מדיני המצוה. מה שאמרו שאחד המטיל מום בקדשים עצמן או בתמורתן, עובר בלאו ולוקה, חוץ מן הבכור ומן המעשר, שהמטיל מום בתמורתן, אינו לוקה, לפי שאין ראויין לקרבנות כמו שמתבאר בתמורה (כא א). ויתר פרטיה, מבארים במקומות מפזרים מזבים ותמורה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, אבל אין חיוב המלקיות כי אם בזמן שבית המקדש קים שראויה הבהמה לקרבן, כמו שמתבאר בגמרא עבודה זרה (יג, ב).

רפת. שלא נזרק דם בעל מום על המזבח.

שלא נזרק דם בעלי מומין על גבי המזבח, שנאמר (ויקרא כב כב) עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת לא תקריבו אלה ליי, ובאה הקבלה שזה הלאו הוא מונע מזריקת דם בעלי מומין, וזהו דעת תנא קמא בגמרא תמורה (ו, ב), וכן הלכה, שאמר שם ותנא קמא האי לא תקריבו ליי למה ליי? מבעי ליה לזריקת דמים. כל ענין אזהרה זו כאזהרת נתינת מום בקדשים (מצוה רפז) ושחיטת בעל מום (מצוה רפט) והקטרת אימורין (מצוה רצ). אבל אין לחשבו עם האסורים הנוהגים היום, לפי שאין לנו מזבח בעונותינו.

רפט. שלא נשחט בעל מום לשם קרבן.

שלא נשחט בעלי מומים לשם קרבן, שנאמר (ויקרא כב כב) לא תקריבו אלה ליי; ולשון ספרא (אמור ז א) לא תקריבו משום בל תשחט. כל ענין מצוה זו, מפרש במצוה הקודמת לה. אבל אין לחשב אסור זה עם הנוהגים היום, לפי שאין לנו מקדש בעונותינו לשחט שם קרבנותינו.

רצ. שלא נקטיר מאמורי בעלי מומין.

שלא להקטיר אמורי בעלי מומין, פרוש אמורין, כתבתי בסדר צו במצות מעשה החטאת (מצוה קלח). ועל זה נאמר (ויקרא כב כב) ואשה לא תתנו מהם על המזבח. ענין המצוה זו גם כן ובאור מקום דיניה, כתוב במצוה הקודמת לחברתה. אבל אין לחשב אסור זה עם הנוהגים היום, לפי שאין לנו מקדש בעונותינו להקטיר בו.

רצא. שלא לסרס אחד מכל המינים.

שלא לסרס אחד מכל המינים לא אדם ולא בהמה ולא עוף שנאמר (ויקרא כב כד) ובארצכם לא תעשו. אחר שזכר הכתוב ומעוך וכתות ונתוק וכרות שהוא נאמר על כלי התשמיש, אמר ובארצכם לא תעשו ובא הפרוש עליו (חגיגה יד, ב) כל שבארצכם לא תעשו. כלומר, לא יעשה זאת בישראל, או פרושו מכל מין שבארצכם לא תעשו, וכל שבארצנו, יכלל האדם והבהמה וכל בעלי החיים. ואין ענין הכתוב לומר שלא יהא אסור הסרוס אלא בארץ, ובפרוש אמרו זכרונם לברכה בשבת פרק שמנה שרצים (ק"י, ב) תניא, מנין לסרוס באדם שהוא אסור? תלמוד לומר ובארצכם לא תעשו בכם לא תעשו.

משרשי המצוה. לפי שהשם ברוך הוא ברא עולמו בתכלית השלמות, לא חסר ולא יתר בו דבר מכל הראוי להיות בו לשלמותו, והיה מרצונו לברך בעלי החיים להיותם פרים ורבים, וגם צוה את הזכרים ממין האדם על זה למען יעמדו, שאם לא כן, יהיה המין כלה, אחר שהמות מכלה בהם, ועל כן המפסיד כלי הזרע, מראה בנפשו כמי שהוא קץ במעשה הבורא, ורוצה בהשחתת עולמו הטוב.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ צ, ב) שאפילו לומר לגוי לסרס בהמה של ישראל אסור, אבל אם לקחה הגוי מעצמו וסרס אותה מתר ללקחה מידו ולאכל אותה, ואם הערים הישראל כגון שאמר דברים בפני הגוי מראים

חפצו בכר וכיוצא בענינים אלה כמו שעושין המערימין הפחותין קונסין אותו שיוציאנה מתחת ידו וימכרנה לישראל אחר, ואפילו לבנו הגדול התירו זכרונם לברכה למכרה, שלא גזרו אלא שתצא מתחת ידו וימכרנה לישראל אחר אבל לבנו קטן אינו מוכרה ולא נותנה.

ומה שאמרו (שבת קיא, ב) גם כן שהמסרס אחר המסרס חייב, וכדאמר רבי חיא בר אבין אמר רבי יוחנן הכל מודים במחמץ אחר מחמץ שהוא חייב שנאמר (ויקרא ו י) לא תאפה חמץ. ולא תעשה חמץ (שם ב יא) במסרס אחר מסרס שהוא חייב, שנאמר ומעוך וכתות ונתוק וכרות אם על כרות חייב, על נתוק לא כל שכן? אלא להביא נותק אחר כורת שהוא חייב כיצד? הרי שבא אחד וכרת הגיד, ובא אחר וכרת הביצים או נתקן חייב גם האחרון, וכן אם בא אחד ומעך את הגיד, ובא אחר ונתקו כלם לוקין, ואף על פי

שהאחרון אינו מסרס, שכבר מסרס הוא. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שבת קיא א), שהמסרס את הנקבה, בין באדם בין בשאר מינין פטור. ומה שאמרו (שם קי א), שהמשקה כוס של עקרין לאדם או לשאר בריות כדי לסרסן אסור, אבל אין לוקין על זה. וכן המושיב חברו במים או בשלג עד שיבטל ממנו כח אברי הזרע אינו לוקה, עד שיסרס ביד, אבל ראוי להכותו מכת מרדות. ואשה מתרת לשתות כוס של עקרין שמסרסין אותה שלא תלד, שהנשים אינן מצוות על פריה ורביה, כמו שכתבתי במצוה ראשונה שבספר. ויתר פרטיה מבארים במקומות במסכת שבת וביבמות [א"ה סי' ה].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאסור גם להם לסרס הזכרים, אבל לא עצמן בכוס של עקרין, כמו שאמרנו. והעובר עליה וסרס אחד מכל מיני בעלי חיים, בין אדם בין בהמה ועוף, בין טהורים בין טמאים לוקה.

רצב. שלא להקריב קרבן בעל מום מיד הנכרי.

שלא להקריב בעלי מומין מיד הגוים, שנאמר (ויקרא כב כה) ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה, שלא נאמר, אחר שהוא גוי נקריב בעדו בעל מום. והצרכה האזהרה בזה עליהם, לפי שכבר התירנו התורה לקבל מידם קרבנות תמימים, כמו שנאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם. ובא הפרוש על (מנחות עג, ב חולין יג, ב) "איש", לרבות הגוים שנודרים נדרים ונדבות, ומקבלין אותן מהם.

משרשי המצוה. כבוד הבית, וכמו שכתבתי בלאו שלא ינתן מום בקדשים בסדר זה (מצוה רפז).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (תמורה ז א) שכל מום מן המומין הפוסלין בקרבנותינו כגון השבעים ושלושה מומין הידועים פוסלין גם כן במה שנקבל מהם, ולא נאמר שלא יהיה מום בקרבנותם אלא מה שהם מחשבים אותו מום כמו מחסר אבר. וקצת יתר פרטיה, מפזרים במקומות מהתלמוד.

ונוהגת בכהנים בזמן שישראל שרויין על אדמתן, כי אז הוא זמן ההקרבה. וכחן שעבר על זה והקריב בעל מום, אף על פי שהוא מבן נכר לוקה.

רצג. מצות הקרבן שיהיה משמנה ימים ולמעלה.

שיהיה כל קרבן שנקריב מן הבהמה מבן שמנת ימים ומעלה, לא פחות מזה, וזאת היא מצות מחסר זמן בגופו, והמקרא המזהירנו בזה הוא שכתוב (ויקרא כב כז) שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה. ודברי התורה נוטריקון הם, ומורה הכתוב, שקדם לכן לא ירצה הקרבן, וזה וכיוצא בו יקראו זכרונם לברכה לאו הבא מכלל עשה עשה. ולפיכך אין לוקין עליו, וכמו שבארו זכרונם לברכה בחלין פרק אותו ואת בנו שאמרו שם (פ, ב) לענין מלקות הנח למחסר זמן שהכתוב נתקו לעשה.

משרשי המצוה. מה שהקדמנו בענין הקרבן על צד הפשט, כי בכח הפעלה, יתעורר האדם להכשיר מעשהו, ולכן נצטוו להיות פעלת הדברים שבהן הכשר המעשה שלמה בכל כחו. ומשלמות הקרבן, שיהיה מבן שמנת ימים והלאה כי קדם לכן, איננו ראוי לכל דבר ולא יחמד איש אותו לאכלה לסחורה ולתשורה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כב א), שתורים שלא הגיע זמנן שהן אסורין לקרבן כמו בהמה שלא הגיע זמנה, וכן בני יונה גדולים הרבה אסורים. והטעם בהם, שהגדלות בהן נחשב כמוס, ודרך כלל אמרו חכמינו זכרונם לברכה במשנה (שם), בתורים ובני יונה, שתחלת הצהוב שבזה ושבה, פסול, לפי שהוא גדלות ביונים וקטנות לתורים. ודרשו זכרונם לברכה בזה המקרא (שם לח, ב) כי יולד פרט ליוצא דפן, שפסול לקרבן, תחת אמו פרט ליתום, כלומר שנולד אחר שנשחטה אמו. ומן הדומה, שבכל זה אפשר לומר, שאין השלמות בהן כמו בנולדים כדרכו של עולם, וכבר כתבתי (מצוה רפג) כי החיוב להיות הקרבן בתכלית השלמות מכל צד. ויתר פרטיה מתבארים בספרא וסוף מסכת זבחים [פ"ג מ"ה איה"מ].

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה, כי להם מצות הקרבן ועל ידם יתקרבו, והם הזהירו מן הדומה בענין, אבל מכל מקום, ראיתי לרמב"ם זכרונם לברכה שכתב, וזה לשונו, וכן המקדיש מחסר זמן הרי זה כמקדיש בעל מוס עובר, ואינו לוקה, כמו שבארנו, עד כאן. נראה מדבריו שהוא סובר, שחיוב מצוה זו אף על הישראל המקדיש אותו, וכיון שכן, יש לנו לומר לדעתו שחיוב מצוה זו בין בכהנים בין בישראלים ובזכרים ונקבות.

והעובר על זה והקריב מחסר זמן או הקדישו לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה בטל עשה, אבל אינו לוקה, לפי שהוא לאו הבא מכלל עשה, כמו שכתבנו.

רצד. שלא לשחט בהמה ובנה ביום אחד.

שלא נשחט בהמה ובנה ביום אחד, בין בקדשים בין בחלין, שנאמר (ויקרא כב כח) אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד.

משרשי המצוה. שיתן האדם אל לבו כי השגחת השם ברוך הוא על כל מיני בעלי חיים בכלל, ועם השגחתו עליהם יתקימו לעולם, כי השגחתו בדברים זהו קיומם, ועל כן לא יבטל מן המינין לגמרי כל ימי עולם, ואף על פי שהשגחתו על מין האדם בפרט, וכמו שכתבתי למעלה בסדר "אשה כי תזריע" (מצוה קסט), לא כן מיני שאר בעלי חיים, אלא דרך כלל במין ישים השגחתו ברוך הוא, ועל כן נמנענו מלכלות האילן וענפיו ביחד, לרמז זה. ועוד נוכל לומר בענין על צד הפשט כמו כן, שהוא לקבע בנפשותינו מדת החמלה ולהרחיק מדת האכזריות שהיא מדה רעה, ולכן אף על פי שהתיר לנו האל מיני בעלי חיים למחיתנו, צונו לבל נהרג אתו ואת בנו ביום אחד, ולקבע בנפשנו מדת החמלה.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין פב, א) שאין חלוק בין אותו ואת בנו, או בנו תחלה ואחר כך האם, ומה שאמרו (שם פג, א). דבארבעה פרקים בשנה, המוכר בהמה לחברו צריך להודיעו, אמה מכרתי לשחט, לפי שבארבעה זמנים אלו, כל הקונים מן הסתם לשחטן לשעה קונים, ואלו הן ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח, וערב עצרת, וערב ראש השנה, וכדברי רבי יוסי הגלילי, אף בערב יום הכפורים בגליל. והא דתנן צריך להודיעו דוקא המוכר צריך להודיע הדבר, אבל הלוקח אינו צריך לשאל משום דספק ספיקא הוא עליו שמא אין לה אם, ואם יש לה שמא לא מכרה לשחט. ומה שאמרו (שם פב א) דשנים שלקחו פרה ובנה, שזה שלקח ראשון ישחט ראשון, ואם קדם השני ושחט שלא כדין אסור הראשון לשחט. ודין השוחט פרה ושני בניה או שני בניה ואחר כך היא, וכן היא ובתה ובת בתה. ומתר לשחט האם עם בת בתה, שלא אסר הכתוב אלא אותו ואת בנו.

ומה שאמרו שאם שחט האם ובת בתה ואחר כך הבת שאין סופג אלא ארבעים, ואף על פי שבשחיטת בת זו עובר שני לאוין משום אותו ואת בנו, ובנו ואותו, מכל מקום חד מעשה הוא.

ומה שאמרו זכרונם לברכה, (שם עה, ב) שאסור אתו ואת בנו אינו נוהג אלא בנקבות, שאמרו בפרוש בנו, מי שבנו כרוך אחריו דהינו הנקבה. ומכל מקום הכי אסיקנא בחלין (עט א) עם הפרושים הטובים, שאם נתברר לנו הדבר שהוא אביו ודאי, שאין שוחטין אותו עם בנו ביום אחד, משום דפסקינן שם הלכה כרבי יהודה. ורבי יהודה לפי הנשמע מדבריו ספוקי מספקא ליה אי חוששין לזרע האב אם לא, מדקאמר לענין כלאים בפרדות אין מרביעין עליה לא סוס ולא חמור אלא מינה, ואי הוה סבירא ליה דאין חוששין ודאי לזרע האב לא היה אומר כן, אלא הכי הוה ליה למימר, אין מרביעין עליה אלא מינה, מצד אם, אלא ודאי לרבי יהודה ספוקי מספקא ליה, וכי קאמר אין חוששין לזרע האב, כונתו לומר שלא נחוש לזרע האב להקל בדבר, אבל להחמיר, ודאי נחוש לזרע האב. ובכל מקום שיהיה חמרא כשנאמר שלא נחוש, אז נאמר שאין חוששין לו, דכיון דספוקי מספקא ליה אזלינן לחמרא בכל מקום. ולפי זה, היכא שאנו יודעין ודאי הזכר נחוש לו בענין אותו ואת בנו. ויתר פרטיה, בחלין פרק שמיני [י"ד סי' ט"ז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ושחט אותו ואת בנו ביום אחד או בנו ואותו חייב מלקות.

רצה. שלא לעשות דבר שיתחלל בו שם שמים בין בני אדם.

שנמנענו מחלול השם יתברך והוא הפך קדוש השם שנצטוינו בו כמו שכתוב במצוה שאחר זה כמו שנאמר (ויקרא כב לב) ולא תחללו את שם קדשי. וכתב המעתיק בשם הרמב"ם זכדונו לברכה (בסהמ"צ ל"ת סג) והעון הזה יחלק לשלשה חלקים השנים על הכלל, והאחד על הפרט. והחלק האחד הכללי שכל מי שיבקש ממנו לעבר על מצוה מן המצוות בשעת השמד והיה האונס מתכוון להעביר, בין מצוות קלות בין חמורות, או מי שיבקש ממנו לעבר על עבודה זרה גלוי עריות או שפיכות דמים ואפילו שלא בשעת השמד צרה והוא חייב שימסר נפשו ויהרג ואל יעבר, ואם עבר ולא נהרג כבר חלל את השם ברבים, ועבר על אמרו ולא תחללו את שם קדשי וחטאו עצום מאד, אמנם אינו לוקה, בעבור שהוא אנוס, לפי שאין לבית דין יכלת שיקימו גבול מלקות או הרג, אלא במזיד, ברצון, בעדים והתראה. ולשון ספרא (קדושים ד יג) בנותן מזרעו למולך ונתתי את פני באיש ההוא. אמרו זכרונם לברכה ההוא ולא אנוס, ולא שוגג, ולא מטעה. וכבר התבאר לך שעובד עבודה זרה באנס אינו חייב כרת, וכל שכן מיתת בית דין, ואמנם עבר על חלול השם.

והחלק השני הכללי, שיעשה האדם עברה, אין תאווה בה ולא ערבות, אבל בפעלתו יכוין להכעיס, וזהו כמו כן מחלל שם שמים וילקה, ולפיכך אמר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך. שזה יראה הכעסה בזה הדבר ואין ערבות גשמי בזה. והחלק אשר על הפרט, שיעשה איש מפרסם בגמילות חסדים ומעשים טובים מעשה אחד שיראה לרבים שהוא עברה, וכגון המעשה ההוא אינו ראוי לכמו האיש החסיד ההוא שיעשהו, אף על פי שהוא מעשה התר חלל השם, והוא אמרם זכרונם לברכה (יומא פו, א) היכי דמי חלול השם? כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא, ולא יהיבנא דמי לאלתר. רבי פלוני אומר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין. וכבר נכפל לאו זה ואמר ולא תחלל את שם אלהיך אני יי עד כאן.

שרש מצוה זו וקצת דיניה וכל עניניה אכתב כמנהגי במצות קדוש השם שבסמוך.

רצו. מצות קדוש השם.

שנצטוינו לקדש את השם. שנאמר (ויקרא כב לב) ונקדשתי בתוך בני ישראל. כלומר שנמסר נפשנו למות על קיום מצות הדת. וכבר בארו זכרונם לברכה מפי הקבלה ומן הכתובים באי זה ענין ובאיזו מצוה נצטוינו בזה, ואף על פי שכתוב בתורה וחי בהם, דמשמע ולא שימות בהם כבר קבלו הם, שלא נאמר מקרא זה בכל ענין ובכל עברה. ומפי הקבלה אנו חיינ בכל דברי התורה. ובפרוש אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין עד, א), כי שלש מצות הם שחייב האדם שיהרג ואל יעבר בהם לעולם, והם עבודה זרה וכל אביזרהא. כלומר, כל ענין שלה, האסור לנו מכח הלאוין המיוחדין בה, וכמו שנפרש למטה בעזרת השם. וכן גלוי עריות וכל אביזרהא, ושפיכות דמים: שאם יאמרו לו לאדם עבד עבודה זרה או נהרגך יהרג ואל יעבדה, ואף על פי שלבו תמים באמונתו ביראת השם, אף על פי כן נצטוה שיהרג ואל יעשה המעשה הרע ההוא ולא יתן מקום אל המעביר לחשב שהוא כפר בשם, ולשון ספרא (אמור ח ו) על מנת כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים, שתקדישו את שמי ברבים. וכמו כן בשתים שזכרנו, יהרג ואל יעבר, כמו שאמרנו.

שרש מצוה זו, ידוע כי האדם לא נברא רק לעבד בוראו ומי שאינו מוסר גופו על עבדת אדוניו איננו עבד טוב, והרי בני אדם ימסרו נפשותם על אדוניהם, קל וחמר על מצות מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם), שבאלו השלש עברות שזכרנו, חיב האדם למסר נפשו בכל ענין בין בשעת שמד או שלא בשעת שמד, ובין בפרהסיא או אפילו בצנעא, ובין שיתכוין הגוי להעבירו או אפילו להנאת עצמו, אבל בשאר עברות אמרו, דשלא בשעת שמד ובצנעא יעבר ואל יהרג, ואפילו יתכון הגוי להעבירו, אבל בפרהסיא, כלומר, בפני עשרה מישראל אם להנאתו מתכון המעביר יעבר ואל יהרג ואם להעבירו יהרג ואל יעבר, בשעת שמד, אפילו בצנעה ואפילו להנאתו ואפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבר, ומצוה קלה היא כעין מה שאמרו זכרונם לברכה (שם) אפילו אערקתא דמסאנא כלומר, שלא יעשה הישראל צורת מנעלו כמו הגוים העובדים עבודה זרה, שלא ידמה להיות עובד עבודה זרה כהם, וזה שאמרנו אביזרהא דעבודה זרה, הענין הוא לומר, כל מה שנאסר לנו מכל לאו המיוחד בעבודה זרה, וכעין מה שאמרו בפסח ראשון זכרונם לברכה (פסחים כה, א) בכל מתרפאין במקום סכנה, חוץ מעצי אשרה, ואמרו עלה בירושלמי (שבת פ"ד ה"ד) לא סוף דבר בשאמר לו רופא הבא לי עלין של אשרה פלונית, דמחזי כמאן דמודה בה, אלא אפילו אמר לו, הבא לי עלין של אילן פלוני סתם, והלך ולא מצא אלא של אשרה יהרג ואל יעבר. ואף על גב דהשתא כי מתסי בעצי אשרה לאו עבודה זרה ממש היא, דהא לא פלח לה, אלא מכל מקום דמתהני מנה ואיכא במלתא לאו דלא ידבק בידך מאומה מן החרם (דברים יג יח), דהוא לאו המיוחד בעבודה זרה. אבל אסורין טובא דאיכא בעבודה זרה דילפינן בהו מלאו דלפני עור לא תתן מכשול. ליתנהו בכלל אביזרהא דעבודה זרה להרג עליהם, כיון דלאו דלפני עור אינו מיוחד בעבודה זרה ממש, דבכלהו מצות נמי איתיה.

אחר שכתבתי זה מצאתי במקצת מחדושי מורי ישמרו אל שכתב כי בירושלמי דעבודה זרה (פ"ב ה"ב) משמע, דכל שאמר לו הרופא עליו סתם יעבר ואל יהרג.

וענין שפיכות דמים, למדו הענין זכרונם לברכה (סנהדרין שם) מדרך הסברא ואמרו על דרך משל מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דלמא דמא דההוא גברא סומק טפי, כלומר, הנרצח יהיה ראוי לעשות יותר מצות מאותו שהרגו, ועל כן אינו בדין שיהרג שום אדם לחברו, ואפילו יהרג הוא על זה. ועוד אמרו זכרונם לברכה (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד), שאפילו היו כמה אלפים ישראלים ואמרו להם אנסים תנו לנו אחד מכם, ואם לאו, נהרג כלכם יהרגו כלם, ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ודוקא כשאמרו להם אחד סתם, אבל יחדוהו להם בפרוש, שאמרו תנו לנו פלוני ואם לאו נהרג כלכם רשאין לתנו, כענין הידוע בשבע בן בכרי, וכן הדין בנשים שאמרו להן גוים תנו לנו אחת מכם וכו' כדאיתא במסכת תרומות פרק שמיני (מ"ב).

וענין עריות שנהרגין עליהם למדו אותן חכמים זכרונם לברכה (סנהדרין שם) לפי שהקשה נערה מארסה לרוצח, מה רוצח יהרג ואל יעבר כמו

שאמרנו כן נערה מארסה, יהרג אדם ולא יבעל אותה, כי התורה לא תמשל משלים חנם, רק ללמד ענין. ועוד יש להם בזה סמך מן הקבלה, שהיא חומת ברזל לכל דבריהם. וכתבו הראשונים דלא אמרינן יהרג ואל יעבד לעולם, אלא לעבר עברה, אבל להבטל ממצוה יעבר ואל יהרג ואל יעשה המצוה, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין שם) באסתר קרקע עולם היתה, כלומר, והוא כעין שב ואל תעשה, שהרי האשה על כרחי נבעלת, ואפילו סיעה האשה בתשמיש לאחר שהלבישה היצר לא תתחייב בכך, שאין אנס גדול ממנו. ומה שמצינו מעשים לחסידים הראשונים שנהרגין אפילו על בטול מצוה, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (מכילתא שמות כו) מה לך יוצא לסקל? על שמלתי את בני, מה לך יוצא לצלב? על שנטלתי את הלולב, מדת חסידות עשו הם וראו שהדור היה צריך לכך, והיו חכמים גדולים ראויין לכך להורות על זה, שאלמלא כן שהיו גדולים וחכמים, לא היו רשאים למסר נפשם למות, שלא לכל אדם יש רשות להרג במה שלא חיבונו זכרונם לברכה להרג עליו, ולא עוד, אלא שמתחייב בנפשו (רמב"ם יסודי התורה ה ד).

ועוד ראיתי בענין מצוה זו בספרי מורי ישמרו אל, שבכל אשה שקדושין תופסין בה, כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממזרת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר, שאינן בכלל עריות להרג עליהן, אבל מכל מקום להורות לשום אדם לבוא על אשה ואפילו פנויה אין מורין, אלא ימות מחליו אם העלה לבו טינא ואל תבעל לו ולא יספר עמה וכו', בסנהדרין פרק בן סורר (עה א) ובספר מדע (שם ט), ויתר פרטיה מבארים בפ"ח מסנהדרין ובפסחים ויומא ובמקומות אחרים [י"ד ס"י קנז].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליהם ולא קדש השם במקום שחייב לקדשו בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו דלא תחללו את שם קדשי. וכמו שכתבנו למעלה בסמוך (מצוה רצה). ועון חלול השם גדול וחמור עד מאד, עד שאמרו זכרונם לברכה, שאין כח בתשובה ויום הכפורים ויסורין לכפר, אלא במיתה, דאיתא בפרק אחרון מיומא (פו),

רצז. מצות שביתה ביום ראשון של פסח.

לשבת ביום ראשון של פסח, שנאמר בו (ויקרא כג ז) ביום הראשון מקרא קדש, ובכל מה שנאמר בתורה מקרא קדש פרשו זכרונם לברכה (ספרא יב ד) קדשהו. וענין קדשתו הוא שלא נעשה בו מלאכה אלא מה שהוא מיחד באכילה, כמו שבאר הכתוב (שמות יב טז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. והראיה ששביתה יום טוב נחשבת עשה, אמרם זכרונם

לברכה (שבת כה, א) : האי שבתון עשה הוא, ולמדנו מעתה שבכל מקום שנאמר בתורה שבתון גבי יום טוב הוא עשה, וכבר בא הרבה בתלמוד גם כן יום טוב עשה ולא תעשה.

משרשי המצוה. כדי שנחשב בענין המועד בנס שנעשה לנו בו, ונהלל ונפאר במחשבתינו מה שצונו ברוך הוא עליו ועשה לנו נסים בזמן ההוא, ואם יהיה האדם טרוד במלאכתו, לא יהיה לו פנאי לחשב בשום דבר. ועוד נאריך בשרשה ובדיניה בלאו דאסור מלאכה ביום טוב שבסדר זה (מצוה רחצ) בעזרת השם.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ועשה מלאכה שלא לצרך אכל נפש בטל עשה זה, מלבד שעבר על לא תעשה, כמו שנכתב במקומו.

דיני המצוה. מתבארים ביום טוב [הלכי יו"ט פי"א].

רחצ. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של פסח.

שלא נעשה מלאכה ביום ראשון של חג הפסח שהוא יום חמשה עשר בניסן. שנאמר (ויקרא כב ז) ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו. וכבר הזהיר על זה הכתוב בסדר בא אל פרעה בצווי חג הפסח, שנאמר שם (שמות יב טז) כל מלאכה לא יעשה בהם. וזה המקרא הביא הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ית שכג) במנינו. אבל אני כתבתי זה האחר, כדי שיהיו המועדות סדורים בסדר אחד, והכל עולה לענין אחד.

ואמר הכתוב כאן מלאכת עבודה ולא אמר כל מלאכה לפי שצרכי אכל נפש התרו לעשות ביום טוב, כמו שבא בכתוב במקום אחר (שמות יב טז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. וזהו פרוש מלאכת עבודה, כלומר מלאכה שאינה לצרך אכל נפש, כענין שנאמר ובכל עבודה בשדה (שמות א יד). וכן "קין היה עבד אדמה" (בראשית ד ב), "מלך לשדה נעבד" (קהלת ה ח), "עבד אדמתו" (משלי יב יא), אבל המלאכה שהיא לאכל נפש כמו הבשול וכיוצא בו מלאכת הנאה היא, לא מלאכת עבודה, כן פרש הרמב"ן זכרונו לברכה (ויקרא שם). וכתב עוד שזה הפרוש מתבאר בתורה כי בחג המצות שאמר תחלה כל מלאכה לא יעשה בהם בסדר בא אל פרעה, הצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובשאר כל ימים טובים, יקצר, ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, לאסור כל מלאכה שאינה אכל

נפש ולהודיע שאכל נפש מתר בהן, ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהן התר אכל נפש, כי מלאכת עבודה ילמד על זה. אבל בפרשת כל הבכור בחג המצות אמר (דברים טז ח) וביום השביעי עצרת ליי אלהיך לא תעשה מלאכה. והטעם מפני שכבר התיר בו בחג זה בפרוש אכל נפש בסדר בא אל פרעה, ואחר כך בסדר זה הזכיר מלאכת עבודה דמשמע בו גם כן התר אכל נפש, ולפיכך כשחזר והזכירו פעם אחרת בפרשת כל הבכור לא הצרך לומר בו עוד באור, והזכיר מלאכה סתם, וסמך על הידוע. ומכל מקום, לא אמר כל מלאכה כמו בשבת ויום הכפורים, אבל אמר מלאכה כלומר, המלאכה אשר הזהרתיך עליה.

משרשי המצוה. כדי שיזכרו הנסים הגדולים שעשה השם יתברך להם ולאבותיהם וידברו במ ויודעו לבניהם ולבני בניהם, כי מתוך השביתה מעסקי העולם, יהיו פנויים לעסק בזה, שאלו היו מתרין במלאכה, ואפילו במלאכה קלה, היה כל אחד ואחד פונה לעסקו, וכבוד הרגל ישכח מפני עוללים גם מפי הגדולים. ועוד יש תועלות רבות בשביתה, שמתקבצין כל העם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשמוע דברי ספר, וראשי העם ידריכום וילמדום דעת. וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה לב, א) משה תקן להם לישראל שיהיו דורשין בהלכות הפסח בפסח, והלכות עצרת בעצרת [והלכות חג בחג].

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ביצה כח, ב), שאף על פי שהתיר הכתוב המלאכות לצרך אכל נפש, דוקא הדברים שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב כגון לישה, שחיטה, אפיה, בשול, שכל אלו המלאכות נפסלות קצת בשהיתן. וכמו כן מזה הטעם התירו לדון סממנים ביום טוב משום דמפיגי טעמיהו, בשהיה, אחר שהן נדוכין, אבל המלאכות שאפשר לעשותן מערב יום טוב ואינן מקבלות בזה שום הפסד, כגון קצירה, דישה. ברירה, טחינה, רקידה, וכיוצא בהן, אסור לעשותן ביום טוב, ואינן בכלל צרכי אכל נפש כלל, ולוקין עליהם כחרישה בשדה שהיא מלאכת עבודה באמת. ועוד בארו המפרשים האחרונים ענין זה ואמרו כן, דלא נקרא צרך אכל נפש, אלא מה שנעשה ליומו. כלומר לזמן מועט כמו בשול ואפיה וכיוצא בזה, כמו שאמרנו. וכן מה שדעתו של אדם סומכת בו להכינו לשעתו, לאפוקי צידה שאין דעתו של אדם עליה, דשמא לא תזדמן לו צידה היום. ועוד אמרו, דכי שרינן אכל נפש במה שנעשה לשעתו, כמו שאמרנו דוקא כשאדם משתמש בגופה של מלאכה, אבל אם משתמש בסלוקה של מלאכה אסור. וזהו שאסרו זכרונם לברכה (שם כב, א) לכבות הבקעת, אף על פי שדעתו לכבותה כדי שלא תתעשן הקדרה. ולענין צלית בשר על הגחלים דהינו, בשרא אגמרי הנזכר בגמרא (שם כג, א), אף על פי שהאש מתכבה בלחות הבשר אין זה נקרא משתמש בסלוקה של מלאכה, כי צרך הצליה לעשותה כן ומשתמש בגופה של מלאכה הוא ושרי,

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (שם יב, א), שאין בכלל התר צרכי אכל נפש דוקא מה שהוא אכילה ושתיה לבד, אלא אף כל דבר הצריך לו לאדם בו ביום, שהוא דבר מצוה, כגון קטן למולו, ולולב לצאת בו, וכן ספר תורה לקרות בו, דכל יומא ויומא זמן תורה הוא, ובין שאינו דבר מצוה אלא צרכי הגוף לבו ביום, כגון רחיצת רגלים במים חמין שהוחמו ביום טוב או לעשות מדורה להתחמם בה, כל דברים אלו מתרין, ובכלל התר דאכל נפש נינהו. כן פרשו הדבר חכמינו זכרונם לברכה (רמב"ם הלי' יום טוב א טז).

ומיהו דוקא דברים השויים בכל גוף אדם הוא שנתיר ונאמר שהוא בכלל התר זה של אכל נפש, כגון רחיצת רגלים, דכלי עלמא רחצי הכי לפעמים, אבל מה שאינו שוה לכל אדם, כגון מגמר דלאו כלי עלמא מגמרי כדאמרינן בכתבות (ו, א) ודאי אסור הוא וכל כיוצא בזה. ודוקא בענינים אלו בעינן שיהיה הענין שוה בכל אדם, אבל לענין אכלין, אפילו מאכל שאין דרך לעשותו אלא המלכים והשרים הגדולים, מתר לעשות אותו כל אדם, דמכל מקום, עקד אכילה, דבר השוה בכל נפש היא. וכן מה שאמרו (ביצה ב, ב) באסור הכנה, דאין יום טוב מכין לשבת, ולא שבת מכין ליום טוב, ולא משתכחא אסור הכנה מדאוריתא לדעתי כי מעינת שפיר בדברי הגמרא כי אם בביצה בלבד, ועקר אסורה הוא בשנולדה ביום טוב שלאחר שבת או בשבת שלאחר יום טוב, בהכי מתוקמא הכנה דרבה בביצה, ובהכי אסירא אסורא דאוריתא ולא בענין אחר, דהא אסרינן לה כשנולדה בשבת ליום טוב שלאחריו, או שנולדה ביום טוב לשבת שאחריו, וכן בשנולדה ביום טוב עצמו מדרבנן הוא אסורא, והכל משום גזרה דנולדה ביום טוב שלאחר שבת כדאמרן. ויאריך הענין אם באתי לכתבו בבאור רחב ובמקומו בריש ביצה (שם) הארכתי בו כאשר למדוני רבותי, ישמרם אלי.

ודין מכשירי אכל נפש שאסור לעשותן, משום דכתיב (שמות יב טז) הוא לבדו ולא מכשיריו, ודין זימון הגוים (שם כא, ב) ביום טוב שאסור, דכתיב לכם ולא לגוים, וכן אין אופין שום דבר לכלבים, דכתיב לכם ולא לכלבים, ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם ד, ב), בשני ימים של גליות דביצה שנולדה בזה מתרת בזה, ומה שנתלש מן הקרקע בזה דמתרת בזה, דשתי קדשות הן, ומה שאינו כן בשני ימים טובים של ראש השנה. ויתר פרטיה רבים יתבארו כלן בארכה במסכת הבנויה על זה והיא מסכת יום טוב [א"יח סימן תצה].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ועשה מלאכה ממלאכות האסורות ביום טוב במזיד חייב מלקות.

רצט. מצות קרבן מוסף כל שבעת ימי הפסח.

להקריב קרבן מוסף בכל שבעת ימי הפסח, שנאמר (ויקרא כג ח) והקרבתם אשה ליי שבעת ימים. והוא כקרבן ראש חדש, שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים הכל עולות, וכמו שכתוב בפרוש על כלן בסדר פנחס (במדבר כח יט) אשה עלה ומשפט העולה כבר פרשתיו למעלה (מצוה קטו) [ושעיר אחד לחטאת והיא נאכלת].

משרשי המצוה. כענין מה שכתבנו למעלה בענין הקרבן, כי האדם נפעל כפי מעשהו, כי מהיותו בעל חמר, אין מחשבתו נדבקת כי אם על ידי המעשה. ומזה השרש צונו ברוך הוא לעשות פעלה מיחדת לשם היום למען נתפעל מתוך כך לתת את לבנו לגדל היום וקדשתו והנסים והטובות שגמלנו האל ברוך הוא באותו הזמן.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק רביעי ממנחות (מט, א) דתמידין אינן מעכבין את המוספין ולא המוספין מעכבין זה את זה. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (שם מד, ב) הפרים והאילים והכבשים אינם מעכבים זה את זה. הפר והאיל והכבשים אינם מעכבים את הלחם. כלומר, מנחת הסלת שזהו הלחם ולא הלחם מעכב את הכבשים, דברי רבי עקיבא. אמר רבי שמעון בן נסס לא כי אלא הכבשים מעכבין את הלחם, והלחם אינו מעכב את הכבשים, שכן מצינו, שכשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה קרבו כבשים בלא לחם, אף כאן יקרבו כבשים בלא לחם, אמר רבי שמעון הלכה כדברי בן ננס, אבל אין הטעם כדבריו, שכל האמור בחמש הפקודים, כלומר בספד במדבר סיני קרבו במדבר, והאמור בתורת כהנים, כלומר, בספר ויקרא לא קרבו במדבר, משבאו לארץ קרבו אלו ואלו. ומפני מה אני אומר יקרבו כבשים בלא לחם? שהכבשים מתירין את עצמן, ולחם בלא כבשים אין לו מי שיתירנו. וכן מה שאמרו שם פרק תשיעי (פט, א) מערבין נסכי פרים בנסכי אילים, אבל אין מערבין נסכי כבשים בנסכי פרים ואילים. ועוד אמרו שם (פז, ב) גם כן שבע מדות של לח היו במקדש הין וחצי הין וכו' רבי אליעזר ברבי צדוק אומר שנתות היו בהין, עד כאן לפר, עד כאן לאיל ועד כאן לכבש. ויתר פרטיה מבארים שם ובמקומות מקדשים [הלכות תמידין פ"ד].

ונוהגת בזמן הבית בזכרי כהנה. ואם עברו הכהנים על זה ולא הקריבו את קרבן מוסף במועדו בטלו עשה זה וחטאם ישאו, ובני ישראל נקיים, כי עליהם מוטל חיוב הקרבנות ביותר. ואם אולי הרגישו ישראל בדבר גם עליהם יהיה הפשע, כי כל ענין הבית הקדוש וכל שכן תמידין ומוספין על הצבור ועל כלן הוא מוטל.

ש. מצות שביתה בשביעי של פסח.

לשבת ביום השביעי של חג הפסח, שנאמר (ויקרא כג ח) וביום השביעי מקרא קדש. וכבר כתבתי למעלה (מצוה רצז) סמוך למצוה זו, שבכל מקום שנאמר בתורה מקרא קדש ענינו לומר, קדשהו שלא לעשות בו מלאכה, והיא מצות עשה, וגם שם כתוב רמז משרשי המצוה על צד הפשט. וקצת דיניה, כמנהגנו נכתב בעזרת השם בלאו דאסור מלאכה שבסדר זה (מצוה רחצ), וכל ענין שביתת השביעי כשביתת יום ראשון, ושניהם כרגל אחד הם חשובים לענין שאין אומרים זמן בשביעי, וכן לכל דבר, מה שאין כן בשמיני עצרת, שהוא חג בפני עצמו (יומא ב, ב). וכמו שנכתב במקומו (מצוה שכג) בעזרת השם.

שלא לעשות מלאכה ביום שביעי של פסח.

שלא נעשה מלאכה ביום שביעי של פסח, שהוא יום אחד ועשרים בניסן, שנאמר (ויקרא כג ח) ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו.

שורש מצוה זו וכל ענינה, כתוב במצוה הקודמת (מצוה רחצ) דהינו יום ראשון של פסח. ואולם ראוי שאבאר לך בני כאן, ענין שני ימים טובים בכל מועד ומועד, ותורתנו לא חיבתנו כי אם ביום טוב אחד, כמו שבא בכתוב מפרש בפסח ביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי, וכן בעצרת וראש השנה וסכות.

והאמת כי הענין הוא עכשו מנהג לבד לא חיוב אחר, רצוני לומר, שאין אנחנו עושין אותו היום מפני הספק, כי כל ישראל בקיאים עכשו בקביעת החדשים ויודעים יום המועד מכון על פי החשבון המקבל בידם, כמו שכתבתי למעלה בסדר בא אל פרעה במצוה ד. ונקבע המנהג מפני שמתחלה כשהיו אנשים סמוכים בארץ היו קובעין החדש על פי הראיה כמצות התורה, כמו שכתבתי שם; ועל כן, כל מקומות ישראל הרחוקים מן המקום הנבחר שהקבע שם שלא היו יכולין שלוחים להגיע שם להודיעם יום הקבוע היה להם ספק באיזה יום קבעו החדש, אם ביום שלשים או בשלשים ואחד, והיו עושים המועד שני ימים מפני ספק זה. ואולם לא היה ספק להם לעולם ביותר מיום אחד, לפי שלעולם היו קובעין ראש חדש ביום שלשים או בשלשים ואחד, בין בעדים בין שלא בעדים, כי ידוע הדבר וברור שאין חדוש הלבנה מתאחר יותר, ועל כן, בין יבואו עדים או לא יבואו, היו קובעין ראש חדש ביום שלשים ואחד. ומפני

הספק הזה (ביצה ד, ב) שיש לרחוקים מירושלים, קבעו להם בתחלה לעשות שני ימים יום טוב, וחכמים זכרונם לברכה (פסחים נב א) תקנו גם עכשיו לרחוקים מן הארץ לעשות שני ימים כדת שהיו עושין בזמן ההוא, אף על פי שכל ישראל היו בקיאים בקבוע החדש, כמו שאמרנו, אבל הקרובים וכל שכן הדירים בארץ ממש אין ראוי שיעשו כי אם יום אחד כמנהג אנשי המקום מעולם, וכן נהגו לפי מה ששמענו.

ומן הטעם הזה שאמרנו, שהדבר הוא תקנת חכמים לא ספק, אמרו מן המפרשים שלא נאמר עכשו בשני ימים טובים של גליות נולדה בזה מתרת בזה, כמו שבא בגמרא (ביצה ד ב) דבזמן שהיה הדבר ספק היו אומרים כן, אבל עכשו, מכיון שמתקנת חכמים הוא ולא מתורת ספק כלל לא נאמר כן, אלא דינם כקדשה אחת. ומהם שאמרו דמחמת הספק הראשון תקנום חכמים זכרונם לברכה ולא נחמיר בהם יותר מבראשונה. ועוד דכי איתמר בגמרא (שם) נולדה בזה מתרת בזה, כבר היה בטל הקבוע על פי הראיה לפי הדומה וכן נהגו היום. וכל מה שאמרנו דוקא בשני ימים טובים של מועדי השנה, חוץ מראש השנה, דאילו בראש השנה בכל מקום כקדשה אחת היא, ונולדה בזה אסורה בזה, מפני שגם בבית הועד היו עושים אותו לפעמים שני ימים יום טוב שלא מתורת ספק, וכגון שבאו העדים מן המנחה ולמעלה שנוהגים אותו היום קדש ולמחר קדש, ומכל מקום גם בדאש השנה מתקנת חכמים הוא היום לעשות שני ימים בכל מקום, אחר שאנו בקיאים בקבועא דידחא (רמב"ם קידוש החודש ה יב).

שב. מצות קרבן העמר של שעורים.

שנקריב ביום שני של פסח יתר על המוסף של שאר ימי הפסח כבש בן שנתו לעולה, ועמר אחד של שעורים הנקרא עמר התנופה שנאמר (ויקרא כג י יא) כי תבואו אל הארץ וגוי והבאתם את עמר ראשית קצירכם וגוי והניף את העמר לפני ה' ממחרת השבת. ותרגם אונקלוס מבתר יומא טבא. כלומר, ביום שני של פסח, שהרי בפסח אירי בפרשה שלמעלה מזה, ונאמר שם ועשיתם ביום הניפכם את העמר כבש תמים בן שנתו וגוי. וקרבן זה של עמר נקרא מנחת בכורים, ואליה הוא הרמז באמרו יתברך, ואם תקריב מנחת בכורים ליי, אביב קלוי באש וגוי (ויקרא כ יד). ולשון מכלתא (משפטים ס"י קפב) כל אם ואם שבתורה רשות וכו'. חוץ משלשה שהם חובה וזה אחד מהם. ואמרו שם, אתה אומר חובה או אינו אלה רשות? תלמוד לומר תקריב מנחת בכורך חובה ולא רשות. וענין המנחה כן (מנחות סג, ב) שהיו מביאים שלשה סאין שעורים ומוציאין מן הכל עשרון אחד שהוא מנפה בשלש עשרה נפה, והשאר נפדה ונאכל לכל אדם, וחיב בחלה ופטור מן המעשרות, ולוקחין זה העשרון של סלת השעורים

ובוללין אותו בלג שמן ונותנין עליו קמץ לבונה כשאר המנחות ומניפו הכהן במזרח, מוליך ומביא, מעלה ומוריד, ומגישו כנגד חדה של קרן מערבית דרומית כשאר המנחות, וקומץ ומקטיר, והשאר נאכל לכהנים כשירי כל המנחות (שם סז ב).

משרשי המצוה. כדי שנתבונן מתוך המעשה החסד הגדול שעושה השם ברוך הוא עם בריותיו לחדש להם שנה שנה תבואה למחיה, לכן ראוי לנו שנקריב לו ברוך הוא ממנה למען נזכיר חסדו וטובו הגדול טרם נהנה ממנה, ומתוך שנהיה ראויין לברכה בהכשר מעשינו לפניו, תתברך תבואתנו וישלם חפץ השם בנו, שחפץ מרב טובו בברכת בריותיו. ונצטוינו בזה בשני של פסח ולא בראשון כדי שלא נערב שמחה בשמחה, כי הראשון נכון לזכר הנס הגדול שהוציאנו ברוך הוא מעבדות לחרות ומיגון לשמחה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם סח ב) שמצותו של עמר להביאו מן השעורים, ולא מן החטים, ולא מכסמין ושבלת שועל ושיפון, ומן הקרוב לירושלים שבכר תחלה, היו מביאין אותו ממקום אחר מארץ ישראל. ומצותו להקצר בלילה בליל ששה עשר בניסן, בין בחל בין בשבת, ומצותו להביאו מן הלח, פרוש כדי שיהיה נראה ונכר יותר לעין בכורו, וכל העירות הסמוכות לשם מתכנסות, כדי שיהא נקצר בעסק גדול. וכל זה מן השרש שכתבנו, כדי שיתנו לבם לדבר השם יתברך מתוך המעשה והשמחה.

ושלש סאין אלו היו קוצרין אותן בשלשה אנשים, ושלש קפות ושלש מגלות (שם סג ב, סה א). וכיון שחשכה, אומר הקוצר לעומדים שם בא השמש? אומרים לו הן שלש פעמים, מגל זו? אומרים הן, וכן שלש פעמים. קפה זו? אומרים הן, וכן, שלש פעמים. אקצר? אומרים לו קצר שלש פעמים. וכל כך למה מפני הטועין שיצאו מכלל ישראל בבית שני, והיו אומרים, שזה שנאמר בתורה ממחרת השבת, שהוא שבת בראשית ויתר פרטיה, מתבארים משלם ממנחות [הלכות תמידין ומוספין פ"ז].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים, ואפילו ישראלים חיבין להשתדל במצוה זו, שהרי שלוחי בית דין יוצאין ועושין כריכות בשדות מערב יום טוב, וכמו שמפרש שם במנחות (סה א), אבל מכל מקום עקר החיוב היא ההקרבה והתנופה וההגשה והקמיצה וההקטרה, וכל זה בכהנים. ומכל מקום כיון שיש בה חלק לכל ישראל, ויסוד המצוה הוא מפני חדוש התבואה שהוא הדבר הצריך לכל יש לנו לכתבה בחשבון המצות המוטלות על כל בני ישראל.

שג. שלא לאכל מתבואה חדשה קדם כלות ששה עשר בניסן.

שלא לאכל מתבואה חדשה קדם כלות יום ששה עשר בניסן. שנאמר (ויקרא כג יד) ולחם וקלי וקרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה.

משרשי המצוה. לפי שעקר מחיתן של בריות, היא בתבואות, ועל כן ראוי להקריב מהן קרבן לשם אשר נתנה טרם יהנו מהן בריותיו, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות לה, א) בדומה לזה, כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל, וכל זה, להכשיר עצמנו שנהיה ראויין לקבל מטובו, וכמו שכתבתי בספר זה פעמים רבות. וביום ששה עשר בניסן, היינו מקריבין בזמן הבית קרבן העמר מתבואה חדשה מן השעורים, כי היא התבואה המבכרת יותר מן החטים, והיא מתרת כל התבואות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות עא) שחמש ר תבואות לבד הן, שהן בכלל אסור החדש, והן, חטה ושעורה וכסמת שבלת שועל ושיפון. ובזמן הבית. משקרב העמר ביום ששה עשר בניסן, היה מתר החדש בירושלים. ומקומות הרחוקים מתרין אחר חצות, לפי שאין בית דין מתעצלין בו עד אחר חצות, ועל כן היה מתר להם בכל מקום לסמך על חזקה זו. והיום בעונותינו, שאין מקדש, אסור מן התורה כל היום. ובמקומות שעושין שני ימים טובים אסור כל יום שבעה עשר עד לערב מדרבנן. ויתר פרטיה במנחות פרק עשירי (עי' סהמ"צ להרמב"ם ל"ת קצא) ובמקומות [משבועות] משביעית ומעשרות וחלה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית בזכרים ונקבות. ומי שעבר על זה ואכל כזית מפת חדש [ה] קדם יום הקרבת העמר חייב מלקות.

דש. שלא לאכל קלי מתבואה חדשה עד היום ההוא.

שלא לאכל קלי מתבואה חדשה קדם הזמן הנזכר, כלומר שאף על פי שלא עשה פת מן התבואה ולא טחנה ולא רקדה אלא שקלה מן החטים או מן השעורים באור ואכל מהן חייב גם עליהם. ועל זה נאמר (ויקרא כג יד) וקלי וגו'. כל ענינה, במצוה הקודמת, וחייב האוכל גם כן מלקות על כזית מן הקלי.

שה. שלא לאכל כרמל מתבואה חדשה עד היום ההוא.

שלא נאכל כרמל חדש קדם הזמן הנזכר, שנאמר וכרמל לא תאכלו. והכרמל נקרא תבואה קלויה בשבלים גראני"ש בלעז. וחיבין על הכרמל גם כן בכזית. ואמרו זכרונם לברכה (כריתות ה, א) אכל מן החדש לחם וקלי וכרמל חיב על כל אחת ואחת. ואמרו גם כן קלי לא היה צריך לאמרו, אבל הזכירו הכתוב, לחלק, שמתחייב על קלי בפני עצמו, ועל כרמל ולחם. ואמרו בגמרא (שם) על הצד הדחיה, אולי יתחייב על קלי בפני עצמו וכן על כרמל בפני עצמו אחר שהוא מיתר, ויהיה חיב על לחם וכרמל מלקות אחת? והיתה התשובה למאי הלכתא כתביה רחמנא לקלי באמצע לומר לחם כי קלי, וכרמל כי קלי, ויהיה חיב על כל אחד ואחד. כל ענינה, בשתי מצות הקודמות חברותיה.

שו. מצות ספירת העמר.

לספר תשעה וארבעים יום מיום הבאת העמר שהוא יום ששה עשר בניסן. שנאמר (ויקרא כג טו) וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה. והמנין הזה חובה, ועלינו למנות בו הימים יום יום, וכן השבועות, שהכתוב אמר תספרו חמשים יום. ואמר גם כן (דברים טז ט) שבעה שבועות תספר לך, ובפרוש אמר אביי בגמרא במנחות (סו, א) מצוה לממני יומי ומצוה לממני שבועי (עיי' סהמ"צ להרמב"ם עשין קסא). ויש מן המפרשים (עיי' סוף ר"ן פסחים), שהיה דעתם, כי כונת הכתוב למנות השבועות דוקא כשהן שלמים, אבל להזכיר בכל יום ולומר שהם כך וכך ימים וכך וכך שבועות אין צורך. ויש מהם שאמרו (רא"ש בתשובה כלל כד ס"י יג), כי הדרך הנבחר להזכיר מנין השבועות עם הימים תמיד בכל יום וירא שמים יבחר דרכם להוציא מכל ספק, ולא יחוש לתפארת המלות, וכן נהגו היום בכל המקומות ששמענו.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (סהמ"צ שם) ואל יטעה אותך אמרם זכרונם לברכה מצוה לממני יומי ומצוה לממני שבועי. ותחשב שהם שתי מצות, שאין הכונה בזה לומר שתהיה מצוה בפני עצמה, אבל הוא חלק מחלקי המצוה. ואמנם היו שתי מצות, אלו אמרו מנין הימים מצוה ומנין

השבועות מצוה, וזה מה שלא נעלם ממי שידקדק בדבר ויבארהו, שאתה כשתאמר יתחייב שיעשה כך וכך, לא יתחייב מן המאמר הזה שהענין ההוא מצוה בפני עצמה, והראיה המבארת על זה, היותנו מונין השבועות כמו כן בכל לילה באמרנו שהם כך וכך שבועות וכך וכך ימים, ואלו היו השבועות מצוה בפני עצמה, לא סדרו מנינם אלא בלילי השבועות בלבד, והיו להן שתי ברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת ימי העמר, ועל ספירת שבועי העומר, ואין הדבר כן, אבל המצוה היא ספירת העמר ימיו ושבועותיו כמו שכתבנו, עד כאן.

משרשי המצוה. על צד הפשט, לפי שכל עקרון של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ, וכמו שכתוב (ירמיהו לג כה) אם לא בריתי יומם ולילה וגו', והיא העקר והסבה שנגאלו ויצאו ממצרים, כדי שיקבלו התורה בסיני ויקימוה, וכמו שאמר השם למשה (שמות ג יב) וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. ופרוש הפסוק הוציאך אותם ממצרים, יהיה לך אות שתעבדון את האלהים על ההר הזה, כלומר, שתקבלו התורה שהיא העקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם, וענין גדול הוא להם יותר מן החרות מעבדות, ולכן יעשה השם למשה אות בצאתם מעבדות לקבלת התורה, כי הטפל עושין אותו לעולם אל העקר.

ומפני כן, כי היא כל עקרון של ישראל ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדלה שעלו אליה, נצטוינו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד הנכסף ללבנו כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחרות, כי המנין מראה לאדם כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא. וזהו שאנו מונין לעמר, כלומר, כך וכך ימים עברו מן המנין ואין אנו מונין כך וכך ימים יש לנו לזמן, כי כל זה מראה לנו הרצון החזק להגיע אל הזמן, ועל כן לא נרצה להזכיר בתחילת חשבוננו רבוי הימים שיש לנו להגיע לקרבן שתי הלחם של עצרת, ואל יקשה עליך לומר אם כן אחר שעברו רב הימים של שבעה שבועות אלו, למה לא נזכיר מעוט הימים הנשארים? לפי שאין לשנות מטבע החשבון באמצעו. ואם תשאל אם כן למה אנו מתחילין אותו ממחרת השבת, ולא מיום ראשון? התשובה כי היום הראשון נתיחד כלו להזכרת הנס הגדול, והוא יציאת מצרים, שהוא אות ומופת בחדוש העולם ובהשגחת השם יתברך על בני אדם, ואין לנו לערב בשמחתו ולהזכיר עמו שום דבר אחר, ועל כן נתקן החשבון מיום שני מיד. ואין לומר היום כך וכך ימים ליום שני של פסח, שלא יהיה חשבון ראוי לומר ליום שני, ועל כן התקן למנות המנין ממה שנעשה בו, והוא קרבן העמר, שהוא קרבן נכבד, שבו זכר שאנו מאמינים, כי השם ברוך הוא בהשגחתו על בני אדם רוצה להחיותם ומחדש להם בכל שנה ושנה זרע תבואות לחיות בו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות סו, א), שמצוה למנותן מבערב כדי שיהו תמימות, כמו שאמר הכתוב תמימות תהיינה. ואמרו זכרונם לברכה, אימתי הן תמימות בזמן שמתחיל מבערב. ומכל מקום פרשו המפרשים (תוס' מנחות שם בד"ה זכר בשם בה"ג) שאם שכח ולא מנה מבערב מונה למחר כל היום. ויש אומרים שם, שמי ששכח ולא מנה יום אחד שאין יכול למנות עוד באותה שנה, לפי שכלן מצוה אחת הם. ומכיון ששכח מהן יום אחד, הרי כל החשבון בטל ממנו, ולא הודו מורינו שבדורנו לסברא זו, אלא מי ששכח יום אחד יאמר אמש היו כך בלא ברכה, ומונה האחרים עם כל ישראל. ומצוה מן המבחר (רמב"ם תמידין ומוספין ז' כג) למנות מעמד, ומברך אשר קדשנו וכו'. ומי שמנה בלא ברכה יצא, ואינו רשאי לחזד ולמנות בברכה (שם הכ"ה). ויתר פרטיה, במסכת מנחות [אוי"ח סימן תעט].

ונוהגת מצוה זו מספירת העמר מדאוריתא בכל מקום בזכרים. בזמן הבית שיש שם עמר ומדרבנן בכל מקום ואפילו שאין עמר קרב, והעובר על זה ולא ספר ימים אלו בטל עשה.

שז. מצות קרבן מנחה חדשה מן החטים ביום עצרת.

להקריב ביום חג השבועות לחם חמץ מן חטה חדשה, וזהו נקרא בכתוב מנחה חדשה, והם שתי ככרות כמו שכתוב (ויקרא כג טז יז) ממושבתים תביאו לחם תנופה שתי שני עשרנים. והענין היה כן, (מנחות עו א ב) שהיו מביאין שלש סאין חטים חדשות ושפין אותן ובוטטין בהן כדרך כל המנחות, וטוחנין אותם ומניפין מהן שני עשרונים בשתיים עשרה נפה, ולוקחין אותן ועושין מהן שתי חלות ומביא שאור (שם נב, ב) ונותנו לתוך העשרון, וארץ כל חלה (שם צו, א) שבעה טפחים, ורחבה ארבעה, וגבהה ארבע אצבעות, ומרבעות היו, ואופין אותן מערב יום טוב, ולמחר אחר הנפתן היו נאכלות לכהנים כל אותו יום וחצי הלילה (שם ק ב), ואותה מנחה היא ראשונה לכל המנחות הבאות מן החטים. ומקריבים עם הלחם, שבעה כבשים תמימים ופר בן בקר אחד ואילים שנים לעולה, ושעיר לחטאת, ושני כבשים לשלמים, ואלו הן הקרבנות האמורים בחמש הפקודים כל זה היה קרב עם הלחם, מלבד קרבן מוסף היום שהוא שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים לעולה, ושעיר עזים לחטאת, ואלו הן הקרבנות האמורות בספר ויקרא. ובפרוש נתבאר כן בפרק רביעי ממנחות (מה, ב) שזה הקרבן, יבא עם הלחם, חלוק ממוסף היום, ואחר הנפת הלחם, היה נאכל לכהנים עם כבשי השלמים.

משרשי המצוה. כתבתי במצות העמר (מצוה שב) שבסדר זה, מה שמספיק גם לשתי הלחם על צד הפשט. ועוד אומר לי לבי בענין כי מפני זה היתה המצוה בחטים להיות המנחה בככרות של לחם, ובמנחת שעורים בקמח, לפי שהחטים למאכל אדם, ועל כן ראוי להכניס בענין שהאדם נהנה ונזון מהם, וכל זה מן השרש אשר נטענו בתחלה בענין הקרבן על צד הפשט, כי מתוך המעשה, תתעורר מחשבת האדם אל הדברים, ועל כן, כפי חשיבות הקרבן והכנתו הטובה לב אדם מתעורר אליו יותר.

מדיני המצוה. מה שאמרו (שם פג, ב) שאם לא מצאו חדש יביאו מן העליה, וחטין שירדו בעבים לא יביא לכתחלה, מפני שיש בהן ספק אם אני קורא בהן ממושבותיכם או לאו ואם הביא כשר. לישתן של שתי הלחם ועריכתן בחוץ, ואפיתן בפנים ככל המנחות, ואין אפיתן דוחה יום טוב, שנאמר (שמות יב טז) יעשה לכם ולא לגבוה. הנפת הלחם עם שני כבשי השלמים היתה נעשית בעודן חיים. וכהן גדול נוטל אחת מן הככרות, והשניה מתחלקת לכל המשמרות. ויתר פרטיה, מתבארים במנחות פרק רביעי, חמישי, שמיני ואחד עשר [ה' תמידין ומוספין פ"ו].

ונוהגת מצוה זו בזכרים וכו', כמו שכתבנו במצות העמר.

שח. מצות שביתה ממלאכה ביום עצרת.

לשבת מכל מלאכה זולתי מה שמיחד לצרך אכל נפש ביום ששה בסיון, שזהו הנקרא חג השבועות, שנאמר (ויקרא כג כא) וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש. וכבר כתבתי במצות שביתה יום ראשון של פסח שבסדר הזה (מצוה רצז) שבכל מקום שנאמר בתורה מקרא קדש ענינו לומר קדשהו שלא לעשות בו מלאכה, וגם שם כתוב רמז.

משרשי המצוה. שמספיק על צד הפשט בכל הימים טובים. ובמי נוהגת, וקצת דיניה נכתב בלאו דאסור מלאכה דיום טוב (מצוה רחצ) שלאחר זה בעזרת השם [או"ח סימן תצז].

שט. שלא לעשות מלאכה ביום חג שבועות.

שלא לעשות מלאכה ביום עצרת, שזהו יום ששי בסיון, שנאמר (ויקרא כג טו טז) וספרתם לכם ממחרת השבת וגוי' תספרו חמשים יום וגוי'. ופרוש ממחרת השבת כלומר, מחרת יום טוב ראשון של פסח, שבו דבר תחלה, דאי בשבת בראשית אם כן לא יודיעונו איזהו. ונמצא, שחמשים יום כלים בששה בסיון, כיצד? חמשה עשר ימים מניסן שהוא מלא לעולם, ועשרים ותשעה מאיר שהוא חסר לעולם, וששה מסיון, הרי חמשים. ויום החמשים זה, שהיה יום שנתנה בו תורה, הוא חג העצרת, ונקרא גם כן חג השבועות. וכתוב בסוף הפרשה על זה היום הנכבד כל מלאכת עבודה לא תעשו. כבר כתבנו כי מלאכת עבודה נקראת כל מלאכה שאינה לצרך אכל נפש.

שרש מצות המועד הזה רמוז במצות ספירת העמר שבסדר זה (מצוה שו), וקחנו משם.

ודיניה כתבתי קצתם כמנהגי במצות שביתת מלאכה ביום ראשון של פסח שבסדר זה, ואין צרך להאריך בשאר ימי מועדי השנה, כי ששת ימי המועדים הידועים, והם, ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג, ועצרת וראש השנה, דין אחד לכלם לכל התרין ולכל אסורין. ובאור כל דיניה בארכה במסכתא הבנויה על זה, והיא מסכת ביצה [א"י סימן תצו].

שי. מצות שביתה ביום ראש השנה.

לשבת מכל מלאכה חוץ ממה שמיחד לצרך אכל נפש ביום ראשון של חדש תשרי, שנאמר (ויקרא כג כד) בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון, וחדש השביעי הוא חדש תשרי, לפי שניסן ראש השנה לחדשים, וראשון יקרא בכתוב, וכתבתי במצות שביתת יום ראשון של פסח, (מצוה רצז) מה שאמרו זכרונם לברכה (ר"י ב, א) האי שבתון עשה הוא, וכל שאר ענין המצוה, כמו שכתוב שם.

שיא. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון בתשרי.

שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חדש תשרי, שנאמר (ויקרא כג כד-כה) בחדש השביעי באחד לחדש וגוי' כל מלאכת עבודה לא תעשו. וחדש השביעי יקרא תשרי, כי הוא שביעי לניסן, שהוא ראש השנה לחדשים.

וזה היום של אחד בתשרי אמרו זכרונם לברכה (ר"ה ב, א) שנקרא ראש השנה למנות ממנו שנים ושמיים ויובלות, וכן מונין ממנו לנטיעה ולירקות. ובגמרא דמסכת ראש השנה (שם ה יב א) בארו זכרונם לברכה אמרם שהוא ראש השנה לענינים אלה למאי הלכתא. ועוד אמרו שם (טז, א), שביום זה נדונין כל בני העולם על מעשיהם. ואמרו על דרך המליצה לבאר שהשגחתו על מעשה כל אחד ואחד (ולא) ועל כל המין דרך כלל, שעוברין כל בני אדם לפניו כבני מרון כלומר, אחד אחד ולא בערבוב.

ומשרשי מצות המועד הזה, שהיה מחסדי האל על ברואיו לפקד אותם ולראות מעשיהם יום אחד בכל שנה ושנה כדי שלא יתרבו העונות כל כך, ויהיה מקום לכפרה, והוא רב חסד מטה כלפי חסד, וכיון שהם מועטים מעביר עליהן. ואם אולי יש בהם עונות שצריכין מרוק נפרע מהן מעט מעט. וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז ד, א) אוהבו נפרע ממנו מעט מעט. ואם לא יפקדם עד זמן רב יתרבו כל כך עד שיתחייב העולם כמעט כליה חלילה.

נמצא שהיום הנכבד הזה הוא קיומו של עולם, ולכן ראוי לעשות אותו יום טוב ולהיות במנין מועדי השנה היקרים. ומצד שהוא יום הדין לדון כל חי ראוי לעמד בו ביראה ופחד יותר מבכל שאר מועדי השנה. וזהו ענין זכרון תרועה הנזכרים בו, כי התרועה קול שבור, לרמז שישבר כל אחד תקף יצרו הרע ויתנחם על מעשיו הרעים, וכמו שנכתב במצות שופר בארכה בסדר פנחס (מצוה תה) בעזרת השם. וזהו הטעם שלא קבעו זכרונם לברכה, לומר הלל במועד הזה, וכמו שאמרו, שאין ראוי לו לאדם לומר שירה והוא עומד בדין; וכדאמר רבי אבהו בפרק אחרון דראש השנה (לב), אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, מפני מה אין ישראל אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים? וכו' כדאיתא התם.

מדיני השביתה. ביום טוב, כתבתי קצתם כמנהגי פמצות מועד הפסח, ועוד ראוי לכתב כאן מעט מן הענינים הנזכרים במסכת ראש השנה שאמרו שם שארבעה ראשי שנים הן, באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים, פרוש רגלים כלומר רגל שבו תחלה לרגלים, כן פתרונו בגמרא (שם דא), באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, באחד בתשרי ראש השנה למה שכתבנו למעלה. באחד בשבט ראש השנה לאילנות כדברי בית שמאי, ובית הלל אומרים, בחמשה עשר בו, ושם מתבאר בגמרא, ראשי שנים אלו, לאיזה ענין הם.

ושם אמרו, (טז, ב) שארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם צדקה, צעקה, שנוי השם ושנוי מעשה. וענין שנוי השם הוא לפי הדומה, כדי שיחשב האדם כאילו הוא אדם אחר (ע"י רמב"ם ה"י תשובה פ"ב ה"ד), ויכשיר כל דרכיו, ובכל עת שיקרא, יזכר זה ויתן לבו אל הענין. ומה שאמרו שם שלשה ספרים נפתחין בראש השנה אחד של צדיקים גמורים, ואחד של

רשעים גמורים, ואחד של בינוניים, וענין פתיחת הספרים נאמר לפי הדומה על דרך משל בענין השגחתו ברוך הוא עליהם, כדי שיכנסו הדברים באזני השומעים ידברו רבותינו לעולם במרגל בבני אדם. צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, פרש מורי צדיק גמור בכאן שכלו זכאי, וכן רשע גמור בכאן שכלו חיב, ולפיכך נחתם מיד למיתה. אחר שאין לו זכות בעולם שיגן עליו. בינוניים תלויין עד יום הכפורים ואז גמר דין שלהם נחתם. ומה שאמרו שם בסמוך לזה בית שמאי אומרים שלש כתות ליום הדין, כלומר, אחר המות של כל אחד ואחד מבני אדם, שזה קרוי יום הדין כת אחד של צדיקים גמורים, וכת של רשעים, וכת של בינוניים, בכאן פרשו צדיק גמור ורשע גמור בדינם. ובזה הפרוש, תסתלק קושיא גדולה מן הענין, אם תזכה, בני, תרגיש בה ויניח לך עמלי זה.

ומה שאמרו שם, שהצדיק גמור בדנו נחתם לאלתר לחיי העולם הבא, אל תחשב, שחיי העולם הבא דבר השווה לכל צדיק, כי יש באותם החיים, מעלות אין מספר, וכל צדיק וצדיק עולה בהן עד מקום הראוי לו לפי שכרו (ע"י שבת קנב א). ויתר פרטי ענינים אלה, שם בראש השנה, פרק ראשון [או"ח סימן תרב תרג].

ונוהג אסור מלאכה ביום זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה מלאכה שלא לצרך אכל נפש חיב מלקות, כמו שכתבנו בשאר ימי המועדים.

שיב. מצות קרבן מוסף ביום ראש השנה.

להקריב קרבן מוסף ביום ראש השנה, שנאמר (ויקרא כג כד כה) ובחדש השביעי באחד לחדש וגוי' והקרבתם אשה ליי וגוי' ובסדר פנחס (במדבר כט ב ה) מזכיר הקרבן בארכה. וכל ענינה כמו שכתבתי במוסף הפסח במצות קרבן מוסף של כל שבעת ימי הפסח שבסדר זה (מצוה רצט).

שיג. מצות תענית ביום עשירי בתשרי.

לצום ביום העשירי בתשרי, והוא הנקרא יום הכפורים, שנאמר (ויקרא כג כז) אך בעשור לחדש וגוי' ועניתם את נפשותיכם. ובא הפרוש בספרא

(אחרי מות ז' א) עינוי שהוא אבוד נפש, ואיזהו? זה אכילה ושתייה, וכמו כן פרשוהו זכרונם לברכה בגמרא (יומא עד, ב). ועוד באה הקבלה עליו, שהוא אסור ברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ולשון ספרא (שם ח א) מנין שיום הכפורים אסור ברחיצה ובסיכה [ובנעילת הסנדל] ובתשמיש המטה? תלמוד לומר שבת שבתון. כלומר, כי כפל השביתה, יורה על שביתה מהעסקים אלו ושביתה ממזון הגוף.

משרשי המצוה. שהיה מחסדי השם על כל בריותיו לקבע להם יום אחד בנה לכפר על החטאים עם התשובה, וכמו שכתבתי בארכה בסדר אחרי מות (מצוה קפה) במצות עבודת יום הכפורים, ולכן נצטוינו להתענות בו, לפי שהמאכל והמשתה ויתר הנאות חוש המשוש, יעוררו החמר להמשך אחר התאוה והחטא, ויבטלו צורת הנפש החכמה מחפש אחר האמת שהוא עבודת האל ומוסרו הטוב והמתוק לכל בני הדעת. ואין ראוי לעשות ביום בואו לדין לפני אדוניו לבוא בנפש חשוכה ומערבבת מתוך המאכל והמשתה במחשבות החמר אשר היא בתוכו, שאין דנין את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה, על כן טוב לו להגביר נפשו החכמה ולהכניע החמר לפניו באותו היום הנכבד, למען תהיה ראויה ונכונה לקבל כפרתה, ולא ימנענה מסך התאוות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא פ, א), ששעור האכילה ביום הכפורים לחיב עליה דאורייתא מאכלין הראויין הוא ככותבת הגסה. והטעם שנשתנה שעור האכילה דיום הכפורים משעור שאר אכילת אסורין שבתורה שהן בכזית, מפני שהתורה אסרה האכילה באותו היום בלשון ענוי, ולא נאמר עליה לא תאכלו כמו בשאר אסורין, ופרשו חכמים, שקבלו הדברים מאשר קדמו להם, שאכילה נקראת בכזית, אבל ענוי הוא באדם, כל זמן שלא אכל עד ככותבת, שאין דעת בן אדם מתישב [ת] בפחות.

ושעור כותבת הוא יותר מגרוגרת ופחות מכביצה, ופחות משלשה (נ"א משני) זיתים גם כן, ששלשה (נ"א ששני) זיתים הן כבצה. כלל הענין כבר דקדק מי שהוא בקי ושקל בפלס, שאין במשקל י"ב ארגיניץ ועוד שעור ככותבת, ודינו כחצי שעור. וכן מה שאמרו (יומא עג א פ ב) ששיעור השתייה הוא מלא לגמיו של אדם שהוא כביצה שכבר שיערו כי ביצה מחזיקה מלא לגמיו של אדם ובפחות מכן אין בו אסור כרת אלא דינו כחצי שעור, ולפיכך מי שהוא חולה אף על פי שאין בו סכנה גמורה, אם יהיה חלוש הרבה ראוי להאכילו ולהשקותו מעט מעט מכשעור שאמרנו, ונותנין רוח בין אכילה ושתייה של פעם אחת לפעם אחרת כדי שעור אכילת פרס, שהן שלש ביצים כדעת רב המפרשים, כדי שלא יצטרפו האכילות ותהיה נחשבת כאכילה אחת ושעור אחד, אבל בין האכילה והשתייה אין צריך להפסיק, שאין מצטרפין אכילה ושתייה לענין זה. ושעור שבין שתייה לשתייה כדי שתית רביעית. ומתר לשקל ולשער דברים אלו ביום הכפורים לעת הצרך, ומוטב נחוש ונרחיק שלא לאכל שעור, ולא נחוש לאסור

המשקל שהוא מדרבנן. וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ע"ב) כי אלו הענוין שהן דרבנן, כגון רחיצה וסיכה, לא גזרו בהן רק שלא לעשותן שלא לצרך, אבל כל שעושה אותן לצרך לא גזרו, כגון מי שיש לו חטטין בראשו שסך כדרכו ואינו חושש, ואפילו לנטורי פירי אמרו זכרונם לברכה (שם), שמתר לעבר במים עד הצואר, וכל שכן לדבר מצוה, בין בהליכה בין בחזרה.

ובענין הסנדל פרשו לנו מורינו ישמרם אל, שסנדל הוא בכל מקום של עור, וזהו שאסור ביום הכפורים, אבל לא של מין אחר, וכללא דמלתא לפי קצת הפרושים דכל שהוא ראוי לענין חליצה, כלומר שהוא של עור הוא אסור ביום הכפורים ומתיר לצאת בו בשבת לרשות הרבים, וכל שאינו ראוי לחליצה, כגון של שעם וגמי והוצי (ע"י יומא ע"ב דהוא סנדל של עשבים) ושאר מיני עשבים מתירין ביום הכפורים, ובלבד שלא יצא בהם למקום שאינו מערב דמשאוי חשבינן להו. ומן המפרשים דבים ונכבדים, מתירין לצאת בכלן ברשות הרבים.

ודין חולה (יומא פג, א) שיש בו סכנה שמאכילין אותו על פי רופא בקי, או על פי עצמו ואפילו רופא אומר אינו צריך ודין עברה (שם פב א פג א) שהדיחה, ודין מי שאחזו בולמוס, ודין קטנים בין תינוק בין תינוקת מאיזה זמן מענין אותן כל היום מדרבנן, וכן מאיזה זמן מחנכין אותן לשעות, וכללא דמלתא לפי קצת מן המפרשים, דשתי שנים קדם גדלות בבריא משלימין מדרבנן, ושתי שנים קדם לכך מחנכין אותם לשעות. ויש שפרשו שנה אחת קדם גדלות משלימין מדרבנן בין תינוק בין תינוקת, ויש שפרשו שאין משלימין מדרבנן רק בתינוקת לבד שנה אחת קדם גדלות, אבל תינוק אינו משלים כלל מדרבנן, וגדלות הוא בתינוק, שלש עשרה שנה ויום אחד, ובתינוקת שתיים עשרה שנה ויום אחד. והמלך והכלה ברחיצה ביום זה מה דינן (יומא עג ב).

ועוד אזכיר לך כאן מה שאמרו זכרונם לברכה גם כן בענין תענית תשעה באב הידוע שהוא מדרבנן, ואף על פי שרחוקים מאד שני הימים אלה בטעמן ובכל ענינם, לפי ששם תענית כוללם נדבר בו מעט. ואודיעך שהחמירו בו חכמים בכל ענינו כמו ביום הכפורים להפסיק מבעוד יום, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ועברות ומניקות שמתענות בו כשאר העם, מה שאין עושות כן בכל שאר תעניות, חוץ משלש תעניות אמצעיות של עצירת מטר, כמו שנזכר במסכת תענית בסוף פרק ראשון (יד, א), דאסיק רב אשי התם, נקוט מציעתא בידך. ויתר פרטי מצוה זו, מבארים במסכת יומא [א"ח סי' תריב].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ואכל ביום הכפורים כשעור הכותבת בטל עשה, ועבר על לאו שיש בו כרת, שנאמר כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה אכל או שתה כשעור

שיד. מצות קרבן מוסף של יום הכפורים.

להקריב קרבן מוסף ביום הכפורים שנאמר (ויקרא כג כז) אך בעשור לחדש וגוי' והקרבתם אשה ליי. ובסדר פנחס פרש הקדבן כמו שכתוב שם (במדבר כט ח) והקרבתם עלה ליי ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה וגוי'. וזה הכתוב שבפנחס, הביא הרמב"ם זכרונו לברכה במנינו (סהמ"צ עשין מח), ואני כתבתי הקודם בתורה, והכל עולה לענין אחד.

משרשי מצות קרבן המוסף וקצת דיניו, כבר כתבתי מה שידעתי במוסף הפסח שבסדר זה (מצוה רצט), וקשר אחד לכלם הדומה.

שטו. שלא לעשות מלאכה בעשרה בתשרי.

שלא לעשות שום מלאכה ביום הכפורים, והוא יום עשירי לחדש תשרי, שנאמר בעשור לחדש השביעי וגוי' וכתוב בתריה וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם. ומלת כי, הוא נתינת טעם לבטול המלאכה, וכענין שאכתב לקמן בסדר זה במצות עשה דשביתה דכפורים (מצוה שיז), וגם כל ענין מצוה זו שם תמצאנו, ולא אכתב לך תוספת בדבר שאינו צריך.

שטז. שלא לאכל ולשתות ביום הכפורים.

שלא לאכל ולשתות ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא כג כט) כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונכרתה. כל ענין מצוה זו כתבתי למעלה בסדר זה במצוה שיי"ג, עין שם כי קרוב הוא.

שיז. מצות שביתה ממלאכה ביום הכפורים.

לשבת מכל מלאכה ביום הכפורים, שנאמר (ויקרא כג לב) שבת שבתון הוא לכם. וכבר כתבתי (מצוה רצז) מה שאמרו זכרונם לברכה (שבת כה, א) האי שבתון עשה הוא, כלומר, שפרושו כאלו יאמר שבתו ביום זה.

משרשי המצוה. על צד הפשט, כדי שלא נהיה טרודים בשום דבר ונשים כל מחשבותינו וכל כונתנו לבקש מחילה וסליחה מאת אדון הכל ביום זה, שהוא נכון לסליחת העונות מיום שנברא העולם, וכמו שכתבתי ב"אחרי מות" במצות עבודת יום הכפורים (מצוה קפה).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה ז, ב) שכל דבר שאסור לעשותו בשבת אף על פי שאינו מלאכה גמורה אסור לעשותו ביום הכפורים. כללו של דבר אין בין שבת ליום הכפורים, אלא שזדון מלאכה בשבת בסקילה, וביום הכפורים בכרת. ומכל מקום התירו זכרונם לברכה (שבת קטו, א) לקנב הירק ביום הכפורים מן המנחה ולמעלה, כדי שנמצא אותו מוכן לערב מיד, מה שאינו מתר בשבת. ונהגו העם להחמיר בדבר ולנהג בו אסור כשבת לכל דבר. ויתר פרטיה, מבארים במסכת יומא.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ועשה מלאכה בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, וכמו שנכתב בעזרת השם (מצוה רטו).

שיח. מצות שביתה ממלאכה ביום ראשון של חג הסוכות.

לשבת ממלאכה שאינה צרך אכל נפש ביום ראשון של חג הסוכות. שנאמר (ויקרא כג לה) ביום הראשון מקרא קודש.

משרשי מצות השביתה בשבת ובימים טובים, כתבתי בהן כבר מה שידעתי, וטעם אחד לכלן. וקצת דיניה, כתבתי (מצוה רחצ) בלאו דאסור מלאכה שבסדר זה בעזרת השם.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה בטל עשה מלבד שעבר על לאו.

שיט. שלא לעשות מלאכה ביום ראשון של חג הסכות.

שלא לעשות מלאכה שלא לצורך אכל נפש ביום ראשון של חג הסכות, שהוא יום חמשה עשר בתשרי, שנאמר (ויקרא כג לד לה) דבר אל בני ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי וגוי ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו. ענין אסור מלאכה ביום טוב כתבתיו למעלה בפסח בסדר זה (מצוה רחצ), וענינה שוה בכל דבר.

שכ. מצות קרבן מוסף בכל יום משבעת ימי הסכות.

להקריב קרבן בחג הסכות, שנאמר (ויקרא כג לו) שבעת ימים תקריבו אשה. וזהו מוסף החג, ובסדר פנחס (במדבו כט יג לה) מאריך בו יותר ומפרש במוסף של כל יום ויום כמה בהמות היו מקריבין, כי כל יום ויום חלוק מחברו, שחשבון הפרים מתמעטים בכל יום. ואמרו זכרונם לברכה (עיי רשיי עה"ת במדבר כט יח) שבזכות מצוה זו יתמעטו שונאיהם של ישראל, כמו שפרים מתמעטין בכל יום. וכבר כתבתי פקרבן מוסף הפסח (מצוה רצט) שרש מספיק לכל המוספין לפי דעתי על צד הפשט. והרמב"ם זכרונו לברכה (סהמ"צ מ"ע ג) הביא במנינו הכתוב שבסדר פנחס, ואני הבאתי הבא ראשון בתורה, והכל עולה לטעם אחד.

שכא. מצות שביתה ממלאכה ביום שמיני של סכות.

לשבת ממלאכה שאינה צרך אכל נפש ביום השמיני של חג הסכות, שנאמר (ויקרא כג לו) ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם, והוא יום שנים ועשרים בתשרי.

משרשי מצות שביתת הרגל, כתבנו למעלה (מצוה רצ"ז) ועוד נכתב בענין בעזרת השם, באסור מלאכה שביום זה בסדר זה (מצוה שכג), ושם נבאר שיום טוב זה, הוא יום טוב בפני עצמו.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. ואף על פי ששביתת הרגל ממצות שהזמן גרמא הוא, אף על פי כן מכיון שבעשית המלאכה יש בה גם כן אסור לאו, הנשים חיבות בה, מן הכלל שבידינו (קידושין לה א) איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם (במדבר ה ו) השובה הכתוב אשה לאיש לכל ענשים שבתורה. והעובר על זה ועשה מלאכה ביום זה בטל עשה, מלבד שעבר על לאו, כמו שנכתב בסדר זה בעזרת השם.

שכב. מצות קרבן מוסף ביום שמיני של סכות שהוא נקרא שמיני עצרת.

להקריב קרבן מוסף ביום השמיני מחג הסכות, וזהו מוסף שמיני עצרת, שנאמר (ויקרא כג לו) והקרבתם אשה ליי עצרת היא וגו', ובסדר פנחס (במדבר כט לג לח) מפרש אותו בארכה. ובבאור אמרו זכרונם לברכה (יומא ב, ב), שהוא רגל בפני עצמו וקרבן בפני עצמו, ועל כן, יש לנו למנות מוסף זה, מצוה בפני עצמה.

משרשי מצות מוסף ומכל ענינה, כתבתי הרבה פעמים למעלה, מה שהשיגה ידי.

שכג. שלא לעשות מלאכה ביום שמיני עצרת.

שלא לעשות מלאכה ביום שמיני של חג, והוא יום שנים ועשרים בתשרי, שנאמר (ויקרא כג לו) ביום השמיני מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו, וזה נקרא חג העצרת. ואמרו זכרונם לברכה (רש"י עה"ת שם), שהוא נקרא כן, לפי שהוא סוף המועדים, ועל דרך משל הוא, כאלו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל עכבו עמי יום אחד שקשה עלי פרידתכם.

כבר אמרנו הרבה פעמים, שאסור מלאכה בכל המועדים שוה, אמנם יש לי להרחיב המאמר בכאן ולהודיעך בני בענין יום טוב זה מה

שהודיעונו בו חכמים זכרונם לברכה (יומא ב ב), שהוא יום טוב בפני עצמו, כלומר, שאינו מכלל חג הסכות, ואף על פי שאתה רואה כל ישראל יושבים בסכותיהם יום אחד משני ימים טובים של חג העצרת זה, אין הדבר מפני שיהיה מכלל החג, שהרי בפרוש אנו אומרים בברכותיו את יום שמיני חג העצרת, ואין זכר לחג הסכות בו כלל, אבל מפני תקנת שני ימים טובים של גליות אנו צריכין לישב בסכה שמנה ימים ולא יספיקו לנו שבעה כדין התורה ועל כן אנו יושבים בסכה ביום השמיני של חג הסכות, ואמרו זכרונם לברכה (סוכה מז, א) מיתב יתבינן בסכה, כדי לצאת ידי חובה. אחר שחיבוננו זכרונם לברכה להוסיף יום אחד בכל מועד ומועד הוספנו גם כן בסכות ועשינו ימי סכה שמנה ימים, אבל מכל מקום, ברוכי לא מברכין על הסכה ביום זה, אחר שהוא באמת יום מועד אחר, שהשתא בקי אין אנו בקבועא דירחא. ויותר ראוי שנברך על יום טוב העצרת שהוא האמתי, ולא על האחר שהוא מפני התקנה. ושמא תאמר, למה לא תקנו לברך על שניהם, ונאמר ביום חג הסכות וחג העצרת הזה, כמו בשבת ומועד שאנו זוכרים את שניהם? הא ליתא, דאילו שבח ומועד שניהם כיום אחד הן, אבל שני מועדים אי אפשר שיהיו ביחד, ועל כן אין ראוי לנו לברך כן, אבל לישב בסכה ראוי לנו, ששיבת הסכה לא גרעא מידי בחג העצרת, ויש) בדבר מצות התקנה של שני ימים טובים של גליות שתקנו זכרונם לברכה בכל מועד, כמו שפרשנו למעלה (מצוה שא).

ועוד אודיעך בני מעט במה שאמרו זכרונם לברכה בענין חלו של מועד, והם הימים האמצעיים שבפסח וסכות שאסרו זכרונם לברכה בעשית מלאכה מן התורה, ואולם לא בא מפרש בתורה איזו מלאכה אסורה בהם או מתרת, אבל מכל מקום התורה אסרה בהם מלאכה, כמו שלמדו חכמים הדבר מן הכתוב בפרק שני ממסכת חגיגה (יח, א). יש מהם שלמדו הדבר ממקרא (שמות כג טו) דאת חג המצות תשמר, והוא רבי יאשיה. דמשמע ליה, כל ימי חג המצות תשמר מעשית מלאכה, אבל לא שיהיו כלן שוין במלאכות. ורבי יונתן אתיא ליה בקל וחמר התם מראשון ושביעי, שאין קדשה לפנייהם ולאחרייהם וכו'.

ואיתא התם דיליף לה (ויקרא כג ז) מכל מלאכת עבודה לא תעשו, והוא רבי יוסי הגלילי, והכי פרישנא ליה לקרא אלביה. כלומר, ביום הראשון הוא אסור כל מלאכת עבודה, חוץ מצרך אכל נפש, אבל בחלו של מועד, לא כל מלאכות של עבודה אסורות בו, אבל יש אסורות ויש מתרות ומסרן הכתוב לחכמים. ורבי עקיבא יליף לה מאלה מועדי יי מקראי קדש (שם ז) דמוקים לה אחלו של מועד ומדכתיב ביה מקראי קדש מלמד שאסור בעשית מלאכה, ואפשר דאלביה המלאכות המתרות בו נפקי ליה מעצרת היא, כלומר שיום שמיני הוא עצור מכל מלאכה ולא שאר הימים. אי נמי נפיק ליה מה' השביעי הכתוב בפסח בסדר ראה אנכי. ששת ימים תאכל מצות, שאמרו זכרונם לברכה וביום השביעי עצרת השביעי עצור בכל מלאכה ולא הששי. ואי זו מלאכה אסורה או מתרת? מסרן הכתוב

לחכמים, ואחר שהדבר מסור בידם שלא אסרה התורה אלא במה שיאמרו הם חלקו המלאכות כפי רצונם ודעתם, ונמצא שכל מלאכה שאסרו הם זכרונם לברכה אסורה לנו מדאוריתא, ואשר התירו גם כן מתרת מן התורה, כי בידם נמסר אסור זה לפי משמעות הנדרש בכתוב.

והם אמרו דרך כלל, שכל מלאכה שאם לא יעשה אותה במועד ימצא בה הפסד הרבה מתר לעשותה, וזהו אמרם (מ"ק ב, א) משקין בית השלחין במועד, כלומר, גן ירק או כיוצא בו שמשקין אותו תמיד, ואם לא ישקוהו יפסד. לשון שלחין כמו שלהין, מלשון משלהי, שהוא צמא למים. ואמרו זכרונם לברכה, דכשהוא משקה אותו, לא ישקהו מן הברכה ומימי הגשמים שיש בדבר טרח הרבה, אבל משקין אותו מן המעין, כלומר שממשיכו ומשקה בו, הרי שהחמירו בזה קצת שלא לטרח בדבר טרח רב, מפני שזה אינו נעשה אלא כדי שתהיה גנתו רעננה, דשמא תיבש כלה או מקצתה, אבל בכל מלאכה האבדה או ודאי קרובה להפסד אם לא יעשנה במועד, כגון מי שיש לו זיתים וירא שלא יפסד אם לא יוציאו מהן שמן מיד או ענבים אם לא ידרך אותם מיד, או כל דבר כיוצא בהן, לא החמירו בזה, ולא חשו לטרח רב, אלא עושה בהם כל צרכיו בלא שום, שנוי כדרך שהוא עושה בחול. וכן התירו זכרונם לברכה (שם יב, ב) לבצור במועד כרם שהגיע זמנו להבצר. ועוד אמרו דרך כלל (שם ח, ב) בענין זה, שההדיוט תופר כדרכו, והאמן מכליב, ובודאי לא בתפירה לבד אמרו כן, אלא הוא הדין לכל המלאכות לפי הדומה. ושאלתי פי מורי אם נאמר כן בכתובה, שיכתב ההדיוט כדרכו? ולא התירו לי, אולי מפני שמצאנו בפרוש, שאסרו זכרונם לברכה (שם יח, ב) להגיה אפילו אות אחת בספר תורה נחמיר בכתובה.

ואסרו לכל אדם (שם יב, ב) שלא יכוין מלאכתו במועד, כלומר שיניח מלאכתו לדעת קדם המועד בענין שיעשה אותה במועד מפני שהוא פנוי, כי לא לעסק במלאכה הקבעו ימי חלו של מועד, כי אם לשמוח לפני השם, רוצה לומר, להתקבץ במדרשות ולשמע נעם אמרי ספר הלכות הפסח בפסח, והלכות עצרת בעצרת, והלכות החג בחג, וכל המכון מלאכתו במועד ועשה אותה בית דין מאבדין אותה ומפקירין אותה לכל. ואם מת אותו שכון אותה מלאכה במועד אין קונסין בנו אחריו, וגם אין מונעין הברן מלעשות אותה מלאכה במועד כדי שלא תאבד. וקורא אני על בן זה יכין וצדיק ילבש (איוב כז יז). ודרך כלל התירו זכרונם לברכה (שם יג, א) כל מי שיש לו צרך, כלומר שאין לו מה יאכל לעשות כל מלאכה, וכן לבעל הבית התירו לעשות כל מלאכה לצרך מי שאין לו מה יאכל, ופרוש, אין לו מה יאכל לפי הדומה הוא, מי שאין לו מעות במה שיקנה צרכיו ואף על פי שיש לו בית וכלי תשמיש, שאין מחיבין לו לאדם למכר כליו. ויתר פרטי חלוקי מלאכות המועד, רבו עד מאד, וכלן יתבארו יפה במסכת מועד קטן.

וכלל זה יהיה בידך, שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת, שאין לך לדמות ולהוציא בהן דבר מדבר, כי פעמים תמצא לרבותינו זכרונם לברכה מתירין מלאכה כבדה בענין אחד, ופעמים יחמירו על הקלה בענין אחר, ואל תתמה על הדבר עם ההקדמה שהקדמתי, כי התורה לא אסרה ולא התירה בחלו של מועד אלא במה שיסכימו הם, וכן בענין שבותי שבת ויום טוב נמצא בגמרא מקומות שהעמידו דבריהם זכרונם לברכה אפילו במקום תורה, ופעמים מקילין בהן במקום שראו טוב להקל, ולא דבר רק בכל דבריהם. וזכר בני כלל זה, שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת, שאין דנין בהן דבר מדבר, ואל תטעה בו, כי גדולי עולם אמרוהו. ודעת הרמב"ם זכרונם לברכה (יום טוב זב) שכל אסור מלאכה בחלו של מועד אינה אלא מדברי סופרים, וכל אותן הכתובים שאמרנו למעלה שהן בריש מסכת משקין ירצה הרב לומר דאסמכתא בעלמא נינהו. והרמב"ן זכרונם לברכה (בפי' למוע"ק שם ובפי' עה"ת כאן) ורבים עמו אמרו, שעקר אסור מלאכה בו מן התורה, כמו שכתבנו. ופרטי המלאכות וחלוקיהן, נמסרו לחכמים זכרונם

שכד. מצות נטילת לולב.

מצות לולב, שנקח ביום ראשון של חג הסוכות בידינו, פרי עץ הדר, כפות תמרים, וענף עץ עבות, וערבי נחל, שנאמר (ויקרא כג מ) ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפת תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, ובא הפרוש (סוכה לה א) כי פרי עץ הדר זה האתרוג וכפת תמרים הוא הלולב, ונכתב כפת חסר וי"ו, לרמז שהחיוב שנקח לולב אחד ולא שנים ושלושה או יותר וענף עץ עבות הוא ההדס, וערבי נחל היא הערבה הידועה בישראל.

משרשי המצוה. הקדמה. כבר כתבתי לך בני כמה פעמים במה שקדם, שהאדם נפעל כפי פעלותיו שיעשה תמיד, ורעיוניו וכל עשתונותיו נתפשות אחרי פועל ידיו, אם טוב ואם רע. ועל כן כי רצה המקום לזכות את עמו ישראל אשר בחר הרבה להם מצות להיות נפשם מתפעלת בהן לטובה תמיד כל היום. ומכלל המצות שצונו להתפיש מחשבתנו בעבודתו בטהרה, היא מצות התפלין להיותן מנחות כנגד אברי האדם הידועים בו למשכן השכל. והם הלב והמוח, ומתוך פעלו זה, תמיד ייחד כל מחשבותיו לטוב, ויזכור ויזהר תמיד כל היום לכון כל מעשיו בישר ובצדק.

וכמו כן מצות הלולב עם שלשת מיניו מזה השרש היא, לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל כי הוא עת אסיפת התבואות ופרות האילן לבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף. וצוה

האל לעמו לעשות לפניו חג באותה העת לזכותם להיות עקר השמחה לשמו יתברך, ובהיות השמחה מושכת החמר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלקים, בעת ההיא צונו השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמחת לבנו לשמו ולכבודו, והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמח כמו שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פיו, וידוע מצד הטבע כי ארבעת המינין כלם משמחי לב רואיהם.

ועוד יש בארבעה מינין אלו ענין אחר, שהם דומים לאברים שבאדם היקרים (עיי' מדרש רבה ויקרא פ' ל' ומדרש תנחומא אמור אות יט). שהאתרוג דומה ללב, שהוא משכן השכל, לרמז שיעבד בוראו בשכלו, והלולב דומה לשדרה שהיא העקר שבאדם לרמז שיישיר כל גופו. לעבודתו ברוך הוא, וההדס דומה לעינים, לרמז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחת לבו, והערבה דומה לשפתים, שבהן יגמר האדם כל מעשהו בדבור, לרמז שישים רסן בפיו ויכון דבריו ויירא מהשם יתברך אף בעת השמחה. וטעם שאינו נוהג במדינה אלא יום אחד, לפי שידוע, כי עקר השמחה, ביום ראשון הוא, ואם תשאל שמיני עצרת שיש בו שמחה גדולה לישראל, למה לא היה נטל בו התשובה, כי יום שמיני עצרת כלו לשם יתברך וכמו שאמרו זכרונם לברכה (במדבר ובה פ' כא אות כב ובמדרש הגדול שמות כט לו) משל למלך שעשה סעודה וכו'. כדאיתא במדרש, ולבסוף אמר להם עכבו עמי יום אחד, שקשה עלי פרידתכם, ולפיכך נקרא עצרת, ואם כן אין צריך זכרון אחר. וחג הפסח אין צריך הזכרה בלולב, שהרי מצה ומרור וגופו של פסח בין ידיו, ועוד שאינו זמן שמחה כמו חג האסיף, וחג השבועות גם כן אין צריך הזכרה אחרת, כי עקר הרגל אינו אלא מצד מתן תורתנו, והיא זכרוננו הגדול לישר כל ארחותינו. זהו הנראה לי בעינינו אלו על צד הפשט, והאמנתי כי יש אל המקבלים סודות נפלאים במצות הלולב ושלשת המינים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות כז א) שארבעה מינין אלו, מצוה אחת הן ומעכבין זה את זה, בשאין לו, אבל אם יש לו ונטלן בזה אחר זה יצא, דקימא לן לולב אין צריך אגד (תוס' שם ד"ה לא שנו בשם בה"ג). ונוטלין לולב אחד, ואתרוג אחד, ושני בדי ערבה, ושלושה בדי הדס כשר, כלומר, שיהיו עליו, עשויין תלתא תלתא בקינא כמו שמפרש בגמרא (סוכה לב, ב), ולזה רמז הכתוב כשקראו עבות. ושעור אורכו של לולב לכל הפחות ארבעה טפחים, והדס וערבה שלושה טפחים שהן עשר אצבעות בגודל, ושעור אתרוג אין פחות מכביצה. ודין הדברים שהלולב והאתרוג והערבה וההדס נפסלין בהן (סוכה כט לד), ודין שתפין שקנו אתרוג בשתפות או אחים שקנוהו מתפיסת הבית (ב"ב קלז ב), שאם קנוהו על דעת לצאת בו יוצאין בו כל אחד מהם ואין צריכין זכיה זה מזה, כן הורו לנו מורנו, ישמרם אל. ודיני הנענוע (שם לח א) שהחיוב להוליך ולהביא ולהעלות ולהוריד, והענין, לעורר הנפש שתזכר בעת השמחה כי הכל לשם יתברך, ממעלה עד מטה וארבע רוחות, שהכל נכלל בזה. ויתר פרטיה, מבארים במסכת סכה.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות, והעובר עליה ולא נטל ארבעה מינין אלו ביום ראשון של חג הסוכות שלא חל בשבת בכל מקום, וכן בכל שבעה במקדש, בטל עשה זה. ובמקדש היה נטל ביום ראשון, אפילו בשבת.

שכה. מצות ישיבת סכה.

מצות סכה, שנצטוינו לשבת בסכה שבעת ימים, שנאמר (ויקרא כג מב) בסכות תשבו שבעת ימים, ויום ראשון הוא יום חמשה עשר בתשרי.

משרשי המצוה. מה שמפרש בכתוב, למען נזכר הנסים הגדולים שעשה האל ברוך הוא לאבותינו במדבר בצאתם ממצרים שסככם מענני כבוד שלא יזיק להם השמש ביום וקרח בלילה. ויש שפרשו (סוכה יא, ב), שסכות ממש עשו בני ישראל במדבר, ומתוך זכירת נפלאותיו שעשה עמנו ועם אבותינו נזהר במצותיו ברוך הוא, ונהיה ראויים לקבלת הטובה מאתו, וזהו חפצו ברוך הוא שחפץ להיטיב.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ב, א), סכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה, וכן אם היא נמוכה למטה מעשרה טפחים, וברחבה צריך שבעה טפחים על שבעה, ופחות מכן פסולה, וצריכה שלש דפנות, וצורת פתח שהיא קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן. ודין צלתה מרבה מחמתה שכשרה, ואם לאו פסולה, והמעבה כמין בית כשרה, ודין העושה סכתו בין האילנות והאילנות דפנות לה, ודין העושה סכתו בראש העגלה או בראש הספינה, ודין סכך על גבי אכסדרה שיש לה פצימין בין מבפנים בין מבחוץ כשרה, ודין הסכך שהחויב לעשותו מדבר שאינו מקבל טמאה, כגון פסלת גרן ויקב, אבל לא בדבר המקבל טמאה, ודין סכך פסול באמצע או מן הצד, ודין אויר שלשה שפוסל בין באמצע בין מן הצד בסכה קטנה, ודין פרס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר שפסולה, פרסן לנאותן כשרה, שכל לנאותה כשרה.

ודין סכה על גבי סכה, ודין ישן בכילה בסכה, שאם יש לה גג אפילו גג טפח אסור ואם לאו מתר, והישן תחת המטה בסכה שאם גבוהה עשרה טפחים אסור, ואם לאו מתר, ואף על גב דבקינופות אסור אף על גב דלא גבוה עשרה, שאני מטה הואיל ולגבה היא עשויה, והפורס סדין על שני נקליטין מתר לישן תחתיו, לפי שאין ללו גג, והרי הוא כמי שעושה חלל באצילי ידיו שזה ודאי מתר. ודין סכה גזולה שכשרה, לפי שאין קרקע נגזלת, ואפילו גזל העצים ועשה מהן סכה כשרה, מתקנת חכמים שתקנו

לשלם דמי עצים. ודין מצטער שפטור מן הסכה, שהתורה אמרה תשבו כעין תדורו, וכל שכן חולה שפטור גם כן מטעם זה, ואפילו משמשי חולה פטורים, וכל שלוחי מצוה, וכן החתן וכל חבורתו, דמצוה עבדי ודין הולכי דרכים, ושומרי גנות ופרדסים, ושומרי העיר, ודין ירדו גשמים, ודין סכת גנב"ך ורקב"ש שכשרה. ודין עצי סכה שאסורין כל שבעה מדאוריתא, וביום השמיני ותשיעי בגולה אסורין משום מקצה. ונויי סכה אסורין משום בזוי מצוה, משם הרמב"ן זכרוננו לברכה (במלחמות ה ביצה פ"ד), ויתר רבי פרטיה, מבארים במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת סכה [א"ח סימן תרכה].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות, והעובר על זה ולא אכל אכילה של פת בסכה, או שלא ישן בה ואפילו שנת עראי, והוא שלא יהיה חולה או מצטער או פטור מחמת הדברים שאמרנו בטל עשה זה, וכבר כתבתי למעלה (מצוה ו'), שבית דין כופין על בטול עשה. ולילה הראשון חיב כל אדם מדאוריתא לאכל בה כזית פח לכל הפחות שאר הימים רשות, שאם רצה לאכל חוץ מן הסכה אוכל, ובלבד שלא יאכל אכילת קבע של פת אלא בסכה, וחסידי הראשונים לא היו אוכלין שום דבר כי אם בסכה (סוכה כו ב).

פרשת בהר

פרשת בהר יש בה שבע מצות עשה ושבע עשרה מצות לא תעשה.

שכו. שלא נעבד האדמה בשנה השביעית.

שלא נעבד האדמה בשנה השביעית שהיא נקראת שנת השמטה, שנאמר (ויקרא כה ד) ובשנה השביעית וכו' שדך לא תזרע.

שרש מצוה זו ופרטיה וכל ענייניה כתוב באם כסף תלוה (מצוה פד) [מצוה סז] וקחנו משם. והעובר על זה ועבד אדמתו בזמן הבית באחת מן העבודות האסורות מדאוריתא, כמו שאמרנו שם לוקה.

שכו. שלא נעשה עבודה גם באילנות.

שלא נעשה עבודה גם באילנות בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה ד) וכרמך לא תזמר ולשון ספרא (בהר א ו) הזרע והזמיר פרוש, לא תזרע ולא תזמר בכלל היו כלומר, בכלל שביטה היו, שכבר אמר ושבתה הארץ, וכן שנת שבתון יהיה לארץ, ולמה יצאו? להקיש עליהם מה זרע וזמיר מיחדין, שהן עבודה בארץ ובאילן וכו', כדאיתא התם. ענין מצוה זו כמצות הקודמות. וקצת פרטיה כתבתי גם כן בפרשת אם כסף תלוה תראנו משם (מצוד) (דפ).

שכה. שלא נקצר ספיחים בשנה השביעית.

שלא נקצר מה שתצמיח הארץ מעצמה בשנה השביעית. ולא מה שתצמיח בשנה זו ממה שנזרע בה בשנה הששית וזהו נקרא ספיח, שנאמר (ויקרא כה ה) את ספיח קצירך לא תקצר. רוצה לומר, שלא נקצר אותו כדרך שאנו קוצרים תבואתנו בשאר שנים (עי סהמ"צ ל"ית רכב), אבל מכל מקום, אכילתו התרה לנו, ובלבד שנאכלהו דרך הפקר, כלומר בלי הכנה, וכמו שנפרש במצוה שלפנינו (מצוה שכט), כי לא תקפיד התורה בדברים אלו, זולתי שיראה ממעשה האדם בכל ענין שנה זו כאלו אין דבר מיחד ברשותו, רק שהכל ברשות אדון הכל, וכמו שאמרנו למעלה.

משרשי המצוה. מה שכתוב בענין זה (במצוה פד).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שביעית פ"ד מ"ב), שאפילו עבר אדם ונטע שדהו בשביעית וצמחה פרותיה מתרין באכילה מדאוריתא, ובלבד שלא יקצר כדרך הקוצרים בכל שאר שנים שקוצרים כל השדה ומעמרין כרי ודשין בבקר, אלא הדין הוא מדאוריתא לקצר מעט מעט ולחבט ולאכל, אבל חכמים גזרו להיות הספיחין אסורין באכילה, מפני עוברי עבירה שיזרעו גנתם עסתיו ויאמרו ספיחין הן, וגזרה זו אינה אלא

בירקות ותבואה וקטניות, שדרך בני אדם לזרען, אבל פרות האילנות והעשבים, שאין דרך בני אדם לזרען מתרין (עי רמב"ם שמיטה ויובל פ"ד).

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בארץ ישראל בלבד מן התורה, ובזמן שישראל שם, ולענין שאר מקומות הכל כמו שכתבתי (מצוה פד). והעובר על זה בזמן הבית וקצר תבואה שזרע כדרך הקוצרים, כגון שקצר את כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר כדרך שבני אדם עושים בשאר שנים לוקה. והמלקט מספיחי תבואות הנזרעות אף על פי שלא קצר הכל ביחד היו מכין אותו מכת מרדות, שחכמים גזרו עליהם, כמו שאמרנו.

שכט. שלא נאסף פרות האילן בשביעית כדרך שאוספין אותן בכל שנה.

שלא נאסף מה שיוציאו האילנות בשנה השביעית כדרך שאוספין בני אדם פרות אילנותיהם בכל שנה. אבל יש לנו לעשות בדבר שנוי כדי להראות שהכל כהפקר בשנה זו. וזהו פרוש (ויקרא כה ה) ואת ענבי נזירך לא תבצר. כלומר, שלא תבצר כדרך הבודרים, שכן בא עליו הפרוש המקבל, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שביעית פ"ח מ"ו) מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותן במקיצה, אבל קוצה הוא בחרעה, ואין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בערבה, אין עושין זיתים בבד ובקטב, אבל כותשם הוא ומכניס לבודדה.

ופרוש נזירך כלומר, שהנזרת והפרשת אותם מבני אדם ולא עשית מהן הפקר לא תבצר אותם עד שתפקירם, כן הוא דעת רש"י זכרונו לברכה (ע"ה"ת שם) כי הוא סובר שהשומר שדהו ופרותיו בשביעית אין הפרות נאסרין. וכן כתב בפרושיו בסכה (לט, ב ד"ה אבל) וביבמות (קכב א ד"ה של). וכן הדבר למד מדין תורה בראיות נכונות.

ומה שאמרו בתורת כהנים (בהר א ג) ואת ענבי נזירך לא תבצר מן השמור בארץ אי אתה בוצר, [אבל בוצר אתה מן המפקר, נפר לדעתינו זה מן השמור בארץ אי אתה בוצר], בעוד שיהא שמור אסור לך לבצר מהם, אבל לא שיאסרו הפרות בכך. והרמב"ן זכרונו לברכה (בפירוש עה, ת כאן) פרש נזירך כלומר, גפן שלא עבדוהו ולא זמרו אותו, כי כל גפן שלא יזמר ולא יעבד אמר שיקרא כן, ויאמר הכתוב שאפילו כרם הנזירות לא נבצר כדרך שבוצרין בשאר השנים, וכל שכן כרם שנעבד.

שרש מצוה זו עם מצות שביעית שלפניה אחד הוא. והנה כתבתי לך מקומה איה (מצוה פד), ושם תמצא באיזה מקום נוהגת ובאיזה זמן, ובמסכתא הבנויה על ענינים אלה והיא מסכת שביעית שם יתבארו כל דיני מצות אלו בארכה, תזכה ותלמד ותלמד.

של. מצות ספירת שבע שבתות שנים.

למנות השנים שבע שנים, שבע פעמים עד שנת היובל, בהיותנו בארץ ישראל אחר התנחלנו בה. שנאמר (ויקרא כה ח) וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים. וזאת המצוה, כלומר, זאת הספירה של שני השמטה עד שנת היובל היא נמסרת לבית דין הגדול, כלומר הסנהדרין. וכן היא המצוה, שהיו מונין שנה שנה ושבע שבע שנים עד שנת היובל, כמו שאנו מונין ימי העמר, אחר כך מקדשין שנת החמשים בשביתת הארץ ולקרות דרור לכל העבדים והשפחות, וכל הקרקעות חוזרין לבעליהן.

משרשי המצוה. על צד הפשט, שרצה השם יתברך להודיע לעמו כי הכל שלו, ולבסוף ישוב כל דבר לאשר חפץ הוא לתנה בתחלה, כי לו הארץ, כמו שכתוב כי לי כל הארץ (שמות יט ה). ועם מצוה זו של הספירה של ארבעים ותשע שנה, ירחיקו עצמם שלא יגזלו קרקע של חבירם ולא יחמדוה בלבם, בדעתם כי הכל שב לאשר חפץ האל שתהיה לו.

וענין זה של יובל, דומה קצת למה שנהוג לעשות במלכותא דארעא שלוקחים אדמות מזמן לזמן מערי הבצורות אשר לשריהם, להזכיר להם יראת האדון, וכן הדבר הזה, שרצה השם שישוב כל קרקע לאשר לו אחזת הארץ ממנו ברוך הוא, וכן כל עבד איש, יצא מתחת ידו ויהיה ברשות בוראו, ואולם מלכי ארץ יעשו כן ליראתם פן ימרדו השרים בהם, והאל ברוך הוא צוה לעמו כן, לזכותם ולהיטיב להם, כי השם יתברך חפץ להיטיב להם בטובו הגדול.

ועוד שמעתי מפי חכמים שיש בענין היובל סוד נפלא, וכי בו נרמז כל ימי עולם ושניו (עיי רמב"ן ואבן עזרא ויקרא כה ב). גם בענין השביעיות שנצטוינו למנות השנים שבע שבע ולא שמנה שמנה, או תשע תשע או פחות מהן, גם בזה אמרו שיש ענין של חכמה גדול וטוב: ידעוהו הם ולא ירצו למסרו לכל אדם, ואף כי נגלה לנו סודם, השגחנו בדבר זה, כי האמנם הקף השביעיות סדור בהרבה ממצותינו, הננו מחזיקין במלאכה ששת ימים ובשביעי נשבת, נעבד האדמה שש שנים ובשביעית נשבת, ואחר שבע

שביעיות של שנים גם כן נשבת שנה אחת, וזה היובל שבאנו עליו. והנה חג הפסח שהוא שבעה ימים, וחג הסוכות כמו כן שבעה, ואחר השבעה נחג העצרת, וכמו כן נמנה שבע שבתות מפסח עד עצרת ואחר מנין השבעה, נחג חג העצרת, וכמו כן נמצא כריתת ברית שהוא דבר הנעשה לקיום ענין על חשבון שבעה, כמו שכתוב (בראשית כא ל) כי את שבע כבשות תקח מידי. וכן בלעם שהיה חכם, עשה מזבחות שבעה. וכמו כן לשון שבועה שהוא מתרגם קיום. אמרו מן החכמים שהוא נגזר מלשון שבעה. וכן רבים, לא העליתים עתה בפי עטי. ואתה הבן היקר, תזכה ותחקר ותראה ותרבה הדעת ותבין בדברים. ואנכי כבד השלמתי מלאכתי זאת להעיר רוחך בשאלה.

ואם תשאל למה חיבו זכרונם לברכה למנות שבע שבע מדכתיב וספרת לך, ולא ראינו מעולם שימנה הזב ימי ספרו, ולא הזבה ימי ספירתה, ואף על פי שכתוב בהם (ויקרא טו יג) וספר לו, וספרה לה זולתי שחיבים שיתנו לב על הימים, אבל לא שיתחיבו למנותם בפה ולברך על מנין? תשובת דבר זה מה שהקדמתי לך בראש ספרי, כי כל ענין התורה תלוי בפרוש המקבל, וכמה כתובים נראין בהפך זה מזה, וכמה קשיות וכמה סתירות יתחדשו על כל מי שלא ידעו, ואשר ידענו על בוריו יראה כי כל דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום ואמת. וכן באתנו הקבלה שצווי וספרת לך דיובל צריך מנין בפה, וצווי הספירה הכתוב בזב וזבה אינו אלא השגחה בימים, ומנהגם של ישראל בכל מקום כך הוא, ואף על פי שאינם נביאים בני נביאים הם. וכעין ענין זה מצאנו בתודה בלשון זכירה, דכתיב בענין עמלק זכירה, ועל דבר מרים זכירה וכתוב גם כן זכירה בענין יציאת מצרים, ועל זכירת מצרים באתנו הקבלה לעשותה בפה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (ברכות כא, א) בברכת אמת ויציב, דאוריתא, ושאר הזכירות, די לנו עהם עזכירת הלב בלבד והשגחתנו על הדברים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרא בהר א ב), שאין חיוב מצות מנין זה עד אחר כבוש וחלוק הארץ. שנאמר (שם כה ג) שש שנים תרע שדך ושש שנים תזמר כרמך. עד שיהיה כל אחד ואחד מכיר ארצו. ומשגלה שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה בטלה מצוה זו, לפי שבטלו היובלות מאותו זמן ואילך, שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה. בזמן שכל יושביה עליה דוקא, וגם שלא יהיו מערבים (עיי' עוכין לב ב) אלא יושבים בתקנתם ובזמן שהיובל נוהג בארץ נוהג בחוצה לארץ, שנאמר יובל היא, כלומר, בכל מקום (קידושין לח ב). ובזמן שהיובל נוהג, נוהג דין עבד עברי. ודין בתי ערי חומה, ודין שדה חרמים ושדה אחזה, ומקבלין גר תושב.

ונוהגת שביעית בארץ, והשמטת כספים בכל מקום מן התורה, ובזמן שאין היובל נוהג אין נוהגין כל אלו, זולתי שמיטת קרקע בשביעית שנוהגת בארץ מדבריהם. וכן שמיטת כספים בשביעית בכל מקום מדבריהם. ושנת השמיטה אי זו היא? הכי אסיקנא במסכת עבודה זרה

במימריה דרב הונא בריה דרב יהושע בפרק קמא (ט, ב), שהיא שנת שבע עשרה לפרט לדעת רש"י זכרונו לברכה, ושנת שמנה עשרה לדעת רבנו חננאל זכרונו לברכה. וכל ענין שמיטת כספים יתבאר יפה בפרק אחרון דמסכת שביעית [הלכות שמיטה פ"י]. ויתר פרטי כל דיני שביעית שם באותה מסכת הבנויה על זה. וענין מצוה זו שהיא למנות השנים, זכרוהו זכרונו לברכה בספרא ובמקומות אחרים. וכבר כתבתי למעלה, כי זאת המצוה מסורה לבית דין הגדול דהינו הסנהדרין, שהם הנקראין עיני העדה, ושאינה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג.

שלא. מצות תקיעת שופר ביום הכפורים של יובל.

לתקע בשופר בעשירי בתשרי שהוא יום הכפורים. שנאמר (ויקרא כה ט ז) והעברת שופר תרועה וגוי' ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם וגוי' וקראתם דרור וגוי'. וידוע שמצות התקיעה ביום זה היא לפרסם חרות כל עבד עברי שיצא בן חורין (עי' ר"ה ח ב) בלי דמים, ואין ענינה כענין תקיעת השופר בראש השנה, שהתקיעה ההיא אנו עושים לקבע מחשבתנו על ענין עקידת יצחק, ונציר בנפשנו לעשות גם אנו כמוהו לאהבת השם יתברך, ומתוך כך יעלה זכרונו לפני השם לטוב, כלומר, שנהיה זכאים לפניו, וזאת התקיעה של יובל היא לפרסם החרות, כמו שאמרנו (עי' סהמ"צ עשין קלז).

משרשי המצוה. לפי שידוע כי קול השופר יעורר לב בני אדם אם לשלום ואם למלחמה, וענין שלוח העבד שעבד את אדוניו זמן רב הוא קשה מאד בעיני אדוניו, על כן לעורר לב הבריות על הענין ולחזק נפשם ולהזהירם על המצוה בשמעם את קול השופר, בראותם כי הדבר השוה הוא בכל הארץ ושהכל עושים כן נצטוינו על זה, שאין דבר שיחזק לבות בני אדם כמו מעשה הרבים, וכמאמר החכם צער רבים נחמה (עי' דברים רבה ב כב). גם העבד בעצמו מתעורר לצאת ככל העבדים מתחת ידי רבו אשר אהב, בשמעו קול השופר, ומתוך כך, המצוה מתקימת לשוב הכל ברשות אדון הכל.

דיני המצוה. כגון באיזה שופר תוקעין ביום זה, ואיזו ברכה מברכין בו. וכבר אמרו זכרונו לברכה (ר"ה כו, ב) דרך כלל במסכת ראש השנה שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות. ובמצות שופר דראש השנה בסדר פנחס (מצוה תה), נדבר בו קצת בעזרת השם כמנהגנו. ומכל מקום, אף על פי שאמרו זכרונו לברכה (שם ל, א) ששויין הן חלוק קצת יש ביניהם,

דבראש השנה שחל להיות בשבת לא היו תוקעין אלא בבית דין, וביובל תוקע כל יחיד ויחיד כל זמן שבית דין יושבין, בין בפני בית דין, ובין שלא בפניהם.

וכן מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ה, ב): כי מראש השנה ועד יום הכפורים, היו העבדים אוכלין ושותין ושמחין בבית אדונם, לא נפטרין לבתיהם, ולא האדון משתעבד בהן, כיון שהגיע יום הכפורים [ו] היו תוקעין בית דין בשופר נפטרין לבתיהם, וכמו כן שדות חוזרות לבעליהם. ורבים מפרטי דיני היובל בערכין, ודיני שופר במסכת ראש השנה (שם).

ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל בזמן שהיובל נוהג, והרי כתבתי לך בסמוך (מצוה של), איזה זמן היובל נוהג, ושמצות היובל מסורה לבית דין, ואם עברו בית דין על זה ולא תקעו בשופר, אף על פי שנשתלחו העבדים והחזרו השדות לבעליהן מבלי תקיעה בטלו מצות עשה זה.

שלב. מצות קדוש שנת היובל.

לקדש שנת החמשים כמו שנת השמטה. כלומר, בבטול העבודה בארץ והפקר הצומח בה, שנאמר (ויקרא כה ז) וקדשתם את שנת החמשים שנה. ובאר הכתוב שענין הקדשה הוא שיהיו פרותיה ותבואתה נפקרים, ושיהיו העבדים יוצאין מתחת יד האדון, שאמר הכתוב אחר כן, וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה. כלומר, חרות לעבדים, כי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה. כלומר, שתהיה התבואה הפקר, ולא יאספה כל אחד ואחד לרשותו.

משרשי המצוה. מה שכתבתי במצות מנין השנים (מצוה של), שרצה השם לזכות עמו בקבלת מלכותו וכו', כמו שכתבתיו שם, וכאן היה מקומו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שמיטה ויובל פ"י הל' טו, טז) שכל שאסור בשנה השביעית מעבודת הארץ אסור ביובל. וכל שמתר בה מתר בה. והחיוב על העושה שוה בשניהם. ודין הפרות באכילה ובמכירה ובבעור שוה בשניהם. יתירה שביעית על היובל שהיא משמטת כספים, ודוקא בסופה, ויתר יובל על השביעית, שמשמט קרקע ומוציא עבדים בתחלתה. ושנת יובל אינה עולה ממנין שני השבוע אלא מונין תשע וארבעים שנה, שהן שבע שנים שבע פעמים, ואחר שנת השמטה שהיא

בשביעי האחרון עושין יובל בשנת החמשים, ושנת אחת וחמשים מתחילים למנות יובל אחר, והיא התחלת שש שנים של שבוע (עיי' נדרים סא א).

ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל, ובזמן שכל יושביה עליה, כמו שכתבתי למעלה. ומן הדומה שהיו הסנהדרין מתקבצין בקדוש השנה ומברכין עליה לקדש שנים ואחר כך תוקעין בשופר, וכן כל יחיד ויחיד תוקע גם כן ברשותו, והקול נשמע בכל הארץ, והעבדים נפטרין לבתיהם, והקרקעות חוזרין לבעליהם. ויתר פרטיה במסכת ערכין [שם]. והעובר על זה ועבד אדמתו ביובל עבודה האסורה, וכן אם לא רצה לשלח עבדו חפשי, בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, וכמו שנכתב בסדר זה בעזרת השם (מצוה שלג), וענשו גדול מאד, שהוא כאלו כופר בחדוש העולם.

שלג. שלא נעבד הארץ בשנת היובל.

שלא נעבד הארץ בשנת היובל, כמו שנמנענו מעבודתה בשנת השמטה. שנאמר ביובל לא תזרעו, כמו שנאמר (ויקרא כה יא) בשמטה

שדך לא תזרע. וכמו שהשמטה נאסר בה בין עבודת הארץ בין עבודת האילנות כד היובל, ולפיכך אמר לא תזרעו על הכלל יכלל ארץ ואילן.

משרשי מצות היובל, כתבתי במצוה הקודמת מה שיכלתי.

דיניה בענין עבודת הארץ והאילנות, כמו בשביעית ובאם כסף תלוה (מצוה פד), כתבתי קצת מן הענינים לעורר לב הקורא על עניני המצוה כמנהגי, עין שם אם תחפץ בו.

שלד. שלא נקצר ספיחי תבואות של שנת היובל.

שלא נקצר ונלקט ספיחי תבואות שנת היובל כמו שאדם קוצר בשאר השנים, אבל יש לנו לעשות בדברים שנוי. שנאמר ולא תקצרו וגו' וכל הענין, כמו שפרשנו בסמוך בספיחי שביעית (מצוה שכח).

שלה. שלא לאסף פרות האילנות בשנת היובל כדרך שאוספים אותן בשאר השנים.

שלא נאסף פרות האילנות בשנת היובל כמו שאנו אוספין אותן בשאד השנים. שנאמר (ויקרא כה יא) ולא תבצרו את נזיריה. והוא אזהרה דרך כלל לכל פרות האילן. והזהיר הכתוב ביובל בפרות האילן אזהרה בפני עצמה, ובתבואות אזהרה בפני עצמה, כמו בשביעית, וכמו שכתבנו למעלה (מצוה שלג). והדין בשניהם, כלומר, בשמיטה וביובל, ובלאווין אלה אחד הוא, ומשרש אחד יעלה הכל לפי הדומה, ואין צרך להאריך על כלן. וכבר כתבתי (מצוד של) כי כל זה אינו נוהג אלא בארץ, ועל תנאי שיהיו כל יושביה עליה, ויהיה כל שבט ושבט דר במקומו.

שלו. מצות עשית דין בין לוקח ומוכר.

שנדין בדין מקח וממכר כענין שצותה התורה עליו. כלומר, שיש צדדין שתתקיים המכירה בין המוכר ללוקח. ויש צדדין שאין לה קיום, והוא חובה עלינו לדון ביניהם כמצות התורה. ואף על פי שבאו מצות אחרות על זה כמו שכתבנו בפרשת משפטים (מצוה נח), שנצטוינו לדון בין טוען ונטען ובין מזיק וניזק וכיוצא בזה, וכל מקח וממכר בכלל טוען ונטען הוא, אף על פי כן באה המצוה על ענין המקח והממכר מיחדת, מפני שהוא דבר תמידי אל הבריות שאי אפשר לבני אדם לחיות אפילו יום אחד זולתו, ועל זה נאמרה פרשת וכי תמכרו וגו'. ואתה מוצא שכך דרכה של תורה בהרבה מקומות, שלפי צרך הדבר או חמר שבו תתיחד המצוה בו, וכמו כן תכפל האזהרות בדבר פעמים רבות, כמו שאתה רואה באזהרת עבודה זרה שנכפלה בארבעים וארבעה מקומות, ויחד האזהרה במלך לבדו, לפי שהיתה מצויה הרבה אותה העבודה הרעה, וכן באו בענין שבת שתיים עשרה אזהרות בתורה, ונתיחדה האזהרה בו בקצת מלאכות, כמו הבערה והוצאה, ואף על פי שיש בהן מדרש אם לחלק יצאת אם ללאו אין המדרש לנו סתירה הרבה פנים לתורה.

שרש הדינין ידוע. כי הוא דבר ששכל בני איש מעיד עליו ומבקש אותו, כי בדין יתקים ישוב בין בני אדם.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין כו כח), שדיני המקח והממכר חלוקים לפי הדברים הנמכרים והנלקחים, שהקרקעות והעבדים נקנים בכסף ובשטר ובחזקה, ובכל אחד מאלו כיצד בכסף, וכיצד בשטר, וכן בחזקה, יש בהם פרטים רבים, כמו שבא ב"קדושין" בפרק קמא. והמטלטלין נקנין בדרכים אחרים יש מהן שנקנין בהגבהה (עי' ב"ב ע"ב), וזאת הקנייה גדולה ומספקת לכל המטלטלין, ויש מהן שנקנים בקנייה פחותה מזו, והיא המשיכה, ומהן שנקנין בפחותה מזו, והיא המסירה. והביאו זכרונם לברכה (ב"מ מז, ב) ראייה על היות המטלטלין צריכין אלו הקניות ושאינן נקנין כמו הקרקעות, מדכתיב (ויקרא כה יד) או קנה מיד עמיתך. ופרשו הם זכרונם לברכה מצד הקבלה בפרוש או קנה מיד כלומר, דבר הנקנה מיד ליד. וכמו כן הביאו ראייה על קניית הקרקעות בכסף בשטר ובחזקה מכתובים אחרים, כמו שבא שם בקדושין (ש"ס).

ואין ספק כי אלו הקניות כלן מתקנת חכמים הן, והביאו הכתובים לסמך בהם דבריהם. והאמת כי חכמתם היקרה העתידה להגלות על ידם היתה רמוזה וגנוזה בתוך הכתובים, ואף על פי שעקר הכתובים אינו על אותן אסמכתות נלמדות הן מתוכן. ואמרו זכרונם לברכה בגמרא (ב"מ ש"ס) דבר תורה מעות קונות אף במטלטלין, אבל טעם הצריכם משיכה בהן גזרה שמא יאמר לו מוכר ללוקח נשרפו חטיך בעליה. ומפני שתקנת המשיכה נעשית על זה, אמרו זכרונם לברכה (ש"ס מט ב), שאם היו המטלטלין ברשותו של לוקח, אף על פי שנשכר אותו מקום למוכר, מכיון שהרשות הוא של לוקח ועיניו תמיד עליו, ואם יארע שום מקרה באותן מטלטלין, גם הוא יכול להרגיש בענין כמו המוכר וישתדל בהצלה, שבצד זה לא יקנה במשיכה אלא בכסף כדין תורה. וכן אם הלוקח שוכר אותו מקום שהמטלטלין בו גם בענין זה לא תקנו בהם משיכה ומסירה והגבהה. ואמרו (ב"ק ע"ט, ב) גם כן שהקרקע נשכר עם הדברים שהוא נלקח, והוא כסף ושטר וחזקה, שהשכירות קנויה היא ליומא. ואמרו (ב"ב פה, א) גם כן כשם שמקומו של אדם קונה לו, כך כליו קונים לו בכל מקום שיהיה לו רשות להניח אותו, ומכיון שיהיו המטלטלין בתוך הפלי אין אחד מהם יכול לחזור בו, אלא הרי הן כמי שהגביהן או כמו שהנחו בתוך ביתו, אבל כל מקום שאין לו רשות ללוקח להניח שם הכלי אין כליו (אינו) קונים לו שם כגון רשות הרבים, וכן רשות המוכר. ומכל מקום אמרו חכמים לענין רשות מוכר, שאם אמר לו מוכד ללוקח קנה בכלי זה, או אפילו לא אמר לו כן, אלא שקנה ממנו ברשות המוכר כלי אחר והגביהו כדי לקנותו ואחר כך קנה ממנו פרות והניחן בתוך הכלי מיד קנה אותן, שמפני ההנאה שיש לו למוכר במכירת הכלי אינו מקפיד על מקומו של כלי, וכאלו הכלי ברשות הלוקח חשבינן ליה.

והמסירה אינה כן, שאין המסירה קונה אלא ברשות הרבים ובחצר שאינה של שניהם (ב"ב ע"ב). וקנין המסירה הוא במה שאין דרך בני אדם לרב גדלן להגביהן ולא אפילו למשכן, כגון הספינות הגדולות וכיוצא בהן

שאי אפשר לבני אדם להזוז אותן כי אם בטרח רב וברבוי בני אדם (רמב"ם מכירה פ"ג ה"ג).

והמשיכה אינה כן, שאין המשיכה עושה קנין אלא בסמטא, והוא מקום סמוך לצד רשות הרבים, שדרך בני אדם להניח שם כליהם, וכל הקודם להניח שם כליו אין חברו רשאי לסלקו, וכמו כן קונה המשיכה בחצר [שהיא] (שאינה) של שניהם, וההגבהה קונה בכל מקום, לפי שבגופו הוא מגביה, וכן (ובו) הוא קונה, וגופו רשותו הוא בכל מקום שהוא.

ועוד יש קניה אחרת בקרקעות ומטלטלין דבר תורה והיא החליפין, וזאת הקניה היתה מרגלת לפנים בישראל. וענין החליפין הוא, שאדם מחליף בבהמת חברו, או כלי בכלי, או כלים בקרקעות, ואמרו חכמים (רמב"ם מכירה ה ה) בכל אלו, שכיון שמשך האחד הכלי מחברו זכה חבדו באותו הכלי האחר שהוא רוצה לקנותו ממנו, בכל מקום שיהיה, ואם יארע בו שום אבדה, נאבד לצרך זה שזכה בו עכשו בחליפין. ודין קנית החליפין אינו אלא בכלים, אבל לא בפרות, שאין הפרות עושין חליפין (ב"מ מז א), שהרי בפרוש מצאנו באותו כתוב שלמדנו ממנו החליפין שבכלי הן, כמו שכתוב (רות ד ז) וזאת לפנים בישראל שלף איש נעלו, כלומר, בית יד שלו וזהו הכלי. ומכל מקום אף על פי שאין הפרות נעשין חליפין לקנות בהן כמו בכלי, בקנין (נקנין) הן בתורת חליפין, כלומר, בכלי יכול אדם לקנותן כדרך חליפין, שיתן אדם לחברו כלי ויזכה בפרות חברו בכל מקום שהן. מה שאין כן במטבע, שהמטבע אינו נעשה חליפין ולא נקנה בחליפין, לפי שדעתו של אדם על הצורה, והצורה עשויה להבטל ברצון המלך או גדולי המדינות, ועל מה שאינו דבר קים אין לב הבריות סומך בו לקנות בו, ועל כן אינו נקנה בחליפין ולא נעשה חליפין. אבל מטבע שאין חשיבותו מחמת הצורה נקנה בחליפין ונעשה חליפין ככל שאר המטלטלין, ואיזהו? זה מטבע שפסלתו מלכות או בני המדינה, וכדאמר ריש לקיש בפרק הזהב (שם מו, ב) אפילו כיס מלא מעות, ותרגמה רבי אבא, בדינרא ניאקא ואנגרא, חד פסלתו מלכות וחד פסלתו מדינה.

ואין הכונה באמרנו שאינו נעשה חליפין ולא נקנה בחליפין, שמי שמשך פרות מחברו בכך וכך מעות לא יתחייב לתת לו המעות, דודאי מתחייב הוא להשלים לו מעותיו. מכיון שמשך פרותיו, אבל הענין הוא שאינו נעשה חליפין שמי שהיו לו שק של מעות ממטבע שאינו נפסל, כמו שאמרנו, ומשך מחברו כלים או בהמה או פרות, ואמר לחברו הריני מושך פרות אלו חליפי אותו שק של מעות שיש לי בבית שיש בו מאה דינרין אין חברו זוכה באותן דינרין כלל, ואם נאבדו אחר שמשך זה הפרות בשום צד ואפילו באנס לא נאבדו לו כלל, אלא חברו מחייב לתת לו מאה דינרין מכל מקום, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (שם מד א) משך הימנו פרות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו כלומר מחייב הוא להשלים לו הדמים מכל מקום, דלא בתורת חליפין אתמר, אלא בתורת דמים. וכן הוא מבואר בריש פרק הזהב שאמרו שם (מה, ב) הזהב קונה את הכסף מאי לאו

בחליפין? לא, בדמים. ומקשה שם אי הכי, קונה? מחיב מבעי ליה כלומר, דלא נפיל לשון קנין אלא בדבר ידוע, אבל זה, מביא הוא לו איזה דמים שירצה. ומתריך, תני, מחיב כלומר, מחיב הוא לתת לו הדמים מכיון שמשך ממנו את הפרות, ואינו יכול לחזר בו.

אבל הנותן לחברו מעות לקנות ממנו פרות אינו מתחייב בעל הפרות לתתם לו, שזו היא תקנת חכמים זכרונם לברכה, שלא לקנות בכסף אלא במשיכה, אבל מכל מקום חיבוהו זכרונם לברכה (שם מד, א), לקבל מי שפרע. לפי שחוזר בדבדו, ואחר שעשה מעשה עם חברו, וקבל ממנו מעות. וקניה זו של חליפין שהיא הנקראת לחכמים זכרונם לברכה קנין היא קניה [חזקה] בכל דבר, בין במכר, בין במתנה, ובכל תנאים שבין אדם לחברו, שנאמר בזה לקים כל דבר וזאת התעודה בישראל. ודין מי הוא ראוי למכר ויתקים ממכרו, ומי אינו ראוי כגון בן דעת ושאינו בן דעת, ודין מוכר דברים סתם ואינו מפרש כל הענינים שצריך לפרש, ודין משיר בממכרו שום דבר, בגוף או בפרות, ודין מצרים שצריך אדם להזכיר במכר קרקע, ואם הזכיר קצתם ולא כלם היאך תורתו. ודין מוכר ממון שאינו שלו מה דינו, ודין מי שנאנס למכור קרקעו מה דינו והחלוק שבין תלוה וזבין ותלוה ויהיב. ודין המתנה עם חברו שאם ירצה למכר קרקעו שימכרהו לו, ודין המוכר קרקעו על דעת לעשות שום ענין ולא עלה בידו לעשות, אם יתקים מכרו אם לאו, כגון המוכר אותו על דעת לעלות לארץ ישראל ולבסוף לא עלה שם, וכן כל כיוצא בזה. וזה שאני אומר על דעת לעשות שום דבר, לא שיפרש המוכר אותו דבר בשעת המכר, אלא שהבריות יודעות מתוך מעשיו ודבריו שכן חפצו (עי, קידושין מט ב ובתוס' שם).

ודין מכירת הקדשות (ערכין כא ב) או בתי כנסיות כיצד, ולא יזה ענין התר המכר בהן, ודין קניית שטרות שצריך בהן מסירת השטר וכתובה מצד אחר, שיפרש בו שהוא מוכר לו אותו שטר וכל שעבודא דאית ביה (ב"ב עו א). ודין נותן מעות לחברו לקנות לו דבר וקנאו לעצמו באותן מעות מה יהא בזה. ודין שלשה שנתנו מעות לאחד, והלך וקנה במקצת הדמים היאך יחלקו, ודין מה שאמרו שבארבעה פרקים בשנה, מעות קונות לענין קונה בהמה, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה בפרק אותו ואת בנו (חולין פג א) שמשחיטין את הטבח על כרחו, וכאוקימתא דרבי אלעאי אמר רבי יוחנן שפירש דארבעה פרקים אלו העמידו דבריהם על דברי תורה, וכדאמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן דבר תורה מעות קונות. ודין מוכר בהמה ונמצאת טרפה, מה דינו (כתובות עו ב). ודין מוכר אומר במנה ולוקח בחמשים, הלך כל אחד ואחד ואחר כך לקחו סתם, ודין מה שאמרו שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (יבמות צג ב). ודין בעל המכר, ודין שלוחו של אדם ושתפו במקחו וממכרו, בהפסדו ובשכרו. ויתר פרטי המצוה רבים, יתבארו בפרק ראשון מקדושין, ובפרק רביעי ושמיני ותשיעי ממציעא, ובפרק שלישי ורביעי וחמשי וששי ושביעי מבתרא, וקצת מהן במקומות אחרים מפזרים בגמרא. [ח"מ].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם לעשות דין. ובית דין העובר על זה ודן בין מוכר ולוקח שלא כדין שצותה על זה תורתנו השלמה בטל עשה זה, זולתי אם עשה כן מדעת שניהם, שאלו בקבלת שניהם רשאי, דכל תנאי שבממון תנאו קיים.

שלו. שלא להונות במקח וממכר.

בין נקבה, במקח ובממכר, שנאמר (ויקרא כה יד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. ואמרו זכרונם לברכה בספרא (בהר ג ד) אל תונו איש את אחיו, זו אונאת ממון, ובגמרא (בי"מ נו, ב) אמרו זכרונם לברכה, מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, כלומר, מטלטלין. ואין כונת המדרש, שלא יזהיר הכתוב על אונאת הקרקעות כמו כן, אלא הענין הוא לומר, שדיני אונאה כגון החלוקין שאמרו זכרונם לברכה (שם נ, ב), שהיא חוזרת ביתר משתות, ודיניה בפחות משתות, ובשתות אינן נוהגין בקרקעות, אלא במטלטלין. ועוד דרשו בזה הכתוב (בספרא שם א) אם באת לקנות קנה מישראל, שנאמר או קנה מיד עמיתך. ואולי זה שדקדקו בכאן להיות דיני האונאה במטלטלין לבד, לפי ששנה הכתוב בלשון זה שאמר וכי תמכרו ממכר דמשמע כל ממכר, בין קרקע בין מטלטלין, ואחר כך יחד האזהרה במטלטלין, שאמר או קנה מיד דמשמע דוקא מטלטלין שהן נקנין מיד ליד. למדו מזה לומר, שיש במטלטלין דין מחדש שאינו בקרקע, וזהו חזרת הממון בקצת צדדין שבו.

אבל עקר האזהרה, בין בקרקע בין במטלטלין הוא באמת, שהזהרנו שלא להונות את הבריות לדעת, אבל החלוק שביניהם הוא, שאם נמצאת אונאה במטלטלין ביתר משתות שיעטל המכר, שדעת הבריות שלא לסבל אונאה יתרה מכן במטלטלין, אבל בקרקע לפי שהקרקע דבר קיים לעולם דרך הבריות למחל בו כל אונאה אחר שלקחו אותו, וכעין מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"ק יד, ב) על דרך ההפלגה, שהקרקע דבר השוה כל כסף הוא. והראיה לדברינו אלה, כלומר, שאסור אונאה אף בקרקע, שהרי עקר אזהרה זו בקרקעות הוא דכתיב, וכמו שמפרש בפרשה, זהו דעת הרמב"ן זכרונם לברכה בענין זה וכמו שכתב בפרוש החמש.

שרש המצוה ידוע, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו. ואם לא נכתב דין הוא שיכתב, שאין ראוי לקחת ממון בני אדם דרך שקר ותרמית, אלא כל אחד יזכה בעמלו במה שיחננו האלהים בעולמו באמת ובישר, ולכל אחד ואחד יש בדבר הזה תועלת, כי כמו שהוא לא יונה אחרים גם אחרים לא יונו אותו, ואף כי אם יהיה אחד יודע לרמות יותר משאר בני אדם, אולי

בניו לא יהיו כן וירמו אותם בני אדם, ונמצא שהדברים שוים לכל, ושהוא תועלת רב [ה] בישובו של עולם, והשם ברוך הוא לשבת יצרו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ נא, א), שהמוכר והלוקח שניהם מזהרים באזהרה זו. שנאמר וכי תמכרו ממכר או קנה, ולא יאמר הלוקח דרך המוכר לדעת שווי ממכרו, ואחר שהוא מוכרו לי בדמים קלים אין עלי עון, שאינו כן, אלא שניהם באזהרה, וכמו כן שניהם הן בדיני האונאות כמו שחלקום זכרונם לברכה, וכן הוא במשנה (שם) אחד המוכר ואחד הלוקח יש להם אונאה, וכל מי שנתאנה מהם יכול לחזר בו. ואמרו זכרונם לברכה (שם מט ב), ששעור האונאה שמחזירין אותה ויהיה המקח קים הוא שתות המקח או שתות הדמים, ושעור האונאה שאין מחזירין אפילו אותה, ואין צריך לומר שאין מבטלין המקח בשבילה הוא פחות משתות המקח והדמים, אבל היה בדבר שתות אחד מהם, כלומר שתות המקח או שתות הדמים מחזירין האונאה. ושעור האונאה שמבטלת המקח כלו, הוא כל זמן שהוא יתר משתות המקח והדמים, שהלכה היא כשמואל דאמר בגמרא (שם) שתות מעות נמי שנינו. כלומר, שאם האונאה אינה יתירה על שניהם לא יתבטל המקח, אלא יחזיר האונאה.

ומה שאמרנו שבאונאה שיתרה על שתות יתבטל המקח, ואף על פי שזה הלך לביתו במעותיו וזה בפרותיו דוקא שבא לחזר בו מי שנתאנה, אבל בא לחזר בו המאנה מחמת שנתיקרו הפרות בינתיים או בטענה אחרת אין שומעין לו, משום דאמר ליה מי שנתאנה אי לאו דאוניתן לא מצית הדרת בד, והשתא מצית הדרת בד? וכן הוא הלשון בגמרא (בי"ב פד א) ורב חסדא הוא דאמר לשמעתיא בפרק הספינה ורב אלפס ז"ל פסקה בבטול מקח ופרות, כלומר, דאמר ליה מי שנתאנה למאנה בשעת המכר הרוח היה עמד, וכבר נתקיים ממכרנו או מקחנו

מחמתך, מה זה שבא לבטל אותה האונאה שעשית לי, הריני מוחלה, כי רבותינו לא בטלו הקנין, אלא מחמת המתאנה, מכיון שהוא רוצה בדבר הרי הוא קים. וזה ששנינו (שם פג ב) יפות ונמצאו רעות לוקח יכול לחזר בו. כלומר, ולא מוכר, רעות ונמצאו יפות מוכר יכול לחזר בו, כלומר, ולא לוקח.

ואמרו זכרונם לברכה (בי"מ נב א) בעניני האונאה, שאין ראוי להיות דין החזרה או הבטול נמשך לעולם, אלא זמן קצוב הוא שנתנו בדברים, כדי שיתקיימו עניני המקח והממכר בין בני אדם, והזמן שנתנו אינו שוה בכל הדברים, וגם אינו שוה בלוקח ומוכר, כי בכל סחורה שתהיה בחלוף המטבעות נתנו בה שעור כדי שיראה אותה הלוקח לשלחני אם הוא בכרך. ואם הוא בכפר יהיה השעור עד יום השוק שיעלה לכרך, או למקום ששלחני שם. ובשאר כל הסחורות אין חלוק בין כפר לכרך, והשעור בהן הוא כדי שיראה האדם מה שלקח לתגר או לקרובו, ושעור זה לפי ראות

עיני הדין, שאי אפשר לקבע בענין זה חשבון שעות. ורבא נתן טעם בגמרא (שם ב) בחלוק המטבע משאר סחורות, ואמרו דרך כלל, טלית לכל אינש קים ליה, סלע לשלחני הוא דקים ליה. עבר זה העת ולא חזר בו הלוקח, אפילו יש באונאה יתר משתות כמה אין יכול לחזר בו מן הדין, אבל אמרו חכמים (שם) שממדת החסידות ראוי להחזירה לעולם. ושעורים אלו הן בלוקח, אבל המוכר חוזר בו לעולם, לפי שאין הסחורה בידו כדי שיוכל למלך עליה.

ולא נאמרו דינין אלו שכתבנו, אלא בלוקח מן התגר, אבל בלוקח מבעל הבית אין בו אונאה, ולא בטול מקח בתוך הזמן הקצוב שאמרנו, ולא אחר כן, שלא נאמרו אלו הדברים אלא בתגרים לתקון העולם ולישובי המדינות, אבל בעלי בתים אין מוכרין כליהם אלא ביקר, ובני אדם בדעתם ענין זה שהוא כן מוחלין הדבר לעולם בבעל הבית. ואלו דברים (שם נ, א) שאין בהם דיני אונאה לשום אדם, ואפילו נמכרו פי שנים כשויים, ואף על פי שיש בהן אסור אונאה, כמו שכתבתי בראש המצוה לדעת הרמב"ן זכרונו לברכה הקרקעות, והעבדים, שהקשו לקרקעות, כמו שנלמד בגמרא (שם ב) מדכתיב והתנחלתם אתם. והשטרות, וההקדשות, וכמו שאמרו זכרונם לברכה. תנו רבנן, וכי תמכרו. וכי או קנה מיד דבר הנקנה מיד ליד, יצאו הקרקעות שאינן מטלטלין, ויצאו עבדים שהקשו לקרקעות, ויצאו שטרות דאמר קרא ממכר, מי שגופו קנוי, יצאו אלו שאין גופן קנוי אלא לראיה שבהן. מכאן אמרו המוכר שטרותיו לבשם יש להם אונאה. והטעם, לפי שאין מוכרין לו לראיה שבהן, אלא להשתמש בניר. וקא מתמה עליו בגמרא (שם): מאי קא משמע לן? כלומר פשיטא, וכי מגרע גרע ניר מכל שאר מלי? ומשני לאפוקי מדרב כהנא דאמר אין אונאה לפרוטות, והקדשות אמעטו מדין אונאה, מדכתיב עמיתך.

ותדע שכל עניני האונאה נאמרו בשווי החפץ, כגון שמכר שוה שש בחמש או שוה חמש בשש וכיוצא בזה, אבל המאנה במדתו של חפץ, בארכו ורחבו, בעביו או במשקלו, ואפילו בדבר מועט חוזר. והינו דאמר רבא (קידושין מב, ב) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר. והרוצה להנצל מכל חשש ענינים אלו שכתבנו, יכול לומר ללוקח, חפץ זה שאני מוכר לך יודע אני שיש בו אונאה עד כך וכך, אם תרצה לקח אותו על מנת שלא לך עלי אונאה קחנו, ואם לאו הנח אותו אין לו עליו אונאה אחר כן, ולא אפילו תרעמת דברים (כמבואר ב"מ נא ב). ויתר פרטיה בפרק רביעי ממציעא [ח"מ סימן רכז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ועשה אונאה לחברו לדעת בשתות או יותר עבר על לאו זה, אבל בפחות משתות התיירו זכרונם לברכה להשתכר לתגר, מפני תקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום. ואין לוקין על לאו זה, לפי שנתן להשבון.

שלא. שלא להונות אחד מישראל בדברים.

שלא להונות אחד מישראל בדברים, כלומר, שלא נאמר לישראל דברים שיכאיבוהו ויצערוהו ואין בו כח להעזר מהם. ובפרוש אמרו זכרונם לברכה (בי"מ נח, ב) כיצד, אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכר מעשיך הראשונים, היו חלאים באין עליו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב (ד' ו) הלא יראתך כסלתך וגו'. ראה חמרים מבקשים תבואה לא יאמר להם לכו אצל פלוני והוא יודע שאין לו, ולא יאמר לתגר בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה לקח, ועל זה נאמר (ויקרא כה יז) ולא תונו איש את עמיתו.

שרש מצוה זו ידוע כי הוא לתת שלום בין הבריות, וגדול השלום שבו הברכה מצויה בעולם, וקשה המחלקת כמה קללות וכמה תקלות תלויות בה.

מדיני המצוה. כמה אזהרות וכמה זרוזין שהזהירונו זכרונם לברכה בענין זה שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא לבישם, והפליגו בדבר עד שאמרו (שם), שלא יתלה עיניו על המקח בשעה שאין לו דמים, וראוי להזהר שאפילו ברמז דבריו לא יהיה נשמע חרוף לבני אדם, כי התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים, לפי שהוא דבר קשה מאד ללב הבריות, והרבה מבני אדם יקפידו עליהם יותר מעל הממון. וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם) גדולה אונאת דברים מאונאת ממון, שבאונאת דברים הוא אומר ויראת מאלהיך וגו'. ולא יהיה באפשר לכתב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל כל אחד צריך להזהר כפי מה שיראה, כי השם ברוך הוא יודע כל פסיעותיו וכל רמיזותיו, כי האדם יראה לעינים והוא יראה ללבב, וכמה מעשים כתבו לנו זכרונם לברכה במדרשים ללמד על זה מוסר, ועקר הענין בפרק רביעי ממציעא [שם].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים, ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדאי, זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו בני ביתו של אדם, והמקל בהם שלא לצערם בעינינים אלה ימצא חיים ברכה וכבוד. והעובר על זה והכאיב את חברו בדברים באותן שפרשו חכמינו זכרונם לברכה בבעל תשובה ובחולה וכיוצא בהן עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה. וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל יש ביד האדון המצוה על זה, יתעלה ויתברך.

ואולם לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והדשיע לצער חבירו בדבריו הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד, שיהיה בשתיקתו כמודה על החרופין. ובאמת, לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, ובכך ינצל כל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים. ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו ראוי לחכם שישב לו דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה כי כעס בחיק כסילים ינוח (קהלת ז ט). וינצל עצמו אל השומעים מחרופיו וישליך המשא על המחרף, זהו דרך הטובים שבבני אדם. ויש לנו ללמד דבר זה שמתר לנו לענות כסיל לפי הדומה מאשר התירה התורה הבא במחתרת להקדים ולהרגו (שמות כב א), שאין ספק שלא נתחייב האדם לסבל הנזקים מיד חבירו, כי יש לו רשות להנצל מידו וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותוך, בכל דבר שהוא יכול להנצל ממנו. ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין זה יותר מדאי, ועליהם אמרו זכרונם לברכה (שבת פח, ב) הנעלבין ואינם עולבים, שומעין חרפתם ואינם משיבין עליהם הכתוב אומר (שופטים ה לא) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

שלט. שלא נמכר שדה בארץ ישראל לצמיתות.

שלא נמכר שדה בארץ ישראל לצמיתות, שנאמר (ויקרא כה כג), והארץ לא תמכר לצמיתות. כלומר, שלא יתנו ביניהם מוכר ולוקח לעשות ממכרם לצמיתות, ואף על פי שהיובל מפקיעה בעל כרחם, שאי אפשר להם להתנות על זה, לפי שהוא כנגד מצות התורה אף על פי כן, אם עשו כן עברו על לאו הזה, זהו דעת הרמב"ם זכרונם לברכה (שמיטה ויובל יא א) והרמב"ן זכרונם לברכה כתב (בפירושו עה"ת כאן, ובסהמ"צ להרמב"ם ל"ת רכז) שדברי הרב בזה כענין המזכר בראשון של תמורה (ד, ב), דאמר רבא התם חולק על אביי דכל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני ולקי, משום דעבר אהרמנא דמלכא והוא זכרונם לברכה פרש בענין אחר, שמזהיר אותנו שלא נצמית הארץ ביד הגוים, כלומר שלא נמכרנה להם לצמיתות. ופרוש הכתוב כן, לא תמכר למי שיחזיק בה לעולם, וזהו הגוי, אבל הישראל יחזיר אותה, ואם התנה עם הגוי להחזירה מתר למכרה לו.

משרשי מצות היובל, מה שכתבתי במצות מנין שני היובל שבסדר זה

(מצוה של).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ ע"ט, א), שהמוכר שדהו לששים שנה או יותר, כלומר, כל זמן שיזכר לו סכום שנים אינו חוזר ביובל, שאין חוזר ביובל אלא דבר הנמכר סתם או הנמכר לצמיתות, כמו שאמרנו למעלה, ששניהם עוברים על הלאו כשהמכר נעשה לצמיתות, ולא הועלו מעשיהם, שאין מתנין לעבר על דברי תורה, שהתורה אמרה והארץ לא תמכר לצמיתות, אבל כל זמן שמזכירין ביניהם סכום שנים אין זה צמיתות, ואולי (ואולם) למדו זכרונם לברכה, דבר זה מאשר אמר הכתוב לא תמכר לצמיתות, ולא אמר לא תמכר אלא עד היובל דמשמע, שכל זמן שלא מכרה לחלוטין אינה חוזרת ביובל.

ובפרוש כתב הרמב"ן זכרוננו לברכה בחדושי במסכת מכות (ג, ב), שהמתנה על מנת שלא תחזר השדה ביובל שאין תנאו תנאי וחוזר הוא ביובל אף על פי שבשמטה אינו כן, שהמתנה על מנת שלא תשמטנה בשביעית אינו נשמט בשביעית, דכל תנאי שבממון קים, ונתן טעם בדבר, לפי שבשמטה לא הזהר על שמטת כספים, כי אם המלוה, וכמו שכתוב שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו (דברים טו ב). אבל לא הלוח, שאם רצה לפרע הרשות בידו הוא, אבל בענין היובל שניהם הזהרו עליו, מוכר ולוקח, וכמו שכתבנו, שלשניהם נאמר לא תמכר לצמיתות, כלומר, לא יתנו ביניהן מוכר ולוקח מכירת צמיתות, כי לה' הארץ, ואין ביד בן אדם למכרה לחלוטין, ומכיון שהחיוב על שניהם אין ביד אחד מהם למחל על הדבר, אבל על כרחם, ישוב הקרקע לאשר לו אחזת הארץ, ואף על פי שהתנו אלף פעמים על מנת שלא ישוב ביובל, וטעם נכון הוא.

וכן מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (ערכין ל, א) שהמוכר שדה אחזה והיו לו שדות אחרות, כלומר, שדות שקנה הוא או נתנו לו במתנה, ומכר מאותן שדות כדי לגאל שדה אחזתו שמכר, שאין שומעין לו, דכתיב בפרשת שדה אחזה ומצא כדי גאולתו, ובא הפרוש עליו עד שימצא לו דבר שלא היה לו מצוי בשעה שמכר, וכן אם לוח ורצה לגאל באותה הלואה אין שומעין לו, שנאמר והשיגה ידו, ולא שילוח.

וענין שדות אחזה יקראו השדות שנפלו בירושה לכל אחד מישראל בחלוק הארץ, וכן מי שזכה ונוספה אחזתו מחמת הסעת נחלה על ידי בת יורשת נחלה, שדבר ידוע הוא שלא נאמר (במדבר לו ז) ולא תסוב נחלה אלא באותו הדור בלבד, אלו הן הנקראין שדות אחזה, ונתחדש דינם בתורה משאר שדות לענין הגאולה, ששדה אחזה נגאל על ידי המוכר או על ידי גואלו לאחר שתי שנים בעל כדחו של לוקח, ושאר שדות שנקראין שדה מקנה אינם נגאלין אלא ברצון הלוקח, אלא שיעמדו ביד הלוקח עד היובל.

ובחלוק בתים משדות. כבר כתבנו להלן (מצוה שמ) במקומו דינם, כי בתי החצרים, דינם כשדה אחזה, כלומר, שיש להם גאולה על כרחו של לוקח,

כמו שכתוב בהן גאולה תהיה לו, ויפה כחן משדות שהן נגאלין אפילו תוך שנה, כדין בתי ערי חומה. ודין בתי ערי חומה מפרש בכתוב, וכבר כתבנוהו להלן גם כן.

ומענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ קח, א) גם כן, שהלוקח שדה אחזה ונטע בה אילנות והשביחה כשהיא חוזרת, שמין שבח האילנות שבתוכה ללוקח, שנאמר ויצא ממכר בית, ובא עליו הפרוש המקבל ממכר חוזר ואין שבח חוזר. ומה שאמרו זכרונם לברכה (ערכין כט, ב) גם כן שהמוכר שדהו, בין שדה אחזה או שדה אחר אין רשאי לגאלה בפחות משתי שנים, ואפילו ברצון הלוקח, שהכתוב צוה, שיעמוד המכר קים שתי שנים על כל פנים, שנאמר במספר שני תבואת ימכר לך, אזהרה למוכר, ואזהרה ללוקח, מדכתיב במספר שנים תקנה, ומעוט שנים שנים. ומן הדומה שהענין הוא, כדי שימכר כל אדם קרקעו בקושי, ואל יחשב כי למחר ישוב ויקחנו לו מיד הלוקח, אבל ידע שאינו יכול לאכל מתבואותיו בשום פנים, עד שתי שנים מיום ליום מעת המכירה. וגם אמרו זכרונם לברכה (שם) גם כן שצריך שיאכל הלוקח שתי תבואות באותן שתי שנים, שנאמר שני תבואות, לפיכך אם היתה אחת משתי שנים אלו שנת שדפון וירקון או שנת שביעית אינה עולה מן המנין. [אבל שנה בורה אמרו זכרונם לברכה, שעולה היא מן המנין] מכרה בשנת היובל עצמה, אין המכירה מכירה, וחוזרין הדמים לבעליו. מכר האילנות לבד אין נגאלין לפחות משתי שנים, ואם לא גאלן בתוך שני יובל אינם חוזרין ביובל, שנאמר ושב לאחזתו ולא לאילנות. מכר שדהו לראשון וראשון לשני ושני לשלישי ואפילו מאה או יותר השדה חוזרת ביובל לראשון, שנאמר לאשר לו אחזת הארץ (ויקרא כז כד) ויתר פרטיה, בסוף ערכין [הלכות שמיטה פי"א].

ונוהגת בזכרים ונקבות בארץ ישראל בזמן שיושביה עליה, כי כל עניני היובל אינם אלא בזמן שיושביה עליה, כמו שכתבנו למעלה. והעובר על זה ומכר שדהו לצמיתות. וכן הלוקח ממנו בענין זה שניהם לוקין אף על פי שלא הועילו דבריהם, והוא שעשו מעשה בדבר, שאין לוקין בלאו שאין בו מעשה, זה דעת הרמב"ם זכרונם לברכה. אבל לדעת הרמב"ן זכרונם לברכה, אין בזה מלקות כלל, כמו שכתבתי בראש המצוה.

שמ. מצות השבת קרקע לבעליהן ביובל.

להשיב כל הקרקעות בין בית בין שדה וכרם ופרדסין בשנת היובל לבעליהן בלא כסף ובלא מחיר, שנאמר (ויקרא כז כד) ובכל ארץ אחזתכם גאולה תתנו לארץ. כלומר, בכל ארץ ישראל, שהיא אחזתכם, גאלה תתנו

לארץ. וענין הגאלה באר הכתוב, שהיא חזרת הקרקע לבעליו, וכמו שכתוב בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחזתו.

משרשי המצוה. מה שכתבנו בראש הסדר (מצוה של).

מדיני המצוה. קצתם מבארים בכתוב איך יהיה דין המוכר עם הקונה כשירצה לפדות נחלתו הנמכרת קדם שנת היובל. והחלוק שבאר הכתוב שהוא בין מוכר בית בעיר חומה למוכר אותו בערי הפרזות, שנקראת בלשון הכתוב ערי החצרים. שדין בתי ערי הפרזות כדין השדות. ועוד אמרו זכרונם לברכה (ערכין לא, א) במצוה זו, שאם מכר בית בבתי ערי חומה לאחד ומכרה הלוקח [נה] ראשון לשני בתוך השנה מונין לראשון, וכיון ששלמה שנה לראשון החלט הבית לשני, מפני שענין מוכר בית בבתי ערי חומה שהוא מחלט לשנה כענין קנס הוא שקנסה התורה למוכר, מפני חיבת הארץ, ומכיון שעמד ביד זולתו שנה ראוי הוא שיחלט גם ביד השני. ועוד, שהראשון מכר לשני כל זכות שלו, ואלו עמדה שנה שלמה ביד הראשון, כבר היתה מחלטת בידו.

ומה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם ב) גם כן, שאם הגיע יום שנים עשר חדש ולא נמצא הלוקח [לפדות ממנו הרי זה מניח מעותיו בבית דין ושובר את הדלת ונכנס לבית, ואמתי שיבוא הלוקח] יבוא ויטל מעותיו. ומה שאמרו (שם) שהמוכר בית בערי חומה והגיע יובל בתוך שנת המכר שאינו חוזר מיד ביובל, אלא דינו כמו בשאר שנים שבתוך שני היובל, שהוא נחלט לשנה אם אין המוכר רוצה לגאלה. ומה שאמרו (שם לג, א) שהמוכר בית בערי החצרים, שאם רצה לגאל מיד גואל כדין בית בבתי ערי חומה, ואם לא רצה לגאל מיד גואל אותה אפילו אחר שנה כדין שדות, דכח יפה שבשדות, ושבבתי ערי חומה יש להן. ומה שאמרו (שם לב א) שכל שהוא לפניו מן החומה, כגון גנות, מרחצאות ושובכות דינם כבתים, דמכתוב אשר בעיר רבה הכל אבל אם היו שדות בתוך העיר דינן כשדות שחוץ לעיר, שנאמר וקם הבית. כלומר, בית וכל הדומה לבית כגון מרחצאות ושובכות ואף פרדסין, אבל לא שדות. ובית שאין בו ארבע אמות על ארבע אינו נקרא בית, ולפיכך אינו נחלט. ובירושלים אין הבית נחלט בה. ועיר שגגותיה חומתה אין דינה כמקפת חומה, אלא בעינין שתהיה לה חומה מלבד גגותיה, ובעינין גם כן שהקפה חומה תחלה ואחר כך נתישבה, אבל נתישבה ואחר כך הקפה אין זו עיר חומה. ואין סומכין אלא על חומה המקפת בשעה שכבש יהושע את הארץ. וכיון שגלו בחרבן ראשון בטלה קדשת עיר חומה, וכשעלה עזרה בביאה שניה נתקדשו כל הערים המקפות חומה באותה העת, מפני שביאתן בימי עזרא שהיא ביאה שניה כביאתן בימי יהושע, מה ביאתן בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה ונתחייבו במעשר אף בימי עזרא כן, וכן כשיבוא משיח בביאה שלישית, נתחיל למנות שמיטין ויובלות ויתקדשו בתי ערי חומה שיהיו מקפין באותה העת, ויתחייב כל מקום שנכבש במעשרות, שנאמר (דברים ל

ה) והביאך יי אלהיך וגו' ואמרו (שם ב), מקיש ירשתך לירשת אבותיך וכו' ויתר פרטיה מבארים במסכת ערכין [ה' שמטה פי"ב].

ונוהגת בזכרים ונקבות, בארץ ישראל ובזמן שהיובל נוהג. וכבר כתבתי למעלה באיזה זמן היובל נוהג, והוא בזמן שכל ישראל על אדמתן בישובן. והעובר על זה וכבש הקרקע שבידו ולא החזירו לבעליו בטל עשה זה, וענשו גדול מאד, כאלו כופר במעשה בראשית.

שמא. מצות פדיון בתי ערי חומה עד השלמת שנה.

שיהיה פדיון הנחלות שהן תוך העיר המקפת חומה עד השלמת שנה אחת, ואחר השנה תהיה בחזקת הקונה אותן ולא יהיו חוזרות ביובל, שנאמר (ויקרא כה כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה וגו'. כבר כתבתי למעלה, (מצוה שמ) שענין היות בית בעיר חומה נחלט לשנה מצד חבת הארץ הוא, כדי שישתדל המוכרה לגאל אותה מהרה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ערכין לא, א) שהמוכר יכול לגאלה בכל עת שירצה תוך שנה, וכשפודה אותה נותן לו כל הדמים שקבל במכירתה ואינו מנכה לו כלום מחמת הזמן שדר בה, ואף על פי שבעלמא אסור, דהינו צד אחד ברבית, התורה התירתו כאן, כדאיתא במסכת ערכין (שם). ושאר הקרובים אין פודין אותה אלא המוכר בעצמו, זהו דעת הרמב"ם זכרונו לברכה, ולא נראה כן בקדושין (כא א) ואינו לוח וגואל, אלא ימכר נכסים אחרים אם יש לו ויגאלנה, או אם רוח מעות או נתנו לו יכול לגאלה בהם ואינו גואל אותה לחצאין, כלומר שיפרע לו קצת המעות בפעם [אחת וקצתן בפעם] אחרת, כמו שאמרו זכרונם לברכה בקדושין פרק קמא (כ ב). ואם מת הלוקח תוך שנה פודה אותה מיד בנו. ואם מת המוכר פודה אותה גם כן בנו של מוכר מיד הלוקח. ויתר פרטיה, במסכת ערכין [שם].

ונוהגת בארץ ישראל בזכרים ונקבות, בזמן שהיובל נוהג.

שמב. שלא לשנות ממגרשי הלויים.

שלא לשנות מגרשי ערי הלויים ושדותיהן. כלומר, שלא יחזירו העיר מגרש, ולא מגרש עיר, ולא השדה מגרש, ולא המגרש שדה, והוא הדין מגרש (נ"א שדה) עיר או עיר מגרש, (נ"א שדה) שאין לשנות בענינם דבר. והענין הזה ידוע, כי התורה צותה (במדבר לה ב ז) שיתנו שאר השבטים ערים ידועים לשבט לוי, והם ארבעים ושמונה עיד עם שש ערי מקלט שהיו בהן, וצותה גם כן להיות באותן ערים אלף אמה מגרש. כלומר מקום פנוי לרוחה ונוי לעיר, ואלפים אמה חוץ לה לצרך שדות וכרמים, וזה גם מנויי העיר וממה שצריך לה כמו שמפרש בסוטה (כז, ב), ובאה המניעה בזה שלא לשנות ענינים אלה לעולם, ועל זה נאמר ושדה מגרש עריהם לא ימכר, שכן בא הפרוש על לשון מכירה זו. כלומר, לא ישנה, דאלו במכירה ממש, לא קאמר, שהרי בפרוש כתוב גאלת עולם תהיה ללויים, מכלל שרשות יש להם למכר.

משרשי המצוה. לפי שערי הלויים היו נכונים לצרכי כל שאר השבטים, כי הוא השבט הנבחר לעבודת השם, וכל עסקם היה בחכמה שלא היו טרודים בעבודת האדמה כשאר שבטי ישראל, ועליהם נאמר (ויקרא לג ז) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. ומתוך כך שהחכמה בתוכם, היה עסק כל ישראל תמיד עמהם, מלבד שהיו בתוך עריהם, ערי מקלט הרוצח, ומתוך כך גם כן היו עיני כל ישראל על עריהם, כי לא ידע האדם מה ילד יום ולכן היה בדין להיות אותן הערים אשר יד הכל שוה בהן ולב הכל עליהן, להיותן בתכלית היופי והחמדה, ושבח כל עם ישראל בכך, ומפני כן באה הצואה עליהם שלא לשנות בענינם דבר, כי אדון החכמה יסדן ותקנן והגביל גבולם, וירא כי כן טוב וכל חלוף אחר דברו אינו אלא גרוע וגנאי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות יב א) מלבד אלו השלשה אלף אמה שאמרנו, שהן בין מגרש ושדות וכרמים, נותנין לכל עיר בית הקברות חוץ לתחום זה שנאמר (במדבר לה ג) ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיתם, ובא הפרוש בזה, לחיים נתנו ולא לקבורה. ומה שאמרו (ערכין לג ב) גם כן, שכהנים ולויים שמכרו שדה משדותיהם, או בית אפילו בעיר חומה נגאלין לעולם, ואפילו מיד הקדש, שנאמר (ויקרא כה לג) גאלת עולם תהיה ללויים. וישראל שירש אבי אמו לוי הרי זה גואל כלויים ויתר פרטיה, מבואדים בסוף ערכין.

ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל בזמן שישראל שם, בין בלויים בין בישראלים, בזכרים ונקבות, שהכל חיבים שלא לשנות שלשה מקומות האמורים לעולם העיר, והמגרש, ומקום השדות והכרמים. ומן הדומה, כי כל מי ששינה בהן בעדים והתראה חייב מלקות, ולא ידעתי שעור לשינוי זה כמה יהיה ויתחייב עליו, חכם בני ודעהו. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (שמיטה ויובל יג יב, ג) על מצוה זו, למה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתם עם אחיו? מפני שהבדל לעבד השם יתברך ולשרתו ולהורות

דרכיו הישרים, ולפיכך הבדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, ולא נוחליו, ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא חיל יי, שנאמר ברוך יי חילו וגו', והוא, ברוך הוא, זכה להם שנאמר אני חלקך ונחלתך וגו'. ולא שבט לוי בלבד בכלל זה, אלא כל איש ואיש מבאי העולם, אשר נדבה רוחו להבדל ולעמד לפני יי לעבדו לדעת דרכיו הישרים והצדיקים וללמדם לאחרים, פורק מעל צוארו על חשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, והרי זה נתקדש להיות קדש קדשים ויהיה יי נחלתו לעולמי עולמים, ויזכה בעולם הזה בדבר המספיק לו כמו שזכה שבט לוי, וכן דוד הוא אומר (תהלים טז, ה) "יי מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי".

שמג. שלא להלות ברבית לישראל.

שלא להלות ברבית לישראל. שנאמר (ויקרא כה לז) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך, ואין אלו שני לאוין, שהרבית הוא הנשך, והנשך הוא הרבית. וכמו שאמרו זכרונם לברכה במציעא (סא, א) אי אתה מוצא נשך בלא רבית, ולא רבית בלא נשך ולמה חלקם הכתוב? כלומר, למה חלקם ולא כתב את כספך ואכלך לא תתן לו בנשך? לעבר עליו בשני לאוין, כלומר, להרבות האזהרות עליו. וזה הענין הוא מה שאמרתי למעלה (מצוה שלו) כי התורה תכפל האזהרות לפעמים על מה שחפץ האל להרחיקנו ממנו הרבה, ואפשר שנאמר בזה כעין מה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות לא ב) בענינים אחרים דברה תורה כלשון בני אדם, וכמו כן תתמיד התורה התראות במה שיש עלינו להזהר בו, כדרך בני אדם בהזהירם זה את זה בדבר חמור, יכפלו תנאים וירבו דבריהם על הדבר, כדי שיהא המזרז נזכר וזריז על הענין על כל פנים. ואם אמנם כי ראוי האדם להזהר בדבר השם עד מאד ואף כי ישמע דברו ברמז קטן, כל זה מחסדיו הרבים על בריותיו כפל להם האזהרות פעמים רבות בקצת מקומות כאשר ייסר איש את בנו, על כן נודה לשמו הגדול סלה ברב הטובות אשר גמלנו ברוך הוא.

משרשי המצוה. כתבתי (מצוה סח) באזהרת ערב ועדים וסופר שלא יתעסקו בהלוואת רבית בפרשת משפטים וקחנו משם.

דיני המצוה. כגון החלוקים שלמדונו זכרונם לברכה באזהרה זו, שאמרו שיש רבית שהוא אסור מן התורה, וזהו הנקרא לרביתינו זכרונם לברכה (בי"מ סא ב) רבית קצוצה. ויש רבית שהוא למטה ממנו והוא אסור מדרבנן, וקראוהו זכרונם לבדכה (שם) אבק רבית, ויש רבית אחרת, שהוא למטה משני אלו הראשונים, והוא (והיה) מן הדין מתר לפי שהוא רחוק הרבה מן רבית האסור מן התורה עד שאין לגזר עליו כלל, אבל חכמים

החמירו בענין בראותם החמר שהחמירה התורה ורב האזהרות בדבר הרבית, ואסרוהו כדי שלא יערימו בני אדם לטל רבית, לא מפני דבר אחר. ואלו הן שלשה מיני הרבית שאמרנו, רבית האסורה דבר תורה הוא, כל מי שאומר לחברו הלויני מנה ואתן לך ממנו פרוטה בכל יום, או שלשים פרוטות בחדש, או פחות או יותר, עד שאפרענו. וכן כשאמר לו הלויני מאה דינרים במאה ועשרים לשנה, וכן המלוה לחברו מעות ומשכן לו בהן בית או חצר, שיחזיק בהם ויקח הפרות עד שיחזיר לו מעותיו, מבלי שינכה לו כלום מן ההלוואה זו היא רבית קצוצה האסורה מן התורה. ודרך כלל אמרו זכרונם לברכה (שם סג ב) כל אגר נטר לי אסור מן התורה והוא שבא מיד לזה למלוה זו היא רבית האסורה מדבר תורה, ועליה יאמרו זכרונם לברכה (שם סא ב) רבית קצוצה יוצאה בדינין, כלומר, שביט דין יורדין לנכסי המלוה ומוציאין ממנו, כמו בגזלות וחבלות. ויש מן המפרשים שפרשו יוצאה בדינין לענין כפיה. כלומר, שנופין בית דין את המלוה להחזירה בשוטים, כמו שעושין לכל מי שיאמר שלא יעשה מצות עשה.

כל שאר הרבית שאפשר לקבל חוץ מאלו שאמרנו, הן נקראים רבית דרבנן ונקראים אבק רבית, ואינה יוצאה בדינין, ואסרום חכמים משום גזרה שלא יבא האדם לידי רבית דאוריתא. ומהם כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ע ב) שאין מקבלין צאן ברזל מישראל, פרוש צאן ברזל המקבל ממון על תנאי שתהיה הקרן קימת לבעל הממון על המקבל ויטל חלקו ברוח. וכן אין פוסקין על הפרות, עד שיצא השער, אבל יצא השער פוסקין, אף על פי שאין לזה יש לזה, ובמה דברים אמורים, שאין פוסקין לעולם עד שיצא השער בשלא היה לו, כלומר מאותו המין שפסק עליו, אבל היה לו ממנו כלום פוסק עליו, אף על פי שלא יצא השער עדין, ואפילו לא היה לו ממנו אלא סאה אחת פוסק עליו כמה סאין [כמו בהלוואה] שהלכה כשמואל דאמר הכי בגמרא (שם עה א). וזה שאנו אומרים שצריך שיהיה לו מאותו המין, יש מן המפרשים שאמרו (ב"י יו"ד סי' קעה), דוקא מאותו המין ממש צריך שיהיה לו, שאם הוא פוסק על חטין חדשות לא יפסק אליו אם היו לו חטים ישנות, כעין אותו המין ממש מה שפוסק עליו צריך שיהיה לו, ויש מהם שאמרו שאין חלוק בין חדש לישן, דכל שיש לו מאותו המין מתר. ומכל מקום אם היה לו מאותו המין אף על פי שהוא מחסר מלאכה אחת או שתיים פוסק עמו עליו, אבל אם היה מחסר שלש מלאכות הרי זה כמי שאין לו מאותו המין כלום. ובגמרא פרק איזהו נשך (ב"מ עד, א), בא הבאור בארכה בחלוק מלאכות אלו בחטים, וכן בכלי יוצר ובדברים אחרים.

וכן מענין המצוה מה שאסרו (שם סו, א) להלוות על הקרקע מעות ולהתנות עם הלוחם אם לא תחזיר לי המעות מכאן ועד יום פלוני תהא הקרקע שלי, לפי שהקנין הזה אינו מועיל מפני שהוא אסמכתא. כלומר, שדעתו של אדם היתה סומכת בכך, כלומר, שיחזיר המעות בשעת המעשה ולא השיגה ידו להשלים הדבר, וכעין אנס הוא, וכל כי האי גוונא, יש לחוש

באכילת הפרות משום רבית. והרבה דרכים נאמרו בגמרא באסמכתא בענין רבית ובענינים אחרים, ודרך כלל למדנו רבי ישמרו אל בענין דיני האסמכתא, שכל שיתנה האדם עם חברו דרך קנס, כלומר, אם לא יהיה כן יענש בממון כך וכך יקרא אסמכתא, ועל זה אמרו זכרונם לברכה (שם, ב) לעולם דאסמכתא לא קניא. ובלשון אחרת אמרו זכרונם לברכה (שם) גם כן, כל דאי לא קני. אבל כל תנאי שיתנה האדם עם חברו ויאמר אם אתה תעשה כך אף אני אעשה כך וכך כדרך בני אדם שמתנין בלשון זה, אין זה בכלל אסמכתא כלל חלילה, שאם כן, איך נמצא ידו ורגליו על כל תנאי בני אדם זה עם זה, שכלם בלשון "אם" הם, דאי אפשר בלאו הכי, ועוד בכל התנאים הנזכרים בענין גטין וקדושין, שכלן בלשון "אם" מה נאמר בהן? אלא ודאי טעם נכון מה שכתבנו, שלא נאמר אסמכתא לא קניא אלא במה שיתנו בני אדם זה עם זה דרך קנס, כגון אם לא פרעתיך עד יום פלוני תהא השדה שלך, או המשכון איזה שיהיה, וכל כיוצא בזה, אבל לא בכל שאר התנאים רבים שמתנים בני אדם, כגון אם תלך למקום פלוני אתן לך כך וכך, או אם תעשה בשבילי ענין פלוני אתן לך מאתים זוז, וכל כיוצא בזה. והבן זה, בני, ותן לבך עליו, כי בזה תסיר מבין עיניך ענן גדול בדברי הגמרא במקומות הרבה.

וכמו כן אמרו (שם עה ב) שהוא אבק רבית ואסור מדרבנן רבית מקדמת ורבית מאחרת, כיצד? נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלח לו סבלונות בשביל שילוהו זהו רבית מקדמת. לוח ממנו והחזיר לו מעותיו ואחר כך שלח לו סבלונות בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו זהו רבית מאחרת. וכן אמרו קצת מן המפרשים (עיי' רמב"ם מלו"ל וז), שהמלוה מעות לחברו על מקום שפרותיו מצוין לו תדיר, כגון חצר ומרחץ וחנות, בלא נכוי הרי זה רבית קצוצה, ובנכוי הרי זה אבק רבית. אבל המלוה מעות בלא נכוי על מקום שאין פרותיו מצוין תדיר, כגון שדה וכרם, שאין פרותיו מצויין, כי פעמים ההוצאה בהם מרבה על השבח הרי זה אבק רבית. ובנכוי הרי זה מתר. ומהם שאמרו שאפילו בשדה וכרם בנכוי אסרוה חכמים זכרונם לברכה ולא מצאו משכונה מתרת אלא משכנתא דסורא, שהיו כותבין במשלם שניא אלין תפוק ארעא דא בלא כסף. והאמת לפי הנראה מדברי הגמרא לרבנותינו ישמרם אל עם הפרושים הטובים, שכל משכונא בנכוי בין בית דירה ומרחץ שפרותיהן מצויין, וכל שכן שדה וכרם, הכל בנכוי מתר, וכן נהגו בארצנו על פיהם, והחושש לדברי גאוני עולם שהחמירו בדבר יתברך מן השמים.

ואיזהו רבית האחרת שאמרנו למעלה שאסרו זכרונם לברכה מפני הערמת רבית, כגון שאמר אדם לחברו הלויני מנה, ואמר לו מנה אין לי, חטים במנה יש לי, ונתן לו חטים במנה וחזר ולקחן ממנו בתשעים זה בודאי היה מן הדין מתר, אלא שאסרוהו חכמים מפני הערמת רבית, שהרי דבר זה נראה הוא כרבית, שזה נתן תשעים דינרין ולוקח מאה, אבל אם עבר ועשה כן מוציא ממנו כל המאה, שאפילו אבק רבית אין כאן, אלא משום גדר הוא שהחמירו חכמים בדבר. וכן מי שהיתה שדה

ממשכנת בידו לא יחזר וישכיר אותה לבעל השדה מפני הערמת רבית. וכיוצא בענינים אלו כמו שבא בגמרא (שם סח א). ואף על פי שדברים אלו אסרו משום הערמת רבית יש דברים אחרים שהן כעין רבית ממש, והתירו אותן חכמים שלא ראו לחוש בהן ולגזר כלל, וזה שהתירו שימכר אדם חובו בפחות, והתירו אותו חכמים גם כן שיתן אדם לחברו דינר שיאמר לישראל אחר שילוהו מנה. ודרך כלל אמרו זכרונם לברכה (שם סט ב), שלא אסרה תורה אלא רבית הבאה מיד לזה למלוה, והענין הוא, לפי שהתורה תבחר ברב לעולם ותניח הפרטים, על כן תזהיר ללוה ומלוה, כי כן דרכו של עולם, ואף על פי שאמרו כן והוא האמת, ראוי לכל בעל נפש להתרחק מכל ענין שיש בו הערמת רבית בכל כחו. וכל המחזר ומבקש צדדים לטל רבית מישראל סופו מתרושש, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם עא, א), שכל העוסק ברבית נכסיו מתמעטים. גם אמרו (שם עה, ב) שפרוטה של רבית, גורמת לו לאדם לאבד כמה אוצרות של ממון. ויתר רבי פרטי המצוה, בבבא מציעא פרק איזהו נשך [י"ד ס"י קסז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה והלוה ברבית האסורה מן התורה עבר על לאו, ומוציאין אותו ממנו בדינין, שיורדין בית דין לנכסיו, כדרך שיורדין בית דין לנכסים בגזלו או בנזקיו, כדעת קצת מן המפרשים או מוציאין אותה ממנו דרך כפיה כדרך שכופין לישראל שלא רצה לקים מצות עשה, כדעת קצת מרבתינו ישמרם אל. ואם הלוח ברבית האסורה מדבריהם שהוא הנקרא אבק רבית עבר על לאו דרבנן, ואין רבית זו יוצאה בדינין, אבל אם תפש הלוח מן המלוה בכדי אותה רבית אין מוציאין מידו. ואם עבר והלוה ברבית שאסרו זכרונם לברכה מפני הערמת רבית לבד, אין צריך לומר שאין מוציאין אותו מן המלוה אם לקחו שאפילו מן הלוח מוציאין אותו ונותנין אותו למלוה, מכיון שעברו והתנו ביניהם בכך, דמכיון שלא החמירו זכרונם לברכה בדבר אלא משום הערמת רבית לא חששו בדבר בדיעבד, ובדיעבד נקרא, מכיון שנתקימו הדברים בין מלוה ללוה.

שדמ. שלא נעבד בעבד עברי עבדת בזיון כמו עבדת כנעני.

שלא נעבד בעבד עברי בעבדה שיש בה בזיון גדול והכנעה שדרך לעבד כן בעבד כנעני. שנאמר (ויקרא כה לט) לא תעבד בו עבדת עבד. ואמרו זכרונם לברכה בספרא (בהר ז ב) בפרוש ענין זה. שלא יטל אחריו בלנשיא (בלונטיא) (עיין סהמצי"מ ל"ית רנז) והוא כלי של בגד קטן שעושים בני אדם לישב עליו בכל מקום שהם כשהם יגעים, ודרך העבד הנבזה שנוטל אותו כלי ומוליכו אחר אדוניו, וכמו כן אמרו (שם) ולא יטל לפניו כלים לבית המרחץ, והם

זכרונם לברכה בארו אלו המלאכות, והוא הדין שנלמד מהן לכל כיוצא בהן. נמצא, שיש לו לאדם שיתן אל לבו איזו מלאכה יצוה לעבדו עברי, וזהו מכלל מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין כב, א) כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו. ומכל מקום מה שאמר הכתוב כשכיר כתושב יהיה עמך. יש ללמד שיכול אדם לצוותו בכל הדברים שדרך בני אדם לצוות השכיר והתושב. ובאמת, השכיר שהוא אדם בן חורין, ברב איננו נשכר למלאכה בזויה, וכמו כן התושב שהוא אדם שבא לגור בארץ אחרת, ודרך של תושבים לעבד עעל הבית שהם מתגוררים עמו לרצונם, ועל כן לא יעשה עמו מלאכה בזויה ביותר, ועל כן אמר הכתוב כשכיר כתושב יהיה עמך ששני אנשים אלו, אף על פי שהם עובדים אין עבדתם עבדה ברב הפעמים. ואף על פי כן צריך העבד לנהג בעצמו מנהג עבדות ויכבד אדוניו בכל כחו, ולא יתגאה בכל זה שאמרנו.

משרשי המצוה. כדי שיתן האדם אל לבו, כי האמה שלנו היא הנכבדת מכלן, ומתוך כך יאהב אמתו ותורתו, ויתן אל לבו גם כן, כי כמו שזה העבד העברי נמכר לו מפני דחקו, כך אפשר שיקרה לקונה אותו, או לאחד מבניו אם יגרם להם החטא, ובכבדו עבדו יחשב מחשבה זו בלי ספק, ומתוך מחשבתו זאת, יזהר מחטא לשם. ועוד תועלת אחרת בדבר, שילמד האדם נפשו במדת החסד והרחמים, ויתרחק ממדת האכזריות הרעה, ובהכין נפשו אל הטובה תקבל הטוב, והשם חפץ להעניק מברכותיו אל בריותיו, כמו שכתבתי פעמים הרבה במצות הקודמות.

דיני המצוה. מה שדקדקו זכרונם לברכה פרק קמא דקדושין (כב ב), ממה שאמר הכתוב (דברים טו טז), כי טוב לו עמך, עמך במאכל ועמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי התבן. וכן אמרו זכרונם לברכה (ספרא ג) שלא ידור האדון בכרך, והעבד בכפר, שנאמר (ויקרא כה מא) "ויצא מעמך". ויתר פרטיה בספרא ובקדושין [יו"ד סימן רסז].

ונוהגת בזכרים ונקבות בזמן שהיובל נוהג. וכבר כתבתי בראש הסדר (מצוה של) באיזה זמן היובל נוהג. ואף על פי שאין ראוי לאשה שתקנה עבד מפני החשד בכלל המצוה היא מכל מקום. והעובר על מצוה זו ועבד בעבד עברי בעבדות הבזויות עבר על לאו זה, אבל מן הדומה שאין בזה חיוב מלקות, לפי שאין בו מעשה, כי בדברים יוסר עבד לעשות מלאכתו בזויה או נכבדת, וכבר כתבתי למעלה (מצוה רמא) כי כל לאו שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה, אף על פי שנעשה בו שום מעשה שאין לחיבו מלקות עליו, דלאו שאין בו מעשה נקרא מכל מקום; זה דרכי זך בעיני.

שמה. שלא נמכר עבד עברי על אבן המקח.

שלא נמכר עבד עברי כדרך שמוכרין עבדים כנעניים בהכרזה על אבן המקח, אלא בהצנע ודרך כבוד. וכן אמרו בספרא (בהר ו א) לא ימכרו ממכרת עבד, שלא ימכרם בסמטא ויעמידם על אבן המקח.

שרש מצוה זו ידוע, שאין ראוי לו לאדם להקל בכבוד חברו, אף על פי שהביאו עונותיו למכר, כי לא ידע אם אולי למחר יבוא גם הוא לכך. באור מצוה זו בקדושין [שם], ודיניה כלולים בעקרה, אין להאריך בהם.

ונוהגת בזכרים ונקבות בזמן שהיובל נוהג שאין עבד עברי נוהג, אלא בזמן היובל, כמו שכתבתי למעלה (מצוה של). והעובר על זה ומכר עבד עברי כדרך שהעבדים כנעניים נמכרים עבר על לאו, אבל מן הדומה שאין בו חיוב מלקות, לפי שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה.

שמו. שלא לעבד בעבד עברי בעבדת פרך.

שלא נעביד עבד עברי בעבדת פרך, שנאמר (ויקרא כה מג) לא תרדה בו בפרך. ואי זו עבדת פרך? ופרשו זכרונם לברכה (בספרא כאן ו), שהיא עבדה שאין לה קצבה, וכן עבדה שאין אדם צריך לה, אלא יעשנה כדי שלא יתבטל העבד, וכמו שאמרו זכרונם לברכה לא יאמר אדם לו עדר תחת הגפנים עד שאבוא, שהרי לא נתן לו קצבה, אלא יאמר לו עדר עד שעה פלונית או עד מקום פלוני. ואמרו גם כן בספרא שלא יאמר לו החם לי כוס זה והוא אינו צריך לו, וכן כל כיוצא בזה, אבל הביאו זכרונם לברכה במשל הקלה שבמלאכות והנמהרת לעשות וכל שכן האחרות. והכלל, שלא נעבידהו זולתי בהיות הצרך לנו לעשות המלאכה ההיא שנצוהו עליה. פרטי המצוה קצרים, והנה כתבתי קצתן.

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, בזמן שהיובל נוהג. ואין לחיב מלקות עליה, לפי שאפשר לעבר עליה בדבור לבד מבלי מעשה. ואף על פי שאינה נוהגת בזמן הזה לפי שאין קנין עבד עברי נוהג, מכל מקום ראוי לו לאדם להזהר בענין מצוה זו גם היום בהיות עניים בני ביתו ולהזהר בה הרבה, ויתן אל לבו כי העשר ועניות גלגל הוא שחוזר בעולם, ומהשם הוא, ויתננו לאשר ישר בעיניו כל זמן שירצה ולא יותר ואפילו רגע, שגם כי יצבר כעפר כסף ויטמנהו בקרקע ויקנה קרקעות עד אין מספר וטובה הרבה יהיה לו, הכל יאבד ממנו יחד בחטאו לשם, ואם יצדק תתקיים בו הטובה, כי כל מין במינו ידבק.

שמו. מצות עבודה בעבד כנעני לעולם.

שנעבד בעבד כנעני לעולם, כלומר, שלא נשחרר אותו לעולם ושלא יצא לחרות כי אם בשן ועין כמו שבא בכתוב (שמות כא כו כז), או בראשי אברים הדומין להם, כלומר, אברים שאינן חוזרין, כמו שבא על זה הפרוש המקבל (קידושין כד, א), שנאמר (ויקרא כה מו) לעולם בהם תעבדו. ואמרו זכרונם לברכה במסכת גטין בפרק השולח (לה, ב) אמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר "לעולם בהם תעבדו". ועבד כנעני נקרא, אחד מכל האמות שקנהו ישראל לעבדות, אבל נתיחסו כל העבדים בשם כנען, מפני שכנען נתקלל להיות עבד הוא וזרעו לעולם. ואף על פי שפרשה זו שנצטוינו בה להשתעבד בהם תדבר בכנענים, כמו שכתוב מאת הגוים אשר סביבותיכם מהם תקנו עבד ואמה, וכתוב למעלה מזה לתת לכם את ארץ כנען, ידוע לחכמים זכרונם לברכה, דלאו דוקא משפחת כנען ואשר בארצם נקראים עבדים כנענים, דהוא הדין לכל שאר האמות, שיש להם דין עבד כנעני לכל דבר.

וכן ישראל שבא על שפחה כנענית, כלומר, על אשה מן האמות שקנה אותה אחד מישראל הרי הנוולד ממנה ומישראל כעבד כנעני לכל דבר (יבמות כב א), ואפילו היא שפחתו של אותו ישראל שבא עליה, וכן אחד מן האמות שבא על שפחה כנענית שלנו הרי הבן עבד כנעני, שנאמר אשר הולידו בארצכם. אבל עבד שלנו שבא על אחת מן האמות אין הבן עבד, שהעבד אין לו יחוס. וכן גר תושב כלומר, שקבל שלא לעבד עבודה זרה והוא שוכן בארצנו שמכר עצמו לישראל הרי דינו כעבד כנעני, ואמרו זכרונם לברכה (יבמות מח ב) בענין עבד כנעני שמטפל בו אדוניו עד שנה אם רוצה לכפר בעבודה זרה ולהניחה ושימול ויטבל לשם עבדות ושיתחייב במצות שהנשים ישראליות חייבות בהן מוטב, ואם לאו אסור לנו להשהותו בבתינו יותר משנים עשר חדש, אלא מוכרים אותו מיד, ועל אלה העבדים שמלו וטבלו לשם עבדות נצטוינו לעבד בהן לעולם.

משרשי המצוה. לפי שעם ישראל הם מבחר המין האנושי ונבראו להכיר בוראם ולעבד לפניו וראוים להיות להם עבדים לשמש אותם, ואם אין להם עבדים מן האמות, על כל פנים יצטרכו להשתעבד באחיהם ולא יוכלו להשתדל בעבודתו ברוך הוא, על כן נצטוינו להחזיק באלו לתשמישנו אחר שהכשרו ונעקרה עבודה זרה מפיהם ולא יהיו למוקש בבתינו. וזהו שאמר הכתוב אחר כן ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה וגו'. כלומר, ובכן לא תצטרכו להשתעבד באחיכם, ותהיו נכונים

כלכם לעבודת השם, ואף על פי שיש במשמעות הכתוב שיבא להזהיר שלא להשתעבד בעבודת פרך בעבד עברי שבעים פנים לכתובים.

ומהיות יסוד המצוה כדי שירבו בני אדם בעבודת בוראם ברוך הוא התיירו חכמים זכרונם לברכה [לעבר] על מצוה זו בכל עת שבטול מצוה זו יהיה גורם למצוה אחרת, ואפילו בשביל מצוה דרבנן אם היא מצוה דרבים, כגון שלא היו עשרה בבית הכנסת וצריכים לשחרר העבד ולהשלים המניין (עי' ברכות מז ב). ואל יקשה עליך, ואיך נדחה מצות עשה זו דאוריתא בשביל מצוה דרבנן, כי מפני שיסוד המצוה אינו אלא כדי להרבות עבודתו ברוך הוא, אחר שבשחרורו עכשו נעשית מצוה. ועוד שגם הוא מתרבה בגופו במצות שלא היה חיב קדם השחרור כין, וזה אמרם זכרונם לברכה (שם) שמתר לשחררו, שכן קבלו הענין.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין כב, ב) שהוא קונה עצמו בכסף, ובשטר שחרור, ובראשי אברים שאינן חוזרין, והם עשרים וארבעה אברים, ואף על פי שדינו לצאת בראשי אברים שאינן חוזרין צריך גט שחרור מן האדון, וכופין את רבו לכתבו לו אחר שחסרו מאחד מעשרים וארבעה אברים הידועים. ואמרו זכרונם לברכה (גיטין מג ב) שהמוכר עבדו לגוים או לכותים או אפילו לגר תושב יצא בן חורין, וכן ישראל הדר בארץ שמכרו לישראל הדר בחוצה לארץ כדי שיוציאנו מן הארץ, יצא בן חורין. וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (שם מ, א) שאם השיאו רבו לעבד בת חורין או הניח לו תפלין בראשו או שאמר לו רבו לקרות שלשה פסוקים בספר תורה בפני הצבור, וכל כיוצא באלו הדברים שאינן חיבין בהן אלא בני חורין יצא לחרות בכך, וכופין את רבו אחר כך לכתב לו גט שחרור, ולפיכך צריך הרב להזהר שלא לעשות לו מכל אלו הדברים כלל, כדי שלא יבטל מצות עשה זה, אלא אם כן עשה כן לכבוד מצוה, כמו שפרשנו. ודיני כתיבת גט השחרור ותודתו ויתר פרטיה. בקדושין וגטין [יו"ד סימן רסז וח"מ סימן קצו].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, אף על פי שהנקבות אסורות להן לקנות עבדים מפני החשד, מכל מקום, אם קנו אותן אסור להן לשחררן, אלא ימכרו אותם. והעובר על זה ושחרר עבדו שלא לדבר מצוה כמו שאמרנו, בטל עשה זה.

שמח. שלא להניח לגוי לעבד בעבד עברי הנמכר לו.

שלא נניח הגוי השוכן בארצותינו להעביד בעבד עברי שמכר עצמו לו בעבודת פדך. שנאמר (ויקרא כה נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. ולא נאמר אחר שזה העברי, עבר על נפשו ומכר עצמו לגוי נניחנו לסבל כל עבודה. ואמרו בספרא (בהר ח ח) לא ירדנו בפרך לעיניך. אין אתה

מצוה אלא לעיניך, כלומר, שאין אנו חיבים לחזר עליו ולהכנס בבית הגוי לראות אם יעבידנו בפרך אם לא, אלא כל זמן שנראה הדבר נמנענו ממנו.

שרש מצוה זו נגלה הוא לכל רואי השמש. דיניה כלולים בעקרה.

ונוהגת בזכרים ונקבות בזמן שידנו תקיפה על האמות, שיש בנו כח עליהם לצוותם לעשות דבר או שלא לעשותו. והעובר על זה וראה הגוי מעביד הישראל בעבודת פרך, ויש כח בידו למנעו ולא מנעו עובר על לאו זה, אבל אין מלקין אותו עליו, לפי שאין בו מעשה.

שמט. שלא נשתחוה על אבן משכית אפילו לשם.

שלא נשתחוה על אבן משכית, אפילו לשם ברוך הוא, שנאמר (ויקרא כו א) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, ואבן משכית תקרא אבן מצירת (עי' סהמ"צ ל"ית יב), וכן אבני גזית מגררות במגרה בכלל אסור אבן משכית.

ומשרשי המצוה. כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ), שהוא לפי שהיו עושין כן לעבודה זרה, ישימו אבנים מצירות במלאכה נאה לפני הצלם, והיו משתחוים עליה לפניו. ואפשר לומר כן שהטעם מפני שנראה כמשתחוה לאבן עצמה, אחר שהכינוה וצירוה והיא נאה יש מקום לחשד, אבל המשתחוה על גבי בגדים נאים אין שם מקום לחשד, שהבגד דבר שהוא כלה במהרה ולא יעשנו בריה אלוהו, אבל האבן שהוא דבר קים ויש לה שר בשמים, וכמו שאמרו זכרונם לברכה בחלין (מ, א) הא דאמר להר, הא דאמר לגדא (למלאך הממונה על ההרים) דהר יפול בהם החשד, והתורה תרחיק האדם הרבה מלעשות דבר שיחשד בו, ועוד שלא יכשלו אחריו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה כב, ב) שאין חיוב מלקות בזה, אלא בפשוט ידים ורגלים, שנמצא כלו מוטל על האבן, שכן בא הפרוש המקבל שזו היא ההשתחויה האמורה בתורה, אבל בלא פשוט ידים ורגלים אין בו מלקות, אבל היו מכין העושה כן מכת מרדות. ולענין עבודה זרה אין חלוק בפשוט ידים ורגלים, אלא משעה שיכבש האדם פניו בקרקע לפניה נסקל (הוריות ד א). ומה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם הל' עבוי"ז ו, ז) שאם פרס מחצלאות על רצפת האבנים וכסה אותן מתר להשתחות עליהם, ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם), דבכל מקום הוא האסור, חוץ מן המקדש שמתר להשתחות לה' על האבנים, שנאמר לא תתנו בארצכם, בארצכם אי אתם משתחווים, אבל אתם משתחווים על האבנים המפצלות במקדש, וזה הענין לפי הדומה מן הטעם שאמרת, כי יחשדו בני אדם המשתחוה, שלא יעשה האבנים אלוה, ומפני שהבית הקדוש נבחר לעבודת השם ברוך הוא, ומפרסם לכל העולם כשמש בחצי היום שאין עבודה שם בלתי לה' לבדו אין שם מקום לחשד, אבל אם כטעם הרמב"ם זכרונו לברכה, שהוא להרחיק עבודה זרה שהיו עושין לה כן, כל שכן שהיה ראוי להרחיק כל הדומה לה ממקום המקדש שלא לפגל מחשבת המשתחוה לשם בזכרו אותם, ואולם ידעתי כי יש לרבנו טעם נכון בכל אשר יפנה, ונעלם לפעמים מחסרון הבנת השומע. ויתר פרטי המצות בגמרא מגלה (כב א) [הלכות עבודת אלילים פרק ו].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה והשתחוה על האבנים בפשוט ידים ורגלים לוקה, ושומר מצוה אשריו (משלי כט יח ושומר תורה אשרהו).

פרשת בחקתי

פרשת אם בחקתי יש בה שבע מצות עשה, וחמש מצות לא תעשה

שנ. מצות מעריך אדם שיתן דמים הקצובים בתורה.

לדון בערכי אדם, כלומר, מי שאמר ערכי עלי או ערך פלוני עלי, שיתן לכהן כפי הערך שאמר ולא פחות, כמו שבא בכתוב מפרש בזכר ונקבה ולפי חשבון השנים, שנאמר (ויקרא כז ב) איש כי יפליא נדר בערךך נפשות ליי. וענין הערכין הוא מכלל נדרי הקדש, ולפיכך חיבים עליהם משום לא יחל דברו (במדבר ל ג), ומשום לא תאחר לשלמו (דברים כג כב), ומשום ככל היוצא מפיו יעשה (במדבר ל ג).

ומשרשי המצוה. לפי שהאדם לא ישתתף בעליונים זולתי בדבור, והוא כל החלק הנכבד שבו, וזה יקרא באדם נפש חיה, כדמתרגם אונקלוס והות באדם לרוח ממללא, כי שאר חלקי הגוף מתים הם, ואם יפסיד האדם זה החלק הטוב ישאר הגוף מת וככלי אין חפץ בו, על כן נתחייב לקים דבורו במה שהוא משתמש בו בדברי שמים מכל מקום, כגון בהקדשות ובכל דברי הצדקות. וביתר כל עניני העולם, אף על פי שלא נתיחדו בהן עשה ולא צוו חכמים והזהירו כמה אזהרות שלא ישנה אדם בדבורו, גם תקנו לקלל המשנה בדבורו כל זמן שנעשה בענין מעשה, וזהו ענין מי שפרע הנזכר להם בהרבה מקומות שאמרו בו, דברים ומעות [לא] קני, אבל אמרו (בי"מ מד, א). וכו', כמו שבא בגמרא בפרק הזהב, וכבר הארכתני הרבה בשרשי שבועות ונדריים בסדר "וישמע יתרו" במצות "לא תשא" (מצוה ל).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ערכין יח, ב), ששנים אלו האמורין בערכין, כך קבלנו שהם שנים הנמנים מיום ליום. כלומר, מיום הלידה, וכל השקלים האמורים שם גם כן הם שקלי הקדש, ושקל הקדש ידענו בקבלה שהוא משקל שלש מאות ועשרים גרעיני שעורה מכסף טהור. וכבר הוסיפו חכמים עליו ועשו משקלו כמשקל המטבע הנקרא סלע בזמן בית שני, שהוא משקל שלש מאות וארבע ושמנים שעורה בינונית (כ"ה ברמב"ם שקלים א ב ג). וסלע זה, אמרו זכרונם לברכה, שהוא (ארבעה) דינרין, והדינר שש מעין, ומעה היא הנקראת בימי משה גרה, כדמתרגם אונקלוס גרה מעה, ומשקלה שש עשרה שעורות.

ומה שאמרו גם כן (שם ב, א), שאין חלוק בערכין בין יפה, או כעור, או חולה, או סומא, או גדם אלא הכל נערכין לפי השנים, כמו שצותה התורה בהן, ומה שאמרו (שם) שהדמים אינם כערכין, שהאומר, דמי פלוני עלי נותן כמה שהוא שוה, ואין משגיחין בשנים כלל, שלא צותה התורה לתת ערך לפי השנים, אלא במעריך דוקא, כמו שפרשנו. והערכין והדמים סתמן לבדק הבית ונותנין הכל לעולם בלשכה שהיתה מוכנת במקדש לקדשי בדק הבית (כ"ה ברמב"ם ערכין א י). ודין טומטום ואנדרוגינוס וגוי ועבד שהעריכו או שנערכו, ודין הגוסס שאין לו ערך ולא דמים, ודין היוצא להרג, ודין המעריך אבר אחד, ודין האומר משקלי עלי, ודין האומר, קומתי עלי או מלא קומתי עלי, והאומר הרי עלי כסף וזהב, ולא פרש מאי זה מטבע (מנחות קו ב). ודין מי שהעריך ולא השיגה ידו לפרע מה

שהעריך, כיצד מסדרין לו, וזהו שאמרו חכמים (שם כג ב) עענין זה, חיבי ערכין ודמים ממשכנין אותם, ואין מחזירין להם המשכון ביום ובלילה, ומוכרים כל הנמצא להם מן הקרקע ומן המטלטלין, אפילו כסות וכלי תשמיש, ואין צריך לומר עבדים ובהמות, ואין מוכרין להן לא כסות נשותיהם ובניהם ובנותיהם, ולא אפילו בגדים שצבעם לשמן, ולא סנדלים חדשים מכיון שלקחן לשמן קדם שהעריך, וכן המקדיש כל נכסיו לא הקדיש את אלו.

וענין הסדור הוא, שנותנין לו לזה שיש עליו ערכין או דמים, מזון שלשים יום וכסות שנים עשר חדש, וכסות הראויה לו וסנדליו ותפליו, אבל לא שאר ספרים, ומטה ומצע הוא הראויים לו, אבל לאשתו ולבניו אף על פי שהוא חייב במזונותיהם ובכסותם, אין נותנין להם מזון וכסות, וכשנותנין לו לבדו כסות שנים עשר חדש דוקא מכסות הראויה לו, אבל היה לבוש כלי משי ובגדים מזהבין מעבירין אותם מעליו, ונותנין לו כסות הראויה לאיש כמותו לחול, אבל לא לשבתות וימים טובים (ב"מ קיג ג). ואם היה אמן נותנין לו כלי אמנותו, שני כלי אמנות מכל מין ומין. כיצד? אם היה חרש נותנין לו שני מעצדות ושני מגרות. ואם היו לו כלים מרבין ממין אחד ומעטין ממין אחר אין מוכרין מן המרבה כדי לקח לו מן המועט, אלא נותנין לו שני כלים מן המרבין, וכל שיש לו מן המועט. ואם היה חמר או ספן אין נותנין לו הבהמה או הספינה, אף על פי שאין להם מזונות אלא מהם. וכן אם היה תלמיד חכם ואין לו במה שיתפרנס כי אם בשכר למודו, אמרו המפרשים שאין מניחין לו ספריו, שאין זה גם כן בכלל כלי אמנות. ומכאן יש לי ראייה, שעל התלמיד להביא ספר לרב. ויש מן המפרשים שאמרו, שאותה מסכתא שהוא לומד באותה שעה מניחין לו, ויפה אמרו, משום כבוד תורה.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם כג, א) שנשאלין על הערכין ועל הדמים כדרך שנשאלין על שאר נדרים והקדשות. ואמרו גם כן (שם כד, א) שאם היו בנכסי המעריך בהמות או עבדים ומרגליות, ואמרו התגרים אם ילקח לעבד זה כסות בשלשים דינר משביח בו יותר מששים, ואם תמתינו לבהמה זו עד חדש ימים משבחת היא כפלים בדמיה, ומרגלית זו אם מעלין אותה למקום פלוני תשוה ממון רב אין שומעין להם כלל, אלא מוכרין הכל במקומם ובשעתן שנאמר ונתן את הערכך ביום ההוא קדש ליי. ובא הפרוש עליו, שזה הכתוב מלמד על כל דבר הקדש, שאין מפרנסין אותו, ואין ממתנין להם ליום השוק, ואין מוליכין אותו ממקום למקום, וזה הכלל, שאין לך בהם אלא מקומן ושעתן בלבד. ובמה דברים אמורים? במטלטלין, אבל הקרקעות מכריזין עליהם ששים יום רצופים בקר וערב, ואחר כך מוכרין אותם.

והואיל ואתא לידן ענין סדור, נכתב כאן מה שאמרו זכרונם לברכה בענין סדור בבעל חוב בפרק המקבל שדה מחברו בבבא מציעא (ק"ג, ב), דאמרינן התם תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כדרך שמסדרין בערכין

כך מסדרין בבעל חוב, והביאו (שם) בזה הרבה קשיות ותרוצין, וסוף הענין מביא בגמרא מעשה דאליהו דאשכחיה רבה בר אבוא דהוה קאים בבית הקברות של גוים, אמר ליה מהו שיסדרו בבעל חוב? ורש"י זכרונו לברכה ואחרים גרסי מנין שיסדרו בבעל חוב, כלומר, דפשיטא ליה לרבה בר אבוא דמסדרין, אבל היה שואל מאליהו מאיזה מקרא אנו למדין אותו. ואהדר ליה אליהו דהכי הוא דגמרינן מיכה מיכה מערכין, כלומר, דכתיב גבי הלואה (ויקרא כה לה), וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו. דהינו הלואה, כדכתיב בסופיה אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו', וכתיב בערכין (שם כז ח) ואם מך הוא מערכך, ובא הפרוש המקבל (ערכין כד א) החיהו מערכך.

וגמרינן מיכה מיכה לסדר בבעל חוב כדרך שמסדרין בערכין. ואין לפקפק אחר דברי אליהו, וכן פסקו כל הגאונים ורבנו אלפסי. ואף על גב דרבי יעקב משמה דרבי פדת ורבי ירמיה משמיה דאילפא אמרו דרך פשיטות בגמרא דאין מסדרין בבעל חוב, אנו אין לנו אחר דברי אליהו פקפוק, ואף על פי שמצאנו לרבנו תם שכתב כמאן דאמר אין מסדרין וראיותיו בספרו אחרי רבים להטות (שמות כג ב). גם הרמב"ם זכרונו לברכה (בהלכות מלוה ולוה א ז) פסק כשאר הגאונים דמסדרין, ומכל מקום אף על פי כן כתב, דאין שליח בית דין מניח לבעל חוב אלא כלים שאי אפשר לו בלא הם, כגון מטה ומצע ומה שהוא לבוש, ונראה שהזקיקו לרב לומר כן, כשראה בפרק זה דמקבל גבי שליח בית דין שאמרו במשנה (שם קיג א) היו לו שני כלים נוטל אחד ומחזיר אחד, את הכר בלילה ואת המחרשה ביום, ולא מנו כלי האמנות, וזה ודאי מן הנראה שאינו הכרח גדול, דכיון דקימא לן דמסדרין בו כדרך שמסדרין בערכין שוין הם בכל דבר, ואף על גב דלא חשיב להו במשנה אין בכך כלום, דלאו כי רוכלא חשיב ותני בכל מקום. ונקט כר ומחרשה, והוא הדין לכל מה שראוי להניח לו. וכללא דמלתא, לפי הנראה והמסכם לכל גאוני העולם אשר יצא להם שם בתורה שמסדרין בבעל חוב כדרך שמסדרין בערכין בשוה, ויש להם על מה שיסמוכו מדברי הגמרא ומדאליהו זכור לטוב, כדכתבינן.

ואם תשאל והיכי מסדרין לו כסותו, והרי אמרינן בגמרא (ב"ק יא, ב) מניח ואפילו מגלימא דעל כתפיה, אפשר לומר, דלשון גזמא הוא, אי נמי מגלימא החשובה ביותר, כגון כלי משי וזהב מאותם הוא דאמרינן, שאינם בכלל הסדור. ויתר רבי דיני ערכין, מבארים במסכתא הבנויה על זה היא מסכת ערכין [ה' ערכין פ"ד].

ונוהגת מצות ערכין בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות כלומר נוהגת לענין שאם העריכו ערכן נתפס והוא קדש. ומכל מקום אמרו חכמים דבזמן הזה לכתחלה אין מעריכין, וכדאמרינן במסכת עבודה זרה פרק קמא (יג, א) אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה, ואם הקדיש או העריך או החרים בהמה תעקר, פרות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכת יוליכם לים המלח. ואי זהו עקור? נועל דלת בפניה,

והיא מתה מאליה. וזה ההקדש פרושו, הקדש דבדק הבית, דהא גבי ערכין תני ליה דסתמן נמי הוי לבדק הבית. ואף על גב דאמר שמואל בערכין (כט, א) הקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה הרי זה מחלל, והינו נמי הקדש דבדק הבית, דאלו הקדש דעניים ודאי אינו בר חלול, אלא פורעין אותו משלם, ולא דוקא דקאמר שמואל שחללו דיעבד, דהוא הדין דקסבר דמחללין אותו על שוה פרוטה לכתחלה, כדמוכח בגמרא מברר לא קשיא מידי ההיא בהא דאמרינן הכא בהמה תעקר וכו', דהכי קתני דינא, ושמואל קאמר תקנתא, והכי נראה דתוצינהו רבנו אלפסי זכרונו לברכה בהלכותיו בפרק קמא דעבודה זרה, דמייתי להו התם תרויהו בהדי הדדי.

והעובר על זה והעריך בזמן הבית ולא השלים לתת בערך הקצוב בתורה, או שלא עשה בדבר בזמן הזה מה שאמרו זכרונם לברכה מדינא לאבד הכל, או מה שאמר שמואל בתקנתא בטל עשה זה, וענשו גדול מאד, שמעל מעל בשם, ואם עברו עליו שלשה רגלים אחר שהעריך יש בדבר עוד ענש אחר שעובר משום בל תאחר. ויש שפרשו, שמיד עובר גם כן משום בל תאחר. דבכל מידי דאיהו חייב נפשיה וחזי לשלומי כצדקה וכיוצא בה לאלתר אית ביה משום בל תאחר, לאפוקי קרבן דלאו איהו חייב נפשיה, דלא עבר עלה עד שלשה רגלים, וכדברי רבי שמעון (ר"ה ד, ב) עד שלשה רגלים וחג המצות תחלה. ויש שאמרו, שאפילו בצדקה וכל שכן בשאר נדרים גם כן אין עוברין משום בל תאחר, עד שלשה רגלים, וכדאשכחן בגמרא (שם ה ב) גבי לקט שכחה ופאה, ואין מחלקין בין חייב נפשיה ללא חייב נפשיה. ומה שאמרו בגמרא בראש השנה (ו, א) וצדקה מחייב עלה, כלומד, לאלתר מחייב בה בעשה [הלכות ערכין פ"ד].

שנא. שלא נמיר הקדשים.

שלא נמיר הקדשים. כלומר בהמה שהקדישה למזבח שלא ימירוה אחר כן בבהמה אחרת, אלא תקרב היא בעצמה, ועל זה נאמר (ויקרא כז ז) לא יחליפנו ולא ימיר אתנו. ומכיון שהמירוה, כלומר, שאמרו זו תחת זו או זו תמורת זו וכיוצא בלשונות אלו, שזהו ענין התמורה (תמורה כז ב), אף על פי שאין שם מעשה יש בדבר חיוב מלקות. ואפילו היה בדבר שגגה קצת יש בו חיוב מלקות. כיצד? המתכוין לומר הרי זו תמורת עולה שיש לי ואמר תמורת שלמים שיש לי, הרי זו תמורה ולוקה. דמכל מקום מזיד הוא בתמורה. אבל אם היתה מחשבתו שמתר להמיר ודאי אינו לוקה, חדא דשוגג הוא, ועוד דלא מלקינן אלא בעדים והתראה והרי אין כאן התראה.

ואם תשאל, ולמה לוקין על התמורה, והרי הוא לאו שנתק לעשה, והוא שאם המיר יהא הוא ותמורתו קדש? כבר פרשו חכמים זכרונם לברכה טעם הדבר ואמרו (תמורה ד, ב). מפני שיש בה שני לאוין כמו שכתבתי בסדר זה (מצוה שנב), ולא אתי עשה ועקר תרי לאוי. ועוד אמרו (שם) טעם אחר, לפי שאין לאו דתמורה שוה לעשה שבה, שהצבור וכן השתפין אין עושין תמורה אם המירו, ואף על פי שהם מזהרים שלא ימירו, ומכיון שאין הלאו שוה לעשה לא נאמר בזה שיהא דינו כלאו שניתק לעשה. ואם תשאל עוד, ולמה לוקין על לאו זה, אחר שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה בדבור לבד, וכללא הוא דקימא לן, כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, התשובה כבר כתבנוה במקומות הרבה, כי בפרוש הוציאו זכרונם לברכה (שבועות כא, א) מכלל זה נשבע וממיר, ומקלל חברו בשם, שהתורה החמירה בהם הרבה, לחיב בהם מלקות, אף על פי שאין בהם מעשה.

ואל תהרהר דמשום עקימת שפתים הוא דהויא מעשה, דהא אסיקנא בגמרא בסנהדרין (סה, א), דלא הויא מעשה, אבל ודאי בלא מעשה כלל, איכא חיוב מלקות בקצת עברות, והן שלש הנזכרות, ומוציא שם רע, ועד זומם, מהם שהמלקות מפרש בתורה בהם, כגון מוציא שם רע ועד זומם, ומהם דנפיק לן מקרא כגון נשבע, כדילפינן בשבועות פרק שבועות שתיים (כא א), ומהם שאמרו קצת מפרשים משום מעשה דנפיק מיניה בסוף כגון הא דממיר, שהבהמה נעשית קדש בדבורו ונהנה ממנה מעל בה (תמורה ג ב).

שרש המצוה וקצת דיניה הכל נכתב בסדר זה במצוה הבאה [שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאפילו בזמן הזה אם עבר אדם והקדיש בהמה למזבח ואחר כך המירה בעדים והתראה חיב מלקות.

שנב. מצות הממיר בהמת קרבן בבהמה אחרת שתהינה שתיהן קדש.

להיות התמורה קדש, כלומר הממיר בהמת קרבנו בבהמה אחרת, כגון שאמר זו תהיה לקרבן תמורת זו שתהינה היא והתמורה שתיהן קדש. שנאמר (ויקרא כז י) והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. וזה הכתוב מצות עשה הוא, כלומר, שתצוה אותנו התורה להיות התמורה קדושה ולנהג קדש בשתיהן. והראיה שזה מצות עשה הוא אמרם זכרונם לברכה במסכת תמורה (ד, ב) בענין ממיר לא אתי עשה ועקר תרי לאוי כלומר,

שהמניעה בתמורה נכפלה שתי פעמים, שנאמר לא יחליפנו ולא ימיר אותנו, ולא אתי עשה דוהיה הוא ותמורתו ועקר תרי לאוין אלו. הנה התבאר מה שרצינו דמצות עשה הוא.

משרשי המצוה שרצה השם ברוך הוא להטיל מורא בלב בני אדם בכל עניני הקדש, וכמו שכתבתי בבנין הבית הקדוש וכליו בסדר ויקחו לי תרומה (מצוה צה) במצוה זו, שם תראה על צד הפשט כונתנו בחמר הגדול הראוי לנו לנהג בקדש, ועל כן כדי לקבע בלבנו מוראת ענין הקדש צוה הכתוב לבל נשנה הדברים, אלא מכיון שנתקדשה הבהמה תהיה בקדשתה לעולם, ולא נחשב להפקיעה מקדשתה ולהחליפה בבהמה אחרת, ואם יוציא הדבר מפיו שתהפך מחשבתו וכל מעשהו ותהיינה שתיהן קדש, כי הוא בא במעשיו להפקיע קדשה, ותהיה להפך, שתתפשט יותר ותתפשט הכל. והרמב"ם זכרונו לברכה (הל, תמורה פ"ד הי"ג) כתב בטעם מצוה זו, ובמה שנצטוינו להוסיף חמש בפדיון הקדש, שירדה התורה לסוף מחשבת האדם ויצרו רע, שטבעו להרבות קניניו ולחוס על ממונו, ואף על פי שנדר והקדיש, אפשר שיחזור בו וינחם וירצה לפדותו בפחות משויו לפיכך יוסיף חמש. וכמו כן יחליף בהמה שהקדיש בפחותה ממנה, ואם יתן לו רשות להחליף רע בטוב יחליף טוב ברע, ולפיכך סתם הכתוב הדלת בפניו. ועוד האריך בענין זה וכתב, אף על פי שכל חקי התורה גזרות הן, ראוי אתה להתבונן בהן, (על) [וכל] שאתה יכול ליתן בו טעם תן. ויזכר הרב לטובה שסיע ידי עם דבריו במלאכתי זאת.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם יז א) הממיר בכלאים או בטרפיפה ויוצא דופן או בטומטום ואנדרוגינוס אין הקדשה חלה עליהם, והרי זה כמי שהמיר בגמל או בחמור, לפי שאין במינן קרבן, ולפיכך אינו לוקה. ובהמה בעלת מום עושה תמורה, לפי שיש במינה קרבן. וכמו שאמרו (שם טא), שאין אדם ממיר בהמתו בקרבן שאינו שלו, אבל אם אמר בעל הקרבן כל הרוצה להמיר ימיר, ממיר בה כל אדם. והממיר בקר בצאן או צאן בבקר או כבשים בעזים או עזים בכבשים או נקבות בזכרים או זכרים בנקבות, או שהמיר בהמה אחת במאה או מאה באחת, בין בבת אחת בין בזו אחר זו הרי אלו תמורה, ולוקה כחשבון הבהמות שהמיר. ואין התמורה עושה תמורה, ולא ולד בהמת הקדש עושה תמורה, שנאמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש. ודקדקו זכרונם לברכה (שם יג א) עם הפרוש המקבל, הוא ולא ולדו, ותמורתו ולא תמורת תמורתו. אבל הממיר בבהמה וחזר והמיר בה אפילו אלף פעמים כלן תמורה, ולוקה על כל אחת. והעופות והמנחות אינם עושין תמורה, שלא נאמר בכתוב אלא בהמה. ואין קדשי גויים עושין תמורה מן התורה, אבל מדרבנן גוי שהמיר מומר (רמב"ם תמורה א ו). והכל ממירין, אחד אנשים ואחד נשים, לא שאדם רשאי להמיר, אלא שאם המיר מומר, וסופג את הארבעים. ומה שאמרו כיצד דין התמורה לקרב. ודין ולדותיה וולדי ולדות, ויתר פרטיה, מבארין במסכת תמורה [ה' תמורה פ"א].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה והמיר ולא
נהג קדשה בשתי הבהמות, כלומר, בראשונה ובתמורתה בטל עשה מלבד
הענש שיש בדבר שמועל שקדש.

שנג. מצות מעריך בהמה שיתן כפי שיעריכנה הכהן.

לדון בדין ערכי בהמה כמו שצותנו התורה עליו, שנאמר (ויקרא כז יא יב)
והעמיד את הבהמה לפני הכהן והעריך הכהן אותה. ולתת כפי הערך
שיעריכנה הכהן ולא פחת, שאין לפחות ולשקר במה שאדם פותח פיו
לשמים, ואפילו בדברי הדיוט אסור לשקר, כמו שפרשתי למעלה (מצוה שג).

ומשרשי המצוה. מה שכתבתי בדין ערכי אדם בראש הסדר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (תמורה לב, ב) שהמקדיש בהמה
תמימה למזבח ונפל בה מום ונפסלה, הרי זו נערכת ונפדת, ויביא בהמה
אחרת קרבן תחתיה, ועל זה נאמר ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו
ממנה קרבן ליי והעמיד את הבהמה וגוי, שכן בא על זה הפרוש המקבל
שהוציאה הכתוב בלשון טמאה, ובין שהקדיש אדם בהמה טהורה למזבח
ונפל בה מום, כמו שאמרנו, או טמאה לבדק הבית צריכה העמדה לפני
הכהן, שנאמר והעמיד את הבהמה לפני הכהן, והוא מעריך אותה. ואם
מתה קדם שתערך ותפדה אין מעריכין ולא פודין אותה אחר שמתה. ואם
שחט בה שנים או רב שנים, אף על פי שהיא כמתה לענין שחיטה כדקימא
לן (חולין כח, א) שכן נצטוה משה על רב אחד בעוף ורב שנים בבהמה, הרי
היא כחיה לענין ערכין, ומביאה לפני הכהן ומעריכה. ויתר פרטיה
במקומות מתמורה ומעילה [הלכות ערכין פרק ד].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית. אבל בזמן הזה אמרו
חכמים זכרונם לברכה (ע"ז יג, א) שאין מקדישין ואין מעריכין ואין
מחרימין, ואם הקדיש או העריך או החרים מן הדין הוא שהבהמה
תעקר, ופרות כסות וכלים ירקבו, אבל אם רוצה בתקנתן עבד להו
כדשמואל דאמר הקדש שוה מנה שחללו על שוה פרוטה מחלל,
כדכתיבנא. וכיון שכן, יש לנו לכתב, שאין דין העמדה לפני הכהן נוהג
עכשו כלל, אבל מכל מקום דין ערכי בהמה נוהג לענין, שמי שעבר והעריך
בהמה בזמן הזה שצריך לעשות בדבר מה שצונו חכמים, ומכיון
דבדיעבד צריכין אנו תקנה בדבר אפילו בזמן הזה יש לי למנותה היא וכל
כיוצא בה בכלל המצות הנוהגות בזמן הזה.

שנד. מצות מעריך בתים שיתן כערך שיעריכנה הכהן ותוספת חמש.

לדון בערכי בתים. כלומר, מי שהקדיש ביתו ורוצה לפדותו מיד הקדש, הוא או אשתו או יורשיו שמעריך אותו הכהן, ונותן לו כפי הערך שיאמר הוא, ועוד חמש, כמו שכתוב (ויקרא כז יד) ואיש כי יקדיש את ביתו קדש וגו'.

משרשי המצוה. מה שכתבתי בתמורה בסדר זה (מצוה שנב), כי האל רצה לטובתנו לתת מוראת הקדש בלב בני אדם. ואף פי שהיה מחסדיו הרבים לתת להם מקום לפדותן, רצה שיוסיפו חמש בפדיון כדי להתרחק שלא לפחת מדמי ההקדש כלום. ואף על פי שבשדה מקנה אין בו חמש, לפי שאינו מצוי שיקדיש אדם שדה מקנתו שחביבה עליו ביותר, מכיון שקנאה במעותיו לא תקפיד הכתוב לעולם במה שאינו מצוי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם ערכין ה א), שהמקדיש ביתו וכן בהמה טמאה או מטלטלין שכל אלו נערכין בשוייהן, בין טוב בין רע. וכשבאין הכהנים להעריך אותן כופין הבעלים לפתח ראשון ולומר בכך וכך אני נוטלה לעצמי והדמים נופלין לבדק הבית, אבל בזמן הזה אמרו זכרונם לברכה (ע"ז יג א) שאין מקדישין, ונראה ודאי, שאם עבר והקדיש בתו בזמן הזה לבדק הבית שמעריכין אותה בשויה ועביד כתקנתא דשמואל, או משליך כל שויה לים המלח. ובין שהיה הבית בערי חומה, בין שהיה בערי החצרים לעולם יכולים הבעלים או יורשים לגאל אותם מיד ההקדש, אבל גאלו אדם אחר, אם היה בבתי ערי חומה וקם ביד הגואל שנים עשר חדש נחלט, ואם היה בבתי החצרים והגיע יובל והוא ביד הגואל חוזר לבעליו ביובל, וממה שאמר הכתוב כי יקדיש את ביתו, ולא אמר בית, דקדקו זכרונם לברכה (ב"ק סט, ב) מה ביתו ברשותו, אף כל דבר שאדם רוצה להקדיש צריך שיהא ברשותו, אבל אם אינו ברשותו אף על פי שהוא שלו אינו יכול להקדישו. וכן אמרו זכרונם לברכה (שם סח ב) גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדיש, זה לפי שאינו שלו, וזה לפי שאינו ברשותו. ודוקא במטלטלין, אבל קרקע בחזקת בעליה עומדת, ואפילו מטלטלין שהפקידן כל שיכול להוציאן בדינין יכול להקדישן. ויתר פרטיה, עמסכת ערכין [שם].

ונוהגת בזמן שהיובל נוהג, שאין דין ערכי בתים נוהג כלומר להקדיש בית לכתחלה, אלא בזמן שהיובל נוהג. והעובר על זה והקדיש ביתו ולא

נתן הערך בזמן הבית כמשפט הכתוב בפרשה, או שלא תקן הדבר בזמן הזה כמו שאמרנו, בטל עשה, ועוד יש לו ענש שמועל בהקדש (טקדש).

שנה. מצות מעריך שדה שיתן כערך הקצוב בפרשה.

לדון בדין ערכי שדות. כלומר, המקדיש שדהו ורצה לפדותה שיתן בערך הקצוב בפרשה זרע חמר שעורים בחמשים שקל כסף לכל שני היובל שהם תשע וארבעים שנה, ולפי החשבון מכון יהיה ערך שדה הראוי לזרוע חמר שעורים סלע ופנדיון לשנה, לפי שהשקל האמור בתורה הוא נקרא סלע סתם בלשון חכמים, והגרה האמורה בתורה היא המעה בדברי חכמים. והוסיפו חכמים על השקל הנקרא סלע כמו שאמרנו שתות. והסלע זה שוה ארבעה דינרין, והדינר שש מעין, והמעה שני פנדיונין, נמצא לכל שנה, סלע ופנדיון, שאף על פי שהסלע שמנה וארבעים פנדיונין לפי חשבוננו זה, מכל מקום הרוצה לקח סלע מן השלחני, תשעה ואדבעים פנדיונין הוא צריך לתת כדי שירויה בו השלחני פנדיון אחד, ואחר שהוא צריך לתת תשעה וארבעים פנדיונין כפי החשבון שיקחם המקדיש מן השלחני מחשבין לו שיד ההקדש על העליונה לעולם. ואחד המקדיש שדה טובה שאין בכל ארץ ישראל כמותה, או שדה רעה שאין כמותה לרע כזה מעריכין אותה, שלא רצה הכתוב לחלק בענין זה, והשוה כל הקרקעות לערך אחד (ערכין יד א).

ואחר שפרשנו השקלים, ראוי שנפרש החמר כמה הוא. דע, שהחמר הוא מדה אחת שנקראת כר והכר הוא שני לתכים, והלתך חמש עשרה סאין נמצא החמר שלשים סאין, שהן עשר איפות, שהאיפה שלש סאין. ידוע הדבר וכבר ידענו גם כן מדברי רבותינו זכרונם לברכה (עירובין כג ב), שמקום שיש בו חמשים אמה על חמשים אמה הוא בית סאה, כלומר, שהוא מזרע סאה שעורים, והן אלפים וחמש מאות בתשברת. נמצא שמקום הראוי לזרע חמר שעורים, שהוא שלשים סאין יש בו חמשה ושבעים אלף אמה בתשברת.

וכיצד דרך החשבון בערכי שדות? שדה אחזה חלוק בענינו משדה מקנה, וכשמודדין אותה אין מודדין בה, אלא מקומות הראויים לזריעה, וערכה הוא הקצוב בתורה זרע חמר שעורים בחמשים שקל כסף, כמו שבארנו בין יפה בין רעה, ומוסיף חמש על הערך הזה הקצוב. וכלל זה יהיה בידך בכל חמש האמור בתורה, שהוא רביע הקרון, כדי שיהא הקרון עם החמש הנוסף עליו הכל חמשה. ואם כל השדה שהקדיש אינה ראויה

לזריעה כלל פודין אותה בשויה. ואי זו היא הנקראת שדה אחזה? זו, שדה שירשה אדם ממורישיו, ושדה מקנה הוא שדה שלקחה אדם משלו, או שזכה בה בשום צד שלא מחמת ירשה.

ודין המקדיש שדה מקנתו ששמין אותה בשויה רואין כמה שוה עד שנת היובל, ואם פדאה המקדיש אינו מוסיף בה חמש, ופדיונה לבדק הבית כשאר ערכין ודמים (ערכין כד א), וכשיגיע היובל תחזור השדה לבעלים שמכרוה בין שנפדית מיד הגזבר על ידי שום אדם ויוציאה מתחת ידו, בין שלא נפדית ויצאה מיד הקדש חוזר לעולם לאשר לו אחזת הארץ ואינה יוצאה לכהנים, לפי שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, וזה הקרקע לא היה ללוקח כי אם עד שנת היובל, ולא כן שדה אחזה, שאם הגיע היובל ולא פדאוה הבעלים מיד הקדש או מיד אחר שקנאה מן ההקדש הכהנים נותנין דמיה, לפי שאין הקדש יוצא בלא פדיון, והיא אחזה להם לעולם, ואותן הדמים נופלין להקדש בדק הבית. וכל שדה ששמין אותה להקדש למכר אותה בדמיה מכריזין עליה ששים יום בבקר ובערב, שהוא שעה שהפועלים נכנסין למלאכתן ויוצאין, כדי שישמעו הכל בדבר, ומסמנין מצרניה ואומרים כך היא יפה ובכך היא שומה, וכל הרוצה לקח יבא ויקח (שם כא ב). ויתר פרטיה, מבארים במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת ערכין [שם].

ונוהגת בזכרים ונקבות בזמן שהיובל נוהג, אבל בזמן הזה כבר אמרו חכמים, שאין מקדישין ולא מחרימין ולא מעריכין, כמו שכתבנו למעלה (מצוה של). ומכל מקום אם עבר והקדיש קרקע עכשו לבדק הבית אפשר ליה בתקנה כדשמואל, שמחללו על שוה פרוטה או יותר ומשליכם לים המלח, ואם אינו רוצה בתקנה זו נראה ודאי שיש לו להעריכו כמשפט שכתבנו ומשליך הדמים לים המלח, כדי שלא יבא למכשול לו או לבניו, מוטב יאבדו ואל יכשלו בהם בני אדם, משיניחם בקרן זוית לבדק הבית, כי לעתיד לא נחסר ממון לחזק את בית אלהינו.

שנו. שלא לשנות הקדשים מקרבן לקרבן.

שלא לשנות הקדשים מקרבן לקרבן, כגון שנחזיר השלמים אשם, או האשם שנחזירוהו חטאת בזה והדומה לו יש בו לאו, ועל דבר זה נאמר בכאן בבכור (ויקרא כז ב), לא יקדיש איש אתו, כלומר שלא יעשה הבכור, לא עולה ולא שלמים ולא קרבן אחר. ובאה הקבלה דלאו דוקא בבכור הקפיד הכתוב, דהוא הדין לכל הקדש מזבח, שכן אמרו בספרא (כאן ח א) אין לי אלא בכור, מנין לכל הקדשים שאין משנין אותן מקדשה לקדשה? תלמוד לומר, בבהמה לא יקדיש אתו, ירמוז בכל בהמה קדושה בין

בקדושה לקדשי מזבח או אפילו לבדק הבית שאין משנין אותה מקדשתה, ועל הכל נאמר לא יקדיש איש אתו, אבל ינח כמות שהוא.

משרשי המצוה. מה שכתבתי למעלה במצות התמורה (מצוה שנג), כי כל זה למוראת הקדש.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (תמורה פ"ד הי"א), שאם הקדיש לבדק ההיכל לא ישנה לבדק מזבח, וכן כל כיוצא בזה. ועוד אמרו (תמורה כה א) גם כן שאין מערימין על בהמת ההקדש להקדיש עברה קדשה אחרת, אלא הרי הוא בקדשת אמו, שולדות קדשים ממעי אמן הן קדושים, מה שאין כן בבכור, שהבכור ביציאתו הוא מתקדש, דבפטר רחם תלה הכתוב, ולפיכך אפשר להערים על הבכור קדם שנולד להקדישו קדשה אחרת, ועל זה נאמר אשר יבכר ליי לא יקדיש איש אתו, משיבכר אי אתה מקדישו, אבל אתה מקדישו בבטן, ולפיכך מי שאמר, אם תלד זכר המבכרת הרי הוא עולה יקריב אותו לעולה, אבל אינו יכול לעשותו זבחי שלמים, לפי שאינו יכול להפקיעו מקדשתו, דקדשת השלמים למטה היא מן הבכור, שהבכור נאכל לכהנים לבד, והשלמים לכל אדם. ויתר פרטיה בפרק חמישי מתמורה [שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאפילו בזמן הזה שאין מקדישין, מי שעבר והקדיש בהמה להקדש אחד אינו יכול לשנותה להקדש אחר. והעובר על זה ושנה אותה מקדשה לקדשה, כגון שהקדישה לשלמים ואחר כך אמר שתהא קדושה לעולה או לקרבן אחר, עבר על לאו זה ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה.

שנז. מצות דין מחרים מנכסיו שהוא לכהנים.

לדון בדיני חרמים. כלומר, שכל מי שהחרים דבר מנכסיו סתם, כגון שאמר דבר פלוני ממה שיש לי יהי חרם, שינתן אותו דבר לכהן, שנאמר (ויקרא כז כח) אך כל חרם אשר יחרים איש וגו', אלא אם כן אמר בפרוש שהחרם יהיה ליי, או לבדק הבית, שכך אמרו זכרונם לברכה (ערכין כח, ב) סתם חרמים לכהנים, וראיתם ממה שכתוב בפרוש בפרשה כשדה החרם לכהן תהיה אחזתו.

משרשי המצוה. לפי שישראל הוא העם אשר בחר האל מכל שאר העמים לעבודתו ולהכיר שמו, והם אינם תחת ממשלת מזלות אשר חלק השם לכל שאר העמים, אבל הם תחת ידו של הקדוש ברוך הוא מבלי

אמצעות מלאך ומזל, וכמו שכתוב (דברים לב ט) כי חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו. וכמו שאתה מוצא כשגאלם ממצרים, שהיה נס כולל כל האמה, שהוא בעצמו ובכבודו הוציאם משם, כמו שדרשו זכרונם לברכה (שמות יב יב) ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, והכיתי כל בכור אני ולא שרף וגוי'. כמו שבא בהגדה. ולכן בכל עת היות ישראל מחזיקים בתורתו ומתעטרים בעבודתו, לא תנוח בהם רק טובה, ושפע ברכה ורוח נדיבה וטהורה תסמכם, וההפך והיא המארה והחרם על אויביהם ושונאיהם. ועל כן כי יקצר רוח אחד מהם ויוציא מפיו לשון קללה וחרם על ממונו וקרקותיו, שהם תחת הברכה הודיעו הכתוב שאי אפשר לו להוציא מרשות המבורך לרשות אחר, לפי שכל אשר לישראל, שהם חלק השם לו הוא, ומה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פח ב), אבל מכל מקום, אחר שידענו באמת כי כונת המחרים להוציא אותו הדבר מרשותו ראוי להשלים חפצו וישוב לרשות אדניו ויהיה קדש.

זזה שאמר הכתוב בסמוך (ויקרא כז כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת, שענינו על דרך הפשט, שהמחרים מן האדם שאינו שלו, כגון הנלחמים על אויביהם שנודרים נדר אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כא ב). שימותו, כי שאר האמות אינם בתוך מעין הברכות, כמו שאמרנו, ולשון חרם נתפס עליהן ופועל בהם, וכן פרש הכתוב הזה (הרמב"ן) הרמב"ם זכרונם לברכה (עה"ת בחוקותי כז כט) על צד הפשט. ואף על פי שיש בכתוב מדרשות רבים שבעים פנים לתורה, וכלם נכוחים למבין. ומזה השרש הוא מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כח א), שכל אשר ללויים ולכהנים, בין קרקע בין מטלטלין, אין מחרימין אותם. כלומר, שאפילו אמר הכהן או הלוי על שדהו שיהא חרם אין נתפס בו כלל, כי הוא כשוכן בית אדונו מקום הברכה והחסד והטוב, וכל יש לו להשם הוא, ובתוך הברכה, אין מקום לחרם חלילה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ב) מה בין חרמי כהנים לחרמי שמים? שחרמי שמים הקדש, ונפדין בשוייהן, ויפלו הדמים לבדק הבית, ויצאו הנכסים לחלין. וחרמי הכהנים כלומר, חרם סתם שהוא לכהנים אין להם פדיון לעולם, אלא נתנין לכהנים כתרומה. ועל חרם כהנים נאמר לא ימכר ולא יגאל. לא ימכר לאחר ולא יגאל לבעלים. ואחד המחרים קרקע או מטלטלין נתנין לכהנים שבאותו משמר בשעה שמחרים, וחרמי כהנים כל זמן שהם בבית הבעלים הרי הם הקדש לכל דבריהם, שנאמר (במדבר יח יד) כל חרם קדש קדשים הוא לוי. נתנם לכהן הרי הן כחלין לכל דבריהם. שנאמר (שם) כל חרם בישראל לך יהיה, ושדה חרמו של כהן אינה חוזרת לבעלים הראשונים לעולם. ויתר פרטיה, בפרק שמיני מערכין וראשון מנדרים [ה' ערכין פ"ו].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, אבל בזמן הזה כבר אמרנו במצוה הראשונה שבסדר זה (מצוה שט) שאין מחרימין, אבל אם עבר והחרים בזמן הזה כתב הרמב"ם זכרונם לברכה (ערכין ח יא), שאם החרים בחוצה לארץ

מטלטלין סתם או קרקע לכהנים בפרוש, שהם נתנין לכהנים הנמצאים באותו מקום, שהקרקע שבחוצה לארץ דינו כמטלטלין לענין זה, אבל אם החרים קרקע בארץ ישראל אינה חרם, שאין שדה חרמים נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג. והעובר על זה והחרים מנכסיו ולא נתנם לכהן או לבדק הבית באותן צדדין שפרשנו שנתנין לבדק הבית בטל עשה זה, וענשו גדול מאד שמועל בקדש.

שנח. שלא ימכר קרקע שהחרימו אותה בעלים אלא תנתן לכהנים.

שלא ימכר שדה החרם. וכן כל שאר קרקעות, והוא הדין למטלטלין שהחרימו אותן בעליהם, אלא ינתנו לכהנים שעאותו משמר, כמו שנכתב בסדר זה (מצוה שנה) במצות מעשר בהמה. ואפילו לגזבר ההקדש אסור לבעלים למכרו, אלא זוכה בו בלא כלום, כי השם זכה החרמים לכהנים, וזה יהיה בסתם חרמים כמו שאמרנו למעלה, דקימא לן כמאן דאמר, סתם חרמין לכהנים. כלומר מי שהחרים ולא פרש למי, שאלו מחרים בפרוש לבדק הבית לא זכו בהם הכהנים. ועל חרמי כהנים נאמר כאן, כל חרם לא ימכר, אבל הכהנים ודאי מוכרים אותם כרצונם, שחרמי כהנים אחר שיצאו מיד הבעלים שהחרימום והגיעו ליד הכהנים הרי הן כחלין לכל דבריהם, שנאמר (במדבר יח יד) כל חרם בישראל לך יהיה. אבל בעוד שהם תחת ידי הבעלים נאמר עליהם כל חרם קדש קדשים ליי.

ושרש המצוה וכל ענינה, כתוב למעלה (מצוה שנה), עין שם כי קרוב הוא [שם].

שנט. שלא יגאל שדה החרם.

שלא יגאל שדה החרם, והוא הדין לכל שאר קרקעות ומטלטלין המחרמין שאין להם פדיון, אלא נתנין לכהנים והם עושין בהם כל חפצם, ועל זה נאמר, כל חרם ולא יגאל. ואמרו בספרא (יב ד), לא ימכר לאחר, ולא יגאל לבעלים.

משרשי המצוה. כתוב למעלה (מצוה שנה).

מדיני המצוה. מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ערכין פ"ו ה"ד), שהמחרים לשמים הקדיש, אבל נפדה הוא בשויו, ויפלו הדמים לבדק הבית, ויצאו הנכסים לחלין, אבל חרמי כהנים אין להם פדיון לעולם, אלא הרי הם לכהנים ולזרעם לעולם. וכהן שזכה בשדה חרמים ומכרו חוזרת לו או לזרעו ביובל, שנאמר לכהן תהיה אחזתו. מלמד ששדה חרמו לו כשדה אחזתו לישראל. ויתר פרטיה וכל ענינה הכל כמו שכתבתי למעלה (מצוה שני), ומתבאר הכל במסכת ערכין. ואין ספק כי שני לאוין אלו, שהן לא ימכר ולא יגאל, נוהגין היום, וכמו שכתבתי למעלה לדעת הרמב"ם זכרונם לברכה, שהמחרים בזמן הזה קרקע או מטלטלין בחוצה לארץ שנתן לכהנים, ואף על פי שאינו נוהג שדה חרמין בארץ אלא בזמן שהיובל נוהג, כך כתב הרמב"ם זכרונם לברכה בספר הפלאה (שם ח"א יב).

ש. מצות מעשר בהמה טהורה בכל שנה.

לעשר כל הבהמות טהורות שהן בקר וצאן ועזים (בכורות נג א) הנולדים בעדרינו בכל שנה ושנה, ולהביא המעשר לירושלים ולאכלו שם, אחר שיהיה קרב החלב והדם במזבח (זבחים נו ב). שנאמר (ויקרא כז לב) וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש לה'. ואמרו זכרונם לברכה בבכורות (נח, ב) כיצד מעשרין? כונסין לדיר ועושה להם פתח קטן כדי שלא יהיו שנים יכולים לצאת כאחד, ומעמיד אמותיהן מבחוץ והן גועות, כדי שישמעו הטלאים קולם ויצאו מן הדיר לקראתם מעצמם ולא מכח אחר, ומונה אותן בשבט, אחד שנים שלשה ארבעה וכן עד עשרה, והיוצא עשירי סוקרו בסקרא ואומר הרי זה מעשר.

משרשי המצוה. שהאל ברוך הוא בחר בעם ישראל וחפץ למען צדקו להיות כלם עוסקי תורתו ויודעי שמו, ובחכמתו משכם במצוה זו למען ילמדו יקחו מוסר, כי יודע אלקים שרב בני אדם נמשכים אחר החמר הפחות, בשגם הוא בשר, ולא יתנו נפשם בעמל התורה ובעסקה תמיד, על כן סבב בתבונתו ונתן להם מקום שידעו הכל דברי תורתו על כל פנים, שאין ספק כי כל אדם נמשך לקבע דירתו במקום שממונו שם. ולכן בהעלות כל איש מעשר כל בקר וצאן שלו שנה שנה במקום שעסק החכמה והתורה שם והיא ירושלים, ששם הסנהדרין יודעי דעת ומביני מדע, וכמו כן נעלה לשם מעשר תבואתנו בארבע שני השמטה, כמו שידוע שמעשר שני נאכל שם, וכן נטע רבעי שנאכל שם, על כל פנים או ילך שם בעל הממון עצמו ללמד תורה, או ישלח שם אחד מבניו שילמד שם ויהיה נזון באותן פירות.

ומתוך כך יהיה בכל בית ובית מכל ישראל איש חכם יודע התורה, אשר ילמד בחכמתו כל בית אביו, ובכך תמלא הארץ דעה את השם, כי אם חכם אחד לבד יהיה בעיר או אפילו עשרה יהיו הרבה מבני אדם שבעיר וכל שכן הנשים והילדים שלא יבואו לפניהם כי אם פעם אחת בשנה, או אפילו ישמעו דבריהם פעם אחת בשבוע, ילכו לביתם וישליכו כל דברי החכם אחרי גוס, אבל בהיות המלמד בכל בית ובית שוכן שם ערב ובקר וצהרים ויזהירם תמיד, אז יהיו כלם אנשים ונשים וילדים מזהרין ועומדים, ולא ימצא ביניהם שום דבר חטא ועון, ועל ידי זה יזכו למה שכתוב (ויקרא כו יא יב) ונתתי משכני בתוכם. (ירמיה יא ד) והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם נג א), שאין מעשרין מן הבקר על הצאן, ולא מן הצאן על הבקר, אבל מעשרין מן הצאן על העזים, ומן העזים על הצאן, ששניהם הוציאם הכתוב בלשון צאן וכמין אחד נחשבין. ואין מעשרין מן הנולד בשנה זו לשנה אחרת, כמו שאין מעשרין בזרע הארץ מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש, שנאמר בה (דברים יד כב) היוצא השדה שנה שנה. אבל מכל מקום אם עבר ועשר מן הבהמה ומן הזרעים הישנים על החדשים או מן החדשים על הישנים, כתב הרמב"ם זכרונם לברכה (הל' בכורות ז ה), שיראה לו שהן מעשר מפני חמרת מעשר, שהרי לא כתיב שנה שנה אלא בזרע הארץ, ודי לנו שנלמד ממנו להיות מעשר בהמה כמוהו לענין לכתחלה, אבל לא דיעבד.

וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (שם גו ב), שאין הטלאים הנולדים כמו הטבל שאסור לאכל ממנו עד שיתעשר, אלא מתר לאכל ולשחט מן הטלאים כל מה שירצה, וכשיגיעו הזמנים שקבעו חכמים לעשר והם נקראין גודן מעשר בהמה, יעשר אותן הנמצאים לו. ומשהגיעו אותם זמנים אסור לו למכר ולשחט עד שיעשר אותם, ואם עבר ושחט הרי זה מתר.

ושלשה זמנים הם שקבעו זכרונם לברכה בזה ואלו הן, יום אחרון של חדש אדר, ויום שלשים וחמשה מספירת העומר, ויום אחרון מחדש אלול, ולמה קבעו זמנים אלו שהם סמוכים למועדים? כדי שיהיו בהמות מצויות לעולי רגלים, שאף על פי שמתר למכר קדם מעשר כמו שאמרנו, מכל מקום נמנעים היו מלמכר עד שיעשרו אותן כדי שיעשו בהן מצוה. ודין המונה אותם וטעה במנינו וקרא לשמיני עשירי או לשנים עשר עשירי, שלא נתקדשו, ואם טעה בתשיעי ואחד עשר וקראן עשירי נתקדשו מפני שהם סמוכים לעשירי, ודבר זה מפי הקבלה ידענוהו (שם כג א). ומה שאמרו (בי"מ ב) שכל בהמה שהיא ספק אם בת מעשר היא או אינה בת מעשר הרי היא פטורה מן המעשר. והכל נכנסין לדיר להתעשר, בין תמימים בין בעלי מומין, חוץ מן הכלאים והטרפה ומחסר זמן, וכן היתום שמתה אמו או שנשחטה עם לדתו, ודברים אלו מפי השמועה

ידענום (שם נו א). ויתר פרטיה, בפרק אחרון מבכורות [הלכות בכורות פרק ו יד].

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (סהמ"צ עשין סח), שמצוה זו נוהגת בזכרים ונקבות, בין בישראלים בין בכהנים ולוים, ובארץ ובחוצה לארץ, בין בפני הבית ושלא בפני הבית, וזהו דין תורה, ואולם בגזרה מדרבנן, כדי שלא יאכל שלא במום, אחר שאין לנו מקדש, ונמצא בא לידי אסור גדול, שהוא שוחט קדשים בחוץ, אמרו זכרונם לברכה שאינו נוהג אלא בפני הבית, וכשיהיה שם מקדש בנוי נוהג בארץ ובחוצה לארץ, עד כאן לשונו. ועוד כתב במקום אחר, שאם עבר ועשה בזמן הזה הרי זה מעשר ויאכל במומו בכל מקום, כי הוא כחלין גמורים. והתמים שנאכל בירושלים בזמן הבית דינו שיאכל לבעלים כלו כפסח, חוץ מן האמורין והדם שהוא קרב, כמו שאמרנו למעלה.

שסא. שלא למכר מעשר בהמה אלא יאכל בירושלים.

שלא למכר מעשר בהמה בשום צד, אלא יאכלוהו בעליו או מי שירצו הם בירושלים, ועל זה נאמר כאן במעשר בהמה (ויקרא כז לג) לא יגאל. ואמרו בספרא (יג ד), במעשר הוא אומר לא יגאל, אינו נמכר לא חי ולא שחוט ולא תמים ולא בעל מום. ולשון גאלה ישמש כאן בלשון מכירה, לפי שהגאלה מעין מכירה היא, שהאדם נותן דמים ולוקח קרקע.

משרשי המצוה. מה שכתבתי בסדר זה במצות מעשר בקר וצאן (מצוה שס), ומן הטעם ההוא שתראה שם נצטוינו שלא למכר המעשר בשום צד, אלא יאכלעל כל פנים בירושלים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (זבחים נו ב), שמעשר בהמה היה נאכל כלו לבעלים בירושלים, ואין לכהנים בהם כלום, אבל היה נשחט בעזרה ומקרבין אמוריו וזורקין דמו זריקה אחת כנגד היסוד. ואם נפל בו מום נאכל בכל מקום. אבל אסרו חכמים למכרו בכל מקום, ואפילו הוא בעל מום, ואפילו שחוט אסור למכרו, גזרה שמא ימכרנו חי (בכילות לא ב), ולפיכך אמרו שאין שוקלין ממנו מנה כנגד מנה, מפני שנראה כמוכר, ואף על פי שדבר זה התר לעשות אפילו בבכור תמים, שאמרו זכרונם לברכה (שם א), כהנים שנמנו על הבכור מתרין לשקל מנה כנגד מנה. ומה שאמרו זכרונם לברכה, שמעשר בהמה שנשחט מתר למכר חלבו וגידיו ועורו ועצמותיו, שלא אסרו למכר אלא בשרו בלבד, ואם היו

העצמות יקרים והבליע דמי הבשר בעצמות מתר. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בכורות ו ה), שיראה לו שהמוכר מעשר לא קנה לוקח, ולפיכך אינו לוקח עליו המוכר, לפי שלא הועילו מעשיו, כמו מוכר חרמי כהנים שלא קנה לוקח, וכמו מוכר יפת תואר שלא קנה לוקח, כמו שיתבאר במקומו, עד כאן. ויתר פרטי המצוה, יתבארו במסכת בכורות ובמסכת מעשר שני בתחלתה.

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות, ישראלים וכהנים ולוים, בכל מקום ובכל זמן. ואף על פי שחכמים אסרו לעשר בהמה בזמן הזה, גזרה שמא יאכלום תמימים, ויהיה בדבר אסור כרת שהוא שחיטת קדשים בחוץ כמו שכתבנו למעלה, אף על פי כן מי שעבר ועשר בזמן הזה יש בו קדשת מעשר, ואם ימכרנו בשום צד יעבר עליו בלאו הזה שהוא לא יגאל, אבל אין לוקין עליו, כמו שאמרנו בסמוך בשם הרמב"ם זכרונו לברכה.

ותהלה לאל גדול ונורא סימנו ספר ויקרא.

ספר במדבר

סדר ראשון אין בו מצוה לחשבוננו

פרשת נשא

פרשת נשא יש בה שמנה עשרה, מצות שבע מצות עשה ואחת עשרה מצות לא תעשה

שסב. מצות שלוח טמאים חוץ למחנה שכינה.

לשלח הטמאים חוץ למחנה שכינה, שנאמר (במדבר ה ב) צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. וידוע היה להם במדבר עד היכן גבול מחנה שכינה, וכמו כן לדורות תקרא מחנה שכינה והיא בכלל מצוה זו: בית המקדש וכל העזרה שהיא לפניו (זבחים קטז, ב). ואמרו בספרי וישלחו מן המחנה אזהרה לטמאים שלא יכנסו למקדש. ואמרו בפסחים (סח, א) ויצא אל מחוץ למחנה (דברים כג יא) מצות עשה. ונכפלה מצוה זו במקום אחר, שנאמר כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה. ופרושו (פסחים שם) מחוץ למחנה שכינה. וכמו כן נכפלה במקום זה בעצמו שחזר ואמר פעם שנית אל מחוץ למחנה תשלחום. וכבר כתבתי (מצוה רכח) כי בהכפל האזהרות במצוה, הוראה קצת בחמר המצות, שהשם חפץ בטובת בריותיו והזהירם וחזר והזהירם עליה, כדרך בני אדם יזהירו זה את זה הרבה פעמים בכל דבר הצריך להם צרך רב, ואם אמנם שמצינו גופי תורה נאמרו ברמז, הכל בטעם נכון.

משרשי המצוה. לפי שענין הטמאה ידוע לחכמים שיחליש כח הנפש השכלית ויערבב אותה ויפריד בינה ובין השכל עליוני השלם, ותהי נפרדת עד אשר תטהר, וכמו שכתוב בענין הטמאה (ויקרא יא מג), ולא תטמאו בהם ונטמתם בס. ודרשו זכרונם לברכה (יומא לט, א) ונטמתם בס. כלומר שמעינות השכל מטמטמים בטמאה. על כן במקום הקדוש והטהור, אשר רוח אלקים שם אין ראוי להיות בו האיש המלכלך בטמאה. והענין הזה יש לדמותו על דרך משל, לפלטרין של מלך שמרחיקין ממנו כל איש צרוע ונמאס בגופו או אפילו במלבושיו, וכעין מה שכתוב (אסתר ד ב), כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן ובפסחים סז א), שהמצרע שהוא חמור בטמאתו שמטמא באהל, חמור גם כן בשלוחו, והוא משתלח חוץ לשלש מחנות דהינו, חוץ לירושלים. וזבים וזבות ונדות ויולדות, שאין טמאתם חמורה כל כך שלוחם חוץ לשתי מחנות, שהן מחנות כהנים ולוים, וזהו חוץ להר הבית, וטמא מת שאין טמאתו חמורה כל כך אינו משתלח אלא חוץ למחנה אחת, לפיכך מתר לכנס בהר הבית. ומה היא החמרא בזבין יותר מטמא מת? שהזב מטמא משכב ומושב אפילו מתחת האבן, מה שאין המת מטמא כן. וטמא מת ובוועלי נדות וכל הגוים דרך כלל משלחין אותם מן החיל, אבל טבול יום נכנס לשם, עזרת ישראל, ועזרת נשים משלחין ממנה טבול יום, אבל לא מחסר כפורים ומעזרת ישראל ולפנים, אפילו מחסר כפורים אינו נכנס שם. ויתר פרטיה מבארים בפרק אבות הטמאה, שהוא פרק ראשון מסדר טהרות [הלכות ביאת מקדש פי"ג הי"ט].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בכל זמן, שאפילו בזמן הזה (כדברי הרמב"ם בהלי' בית הבחירה פ"ו הט"ו), שהמקדש שמים בעונותינו אסור להכנס בו טמא. והעובר על זה ונכנס במקום שאינו רשאי בעודו טמא בצדדים שפרשנו, בטל עשה, מלבד שעבר על לאו, כמו שנפרש בסדר זה (מצוה שסג) בעזרת השם.

שסג. שלא יכנס טמא בכל המקדש.

שנמנע כל טמא מהכנס בכל המקדש, שדמיונו לדורות כל העזרה משער ניקנור ולפנים, שהוא תחלת עזרת ישראל, שנאמר (במדבר ה' ג) ולא יטמאו את מחניהם. כלומר, מחנה שכינה. והראיה מהיות זה מכלל הלאוין מה שאמרו זכרונם לברכה בגמרא מכות (יד ב) הבא אל המקדש טמא חייב כרת, כתיב ענש וכתוב אזהרה, כתיב ענש (שם יט ב) את משכן יי טמא ונכרתה. אזהרה ולא יטמאו את מחניהם. ואמרו במכילתא (ספרי זוטא כא) גם כן צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה. בעשה, מנין בלא תעשה? דכתיב ולא יטמאו את מחניהם. ונכפלה המניעה במלה אחרת, דכתיב (ויקרא יב ד) ואל המקדש לא תבוא. ואמרו בספרא (ריש פ' תזריע) לפי שנאמר והזרתם את בני ישראל מטמאתם. שומע אני בין מתוכו בין מאחריו, כלומר, שמי שקרב למקדש מאחריו והוא טמא שיהא חייב כרת? תלמוד לומר ביולדת ואל המקדש לא תבוא. כלומר, שאין לשון ביאה אלא בנכנס לפנים, ושם נתבאר שדין יולדת ודין שאר טמאים שוין בזה.

משרשי המצוה. בענין הרחקת הטמאה ממקום הקדש כתבתי למעלה בסדר זה מצוה ראשונה (שסב) מה שידעתי, וגם מדיני המצוה כתבתי קצת.

ועוד אודיעך כלל בענין זה, שכל הטעון ביאת מים מן התורה, והיא הטמאה שהנזיר של תורה מגלח עליה חייב כרת על ביאת מקדש אם נכנס לשם קדם טבילה והערב שמש, אבל הטמא בטמאת מת שאין הנזיר מגלח עליהן אף על פי שהוא טמא טמאת שבעה, הרי זה פטור על ביאת מקדש, וכן הנוגע בכלים שנגעו באדם שנגע במת, או שנגע באדם שנגע בכלים הנוגעים במת, אף על פי שהוא טמא ראשון לענין הטמאה ולטמא בשר הקדשים הרי זה פטור על ביאת מקדש, ודברים אלו הלכה למשה מסיני. ואף על פי שהוא פטור היו מכין אותו מכת מרדות. והטמאות שהנזיר מגלח עליהן או שאינו מגלח עליהן במסכת נזיר יתבאר הכל. והזורק כלים טמאים למקדש, אפילו היו כלים טמאים שנגעו במת, פטור מן הכרת אבל חייב מלקות, שנאמר (ויקרא יז טז) ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. ולמדנו מפי השמועה, (תו"כ אחרי יב יג) שעל רחיצת גופו ענוש כרת,

ועל כבוס בגדים לוקה ארבעים. ויתר פרטיה נתבארו בפרק ראשון משבועות, ובהוריות, ובכרתות, ובמקומות מזבחים [הלכות ביאת מקדש פרק ג יג יז].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, ואפילו בזמן הזה יתחייב כרת הנכנס לשם והוא טמא בצדדין שכתבנו, שקדשת השם עליו אפילו היום שהוא שם, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (מגלה כח, א), מדכתיב (ויקרא כו לא) והשמותי את מקדשיכם. כמו שכתבתי למעלה באחרי מוח (קפד).

שסד. מצות ודוי על החטא.

שנצטוינו להתודות לפני השם על כל החטאים שחטאנו בעת שנתנחם עליהן, וזהו ענין הודוי שיאמר האדם בעת התשובה אנא השם חטאתי, עויתי ופשעתי כך וכך. כלומר שיזכיר החטא שעשה בפרוש בפיו. ויבקש כפרה עליו ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו. ואמרו זכרונם לברכה, שאפילו החטאים שחיבה התורה קרבן עליהם, צריך האדם אל הודוי עם הקרבן, ועל זה נאמר (במדבר ה ו) דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביי ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו. ואמרו במכילתא (ספרי זוטא כאן) לפי שנאמר (ויקרא ה ה) והתודה אשר חטא. יתודה על חטא שחטא עליה, על חטאת כשהיא קימת, לא משנשחטה, כלומר בעוד שבהמת הקרבן חיה, ולא משנשחטה. ועוד אמרו שם למדנו חיוב הודוי למטמא מקדש וקדשיו, מנין אתה מרבה שאר כל המצות, כלומר שהמקרא הזה בא בפרשת ויקרא במטמא מקדש וקדשיו, מנין אתה מרבה שאר כל המצות? דכתיב דבר אל בני ישראל וגוי והתודו. כלומר, שנדרש הכתוב כאלו לא נכתב על דבר מיחד. ומנין שיש שמע הזה אף מיתות וכרתות? שנאמר גבי ודוי אהרן באחרי מות (שם טז טז) לכל חטאתם. ודרשו זכרונם לברכה לרבות מצות לא תעשה, וכי יעשו דכתיב כאן לרבות מצות עשה, כלומר, אם בטל מצות עשה שהיה יכול לעשות שחייב להתודות עליה. ועוד דרשו שם במכילתא מכל חטאת האדם. ממה שבינו לבין חבירו על הגנבות ועל הגזלות ועל לשון הרע, וזה הודוי, צריך באמת שישיב החמס אשר בכפיו, שאם לא כן מוטב שלא יתודה על זה. למעל מעל לרבות כל חיבי מיתות שיתודו. יכול אף הנהרגין על פי זוממין, כלומר אף על פי שהוא יודע שלא חטא, אלא שהועד עליו עדות שקר, שיהא חייב להתודות על זה? תלמוד לומר ואשמה הנפש, לא אמרתי אלא כשיהיה שם אשמה, אבל לא כשידע שאין לו חטא אלא שהועד שקר עליו. הנה התבאר שכל העונות הגדולים והקטנים ואפילו מצות עשה חייב האדם עליהם הודוי.

ולפי שבאה מצוה זו של ודוי עם חיוב הקרבן, כמו שכתוב בפרשת ויקרא דכתיב שם (ה ה) והביא את אשמו וגו', שמא יעלה במחשבה שאין הודוי לבדו מצוה בפני עצמה, אלא מהדברים הנגררים אחר הקרבן, על כן היו צריכים לבאר במכילתא שאינו כן, אלא מצוה בפני עצמה היא. וכן אמרו שם יכול בזמן שהם מביאין? מתודין, ומנין אף בזמן שאין מביאין שנאמר בני ישראל והתודו. כלומר שהקבלה באה לדרש כן. ועדין הייתי אומר, שאין הודוי אלא בארץ, כלומר אף על פי שמתודין בלא קרבן, מכל מקום שלא יהיה חיוב הודוי אלא בארץ, כי שם עקר הכפרה, ושם הקרבנות, ועקר הכל בה. מנין אף בגליות? דכתיב (שם כז מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. כלומר עון אבותם שחטאו וגרשו מן הארץ. וכן אמר דניאל בחוצה לארץ (ט ז) לך יי הצדקה ולנו בשת הפנים כיום הזה. הנה התבאר שהודוי מצוה בפני עצמה, ונוהג בכל מקום. ואמרו גם כן בספרא (אחרי ד ה) והתודה זה ודוי דברים.

משרשי המצוה. לפי שבהודאת העון בפה תתגלה מחשבת החוטא ודעתו, שהוא מאמין באמת, כי גלוי וידוע לפני האל ברוך הוא כל מעשהו, ולא יעשה עין רואה כאינה רואה, גם מתוך הזכרת החטא בפרט ובהתנחמו עליו יזהר ממנו יותר פעם אחרת לבל יהי נכשל בו, אחר שיאמר בפיו כזו וכזו עשיתי ונסכלתי במעשי יהיה נגדר שלא ישוב לעשות כן, ומתוך כך ירצה לפני בוראו ברוך הוא. והאל הטוב החפץ בטובת בריותיו הדריכם בדרך זו יזכו בה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (תענית טז, א) שהתשובה היא שיעזב החוטא חטאו ויסירנו מלבו וממחשבתו ויגמר בלבו שלא יעשה כן עוד. כדכתיב (ישעיהו נה ז) יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו. ואחר כך יתודה עליו. כלומר שיאמר דברי התשובה בפיו, שנאמר (שמות לב לא) ויעשו להם אלהי זהב. וגם כן צריך להזכיר בפרוש שלא ישוב לעשות החטא עוד, שנאמר (הושע יד ד) ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וגו'. ואמרו זכרונם לברכה (עי' רמב"ם הל' תשובה פ"א הל"ב), ששעיר המשתלח היה מכפר כשעשה תשובה על כל עברות שבתורה הקלות והחמורות? בין שעבר עליהן בזדון או בשגגה, בין שהודע לו או לא הודע לו, אבל אם לא עשה תשובה אין שעיר המשתלח מכפר אלא על הקלות. ומה הן הקלות ומה הן החמורות, עברות שחיבין עליהן מיתת בית דין או כרת, וכן שבועת שוא ושקר, אף על פי שאין בהם כרת מן החמורות הן, ושאר מצות עשה ולא תעשה שאין בהם כרת נקראות קלות כנגד החמורות. ועכשיו בעונותינו שאין לנו מקדש, ולא מזבח כפרה אין לנו אלא תשובה, והתשובה מכפרת על כל העברות, ואפילו היה רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה שלמה באחרונה אין מזכירין לו שום רשעו, שנאמר (יחזקאל לג יב) ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וגו'. במה דברים אמורים שהתשובה לבדה מספקת בעבירות שבין אדם למקום, כגון האוכל דבר אסור או בועל בעילה אסורה, וכן המבטל אחת ממצות עשה וכיוצא בזה,

אבל עבירות שבין אדם לחברו, כגון החובל בחברו, או הגוזל ממונו, או בכל דבר אחר שהזיקו שלא כדין בין במעשה בין בדבור, אין נמחל לו לעולם בתשובה בלבד, עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו ועד שירצהו, ואם לא רצה חברו להתרצות לו כבר אמרו זכרונם לברכה (יומא פז א), מה תקנתו. ומענין המצוה כמו כן, מה שאמרו בתוספתא, שעשרים וארבעה דברים הם שמעכבין את התשובה, ושם מנו אותן חכמים. ויתר פרטי המצוה יתבארו בפרק אחרון מיומא. [הלכות תשובה פ"א].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ולא התודה על חטאיו ביום הכפורים שהוא יום קבוע מעולם לסליחה וכפרה בטל עשה זה, ואוי לו לאדם אם ימות בלא ודוי ונשא עונו.

ועיקר הודוי שקבלנו מרבותינו ונהגו בו כל ישראל לאמרו בימי התשובה הוא, אבל חטאנו אשמנו וכו'. ואמרו זכרונם לברכה בשבת פרק במה מדליקין (לא א) מי שחלה ונטה למות, אומרים לו התודה, שכן דרך כל המומתין מתודין, וכן במסכת שמחות תניא, נטה למות אומרים לו התודה עד שלא תמות, הרבה שהתודו ולא מתו, והרבה שלא התודו ומתו, והרבה שמהלכין בשוק ומתודין, שבזכות שאתה מתודה אתה חי. אם יכול להתודות בפיו יתודה, ואם לאו יתודה בלבו. וכתב הרב משה בן נחמן זכרונם לברכה (בתורת האדם שער הסוף ענין הוידוי), שכך קבל מחסידים ואנשי מעשה, שסדר ודוי של שכיב מרע כך הוא. מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שרפואתי בידיך ומתתי בידיך, יהי רצון מלפניך שתרפאני רפואה שלמה, ואם אמות תהא מתתי כפרה על כל חטאים ועונות ופשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך, ותן חלקי בגן עדן, וזכני לעולם הבא הצפון לצדיקים ותזכר הסדר הזה לומר חטאים תחילה ואחר כך עונות ואחר כך פשעים, כמו שזכרנו חטאתי עויתי פשעתי, לפי שכבר חלקו בזה בגמרא (יומא לו, א) רבי מאיר וחכמים, ורבי מאיר סבר דאיפכא הוא דאמרינן כמו שאמר משה (שמות לד ז) נשא עון ופשע וחטאה. והלכה כחכמים שסברו שהחטאים מזכיר תחילה, וטעם הענין מפרש בגמרא

שסה. מצות סוטה שיביאנה הבעל אל הכהן ויעשה לה כמשפט הכתוב.

להביא האשה הסוטה אל הכהן, שיעשה לה כמשפט הכתוב עליה בפרשה. וענין הסוטה מפרש הוא בכתוב, שהיא האשה שקנא לה בעלה. וכבר פרשו זכרונם לברכה (שבת קד ב) מאי לשון סוטה? כלומר, סטת מן

בעלה, כי רב הקנאות יבואו בסבת פריצות האשה, ולכן תקרא סוטה מבעלה מכיון שקינא בה, והכתוב המורה על מצוה זו הוא (במדבר ה יב) "איש איש כי תשטה אשתו" וגו' "והביא האיש את אשתו אל הכהן".

שרש מצוה זו נגלה לכל רואי השמש שהוא שבח גדול באמה להיות לנו תחבולה להוציא מתוך לבבנו החשד בנשותינו ולדעת באמת אם זנתה האשה תחת בעלה או לא זנתה, מה שאי אפשר לכל גוי וממלכה להיות ביניהם כן, ועליהן נאמר (משלי ל כ) אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און, כי מי יגלה על בנותיהם כי תזנינה ועל כלותיהם כי תנאפנה. ועמנו נתקדש בכל דבר שבקדשה ונתן לנו האל מופת לדעת ענין זה הנעלם משאר העמים, ומתוך כך תתרבה בין איש לאשתו אהבה ושלוש וזרעינו יהיה קדוש. ומה אאריך עוד בפרטי ענינים אלה, והכל נגלה בלב כל מבין. ולכן בהיות טעם הענין נס באמתנו וכבוד גדול להם פסק משעה שנתקלקלו בעבירות, כמו שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מז, א) משרבו הנואפים פסקו מי סוטה, שנאמר (הושע ד יד) לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו'. ופרוש הכתוב לומר שלא יעשה להם הנס הגדול הזה להיות המים בודקין את האשה אם זנתה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ריש סוטה), שענין הקנוי הוא כגון שאמר לאשתו בפני עדים אל תסתרי עם פלוני, ואפילו היה אביה, או אחיה או גוי או עבד, או שחוף והוא האיש שאינו מוליד, ונסתרה עם אחד מהם בפני עדים או שהתה עמו כדי טמאה, שהיא כדי לצלות ביצה ולגמעה הרי זו אסורה על בעלה, עד שתשתה מי המרים ויבדק הדבר. ובזמן שאין שם מי סוטה, תאסר עליו לעולם ותצא בלא כתבה. אבל אמר לה אל תדברי עם איש פלוני אין זה קנוי, ולא תאסר עליו בקנוי זה, אף על פי שנסתרה עמו. קנא לה בפני שנים וראה אותה הוא בלא עדים שנסתרה עם אותו שקנא לה הרי זו אסורה עליו ויוציא ויתן כתבה, שאין יכול להשקותה על פי עצמו. וכן אם שמע העם מרננין אחריה שזנתה עם האיש שקנא לה עד שהנשים הטוות לאור הלבנה מדברות עליה יוציא ויתן כתבה.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם כד, א) גם כן, שיש נשים שבית דין מקנאין עליהן, והן מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה במדינה אחרת או שהיה חבוש בבית האסורים, ולא להשקותה, אלא לפסלה מכתבתה. וזה הענין הוא כששמעו בית דין שהעם מרננין אחריה מאדם אחר, שקוראין לה ואומרים לה אל תסתרי עמו, ואם נסתרה עמו אחר כן בית דין אוסריז אותה על בעלה לעולם, וקורעין כתבתה, וכשיבוא בעלה נותן לה גט. ומה שאמרו (שם יח ב) שאם שתתה מי המרים פעם אחת על איש אחר ונקתה מהם וחזר וקנא לה עליו ונסתרה עמו אינה שותה על ידוכא פעם אחרת לעולם, אלא תאסר על בעלה ותצא בלא כתבה, אבל אם קנא לה באנשים חלוקים אפילו מאה פעמים היא שותה. ולעולם אין כופין אותה לשתות, בין שאמרה נטמאתי או שאמרה איני טמאה ואיני שותה,

אלא תצא בלא כתבה ותאסר לבעלה לעולם. ואם בעלה הוא שאומר איני רוצה להשקותה תצא ותטל כתבה.

ויש נשים שאינן שותות אף על פי שרצו הן ובעליהן, וחמש עשרה נשים הן, ואלו הן אנוסה, ושומרת יבם, דכתיב (במדבר ה כט) תחת אישה ואלו עדין אינן תחת איש וקטנה אשת גדול, דכתיב אשר תשטה אשה וזו אינה אשה עדין, וגדולה אשת קטן, דכתיב תחת אישה וזה עדין אינו איש, ואשת אנדרוגינוס, דכתיב אישה וזה אינו איש גמור, ואשת סומא דכתיב ונעלם מעיני אישה וזה אין לו עינים, והחגרת, דכתיב והעמיד הכהן את האשה, וזו אינה יכולה לעמד, ומי שאין לה כף יד, דכתיב ונתן על כפיה, וזו אין לה כף. וכן אם היתה ידה עקומה או יבשה, שאינה יכולה לקח כי אם ביד אחת לבד אינה שותה, דכתיב כפיה. והאלמת, דכתיב ואמרה האשה, ומי שאינה שומעת, דכתיב ואמר אל האשה. וכן הוא שהיה חגר או קטוע או אלם או חרש, וכן היא שהיתה סומא, דכתיב אשה תחת אישה עד שתהיה היא שלמה כמוהו והוא כמותה. ויתר פרטיה, וסדר השקאת הסוטה, ובאיזה צד בודקין המים אותה ובאיזה צד אין בודקין אותה, הכל מתבאר יפה במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת סוטה נ"א"ה סימן קמח].

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בזכרים, לפי שעליהם מוטל שיעשו לנשים המעשה הזה כדי לבדק אותן, אם ראו שצריכות הן לכך, ודוקא כשיש שם בית דין של שבעים ואחד, שכך קבלנו (סוטה ז, ב) שאין משקין הסוטה אלא בבית דין של שבעים ואחד במקדש. והעובר על זה וקנא לאשתו ונסתרה ולא הביאה אל הכהן לעשות לה המעשה הכתוב בפרשה בטל עשה זה.

שסו. שלא נתן שמן בקרבן סוטה.

שלא נתן שמן בקרבן סוטה, שנאמר (במדבר ה טו) והביא את קרבנה וגו'. ולא יצק עליו שמן.

משרשי המצוה. אמרו זכרונם לברכה (מדרש רבה נשא ט"ג) כדי שלא יהיה קרבנה מהדר, שהשמן קרוי אור, והיא עשתה בחשך, ועשתה מעשה בהמה שנרבעת לכל, לפיכך מנחתה גרועה להיות שעורים (סוטה טו א). והרב משה בן נחמן זכרונו לברכה כתב (במדבר שם) בענין קרבנה של סוטה על צד הפשט גם כן, כי הקרבן הזה, הבעל מביא אותו משלו על קנאתו שקנא בה, כדי שינקם השם יתברך נקמתו ממנה. וטעם השעורים שתהיה סערת השם חמה יוצאה וסער מתחולל, על ראש הרשעה הזונה יחול,

וכענין צליל לחם שעורים האמור בגדעון (שופטים ז יג) שפתרו אותו לסער ומהומה רבה, וכן בכלי חרש סימן שתשבר ככלי יוצר, וכן העפר סימן שתמות ותשוב אל עפר. ובענין השמן לא דבר מאומה, ואענה בו אני חלקי, כי השמן עליון על כל המשקין שהוא צף על כלן, עתה הסוטה שקלקלה מעשיה, ויסירה מגבירה ונתנה למטה בשפל ובזיון, אין ראוי להביא בקרבנה השמן הנכבד שהוא נכון לאורה ולגדלה למשחה בו המלכים והכהנים הגדולים. וכלל הענינים שנצטוונו בהם לתקן מחשבת העושים במלאכה ולתת אל לבם כי המקלקל במעשיו כל דרכיו יבואו בחרפה ובבשת, וכדי בזיון וקלס ולטובים ייטיב השם ושמחה וששון ויקר ישיגם. מצוה זו עם דיניה מבארת בכתוב ואין להאריך בה [הלכות סוטה פ"ג].

ונוהגת בזמן הבית, וכמו שכתבנו למעלה בסדר זה במצות סוטה, שאין משקין הסוטה אלא בבית דין של שבעים ואחד במקדש, וכהן העובר על זה ויצק שמן במנחת סוטה עבר על לאו ולוקה.

שסז. שלא לשים לבונה בקרבן סוטה.

שלא לשים לבונה בקרבן סוטה. שנאמר (במדבר ה טו) ולא יתן עליו לבונה.

משרשי המצוה. כענין מה שכתבתי בשמן, כי הלבונה הדור הקרבן וריח טוב, ולכן אין ראוי לאשה החוטאת להדר קרבנה. ועוד אמרו זכרונם לברכה על זה (מדרש רבה נשא ט יג), שהאמהות הכשרות והצנועות קרויות לבונה, שנאמר (שיר השירים ד ו) ואל גבעת הלבונה. וזו פרשה מדרכיהן. ומצוה זו גם כן מבארת בכתוב, וענינה כתוב בחברתה, אין להאריך בה.

שסח. שלא ישתה הנזיר יין או כל מיני שכר.

שלא ישתה הנזיר יין או כל מיני שכר שעקר ערובו יהיה יין, שהוא מיחל הענבים. דאלו מיחל שאר פרות, אף על פי שנקרא שכר לא נאסר על הנזיר, אלא בתערבת היוצא מן הגפן, ועל זה נאמר (במדבר ו ג) מייין ושכר יזיר וגו'. וכל משרת ענבים לא ישתה. כלומר, שכל תערבת שיש בו ענבים בכלל האסור. והפליג במניעה ואמר, שאפילו נתחמץ היין או השכר,

שנתערב היין עמו אסור לשתותו, ועל זה אמר הכתוב, חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה. ואין אלו שני לאוין, כלומר, לאו ביין ולאו אחר בחמץ, שהרי לא אמר יין לא ישתה וחמץ יין לא ישתה. ולמדנו מעתה, כי השותה יין וחמץ אינו לוקה אלא על אחת.

משרשי ענין הנזירות אכתב במצות גדול שער נזיר בסדר זה (מצוה שעד) מה שידעתי וגדל הרחקת הנזיר מכל תערבת היין הכל מן הטעם הכתוב שם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נזיר לד ב), שכל היוצא מן הגפן בין פרי בין פסלת, כלומר, הזג שהיא הקלפה, והחרצן שהוא הזרע שבתוכו אסור לנזיר. וכמו שמפרש בכתוב, אבל העלין והלולבין והגפנים והסמדר הרי אלו תרין שאינן לא פרי ולא פסלת, אלא כמו עץ הם נחשבים. ויתר רבי פרטי המצוה מבארת במסכתא הבנויה על זה והיא מסכת נזיר (פרק שלשה מינין).

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן, שכל מי שנדר נזירות חייב להזיר מיין ושכר, וחמץ יין וחמץ שכר, ומכל משרת ענבים. והעובר על זה ושתה רביעית לג יין, או אכל כזית ענבים לחים, או יבשים, או מפסלת שלהם שהוא החרצנים והזגין חייב מלקות. ואפילו אכל כזית בין הכל, כלומר שלקח מעט מעט מאלו שזכרנו עד שיהיו בין כלם שעור כזית ואכלו לוקה, שכל אסורי נזיר מצטרפין זה עם זה לכזית להלקות עליהן, אבל שאר אסורין שבתורה אין מצטרפין זה עם זה, חוץ מבשר נבלה עם בשר טרפה, ופגול עם נותר שמצטרפין. וששה דברים שבקרבת תודה, שהן חלב ובשר וסלת ושמן ויין ולחם גם כן מצטרפין, ואין צורך לומר שכל דבר שהוא משם אחד שמצטרף, כגון נבלת שור ונבלת שה ונבלת צבי כיוצא בזה (רמב"ם מאכלות אסורות פ"ד הי"ז).

ולמדונו זכרונם לברכה, שאסור באסור הוא שמצטרף לכזית, כאלו שזכרנו, אבל התר אינו מצטרף לאסור בכל האסורין שבתורה, כלומר שמי שאכל חצי זית אסור וחצי זית התר מערבין ביחד לא יתחייב מלקות, בין באסורי נזיר בין בכל שאר האסורין, ואפילו בקדשים ובשר בחלב וגעולי גוים שיש בהם קצת חדוש, כמו שמפרש בפסחים (מד ב) ובנזיר (לו), גם כן מכיון שלא אכל כזית מן האסור אין חיוב מלקות בדבר לעולם, שאין הלכה כרבי עקיבא דסבירא ליה הכי במסכת נזיר פרק שלשה מינין (שם א) ויליף לה מקרא דוכל משרת. אלא הלכה כרבנן דפליגי עליה ומוקמי האי קרא התם. וכן במסכת פסחים, (שם) ללמד ממנו שטעם האסור אסור כמו עקרו, בין בנזיר בין בכל אסורין שבתורה, וכן נאמר שם, והאי וכל משרת להכי הוא דאתא, ההוא מבעי ליה לכדתניא משרת לתן טעם כעקר, שאם שרה ענביו במים ויש בהם טעם יין אסור. מכאן אתה דן לכל

אסורין שבתורה, ומה נזיר וכו', עד הא מני רבנן, ואיכא [ואנא] דאמרי כרבי עקיבא.

ופרוש טעם כעקר הרבה פרושים נאמרו בו, ואחד מהם, והוא הטוב לפי הדומה, שכל אסור שאינו במינו אלא שנתערב בתוך התר ונתן טעם בו לאפוקי אם נתערב במינו, שאין כאן נתינת טעם, על זה אמרו זכרונם לברכה שטעם האסור אסור כמו עקרו של אסור, ולזה הצרך מקרא זה דוכל משרת, שאם לא שלמדנו דבר זה מן המקרא הזה הייתי דן שכל שנתערב אסור בהתר במינו או אפילו בשאינו מינו, שיבטל ברב מן הכלל הידוע לנו מדין התורה דחד בתרי בטל, כלומר ברבא, דלשון תרי לאו דוקא. ואחר שידענו זה יש לנו לדון הטעם כמו הממש. ומה הוא הדין הידוע לנו בממשו מבלי תערבת? שמי שאכל כזית אסור מבלי שהית שעור אכילת פרס שלוקה עליו, אבל שהה יותר מזה פטור, וזה הדין בעצמו הוא שנאמר בטעמו, שאם נתערב מן האסור בהתר כזית בכדי אכילת פרס ואכל ממנו שעור אכילת פרס מבלי שהיה הנזכרת לוקה עליו, אכל ממנו פחות מכן או שנתערב בו מן האסור פחות משעור זה אינו לוקה עליו. וכמו כן אמרו קצת המפרשים, שבכלל אסור טעמו ולא ממשו להלקות עליו הוא, כל זמן שנתן האסור טעם בהתר כל כך כאלו נתערבו בו אסור כזית בכדי אכילת פרס, ואף על פי שלא ידענו כמה שעור נכנס בו מממשות האסור. ולא כך דעת הרב משה בן מימון זכרונם לברכה לפי הנראה מדבריו בהפלאה (נזירות ה ד) וקדשה (מאכלות אסורות טו, ג) אלא דלא לקי לעולם לדעתו עד דעתנו שאכל ממשות האסור כזית, או בפני עצמו, או בתערבת כזית בכדי אכילת פרס, ולפי סברתו זאת, מה שאמרו שם משרת ליתן טעם כעקר, כגון ששרה ענבים במים לענין אסור הוא שאמרו כן ולא למלקות.

שסט. שלא יאכל הנזיר ענבים לחים.

שלא יאכל הנזיר ענבים לחים, שנאמר (במדבר ו ג) וענבים לחים וגוי לא יאכל. ואמרו זכרונם לברכה במסכת נזיר (לה ב) וענבים לחים לא יאכל להביא את הבסר. כל ענין מצוה זו במצוה הקודמת לה.

ומשרשי ענין הנזירות אכתב למטה במצות גדול שער נזיר (מצוה שעד).

שע. שלא יאכל הנזיר צמוקים.

שלא יאכל הנזיר צמוקים, שנאמר (במדב' ו' ד) וענבים לחים ויבשים לא יאכל. שלא תאמר הואיל ונשתנה שמים שנקראים צמוקים ולא ענבים התרו, לפיכך באר הכתוב האסור גם בהם. וכל ענינה במצות הקודמות. ומי שאכל כזית מהם לוקה.

שעא. שלא יאכל הנזיר גרעיני הענבים.

שלא יאכל הנזיר זרע הענבים, שנאמר (במדב' ו' ד) מחרצנים ועד זג לא יאכל. כל ענינה במצות הקודמות. ואם אכל מהן כזית לוקה.

שעב. שלא יאכל הנזיר קלפת הענבים.

שלא יאכל הנזיר קלפת הענבים. שנאמר (במדב' ו' ד) ועד זג לא יאכל. ופרוש זג היא הקלפה. כל ענינה במצות הקודמות. ונתרבו האזהרות בהרחקת היין ובכל היוצא מן הגפן לפי הדומה, מפני שיש בכל היוצא ממנה, כח רב להגדיל היצר, וזה ידוע לחכמי הטבע.

וכתב הרב משה בן מימון זכרונו לברכה (ספ'ה"מ ל"ת ר"ו) והראיה על היות אלו החמשה, כלומר היין והענבים, והצמוקים והחרצן והזג, כל אחד ואחד מצוה בפני עצמה שהרי מתחייב אדם מלקות אחת על כל אחד ואחד וכמו שאמרו זכרונם לברכה במשנה (נזיר לד, ב) וחיב על היין בפני עצמו, ועל הענבים בפני עצמן, ואמרו כן במסכת נזיר (לח, ב) אכל ענבים לחים ויבשים, חרצנים וזגין, וסחט אשכל של ענבים ושתה לוקה חמש, וכשרצו שם לקים, שזה התנא דתני מלקיות, תנא ושיר, ושיתחייב הנזיר יותר מחמש מלקיות, ואמרו והא שיר לאו דלא יחל ולא אמרו והא שיר לאו דחמץ, והטעם לפי שלא יתחייב על היין ועל החמץ שתיים, כמו שאמרנו, מפני שהחמץ נאסר מחמת עקרו שהוא יין, וענין הכתוב כאילו אמר שעקר אסורו של יין לא סר ממנו בהפסדו, כמו שזכרנו למעלה במקומו (מצוה שסח). וממה שראוי שתדענהו, שאלה אסורי נזיר מצטרפין כלן לכזית ולוקין על כזית, עד כאן.

שעג. שלא יגלח הנזיר שערו.

שלא יגלח הנזיר שערו כל ימי נזירותו, שנאמר (במדבר ו ה) תער לא יעבר על ראשו.

משרשי המצוה. כתבתי למטה במצות גדול שער נזיר (מצוה שעד).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נזיר לט, א) שאחד מגלח בתער או במספרים כעין תער, או שתלש השער בידו כל זמן שקצצה מעקרה לוקה, אבל כל זמן שהניח ממנו כדי לכף ראשו לעקרו אינו לוקה, שאין זה כעין תער. העביר על ראשו סם שמשיר את השער והשיר את שערו אינו לוקה, [אלא בטל מצות עשה. נזיר שגלח כל ראשו אינו לוקה] משום התגלחת אלא אחת, ואם התרו בו על כל שער ושער ואמרו לו אל תגלח והוא מגלח לוקה על כל אחת ואחת. וכן מענין המצוה, מה שאמרו במסכת שבת (נא) נזיר חופף ומפספס, אבל לא סורק. כלומר, שחופף שערו בידיו וחוכך בצפרניו, ואם נפלו שערות מתוך החפיפה והפספוס אינו חושש, אחר שאין כונתו להשירו, ואפשר גם כן שלא יהא נשר מפני זה, אבל לא סורק במסרק, לפי שהמסרק מפיל ומשיר השער בלי ספק, וכן לא יחף באדמה מפני שמשרת השער ודאי, אבל אם עשה כן אינו לוקה. ויתר פרטיה במסכת נזיר.

ולענין במי נוהגת, ובאיזה זמן, וענש העובר עליה, הכל כדין שאר מצות הנזיר שכתבנו. ומכל מקום יש לברר כאן שאם גלח אפילו שיערה אחת יתחייב מלקות עליה, וכמו שאמרו בנזיר פרק שלשה מינין (מ, א) אמר רב חסדא ללקות באחת לעכב בשתיים, כלומר, שלא קים מצות עשה דגלוח כל זמן שנשתירו בראשו שתי שערות, לסתר אינו סותר אלא ברב ראשו, כלומר אינו סותר חשבון ימי נזרו, אלא אם גלח רב ראשו, אבל גלח מעוטו אף על פי שעבר על לאו דתער לא יעבר על ראשו, אינו סותר חשבון הימים בכך.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שכל מי שקבל עליו נזירות ואפילו בזמן הזה אסור לגלח אפילו שיערה אחת, והעובר על זה וגלח אפילו שיערה אחת חייב מלקות.

שעד. מצות גדול שער נזיר.

שנצטוה הנזיר והוא האדם שהפריש עצמו מן היין, לגדל שער ראשו כל ימי הזירו להשם שנאמר (במדבר ו ה) גדל פרע שער ראשו. ולשון מכלתא (ספרי זוטא כאן) גדל פרע מצות עשה, ומנין בלא תעשה? תלמוד לומר תער לא יעבר על ראשו.

משרשי המצוה. הקדמה כבר כתבתי בפתיחת הספר בהקדמה כי בהיות בעולמו של הקדוש ברוך הוא בריה משתפת מחמר ושכל, וזהו האדם היה דבר ראוי ומחויב כדי להיות קלוסו ברוך הוא עולה יפה מבריותיו, שעם בריה זו לא יחסר מעולמו כל האפשרות שיש בדעתנו להשיג וכו', כמו שכתבתי שם. ואין ספק, כי לולא מן הטעם הזה שנתחייב שכלנו לשכן בתוך החמר בעל התאוות והחטאים ראוי היה שכלנו לעמוד לשרת לפני בוראו ולהכיר כבודו כאחד מבני אלהים הנצבים עליו, ואמנם מפני החיוב הזה נשתעבד לשכן בתי חמר, ואחר שנשתעבד לזה מכרח על כל פנים לנטות מעבודת בוראו לפעמים ולהשתדל בצרכי הבית אשר ידור שם, כי לא יתקיים בנין הבית עציו ואבניו ויסודותיו, מבלתי שישגיח האדם עליו. ואם כן אחרי היות כונת האדם ביצירתו על מה שאמרנו, בכל עת שיוכל שכלו למעט בעבודת החמר וישים מגמתו לעבודת קונו אז טוב לו, ובלבד שלא יטוש מלאכת הבית לגמרי ויחריבהו, כי גם זה יחשב לו עון אחר שהמלך חפץ להיות לו בריה כזו, וכדאמר רבי יוסי במסכת תענית פרק שלישי (כ ב, ב) שאין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית, ופריש רב יהודה בשם רב טעמיה דרבי יוסי משום דכתיב (בראשית, ב ז), ויהי האדם לנפש חיה, אמרה תורה נשמה שנתתי בך החיה, ועל זה אמר המלך החכם (קהלת ז טז) אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם. וזו היא קדשת הנזיר ומעלתו בהניחו מלאכת החמר K (ד, ב) אמר רבי שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא, אלא פעם אחת בא אדם אחד לפני מן הדרום, ראיתיו יפה עינים וטוב ראי וקוצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו מה ראית להשחית שערך זה [הנאה] ? אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי, והלכתי למלאת מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי, ופחז יצרי עלי ובקש לטרדני מן העולם, אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה? העבודה שאגלחך לשמים, מיד, עמדתי ונשקתיו על ראשו ואמרתי לו בני, כמותך ירבו נודרי נזירות, עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר ליי ועל כן, כדי להכניע היצר, גם כן נצטוה לגלח כל שער במלאות ימי נזרו ולא הרשה לתקן אותם ולטל מהם קצת, כדי שלא ישוב יצרו עליו כאשר בתחלה, אבל נתחייב לגלחם מכל וכל כי אין ספק שהשער הגדול ביותר או הגלוח הגמור יפסיד תאר האדם.

ואל תתפשני בטעם זה שכתבתי ממה שאמרו זכרונם לברכה (שם יט, א) ביא כפרה על עצמו על שצער עצמו מן היין, כי גם זה יתכן על טעמנו, כי

אחר שאמרתי שאין רשות נתונה לאדם להשחית ביתו ולקלקל דבר בבנין אשר בנה הבונה הראשון ראוי לו להביא כפרה על נפשו, כי אולי נטה מן הגדר המחייב עליו בענין גופו ונשמתו, כי שמא טבעו ובנינו נכון על צד שהנזירות ענוי יותר מדאי על נפשו, וכל דרכי השם יתברך ישרים, וצדיקים ילכו בס. והרמב"ן זכרונו לברכה כתב בפרושו (במדבר ו יא) על דרך הפשט בטעם החטאת שמביא הנזיר לכפרה, כי הענין הוא שצריך כפרה בשובו להטמא בתאוות העולם דמכיון שהיתה עליו רוח השם והתחיל להיות נזיר להשם ראוי היה לעמד כן כל ימיו, ושבעים פנים יש לתורה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם לט, א) שאם נתגלח הנזיר בין בזדון בין בשגגה ואפילו באנס, הרי זה סותר מנינו ומתחיל למנות שלשים יום, דקימא לן (שם ה א) סתם נזירות שלשים יום, כדי שיהיה לו פרע, ובמה דברים אמורים (רמב"ם נזירות ו א) כשנתגלח ברב ראשו בין בתער בין במין תער ולא נשאר כדי לכף ראשו לעקרון, אבל גלח מעוט שער ראשו אינו סותר מנינו מפני כן, וכמו כן אינו סותר מנינו מפני שתית היין ואפילו שתה ממנו ימים רבים, אבל סותר הוא מנינו מפני הטמאה, כמו שמפרש בכתוב.

ומה שאמרו זכרונם לברכה גם כן בענין נזירות, דכל כנויי נזירות כנזירות, כלומר, מי שהיה עלג או מקומות שהכל עלגין ודרכן לומר במקום נזיר, נזיק או נזיח או פזיח, ואמר אחד מלשונות אלו על עצמו, כגון שאמר אהא נזיק או נזיח או פזיח הרי זה נזיר, שאין אומרים בנזירות שיהיו דברי פיו בכוון כלבבו כמו בשבועה, אלא מכיון שבלבבו להנזר ואמר דברים שיש להבין בהן שיהא נזיר, אף על פי שהן מלות שאין ענין הנזירות מובן מתוכן יפה הרי זה נזיר. וכן מה שאמרו שידות נזירות כנזירות, ומה הן הידות? כגון שאמר אהא והיה נזיר עובר לפניו הרי זה נזיר. או שאמר אהא נאה ותפס בשערו הרי זה נזיר וכן האומר הריני נזיר מן החרצנים בלבד או מן התגלחת, או מן הטמאה בלבד הרי זה נזיר גמור. והאומר הריני נזיר על מנת שאשתה יין או אטמא למתים או אגלח הרי זה נזיר ואסור בכלם, מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל. ונשאלים על הנזירות כדרך שנשאלין על שאר הנדרים. והאב מדיר את בנו קטן עד שלש עשרה שנה ויום אחד בנזיר, אבל לא האם, ודבר זה קבלה. והגוים אין להם נזירות, אבל יש נזירות בעבדים ובנשים. והבעל והאב מפר לאשה נדר נזירות כמו שאר נדרים, וכן האדון אם ירצה כופה לעבד לשתות יין ולהטמא [ה' נזירות פ"א].

ונוהגת מצוה זו, שחייב בגדול השער כל מי שנדר בנזיר בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. שאף על פי שלמדונו זכרונם לברכה (שם יט, ב) שהנזירות נוהגת בארץ ישראל, כלומר, שחייב כל אדם להיות נוהג נזירותו בארץ ישראל כמנין הימים שנדר, ושאין עולין לו הימים לימי נדר נזרו אלא שם, בחוצה לארץ גם כן כל דקדוקי נזירות עליו, לפיכך מי

שנדר בנזיר בזמן הזה הרי זה נזיר לעולם, לפי שעכשו בעונות אין לנו בית כדי שיביא קרבנותיו במלאת ימי נזרו. ועוד אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם נזירות ב כא), שכופין אותו אם יש בנו כח לכפו לעלות לארץ ולנהג נזירותו שם עד שימות או עד שיבנה בית המקדש וישלים קרבנותיו.

שעה. שלא יכנס הנזיר לאהל המת.

שלא יכנס הנזיר לאהל המת שנאמר (במדבר ו) על נפש מת לא יבא.

משרשי הרחקת הטמאה ממקום הקדש, כתבתי בסדר זה במצוה ראשונה (מצוה שסב) מה שידעתי, והוא הדין והוא הטעם להרחיק האיש הקדוש ממנה. ובטעם טמאת גוף האדם המת, כתבתי גם כן מה שהשגתי בסדר אמר אל הכהנים (רסג).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נזיר מג, א) שאין הנזיר חייב משום ביאה באהל המת עד שיכנס שם כלו, ואף על פי שמעת שיכניס שם חטמו או אצבעות רגליו יטמא מכל מקום, אין נקרא ביאה, עד שיכנס כלו, לפיכך נזיר שנכנס לבית שהמת בתוכו בשדה תבה ומגדל ובא חברו ופרע גג התיבה מעליו מדעתו לוקה שתיים, אחת משום לא יבוא, ואחת משום לא יטמא, שהרי עכשו טמאה וביאה באין כאחת. ונזיר שנכנס באהל המת או בבית הקברות בשגגה ואחר שנודע לו שהה שם כדי השתחויה במקדש חייב מלקות. ויתר פרטיה מבארים במסכת נזיר [שם פ"א].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליו ונטמא בצדדין שאמרנו חייב מלקות.

שעו. שלא יטמא הנזיר במת ובשאר טמאות.

שלא יטמא הנזיר במת. שנאמר (במדבר ו ז) לאביו ולאמו וכו' לא יטמא וגו'. אף על פי שכבר כתבתי במצוה ראשונה שבסדר זה (מצוה שסב) טעם בהרחקת הטמאה מן הקדש, עוד אגיד העולה על רוחי בטעם החמר הגדול שבנזיר, שנצטוה שלא יטמא גם לאביו ולאמו ואין צריך לומר בשאר קרובים, והרי הכהן הדיוט שגם הוא קדוש מטמא בהן. והענין

הוא לפי הדומה, כי קדשת הכהן חלה עליו ממילא לא הסכים הוא עליה ומדעתו לא נהיתה, כי אם מלדה ומבטן נתקדש בכח שבטו שכלו קדש, והנהגתו עם קרוביו ככל שאר בני העולם, כי אין חלוק בין האיש הכהן לשאר העם, זולתי כי לעתים יעבד בין אלקיו. ואמנם לעתים גם כן ישכן בהיכלו ויגל עם אוהביו לשמחה ולמשתה יקרא רעיו וקרוביו, על כן יחס לבבו עליהם וגם הם עליו, ומפני זה הרשה להטמא להם, כל דרכי התורה נעם וכל נתיבותיה שלום.

אכן האיש הנזיר לשם כל ימי נדר נזרו קדוש הוא לשם, וכמו שהעיד עליו הכתוב כי נזר אלהיו על ראשו לא יטמא בתאוות העולם, ולא ימצא בית משתאות ובסעדת רעים, כי הפרשתו מן היין מוכחת עליו שנתן לבו להכין ולהתענות לפני השם, ולתקן דרכי נפשו, ולהניח תענוגי הגוף החשוך, ואחרי שומו כל לבו וכל מחשבותיו אחר נפשו היקרה, וצרכי עצמו ובשרו נטש מה חפצו בהקרבת רעיו ואוהביו עוד זולתי למצוה אין ספק, כי בהתעלות הנפש, יקל מאד בעיניה הנאת הגוף וכל ענינו, כל שכן שלא תפנה אחר חברת גופים אחרים ואם קרובים המה או רחוקים, ולא תמצא תענוג בכל דבר מהדברים, זולתי בעבודה הקדושה אשר נתקשרה בה, ועיניה אליה תמיד. ועל כן לרב קדשתו ומעלתו ופרשותו מאחיו תמנענו התורה מהטמא להם, וכענין הכהן הגדול, כי מהיותו מעלה מאד בענינו, ונפרש מחברת האוהבים, ואין כל עסקיו ומחשבותיו זולתי בעבודת אלקיו יתברך תמנענו התורה גם כן מהטמא לאחד מכל קרוביו, וטעם הנאמר עליו בכתוב בהרחקת הטמאה נאמר גם על הנזיר, זולתי שבכהן הזכיר שמן, מפני שהוא משוח בו, ובנזיר לא הזכיר שמן, שבכהן נאמר (ויקרא כא כב) כי נזר שמן משחת אלהיו עליו. ובנזיר נאמר כי נזר אלהיו על ראשו. ואולי תחשב להשיב עלי, כי הנזיר לזמן בהשלים זמנו ישוב לימי עלומיו וירדף תאוותיו, ואם כן למה יהיה חמור יותר מכהן הדיוט? התשובה כי האדם אחר הזירו לשם פעם אחת תקוה יש בו לקדש עצמו ולהוסיף יום יום בטובו, ומן השמים מסכימין על ידו, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (שבת קד, א) בא לטהר מסייעין אותו, ואחר שהזיר אפילו יום אחד יסתיע וישלים כל ימיו בטהרה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נזיר מט ב). שיש טמאת מת שאם נטמא הנזיר בה מגלח וסותר הימים הקודמים, ומתחיל למנות ימי נזירותו אחר כן, ויש טמאת מת שאין מגלח בעבורה ולא סותר הימים הקודמים, ואף על פי שהיא טמאת שבעה, לפי שלא נאמר בו וכי יטמא לנפש, אלא וכי ימות מת עליו, דמשמע, עד שיטמא בטמאות שהן בעצמו של מת. ואלו הן הטמאות שהנזיר מגלח עליהן על הנפל, ואפילו לא נתקשרו אבריו בגידין, ועל כזית מן המת, ועל כזית נצל, ועל העצמות שהן רב מנין העצמות, אף על פי שאין בהן רבע הקב, ועל עצמות שהן בנינו של מת, ואף על פי שאין בהן רבע הקב, ועל חצי קב עצמות, אף על פי שאין בהן רב בנינו ולא רב מנינו, ובלבד שכל העצמות יהיו משל מת אחד ולא משני מתים, ועל שדרה הבאה מן המת, ועל הגלגלת של מת

אחד, ועל אבר מן המת, ועל אבר מן החי מאדם, שיש עליהם בשר שראוי לעלות בו ארוכה בחי, ועל חצי לג דם שבא ממת אחד, ועל מלא חפנים רקב המת. ואיזהו נצל? זה בשר המת שנמוח ונעשה לחה סרוחה, ואין רקב המת מטמא, עד שיקבר ערום בארון של שיש ויהיה כלו שלם, חסר ממנו אבר אחד, או שנקבר בכסותו, או בארון של "עצמות" או של מתכת אין לו רקב, ולא אמרו רקב, אלא למת בלבד להוציא הרוג, שהרי חסר דמו. קברו שני מתים כאחת, או שגזזו שערו או צפרניו וקברום עמו, או אשה עברה שמתה ונקברה ועברה במעיה אין הרקב שלהן מטמא, וכן אם טחן המת עד שנעשה רקב אינו מטמא, עד שירקב מאליו. וכן אם נטמא ברבע העצמות הבאים משדרה או מן הגלגלת [באהלן] הרי זה ספק טמא.

כל אלו שתים עשרה טמאות שמנינו, אם נגע נזיר באחת מהן, או אם נשאה, או האהיל הנזיר עליה, או האהילה הטמאה על הנזיר, או היה הנזיר ואחת מטמאות אלו עאהל הרי זה מגלח תגלחת טמאה, ומביא קרבן טמאה, וסותר את הכל, חוץ מן הרקב שאינו מטמא במגע, שאי אפשר שיגע בכלו, שהרי אינו גוף אחד, אבל אם נשאו או נטמא באהלו מגלח. וכן נזיר שנגע בעצם המת אפילו בעצם כשעורה, או נשאו הרי זה מגלח עליו, ומביא קרבן טמאה, וסותר את הקודמין, ואין עצם אחד מטמא אהלו.

אבל אם נטמא בגוש ארץ העמים או בשדה שנחרש קבר בתוכה שהן מטמאין במגע ובמשא, או שהאהילו עליו ועל אחת מן השתים עשרה טמאות הנזכרות, ושריגים היוצאים מן האילנות, או הפרעות היוצאות מן הגדר, או מטה, או גמל וכיוצא בו, ונטמא באהלן או ברבע העצמות שאין בהן לא רב מנין ולא רב בנין, או שנטמא ברביעית דם, ואף על פי שהוא מטמא במגע ובמשא ובאהל, או שנטמא בגולל או בדפק שהן מטמאין במגע ובמשא, או שנטמא באבר מן החי או באבר מן המת שאין עליהם בשר כראוי, לפי הענין שזכרנו הרי זה אינו סותר, אף על פי שבכל אלו הוא טמא טמאת שבעה, ומזה בשלישי ובשביעי, אינו מגלח תגלחת טמאה, ולא מביא קרבנות ולא סותר את הקודמין, אבל כל ימי הטמאה אין עולין לו למנין ימי נזירותו.

וכן מענין המצוה מה שאמרו (נזיר מד א), שהמטמא הנזיר אם היה הנזיר מזיד לוקה, וזה שטמאו עובר משום (ויקרא יט לד) ולפני עור וגו', ואם הנזיר שוגג וזה שטמאו מזיד אין אחד מהן לוקה, ולמה אינו לוקה המטמא הנזיר? לפי שנאמר בנזיר (במדבר ו ט) וטמא ראש נזרו, כלומר שאין חיוב מלקות אלא בו כשהוא מטמא מדעתו. ויתר פרטיה במסכת נזיר [שס].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה וטמא עצמו במזיד בצדדין שבארנו לוקה. וכתב הרמב"ן זכרוננו לברכה

(נזירות ה, כ כא) שהנזיר שטמא עצמו במזיד יתחייב ארבע מלקיות, משום לא יטמא, ומשום לא יחל דברו, ומשום לא תאחר לשלמו ומשום לא יבא, אם היתה ביאה וטמאה באין כאחת.

שעז. מצות גלוח הנזיר והבאת קרבנותיו.

שיגלח הנזיר שערו ויביא קרבנות כשישלים נזירותו, וכן כשיטמא שנאמר וביום מלאת ימי נזרו וגוי' וכן וכי ימות מת עליו וגוי'. ואמרו בספרא (מצורע ב, ה) שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה, הנזיר והמצרע והלויים, אולם שלשה אלה אינם שוים לכל דבריהם שגלוח הלויים היה לשעה במדבר ואינה נוהגת לדורות וגלוח מצרע ונזיר מצוה ונוהגת לדורות. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (סה"מ עשה צג) ששני גלוחים אלו של נזיר, שהן גלוח טמאה וגלוח טהרה אין ראוי למנותן כי אם מצוה אחת, לפי שענין גלוח הטמאה אינו מצוה בפני עצמה, כלל, אלא דין מדיני הנזירות הוא, שביאר הכתוב שאם נטמא הנזיר בימי הנזירות שיגלח ויביא קרבן ואז ישוב ויגדל פרע בקדשה כבתחלה מנין כל ימי הנזירות שאסר על נפשו, כמו שיש למצרע גם כן שתי תגלחות והן מצוה אחת, ואחר שאין זה עקר המצוה אלא דין מדיני אין ראוי למנותו מצוה בפני עצמה, וכמו שבאר הרב זכרונו לברכה בספר המצות שלו בעקר השביעי. ובסדר זאת תהיה (מצרע) (מצוה קעד) כתבתי גם כן בשם הרב זכרונו לברכה, מה היא הסבה במנותנו תגלחת נזיר וקרבנותיו מצוה אחת, ותגלחת מצרע וקרבנותיו שתי מצות, ושם תראנו מבאר אם תרצה ללמד.

משרשי מצוה זו של גלוח כל השער במלאת ימי הנזירות והבאת הקרבנות כתבתי בכלל שרש מצוה הקודמת (שעד) מה שידעתי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מדות ב, ה) היכן מגלח שערו? בעזרת נשים (רמב"ם נזירות ח ג) ולשכת נזירים היתה שם בקרן דרומית מזרחית, ושם מבשלים שלמיהם ומשליכין שערן לאש, ואם גלח במדינה יצא, ובכל מקום שמגלח תחת הדוד משליך שערו, ואינו מגלח, עד שלהא פתח העזרה פתוח, שנאמר (במדבר ו יח) פתח אהל מועד, ואין פרוש הכתוב שיגלח כנגד הפתח שבזיון מקדש יהיה בזה. וכן מה שאמרו זכרונם לברכה במצוה זו (נזיר מו א) נזיר ממרט אינו צריך להעביר תער, ואף על פי שאין לו שער, וכן אם אין לו כפים הרי זה מקריב קרבנותיו ושותה יין אחר כן ומטמא, ואפילו יש לו שער מכיון שהביא קרבנותיו, אף על פי שלא גלח אין התגלחת מעכבת, ושותה ומטמא לערב, דמשנזרק עליו אחד מן הדמים מקרבנותיו התר, אף על פי שלא נתן על כפיו ולא הניף, שכל הדברים האלה למצוה ולא לעכוב, ואף על פי שאין התגלחת מעכבת

מצוה לגלח אפילו לאחר זמן מרבה. ונזיר שגלח בלא תער או שגלח בתער ושיר שתי שערות לא עשה ולא כלום, ולא קים מצות גלוח, בין נזיר טהור, בין נזיר טמא. גלח על השלמים ונמצא פסול תגלחתו פסולה, וזבחו לא עלו לו. גלח על שלשת הבהמות שהוא מקריב ונמצאת אחת מהן כשרה תגלחתו כשרה, ויביא שאר הזבחים ויקרבו כהלכתן. שלש בהמות אלו שאמרנו הם, כבש לעולה, וכבשה לחטאת, ואיל לשלמים, ומביא עם האיל ששה עשרונות ושני שלישי [ת] עשרון סלת ואופה מהן עשרים חלות. ויתר פרטיה במסכת נזיר [שם פ"ז].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, והעובר על זה ולא גלח, או שגלח בלא תער, או שגלח ושיר שתי שערות בטל עשה. אבל שיר אחת לבדה אין המצוה מתבטלת בשביל שער אחת, ואפילו גלח ושיר שתי שערות ואחר כך נשרה אחת מהן מעצמה, אם גלח האחרת אף על פי ששער אין כאן, שהרי שיערה אחת אינה חשובה שער, כמו שאמרנו, מצות גלוח יש כאן, לפי שכבר גלח כל ראשו חוץ מן השתים, ונפילת האחת אינה כלום, ששערה אחת אינה חשובה לכלום, וכשגלח האחרת הרי השלים גלוחו לגמרי וקים מצות גלוח. ואף על פי שהתגלחת אינה מעכבת משתית היין ומהטמא, כמו שאמרנו, הבאת הקרבנות מעכבת הכל, ואם לא הביאן בטל עשה זה, והוא אסור לשתות יין ולהטמא עד שיביאם, ואף על פי שגלח לא נשלמה המצוה עד שהביא הקרבנות.

שעת. מצות ברכת כהנים בכל יום.

שנצטוו הכהנים שיברכו ישראל בכל יום. שנאמר (במדבר ו כג) כה תברכו את בני ישראל אמור להם.

משרשי המצוה. שחפץ השם בטובו הגדול לברך עמו על ידי המשרתים החונים תמיד בבית השם, וכל מחשבתם דבקה בעבודתו, ונפשם קשורה ביראתו כל היום, ובזכותם תחול הברכה עליהם, ויתברכו כל מעשיהם, ויהי נעם השם עליהם. ואל תתמה לאמר ולו חפץ השם בברכתם יצו אתם את הברכה, ואין צורך בברכת הכהנים, כי כבר הקדמתי לך פעמים רבות, כי בכח הכשר מעשינו תחול הברכה עלינו, כי ידו ברוך הוא פתוחה לכל שואל בהיותו מכשר ומוכן לקבלת הטוב, ועל כן כי בחר בנו מכל העמים ורצה שנזכה בטובו הזהירנו וצונו להכין מעשינו ולהכשיר גופינו במצותיו, להיותינו ראויים אל הטוב, גם צונו בטובו הגדול לבקש ממנו הברכה, ושנשאל אותה על ידי המשרתים הטהורים, כי כל זה יהיה זכות לנפשותינו, ומתוך כך נזכה בטובו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה כג, ב) שאין הכהנים נושאים כפיהם אלא בעשדה, והכהנים מן המניין. וכיצד היא נשיאות כפים? (סוטה לח, ברמב"ם תפלה יד ג ד) בשעה שיגיע שליח צבור לעבודה, כלומר כשירצה להתחיל בברכת רצה כל הכהנים העומדים בבית הכנסת עולין לדוכן, ופניהם למול ההיכל, ואחוריהם כלפי העם, ואצבעותיהם כפפות על כפיהם עד שישלים שליח צבור ברכת הודאה, ואחר כך מחזירין פניהן כלפי העם ופושטין אצבעותיהם ומגביהין ידיהן כנגד כתפיהם, ומתחילין יברך, ושליח צבור מקרא אותן מלה מלה, שנאמר אמור להם, והם עונים אחריו בקול נאה, וכשמשלימין פסוק ראשון כל העם עונים אמון וכן בפסוק שני ושלישי, וכשישלימו השלשה פסוקים מתחיל שליח צבור בשים שלום וכו', והכהנים מחזירין פניהם כלפי הקדש וכופפין אצבעותיהם ועומדין שם בדוכן עד שיגמר ברכת שים שלום וחוזרין למקומן. ומנהגנו היום, שהכהנים אינן עולים לדוכן, אלא עומדים לפני הארון ועושין כסדר שכתבנו.

וקדם שיחזירו פניהם לברך העם מברכים ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו בקדשתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה. וכל פנות שיהיו פונים כגון חזרת פניהם לצבור או להיכל יהיו לעולם דרך ימין. וששה דברים מונעין מן הכהנים נשיאות כפים (רמב"ם תפלה טו, א) הלשון, והמומין, והעברה, וטמאת הידים, והשנים, והיין, ובאור דברים אלה עם יתר פרטי המצוה הכל מבאר בפרק אחרון ממגילה ותענית, ובשביעי ממסכת סוטה [א"ח ס"י קכח].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בכהנים, כי עליהם מצוה זו לברך את ישראל. ובשחרית ובמוסף ובנעילה חיבין לברכם, אבל במנחה של כל יום אין שם נשיאות כפים, מפני שבמנחה כבר סעדו כל אדם ויש שם חשש יין, ושכור אסור בנשיאות כפים. אפילו במנחת תענית, גזרו זכרונם לברכה, אטו מנחה של כל יום, וכדפסק רב נחמן בפרק בתרא דתענית (כו, ב) אבל אמרו שם, אלא האידנא מאי טעמא פרסי ידיהו כהני במנחתא דתעניתא, הואיל וסמוך לשקיעת החמה מצלי לה כתפלת נעילה דמיא.

שעט. מצות משא הארון בכתף.

שנצטוו הכהנים שישאו הארון על הכתף כשמוליכין אותו ישראל ממקום למקום. שנאמר (במדבר ז ט) כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו. וכתב הרב משה בן מימון זכרוננו לברכה (בסה"מ עשה לד) אף על פי שמצוה זו באה ללויים, בעת ההיא היה, כלומר במדבר למעוט מספר הכהנים

בימים ההם ואולם לדורות הכהנים חיבים במצוה זו והם ישאוהו, כמו שהתבאר בספר יהושע (ג ו) וספר שמואל.

והרב משה בן נחמן זכרונו לברכה כתב (בהשגותיו על השרש השלישי בד"ה וראיתי) זה שאמר הרב שנעתקה המצוה לכהנים אינו אמת, חלילה לנו שנאמר שנשתנה שום מצוה בתורה, שיהיו נפסלין הלויים ממשא הארון לעולם, ויפה פרש. והלויים נשאוהו בימי דוד, שנאמר (דבריהימים א טו כו) ויהי בעזר האלהים את הלויים נושאי ארון ברית יי, וכתוב וכל הלויים הנושאים את הארון וגו'. אבל באמת, כי הכהנים והלויים כלם כשרים במשא הארון מן התורה, שכלן נקראו לויים, וכמו שכתוב (יחזקאל מד טו) והכהנים הלויים, וכן כתוב (דברי הימים שם יד טו) ויתקדשו והלויים להעלות את ארון יי אלהי ישראל כאשר צוה משה כדבר יי בכתפם במוטות עליהם. ואמרו בספרי, והיכן צוה? ולבני קהת לא נתן וגו', כי כלם נקראו בני קהת. ועוד כתב, כי מה שאמר הרב משה בן מימון זכרונו לברכה, שהתבאר זה בספר יהושע ושמואל לא מצא הוא הבאור הזה, אבל מצא בהפך, שהרי נאמר שם (יהושע ג ג) ויצו את העם לאמר כראותכם את ארון ברית יי אלהיכם והכהנים הלויים נושאים אותו. אבל האמת כמו שאמרנו, שכל השבט כשר למשא הארון, ועוד שמפרש הוא הדבר במסכת סוטה (לג, ב), שאמרו זכרונם לברכה, כיצד עברו ישראל את הירדן? בכל יום לויים נושאים את הארון, והיום נשאוהו כהנים, כלומר ביום שעברו את הירדן נשאוהו הכהנים לבדם, כי כן כתוב ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון הברית כדי להעשות הנס על ידי כהנים, שהם קדש קדשים בשבט.

ולפי הדומה, מה שאמר הרב משה בן מימון זכרונו לברכה, שמבאר הוא ביהושע מזה המקרא הוא, ואיננו באור הכרחי כלל, כמו שבארנו. וזה שנאמר בספר מלכים (א ח, ו) ויביאו הכהנים את ארון ברית יי אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים. גם זה אל יקשה בעיניך, כי מפני שהלויים אינם נכנסים לבית קדשי הקדשים הכניסוהו הכהנים לבדם. והעקר לפי הדומה, כדברי הרב משה בן נחמן זכרונו לברכה, שכל השבט כשר למשא הארון, וכמו שכתוב (דברי הימים ב לה, ג) ויאמר ללויים וגו' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף. עוד ענינו, שלא יצטרכו ישראל לשא הארון ממקום למקום, אבל, אין הענין שאם יצטרכו לשאת אותו שלא ישאוהו הלויים, וזה דבר ברור ונגלה לכל. ומה שאמרו זכרונם לברכה (חולין כד, א) מומין פוסלין בכהנים, ואין שנים פוסלין בכהנים לא אמרו כן אלא בעבודת הכהנה שאין שנים פוסלין באותה עבודה, אבל בעבודת המשא גם בכהנים פוסלין שנים, כמו בלויים [ה' כלי מקדש פ"ב].

משרשי המצוה. לפי שכל עקר כבודן של ישראל הוא התורה שבה נבדלו משאר העמים ונעשו חלק השם, על כן ראוי וכשר לשאת אותה בכתפי האנשים הנכבדים והמקדשים שבנו, ואין צרך להאריך במובן

לתינוקות של בית רבן. כל ענין מצוה זו מבאר בכתוב, והוא שישאו הכהנים והלויים הארון בכתף בעת שיצטרכו לנשאו ממקום למקום, כגון בעת מלחמה או לשום דבר אחר, ולא ישאוהו בעגלה או על גבי בהמה, וכבר שמו חכמים (סוטה לה, א) לדוד טועה בדבר שהתינוקות קורין אותו, בנשאו הארון על העגלה.

ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל על אדמתן, כי אז היו צריכין לשאת ארון ברית השם מפני מלחמה או כאשר יצוה מלכם, אבל עכשו בעונותינו אין לנו מלך ולא ארון לשאת בשום מקום. ומצוה זו מוטלת על שבט לוי ועל שאר ישראל שיסכימו על ידם. וזה שנהגו בגליות היום להוציא ספר תורה לקראת מלכי האמות אין זה בחיוב מצוה זו כלל, שכל בני ישראל רשאים לשא אותנו, ואם מדרך כבוד התורה יבחרו גם היום שישאוהו מבני לוי תבוא עליהם ברכה.

פרשת בהעלתך

פרשת בהעלתך יש בה שלש מצות עשה ושתי מצות לא תעשה

שפ. מצות פסח שני בארבעה עשר באיר.

שיעשה פסח שני בארבעה עשר באיר, כל מי שלא יכל לעשות פסח ראשון בארבעה עשר בניסן, כגון מחמת טמאה או שהיה בדרך רחוקה, שנאמר (במדבר ט יא) בחדש השני בארבעה עשר יום בין הערבים יעשו אתו. ועוד הורונו חכמים זכרונם לברכה (פסחים עג, א) דלאו דוקא טמאה ורחוק הדרך לבד, אלא כל ששגג, או נאנס, או אפילו הזיד ולא הקריב בראשון מקריב בשני.

משרשי המצוה לפי שמצות הפסח הוא אות חזק וברור לכל רואי השמש בחדוש העולם. כי אז בעת ההיא עשה עמנו האל ברוך הוא נסים ונפלאות גדולות ושנה טבע העולם לעיני עמים רבים, וראו כל עמי הארץ

כי השגחתו ויכלתו בתחתונים, ואז בעת ההיא האמינו הכל ויאמינו כל הבאים אחריהם לעולם באמת שהוא ברוך הוא ברא העולם יש מאין בעת שרצה, והיא העת הידועה, ואף על פי שבריאת היש מן האין הוא דבר נמנע מדרך הטבע, כי כמו כן נמנע לבקע מצולות ים עד עבור בתוכו עם כבד ביבשה וישובו למקומן, ולהחיות עם גדול ורב ארבעים שנה מלחם היורד מן השמים יום יום, ויתר האותות והמופתים שעשה לנו בעת ההיא שכלן נתחדשו בהפך הטבעים וענין חדוש העולם, הוא העמוד החזק באמונתנו ובתורתנו, כי למאמיני הקדמות אין להם תורה וחלק לעולם הבא עם ישראל, ידוע הדבר, אין להאריך במפרסם. על כן היה מרצונו ברוך הוא לזכות במצוה זו הנכבדת כל איש מישראל, ואל יעכבהו אנס ורחוק מקום מעשותה, כי אם יקרהו עון שנאנס בחדש הראשון ולא זכה בה עם הקודמים יעשה אותה בחדש השני. ולפי שהוא יסוד גדול בדת, הגיע החיוב גם כן אף על הגר שנתגיר בין פסח ראשון לשני, וכן קטן שהגדיל בין שני הפסחים שחיבים לעשות פסח שני. (רמב"ם קרבן פסח ו' ז).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה בפסחים פרק מי שהיה טמא (צה, א) מה בין ראשון לשני? הראשון חמץ אסור בבל יראה ובבל ימצא. והשני חמץ ומצה עמו בבית, והשני אינו נוהג אלא יום אחד, ואין שם יום טוב ואסור מלאכה, והראשון טעון הלל באכילתו והשני אין טעון הלל באכילתו, זה וזה טעונין הלל בעשיתו, ושניהם נאכלין צלי על מצות ומרורים, שבפרוש נאמר בכתוב כן. ושניהם דוחין את השבת ובשניהם אין מותירין ולא שוברין עצם, שבפרוש הזהיר הכתוב גם בזה, בלא תותירו ועצם לא ישברו בו.

ואם תשאל בני ולמה לא ישוו שניהם בכל דבר, שהרי בפרוש נאמר כאן בפסח שני, ככל חקת הפסח יעשו אתו, דע, כי כבר עוררו אותנו חכמים זכרונם לברכה בזה ובארו בפרק מי שהיה טמא (שם), שבמצות שבגופו של פסח הכתוב מדבר, כגון לאכלו על מצות ומרורים, ושלא להשאיר ממנו, ושלא לשבר בו עצם, וכמו שפרשנו. ולמדנו לומר כן, מאשר פרש הכתוב כאן בפסח שני קצת מדיניו, ואלו היה שווה לגמרי עם הראשון יאמר ככל חקת הפסח וגוי ודיו. וכן אמרו שם מה עצם מיחד שבגופו, אף כל וכו'.

וכן מענין המצוה מה שאמרו (שם צג א) גם כן, שהטמא שנדחה לפסח שני, הוא מי שנטמא בטמאה חמורה המעכבתו מלאכל הפסח, כגון זבים וזבות, נדות ויולדות ובוועלי נדות, וכן טמא מת שנטמא בטמאה מן המת שהנזיר מגלח עליה, וכמו שפרשנו בסדר נשא (מצוה שעו). אבל אם היה טמא בשאר טמאות מן המת שאין הנזיר מגלח עליה, וכן אם נגע בנבלה ובשרץ וכיוצא בהן, ואפילו ביום ארבעה עשר הרי זה טובל, ושוחטין עליו אחר טבילה, ולערב כשיעריב שמשו אוכל פסחו. וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לבדכה שם בפרק מי שהיה טמא (שם ב), על דרך ההלכה המקימת שדרך רחוקה תקרא כל שהוא רחוק מחומות ירושלים חמשה

עשר מילין, אבל פחות מכן אין נקרא דרך רחוקה. ויתר פרטיה, במסכת פסחים [ה' קרבן פסח פ"ה].

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, בזכרים בתורת חיוב, ובנקבות בתורת רשות, שכן הורונו זכרונם לברכה (שם צא, ב), שנשים שנדחו לפסח שני מפני טמאה או מפני אחד מהדברים שזכרנו, שעשית הפסח שני להן רשות, רצו שוחטין, רצו אין שוחטין, ומן הטעם הזה אין שוחטין עליהן בפני עצמן בשבת. והאיש העובר על זה והזיד ובטל עשה זו ולא הקריב פסח שני כשנאנס ולא יכל להקריב פסח ראשון חיב כרת, זוהי דעת רבי במשנה (שם צג, א), אבל רבי נתן ורבי חנינא ורבי עקיבא פוטרין אותו מן הכרת, מכיון שלא הזיד בראשון. ואין צריך לומר שאם הזיד ובטל הראשון, ובטל גם השני בין בזדון בין בשגגה שחיב כרת לדברי הכל, מכיון שהזיד ולא הקריב קרבן ה' במועדו. וזאת היא אחת משתי מצות עשה שבתורה שמתחייבין עליה כרת, כמו שאמרנו בסדר בא אל פרעה (מצוה ה).

שפא. מצות פסח שני שיאכל על מצות ומרורים.

שכל המחייב בפסח שני שיאכל בשר הפסח על מצות ומרורים, שנאמר (במדבר ט יא) על מצות ומרורים יאכלוהו.

משרשי מצות כל ענין הפסח כתבתי בסדר בא אל פרעה (מצוה ה), ואין ספק כי כל ענין פסח שני אינו כי אם מיסודו של ראשון, ידוע הדבר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פסחים מ, א) שהמצות צריכות שמור גדול שלא יבואו לידי חמוץ, עד שחיבנו זכרונם לברכה (רמב"ם חמץ ומצה ה ט) להזהר בהם אפילו מזמן קצירה שלא יבואו עליהן מים, פן יבואו לידי חמוץ. ויתר רבוי פרטיהן בענין הלישה והאפיה בפסח ראשון, וכלל הכל הוא, שנעשה בהן שמירה גדולה מחמוץ. וכן מה שפרשו במרורים שכל עשב מר הוא בכלל מרורים שהזכיר הכתוב, ושאדם יוצא ידי חובתו בפסח בכלן, לפי שהצואה לנו במרור, זכר לוימררו את חייהם (שמות א יד), ובכל עשב מר יזכר הדבר. אבל מכל מקום בררו לנו חכמים זכרונם לברכה (שם לט א) לאכל החזרת, כי בה זכר התמרור מצד הקלח שטעמו מר קצת, וגם יש בה הדור למצוה יותר מבשאר עשבים מרים, גם כי שמה הדור שנקראת חסא, ורמז ברכה בו שחס רחמנא עלינו ופדאנו מיד המצריים הקשים, ומכל אלה יש התעוררות וזכר אל לב בני אדם בענין

הנסיים שנעשו לנו במצרים, ולפיכך הקבעה ההלכה שראוי לנו לחזר אחר החזרת. פרטיה גם כן במסכת פסחים [שם].

ונוהגת בזמן הבית, בזכרים ולא בנקבות, כי כמו שאין שחיטת פסח שני חובה להן אלא רשות, כמו שאמרנו במצוה הקודמת, כן אכילת מצה ומרור עמו אינה חובה להם, ומבאר גם זה שם במסכת פסחים (צה א). והעובר על זה ואכל פסח שני מבלי מצה ומרור בטל עשה זה.

שפב. שלא להותיר כלום מבשר הפסח שני למחרתו.

שלא להותיר כלום מבשר הפסח שני למחרתו שהוא יום חמשה עשר באיר, שנאמר (במדבר ט יב) לא ישאירו ממנו עד בקר. כל ענינה בלאו הבא על זה בפסח ראשון, הכתוב בסדר בא אל פרעה, והוא שם לאו שני (מצוה ח).

שפג. שלא לשבר עצם מעצמות פסח שני.

שלא לשבר עצם מכל עצמות הפסח. שנאמר (במדבר ט יב) ועצם לא ישברו בו. כל ענין לאו זה מכון בלאו הבא על זה גם כן בפסח ראשון בסדר בא אל פרעה והוא שם (מצוה טז), תראנו משם אם רצונך לדעת.

שפד. מצות תקיעת חצוצרות במקדש ובמלחמה.

לתקע בחצוצרות במקדש בכל יום בהקריב כל קרבן, וכמו כן בשעת הצרות. שנאמר (במדבר י ט) וכי תבואו מלחמה וכו', וכתוב אחריו גם כן (שם י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וגו'. ואף על פי שהזהיר הכתוב ביום שמחה

ומועד וראש חדש לאו דוקא, דבכל יום, היו תוקעין במקדש בחצוצרות על הקרבן. וכן מבואר בראש השנה פרק ראוהו בית דין שאמרו שם (כט, א) הכל חיבין בתקיעת שופר כהנים לויים וישראלים, ומתמה תלמודא עלה בגמרא, פשיטא, אי הני לא מחיבי מאן מחיב? ומהדר ליה, כהנים איצטרכא ליה, סלקא דעתך אמינא הואיל וכתוב יום תרועה וגו', והני כהני הואיל ואתנהו בתקיעה דכל השנה כלה, דכתיב ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם וגו'. ומהדר ליה מי דמי? התם חצוצרות, הכא שופר. למדנו מכל מקום דבכל השנה כלה, כלומר בכל יום ויום, איכא חצוצרות במקדש, ואמרו במסכת ערכין (יג א) אין פוחתין מעשרים ואחת תקיעות במקדש, ולא מוסיפין על ארבעים ושמונה.

משרשי המצוה. לפי שבשעת הקרבן היו צריכים לכוון דעתם יפה בענינו, כמו שידוע, שהוא נפסל במחשבות ידועות, וגם כן צריך הקרבן כונה שלמה לפני אדון הכל שצונו עליו, וגם כן בעת הצרה צריך האדם כוון גדול בהתחננו לפני בוראו שירחם עליו ויצילהו מצרתו, ולכן נצטוו בתקיעת החצוצרות בעתים אלה, לפי שהאדם מהיותו בעל חמר צריך התעוררות גדולה אל הדברים, כי הטבע מבלי מעיר יעמד כישן, ואין דבר יעוררהו כמו קולות הנגון, ידוע הדבר, וכל שכן קול החצוצרות, שהוא הקול הגדול שבכל כלי נגון. ועוד יש תועלת נמצא בקול החצוצרות לפי הדומה מלבד ההתעוררות אל הכונה, כי בכח הקולות יסיר האדם מלבו מחשבת שאר עסקי העולם ולא יתן לב באותה שעה כי אם בדבר הקרבן, ומה אריך וידוע זה לכל אשר הטה אזן לשמע החצוצרות וקול שופר בכונה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה במסכת מנחות (כח, א) שהחצוצרה היתה באה מן העשת של כסף כמו שבא בכתוב, ומשאר מיני מתכות פסולה. ומה שאמרו זכרונם לברכה (ערכין יג, א) שאין פוחתין לעולם במקדש משתי חצוצרות, ולא מוסיפין על מאה ועשרים, ויתר פרטיה, מבארים בספרי (בהעלותך פיסקא עז) ובמסכת ראש השנה (כו ב) וגם כן במסכת תענית (יט א) בארו שאנו מצוין בתקיעת החצוצרות בעת צרה [ה' תענית פרק א].

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בכהנים, שעליהם המצוה לתקע בחצוצרות, וכענין שכתוב בהן במסע המחנות, ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות. ושמא תאמר לא היו תוקעין הם על הקרבן אלא הלויים אינו כן, שהרי בפרוש אמרו במסכת תמיד פרק שביעי (מ"א) נתנו לו יין לנסך, הסגן עומד על הקרן והסודרין בידו, ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות בידם, תקעו והריעו ותקעו. הרי נתבאר, שעל ידי כהנים נעשית מצוה זו ושהיא מצוה תמידית להם, כלומר שבכל יום היו תוקעין, ולא ביום מועד וראש חדש בלבד. אבל ראיתי להרמב"ם זכרונו לברכה (כלי מקדש ג, ה) שכתב, בימי המועד כלן ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעין בחצוצרות והלויים אומרים שירה. נראה מדבריו, שדעתו שבשאר

הימים אף הלויים תוקעין בחצוצרות. ואם עברו על זה הכהנים ולא תקעו בשעת הקרבן, וכן אם לא תקעו בעת הצרה, בטלו עשה זה.

שלח לך

פרשת שלח לך יש בה שתי מצות עשה, ומצות לא תעשה אחת.

שפה. מצות חלה.

להפריש חלה מכל עריסה ולתן אותה לכהן, שנאמר (במדבר טו כ) ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה. ודרשו זכרונם לברכה (ערובין פג, א) ראשית ערסתכם כדי עסתכם, ועסת המדבר היתה עמר, והעמר עשרית האפה הוא, והאפה שלש סאין, והסאה ששה קבין, וקב ארבעה לגין, ולג שש ביצים. נמצאת האפה ארבע מאות ושלשים ושתיים ביצים ועשיריתה ארבעים ושלש ביצים וחמש ביצה, וזהו שעור עסה המחיבת בחלה.

משרשי המצוה. לפי שחיותו של אדם במזונות ורב העולם יחיו בלחם, רצה המקום לזכותנו במצוה תמידית בלחמנו, כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצוה ונקבל בה זכות בנפשנו, ונמצאת העסה מזון לגוף ומזון לנפש, וגם למען יחיו בו משרתי השם, העוסקים תמיד בעבודתו והם הכהנים מבלי יגיעה כלל, שאלו בתרומת הגרן יש להם עמל להעביר התבואה בכברה ולטחן אותה, אבל כאן יבוא חקם להם מבלי צער של כלום.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חלה ג, א) שאין חיוב העסה משנתן הקמח בעריסה, אלא החיוב הוא משעת גלגול, כלומר, משיערב הקמח והמים מיד חיוב החלה חל. וחמשת המינין הם שחיבים בחלה החטים ושעורים, וכסמין, ושבלת שועל, ושיפון, שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו'. ואין קרוי לחם אלא פת הנעשית מאלו, וכלן מצטרפין לשעור חלה. ומי שלא הפריש חלה בעיסה מפריש אותה מן הלחם,

שנאמר באכלכם מלחם מלמד שהחיוב גם בלחם. ואפילו הלש פחות מכשעור שהוא פטור מחלה, אם אחר כך לש פעם אחרת והשלים השעור ונתערב כל הפת בכלי אחד שיש לו תוך הכלי מצרפן לחלה. ושמעתי מפי מורי, ישמרו אל, דדוקא בשנתן הפת מן התנור לכלי שיש לו בית קבול דוקא, אבל הניח אותו כשהוציאו מן התנור על גבי לוח או על הקרקע ובכל דבר שאין לו תוך, אף על פי שנתנו אחר כן בסל כבר נפטר מחלה, וזהו שאמרו הרודה ונותן לסל, דדוקא לסל בשעת רדיה מן התנור, ואין צריך לומר שהתנור אינו עושה צרוף לחלה (רמב"ם ביכורים ו טז). הסבין שבקמח, קדם שרקדו משלים לשעור, אבל אחר שרקדו, אם חזרו ועירבו אינו משלים לשעור (חלה פ"ב מ"ו).

החלה אין לה שעור ידוע מן התורה, אפילו לא הפריש אלא כשעורה מן העסה פטר כל העסה שבעריסה מדין חלה, שלא נאמר בתורה אלא ראשית ערסתכם חלה תרימו. וכל שהוא מרים ממנה פטור הוא בכך. אבל חכמים חיבנו (שם מ"ז) להפריש מן העסה חלק אחד מעשרים וארבעה, וסמכו הדבר במה שאמר הכתוב במצוה זו תתנו ליי. כלומר, תן לכהן מתנה ראויה, ושערו הם שהיא כן. והנחתום שהוא עושה עסתו למכר בשוק והיא מרבה, וגם צריך להרויח, לא חיבוהו לתת אלא אחד מארבעים ושמנה, ובין שהרבה בעל הבית בעסה ובין שמעט נחתום דינם כמו שאמרנו למעלה.

עסה שנלושה בשתי קצות העריסה ואין עאחד מן החלקים שעור חלה אינה מתחיבת בחלה, אלא אם כן נשכו זה את זה והן מאיש אחד.

עסה שנלושה בין במים בין בכל שאר משקים ובין שאפאה בתנור או בקרקע או במחבת ומרחשת, ובין שהדביק הפת תחלה בהן ולבסוף הרתיח, כלומר שהדליק האש תחתיה, או הרתיח ולבסוף הדביק, בכל ענינים יש חיוב חלה שבכל ענינים אלו לחם נקרא, שאין הלכה כמאן (פסחים לו א) דאמר אין לחם אלא אפוי בתנור בלבד, אבל העושה עסה ליבשה בחמה או לבשלה בקדרה אין בה חיוב חלה.

ועסת ארנונא, כלומר משתפת בין ישראל וגוי חיבת בחלה אם יש בחלק הישראל שעור חלה. עסה (חלה א, ה) הנעשית בשביל בהמות פטורה מן החלה, ואם בשביל בהמות ואדם חיבת בחלה. עסה מתקנת כלומר, שהורמה ממנה חלה ונתערבה בה עסה אחרת שלא הורמה ממנה חלה כיצד עושה? מביא עסה אחרת וסומכה עליה ונוטל חלה על הכל, ואם אין לו עסה אחרת נוטל ממנה חלה בלא ברכה לפי הדומה, לפי שנעשית כלה טבל, ואפילו מעט ממנה טובלת כמה עסת מתקנות, שהטבל אוסר בכל שהוא, כמו שכתבתי בסדר אמר אל הכהנים (מצוה רפד). ויתר פרטיה, מבארים במסכת חלה וכן במסכת ערלה [ה' ביכורים פ"ה].

ונוהגת בזכרים ונקבות, בארץ ישראל בלבד מדאוריתא. שנאמר באכלכם מלחם הארץ. ודוקא בזמן שכל ישראל שם, כלומר רבם, שנאמר בבואכם ובא הפרוש על זה (כתובות כ, א) בביאת כלכם ולא בביאת מקצתכם. ומדברי סופרים (רמב"ם ביכורים ה ז) להפריש חלה בחוצה לארץ, כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל, ומפני שאין החיוב בה אלא שלא תשתכח מישראל, נהגו להקל בה (עיי' הל, הרמב"ן פ"ד דבכורות) בענין שאין מפרישין מעסה גדולה אלא כזית, ומשליכין אותה באש, ואינה נאכלת לשום כהן קטן או גדול. ושמעתי שיש מקומות שנהגו להפריש חלה גדולה כשעור שנתנו לנו חכמים בה, ונותנין אותה לכהן קטן שאין טמאה יוצאה עליו מגופו או לכהנת קטנה שעדין לא ראתה [נדה], ואפילו לכהן גדול שטבל לקריו או לזיבתו נותנין אותה, ואף על פי שהוא טמא מת, נהגו להאכילה לו באותן מקומות. ועוד נראה שיש להקל בה עוד בחלת חוצה לארץ שאדם יכול לבטלה לכתחלה ברב, כמו שבא במסכת יבמות (צ"ל בכורות כז א) ובמקומות אחרים מהגמרא, ואין בכל האסורין שבתורה כן לפי ידיעתי, זולתי בעצים שנשרו מן הדקל ביום טוב לתוך התנור שמבטלין אותן גם כן לכתחלה, וכדאמרינן ביום טוב (ביצה ד, ב) אדם מרבה עליהם עצים ומתרין, ואמרו בטעם הדבר משום דמקלא קלי אסוריהו, כלומר, שהוא דבר שכלה באש, ולכן הקלו בדבר.

והרמב"ם זכרונו לברכה כתב בספר זרעים הלכות תרומה ובכורים פרק חמישי (ה"ל ט"א) ובזמן הזה שאין שם עסה טהורה מפני טמאת המת מפרישין חלה אחת בכל ארץ ישראל אחד מארבעים ושמנה, ושורף אותה מפני שהיא טמאה, ויש לה שם עקר מן התודה, ומכזיב עד אמנה מפרישין חלה שניה לכהן לאכילה, ואין לה שעור כמו שהיה הדבר מקדם.

חלת חוצה לארץ, אף על פי שהיא טמאה, הואיל ועקר חיובה מדבריהם אינה אסורה באכילה אלא על כהן שטמאה יוצאה עליו מגופו, כגון בעלי קרין וזבין, וזבות ונדות ויולדות ומצרעין, אבל שאר הטמאין במגע הטמאות, אפילו טמא מת מתר לאכלה. לפיכך אם היה שם כהן קטן בחוצה לארץ, בין בסוריא בין בשאר ארצות, רצה להפריש חלה אחת מפריש אחד מארבעים ושמנה, והיא נאכלת לקטן שעדין לא ראה קרי, ולקטנה שעדין לא ראתה נדה, ואין צריך להפריש שניה לאש, וכן אם היה שם כהן גדול שטבל משכבת זרע או מזיבתו, אף על פי שלא העריב שמשו, ואף על פי שהוא טמא מת הרי זה מתר לאכל החלה הראשונה, ואינו צריך להפריש שניה בחוצה לארץ, עד כאן.

שפו. מצות ציצית.

להטיל ציצית בבגד שנתכסה בו. שנאמר (במדבר טו לח) ועשו להם ציצת וגוי', וזה החיוב הוא כשיהיה לבגד ארבע כנפים או יותר, דכתוב (דברים כב יב) על ארבע כנפות כסותך. ויש (רמב"ם ציצית פי"ג ה"א) בכלל ארבע חמש או יותר, ויהיה שעורו גדול, כדי שיוכל להתכסות בו ראשו ורב גופו של קטן המתהלך בשוק לבדו מבלי שומר. ולפי הדומה, שזמן זה הוא כבר שית כבר שבע. ושיהיה הטלית מצמר או מפשתים זה הבגד שאנו חיבין להטיל בו ציצית כשנתכסה בו. היה חסר דבר אחד מכל אלה, כגון שיש לו פחות מארבע כנפים, או שעור גדלו פחות מזה שאמרנו, או שהוא משאר המינין פטור מן הציצית מן התורה, כגון בגדי משי, או אפילו של צמר גמלים, או ארנבים, או מנוצה של עזים, כל אלו פטורין מן הציצית מן התורה, שאין נקרא בגד סתם, אלא בגד של צמר רחלים וכבשים או בגד פשתים, וכן לענין צרעת הבגד, כמו שכתבתי במקומו (מצוה קעב).

שרש המצוה נגלה בכתוב, שהוא למען נזכר כל מצות השם תמיד, ואין דבר בעולם יותר טוב לזכרון, כמו נושא חותם אדוניו קבוע בכסותו אשר יכסה בה תמיד, ועיניו ולבו עליו כל היום, וזהו שנאמר בו בכתוב (במדבר טו לט) וזכרתם את כל מצות יי. ואמרו זכרונם לברכה (תנחומא קורח יב) כי מלת ציצית תרמז לתרי"ג מצות עם צירוף שמנה חוטין שבציצית וחמשה קשרין שבו. ועוד אומר לי לבי, שיש בו רמז וזכרון, שגופו של אדם ונפשו הכל להשם ברוך הוא, כי הלבן רמז לגוף שהוא מן הארץ שנבראת מן השלג שהוא לבן, כדאשכחן בפרקי רבי אליעזר (פי"ג) הארץ מהיכן נבראת? משלג שתחת כסא הכבוד, וחוטין רמז אל הגוף, כענין אמרם כי תחילת בריאת הגוף הוא כעין חוטין, וכמו שאמרו זכרונם לברכה פרק המפלת (נדה כה, ב) אמר רב עמרם תנא שני ירכותיו כשני חוטין של זהורית, שני זרועותיו כשני חוטין של זהורית, והתכלת אשר עינו כעין הרקיע ירמז לנפש שהיא מן העליונים, ולזה רמזו באמרם (מנחות מז ב) מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים, והים דומה לרקיע, והרקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר (שמות כד ז) ויראו את אלהי ישראל וגוי' ואומר (יחזקאל א כו) כמראה אבן ספיר דמות כסא. ותחת כסא הכבוד מקום שנפשות הצדיקים גנוזות שם, ומפני כן אמרו (מנחות לט א) שכורכין חוט התכלת על הלבן, שהנפש היא העליונה והגוף תחתון. ואמרו שעושין ממנו שבע כריכות או שלש עשרה לרמז הרקיעים והאורים שביניהם, וכמו שאמרו (שם) תנא הפוחת לא יפחת משבע, כנגד שבעה רקיעים, ולא יוסיף על שלש עשרה כנגד שבעה רקיעים וששה אורים שביניהם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם מג ב) שהכסות של חמש כנפים, או יותר אין מטילין בו ציצית, אלא בארבע כנפים ממנו המרחקות. ומה שאמרו (שם כח, א), שארבע ציציות מעכבות זו את זו, שארבעתן מצוה אחת. ומה שאמדו (שם לח, א) שהתכלת אינו מעכב את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת, דאין הענין לומר שהן שתי מצות שהכל מצוה אחת היא, אלא לומר שאין מעכבין זה את זה, כגון אנו היום

שאינו מוצאים יתכלת, שלא נמנע מפני זה מהטיל חוטינו לבנים מבלי תכלת בטלית, ונברך עליהן כאלו הוא בשלמותו עם התכלת, וכן בזמן שהתכלת נמצא, מי שלא היו לו חוטינו לבנים, יכל להטיל תכלת בסדינו ומתעטף בו ומברך עליה.

וצבע התכלת הזו שנצטוינו בו דומה לעין הרקיע בטהרו, והוא נעשה בדם דג אחד שנקרא חלזון, שעינו דומה לעין הים (מנחות מד א), ובים המלח הוא מצוי, וצובעין בו פתיל של צמר. וזה ימים רבים לישראל, לא שמענו מי שזכה לתכלת בטליתו. וצריך לצבעה לשם מצותו והחוטינו הלבנים גם כן צריכין טויה לשם המצוה, ואין טוין אותן מצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצין, ולא מן הנימין הנתלשין מן הבהמה, ולא משירי שתי שהאורג משיר בסוף הבגד, ואין עושין אותן מצמר הגזול, ולא משל עיר הנדחת, ולא משל קדשים, ואם עשה פסול. ציצית שטוה (י"ג שתלה) אותה גוי פסולה שנאמר דבר אל בני ישראל ועשו. אבל עשאה ישראל בלא כונה דיעבד כשרה. ושמעתי מגדולים (ע"י ר"ת הביאו הומ"א סי' יד סעיף א), שהעשיה אינה כשרה בנשים.

כיצד עושין הציצית? (רמב"ם שם א ו) מעבירין ארבעה חוטינו בכנף הבגד, שהן שמנה ראשי חוטינו כשהן תלוין בכנף, ואין תולה אותן סמוך ממש לשפת הבגד, ולא רחוק אלא סמוך כשעור גודל מראשו עד הפרק הראשון, כדאמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן בגמרא (שם מב, א), וצריך להרחיק כמלא קשר גודל. ועושה אחד מהם גדול כדי שיכרך בו האחרים, וקושרן בחמשה מקומות קשר כפול (שם לט, א בתוס' ד"ה לא). ובין קשר וקשר עושה שלש חליות, ובאמצעות הקשר האחרון עושה ארבע חליות שנמצאו בין כלן שלש עשרה חליות. ועושה החוטינו ארכים בכדי שיספיקו שיהיה בהן שני חלקים ענף כלומר, בלא קשרים וחליות, מלבד הקשרים והחליות, זהו עקר מצותו לכתחלה. אבל דיעבד אפילו בחליה אחת יצא, וכן בדיעבד אם נתמעטו חוטי הציצית, (שם לח, ב) אפילו לא נשאר בהן אלא כדי עניבה כשר. אבל נפסק אפילו חוט אחד מהם מעקרו פסול.

ומי שיש לו כסות ארבע כנפים, כל זמן שאינו מתכסה בה אינו חייב להטיל בה ציצית והלכה כרב דאמר (שם מב, א) ציצית חובת גברא, כלומר חיוב האיש הוא לעשות ציצית בבגד כשהוא מתכסה בו, אבל בבגד המנח בקפסא אינו חייב להטיל בו ציצית, שאין הלכה כמאן דאמר חובת מנא היא. כלומר, שאם היו לו לאדם כמה טליתות של ארבע כנפים בביתו, אפילו לא יתכסה בהן לעולם חייב להניח בכלן ציציות זה אינו, אלא הלכה כרב כדאמרן.

ומי שיש לו טלית של פשתן מטיל בו ציציות של פשתן, דלית הלכתא כבית שמאי דאמרי (שם מא) סדין בציצית פטורה, כלומר דטלית של פשתן מכיון שאי אפשר לו להטיל בו תכלת לעולם, משום כלאים, כי התכלת

ודאי עמרא הוא, שצבע התכלת לא היה יפה בפשתן לעולם אלא בצמר, והתורה חיבה אותנו בתכלת גמורה, ומכיון שאי אפשר להטיל חוט צמר בפשתן לעולם משום כלאים, אף חוטיין של לבן כלומר של פשתן אין מניחין בו. וזהו שאמרו סדין בציצית בית שמאי פוטריין, ואין הלכה כמותם, דטעמא דידהו משום דלא דרשי סמוכין, והלכה כבית הלל דדרשי סמוכין, וסברי, דלאו דכלאים אינו בציצית, שהתורה אמרה (דבויים כב יא), לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך. כלומר אבל גדילים תעשה לך משעטנז, ומשום הכי קא סברי בית הלל דסדין בציצית חיבת, כלומר, שמניחין ציצית של פשתן בטלית של פשתן, והלכה כמותם, אבל אין מניחין בו תכלת גזרה משום קלא אילן, כלומר גזרה שמא יצבעו אותו בצבע אחר שאינו תכלת, ויהיה כלאים שלא במקום מצוה, והקשו בגמרא במנחות (סו) על דבר זה לא יהא אלא לבן? כלומר לבית הלל דדרשי סמוכין למה נגזר בזה? שאפילו יהיה קלא אילן, מה בכך? הרי אמרנו דכלאים התרו בציצית? כלומר אפילו בלבן, כלומר, אפילו להניח בטלית של פשתן ציציות של צמר לבן, ואין צריך לומר בצמר צבוע בתכלת כמצותו? ופריק, הני מילי דאמרי בית הלל דכלאים התרו בציצית מדרשא דסמוכין היכא דליכא מיניה, כלומר היכא דלא אפשר לן במיניה כגון טלית שהוא של פשתן, שאם אתה רוצה להטיל בו תכלת על כל פנים אתה צריך צמר שאי אפשר לתכלת אלא מצמר, בענין זה סמכי בית הלל אדרשא דסמוכין ומחיבי להטיל תכלת בסדין, אבל היכא דאיכא מיניה, כלומר היכא שאתה רוצה להניח חוטיין לבנים בלא תכלת בטלית של פשתן אי אפשר לך להניחם בו של צמר מכח אותה דרשא דסמוכין, שהרי חוטיין לבנים מפשתן אפשר לך לעשותם, והינו דרבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים שניהם מוטב, ואם לאו יבוא עשה וידחה את לא תעשה, ועכשו יכל אתה לקיים את שניהם, דכיון שאי אתה רוצה להניח בו תכלת לגבי לבן הרי בפשתים אפשר לך, וכיון שכן, אם תעשה מצמר הוו להו כלאים ואסור ותו לא מידי. ומפני שיש בענינים אלה הרבה פרושים הארכתני לך מעט בכאן, ובמה שעלה במצודתי ערכתני לפניך שלחן, ואם תזכה בני האמת תבחן, ואם אולי מדרך הישר יראה לך לסתר דרכי במקום זה או אפילו באחר לא תשא פני אב, ירבן, והנני קורא מעתה סתירתך בנין.

ודע, שאף על פי שאין חיוב מצוה זו מן התורה (רמב"ם פ"ג הי"ח) אלא כשיש לו לאדם כסות ארבע כנפים, כמו שאין חיוב מצות מעקה אלא במי שיש לו גג, אף על פי כן הזהירוהו חכמים במצוה זו הרבה ואמרו (מנחות מא א) שראוי לחזר עליה, ואמרו (שבת לב, ב) שהזהיר בה זוכה ומשמשין אותו עבדים רבים, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצות, שנאמר וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי. ואמר רבי אלעזר שהזהיר בה ובתפלין ובמזוזה מבטח הוא שלא יחטא לעולם שנאמר (קהלת ד יב) והחוט המשלש לא במהרה ינתק.

ודיני מצוה זו. במסכת מנחות פרק רביעי תמצא אותן [או"ח מסי' ח' עד כ"ב].

ונוהגת מצוה זו בזכרים בכל מקום ובכל זמן אבל לא בנקבות. ואם רצו הנקבות להתעטף מתעטפות בלא ברכה, כדעת קצת המפרשים (רמב"ם פי"ג ה"ט). וקצתם אמרו אפילו בברכה (ר"ת בתוס' ר"ה לג א ד"ה הא ר' יהודה). והעובר על זה ולבש בגד צמר או פשתים גדול כשעור שאמרנו והוא שלו ולא הטיל בו ציצית בטל עשה זה, ואם הוא של שאר מינין בטל מצוה מדרבנן. ואם אינו שלו אלא ששאל אותו כל שלשים יום, כלומר מיום ששאלה עד תשלום שלשים יום פטורה מן הציצית (רמב"ם שם ה"ד), מכאן ואילך חייב להטיל בו ציצית.

שפז. שלא לתור אחר מחשבת הלב וראית העינים.

שלא נתור אחר מחשבת הלב וראית העינים, שנאמר (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחדי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם. ענין לאו זה שנמנענו שלא ניחד מחשבותינו לחשב בדעות שהם הפך הדעת שהתורה בנויה עליו, לפי שאפשר לבוא מתוך כך למינות, אבל אם יעלה על לבו רוח לחשב באותן דעות הרעים יקצר מחשבתו בהם, וישנה לחשב בדרכי התורה האמתיים והטובים, וכמו כן שלא ירדף האדם אחר מראה עיניו, ובכלל זה שלא נרדף אחר תאוות העולם הזה, כי אחריהם רעה וכדי בזיון וקצף, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (ברכות יב, ב) ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות, ואחרי עיניכם זו זנות, שנאמר (שופטים יד ג) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני.

שרש מצוה זו נגלה, כי בזה ישמר האדם מחטא להשם יתברך כל ימיו, והמצוה הזאת באמת יסוד גדול בדת, כי המחשבות הרעות אבות הטמאות, והמעשים ילדיהן, ואם ימות האדם טרם יוליד אין זכר לבנים, נמצאת זאת המניעה שרש שכל הטובות יוצאות ממנה. ודע בני ותהי מרגלא בפומך מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות ד ב) עבירה גוררת עבירה, ומצוה גוררת מצוה, שאם תשית דעתך למלאת תאותך הרעה פעם אחת תמשך אחריה כמה פעמים, ואם תזכה להיות גבור בארץ לכבש יצרך ולעצום עיניך מראות ברע פעם אחת יקל בעיניך לעשות כן כמה פעמים. כי התאוה תמשך הבשר כמשך היין אל שותיו. כי הסובאים לא תשבע נפשם לעולם ביין, אבל יתאו אליו תאוה גדולה, ולפי הרגילם נפשם בו תחזק עליהם תאותם, ולו ישתו שם כוס מים יפיג יקוד אש תאות היין

ויערב להם, כן הדבר הזה כל איש בהרגילו בתאוות ובהתמידו בהן יחזק עליו יצרו הרע יום יום, ובהמנעו מהם ישמח בחלקו תמיד כל היום, ויראה כי עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים. ללא תועלת של כלום.

דיני מצוה זו קצרים, הרי בארנו בזה רב עקרון נהלכות עבודת אלילים פרק ג.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ויחד מחשבתו בענינים אלו שזכרנו שמביאין האדם לצאת מדרך דעות תורתנו השלמה והנקיה ולהכנס בדעת המהבילים הכופרים רע ומר. וכן מי שהוא תר אחר עיניו, כלומר, שהוא רודף אחר תאוות העולם, כגון שהוא משים לבו תמיד להרבות תענוגים גדולים לנפשו מבלי שיכון בהם כלל, לכונה טובה, כלומר, שלא יעשה כדי שיעמד בריא ויוכל להשתדל בעבודת בוראו, רק להשלים נפשו בתענוגים, כל מי שהוא הולך בדרך זה עובר על לאו זה תמיד בכל עת עסקו, במה שאמרנו. ואין לוקין על לאו זה, לפי שאין זה דבר מסים שנוכל להתרות בו העובר עליו, כי מהיות האדם בנוי בענין שאי אפשר לו שלא יראה בעיניו לפעמים יותר ממה שראוי, וכמו כן אי אפשר לו שלא תתפשט המחשבה לפעמים יותר מן הראוי, על כן אי אפשר להגביל האדם בזה בגבול ידוע, גם כי פעמים אפשר לעבר על לאו זה מבלי שום מעשה, וכבר כתבתי למעלה (מצוה שמה שכל לאו שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה, אף על פי שעשה בו מעשה אין לוקין עליו לפי הדומה.

פרשת קרח

פרשת קרח יש בה חמש מצות עשה וארבע מצות לא תעשה.

שפת. מצות שמירת המקדש.

שנצטוו הכהנים והלויים לשמר המקדש וללכת סביבו תמיד בכל לילה ולילה כל הלילה (עיי' בשהמייצ לר' חיים הלר עשה כב). ושמירה זו היא כדי לכבדו ולרוממו ולפארו, לא מהיות שום פחד מאויב חלילה. שנאמר (במדבר יח ד) ושמרו את משמרת אהל מועד. ולשון ספרי (כאן), ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות. הכהנים מבפנים, והלויים אף מבחוץ, כלומר לשמר אותו וללכת סביבו. ובמכלתא אמרו (ספרי זוטא כאן) ושמרו את משמרת אהל מועד. אין לי אלא בעשה וכו', הנה התבאר ששמירתו מצות עשה היא. ושם נאמר עוד גדלה למקדש שיש עליו שומרין אינו דומה פלטרין שיש עליה שומרין לפלטרין שאין עליה שומרין, וידוע שפלטרין שם ההיכל.

משרשי המצוה. מה שכבר כתבתי כמה פעמים, כי בכבוד הבית סבה לתת מוראו אל לב בני אדם, ובבואנו שם לבקש תחנה וסליחה מאת אדון הכל יתרככו הלבבות אל התשובה במהרה, וכענין שאמרנו בארכה בסדר ואתה תצוה (מצוה צח) ומכבודו של בית הוא, למנות עליו שומרים כדרך המלכים הגדולים אשר בארץ שיעשו כן, וכמו שבא במכלתא, אינו דומה וכו' כמו שכתוב בסמוך.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מדות א, א ב) שארבעה ועשרים אדם שומרים אותו בכל לילה בארבעה ועשרים מקומות, הכהנים שומרים בשלשה מקומות מבפנים, והלויים מבחוץ, ומעמידין אחד שהיה מחזר על המשמרות כל הלילה ואבוקות דולקות לפניו, ואיש הר הבית נקרא, וכל משמר שאינו עומד ואומר לו איש הר הבית שלום עליך נכר שהוא ישן, וחובטו במקלו, ורשות היה לו לשרף את כסותו, עד שהיו אומרים בירושלים מה קול בעזרה? קול בן לוי לוקה ובגדיו נשרפין שישן על משמרו.

ויתר פרטיה, כגון היכן היו הלויים והכהנים שומרים? ואם ארע קרי לאחד מהם כיצד הוא עושה? וכיצד סדרן ומעשיהן סמוך לשחר? הכל מתבאר יפה בפרק ראשון ממסכת תמיד ומסכת מדות [הלכות בית הבחירה פרק ח].

ונוהגת בכהנים ולויים בזכרים בזמן הבית, כי הם נתיחדו בצואת שמירת המקדש ולא הישראלים. ואם עברו על זה ובטלו שמירה זו בטלו עשה, מלבד שעברו על לא תעשה, כמו שנכתב בסדר זה (מצוה שצז) פעזרת השם.

שפט. שלא יתעסקו הכהנים בעבודת הלויים ולא הלויים בעבודת כהנים.

שלא יתעסקו הלויים בעבודת הכהנים, ולא הכהנים בעסק הלויים, אלא כל אחד יעשה מלאכתו המיוחדת לו, מדכתיב (במדבר ד יט) איש איש על עבודתו ואל משאו. ולשון המניעה שבאה בזה הוא שנאמר בלויים (שם יח ג) אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ואחר כן שב הכתוב מדבר אל הכהנים ואמר ולא ימותו גם הם גם אתם, ירצה לומר בזה, שאתם כמו כן יכלל אתכם לאו זה, כי כמו שהלויים נמנעים ממלאכתם כך אתם נמנעים ממלאכתכם. ולשון ספרי (כאן), אל כלי הקדש והמזבח אזהרה, ולא ימותו ענש, אין לי אלא הלויים שענושין ומזהרין על עבודת הכהנים, כהנים על עבודת הלויים מניין? תלמוד לומר גם הם, ומעבודה לחברתה מניין? תלמוד לומר גם אתם. ומצאנו (ספרי כאן) שבקש רבי יהושע בן חנניא לסייע את רבי יוחנן בן גדגדה בהגפת דלתות, אמר לו חזר לאחורידך, שכבר אתה מתחייב בנפשך, שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים. הנה התבאר שכל לוי שלא יעשה במקדש שלא מלאכתו המיוחדת לו חייב מיתה בידי שמים, וכמו כן הכהנים הזהירו שלא יקרבו למלאכת הלויים, ואולם אם עברו בזה אינם במיתה, אלא במלקות. ואמרו במכילתא אל כלי הקדש ואל המזבח לא יגשו יכל אם נגעו יהו חייבין? תלמוד לומר אך, משום עבודה הם חייבים ולא משום נגיעה. אין לי אלא הלויים על ידי הכהנים, הכהנים על ידי הלויים מניין? תלמוד לומר גם אתם. ושם נאמר הלויים על של כהנים במיתה, ואין הכהנים על של הלויים אלא בלא תעשה.

משרשי המצוה. לפי שעבודת שתי כתות אלה היא עבודה יקרה ומקדשת, על כן צריכה המלאכה להשמר מאד מן היאוש, מן העצלה והשכחה, ואין ספק, כי כל מלאכה המוטלת על שני אנשים או יותר הפשיעה מצויה בה יותר ממלאכה המוטלת על האחד לבדו, כי הרבה פעמים יסמכו שניהם כל אחד על חברו ותתבטל המלאכה מביניהם, זה דבר ברור לכל אדם, ודרך משל אמרו זכרונם לברכה (ביב כד, ב) על כיוצא בזה קדירא דבי שתפי לא חמימא ולא קרירא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שקלים ה, א). חמשה עשר ממנים היו במקדש אחד על הזמנים, כלומר לכיון עת הקרבן, ומיד מזרז אותם ואומר עמדו כהנים לעבודה ולויים לדוכן וישראל לעבד, וכיון ששומעין קולו באים כל אחד למלאכתו. וכהנים ולויים ידועים היו עובדים שם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (תענית כז, א) כי משה ושמואל הרואה ודוד המלך חלקום לארבע ועשרים משמרות, כדאיתא בתענית (שם), ועובד כל משמר שבת אחת, וחוזרין חלילה, וכל אנשי המשמר מחלק אותם ראש המשמר לבתי אבות, וכל יום מימי השבת עובדין בו אנשים ידועים, וראשי האבות מחלקין להם אנשים ידועים איש איש על עבודתו, ולא היו רשאים לסייע זה את זה, וכן הלויים לא היו רשאים לסייע

המשורר לשוער, ולא השוער למשורר. ומאלו החמשה עשר ממנים שזכרנו, הראשון כבר אמרנו שהיה ממנה על הזמנים, והשני היה ממנה על נעילת שערים, שלישי על השומרים, רביעי על המשוררים, וכו'. כמו שבא במשנה. ויתר פרטיה במקומות בסדר קדשים ובספרי ובמכילתא כמו שאמרנו למעלה [ה' כלי המקדש פ"ג].

ונוהגת בזמן הבית בכהנים ולוים. ולוי העובר על זה ועשה במקדש במלאכת כהן או אפילו במלאכת חברו הלוי חיב מיתה בידי שמים, וכן כהן שעבר ועשה במלאכת הלוי עבר על לאו, אבל אינו חיב מיתה, כמו שאמרנו למעלה. ומן הדומה, כי הכהן שסיע במלאכת חברו הכהן גם כן במיתה.

שצ. שלא יעבד זר במקדש.

שלא יעבד זר במקדש. כלומר כל מי שאינו מזרע אהרן, שנאמר (במדבר יח ט) וזר לא יקרב אליכם. ונכפלה המניעה בזה בלשון אחר בכתוב, והוא שנאמר (שם כב) ולא יקרבו עוד בני ישראל אל אהל מועד לשאת חטא למות.

משרשי המצוה. כתבתי למעלה בסדר זה במצות עבודת המקדש (מצוה שצד).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין חיוב אזהרת קריבה זו, אלא הקרב לעבודה מכל העבודות שהן מיחדות בכהן, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (זבחים לב א) מקבלת הדם ואילך מצות כהנה, כגון יציקות, בלילות, תנופות, הגשות, והרבה עבודות כאלו מפרשות בגמרא שמצותן בכהן הרי אלו כלן באזהרה לזר, והקרוב פסול. אבל יש שם עבודות שאינן בכלל אזהרה זו, כגון שחיטה שכשרה אפילו לכתחלה בזרים, ואפילו בקדשי קדשים, וכן הולכת העצים, וכן הדלקת הנרות שאם הוציאן הכהן לחוץ אחר שהטיב אותן שמתר לזר להדליקן, ויש מהן ארבע עבודות לבד מיחדות שהן חמורות שיש בהן חיוב מיתה, והם זריקה, הקטרה, הקרבה, ונסוך, ועליהם נאמר והזר הקרב יומת, וכמו שנתבאר במסכת יומא בפרק בראשונה כל מי, שהוא רוצה לתרום (כד א) ויתר פרטיה, מבארים שם ביומא ובפרק בתרא ממסכת זבחים [הלכות ביאת המקדש פ"ג].

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות, בזמן הבית, ואף בזמן הזה אף על פי שהוא שמם בעונותינו. והעובר על זה ועשה במקדש אפילו היום אחת מכל העבודות שהם בכהנים עובר על לאו, כמו שכתבנו (מצוה קפד, שסג), ואם עשה אחת מארבע עבודות שזכרנו חיב מיתה בידי שמים.

שצא. שלא לבטל שמירת המקדש.

שלא לבטל שמירת המקדש ללכת סביבו תמיד בכל לילה, שנאמר (במדבר יח ה) ושמרתם את משמרת הקדש. וידוע שלשון שמירה עומד במקום לאו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (עירובין צו, א) כל מקום שנאמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. ואמרו במכילתא ושמרו את משמרת אהל מועד אין לי אלא בעשה, ומניין בלא תעשה? תלמוד לומר ושמרתם את משמרת הקדש. עד כאן, ואולי דרשו עשה ולא כשימצאו שני המקראות מורים על דבר אחד ומאותו שבא דרך צווי לנכח למדו הלאו, והצווי הנסתר שהוא קל ממנו דרשו בעשה, וכל שוקל הדברים במאזני צדק יודה בזה שהנסתר קל מצווי, שהוא לנכח.

משרשי המצוה. עם קצת דיניה כמשפט הספר, כתוב בסדר זה במצוה ראשונה (שפח).

שצב. מצות פדיון בכור אדם.

לפדות בכור אדם, כלומר, שמצוה על כל איש מישראל, שיפדה מן הכהן בנו שהוא בכור לאמו הישראלית שנאמר (במדבר יח טו) אך פדה תפדה את בכור האדם. ומצאנו במקום אחר, שתלה הכתוב הבכורה בפטר רחם, שנאמר בסדר בא אל פרעה (שמות יג ב) כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא, ופרוש פטר רחם פתיחת רחם, כלומר, שהיה ראשון לפתח רחם אמו, ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (בכורות מו, א), שהבא אחר הנפלים, כל נפל שאמו טמאה לדה מחמתו, הבא אחריו אינו בכור לכהן, מפני שלא פתח זה רחם אמו, שהנפל פתחו שקדם לו, אבל כל נפל שאין אמו טמאה לדה בשבילו, הבא אחדיו בכור לכהן. ובמסכת נדה (כא, א) יתבאר חלוק זה, ובמסכת בכורות (שס) יתעאר כמו כן איזהו בכור לכהן ולא לנחלה, או בכור לנחלה ולא לכהן? גם אמר שם, שיש בכור לכל, ויש שאינו בכור לאחד מהם.

משרשי המצוה. כתבתי מה שידעתי בסדר בא בא אל פרעה ועין שם (מצוה יח).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם מט, א) שמצות הפדיון הוא, משיש לו שלשים יום ומעלה, שיצא מכלל נפל, שנאמר (במדבר יח טז) ופדויו מבן חדש תפדה. ומצוה זו (קדושין כט, א) מוטלת על האב, עבר האב ולא רצה לפדותו מצוה על הבן לפדות עצמו משיגדיל, והפדיון הוא, בין בכסף השוה חמש סלעים, בין בשוה כסף מן המטלטלין שגופן ממון, יצאו עבדים וקרקעות ושטרות, שאם פדהו בהן אינו פדוי. חמש סלעים של פדיון האב יכול לתנם לכהן אחד או לכהנים הרבה, והחיוב לתנו לכהן זכר ולא לכהנת דאהרן ובניו כתיב בכסף פדיון בכור, ואם רצה הכהן להחזיר לו הפדיון אחר שנתנו לו יצא ידי חובה, ובלבד שלא יתננו הוא לו על מנת כן. ואם נתנו לו על מנת כן אין בנו פדוי, עד שיגמר בלבו לתנו לו מתנה גמורה. ואם פרש ונתן לו על מנת להחזיר ונתפס הכהן בכך בנו פדוי.

וכן למדונו רבותינו שבזמננו, שבסדר כזה עושין פדיון הבן, מביאין כוס יין והדס לבית אבי הבן או למקום אחר, והכהן שיבחר בו האב לתת לו פדיון בנו מברך תחלה על היין ועל ההדס, ואחר כך מברך ברכה זו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדש עבר במעי אמו, ולארבעים יום חלק את אבריו מאתים ארבעים ושמנה אברים, ואחר כך נפח בו נשמה, כדכתיב (בראשית ב ז) ויפח באפיו וגו'. עור ובשר הלבישו, ובעצמות וגידים סוככו, כדכתיב (איוב י יא) עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסככני. וצוה לו מאכל ומשתה, דבש וחלב, להתענג בו, וזמן לו שני מלאכי השרת לשמרו בתוך מעי אמו, דכתיב חיים וחסד וגו' אמו אומרת זה בני בכורי, שבו פתח הקדוש ברוך הוא דלתי בטני, אביו אומר, זה בני בכורי הוא, ואני מזהר לפדותו. שנאמר (שמות יג יג) וכל בכור אדם בבניך תפדה, יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שכשם שזכית את אביו לפדותו כן תזכהו לתורה לחפה ולמעשים טובים, ברוך אתה ה' מקדש בכורי ישראל לפדיונם. ואבי הבן מברך שתים (רמב"ם בכורים פי"א הל"ה) על פדיון הבן, ושהחינו. ונתן לכהן הפדיון הידוע, שהוא חמש סלעים, כמו שקצוב בתורה, והם ששים ארגיני"ץ של כסף צרוף במשקל ארצנו, ואחר הפדיון, מברך הכהן שלש ברכות אלו שכתבנו.

עוד כתב הרמב"ן זכרונו לברכה, שבשעה שנותן האב כסף פדיונו לכהן, שנותן בנו ביד הכהן ואומר לו הכהן איזה חביב עליך יותר, בנד או חמש סלעים הללו? והאב משיב בני חביב עלי. מיד נוטל הכהן הדינרין ומוליכן בידו על ראש הבן ואומר זה תחת זה, חלופ זה, זה מחלל על זה, יצא זה לכהן, ויכנס זה הבן לחיים ולתורה וליראת שמים, יהי רצון, שכשם שנכנס לפדיון כן יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים, ונאמר אמן. ונתן הכהן את ידיו על ראש הבן ומברכו כפי שידוע לברכו, כגון יי שמרך וגו'

(תהלים קכא ה). כי ארך ימים ושנות חיים וגו' (משלי ג ב), יי ישמרך מכל רע ישמר את נפשך וגו' (תהלים שם ז). ומוציאו לכל חפצו. ויתר פרטיה, במסכת בכורות [יו"ד סימן שה].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בישראלים הזכרים אבל לא בנקבות, שכך קבלנו (קדושין כט א) שהאיש שהוא חייב לפדות עצמו הוא חייב לפדות בנו, אבל לא האשה שהיא אינה בת פדיה. וכן אינה נוהגת בכהנים ולוים (בכורות ד א) מקל וחמר אם הם פטרו ישראל במדבר מפדיון בכורות דין הוא שיפטרו את עצמן, ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם מז א), שאפילו בן ישראל הבא מן הכהנת או הלוייה בנו ממנה, פטור מפדיון, לפי שהדבר תלוי באם, שבפטר רחם תלה הכתוב. והעובר על זה ולא פדה בנו משהוא ראוי, כלומר משעברו עליו שלשים יום, אם מת קדם שיפדנו בטל עשה זה, ואוי לו שנשא עונו על נפשו, ואף על פי שאין למצוה זו זמן קבוע, דבכל שעתא ושעתא אחר שלשים יום זמנה היא, אף על פי כן חכם לב יקח מצות. ויקדים ויעשה אותן מיד שאפשר לו, וחפץ יי בידו יצלת. ולפי הדומה, שהאב חייב לעולם לפדות בנו, ואפילו אחר שהגדיל הבן המצוה מוטלת על האב, וכמו שאמר הכתוב (שמות יג יז) וכל בכור

אדם בבניך תפדה. הרי שהטיל המצוה על האב, וכן נראה בקדושין.

שצג. שלא לפדות בכור בהמה טהורה.

שלא נפדה בכור בהמה טהורה, מפני שהתורה צותה לפדות פטר חמור, אולי יעלה על דעתנו לפדות גם כן בכור בהמה טהורה בבהמה אחרת על כן באתנו המניעה בזה, שלא נפדה אותו לעולם. ואפילו עבר ופדהו אינו פדוי, ועל זה נאמר (במדבר יח יז) אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם. באר הכתוב שלש הבהמות הטהורות, שהן בחיוב מצות בכור, כי מיני החיה שהם שבעה, אינם בתורת בכורות, וכמו שכתבתי בסדר "בא" (מצוה יח).

משרשי מצות הבכור לתתו לכהן, כתבתי שם. וענין האזהרה שלא לפדותו, נקשר עמו וקחנו משם.

מדיני המצוה. כתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (בכורות א, יז) הבכור כמו שאין פודין אותו כך אין הכהן יכול למכרו בעודו תם, דכיון שהוא עומד לקרבן אין לכהן זכות בו למכרו. ובזמן הזה שאין בית, הואיל ולאכילה עומד הרי זה מתר למכרו, ואף על פי שהוא תמים, בין לכהן, בין לישראל,

עד כאן. ודאי שזה שאמר רבנו זכרוננו לברכה הואיל ולאכילה עומד כונתו לומר לכשיפל בו מום. ובכור בעל מום יש לכהן למכרו בכל זמן, בין בפני הבית ושלא בפני הבית, בין חי בין שחוט, לכל אדם, ואפילו לגוי, דחלין גמורין הוא. כמו שכתוב (דברים יב טו) הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל. ומכל מקום, הזהירו חכמים שלא למכרו בשוק דרך פרהסיא, אלא בבית. יתר פרטיה, מבארים במסכת בכורות (פ"ה) [יו"ד סי' שו].

ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל, כמו מצות קדוש בכור בהמה טהורה, שהוא נוהג בארץ בלבד, כדעת קצת המפרשים (עי' ב"י סימן שו), בין בפני הבית ושלא בפני הבית, שנאמר (דברים יד כג) ואכלת לפני יי אלהיך מעשר דגנך וגוי ובכרות בקרך וצאנך. ודרשו זכרונם לברכה (תמורה כא, ב) ממקום שאתה מביא מעשר, דהינו ארץ ישראל אתה מביא צאן ובקר. ומי שהביא מחוצה לארץ בכור לארץ אין מקבלים ממנו, ולא יקרב דחלין גמורין הוא. והכל חיבים במצוה זו (רמב"ם שם ה"ז) כהנים, לויים וישראלים, שנאמר (דברים טו יט) כל הבכור אשר יולד וגוי. ואף על פי שנפטרו כהנים ולויים מפדיון בכור אדם ופטר חמור, כמו שכתבנו בכל אחד מהם בסדר זה (מצוה שצב), ובסדר בא אל פרעה (מצוה כב) חיבים הם בזו. והעובר על זה ופדה בכור בהמה טהורה, אף על פי שלא הועילו לו מעשיו ואינו פדוי, אלא בקדשתו הוא כמו שהיה עבר על לאו, שלענין העברת הלאו לא אכפת לן אי אהנו מעשיו או לא, וכדאיתא בתמורה פרק ראשון (ד, ב) במחלקת אביי ורבא. אבל אינו לוקה, לפי שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה.

שצד. מצות עבודת הלויים במקדש.

להיות הלויים עובדים במקדש להיות שוערים ומשוררים בכל יום על הקרבן. שנאמר (במדבר יח כג) ועבד הלוי הוא וגוי. ולשון ספרי שומע אני אם רצה יעבד, ואם לא רצה לא יעבד תלמוד לומר ועבד הלוי הוא על כרחו. כלומר, שהדבר ההוא חובה, וענין זה מוטל עליו בהכרח. ונתבאר כמו כן בפרק שני מערכין (יא, א), שהשיר בפה לא יאמר אותו לעולם, אלא הלוי. ונכפלה מצוה זו בלשון אחר בתורה, שנאמר (דברים יח ז) ושרת בשם יי אלהיו. ואמרו שם בערכין אי זהו שרות שהוא בשם השם? הוי אומר זו שירה.

משרשי המצוה. לפי שכבוד המלך והמקום הוא להיות שם אנשים ידועים משבט ידוע, קבועים לשרותו, ולא יכנס זר ביניהם לעבודה, כעין מלכותא דארעא, ימנו להם אנשים ידועים נכבדים להיות כל מלאכת

ההיכל נעשית על ידם, כי לא ראוי למלך שישנה בכל יום משרתים לפניו ויהיו הכל משתמשים בכתר שרות המלך זה דבר ברור הוא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בכורות ל, ב) שבן לוי שקבל עליו כל מצות לוייה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו עד שיקבל את כלם. ועבודה שלהן היתה שהיו שומרים את המקדש, כמו שכתבנו בסדר זה, (מצוה שפח), והיו מהם שוערים, לפתח ולסגר שערי המקדש.

ועקר עבודתם, לשורר על הקרבן ולא היו אומרים שירה אלא בעולות צבור שהן חובה, ועל שלמי עצרת בעת נסוך היין, אבל על עולות נדבה שעושין הצבור לקיץ המזבח, וכן בנסכים הבאין בפני עצמן אין אומרים עליהם שירה, לוי האונן מתר לעבוד ולשורר, ואין פוחתין לעולם משנים עשר לויים שעומדין על הדוכן לומר שירה על הקרבן, ומוסיפין עד לעולם, והשירה שאומרים הלויים היא בפה שעיקר שירה בפה היא; ואחרים היו עומדים שם שמנגנים בכלי שיר, מהם לויים ומהם ישראלים מיחסיין שמישיאין אותם לכהנה, שאין עולה על הדוכן לעולם אלא מיחס. ואין פוחתין לעולם מתשעה כנורות, ומוסיפין עד לעולם. וצלצלים היה אחד בלבד, ומן הדומה, כי הטעם, לפי שקולו המצלתיים גדול ומבעית קצת, ואלו היו הרבה לא היו נשמעין יתר כלי הנגון ששם, וכל שכן שירת הפה. והחלילין שהיו מנגנין בהם היה אבוב שלהם של קנה, מפני שקולו ערב, ושנים עשר יום בשנה החליל מכה (מנגן) לפני המזבח; והוא דוחה שבת, לפי שהוא מעבודת הקרבן, וקרבן דוחה את השבת. ואין בן לוי נכנס לעבודה, עד שילמדוהו חמש שנים, וכמו שלמדו זכרונם לברכה מן הכתוב, ומכאן אמרו זכרונם לברכה (חולין כד א), שתלמיד שלא ראה סימן יפה בתלמודו חמש שנים, שיהא גדול, שנאמר "איש איש על עבדתו" ואין הלוי נפסל לעבודה בשנים, ולא במומין, אלא בקלקול הקול, כגון הזקנים שמתקלקל קולם לעת זקנה, וזהו שנאמר בתורה "ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה (במדבר ח, כח) אינו אלא בזמן שהיו נושאים המשכן ממקום למקום; ואפילו בעת זקנה שנתקלקל קולו אינו נפסל לשמירת המקדש ולהגפת דלתות. וכל זה עם יתר פרטיה יתבאר יפה במקומות מתמיד ומדות, גם בפרק שני מערכין מבאר קצת מענין זה. והארכתי לך בני מעט בזה, כי מהרה יבנה בית המקדש ותצטרך לו, אמן כן יעשה השם. [ה' כלי המקדש פ"ט].

ונוהגת בזמן הבית בלויים. ולוי העובר על זה ולא שר על הקרבן ביומו הקבוע לו כי ימים קבועים להם לפי חלוק המשמרות אלא ששתק, בטל עשה זה, וענשו גדול מאד, שנראה שאינו חפץ בכבוד עבודת השם, ועל כן ימנענו האל מכבוד; ואשר יחפץ מן הלויים בעבודת בוראו החיים והשלום והברכה והכבוד יהיו אתו.

שצה. מצות מעשר ראשון.

שנתחיבו בני ישראל לתת חלק אחד מעשרה חלקים מזרע הארץ ללויים, שנאמר "כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו ליי תרומה נתתי ללויים", ונאמר בסדר "אם בחקותי" (ויקרא כו ט): "וכל מעשר הארץ: ליי הוא". וזהו הנקרא "מעשר ראשון".

משרשי המצוה, לפי ששבת הלוי בחר השם יתברך בתוך אחיו לעבודתו תמיד במקדש, על כן היה מחסדו עליהם לתת להם מחיתם דרך כבוד, כי כן יאות למשרתי המלך שתהיה ארוחתם מזמנת להם על ידי אחרים שיכינוה להם ולא יצטרכו הם ליגע בדבר זולתי בעבודת המלך היקרה, ואף על פי שהם היו שנים עשר שבטים, ולפי חלקה שוה היה ראוי שיטלו חלק אחד משנים עשר, גם זה היתרון להם לכבודם. כי מהיותם מבית המלך ראוי שיהיה חלקם יתר על כלם, ויתרון גדול הוא שיבוא להם חלק העשירי נקי מכל הוצאות הקרקע, והמחיה משרתי האל בממונו, ברכת השם יתברך תנוח עליו בכל אשר יש לו, וזהו אמרם זכרונם לברכה (אבות פ"ג מ"ג) מעשרות סיג לעשר. גם אמרו זכרונם לברכה (תענית ט א) שאסור לאדם לחשב בלבבו ולומר "אנסה אם ייטיב השם לי בהתעסקי במצותי". ועל כיוצא בזה נאמר "לא תנסו את יי אלהיכם" (דברים ו, טז), זולתי במצוה זו שמתר לנסות אם יברכהו האל בעשותו אותה ובהיותו זריז עליה, ומפרש הוא על ידי הנביאים, שנאמר "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר: ובחנוני נא בזאת אמר יי" (מלאכי ג ט).

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (בבמות פה ב) שהמעשר הזה אשר ללויים הוא חלין גמורים ומתר לאכלו כל אדם, בין לוי, בין ישראל, ואפילו בטמאה, שנאמר "ונחשב לכם תרומתכם", כלומר: המעשר שהוא מורם מתרומת ישראל שהוא לכם "כדגן מן הגרן וכמלאה מן היקב". ודרשו זכרונם לברכה: מה גרן ויקב "חלין לכל דבר", אף מעשר ראשון שנטלה תרומתו חולין לכל דבר, פרוש "שנטלה תרומתו", כלומר אחת שהרימו הלויים מעשר מן המעשר שלהם ונתנוהו לכהנים, זהו הנקרא "תרומתו" וכל מקום שנאמר במעשר "קדש" או "פדיה" אינו אלא במעשר שני. ואמרו בספרי שכל שהוא אכל אדם, ונשמר, וגדולו מן הארץ, חיב במעשר ובתרומה, ומיתי לה מדכתוב בתרומה "ראשית דגנך וגומר". שדרשו זכרונם לברכה: מה דגן ותירוש ויצהר "מאכל אדם" וגדולו מן הארץ, ויש לו בעלים, שנאמר "דגנך" אף כל כיוצא בהם, חיב בתרומה ומעשרות. אבל הירקות אף אעל פי שהן "מאכל אדם" אין בהם חיוב מעשר אלא מדרבנן. לפי שנאמר במעשר "כל תבואת זרעך" (דברים יד כב), וירק אינו נקרא תבואה. ומדברי הגמרא שאנו סומכין בה יותר. נראה שגם בכל הפרות חוץ מדגן תירוש ויצהר אין חיוב המעשר בהן, אלא מדרבנן, וקרא דמיתו בספרי אסמכתא בעלמא הוא, הכי אסקנא בריש פרק "השוכר את הפועלים" (ב"מ פח א) גבי ההיא דפריק רב פפא תאנה

עומדת בגנה ונופה נוטה לחצר, אמנם הרמב"ם זכרונו לברכה, כתב הפך מזה, וכמו שמצא בספרי, וכן מענין המצוה מה שאמרו, שאין מעשרין מן החדש על הישז, ולא מן הישן על החדש, ולא ממין על שאינו מינו, ולא מן החיוב על הפטור, ולא מן הפטור על החיוב. ואם עשר, אינו מעשר, אבל מעשרין שלא מן המקף, אף על פי שבתרומה אינו כן, שאין תורמין אלא מן המקף, ומכל מקום בשאר דברים שוים הן תרומה ומעשרות. דכל שאנו אומרים בתרומה "אין תורמין, ואם תרם תרומתו תרומה". כך במעשר "אם הפריש, מעשרותיו מעשרות". וכל שהוא פטור מן התרומה, פטור מן המעשר, ובסדר שופטים מצות הפרשת תרומה גדולה, נאריך בדברים בעזרת השם, ותרמנו משם. וכן מענין המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין אדם חייב להפריש מעשר מן התורה, אלא הגומר פרותיו לאכלן לעצמו, אבל הגומר למכור בשוק, פטור מן התורה, שנאמר "עשר תעשר וגומר ואכלת" (דברים יד כב) וכן הלוקח אחר שנגמרה מלאכתן, כלומר, שנמרחו ביד מוכר פטור מן התורה וחייב מדבריהם, שנאמר "תבואת זרעך" (שם) כלומר שנגמרה מלאכתן ברשותך. ואין חיוב מעשר חל בפרות עד שיגיעו לעונת מעשר, שנאמר "מזרע הארץ מפרי העץ" (ויקרא כז ל), כלומר עד שיעשה פרי. וכן התבואה עד שתהא תבואה, שנאמר "תבואת זרעך" ומכאן למדו זכרונם לברכה עונת המעשרות שהיא משיגיעו הפרות להזריע ולצמח, הכל לפי מה שהוא, כיצד? התאנים משיעשו רכין שראויין לאכל. התפוחים והאתרוגים משיתעגלו. וכן לכל פרי ופרי קבעו עונתו למעשר, כלומר: שקדם זמן זה הקבוע להם, אוכלין מהן כל הצריך, לפי שאינם בתורת מעשר כלל, אבל אחר זמן זה אין אלא עראי, עד שיקבעו להם גרנן למעשר, ואחר שגרנן קבוע למעשר, אסור לאכל מהם אפילו אכילת עראי. ואיזהו גרנן למעשר? התבואה משימרח, כלומר שימרח פניה ברחת כדרך שעושין בני אדם אחר שעושין ממנה כרי. ובירושלמי (מעשרות פ"א ה"ד) מצינו עוד, שאם אין דעתו למרח, משיעמיד ערמה מתבואתו, הוי גרנו למעשר, דבגרון תלה הכתוב, ואפילו בלא מרוח, כיון שאין דעתו למרח, ואפילו עשה ממנה גרן בתוך ביתו, גם שם עושה הגרן קביעות למעשר. והא דאמר רבי אושעיא: מערים אדם על תבואתו ומכניסה במץ שלה, כדי לפטרה ממעשר, והיא הלכה פסוקה, כדאמרינן במסכת ברכות (לא א) ההיא מירי בשלא העמיד ממנה ערמה בתוך ביתו, וכן שלא מרחה, אלא דש וזרה מעט מעט בלא מרוח ונתן לאוצר מעט מעט, זהו הנראה בענין זה, ובזה הדרך כל השמועות עולות בקנה אחד בריאות וטובות. ואמרו זכרונם לברכה שעונת הקשואין והאבטיחין והדלועין משישפשף, כלומר: שיסיר אותו שער דק שעליהן. ועונת כלכלה של פרות משיחפה הפרות שבה בעלין ובהוצין, וכן לכל פרי ופרי קבעו זמן גרנו, לפי מה שהוא, הכל כמו שבא במסכת מעשרות (פ"א מ"ה). ועוד ראיתי בענין קביעות המעשר מן התורה, שדעת קצת מן המפרשים, שאין קביעות מעשר לעולם בשום צד, עד ראית פני הבית, וגם שיהא בית הראוי לכך, שנאמר "בערתי הקדש מן הבית" (דברים כו יב); והוא שיכניסם לפרות דרך השער, שנאמר "ואכלו בשעריך ושבעו", אבל הכניסן דרך גגין וקרפיפות פטורין מן המעשר והתרומה. וכן כתב

הרמב"ם זכרונו לברכה : נראה לי שאין לוקין מן התורה על אכילת הטבל עד שיקבע בכניסתו לביתו, אבל אם נקבע בשאר דברים הקובעין למעשר, אין לוקין עליו אלא מכת מרדות. ויתר פרטיה, מבארים במסכת מעשרות (יו"ד ס"י שלח).

ונוהגת בזכרים ונקבות, בישראלים ובכהנים ובלוים, שאף על פי שכהנים ולוים נוטלין המעשר מישראל חיבים הם לעשר הפרות שלהם בקרקעותיהם, ובאסור טבל הם עליהם, עד שיעשרו אותן, שנאמר "כן תרימו גם אתם", ובא הפרוש עליו: "אתם" הלויים. "גם אתם", לרבות הכהנים. אבל אחר שיעשרו אותן, אם רצו, אוכלין הם בעצמם המעשר או יתנו אותו לכהן אחר. ומצוה זו של מעשר וגם מצות התרומה, אינה נוהגת מן התורה אלא בארץ ישראל לבדה, ובזמן שיהיו שם כל ישראל. כן פסק הרמב"ם זכרונו לברכה, ובסדר "שופטים" במצות הפרשת תרומה גדולה, נבאר עוד בעזרת השם החלוקין שיש במעשר ובתרומה בין ארץ ישראל לסוריא או חוצה לארץ. ואם חפצך בני לדעת, גמר אותו משם.

שצו. מצות הלויים לתת מעשר מן המעשר.

שנצטוו הלויים להפריש מעשר מן המעשר שהם נוטלים מישראל ושיתנו אותו לכהנים, שנאמר (במדבר יח כו) ואל הלויים תדבר וגו' והרמתם ממנו תרומת יי מעשר מן המעשר, וזהו נקרא בכל מקום בגמרא תרומת מעשר. וכנו לשון זה על דרך הכתוב, שאמר תרומת השם. ובאר הכתוב שהוא נתן לכהנים, וכמו שנאמר (שם כח) ונתתם ממנו את תרומת יי לאהרן הכהן, והזהיר הכתוב להפריש זה המעשר מן הטוב והנבחר, שנאמר (שם כט) מכל חלבו את מקדשו ממנו. ועוד נאמר על זה (שם לב) ולא תשאנו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו, יורה שאם יוציאווהו מן הרע יהיה עליהם חטא, וזה ענינו כענין לאו הבא מכלל עשה, ולכן אין למנות אותו מן הלאוין.

משרשי המצוה. הקדמה, אין ספק כי כל שבט הלוי הבדיל השם מעדת ישראל לעבודתו תמיד, ואמנם בשבט עצמו נבחר בהם אחד, להיות לכלם לראש ולקצין ולשר הוא וזרעו לעולם, והוא קדש מקדש בשבט לעמד ולשרת פני השם תמיד, ושאר כל השבט נתן תחתיו לסיע בעבודה, וכמו שכתוב ויאמר יי אל אהרן אתה ובניך ובית אביך תשאנו את עון המקדש, כלומר כי כל השבט יקבל שמירת המקדש, ואתה ובניך אתך תשאנו את עון כהנתכם, כלומר שעקר העבודה, דהינו הכהנה עליכם היא, וכתוב בתריה, וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך

וישרתוך, כלומר שאתה העקר, ולא הם, וכן כתוב במקום אחר (במדבר ג ט) ונתת את הלוי לאהרן ולבניו נתונים נתונים המה לו. ועל כן בהיות הכהנים עקר הבית בעבודת אלוקינו זכו בעשרים וארבע מתנות שנתנו להם, המפרשות בכתוב, וכמו שמנו אותם חכמים זכרונם לברכה (חולין קלג, ב): עשר במקדש, וארבע בירושלים, ועשר בגבולין. ושאר שבטו שהוא נבחר עמו לסייע על ידו זכו גם כן לחיות בטובה מבלי יגיעה, עם מעשר הפרות שנוטלין מכל ישראל. ולמען ידעו ויתבוננו כי כל חלקם בטובה וחלק אחיהם היא סיבת העבודה לשם, נצטוו לתת מכל אשר יטלו מבני ישראל חלק העשירי למשרתים הגדולים, ובכך יתנו אל לבם כי יש גבוהים עליהם, וגבוה מעל לכלם, הוא שומר הכל יתעלה. גם כי יש בזה זכות וכבוד ומעלה ללויים, לבלתי יגרע שם ממצות מעשר בחלקם בתבואות, ואל יאמרו בניהם לבניהם זכיתם בתבואה, ואנחנו במצוה, ועכשו יהיה המענה יש תורה ויש קמח.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ביצה יג, א) שבן לוי שלקח המעשר שבלים לא יתן תרומתו שבלים, אלא קונסין אותו לדוש, ולזרות, ולתן לו מעשר מן המעשר מעשר דגן, ואינו חייב לתת מעשר התבן אחר שידוש הכל ויזרה, אבל אם תחלה הפריש המעשר שבלים ודש וזרה נותן לו חלקו מן הכל. ומה שאמרו (תרומות יא, ה) שתרומת מעשר שהיה בה אחד משמנה בשמינית מוליכה לכהן, ובלבד שתהא תרומה ודאית וטהורה, פחות מכן אינו מטפל להוליכה, אלא משליכה באור ושורפה. ומה שאמרו (בכורים ב, ה) שתרומת מעשר מפרישין אותה שלא מן המקף, שנאמר (במדבר יח כח) מכל מעשרותיכם תרימו, כלומר, אפילו יש לך מעשר אחד במדינה זו ואחד במדינה אחרת אתה מפריש תרומה אחת על הכל; ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה (גיטין ל א), שתלמידי חכמים אין תורמין אותה אלא מן המקף. ויתר פרטיה מבארים במסכת תרומות ומעשרות ובמקומות ממסכת דמאי [הלכות תרומות פ"א].

ונוהגת מצוה זו במקום שתרומה ומעשר נוהגין שם, ובסדר שופטים במצות הפרשת תרומה גדולה (מצוה תקז), נבאר הכל בעזרת השם.

פרשת חקת

שצז. מצות פרה אדמה.

שנצטוו ישראל לשרף פרה אדמה, להיות אפרה מוכן למי שיצטרך אליה, ומטהרה מטמאת מת, שנאמר (במדבר יט ב) דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה וגו'. וכתוב למטה מזה (שם ט) והיתה לעדת בני ישראל למשמרת וגו'. אף על פי שמלאני לבי לכתב רמזים מטעמי המצות שקדמו על צד הפשט, עם ההתנצלות שהמלאכה לחנך בה בני והנערים חבריו ישמרו אל במצוה זו רפו ידי ואירא לפצות פי עליה כלל גם בפשט, כי ראיתי לרבתינו זכרונם לברכה, האריכו הדבור בעמק סודה וגדל ענינה, עד שאמרו (במדבר רבה חוקת יט, תנחומא שם ו) שהמלך שלמה השיג לדעת ברבוי חכמתו כל טעמי התורה חוץ מזו, שאמר עליה (קהלת ז כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. גם אמרו במדרש רבי תנחומא (שם ח) רבי יוסי ברבי חנינא אומר אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אני מגלה טעם פרה אדמה ולא לאחרים, וכיוצא באלו הדברים רבים. ועתה אל יחשב שומע שענין סודה וסדר חקה, הוא מהיותה מטהרת בהגיע אפרה על גוף המטהר, שהרי כעין דבר זה ימצא בשאר הקרבנות בענין הזב והיולדות, שתשלום טהרתן בקרבן הוא.

אבל עקר הפלא לפי מה ששמעתי, הוא על היותה מטהרת הטמאים, ומטמאה העוסקים בשרפתה. ואף על פי שבכל החטאות הנשרפות מן הפרים ומן השעירים הדין כן, שהשורף אותם מטמא בגדים בשעת שרפתן, עד שיעשו אפר, מכל מקום אין אפרן מטהר. וגם כן התימה הגדול בה בהיותה נעשית מחוץ למחנה, שלא כדרך שאר הקרבנות, ועל דבר זה מונין האמות את ישראל עליה, כי יחשבו שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה כמנהגם היום. ואמנם כמה תרופות בעשבי השדה ובאילנות מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר מלאים סגלות בהפכים, יקררו החמים ויחממו הקרים, ואלו ידענו מהות הנפש ושרשה ומחלתה ובריאותה, נבין (בחלי) [באולין], כי סגלת הפרה גם כן להחליא הנפש ולטמאה בעסק השרפה, ואחרי היותה אפר מרפא מחלת הטמאה, וזה אינו ברור להשיג בענין כלום, אלא שחיבת הקדש והחשק להשיג ידיעה בנסתר יניד הקנה לכתב.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פרה א, א) שמצות פרה אדמה שתהיה בת ארבע שנים או בת שלש, ואם היתה זקנה כשרה. ואין לוקחין עגלה ומגדלין אותה אלא פרה, שנאמר (במדבר יט ב) ויקחו אליך פרה, וזה שנאמר בה תמימה, כלומר, תמימות של אדמימות, ששתי שערות

שחורות או לבנות פוסלות בה. אפילו היה כנוסה (נ"א ננוסה פרוש ננסה) כשרה, ובלבד שכלה אדמה, שאינה צריכה תמימות יותר משאר הקרבנות. ואם היו בה שערות שעקרון אדום וראשן מצבע אחר הכל הולך אחר העקר, וגוזז במספרים את ראשן עד האדום.

והעבודה פוסלת בה, שנאמר (שם) אשר לא עלה עליה על, וכל העבודות הן כעל, לפיכך אמרו זכרונם לברכה (פרה ב, ג), שאפילו נתן טליתו עליה פסולה, אבל היתה צריכה שמירה וקשרה במוסרה כשרה (פרה אדומה א ז), אבל אם לא היתה צריכה שמירה פסולה שכל שמירה שאינה צריכה משוי הוא. והיתה נלקחת ממעות תרומת הלשכה (שקלים ד, ב) ופרה שנולד בה פסול פודין אותה ויוצאה לחליו. ומה שאמרו (יומא סח, ב) בענין זה שהשורף אותה שהוא טמא הוא המסיע בשריפה, כגון המהפך בבשר והמשליך עצים והמהפך באש, והמחתה בגחלים כדי שתבער האש וכיוצא בזה, אבל המצית את האור לכבשן, והמסדר את המערכה טהור, וכן המתעסק בה משנעשית אפר.

ומעלות גדולות עשו חכמים בטהרת פרה בשרפתה (רמב"ם פרה אדומה פ"ב), ומהן שהיו מפרישין שבעת ימים קדם שריפת הפרה כהן השורף אותה מביתו ומאשתו, כמו שמפרישין כהן גדול לעבודת יום הכפורים, ודבר זה קבלה. ובכל יום ויום מימי הפרישה מזין עליו מאפר פרה מן הפרות שנשרפו כבר, ואין מזה עליו אלא אדם שלא נטמא במת מעולם, שהמזה צריך שיהיה טהור. ואם תאמר, אם כן שאין הצרך, אלא כדי שיזה עליו טהור, היה אפשר שיזה עליו איש, ואף על פי שנטמא, מכיון שהזה עליו? אינו כן, דחשינן שמא זה שהזה עליו, לא היה טהור מטמאת מת. וכן כל הכלים שממלאין בהן להזות על הכהן השורף אותה כלם כלי אבנים היו, שאין מקבלין טמאה.

ואם תשאל, כיצד ימצא איש שלא. נטמא מטמאת מת מעולם? אמרו חכמים (פרה ג, ב) שהיו בירושלים חצרות בנויות על גבי סלע תחתיהן חלול מפני קבר התהום. ומביאין נשים עברות ויולדות שם ומגדלות שם את בניהן, וכשרוצין להזות על הכהן השרף, מביאין שורין, מפני שכריסן נפוח, ומניחין על גביהן דלתות, ויושבין עליהן התינוקות על גבי הדלתות, כדי שיהא אהל מבדיל בינם ובין הארץ מפני חשש קבר התהום, וכוסות של אבן ביד התינוקות, והולכין עד מי השלוח, ויורדין שם וממלאין, שאין לחוש שם מפני קבר התהום, שאין דרך בני אדם לקבר בנהרות, וחוזרין ועולין על הדלתוח שעל השורים והולכין להר הבית, ושם יורדין והולכין ברגליהן, מפני שכל הר הבית והעזרות אשר תחתיהן חלול מפני חשש קבר התהום, ומהלכין עד פתח העזרה, ונוטלין מן האפר ונותנין בכוסות, ומזין על הכהן השורף, ומטבילין היו התינוקות מפני חשש שמא נטמאו בטמאה אחרת. וכל הדברים האלו מן המעלות יתרות שבפרה, ובהר המשחה היתה נשרפת (פרה שם ו).

ודין כיצד שורפין אותה, ובאיזה מקומות מניחין אפרה, וכיצד מקדשין את המים באפר הפרה, וכיצד מטהרין טמאי מת במי נדה, ויתר רבי פרטיה מבארים במסכת המחברת על זה, והיא מסכת פרה [הלכות פרה אדומה פ"א].

ונוהגת בארץ ישראל בזמן הבית, והיא מן המצות שאמרנו בראש הספר, שהן מטלות על הצבור כלן. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם ה) שתשע פרות אדמות נעשו משנצטוו במצוה זו עד שחרב הבית בשניה, הראשונה עשה משה רבנו עליו השלום, שניה עשה עזרא, ושבע מעזרא עד חרבן הבית, ועשירית יעשה המלך המשיח שיגאלנו במהרה בימינו אמן. ומפני שענין זה של פרה אדמה הוא דבר גדול באמתינו שהיתה מטהרת מידי טמאה חמורה, וזולתה אי אפשר לטמא מת לעשות פסת, שהיא מצוה גדולה מאד, נהגו כל ישראל לקרות פרשה זו בכל שנה ושנה בשבת קודם לפרשת החדש, ולעולם אין מפסיקין בין פרשת פרה לפרשת החדש, והשבת הקבוע לפרשת החדש, לעולם הוא שבת קדם ניסן (ע"י שו"ע או"ח סי' תרפ"ה).

שצח. מצות טמאה של מת.

שנצטוינו להתנהג בענין טמאת מת כמו שצותה אותנו התורה עליו, שנאמר (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים.

משרשי ענין טמאת גוף המת כתבתי בסדר אמור אל הכהנים במצוה (רסג) מה שיכלתי, וכמו כן קצת הדינים כמנהגי, וקחנו משם. ובמסכת אהלות, יתבארו כל דיני טמאת מת [ה' טומאת מת פ"א]. ובסדר ויהי ביום השמיני במצות טמאת שמנה שרצים (מצוה קנט), תראה כתוב גם כן כי הרמב"ן זכרונו לברכה יחלק על הרמב"ם זכרונו לברכה שלא לחשב כל דיני הטמאות בחשבון המצות, ונמוקו עמו.

שצט. מצות מי נדה שמטמאין אדם טהור ומטהרין אדם טמא מטמאת מת בלבד.

שנצטוינו בדיני מי נדה, כלומר, בדיני מי הזיה, דהינו מיס חיים מערבים באפר פרה, שמזין בהם על הטמאים, ולשון נדה כלומר, הזיה, מלשון זריקה, כמו (איכה ג נד) וידו אבן בי. ונצטוינו בדינים הידועים בכתוב, שמטהרין הטמא, כמו שנאמר (במדבר יט יט) והזה הטהור על הטמא וגוי, ומטמאין הטהור טמאה חמורה, כמו שכתוב (שם כא) ומזה מי הנדה וגוי. ומה שנאמר במצוה זו וחקת הפרה פליאה נשגבה לא אוכל לה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פרה ו, ה) שהמים שנותנין על האפר, אין ממלאין אותן אלא בכלי מן המעינות הנובעים ומן הנהרות המושכין, ונתינת האפר על המים הוא הנקרא לרבותינו זכרונם לברכה קדוש מי חטאת, והמים שהוא נותן עליהם האפר הם נקראים בכתוב מי נדה, והכל כשרים למלאת ולקדש, (שם י, ז) חוץ מחרש שוטה וקטן. והמתעסק במלאכה אחרת בשעת מלוי המים ובהולכתן (שם ד, ז) פסלן, ואחר שנתן בהן האפר אין המלאכה פוסלת בהן, כן קבלנו הדבר. והשכר גם כן פוסל (בכורות כט, א) בקדוש ובהזיה, כיצד? הנוטל שכר לקדש או להזות מימיו כמי מערה, ואפרו כאפר מקלה, אבל הנוטל שכר על המלוי אינו פוסל, ויתר רבי פרטיה, מבארים במסכת פרה [הלכות פרה אדומה פ"א].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, שכלם צריכין הזאה אם נטמאו במת קדם שיכנסו למקדש או יאכלו הקדשים, ומי שעבר על זה ולא קבל הזאה אם צריך לה בטל עשה זה. וכבר כתבתי במצוה הקודמת, כי הרמב"ן זכרוננו לברכה, לא ימנה בחשבון המצות כל דיני הטמאות, וראיותיו החזקות בספר המצות שלו במצות צו.

פרשת בלק אין בה מצוה

פרשת פנחס

פרשת פינחס יש בה שש מצות עשה.

ת. מצות דיני נחלות.

שנצטוינו בדיני נחלות, כלומר שמצוה עלינו לעשות ולדון בענין הנחלה כאשר דנה התורה עליה, שנאמר (במדבר כז ח ט) כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו ואם אין לו בת וגו'. וסוף הפרשה (שם יא) והיתה לבני ישראל לחקת עולם כאשר צוה יי את משה. ואל תחשב שאמרו בזה שהמצוה היא שנעשה בענין הנחלה כאשר דנה התורה עליה, שירצה לומר שיהיה האדם מצוה מהאל לתת מה שיש לו ליורשו על כל פנים, כי האל ברוך הוא לא רצה להוציא נכסי האדם מרשותו שלא לעשות מהם כל חפצו בשביל יורשו כל עוד נשמתו בו, כמו שיחשבו חכמי האמות, אבל הודיענו שזכות היורש קשורה בנכסי מורישו, ובהסתלק כח המוריש מן הנכסים במותו מיד נופלת עליהם זכות היורש, כענין השתלשלות היצירות שרצה היוצר ברוך הוא זה אחר זה מבלי הפסק. ורבותנו זכרונם לברכה יקראו לזכות החזקה שיש ליורש בנכסי מורישו בלשון משמוש, כלשון אמרם בהרבה מקומות (בי"ב קטו ב) נחלה ממשמשת והולכת, כלומר, שזכות היורש במוריש כאלו הגופים דבוקים זה בזה, שכל היוצא מן האחד נופל על השני.

ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (שם קכו, ב) שאם צוה ואמר המוריש אל יירשני בני, או בתי פלוני לא יירש עם אחיו, או בתי תירשני במקום שיש בן, וכיוצא בדברים האלה אין בדבריו ממש, שאין בידו לעקר דבר האל שאמר שיירש היורש מורישו. ואף על פי שאמרנו שנכסיו בידו לכל חפציו הענין הוא לומר שיכל לתנם לכל מי שירצה ולעשות בהם כל חפצת נפשו ואפילו לאבדם בכל לשון, חוץ מזה של ירשה, לפי שזה הדבור הוא כנגד דבורו של מקום וגזרתו, כי הוא אמר יירש היורש, ועל כן אין כח ביד אדם לומר לא יירש, והינו מתניתין דיש נוכלין (שם קלא) האומר איש פלוני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה, וכן האומר פלוני יירשני במקום שיש בת בתי תירשני במקום שיש בן, לא אמר כלום, שהתנה על מה שכתוב בתורה, רבי יוחנן בן ברוקה אומר אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קימים ועל מי שאינו ראוי ליורשו אין דבריו קימים, פרוש אם אמר על בן בין הבנים או על בת בין הבנות שיירשנו אחד מהם לבדו דבריו קימים, ודריש ליה בגמרא (שם) מדכתיב (דברים כא טז) והיה ביום הנחילו את בניו, שהתורה נתנה רשות לאב להנחיל מי שירצה מן הראויין לירש, ונפסקה שם הלכה בזה כרבי יוחנן לגבי פשוטין, אבל לא לגבי בכור, שאין כח באב לעקר ירשה מן הבכור בענין זה.

ועוד אמרו שם (קכו, ב) המחלק נכסיו רבה לאחד ומעט לאחד, והשוה להם את הבכור דבריו קימין, ואם אמר משום ירשה לא אמר כלום, כתב בין בתחלת דבריו בין באמצע דבריו, בין בסוף משום מתנה דבריו קימין. ולפי הדומה, אף על פי שאין ממש בדברי האומר לשון ירשה, ומעשיו

אינם כלום, כך מפרש במתניתין, בצוותו כן הוא מבטל מצות עשה זה של ירשה, משום דעבר אהרמנא דמלכא. וכן אם שמא אחר מותו קימו בית דין את דבריו אלה, יש עליהם גם כן עון בטול מצות עשה זה, מלבד ענש לאו דלא תטה משפט, ולפי הנראה מדברי הרמב"ם זכרונו לברכה, שכל עקר האזהרה איננה רק על הבית דין שדנו בענין הנחלה כן, וזהו לשונו שכתב הוא, מצוה לדון בדין הנחלה, וכמו שבאר הענין במצות הפרת נדרים שלפניו.

משרשי המצוה. כדי שידע האדם ויתבונן, כי העולם ביד אדון משגיח על כל בריותיו, וברצונו וחפצו הטוב, זוכה כל אחד ואחד מבני העולם בחלק הנכסים שהוא משיג בעולמו, ומתנתו ברוך הוא מברכת, שתמשך לעולם לאשר יתננה לו, אם לא כי מחטא הקדמוני נקנסה מיתה בעולם, ומפני סלוק גופו אינו בדין להיות הפסק למתנת האל המברכת, אבל תתפשט מאליה בגוף המשתלשל ממנו שזהו בנו או בתו, ואם הוא בעונו ימות ובנים לא יהיו לו ראוייה ברכת השם שתשוב אל הקרוב אליו, כי זאת הברכה שזכה בה זה או זכותו גרמה לו, או זכות אבותיו, או עם הקרובים לו יותר למד כשרון המעשה שזכה עמו לנכסים, ולכן בהסתלק הוא וזרעו מהן בחטאו ראויים הקרובים שסיעו אותו לזכות, להיות קודמין בהם לכל אדם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה במתניתין דיש נוחלין (שם קטו א) סדר נחלות כך הוא איש כי ימות וגוי הבן קודם לבת, וכל יוצאי ירכו של ען קודמין לבת, הבת קודמת לאחין, וכל יוצאי ירכה של בת קודמין לאחים. האחים או האחיות במקום שאין אחים קודמין לאחי האב, ואחי אביו, או אחיות אביו במקום שאין אחים לאב קודמין לשאר קרובים. זה הכלל, כל הקדם בנחלה יוצאי ירכו קודמין, והאב קדם לכל יוצאי ירכו, ועל הדרך הזה שאמרנו הולך ועולה עד ראש הדורות, לפיכך אין לך אחד מישראל שאין לו יורש.

ומה שאמרו שם (קח א), שאין האם יורשת בניה, ודבר זה קבלה, והאחים מן האם אינם יורשין זה את זה, דמשפחת אם אינה קרויה משפחה, וכן ממזר או אח ממזר הרי זה יורש כשאר הבנים (רמב"ם נחלות א ו ז), ואפילו בן ממזר שהמיר דת יורש הוא, אבל בן שפחה ונכרית אינו יורש ואינו כבן לשום דבר, וחכמים תקנו (שסא ח) שיהא האדם יורש את אשתו מן הנשואין וסמכו הדבר מן הכתוב.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ עשה רמח) ומכלל זה הדין של נחלות בלי ספק, היות הבכור נוטל פי שנים, שזו היא מכלל מצות הנחלות. ופי שנים פדושו, שני חלקים, כלומר, שאם היו שני אחין עושין מן הממון שלשה חלקים, והבכור נוטל השנים, ואם היו שלשה עושין ממנו ארבעה חלקים ונוטל השנים, ועל הדרך הזה לעולם. ואין הבכור נוטל פי שנים

אלא בנכסים המחזקים לאביו (רמב"ם שם ג א), כלומר, שבאו ברשות אביו בחייו, אבל לא בראויים לבוא אל אביו, שנאמר (דברים כא יז) בכל אשר ימצא לו. כיצד? אחד ממורישי אביו שמת לאחר מיתת אביו אין הבכור נוטל באותה ירשה פי שנים, וכן (שם קכה, ב) אם היה לאביהם חוב שחיבים לו, ואפילו בשטר, או אפילו היתה לו ספינה בים אין לבכור בזה פי שנים, (שאיין זה פי שנים), שאין זה מצוי לאביו. וכן מטעם זה, אין הבכור נוטל בשבח ששבחו נכסים אחר מיתת אביו, כגון שחת שנעשה דגן, והאילנות שהוציאו פרותיהן, שכל זה לא היה מצוי לאביו בימיו, אבל אילן קטן שנעשה גדול שלא מחמת הוצאה, אלא מעצמו גדל אחר מיתת אביו קדם חלקה הבכור נוטל בזה פי שנים, דמצוי לאביו נקרא מכיון שלא נשתנה ענינו.

והאב נאמן לומר (קדושין עד, א) זה בני בכורי, ונאמן לומר זהו בני או זה אינו בני, שהתורה האמינתו בזה, דכתיב (שם) כי את הבכור וגוי יכיר, ודרשו זכרונם לברכה (ב"ב קכו ב) יכירנו לאחרים, ואפילו היה אחד מחזק שהוא בן ראובן ואמר ראובן שאינו בנו נאמן עליו ולא יירשנו. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (נחלות ד, ב) ויראה לי שאפילו היו לבן בנים, אף על פי שאינו נאמן עליו לומר אינו בנו לענין יחוס ואין מחזיקין אותו ממזר על פיו, נאמן הוא לענין ירשה ולא יירשנו.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (ב"ב קכט, ב) גם כן בענין זה שהאומר לאדם נכסי לך ואחריך לפלוני, אם הראשון ראוי ליורשו אין לשני במקום ראשון כלום, דמכיון שזכה בנכסים והוא הראוי לירש אותם, אין לירשה הפסק עוד מפני תנאו של מוריש. ועם הפרושים הטובים והסברא ההוגנת למדנו בפרק יש נוחלין (שם קכה, ב), שאפילו אמר לו בלשון מעכשו, וכגון שאמר לו נכסי לך, ומעכשו אחריך לפלוני, אף על פי כן אין לשני במקום ראשון כלום, מכיון שהראשון ראוי לירשו, אבל אם אין ראשון ראוי לירשו ואמר לו מעכשו אחריך לפלוני זכה השני בגוף הנכסים, והראשון יאכל הפרות לבד כל ימי חייו, ואם לא אמר לו מעכשו (שם קלו, א) אלא נכסי לך ואחריך לפלוני לא קנה שני אלא מה שישאר לראשון (רמב"ם זכיה ומתנות יב ט), ואם מכרן ראשון אין כח בשני להוציאם מיד לוקח לעולם, שבחזקת הראשון עומדין כל ימי חייו לכל חפציו בין למכרם בין לתתם במתנה לכל מי שירצה, וכל כך הם נכסים אלו בחזקתו של ראשון, שאם אמר הנותן נכסי לך ואחריך לפלוני ואחריו לפלוני, אם מת שני בחיי ראשון אמרו זכרונם לברכה בגמרא (שם קכט ב) שיחזרו הנכסים ליורשי ראשון, לפי שהנותן לא שיר כלום במתנתו של ראשון אלא שינתנו הנכסים אחריו לשני, ומיד השני ומכחו יבואו לשלישי, ומכיון שהשני מת ואי אפשר לשלישי עוד שיזכה בהן מכח השני כמו שאמר הנותן, ישארו הנכסים ביד מי שהן ברשותו לו וליורשיו לעולם. והוא הדין שיש לנו לדון על הדרך שאמרנו היכא שאמר הנותן מתנתו בלשון אם (עיי' טור חו"מ סי' רמח אות ד' בשם רבינו יונה), כגון שאמר נכסי לפלוני ואם מת ינתנו לפלוני, שאין אנו באים לדון כן מטעם לשון אחריך, אלא טעם הדבר מפני שאנו

אומרים כי הראשון זוכה בגופן של נכסים ובפרותיהן, ולעולם מחזקין בידו עד שנוכל להוציאן ממנו בראיה חזקה. אבל היכא שכתב נותן נכסי לך, ואחריך לי או ליורשי, אף על פי שלא הזכיר לשון מעכשו בשיור זה, יש לנו לדון שאם מת מקבל מתנה שיחזר הנכסים לנותן או ליורשיו, ואפילו ירד ומכר המקבל מתנה הנותן מוציאם מיד לוקח לכשימות מקבל מתנה, שכן אמרו חכמים בזה (שם קלז, ב) שכל המשיר לעצמו או ליורשיו אינו אלא כמפרש מתנה זו תהיה לך לאכילת פרות כל ימי חיידך.

וכלל הדברים שעלו בידינו בענין זה אחר יגיעה רבה, שכל זמן שהראשון ראוי לירש, מכיון שאמר לו המוריש נכסי לך אין בידו עוד לתתם לאחר ואפילו ליורשו, אחר שמיד נכנסו הנכסים בחזקת יורש ואינו אחר כן אלא כמתנה תנאים בנכסי אדם אחר, וכענין הנאמר בענין זה בגמרא (שם קלג, א) הוא סבר יש לה הפסק, כלומר לירשה ורחמנא אמר אין לה הפסק.

וגדולה מזאת למדונו מורינו ישמרם אל בריות חזקות וברורות, שאפילו האומר למי שראוי לירשו נכסי לך ואחריך להקדש, או אפילו אמר ומעכשו אחריך להקדש, שהיורש זוכה בנכסים ויש לו למכרן ולעשות בהן כל חפצת נפשו, ואין כח בהקדש לעולם להוציאן מיד לוקח או מקבל מתנה מן הטעם שכתבנו, ומכיון שאמר המוריש לירשו נכסי לך זכה בנכסים, ואין בידו להקדיש אותן עוד, אלא הרי הוא כמקדיש נכסי אחרים. ומה שיש לעין בענין זה, שנראה בתחילת העיון קשיא, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (קידושין כח, ב) אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, ועוד דברים אחרים, כבר נשאנו ונתנו בהן ודקדקנו את כלן יפה, ועלה הענין מברר כמו שכתבנו, יארך הענין אם באתי לכתב הכל, ולא ממלאכת ספרי הוא, ואם תזכה בני ותפרש מכמרת בים הגמרא היא תעלה לך הכל. ויתר פרטי המצוה, מבארים בבבא בתרא פרק יש נוחלין [ח"מ ס"י רעו].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה וצוה בין בריא בין שכיב מרע, שלא יירשנו הראוי לירשו בטל עשה זה, והוא שצוה כן בלשון ירשה, כמו שאמרנו, ואף על פי שאין בדבריו ממש כמו שכתבנו למעלה בתחלת הענין. והרמב"ן זכרונו לברכה כתב, כי הרמב"ם זכרונו לברכה חסר במקום זה שתי מצות אחת מצות עשה, ואחת לא תעשה, ושתיהן בבכור, שהאדם מצוה להכיר הבכור במתת פי שנים לו, וזאת היא מצות עשה על האב, שלא חשב אותה הרמב"ם זכרונו לברכה במנינו, וכמו כן מזהר עליו להעביר הבכורה ממנו, ועל זה נאמר (דברים כ טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו', וזאת האזהרה גם כן לא חשב אותה הרב הנזכר, אלא שכלל הכל במצות דין הנחלות.

תא. מצות תמידין בכל יום.

שנצטוו ישראל שיקריבו על ידי משרתי השם יתברך, שהם הכהנים שני כבשים בני שנה תמימים לעולה בכל יום, האחד בבקר והשני בין הערבים, שנאמר (במדבר כח ב) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגוי'. שנים ליום עלה תמיד. ומכל מקום, עקר האזהרה לבית דין, כלומר, החכמים מורי התורה שבישראל, כי עליהם מוטלת מלאכת הצבור, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן) ואמרת אליהם, אזהרה לבית דין.

משרשי מצות הקרבנות כתבתי במצות המקדש בסדר ויקחו לי תרומה (מצוה צה) מה שעלה על רוחי בפשט הענין, ואחר אותם הטעמים, אני ממשיך גם כן טעם התמידין לומר, שנצטוינו בעבודה זו התמידית שהיא פעמים ביום בזריחת השמש, ובנטותו לערב, למען נתעורר מתוך המעשה הזה, ונשים כל לבנו וכל מחשבותינו לדבקה בשם ברוך הוא, ואמרנו כמה פעמים, שהאדם נפעל וטבעו מתעורר לפי עסק מעשהו, ולכן בהיות האדם נכון בטבעו שצדיך לתקן לו מזון פעמים, ערב ובקר, נצטוה שישים מגמתו ועסקו בעסק עבודת בוראו גם כן שתי פעמים לבל תהיה עבודת העבד לעצמו יתירה על עבודתו לרבו, וכל זה למה? כדי לעורר רוחו וחפצו תמיד לזכר את בוראו, ובכך יכשיר מעשיו ויתברך ממנו, כי חפץ חסד הוא, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ספרי כאן) אשה ריח ניחח ליי, שאמרתי ונעשה רצוני, כלומר שכל חלק גבוה מכל קרבן אינו, רק חפצו ברוך הוא, שעשה העבד מה שצוהו רבו, למען יכשר לזכות בטובו ברוך הוא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא כח, א) שזמן שחיטתן של תמידין הוא הכבש האחד של בקר קדם שתעלה חמה, משיאור כל פני מזרח. ופעם אחת דחקה שעה את הצבור (עדויות ו, א) בבית שני, והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום והכבש השני של בין הערבים (פסחים נח, א) משש שעות ומחצה ולמעלה, עד סוף היום זהו זמנו, אבל היו שוחטין אותו לעולם בשמנה שעות ומחצה וקרב בתשע ומחצה. ושתי שעות אלו שמאחרין אותו היה כדי שיקריבו קרבנות היחידים או של צבור בינתיים, לפי שאסור להקריב קרבן אחר תמיד של בין הערעים. וכמעשה תמיד של שחר היה מעשה תמיד של בין הערבים, אלא שאותו של שחר נשחט על קרן צפונית מערבית של בית המטבחים על טבעת שניה, ושל בין הערבים על קרן צפונית מזרחית על טבעת שניה, כדי שיהא נגד השמש. ויתר פרטיה, מבארים במסכת תמיד ובפרק שני מיומא [הלכות תמידין פרק א].

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, והיא מן המצות שהן מוטלות על הצבור, ויותר על הכהנים. ואם שמא חס ושלום יתרשלו בה שלא להקריבם בכל יום בטלו עשה זה, והשגגה נתלית על כל עדת בני ישראל היודעים בדבר

אם יש כח בידם לתקן בשום צד. והרמב"ן זכרונו לברכה (בסוף ספר המצוות בד"ה ואתה אם תבין) חשב בחשבון המצות שני תמידין לשתי מצות עשה, לפי שאין מצות שאן מעכבות זו את זו, וזמנה של זו לא זמנה של זו.

תב. מצות קרבן מוסף של שבת.

שנצטוו ישראל להקריב שני כבשים קרבן בכל יום שבת, מוסף על קרבן התמיד של כל יום, והוא הנקרא מוסף שבת, שנאמר (במדבר כח ט) וביום השבת שני כבשים וגו'.

משרשי מצות המוספין של ימים טובים כבר כתבתי בסדר אמר אל הכהנים במוסף פסח (מצוה רצט) מה שנראה לי על צד הפשט, ומוסף שבת באשכול יתר המוספין תלוי גם הוא, והענין, כדי שנקבע במחשבתנו עם מעשה הקרבן, גדל היום ורב קדשתו ו כי ששת ימים עשה יי את השמים ואת הארץ וגו'. כמו שכתוב שם, ושם כתבתי גם כן מעט מדיני המוספין וכלל הענין, כמנהגי [שם].

תג. מצות קרבן מוסף בכל חדש וחדש.

שנקריב קרבן מוסף בכל ראש חדש על תמיד של כל יום, שנאמר (במדבר כח יא טו) ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני בקר שנים ואיל אחד, כבשים בני שנה שבעה תמימם, ומנחתם ונסכיהם" וגו', ושעיר עזים אחד לחטאת ליי.

משרשי המצוה. הקדמה. ידוע לכל חכם לב בבני אדם, כי גלגל השמש וגלגל הירח, פועלים בכחם הנאצל עליהם מאדון כל הכחות בעולם השפל, פעלות גדולות בגופות בני אדם, ובכל מיני שאר בעלי חיים, גם בכל הצומח בארץ, מן הארזים הגדולים עד העשבים הדקים, ודרך כלל בכל שהוא מארבע יסודות, שהם למטה מהם ותחת ממשלתם, וכן כתוב בסדר וזאת הברכה (דברים לג יד), וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים. ומפרסם בכל המון העם, נערים עם זקנים, כי כח הלבנה נכר בכל אשר נעשה בארץ, כידוע לכרתי האילנות לבנינות, כי לא יכרתום בזמן שהלבנה בחדושה, עד עבר חמשה ימים או יותר, ויורדי הים גם כן אין מפליגין בה עד אחר חמשה ימים של חדוש הלבנה, וכן נזהרים כל בני

אדם מהקזי דם סמוך לחדושה, וכמה מלאכות אחרות קטנות וגדולות צריכות שמירה שלא לעשותם בעוד שהלבנה מתחדשת, עד שיאמרו, שהפשתן שימצא במשרה או בתוך היורה לבשל בחדוש לבנה שהוא לוקה ולא יצלח אחר כן לכל. וכלל ענינים אלה גלויים ונודעים לכל, והאריכות בהם ילדות. ולכן כי בחדושה של לבנה לפעלות אדם יתחדש ענין, והכל בדברו של מקום ברוך הוא ובגזירתו, ראוי לנו גם כן לחדש ולהקריב קרבן נוסף על שאר הימים לשמו ברוך הוא להעיר רוחנו ולקבע בלבבינו כי כל החדושים ההווים בעולם מאתו ברוך הוא, וכל כחם של גלגלים לא ימצא רק מהשם לבדו, ועם המחשבה הזכה הזאת והאמתית תתעלה נפשנו, וברכת השם יתברך תחול על ראשינו.

דיני המצוה. בענין המוספין וכלל הענין כמנהגי כתבתי במוסף הפסח בסדר אמר אל הכהנים (מצוה רצט). ועוד אודיעך כאן (סוכה נד, ב) שראש חדש שחל להיות בשבת שיר של מוסף ראש חדש דוחה שיר של מוסף שבת, כדי לפרסם שהיום ראש חדש, וידוע (ר"ה לא, א) ששירת מוספי שבת במקדש היא שירת האזינו, והיו מחלקין אותה לששה פרקים בששה שבתות, והסימן הזי"ו ל"ר, כדרך שאנו קוראין אותה בבית הכנסת.

תד. מצות קרבן מוסף ביום חג השבועות.

שנצטוו ישראל להקריב קרבן מוסף ביום חג השבועות, שהוא יום ששי בסיון, שנאמר (במדבר כח כו) וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליי בשבועותיכם וגו'. כבר כתבתי פעמים, כי בסדר אמר אל הכהנים במוסף דפסח (מצוה רצט), דברתי מענין המוספין.

תה. מצות שופר בראש השנה.

שנצטוינו לשמע קול שופר ביום ראשון של תשרי שהוא ראש השנה, וכדתנן במסכת ראש השנה (ב, א) באחד בתשרי ראש השנה לשנים, שנאמר (במדבר כט א) יום תרועה יהיה לכם, ואף על פי שאין כאן זכר לתרועה זו אם בשופר, או במצלתיים, או בכל שאר כלי נגון מפי השמועה למדו זכרונם לברכה (ר"ה לג, ב) שהיא בשופר כמו שמצינו ביובל שנאמר בו (ויקרא כה ט) שופר.

משרשי המצוה. לפי שהאדם בעל חמר לא יתעורר לדברים כי אם על ידי מעורר, כדרך בני אדם בעת מלחמה, יריעו אף יצריחו, כדי שיתעוררו יפה למלחמה, וגם כן ביום ראש השנה, שהוא היום הנועד מקדם, לדון בו כל באי עולם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם טו, א) בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, כלומר, שהשגחתו על מעשה כל אחד ואחד בפרט, ואם זכיותיו מרבין יצא זכאי, ואם עונותיו מרבין בכדי שראוי לחיבו מחיבין אותו למות, או לאחת מן הגזרות כפי מה שהוא חיב, על כן, צריך כל אחד להעיד טבעו לבקש רחמים על חטאיו מאדון הרחמים, כי אל חנון ורחום הוא, נושא עון ופשע וחטאה ונקה לשבים אליו בכל לבם, וקול השופר מעורר הרבה לב כל שומעיו, וכל שכן קול התרועה כלומר, הקול הנשבר (רמב"ם תשובה ג ד). ומלבד ההתעוררות שבו, יש לו לאדם זכר בדבר שישבר יצר לבו הרע בתאוות העולם ובתשוקיו בשמעו קולות נשברים, כי כל אדם כפי מה שיראה בעיניו, ובאזניו ישמע יכין לבבו ויבין בדברים, והינו דאמר רבי יהודה (שם כו, ב) בראש השנה תוקעין בשל זכרים, כלומר, בקרן הכבשים הכפוף, כדי שיזכר האדם בראותו אותו שיכף לבו לשמים, ורבי לוי פסק הלכה כמותו ומנהגן של ישראל כן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כז, ב) ששעור השופר הוא, כדי שיאחזנו אדם בידו ויראה לכאן ולכאן. וכל השופרות כשרים (עי' רמב"ן בדרשתו לראש השנה) חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן, פרוש כל מה שהוא שופר, כלומר, שהוא חלול, שלשון השופר משמע לעולם דבר שיש בו חלל, כגון השופר של כבש, שיש לו חלל, שהזכרות בתוכו, וכל שופר בעולם שיש לו חלל כמו שפרשנו כשר לתקע בו בראש השנה, לאפוקי קרני ראם ושאר חיות שקרניהם אינם נכללין בלשון שופר כלל, לפי שאין בהן דבר חלול, אלא הזכרות לבד, אבל קרן הפרה, אף על פי שהוא בכלל שופר, שהרי יש לו נקבות וזכרות אינו כשר, מפני שהכתוב כללו עם הפסולין שקראו קרן, וכדכתיב (דברים לג יג) בכור שורו וגוי וקרני ראם קרניו. נמצא לפי פרושנו זה, שכל הקרנות שבעולם פסולין לתקע בהן בראש השנה, חוץ מקרני הכבשים והרחלים וגם התישים ועזים, לפי שלא מצינו בעולם קרנות חלולין חוץ מאלו ושל פרה, כי קרני כל החיות, אינם חלולין, ונמצא שאינן בכלל לשון שופר שצותנו התורה לתקע, ושל פרה גם כן כבר הוציאו הכתוב מכלל הכשרים והכניסו עם כלל הפסולין, מפני שקראו בשמם. ואל יקשה בעיניך לדברינו אלה, שהרי הכתוב קורא שופר התישים בלשון הפסולין, כדכתיב (דניאל ח, ה) "והצפיר קרן חזות בין עיניו". שהענין ההוא היה במראה הנבואה, והודיע הכתוב, שהיה נראה לנביא לרב תקף הצפיר, כאלו היה לו קרן, כלומר, שהיה חזק מבלי נקבות, ואין הענין שיכניסו הכתוב עם הפסולין כלל, כי אם בהפך, לכל מבין. והארכתי לך בני מעט בכאן, לפי שהפרוש הזה נתחדש במשנה זו מזמן קרוב, ואשר היו לפנינו, פרשוה בענין אחר.

וכי מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כז, ב), שכל הקולות כשרים בשופר, ואמרו גם כן שאם גרדו השופר עד שהעמידו על גלדו כשר. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם כט, ב), שיום טוב של ראש השנה שחל בשבת אין תוקעין בו שופר, גזרה שמא יטלנו ישראל אחר ויוליכנו ארבע אמות ברשות הרבים, ויבוא לידי אסור סקילה, ודבר זה לא גזרו אותו חכמים במקום שיש שם בית דין שהוא גדול בחכמה, ודוקא שתוקעין אותו שם בישיבת הבית דין. והרמב"ם זכרונם לברכה כתב, (שופר ב, ט) שצריך להיות הבית דין סמוך בארץ ישראל, ושיהיה בית דין מעלה מאותן שקדשו את החדש. ואני שמעתי שהרב רבי יצחק אלפסי זכרונם לברכה, היה תוקע שופר בישיבתו בשבת. ואתה בני, אם תזכה תבחר לך הטוב בעיניך.

וכן מענין המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (שם לג, ב) שחייב אדם לתקע בראש השנה שלש תקיעות של שלש שלש, כלומר, שלש פעמים תקיעה ותרועה ותקיעה, שנמצא שהן שש תקיעות ושלש תרועות. ופרוש תרועה כתרגומו יבבא, וענין יבבא, הוא קול שבור, כלומר קול יללה. נמצא, שהתורה צותה אותנו לעשות בשופר, קול הדומה ליללה, ומפני שמקומות העולם חלוקים בענין היללה, שבמקום אחד מיללין בגניחות גסות, ובמקום אחר בדקות, ובמקום אחר עושין הכל גסות ודקות, נהגו בכל מקום ומקום להיות מתריעין בראש השנה על דרך שהיו מיללין איש איש במקומו, ובכך היו יוצאין ידי חובתן במצוה שהתורה צותה בקול יללה, ובאי זה שיהיה בשום מקום בכך היה יוצא ידי תורה בכל מקום. ואף על פי שבמקומו אין מיללין כן שהרי קים כונת הכתוב ועשה ביום זה יללה בשופר, עד שקם רבי אבהו (שם לד, א) ולא ישר בעיניו להיות ישראל חלוקים במנהג התרועה, זה בכה, וזה בכה, שנעשה תורה כשתי תורות, וקבץ כל המנהגים, והתקין שיהו תוקעין בכל המקומות בשוה, ולצאת ידי חובה מכלל היללות שנעשות בעולם, תיקן לעשות התרועה בשלשה צדדין כעין גניחות גסות, דהינו שברים וכעין גניחות דקות דהינו שאנו קורין תרועה. ועוד בצד אחד גניחות גסות, ודקות, כמנהג אחד מהמקומות שעושין הכל כיללותיהם, ונמצא לפי זה, שאנו צריכין לתקע שלש של שלש פעמים שלש. ודין (שם כז, ב) שופר שנסדק לארכו או לרחבו, ונקב וסתמו במינו או שלא במינו, ודין נותן שופר בתוך שופר, ודין תוקע לתוך הבור והדות, ודין (שם כח, א) שופר של עבודה זרה ועיר הנדחת, והמדר הנאה מחברו, ודין נתכון שומע ולא משמיע. ויתר פרטיה, מבארים במסכת ראש השנה [א"ח סי' תקפה].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות, לפי שהיא מכלל המצות שהזמן גרמא, שהנשים פטורות, והעובר על זה ולא שמע קול שופר ביום ראש השנה בסדר תקיעות שאמרנו שלש של שלש לכל הפחות בטל עשה זה, ואם שמען בהפסק ואפילו בכל היום יצא, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם לד, ב) שאם שמע אדם תשע תקיעות המאריכות

בתשע שעות ביום ואפילו מתשעה בני אדם יצא, ולמדתי מן החכמים
ישמרם אל, שצריך מכל מקום שלא לשמע קול פסול באמצע.

פרשת מטות

פרשת ראשי המטות יש בה מצות עשה אחת ומצות לא תעשה אחת.

תו. מצות דין הפרת נדרים.

שנצטוינו במצות הפרת נדרים. כלומר, שנדון במי שנדר כאשר צותה
התורה, שנאמר (במדבר ל ג) איש כי ידור נדר וגו', כמו שבא מבאר בפרשה,
וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה במצוה זו (מצות עשה צה) וזה לשונו, ואין הענין
שנתחייב להפר על כל פנים, וזה הענין בעצמו הבן ממני כל זמן שתשמעני
מונה דין אחד מהדינין, שאין זו מצוה בפעלה מהפעלות בהכרח, ואולם
המצוה היא בהיותינו מצוין שנדון בדין זה בדבר זה, אולם היות הבעל
והאב מפירין כבר באר הכתוב זה, ודקדק בו, ובאתנו הקבלה, שהחכם
יתיר הנדר לכל, וכמו כן השבועה, וההערה על זה מאמרו לא יחל דברו,
ודרשו זכרונם לברכה (חגיגה י א) הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו,
והכלל, שאין ראיה על זה מן הכתוב, והם עליהם השלום כבר אמרו (שם)
התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו, אלא הקבלה
האמתית לבדה, עד כאן.

והעולה מכל זה לדעתנו לפי הדומה, כי בהתיר החכם הממחה את
הנדר במצות התורה, או שלשה הדיוטות, ויעשו הענין ככל אשר תצוה
התורה עליו כהגן וכישר אז קימו עשה, ואם התירו הנדר שלא כמצות
התורה, כגון שני הדיוטות או יחיד שאינו ממחה, אף על פי שהתרם אינו
התר יש עליהם ענש בטול עשה זה, וכמו שכתבתי למעלה בענין מצות
הנחלות (מצוה ת), שהאומר ומצוה אל יירשני בני, אף על פי שדבריו בטלים
יש עליו ענש בטול המצוה, דעבר אהרמנא דמלכא שצוה אותנו בדין
הירשה, ואולם הרמב"ן זכרונו לברכה כתב (בהשגותיו לשה"צ שם), שאין

למנות דין זה כלל מחשבון המצות, וזה לשונו, וכן יראה שהפרת נדרים לא תמנה, לפי שהיא שלילות, שנצטוינו לעשות כל היוצא מפינו ושלא נחל דברינו, רק על פי האב או הבעל, עד כאן. ודברי פי חכם חן.

משרשי ענין הנדר והשבועה, וההתר שלהם, כבר הרחבתי המאמר בהן כאשר השיגה ידי, בסדר "וישמע יתרו" באזהרת "לא תשא" (במצוה ט).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (נדריים ב, א) כל כנויי נדרים כנדריים, חרמים כחרמים, שבועות כשבועות, נזירות כנזירות, כגון (שם י, א) האומר קונם, קונח, קונס, הרי אלו כנויין לקרבן. חרק, חרד, חדף, הרי אלו כנויין לחרם. נזיק, נזיח, פזיח, הרי אלו כנויין לנזירות. שבותה, שקוקה, נדר "במוהא" הרי אלו כנויין לשבועה. וענין לשונות אלו, שאמרו חכמים שהם נדונין כאלו הוציא האדם בשפתיו הלשון כתקנו, ולא נחוש למה שאנו מצריכין פיו ולבו שוין, והרי לא הוציא הדבר כתקנו מפיו, הטעם מפני שיש בלשונות אלו משמעות הענין שכל השומע יגזר עליו שזאת כונת הנשעע או הנודר, ואחר שכן הוא הרי הוא כאלו אמר הדבר מבאר כתקנו, שאם לא תאמד כן נמצא שאין בעלגים נדר ושבועה לעולם (עיי ומב"ם נדריים א טז), וזה אינו באמת.

וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (נדריים ב ב) שארבעה נדרים הן שהן מתריין, כלומר מתריין לגמרי, שאין צריכין שאלה לחכם, וכדעת שמואל בפרק ארבעה נדרים (שם כא, ב) דהלכתא כותיה, ואלו הן, נדרי זרוזין, נדרי הבאי, נדרי שגגות, ונדרי אנסין, ושם באותו הפרק מברר כיצד בכל אחד ואחד. וגרסינן בירושלמי (נדריים ג, א) גבי נדרי זדוזין אמר רבי זעירא הדא דתימר בשאין מעמידין, אבל אם היו מעמידין צריכין התר חכם, כלומר אם היו מעמידין דבריהם, כלומר שלא נדרו אותו נדר לזרז, אלא בדוקא נדרו אותו צריכין שאלה לחכם, והוא הדין בודאי לשאר השלשה השנויים במשנה, שאם היו מעמידין דבריהם שצריכין שאלה לחכם, ומיהו בכל ענין, החכם מתידן כל זמן שימצא פתח להתיר, כלומר, שימצא שום ענין שיאמר עליו הנודר אלו הייתי יודע בשעת הנדר דבר זה לא הייתי נודר.

ואפילו בנולד פותחין להתר, ובלבד שיהא הנולד מצוי, אבל לא בנולד שאינו מצוי, כן הוא מפרש בגמרא בנדריים (סד א). וכן נמי פותחין בחרטה, וכדפסק רבא משמה דרב נחמן במסכת נדרים (כב ב), דפותחין בחרטה ונזקקין להתיר אפילו למי שנשבע באלהי ישראל, שהיא שבועה חמורה, ודוקא בחרטה דמעקרא, כגון "לב זה עליך", כלומר: שמתוך הכעס נדר אותו הנדר, ואחר שנתמסבה דעתו תוהא בנדרו לגמרי ואינו רוצה בו כלל, אבל אם נתחרט עכשו מחמת ענין שנתחדש לאחר שנדר וחפץ הוא בנדרו עד עכשו, זו אינה חרטה מעליתא ואין פותחין בה כלל, שהרי כל הבא לשאל על נדרו, ודאי מתחרט הוא עכשו, ואם כן לא היינו צריכין

בגמרא לחזר למצא פתח התר בנדר, ומצינו בגמרא שהיו מחזרין למצא פתחים לנודרים. אלא ודאי, האמת כמו שכתבנו, דבעינן חרטה דמעיקרא. ועוד, שכל יסוד התר נדרים, הוא טענת שגגה או אנס (שבועות כו א), שהתורה אמרה "האדם בשבועה" (ויקרא ה ד), פרט לאנוס, וכמו כן בעינן פיו ולבו שוין. ואם כן משום חרטה דמעכשו, אי אפשר לתלות שגגה או אנס בעת השבועה כלן. אבל בחרטה דמעיקרא, יש טענת שגגה ואנס, שהרי מודה עכשו שלא היה עושה הנדר מעיקרא אם היה יודע זה.

ויש מגדולי המפרשים שכתבו, דאף על גב דפסקינן הלכה כרבא אמר רב נחמן דפותחין בחרטה ונזקקין לאלהי ישראל - עכשו נהגו להחמיר ולא כהלכה, ואין אנו נזקקין למי שנשבע באלהי ישראל אלא במה שהוא כעין ארבעה נדרים השנויין במשנה, ועוד דלא מזדקקין לשבועות אלא במלתא דאית בה מצוה, כגון עשית שלום בין איש לאשתו או בין אדם לחברו, וכיוצא בענינים אלו. וכן אמרו זכרונם לברכה בענין זה (בכורות לב ב), שהתר נדרים, בשלשה הדיוטות, ואפילו דלא גמירי וסבירי; והוא, דמסברי להו וסברי, וכשחד מניהו גמיר מכל מקום. וכמו כן אמרו, שהתר נדרים - ביחיד אם הוא ממחה; והוא הדין כל היכא שיש לו רשות להתיר נדרים ממי שהוא סמוך, שדינו כממחה. ויש שפרשו, שכל שהוא חכם גדול בישראל, ואפילו היום שאין לנו סמיכה - יקרא ממחה; וחבריו - חלוקין עליו. ודין החוזר תוך כדי דבור מנדרים ושבועות - שחזרתו חזרה. ומה שאמרו שהאב מפר כל נדר, והבעל - נדרי ענוי ודברים שבינו לבינה; ודין האומר "כל נדר שאדר כל שנה זו" או "מכאן עד עשר שנים" - "הרי הן בטלים"; ודין סתם נדרים - להחמיר, ופרושן - להקל; ודין שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו; ודין האומר לחברו "ככרי אסור עליך" או "ככר זה"; ודין המדר הנאה מחברו - שפורע לו את חובו; ודין הנודר מן הבשר - שמתר ברטב; ואם אמר "בשר זה" - אסור אף בדטב; ודין מי שנאסרה הנאתו עליו - שמתר ללמדו תורה שבעל פה, אבל לא שבכתב, לפי שנוטלין עליה שכר; ודין מה שאמרו "בנדרים הלך אחר לשון בני אדם" - באותו מקום ובאותו לשון ובאותו זמן שנדר או שנשבע; ודין התרת נדרים שהוא כל היום, כלומר: לילה ויום, לא מעת לעת, שנאמר "ביום שמעו"; ויתר רבי פרטיה, יתבארו בארכה במסכת המחברת על זה, והיא מסכת נדרים [י"ד סי' רלג].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות, שאינן ראויות להתר נדרים, והעובר על זה והתיר את הנדר שלא כמצות התורה בצדדין שכתבנו - אף על פי שאינו התר בטל עשה זה, כמו שכתבנו בראש המצוה.

תז. שלא נחל דברנו בנדריים.

שנמנענו שלא לשנות מה שנחייב בנפשותינו בדבור (ע"י סהמ"צ ל"ית קנז) ואף על פי שהוא בלא שבועה, ואלה הם הנדריים, כגון שיאמר האדם פרות העולם או פרות מדינה פלונית או מין פלוני של פרות אסורין עליו, וכמו כן שיאמר אשתו אסורה עליו. וכיוצא באלו העניינים שאפילו לקים עליו, ועל זה נאמר (במדבר ל ג) לא יחל דברו. ופרשו זכרונם לברכה (ספרי כאן) לא יעשה דבריו חלין, כלומר שיחייב על נפשו דבר ולא יקימהו, ולשון גמרא שבועות (כ, ב) אמרו זכרונם לברכה, קונמות עובר משום לא יחל דברו. וכן בכל מה שידר האדם לקרבן או לבדק הבית או לצדקה או לבית הכנסת וכיוצא בהן עובר עליהן משום לא יחל. אבל בעניינים אחרים, כגון הנודר לחברו דבר או האומר דבר פלוני אעשה או לא אעשה, שלא בלשון נדר ואסור וקונמות, אף על פי שהוא מכער ולא יעשו כן רק פחותי הנפש בבני אדם אינו עובר בלא יחל, אלא בענין שכתבנו. ואמנם על הכל נאמר בתורה מדבר שקר תרחק. והרמב"ן זכרונם לברכה כתב (בספר המצוות עשה דצ) ששתי מצות חלוקות הן נדרי גבוה ונדרי בטוי, וכמו שנכתב למטה, בסדר כי תצא, במצות קיום מוצא שפתים (מצוה תקעה).

שרש המצוה בענין הנדריים והשבועות לקים כל דבר כתבתי כבר בסדר "וישמע יתרו", בלאו "לא תשא" (מצוה ל).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חגיגה י, א) הוא אינו מחל, אבל אחרים מחלין לו, כגון שלשה הדיוטות או יחיד ממחה, כמו שכתבנו במצוה הקודמת, והוא הדין גם כן כשנשאלין על ההקדשות ועל הצדקות כל זמן שלא באו לידי גבאי, ואפילו על התרומה ועל החלה אמרו זכרונם לברכה (נדריים נט, א) שנשאלין עליהן עד שלא באו ליד כהן, ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכת נדריים [יד, סי' רג].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ונדר או אסר אסור על נפשו בלא שבועה ולא קימו עבר על לאו זה, אבל אינו לוקה עליו, לפי שאין בו מעשה, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (תמורה יג, א) שהנשבע וממר ומקלל חברו בשם לוקה, אף על פי שאין שם מעשה זהו נשבע, אבל משום לאו דלא יחל בנדר או אסר שלא בשבועה אין בו מלקות.

פרשת מסעי יש בה שתי מצות עשה וארבע מצות לא תעשה

תח. מצות ישראל לתת ערים ללויים לשבת בהן והן קולטות.

שנצטוו ישראל לתת לשבט לוי ערים לשבת בהן אחר שאין להם חלק בארץ, שנאמר (במדבר לה ב) צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת אחזתם ערים לשבת. ונאמר בסוף הפרשה (שם ז) כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמנה עיר. ומאלה הערים של לויים, היו מהם ערים מיחדות להיות מקלט הרוצח, ואולם, בכלן היה לו מקלט, ובסדר שופטים, במצות ערי מקלט (מצוה תקכ) נכתב בעזרת השם מה בין מיחדות לכך לאותן האחרות, והיו קולטות אותו בצדדים ידועים, כמו שמפרש בכתוב, ומבאר במסכת מכות (י, א).

שרש מצוה זו ידוע הוא, כי שבט הלוי מבחר השבטים ונכון לעבודת בית השם, ואין לו חלק עם ישראל בנחלת שדות וכרמים, אבל ערים היו צריכים להם על כל פנים לשבת, הם ובניהם וטפם וכל חיתם, ומפני גדל מעלתם וכשר פעלם וחין ערכם נבחרה ארצם לקלט כל הורג נפש בשגגה, יותר מארצות שאר השבטים, אולי תכפר עליו אדמתם המקדשת בקדשתם, ועוד טעם אחר בדבר כי בהיותם אנשי לבב ידועים במעלות המדות וחכמות נכבדות ידוע לכל, שלא ישטמו את הרוצח שינצל אליהם ולא יגעו בו, ואף כי יהרג אחד מאוהביהם או מגואליהם, אחר אשר בפתע בלא איבה יהרגנו, ועל השבט הזה הנבחר נאמר (דברים לג ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו כלומד, שלא יעשו דבר בעולם, זולתי מדרך הישר ועל כוון האמת, ולא יטה לבם אחר אהבת אדם, ואפילו אהבת אב ואם ואחים ובנים שהטבע תחייב אהבתם ותכריחם, וכל שכן אהבת שאר בני אדם. ועוד כתבתי בענין, עוד טענה אחרת בסדר בהר סיני (מצוה שמב).

דיני מצוה זו קצרים ובמצות הנטמכות אליה, כגון אזהרת שדה מגרש עריהם לא ימכר שבסדר בהר סיני (מצוה שמב), כתבתי קצת מן הדינים, וכמו כן במצות להבדיל ערי מקלט שבסדר שפטים (מצוה תקכ), נכתב מהם בעזרת השם, ששלשתם מענין אחד הם, ואם נפשך לדעת הפך והפוך בהן [הלכות שמיטה פ"ג].

ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל שרוין על אדמתן, והיא מן המצוות המוטלות על הצבור כלם, ויותר על ראשי העם, ולעתיד לבוא אחר ירשה וישיבה, מיד נקים מצוות עשה זו, במהרה בימינו אמן.

ת.ט. שלא להרג מחיב קדם שיעמוד בדין.

שנמנענו שלא להרג החוטא, כשנראהו עושה מעשה החטא שיתחייב עליו מיתה, קדם שנביאהו לבית דין אבל נתחייבנו להביאו לפני בית דין, ונביא עליו העדים לפניהם, והם ידינוהו במה שהוא חייב, שנאמר (במדבר לה יב) ולא ימות הרוצח עד עמדו" וגו'. ולשון מכלתא (ספרי זוטא כאן) יכול שיהרגו אותו משהרג או שנאף? תלמוד לומר ולא ימות הרוצח עד עמדו וגו'. ואפילו ראוהו בית דין הגדול שהדג, יהיו כלם עדים וישאו עדותן אצל בית דין אחר שידינוהו. ועוד אמרו במכלתא (שם) הרי עדה שראו אחד שהרג את הנפש, יכל יהרגו אותו עד שלא יעמד אצל בית דין? תלמוד לומר ולא ימות הרוצח עד עמדו.

משרשי המצוה. לפי שענין דיני נפשות הוא דבר קשה מאד (ר"ה כו א), שצריך דקדוק גדול ביותר, ונצטוו העדה להיות מצילים הנדון בכל דבר הראוי להצילו בשבילו, לא שיטו הדין כדי להצילו חלילה, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (שם) ושפטו העדה והצילו העדה (במדבר לה כד כה), כלומר, שצריכים להפך בזכותו, ואם יש לו זכות יצילוהו, ואם לאו יהרג, ועל כן הזהרנו שיביא הדין על כל פנים לפני בית דין, ולא ידינוהו העדים שראו הדבר בעיניהם לעולם, כי אולי מתוך ראותם הענין, לא יוכלו להפך בזכותו, כי יתעורר לבבם לחיבו על כל פנים.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין עג, א) דבמה דברים אמורים שלא נהרג החוטא עד שנביאהו לבית דין? כשעבר ועשה החטא, אבל מי שהיה רודף אחר חברו להרגו, או אחר נערה מארסה, והזהירוהו ולא נמנע מלרדף, אף על פי שלא קבל התראה חייבים אנו להרגו ומזהרין עליו, וכמו שנכתב בעזרת השם בסוף סדר כי תצא באזהרת וקצותה את כפה לא תחוס עיניך (מצוה תר). ויתר פרטיה, במסכת מכות [יב א].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בכל זמן, שאנו מזהרים שלא להרג שום חוטא, ואף על פי שראינוהו שעשה מעשה שיתחייב מות בבית דין, ובזמן הבית אנו חייבים להביאו לבית דין והם ידינוהו. והעובר על זה והרגו לחוטא קדם שיבוא לבית דין, אפילו אם היה דינו שיתחייב בבית

דין, דין ההורגו כדין רוצח, ונהרג עליו בזמן הבית אם יש עדים.

תי. מצות בית דין לשלוח מכה נפש בשגגה מעירו לערי מקלט ועל הרוצח בעצמו ללכת שם.

שנצטוו בית דין של ישראל לשלוח מכה נפש בשגגה מעירו ולהושיבו בערי מקלט, שנאמר (במדבר לה כה) והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו וגו'. וישב בה עד מות הכהן הגדול, וגם המכה גם הוא בכלל מצות עשה זו, שנאמר עליו (שם כח) כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול.

משרשי המצוה. לפי שעון הרציחה חמור עד מאד, שבה השחתת העולם, עד שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם רוצח ד ט), שההורג נפש במזיד, אפילו עשה כל המצות אינו נצל מן הדין, שנאמר (משלי כח יז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו. ולכן ראוי למי שהרג אפילו שוגג, מכיון שבאת תקלה גדולה כזו על ידו שיצטער עליה צער גלות ששקול כמעט כצער מיתה שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו, ושוכן כל ימיו עם זרים. ועוד יש תקון העולם במצוה, כמו שבאר הכתוב, שינצל עם זה מיד גואל הדם לבל יהרגנו על לא חמס בכפיו שהרי שוגג היה. ועוד תועלת בדבר, לבל יראו קרובי המכה את הרוצח לעיניהם תמיד במקום שנעשתה הרעה, וכל דרכי התורה נעם.

ומדיני המצוה. מה שאמרו זכדונם לברכה (גיטין ע, ב) שאין הרוצח בשגגה גולה, אלא אם כן מת הנהרג לשעה שהרגו, אבל חבל בו אף על פי שאמדוהו למיתה וחלה ומת אין זה גולה, שמא הוא בעצמו קרב מיתתו, או הרוח נכנסה בחבורה והרגתו, ואפילו שחט בו שני סימנים ועמד מעט אינו גולה על ידו.

ומה שאמרו (מכות ה, ב) שישראל גולה, אם רצח עבד או גר תושב, וכל שכן עבד שהרג ישראל או גר תושב וכן עבד שהרג עבד או גר תושב, שנאמד "והיתה לבני ישראל לחקת משפט ולגר הגר בתוכם". אבל גר תושב שהרג את ישראל, בין מזיד בין שוגג נהרג עליו, וגוי שהרג את הגוי אין ערי מקלט קולטין אותו. ומה שאמרו (שם, א) שהבן גולה על רציחת אביו. והאב ברציחת הבן, ובמה דברים אמורים שלא בשעת למוד, אבל בשעת למוד והוא שוגג, שכונתו היתה ללמדו ולהועיל לו בחכמה או באמנות פטור מגלות, וכן הרב את תלמידו כמו כן. ומה שאמרו (שם י, א) שתלמיד שגלה מגלין את רבו עמו, שנאמר (דברים ד מב) ונס אל אחת מן הערים האל וחי. ודרשו זכדונם לברכה (שם) עשו לו כדי שיחיה, והחכמה

תחיה את בעליה (קהלת ז יב). ודין אשה ועבד ושפחה שגלו אם חייב הבעל או הרב במזונותם שם, ודין רוצח שמת קדם שיגלה שמוליכין עצמותיו לשם, ודין רוצח שהרג בעיר מקלטו, וכן [בן] לוי שהרג במדינתו, ודין אי זהו שונא שנאמר עליו כי באיבה הרגו. ודין מה שאמרו (שם ז, ב) שכל שהרג נפש בדרך ירידה גולה, ואפילו עליה שהיא צרך ירידה, וכל שבדרך עליה אינו גולה, ואפילו בירידה שהיא צרך עליה, ודין רוצח שרצו בני עיר מקלט לכבדו, שחייב לומר רוצח אני, ואם אמרו (לז) אף על פי כן מתר לקבל, ודין מזבח שקולט כמו עיר מקלט רוצח בשגגה, ודוקא גגו ובמזבח בית עולמים, ודוקא כהן ועבודה בידו אבל לא אחר, ולא היו מניחין אותו שם אלא לשעה, ואחר כך מוסרין לו שומרין ומוליכין אותו לעיר מקלטו, ובמה דברים אמורים? במחיבי גלות מן הדין, אבל מי שפחד מן המלך שלא יהרגנו בהוראת שעה וברח למזבח ונסמך, ואפילו הוא זר הרי זה נצל, ואין לוקחין אותו מעל המזבח לעולם, כן ראיתי שכתב הרמב"ם זכרונו לברכה. ויתר פרטיה, מבארים במסכת מכות [הלכות רוצח פ"ה].

ונוהגת מצוה זו, בזמן שישראל על אדמתן ובסנהדרין של שבעים ואחד יושבין במקומן המוכן להם בירושלים לדון דיני נפשות. ואם עברו על זה בית דין שבכל מקום ומקום ולא הגלו הרוצח בשגגה בטלו עשה זה וענשם גדול מאד, לפי שהוא סבה לשפיכות דמים.

תיא. שלא יורה העד בדין שהעיד בו בדיני נפשות.

שלא ידבר העד בדין אשר יעיד עליו בדיני נפשות, זולתי בהגדת עדותו לבד, ואף על פי שהוא משכיל וחכם, שהעד אינו נעשה דין בדיני נפשות, שנאמר (במדבר לה ל) ועד אחד לא יענה בנפש למות. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בספר המצות ל"ט רצא), ונכפל הלאו בזה הענין, שנאמר (דברים יז ו) לא יומת על פי עד אחד. כלומר, לא יהרג במשפט העד. ואמרו בסנהדרין (לג, ב לד, א) ועד לא יענה בנפש בין לזכות בין לחובה, ובארו שטעם זה הוא משום דמחזי כנוגע בעדותו. ובדיני נפשות בלבד הוא ענין זה, שאינו יכל לענות בין לזכות בין לחובה, כמו שאמרנו.

משרשי המצוה. כמו שכתוב במצוה הקודמת לזו (תט).

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (שם לד, א) שעד שהעיד בדיני נפשות ואמר אחר כך יש לי ללמד עליו זכות, משתקין אותו, שאין מקבלין ממנו להורות עליו שום דבר, אחר שהוא עד עליו, ובמה דברים

אמורים? בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות יש לעד ללמד זכות או חובה, אבל (שם ב) לא ימנה מן הדינין ולא נעשה דין, שאין עד נעשה דין אפילו בדיני ממונות, ובמה דברים אמורים? בדבר שצריך עדים מן התורה, אבל בשל דבריהם עד נעשה דין ומפני כן נעשה דין בקיום שטרות, דקימא לן (שם יח ב) קיום שטרות דרבנן, דמדאוריתא עדים החתומים על השטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בבית דין. ויתר פרטיה, בסנהדרין ובמכות [הלכות עדות פרק ה].

ונוהגת מצוה זו בזכרים לבד, ובזמן הבית, וסנהדרין במקומן, כי אז נדין נפשות ולא בזמן אחר, ואז נצטרך לעדות אנשים על זה. ועד שהעיד ועבר על זה ודבר בין לזכות בין לחובה עבר על לאו זה, אבל אינו לוקה עליו, לפי שאין בו מעשה. והרמב"ן זכרוננו לברכה (לאוין שהוסיף מצוה ט) פרש זה הכתוב של לא יומת על פי עד אחד בלאו אחר, והוא שלא לקבל עדות מיחדת בדיני נפשות, וזהו כגון שהיו העדים רואין אותו אחד מחלון זה ואחד מחלון אחר רחוק מן הראשון עד כדי שאין העומדין בחלונות יכולין לראות זה את זה, אבל כלן רואין בבעל העברה. ונתבאר זה בפרק כיצד העדים במסכת מכות (ו), (ב).

תיב. שלא לקח כפר להציל ממות הרוצח.

שלא לקח כפר, כלומר פדיון, ואפילו כל ממון שבעולם להציל נפש הרוצח שלא להרגו, שנאמר (במדבר לה לא) ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות.

שרש מצוה זו ידוע, שאם הרשו אדוני הארץ לקח כפר מיד הרוצח, נמצא שכל הגדול מחברו ועשיר ממנו יהרגנו אם יחרה אפו עליו ויתן כפרו, ונמצא חרב איש באחיו, והישוב בטל.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (כתובות לו, ב) שאפילו רצה גואל הדם לפטרו ואמר לדין שהוא מוחל על דמו ושיקחו ממנו כפר אם ירצו אינן רשאים לקח הכפר ולא לפטרו בכל ממון שבעולם, אלא יומת כמצות האל עלינו. ויתר פרטיה במסכת מכות [ה' רוצח כ"א].

ונוהגת בזמן הבית בזכרים ונקבות, שעכשיו בזמן הזה אין לנו עסק בדיני נפשות. ואומרים בכאן שנוהג אסור זה גם בנקבות ואף על פי שהן אינן דנות, הענין הוא שאם אולי בזמן (בד"ו ההוא) [הזה] [הבית] מחמת איזה סבה יבוא ביד אשה ענין שישאלו ממנה להציל נפש רוצח בשביל ממון

שהיא מזהרת משום לאו זה שלא לקח ממון ותצילנו. והעובר על זה, בין איש בין אשה, ולקח כפר להציל הרוצח עבר על לאו זה, וענשו גדול מאד, כי הוא סבה לאבוד כמה נפשות מישראל.

תיג. שלא נקח כפר ממחייב גלות לפטרו מן הגלות.

שלא נקח כפר מהמחייב גלות מחמת שהרג שוגג לפטרו מן הגלות, שנאמר (במדבר לה לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ. ולפי משמעות זה לפי הדומה יהיה לנוס פעול, כלומר, לא תקחו כפר על מי שהוא ינוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ מגורי אבותיו.

שרש אסור לקיחת הכפר בהורג שוגג וכל ענינו כענין הורג מזיד, אין צרך להאריך בו הדבור.

ספר דברים

הקדמה לספר אלה דברים

כתב הרמב"ם (צ"ל הרמב"ן) זכרונו לברכה (בפירושו לספר דברים בתחילה) ענין הספר הזה ידוע שהוא "משנה התורה" יחזור בו משה רבנו עליו השלום, לדור הנכנס לארץ. רב מצות התורה הצריכות לישראל, ויזהיר אותם עליהם אזהרות מרבות, ויפחידם הרבה בענשים, ופעמים יוסיף בהן באור בקצתם, אבל בכל מצות הכהנים, לא ידבר ולא יוסיף אזהרה, שהכהנים (שבת כא, א) זריזין הם.

ועוד יוסיף בספר הזה קצת מצות שלא נזכרו כלל, כגון היבוס, ודין מוציא שם רע, ודין גרושין באשה, [והעדים זוממין] זולתם, ואין ספק כי כלם נאמרו למשה בסיני או באהל מועד בשנה הראשונה, כי בערבות מואב לא נתחדש לו אלא דברי הברית, כאשר נתפרש בו. ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר יי אל משה לאמר צו את בני ישראל, או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית, עד כאן.

וזה שלא הוזכרו אלה המצות בספרים הראשונים כמו שאר המצות אל תתמה בדבר אחר אומרם זכרונם לברכה (פסחים ו, ב) בכמה מקומות, אין מוקדם ומאוחר בתורה.

ושרש ענין זה לפי הדומה, כי התורה תכלול כל החכמות מלבד פשט עניינה המתוקים ויסודות מצותיה החזקים, ואפשר כי מפני כן צריך להיות פרשותיה ואותיותיה במקום שהם, והכל מכון מאת אדון החכמה ברוך הוא וזה טעם מספיק.

פרשת דברים

פרשת אלה הדברים יש בה שתי מצות לא תעשה.

תיד. שלא למנות דין שאינו יודע בדיני התורה.

שנמנע בית דין הגדול או ראש הגלות שלא יעמיד דין לשפט את העם שלא למד חכמת התורה ובאור משפטיה הישרים והצדיקים, ואפילו היו בו כמה מדות נכבדות, אחר שאינו יודע ובקי בחכמת התורה, אין ראוי למנותו דין, ועל זה נאמר (דברים א יז) לא תכירו פנים במשפט. וכן פרשו זכרונם לברכה (ספרי) לא תכירו פנים במשפט, זה הממנה להושיב הדינים כלומר, שאליו באה אזהרה זו. ואמרו זכרונם לברכה (שם) שמא תאמר איש פלוני נאה או גבור או עשיר או שידע בכל לשון אושיבנו דין, לכך נאמר לא תכירו פנים וגו', לפי שנמצא מזכה את החיב, ומחיב את הזכאי, ולא מפני שהוא רשע, אלא מפני שאינו יודע.

שרש מצוה זו, נגלה הוא לכל.

דיניה, כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (תנחומא שופטים ג) שכשם שצריך הראוי להיות הדין יודע דיני התורה, כמו כן צריך להיות בעל מדות ואדם כשר, כדי שלא יאמר לו הנדון טל קורה מבין עיניך, כלומר, קשט עצמך

ואחר כך קשט אחרים (סנהדרין יח, א), הרי הוא אומר בתורה גבי דינים אנשים חכמים, כלומר, יודעי החכמה לדון דין אמת, וידועים לשבטיכם, אלא שרוח הבריות נוחה מהם, אנשי חיל שהם גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשים את יצרם עד שלא יהא להם שום גנאי ושום כעור, ופרקם נאה, ובכלל אנשי חיל שיהיה להם לב אמיץ להציל עשוק מיד עושק, כענין שנאמר (שמות ב יז) ויקם משה ויושיען. ומה משה רבנו עליו השלום היה עניו, אף כל דין צריך להיות עניו. ויתר פרטיה, מבארים בסנהדרין ובמקומות אחרים בפזור [ח"מ סימן יח].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה ומנה דין שאינו חכם מחמת עשרו או טוב מדותיו, או מאהבתו אותו, או מחמת כבוד קרוביו בטל עשה ל"ית זה, וענשו גדול מאד, שכל ענש דיני שקר שידין אותו דין מחסרון ידיעתו תלוי עליו, כי הוא הגורם.

ומכלל מצוה זו גם כן לפי הדומה, שכל מי שבררו אותו בני הקהל למנות עליהם ממנים לשום ענין שישים כל השגחתו וכל דעתו, למנות מהם הראויים והטובים על אותו מנוי שהקהל צריכים אותו, ולא יגור מפני איש למנות את מי שאינו ראוי. אמרו חכמים (ע"ז נב א, סנהדרין ז, ב) על מי שהוא מעמיד דין שאינו הגון כאלו הקים מצבה, שנאמר ולא תקים לך מצבה. ואם הוא מקום שיש בו תלמידי חכמים אמרו שהוא כאלו נטע אשרה, שנאמר (שם כא) לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח יי אלהיך. ועוד אמרו (שם) שכל הממנה דין מחמת עשרו על זה נאמר (שמות כ ט) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ועוד האריכו בענין זה ואמרו (ירושלמי ביכורים פ"ג ה"ג), שדין שנתן ממון כדי שיתמנה דין אסור לעמד מפניו, ומקילין הרבה בכבודו. ואמרו עליו שהטלית שמתעטף בה יהיה בעיניך כמרדעת החמור. ודרך החכמים הראשונים שבורחין מלהתמנות דינים (סנהדרין יד, א) אלא במקום שאין גדול מהם.

תטו. שלא יירא הדין בדין.

שנמנע הדין מלירא מאיש מלדון דין אמת, ואפילו הוא איש מזיק עז פנים עב המח, אלא יחתך את הדין, ולא ישים לבו כלל למה שיקרה עליו מההזק בשביל דינו, ועל זה נאמר (דברים א יז) לא תגורו מפני איש. ולשון ספרי (כ"א) שמא תאמר ירא אני מאיש פלוני, שמא יהרגני או יהרג אחד מבני ביתי, או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעתי? תלמוד לומר לא תגורו מפני איש.

שרש מצוה זו השכל מעיד עליו.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין ו, ב) שנים שבאו לפניך בדין, אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע את דבריהם, או אפילו משתשמע את דבריהן, ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם, שמא יתחייב ונמצא רודף אחר הדין להרגו, אבל משתשמע את דבריהן ותדע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם שנאמר לא תגורו מפני איש. וכן (סנהדרין שם) תלמיד היושב לפני רבו, וראה זכות לעני וחובה לעשיר אינו רשאי להיות שותק, שנאמר לא תגורו מפני איש.

ונוהגת מצוה זו, בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם המשפט. והעובר על זה ולא רצה לדון, משיוודע להיכן הדין נוטה כמו שאמרנו, מיראת הנדון עבר על לאו זה, ואם הטה הדין גם כן מיראתו עבר על לאו זה, מלבד שעבר על לאו דלא תטה משפט.

פרשת ואתחנן

פרשת ואתחנן יש בה שמנה מצות עשה וארבע מצות לא תעשה

תטז. שלא להתאוות ממון חברו.

שנמנענו לקבע במחשבתנו להתאוות מה שביד אחד מאחינו בני ישראל, לפי שקביעות המחשבה בתאוה על אותו דבר יהיה סבה לעשות תחבולה לקחת אותו ממנו, ואף על פי שאין רצונו למכרו, או על ידי מקח או חליפין או בחזקה, אם לא נוכל בענין אחר. ועל זה נאמר (דברים ה יח) ולא תתאוה בית רעך וגו'. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (ספר המצוות ל"ת רסו) שאין שני הלאוין שהן לא תחמד שבסדר וישמע יתרו, ולא תתאוה שבסדר זה לאוין כפולין בענין אחד, אבל הם שני ענינים שלא דלא תחמד ימנענו מלקחת בשום צד, בין בדמים בין שלא בדמים מה שקנו זולתנו אם איננו חפץ למכר אותו דבר, ולא זה דלא תתאוה ימנענו אפילו התאוה בו בתוך לבנו, כי עם התאוה, יבוא להתחנן לו ולהכביד עליו

למכרו או להחליפו לו בכלי אחר על כל פנים. ואף על פי שהאחד מאלו הלאוין מושך את חבירו שנים יחשבו מכל מקום, והרי אתה רואה החלוק שביניהם.

ואל תתמה לומר ואיך יהיה בידו של אדם, למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חבירו, והוא מכלם ריק וריקס? ואיך תביא התורה מניעה במה שאי אפשר לו לאדם לעמד עליו? שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו, זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם, כי האמנם, ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ובדעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו, ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפץ יטנו, והשם אשר לפניו כל תעלומות, חופש כל חדרי בטן, רואה כליות ולב, אין אחת קטנה, או גדולה, טובה או רעה מכל מחשבות האדם, נעלמת ממנו, ולא נסתרת מנגד עיניו, ישיב נקם לעוברי רצונו בלבבם, ונוצר חסד לאלפים לאוהביו המפנים לעבודתו מחשבותם, שאין טוב לאדם כמו המחשבה הטובה והזכה, כי היא ראשית כל המעשים וסופן, וזהו לפי הדומה, ענין לב טוב ששבחו חכמים במסכת אבות (פ"ב מ"ט). והראיה שאלו שני הלאוין שזכרנו חלוקים בענינם ונחשבין לשנים מה שאמרו במכלתא לא תחמד בית רעך, ולהלן הוא אומר ולא תתאוה לחיב על התאוה בפני עצמה ועל החמוד בפני עצמו ושם נאמר מנין שאם נתאוה, סופו לחמד? תלמוד לומר לא תתאוה ולא תחמוד מנין שאם חמד אדם, סופו לגזל? תלמוד לומר (מיכה ב, ב) וחמדו שדות וגזלו.

שרש מצוה זו ידוע הוא כי הרחקת הגזל מבין בני אדם, היא תועלת הכל, והשכל עד נאמן בדבר. ואין בה אריכות דינין שכל ענינה מבאר בכתוב [ח"מ סימן שנט].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, גם כל בני העולם מחיבין בה, לפי שהיא ענף למצות גזל, שהיא אחת מן השבע מצות שנצטוו עליהן כל בני העולם. ואל תטעה בני בזה החשבון של שבע מצות בני נח הידוע והמזכר בתלמוד (סנהדרין נו ב), כי באמת שאותן שבע, הן כעין כללות, אבל יש בהם פרטים הדבה. כמו שאתה מוצא שאסור העריות נחשב להם דרך כלל למצוה אחת ויש בה פרטים, כגון, אסור אם, ואסור אחות מן האם, ואסור אשת איש, ואשת אב, וזכור, ובהמה (סנהדרין נח, א). וכן ענין עבודה זרה כלו נחשב להם מצוה אחת ויש בה כמה וכמה פרטים, שהרי הם שוים בה לישראל לענין שחיבים בכל מה שבית דין של ישראל ממיתים עליה (שם נו ב). וכמו כן נאמר אחר שהזהרו בענין הגזל שהזהרו גם כן בכל הרחקותיו, ואין כונתי לומר שיהיו כמונו מזהרים על זה בלאו, שהם לא נזהרו בפרטי הלאוין כמו ישראל, אבל נזהרו דרך כלל באותן שבע, כאלו תאמר על דרך משל שהזהירם הכתוב איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו אל האם ואל האחות וכל השאר, וכמו כן בעבודה זרה גם כן דרך כלל, וכן בגזל כאלו נאמר להם אל תגזלו, אבל תתרחקו ממנו בתכלית,

ובכלל ההרחקה, שלא לחמד. אבל בישראל אין הענין כן, שרצה המקום לזכותם והרבה להם מצות יותר מהם, וגם באותן שנצטוינו אנחנו להיות, צווינו עליהן במצות עשה ולאויין נפרדים, וכל זה זכות וטובה לנפשנו, שכל העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. והעובר על זה וקובע מחשבתו להתאוות במה שיש לזולתו עובר על לאו זה, ואין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה, אבל ענשו גדול מאד, כי הוא סבה לכמה תקלות, כמו שידוע במעשה אחאב ונבות.

תיז. מצות אחדות השם.

שנצטוינו להאמין כי השם יתברך הוא הפועל כל המציאות, אדון הכל, אחד בלי שום שתוף, שנאמר (דברים ו ד) שמע ישראל יי אלהינו יי אחד, וזה מצות עשה הוא, אינה הגדה, אבל פרוש שמע כלומר, קבל ממני דבר זה ודעהו והאמן בו, כי השם שהוא אלקינו אחד הוא. והראיה שזו היא מצות עשה אמרם זכרונם לברכה תמיד במדרשים על מנת ליחד שמו, כדי לקבל עליו מלכות שמים, כלומר ההודאה ביחוד והאמונה.

שרש מצוה זו ידוע, כי זה עקר אמונת כל בני העולם, והוא העמוד החזק שלב כל בן דעת סמוך עליו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות סא, ב) שחייב כל אחד מישראל להרג על מצות יחוד, לפי שכל שאינו מודה ביחודו ברוך הוא כאלו כופר בעקר, שאין שלמות הממשלה וההוד אלא עם האחדות הגמורה, ולב כל חכם לב יבחן זה, ואם כן הרי, מצוה זו מכלל אסור עבודה זרה, שאנחנו מצוים להרג עליה בכל מקום ובכל שעה. ויתר פרטיה, מפזרין במדרשות ובמקומות עגמרא, ושם מעשים הרבה מכמה בני ישראל גדולים וקטנים שנהרגו על קדשת יחודו ברוך הוא, זכר כלם לברכה.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ואינו מאמין ביחודו ברוך הוא בטל עשה זה וגם כל שאר מצות התורה. כי כלן תלויות באמונת אלהותו ויחודו, ונקרא כופר בעקר, ואינו מכלל בני ישראל, אלא מכלל המינין, והבדילו השם לרעה, והמאמין בשם ובוטח בו ישגב. וזאת אחת מן המצות שאמרנו בתחלת הספר שהאדם חייב בהן בהתמדה, כלומר שלא יפסק חיובן מעליו לעולם, ואפילו רגע קטן.

תיח. מצות אהבת השם.

שנצטוינו לאהב את המקום ברוך הוא, (רמב"ם יסודי התורה פ"ב ה"א) שנאמר (דברים ו ה) ואהבת את יי אלהיך. וענין המצוה שנחשב ונתבונן בפקודיו ופעלותיו עד שנשיגהו כפי יכלתנו ונתענג בהשגחתו בתכלית הענג, וזאת היא האהבה המיוחדת. ולשון ספרי (כאף), לפי שנאמר ואהבת איני יודע כיצד אוהב אדם את המקום. תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר, שעם התבוננות בתורה תתישב האהבה בלב בהכרת. ואמרו זכרונם לברכה (שם) שזאת האהבה תחייב האדם לעורר בני אדם באהבתו לעבדו, כמו שמצינו באברהם.

שרש מצוה זו ידוע, שלא יקים האדם מצות השם ברוך הוא יפה, רק באהבתו אותו.

דיני המצוה. שראוי לו לאדם שישים כל מחשבתו וכל מגמתו אחר אהבת השם, ויעריך בלבו תמיד, כי כל מה שהוא בעולם מעשר בנים וממשלה וכבוד הכל כאין וכאפס ותהו כנגד אהבתו ברוך הוא, וייגע תמיד כל היום בבקשת החכמה למען ישיג ידיעה בו, סוף כל דבר, יעשה כל יכלתו להרגיל מחשבות לבו כל היום באמונתו ויחודו, עד שלא יהיה רגע אחד ביום ובלילה בהקיצו שלא יהא זוכר אהבת אדוניו בכל לבו. והענין על דרך משל, שיהא נזכר באהבת השם תמיד, כזכרון החושק תכלית החשק בתשוקתו שישיג להביאה אל ביתו. ויתר פרטיה מבארים במקומות בגמרא בפזור ובמדרשים.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה וקובע מחשבתו בענינים הגשמיים ובהבלי העולם שלא לשם שמים, רק להתענג בהם לבד, או להשיג כבוד העולם הזה הכוזב, להגדיל שמו לא לכונה להטיב לטובים ולחזק ידי הישרים בטל עשה זו וענשו גדול. וזאת מן המצות התמידיות על האדם ומוטלות עליו לעולם.

תיט. מצות תלמוד תורה.

מצות עשה ללמד חכמת התורה וללמדה, כלומר כיצד נעשה המצות, ונשמר ממה שמנענו האל ממנו, ולדעת גם כן משפטי התורה על כוון האמת, ועל כל זה נאמר (דברים ו ז) ושננתם לבניך, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ספרי שם) בניך אלו תלמידים, וכן אתה מוצא שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (מלכים ב ב ג) ויצאו בני הנביאים, ושם נאמר ושננתם שיהיו מסדרים בתוך פוך, כשאדם שואלך דבר אל תהא מגמגם לו, אלא תהא אומר לו מיד. ונכפלה מצוה זו במקומות רבים, שנאמר (דברים ה א) ולמדתם ועשיתם ולמען ילמדו ולמדתם אותם את בניכם (שם יא ט).

שרש מצוה זו ידוע, כי בלמוד, ידע האדם דרכי השם יתברך, וזולתו לא ידע ולא יבין, ונחשב כבהמה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוכה מב, א) מאימתי מתחיל האב ללמד את בנו תורה? משיתחיל לדבר מלמדו, תורה צוה לנו משה (דברים לג ד), ופסוק ראשון מקריאת שמע שהוא שמע ישראל, ואחר כך מלמדו מעט מעט מפסוקי התורה, עד שיהא בן שש או בן שבע שמוליכו אצל מלמדי תינוקות. וראוי לכל בן דעת שיתן לבו שלא להכביד על הילד בלמוד בעודנו רך האברים ורך הלבב, עד שיגדל ויתחזק כח לבו ותקף אבריו, ועצמותיו ימלאו מח, ויוכל לסבל יגיעת הלמוד, ולא יקרנו חלי ההתעלפות בסבת היגיעה הרבה עליו, ואולם אחר התחזק כחו ויאורו עיניו להבין לקול מוריו, אז ראוי וכשר הדבר, ומחויב להביא צוארו בעלה של תורה, ולא ירפוהו ממנה אפילו כחוט השערה, וישקוהו תמיד מיין רקחה ויאכילוהו מדבשה.

וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין ל, א) עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה, אמר רב יהודה אמר שמואל כגון זבולון בן דן, פרוש אדם שהיה בדורם, ששמו כן שלמדו אבי אביו מקרא, ומשנה, תלמוד, הלכות, ואגדות. והקשו על זה בגמרא מה שהקשו, והיה התרוץ שהחיוב ללמד מקרא, דהינו, תורה, כמו שעשה אבי אביו של זבולון, ואף על פי שזבולון בן דן למדו אבי אביו יותר, ומי שהוסיף על חיוב המצוה כאבי אביו של זבולון בן דן תבוא עליו ברכה, ומי שלא למדו אותו אבותיו שהם חייבין בזה כגון אביו ואבי אביו, חייב ללמד עצמו כשיהיה גדול ויכיר בדבר, שנאמר ולמדתם ועשיתם אתם, ואם היו האב והבן צריכין ללמד, ואין בידו של אב שיוכלו שניהם ללמד תמיד הוא קודם לבנו, ואם בנו נבון ממנו ותלמודו מתקיים בידו יותר ממנו בנו קודמו. ועד אימתי חייב כל אדם ללמד תורה? (רמב"ם תלמוד תורה א ז) עד יום מותו, שנאמר (דברים ד ט) ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך. ועוד הפליגו חכמים בדבר על דרך המוסר וללמד בני אדם חפץ ואמרו (שבת פג ב), שאפילו בשעת מיתה חייב אדם ללמד תורה, שנאמר (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל. וכל אחד מישראל חייב בתלמוד תורה (יומא לה, ב) בין עני, בין עשיר, בין בריא, בין בעל יסורין. וכבר אמרו זכרונם לברכה (עירובין נד א), שבעסק

התורה יתרפאו כל האברים. ואפילו עני המחזר על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים הכל חיבים לקבע עתים לתורה ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א ה) והגית בו יומם ולילה.

ותחלת דינו של אדם אחר המות הוא, על שנתבטל מן הלמוד, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (קדושין מ, ב), מדכתיב (משלי יז יד) פוטר מים ראשית מדון, כלומר מי שפוטר עצמו מן המים ראשית קטטה הוא לנפשו אחר שימות, ואין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיהו נה א) הוי כל צמא לכו למים, ונמשלו דברי תורה למים, לפי שאין התורה מתקימת, אלא באיש דכא ושפל רוח, ולא בגבה לב, כמו שהמים גם כן אין עומדין בהרים, אלא בעמקים (תענית ז א). וכן מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין ל, א), שחיב אדם לחלק זמנו לשלשה חלקים, שליש בעסק תורה שבכתב, ושלש בעסק תורה שבעל פה, כלומר, להרגיל עצמו להיות בקי בגרסת המשניות והבריתות, שתהיינה שגורות בפיו, ושלש להבין הענינים משרש, ולא ישית כל לבו באחת מהן פן ישכח השאר, ושלשתן הן עקר התורה, שאי אפשר לדעת אותה זולתם.

וכן מה שאמרו (ב"ב כא ב), שחיב הצבור שבכל מקום ומקום להושיב מלמדי תינוקות ועיר שאין בה תינוקות של בית רבן תחרב, ועשרים וחמשה תינוקות מושיבין אצל מלמד אחד. ומה שאמרו (אבות פ"ב מ"ד), שלא יאמר אדם לכשאפנה אשנה שמא לא יפנה לעולם, כי לא ידע האדם מה ילד יום. שעסקו של עולם מתחדש יום יום, ומדיח את האדם מדבר לדבר ומטרדה לטרדה, ונמצאו כל ימיו יוצאין בבהלה, אם לא יתן פנאי על כל פנים וידחק עצמו לעסקה של תורה, וכל שעושה כן וחפץ בברכה, מן השמים מסיעין אותו ומקילין מעליו טרדות העולם המבהילות, ומעבירין ממנו עלן של בריות, ושוכן בשמחה כל ימיו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא, ואשרי המדבר לאזן שומעת. ויתר פרטיה, מבארים בקדושין פרק ראשון ובמקומות מפזדים בתלמוד [יו"ד סימן רמז].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות, שנאמר (דברים יא יט) בניכם. ודרשו זכרונם לברכה (קדושין כט, ב) ולא בנותיכם. וכן אשה אינה חיבת ללמד את בנה, דכל שאינו בחיוב ללמד אינו בחיוב ללמד. אבל מכל מקום ראוי לכל אשה להשתדל שלא יהו בניה עמי הארץ, אף על פי שאינה מצוה מדין התורה, ושכר טוב יש לה בעמלה (עפ"י סוטה כא א). וגם האשה שלמדה תורה שכר יש לה, ואף על פי כן צוו חכמים (סוטה כ א) שלא ילמד אדם לבתו תורה, לפי שדעת הנשים קלה, ומוציאין דברי תורה לדברי הבאי בעניות דעתן. והעובר על זה ולא למד את בנו תורה עד שידע לקרות בספר תורה ויבין פרוש הכתובים כפשטן בטל עשה זה, וכן כל מי שיש ספק בידו ללמד בשום צד הוא בכלל עשה זה, וענשו גדול מאד אם לא יקימנו, כי המצוה הזאת היא אם לכלן.

תכ. מצות קריאת שמע שחרית וערבית.

שנצטוינו לקרות בכל יום ערבית ושחרית פסוק אחד מן התורה שבסדר זה, וזהו (דברים ו ד) שמע ישראל יי אלהינו יי אחד, ועל פסוק זה נאמר (שם) ודברת בם בשבתך בביתך בשכבך ובקומך, ובא הפרוש על זה (ברכות י, ב) בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם קמים, וקא משמע להו לרבנן (שם), שבשעה שבני אדם שוכבין יקרא כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר, וכענין שכתוב (ויקרא כו ו) ושכבתם ואין מחריד. וכן לא ישכב עד יאכל טרף (במדבר כג כד). דמשמע כל שעת שכיבה. ועוד שבני אדם חלוקים הם במדותם בענין השכיבה, יש מהם שאינם שוכבים עד חצי הלילה, ויש עד סופה, ויש ששוכבים מיד בתחילת הלילה, ומפני כן אמרו (שם), שזמן קריאת שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן, דהינו צאת הכוכבים, עד שיעלה עמוד השחר, ושעה שבני אדם קמים משמע להו מתחלת היום, כלומר, כשהבקר אור כשאדם מכיר את חברו ברחוק ארבע אמות, עד שלש שעות שלמות (רמב"ם שם א יא). ולא משמע להו הקימה כל היום כמו השכיבה, שאין דרך אחד מבני אדם שהוא בריא שיקום ממטתו בסוף היום או אפילו באמצעו. ואמרו זכרונם לברכה (שם ט, ב) בקריאת שמע דשחרית דמכל מקום מכאן ואילך, כלומר, מסוף שלש שעות עד סוף היום, מי שלא קרא לא הפסיד, שלא יוכל לקרותה עם ברכותיה.

משרשי המצוה. שרצה השם לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו ויחודו בכל יום ולילה כל הימים שהם חיים, כי בהיות האדם בעל חמר, נפתה אחר הבלי העולם ונמשך לתאוותיו צריך על כל פנים זכרון תמידי במלכות שמים לשמרו מן החטא, על כן היה מחסדו לזכותנו וצונו לזכר שני העתים האלה בקבע ובכונה גמורה, אחת ביום להועיל לכל מעשינו שביום, כי בהיות האדם זוכר בבקר אחדות השם ומלכותו, וכי השגחתו ויכלתו על הכל, ויתן אל לבו כי עיניו פקוחות על כל דרכיו, וכל צעדיו יספר, לא יתעלם ממנו דבר מכל דבריו, ולא יוכל ממנו להחביא ממנו אחת מכל מחשבותיו הלא יהיה לו למשמר מחשבתו זאת והודאת פיו בדבר הזה כל היום ההוא, ויהיה לו הודאת הלילה בזה גם כן למשמר כל הלילה. ומפני שיסוד המצוה מה שזכרנו חיבוננו זכרונם לברכה בה בכונת הלב, ואמרו שאם לא כון לבו בה לא יצא ידי חובתו, שאין אדם נזכר בשום דבר אלא אם כן ישים כונתו בו. וזהו שאמרו זכרונם לברכה בברכות פרק היה קורא (ג ב) תנו רבנן שמע ישראל יי אלהינו יי אחד, עד כאן צריכה כונת הלב. והצריכוננו להאריך באחד, וכדתניא התם סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו ואמר רב אחא

בר יעקב ובדל"ית אמר רב אשי ובלבד שלא יחטף בחי"ת. ואמרו שם עד כמה יהיה אריכות זה? והיתה התשובה עד כדי שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם, כלומר, שתכון שממשלתו בכל היא, ואין כל דבר נעלם ממנו, ובחפצו קיום כל הדברים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם) שחיוב פסוק ראשון מן הפרשה הוא מן התורה, כמו שאמרנו, אבל חכמים חיבנו לקרות שלש פרשיות, שהן שמע והיה אם שמוע, ויאמר. ומקדימין (רמב"ם שם א, ב) לקרות פרשת שמע שיש בה צווי על יחוד השם יתברך ואהבתו ותלמוד תורתו, שהוא העקר הגדול שהכל תלוי בו, ואחריה פרשת והיה אם שמוע, שיש בה צווי על שאר המצות כלן, ואחריה פרשת ציצית, שגם היא יש בה צווי על זכירת כל המצות, ואם כן, באמת, בהיות האדם זוכר אלה בכל יום פעם אחת ובכל לילה פעם אחרת בכונה ינצל מן העברות על כל פנים אם יש דעת בו.

וכן מענין המצוה מה שחיבנו זכרונם לברכה (שם יא א) לברך קדם הקריאה ואחריה בשחר מברך שתים לפניו יוצר אור ואהבת עולם, ואחת לאחריה, אמת ויציב, ובערב שתים לפניו, מעריב ערבים ואהבת עולם, ושתים לאחריה אמת ואמונה והשכיבנו, ואין צרך להאריך בהן שידועות הן בכל ישראל בפתיחתן ובחתימתן ובנוסח שלהן, ועזרא (רמב"ם שם ה"ז) ובית דינו תקנום עם שאר כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל.

וכן מענין המצוה מה שאמרו (שם טו א) שהקורא את שמע צריך להשמיע לאזנו, ואם לא השמיע לאזנו אבל מכל מקום קרא הדברים בשפתיו יצא דיעבד. וכן מה שאמרו (שם) שצריך לדקדק באותיותיה, ואם לא דקדק בהן יצא. ואמרו מן המפרשים (מאירי שם) שאין הענין שלא יזכיר התיבות והאותיות שבזה ודאי לא נאמר שאם לא דקדק יצא, שכל שלא קרא קריאת שמע כלו לא יצא ידי חובתו. אבל ענין אם לא דקדק בהם יצא הוא שלא נתן רוח בין הדבקים, כגון בכל לבבך עשב בשדך, ואבדתם מהרה, בכל לבבכם, הכנף פתיל, וכן שלא התיז זי"ן דתזכרו שצריך להתיזה, או שלא האריך בדל"ית כפי הראוי לכתחלה לעשות.

וכן מענין המצוה מה שאמרו (שם יג א) שאדם שואל בשלום מי שהוא חיב לכבדו, ומשיב שלום לכל אדם בין הפרקים, ובאמצען שואל מפני היראה, כלומר למלכי האמות או לשרים הגדולים (רמב"ם שם פ"ב הטי"ז), ומשיב מפני הכבוד. וזה כמה, שלא ראינו מי שיקפיד על חברו כלל אם לא יפסיק, ואפילו בין הפרקים. ויתר רבי דיני המצוה וכל הענינים שמבטלין בשבילן קריאת שמע, יתבארו בברכות בפרקים ראשונים [או"ח סימן סא].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים אבל לא בנקבות, לפי שהיא מכלל מצות עשה שהזמן גרמא, שהנשים פטורות. והעובר על זה ולא קרא

קריאת שמע בכל יום ובכל לילה בזמנה שקבעו לה חכמים בטל עשה זה. והרמב"ן זכרונו לברכה (בסוף ספר המצוות ד"ה ואתה אם תבין) מנה בחשבון המצות קריאת שמע ביום מצוה אחת, ובלילה מצוה אחרת, לפי שזמנה של זו לא זמנה של זו, וזו אינה מעכבת זו.

תכא. מצות תפלין של יד.

לקשור תפלין של יד על היד, שנאמר (דברים ו ח) וקשרתם לאות על ירך. ובא הפרוש על זה המקרא, שנקשר על ידנו מדברי תורה ארבע פרשיות, והן נקראות תפלין כשהן קשורות ברצועות, כמו שבאה הקבלה בהן. ואלו הן ארבע פרשיות אלו, שתיים מהן בסוף סדר בא אל פרעה, והן פרשת קדש לי כל בכור עד ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה, שהיא פרשה אחת בכל ספר מדיק, ומוהיה כי יביאך עד סוף הסדר שגומר כי בחזק יד הוציאנו יי ממצרים. פרשה שניה. ובסוף סדר ואתחנן בספר אלה הדברים פרשת שמע ישראל עד ובשעריך פרשה שלישית, ובסוף סדר והיה עקב פרשת והיה אם שמע תשמעו עד כימי השמים על הארץ פרשה רביעית. ארבע פרשיות אלו, (מנחות לד, ב) כותבין בקלף אחד, וגוללו כמין ספר תורה מסופו לתחלתו, ומניחו בבית של עור, ומעביר בקצה העור רצועה אחת, וקושר אותו העור שהפרשיות בתוכו על זרוע שמאל, ואחר שהן קשורות בזרוע הן שוכבות כנגד הלב, והן הנקראין תפלין של יד בכל מקום.

משרשי המצוה. לפי שהאדם בהיותו בעל חמר ימשך בהכרח אחר התאוות, כי כן טבע החמר לבקש כל הנאות אליו והערב, כסוס כפרד אין הבין, אם לא שהנפש שחננו האל, תמנענו לפי כחה מן החטא, ומאשר תשכן בגבולו שהיא הארץ ורחוקה מאד מגבולה שהיא השמים, לא תוכל לו, ויגבר כחו עליה תמיד, לכן היא צריכה על כל פנים להרבה שומרים לשמרה משכנה הרע, פן יקום עליה ויהרגה, אחר היותו בגבולו ותחת ידו. ורצה המקום ברוך הוא לזכותנו אנחנו עם הקדש, וצונו להעמיד שומרים גבורים סביב לה, והם שנצטוינו לבל נפסיק מדברי תורה מפנינו יומם ולילה, ושנתן ארבע ציציות בארבע כנפות כסותנו, ומזוזה בפתחנו, והתפלין בידנו ובראשנו, והכל להזכירנו למען נחדל מעשק ידינו ולא נתור אחרי עינינו ואחרי יצר מחשבות לבנו, ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (זבחים יט, א) שהכהנים והלויים בשעת עבודה פטורין מהן. ובהיות מיסוד התפלין מה שזכרנו נצטוינו עליהם (מנחות לו, ב) לבל נסיח מהן דעתנו. ועתה, בני, ראה גם ראה כמה כח גופנו גדול על נפשנו, כי על כל אלה יעלה לפעמים ופרץ גדרנו, האל ברחמיו יהי בעזרנו, וישמרנו, אמן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם א ג) שעשרה דברים יש בתפלין, בין של ראש ובין של יד, כלם הלכה למשה מסיני, והמשנה באחד מכלן הרי התפלין פסולות. שנים מהן בכתיבתן, ושמונה בחפזן וקשירת רצועותיהן, ואלו הן השנים שבכתיבתן שכותבין אותן בדיו, ושיהיו נכתבות על הקלף, ואלו הן השמונה שבחפזן א) שיהיו מרבעות, וכן תפירתן ברבוע, ואלכסונון ברבוע, עד שיהיה להן ארבע זוויות שוות. ב) שיהיה בעור של ראש צורת שי"ן מימין ומשמאל. ג) שיכרך הפרשיות במטלית. ד) שיכרך אותם בשער של בהמה או חיה טהורה על המטלית, ואחר כך מכניסן בבתייהן של עור. ה) שיהיו תופרין אותן בגידין. ו) שעושין להן מעברת מעור החפוי שתכנס בה הרצועה עד שתהא עוברת והולכת בתוך תיבה שלה. ז) שיהיו הרצועות שחורות. ח) שיהיה הקשר שלהן ידוע כצורת דל"ת.

ומה שאמרו (גיטין מה, ב) שאין עושין התפלין ורצועותיהן אלא ישראל, וארץ (רמב"ם שם ג יב) הרצועה של יד כדי שתקיף הזרוע במקום הנחתן בו ויקשר ממנה הקשר הידוע שצריך להיות כצורת יו"ד, ותמתח עד האצבע האמצעית ויכרך ממנה על אצבעו שלש כריכות ויקשר, ואם היתה ארכה יתר מזה כשרה. ובאי זה מקום מן הזרוע קושרין אותה? על הקברת, והוא הבשר התפוח שבמרפק שבין פרק הכתף ופרק הזרוע, שנמצא כשהוא מדביק מרפקו לצלעיו יהיו התפלין שוכבין כנגד לבו, ונמצא מקים והיו הדברים האלה על לבבך. ומה שאמרו (מנחות לח, א) שתפלין של יד אינה מעכבת של ראש, ושל ראש אינה מעכבת של יד, מפני שהן שתי מצות, ועל של ראש מברך על מצות תפלין, ועל של יד להניח תפלין, ובמה דברים אמורים? בשהניח אחד מהן, אבל אם הניח שניהן יחד מברך ברכה אחת בלבד והיא להניח תפלין.

ומניח תחילה של יד ואחר כך של ראש, וכשהוא חולצן חולץ של ראש תחלה. ומה שאמרו (ברכות ט, ב רמב"ם שם ד י) שזמן הנחת תפלין ביום משיראה חברו עד שתשקע החמה, שנאמר (שמות יג י) ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה, וחקה זו היא מצות תפלין. ושבת ויום טוב, והוא הדין לחלו של מועד אינו זמן הנחת תפלין, שנאמר עליהם (שם יז) והיה לאות, ושבתות וימים טובים הן עצמן אות ואין צריכין לאות אחר.

ומה שאמרו (שבת מט, א) שתפלין צריכין גוף נקי, ואמרו בגמרא מאי גוף נקי? שיזהר שלא יפיח בהן, אבל אין הענין לומר, שצריכין גוף נקי מעברות או מטמאה, כי כל אדם ואפילו טמא ובעל עברות מחיב במצות תפלין, ובלבד שידע להזהר שלא יפיח בהן, ואולי מתוך התמדתו במצות תפלין שהן זכרון גדול לאדם במלאכת שמים ישוב מדרכו הרעה ויטהר מכל גלוליו. וחכמים זכרונם לברכה (סוכה מב, א) חיבונו במצות התפלין לחנך בה אפילו הנערים הקטנים כל זמן שהגיעו לכלל שידעו לשמר אותן. ומזה יש להבין שדעת רבותנו זכרונם לברכה להיות כל אדם מחזיק

במצוה זו ורגיל בה כי היא עקר גדול ושמירה רבה מן העברות, וסלם חזק לעלות עמה להכנס בעבודת הבורא ברוך הוא, והמחמירים בקדשת המצוה ומניאים לב ההמון בדבריהם מהתעסק בה, אולי כונתם לטובה, אבל באמת יש בזה מניעה לבני אדם בכמה מצות והיא רעה רבה. ואם ידעתי כי יסמכו הדורשים דרשות אלו על מעשה שנזכר בירושלמי (ברכות פ"ב ה"ג) בחד בר נש דאפקיד גבי חבריה כסא דכספא, ולזמן תבעה נהלה וכפר ביה, ואמר לה בעל הכוס, לא לך הימנית אלא לאלין שבראשך, וכונתם לומר, שיש חלול השם להתחסד בקצת מצות ולהרשיע בקצתן, ולא כן ביתי אני עם האל, כי ידעתי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ועם כל זה לא נמנעהו מהתעסק במצוה בעת רוח אלהים טובה ילבשהו לעשות טוב, כי מי יודע אם אולי ימשך בדרכו הטובה עד עת מותו, והמות פתאם יבוא, וכבר למדונו זכרונם לברכה (אבות פ"ד מ"ב), שמצוה גוררת מצוה, וששכר מצוה מצוה. בכל אלו הדברים ומוסרים טובים, קדמונו והורונו זכרונם לברכה, והמתחכמים להוסיף על דבריהם או לגרע אינה חכמה.

ומה שאמרו (מנחות לד ב) שסדור הפרשיות בקלף התפלין כך הוא, שכותבים תחלה פרשת קדש לי, ואחר כך פרשת והיה כי יביאך, ואחר כך פדשת שמע ישראל, ואחר כך פרשת והיה אם שמע, ואשר אמרו שכותבין הויות באמצע, כלומר פרשת והיה כי יביאך ופרשת והיה אם שמע באמצע, ופרשת קדש לי בראש, ופרשת שמע בסוף, לא כונו הענין יפה, והרי רש"י והרמב"ם זכרונם לברכה ורבנו האי דעת כלם היא, שלא נכתב הויות באמצע, אלא כסדר שהם כתובין בתורה, והראיה ממה שנמצא בפרק הקומץ במנחות (שם), גבי סדור התפלין שאמרו שם והקורא קורא כסדרן כלומר שיהיה הקורא קורא כסדר התורה, ונוסח זה, ודאי לא מצאוהו בספרים אותם בני אדם שהיה דעתם לומר דכתבין הויות באמצע, ומכל מקום כן הסכימו מוריניו ישמרם אל, עכשיו, כמו שכתבנו, שנכתבם כסדר הפרשיות שכתובות בתורה.

ודין כתיבתן, ודין התגין שבהן, ודין הכותב בהן את השם בין השטין או אות אחת מהן מה דינו, ודין עבוד העור, ומאיזה צד מן העור הן נכתבין, ודין אם כתבן מין או גוי, ודין שאינן צריכין בדיקה, ואפילו למאה שנה, כמו מזוזה, ודין הלוקח תפלין ממי שאינו ממחה, ודין תפירתן בגידין של בהמה או חיה טהורה, ודין תפלין שנפסקו התפירות שלהם או רצועותיהן, ודין מי שתפלין עליו וצריך לאכל, או להכנס בבית הכסא קבוע או עראי, או ששכח ונכנס בהן, ודין הנכנס בהן לבית המרחץ, ויתר פרטי המצוה, מבארים במנחות פרק רביעי [א"ח סי' כה].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים, אבל לא בנקבות, לפי שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, ומכל מקום אם רצו להניח אין ממחין בידן, ושכר יש להן, אבל לא כשכר האיש, שאינו דומה שכר המצוה ועושה, כשכר שאינו מצוה ועושה (קידושין לא א). ובמסכת ערובין בריש פרק

המוצא תפלין (צו, א) אמרו זכרונם לברכה, שמיכל בת שאול היתה מנחת תפלין ולא מחו בידה חכמים ושם אמרו, אשתו של יונה, היתה עולה לרגל ולא מחו בידה חכמים. והעובר על זה, ואינו מניח תפלין של יד ושל ראש בטל שמנה עשה (מנחות מד א), שהרי בארבע פרשיות צוה הכתוב על תפלין של יד ושל ראש.

תכב. מצות תפלין של ראש.

להניח תפלין על הראש, שנאמר (דברים ו ח) והיו לטטפת בין עיניך. הנה כתבתי במצוה הקודמת מהו ענין התפלין שהוא ארבע פרשיות הכתובות בתורה בסדר "בא אל פרעה", ובסדר "ואתחנן", ובסדר "והיה עקב", ונצטוינו לכתב ארבע פרשיות אלו בקלף ולהניחן על ראשנו בין עינינו, ועל זרוענו כנגד הלב. והענין בארבע פרשיות אלו יותר מבשאר פרשיותיה של תורה, לפי שיש באלו קבלת עול מלכות שמים, ואחדות השם, וענין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חדוש העולם והשגחת האל בתחתונים, ואלו הן יסודות דת יהודית, ולכן נצטוינו להניח יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו, כי שני אלה האברים, אמרו חכמי הטבע שהן משכן השכל, ובהניחנו עליהם דברים אלה לזכרון נתחזק בהם ונוסיף זכר בדרכי השם יתברך ונזכה לחיי עד. וקצת דיני התפלין כתובים למעלה בשל יד.

והנני אודיעך החלוק שביניהן בעורן ובתפירתן. דע, שהעור שגונזין בתוכו תפלין של יד עושין אותו בית אחד ומניחין שם ארבע פרשיות שזכרנו כתובות בקלף אחד, והעור של ראש עושין אותו חלוק לארבעה בתים, ובכל אחד מניחין פרשה אחת מארבע פרשיות אלו. ועושין מן העור בעודנו רטב דמות שיין עם שלשה ראשין מימין המניח תפלין, ודמות שין עם ארבע ראשין משמאל המניח, ומכניסין רצועת הראש בתוך אותו העור העודף בסוף הבית, והוא שקורין אותו חכמים מעברת, כלומר, שמעבירין בה הרצועה, ואחר כך מקיפין מן הרצועה כשעור הראש של מניח, ועושין באותו מקום קשר אחד העשוי בצורת דל"ת, וזאת הצורה אי אפשר לצירה במכתב, אבל כל אחד מלמדה לתלמידיו, וידועה היא בינינו עם הקדוש, וזהו קשר תפלין שאמרו זכרונם לברכה (חולין ט, א), שכל תלמיד חכם צריך לידע אותו, ומנו אותו עם שאר דברים גם כן שאמרו עליהם שראוי לידע אותן על כל פנים, והן כתב, ושחיטה, ומילה, וברכת חתנים, וציצית. וארך רצועת הראש כדי שיקיף בה הראש ויקשר בה הקשר מאחוריו, ויהיה בה כדי להמתח שני ראשי הרצועה עד כנגד טבורו, או לכל הפחות, ראשה האחד עד כנגד הלב, והאחר עד כנגד הטבור. ומקום הנחת תפלין בראש, כלומר, קציצת העור שהפרשיות

מנחות בתוכה הוא כנגד המת, מקום שמחו של תינוק רופס (מנחות לו א), וזהו הפרוש המקבל לנו, בוהיו לטטפת בין עיניך, שזהו הנקרא בין העינים, והמניח בין העינים ממש הרי זה מכחיש דברי קבלה. ויתר פרטי המצוה וכל ענינה כמו בחברתה הקודמת.

תכג. לקבע מזוזה בפתחים.

לקבע מזוזה במזוזת ביתנו, שנאמר (דברים ו ט) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. וענין המזוזה הוא, שכותבין שתי פרשיות מן התורה בקלף אחד, והן שמע עד ובשעריך, והיה אם שמע עד על הארץ, וקובעין אותה במזוזת פתח הבית.

משרשי המצוה להיות זכרון לאדם באמונת השם בכל עת בואו לביתו וצאתו, וכמו שכתבתי בענין התפלין, וכענין שאמרו זכרונם לברכה במצוה זו (מנחות, לג, א) אמר רבי זירא, אמר רב מתנה, אמר שמואל מצוה להניחה בתחילת שליש העליון, אמר רבה [רבא] מצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים, מאי טעמא? רבנן אמרי כי היכי דתפגע ביה מצוה מיד (שם ב).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כה, א) ששתי פרשיות אלו מעכבות זו את זו, אפילו כתב אחד מעכבן, כלומר, אפילו אות אחת שאינה עשויה כהוגן, כלומר, שאין גויל מקיף אותה מארבע רוחותיה מעכבת במזוזה. ומה שאמרו (שם לד, א), שחיוב המזוזה להניחה במזוזת הפתח מימין, שנאמר ביתך, ומפרשי (יומא יא, ב) לה רבנן ביאתך, וכי עקר איניש רגליה דימינא עקר ברישא, ומה שאמרו זכרונם לברכה (יומא שם), תנו רבנן ובשעריך אחד שערי בתים, חצרות, מדינות, עירות, רפת, לולין, מתבן, אוצדות יין, ואוצרות שמן, כלן חיבין במזוזה, יכל שאני מרבה בית שער, אכסדרה, ומרפסת? תלמוד לומר בית מה בית מיחד לדירה, אף כל שמיחדין לדירה, יצאו אלו שאינן מיחדין לדירה, יכל שאני מרבה אף בית הכסא ובית המרחץ ובית הטבילה? תלמוד לומר בית מה בית העשוי לכבוד אף כל העשוי לכבוד יצאו אלו, יכל שאני מרבה הר הבית, והלשכות והעזרות, תלמוד לומר בית מה בית שהוא חל, אף כל שהוא חל יצאו אלו שהן קדש, ובית הכנסת (רמב"ם מזוזה ו) בכלל בתי קדש היא, כל זמן שאין בה דירה, אבל אם יש בה דירה, כגון בית הכנסת דכפרים דדירי בה אורחים חיבת.

ומה שאמרו (יומא שם), שמזוזת יחיד נבדקת פעמים בשבוע ושל רבים פעמים ביובל, ומה שאמרו (מנחות כט, ב) גם כן במזוזה בענין התגין, אמר

רבא [רבה] שבע אותיות שבמזוזה צריכין שלשה שלשה שלשה זינין ואלו הן שעטני"ז ג"ץ, כלומר, כל אות שבמזוזה מאלו צריכה שלשה תגין. ומה שאמרו (שם מד, א), שהשוכר בית בחוצה לארץ, והדר בפנדק בארץ ישראל פטור מן המזוזה שלשים יום, אבל השוכר בית בארץ ישראל חייב במזוזה מיד. והמשכיר (רמב"ם שם פ"ה ה"א) בית לחברו על השוכר להביא מזוזה ולקבע אותה דחובת הדר היא, וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו, אלא אם כן היה הבית של גוי. ועשרה תנאים צריך לבית קדם שנתחייב במזוזה, ואלו הן. א) שיהיה כדי לרבע בו ארבע אמות על ארבע אמות. ב) ויהיו לו שתי מזוזות. ג) ומשקוף. ד) ותקרה. ה) ודלתות. ו) ושיהיה השער גבוה עשרה טפחים או יותר. ז) ויהיה הבית חול. ח) ושיהיה עשוי לדירת אדם. ט) ושיהיה עשויה לדירת כבוד. י) ושיהיה עשוי לדירת קבע. בית שיש לו פתחים הרבה (שם לד, א רמב"ם שפ פ"ו ה"י) חייב לקבע מזוזה בכל אחד מהן, ואף על פי שאין רגיל להכנס בהתמדה, אלא באחד מהן, ופתח קטן שבין בית ועליה, שעושין בני אדם לפעמים ברגלי סלם שעולין בו בני אדם לעליה חייב במזוזה, וחדר שבבית אפילו חדר בחדר חייבין במזוזה כלן, שכלם עשוין לדירה. ויתר פרטי המצוה, מבארין במסכת מנחות פרק שלישי [יו"ד סימן רפה].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ובנה בית ונתן עליו תקרה ולא הניח בה מזוזה מיד, או ששכר בית בחוצה לארץ או פנדק בארץ ועברו עליו יותר משלשים יום ולא הניח בה מזוזה מיד בטל עשה זה, ואף על פי שעברה השעה שהיה חייב להניחה, מזהר הוא לקבעה לעולם בכל עת שידור בבית.

תכד. שלא לנסות נביא אמת יותר מדאי.

שנמנענו שלא לנסות יותר מדאי הנביא המיסר את העם והמלמד דרכי התשובה אחר שנדע אמתת נבואתו, ועל זה נאמר (דברים ו טז) לא תנסו את יי אלהיכם כאשר נסיתם במסה. כלומר, לא תנסו גמולי השם וענשיו שהודיע לכם על ידי נביאיו על צד שתסתפקו בהם.

משרשי המצוה. לפי שבנסיון היותר בנביא האמת ימצא הפסד, כי פעמים יחלקו עליו מתוך כך בני אדם המקנאים בו והכואבים למעלתו, ודבר הנבואה איננו ענין תמידי לכל נביא, כי פעמים לא יתנבא כי אם מעט, ואם בכל פעם ופעם נטרידהו לתת אות ומופת נאמן שהוא נביא, יהיה סבה לעם שימרדו בו ויקלו בדבריו הרבה פעמים, ועל כן הזהרנו להאמין בו ושלא לנסותו יותר מדאי אחר שיהיה מחזק עמנו כטוב ונאמן לנביא. והדבר הזה ארע לנביאי האמת עם נביאי השקר, שהיו מכחישים

נבואתם ומחטטים אחריהם ומכחישים דבריהם עד שלא היה מספיק להם אות אחר אות ומופת אחר מופת.

וכמו כן בכלל האזהרה, שלא לעשות מצות השם ברוך הוא על דרך הנסיון, כלומר, שיעשה אדם מצוה לנסות אם יגמלוהו השם יתברך כצדקו לא לאהבת האל ויראתו אותו. ואל יקשה עליך מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק קמא דמסכת תענית (ט, א) עשר תעשר (דברים יד כב) עשר בשביל שתתעשר, שכבר תירצוה שם ואמרו, שבכל המצות נאמר לא תנסו, חוץ מזו דמעשר, שנאמר (מלאכי ג י) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת וגו'. והטעם בזו, כענין שכתוב (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל. כלומר, שהודיענו האל ברוך הוא כי בפרנסנו משרתי ביתו במעשר, נמצא התועלת והברכה בממוננו על כל פנים ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון. וטעם אסור הנסיון במצות מפני ששכר מצוח אינו בעולם הזה, וכמו שדרשו זכרונם לברכה בריש מסכת עבודה זרה (ג, א) היום לעשותם (דברים ז יא) ולמחר, כלומר לעולם הבא, לטל שכרם. וזה שאמרו זכרונם לברכה (בייב י, ב) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, תרצוה חכמים המפרשים, כשגומר הנותן בלבו לתת אותה בין שיחיה או לא יחיה, שאין זה מנסה את השם.

מדיני המצוה. מה שהודיעונו זכרונם לברכה במה תתאמת לנו נבואת הנביא? עד שלא נספק בדבריו אחר כן, הוא שיאמר דברים העתידים להיות בעולם פעמים או שלש ויאמנו דבריו בכוון, ולא נחיבהו לעשות אות או מופת בשנוי הטבע, כמו שעשה משה או כאליהו ואלישע. וגם כן צריך האיש שנחזיק אותו בנביא ונאמין בו להיות איש ישר תמים הולך, כי ידוע שאין הנבואה שורה (שבת צב א) כי אם על החסידים ואנשי מעשה. ונביא שהבטיח על הרעה שתבוא, אף על פי שלא באת אין סתירה בנבואתו בכך, כי השם ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעושי בני אדם תשובה, כמו באנשי נינוה, וכמו בחזקיהו שהוסיפו מן השמים על ימיו אחר הגזרה שימות, אבל כל נביא שהבטיח על הטובה, אם לא נתאמתה נבואתו היא סתירה באמת לנבואתו, שכל דבר טובה שיגזר האל על ידי נביא שלוח, אפילו על תנאי אינו חוזר לעולם, וזה מרב טובו וחסדו הגדול, נמצא שבדברי הטובה יבחן הנביא. ויתר פרטיה, במקומות בתלמוד [ה' יסוה"ת פי"ן].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן שיקום נביא לישראל. והעובר על זה ומנסה הנביא יותר מדאי עבר על לאו זה, ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה.

תכה. מצות הרגת שבעה עממין.

להרג שבעה עממים המחזיקין בארצנו טרם כבשנו אותה מהם. והם הכנעני, והאמורי וכו' ולאבדם בכל מקום שנמצאם, שנאמר עליהם (דברים ז ב) החרם תחרים אותם, ונכפלה המצוה בסדר שפטים, שנאמר (שם כ יז) כי החרם תחרים החתי והאמורי וגו'.

משרשי המצוה. לפי שאלו השבעה עממים הם שהחלו לעשות כל מיני עבודה זרה וכל תועבת השם אשר שנא, ועל כן בהיותם עקר עבודה זרה ויסודה הראשון נצטוינו עליהם למחותם ולאבדם מתחת השמים, לא יזכרו ולא יפקדו בארץ החיים, ובמצותנו זאת עליהם להחרים ימצא לנו תועלת, שנאבד זכרם מן העולם, ולא נלמד ממעשיהם, וגם יש לנו לקח מוסר בזה, שלא נפנה אחר עבודה זרה, כי ברדפנו אחר כל איש מהמשפחה הרעה הזאת להרגו על התעסקם בעבודה זרה, לא יעלה על לב איש לעשות כמעשיהם בשום פנים.

ואין לשאל כלל למה נבראו האמות הרעות אלו אחר שסופן לאבד לגמרי מן העולם (עיי' בפירוש המשנה להרמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים), כי כבר ידענו שרשות נתונה בידו של אדם להיות טוב או רע, ושלא יכריח השם את האדם על אחד מהם, ואחר שכן נאמר, כי שבעה עממים אלו, קלקלו מעשיהם והרשיעו, עד שנתחיבו כלן אבדון ומות, ובתחילת הבריאה, היו ראויים גם לטובה, ואל הטעם הזה נסמך מצות כליון עמלק שבסדר כי תצא, בסוף מצות עשה שבסדר (מצוה תרד). ואם נחפץ נאמר עוד כי אפשר שהיה להם בזמן מן הזמנים שעת הכשר, ומפני אותה השעה זכו להבראות, או אולי נאמר שיצא מבין כלם אדם אחד הגון ובשבילו זכו להבראות, וכענין שמצינו חכם אחד שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז י ב) שהיה מבני בניו של עמלק והוא אנטונינוס, ואין מן הנמנע אצל הבורא לבראת כמה בני אדם בשביל אחד, כי הוא ברוך הוא לא יראה עמל בכל אשר יחפץ עשוהו, בהנחת חפצו יעשה כל אשר חפץ, והוא ברוך הוא המבין אל כל מעשינו, יודע מה צריך לאחרים אל האחד המיוחד כי יבראו כלם בשבילו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כ, ב רמב"ם מלכים פ"ה הל' א ב) שאין מלך ישראל נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, שהיא מלחמת שבעה עממין הנזכרים, ומלחמת עמלק, ומלחמת עזרת ישראל מצר שבא עליהם, ובמלחמות אלו אינו צריך לטל רשות מבית דין. ויתר פרטיה מבארים.

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן שיש כח בידינו להרגם. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (ספר המצות עשה קפז) אולי חושב יחשב

שזו מצוה שאינה נוהגת לדורות אחר ששבעה עממין כבר אבדו, וזה אמנם יחשבהו מי שלא יבין ענין נוהג לדורות ואינו נוהג לדורות, וכלל דבריו זכרונו לברכה, שיש לך לדעת כי כל מצוה שלא תהיה עשיתה נעדרת מחמת שעבר זמנה, כגון מצות שהיו במדבר ולא אחר כן בארץ, וכן מצות הסבת נחלה שלא היתה אלא לאותו הדור שהיו בחלוק הארץ בכניסתן לארץ, כגון אלו הן שנקראות אינן נוהגות לדורות, אבל כל מצוה שהיא נעדרת ממנו מחמת שאינה נמצאת לנו שנוכל לעשותה, אבל לא שהכתוב יתלה אותה בזמן מן הזמנים, כגון זו של אבדן שבעה עממים ועמלק, שהכתוב צונו למחות שמים ולאבדם לעולם בכל דור ודור שנמצאים, ואף כי כבר עשינו בהם המחייב על ידי דוד מלכנו שהשחיתם כלם עד שנשארו מהם רק מתי מספר שנתפזרו ונטבעו בין האמות עד שלא נודע זכרם, ואין בידינו עתה לרדף אחריהם ולהרגם אף על פי כן לא תקרא מצוה זו מפני זה מצוה שאינה נוהגת, והבן זה העקר והחזק בו. והעובר על זה ובא לידו אחד מהם ויכל להרגו מבלי שישתכן בדבר ולא הרגו בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, שנאמר עליהם (דברים ז טז) לא תחיה כל נשמה כמו שנכתב בסוף סדר שופטים בעזרת השם. במצוה שלא להחיות אחד מכל שבעה עממים (מצוה תקכח).

תכו. שלא לחן ולרחם על עובד אלילים.

שלא נחמל על עובדי עבודה זרה, ולא יישר בעינינו דבר מהם, כלומר, שנרחיק ממחשבתנו ולא יעלה על פינו שיהיה במי שהוא עובד עבודה זרה דבר תועלת, ולא יהיה מעלה חן בעינינו בשום ענין, עד שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ע"ז ז א) שאסור לומר כמה נאה גוי זה או מה נחמד ונעים הוא, ועל זה נאמר (דברים ז ב) ולא תחנם, ובא הפרוש על זה לא תתן להם חן, כענין שאמרנו. ויש מרבותינו שלמדו מלא תחנם, לא תתן להם מתנות חנם, והכל שרש אחד. ובירושלמי דעבודה זרה (פ"א ה"ט) אמרו לא תחנם, לא תתן להם חן, בלא תעשה.

משרשי המצוה. לפי שתחלת כל מעשה בני אדם היא קביעות המחשבה במעשים והעלות הדברים על שפת לשון, ואחר המחשבה והדבור במעשה כל מלאכה, ועל כן בהמנענו במחשבה ובדבור ממצא בעובדי עבודה זרה תועלת וחן, הננו נמנעים בכך מלהתחבר עמהם ומלרדף אחר אהבתם ומללמד דבר מכל מעשיהם הרעים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם סה, א) כשאין נותנין להם מתנות חנם דדוקא למי שעובד עבודה זרה, אבל לא למי שאינו עובד עבודה זרה, ואף על פי שהוא עומד בגיותו לאכל שקצים ורמשים ושאר

כל העברות כגון גר תושב, דמכיון שקבל עליו שבע מצות מפרנסין אותו ונותנין ל, י מתנת חנם. ואמרו זכרונם לברכה (ערכין כט, א) שאין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג. ועוד אמרו זכרונם לברכה (גטין סא, א) שמתר לפרנס עניי גוים עם עניי ישראל, מפני דרכי שלום. ויתר פרטיה, מבארים במסכת עבודה זרה [י"ד ס"י קנא].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ושבח עובדי עבודה זרה ומעשיהם, זולתי בענין שימצא שבח יתר מאד לאמתנו מתוך שבחם עבר על לאו זה, ואין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה, אבל ענשו גדול מאד, כי הוא סבה לתקלה מרבה שאין לה תשלומין, כי הדברים ירדו לפעמים בחדרי בטן השומעים, וכל יודע דעת יבין זה.

תכו. לא להתחתן בעובדי אלילים.

שלא נתחתן עם האמות, וכתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (מאיסורי ביאה יב א) לא עם שבעה עממים ולא עם שאר האמות, שנאמר (דברים ז ג) ולא תתחתן במ. וענין החתנות הוא, שיתן בתו לבנו או בנו לבתו, וכמו שבאר הכתוב (שם) בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנד. וכל שכן המזדוג עמהם, שהוא בעצמו בכלל האסור, ואמרינן במסכת עבודה זרה (לו, ב) דרך חתנות אסרה תורה, ואף על פי שהכתוב הזה דלא תתחתן בשבעה עממים הוא דכתיב ובגרותן דוקא, והכי משמע להו לרבנן שאמרו בגמרא (יבמות עו, א) בגרותן אית להו חתנות, בגיותן לית להו חתנות, במה שחזר הכתוב בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנד ירבה שבעה עממים וכל שאר האמות באסור אף בגרות, אבל שבעה עממין נאסרו אף בגרותן לפי שהיו עקר עבודה זרה ויסודה הראשון, ושאר עממין מתרין בגרות, ואסור זה יהיה דוקא כשהוא מיחדה לו לאשה, אבל הבא על הגויה דרך מקרה, כאדם שבא על זוגתו שלא בפרהסיא, אין בזה אלא אסור דבריהם, והוא אסור נשג"ז (נדה, שפחה, גויה, זונה). המזכר בעבודה זרה (שם).

משרשי המצוה. לפי שרוב המון העם, דרך טפשות ימשכו אחר עצת נשותיהם, ואם ישא אדם בת אל נכר תמשכהו לעבוד עבודה זרה, ועוד כי גם בניה הנולדים ממנו תגדל לעבודה זרה, ואוי לו לפוסל את זרעו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פא, א) הבעל ארמית בפרהסיא, לעיני עשרה ישראל או יותר היו קנאים פוגעין בו, וראיה לדבר מעשה פנחס וזמרי, ומכל מקום אין הקנאי רשאי לפגע בו, אלא בשעת מעשה הזמה, וכמעשה שהיה, שנאמר (במדבר כה ח) ואת האשה אל קבתה, אבל אם פרש אין הורגין אותו, אבל מביאין אותו לבית דין ומלקין אותו,

מכיון שעשה המעשה בפרהסיא. לא פגעו בו קנאין ולא הלקוהו בית דין ידענו מדברי קבלה שהוא בכרת, דכתיב (מלאכי ב יא) ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה. וגוי הבא על בת ישראל, אם היא אשת איש נהרג עליה, ואם לאו אינו נהרג. אבל ישראל הבא על הגויה בזדון, ואפילו דרך זנות היא תהרג מכל מקום, מפני שבא לישראל תקלה על ידה כדין הבהמה, ודבר זה מפרש בתורה, שנאמר (במדבר לא טז יז) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגוי'. וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו. ויתר פרטי דברים אלה, מבארים בעבודה זרה, ובסנהדרין, וביבמות, וקידושין (הלכות איסורי ביאה פ"ב).

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ונתחתן עם שבעה עממין בגרותו, כלומר, שיחד לו אשה מהם לבנו, או שנתן בתו לאחד מהן האב עבר על לאו, אבל אינו לוקה, לפי שאין בו מעשה, אבל הבן שעשה מעשה הביאה לוקה, ובשאר עממים, וכן בשבעה עממים בגיותו, המיחד לו אשה מהן לבוא עליה תמיד לוקה מדאוריתא בביאה ראשונה מאחר שיחדה, והיא תהרג, ואם לא יחדה, אלא שבא עליה פעם אחת דרך זנות היו מכין אותו מכת מרדות מדרבנן.

פרשת עקב

פרשת עקב יש בה שש מצות עשה, ושתי מצות לא תעשה

תכח. שלא להנות מצפוי עבודה זרה ומשמשיה.

שנמנענו שלא להנות מצפויי עבודה זרה, ואף על פי שהעבודה זרה עצמה אינה אסורה בהנאה, כגון המשתחוה לדבר שאין בו תפיסת יד אדם, כגון, הר או בהמה או אילן, שאינן נאסרין בהנאה אבל הצפוי שעליהם מכל מקום אסור בהנאה, שהיא בכלל משמשי עבודה זרה שאסורין, ועל זה נאמר (דברים ז כה) לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך,

ואף על פי שנאמר במקום אחר דרך כלל (שם יג יח) ולא ידבק בידך וגוי נתיחד לאו בצפוי, לפי שיתנו עיניהם בו הפתאים.

משרשי המצוה. כדי להרחיק כל ענין עבודה זרה וכל הנטפל לה.

דיני המצוה. יתבארו בפרק שלישי מעבודה זרה.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ונהנה בצפוי, ואפילו בכל שהוא חייב מלקות.

תכט. שלא להנות מתקרבת עבודה זרה.

שלא נדביק שום דבר מעבודה זרה עם ממוננו וברשותנו להנות בו, ועל זה נאמר (דברים ז כו) ולא תביא תועבה אל ביתך וגוי.

משרשי המצוה. כדי להרחיק כל ענין עבודה זרה הנמאסת.

דיני מצוה זו, גם כן בפרק שלישי ממסכת עבודה זרה.

ובארו לנו (מכות כב א), שהמבשל בעצי אשרה לוקה שנים, משום ולא תביא תועבה, ומשום ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, ששני ענינים הם אחד המכניס דבר עבודה זרה לרשותו כדי להנות בו, ואחד הנהנה בו, שבשניהם מראה האדם בנפשו החפץ עליה, ולוקה על שניהם כמו שכתבנו. ואף על פי ששניהם עקר אחד להם, והיא ההנאה, שהרי אינו לוקה אלא בשביל ההנאה, מכל מקום מכיון שיהנה לוקה שנים, וכענין שאמרנו למעלה בסדר אמר (מצוה רעג), בכהן גדול שבעל אלמנה שלוקה שנים, ואף על פי ששני הלאוין עקר אחד להן, כמו שכתבנו שם.

ובכלל אסור זה. בין עבודה זרה עצמה, בין משמשיה, בין תקרבת שלה, ובין עבודה זרה של ישראל, או של גוי. ומה בין זו לזו? (רמב"ם ע"ז פ"ז ה"ד), של גוי אסורה מיד שנעשית, שנאמר (דברים ז כה) פסילי אלהיהם, משפסלו, ושל ישראל אינה אסורה, עד שתעבד, שנאמר (שם כז טו) ושם בסתר, עד שיעשה לה דברים שבסתר.

ומן הנכלל במצוה זו, שלא ידביק האדם אל ממונו שחננו האל בצדק ממון אחר שהוא של גזל, או חמש או מרבית, או מכל דבר מכער, שכל זה

בכלל משמשי עבודה זרה הוא, שיצר לב האדם רע, חומד אותו ומביאו אל הבית, והיצר הרע נקרא בשם עבודה זרה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (ב"ב י א) שבו נאמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל (שם טו ט) וכתוב בענין עבודה זרה (שם יג יד) יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו וגו'. ובממונות כאלו שזכרנו, ובמשמשי עבודה זרה על כלן נאמר והיית חרם כמוהו, כלומר, שכל הנדבק עמו הוא חרם, שאין ברכת האל מצויה בו, ואבד וכלה, ובענין שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ עא, א), שפרוטה של רבית מכלה כמה אוצרות של ממון, שבא זה, ומאבד את זה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ולקח שום דבר מעבודה זרה והביאו לרשותו ונהנה בו לוקה שתיים משום ולא תביא וגו' ומשום ולא ידבק וגו' כן כתב הרמב"ם זכרונם לברכה (ע"ז פ"ז ה"ב).

תל. לברך את השם אחר אכילת המזון.

לברך את השם יתברך אחר שיאכל האדם וישבע מלחם או משבעת המינים הנזכרים בכתוב (דברים ח ח), כשהוא זן מהם ולחם סתם נקרא פת העשויה מחטה ושעורה, ובכלל החטה הכסמת, ובכלל השעורה שבלת שועל ושיפון, ועל כלל שבעת המינים הזנין נאמר (שם ט) ואכלת ושבעת וברכת את יי אלהיך על הארץ הטובה וגו'. וזאת השביעה אינה שוה בכל אדם, אלא כל אדם יודע שביעתו, וידענו שעור שביעת הצדיק, שהוא באכלו לשבע נפשו, ארצה לומר, כדי מחיתו לבד, והראיה, שאין חיוב הברכה מן התורה רק אחר השביעה, מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק מי שמתו בברכות (כ, ב) דרש רב עזירא וכו', עד אמר להם לא אשא פנים לישראל, שאני כתבתי בתורתך ואכלת ושבעת וברכת, והם דקדקו על עצמם עד כזית ועד כביצה. ועוד ארחיב המאמר בפרוש הכתוב הזה ובדינין היוצאין ממנו בדיני מצוה זו, בעזרת השם, ואודיע המחלקת שיש לרבותינו במשמעותו.

משרשי המצוה. הקדמה, הלא הגדתי לך בני במה שקדם, כי לשם ברוך הוא כל הכבוד וההוד וכל הטוב וכל החכמה וכל היכלת וכל הברכה, ודברי בן אדם וכל מעשהו אם טוב ואם רע לא יוסיף ולא יגרע, על כן צריך אתה להבחין כי באמרנו תמיד בברכות ברוך אתה השם או יתברך, אין המשמעות לפי הדומה, להוסיף ברכה במי שאיננו צריך לשום תוספת חלילה, כי הוא האדון על הכל ועל הברכות, הוא מחדש אותן, וממציאן מאין, ומשפיע מהן שפע רב באשר יהיה שם רצונו הטוב. על כן צריכין אנו לחפש כונת הענין מהו, ולא נוציא זמננו במה שהעסק בו תמיד מבלי

הבנה בו כלל. ואני המעורר, אין מחשבתי שישגי שכלי אפילו כטפה מן הים באמתת הענין, כי כבר הגד לי ושמעתי מפי חכמים, כי יש בדברים אלה, יסודות חזקים וסודות נפלאים, יודיעום חכמי התורה לתלמידיהם כשהם נבונים וכשרים ובכל מעשיהם נאים, אבל רב חפצי להשיג בזה קצת טעם ישיאני לדבר בו, ואולי היתה טובה השתיקה, אבל האהבה תקלקל השורה.

ידוע הדבר ומפרסם, כי השם ברוך הוא, פועל כל הנמצא וברא האדם והשליטו על הארץ ועל כל אשר בה, וממדותיו ברוך הוא, שהוא רב חסד והוא חפץ בטובת בריותיו, ורוצה להיותן ראויין וזכאין לקבל טובה מאתו, וזה באמת משלמותו ברוך הוא, כי לא יקרא שלם בטובה, רק מי שהוא מיטיב לאחרים זולתו, אין ספק בזה לכל בן דעת. ואחר הסכמה זו שידענו בחיוב מרב שלמות טובו שחפצו להריק עלינו מברכתו, נאמר שענין הברכה שאנו אומרים לפניו איננו, רק הזכרה לעורר נפשנו בדברי פינו כי הוא המבדך, ומברך יכלל כל הטובות, ומתוך ההתעוררות הטוב הזה בנפשינו ויחוד מחשבתינו להודות אליו שכל הטובות כלולות בו והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפץ, אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכותיו, ואחר הזכרה והודאה זו לפניו, אנו מבקשים ממנו מה שאנו צריכים דעת, או סליחה לעונותינו, או רפואה, או עשר וכל דבר. וכן אחר הבקשה ממנו, אנו חוזרין ומודים אליו בזה לומר, כי ממנו יבוא אלינו, וזהו פתיחה וחתימה של הברכות, פן נחשב כעבד שנטל פרס מרבו והולך לו בלא רשות כמתגנב. ונמצא לפי הנחת טעם זה, שיהיה ברוך תאר, כלומר, הודאה עליו כי הוא כולל כל הברכות, ובלשון יתברך שאנו מזכירין תמיד שהוא מהתפעל נאמר, שהכונה בו שאנחנו מתחננים אליו שיהיה רצון מלפניו לסבב לב בריותיו להיות נכון לפניו שיוודו הכל אליו ובו יתהללו, וזהו פרוש יתברך כלומר, יהי רצון מלפניך שכל בני העולם יהיו מיחסים הברכה אליך, ומודים כי ממך תתפשט בכל, ועם הודאת הכל בזה תנוח ברכתו בעולם, וישלם חפצו, שהוא חפץ להטיב, כמו שאמרנו, ותשלום החפץ תכלית כל המבקש. והנה מצאנו קצת טעם אף בלשון יתברך המתמיה, ומן הפרוש (מי"א השרש) הזה, מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין ס"ב) שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של צדיקים, לומר, שחפצו שיעשו פעלה שיזכו בה לפניו וימשיכו עליהם מטובו, כי חפץ לעשות חסד הוא, ולתת עליהם מברכתו מטוב שלמותו כמו שכתוב, וזהו השרש הגדול לכל אשר יעשה האדם טוב בעולם הזה, שזה שכרו מאת השם שמשלים חפצו, באשר הוא רוצה בטובתן של בריות.

ומן השרש הזה שאמרתי שהזכרת ברוך הוא הודאה לפניו על הברכות שהן לו, ושצריך להודות אליו בזה בתחלת השאלה ובסופה, לבל יהי כעבד שנטל פרס מאת רבו והלך בלא רשות, יצאו לפי דעתי החלוקין שקבעו לנו רבותנו זכרונם לברכה (ברכות י"א, א) בענין הברכות, שיש מהן פותחות בברוך וחותמות גם כן בברוך, ויש חותמות ולא פותחות, ויש

פותחות ולא חותמות, כיצד? כל ברכה שבעולם שיש בה בקשת דבר מאת השם יתברך או הזכרת נס, ואינה סמוכה לברכה אחרת פותחת בברוך וחותמת בברוך. כגון יוצר אור דשחרית ומעריב ערבים דערבית, וכיוצא בהן כמה מן הטעם הנזכר. וכל ברכה הסמוכה לחברתה חותמת בברוך, אבל אינה פותחת, מן הטעם הזה, שהרי מכיון שהודה ונתן הממשלה לאל בסוף הברכה הסמוכה לזו, ולא הפסיק אחר הודאה זו בדבר קטן או גדול, אין ראוי לכפל הודאת קבלת האדנות פעמים בבת אחת בשביל חלוק השאלות שאנחנו שואלים לפניו, אבל ראוי להיות חותמת בברוך, כי אחר שהפסיק בשאלת צרכיו ראוי לו לחזר ולהזכיר ולתת אל לבו פעם אחרת קבלת מלכותו ואדנותו עליו. ועל הדרך הזה תמצא לפי דעתי טעם כלן, אם תחשב בהן. ואשר בהן סמוכות יוצאות מגדר זה, כגון ברכת חתנים וקדושה ואבדלתא ואחרות, כבר תרצום לנו מורינו ישמרם אל, והטעם שלמדונו בקצתם, לפי שפעמים נאמרות אותן הברכות שלא בסמיכות, ורבותינו לא רצו לחלק ולומר, כשתבוא בסמיכות תאמר בענין כן, וכשלא בסמיכות כן, כי הם יברחו מן החלוקין לעולם בכל מה שמסור ביד ההמון, וכן הדעת.

וכל ברכה בעולם שאין בה בקשת דבר מהאל ולא הזכרת נס של ישראל, כגון, הברכות שלפני מאכל ומשתה וכל הנאות הגוף וכן ברכת נס של יחיד, שאין באלו הברכות לעולם נוסח ארך, ידוע הדבר לכל יודע ספר, שכלן פותחות בברוך ולא חותמות, מן הטעם הנזכר, דמכיון שהזכיר מלכות השם ואדנותו ומיד גמר דבריו אינו מן החיוב לחזר פעם שנית הזכרת ברוך, שידמה בכפל דבר במה שאין צורך, דבר ברור הוא.

וכל הברכות שהן קבועות לשבח השם לבד, כגון, הרואה ים הגדול ואילנות טובים וכן שומע קול רעמים, ויתר העניינים הנזכרים בפרק הרואה מהן פותחות בברוך ולא חותמות, ומהן חותמות ולא פותחות, והכל מן הטעם הנזכר, כי המזכיר שבחים, די לו לפי הנראה בהזכרת האדנות בתחלה או אפילו בסוף, אחר שאיננו מבקש דבר לו ואינו מברך בשביל הנאה שירצה לקבל, שאלו המבקש דבר או רוצה להנות ראוי באמת להאיר פתח דבריו ולהתחיל בהזכרת אדנותו ברוך הוא, וזהו שאמרו שהברכות של נהנין פותחות בברוך וכן ברכות המצות פותחות בברוך לרב התועלת שהועילנו האל ברוך הוא בהן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם לה א), שאף על פי שהתורה לא תחייב אותנו לברך כי אם אחר שנשבע במזון, חכמים זכרונם לברכה חייבונו לברך גם כן אחר כל דבר שיהנה אדם ממנו, בין שהוא מפרות שבעת המינין שנשתבחה בהן הארץ או מכל שאר דברים. ולמדו הדבר, בראותם שהתורה תחייב האדם לברך האל אחר שישבע האדם מן המזון המקיים גופו קיום חזק, והלכו הם אחר הטעם הזה, וחייבונו לברך גם כן על כל אשר יאכל הגוף ממנו, בין שיהיה מזון או שאינו דבר הזן, מכיון שיהנה האדם בו, וכמו כן חייבונו זכרונם לברכה לברך קדם אכילה,

ולמדו לומר כן מן הסברא שראוי לו לאדם שלא יהנה מן העולם הזה בלא ברכה, עשו הברכה, על דרך משל, כנטילת רשות מבעל הבית לאכל מן הנמצא בביתו.

ויש מרבתינו שדעתן לומר, כי התורה תחיבנו ברכה אחר כל שבעת המינין כמו שנתחיבנו באמת לברך אחר אותן מהן שזנין, כגון תמרים ויין ודבלת תאנים (עי, ברכות יב א), ואמרו שעל כלן נאמר ואכלת ושבעת וברכת. ואמרו גם כן ששביעה דאורייתא היא בכביצה לבד, דבהכי מיתבא דעתה דאיניש ורואה אני בזה ראייה קצת לדבריהם ממה שאמרו בריש פרק כיצד באותה שקלא וטריא שהיא בגמרא למצא חיוב ברכה דאורייתא, אמרו שם, מה שבעת המינין דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל שנהנה וטעון ברכה, נראה מכאן, שאין חלוק בשבעת המינין, בין אותן הזנין מהן לאחרים, שבכלן חיוב הברכה מן התורה, אבל מכל מקום, ראיתי הרמב"ם זכרונו לברכה (ברכות א, א פ"ב יב ועיי"ש בכסף משנה) ואחרים עמו, שנראה לי מדבריהם לומר, שאין עקר חיוב ברכה דאורייתא אלא על אכילת שביעת מזון ולא על שאר מינין אף על פי שהן משבעת מינין, כגון רמונים, וענבים, ותאנים לחים וזיתים, מכיון דלא זיני, כי התורה לא תחיב אלא על מזון, ומפני כן סמך לחם אל הברכה, כמו שכתוב תאכל בה לחם, והדר ואכלת ושבעת. ואל הגדולים שבדורנו נשמע במצות התורה.

ואחר הכרעה זו, מי שנסתפק לו אם ברך מעין שלש אחר כל שבעה מינין חיב לברך מספק, וכן אם נסתפק לו בברכת המזון, ואפילו כשאכל פחות מכדי שביעה חיב לברך, ובלבד שאכל כביצה, אבל האוכל כזית או יותר עד כביצה, ונסתפק אם ברך או לא מן הדומה שאינו חיב לברך לדברי כלם, ששעור זה דרבנן הוא. ולפי הנראה לי מדברי הראשונים, כל זמן שלא שבע במזון לא יתחיב לחזור ולברך מספק. ואומר אני שאולי כי מה שנראה רבים מהמון העם מקילים בברכת מעין שלש ואין אחד אפילו עם הארץ גמור מקל בברכת המזון, כי היא מיסוד הראשונים שדעתן לומר שעקר צווי התורה לא יבוא כי אם על שביעת מזון ומפשוטו של מקרא כך היה נראה. נמצא, ענין הברכות כן הוא, שחיוב מצות התורה אינו רק לברך אחר המזון לא לפניו, ובדברי האחרונים אף על שבעת מינין הנזכרים בתורה.

וכל שאר הברכות כלן הן מדרבנן, חוץ מאחת שהיא מן התורה, וכן הוא מפרש בגמרא בברכות (כא א), והיא ברכת התורה לפנייה. גם הרמב"ן זכרונו לברכה (במצות עשה טו שהוסיף למנין הרמב"ם) יחשב אותה מצות עשה בפני עצמה. והענין הזה שחיבנו האל ברוך הוא ברכה בקריאת התורה לפנייה ובמזון לאחריו מן הדומה שהטעם לפי שהוא ברוך הוא, לא ישאל מן החמר לעובדו ולהודות בטובו, רק אחר שיקבל פרס ממנו, כי החלק הבהמי לא תכיר בטובה רק אחר ההרגש. אבל קריאת התורה שהוא חלק השכל, והשכל יודע ומכיר, וקדם קבלת התועלת יבין אותו, על כן יחיבנו

האל להודות לפניו קדם קריאת התורה, ומודה על האמת ימצא טעם בדברי.

ואחרי זאת, נגיד, דרך כלל חיוב הברכות דרבנן, והם, לברך קדם אכילה ושתייה בכל דבר שיש בו טעם כלל לחיך, ואחריו כמו כן, וכן חיבונו לברך על כל ריח טוב שנריח, קדם הריח, אבל לא אחריו, וכללו של דבר, על כל שהגוף נהנה בו קבעו ברכה, וכן חיבונו (פסחים ז, ב) לברך השם ולהודות לפניו על כל הטובה אשר גמלנו בעשותינו מצותיו היקרות, ואמרו שמברכין עליהם ועובר לעשייתו. והענין הוא לדעתי כטעם הנזכר סמוך בקריאת התורה, וכמו כן חיבונו לברך ברכות בשבח העורא על עצם גבורותיו, כגון, הרואה היס לפרקים, וכיוצא באלו הענינים, כמו שמזכר בפרק הרואה (שם נד, א).

ונוסח הברכות כלן (רמב"ם שם א ה) עזרא ובית דינו תקנום, ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה (ברכות מח, ב) משה תקן ברכת הזן, יהושע ברכת הארץ, על עקר הענין אמרו כן, אבל כל נוסח הברכות עזרא ובית דינו תקנום, ואין ראוי להוסיף או לגרע בנוסח שלהם, וכל המשנה בהן אינו אלא טועה, ומכל מקום בדיעבד מי ששנה או ששכח קצת מנוסח הברכה, כל זמן שהזכיר עקר משמעותה ואמר חתימתה כתקנה אין מחזירין אותו. ואמרו זכרונם לברכה (סוטה לב, א), שהברכות נאמרות בכל לשון, ובלבד בהזכרת השם ומלכות שמים.

וחיבונו זכרונם לברכה (שבת כד א) להזכיר בברכת המזון, קדשת היום, כלומר, ענין שבת או ימים טובים, כמו שידוע, והשוכח ולא זכר אותן בברכה מחזירין אותו באותן הימים שחייב אדם לאכל על כל פנים, והן שתי סעודות מחיבות, דהינו ליל ראשון של פסח וליל ראשון של חג הסוכות, ודעת קצת המפרשים, בכל שבת, ובכל יום טוב מחזירין אותו גם כן.

ואכתב לך, בני, עוד מעט בדיני ברכות הסעדה. ואף על פי שהרבה הרחבנו הדבור בזאת המצוה מחפצי ברכה, ולא כן דרכי במקום אחר בזאת המלאכה, כל ישראל צריך לטל ידיו קדם אכילת פת במים הראויין, כלומר, שלא נפסלו מלשתות לכלב ולא נעשתה בהן מלאכה, ושעורן רביעית לג, שהוא ביצה ומחצה לנטילה אחת, ולכל הפחות צריך לטל לאכילת פת עד הפרק שבסוף האצבעות, ומברך ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. ומברך על אכילת הפת בתחלה ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ. ולבסוף אם אכל ממנו כזית מברך ארבע ברכות הידועות, הזן, וברכת הארץ, ובונה ירושלים, והטוב והמטיב שתקנו ביבנה.

וכל דבר שבא בסעדה משהתחיל לברך על הפת, בין דברים הזנים, כגון, תבשילין הרבה שעושין בני אדם מחמשת מיני דגן, בין כל שאר מיני פרות בעולם, כל שאוכל אותו אדם להשביע רעבונו למלא בטנו, בין שיאכל אותן דברים באמצע סעדתו, בין אחר שגמר מלאכל פתו, הכל ברכת הפת פוטרת לפניו ולאחריו. וכן הדין אם אינן באים דברים אלו להשביע אלא ללפת הפת שברכת הפת פוטרתן לפניהם ולאחריהם, ואם אין באין לא להשביע ולא ללפת אלא לתענוג בעלמא בתוך הסעדה, אי מידי דזיין הוא, כגון, תבשיל מחמשת המינין פטור בברכת הפת בין לפניו בין לאחריו, ואי מידי דלא עבדי אנשי למזון ובא לתענוג בתוך המזון, כגון, פרות שאוכלין בני אדם לתענוג בתוך המזון מברך לפניהם ולא לאחריהם, דברכת המזון פוטרתן, ובכלל תענוג זה הוא מי שאוכל בתוך הסעדה זית מליח וכיוצא בו לפתח תאות המאכל, ולפיכך מברך לפניו ולא לאחריו. תמרים אף על פי שהן פדות דין מזון יש להם ופטורין בברכת הפת לפניהם ולאחריהן.

הביאו לפניו מיני פרות הרבה, אם ברכותיהן שוות כגון שכלן של עץ, מברך על האחד החביב לו ואחר כך אוכל כל השאר בלא ברכה. ואם אין אחד מהן חביב לו יותר מן השאר, אם יש ביניהם משבעה פרות המנויין בתורה לשבח ארץ ישראל מברך תחלה על הקודם בפסוק, וכלן פטורין מברכה. ואם אין ברכותיהן שוות, כגון פרי עץ ופרי אדמה מברך על כל אחד ואחד, ומקדים החביב לו, כלומר, אותו שרצונו לאכל בתחלה, ואם אין שם חביב לו יותר מחבירו מקדים החשוב בברכה, דהינו פרי עץ, שהברכה מיחדת לו יותר מפרי האדמה שכולל כל מה שבאדמה. יין (ברכות מא ב) אינו בכלל פת כלל, ואין ברכת הפת פוטרתו, וענין שתיה הוא ומברכין עליו אפילו בא בתוך המזון. ועוד קבעו חכמים זכרונם לברכה (שם נט ב), ברכה אחרת על היין, היכא שהביאו יין שני בתוך הסעדה או אחר סעדה, מלבד אותו שהביאו תחלה, והיא הטוב והמטיב, והוא שיהיו האוכלים שנים או יותר. ויין שלפני המזון (שם מב א) פוטר מברכה ראשונה כל היין הבא אחריו, בין בתוך הסעדה בין אחריה, אבל יין שבתוך המזון אינו פוטר את של אחר המזון מברכה ראשונה, אבל מברכה אחרונה ברכת המזון פוטרת הכל, דיין בכלל מזון הוא, דאיהו נמי זיין ומשמח.

מים אחרונים (חולין קה, א) חובה, וצריכים להיות מים קרים, ושיפלו לכלי או לכל דבר שחוצץ ביניהן ולקרקע, כגון קסמין וכיוצא בהן, ומי שלא אכל דבר מזהם, ולא טלטל מלח בסעדתו אינו צריך להן.

בשבת ויום טוב צריך אדם להזכיר קדשת היום בברכה שלישית כמו שאמרנו, ואם לא הזכיר (רמב"ם שם פ"ב הי"ב) ופתח בהטוב והמטיב חוזר לראש, לא פתח בו אלא שחתם ברכה שלישית, אם בשבת אומרים נוסח זה, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן שבת (בברכות מט ב והג"י שבתות) מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת. ואם ביום טוב אומרים, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים

לעמו ישראל לששון ולשמחה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. וכן ראש חדש וחלו של מועד וחנכה ופורים יש להם הזכרה בברכת המזון בברכה שלישית, אבל שכח וחתם הברכה אין מחזירין אותו, ואין מזכירין כלל. כך מקבל אני מרבותי, ישמרם אל, שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו. ויתר פרטי המצוה מבארים במסכת ברכות [א"ח ס"י קפ"ח].

ונוהגת מצוה זו מן התורה בכל מקום ובכל זמן בזכרים, ובנקבות (ברכות ב) הוא ספק לרבותינו אם חיבות בה מן התורה אם לאו. ואיש העובר על זה ואכל מזון ולא ברך אחרי פטל עשה זה, ואשה שעברה ולא ברכה בטלה מצוה דרבנן, ואולי מצוה דאוריתא. וכן כל שקרא בתורה בשחרית קדם שיברך הברכות המתקנות בתורה או ברכת אהבת עולם בטל מצוה דאוריתא, ולפיכך מי ששכח אם ברך ברכת התורה בשחרית אם לא ברך חוזר ומברך, ומי שעבר ולא בירך כל שאר הברכות שבעולם, לבד אלו שזכרנו בטל מצות חכמים לבד, ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י ח). והזהיר בהן יתברך, מדה כנגד מדה. וצריך האדם להזהר מאד מהזכיר ברכה לבטלה, שיש בדבר ענש חמור שמזכיר שם שמים המקדש שלא לצורך, וחכמים (ברכות לג, א) סמכו הדבר ללאו דלא תשא את שם יי אלהיך לשוא. ובא וראה כמה היו זהירין בזה בדורות הראשונים, שהרי שמשון נזיר אלקים נשא אשה מפלשתים אשר אהב בנחל שורק, והיה זהיר כל כך בהזכרת השם שלא להזכירו כלל, בין לצורך או שלא לצורך, שדלילה הכירה כי הגיד לה את כל לבו, בהזכירו אלקים בתוך דבריו באמרו אליה כי נזיר אלהים אני (שופטים טז יז). וכמו שכתוב אחרי ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו. ואמרו זכרונם לברכה (סוטה ט, ב), מנא ידעה? ומהם שאמרו נכרין דברי אמת, ומהם שאמרו על שהזכיר שמשון אלקים בתוך דבריו, ואף על פי שלא אמר דרך שבועה אלא דרך ספור.

תלא. מצות אהבת הגרים.

שנצטוינו לאהב הגרים, כלומר, שנזהר שלא לצער אותם, בשום דבר, אבל נעשה להם טובה ונגמל אותם חסד כפי הראוי והיכלת, והגרים הם כל מי שנתחבר אלינו משאר האמות שהניח דתו ונכנס בדתנו, ועליהם נאמר (דברים י ט) ואהבתם את הגר וגו'. ואף על פי שיכללהו כמו כן הצווי בישראל, שנאמר עליו ואהבת לרעך כמוך (מצוה רמג), שהרי גר צדק בגלל רעך הוא, הוסיף לנו השם בו מצוה מיחדת לו באהבתו, וכמו כן הדבר במניעה מלרמות אותו, שאף על פי שהיה בכלל ולא תונו איש את עמיתו (מצוה שלח), הוסיף לנו הכתוב בו מניעה מיחדת לו, באמרו וגר לא תונה (מצוה כג). ואמרו בגמרא (בי"מ נט, ב), שהמאנה הגר עובר משום לא תונו וגו',

ומשום וגר לא תונה, וכמו כן מבטל מצות ואהבת לרעך, ומצות ואהבתם את הגר.

משרשי המצוה. כי השם בחר בישראל להיות לו לעם קדוש ורצה לזכותם, ולכן הדריכם וצום על דרכי החנינה והחמלה, והזהירם להתעטר בכל מדה חמודה ויקרה למצא חן בעיני כל רואיהם, ויאמרו (יחזקאל לו כ) עם יי אלה. וכמה היא דרך נעימות וחמדה להתחסד ולגמל טובה לאשר הניח אמתו וכל משפחת בית אביו ואמו, ויבוא לחסות תחת כנפי אמה אחרת באהבתו אותה, ובבחירתו באמת ושנאת השקר, ובהיותנו זוכים למדות טובות הללו תחול טובת האל עלינו ותדבק בנו, ושום דבר לא תמנענו ממנו, כי הטובה תתפשט בטובים, והפכה ברעים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ נח, ב) שלא יאמר אדם לגר זכור מעשיך הראשונים. ומה שאמרו (סנהדרין צד, א) גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באנפיה, וכל זה שלא לצערו בשום ענין. והפלגת האהבה שהפליגו בהם עד שאמרו, שהשוה הכתוב אהבתם לאהבת המקום, שבהם נאמר ואהבתם, ובאהבת המקום ואהבת וגו', והוא כמו שכתבתי בסדר משפטים במצות שלא להונות הגר אפילו בדברים (מצוה סג). ויתר פרטיה, במדרשות ובמקומות בגמרא [הלי' דעות פ"ו].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ומצער אותם, או שמתרשל בהצלתם, או בהצלת ממונם, או שמקל בכבודם מצד שהם גרים ואין להם עוזר באמה, בטל עשה זה. וענשו גדול מאד, שהרי בכמה מקומות הזהירה תורה עליהם. ויש לנו ללמד מן המצוה היקרה הזאת לרחם על אדם שהוא בעיר שאינה ארץ מולדתו ומקום משפחות אבותיו, ולא נעביר עליו הדרך במוצאנו אותו יחידי ורחקו מעליו עוזריו, כמו שאנו רואים שהתורה תזהירנו לרחם על כל מי שצריך עזר, ועם המדות הללו נזכה להיות מרחמים מהשם יתברך, וברכות שמים ינחו על ראשינו, והכתוב רמז טעם הצווי באמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים, הזכיר לנו שכבר נכוינו בצער הגדול הזה שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נכריה, ובזכרנו גדל דאגת הלב שיש בדבר, וכי כבר עבר עלינו, והשם בחסדיו הוציאנו משם יכמרו רחמינו על כל אדם שהוא כן.

תלב. מצות יראת השם.

להיות יראת השם יתברר על פנינו תמיד לבלתי נחטא. כלומר, שנירא ביראת ענשו ולא יהיה לבבנו בלי מגור אליו כל היום, ועל זה נאמר (דברים

י כ) את יי אלהיך תירא. והראיה, שזהו מצות עשה אחת מחשבון תרי"ג מצות שנצטוונו מה שאמרו בסנהדרין (נו, א), על דרך הוכוח בפרוש ונוקב שם יי וגו' (ויקרא כד טז) ואימא פרושי דכתיב אשר נקבו בשמות (במדבר א, יז). ואזהרותיה מן את יי אלהיך תירא, ירצה לומר על דרך הויכוח, כי אולי נפרש ונקב בהזכרת השם לבד מבלי שיברך, והעון שיהיה בזה לפי שהפסידו היראה, כי מיראת השם שלא יזכר שמו לבטלה, והשיבו שם דלכא למימר הכי דשתי תשובות בדבר חדא דבעינא שם בשם וליכא, כלומר שיברך השם בשם כגון יכה יוסי את יוסי, ועוד אזהרת עשה הוא, וכל אזהרת עשה לאו שמיה אזהרה, כלומר דקרא דאת יי אלהיך תירא מצות עשה היא.

שרש המצוה ביראת השם יתברך נגלה לכל רואי השמש, כי השמירה הגדולה מן החטא היא יראת ענשו.

ודיני המצוה, כלולים [בפשט הכתוב] [בחפשו הכתוב] [הלכות יסודי התורה פ"ב].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן ובכל מין האדם, וזאת אחת מן המצות התמידיות על האדם, שלא יפסק חיובן מעל האדם לעולם, אפילו רגע אחד, ומי שבא דבר עברה לידו חיב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק, שהשם ברוך הוא משגיח בכל מעשה בני אדם, וישיב להם נקם כפי רע המעשה. והעובר על זה ולא שת לבו בכר באותן שעות בטל עשה זה, שזו היא שעת קיום עשה זה בכוון. ואולם כל ימי האדם וכל עתותיו בכלל המצוה לעמד זריז ונזכר עליה.

תלג. מצות תפילה.

לעבד את השם יתברך, שנאמר (דברים י כ) ואתו תעבוד, ונכפלה זאת המצוה כמה פעמים, שנאמר (שמות כג כה) ועבדתם את יי אלהיכם. ובמקום אחר אומר ואתו תעבוד (שם יא יג), ובמקום אחר ולעבדו בכל לבבכם. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ספר המצוות מ"ע ה) אף על פי שמצוה זו היא מהמצוות הכוללות, כלומר, שכוללות כל התורה, כי עבודת האל יכלל כל המצוות יש בזו כמו כן פרט, והוא שיצונו האל להתפלל אליו, וכמו שאמרו בספרי (פיסקא דוהיה אם שמוע) ולעבדו בכל לבבכם, אי זו היא עבודה שבלב, זו תפלה. ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו, מנין לעקר תפלה בתוך המצוות? מהכא את יי אלהיך תירא ואתו תעבד (דברים ו יג).

משרשי המצוה. מה שהקדמתי כמה פעמים, כי הטובות והברכות יחולו על בני אדם כפי פעלתם וטוב לבבם וכשר מחשבותם, ואדון הכל שבראם חפץ בטובתם והדריכם והצליחם במצותיו היקרות שיזכו בהן, והודיעם גם כן ופתח להם פתח באשר ישיגו כל משאלותיהם לטוב, והוא שיבקשו ממנו ברוך הוא, אשר בידו ההסתפקות והיכלת כל חסרונו, כי הוא יענה את השמים לכל אשר יקראוהו באמת. ומלבד ההודאה להם בזאת המדה, צום שישתמשו בה ויבקשו ממנו תמיד כל צרכיהם וכל חפצת לבם, ומלבד השגת חפצי לבנו, יש לנו זכות בדבר בהתעורר רוחנו וקבענו כל מחשבותינו, כי הוא האדון הטוב והמטיב לנו, וכי עיניו פקוחות על כל דרכינו, ובכל עת ובכל רגע ישמע צעקתינו אליו, לא ינום ולא יישן שומר ישראל, והאמיננו במלכותו ויכלתו מבלי שום צד פקפוק, וכי אין לפניו מונע ומעכב בכל אשר יחפץ.

ואמנם אין לנו בתורה בזאת המצוה זמן קבוע לעשותה, מפני כן מספקים רבותינו בענין הרמב"ם זכרונו לברכה כתב בחבורו הגדול (תפלה א, ב) שמצוה היא להתפלל בכל יום. והרמב"ן זכרונו לברכה (בסה"מ מצ"ע ה) תפש עליו ואמר, שהתורה לא צותנו להתפלל בכל יום וגם לא בכל שבוע, ולא תיחד זמן בדבר כלל, ותמיד יאמרו זכרונם לברכה תפלה דרבנן (ברכותא א), והוא כמספק יאמר, שהמצוה היא להתפלל ולזעק לפני האל ברוך הוא בעת הצרה. גם הרמב"ם זכרונו לברכה בעצמו כתב, שאין מנין התפלות ולא מטבע התפלה מן התורה, ואין לתפילה זמן קבוע ביום מן התורה, אבל מכל מקום חיוב התורה הוא להתחנן לאל בכל יום ולהודות לפניו, כי כל הממשלה אליו והיכלת להשלים כל בקשה, עד כאן. ומן הדומה, כי בהיות עקר מצות התורה בכך ולא יותר, תקנו זכרונם לברכה למי שהוא במקום סכנה ואינו יכל לעמד ולכון בתפלה כדי לצאת ידי חובתו במצות התורה, לומר צרכי עמך ישראל מרבין וגוי כמו שבא במסכת ברכות (כט, ב).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ברכות לא, א) שחייב אדם להתפלל שלש פעמים ביום שחרית, ובין הערבים ובלילה פעם אחת, ואלו השלש תפילות כנגד הקרבנות תקנום, שבכל יום היו מקריבים במקדש תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים, ותחילת הערב גם כן תקנו כנגד איברי העולה של בין הערבים, שהיו מתאכלין והולכין כל הלילה. ומפני שזאת התפלה של לילה, היא כנגד ענין מהקרבנות שאינו חובה, שאם נתאכלה מבעוד יום עולת הערבים, לא היתה מתאכלת בלילה. אמרו זכרונם לברכה גם כן (ברכות כז, ב), שתפילת הערב רשות היא, אם יהיה פנאי לאדם וימצא בעצמו נחת להתפלל יתפלל, ואם לאו לא יתפלל ואין עליו אשם בכך, ואף על פי כן נהגו ישראל היום בכל מקום להתפלל תפילת הערב בקבע בכל לילה, ואחר שקבלוה עליהם דרך חובה חייב כל אחד מישראל להתפלל אותה על כל פנים. וכמו כן תקנו זכרונם לברכה בשבתות ובמועדים תפילה רביעית, והיא הנקראת תפלת מוסף, והיא

כנגד הקרבן שהיה נוסף במקדש בזמן שהיה קים, ועוד תקנו תפילה חמישית ביום הכפורים לבד, לרב קדשת היום, ובעבור היותו יום סליחה וכפרה לכל, והיא הנקראת תפילת נעילה, וכל נוסח התפילות עזרא ובית דינו תקנום. ובימי החל תקנו להתפלל שמנה עשרה ברכות הידועות בכל פנות ישראל, מלבד ברכת המינין שתיקן שמואל הקטן בהסכמת רבן גמליאל ובית דינו, כדאיתא במגלה (יז, ב ברכות כח, ב). ומהן שלש מספרות שבח השם, ושלוש הודאה לאחריו, ושתיים עשרה שנכלל בהן שאלת צרך כל איש מישראל, והם זכרונם לברכה, סדרום כסדר שהן סדורות היום בפי כל ישראל; השלש ראשונות בשבח השם יתברך והאמצעיות בבקשת צרכים, ואחרונות בהודאת האל על כל הטובה שעושה עמנו ברוך הוא, ואחר כך לזמן רב, נשכח כוון סידורם, ושמעון הפקולי ידע אותם והסדירם על הסדר המכון, כמו שסגרום עזרא ובית דינו לשאל תחילה דעת, כי הוא ראש ואב לכל הקנינים, שאם אין דעת אין כלום, ואחר כך תשובה וכו'. כמו שהם מסדרות, ובשבתות וימים טובים (ברכות כא, א) כדי שלא להטריח על הצבור ביום שמחתם, תקנו להתפלל בהם שבע ברכות לבד שלש ראשונות, ושלוש אחרונות, וברכה אחת באמצע, שמזכירין בה ענין היום, כל מועד ומועד ושבת כפי ענינו, זולתי ביום טוב של ראש השנה, שיש במוסף שלו תשע ברכות שלש ראשונות, ושלוש אחרונות, ושלוש אחרות שהן, מלכיות זכרונות ושופרות, הכל כמו שמקבל. בפי כל ישראל. גם בפי התינוקות, אין צרך לאריכות בדברים אלו, ואולם יש לך לדעת, כי בתפילת מוסף ראש השנה יש דין מחדש משאר תפילות, ששליח ציבור מוציא בהן הבקי ושאינו בקי, ובשאר הימים אינו מוציא הבקי, כן תמצא הענין אם תזכה ללמד על דרך האמת.

וכן מענין המצוה, מה שהזהירו אותנו בכונת הלב הרבה בתפילה, ויותר בברכה הראשונה, שאמרו זכרונם לברכה (ברכות ל, ב) שמי שלא כיון בה מחזירין אותו. וענין הכונה זו שחיבו בשבילה חזרה, היא לפי הדומה, שיתן האדם אל לבו, שלפני השם הוא מתפלל ואליו הוא קורא, ויפנה מחשבתו מכל שאר מחשבות העולם וייחד אותה על זה, ומה שאמרו (ומבי"ם הל, תפלה פי"ד הי"א) שיש דברים שהם מעכבים את האדם מהתפלל, אף על פי שהגיע זמן תפילה, ומהם טהרת הידים, וכסוי הערוה, וטהרת מקום התפילה, ודברים החופזים אותו. כגון, הצריך לנקביו. ומה שאמרו (שם פי"ה הי"א) שיש דברים שצריך המתפלל להזהר בהן, אבל אין מעכבין התפילה בשבילם, ואלו הן, עמידה, ולכון שיתפלל נכח המקדש, ושיתקן הגוף, כלומר, שיעמד ביראה ופחד, עיניו למטה ולבו לשמים, ומניח ידיו על לבו כעבד העומד לפני רבו, ושיתקן מלבושיו, ולא יעמד לבוש דרך הדיוטות, וישוה הקול לא גבוה יותר מדאי ולא נמוך, ויכרע בברכות הידועות, ואלו הן באבות תחילה וסוף, ובהודאה תחילה וסוף.

וזמני התפילות אלו הן (שם פי"ג הי"א), תפילת השחר מהנץ החמה עד סוף שעה רביעית, ומי שעבר והתפלל אחר כן עד חצות יצא ידי חובת תפילה, אבל לא חובת תפילה בזמנה, ומי שהתפלל בשעת הדחק, כגון, הרוצה

להשכים לדרך אומר תפילת שחרית אחר שיעלה עמוד השחר ויצא ידי חובתו ותפילת המנחה משש שעות ומחצה ביום עד הערב. ותפילת הערב כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר. וצריך כל אדם להזהר שיתפלל קדם שיתעסק במלאכות אחרות, כדי שלא יפשע.

ודין טעה ולא התפלל תפילה אחת. שמתפלל שתיים מן הסמוכה לה, ודין המתפלל שלא יפסיק בשביל כבוד שום אדם, ואפילו מלך ישראל שואל בשלמו, ואפילו נחש כרוך על עקביו לא יפסיק תפילתו, אם יודע ודאי שהוא מן הנחשים שאינם ממיתין. וכן מענין המצוה מה שאמרו (ברכות ח א) שחייב כל אדם לחזור על כל פנים להיות מתפלל עם הצבור, שתפילת הצבור נשמעת יותר מתפילת יחיד. ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכת ברכות בארכה [או"ח סימן צח].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ועמד יום ולילה בלא תפילה כלל בטל עשה זה, כדעת הרמב"ם זכרונו לברכה. ומי שצר לו ולא קרא אל השם להושיעו בטל עשה זה, כדעת הרמב"ן זכרונו לברכה, וענשו גדול מאד, שהוא כמסיר השגחת השם מעליו.

תלד. להדבק בחכמי התורה.

שנצטוינו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה, כדי שנלמד מהם מצותיה הנכבדות, ויורונו הדעות האמתיות בה שהם מקבלים מהם, ועל זה נאמר (דברים י, כ) ובו תדבק, ונכפל הצווי במקום אחר, שנאמר ולדבקה בו. (שם יא, כב) ואמרו זכרונם לברכה (כתובות קיא, ב), וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה, והא כתיב כי יי אלהיך אש אוכלה הוא (דברים ד, כד) ? אלא הדבק לתלמידי חכמים ולתלמידיהם כאלו נדבק בו ברוך הוא, ומזה למדו רבותינו זכרונם לברכה לומר, שכל הנושא בת תלמיד חכם והמשיא בתו לתלמיד חכם ומהנהו מנכסיו כאלו נדבק בשכינה. ועוד דרשו בספרי (פיסקא דללכת בדרכיו), ולדבקה בו למוד דברי אגדה שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם.

שרש המצוה נגלה הוא, כדי שנלמד לדעת דרכי השם יתברך.

ודיני המצוה, כבר כתבתי קצתן [הלכות דעות פ"ו].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים, וגם הנקבות מצוה עליהן גם כן לשמע דברי חכמים, כדי שילמדו לדעת את השם. והעובר על זה ואינו מתחבר עמהם וקובע בלבו אהבתם ומשתדל בטובם ותועלתם בעתים שיש ספק בידו לעשות כן מבטל עשה זה, וענשו גדול מאד, כי הם קיום התורה ויסוד חזק לתשועת הנפשות, שכל הרגיל עמהם, לא במהרה הוא חוטא, והמלך שלמה אמר (משלי יג, כ) הולך את חכמים יחכם. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו (אבות פ"א מ"ד), הוי מתאבק בעפר רגליהם. והרמב"ן זכרונם לברכה כתב (בהשגותיו לספח"מ מצות עשה ז') כי עקר מצוה זו, היא להשבע בשמו ברוך הוא לקים מצוה, והראיה ממה שאמרו בתמורה (ג, ב) מנין שנשבעים לקים המצוה? שנאמר (תהלים קיט קו) נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקך. והשיבו שם ההוא מ ובו תדבק נפקא וכו' כמו שבא שם.

תלה. להשבע בשמו יתברך באמת.

להשבע בשמו ברוך הוא בעת שנצטרך להחזיק ולקיים דבר או להרחיקו, לפי שיש בזה גדלה בחקו יתברך, והגבורה והרוממות, ועל זה נאמר (דברים י כ) ובשמו תשבע, ובבאור אמרו זכרונם לברכה (שבועות לה, ב) אמרה תורה השבע בשמו, ואמרה תורה אל תשבע, כלומר כי כמו שהשבועה שאינה צריכה היא נמנעת והיא מצות לא תעשה, כן השבועה בעת הצורך, היא חובה והיא מצות עשה, ולפיכך, אין נשבעין לעולם בשום דבר מכל הנבראים, ואמרו זכרונם לברכה (סנהדרין סג, א), כל המשתף שם שמים לדבר אחר נעקר מן העולם. ואמנם זה נאמר, במי שמכון להשבע באותו דבר מן הנבראין לבד, אבל הנשבע בשמים או בשמש ובירח לכוונת האדון שעליהם שבראם, זה אינו בכלל האסור כלל, ותמיד נראה שנשבעין כן בכל גבול ישראל.

משרשי המצוה, כי בהיותנו מקימים דברינו בשמו הגדול תתחזק בלבנו האמונה בו והשגחתו עלינו ועל כל דברינו, וזה דבר ברור.

ובדיני מצות השבועות והנדרים. הארכתי בהם הרבה בסדר "וישמע יתרו" (מצוה ל) [יו"ד סימן רלז].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ולא רצה להשבע בשמו לעת הצורך בטל עשה זה, לדעת הרמב"ם זכרונם לברכה, אבל הרמב"ן זכרונם לברכה כתב (מ"ע ז' ובפ"י לדברים ו יג) שאין השבועה בשמו גם בעת הצורך מצות עשה כלל, כי אם רשות גמורה, שאם נרצה נשבע,

ואם לא נרצה להשבע לעולם אין בכך כלום, וגם כי יש במניעה מהשבועה מצוה, וכענין שאמרו במדרש רבי תנחומא (מטות א) אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל לא תהיו סבורים שהתר לכם להשבע בשמי אפילו באמת, אלא אם כן יהיו בך כל המדות האלה את יי אלהיך תירא, ואותו תעבוד, ובו תדבק. ואחר כך ובשמו תשבע. ואם נרצה נוכל לומר שיבוא ובשמו תשבע לתן עשה ולא תעשה לנשבע בשם עבודה זרה, כלומר, בשמו תשבע ולא בשם אלהים אחרים. וענין מה שאמרו זכרונם לברכה (תמורה ג ב), שנשבעים לקיים המצוה כבר כתב הרב זכרוננו לברכה, כי מ ובו תדבק נפקא לך.

פרשת ראה

פרשת ראה יש בה שבע עשרה מצוות עשה, ושלושים ושמונה מצוות לא תעשה.

תלו. לאבד עבודה זרה ומשמשיה.

שנצטוינו לאבד בתי העבודה זרה כלם בכל מיני אבוד, בשברון, ובשריפה, בהריסה, ובכריתה, כל מין במה שראוי לו, כלומר, במה שיהיה יותר משחית וממהר בחרבנו, והכונה שלא נניח רשם לעבודה זרה, ועל זה נאמר (דברים יב ב) אבד תאבדון את כל המקמות וגו', ונאמר גם כן, כי (שם ז ה) אם כה וגו' מזבחתיהם תתצון ואמר עוד (שם יב ג) ונתצתם את מזבחתם וגו' והראיה שזה מצוות עשה מה שאמר בסנהדרין (צ, א) בעבודה זרה מאי מצוות עשה איכא, כלומר לאבדה? תרגמה רב חסדא ונתצתם וגו'. ולשון ספרי (כאן) מנין אתה אומר שאם קצץ אשרה והחליפה אפילו עשר פעמים שחיב אדם לקצצה? תלמוד לומר אבד תאבדון וגו' ונאמר שם עוד ואבדתם את שמם מן המקום ההוא בארץ ישראל אתה מצוה לרדף אחריהם ואי אתה מצוה לרדף אחריהם בחוצה לארץ.

משרשי המצוה. למחות שם עבודה זרה וכל זכרה מן העולם.

ודיניה כלולים בפשט הכתוב.

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן, שמצוה עלינו לאבד שם עבודה זרה אם יש כח בידינו (עי' רמב"ם ע"ז ז א), אבל אין אנו חיבין לרדף אחריה לאבדה, אלא בארץ ישראל בזמן שידינו תקיפה על עובדיה. והעובר על זה ולא אבדה כל זמן שיש ספק בידו בטל עשה זה.

תלז. שלא לאבד דברים שנקרא שמו יתברך עליהם.

שלא נאבד ונמחה הדברים ששם הקדוש ברוך הוא נקרא עליהם, כגון בית המקדש וספרי הקדש ושמותיו היקרים ברוך הוא, ועל כל זה נאמר (דברים יב ד) לא תעשון כן ליי אלהיכם, אחר שקדם המצוה לאבד עבודה זרה ולמחות שמה ולהרס בתיה ומזבחותיה כלם מנע ואמר לא תעשון כן ליי אלהיכם. ובסוף מסכת מכות (כב, א) אמרו זכרונם לברכה מי ששרף עצי הקדש לוקה, ואזהרותיה מואבדתם את שמם לא תעשון כן. וגוי וכמו כן אמרו שם, שהמוחק את השם לוקה, ואזהרותיה מזה הכתוב בעצמו.

שרש המצוה נגלה, כי בגשת בני ישראל אל הקדש באימה ברתת ובזיע מתוך כך, יכניסו בלבם הפחד והיראה גדולה אל השם ברוך הוא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות לה א), ששבעה שמות הם באסור לאו זה, ואלו הם שם של יו"ד ה"א וא"ו ה"א, שיקראו אותו חכמים שם המפרש, וכן השם שנכתב אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד, ואל, ואלוה, ואלהים, ושדי, וצבאות.

ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם) היות שכל אות שנטפל לשם מלפניו מתר למחקו, כגון למ"ד מליי. בי"ת מבאלהים, אבל הנטפל לשם מלאחריו. כגון כ"ף של אלהיך, ומ"ם של אלהיכם, וכיוצא בהם אין נמחקים מפני שהשם מקדשם, והכותב אל מאלהים ו"יה" מ"יהוה" אינו נמחק, מפני שאלו הם שמות בפני עצמן, אבל הכותב "שד" משדיי" ו"צב" מ"צבאות" הרי זה נמחק, ושאר הכנוייין שמשבחין, בהם השם, כגון רחום וחנון גדול גבור ונורא וכיוצא בהן, הרי הן כשאר כתבי הקדש שמתר למחקן לצרך שום דבר, ומה שאמרו זכרונם לברכה (שבת קטז א) שכל כתבי הקדש ופרושיהן בכלל אסור זה הוא מדברי סופרים, שאסור לאבדם ולשרפן, וכל זה שאמרנו (רמב"ם שם ה"א) בשכתבן ישראל, אבל כתבן מין ישראל

שורפין הכל, ומצוה לשרפם, שלא להניח שם למינין ולכל מעשיהם, אבל גוי שכתב השם גונזין אותו. ומה שאמרו (שבועות שם) שכל השמות האמורים באברהם בענין המלאכים שבאו אליו קדש; והאמורין בלוט חל, חוץ אחד אל נא אדני, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך (בראשית יט ט). וכל השמות האמורים בגבעת בנימין (שופטים יט כא) קדש, וכל האמורים במיכה (שם יח לא) מהם חול ומהם קדש אל חל, יה קדש, חוץ מאחד שהוא אל והוא קדש כל ימי היות בית האלהים בשלה. וכל האמורים בנבות (מלכים א כא) קדש, כל שלמה האמור בשיר השירים קדש, והוא כשאר הכנויים, חוץ מאחד האלף לך שלמה (שם ח יב), כל מלכיא האמורין בדניאל חול, חוץ מאחד (ב לו) אנת מלכא מלך מלכיא והרי הוא כשאר הכנויים. ויתר פרטיה, במסכת שבועות.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ומחק אפילו אות אחת משבעה השמות שזכרנו חייב מלקות, ואם סתר אות אחת מן האותיות הנטפלות לאחריהן היו מכין אותן מכת מרדות, וכן הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח, או מן ההיכל, ומשאר העזרה חייב מלקות.

תלח. שיביא כל נדריו ברגל ראשון.

שכל מי שנדר או התנדב שום קרבן למזבח או שום דבר לבדק הבית בתוך השנה, שיביא אותו ברגל שפגע בו ראשון אחר נדרו, שנאמר (דברים יב ה) ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וגו'. ונדריכם זהו נדר, כלומר דאמר הרי עלי קרבן ולעולם חייב באחריותו עד שיקרב אותו ונדבותיכם זו נדבה, כגון, דאמר הרי זו עולה ואם נאבדה אינו חייב באחריותה. ואמרו בספרי (כאן) ובאת שמה והבאתם שמה לקבעם חובה, להביאם ברגל ראשון וכן משמעות הכתוב, מיד שתבוא שמה, דהינו רגל ראשון והבאת הקרבן.

משרשי המצוה. לפי שאין ראוי לו לאדם שיתעצל במה שנדר לעשות מצוה, כידוע בין בני אדם, שהזהירם הרבה במה שיש להם לעשות במצות מלכי ארץ, כל שכן מצות מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, ומכל מקום לא תטריחנו התורה לעלות מיד, פן ימנעו בני אדם מנדרים ונדבות, אבל ברגל שיש להם לעלות שם, יזהירם לשלם נדרם. ולענין לעבר עליהם בבל תאחר אינו אלא עד שלשה רגלים, וכמו שנכתב בעזרת השם בסדר כי תצא במצות קיום מוצא שפתים (מצוה תקעד).

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה בספרי, ובאת שמה והבאתם שמה לא נאמר אלא לקבעם חובה, שיובאו ברגל ראשון שפגע בו ושם אמרו אינו עובר עליו בבל תאחר עד שיעברו עליו שלשה רגלים, אבל מכל מקום מכיון שעבר עליו רגל אחד ולא הביאו עובר בעשה, וכן אמר רבא בגמרא דראש השנה (ו, א) בפרוש. ויתר פרטיה, שם בראש השנה.

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, שאז לנו רשות לעשות נדרים ונדבות, והיה לנו מקום להקריב, אבל בזמן הזה אמרו זכרונם לברכה (עבודה זרה יג, א), שאין מקדישין, וכענין שכתבתי בסדר אם בחקותי (מצוה שג) ואפילו מי שעבר והקדיש אין ספק בידו היום להביאו למקדש, לפי שהבית חרב בעונותינו.

תלט. שלא להקריב קרבן חוץ לעזרה.

שלא להעלות שום דבר מהקרבת חוץ לעזרה, וזה יקרא מעלה בחוץ ועל זה נאמר (דברים יב יג) השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום. פרוש עליה שרפה. ואמרו בספרי (כאן) אין לי אלא עולות, שאר קדשים מנין תלמוד לומר (שם יד) ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך, ועדין אני אומר עולה בעשה, שהכתוב אומר שם תעלה [עולתיך], דמשמע עולה לבד, וכן הוא גם כן בלא תעשה, שהכתוב אומר השמר לך פן תעלה [עולתיך], דמשמע עולה לבד, שאר קדשים לא יהו אלא בעשה, כלומר, שהמקריב קדשים בחוץ, לא יהא עובר אלא בעשה, שאמר הכתוב ושם תעשה וגוי, דמשמע, ושם תעשה ולא בחוץ, ולא הבא מכלל עשה עשה? תלמוד לומר ושם תעלה עולותיך, עולה בכלל היתה, ולמה יצאת? להקיש אליה ולומר לך מה עולה מיחדת שהיא בעשה ולא תעשה, כך כל שהוא בעשה הרי הוא עלא תעשה. כל ענינה, כמו לאו דזביחה בחוץ שכתבתי באחרי מות (מצוה קפז).

תמ. מצוה להקריב כל הקרבנות בבית הבחירה.

שנצטוינו להקריב כל קרבן עבית המקדש ולא בחוצה לארץ, ועל זה נאמר (דברים יב יד) כי אם במקום אשר יבחר יי וגוי שם תעלה עולותיך ושם תעשה כל אשר

אנכי מצור. וכן הוא בספרי (כאן) אין לי אלא עולות, שאר קדשים מנין? תלמוד לומר ושם תעשה כל וגוי ועדין אני אומר עולה בעשה ולא תעשה, פרוש עשה זה שזכרנו, ולאן ממה שנאמר בפרשה השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה, שהזכיר עולותיך בפרוש אבל שאר קדשים לא יהו אלא בעשה? תלמוד לומר שם תעשה וכו'. כמו שבא לשם, וכמו שכתוב לעיל בסדר זה בסמוך (מצוה תלט). וכלל הענין שאפילו בשאר קדשים המקריבין בחוץ עובר בעשה ולא תעשה, וחיבין עליהן כרת.

משרשי המצוה. כי בהיות מקום מיחד בעולם לקרבנות וההתמדה בו לבקש משם את השם יתקדש המקום ונחה עליו רצון האל, ושפע ברכתו שופע עליו תמיד, ויהיו לבבות בני אדם מתפחדים ומתרככים לזכרו, וישוב כל איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיו בראותו אותו, ואם כל המקומות יכשרו להקרבה לא יהיה כן בכלן, ידוע הדבר, וזה נאמר אל הילדים, עד אשר יגדלו בחכמה ויבינו בכל דברי התורה סודות נפלאים.

דיני המצוה. בלאו תל"ט הסמוך כתוב שבסדר אחרי כתבנו קצת מהן. ויתר פרטיה, בסוף מסכת זבחים [הלכות מעשה הקרבנות פי"ז].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן, ארצה לומר, שהעובד על זה אפילו בזמן הזה והקריב קרבן חוץ לבית הבחירה שהוא מבטל עשה זה, ועובר על לאו הבא על זה כמו שכתוב לעיל בסדר זה (מצוה תלט), אבל אין הכונה לומר, שיהיה עליה חיוב להקריב קרבן בבית המקדש עכשו שהוא חרב, זה דבר ברור הוא.

תמא. לפדות קדשים שנפל בהם מום.

שנצטוינו לפדות קדשים שנפל בהם מום ולוקחין בדמיהן בהמה אחרת לקרבן, ואחר הפדיון הם יוצאין לחלין וזובחין ואוכלין אותן הבעלים כחלין גמורים, ועל זה נאמר (דברים יב טו) רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגוי הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל. אחר שהזכירה הפרשה הקרבנות התמימים, וחיבה שלא להקריבם, כי אם במקום אשר יבחר יי, אמר אחרי כן על הקרבנות בעצמם שאם נפל בהם מום שנפדם ונאכלם בכל אות נפשנו, כלומר, שנעשה בהם כל חפצנו כמו בצבי ואיל, שאין גופן קדוש לעולם. וכן בא אלינו הפרוש המקבל, שאינו מדבר זה הפסוק, אלא בפסולי המקדשין שיפדו.

משרשי המצוה. שהיה מחסדי האל עלינו להרשות אותנו להנות מבהמות הקרבן, אחר שנפל בהם מום, ואף על פי שכבר נפרשו להיות קדש וכח שם שמים חל עליהם, צדיק הוא השם וצדקה יעשה עם בריותיו ושבת מלכותו ורוממותו יקל מעליהם, ולא ידקדק עמם לאמר אל תגעו בקדש מאחר שהיה לי אפילו רגע אחד, ועוד הפליא חסדו עמנו וחיבנו בדבר במצות עשה, שאילו הניח הדבר ברשותינו לבד אולי עדין נחוש מדרך חסידות לגע בהן, אבל אחר שיש קיום מצוה בדבר לא ישאר שום חשש בענין, ומטעם זה באר הכתוב באור רחב לאמר, הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל כלומר, שאין קדשת הגוף חלה עליהם לעולם, כלומר, אכלוהו מבלי פקפוק כלל.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (תמורה לב, א) שאם מתה הבהמה קדם שתפדה תקבר, כדין קדשים התמימים שמתים, שהם נקברים, שלא יהנה אדם בהם, שאי אפשר לפדותה אחר מיתה, שהכתוב הצריכה העמדה והערכה, כמו שכתבתי בסדר אם בחקותי (מצוה שנג) ואם ילדה קדם פדיון הולד שהוא תמים מקריבין אותו, אבל אם נתעברה קדם שתפדה, וילדה אחר שנפדית הולד אסור ואינו נפדה, אלא כיצד יעשה? סמוך לפדיון אמו מתפיס ולדה לשם הזבח שהקדיש אמו, לפי שאין יכול להקריבו מכח אמו, מפני שהיא קדשה דחוייה מחמת מומה.

וכל פסולי המקדשין כשיפדו מתר לשחט אותם בשוק הטבחים ולמכר אותם שם ולשקל בליטרא כשאר החלין, חוץ מן הבכור ומן המעשר שאין שוחטין אותם שם, וטעם הדבר, מפני ששאר קדשים חוזרין דמיהם להקדש, שחוזרין וקונים בהם בהמה אחרת לקרבן, ולפיכך שלא למעט בדמיהן מוכרין אותם בכל מקום, אבל הבכור והמעשר שנאכלין במומן ואין צרך לקנות בדמיהן בהמה אחרת לקרבן, אין שוחטין ומוכרין אותן בשוק של טבחים. ובענין המומין הפוסלין בקרבן, כבר דברתי בהן בסדר אמר (מצוה ערה). ויתר פרטי המצוה מבארים במסכת בכורות ובתמורה ובמקומות מחלין וערכין ומעילה [הלכות איסורי מזבח פ"א].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית. אבל עכשיו בזמן הזה אמרו זכרונם לברכה (עבודה זרה יג א), שאין מקדישין, והוא הדין שאין פודין, וכל הענין כמו שכתבתי בסדר אם בחקותי (סימן שכ), קחנו משם. ואף על פי שכתבתי שם, שמי שהקדיש אפילו בזמן הזה, שהקדשו נתפס וצריך תקנה לדבר, כמו שכתוב שם, מכל מקום לענין הפדיה, ודאי יש לנו לכתב שאינה נוהגת בזמן הזה בשום צד, וכענין שכתבתי שם בדין ערכי בהמה (מצוה שנג), משם תראה הענין.

תמב. שלא לאכל מעשר שני של דגן חוץ לירושלים.

שלא לאכל מעשר שני של דגן חוץ לירושלים. ועל זה נאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגןך. והכתוב הבא אחריו יורה עליו, שבמעשר שני הוא מדבר, שנאמר כי אם לפני יי אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך. ואילו שאר מעשרות לענים או ללויים הם. וענין מעשר שני מהו כתבתי למעלה בסדר זה (מצוה תעג), וטעם היותו נאכל בירושלים כתבתי בסדר אם בחקותי במצות מעשר בהמה (מצוה שס).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות יט ב), שאין חיבין מלקות על אכילתו, אלא אם כן יאכלו אותו בלי פדיון אחר שראה פני הבית, וכן אמרו בסוף מכות מאימתי חיבין עליו? משיראה פני הבית (עי' בספה"מ להרמב"ם ל"ית קמא). וכבר הרחבתי דברי בדיני קביעות פרות למעשר בסדר ויקח קרח (מצוה שצה) ושם תראנו אם תחפץ. ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכת מעשר שני [הלכות מעשר שני פי"ג ה"ה].

ונוהג אסור זה, בזכרים ונקבות בזמן שחיוב מעשר שני נוהג, ובסדר שופטים (מצוה תקז), נבאר בעזרת השם הזמן והמקומות שנוהג שם. והעובר על זה ואכל כזית ממנו חוץ לירושלים חיב מלקות.

תמג. שלא לאכל מעשר שני של תירוש חוץ לירושלים.

שלא לאכל מעשר שני של תירוש חוץ לירושלים. שנאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך וגוי.

ותירשך. כל ענין מצות אסור התירוש כענין מצות הדגן, אין צרך להאריך בה הדבור.

תמד. שלא לאכל מעשר שני של יצהר חוץ לירושלים.

שלא לאכל מעשר שני של יצהר (פרוש שמן) חוץ לירושלים, שנאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך וגוי ויצהרך. כל ענין היצהר כענין הדגן והתירוש. ושעור אכילת השמן לחיב עליו הוא בכזית, לפי מה ששמעתי ממורי ישמדו אל, ואף על פי שהוא משקה לאכילה הוא עומד לכל בני אדם, ואם ידענו כי מקצת מן הישמעאלים ישתוהו בטלה דעתם אצל כל בני אדם.

ואל תחשב לומר, שזה הלאו דלא תוכל שיהיה לאו שבכללות שכל ענין וענין הוא לאו בפני עצמו, וכן הוא מפרש במסכת מכות (צ"ל כריתות ד ב), אבל מעשר דגן תירוש ויצהר חיב על כל אחד ואחד, וקא פריך התם (מכות יח, א) וכי לוקין על לאו שבכללות? ומהדר ליה קרא יתירא הוא, מכדי כתיב ואכלת לפני יי אלהיך מעשר דגנך תירשך ויצהרך, לכתב רחמנא לא תוכל

לאכל אותם בשעריך פרשינהו כלהו הכא למה ליי? שמע מינה ליחודי להו לאו לכל חד וחד וזה הכתוב של ואכלת הוא בסוף סדר זה, ומה שהזכיר במקרא זה ובכורות בקרך וצאנך, ואף על פי שהם לכהנים בספרי נדרש כי בא להקיש מעשר לבכור וכו'.

תמה. שלא לאכל בכור תמים חוץ לירושלים.

שלא יאכל הכהן בכור תמים חוץ לירושלים, וכמו כן שלא יאכל זר מן הבכור בשום מקום, כי המצוה בו שיאכלוהו הכהנים משרתי השם, מן הטעם שכתבתי בסדר בא אל פרעה (מצוה יח). ועל כל זה נאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך וגוי. ובכורות בקרך וצאנך. ולשון ספרי (כאן, ועיין מכות יז א) ובכורות זה הבכור, ולא בא הכתוב אלא לזר שאכל בכור, בין לפני זריקת דמים בין לאחר זריקה שעובר בלא תעשה. ואין הכונה שלא ילמד הכתוב זולתי ענין זה (עיי ספה"מ להרמב"ם ל"ית קמד), אבל יאמר שזהו בכלל הלאו הזה. ונמצא שכלולים בו שני הענינים שזכרנו, מניעת הזר מלאכל בכור תמים בשום מקום, ומניעת הכהן כמו כן מלאכל אותו חוץ לירושלים, ושני הענינים תלויים בבכור תמים. ושם בסדר עא אל פרעה כתבתי מצות הבכור באיזה זמן ובאי זה מקום נוהגת, וחלוק הדעות לרבתי ישמרם אל בענין הבכור בזמן הזה. ובטעם היותו נאכל בירושלים אין צרך להאריך, כי הוא מכלל הקדשים, וכמו שבא במשנה בזבחים פרק ה' (מ"ח), הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים וכו'. וכבר העתרתי דברי בכמה מקומות (מצוה שס) בטעם אכילת הקדשים עמקום הקדש ואכל אותם משרתי השם.

מדיני המצוה. מי הוא הזר אצל אכילת הבכור, והמומין הפוסלין בו, וזמן אכילתו הכל מבאר במסכת בכורות ובמקומות אחרים מקדשים קצת מדינין אלו [הלכות בכורות פ"א]. וכהן העובר על זה ואכל כזית מבכור תמים חוץ לירושלים, וכן ישראל בכל מקום חייב מלקות.

תמו. שלא לאכל קדשי הקדשים חוץ לעזרה.

שלא לאכל מבשר חטאת ואשם ואפילו הכהנים חוץ לקלעים. ופרשו בעלי הקבלה, שאסור זה, הוא בכלל (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך וגוי בקרך וצאנך, שכן אמרו זכרונם לברכה (מכות יז, א) לא בא הכתוב אלא לאוכל חטאת ואשם חוץ לקלעים, שהוא עובר בלא תעשה, וכמו כן אוכל קדשים קלים חוץ לחומה בכלל אסור זה, כמו שבא בגמרא מכות (שם), שאמרו שם, שכל האוכל דבר חוץ למקום אכילתו לא תוכל לאכל בשעריך קרינא בה, ואמרם זכרונם לברכה ולא בא הכתוב אלא לזה הכונה לומר, שגם זה בכלל.

משרשי המצוה. לאכל כל קרבן במקום מיחד, כדי שיכונו לבם אוכליו על הכפרה שנאכלין בשבילה, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (פסחים נט, ב) כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, ואילו יאכלום במקומות אחרים יסיחו כונתם מן הענין, ידוע דבר זה וברור.

דיני המצוה. בזבחים [הלכות מעשה הקרבנות פ"א].

ונוהג אסור זה בכל מקום, ובכל זמן שאפילו המקדיש היום חטאת ואשם ועברו ואכלו מהם אפילו הכהנים כזית חיבין מלקות מזה הלאו, מלבד האסור שהוא בנהנה מן ההקדש (עי' קידושין נו ב).

תמוז. שלא לאכל בשר העולה.

שלא לאכל שום דבר מבשר העולה, שנאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך וגוי נדריך אשר תדר. ופרוש הכתוב כאילו יאמר לא תוכל לאכל כל נדריך אשר תדר. ואמרו רבותינו בעלי הקבלה (מכות יז, א) נדריך זו עולה, ולא בא הכתוב אלא ללמדך לאוכל עולה, בין לפני זריקת דמים בין

לאחר זריקת דמים, בין לפני מן הקלעים בין חוץ לקלעים שהוא עובר בלא תעשה. גם אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם ספר המצוות ל"ת קמו) שזה הלאו, הוא אזהרה לכל מועל בקדשים. כבר כתבתי בסדר ויקחו לי תרומה (מצוה צה), מה שידעתי על צד הפשט בענין הקרבן, והתועלת היוצא [ת] לנו בשרפנו בעלי החיים בבית הגדול, והאזהרה בהם שלא נאכל מהם אלא שישרף הכל נמשך אחר אותו הטעם, קשר אחד הוא. ונתיחדה האזהרה בעולה כי היא מצותה להיותה כליל, ובכלל האזהרה כל מועל בקדשים כמו שכתבתי.

דיני המצוה. במסכת מעילה ובמקומות מסדר קדשים (שם).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאפילו המקדיש בהמתו היום לעולה אסור לו לאכל ממנה כלום. והעובר על זה ואכל מבשר בהמת עולה, וכן כל האוכל גם כן משאר קדשים מעל, וחיב מלקות במזיד כשיש עדים והתראה, כמו שידוע בכל מקום, ואם הוא שוגג יקריב קרבן מעילה ויחזיר מה שנהנה בתוספת חמש, כמו שמבאר במסכת מעילה. ובפרק תשיעי מסנהדרין (פג, א) אמרו זכרונם לברכה הזיד במעילה, רבי אומר במיתה, וחכמים אומרים באזהרה. ויש לדון גם כן שאסור זה וכל כיוצא בו אינו נוהג אלא בזמן הבית.

תמח. שלא לאכל קדשים קלים קדם זריקת דמים.

שלא לאכל שום דבר מבשר קדשים קלים קדם זריקת דמים, וקדשים קלים הן כמו תודה ושלמים וכיוצא בהן מאותן השנויים במסכת זבחים פרק חמישי (מח), ועל זה נאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל בשעריך וגוי ונדבותיך, שפרושו כאילו אמר לא תוכל לאכל נדבותיך. ואמרו בעלי הקבלה זכרונם לברכה (מכות יז, א) לא בא הכתוב אלא לאוכל תודה ושלמים לפני זריקת דמים, שהוא עובר בלא תעשה.

משרשי המצוה. לתת אל לענו שראוי לנו להקדים לעולם תועלת נפשותנו לתועלת גופנו בכל דבר בעולם, על כן אין ראוי שיהנה הגוף באכלה טרם זריקת דמים שבאין לכפרה על הנפש.

דיני המצוה. גם כן מבארים במעילה ובמקומות מקדשים [שם].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאפילו המקדיש בהמתו היום לקדשים קלים, ועבר ואכל ממנה אחר כן כזית חיב מלקות.

תמט. שלא יאכל כהן בכורים קדם הנחתם בעזרה.

שנמנענו (ע"י רמב"ם ספה"מ ל"ית קמט) מלאכל בכורים, ועל זה נאמר (דברים יב יז) לא תוכל לאכל וגוי ותרומת ידך, ופרשו בעלי הקבלה (מכות יז, א). ותרומת ידך אלו הבכורים, ונתבאר בסוף מסכת מכות (שם חט א), שאין חיבים עליהן אלא קדם שינחו בעזרה, אבל משהנחו בעזרה אדם פטור עליהם. ולשון ספרי. לא בא הכתוב אלא לאוכל בכורים שלא קרא עליהן שהוא עובר בלא תעשה. ופרוש הענין מפני שלא קרא עליהן מפני שלא הנחו בעזרה, אבל אם הנחו שם, אף על פי שלא קרא עליהן אין בהן חיוב מלקות, וכמו כן (שם) יש בהן לענין חיוב המלקות התנאי שהוא במעשר שני, שאין חיבין על אכילתן עד שיראו פני הבית תחלה, ואחר כך שיאכל מהם קדם הנחה בעזרה, בענין זה יש בהן חיוב מלקות לכהן האוכל מהם, וישראל חיב בהם מיתה בידי שמים כל זמן שיאכל מהם, ואפילו אחר שקרא עליהם הקריאה הידועה, והיא המפרשת בסדר והיה כי תבא. וכן אמרו זכרונם לברכה (בכורים פ"ב מ"א) התרומה והבכורים חיבים עליהן חמש בשוגג, ומיתה במזיד, וזהו כדין התרומה בשוה, שאחר שקראן הכתוב לבכורים בשם תרומה נתחיבו בדיני התרומה.

והבן בני זה החלוק שיש בהן בין ישראל לכהן, וזכור אותו, שהכהן כשיאכל בכורים משיראו פני הבית קדם הנחה בעזרה לוקה, ואזהרותיה מלא תוכל וגוי, ואל תתמה לומר איך יתחייב מלקות הכהן עליהם, אחר שהוא בעצמו יאכלם אחר הנחה בעזרה? שהרי כמו כן עשוה, הדין במעשר שני שיתחייב הישראל עליו מלקות באכלו אותו חוץ לירושלים, ואף על פי שהוא בעצמו אוכל אותו במקום הראוי לו. וישראל שיאכל בכורים כל זמן שיאכלם חיב מיתה בידי שמים, ואזהרותיה מוכל זר לא יאכל קדש, וכמו שכתבתי בסדר אמר אל הכהנים במצות שלא יאכל שום זר תרומה (מצוה רפ).

משרשי ענין הבאת הבכורים לבית המקדש שיאכלום משרתי השם כתבתי בדבר מה שידעתי בפרשת כסף תלוה סדר משפטים (מצוה צא), וטעם מצוה זו, שלא יאכלום הכהנים קדם שיניחו אותם בעזרה, ושלא יאכל מהם ישראל בשום ענין, נמשך אחר אותו השרש הכתוב שם,

ימצאהו מבאר ונגלה, כל שיש בו דעה לדעת טוב ורע, ולהג הרבה במה שאינו צריך יגיעת בשר.

דיני המצוה. מבארים במסכת מכות.

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות, ודוקא בזמן הבית (רמב"ם בכורים פ"ב ה"א), כי אז החובה עלינו בהבאת הבכורים. והחיוב מן התורה דוקא בפרות ידועים ובמקומות ידועים, וכמו שכתבתי שם בכסף תלוה, ואף על פי שאמרנו שם, שחיוב מצות הבאת הבכורים, הוא על הזכרים לבד, ולא על הנקבות באסור אכילתן בכל מקום, שוה אשה לאיש, וכענין שאמרו זכרונם לברכה בגמרא (בי"ק טו א) דרך כלל בפסוק איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם (במדבר ה ו) השוה הכתוב אשה לאיש לכל ענשין שבתורה. וכהן העובר על זה ואכל מבכורים כזית כענין שאמרנו עבר על לאו וחיב מלקות, וכן ישראל שיאכל מהן כזית בשום צד, כלומר בין קדם שהנחו בעזרה או לאחר מכן.

תנ. שלא לעזב הלוי, מלתן לו מתנותיו.

שהזהרנו שלא לעזב הלוי ולא נתרשל מהשלים להם חקם. כלומר, שלא נשהה להם מעשרותם, וכל שכן ברגלים שאנו מזהרין עליהן ביותר כדי לשמחן במועד, ועל זה נאמר (דברים יב יט) השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימך על אדמתך.

משרשי המצוה. לפי שהאל ברוך הוא חפץ בטוב עמו ישראל אשר בחר לו לעם ורצה לזכותם ולעשותם סגלה בעולמו, עם חכם ונבון, למען יכירום כל רואיהם כי הם זרע ברוך ה', אנשי אמת אנשי שם, ובהיות רצונו יתברך ברוך הוא בזה הביא עצות מרחוק לסבב דרכים להיות עסקם בחכמה, ותמיד כל היום יהיו עליה שוקדים, והנהיג וסדר אותם במנהגים נכונים ונעימים ובנימוסים יקרים וחזקים, למען ילמדו לדעת את השם מקטנם ועד גדולם, ויעמד זרעם ושמים קים לעולם. ומן החקים המחזיקים והמעמידים החכמה בתוכם, היה להיות שבט אחד כלו בהם מבלי חלק ונחלה בקרקעות, ושלא יצא השדה לחרש ולזרע ולחפר בורות להשקות, וכל זה להיות סבה אליו להוציא עתותיו על כל פנים ללמד חכמות ולהבין דרכי האל הישרות, והמה יורו משפטיו לאחיהם בכל מדינה ומדינה ובכל העירות, ועל כן בהיות השבט הזה נבחר הוא וזרעו לעולם אל עסק החכמה והתבונה, וכל ישדאל צריכין לבקש תורה מפיהם ולהסכים דעתם וללכת אחר עצתם ככל אשר יורו אותם, היה מרצונו שיספקו להם אחיהם כל מחיתם, פן תתבלע חכמתם בחסרון חקם. ומן

היסוד הזה, באה על כל ישראל האזהרה כפולה בזה הכתוב בהשמר ופן לבלתי עזבם ולבלתי התרשל כלל בכל ענינם. והזכיר להם באזהרה האדמה, שאמר כל ימיך על אדמתך. לומר, הזהרו מאד בהם כי לכם נחלת האדמה, והשם שהוא מצמיח זרועיה הוא נחלתו, כלומר, ואל תחשבו להתגאות כנגדו בשביל נחלתכם באדמה, כי הוא הגביר. או נאמר שהזכרת האדמה הוא לומר כי צריך הוא אליך על כל פנים, שאתה בעל הנחלה, והכל צריכין אליה, שכל מי שאין לו קרקע אפילו יש לו כמה כספים צריך הוא רחמים, כי הכל מן הקרקע, ואין כל דבר קים לו לאדם שיהא לבו סמוך עליו כמוהו. ובעלי הקרקעות הם המגדלים עגלי מרבק וברבורים אבוסים, להם תרנגולות פטומות ויוני שובך וגדיים וטלאים, וכדרך מלכי ארץ ושריה יביאו להם עובדי האדמה מכל אלה בחגים, הזהרו בני ישראל לעשות כמו כן ללויים, ועל זה נכפלו כמה אזהרות בכתוב בכמה מקומות באמרו (שם יד כז) והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו. וענין אמרו אשר בשעריך אין הכונה שיחזרו על הפתחים חלילה, רק לומר, שאין לו נחלת קרקעות כמו לישראל.

דיני המצוה. מבארים בכתוב.

ונוהגת מצוה זו, בזמן שישראל שרויין על אדמתן. והעובר על זה ועוזב את הלוי מלשמחו ומשהא ממנו מעשרותיו ברגלים עבר על לאו זה, אבל אין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה. ובמצוה הזאת, יש ללמד לכל מבין לסעד ולהיטיב אל כל המשתדלים תמיד בחכמת התורה, כי הם המעמידים דת האמת ומחזקים האמונה, מרבים שלום בעולם, ואוהבים הבריות, ושמחים בישוב המדינה, בצדק יחזו פנימו, כל הצריך חנינה, שאין להם פנאי לשוטט בחוצות אחר מחיתם הנה והנה, על כן המרחמם ומבקש תועלתם ירחם מן השמים, וחלק כחלק יאכל עמהם לעולם הבא.

תנא. מצות שחיטה.

שכל מי שירצה לאכל בשר (בהמה חיה או עוף) שישחט אותם תחלה כראוי, ולא יהיה לו התר אלא בזביחה, ועל זה נאמר (דברים יב כא) וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתך וגו'. ולשון ספרי (כאן) מה מקדשים בשחיטה, אף חלין בשחיטה. כאשר צויתך מלמד שנצטוה משה רבנו על הושט ועל הגרגרת, ועל רב אחד בעוף, ועל רב שנים בבהמה, פרוש, לא שיהיה כן במשמע הכתוב, אלא שהצווי הזה באה הקבלה עליו שהיה כן שנצטוה בכל ענין השחיטה, כמו שידוע לנו בסכין. ושעור מקום השחיטה בושט ובקנה ושאר הענינים.

ואף על פי (חולין כז ב) שלא הזכיר הכתוב רק בקר וצאן, ידענו שהחיה בכלל בהמה, שהכתוב הקישן דכתיב בפסולי המקדשים (שם כ ב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. והעוף גם כן צריך שחיטה (שם כז, א) דאתקש לבהמה, דכתיב (ויקרא יא מו) זאת תורת הבהמה והעוף. אלא שחכמים דקדקו והקבלה שמסיעתם, דמכיון שהטילו הכתוב לעוף בין בהמה שצריכה שחיטה לדגים שאין בהם שחיטה דכתיב זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים. שבשחיטת סימן אחד די לך. ומהיכן למדו לומר שאין שחיטה בדגים? דכתיב בהו (במדבר יא כב) אם את כל דגי הים יאסף להם. באסיפה בעלמא, בין שהם נאספין חיים או אפילו מתים, וכן כל מין חגב אין לו שחיטה (כריתות כא ב), שבהן כתוב גם כן לשון אסיפה כמו בדגים, דכתיב אסף החסיל. (ישעיה לג, ד) ועוד דבתר דגים אדכרינהו קרא בסוף סדר ביום השמיני, שנאמר זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים, אלו דגים, ולכל נפש השורצת על הארץ, אלו חגבים, ועוד דקשקשין אית להו בגופן כדגים.

כבר כתבתי בסוף סדר צו באסור דם (מצוה קמח), ובראש אחרי מות מצוה דכסוי הדם (מצוה קפז), בענין ההרחקה שהרחיקה ממנו התורה דם כל בשר מה שידעתי. ואומר גם כן על צד הפשט, כי מצות השחיטה היא מאותו הטעם, לפי שידוע כי מן הצואר יצא דם הגוף יותר מבשאר מקומות הגוף, ולכן נצטוינו לשחטו משם טרם שנאכלהו, כי משם יצא כל דמו, ולא נאכל הנפש עם הבשר. ועוד נאמר בטעם השחיטה מן הצואר ובסכין בדוק, כדי שלא נצער בעלי החיים יותר מדאי, כי התורה התירן לאדם למעלתו לזון מהם ולכל צרכיו ולא לצערן חנם. וכבר דברו חכמים הרבה באסור צער בעלי חיים בבבא מציעא (לב, א) ושבת (קכח, ב) אם הוא באסור דאוריתא, והעלו לפי הדומה שאסור דאוריתא הוא (עיי' רמב"ם הל' רוצח פ"יג הי"ג).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין ט, ב) שחמשה דברים הם שמפסידין השחיטה אם ארע אחד מהן בשחיטה, ואלו הן שהיה, דרסה, חלדה, הגרמה ועקור. ענין השהיה הוא כגון אחר שהתחיל לשחט הושט וקדם שנשחט רבו פסק מלשחט, אם שהה בהפסקה זו כשעור שחיטה אחרת שחיטתו פסולה. פרוש כדי שחיטת העור והסימנים של בהמה אחרת כמותה, וכדי שחיטת בהמה דקה לעוף. ויש מחמירין, שאין השעור אלא כדי שחיטת רב הסימנים בבהמה ורב אחד בעוף, אבל השוחט בסכין רעה (דהינו קהה) אפילו הוליד והביא כל היום כלו שחיטתו כשרה, זולתי אם הוליד והביא אותו אחר ששחט בבהמה רב סימן אחד לבד, שאם באותו המעוט הנשאר ממנו הוליד והביא סכין רעה כשעור שהיה שחיטתו פסולה.

וענין הדרסה (רמב"ם שחיטה פ"ג ה"יא) הוא מי שדרס הסכין בעת השחיטה כמו שחותכין הצנון, כלומד, שלא הוליך והביא הסכין בענין זה שחיטתו פסולה.

וענין חלדה הוא, שקבלנו, שבשעה ששוחטין, צריך לעמד הסכין מגלה, ומפני כן אמרו זכרונם לברכה (שם ל, ב) שאם הטמין הסכין תחת סימן האחד ושחט השני (שם ה' ט י), או אפילו טמן אותו תחת העור ושחט הסימנין, או אפילו תחת הצמר המסבך, או אפילו תחת מטלית דבוקה הרבה בצואר השחיטה פסולה. אבל אם אינה דבוקה הרבה אינה נפסלת בכך.

וענין הגרמה הוא שקבלנו, שאף על פי שהשחיטה הוא מן הצואר גבולים ידועים הם בצואר, שהשחיטה כשרה בהן, ולא למטה מאותו גבול ולא למעלה. וגבול מקום השחיטה בקנה, הוא משפוי כובע ולמטה (שם יט, א) עד ראש הכנפים הקטנים של ראה, לא עד עקרון של כנפים שמחברים בראה, אלא עד ראשן. ושעור זה, הוא, כל מקום מן הצואר שהבהמה פושטת אותו בשעה שהיא רועה כדרכה בלא אנס, ובושט (שם מד א) מניח למעלה כדי תפיסת יד, ולמטה, שעורו עד המקום שהושט משעיר, כלומר, שעומד שם פרצות פרצות כדמות הכרס, ופרוש תפיסת יד, יש אומרים (ע"י רש"י ותוס' שם) שהוא כדי שלש אצבעות, ויש אומרים כדי שיתפס בשתי אצבעות משני צדי הצואר, וזהו שעור רחב אצבע. ושעור זה הוא בבהמה וחיה, אבל בעוף הכל לפי גדלו וקטנו. ואמרו בגמרא (שם יט א), שמי שהתחיל לשחט במקום שחיטה בקנה, ושחט שליש ואחר כך הוציא הסכין ממקום השחיטה, דהינו למעלה משפוי כובע, וחתך בו שליש, ואחר כך חזר הסכין במקום השחיטה ושחט בו שליש שזו השחיטה, פסולה, דלעולם בעינן כדין זה של הגרמה, שיהא רב מיתת הבהמה בשחיטה, ובשעת יציאת החיות ממנה דהינו שליש אמצעי, שיהיה אז רבו בשחיטה, כל שהיא כן כשרה, בענין אחר פסולה. וענין זה של הגרמה, אינו נמצא כי אם בקנה ולמעלה סמוך לשפוי כובע, דאילו למטה סמוך לכנפי ראה נקובתה שם במשהו ולא שידך בה דין הגרים שליש כלל. וכן בושט בין למעלה בין למטה נקובתו במשהו ולא שידך ביה דין הגרים שליש כלל.

כל (רמב"ם שחיטה פ"ד ה"א) מי שאינו בקי בארבעה דברים אלה שהן פוסלין השחיטה אינו רשאי לשחט, ואם שחט אסור לאכל משחיטתו, ואפילו אם אחר ששחט שאלו אותו אם נזהר בהן ואמר הן הן, אין ממש בדבריו, דמכיון שלא ידע אותן מתחלה, שמא פשע בהן ואינו זכור כלל.

ומלבד ארבעה דברים אלו שזכרנו שצריך כל שוחט לדעת חיבונו חכמים עוד לדעת דבר חמישי, ואף על פי שאינו מהלכות שחיטה, מפני שענין זה תמיד יבוא בשעת שחיטה והבהמה נעשית נבילה בדבר, ואם לא

ידע אותו השוחט יאכיל נבילות לכל, ולפיכך אמרו גם כן בזה, כל טבח שאינו יודע אותו אסור לאכל משחיטתו, והוא האסור הנקרא עקור, וענינו הוא שנעקרו הקנה והושט שניהם או אחד מהם ממקום חבורן שהן מחברין בלחי ובבשר שעליו ונעקרו משם לגמרי, או אפילו לא נעקרו לגמרי אלא שנדלדלו רבם הרי זו אסורה. והוא דאיפרוק אפרוקי (חולין מד, א), כלומר, כשאנו אוסרין אותה כשנדלדלו רבן, כלומר, שיהיה הדלדול כאן וכאן, דכל שהוא כענין זה אפילו מה שמחבר מהן אינו חבור יפה, והרי הן נחשבים כעקורים לגמרי, אבל אם נדלדל הסימן בצד אחד, כלומר, שנפסק ונעקר מן הלחי במקום אחד לבד, אפילו נעקר ממנו רבו, כיון שהעקור אינו אלא במקום אחד, אף על פי שהוא ברב הסימן ולא נשאר ממנו אלא המעוט מחבר חבור קים אותו מעוט מציל, וכשרה, וכל שכן שנכשיר אותו היכן שהסימן כלו מחבר אל הבשר שבלחי, ואף על פי שנגמם הלחי ונטל לגמרי ממקום חבורו בראש חבור הבשר עם הסימן מציל, נמצא, שהעקור אוסר, הוא כשנעקרו הסימנים בהרבה מקומות הנה והנה ברבן, אבל בכל ענין, במקום אחד אין אסור העקור אוסר. ועקור זה שאמרנו, אינו עושה הבהמה טרפה, אבל כך למדנו מפי השמועה, שסימנין עקורים אינם בני שחיטה, כלומר שמצות השחיטה לא היתה בסימנין שהן עקורים ולפיכך, השוחט בסימנין עקורים הרי הוא כאלו לא שחט וכאלו שמתה הבהמה מאליה שהיא נבלה. ועוף אף על פי שהכשרו בסימן אחד כמו שאמרנו, כל זמן שנעקר האחד קדם ששחט האחר אין השחיטה מתירה אותו ואסור, כך למדנו מפי השמועה. אלו חמשה הלכות שזכרתי, שהן שהיה, דרסה, חלדה, הגרמה ועקור, צריך כל אחד מישראל לידע אותם להיות בקי בהן קדם שישחט, וכל שאינו בקי בהם ושחט אסור לאכל משחיטתו, ואפילו נשאל אחרי כן ואמר ברי לי ששחטתי כראוי אין שומעין לו כלל.

וגם כן צריך לדעת (רמב"ם שחיטה פ"א הכ"ג) כל הרוצה לשחט, ענין בדיקת הסכין שהצריכו חכמים לבדק אותו עם הצפרן ועם הבשר ובשלש רוחותיה של סכין, ואם נרגיש בו פגימה אפילו כל שהיא השחיטה אסורה. ומתיר לשחט בכל דבר שחותך יפה ואין בו פגימה כלל, ואם נמצאת הסכין פגומה אחר השחיטה, נאמר שבעור נפגמה, והסימנין נשחטו בסכין פגום, וזה נאמר היכא שלא נשברו עצמות באותו סכין אחר שחיטה, כלומר, שלא נגע הסכין בדבר שאפשר לו שיפגם בו, אבל אם ידענו בודאי שנגע בסכין אחר שחיטה בדבר שאפשר לו להפגם בו תלינן פגימתו באותו דבר, וכל זמן שישתפק לנו אם נגע בדבר הפוגם אותו אם לאו תלינן בעור, זהו הנראה יפה בפלוגתא דרב הונא ורב חסדא בענין זה בריש פרק קמא דחלין (שם י, א). ודין מה שאמרנו זכרונם לברכה (ג, ב) שכל המצוי אצל שחיטה מחזיקין אותו שהוא ממחה, ואפילו הוא בפנינו אין אנו צריכין לבדקו, דסמכינן אחזקתיה. ומן המפרשים שאמרו, שאם ישנו לפנינו בודקין אותו. ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכת חלין בשני פרקים ראשונים [י"ד מסי' א' עד כח].

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאף הנקבות מזהרות שלא לאכל מבהמה חיה ועוף אלא אחר שחיטה הראויה, ורשות יש להן לשחט ושחיטתן כשרה לכל אדם, אם יודעות הלכות שחיטה ובקיאיות בהן. ואפילו שחיטת הקטנים, אמרו חכמים (ריש חולין) שכשרה כל זמן שאדם גדול ובקי בהלכות שחיטה רואה אותן שוחטין כראוי, אבל הזהירונו חכמים (שם יב, א) שלא נמסר להם לשחט לכתחלה, לפי שהם מועדים לקלקל מפני מעוט דעתם, וימצא הפסד בדבר.

והעובר על זה ולא נזהר מלאכל בשר בהמה חיה או עוף שארע בהן אחד מן החמשה פסולין שזכרנו, או שנשחטה גם כן בסכין שאינו בדוק בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו דלא תאכלו כל נבלה, ולוקה באכילת כזית מהן, כמו שנכתב בסדר זה בעזרת השם (מצוה תעב). וכן אמרו זכרונם לברכה בפרק שני דחלין (לב, א) כל שנפסלה בשחיטתה נבלה. כלומר כל זמן שנפסלה הבהמה במקום שחיטתה, דהינו הסימנין, כגון שארע בהן אחד מן החמשה פסולין שזכרנו, או ששחטן בסכין שאינו בדוק הרי זו נקראת נבלה. וכל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גורם לה להפסל הרי זו טריפה, כלומר, אם לא ארע שום פסול בענין השחיטה, בבדיקת הסכין, ובסימנין, אלא שדבר אחר גורם לה להפסל, כגון שנטרפה באחד משמנה עשרה טרפיות הידועים שזכרתי למעלה (מצוה עג) הרי זו נקראת טרפה, כלומר, ולוקין על זו משום טרפה. ואף על פי שבשניהם מלקות אכא. נפקא לן מניה לענין התראה. וזה ששינונו כל שנפסלה בשחיטתה נבלה, אין הענין שעקר הנבלה הנזכרת בכתוב תהיה המתנבלת בשחיטתה, דודאי נבלה סתם תקרא בהמה שמתה מאליה מחמת חלי או באיזה ענין שתמות אבל בעל המשנה בא ללמד, שכל שלא נשחטה כראוי כמתה מאליה היא חשובה.

תנב. שלא לאכל אבר מן החי.

שנמנענו שלא לאכל אבר מן החי, כלומר אבר שנחתך מבעל חיים בעודנו חי, ועל זה נאמר (דברים יב כג) ולא תאכל הנפש עם הבשר, וכן אמרו ולא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי ואמרינן במסכת חלין (קב, ב) אכל אבר מן החי ובשר מן החי לוקה שתיים, לפי שיש על זה שני לאוין, האחד זה שזכרנו, והשני (שמות כב ט) ובשר בשדה טרפה [לא תאכלו] שהוא לא תעשה באוכל בשר מן החי, כמו שכתבתי במצות שלא לאכל הטרפה (מצוה עג). ונכפלה האזהרה באבר מן החי במקום אחר בפרשת נח, שנאמר (ט ד) אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו.

משרשי המצוה. כדי שלא נלמד נפשנו במדת האכזריות, שהיא מדה מגנה ביותר, ובאמת שאין אכזריות בעולם גדול [ה] ממי שיחתך אבר או בשר מבעל חיים בעודנו חי לפניו ויאכלנו. וכבר כתבתי כמה פעמים התועלת הגדול [ה] לנו בקנותינו המדות הטובות ונתרחק מן הרעות כי הטוב ידבק בטוב. והאל הטוב חפץ להטיב, ולכן יצוה עמו לבחר בטוב, זהו דרכי ברב המצות על צד הפשט.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם קא, ב) שאסור אבר מן החי נוהג בבהמה חיה ועוף בטהורים, אבל לא בטמאים. ומה שאמרו (רמב"ם מאכלות אסורות ה, ב ג) שאחד אבר שיש בו בשר וגדים ועצמות, כגון היד והרגל, ואחד אבר שאין בו עצם, כגון הלשון והבצים והטחול והכליות והלב, וכיוצא בהן באסור זה אלא שהאבר שאין בו עצם, בין שנחתך כלו, בין שנחתך מקצתו הרי זה אסור משום אבר מן החי, עד שיפרוש כבריתו, בשר וגידים ועצמות, אבל אם פרש מן החי הבשר בלבד חייב משום טרפה, כמו שבארנו, ולא משום אבר מן החי. האוכל מאבר מן החי כזית לוקה עליו, ואפילו אכל אבר שלם אם יש בו כזית חייב, פחות מכ) ית פטור. חתך מן האבר כבריתו בשר וגידים ועצמות כזית ואכלו לוקה, אף על פי שאין בו בשר אלא כל שהוא, אבל אם הפריד האבר אחר שתלשו מן החי, והפריש הבשר מן הגידין ומן העצמות אינו לוקה, עד שיאכל כזית מן הבשר לבדו, ואין העצמות והגידין מצטרפין בו לכזית, מאחר ששנה ברייתו.

חלקו לאבר זה ואכלו מעט מעט אם יש במה שאכל כזית בשר חייב, ואם לאו פטור (רמב"ם שם ה"ד). לקח כזית מן האבר כבריתו בשר גידין ועצמות ואכלו אף על פי שנחלק בפיו קדם שבלעו חייב, לפי שכן דרך אכילה. תלש אבר מן החי ונטרפה בנטילתו ואכלו חייב שתיים, משום אבר מן החי, ומשום טרפה, שהרי שני האסורין באין כאחד, וכן התולש חלב מן החי ואכלו לוקה שתיים, משום אבר מן החי, ומשום חלב. תלש חלב מן הטרפה ואכלו לוקה שלש. בשר המדלדל בבהמה ואבר המדלדל בה אם אינו יכול לחזר ולחיות, אף על פי שלא פרש אלא שנשחטה אסור, ואין לוקין עליו, ואם מתה הבהמה רואין אותו כאלו נפל מחיים, לפיכך לוקין עליו משום אבר מן החי, אבל היכול לחזר ולחיות, אם נשחטה הבהמה הרי זה מתר. אם נשמט אבר מן החי, או מעכו, או דכו, כגון: הביצים שמעך אותן או נתקן הרי זה אינו אסור מן התורה, שהרי יש בו מקצת חיים, ולפיכך אין מסריח, ואף על פי כן, אסור לאכלו ממנהג שנהגו ישראל מקדם, שהרי הוא דומה לאבר מן החי. עצם שנשבר, אם היה הבשר חופה רב עביו של עצם הנשבר ורב הקף השבר הרי זה מתר, ואם יצא העצם לחוץ הרי האבר אסור, וכשישחט הבהמה או העוף יחתך האבר וממקום השבר מעט וישליכנו, והשאר מתר. נשבר העצם והיה הבשר חופה את דבו אם היה אותו הבשר מרסס שנתאכל כבשר שהרופא גורדו, או שהיה הבשר שעליו נקבים נקבים, או שנסדק הבשר, או שנגרד

כמין טבעת, או שנגרד הבשר מלמעלה עד שלא נשאר על הבשר אלא כקליפה, או שנתאכל הבשר למטה מכל העצם שנשבר, עד שנמצא הבשר החופה, אינו נוגע בעצם, בכל אלו מורין לאסור, עד שיתרפא הבשר, ואם אכל מכל אלו מכין אותו מכת מרדות. המושיט ידו למעי הבהמה וחתך מן הטחול ומן הכליות וכיוצא בהן והניח החתיכות תוך מעיה ואחר כך שחטה, הרי אותן החתיכות אסורות משום אבר מן החי ואף על פי שהוא בתוך מעיה. אבל אם חתך מן העבר שבמעיה ולא הוציאו, ואחר כך שחטה הרי חתיכות העבר מתרות, הואיל ולא יצא.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ואכל אבר מן החי או כזית ממנו, כענין שזכרנו חייב מלקות. וזאת אחת מן השבע מצות שהן על כל בני העולם בכלל, אבל מכל מקום חלוק יש בפרטי המצוה בין ישראל לשאר האמות, והכל כמו שכתבתי בסדר וישמע יתרו (מצוה כו). ומן הדומה, שהחייב לשאר האמות באבר מן החי בין בטהורים בין בטמאים, וכן הורה זקן (עיי' רמב"ם הל' מלכים ט יג).

תנג. להביא קדשים בבית הבחירה.

להביא אל בית הבחירה ולהקריב שם מה שנחייב נפשינו בחטאת ואשם ועולה ושלמים, ואף על פי שהבהמות ההן בחוצה לארץ חובה עלינו להביאם אל המקום הנבחר, ועל זה נאמר (דברים יב כו)

רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת, ואף על פי שבאתנו מצוה להקריב כל קרבן בבית הבחירה, כמו שכתבתי בסדר זה (מצוה תמ), אף על פי כן באה לנו מצוה מיחדת על קרבנות חוצה לארץ, וכן הוא בספרי רק קדשיך, אינו מדבר אלא בקדשי תוצה לארץ, תשא ובאת, מלמד שחייב בטפול הבאתם עד שיביאם לבית הבחירה, ושם אמרו שזה החייב הוא בחטאת ואשם ועולה ושלמים, ואפשר שנאמר, שנתיחדה לנו מצוה בקדשי חוצה לארץ להזהירנו עליהן מפני שהטרח בהן מרבה מבקדשי הארץ, שהן קרובים אל הבית יותר.

אבל הרמב"ן זכרונו לברכה (ספחמ"צ מצ"ע פה) כתב, שבכל הקדשים בין בקדשי הארץ או של חוצה לארץ הכל מצוה אחת היא, ולא נעשם שתי מצות. ואף על פי שהאמת כי בספרי נדרש לקדשי חוצה לארץ, אין זה באמת ראיה לעשותן שתי מצות. ובמסכת תמורה בפרק שלישי (יז, ב), דרשוהו זכרונם לברכה בענין אחר, שאמרו שם רק קדשיך, אלו התמורות, אשר יהיו לך, אלו הולדות, ונדריך זה נדר, תשא ובאת, יכול יכניסם לבית הבחירה וימנע מהם מים ומזון כדי שימותו? תלמוד לומר

ועשית עולותיך הבשר והדם, כדרך שאתה נוהג בעולה, כך אתה נוהג בתמורה, וכדרך שאתה נוהג בשלמים, כך אתה נוהג בולדי שלמים ובתמורתן. כל ענין מצוה זו, כענין מצוה ג' שבסדר זה (מצוה תמ), ושרש אחד לשתיהן, אין צרך להאריך בה הדבור.

תנד. שלא להוסיף על המצות ופרושן.

שנמנענו שלא נוסיף בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה, ועל זה נאמר (דברים יג א) לא תוסיף עליו. וכיצד יהיה התוספת? כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ממרים ב, ט) כגון המורה שבשר עוף בחלב אסור מן התורה, וזה מוסיף על דבר הקבלה, שכך קבלנו בפרוש לא תבשל גדי וגוי שבשר בהמה וחיה נאסרו לבשל בחלב, אבל לא בשר עוף. וכן אם הורה שבשר חיה מתר בחלב עובר משום לא תגרע, לפי שזה גורע הוא, שכך קבלנו שבשר בהמה וחיה בכלל האסור, עד כאן.

ורבי המפרשים (ראב"ד ממרים שם) יאמרו דלא שיק לא תוסיף כלל, אלא במצות עשה, והענין הוא לפי מה ששמעתי אני מפי מורי, ישמרו אל, כגון מי שמניח שני תפילין כשרין בראשו או בידו, וכן העושה חמש טוטפות בתפילין, וכמו כן הנוטל שני לולבין כשרין בידו, וכל כיוצא בזה, וכן היושב בסכה אחר החג בכונה לעשות מצות סכה, אף על פי שידע שעבר זמנה, שאין עוברין משום בל תוסיף, אלא כשמכוין לעשות המצוה, וכן הנוטל לולב אחר החג ומכוין לעשות בו מצוה, עם היותו יודע שעבר החג. וכן הוא בגמרא בראש השנה פרק ראוהו בית דין (כח, ב) דמסיק התם אלא אמר רבא לצאת לא בעי כונה, כלומר שמצות אין צריכות כונה, לעבר בזמנו לא בעי כונה, שלא בזמנו בעי כונה. אבל הנוטל לולב בחג אפילו מאה פעמים ביום על דעת לצאת בכל פעם ופעם אין כאן בל תוסיף, וכן התוקע בשופר ביום ראש השנה ואפילו כמה פעמים, וכן כל כיוצא בזה, ואין צריך לומר שהנוטל לולב פסול, וכן אם אגד עמו מין פסול אליבא דהלכתא דקימא לן אין צריך אגד שאין כאן משום בל תוסיף. זהו כלל הדברים בענין אסור זה שהעלו מורי, ישמרם אל, מדברי הגמרא אחר יגיעה רבה. ועתה בני, אם תזכה ותאכל יגיע כפיך גם אתה, אשריך וטוב לך.

משרשי המצוה. כי האדון המצוה. אותנו על התורה ברוך הוא בתכלית השלמות, וכל מעשיו וכל צווייו הם שלמים וטובים, והתוספת בהם חסרון, וכל שכן הגרעון, זה דבר ברור הוא.

דיני המצוה. במסכת סנהדרין (פח, ב), וכמו כן במסכת ראש השנה פרק ראוהו בית דין (שס), וגם בערובין דברו בענין פרק המוצא תפילין (צו א).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה והוסיף במצות, כגון שעושה חמש טוטפות בתפילין או מניח שני תפילין כשרין עשויין כתקנן בראשו, וכן הנוטל שני לולבין בידו, וכל כיוצא בזה, וכן היושב בסכה אחר החג או הנוטל לולב בכונה לעשות המצוה, ואף על פי שידוע שעבר זמנה עובר על לאו זה וחיב מלקות ובעדים והתראה, כמו שידוע בכל מקום.

תנה. שלא לגרע ממצות התורה.

שנמנענו שלא לגרע דבר ממה שחיבתנו תורתנו השלמה, ועל זה נאמר (דברים יג א) ולא תגרע ממנו. וכיצד יהיה זה האסור? כגון מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק שלישי מראש השנה (כח, ב) שאם נתערב דם הנתן במתנה אחת עם דם הנתן במתן ארבע רבי אליעזר אומר ינתנו במתן ארבע, רבי יהושע אומר ינתנו במתנה אחת, שאם אתה נותן במתן ארבע עובר על בל תוסיף ועושה מעשה, וכשאתה נותן במתנה אחת אף על פי שאתה עובר על בל תגרע אי אתה עושה מעשה, עד כאן. ידענו מזה, שבדרך זו וכל כיוצא בה, הוא לאו דלא תגרע.

משרשי המצוה. כענין שאמרנו במצות בל תוסיף הקודמת לה, ויתר כל עניניה, כמותה.

תנו. שלא לשמע ממתנבא בשם עבודה זרה.

שלא נשמע נבואת המתנבא בשם עבודה זרה, כלומר, שלא נשאלהו ונחקרהו על אות או מופת שיתן על נבואתו כמו שאנו עושים במתנבא בשם השם, אבל נמנעהו מן הדבר, כמו שראוי בכל פושע ואשם, ואם יחזיק ברעתו נקים בו הענש הידוע שחיבתו התורה, והוא להמיתו בחנק, ועל זה נאמר (דברים יג ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא.

משרשי המצוה. לפי שהטעות נמצא אצל בני אדם תמיד, ושכלם איננו בריא לבוא עד תכלית האמת בדברים, ותחוש התורה כי אולי מתוך הטענות המכזיבות ואריכות הדבור והוכוח עם הזר דובר שקרים המתנבא בשם עבודה זרה יתפתה האדם לדבריו ואף כי לא יתפתה אליו, אולי יפקפק בלבבו אפילו שעה אחת להיות שום סרך בכזביו, ואף על פי שידענו שאין תקומה לדבריו רק לשעה, כי האמת יורה דרכו ויעיד על דברי הנביא שהוא כי שקר בפיו, אף על פי כן חסה התורה עלינו לבל נאבד אפילו שעה אחת מכל ימינו בפקפוק המחשבה הרעה ההיא.

ודיני המצוה בפרק אחד עשר מסנהדרין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ושמע אל הנביא המתנבא בשם עבודה זרה, כגון, שהאריך עמו בדברים או ששאל ממנו אות או מופת עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה.

תנו. שלא לאהב המסית.

שנמנענו כמו כן שלא להטות אזן לדברי מסית ולא לחבב אותו בשום דבר, וענין מסית הוא, מי שמסית אחד מבני ישראל ללכת לעבוד עבודה זרה, כגון שישבח לו פעלת עבודה זרה וישבחנה לו כדי שילך אחריה ויעבדה ויצא מתחת כנפי השכינה, ועל זה נאמר (דברים יג ט) לא תאבה לו.

משרשי המצוה. כענין הכתוב במצוה הקודמת לה, ודיניה והנהגתה בכל תגיד עליה חברתה.

תנח. שלא לעזב שנאתו על המסית.

שתהיה שנאת המסית קבועה בלבבנו. כלומר שלא נקל בנטירת הנקמה ממנו על כל הרעה אשר חשב לעשות, ועל זה נאמר (דברים יג ט) ולא תשמע אליו. כלומר, אל תהי נשמע אליו להעביר מלבך נטירת נקמתך ממנו. וכן אמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן) בפרוש זה הכתוב מכלל שנאמר

בישראל עזוב תעזב עמו. ותרגם אנקלוס משבק תשבק מה די בלבך עלוהי, יכול אתה עוזב לזה המסית גם כן? תלמוד לומר ולא תשמע אליו.

משרשי המצוה. כענין שתי המצות הקודמות שהכל להרחיק כל ענין עבודה זרה לבלתי הכשל בה בשום ענין.

ודיניה בסנהדרין (פ"ז) ושאר כל ענינה כמותן.

תנט. שלא להציל המסית.

שנמנע המוסת שלא להציל המסית כשיראהו בסכנת מות ואבוד, ועל זה נאמר (דברים יג ט) ולא תחוס עינך עליו. וכן אמרו זכרונם לברכה (ספרי) מכלל שנאמר לא תעמד על דם רעך, יכול אי אתה עומד על דמו של זה? תלמוד לומר ולא תחוס עינך עליו.

שרש המצוה כתוב בקודמות הבאות על מסית וכל ענינה כמותן.

תס. שלא ללמד זכות למסית.

שנמנע המוסת שלא לטען דבר של זכות על המסית ואפילו יודע לו זכות, ולא ילמדהו ולא יזכרהו עליו, ועל זה נאמר ולא תחמל. וכן אמרו זכרונם לברכה (בספרי) לא תלמד עליו זכות, וענינה, כמו האחרות שזכרנו בסמוך.

תסא. שלא למנע מללמד על המסית חובה.

שלא יחריש המוסת מללמד חובה על המסית, אבל ילמדה עליו, ועל זה נאמר (דברים יג ט) ולא תכסה עליו. ואמרו זכרונם לברכה בפרוש לא תכסה (ספרי) אם אתה יודע לו חובה אי אתה רשאי לשתק. כל ענינה כמו בחברותיה הסמוכות לה.

ומרב אזהרות אלה על המסית, יש לי להבין שמתר וגם מצוה עלינו לשנא גם כן אפילו הרשעים בשאר עברות אחר ראותינו שהשחיתו והתעיבו מעשיהם עד שאין תקוה בהם, ולא ישמעו לקול מורים אבל יבוזו דבריהם ולמלמדם לא יטו אזן, אבל להזיקם מגמת פניהם, הנה אלה רשעים שהיה דוד אומר עליהם (תהלים קלט כא) הלא משנאיך יי אשנא ובתקוממך

תסב. שלא להסית אחד מישראל לעבד עבודה זרה.

שלא נסית אחד מישראל לעבוד עבודה זרה והעושה כן נקרא מסית, ועל זה נאמר בסוף הפרשה של מסית (דברים יג יב) ולא יוסיפו לעשות כדבר הרע הזה בקרבך.

שרש המצוה נגלה לכל.

דיני המצוה. כגון, מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין סז, א), כיצד הוא ענין ההסתה של מסית? כגון, האומר לחברו נלך ונעבוד עבודה זרה פלונית או נלך ונזבח או נלך ונקטיר, או נלך וננסך, או נלך ונשתחוה. או שאמר לחברו בלשון יחיד אלך אעבוד, אלך ואזבח, או אקטיר אנסך אשתחוה, בין בלשון, יחיד בין בלשון רבים הרי זה נקרא מסית, ואף על פי שלא נעשה המעשה שלא עבדו עבודה זרה לא המסית ולא המוסת, אף על פי כן דינו כדין מסית מפני הדבור לבד. ומה שאמרו (שם) שהמסית לשנים הן הן עדיו, והן מביאין אותו לבית דין וסוקלין אותו על פיהם. ומה שאמרו (שם פ ב) שהמסית אינו צריך התראה, מפני חמר ענינו שהוא ענין רע, וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (כתובות לג, א) בעדים זוממין שאינן צריכין התראה לרב רעתם, וכמו שנכתב בעזרת השם בסדר שופטים (מצוה תקכד). ומה שאמרו (סנהדרין סז א) שהמסית לאדם אחד שחיב המוסת לאמר אליו יש לי חברים שרוצים בכך אמר להם גם כן, וזה יעשה כדי שיעידו עליו שנים ויהיה נדון על פי בית דין. ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם) שאם לא רצה להסית לשנים שמצוה להכמין לו עדים, והענין הוא, שמסתיר עדים במקום שיראו הם המסית והוא לא יראם ונכנס עמו באותן דברים שאמר לו ביחוד, והמוסת משיבו היאך נניח אלהינו שבשמים ונעבוד העצים והאבנים, ואם חזר בו מסית או שתק פטור, ואם אמר לו כך ראוי לעשות וכן יפה לנו, מביאין אותו העדים לבית דין לדון, וכל חיבי מיתות שבתורה אין מכמינין להם עדים, חוץ מזה, וכל ענין זה, להרחקת עבודה זרה. ואמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן) שמצוה הוא ביד המוסת בעצמו

להרגו אחר שדנוהו בית דין, ועל זה נאמר (דברים יג י) ידך תהיה בו בראשונה להמיתו. וזאת, המצוה להרגו חלק מצוה היא ואין לנו לחשב אותה למצוה בפני עצמה. ויתר פרטיה, במסכת סנהדרין.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, וכל העובר על זה, בין שהוא הדיוט או חכם ונביא, והסית אחד מישראל, בין איש או אשה, כענין שאמרנו חיב סקילה.

תסג. מצות חקירת העדים היטב.

לחקר עדות חקירה גדולה ולדרש אותה היטב בכל כחנו, כדי לדעת שרש הדבר ואמתתו על הכוון הגמור, ומיסוד ענין זה אמרו זכרונם לברכה (אבות א א) הווי מתונים בדין, והכל למען נתישב על הדבר ונדע בו כל האמת ולא נהיה נמהרין בדין, פן נמית הזכאי או נפסיד ממונו בהעלמת האמת, ועל זה נאמר (דברים יג טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר. כל אשר עיניו בראשו יביט ויראה כי רבוי האזהרות וכפל הענין במלות שונות שתכפל התורה בדבר זה הוא להזהירנו יפה בענין, כי דבר גדול הוא ועמוד חזק שדם נפש הבריות

מנח עליו. ואין להאריך בשרש המצוה, כי נגלה הוא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין מ, א) שבשבע חקירות בודקין כל עד, ואלו הן, באיזו שמטה משבע שמטות שביובל ארע המעשה שהוא מעיד עליו, ובאיזו שנה משבע שנים שבשמטה, ובאיזה חדש מן השנה, ובכמה ימים בחדש, ובאיזה יום מששת ימי השבוע, ובכמה שעות ביום, ובאיזה מקום, ואפילו אמר היום הרגו או אמש שואלין אותו כל זה.

ומלבד שבע החקירות אלו ששוות בכל עדות, יש בכלל מצות החקירה לשאל אותו אם העיד עליו שעבד עבודה זרה איזו עבודה זרה עבד? ובאיזו עבודה? ואם העיד שחלל שבת אומרים לו, באיזו מלאכה חללו? והיאך עשה המלאכה? ואם העיד שאכל ביום הכפורים אומרים לו, איזה מאכל אכל? וכמה אכל? וכן כל כיוצא בזה.

ומלבד כל זה שזכרנו, שהן נקראות חקירות ודרישות, שהן עקר העדות ועמהן יתחיב או יפטר הנדון ובהן יזמו העדים, עוד מרבים הבית דין לבדק העדים בענינים אחרים שאינם עקר גדול בעדות, ועל שאינן

עקר יקראו אותם זכרונם לברכה בדיקות, ועליהן אמרו כל המרבה בבדיקות משבח. ומהו זה שנקרא בדיקות? כגון מה היה לבוש הנהרג, או ההורג? וכמו כן שואלין אותו עפר הארץ שנהרג עליה אם היה לבן או אדום? וכיוצא בעניינים אלה. ואמרו זכרונם לברכה (שם) שבחקירות אם כיון העד האחד עדותו והשני אומר איני יודע עדותן בטלה, אבל בבדיקות אפילו שניהם אומרים אין אנו יודעין עדותן קימת. וכל שכן אם אמר האחד לבד איני יודע. ובמה דברים אמורים? בשלא הכחישו זה את זה, אבל הכחישו זה את זה אפילו בבדיקות עדותן בטלה.

ואחד דיני נפשות או דיני ממונות בכלל מצוה זו, שנאמר (דברים דד כב) משפט אחד יהיה לכם. אבל אמרו חכמים כדי שלא תנעל דלת בפני לוויין, שלא נצריך בעדי ממון דרישה וחקירה. כיצד? אמרו העדים בפנינו הלוא זה את זה מנה בשנה פלונית, אף על פי שלא כיונו את החדש ואת המקום שהלוא בו ולא את המנה מאיזה מטבע, אבל עדות שניהם שוה בשווי המנה עדותן קימת בכך, ובמה דברים אמורים? בהודאות והלואות ומתנות ומכירות וכיוצא בהן, אבל בדיני קנסות צריכין דרישה וחקירה, ואין צריך לומר במלקות ובגלות. וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין לב, ב) שאם ראה הדין אפילו בדיני הודאות והלואות שהדין מרמה, שצריך לעשות בהן דרישה וחקירה. ואם הכחישו זה את זה בחקירות ודרישות עדותן בטלה, אבל אם הכחישו זה את זה בבדיקות עדותן קימת. כיצד? אם אמר האחד בניסן לוח והאחר אמר לא כי אלא באיר, או שאמר האחד בירושלים והאחר אמר לא כי, אלא בלוד, וכן שאמר האחד חבית יין לוח והאחר אמר לא כי אלא חבית של שמן, זהו חקירה ודרישה, ועדותן בטלה. אבל אם אמר האחד מנה שחור לוח והשני אמר מנה לבן וערך שניהם שוה, או שהאחד אומר בדיוטא העליונה היו כשהלוהו והשני אומר בדיוטא התחתונה זהו בדיקות, ועדותן קימת. ויתר פרטיה, במסכת סנהדרין [פרק ד ה].

ונוהגת מצוה זו לענין ממון בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם לעשות משפט, ולא לנשים. ולענין דיני נפשות ומלקיות וקנסין נוהגת בארץ בזמן שהסנהדרין יושבין במקומם, כמו שכתבתי בסדר משפטים (מצוה מז, מט) והעובר על זה ולא חקר העדים כראוי בטל עשה זה וענשו גדול מאד, מפני שהוא סבה לחיב נפשות ולהפסיד ממון שלא כדין, והוא רשע ומחטיא את הרבים להאכילם ממון של אחרים, ומי שדן דין אמת לאמיתו אמרו זכרונם לברכה (שבת י א) שזכותו גדולה, ודמו אותו על דרך משל, כאלו נעשה שתף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, כלומר שיש בענין, קיום העולם וישבו.

תסד. שריפת עיר הנדחת ולהרג אנשיה.

לשרף עיר הנדחת ואת כל אשר בה. ועיר הנדחת נקראת עיר מישראל שנדחו על ידי אנשים בני בליעל לצאת מתחת כנפי השכינה, וילכו אחרי שרירות לבם הרע לעבוד עבודה זרה, ועל זה נאמר (דברים יג יז) ושרפת באש את העיר ואת כל שללה.

שרש מצוה זו ידוע הוא, שאנשים רעים וחטאים כאלה שהסכימו יחד הסכמה רעה ונמאסת כזו ראוי למחות שמם ולאבד זכרם מן העולם ולא ישאר בעולם מקום זכר להם כלל, ואין להם כליון חרוץ יותר מן השרפה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין קיא ב) שאין העיר נעשית עיר הנדחת, כלומר, לדון אותם בדין עיר הנדחת שאנשיה נהרגין בסיף וממונם נשרף עם העיר, עד שיהיו מדיחיה שנים או יותר על שנים. שנאמר (שם יד) יצאו אנשים וגוי ויהיו מדיחיה מאותו השבט ומאותה העיר, שנאמר (שם) מקרבך וידיחו. ועד שידיחו רבה ויהיו המדחים ממאה ועד רבו של שבט. אבל אם לאכד הדח רבו של שבט אינם נדונין בדין עיר הנדחת אלא כיחידים, שהם נסקלים וממונם ליורשיהם, שנאמר יושבי העיר, ולא כפר קטן ולא כרך גדול, ופחות ממאה כרך קטן, ורבו של שבט כרך גדול. ודין ערי מקלט וכן ירושלים שאין נעשית עיר הנדחת, וכן עיר שהיא בספר אינה נעשית עיר הנדחת. ודין היאך עושין אותה עיר הנדחת, וההתראות ששולחין לה על ידי שני תלמידי חכמים, ומה שאמרו בענין רחובה, ומה שאמרו בנכסי צדיקים שבתוכה שלא הדחו עמה, ודין הקדשות שבתוכה, ודין פרות דקלים שבתוכה, ודין נכסי אנשי עיר אחרת שבתוכה או נכסי אנשי עיר הנדחת שבמקום אחר, ויתר פרטיה, במסכת סנהדרין [פרק יא].

ונוהגת מצוה זו בזכרים, כי להם המשפט, ובזמן שישראל על אדמתן, ובית דין הגדול של שבעים ואחד במקומן, שאין דנין עיר הנדחת אלא בבית דין הגדול. וזאת מן המצות המוטלות על הצבור, ויותר על הסנהדרין. ואם עברו על זה, כגון שידעו על אחת מערי ישראל שראויה להעשות עיר הנדחת ולא עשו בה דין בטלו עשה זה, וענשן גדול מאד, פן תתפשט רעתה בעירות אחרות.

תסה. שלא לבנות עיר הנדחת.

שלא לבנות עיר הנדחת לעולם, ועל זה נאמר (דברים יג יז) והיתה תל עולם לא תבנה עוד.

שרש המצוה כענין מה שכתבתי לעיל בסדר זה בשריפת עיר הנדחת (מצוה תסד).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין קיא, ב) בפרוש לא תבנה, שאין בונין אותה לעשותה מדינה, דהינו בתים כמו שהיתה, אבל מתר לעשותה גנות ופרדסים. ויתר פרטיה, מבארים בפרק עשירי מסנהדרין. ואסור זה נוהג בזכרים ונקבות בזמן שדין עיר הנדחת נוהג, והוא בזמן שישראל על אדמתן וסנהדרין יושבין במקומן, כמו שכתבתי למעלה (מצוה תסד).

תסו. שלא להנות בממון עיר הנדחת.

שנמנענו מלהנות ולקחת דבר מממון עיר הנדחת, ועל זה נאמר (דברים יג יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. וגם בכלל הלאו הזה גם כן כל דבר עבודה זרה, כמו שכתבתי למעלה בסדר והיה עקב באזהרה אחרונה שבסדר (מצוה תכט), ובה כתבתי משרשי מצוה זו, וכל ענינה שוה.

תסז. שלא להתגודד כמו עובדי עבודה זרה.

שלא להתגודד גופנו כמו שיעשו עובדי עבודה זרה, ועל זה נאמר (דברים יד א) לא תתגודדו. ונכפל לאו זה במלה אחרת, שנאמר (ויקרא יט, כח) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וגו'. ובמסכת יבמות (יג, ב) אמרו זכרונם לברכה, לא תתגודדו מבעי לגופיה, דאמר רחמנא לא תעשו חבורה, ושם נאמר עוד, לא תתגודדו על מת. ובמסכת מכות אמרו זכרונם לברכה (כא, א) ששריטה וגדידה דבר אחד הוא, ושם נאמר שהשורט על המת, בין ביד בין בכלי, חיב, ועל עבודה זרה, בכלי חיב, וביד פטור, שכן היה מנהגם להתגודד לפני עבודה זרה בכלי, וכענין שכתוב (מלכים יח, א כח) ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים. ומכל מקום לפי הנראה מדברי רבותינו זכרונם לברכה (שסב) שאין חיוב הלאו, רק במתגודד על מת או על עבודה זרה, אבל המתגודד בלא טענה או מתוך כעס על ביתו שנפל או ספינתו

שטבעה, אף על פי שהוא דבר נמאס ביותר ומכער ואסור, אין חיוב הלאו על זה.

משרשי המצוה. כדי שלא נעשה בנו שום ענין בעולם דומה לעובדי עבודה זרה, וכענין שכתבתי בלאו דהקפת הראש בסדר קדשים תהיו (מצוה רנא). ונמנענו מן הגדידה על מת, כי לא יאות לעם הנבחר בעלי חכמת התורה היקרה להצטער בדבר ממעשה האל, רק על הענין שצונו ברוך הוא להצטער בו, ומן הטעם שכתבתי בסדר אמר אל הכהנים במצוה ראשונה (מצוה רסד), אבל שנשחית גופינו ונקלקל עצמנו כשוטים לא טוב לנו ולא דרך חכמים ואנשי בינה, רק מעשה המון הנשים הפחותות וחסרי הדעת שלא הבינו דבר במעשה האל ונפלאותיו. והרמב"ן זכרונו לברכה (בפירוש החומש כאן) כתב, מכאן סמך לרבותינו זכרונם לברכה (מועד קטן כז ב) באסורם להתאבל על מת יותר מדאי.

מדיני המצוה. כמו שאמרו זכרונם לברכה (מכות כ, ב) שהשורט על המת חיב על כל שריטה ושריטה מלקות אחת, והוא שהתרו בו על כל אחת ואחת, והשורט שריטה אחת על חמשה מתים חיב חמש מלקיות. ויתר פרטיה. בסוף מסכת מכות. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (עבודה זרה יב, יד) כי עוד דרשו זכרונם לברכה בכלל אזהרה זו שלא יהו שני בתי דינין בעיר אחת, זה נוהג במנהג אחד וזה נוהג במנהג אחר, שדבר זה גורם למחלקת, ולשון לא תתגודדו כלומר, לא תעשו אגדות אגדות, כלומר, שתהיו חלוקין אלו על אלו. ממורי ישמרו אל למדתי שאין אסור זה אלא בחבורה אחת שחולקין קצתן על קצתן והן שוין בחכמה שאסור לעשות כל כת מהן כדבריו, שזה גורם מחלוקת ביניהן, אלא ישאו ויתנו בדבר הרבה עד שיסכימו כלם לדעה אחת, ואם אי אפשר בכך יעשו הכל כדברי המחמירים, אם המחלוקת הוא על דבר שהוא מן התורה, אבל בשני בתי דינים חלוקין והן שוין בחכמה לא נאמד על זה לא תתגודדו, והביאו ראיה ממעשה דמסכת חלין שאמרו שם (צ"ל עבודה זרה מ, א) נפקי שפורי דרב ואסרי, ונפקי שפורי דשמואל ושרו.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ושרט שריטה אחת בכל מקום שבגופו על מת או לשם עבודה זרה חיב מלקות.

תסח. שלא לקרח על מת.

שלא לקרח שער הראש על המתים, כמו שיעשו חסרי הדעת, ועל זה נאמר (דברים יד א) ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת. ונכפל לאו זה על

הכהנים. שנאמר עליהם (ויקרא כא, ה) לא יקרחו קרחה בראשם. ולמדנו משם לחיב על כל הראש כמו בבין העינים, כמו שבא במסכת מכות (כ, א). ומן הכתוב הזה למדו גם כן שאין החיוב בקרחה כי אם הקורח על מת דוקא, ונמצא עם שני הכתובים תשלום המצוה ובאורה בין בישראל בין בכהנים, שהכל מתחייבין על כל הראש כבין העינים. ואין לך לשאל במקום הזה ובכל כיוצא בו למה לא בא באור הכתוב כלו במקום אחד? עם ההקדמה שכתבתי לך בראש ספר זה של אלה הדברים, הלא היא תניח דעתך בעינים אלה במקומות רבים.

משרשי המצוה. כתוב במצוה הקודמת.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה שהקורח קרחה אחת על חמשה מתים לוקה חמש. והקורח חמש קרחות על מת אחד לוקה חמש (רמב"ם ע"ז יב טו), כשהתרו בו על כל אחת ואחת. הקורח ביד או בסם חיב, ואפילו הטביל אצבעותיו בסם והניחן בחמשה מקומות בראשו בבת אחת, הואיל וקרח חמש קרחות לוקה חמש, ואף על פי שהיא התראה אחת, הואיל וכלן באין כאחת. ויתר פרטי המצוה, בסוף מכות, וכל ענינה כדין חברתה הקודמת בשוה.

תסט. שלא לאכל פסולי המקדשין.

שלא נאכל פסולי המקדשין. והלאו הזה, בפסולי המקדשין פרשו זכרונם לברכה במסכת בכורות (לד, א), שהוא דוקא כשנעשה אנחנו המום במקדשין שיפסלו על ידינו, ואחר כך אם נאכל מהן אז יהיה באכילתן לאו. וכמו כן אם יפסל הקרבן בשום צד אחר זביחתו בזה גם כן יש בו לאו, ועל כל זה נאמר (דברים יד ג) לא תאכל כל תועבה, וכן הוא אומר בספרי (כאן) לא תאכל כל תועבה בפסולי המקדשין הכתוב מדבר, ושם נאמר עוד רבי אליעזר בן יעקב אומר מנין לצורם און הבכור ואכל ממנו, שעובר בלא תעשה? שנאמר לא תאכל כל תועבה. ועוד אמרו זכרונם לברכה שיש בכלל זה הלאו אזהרה שלא לאכל פגול ונותר, וכבר כתבתי ענינם בסדר צו (מצוה קמד), וכן כל אסורי מאכלות, וכענין שדרשו זכרונם לברכה (חולין קיד, ב), לא תאכל כל תועבה, כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל, ומכל מקום אינו נקרא לאו שבכללות, לפי שעקרו לא בא אלא על פסולי המקדשין, ושאר האסורין יוצאין מכללן, כלומר ממה שהוציא הכתוב אזהרה זו בלשון כלל שאמר כל תועבה, ולא אמר לא תאכל פסולי המקדשין בפרוש, ומפני כן נחשבהו לאו מיחד לעקרו, ונלמד ממנו אזהרה לשאר העינים, וקבל האמת ממי שאמרו.

כבר כתבתי כמה פעמים, כי משרשי המצות שתמנענו התורה מהתקרב אל הקדש ומנגע בקצהו הוא כדי לתת מוראת הענינים האלה אל לבנו וליקדם בעינינו למען יתעורר רוחנו ויהמו רעיוננו וירך לבבנו, ויתחדש בנו רוח נכון בבואנו לבקש סליחה על עונותינו, ומתוך כך יעתר לנו האל ברוך הוא ויושיענו מכל צרותינו ונהיה טובים, ואף גם זאת לטובה זו נפרש שרשה.

ודיני המצוה במסכת בכורות.

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן, שאף על פי שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז יג א) שבזמן הזה אין מקדישין, כמו שכתבתי בראש סדר בחקתי (מצוה שג) מכל מקום מי שהקדיש בהמה לקרבן קדשה חלה עליו, ודין קדשים יש לה, ומי שהטיל בה מום ואכל ממנה עובר על לאו זה, וחיב מלקות משום זה, כשאכל ממנה כזית ויש עדים והתראה.

תע. לבדק בסימני העוף.

לבדק בסימני העוף, ועל זה נאמר (דברים יד יא) כל צפור טהורה תאכלו. וכן אמרו בספרי (עי, מ"מ מאכלות אסורות ב ד) כל צפור טהורה תאכלו זו מצות עשה. כל ענין מצוה זו, שרשה ודיניה ובאיזה מקום נוהגת ובאיזה זמן, הכל כתבתי בראש סדר ויהי ביום השמיני (מצוה קנג) בענין בדיקת סימני בהמה וחיה ודגים וחגבים, שדין כלם שוה. וגם שם כתבתי, שהרמב"ן זכרונו לברכה, יחלק עם הרמב"ם זכרונו לברכה, בחשבו הבדיקה בבהמה ובשאר המינין מצות עשה, והוא סובר שלא בא אלא לתן עשה ולא תעשה לאכל מן הטמא, ושם באותו סדר כתבתי (מצוה קנז) בסימני העוף קצת ממה ששמעתי בהן מרבתי, ישמרם אל, וקחנו משם.

תעא. שלא לאכל שרץ העוף.

שלא לאכל שרץ העוף, כגון הזבובים והדבורים והצרעות וזולתן ממינין אלו, ועל זה נאמר (דברים יד יט), וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו. ולשון ספרי וכל שרץ העוף וגוי מצות לא תעשה.

ודע כי מפני שאסרה התורה העופות הטמאים והזכירן בפרוש, לפי שהן מועטין, וכמו שכתבתי בארכה בסדר ביום השמיני במצות שלא לאכל עוף טמא (מצוה קנו) נשאר כל שאר העופות בחזקת התר הוצרך הכתוב לאסר שרץ העוף להודיענו, שאינו מכלל המתרין, ואף על פי שהסימנין של טהורים מקבלים וידועים הם לנו, או נאמר, כי מהיות שרץ העוף מין בפני עצמו הצרכו לאסרן בפרוש. והנה בסדר ביום השמיני (יא ג) אמר ואת אלה תשקצו מן העוף, וכאן אמר וכל שרץ העוף, נתיחד בהן לאו, כי עוף ושרץ העוף שני ענינים חלוקין הם לגמרי.

משרשי המצוה. המצות הבאות באסור המאכלות, כתבתי מה שעלה במחשבתי בסדר משפטים באסור טרפה (מצוה עג), וקחנו משם.

דיני המצוה. במסכת חולין (פ"ג).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ואכל כזית משרצי העוף או שאכל שרץ אחד מן העוף כלו, ואף על פי שאין בו כזית, מכיון שאכלו כלו, ואפילו גדול חיב מלקות. וכבר הארכתי בבאור אסור שרצים וחמר אסור בריה, בסדר ביום השמיני, כי שם מקומו.

תעב. שלא לאכל מבשר בהמה חיה ועוף שמתו מאליהן.

שלא לאכל מבשר בהמה חיה ועוף שמתו מאליהן, ועל זה נאמר (דברים יד כא) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי. וכבר כתבתי למעלה בסדר זה במצות שחיטה (מצוה תנא), הכלל שאמרו זכרונם לברכה, דכל שנפסלה בשחיטתה תקרא גם כן נבלה, וענין טמאתה, כתבתי גם כן בסדר ביום השמיני במצות שלא לאכל דג טמא (מצוה קסא), והיא מצוה בפני עצמה.

משרשי המצוה. מה שכתבתי באסור טרפה (מצוה עג).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז סז, ב) שנבלה הראויה לגר היא קרויה נבלה, ויש חיוב באכילתה, אבל נבלה שאינה ראויה לגר, כלומר נבלה מסרחת אין חיוב באכילתה, ומפני זה האריך הכתוב למימר לגר תתננה, ללמד זה, שאם לא כן אין צרך ללמדנו למי ניתן מה שיש לנו,

ואין לומר שבא להתירה בהנאה, שכבר כתוב במקום אחר (ויקרא ז, כד) וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה, ומכאן למדו זכרונם לברכה (שם סה ב) דין נותן טעם לפגם מתר, שידענו בזה שהתורה לא תאסר ותחיב כי אם על אכילת הדברים שראוים לאכילת בני אדם, לא על דבר שנפשו של אדם קצה בו, דכעפר בעלמא הוא חשיב, וזהו ההתר הנזכר בגמרא בחמץ של אסור שנפל לתוך גריסין, מפני שפוגם בהן, ומן היסוד הזה נהגנו להגעיל הכלים שאינן בני יומן במים רותחין, ואף על פי שאין במים ששים חלקים כנגד הכלי, מפני שהבלע היוצא מהן כשאינן בני יומן הוא פגום, ומכיון שיצא הבלע מן הכלי בכח המים שטבען למרק ולהוציא כל הבלע שבכלי, אף על פי שהכלי עומד אחר כן עם בלעו שהקיא בתוך המים [ה] רותחין בפחות מששים וחוזר ובלע ממנו, אינו נאסר בכך, לפי שהוא כנבלה מסרחת שהתירה התורה כמו שאמרנו.

ואולי תאמר ואיך אנו מתירין אפילו נבלה מסרחת לאכלה לכתחלה, הא אכא בה משום בל תשקצו? (עיי' רמב"ם מאכא"ס יז כט). התשובה בזה, דכל שהוא דבר מועט כזה, ועוד שנבלע בכלי ונפגם בתוכו ונחלש כחו, בכענין זה ודאי ליכא משום בל תשקצו, ומתר לכתחלה. ואין לך להקשות כלל ולומר, אם כן כלי מדין איך התירה אותם התורה בהגעלה, והלא לא היה הבלע פגום, לפי מה שאמרו בגמרא (שם סז ב) דלא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא? שיש לי לומר לך שהגעילו אותן הכלים במים רבים שהיה בהן ששים כנגד הכלים (עיי' תוס' חולין קח, ב ד"ה שנפל).

ומזה יש ללמד גם כן שאם נפל אחד מכל השרצים המאוסים שבעולם בקדרה, אף על פי שאין אכל בקדרה ששים כנגד אותו השרץ, שהכל מתר אחר שנוציא מן הקדירה גופו של שרץ, ולא נחוש לפליטתו כלל, הואיל והוא מן המאוסים ופוגם טעם הקדרה, שהרי זה דומה לנבלה מסרחת, שאין בה אסור כמו שאמרנו, ומכל מקום צריך שיהיה במה שבקדרה שני חלקים כנגד גופו של שרץ, כדי שיבטל ברב, שאם לא כן, יהיה נדון האכל כגופו של שרץ ממש, וגופו אף על פי שהוא מאוס התורה אסרתו. ויתר רבי ענינים אלה, יתבארו במסכת חלין עם ספרי המפרשים הטובים. והמעט הזה שכתבתי לך בני אינו כנגד רב הדינין שנאמר בענין זה כנקדה דקה בשטח הארץ, וכבר הודעתיד בכמה מקומות שאין כונתי רק להעיר רוחך בענינים, ומראה מקום אני לך, ואם תזכה ותורה תהא אמנותך תבין כל הדברים ותשמח בהם.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ואכל כזית מנבלה חיב מלקות.

תעג. מצות מעשר שני.

להוציא מעשר שני מן התבואה בארבע שני השמטה. כלומר, אחר שנפריש מעשר ראשון הנתן ללויים שנפריש עוד מעשר אחר, ועל כן הוא נקרא שני. וזה המעשר הוא דינו שיאכל בירושלים, ועל זה נאמר (דברים יד כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך, ובאר הכתוב שאם ירחק ממנו המקום ולא נוכל שאתו שם רק בטרח גדול ובהוצאה מרבה, שנפדה אותו ונעלה דמיו בירושלים ונוציאם שם בצרכי אכילה ושתיה לבד. ובאר הכתוב כמו כן, שהפודה מעשר שלו שצריך להוסיף חמש בדמים כלומר, שאם הוא שוה ארבעה דינרים שיאכל במקומו חמשה דינרים בירושלים, ועל זה נאמר (ויקרא כז, לא) ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו. ודקדקו זכרונם לברכה (קדושין כד, א) ממעשרו ולא ממעשר חברו, איש ממעשרו ולא אשה.

משרשי המצוה. כתבתי במצות מעשר בהמות בסדר אם בחקתי (מצוה שס), ואף על פי שהענין מבאר טעמו בכתוב שהוא למען תלמד ליראה את יי אלהיך כל הימים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה, שאין מעשרין מעשר שני משנה לחברתה. וכן הוא בספרי, שנה שנה, מלמד שאין מעשרין אותו משנה לחברתה, אין לי אלא מעשר שני, שבו דבר הכתוב, מנין לרבות שאר מעשרות, תלמוד לומר עשר תעשר. ואמרו זכרונם לברכה (רי"ה ב, א), שיום חמשה עשר בשבט, הוא ראש השנה למעשר האילנות, כלומר, שכל אילן שהגיע לעונת המעשרות קדם חמשה עשר בשבט מתעשר במעשר של אותה שנה, שאם היא שנת מעשר שני מפרישין ממנו מעשר שני, ואם היא שנת מעשר עני מפרישין ממנו מעשר עני. וכבר כתבתי למעלה בסדר "ויקח קרח" במצות מעשר ראשון (מצוה שצה), עונת המעשר במקצת מן האילנות, ושם כתוב, שעקר חיוב מעשר מדאוריתא אינו אלא בדגן תירוש ויצהר וכל השאר דרבנן. ויתר רבי דיני מעשר שני כלם מבארים במסכתא הבנויה על זה, והיא מסכת מעשר שני.

ומצוה זו אינה נוהגת בכל מקום אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם וירושלים בישובה, נזכה ותחזינה עינינו בטובה. ובסדר שופטים במצות תרומה (מצוה תקז), אכתב בעזרת השם, המקומות שנוהג שם מעשר ראשון ושני ותרומה.

תעד. להפריש מעשר עני.

להוציא מעשר עני בשנה השלישית וששית מן השמטה, ועל זה נאמר (דברים יד כח) מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וגו'. והנחת בשעריך וגו'. ובשנה הזאת היו מפרישין מעשר עני במקום מעשר שני של שאר שנים, ואין מפרישין מעשר שני כלל.

משרשי המצוה. בענין זה, מה שכתבתי במצות הלואה לעני בסדר משפטים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מתנות ענים פי"ו הל' ז ט), שבעל השדה שעברו עליו עניים נותן לכל אחד מהם מן המעשר כדי שבעו, שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו. וכמה כדי שבעו? מן החטים לא יפחות מחצי קב, משעורים לא יפחות מקב, כסמין לא יפחות מקב וחצי, דבלה לא יפחות ממשקל חמש ועשרים סלע, יין לא יפחות מחצי לג, שמן מרביעית לג, ארז רובע קב, ירק משקל לטרא, חרובין שלשה קבין, אגוזים עשרה. אפרסקים חמשה. רמונים שנים. אתרוג אחד. היה לו דבר מועט והעניים מרבים מניח לפנייהם. והם מחלקין ביניהם. ומעשר עני המתחלק בגרן אין בו טובת הנאה לבעלים, ואיש ואשה שבאו לטל נותנין תחלה לאשה ואחר כך לאיש. ויתר פרטי המצוה, מתבארים במסכתות פאה, ומעשרות, ודמאי, ובמקומות מזרעים, ומכשירים וידים. ובסדר שופטים (מצוה תקז) בעזרת השם אכתב באיזה מקום נוהגת ובאיזה זמן.

תעה. שלא לתבע חוב שעברה עליו שביעית.

שלא לתבע החוב בשנת השמיטה, אבל יהא נשמט, ולא נתבענו עוד, ועל זה נאמר (דברים טו ב) לא יגש את רעהו ואת אחיו" וגו'.

משרשי מצוה זו וכל ענינה, כמנהגי כתבתי לעיל ובסמוך במצות עשה (תע"ז) שלא זו ששסדר זה. והעובר על זה ותבע הלואתו אחר שנת השמטה בזמן הבית עבר על לאו זה, אבל אין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה.

תעו. מצוה לנגש את הנכרי.

לנגש הנכרי עובד עבודה זרה שיפרע מה שהוא חייב לנו ולא נחמל ונרחם עליו להאריך לו המלוה. ועל זה נאמר (דברים טו ג) את הנכרי תגש. וכן אמרו בספרי את הנכרי תגש זו מצות עשה.

משרשי המצוה. שלא נלמד נפשותינו לחמל ולרחם עליהם, למען לא נמשך אחר מעשיהם ואחר עצתם בשום דבר. והרמב"ן זכרוננו לברכה כתב (בספר המצוות שרש ו) שאין זה מצות עשה כלל, אבל ענין הכתוב להזהיר על החמלה בישראל בעשה ולא תעשה, ואמר את הנכרי תגש ולא אחיך, והוא לאו הבא מכלל עשה, דקימא לן, שהוא כמו עשה, והלאו המבאר בו כמו כן, ולאחיך לא תגש, וכן הענין ממש באסור רבית, כמו שנכתב בסדר כי תצא (מצוה תקעג) בעזרת השם.

דיני המצוה. כלולים בבאור בכתוב לפי דעתו.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר עליה והאריך זמן פרעונו מן הנכרי על צד החמלה עליו לבד, לא מצד היראה ללוה, או להפסד חובו, או לשום תועלת אחר [נת] בטל עשה לדעת הרמב"ם זכרוננו לברכה. ולדעת הרמב"ן זכרוננו לברכה, הנוגש ישראל בחובו בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, אבל אריכות חוב לנכרי לא מעלה ולא מוריד.

תעז. שישמיט כל הלואותיו בשביעית.

לעזב החובות בשנת השמטה, ועל זה נאמר (דברים טו ג) ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, ונכפלה האזהרה בזאת המצוה, שנאמר (שם ב) וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו. ואמרו בתוספתא (מובא בגיטין לו, א) בשתי שמטות הכתוב מדבר, אחת שמטת קרקע ואחת שמטת כספים.

כבר כתבתי במשפטים במצות שמטת קרקעות (מצוה פד), מה שידעתי בשרש המצוה, ושמיטת כספים גם כן, אחר אותו הטעם נמשך, ללמד נפשנו במדות מעלות מדת הנדיבות ועין טובה, ולקבע בלבבנו הבטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול בברכה והרחמים, וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחמר בנפשותינו לאמר אפילו הלויתני ממוני והגיע שנת השמטה אמרה תורה להשמיט ביד המלוה שלא לגזל ושלא לחמד משלו לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון?

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן), שאין השביעית משמטת אלא בסופה, כשתשקע חמה בערב ראש השנה של מוצאי שביעית שנאמר מקץ שבע שנים, ומשמטת אפילו מלוח שבשטר שיש בו אחריות נכסים, ואם סים לו שדה בהלואתו אינו משמט, כן כתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (שמיטה ט, ו) ותימה הוא, דרבי יוחנן דחי לה בפרק השולח (גיטין לז א).

הקפת חנות ושכר שכיר אינו נשמט, ואם זקפו אותם, במלוח נשמט, וכן הדין בקנסות. המגרש אשתו קדם שמטה אין כתבתה נשמטת, אלא אם כן פגמה או זקפתה עליו במלוח. והמלוח על המשכון אינו משמט, והוא שיהיה החוב כנגד המשכון, כן כתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (שמיטה ויובל פ"ט הי"ד). ובפרק הזהב (ב"מ מח, ב) אמרינן, דאף על פי שאינו שוה אלא פלג חובו, והני מלי במשכון של מטלטלין אבל במשכון של קרקע באתרא דמסלקי שביעית משמטת, ובכור אינו נוטל בה פי שנים, לפי שהוא כחוב גמור, אבל באתרא דלא מסלקי אין שביעית משמטתו, והשתא דקימא לן סתם משכנתא שתא, דהכי אסיקנא בגמרא (שם סח, א) לדעת קצת המפרשים, כל המשכונות כאתרא דלא מסלקי דינינן להו, ואין שביעית משמטת משכונא, ובכור נוטל בה פי שנים, ובעל חוב דיתומים גובה ממנו, דכקרקע שלהם הוא.

והמוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם אתם גבו לי חוב זה אינו משמט, שנאמר ואשר יהיה לך את אחיך, וזה כבר נתנו ביד בית דין, ומזה הטעם אמרו זכרונם לברכה (גיטין לז, א) שחוב שיש ליתומים על אחרים אין שביעית משמטתו, דרבן גמליאל ובית דינו אביהן של יתומים, ואחריהם כל בית דין שבכל דור ודור, וכאילו מסרו שטרותיהם ביד בית דין דמי. וכן מענין המצוה מה שאמרו (מכות ג, ב) שהמלוח את חברו לעשר שנים אין שביעית משמטתו, דכי אמר רחמנא לא יגש בחוב הראוי לנגש, וזה לא הגיע זמנו לנגש עדין. ומה שאמרו שהמתנה עם חברו בחובו על מנת שלא תשמטנו שביעית הרי זה משמט, לפי שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה, אבל אמר לו על מנת שלא תשמיט חוב זה ואפילו בשביעית כלומר, אף על פי שדין שביעית להשמיט, אם מתנה עמו שלא ישמיט חוב זה אין שביעית משמטתו בענין זה, שכל תנאי שבממון קים, כמו שכתבתי בסדר בהר סיני (מצוה שלט) במצות שלא להלוות ברבית לישראל. ויתר פרטיה, במסכת שביעית [פרק עשירי].

ונוהגת מצוה זו מדאוריתא בארץ ישראל ובכל מקום בזמן שהיובל נוהג בזכרים ונקבות. וכבר כתבתי למעלה בסדר בהר סיני (מצוה של) באיזה זמן היובל נוהג. אבל בזמן שאין היובל נוהג אין שמטת קרקעות וכספים נוהגת מדאוריתא (רמב"ם שמיטה ויובל שם הל' ב ג), אבל מדברי סופרים נוהגת שמטת כספים אפילו בזמן הזה ואפילו בכל מקום, כדי שלא תשתכח תורת השמטת כספים מישראל. וכבר כתבתי למעלה בסדר בהר סיני

בסוף מצוה ראשונה איזו היא שנת השמטה לדעת המפרשים הגדולים
היודעים דרכי התלמוד.

והעובר על זה ותבע את חברו על חוב שעברה עליו שנה שביעית בזמן
הבית בטל עשה זה, מלבד שהוא עובר על לאו, כמו שנכתב בסדר זה
בעזרת השם (מצוה תעה), ובזמן הזה קא עביד אסורא דרבנן. ואם ידעו
הבית דין ששביעית עברה עליו אין נזקקין לנגש אותו כלל, ואפילו בזמן
הזה, ואף על פי שהשמטת כספים עכשו דרבנן וקימא לן (קידושין יג ה)
שעבודא דאוריתא הא אפסקא הלכתא, דבכל דבר שבממון, יש כח ביד
חכמים לדחות דבר תורה, מטעם דהפקר בית דין הפקר (גיטין לו ב).

תעה. שלא יאמץ את לבו על העני.

שלא נמנע החסד והצדקה מאחינו בני ישראל וכל שכן מן הקרובים
בדעתינו חלשת ענינם ויש בנו יכלת לסעדם, ועל זה נאמר (דברים טו ז) לא
תאמץ את לבבך ולא

תקפץ את ירך מאחיד האביון, כלומר, אל תשליט עליך מדת הכילות
והנבלה, אבל הכן לבבך על כל פנים במדת הנדיבות והחמלה, ואל תחשב
שיהיה לך בדבר חסרון ממונד, כי בגלל הדבר ההוא יברכך השם ויפה לך
ברכתו רגע קטן מכמה אוצרות של זהב וכסף.

משרשי מצות הצדקה כתבתי בפרשת משפטים וקצת דיניה וענינה
כמנהגי.

תעט. מצות צדקה.

לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לבב. כלומר, שנתן
מממונו למי שיחסר לו ולחזק העני בכל מה שצריך למחיתו בכל יכלתנו,
ועל זה נאמר (דברים טו ח) פתח תפתח את ירך לו. ודרשו זכרונם לברכה (בי"מ
לא, א) אפילו כמה פעמים, ועוד נאמר (ויקרא כה, לה) והחזקת בו גר ותושב
וחי עמך, ואמר עוד (שם לו) וחי אחיך עמך.

משרשי המצוה. כתבתי במשפטים במצות הלואה לעני בשעת דחקו, מה שידעתני.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"ב י ב) שעקר מצוה זו לתן הצדקה ליד גבאי שיתננה למי שצריך לה, כדי שלא יתביש המקבל כשהוא מקבל מיד הנותנה בכל עת שיראנו, וגם הנותן לא יבישנו עליה לעולם, שזה אינו יודע למי נותנה, וזה אינו יודע ממי מקבלה.

ואתה בני, אל תחשב שענין מצות הצדקה לא יהיה רק בעני אשר אין לו לחם ושמלה, כי אף בעשירים גדולים גם כן תתקיים מצות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירין אותו וצריך ללוות, ואפילו בעשיר שהוא בעירו ובמקום מכיריו פעמים שיצטרך מפני חלי או מפני שום מקרה אחר לדבר אחד שהוא בידך ולא ימצא ממנו במקום אחר, גם זה בכלל מצות הצדקה הוא בלי ספק, כי התורה תבחר לעולם בגמילות חסדים, ותצוה אותנו להשלים רצון הנבראים בני ברית באשר תשיג ידנו. וכלל הענין, שכל המהנה את חבירו בין בממון בין במאכל או בשאר צרכיו או אפילו בדברים טובים, דברים נחומים (ב"ב ט ב) בכלל מצות הצדקה היא ושכרו הרבה מאד, ויכנסו דברי באזניך, כי טובים המה באזן תבחן מלים.

ואמרו זכרונם לברכה (כתובות סז, ב) שעני שאינו רוצה לקח מערימין עליו ונותנין לו לשם הלואה, ואחר כך אין שואלין אותה ממנו, אבל עשיר המסגף עצמו ועינו רעה בממונו אין משגיחין בו. ואמרו זכרונם לברכה (שם) די מחסורו אתה מצוה להשלים חסרונו, אבל אין אתה מצוה להעשירו. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (מתנות עניים ט, ג) כי מעולם לא ראה ולא שמע עיר שיהיו בה עשרה מישראל, שלא יהיה להם קפה של צדקה. ואמרו זכרונם לברכה (גיטין ז, ב) שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה חיב לעשות צדקה אם ימצא למטה ממנו שצריך לה. ואמרו זכרונם לברכה (שמות רבה לוג) שאין שום אדם בא לעניות לעולם בשביל רבוי הצדקה שיעשה, שנאמר (ישעיהו לב יז) והיה מעשה הצדקה שלום. ואין ישראל נגאלין אלא בזכות הצדקה, שנאמר (שם א, כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. ויתר פרטיה, במקומות בתלמוד בפזור, ורבים במסכת כתבות (פרק שישי) ובבבא בתרא [פ"א].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ולא עשה צדקה בעת שנשאל עליה או שראה שצריך הדבר ויש יכלת בידו לעשותה בטל עשה זה.

תפ. שלא נמנע מלהלוות קדם שמטה.

שלא להמנע מהלוות אל הצריכים מפני פחד השמטה שלא תפקיע החוב, ועל זה נאמר (דברים טו ט), השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע. ולשון ספרי (כאן) השמר בלא תעשה, פן יהיה בלא תעשה, כלומר, שאלו שני לאוין באו בזה הענין, זה אחר זה לחזוק.

משרשי המצוה. לחזק ולקבע בלבבנו מדת הנדיבות, ולהרחיק תכלית ההרחקה מדת הכילות, ואין נדיב בעולם כמלוה מעותיו עם היותו יודע שהזמן קרב להשמיט הלואתו ולהפסידה ממנו אם אולי יארע בו אנס או שום מקרה שלא יוכל לתבע הלואתו קדם שנת השמטה, וכל מבין דרכי התורה ומשיג לדעת אפילו מעט בחין ערכה ידע בברור, כי המפזר ממונו אל הצריכים נוסף עוד, וחושך מישר אך למחסר, כי השם יתברך ידין את האדם לפי מעשיו, ויעניקהו מברכתו כפי התקרבו אליה, ומדת הכילות מחיצה של ברזל בינו ובין הברכה, והנדיבות חלק מחלקי הברכה, ונמצא המתנהג בה שהוא בתוכה, ישמע חכם ויוסף לקח.

דיני המצוה קצרים כלולים בפשט הכתוב לפי דעתי.

ונוהג אסור זה בזכרים ובנקבות בכל מקום ובכל זמן, שאף בזמן הזה שאין שמטת כספים נוהגת מן התורה אלא מדרבנן, מכל מקום אנו מזהרים גם כן שלא נמנע מלהלוות אל הצריך מפני פחד שנת השמטה שמשמטת מדרבנן בזמן הזה, ומן התורה בזמן הבית. והעובר על זה ונמנע מלהלוות אל הצריך מפני זה עבר על לאו, אבל אין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה.

ואולי יעלה במחשבתך בני לאמר, ואיך ימנע אדם מהלואה לעולם מפני זה, ולמה נכתב על זה לאו, והלא בידו להתנות עמו על מנת שלא תשמיטנו בשביעית, וכדרך שאנו עושין תמיד בשטרותינו? אל יבהילך דבר זה, כי התורה תזהירנו בדברים, ואף על פי שאפשר בתקנות ותנאים.

תפא. שלא לשלח עבד עברי ריקם.

שלא נוציא עבד עברי בידיים רקניות מעבדותנו כשיוצא בן חורין לסוף שש שנים, אבל נעניקהו מהוננו על כל פנים, ועל זה נאמר (דברים טו יג) וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם.

משרשי מצוה זו וכל ענינה ומקום באורה, כתוב במצות עשה
דהעניקה שבסדר זה (מצוה תפב).
תפב.

תפב. להעניק לו בצאתו לחפשי.

לתת ממה שיש לנו לעבד עברי בזמן שיצא מתחת ידינו לחרות ולא
נשלחנו בידים ריקניות, ועל זה נאמר (דברים טו יד) הענק תעניק לו מצאנך
ומגרנך ומיקבך אשר

ברכך יי אלהיך תתן לו.

משרשי המצוה. למען נקנה בנפשנו מדות מעלות יקרות וחמודות,
ועם הנפש היקרה והמעלה נזכה לטוב, והאל הטוב, חפץ להיטיב לעמו,
והודנו והדרנו הוא שנרחם על מי שעבד אותנו ונתן לו משלנו בתורת חסד
מלבד מה שהתנינו עמו לתת לו בשכרו, ודבר משכל הוא, אין צרך
להאריך בו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין טז, ב) שאחד העבד
היוצא בסוף שש או ביובל או במיתת אדון, וכן אמה שיצאת באחד מכל
אלו או בסימנין הרי אלו מעניקין להם, אבל היוצאין בגרעון כסף אין
מעניקין להם, שנאמר וכי תשלחנו חפשי, וזה לא שלחו הוא, אלא שהעבד
הוא שגרם בנתינת הכסף לצאת מתחת ידו. וכן מה שדרשו זכרונם
לברכה (שם יז, א) במה שהזכיר הכתוב צאן וגרן ויקב שבדברים שיש בהן
ברכה מחמת עצמם הוא שחייב אדם להעניקם, אבל לא כספים ובגדים.
ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם) שאין פוחתין לו משלשים סלע ובין
נתברך בעל הבית לרגלו או לא נתברך חייב להעניק לו, וענק העבד לעצמו,
ואין בעל חובו גובה ממנו. ויתר פרטיה, מבארים בפרק ראשון מקדושין.

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות בזמן הבית, שאין דין עבד עברי נוהג
אלא בזמן שהיובל נוהג, כמו שכתבתי במה שקדם (מצוה מב), ומכל מקום
אף בזמן הזה, ישמע חכם ויוסף לקח, שאם שכר אחד מבני ישראל ועבדו
זמן מרבה או אפילו מועט שיעניק לו בצאתו מעמו מאשר ברכו השם.

תפג. שלא לעבד בקדשים.

שלא נעבד עבודה בבהמות הקדשים, ועל זה נאמר (דברים טו טו) לא תעבד בבכור שורך, ושאר הקדשים, נלמדים מן הבכור, כמו שבא בבכורות (כה), (א).

משרשי המצוה. להרחיקנו מהתקרב אל הקדשים ומנגע בהן, כתבתי בסדר זה בלאו דאסור פסולי המקדשין (מצוה תפט) ובכמה מקומות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בכורות שם) כל קדשי מזבח, בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אסורים בגזה ועבודה (עיי רמב"ם מעילה פ"א ה"א א ז), ואסור להדיוט להנות מקדשי השם יתברך, בין מדברים הקרבים על גבי המזבח, בין מקדשי בדק הבית, וכל הנהנה בשוה פרוטה מקדשי השם יתברך מעל. דברים שהתרו באכילה מן הקרבנות, כגון, בשר חטאת ואשם אחר זריקת דמן או שתי הלחם אחר זריקת דם שני הכבשים אין בהן מעילה, אפילו אכל הזר מאלו וכיוצא בהן, הואיל והן מתרין למקצת בני אדם להנות בהן, כל הנהנה מהן לא מעל, ואפילו נפסלו ונאסרו באכילה, הואיל והיתה להן שעת התר אין חיבין עליהן מעילה.

כל המועל בזדון לוקה ומשלם מה שפגם מן ההקדש בראשו, והאזהרה של מעילה, מזה שנאמר לא תוכל לאכל בשעריך וגוי ונדריך. מפי השמועה למדנו, שזו אזהרה לאוכל בשר עולה, כמו שאמרנו למעלה (מצוה תמוז), הואיל וכלה להשם יתברך והוא הדין לשאר כל קדש שהוא להשם לבדו, בין מקדשי מזבח בין מקדשי בדק הבית, אם נהנה מהן בשוה פרוטה לוקה. מעל בשגגה משלם מה שנהנה ותוספת חמש, ומביא איל בשתי סלעים ומקריבו אשם ומתכפר לו, וזהו הנקרא אשם מעילות, שנאמר (ויקרא ה טו טז) בשגגה מקדשי יי וגוי והביא את אשמו ליי וגוי ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישתו יוסף עליו, ושלום הקרן עם התוספת חמש והבאת הקרבן מצות עשה (מצוה קכו). תשלום הקרן והבאת האשם, מעכבין את הכפרה, ואין החמש מעכב, שנאמר (שם) באיל האשם ונסלח לו, איל ואשם מעכבין, ואין החמש מעכב. הביא מעילתו עד שלא הביא אשמו לא יצא. נסתפק לו אם מעל אם לא מעל פטור מן התשלומין ומן הקרבן. והחמש הרי הוא כתחלת ההקדש, ואם נהנה בו מוסיף חמש על חמש. וכבר בארנו כמה פעמים (מצוה שנה) שהחמש אחד מארבעה על הקרן, עד שיהיה הוא וחמשו חמשה. ויש דברים שאין חיבין עליהן מעילה מדברי תורה, אבל אסור ליהנות בהן מדברי סופרים, והנהנה מהם משלם קרן לבד, ואינו מוסיף חמש, ואינו מביא אשם, כמו שמבואר במסכת מעילה (פ"ג).

וכל קדשי מזבח, בין קדשי קדשים. בין קדשים קלים אסורין בגיזה ועבודה, שנאמר לא תעבד בבכור שורך, ולא תגוז בכור צאנך, והוא הדין לשאר קדשים, והגוזז את השור או העובד בו לוקה מן התורה, ותולש אינו כגוזז. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (שם ה"ז) יראה לי שאינו לוקה, עד שיגוזז כדי רחב הסיט כפול לא יהיה זה חמור משבת. ספק קדשים (שם ה"ח), כגון בהמה שהיא ספק בכור וכיוצא בה הרי הן אסורין בגזה ובעבודה, והגוזז או העובד בהן אינו לוקה. בהמת הקדש שנפל בה מום ונפדית, כמו שבארנו (מצוה תמא), אינה מתרת בגזה ועבודה, והרי היא באסורה, עד שתשחט. נשחטה אחר פדיונה התרה באכילה, במה דברים אמורים? בשקדם הקדשן את מומן או קדם מום עובר להקדשן, אבל המקדיש בעלת מום קבוע למקדש אינה אסורה בגזה ועבודה אלא מדבריהם, נפדית הרי היא כחלין לכל דבר, ותצא לחלין, להגוזז ולהעבד, חוץ מן הבכור והמעשר שהקדשה חלה על גופן, אף על פי שהן בעלי מומין קבועין מתחלה, ואינן יוצאין לחלין לגוזז ולעבד לעולם. ואסור להרביע בבכור או בפסולי המקדשין. ומתר לתלוש את השער לכתחלה מן הקדשים, כדי להראות המום לממחה, ואותו השער שתלש, או שנשאר מן הבהמה, או מן הבכור, או מן המעשר הרי זה אסור בהנאה אפילו לאחר שישחטו מפני מומן, גזרה שמא ישהה אותן, הואיל ואינן בני כפרה, אבל צמר הנושר מן החטאת ואשם מתר בהנאה לאחר שחיטתן מפני מומן, הואיל ולכפרה הן באין אינו משהא אותן, ואם נתלש מן העולה הרי זה ספק. וכל שנתלש מן הקדשים אחר שנפל בהן מום הרי זה מתר בהנאה, מכיון שלא תלש בידו, חוץ מן הבכור, שאף הנתלש ממנו אחר שנפל בו מום אסור בהנאה. השוחט בכור או שאר המקדשין תולש השער מכאן ומכאן לעשות מקום לסכין, ולא יזיזנו ממקומו. קדשי בדק הבית, אפילו בגזה ועבודה אסורין מדברי סופרים, אבל מן התורה אינן אסורין, לפיכך הגוזז אותן או העובד בהן אינו לוקה, אבל מכין אותן מכת מרדות. המקדיש עבר למזבח אמו אסורה בעבודה מדברי סופרים, אבל מן התורה אינה אסורה, אבל לגוזז אותה מתר, מפני שעבודתה מכחשת את העבר גזרו בה, והרי היא מתרת בגזה, לפי שאין בה הפסד לולד. הקדיש אבר אחד מן הבהמה, בין לבדק הבית, בין למזבח הרי הדבר ספק, אם אסורה כלה בגזה ועבודה או אינה אסורה, לפיכך אין לוקין עליה. ויתר פרטיה, במסכת בכורות (שם).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שאף על פי שאמרו זכרונם לברכה (עבודה זרה יג א) שאין מקדישין בהמה לקרבן, ולא לבדק הבית בזמן הזה, כמו שכתבתי הרבה פעמים, מכל מקום מי שהקדיש הקדשו הקדש. והעובר על זה ועבד בבהמת קדשים כענין שאמרנו חייב מלקות.

תפד. שלא לגזז הצמר בקדשים.

שלא נגזז הצמר מבהמת הקדשים, ועל זה נאמר (דברים טו יט) ולא תגזז בכור צאנך, וכל שאר הקדשים נלמדים מן הבכור באסור זה. וכל ענין אסור הגזזה כאסור העבודה, אין ראוי להאריך בו עוד. הנה כתבתי קצת דיני הגזזה למעלה, עם דיני העבודה.

תפה. שלא לאכל חמץ אחר חצות.

שלא נאכל חמץ אחר חצות ביום ארבעה עשר בניסן, ועל זה נאמר (דברים טז ג) לא תאכל עליו חמץ. כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ת קצט) מלת "עליו" שבה על כבש הפסח, שהחובה בזביחתו בין הערבים ביום ארבעה עשר ואמרו מעת שיגיע זמן זביחתו לא תאכל עליו חמץ. ובפסחים (כח ב) אמרו זכרונם לברכה מנין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה? שנאמר לא תאכל עליו חמץ ושם (ד ב) נאמר לכלי עלמא מיהת חמץ משש שעות ולמעלה דאוריתא, כן מצאנו לשון כל הנוסחאות המדיקות שנקראו על זקני התלמוד. ושם נאמר בטעם אסור החמץ בשעה ששית, עבדו רבנן הרחקה יתרה כי היכי דלא לגע באסורא דאוריתא. ומי שיעבר ויאכל חמץ אחר חצות לוקה, עד כאן.

משרשי המצוה. לפי שענין אסור חמץ בפסח הוא אסור חמור ביותר, מצד שענין זה יסוד גדול בדתנו, כי יציאת מצרים הוא אות ומופת מכרח בחדוש העולם שהוא העמוד הגדול שאולמי התורה נסמכים בו, כמו שכתבתי כמה פעמים, ועל כן כל מצוה שהיא לזכר יציאת מצרים חמורה עלינו וחביבה הרבה, על כן מצד החמר הגדול שבה תזהירנו התורה להתחיל בה שש שעות קדם הגיע [ה] זמן הנועד לאותו הנס שהוא התחלת (יום טוב) יום חמשה עשר, וכל זה, למען נתן אל לבנו חמר המצוה וגדל ענינה בראותינו כי התורה תעשה לנו גדר סביב לה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם יא, ב) שאוכלין חמץ כל ארבע שעות מיום זה, ותולין כל חמש, כלומר לא אוכלין גזרה משום יום המענן, ולא שורפין, אלא נהנין להאכילו לכל בריה או למכרו לאדם, ושורפין אותו בתחלת שעה ששית, וזו היא תקנת חכמים במצוה, כדי להרחיק האדם מן העבירה, שלא יכשל לאוכלו בתחלת שעה שביעית, שהוא אסור מן התורה, כמו שאמרנו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה גם מכתוב אחר, שאמרו שם בפסחים (ד, ב) כתיב (שמות יב יט) שבעת ימים שאור וגוי' וכתיב (שם טו) אך ביום הראשון וגוי' הא כיצד? לרבות ארבעה עשר

לבעור, ויהיה פרוש ראשון, כמו הראשון אדם תולד (איוב טו, ז) שפרשו קדם. וממה שחייב הכתוב להשביתו באותו יום, ידענו שמקצת היום הוא מתר בהכרח, שאי אפשר לכוון רגע הראשון של יום ולהשביתו בו, ואחר שכן, מקצתו של יום מתר, ולא באר לנו הכתוב, איזה חלק ממנו הוא שמתר נחלקהו אנחנו בשוה מן הסברא האמתית, שאם תחלקהו בענין אחר, לא יהיה שרש בדבר כלל, וזהו אמרם שם אך חלק, והמפרשים, כי מלת אך ב"אח"ס בט"ע חץ לא יבינו דברי חכמים. ויתר פרטי המצוה, במסכת פסחים פרק ראשון.

ונוהגת בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן ואפילו בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח. והעובר על זה ואכל כזית חמץ אחר חצות חייב מלקות לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה, כי הוא סובר, שהלכה כרבי יהודה דאמר דחמץ לפני זמנו ארצה לומר: ביום ארבעה עשר בניסן מחצות היום ולמעלה עובר עליו האוכלו בלאו זה שזכרנו. אבל הרמב"ן זכרונו לברכה (בהשגותיו לטה"מ"צ שם) חולק עליו, ולדעתו אין בזה לאו, שהלכה כרבי שמעון דפליג עליה דרבי יהודה ואמר, בין לפני זמנו, בין לאחר זמנו אינו עובר בלאו כלום, ודריש מלתה, מדכתיב לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות. בשעה שישנו אלהים בקום אכל מצה ישנו בבל תאכל חמץ, ובשעה שאינו בקום אכל מצה, דהינו בין לפני זמן הפסח, בין לאחריו אינו באזהרת בל תאכל חמץ. ולדעת רבי שמעון, מלת עליו תשוב על אכילתו של פסח, שהיה נאכל לערב, וכן הוא מפורש בירושלמי (פסחים א ד), שלדברי רבי יהודה, מלת עליו שבה על שחיטתו, ולדברי רבי שמעון על אכילתו, שהיה נאכל לערב. וזה שבא בגמרא לכולי עמא מיהת חמץ משש שעות ולמעלה אסור. וכן מה שאמרו עבדו רבנן הרחקה יתירה, דלא ליגע לידי אסורא דאוריתא, כל זה אמת, שיש אסור דאוריתא בנהנה מן החמץ אחר חצות ואמנם האסור הוא דקאי עליה במצות השבתה מדאוריתא משש שעות ולמעלה, אבל ודאי, אין בו אסור לאו כלל, כרבי שמעון דקימא לן כותיה. וכן הוא מפרש הענין שם בגמרא שאמרו, דכלי עלמא מיהת חמץ משש שעות ולמעלה דאוריתא, מנא לן? אמר אביי תרי קראי כתיבי וכלי וסיום דבריו שם הא כיצד? לרבות ארבעה עשר לביעור, הנה זה מבאר שאין האסור בו אחר חצות אליבא דהלכתא זולתי מצות השבתה דאוריתא, הנה לדעתו זכרונו לברכה אין לאו זה דלא תאכל בכלל מנין המצות, הט בני אונן ושמע דברי חכמים אלו ואלו דברי אלהים חיים, ודע כי יש בתורה שבעים פנים וכלם נכוחים.

תפו. שלא להותיר מקרבן חגיגה עד יום שלישי.

שלא להותיר דבר מבשר חגיגת ארבעה עשר עד יום השלישי, והוא הקרבן הבא עם הפסח להגדיל השמחה, אלא יאכל כלו בתוך שני הימים, שהם ארבעה עשר וחמשה עשר, ועל זה נאמר (דברים טז ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. ובא הפרוש המקבל על זה (פסחים עא, א) שבחגיגה הבאה עם הפסח הכתוב מדבר, שזמן אכילתו עד שני ימים, ועל זאת החגיגה אמר הכתוב (שם ב) וזבחת פסח ליי אלהיך צאן ובקר. כלומר, שיביא עם הפסח קרבן אחר לחגיגה, כלומר, להרבות השמחה.

ומשרשי המצוה. היסוד הקבוע לנו במצות ענין הפסח שהיא מצוה ליסוד חזק בתורתנו, ועל כן נצטוינו לעשות יום שחיטתו יום שמחה, ואין שמחה שלמה לבני אדם, רק ברבוי בשר, וזה שנצטוינו שלא להותיר כלל מכל בשר הנשחט לכבוד שמחת הפסח עד יום השלישי, אלא יאכל כלו ביומו להרבות בו גילה ושובע שמחות, וזה נאמר בכאן מלבד הטעם הכתוב בנותר בסדר צו (מצוה קמג) שנותן טעם לשבח בכל אסור הנותרות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ע, א) שחגיגת ארבעה עשר אין אדם יוצא בה ידי חובתו מחיוב חגיגת המועד, שהיא מצות עשה גם כן, כמו שכתוב במשפטים במצות לחג ברגלים (מצוה פח), אבל יוצא בה ידי חובתו מחיוב שמחת המועד שהוא מצות עשה גם כן, כמו שכתבנו בסדר זה (מצוה תפח), לפי שענין חיוב השמחה אינו אלא להרבות בשר לשמח, והרי יש בשר, ומזה הטעם אמרו זכרונם לברכה (חגיגה ז, ב) שיוצאין ידי שלמי שמחה אפילו בנדר או נדבה של שלמים, ואף על פי ששחטן קדם הרגל, ובלבד שיאכל מהן ברגל, ששלמי שמחה אין צריך לשחט בשעת שמחה, וגם כן אין אדם צריך לשחטן לשם שלמי שמחה, שאין עקר המצוה, רק להרבות השמחה בבשר, כמו שאמרנו. ויתר פרטי המצוה, מבארין במסכת חגיגה ובמקומות ממסכת פסחים.

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בזכרים ונקבות, שאפילו הנשים חיבות בשלמי שמחה, אף על פי שהזמן גרמא, כמו שהן חיבות בשביתה בו, והעובר על זה והותיר כלום מחגיגה זו ליום השלישי חייב לשרוף אותו באש, כמו שהדין בנותר, ולפיכך אין חיוב מלקות בלאו זה, אחר שהוא נתק לעשה, מן הכלל הידוע לנו בזה.

תפז. שלא להקריב קרבן פסח בבמת יחיד.

שנמנענו מהקריב שה הפסח בבמת יחיד, ואפילו בשעת התר הבמות. וענין הבמות הוא, שהיה כל יחיד ויחיד מישראל שרצונו להקריב קרבן בונה בנין בכל מקום שירצה ומקריב שם קרבנותיו לשם יתברך קדם בנין בית הבחירה, ואפילו בזמן ההוא שהיה מתר להם לעשות כן, דוקא בשאר הקרבנות, אבל קרבן הפסח אין מקריבין אותו לעולם אלא בבמת רבים, והוא המקום שהיה המשכן שם, ועל זה נאמר (דברים טז ה) לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך. וכן אמרו זכרונם לברכה בסוף פרק ראשון ממסכת מגילה (ט, ב) אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים.

משרשי המצוה. לקבע בנפשנו גדל ענין הפסח ויקר המצוה מן הטעם שכתבתי בו כמה פעמים, ובאמת כי כבוד המצוה ופרסומה יותר כשיעשו במקום מסים הכל יחד, ולא כל יחיד ויחיד במחוז חפצו.

דיני המצוה. במגילה פרק ראשון (שס).

ונוהג אסור זה בזמן הבית כי אז נקריב קרבן הפסח בזכרים, ונקבות, שאף הן חיבות בקרבן הפסח, וכמו שכתבתי במצות הפסח בסדר בא בסימן ה'. ואפשר לומר שאף בזמן הזה העובר והקדיש שה לפסח והקריבו בבמת יחיד עבר על לאו זה וחיב מלקות.

תפח. מצוה לשמח ברגלים.

לשמח ברגלים, שנאמר (דברים טז יד) ושמחת בחגך, והענין הראשון הרמוז בשמחה זו הוא, שנקריב שלמים על כל פנים בבית הבחירה, וכענין שכתוב וזבחת שלמים. והדר ושמחת בחגך. ובשביל הקרבת השלמים אמרו זכרונם לברכה (חגיגה ו, ב) נשים חיבות בשמחה, לומר שאף הן חיבות להביא שלמי שמחה. ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם ח א) שמח בכל מיני שמחה, ובכלל זה הוא אכילת הבשר ושתית היין, וללבוש בגדים חדשים, וחלוק פרות ומיני מתיקה לנערים ולנשים, ולשחק בכלי שיר במקדש לבד, וזו היא שמחת בית השואבה הנזכרת בגמרא (סוכה נא), כל זה שזכרנו בכלל ושמחת בחגך. ואמרו זכרונם לברכה במסכת פסחים (קט, א) חיב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל, ושם נאמר, תניא, רבי יהודה בן בתירה אומר בזמן שבית המקדש קים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר (דברים כז ז) וזבחת שלמים וגו'. עכשיו אין שמחה אלא ביין, שנאמר (תהלים קד טו) ויין ישמח לבב אנוש. ואמרו עוד במה משמחין? אנשים בראוי להם ביין, ונשים בראוי להם בבגדים נאים, והזהירנו התורה כמו כן להכניס בכלל

השמחה הענייים והגרים והחלושים, שנאמר אתה והלוי והגר והיתום והאלמנה.

משרשי המצוה. לפי שהאדם נכון על ענין שצריך טבעו לשמח לפרקים, כמו שהוא צריך אל המזון על כל פנים, ואל המנוחה ואל השנה, ורצה האל לזכותנו, אנחנו עמו וצאן מרעיתו, וצונו לעשות השמחה לשמו למען נזכה לפניו בכל מעשינו. והנה קבע לנו זמנים בשנה למועדים, לזכר בהם הנסים והטובות אשר גמלנו, ואז בעתים ההם צונו לכלכל החמר בדבר השמחה הצריכה אליו, וימצא לנו תרופה גדולה, בהיות שובע השמחות לשמו ולזכרו, כי המחשבה הזאת תהיה לנו גדר לבל נצא מדרך הישר יותר מדאי, ואשר עמו התבוננות מבלי החפץ בקטרוג ימצא טעם בדברי.

מדיני המצוה. כתבתי קצתן למעלה. ויתר פרטיה, במסכת חגיגה ובמקומות מן הגמרא בפזור.

ונוהגת מצוה זו לענין השמחה, אבל לא לענין הקרבן בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ואינו משמח עצמו ובני ביתו והענייים כפי יכלתו לשם מצות הרגל בטל עשה זה, ועל הדרך שזכרנו יאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ב מ"ז) וכל מעשיך יהיו לשם שמים.

תפט. להראות ברגלים בבית הבחירה.

שנצטוינו להראות כל זכר בירושלים בבית הבחירה שלש פעמים קבועים בשנה. והן, פסח ושבועות וסכות, ועל זה נאמר (דברים טז טז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי אלהיך. וענין המצוה, שיעלה כל אדם עם כל בן זכר שיש לו שיוכל ללכת לבדו ברגליו למקדש ויתראה שם, ומחויב ראייה זו, שיקריב שם קרבן עולה, וזה הקרבן נקרא עולת ראייה ואין לקרבן זה שעור, אפילו תור אחד או גוזל פוטר. וכבר כתבתי במשפטים במצות לחג ברגלים (מצוה פח), מה שאמרו זכרונם לברכה (חגיגה ו ב) שלש מצות נצטוו ישראל ברגל, חגיגה ראייה, שמחה, ועל כל אחת משלש מצות אלו, היו מביאין קרבן, ונקראים, קרבן חגיגה, שלמי שמחה, עולת ראייה.

משרשי המצוה. למען יראו כל ישראל ויתנו אל לבם בפעלת הקרבן המעורר הלבבות, כי כלם מקטנם ועד גדולם חלק השם ונחלתו, עם קדוש ונבחר, נוצרי עדותו, סגלת כל העמים אשר תחת כל השמים, לשמר חקיו

ולקים דתו, על כן יבואו שלש פעמים בשנה בית השם, והוא באמרם על דרך משל הננו לאל לעבדים, נכנסים ובאים בצל קורתו, ובחזקתו סמוכים לעד לעולם באהבתו וביראתו, וזר לא יבא בתוכנו, כי אנחנו לבדנו בני ביתו. ועם המעשה הזה, תתעורר דעתנו, ונכניס בלבנו מוראו, ונקבע ברעיוננו אהבתו, ונזכה לקבל חסדו וברכתו. ובא עלינו החיוב בזכרים לבד, כי הם עקר הבית, והטף והנשים טפלה להם, ועם החזקה בהם לעבדים, נעשית החזקה בכל שהוא תחת ידם. ומזה היסוד, נתיחדה לנו מצוה במועד שנת השמטה בחג הסכות, להקהיל שם האנשים והנשים והטף והגרים, לפי שאותה השנה, משחררת הכל ומפקעת השעבוד מכל החי מכל בשר, להשיב הכל תחת יד האדון השם צבאות, ואז באותה השנה, לא תועיל חזקתם לאשר תחתיהם, שאין שם אדנות בארץ בעת ההיא. ועוד יש עמנו טעם אחר במצות הקהל, נכתב אותו במקומו בסדר אתם נצבים בעזרת השם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם חגיגה א ח) שעולת ראייה ושלמי שמחה אין דוחין לא שבת ולא טמאה, אבל דוחין יום טוב, אף על פי שאין מקריבין ביום טוב נדרים ונדבות. ועוד כתבתי קצת מדינייה בסדר משפטים במצות חגיגה (מצוה פח), ושם כתבתי במי נוהגת, ובמי אינה נוהגת, וכל ענינה, כמנהג הספר.

תצ. שלא נעלה לרגל בלא קרבן.

שלא נעלה לבית הבחירה ברגל בלא קרבן שנקריב שם, והוא הקרבן שפרשנו למעלה בסדר זה (מצוה תפט), שנקרא עולת ראייה, ועל זה נאמר (דברים טז טז) ולא יראה את פני יי ריקם, פרוש פני כמו לפני, ושם כתבתי משרשי המצוה וכל ענינה. וזאת האזהרה אינה נוהגת בנקבות, כמו שמצות עשה הבאה על זה, אינה נוהגת בהן.

פרשת שופטים

פרשת שפטים יש בה ארבע עשרה מצות עשה ועשרים ושבע מצות לא תעשה.

תצא. למנות שופטים ושוטרים.

למנות (עיי' סהמ"צ להרמב"ם עשין קעו) שופטים ושוטרים שיכריחו לעשות מצות התורה, ויחזרו הנוטים מדרך האמת אליה בעל כרחם, ויצוו בראוי לעשות, וימנעו הדברים המגנים. ויקימו הגדרים על העובר, עד שלא יהיו מצות התורה ומניעותיה צריכות לאמונת כל איש ואיש. ומתנאי המצוה הזאת שיהיו אלו הדינין, מדרגה עליונה ממדרגה, וזה שנעמיד בכל עיר ועיר עשרים ושלושה דינין מקבצין כלן במקום אחד משערי המדינה הראויה לזה המנין, וזאת היא סנהדרי קטנה, ונעמיד בירושלים בית דין גדול משבעים דינים, ונעמיד אחד על השבעים ההם והוא הנקרא ראש הישיבה, והוא אשר יקראו החכמים נשיא כמו כן, ויהיו כלן מקבצין במקומן המיוחד להם. ומקום שהוא מעט המנין, שאינו ראוי לסנהדרי קטנה יעמידו בו שלשה ישפטו הם הדבר הקטן, והדבר הקשה יביאון למי שהוא למעלה מהם. וכמו כן ימנו נוגשים בעם הסובבים בעיר בשוקים וברחובות, יביטו עניני בני אדם בסחורת ממכרם ומקחם, עד שלא יהיה ביניהם העול, ואפילו בדבר מועט. והמצוה שבאה בזה, הוא אמרו יתברך שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, ולשון ספרי (כאן ועיי' סנהדרין טז, ב) מנין שממנין בית דין לכל ישראל? תלמוד לומר שופטים ושוטרים, ומנין שממנים אחד על גבי כלם, תלמוד לומר תתן לך, ומנין שממנים בית דין לכל שבט ושבט? תלמוד לומר בכל שעריך. רבן שמעון בן גמליאל אומר, לשבטיך ושפטו מצוה על כל שבט ושבט להיות דן את שבטו, ושפטו את העם על כרחם. וכבר נכפלה המצוה למנות שבעים זקנים, והוא אמרו יתברך למשה עליו השלום (במדבר יא טו) אספה לי שבעים איש. ואמרו זכרונם לברכה (ספרי בהעלותך בפסיקתא דאטפריה לי), כל מקום שנאמר לי הרי הוא קים לעולם, וכן (שמות כח סא) וכהנו לי וכו' כלומר, שהיא מצוה נצחית ואינה לפי שעה, אבל יהיה זה עוד כל ימי הארץ.

שרש המצוה. נגלה הוא, שעם הדבר הזה, נעמיד דתנו בהיות אימת אלופינו ושופטינו על פני ההמון, ומתוך הרגלם בטוב ובישר מחמת יראה ילמדו העם טבעם לעשות משפט וצדק מאהבה בהכרתם דרך האמת, וכענין שיאמרו החכמים שרב ההרגל הוא מה שאחר הטבע, כלומר, כי כמו שהטבע יכריח האדם למה שהוא מבקש כן ההרגל הגדול חוזר בו כעין טבע קים ויכריחונו ללכת בדרך ההרגל לעולם, ובלכת העם בדרכי הישר והאמונה ובוחרים בטוב ידבק בהם הטוב, וישמח יי במעשיו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין לו, ב ע"י רמב"ם סנהדרין א ג) שהגדול שבשבעים יושב למטה מן הנשיא, והוא הנקרא אב בית דין, ושאר השבעים יושבין לפי שנותיהם וכפי מעלתם קרב לנשיא, כלומר, שכל הגדול מחברו בחכמה סמוך לו יותר, והשוין בחכמה הולכין בהן אחר רב שנים. וכלן יושבים בעגול עשוי כמו חצי גרן עגלה, כדי שיהו רואים כלם אלו את אלו. ועוד מעמידין לפניהם שני בתי דינים של עשרים ושלושה כת אחת מהן על פתח העזרה, וכת אחרת על פתח הר הבית, והגדול שבכל כת וכת ראש לכת שלו.

ואין מעמידין בסנהדרין (שם יז, א שם סנהדרין פ"ב הל' א ב) בין גדולה בין קטנה, אלא אנשים חכמים ונבונים בחכמת התורה, ויודעין גם כן קצת משאר החכמות, כגון רפואות וחשבון, תקופות, ומזלות, ואצטגנינות. ודרכי המעוננים, והקוסמים, והמכשפים, כדי שיהו יודעין לדון העם בכל דרכים אלו אם יצטרכו לכך. ואין מעמידין בסנהדרין אלא כהנים לויים וישראלים מיחסים הראויין להשיא בנותם לכהנה, שנאמר (במדב' יא, טז) במשה והתיצבו שם עמך ודרשו זכרונם לברכה (סנהדרין לו ב) בדומין לך.

ואין מעמידין סנהדרין לעולם בין סנהדרי גדולה בין סנהדרי קטנה, אלא סמוכין. ומשה רבנו סמך לתלמידו יהושע בידיו, כמו שכתוב (שם כז כג) ויסמך את ידיו עליו וכמו כן סמך לשבעים הזקנים שאסף אליו, ואותן הזקנים סמכו לאחרים, ואחרים לאחרים, עד סוף כל הסמוכים. ואמנם הסמיכה בכל הדורות לא היתה ביד כמו סמיכה של משה, אלא שהיו בודקין אותה כשהיו רוצים לסמך, אם היה בקי בחכמת התורה, ואם היה שכלו בריא ושלם, ואם הוא איש אוהב אמת ושונא העול וכל ענינו. ואחר חקירה רבה בענינו ובחכמתו אומרים לו שלשה חכמים סמוכים, או אפילו

כשאחד מהן סמוך הרי אתה סמוך, וקורין לו רבי מאותה שעה, והיה לו רשות לאחר מכן לדון אפילו דיני קנסות. ודין זקן מפלג, וסריס, וסומא, אפילו באחת מעיניו, ומי שאין לו בנים שאינן ראויין להיות סנהדרין, ודין מלכי בית דוד שדנין ודנין אותן, אבל לא מלכי ישראל, לפי שאינם בחזקת כשרות כמו הם. ודין עד אימתי יושבין בדין, סנהדרי גדולה או קטנה ובית דין של שלשה. ויתר פרטיה, מבארין במסכת סנהדרין.

ונוהגת מצוה זו, כלומר, סנהדרי גדולה וקטנה ובית דין של שלשה, בארץ ישראל שיש שם סמיכה, אבל לא בחוצה לארץ, שאין סומכין בחוצה לארץ, אבל מכל מקום כל הנסמך בארץ ראוי לשפוט אפילו בחוצה לארץ. וזה מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות ז, א) סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. ואולם אין להם רשות לדון בדיני נפשות, לא בארץ ולא בחוצה לארץ, אלא בזמן הבית ובזמן שיהיו סנהדרין קבועין בירושלים.

וזאת אחת מן המצות המטלות על הצבור כלם שבכל מקום ומקום. וצבור הראוי לקבע ביניהם בית דין, כמו שמבאר במסכת סנהדרין (ב ב), ולא קבעו להם בטלו עשה זה, וענשן גדול מאד, כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת, ויש לנו ללמד מזה, שאף על פי שאין לנו היום בעונותינו סמוכים, שיש לכל קהל וקהל שבכל מקום למנות ביניהם קצת מן הטובים שבהם שיהיה בהם כח על כלם להכריחם בכל מיני הכרח שיראה בעיניהם, בממון או אפילו בגוף, על עשית מצות התורה, ולמנע מקרבם כל דבר מגנה וכל הדומה לו, ואלו הממנים גם כן ראוי לישר דרכם ולהכשיר מעשיהם, ויסירו חרפת העם מעליהם פן יענו אותם על מוסרם שיטלו קורה מבין עיניהם, וישתדלו תמיד בתועלת חבריהם הסמוכים עליהם ללמדם דרך האמת ולתת שלום בכל כחם ביניהם, ויטשו ויניחו וישכיחו מלבם כל תענוגיהם, ועל זה ישיתו לבם, ובו יהיה רב מחשבותם ועסקיהם, ויתקיים בהם מקרא שכתוב (דניאל יב, ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

תצב. שלא לטע אשרה.

שלא לנטע אילנות במקדש או אצל המזבח, ועל זה נאמר (דברים טז כא) לא תטע לפי אשרה כל עץ אצל מזבח יי אלהיך וגו'. בטעם אסור זה, כתב הרמב"ם זכרונו לברכה, (ספהמ"צ ל"ת יג), לפי שכך היו עושים עובדי עבודה זרה בבתי עבודה זרה שלהם שנוטעין שם אילנות יפים, וכדי להרחיק כל הדומה להם ממחשבת בני אדם הבאים לעבודת האל ברוך הוא במקום ההוא הנבחר נמנעו מלנטע שם כל אילן, וקרוב הוא על צד הפשט.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן) שאין האסור בנוטע האילן אצל המזבח ממש כפשט הכתוב, אלא אף הנוטע בכל [ה] עזרה לוקה, שכל העזרה נקראת אצל מזבח, ובין הנוטע אילן מאכל או אילן סרק הכל בכלל האסור ולוקה עליהם. ועוד אמרו חכמים (שם) לגדר אסור זה, שאסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושין בני אדם בחצרותיהם, ואף על פי שהוא בבנין ולא בנטיעה, שנאמר כל עץ, אלא כל הסבכות ואכסדראות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו. ויתר פרטיה, מבארים במסכת תמיד (כח ב).

ונוהג אסור זה בין בזכרים בין בנקבות, ואפילו בזמן הזה, הנוטע אילן בכל העזרה חייב מלקות.

תצג. שלא להקים מצבה.

שלא להקים מצבה בשום מקום, ועל זה נאמר (דברים טז כב) ולא תקים לך מצבה אשר שנא יי אלהיך. וענין המצבה שאסרה תורה, כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ע"ז פ"ו ה"ו), שהוא בנין גבוה של אבנים או של עפר, שהיה מנהג העובדים עבודה זרה לבנות ולהתקבץ עליו לעבדתם הרעה, ולכן הרחיקנו הכתוב שלא נעשה כמוהו אנחנו, ואפילו לעבד עליו האל ברוך הוא, כדי להרחיק ולהשכיח כל ענין עבודה זרה מבין עינינו וממחשבתנו, כטעם שכתבנו בסמוך בנטיעת אילן במקדש על דעת הרמב"ם זכרונו לברכה. ואין בכלל אסור זה בנין המזבח, כי עליו נאמר בפרוש (שם כז ו) אבנים שלמות תבנה את מזבח וגו'. אלא שלא נעשה כן בשאר מקומות.

דיני המצוה קצרים.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה והקים מצבה על דעת לעבד עליה ואפילו לשם יתברך חייב מלקות.

תצד. שלא להקריב קרבן בעל מום עובר.

שנמנעו שלא לקריב קרבן מבהמה שיהיה בה מום, ואפילו הוא מום עובר, ועל זה נאמר (דברים יז א) לא תזבח ליי אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום וגו', ונתבאר בספרי (כ"א), שבבעל מום עובר הכתוב מדבר.

משרשי המצוה. כתבתי בסדר אמר אל הכהנים במצוה רע"ז ורפ"ז (מצוה רפ), וגם בלאו (מצוה רעה) יש רמז מזה.

דיני המצוה. כגון, החלוקים שאמרו זכרונם לברכה (ברכות לו ב) שהן בבהמה, בין מום קבוע למום עובר, שכל בהמה שיש בה מום קבוע נפדית, וגם מצות עשה לפדותה, כמו שבאדנו בסדר ראה אנכי במצות פדית קדשים שנפל בהם מום (מצוה תמא). ואם יש לה מום עובר לא קריבה ולא נפדית, אלא ממתנין לה עד שתתרפא או עד שתסתאב. ובענין מומים קבועים ומספרם, כבר כתבתי קצת מזה כמנהגי בסדר אמר אל הכהנים במצוה רפ"ז (רפ). והנה אזכיר לך, מהו מום עובר? כגון, גרב לח, וחזזית שאינה מצרית, וכן מים היורדים מן העין ואינו חלי קבוע, וכיוצא בזה. ויתר דיני המצוה בענין מום קבוע ומום עובר מבארים במסכת בכורות (פ"ו).

ונוהג אסור זה בזמן הבית, כי אז בידינו להקריב קרבנות, ובכלל אסור זה של זביחה בין כהנים, בין ישראלים, זכרים ונקבות, שהשחיטה בקרבנות כשרה היא בזרים וכמו כן נאמר, שעוברים עליה אם עשאוה שלא כדין.

תצה. לשמע בקול בית דין בכל זמן.

לשמע בקול בית דין הגדול ולעשות כל מה שיצוו אותנו בדרכי התורה באסור ומתר, וטמא וטהור, וחיב ופטור, ובכל דבר שיראה להם, שהוא חזוק ותקון בדתנו, ועל זה נאמר (דברים יז י) ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. ונכפל בסמוך (שם יא) לחזוק הדבר על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה. ואין הפרש בזה, בין הדבר שיראוהו הם מדעתם, או הדבר שיוציאוהו בהקש מן ההקשים שהתורה נדרשת בהן, או הדבר שיסכימו עליו, שהוא סוד התורה, או בכל ענין אחר שיראה להם שהדבר כן על הכל אנו חיבים לשמע להן והראיה שזה ממנין מצות עשה, אמרם זכרונם לברכה בספרי (שם), ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה זו מצות עשה.

משרשי המצוה. מה שכתבתי בסדר משפטים במצות לנטות אחרי רבים (מצוה עח).

מדיני המצוה. כגון מה שדרשו זכרונם לברכה (רמב"ם ממרים א, ב) על פי התורה אשר יורוך, אלו הגזרות והמנהגות, ועל המשפט אלו הדברים שילמדו אותם מן הדין באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן. מן הדבר אשר יגידו לך זה הקבלה שקבלו איש מפי איש, ומה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פח, ב), שבזמן שבית דין הגדול בירושלים כל מחלקת שהיה לכל בית דין במקומו, שואלין אותה לבית דין הגדול ועושין על פיהם, ועכשו בעונותינו שאין שם בית דין, כל מחלקת שתהיה בין חכמינו שבדורינו, והחולקים יהיו שוים בחכמה, אם אין אנו דאויין להכריע ביניהן, ולא נדע להיכן הדין נוטה, בשל תורה יש לנו לילך אחר המחמיר, ובשל סופרים אחר המקל. ומה שאמרו (עדות פ"א מ"ה) שאין בית דין רשאי לבטל מה שאסר בית דין הקודם לו, ואפילו אם יראה בדעתו שאין אותו הדבר אסור מדין ההלכה, כל זמן שיראה שפשט אותו האסור בישראל, אלא אם כן הוא גדול מן הבית דין שאסר הדבר בחכמה וגם במנין. ובמה דברים אמורים שיוכל לבטל כשהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין? כשלא אסר הבית דין הקודם לו אותו דבר כדי לעשות סיג לעם באסורין, אבל אם אסר הבית דין הקודם לו אותו אסור כדי לעשות בו גדר לעם באסורין אין כח בבית דין הבא אחריו לבטל תקנתו, ואפילו הוא גדול ממנו

בחכמה ובמנין. ואחר שכן הוא הדין, יש לכל בית דין ובית דין בדורו להתישב בדבר ולחקר הרבה, ולתת לב בכל אסורין שיראה שהדור נוהג בו, שלא לפרץ ולהורות עליו להקל, כי שמא הקודם לו, לגדר העם אסרו, עם היותו יודע שהדבר מתר מדין ההלכה, ופורץ גדר וכו' (קהלת י, ח) ויתר פרטי המצוה, בסוף סנהדרין (פרק הנחנקין).

ונוהגת מצוה זו בזמן שבית דין הגדול בירושלים בזכרים ונקבות, שהכל מצוין לעשות כל אשר יורו, ובכלל המצוה גם כן לשמע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר, החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמנינו, וכמו שדרשו זכרונם לברכה (ר"ה כה, ב) ואל השפט אשר יהיה בימים ההם יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר, שמצוה עלינו לשמע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. והעובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה ככל אשר יורו מבטל עשה זה וענשו גדול מאד, שזהו העמוד החזק, שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת.

תצו. שלא לסור מדבריהם.

שנמנענו מלחלק על בעלי הקבלה עליהם השלום ומלשנות את דבריהם ולצאת ממצותם בכל עניני התורה, ועל זה נאמר (דברים יז יא) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואמרו זכרונם לברכה בספרי (כאן), לא תסור, זו מצות לא תעשה.

משרשי המצוה (ע"י רמב"ן עה"ת יז יא). לפי שדעות בני אדם חלוקין זה מזה, לא ישתוו לעולם הרבה דעות בדברים, וידע אדון הכל ברוך הוא שאלו תהיה כונת כתובי התורה מסורה ביד כל אחד ואחד מבני אדם, איש איש כפי שכלו יפרש כל אחד מהם דברי התורה כפי סברתו, וירבה המחלקת בישראל במשמעות המצות, ותעשה התורה ככמה תורות, וכענין שכתבתי במצות אחרי רבים להטות בסדר משפטים (מצוה עח). על כן, אלהינו שהוא אדון כל החכמות השלים תורתנו תורת אמת עם המצוה הזאת שצונו להתנהג בה על פי הפרוש האמתי המקבל לחכמינו הקדמונים עליהם השלום, ובכל דור ודור גם כן שנשמע אל החכמים הנמצאים שקבלו דבריהם, ושתו מים מספריהם, ויגעו כמה יגיעות בימים ובלילות להבין עמק מליהם ופליאות דעותיהם, ועם ההסכמה הזאת נכון אל דרך האמת בידיעת התורה וזולת זה, אם נתפתה אחר מחשבותינו ועניות דעתנו לא נצלח לכל. ועל דרך האמת והשבח הגדול בזאת המצוה אמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן) לא תסור ממנו ימין ושמאל אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל לא תסור ממצותם, כלומר,

שאפילו יהיו הם טועים בדבר אחד מן הדברים אין ראוי לנו לחלק עליהם, אבל נעשה כטעותם, וטוב לסבל טעות אחת ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב [ה] תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו, שבוזה יהיה חרבן הדת, וחלוק לב העם, והפסד האמה לגמרי. ומפני ענינים אלה, נמסרה כונת התורה אל חכמי ישראל, ונצטוו גם כן שיהיו לעולם הכת [ה] מועטת מן החכמים כפופה לכת המרבים מן השרש הזה, וכמו שכתבתי שם במצות להטות אחרי רבים.

ועל דרך ענין זה שעוררתיך, בני, עליו אפרש לך אגדה אחת שהיא בבבא מציעא בסוף פרק הזהב (נט, ב) גבי ההוא מעשה דרבי אליעזר הגדול בתנורו של עכנאי, המתמהת כל שומעה. אמרו שם אשכחה רבי נתן לאליהו וכו' אמר לה מאי עביד קדשא בריך הוא בההיא שעתא? אמר לה חיך ואמר נצחוני בני, כלומר שהיה הקדוש ברוך הוא שמח על שהיו בניו הולכים בדרך התורה ובמצותה להטות אחרי רבים, ומה שאמר נצחוני בני חלילה להיות נצחון לפניו ברוך הוא, אבל פרוש הדבר הוא על ענין זה, שבמחלקת הזה שהיתה לרבי אליעזר עם חבריו האמת היתה כרבי אליעזר וכדברי הבת קול שהכריעה כמותו, ואף על פי שהיה האמת אתו בזה, ביתרון פלפולו על חבריו לא ירדו לסוף דעתו, ולא רצו להודות לדבריו אפילו אחר בת קול, והביאו ראיה מן הדין הקבוע בתורה שצותנו ללכת אחרי הרבים לעולם, בין יאמרו אמת או אפילו טועים, ועל זה השיב הבורא ברוך הוא נצחוני בני, כלומר, אחר שהם נוטים מדרך האמת, שרבי אליעזר הוא היה מכויין בזה את האמת, והם באים עליו מכח מצות התורה שצויתים לשמע אל הרב לעולם, אם כן על כל פנים יש להודות להם בפעם הזאת כדבריהם שתהיה האמת נעדרת, והרי זה כאלו בעל האמת נצוח.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פז א) שאף על פי שהעובר על מה שפרשו חכמים בדברי התורה עובר על לאו זה דלא תסור, מכל מקום אין לו לאדם דין זקן ממרא הידוע בגמרא בסוף סנהדרין (פט א) שהוא חיב מיתה, עד שיהא חולק על בית דין הגדול (עיי רמב"ם ממרים ג ה ז), ושיהא הוא חכם שהגיע להוראה סמוך כסנהדרין, ויחלק עליהם בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, ובין שהוא מקל והם מחמירין או בהפך, ויורה לעשות כהוראתו או יעשה הוא מעשה על פי הוראתו, שנאמר אשר יעשה בזדון ולא שיורה לבד. אבל אם היה תלמיד שלא הגיע להוראה והורה פטור, שנאמר כי יפלא ממך דבר, מי שלא יפלא ממנו אלא דבר מפלא. וכן אם מצאן חוץ ללשכת הגזית והמרה עליהם פטור, שנאמר וקמת ועלית אל המקום, מלמד שהמקום גורם לו מיתה.

ובין שחלק עליהם בדבר ממש שיש בזדונו כרת (רמב"ם שם ד ב) או בדבר המביא לידי דבר שחיבין עליו כרת חיב, כיצד בדבר שיש בזדונו כרת? כגון, שנחלקו באשה אחת אם היא ערוה או אינה, אם דם זה מטמא או אינו מטמא, אם אשה זו זבה או אינה זבה, אם חלב זה אסור או מתר,

וכן כל כיוצא בזה. וכיצד בדבר המביא לידי דבר שיש בו חיוב זה? כגון שנחלקו בעבור השנה, שמביא לידי אכילת חמץ בפסח, וכן אם נחלקו בדין מדיני ממונות, שלדברי האחד כדין נטל זה ממון מחברו, ואם קדש בו האשה מקדשת, והבא עליה במזיד ענוש כרת, ובשווג חייב חטאת ולדברי האחר פטור. וכן בכל ענין שיש להוציא ממון כגון חיבי חרמים וערכים אם חיבים לתן או אינם חיבין, כל שלקחו מהם גזל, ואם קדש בו האשה אינה מקדשת, וכן כל כיוצא בזה. ואפילו חלקו בדיני מכות חייב עליהם, שהרי לדברי האומר אינו חייב מלקות בבית דין חיבים לשלם לו דמי חבלו ובדין יטל מהם תשלומיו.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (ממרים א, ב) בענין לאו זה דלא תסור שאחד דברים שלמדו אותם חכמים מפי הקבלה, ואחד הדברים שלמדו אותן בדעתן באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן, ואחד דברים שנעשו סיג לתורה, והם: הגזרות והתקנות והמנהגות (עי' רש"י יומא עד א ד"ה ואל"בא) בכל אחד מהשלשה דברים אלו מצות עשה לשמע להם, והעובר על כל אחת מהם עובר בעשה ולא תעשה. והרמב"ן זכרונו לברכה תפש עליו הרבה ואמר (בספר המצוות בהשגתו שרש א). הנה סבור הרב שיש בכלל לאו דלא תסור כל מה שהוא מדברי חכמים, בין שהן מצות דרבנן, כגון מקרא מגלה ונר חנכה, בין שהן מן התקנות כגון בשר עוף בחלב ושניות לעריות, בין שהן בקום עשה, כגון שלש תפלות בכל יום ומאה ברכות ולולב שבעה בגבולין, ובין שהן בלא תעשה, כגון, כל שהוא משום שבות בשבת ויום טוב, וכן יום טוב שני בגולה ותשעה באב, ודרך כלל כל מה שיאסר אותו התלמוד או יצוה עליו, והנה הרב בונה חומה בצורה סביב לדברי חכמים, אבל היא כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבא שברה, לפי שהיא סברה נפסדת ברב מקומות בתלמוד, כי הנה לדעתו, המשתמש במחבר כגון הנסמך על האילן בשבת או המטלטל מחמה לצל או שאמר לגוי ועשה או אפילו המפסיע פסיעה גסה בשבת עובר הוא על עשה ולא תעשה מן התורה וראוי הוא ללקות ארבעים, אלא שפטדו הרב שם בספר שופטים, מפני שנתן לאזהרת מיתת בית דין, שכל חכם שממרה על דבריהם מיתתו בחנק, והנה לדבריו לוקה הוא, לדעת האומר בתלמוד לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין לוקין עליו, כמו שהזכר בפרק מי שהחשיך (שבת קנד, ב). וראוי לפי הדעת הזאת להחמיר מאד בדברי סופרים שכלם תורה הם, אין ביניהם ובין המצוות המפורשות בכתוב שום הפרש, ואין בתורה דבר חמור מן השבות שהוא מדבריהם אלא מה שיש בה חיוב כרת או מיתת בית דין, אבל לא כל שיש בה חיוב עשה או לאו, שהרי בכל דבריהם לדעתו יש חיוב עשה ולא, עשה דועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולא דלא תסור.

והנה נראה לרבותינו בכל הגמרא אומרים הפך מזה, שהרי הם דנים כל דברי סופרים להקל, כמו שיאמרו תמיד (ביצה ג ב) ספקא דאוריתא לחמרא, ספקא דרבנן לקלא, והקלו בחשש אסורין של דבריהם לומר בהם שאני אומר. ואמרו בפרק ראשון מפסחים (ט ב) אמור דאמרינן. שאני

אומר בדרבנן, בדאוריתא מי אמרינן שאני אומר? והאמינו הקטנים שאינם ראויים להעיד במה שהוא מדרבנן, כמו שאמרו שם (ד ב) בדיקת חמץ דרבנן, והמניינהו רבנן בדרבנן. וכן בענין תחומין נאמן הקטן לומר עד כאן תחום שבת, קסבר תחומין דרבנן, והמניינהו רבנן בדרבנן, כדאיתא בערובין (נח ב) ובכתבות (כח ב). ועוד הקילו בדרבנן כמו כן בספקות, כמו שאמרו זכרונם לברכה (ברכות כא, א) ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר, ואמרו מאי טעמא? תפלה דרבנן, אמת ויציב דאוריתא, ולא עוד אלא אפילו בדברים הסותרין זה את זה הקלו, כמו שאמרו בפרק במה מדליקין (שבת לד, א) אמרו לו שנים צא וערב עלינו אחד ערב עליו מבעוד יום וכו'. כמו שבא לשם, וגם נראה בגמרא, שעוקרין דבריהם תדיר משום אסור דאוריתא, כמו שאמרו במסכת שבת (ד א), הדביק פת בתנור התרו לו לרדותה קדם שיבוא לידי אסור סקילה. ושם בשבת (קכח ב) אמרו, בטול כלי מהכנו דרבנן, וצער בעלי חיים דאוריתא, ואתי דאוריתא ומבטל דרבנן וכו', כמו שבא לשם, וזה רב מאד בתלמוד אתי עשה דאוריתא ודחי עשה דרבנן. וכן במחלקת שתבוא בין החכמים אמרו (ע"ז ז, א) אם היה אחד גדול בחכמה ובמנין הלך אחריו, ואם לאו בשל תורה, הלך אחר המחמיר, ובשל סופרים אחר המקל, וגדולה מזה אמרו (ערובין סז, ב) בשל סופרים עושין מעשה ואחר כך דנין. ובפרק מי שהחשיך (שבת קנד, ב) אמרו מהו דתימא להפסד מועט נמי חששו קא משמע לן, שהרי חדוש הוא אצלם כשאינן דוחין דברי סופרים אפילו להפסד מועט. ואמרו (ברכות יט, ב) שמטמאין כהנים עצמם בטמאה של דבריהם לראות מלכי אמות העולם כדי שאם יזכה יבחין מה בין מלכי ישראל וגוי'. ואף בענשן של דברי חכמים אין להם אלא נידוי, כמו שאמרו (פסחים נב, א) מנדין על שני ימים טובים של גליות. ואמרו בעושה מלאכה בפורים ולשמתיה מר. ובמקומות יש להם מכת מרדות, והוא למי שעובר על דבריהם שהן כעין תורה, והן כל הגזרות שגזרו בהם מדבריהם, שמכין אותו עד שיקבל אותה עליו או עד שתצא נפשו, כמו שמפרש בתוספתא דסנהדרין. כללו של דבר שדברי סופרים חלוקים הם בכל דיניהם מדברי תורה, להקל בקצתן ולהחמיר בקצתן. אבל הדבר הברור המנקה מכל שבוש הוא שאין הלאו הזה דלא תסור אלא במה שאמרו זכרונם לברכה בפרוש התורה, כגון הדברים הנדרשים בגזרה שוה או בבנין אב ושאר שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם או במשמעות לשון הכתוב עצמו, וכן במה שקבלו הלכה למשה מסיני, ועל זה יאמרו זכרונם לברכה שיש עשה ולא תעשה בדבר, ואם בענין הזה נחלק אחד הראוי להוראה במה שיש על זדונו כרת ובשגגתו חטאת על בית דין הגדול שנעשה בהם זקן ממרא בזמן שנדין בדיני נפשות, וזהו אמרם זכרונם לברכה (ספרי כאן) אפילו יאמרו לך על שמאל שהיא ימין, כלומר, שכך היא המצוה לנו מאדון התורה יתברך שנאמין אל הגדולים במה שיאמרו, ולא יאמר בעל המחלקת היאך אתיר לעצמי, ואני יודע בודאי שהם הטועים? שאפילו יהיה כן הוא מצוה להאמין להם, וכמו שכתבתי למעלה בראש המצוה, וכענין שנהג רבן

גמליאל עם רבי יהושע ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו, כמו שמזכר במסכת ראש השנה (כה א).

ויש בענין הזה תנאי אחד לפי מה שאמרו זכרונם לברכה במסכת הוריות (ב, ב), שאם היה בזמן הסנהדרין איש חכם וראוי להורות או שהוא מכלל הסנהדרין, והורו בית דין הגדול בדבר שלא כדעתו שאינו רשאי להתיר עצמו באותו הדבר האסור לדעתו עד שישא ויתן עמהם על הדבר, ואחר שיסכימו כלם או רבם בבטול הדעת ההוא, וישבשו עליו סברתו, ויעשו הסכמה שהוא טועה אז הוא רשאי לנהג לעצמו התר במה שהיה דעתו לאסור, וגם מצוה הוא על זה לקבל דעתם על כל פנים, אבל התקנות והגזרות שעשו חכמים למשמרת התורה ולגדר שלה אין להם בלאו זה אלא סמך בעלמא, ואין בהם דין המראה כלל. ויתר פרטי המצוה, מבארים בסוף סנהדרין (פרק הנחנקין).

ונוהגת מצוה זו לענין זקן ממרא בזמן הבית, ולענין החיוב עלינו לשמע לדברי חכמינו הקדמונים ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורינו נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ופורץ גדר בדבר אחד מכל מה שלמדונו רבותינו בפרוש התורה, כגון באחת משלש עשרה מדות או בדבר שהוא אסור מהלכה למשה מסיני, וכענין שכתבנו בסמוך, עבר על לאו זה מלבד שבטל עשה שבו, אבל אין לוקין על לאו זה, לפי שנתן לאזהרת מיתת בית דין בזקן ממרא, וכמו שכתבנו.

תצו. למנות מלך מישראל.

שנצטוינו למנות עלינו מלך מישראל, כדי שיקבצנו כלנו וינהיגנו כחפצו, ועל זה נאמר (דברים יז טו) שום תשים עליך מלך וגו'. ובספרי שום תשים עליך מלך מצות עשה.

משרשי המצוה. כתבתי בסדר משפטים בלאו דנשיא (מצוה עא), ושם הארכתי בתועלת הנמצא [ת] לעם בהיות עליהם איש אחד לראש ולקצין, כי לא יתקים ישוב העם בשלום בלתי זה, והנה תראה בספרי הנבואה בא בקללה, להיות אנשים רבים לראש במקום אחד, וכמו שכתוב { ראה בספר שופטים פרק ט }.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מלכים א ג) שאין מעמידין מלך בישראל בתחלה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים, ועל

פי נביא כיהושע שמנהו משה רבינו ובית דינו, וכשאול ודוד שמנה אותם שמואל הרמתי ובית דינו, ומה שאמרו (בספרי) שאין מעמידין אשה פמלכות, שנאמר מלך ולא מלכה, וכשמעמידין המלך היו מושחין אותו פשמן המשחה (רמב"ם שם ה"ז), ומאחר שנתמנה זכה במלכות לו ולבניו, כמו שכתוב למען יאריך ימים על ממלכתו, הוא ובניו בקרב ישראל. הניח בן קטן משמרין לו המלוכה עד שיגדל, כמו שעשה יהוידע ליואש, וכל הקודם בנחלה קדם לירשת המלוכה, והבן הגדול קדם לקטן ממנו. ולא המלכות בלבד, אלא כל השררות שהן במעשה או בשם כבוד מן השמות הנכבדים, וכל המנויין שבישראל בירשה הם לו לאדם, שזוכה בה בנו אחריו, ובן בנו ובן בן בנו עד לעולם, והוא שיהא ממלא מקום אבותיו ביראת שמים, אבל כל שאין בו יראת שמים, אף על פי שחכמתו מרבה אין צריך לומר, שאין ממנין אותו במנוי מן המנויין שבישראל, אלא שראוי לשנאתו ולהרחיקו, ועליהם אמר דוד שנאתי כל פעלי און (תהלים ה, ו).

ומה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין יט ב) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך, כלומר, שנירא אותו ונאמין לדבריו בכל דבר שלא יצוה כנגד התורה, ונכבדהו בתכלית הבוד הראוי לבשר ודם, וכל מי שיעבר מצות מלך שהוקם על פי התורה או מורד בשום ענין הרשות ביד המלך להרגו, ואין עליו צד עון בכך, עד שאמרו זכרונם לברכה (שבת נו, א), שאוריה נתחייב בנפשו, כשאמר בפני דוד ואדני יואב (שמואל ב יא יא), שלא היה לו להזכיר אדנות לשום אדם בפני המלך. ומה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כ, ב), שרשות ביד המלך לעשות לו דרך באמצע השדות והכרמים, ושהוא יכול לדון בני אדם כפי מה שיראה לו האמת, ואפילו בלא עדים ברורים. ומה שאמרו (שם כב, א) שאין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין נושאין אלמנתו, ואין משתמשין בשרביטו, ולא בכתרו, ולא בכל כלי תשמישו, וכל זה למעלתו ולכבודו, וכשהוא מת כליו נשרפין לפני מטתו. ומה שאמרו (שם יט ב), שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, וכל הדברים האלו הכל לטובת העם ולתועלתם, ודיני המלך על העם הכל, כמו שמפרש בספר שמואל (א, ח יא יז). ויתר פרטי המצוה מבארים בפרק שני מסנהדרין, ובפרק ראשון מכרתות, ובפרק שביעי מסוטה וזאת מן המצות המוטלות על הצבור כלם על הזכרים, כי להם יאות לעשות ענינים אלה.

ונוהגת בזמן שישראל על אדמתם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם כ, ב) שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך, ולבנות בית הבחירה, ולהכרית זרעו של עמלק. ואל תהרהר בני אחרי דברי לומר ואיך יחשב אבי זאת המצוה מן הנוהגות לדורות, והלא משנמשח דוד המלך נסתלקה זאת המצוה מישראל, שלא יהיה להם למנות עוד מלך, כי דוד וזרעו נשיאים עליהם עד כי יבא שילה. שיהיה מזרעו מלך לעולם במהרה בימינו? שענין המצוה אינו למנות מלך חדש לבד, אבל מענינה הוא, כל מה שזכרנו למנות מלך חדש אם תהיה סבה שנצטרך לו, וגם כן להעמיד המלוכה ביד היורש, ולתת מוראו עלינו ונתנהג עמו בכל דבר

כתורה וכמצוה הידועה, וזה באמת נוהג הוא לעולם.

תצח. שלא להקים עלינו מלך נכרי.

שנמנענו מלהקים מלך עלינו איש שלא יהיה מזרע ישראל, ואפילו יהיה גר צדק, ועל זה נאמר (דברים יז טו) לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. ואמרו זכרונם לברכה בספרי לא תוכל לתת עליך איש נכרי, זו מצות לא תעשה, וכמו כן שאר המנויין אין ראוי שנמנה עלינו בדבר מהדברים, לא מנוי תורה ולא מנוי מלכות, איש שיהיה מקהל גרים, עד שתהא אמו מישראל, מדכתיב שום תשים וגו', ודקדקו זכרונם לברכה (קדושין עו, ב) כל שימות שאתה משים עליך לא יהיו אלא מקרב אחיך.

שרש המצוה ידוע, כי מהיות הממנה לראש להכניע לכל בכל אשר ידבר, צריך להיות על כל פנים מזרע ישראל שהם רחמנים בני רחמנים, כדי שירחם על העם שלא להכביד עלם בשום דבר מכל הדברים, ויאהב האמת והצדק והישר, כידוע לכל שהוא ממשפחת אברהם, שיש בה כל טובות אלו, וכעין שאמרו חכמי הטבע, שטבע האב צפון בבניו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין שם), שאין מעמידין אלא מזרע ישראל ראש שררה, ואפילו ממנה על אמת המים, שמחלק ממנה לשדות, ואמרו גם כן (שם פב א), שאין מעמידין מלך ולא כהן גדול למי שהוא ספר או בלן או ברסקי לא מפני שיהיו פסולים למלכות, אלא מפני שאמנותן נקלה מזלזלין בהם העם לעולם, ומי שיעשה במלאכות אלו, אפילו יום אחד נפסל לשררות אלו.

ובמלכות ישראל כבר זכה בו דוד וזרעו לעולם, ואין בידינו עוד לשנותה כמו שאין בידינו עוד לשנות הכהנה מזרע אהרן, שנאמר עליו (שמואל ב ז טז) כסאך יהיה נכון עד עולם. ובבאור אמרו זכרונם לברכה (קהלת רבה פרשה ז) כתר מלכות זכה בו דוד, וכל המאמין בתורת משה יודה על זה. ויתר פרטי המצוה מבארים במקומות מיבמות, וסנהדרין, וסוטה ונדה. וכבר כתבתי קצת בדיני המלוכה כמנהגי למעלה בסדר זה במצות מנוי המלך.

ונוהג אסור זה לענין המלוכה, בזמן שישראל על אדמתן בישובן, והיא מן האזהרות שהם על כלל הצבור, ולענין שאר שררות שבישראל נוהג

אסור זה בכל מקום שהם, שאסור להם מן התורה למנות על הצבור אדם שאינו מבני ישראל.

ומשרש המצוה. אתה דן, שאסור גם כן למנות על הצבור אנשים רשעים ואכזרים, והממנה אותם מפני קרבה, או מיראתו להם, או להחניפם לא תסור רעה מביתו, ועל קדקדו חמסו של אותו רשע ירד, ומי שלא יירא מכל אדם להועיל לרבים בכל כחו שכרו יהיה אתו מאת השם תמיד בעולם הזה, ונפשו בטוב תלין לעולם הבא, וזרעו יירש ארץ.

תצט. שלא ירבה המלך סוסים.

שלא ירבה לו המלך שימלך עלינו סוסים זולתי הצריכים למרכבתו ומרכבת פרשיו. וכמו שכתוב (דברים יז טז) לא ירבה לו סוסים. וענין המצוה שלא יהיו לו סוסים שירוצו לפניו לכבוד בעלמא ואפילו על סוס אחד בטל יהיה עובר על זה. ואמנם אם יהיו לו סוסים באצטבלאות שלו מוכנים למלחמה ופעמים שירכבו עליהם פרשיו אין זה בכלל לאו זה כלל, שאין עקר הענין אלא על הצד שאמרנו, שלא ינהיג לפניו תמיד סוסים בטלים למעלה ולכבוד, אבל יהיה לו בהמה אחת לבד למרכבתו.

וכבר אמר הכתוב בטעם מצוה זו, שהיא לבל ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וגוי. כלומר שלא ישלח למצרים מעמו שיקבעו דירתם במצרים לגדל לו שם סוסים, שאין האסור רק בקביעות דירה שם, כמו שדרשו זכרונם לברכה (ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ח) לשיבה אי אתה חוזר, אבל אתה חוזר לפרקמטיא, וגם שלא ירום לבבו בהרבות לו סוסים וכסף וזהב, כי הסוסים לרב יפים וקלותם, יתגאו בהם אדוניהם.

דיני המצוה. בפרק שני מסנהדרין.

ונוהג אסור זה, בזמן שארץ ישראל בישובה, שיהיה לנו מלך, וזאת מן המצוות שהן על המלך לבד. ומלך העובר על זה והוסיף אפילו סוס אחד פנוי להיות רץ לפניו כדרך ששאר מלכי אמות העולם עושין חייב מלקות.

תק. שלא לשכן בארץ מצרים לעולם.

שלא נוסיף לשוב בדרך מצרים לעולם. כלומר, שלא נלך לקבע דירתנו במצרים, ועל זה נאמר (דברים יז טז) ויי אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. ונכפלה המניעה בזה שלש פעמים. אמרו זכרונם לברכה (מכילתא בשלח יד יג) בשלשה מקומות הזהירה תורה שלא לשוב בארץ מצרים, בשלשה חזרו, ובשלשתן נענשו, ושלשה מקומות אלו אחד מהם הוא שזכרנו, והשני הוא (דברים כה סח) בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד וגוי. והשלישי (שמות יד יג) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו וגוי. אף על פי שמן הנגלה שבו נראה שיהיה ספור באה הקבלה עליו, שהוא מניעה.

משרשי המצוה. לפי שאנשי מצרים רעים וחטאים, והאל ברוך הוא הוציאנו משם וגאלנו בחסדיו מידם, לזכותנו ללכת בדרכי האמת, ורצה בטובו הגדול עלינו, לבלתי נשוב עוד להטמא בתוכם, כדי שלא נלמד סעיפותיהם, ולא נלך בדרכיהם המגנים אצל תורתנו השלמה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוכה נא, ב), שלא העיר מצרים לבדה היא, בכלל האסור, אלא אף בכל אלכסנדריא אסור לשכן, ומים אלכסנדריא בארץ ארבע מאות פרסה וברחב ארבע מאות פרסה באסור זה. ויתר פרטיה מבארים.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה וקבע דירתו שם עבר על לאו זה, אבל אין לוקין על לאו זה, לפי שאין בו מעשה, לפי שבשעת הכניסה מתר הוא, ובהשתקעו שם אין בו מעשה. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (מלכים ה, ח) שיראה לו, שאם כבש מלך ישראל על פי בית דין ארץ מצרים שמתר יהיה לנו לשכן בה, ודברי פי חכם

תקא. שלא ירבה לו המלך נשים.

שלא ירבה לו המלך נשים הרבה. ועל זה נאמר (דברים יז יז) ולא ירבה לו נשים. וטעם המצוה מבאר בכתוב, כי הנשים מסירות לב בעליהן, כלומר שמפתות אותם לעשות מה שאינו ראוי בהתמדתן עליהם, תחרות, ורבו דברים, וחלק לק ות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כא, א) שעד שמנה עשרה נשים הוא מתר לישא ולא יותר, ואפילו הן כאביגיל שהיתה צדקנית וזריזה וטובה. ויתר פרטיה בפרק שני מסנהדרין. וזאת מן המצות שהן על המלך לבדו.

ונוהגת בזמן שיש לנו מלך. ואם עבר על זה והוסיף לקח אחת על שמנה עשרה חיב מלקות. ויש לו לגרשה.

תקב. שלא ירבה לו המלך כסף וזהב.

שלא ירבה המלך ממון רב, כלומר שלא יהיה תחת ידו אלא כשעור מה שהוא צריך למרכבתו ועבדיו המיוחדים לו, ועל זה נאמר (דברים יז יז) וכסף וזהב לא ירבה לו.

משרשי המצוה. מה שמבאר בכתוב לבלתי רום לבבו וגו'.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כא, א) שלעצמו הוא דאינו מרבה, אבל מרבה הוא לצרך ישראל ולתועלתם, כלומר לשמר אותם ועריהם ומקומותם מן האויבים. ויתר פרטיה בסנהדרין (פ"ב). ומלך העובר על זה ושם מגמתו למלא אוצרות מממון להשלים חפצו לבד, לא שתהא כונתו לתועלת העם ושמירתם, עבר על לאו זה, וענשו גדול למאד, כי כל העם תלויים במלך, על כן צריך הוא להשים כל השגחתו בטובת עמו ולא בכבוד עצמו והשלמת תאוותיו.

תקג. שיכתב המלך ספר תורה שני לעצמו.

שמצוה על המלך שיהיה על ישראל, לכתב ספר תורה מיחד לו מצד המלוכה, שתהיה עמו תמיד ויקרא בו, מלבד ספר תורה אחר שמצוה עליו לכתב ככל אחד מישראל, כמו שנכתב במצוה האחרונה שבספר בעזרת השם (מצוה תריג). ועל זה נאמר (דברים יז יח) וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו'.

משרשי המצוה. לפי שהמלך ברשות עצמו לא יעציבהו אדם על מעשיו ולא יגער בו, ובשבט פיו יכה ארצו וברוח שפתיו ימית מי שירצה בכל עמו, על כן באמת צריך שמירה גדולה, וזכרון טוב יעמד נגדו, יביט אליו תמיד למען יכבש את יצרו ויטה לבו אל יוצרו, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כא, ב) יוצא למלחמה וספר תורה עמו, יושב בדין והוא עמו

מסב לאכל והוא כנגדו. כלל הדברים, שלא היה זו מנגד עיניו אלא בעת שהוא נצרך לנקביו או נכנס למרחץ.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו) שספר תורה של מלך מצוה עליו להגיהו מספר העזרה על פי בית דין, כדי שיכוין על פי מעשיו בישר. ויתר פרטי דיני ספר תורה, אכתב אותם בעזרת השם במצוה [ה] אחרונה שבספר. וזאת אחת מן המצות שאמרנו בתחלת הספר, שהם מוטלות על המלך לבד. ואין צרך לכתב בה באיזה זמן היא נוהגת, שידוע הדבר שאין מלכות בישראל אלא בזמן שארצם בישובה, תחזינה עינינו במהרה בביאת הגואל, ומלך עלינו בתוכה.

תקד. שלא ינחל שבט לוי בארץ ישראל.

שלא לטל כל שבט לוי חלק בארץ, זולתי הערים הידועות ומגרשיהן, כמו שמבאר בכתוב, ועל זה נאמר (דברים יח א) לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה.

משרשי המצוה. כדי שיהיה כל עסק השבט הזה, בעבודת האל ברוך הוא. ולא יצטרכו לעבוד את האדמה, ושאר השבטים נותנין להם חלק מכל אשר להם, מבלי שיגעו הם בדבר כלל, כענין שכתבתי למעלה במצות מעשר בסדר ויקח קרח (מצוה שצה).

מדיני המצוה. כלולים בפשט הכתוב לפי הדומה.

ונוהגת מצוה זו, בלויים, בזמן שארץ ישראל בישובה.

תקה. שלא יקח שבט לוי חלק בבזה.

שלא יטל כל שבט לוי חלק בבזה במה ששללו ישראל בהכנסם בארץ (עי' ספה"מ לאוין קע), ובמה שישללו מאויביהם אחרי כן, ועל זה נאמר (דברים יח א) לא יהיה לכהנים חלק ונחלה, וכן בא בספרי, חלק בבזה, ונחלה בארץ. ואל יקשה עליך בזה הלאו ענין לאו שבכללות, שהרי כבר באו בכתוב על שני ענינים אלה שני לאוין, והם לא יהיה לכהנים הלויים חלק

ונחלה, ואמר עוד אחר כן ונחלה לא יהיה לו וגו'. ונכפלו שני הלאוין אלו בעצמם בכהנים, שנאמר באהרן (במדבר יח כ) בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם. ואמרו זכרונם לברכה (ספרי שם) בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ, וחלק לא יהיה לך בתוכם, בבזה. ואף על פי שהכהנים בכלל שבת לוי היו, נכפלה המניעה בהם לחזוק, וכן כל מה שדומה לזה בתורה שתכפל הלאוין במקומות הרבה הכל לחזוק הענין או להשלים הדין כשלא יהיה שלם מהלאו האחד, ותבין ממה שכתבתי לך בראש ספר אלה הדברים למה יחסרנו האל במקום אחד וישלימנו באחר. וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (בספר המצוות שם) אלו מנינו אלו הלאוין שהם בארצם לא תנחל וגו' בכהנים תוספת על הלאוין הנאמרים בלויים, שהם לא יהיה לכהנים הלויים וגו' יהיה ראוי לנו כמו כן לפי זה, ההקש שנמנה אסור הגרושה וחללה זונה על כהן גדול, בשלשה לאוין נוספין על השלשה שבאו על זה בכל כהן, בין גדול בין הדיוט, ואם אמר אומר שכן הוא נשיבהו ממה שאמרו זכרונם לברכה בקדושין (עו, ב) שאין כהן גדול חייב בגרושה אלא אחת, ואילו יהיה הדין כן יתחייב עליה שתיים, אחת משום כהן שהגרושה אסורה עליו, והשנית מצד שהוא כהן גדול והיא אסורה עליו בלאו האחר. ומזה המין בעצמו, הן המניעות שבאו לכהנים בלא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקרא כא ה). שכבר קדמו בכל ישראל בכלל, באמרו לא תקיפו פאת וגו' ולא תשימו קרחה. ושרט לנפש וגו' (שם יט כח). ואמנם נכפלו אלו בכהנים להשלים הדין כמו שנתבאר בסוף מסכת מכות (כ, א) ולפיכך, כהן העובר על אחת מאלה אינו מתחייב אלא מלקות אחת, והבן זה העקר ושמרהו.

משרשי המצוה. לפי שהם משרתי השם לא נאה להם להשתמש בכלים החטופים מיד בני אדם במלחמה בחרב חנית וכדון, כי לא יבוא בית השם רק דבר הבא דרך שלום וישר ואמונה, ולא שידאג עליו לב איש ואשה.

ונוהגת מצוה זו, בזמן הבית, בשבת הלויים. והעובר על זה ונוטל חלק מן הבזה עובר על לאו זה, ואין בו מלקות, לפי שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה, ונתן להשבון.

תקו. לתת זרוע ולחיים וקבה לכהן.

שנצטוו ישראל לתת הזרוע והלחיים והקבה, מכל בהמה טהורה שנזבח לכהן, ועל זה נאמר (דברים יח ג) וזה יהיה משפט הכהנים וגו'. כבד אמרו חכמינו זכרונם לברכה (חולין קלד, ב), בטעם מצוה זו, כי בזכות פנחס אביהם, שקנא לאלהיו על דבר כזבי ומסר נפשו להרג נשיא שבט מישראל

על קדשת השם זכו בניו הכהנים לעולם במתנה זו מאת האל. הזרוע כנגד ויקח רמח (במדבר כה ז). הלחיים בזכות שהתפלל על צערן של ישראל, כמו שכתוב (תהלים קו ל) ויעמד פנחס ויפלל. והקבה כנגד (במדבר שם ח) והאשה אל קבתה. ולמדנו מזה, שהמקדש שם שמים בגלוי זוכה לו ולדורותיו בעולם הזה, מלבד זכותו שקימת לנפשו לעולם הבא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם) איזהו זרוע? זה זרוע ימין מפרק הארכובה עד כף של יד, שהן שני אברים, זה מעורה בזה, והלחיים מן הפרק של לחי עד הפרק של גרגרת שהיא טבעת גדולה עם הלשון שביניהם והקבה נותנין אותה לכהן עם חלב שבה, וכבר נהגו הכהנים להניח חלב הקבה לבעלים, וכן מה שאמרו (שם קלב, א), שאין חיוב המתנות, אלא בבהמה טהורה ולא בחיה שנאמר אם שור אם שה, ובכלל השה ומינו התיש. ועוד דרשו זכרונם לברכה (שם) אם שור לרבות הכוי, ואפילו למאן דאמר בריה בפני עצמה היא, אם שה לרבות הכלאים, כגון, ולד הבא מעז וכבש, ואם בא מצבי ותישה חיב בחצי מתנות לבד, משום דכתיב אם שה, ודרשו זכרונם לברכה (שם) אפילו מקצת שה אבל תיש הבא על הצביה אין הולד חיב במתנות כלל, משום דמספקא להו לרבנן אי חוששין לזרע האב, אי לא, וכיון שכן, יש לו לישראל לומר לכהן הבא ראייה דחוששין לזרע האב ואתן לך חצי המתנות ואינו יכל. ולפיכך, יש לי לכתב, דבתיש הבא על הצביה אין בה חיוב מתנות כלל.

כבר כתבתי דעת רבנו אלפסי זכרוננו לברכה ומפרשים אחרים בענין חשש זרע האב בסדר קדושים תהיו במצות שלא להרביע בהמה כלאים (מצוה רמד). וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (שם קלב, ב), שמתר לאכל מן הבהמה עד שלא הורמו ממנה המתנות, שאין הלכה כרבי יוחנן שאמר, שהאוכל ממנה קדם שהורמו מתנותיה כאלו אוכל טבלים, כי מפרשות ומיחדות הן במקום אחד, ומפני כן אינן טובלות. ויתר פרטיה, במסכת חלין בפרק הזרוע, המיוחד בדיני מצוה זו.

ונוהגת מצוה זו בבהמות של חלין, אבל לא בשל מקדשין, ובזכרים ונקבות ישראלים, אבל לא בכהנים משום דכתיב בהו משפט הכהנים מאת העם, מכלל שאינן בכהנים, ועוד דכהנים לא אקרו עם, וכמו שכתוב ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. והלויים יש להם בענין זה דין מיחד, שאין הכהנים נוטלין מהם המתנות, לפי שנסתפק לרבותינו אם נקראו עם אם לא, ולפיכך אין כח בידם לטל מהם מספק, ואם נטלו לא יחזירו.

ולענין אם נוהגות עכשיו בזמן הזה אם לא כבר חלקו על זה הרבה מגדולי המפרשים והעולה מן השמועה בפרק הזרוע עם הפרוש הטוב שנוהגות הן היום, וכן דעת רבינו אלפסי זכרוננו לברכה והרמב"ן זכרוננו לברכה. אבל עכשיו אין בנו כח על הטבחים להכריחם לתנם, וקוי יי יחליפו כח (ישעיה מ, לא).

ושם בפרק הזרוע (שם ב) אמרו זכרונם לברכה שנותנין המתנות לכהנות כמו לכהנים, ואפילו הן נשואות לישראל, וכן אתמר התם, כי אתא עולא אמר, הבו מתנתא לכהנתא, אלמא קסבר עולא כהן ואפילו כהנת, ושם (ע"א) נאמר עוד רב כהנא אכיל בשביל אשתו, וכן רב פפא ורב יימר ורב אידי.

וישראל העובר על זה ושחט בהמתו ולא נתן המתנות לכהן או לכהנת בטל עשה זה. ואמרו זכרונם לברכה (שם קלד, ב) שאם אין עמו כהן או כהנת מעלה המתנות בדמים ואוכלן, מפני הפסד כהן, שאין בהן קדשה, ואחר כך נותן הדמים לכל כהן שירצה.

תקז. להפריש תרומה גדולה לכהן.

שנצטוינו להפריש מן הדגן והתירוש והיצהר תרומה, ונתן אותה לכהן, והיא הנקראת תרומה גדולה. ועל זה נאמר (דברים יח ד) ראשית דגנך תירשך ויצהרך וגוי תתן לו. ואמרו זכרונם לברכה (חולין קלו, ב) כי מדין התורה אין לה שעור, אלא אפילו חטה אחת פוטרת כרי גדול, אבל חכמים אמרו (תרומות ד ג) להפריש יותר, ואמרו מי שיש לו עין בינונית מפריש חלק אחד מחמשים, וסמכו הדבר על לשון תרומה, כלומר, תרי ממאה, דהיינו אחד מחמשים.

משרשי המצוה. לפי שהדגן והתירוש והיצהר הן עקר מחיתן של בריות, והעולם כלו להקדוש ברוך הוא, על כן ראוי לאדם לזכר את בוראו על הברכה אשר ברכו, ושיפריש קצת ממנו לשמו ברוך הוא ויתננו למשרתיו שהם הכהנים העסוקים תמיד במלאכת שמים טרם יגע בו יד אדם ויהנה ממנו כלל, ומן היסוד הזה אמרו זכרונם לברכה שאפילו חטה אחת פוטרת את הכרי, כי זכירת האדנות על הדבר אין הפרש בין רב למעט, אמנם רבותינו זכרונם לברכה הוסיפו בדבר לתת בו שעור ראוי, כדי שיתעורר לב האדם בענין יותר, כי בהיות האדם בעל חמר לא ישית אל לבו על הדבר המועט כמו על המרבה שימלא עיניו, ויעידו עליו יותר תנועותיו, כדרך טבע האדם והרגלו, שישמח במאכל רב. וכבר כתבתי עוד בטעם מנות הכהנים בסדר ויקח קרח במצות מעשר ומעשר מן המעשר מה שידעתי (מצוה שצה ו).

דיני המצוה. כגון מה שנראה בגמרא (ר"ה יב, א ועיי"ש בתוס' ד"ה תנא דרבנן) שעקר חיוב התרומה דאורייתא וכן המעשרות הוא בדגן ותירוש ויצהר לבד, לפי שהן עקר מחיתן של בריות, אבל מדברי סופרים חייב גם כן כל

שהוא אוכל אדם ונשמר וגדולו מן הארץ ואף על פי שמצאנו בספרי שסמכו הדבר לקרא אסמכתא בעלמא הוא, וכמו שכתבתי בסדר ויקח קרח (מצוה שצ"ה) במצות מעשר, שאמרו שם ראשית דגנך, מה דגן תירוש ויצהר מאכל אדם, וגדולו מן הארץ, ויש לו בעלים, שנאמר דגנך אף כל כיוצא בהן חיב בתרומה ומעשרות. ואמרו זכרונם לברכה (ירושלמי חלה פ"ד, ה"ד וע"י רמב"ם תרומות ב ב ה) שהכרשינין אף על פי שאינן מאכל אדם, הואיל ואוכלין אותן בשני רעבון חיבין בתרומה ומעשרות. והפואה (י"ג הטיאה) והאזוב והקורנית שזרען תחלה לאדם חיבין במעשר, וכן כל כיוצא בהן. זרען לבהמה אף על פי שנמלך וחשב עליהן לאדם כשהן מחברין פטורין שמחשבת אדם בחבור אינה כלום. עלו מאליהן בחצר, אם חצר המשמרת פרותיה היא הרי אלו חיבין, שסתמן לאדם, ואם אינה משמרת פטורין. זרעוני גנה שאינן נאכלין, כגון זרע לפת וזרע צנון וזרע בצלים וכיוצא בהן פטורין מן התרומה ומן המעשרות, מפני שאינן מאכל אדם. אבל הקצח חיב בתרומה ומעשרות. זרע (תמרות) של תלתן ושל חרדל ושל פול הלבן ושל צלף ושל קפריסין פטורין מפני שאינן פרי, במה דברים אמורים? שזרען לזרע, אבל זרען לירק הרי אלו חיבין. וכן האביונות של צלף חיבין, מפני שהן פרי, כסבר שזרעו לזרע פטור מן התרומה ומן המעשרות, זרעו לירק מפריש תרומה ומעשרות מן הירק ומן הזרע. וכן השבת, זרעה לזרע פטור זרעה לירק מתעשרת זרע וירק. הגרגר שזרעו לזרע מתעשר לזרע ולירק, שאם לקח הירק לאכלו מפריש ממנו תרומה ומעשרות ואחר כך אוכל, וכשייבש ואסף הזרע שלו מפריש מן הזרע.

וכן מענין המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ר"ה שם) שאין חיוב תרומות ומעשרות בפרות, עד שיביאו שליש. וכן מה שאמרו שהלקט והשכחה והפאה והעוללות של ישראל, אף על פי שהעמיד מהן כרי בבית פטורין מן התרומה ומן המעשרות. וכן מה שאמרו (רמב"ם ג ד) שאין תורמין התרומה לא במדה ולא במנין אלא באמד, לפי שלא נאמר בה בתורה שעור, מה שאין כן במעשרות. וכבר כתבתי בראש המצוה שעין בינוני, מפריש אחד מחמשים באמד, ולא יתן הפרות בסל ובקפה שמדתן ידועה, אבל תורם בהן חצין או שלישן. ומתיר לתרום שלא מן המקף, ואף על פי כן תלמידי חכמים אין עושין כן, כן כתב הרמב"ם זכרונם לברכה (שם יז). ומה שאמרו (קדושין מא, א) שעושה אדם שליח ישראל להפריש תרומה ומעשרות, שנאמר (במדבר יח כח) כן תרימו גם אתם, לרבות השליח שהוא בן ברית כמו כן, ועוד דינין רבים בגמרא מענין השליחות. ומה שאמרו (רמב"ם שם ו א) שהתרומה נאכלת לכהנים, בין גדולים בין קטנים, להם ולנשיהם, ולעבדיהם הכנעניים, ואפילו לבהמתם, ועוד דינין רבים בגמרא על זה, כגון אשה שמרדה, והעבד שברח, ודין גרושין וארוסין וכמה כיוצא בהן. ודיני התרומה בענין בטולה שנתנו לה שעור חכמים זכרונם לברכה באחד ומאה. ויתר רבי פרטיה, במסכת תרומות ובהרבה מקומות מהתלמוד בפזור קצת מדיניה.

ונוהגת מצות התרומה גם מצות המעשרות מן התורה בארץ ישראל ובזמן שישראל שם, וכן כתב הרמב"ם זכרונו לברכה סוף פרק ראשון מהלכות תרומות, וזה לשונו, התרומה בזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו עולי בבל ואפילו בימי עזרא אינה מן התורה אלא מדבריהם, שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישדאל, ובזמן שהיו שם כל ישראל, שנאמר (במדבר טו יח ושם בבואכם) כי תבאו. ביאת כלכם כשהיו בירשה ראשונה, וכמו שהם עתידים לחזר בירשה שלישית, ולא כשהיו בירשה בימי עזרא, שהיתה ביאת מקצתם, ולפיכך לא היתה מן התורה, וכן הדין נראה לי במעשרות, שאין חיבין בהן בזמן הזה אלא מדבריהם כתרומה, עד כאן. והראב"ד זכרונו לברכה תפס עליו בענין זה, וזה לשונו, אמר אברהם, לא כיון להלכה יפה, דהא קיימא לן כרבי יוחנן, דאמרינן ביבמות (פא, א) תרומה בזמן הזה דאורייתא כלומר, בארץ ישראל, והוא עצמו נראה שכך כתב בתחלת הספר. ואם איתא להא מילתא בחלה הוא דאיתא עד כאן. ועתה אם האמת כדברי הראב"ד זכרונו לברכה היה לנו לחשב בכלל המצות הנוהגות עכשיו בארץ מדאורייתא זאת המצוה, וגם ששה עוד שהם בענין התרומה בסדר אמר, והן (מצוות רעט רפד), ואחת שהיא בסדר משפטים (מצוה עב), ושתיים שהן בסדר ויקח קרח מצות מעשר, ומעשר מן המעשר (מצוה שצה ו). אבל אני דברי הרמב"ם זכרונו לברכה אשים בין עיני ומבורו אשאב, כי הוא סבת זה העסק של חשבון המצות לי ולכל שבאו אחריו. ומכל מקום אין חולק בעולם, שנוהגות מדרבנן אף בארץ שנעד, מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל, ורב ישראל הולכים ושבים שם, וגם התקינו שיהיו נוהגין תרומות ומעשרות אף בארץ מצרים ובארץ בני עמון ומואב, מפני שהן סביבות ארץ ישראל.

וארץ ישראל האמורה בכל מקום הן ארצות שכבש אותן מלך ישראל או שופט או נביא מדעת רב ישראל, וזהו שיקראו חכמים זכרונם לברכה כבוש רבים, אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שנתנו כבוד לעצמם וכבשו מקום אחד, ואפילו הוא תוך תחומי הארץ שנתנה לאברהם אבינו אינו נקרא ארץ ישראל, והמקומות שחלק יהושע לשבטים אף על פי שלא נכבשו כלם דינן כדין ארץ ישראל, כדי שלא תהיה רבה ככבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט וכבש חלקו. הארץ שכבש דוד, כגון ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל ודמשק ואחלב וחרן וכיוצא בהן, אף על פי שברשות בית דין הגדול כבשם, אינן כארץ ישראל לכל דבר, אלא יצאו מכלל חוצה לארץ, ולכלל ארץ ישראל לא באו, והם הנקראים בכל מקום סוריא, ויש דברים שדינם כארץ ישראל, ויש שדינם כחוצה לארץ, כמו שתמצא בגמרא במקומות בפזור, והטעם, מפני שכבש אותם קדם שיכבש כל ארץ ישראל, שאלו תפש כל ארץ ישראל לגבולותיה תחלה ואחר כך כבשם היו כארץ ישראל בכל דבר. ולענין תרומות ומעשרות ושיעית, אמרו חכמים שיהו כארץ ישראל, אבל מכל מקום עארץ הוא החיוב מן התורה, בזמן שישראל שם, כמו שאמרנו לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה, ובאותן מקומות מדרבנן בכל זמן. ואמרו זכרונם לברכה שבכל מקום שהחזיקו בו ישראל כשעלו מגלות מצרים ונתקדש על ידם, מכיון

שגלו גלות ראשונה בטלה אותה קדשה, לפי שלא קדשוה כי אם בכבוש בלבד לשעה, אבל כשעלו שנית מגלות בבל עם עזרא הסופר קדשוה קדשה שניה לשעתה ולעתיד לבוא, כלומר קדשה העומדת לעולם, אבל מכל מקום אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה שם, לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה, אלא בזמן שישראל מושבים שם, וכמו שכתבתי בסמוך. ומקצת מקומות שהיו שם שהחזיקו בהם בתחלה עולי מצרים ולא החזיקו בהן בשניה עולי בבל הניחום ולא קדשו, ומכל מקום לא פטרו אותם מתרומות ומעשרות, כדי שיסמכו עליהם עניי עולם בשביעית.

נמצא כל העולם כולו לענין מצות התלויות בארץ נחלק לשלש מחלקות ארץ ישראל, וסוריא, וחוצה לארץ. וארץ ישראל נחלקת לשני חלקים, כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל חלק אחד, והשאר שהחזיקו בו עולי מצרים בלבד חלק שני. וחוצה לארץ נחלקת גם כן לשני חלקים, ארץ מצרים ושנער ועמון ומואב מצות תרומות ומעשרות נוהגין בהן מדברי סופרים, ושאר כל הארצות אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן כלל. ואי זו היא הארץ שהחזיקו בה עולי מצרים? מרקם שהיא במזרח ארץ ישראל עד הים הגדול, ומאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון, ומי שהיה מהלך מעכו לכזיב כל הארץ שהיא על ימינו שהיא במזרח הדרך, הרי היא בחזקת חוצה לארץ, טמאה משום ארץ העמים, ופטורה ממעשר ושביעית, עד שיודע לך שאותו מקום הוא מארץ ישראל, וכל הארץ שעל שמאלו שהוא מערב הדרך הרי היא בחזקת ארץ ישראל, וטהורה משום ארץ העמים, וחיבת במעשר ושביעית, עד שיודע לך שאותו המקום הוא חוצה לארץ. וכל ששופע ויורד מטורי אמנום ולפנים הוא ארץ ישראל, מטורי אמנום ולחוץ הוא חוצה לארץ. והנסין שבים רואים אותם כאלו חוט מתוח עליהם מטורי אמנום ועד נחל מצרים, מן החוט ולפנים ארץ ישראל מן החוט ולחוץ חוצה לארץ. וזו היא צורתה.

והעובר על זה ולא הוציא תרומה מדגן תירוש ויצהר, שבארץ בזמן שישראל שם בטל עשה זו, וענשו גדול מאד שאוכל טבלים, וכבר כתבתי בסדר אמר אל הכהנים (מצוה רפד) ענש האוכל טבל, ובשאר פרות בטל מצות עשה דרבנן, ובדעת קצת המפרשים, גם בשאר פרות יש בהן חיוב דאורייתא, וכמו שכתבנו. ובזמן הזה גם כן, מי שלא הפריש תרומה מפרות הארץ וכן מפרות סוריא וכן מפרות אותן מקומות שכתבנו שחיבין בתרומה מדרבנן, כגון מצרים ושנער ועמון ומואב בטל עשה דרבנן. אבל בפרות שאר ארצות אין בהן חיוב תרומות לעולם, לא מדאורייתא ולא

תקח. לתת לכהן ראשית הגז.

שנצטוינו לתת ראשית גזת הצאן לכהנים, ועל זה נאמר (דברים יח ד) וראשית גז צאנך תתן לו. וענין המצוה הוא שכל מי שיש לו חמש צאן, בין זכרים בין נקבות, בין טלאים בין כבשים גדולים, אפילו גזזן כמה פעמים, בכל פעם חייב לתת מן הצמר מתנה לכהן, ואין למתנה זו שעור מן התורה, אבל רב ושמואל ורבי יוחנן אמרו במסכת חלין (קלו, ב) ראשית הגז בששים, כלומר שיתן לו חלק אחד מששים. ולפי שהזכיר הכתוב לשון נתינה בזה, שאמר תתן לו, אמרו חכמים (שם קלה א) שמי שיש לו גזות הרבה ורוצה לחלקם להרבה כהנים לא יתן לכל אחד פחות ממשקל חמשה סלעים מלבן כדי שיהא ראוי לעשות בו בגד קטן, לא שילבנו הישראלי ואחר כך יתנו לו, אלא שיהא ראוי לעשות כל כך אחר שילבנו הכהן, כדי שיהא בו מתנה המועלת, וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (שם קלו ב), שאין חיוב מצוה זו, אלא בחמש צאן, שתעלה הגזה שלהן לששים סלעים, ולא תהא כל אחת מהן פחות ממשקל שנים עשר סלע.

משרשי המצוה. כענין מה שכתבתי במעשר הנתן ללויים, בסדר ויקח קרח (מצוה שצה). והכהנים כמו כן שהם המשרתים תמיד פני השם ואין להם נחלה בקרקעות, ולא בגיזה זכה להם השם יתברך כל צרך מחיתם על ידי אחיהם, והנה נתן להם התרומה ומעשר מן המעשר, שהם לחמם וינינם, ומתנות בהמה, שהם זרוע ולחיים וקבה, וחלקם בקדשי מקדש, שיש להם בשר די ספקם, ועדין חסר להם מלבוש זכה להם ראשית הגז למלבושיהם, ועוד זכה להם שדה אחזה, וגזל הגר, והחרמים, ופדיון בכורות, לשאר הוצאות וצרכים שהאדם צריך.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם קלו א), שאין בחיוב מצוה זו, אלא גזת הכבשים שצמרן רך וראוי ללבש, אבל היה הצמר קשה ואינו ראוי ללבישה פטור מראשית הגז, מן הטעם שאמרתי, כי לצרך לבישה זכו בזה הכהנים, אבל היה הצמר אדום, או שחור, או שחום חייב בראשית הגז, מכיון שראוי ללבישה. ויתר פרטיה מבארים בחלין בפרק אחד עשר.

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות ישראלים ולויים, בין בפני הבית, בין שלא בפני הבית, ודוקא בארץ ישראל, אבל לא בחוצה לארץ, וכדאמר רב נחמן בר יצחק בחלין בפרק ראשית הגז (קלו, ב) נהוג עלמא כתלתא סאבי, כרבי אלעאי בראשית הגז. כלומר דפטר בחוצה לארץ, וכו', כדאיתא התם. והעובר על זה ולא נתן ראשית גזתו לכהן, כשיש לו גזה הראויה על הענין שכתבנו בטל עשה זה.

תקט. להיות הכהנים והלויים עובדים במקדש למשמרות.

שיהיו הכהנים והלויים עובדים במקדש למשמרות (ספה"מ להרמב"ם עשין לו), כלומר, לכתות ידועות, ולא תהיה יד הכל מתעסקת יחד בעבודה, חוץ מן הימים טובים בלבד, שהיו הכל עובדים יחד, כל הבא ימלא את ידו לשמחת הרגל. ובספר דברי הימים (א' כד כו) מבאר איך חלקו אותם דוד ושמואל, שעשו מהן עשרים וארבעה משמרות כהנים, ועשרים וארבעה משמרות לויים, כדי שיעבד כל משמר מהם שתי שבתות בשנה. ובמסכת סכה (נה, ב) אמרו זכרונם לברכה, שברגלים היתה יד הכל שוה, ועל זה נאמר (דברים יח ו) וכי יבא הלוי וגו'. ובכלל הלוי הכהן, כי הלוי היה אב לכל השבט, ובא בכל אות נפשו. ושרת בשם יי אלהיו ככל אחיו הלויים העומדים שם חלק כחלק יאכלו. ולשון ספרי ובא בכל אות נפשו. יכל לעולם, כלומר, אפילו שלא ברגלים? תלמוד לומר, לבד ממכריו על האבות, מה שמכרו אבות זה לזה טל אתה בשבתך, ואני בשבתי, כלומר הסכמתם בסדר משמרות העבודה כל שבוע משמרה, וכן פרשו התרגום בר ממטרתא דייתי בשבתא, דכן אתקינו אבהתנא.

משרשי מצות המשמרות ידועות וקבועות, לפי שכל המלאכות המוטלות על מספר אנשים ידועים נעשות כראוי, ואין העצלה והיאוש והקפדנות מצויה בהן, אבל המוטל על הרבים מבלי שיהיה בהם אנשים ידועים לעשותה, פעמים יטילו אותה קצתן על קצתן, ופעמים יקפידו אלו על אלו בענין, אין להאריך בדברים אלו ידועות הן בכל אנשי מנין, אבל ברגל מפני השמחה נצטוו להיות יד הכל שוה בהן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם כלי מקדש ד א), שבכל משמר ומשמר היה ממנה איש אחד, והוא ראש לכל אנשי המשמר, והוא מחלק אותן לבתי אבות, ובכל יום ויום מימי השבוע מחלקים ראשי האבות ביניהם, אנשים ידועים לעבודה, איש איש על עבודתו, ומיום שבת ליום שבת מתחלפים המשמרות, וחוזרים חלילה.

ונביאים ראשונים תקנו (רמב"ם שם א ג) שיתמנו מישראלים כמו כן עשרים וארבעה משמרות אנשים כשרים ויראי חטא, והם הנקראים בכל מקום בתלמוד אנשי מעמד, כלומר שהם שלוחי ישראל, לעמד על קרבנות צבור, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (תענית כז א) אפשר יהא קרבנו של אדם קרב, והוא אינו עומד על גביו? ועל כל מעמד היה אחד גדול ממנה על כלם, והוא הנקרא ראש המעמד, וכן היה דרכם של אנשי המעמד, בכל שבת ושבת מתקבצים, מי שהוא מהם בירושלים או סביב לה נכנס למקדש, ובין בירושלים, בין בשאר מקומות מתקבצים בבית הכנסת ומרבין בתפלות, ומתענין יום שני ושלישי ורביעי וחמישי מן השבוע,

ושאר כל ענינם בתפלה ובקריאת התורה, כמו שמפרש במסכת תענית (שם), ומגלה (כב, א). ואמרו זכרונם לברכה (סוכה נה, ב) במשמרות כהנה ולויה שברגלים אין יד הכל שוה בהן, כי אם בקרבנות הרגלים, ובחלוק לחם הפנים, ובחלוק שתי הלחם של עצרת, אבל נדרים ונדבות ותמידין אין מקריבין אותם, ואפילו ברגל, אלא משמר שזמנו קבוע, שנאמר חלק כחלק יאכלו לבד וגו'. כלומר, חלק כחלק יאכלו בקרבנות צבור ואינם חלק כחלק בשאר דברים, שכבר חלקו אותם האבות וקבעו אותם כל משמר ומשמר בשבתו. וכהן (רמב"ם שם ה"ז) שהיה לו קרבן הרי זה בא למקדש, ומקריבו בכל עת שירצה, שנאמר ובא בכל אות נפשו. כלומר בקרבן שהוא שלו, בכל עת יבוא להקריבו, והעור שלו. ויתר פרטי המצוה במסכת תענית, ומגלה, ובסוף סכה.

ונוהגת מצוה זו, בזכרי כהנה ולויה בזמן הבית. והעובר על זה ומחה ביד חברו ברגל, שלא לעבד בכל אות נפשו בטל עשה זה. והרמב"ן זכרונו לברכה (בסהמ"צ מ"ע ל"ו), השיג בזאת המצוה על הרמב"ם זכרונו לברכה, ואמר, שהיות הכהנים עובדים למשמרות אינו במשמע הכתוב כלל, כדעתו של הרב זכרונו לברכה, אלא הלכה למשה מסיני היא, שיחלקו ביניהם העבודה למשמרות, ומשה רבינו הוא שהתחיל תחלה לחלקם, והוא עשה מהן שמנה משמרות, ארבעה מאיתמר וסיעתו, וארבעה מאלעזר וסיעתו, כך היא הקבלה. וזה שאמר הכתוב לבד ממכריו וגו', שלילות הוא, ולא מצוה כלל, כלומר, שיעבדו הכהנים בכל אות נפשם בכל עת בין בחל בין ברגל, לבד אם רצו והסכימו לחלק ביניהם העבודה למשמרות, וקבלנו הלכה למשה מסיני, שראוי לעשות כן, כדי שתעשה המלאכה כסדר ובזריזות, זהו תרף דברי הרב זכרונו לברכה (רמב"ם פ"ז שם).

תקי. שלא לקסם.

שנמנענו שלא לקסם, וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בספר המצוות ל"ת לא) שענין הקסימה הוא, המניע כחו ומחשבתו לחשב במין ממיני התנועה, כאשר יעשו בעלי הכוחות כלם, שיגידו מה שיתחדש קדם היותו, ואמנם יתאמת להם זה, בהיות כח המחשבה והשעור מהם חזק מאד. (פרוש לפרוש) כלומר שמתבודדים במחשבתם וקובעים כל הכונה וכל ההרגש שלהם על אותו הענין שיחפצו לדעת, ומתוך ההתבודדות והקביעות החזקה והתפשטות כל המחשבה מכל עניני העולם הגופני תתערב נפשם עם הרוחניים הקולטים העתידות הקרובות, כידוע בין החכמים, אבל מכל מקום, אין כח בהם לעולם, ולא אפילו בשדים, לדעת העתידות הרחוקות, ולא יעלה אל המעלה הגדולה הזאת, זולתי נביאי אמת, וגם

בעתידות הקרובות לא ישיגו בהן הקוסמין כל האמת, אבל יתקיימו דבריהם ברב. ובענין הזה בעצמו אין כל האנשים שוים בו, אבל יש מהם שיש להם יתרון גדול בענינים אלו, כיתרון בני אדם בגבורה וענינים אחרים קצתן על קצתן. ואלה בעלי הכחות אין פעלתם בענין הזה שוה, כי יש מהם שיתבודדו במדברות לחשב בזה, ומהם שיכה במטה אשר בידו בארץ מכות ממהרות זו את זו, ויצעק צעקות משנות, ויניח מחשבתו ויביט לארץ זמן ארוך, עד שיבין במה שיהיה. והעיד הרמב"ם זכרוננו לברכה שהוא ראה זה במערב פעם אחת, ומהם מי שיישר החול ויעשה בו צורות, וזה יעשו הרבה בני אדם במערב, ומהם מי שישליך אבנים דקות בחתיכת עור ויאריך להביט בס, ואחר כן יספר דברים, ומהם מי שיעשה מלאכה זו בשעלי שעורים, וגרגיר מלח, ופחם מערב בו, וזה מפרסם בינינו, יעשו אותו תמיד לעינינו הישמעאלים והישמעאליות, ומהם מי שישליך חגורת עור בארץ ויביט בה ויגיד והכונה בזה כלו להעיר כח נפש המביט, ומכל ענינים אלו תרחיקנו תורתנו השלמה, ועל כל זה נאמר (דברים יח ז) לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש וגו'.

וכבר כתבתי באזהרת לא תנחשו בסדר קדושים (מצוה רמט) בטעם אסור ענינים אלו, מה שידעתי. וראיתי בספרי הראשונים בטעם אסור זה, לפי שכל ענינים אלו, מטעים ההמון, ויחשבו בשביל שיצדקו עליהם קצת מן הדברים שיגידו להם בעלי הקסם, שכל הפעלות שהן בעולם סבתם המזלות והכחות, וכמעט יקראו מן הכת הרע האומרים עזב אלהים את הארץ (יחזקאל ח, יב). ובעד זה הענין שהיה מפרסם הרבה בזמן הנביאים אמר הנביא (הושע ד, יב) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו.

דיני המצוה. מבארים במקומות מסנהדרין ותוספתא דשבת ובספרי [י"ד קפט].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ועשה עצמו קוסם על דרך אחד מכל הענינים שזכרנו או בענין אחר ויגיד לבני אדם הדברים שיראה בקסמיו חיב מלקות, והוא שעשה שום מעשה בדבר, שאין לוקין עליו מבלי מעשה, אבל השואל מן הקוסם איננו בחיוב מלקות, ואמנם הוא מגנה מאד כל הקובע מחשבותיו ומוציא עתיו בהבלים אלה, כי לאשר חננו האל דעה והנחילו דת האמת לא יאות לו לחשב בהבלים אלו, רק שיקבע מחשבותיו בעבודת הבורא יתעלה, ולא יירא מדברי קוסם, כי השם בחסדיו ישנה מערכת הכוכבים ויבטל כח המזלות להטיב לחסידיו, וידוע שאנחנו עם הקדש, שאין אנו תחת כוכב ומזל, ה' הוא נחלתנו כאשר דבר אלינו, וכענין שמצינו באבות ששם האל מעלתם למעלה משרי מעלה, כענין שכתוב ביעקב (בראשית לב, כט) כי אם ישראל יהיה שמך כי שרית עם אלהים וגו'. כלומר, שעשאו האל שר על השרים וכן יצחק נקרא ישראל, שנאמר (בראשית מו, ח) אלה בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו. וכן אברהם נקרא ישראל, כמו שכתבתי בפתיחת הספר, וזהו מה שכתוב בענין מחלקת הנביא אליהו עם נביאי

הבעל שאמר כמספר שבטי בני יעקב אשר נקרא שמו ישראל (מלכים א, יח לא), שהוא היה מוכיחם למה היו פונים לעבד הכחות ומניחין עבודת האדון ה' צבאות אשר בידו לבטל כל פעלות הכחות והמזלות, וכענין שעשה באבות ששם המזלות תחת ידם, וזהו אמרו במקום ההוא (מלכים טו) כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר יי אליו לאמר ישראל יהיה שמך, כלומר שעשאו שר על השרים לשנות מערכתם וכחם בזכותו, כלומר וישראל, שהם בני יעקב, גם הם שרים על שרי מעלה, ועל כן היה ראוי להם שלא לעבד בלתי לשם לבדו, וכן מצינו ביהושע שגזר על השמש והירח לעמד, כמו שכתוב ביהושע (י, יב) שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, ועמדו, וכן כמה חסידים מישראל שנשתנו מערכת המזלות [וכחם] בזכותם, יאריך הענין להביא כמה מעשים שנעשו בישראל בענין זה.

תקיא. שלא לכשף.

שלא נשתדל בכל מעשה כשוף כלל, ועל זה נאמר (דברים יח ז) לא ימצא בך וגוי ומכשף. וענין הכשוף ידוע לכל דרך כלל, שיעשו בני אדם תחבולות בלי מספר במיני עשבים ואבנים והדבק, מן הדברים שמשתמשים בהן בני אדם אלו עם אלו, ומהם שיכוננו המעשים הרעים ההם בעתים ידועות ובחדשים מכונין לאותן מלאכות, ומכל אלו הדברים המגנים והמכערים תרחיקנו התורה תכלית הריחוק כי הבל המה, ואין ראוי לעם קדוש מחזיקי דת האמת לתת מחשבה בכעורין אלו רק בעבודתו יתעלה, כי הוא ישלים כל חפץ עמו לטוב בחסותם בשמו הגדול ושומם כל מבטחם ומשענתם על חסדיו לבד, ומהיות הענינים אלו רחוקים מאד וכעורים לפניו ברוך הוא ובהם ניצוץ מעניני עבודה זרה הזהירנו על זה בלאו, וחיב סקילה כל העובר ומשתדל בזה אם הוא מזיד, וחטאת קבועה אם הוא שוגג. וגם מחמר הענין הזהיר הכתוב בזה מבשאר עברות על הבית דין שלא למחל לעובר על זה, וכמו שנאמר (שמות כב, יז) מכשפה לא תחיה. וכבר דברתי משרשי מצוה זו בלאו דמכשפה לא תחיה בסדר ואלה המשפטים (מצוה סב).

דיני המצוה. במקומות בתלמוד בפזור, והעקר בפרק שביעי מסנהדרין. וכל שהוא דין על זה צריך לדעת חכמת הכשוף, כדי שידע להבחין במעשה הנעשה אם הוא מין ממיני הכשוף או אולי הוא מן הדברים הנעשים בכח הטבע ובצדדין המתרין, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (שבת סז, א) כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, וכבר דברתי על זה שם בלאו דמכשפה כפי כחי. ודברים אלו צריכין עיון רב, כי הנה נמצא בגמרא מעשים שאם לא ידענו אותם מפיהם זכרונם לברכה היינו אוסרין אותם משום חשש אסור זה, ומכל מקום אשר ישא נפשו לכנס בתחבולות אלו

וידמה דבר לדבר מהדברים שהזכירו זכרונם לברכה הרי הוא כפותח לו פתח לבוא בגיהנם.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

תקיב. שלא לחבר חבר.

שנמנענו מלעשות השבעות על שום ענין. וזה הענין הוא, שיאמר אדם דברים ויאמר לבני אדם שאותם הדברים יועילו או יזיקו לאחד מכל הענינים, ועל זה נאמר (דברים יח יא) לא ימצא בך וגוי וחובר חבר. ולשון ספרי (כאן), אחד חובר את הנחש ואחד חובר את העקרב, כלומר, שיאמר עליהם דברים כדי שלא ישכחו לפי דעתו (עי' רמב"ם סהמ"צ ל"ת לה), וכן האומר דברים על המכה כדי שינוח מעליו הכאב. ויש שפרשו חבר חבר שמקבץ בתחבולותיו והשבעותיו נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד, והכל בכלל האסור.

ואולי בני תקשה עלי בהא דגרסינן בשבועות בפרק ידיעות הטמאה (טו), שיר של פגעים בכנודות ובנבלים ואומר ישב בסתר עליון עד כי אתה יי מחסי (תהלים צא, א ט), ואומר יי מה רבו צרי עד ליי הישועה (שם ג, ב ט), ופרוש פגעים, כלומר שאמירת אלו המזמורים תועיל לשמר מן הנזיקין. ואמרו בברכות רבי יהושע בן לוי מסדר להו להני קראי וגני? ואין הדבר חלילה דומה לענין חבר חבר שזכרנו, וכבר אמרו זכרונם לברכה על זה (שבועות שם), אסור להתרפאות בדברי תורה, אבל הזכירו לומר מזמורים אלו, שיש בהם דברים יעוררו נפש היודע אותם, לחסות בשם יתברך ולהשים כל מבטחו, ולקבע בלבבו יראתו ולסמך על חסדו וטובו, ומתוך התעוררות על זה יהיה נשמר בלי ספק מכל נזק. וזהו שהשיבו בגמרא בענין זה דקא פריך התם, והיכי עביד רבי יהושע כן והאמר רבי יהושע, אסור להתרפאות בדברי תורה ואמרו להגן שאני כלומר, לא אסרה תורה? שיאמר אדם, דברי תורה לעורר נפשו לטובה, כדי שיגן עליו אותו הזכות לשמרו.

משרשי מצוה זו. מה שכתבתי במצוה הקדמת לה.

דיני המצוה. בפרק שביעי משבת.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ועשה השבעות במזיד חיב מלקות.

תקיג. שלא לשאל בבעל אוב.

שלא נשאל בעל אוב שיוודיענו דבר, ועל זה נאמר (דברים יח יא) לא ימצא בך וגוי ושאל אוב. וענין הכשוף הזה הוא, שיש בני אדם שעושין מכשפות ששמו פיתוס שהוא מעלה את המת מבין שחיו ושומע השואל מן המת תשובה על שאלותיו.

משרשי המצוה. מה שכתבתי בסמוך בעניני הכשוף.

דיני המצוה. בספרי (כאן) ובסנהדרין, (סה א), ושם בסנהדרין אמרו שהעושה כשוף זה, הוא בסקילה, והשואל בהם באזהרה, כלומר בחיוב לאו, ואין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

תקיז. שלא לשאל בידעוני.

שלא לשאל ידעוני. והענין הזה הוא שמשים המכשף עצם חיה ששמה "ידוע" לתוך פיו, ואותו העצם מדבר על ידי כשפיו. וזאת החיה ששמה ידוע ראיתי בספר מן הגאונים (עי' ר"ש כלאים פ"ח מ"ה) שהיא גדלה בחבל גדול שיוצא מן הארץ כעין חבל הקשואין והדלועין, וצורתו כצורת אדם בכל דבר בפנים וגוף וידיים ורגלים, ומטבורו מחבר לחבל, ואין כל בריה יכולה לקרב אליה כמלוא החבל, לפי שהיא רועה סביבותיה כמלוא החבל, וטורפת כל מה שיכולה להשיג, וכשבאין לצודה מורין בחצים אל החבל עד שנפסק, והיא מתה מיד. ובירושלמי דכלאים (פ"ח ה"ד) אמרו זכרונם לברכה בפרוש כי עם אבני השדה בריתך (איוב ה, כג). בר נש דטור הוא, והוא חיי מן טבוריה, איפסיק טבוריה לא חיי.

שרש מצוה זו. וכל ענינה, בדיניה ובחיובה כענין מצות אוב שכתבנו בסמוך
(מצוה) (תקיג).

תקטו. שלא לדרש אל המתים.

שלא לדרש אל המתים. וענין דרישה זו הוא (עיי רמב"ם ל"ת לח), שיש בני אדם מרעיבים עצמם והולכים ולנים בבית הקברות כדי שיבוא להם המת בחלום ויודיעם מה שישאלו עליו, ויש אחרים שלובשין בגדים ידועים ואומרים דברים ומקטרים קטרת ידועה וישנים לבדם כדי שיבוא המת שהם רוצים בו ויספר להם בחלום, ועל כל מלאכות אלו וכיוצא בהם נאמר (דברים יח יא) לא ימצא בך וגוי ודורש אל המתים.

משרשי המצוה. מה שכתבתי באסור כשוף בסדר זה (מצוה תקיא) ובסדד משפטים (מצוה סב).

ודיני המצוה. בסנהדרין (פרק שביעי).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליו ועשה שום מעשה כדי שיבוא המת ויודיעהו שום דבר חייב מלקות.

תקטז. מצוה לשמע אל נביא האמת.

שנצטוינו לשמע בקול כל נביא מהנביאים בכל מה שיצונו, ואפילו יצוה אותנו לעשות בהפך מצוה אחת מן המצוות או אפילו הרבה מהן לפי שעה, חוץ מעבודה זרה שומעין לו, כי באמת, אחר שהוא נביא אמת כל כונותיו לטובה, וכל אשר יעשה הוא עושה לחזק הדת ולהאמין בשם ברוך הוא, ועל זה נאמר (דברים יח טו) נביא מקרבך מאחיד כמוני יקים לך יי אלהיך אליו תשמעון. וכן אמרו בספרי (כאן) אליו תשמעון אפילו יאמר לך לעבר על אחת מן המצוות לפי שעה שמע לו.

משרשי המצוה. לפי שתכלית מעלת האדם היא השגת הנבואה, ואין לו לבן אדם בעולמו אמתת ידיעה בדברים, כאמתת ידיעתו בנבואה, שהיא הידיעה שאין אחריה פקפוק, כי היא תבוא ממעין האמת, ומעטים מבני העולם זוכים בה ועולים אליה, כי הסלם גדול מאד, רגלו בארץ וראשו מגיע השמימה, ומי זה האיש ירא השם יזכה ויעלה בהר השם יתברך ויקום במקום קדשו? אחד מאלפי רבבות אנשים הוא המשיג למעלה זו, ובדור שראוי לכך, על כן צותנו התורה, כי בהגיע איש אחד בדור אל המעלה הזאת, ויהיה ידוע אצלנו בענינו ובכשר מעשהו כי נאמן לנביא שנשמע אליו בכל אשר יצוה, כי הוא היודע דרך האמת וידריכנו

בו, ולא נשא נפשנו להמרות פיו ולחלק עמו, כי המחלקת עליו בשום דבר, הוא טעות גמור [ה], וחסרון ידיעת האמת.

דיני המצוה. מבארים בסוף סנהדרין (פרק החנקין).

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, בכל זמן שימצא נביא בינינו. והעובר על זה ולא ישמע אליו חייב מיתה בידי שמים, וכמו שכתוב (שם) והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי וגוי אנכי אדרש מעמו. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה בסנהדרין (פ"ט, א) שלשה מיתתן בידי שמים, העובר על דברי נביא, ונביא שעבר על דברי עצמו, והכובש נבואתו, וכל זה במשמע הכתוב, שאמר אשר לא ישמע וגוי. ואמרו זכרונם לברכה קרי ביה "לא ישמע", וקרי ביה "לא ישמע".

תקיא. שלא להנבא בשקר.

שנמנענו שלא להתנבא בשקר, כלומר: שלא יאמר שום אדם שנאמרו לו דברים בנבואה מהשם יתברך, והשם יתברך לא אמרם, וכן בכלל הלאו אפילו אם יאמר דברים שנאמרו בנבואה לזולתו ויאמר בשקר שהוא נצטוה לאמרן, ועל זה נאמר (דברים י"ב ב) אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא צויתיו לדבר וגוי. וכן אמרו זכרונם לברכה בסנהדרין (פ"ט, א) אשר יזיד לדבר דבר בשמי. זה המתנבא מה שלא שמע, את אשר לא צויתיו. הוא לא צויתיו, אבל לחברו צויתיו, זה המתנבא מה שלא נאמר לו ונאמר לחברו.

משרשי המצוה. לפי שיהיה בזה חרבן גדול ורעה רבה בדתנו המקדשת והשלמה, כי עקר האמת מבלי סיג המגיע אצל בני אדם הוא על ידי הנביאים, והתורה תצונו להאמין בהם וללכת אחר עצתם הנכונה ודעתם השלמה, ועל כן בקום בני בליעל לאמר דברים שלא צום השם יוציאו לעז בנבואה, שהיא העקר הגדול אשר בינינו עם הקדש, ויפקפק בסבתם לב כל העם אף בנביאי האמת. ואם יאמר אדם גם כן מה שנצטוה אדם אחר עליו יש בזה חרבה גדולה, כי האיש הזה באמרו שהוא נביא ונצטוה בזה, ונראה דבריו מתקימין כדברי נביאי האמת, נחזיק אותו כאיש אלקים, קדוש, שליח האל, ונאמין אליו ונקח ראייה בכל הנהגותינו ממעשיו, ואולי אחר שאין זכותו וענינו גדול להיות הוא שליח באותה נבואה שאמר איננו ראוי לסמך בו בכל אשר יעשה ויאמר, ויטעה ההמון בלכתם אחר עצתו.

דיני המצוה. קצרים, והם בסנהדרין (פרק הנחניקין).

ונוהגת אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ונבא בשקר, כלומר, שהגיד דברים בשם האל שלא אמר לו האל, וכן המתנבא מה שאמר האל לחברו ולא לו חייב מיתה, ומיתתו היא בחנק, שנאמר על זה ומת הנביא ההוא. ואמרו זכרונם לברכה (שם נב, ב) שכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק.

תקית. שלא להתנבא בשם עבודה זרה.

שלא להתנבא בשם עבודה זרה. כגון שיאמר עבודה זרה פלונית צותה לעבדה, ותבטיח גמול לעובדיה, ותפחיד מענש למי שלא יעבדה. כמו שהיו אומרים נביאי הבעל והאשרה, כמו שהזכר בספרי הנביאים. וכן בכלל זה אם יאמר שהאל צוה לעבד עבודה זרה פלונית, ולא בא על זה בכתוב באזהרה מבארת מיחדת בזה, אמנם נתבאר בכתוב ענש המתנבא בשם עבודה זרה, שהוא חייב מיתה, שנאמר על זה (דברים יח כ) ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא. ומיתה זו היא חנק, כמו שכתבתי בסמוך. וכבר ידענו העקר שהורונו זכרונם לברכה לא ענש אלא אם כן הזהיר, ועל כן נאמר שיהיה אזהרת הענין הזה בכלל, ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג, יג), שכתבנו בפרשת משפטים ללאו בפני עצמו בענין אחר (מצוה פו). ואין בנמנע להיות לאו אחד מונע דברים רבים, ולא יהיה דינו כדין לאו שבכללות מכיון שיתבאר הענש בכל ענין וענין, זהו דעת הרמב"ם זכרונם לברכה (בספר המצות סוף שרש יד).

שרש המצוה בכל ענין עבודה זרה ידוע.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין פט, א) אחד האומר אמרה לי עבודה זרה פלונית, או כוכב פלוני, שמצוה לעשות כן וכן או שלא לעשות, אפילו כון את ההלכה לטמא את הטמא, ולטהר את הטהור, דינו במיתה, במזיד, כשיש עדים והתראה כידוע בכל מקום. ויתר פרטיה, בסנהדרין בפרק אחד עשר.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

תקיט. שלא נירא מהריגת נביא השקר.

שלא נירא מלהרג נביא השקר (עי, רמב"ם סנהדרין יד ג), ולא נפחד שיהיה לנו בזה שום ענש, ואפילו היה מתנבא בקיום המצות, אחר ששקר בפיו אין לנו ענש במיתתו, אבל היא עלינו מצוה, ועל זה נאמר (דברים יח כב) לא תגור ממנו, ולשון ספרי לא תגור ממנו, לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה.

משרשי המצוה. מה שכתבתי בסמוך במתנבא בשקר.

דיני המצוה. קצרים, והם בסנהדרין (פרק הנחנקין).

ונוהגת מצוה זו, בזמן הבית, שישראל בישובן, כי אז בידינו לדון דיני נפשות, ואמרו זכרונם לברכה (סנהדרין ב א) שאין דנין נביא השקר אלא בבית דין של שבעים ואחד.

תקכ. מצוה להכין שש ערי מקלט.

להבדיל שש ערי מקלט מערי הלויים, שתהיינה מועדות לנוס שמה מכה נפש בשגגה, ושיתקנו הדרכים לעמת הערים ויתישרו וכענין שאמרו זכרונם לברכה (מכות י, ב), שמקלט מקלט היו כותבין בפרשת הדרכים, ומפנים הדרכים שלא יהא בהן דבר שיאחר הבורח מן המרוצה ועל זה נאמר (דברים יט ג) תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך וגו'.

שרש מצוה זו ידוע וברור, שהוא כדי שלא יומת ההורג שוגג על ידי גואלי הדם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (עי רמב"ם הל' רוצח פי"ח הל' ב ד) כי שש ערים אלה שלש מהן הבדיל משה רבנו עליו השלום, בעבר הירדן, ושלוש הבדיל יהושע בארץ כנען, ולא קלטו של משה, עד שהבדלו השלש של יהושע, ואם כן, למה הבדילן משה? אמר המצוה שבאה לידי אקימנה, ובימי מלך המשיח נוסף עוד שלש, שנאמר ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה וגו'. ואמרו זכרונם לברכה (שם הל' ט י) שכל ערי הלויים היו קולטות, שנאמר ועליהם תתנו ארבעים ושתיים עיר כל הערים אשר תתנו ללויים וגו' הקישן הכתוב כלן. אבל הפרש זה היה ביניהם, שערי מקלט קולטות, בין לדעת בין שלא לדעת, ושאר ערי הלויים אינן קולטות אלא

לדעת. ורוצח הדר בערי מקלט אינו נותן שכר בית, ובשאר הערים נותן שכר בית. ואמרו זכרונם לברכה (בי"ב ק, ב) שרחב דרך עיר מקלט צריך שלשים ושתים אמות, ובחמשה עשר באדר, בית דין שולהין שלוחים, לתקן את הדרכים ואם נתרשלו בדבר כאלו שפכו דמים. ואמרו זכרונם לברכה (מכות יא, ב) שכל עיר הקולטת תחומה קולט. ויתר פרטי המצוה בסנהדרין ומכות ושקלים וסוטה.

ונוהגת מצוה זו, בזמן שישראל שרויים על אדמתן, והיא מן המצוות המוטלות על המלך, ועל הצבור כלן.

תקכא. שלא לחוס על הרוצח וחובל.

שנמנענו מלחמל על מי שהרג חברו או חסר אחד מאבריו, שלא יאמר הדין עני זה שכרת יד חברו או סמא עינו, לא בכונה עשה זה. ויחמל עליו וירחמהו מלשלם לו כדי רשעתו, ועל זה נאמר (דברים יט, כא) ולא תחוס עינדך, נפש בנפש וגו'. ונכפלה המניעה בזה במקום אחר, שנאמר (שם יג) לא תחס עינדך עליו, ובערת דם הנקי.

שרש מצוה זו ידוע, שאם לא ניסר המזיקין ונבער הרע מקרבנו איש את רעהו חיים בלעו, ולא יתישבו המדינות, אין הצרך להאריך בו הדבור.

דיני המצוה קצרים, מבארים בלשון הכתוב.

ונוהג אסור זה בזכרים כי להם לעשות המשפט, ובזמן הבית. והדין העובר על זה והעלים עינו מלענש המחייב כפי רשעתו עבר על לאו זה, אבל אין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה, וענשו גדול מאד, מן הטעם שזכרנו שיש בדבר חרבן בישוב העולם, ואף בחוצה לארץ אף על פי שאין בנו כח לדין דיני נפשות חיבין כל בית דין לענש המחייבין כפי רשעתן כאשר תשיג ידם, הן בממון או בגוף, אם יוכלו להם כפי שיראו שהשעה צריכה, שאי אפשר לקיום העם, אם אין השבט נטוי תמיד על גו כסילים.

תקכב. שלא להסיג גבול.

שלא נסיג גבול. והענין הוא, שלא נשנה גבול שיהיה בינינו ובין זולתנו עד שיתכן למשקר שיאמר שארץ זולתו היא שלו, וכן אם שנה סימני הגבול וקבעם בתוך קרקע של חברו ויאמר שלא שנהו ושהקרקע הוא שלו עד הגבול, על כל זה נאמר (דברים יט יד) לא תסיג גבול רעך וגוי, ואמרו בספרי לא תסיג גבול והלא כבר נאמר לא תגזל. ומה תלמוד לומר לא תסיג? מלמד שכל העוקר תחומו של חברו עובר בשני לאוין, יכל אף בחוצה לארץ? תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל, בארץ ישראל עובר בשני לאוין, בחוצה לארץ עובר בלאו אחד. נמצא הענין כן, המסיג גבול אפילו מלוא אצבע, אם בחזקה עשה עבר על לא תגזל, ואם בסתר עובר על לא תגנב, וזה יהיה בחוצה לארץ, ובארץ ישראל עובר בשני לאוין.

שרש המצוה בכל ענין גזל ידוע הוא, כי הוא דבר שהשכל מעיד עליו, ותועלת הכל הוא.

דיני המצוה. קצרים [ח"מ סימן שעו].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה עבר על לאו, אבל אין לוקין עליו, מן הכלל הידוע לנו, שלא הנתן לתשלומין אין לוקין עליו.

תקכג. שלא יקום דבר העדות בעד אחד.

שנמנענו שלא נעמיד גבולי הענש בגוף הנענש, וכן שלא נוציא ממון, על פי עדות עד אחד, ואפילו הוא בתכלית הכשרות והחכמה, או אפילו נביא, ועל זה נאמר (דברים יט טו) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת.

משרשי המצוה. לפי שיצר לב האדם רע ולפעמים יעלה בלבו טינא על חברו, ואפילו יהיה האדם בתכלית הכשר לא ינצל מחטא לפעמים, ואף כי יעמד אדם ימים רבים בדרכי הישר אינו מן הנמנע להתהפך במחשבתו ולהרשיע, שהרי אמרו זכרונם לברכה (ברכות כט, א) כי יוחנן שמש בכהנה גדללה ולבסוף נעשה צדוקי, [גם אמרו אמת, ולבסוף נעשה נביא שקר] על כן הוא ראוי וכשר הדבר שלא לסמך על לב אדם לענש חברו על פיו, ואפילו יהיה הנענש רשע גמור והדיוט שבהדיוטות והמעיד חכם גדול שבישראל אבל בהיות המעידים שנים אנשים כשרים חזקה בכל זרע ישראל שלא יסכימו להעיד בשקר, וגדולה חזקה בכל הדברים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שבועות מ א) בעד אחד, דלכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם, כלומר שלא נעניש שום אדם על פי עד אחד, בענש גוף או בענש ממון, זהו פרוש עון וחטאת אבל קם הוא לשבועה, כלומר, שמחייב הוא שבועה לאותו שמעיד עליו, כגון שאמר אדם לחברו תן לי מנה שהלויתיך, אמר לו אין לך בידי כלום, ועד אחד מעיד כדברי התובע חייב הנתבע להשבע. ומה שאמרו גם כן שאף על פי שעד אחד לא האמינתו תורה לענש על פיו חברו בגוף או בממון, מכל מקום נאמן הוא באסורין, וכמו שאמרו זכרונם לברכה בהרבה מקומות בגמרא (גטין ב, ב) עד אחד נאמן באסורין, כלומר שיעיד בשר זה או יין זה אסור הוא או כשר נאמן, וכן כל כיוצא בזה בכל האסורין שבתורה. וכמו כן אמרו זכרונם לברכה (מכות ו, ב), שבדיני ממונות מקבלין עדות מיחדת, כיצד? אחד אומר בפני הלוהו ואחד אומר בפני הודה לו מצטרפין. ועוד אמרו זכרונם לברכה שאם העיד אחד בבית דין זה ואחד בבית דין אחר יבוא בית דין אצל בית דין ויצטרפו עדותן, וכדאמרינן בראש פרק גט פשוט (בי"ב קסה, ב) שלחו ליה חבריה לרבי ירמיה, עד אחד בכתב ועד אחד בעל פה, מהו שיצטרפו? שנים שהעידו אחד בבית דין זה ואחד בבית דין אחר, מה הוא שיבוא בית דין זה אצל בית דין זה ויצטרפו? שנים שהעידו בבית דין זה וחזרו והעידו בבית דין זה מהו שיבוא אחד מכל בית דין ויצטרפו? שלח להו אני איני כדאי שאתם שלחתם לי, אבל דעת תלמידכם נוטה שיצטרפו, וכן הלכה. ומה שאמרו בכתבות פרק האשה שנתאלמנה (כא, א), שעד ודין, אין מצטרפין במה שהוא מדאוריתא.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם עדות פ"ה ה"ב) שבשני מקומות האמינה תורה עד אחד, בסוטה שלא תשתה מי המרים, ובעגלה ערופה שלא תערף, כלומר אם מעיד אחד שהוא יודע בהריגת הנרצח אין עורפין את העגלה, שהתורה אמרה (דברים כא א) לא נודע, והרי נודע לאיש אחד. וחכמים האמינו עד אחד שיעיד באשה שמת בעלה כדי שלא תתעגן. ואמרו זכרונם לברכה (יבמות פת, א) בטעם זה, שהיא מדקדקת אחר האמת בזה, שאם שמא תנשא ואחר כך יבוא בעלה תצא מזה ומזה, והולד ממזר. ואמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם ה"ג), שבכל מקום שתועיל עדות עד אחד מועילה גם כן עדות אשה ופסול, חוץ מעד אחד של שבועה, שאין מחייבין שבועה אלא בעדות עד כשר.

וכן מה שאמרו שפעמים ישלם הנתבע ממון על פי עד אחד, כיצד (רמב"ם טוען ונטען פ"ד ה"ח) ? האומר

לחברו מנה לי בידך, והרי עד אחד מעיד עליו, והנטען אומר כן הוא, אבל אתה חייב לי מנה כנגד אותו מנה, הרי זה מחייב שבועה בשביל עדות העד ואינו יכול לשבע להכחיש העד, שהרי הוא מודה במה שהעד מעיד בו, והדין הוא כן, שכל מחייב לחברו שבועה ואינו יכול לשבע שמשלם. ואין נשבעין בהעדת עד אחד לעולם, אלא אם כן יכחיש הנשבע את העד ויכפר

בעדותו וישבע על זה, ומפני טעם זה כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (שם) ששטר שיש בו עד אחד והנתבע טוען שפרעו, שעכשו אינו מכחיש עדות העד שמעיד בהלואה שמשלם וחלוקין עליו אחרים (עי' ראב"ד שם). וכן כפרן שבא עליו עד אחד, וטען שפרע או שהחזיר הפקדון בכל זה אמרינן שהוא מחיב שבועה ואינו יכול לשבע ומשלם. ובגמרא בבבא בתרא בפרק חזקת הבתים (לג, ב) מעשה באחד שחטף לשון של כסף מחברו בפני עד אחד, ואמר כן הוא האמת שחטפתי ממנו, אבל שלי חטפתי, ואתא לקמיה דרבי אמי, ואמר, היכי לדינוה דייני להאי דינא? לשלם ליכא תרי סהדי, לפטריה איכא חד סהדא, לשתבע דלא חטף והא קא מודה ואמר אין חטפי, והוה יתיב רבי אבא קמיה ואמר, הוה ליה מחיב שבועה כלומר, מפני עדות העד, ואינו יכול לשבע, שהרי אינו מכחיש דבדי העד, וכל המחיב שבועה ואינו יכול לשבע משלם. וכן הדין בכל כיוצא בזה.

ומי שתבע חברו מנה הלוייתך, וכפר בו ואמר לו לא הלוייתני כלום מעולם, והביא עד אחד שלוח ממנו בפניו, הואיל ואלו היו שנים, היה מחזק כפרן ודינו שישלם הרי זה נשבע על פי עד אחד, שכל מקום ששנים מחיבין אותו ממון אחד מחיבו שבועה, חזר ואמר פרעתי משלם בלא שבועה, לפי שהוא מחיב שבועה מפני עדות העד ואינו יכול לשבע, שהרי אינו מכחישו בעדות ההלואה אלא שאומר פרעתי, וכבר אמרנו שכל מחיב שבועה שאינו יכול לישבע משלם. ויתר פרטי המצוה רבים, מבארים במקומות מפזרים, ביבמות וכתבות וסוטה וגטין וקדושין ובכל סדר נזיקין.

ונוהגת מצוה זו לענין דיני ממונות שנוהגין היום בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם לעשות משפט. והעובר על זה והקים גבולי הענש, זולתי בצדדין שפרשנו, הן בגוף הן בממון, בעד אחד עבר על לאו זה.

תקכד. לעשות לעד זומם כאשר זמם.

שנצטוינו לעשות לעדים אשר העידו עדות שקר, כפי מה שבקשו להזיק בעדותם לאשר העידו עליו, הן בממון, הן במלקות, הן במיתה, ואף על פי שאפשר מבלי מעשה, כדאיתא פרק ארבע מיתות (סנהדרין סה, ב) לוקין הם מרבויה דקרא (דברים כה, א) והצדיקו את הצדיק וגו'. ועל זה נאמר (שם יט יט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. וזהו דין עדים זוממים הנזכר בגמרא בהרבה מקומות. וענין ההזמה הוא, שיבואו שני עדים ויכחישו הראשונים על עדותן, כגון שיאמרו להם, ואיך אתם מעידים על דבר פלוני, והלא באותו יום שאתם אומרים שהיה המעשה ההוא, לא הייתם אתם באותו המקום שאתם אומרים שנעשה שם, אבל

עמנו הייתם במקום אחר? זו היא עקר הזמת העדות, והתורה צותנו להאמין העדים האחרונים על הראשונים, בין שהראשונים שנים, או אפילו מאה או יותר, דלענין עדות תרי כמאה ומאה כתרי.

משרשי המצוה. ליסר כל איש אשר מלאו לבו להעיד בדבר שאינו יודע אותו באמת ובברור, בעבור היות הדבר ענין שכל אשר לבריות תלוי עליו, הן ממון, הן גוף. ובאשר תאמין התורה האחרונים על הראשונים לא ידענו טעם ברור בזה, אכן הגיד לי אחד מן החכמים קצת טענה בדבר, כי התורה תאמין עדים, ואין ספק שאלו יעידו שני עדים כשרים על שלשה אנשים או יותר, שהרגו את הנפש, שנאמנים השנים המעידים ואפילו יכחישים המרבים, מפני שאלו הם עדים, והאחרים בעלי דבר, ובעדים זוממין כמו כן אחר שהאחרונים מעידים על העדים עצמן לומר להם עמנו הייתם שזהו עקר ההזמה, חזרו הראשונים בעלי דבר והאחרונים עדים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות ה, א), שענין ההזמה, היא בעדים בעצמן כמו שאמרנו, כגון שיאמרו להם עמנו הייתם במקום פלוני, אבל בענין הכחשה אין מאמינין אלו על אלו, ותהא עדות כלם בטלה. ומהו ענין ההכחשה? כגון שמעידין בעדות בעצמה, שהכת הראשונה אומרת היה דבר פלוני, והאחרונה אומרת לא היה, או שיבא מכלל דבריהם שלא היה. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם ג ב) שאין עדים זוממין נהרגין ולא משלמין ממון ולא לוקין עד שיזמו שניהם. ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם), שעדים זוממין אין צריכים התראה, אלא מכיון שהזמו נדונין, ועדים שהכחשו תחילה ולבסוף הזמו הרי אלו גם כן נדונין, שכן אמרו זכרונם לברכה (ב"ק ג ב) הכחשה תחלת הזמה היא. ומה שאמרו (כתובות כ, א), שאין מזמין העדים, אלא בפניהם, אבל מכחישין אותם שלא בפניהם. ואם הוציאו בעדותם ממון מחזירין בית דין הממון לבעליו, ומשלמין העדים כסך הממון שחשבו להפסידו, אבל בדיני נפשות אינו כן, שאם נהרג אחד על פיהם והזמו אחר כן אינם נהרגים, שכן באה הקבלה (מכות ה, א) לא הרגו נהרגין, הרגו אינם נהרגין. ויש לומר קצת טעם לדבר, כי אלקים נצב בעדת הדינין, ולולי שנתחייב הנדון במעשיו הרעים לא נגמר עליו מעשה המשפט, אבל ודאי ראוי היה לכך, וגלגלו עליו דינו מן השמים על ידי רשע זה, ועל כיוצא בזה נאמר (משלי טז, ד) וגם רשע ליום רעה. ואחר שנתגלה הדבר לעינינו, כי זה האיש בן מות היה לא רצתה התורה שנהרג העדים עליו, והמשל בזה, מי שהרג את הטרפה שאינו נהרג עליו, גם זה כמו כן, מכיון שידענו על הדרך שאמרנו, שנתחייב בבית דין של מעלה אין לו דמים. ויתר פרטי המצוה מבארים במסכת מכות (פ"א).

ונוהגת מצוה זו בארץ ישראל, בזמן שיש לנו בית דין סמוך, לפי שתשלומין של עדים זוממין קנס הוא, וידוע שאין דנין דיני קנסות, אלא בבית דין סמוך. ובית דין הראוי לדון דיני קנסות שלא עשה לעדים זוממים כאשר זממו לעשות לאחיהם בטל עשה זה.

תקכה. שלא לערץ ולפחד במלחמה.

שנמנענו שלא לערץ ולפחד מן האויבים בעת המלחמה, ושלא נברח מפניהם, אבל החובה עלינו, להתגבר כנגדם ולהתחזק ולעמד בפניהם, ועל זה נאמר (דברים ז כו) לא תערץ מפניהם, ונכפלה המניעה במקום אחר, באמרו (שם ג, כב) "לא תיראום".

משרשי המצוה. שיש לכל אחד מישראל, לשום בשם יתברך מבטחו, ולא יירא על גופו במקום שיוכל לתת כבוד לשם ברוך הוא ולעמו.

דיני המצוה. כגון, מה שהזהירו זכרונם לברכה (רמב"ם מלכים ז, טו) שלא יחשב אדם בעת המלחמה, לא באשתו, ולא בבניו, ולא בממונו, אלא יפנה לבו מכל דבר למלחמה. ועוד יחשב, שכל דמי ישראל תלויין עליו, והרי הוא כאילו שפך דמי כלם אם יפחד וישוב אחור ימינו, וכענין שכתוב (שם כ ה) ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, ומפרש בדברי קבלה (ירמ"י מח), ארור עושה מלאכת יי רמיה, וארור מונע חרבו מדם. ואמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם) שכל הנלחם בכל לבבו וכונתו לקדש השם מבטח הוא שלא ימצא נזק ויזכה לו ולבניו להיות להם בית נכון בישראל ויזכה לחיי העולם הבא, וכענין שכתוב (שמואל א כה, כח) כי עשה יעשה יי לאדני בית נאמן כי מלחמות יי אדני נלחם וגוי'. ויתר פרטי המצוה, בפרק שמיני מסוטה [הלכות מלכים פ"ו].

ונוהגת מצוה זו בזכרים, כי להם להלחם בזמן שישראל על אדמתן. והעובר על זה והתחיל לחשב ולהרהר ולהבהיל עצמו במלחמה עבר על לאו זה (עיי' רמב"ן בשהמ"צ לאוין נח בהשגתו על דברי הרמב"ם) וענשו גדול מאד, כמו שכתבנו.

תקכו. מצוה למשח כהן למלחמה.

שנצטוינו למשח כהן אחד בשמן המשחה ולמנותו להיות מדבר עם העם בשעת מלחמה, וזהו הכהן נקרא "משוח מלחמה" ומן המצוה זו שיאמד הכהן המשוח אל העם בשעת המלחמה שלשה כתובים הנזכרים בתורה (דברים כ ה ז), מי האיש אשר נטע כרם וגוי', ומי האיש אשר בנה בית

וגוי, ומי האיש אשר לקח אשה וגוי. ויוסיף עוד משלו דברים אחרים יעוררו בני אדם למלחמה וישאום לסכן בנפשם לעזר דת האל ולשמרה ולהנקם מהסכלים המפסידים סדרי המדינות. וכן אמרו זכרונם לברכה במסכת סוטה (מג, א) ודברו השוטרים. כהן מדבר ושוטר משמיע.

שרש מצוה זו ידוע, כי בשעת מלחמה, צריכין אנשי המלחמה חזוק, ומפני שהאדם נשמע יותר כשהוא נכבד, צותה התורה להיות הממנה לחזק בדברים טובים מן הכהנים שהם מבחר העם. והענין להיות מחזירין מן המלחמה מי שנטע כרם ולא אכל ממנו או ארש אשה ולא לקחה או בנה בית ולא שכן בו, וכן הירא מעברות שבידו גם זה הדבר ראוי וכשר, כי כל אלו בני אדם חלושים מאד מבוא במלחמה, כי מחשבתם נתפסת הרבה על הדברים הנזכרים בכתוב, ואלו יניאו לב חבריהם, וכענין שכתוב בפרוש ולא ימס את לבב אחיו, וכן הירא מעברות שבידו ראוי להחזירו, פן יספו אחרים בעונו, וכל דרכי התורה ישר ואמונה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם מד ב) שאין מחזירין מעורכי המלחמה אלו הנזכרים בכתוב אלא במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחפתה. ומה שאמרו (מלכים ז, ד) שאחר שחזרו במלחמת הרשות כל החוזרין, שהנשארים מתקנין את המערכות, ופוקדין שרי צבאות בראש העם, ומעמידין מאחורי כל מערכה שוטרים חזקים וכשילין של ברזל בידיהם, וכל המבקש לחזר מן המלחמה הרשות בידם לחתך את שוקיו מפני שתחלת נפילה ניסה. ויתר פרטיה, מבארים במסכת סוטה [ה' מלכים ומלחמותיהם פ"ו ופ"ז].

ונוהגת מצוה זו בזכרים בזמן שארץ ישראל בישובה, וזו מן המצות המוטלות על הצבור כלם. ואם עברו העם על זה שלא מנו ביניהם כהן משיח על הענין שזכרנו ולא דבר אל העם הדברים הנזכרים בכתוב בטלו עשה זה.

תקנז. לשלח שלום לערים שצרים עליהן.

שנצטוינו בהלחמנו בעיר אחת מצד הרשות שנרצה להלחם בה, וזו היא שנקראת מלחמת הרשות, שנבטיח אותם שלא נהרגם אם ישלימו עמנו ויהיו לנו לעבדים, כלומר מעלים מס למלכנו וכבושים תחת ידינו. ואם לא ישלימו עמנו על הענין הנזכר אנו מצוים להרג מהם כל זכר שבעיר ההיא שהגיע לפרקו ונקח לנו הטף והנשים וכל שללה, ועל זה כלו

יאמרו זכרונם לברכה מלחמת הרשות. ואמרו בספרי (כאן) אם אמרו מקבלין אנו עלינו מסים ולא שעבוד, שעבוד ולא מסים אין שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו.

משרשי המצוה. לפי שמדת הרחמנות היא מדה טובה וראוי לנו זרע הקדש להתנהג בה בכל עניננו גם עם האויבים עובדי עבודה זרה למעלתנו אנחנו, לא מצד היותם הם ראויים לרחמים וחסד, וגם כי יש בדבר הזה תועלת לנו להיות למלכנו עבדים יעבדוהו להעלות לו מס תמיד ולעשות מלאכותיו אם יצטרך מבלי שיוציא בהם הוצאה של כלום, ובהמיתנו אותם לא יהיה בדבר תועלת אחר שהם רוצים לעמד כבושים תחתינו, אבל יהיה בדבר השחתה והוראה עלינו במדת האכזריות, ויחסדנו שומע, ולהועיל על כל שזכרנו נצטוינו בזה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מלכים פ"ו) שדין קריאת השלום הוא בכל מקום, כלומר בין במלחמת מצוה בין במלחמת רשות, ומלחמת מצוה היא כגון שבעה עממין ועמלק. והכל אם השלימו עמנו, כלומר שקבלו עליהם מס ועבדות, וכמו כן שקבלו עליהם שבע מצות אין הורגין מהם כל נשמה ויהיו למס ועבדונו, אבל כשלא השלימו יש חלוק בין מלחמת מצוה לרשות, שבמלחמת מצוה אין מחיין מהם כל נשמה, ובמלחמת הרשות מניחין מהם הטף והנשים, כמו שכתבנו בסמוך, וכן מניחין רוח אחת בעיר מצור במלחמת רשות שיברחו משם, וכדאיתא בספרי, וילפינן זה מדכתיב (במדבר לא, ז) ויצבאו על מדין כאשר צוה יי וגו' ובמלחמת שבעה עממין מקיפין אותם מכל צד, ומכל מקום מודיעים אותם תחלה שאם רצונם להניח העיר ושילכו להם הרשות בידם.

וכן מענין זה מה שאמרו גם כן, דבין מלחמת רשות או מצוה מתר לחלוצי הצבא כשיכנסו בגבול הגוים והם רעבים ואין בידם צידה לאכל אוכלין אפילו מאכלות אסורים, כגון נבלות וטרפות וחזירים ולשתות יין נסך, וכן דרשו זכרונם לברכה (חולין יז, א) ובתים מלאים כל טוב (דברים ו, יא), אפילו קדלי דחזירי התרו לנו, ועל זה נאמר (שם כ"ז) כי תקרב אל עיר וגו' עד גמר הפרשה. ויתר פרטי המצוה בפרק שני מסנהדרין ושמיני מסוטה.

ונוהגת מצוה זו, בזמן שישראל על אדמתן בזכרים, שהם ראויים למלחמה, והיא מן המצות המוטלות על הצבור ויותר על המלך ועל ראשי העם. ואם עברו על זה ולא שלחו אל העיר לקרות אליה לשלום ולהתנהג עמהם על הענין שזכרנו בטלו עשה זה.

תקכת. שלא להחיות נשמה משבעה עממין.

שהזהרנו בלא תעשה שלא נחיה אחד משבעה עממים בכל מקום שנמצאם ונוכל להרגם בלי סכנה לנפשותינו, ושבעה עממים הן, הכנעני, והפרזי, והחוי, והיבوسی, והחתי, והגרגשי, והאמורי. ועליהם נאמר (דברים כ טז) לא תחיה כל נשמה. ואף על פי שהאמת כי דוד המלך הרג מהם רבים עד אשר כמעט כלה אותם ואבד זכרם, עדין נשארו מהן קצת שטבעו בין האמות, וכל מי שימצא מהם חייב לאבדם בכל מקום שהם. וכל ענין מצוה זו, כתבתי למעלה בארכה בסדר ואתחנן במצות הריגת שבעה עממין (מצוה תכה), וקחנו משם.

תקכט. שלא להשחית אילני מאכל.

שנמנענו מלכרת האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשי העיר ולהכאיב לבותם, ועל זה נאמר (דברים כ טז) לא תשחית את עצה וגוי ואותו לא תכרת, וכמו כן נכנס תחת זה הלאו, שלא לעשות שום הפסד, כגון לשרף, או לקרע בגד או לשבר כלי לבטלה, ובכל ענינים אלו ובכל כיוצא בם שיהיה בהם השחתה. ואמרו זכרונם לברכה תמיד בגמרא (קידושין לב, א) והא קא עבר משום בל תשחית, ומכל מקום אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל, שהוא מפרש בכתוב, אבל בשאר ההשחתות מכין אותו מכת מרדות (עיי' רמב"ם מלכים ו י).

שרש המצוה ידוע, שהוא כדי ללמד נפשנו לאהב הטוב והתועלת ולהדבק בו, ומתוך כך תדבק בנו הטובה, ונרחיק מכל דבר רע ומכל דבר השחתה, וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה, ולא יאבדו אפילו גרגיר של חרדל בעולם, ויצר עליהם בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל יצילו כל דבר מהשחית בכל כחם, ולא כן הרשעים אחיהם של מזיקים שמחים בהשחתת עולם, והמה משחיתים את עצמם במדה שאדם מודד בה מודדין לו. כלומר, בה הוא נדבק לעולם, וכענין שכתוב (משלי יז, ה) שמח לאיד לא ינקה רע. והחפץ בטוב ושמח בו נפשו בטוב תלין לעולם זה ידוע ומפרסם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"ק צא, ב), שלא אסרה תורה שלא לקץ אילני מאכל, אלא בקוצץ אותם דרך השחתה, אבל ודאי מתר לקץ אם ימצא בדבר תועלת, כגון שיהיו דמי אותו העץ יקרים וזה רצה למכרו, או לסלק בקציצתו נזק, כגון, שהיה מזיק אילנות אחרים טובים ממנו, או מפני שמזיק בשדות אחדים, בכל צדדין אלו ובכל כיוצא בו מתר. וכל אילן סרק, אמרו זכרונם לברכה (שם) שמתר לקץ ואפילו בשאינו צריך לו, וכל אילן מאכל שהוא זקן מאד עד שאינו עושה אלא

מעט פרות, שאין ראוי לטרח בו בשבילן. ואמרו זכרונם לברכה, בזית כל שהיא עושה פחות מרבע זיתים מתר לקץ אותה, ובדקל שיעשה פחות מקב תמרים.

ודרך כלל אסרו זכרונם לברכה לעשות כל דבר של השחתה, והמשחית שום דבר מתוך חמה אמרו עליו (שבת קה, ב) שהוא כעובד עבודה זרה, שכן דרכו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כן ואם יאמין אותו למחר יאמר לו לך עבוד עבודה זרה, כלומר שכל אדם חייב לגער ביצרו ולכבש תאוותו עד שיגביר נפש המשכלת על נפש המתאוה עד שתהיה לה לאמה, והיא גברת לעולם ועד. ואמנם הביאו בגמרא (שם) מעשים בקצת החכמים שמראים עצמן כעוסיים, כדי ליסר בני ביתם ולזרזן ומשליכין מידם שום מאכל או שום דבר, ומכל מקום השגחתם היתה בהם לעולם שלא ישליכו דבר שיהא נשחת בזה. ויתר פרטי המצוה, בבבא בתרא פרק שני נהי מלכיים פ"ז.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכדים ונקבות, והעובר על זה והשחית אילני מאכל עבר על לאו זה וחייב מלקות. ועל שאר השחתה בכל שאר דברים שאינן מפרשים מכין אותו מכת מרדות.

תקל. לערף את העגלה בנחל.

שנצטוינו בעריפת עגלה בנחל איתן (פרוש איתן (רמב"ם רוצח ט, ב) שמימיו שוטפין בחזקה), וענין המצוה הוא, כשנמצא בשדה או בדרך הרוג ולא נודע מי הכהו, כמו שבא מפרש בכתוב, ועל זה נאמר (דברים כא א) כי ימצא חלל וגוי עד גמר הפרשה, וזהו ענין עגלה ערופה הנזכר בגמרא (סוטה פ"ט).

משרשי המצוה. כדי שיתעורר לב כל העם בראותם את המעשה הגדול הזה אסיפת זקני העיר וגדוליה, ויקחו פרה שהיא בהמה גדולה וילכו באסיפה ובהמון, שהכל חפצים לראות ענינים אלה אל מחוץ לעיר, ולקול עריפתה יחרדו כל השומעים ויתעורר רעיונם על הדבר, וכל היודע בדבר, מיד יהמה לבבו ותעיר מחשבתו להגיד מה שהוא יודע לפני הזקנים, ומתוך כך יבערו הרעים והרוצחים מקרבם. ומלבד הידיעה יש תועלת רב [ה] במעשה הגדול הזה, להראות ולפרסם בהמון פרסום גדול, כי חפץ הזקנים ואנשי הדעת יהיה למצא הרוצח לנקם ממנו נקמת הנרצח, וכן מצאתי להרמב"ם זכרונם לברכה (מורה נבוכים חלק שלישי פרק מ').

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מה ב) שירושלים אינה מביאה עגלה ערופה, לפי שנאמר בזה "באדמה אשר יי אלהיך נותן לך". וירושלים לא נתחלקה לשבטים. וכן אם נמצא סמוך לספר או לעיר שרבה גוים אין מביאין עגלה, שחזקה היא שהגוים הרגוהו. היו שם שתי עירות, אחת קרובה ואחת אינה קרובה אבל יש בה רבוי אנשים יותר מן הקרובה הולכין אחר הרחוקה שיש בה רב, שכן אמרו זכרונם לברכה בגמרא (ב"ב כג, ב) רב וקרוב הלך אחר הרב. ואף על פי שרב וקרוב שניהם דאורייתא, כלומר שהתורה תצוונו לחוש על הקרוב ועל הרב הרב עדיף. ומהיכן מודדין? מחטמו של הרוג. ודין עריפתה שהוא בקופיץ מאחוריה, ודין רחיצת הידים, ודין נמצא הגוף במקום אחד והראש במקום אחר, ודין מה שאמרו (סוטה מד, ב מה, א) חלל ולא חנוק, באדמה ולא טמון בגל, נופל ולא תלוי באילן, בשדה ולא צף על פני המים. ויתר פרטיה מבארים בפרק אחרון ממסכת סוטה [הלכות רוצח פרק ו].

ונוהגת מצוה זו, בארץ ישראל בזמן שהיא בישובה, וכן בעבר הירדן. וחיובה על הזכרים, ויותר על גדולי העיר, וכענין שכתוב ולקחו זקני העיר ההיא. ומה שאמר הכתוב תחלה ויצאו זקניך ושפטיך על זקני ירושלים הוא מדבר, שכן אמרו זכרונם לברכה (שם מד, ב) שחמשה זקנים של בית דין הגדול שבירושלים היו יוצאין ומודדין, ועליהם מצות המדידה, ועל זקני העיר מצות העגלה, ורחיצת הידים, וקריאת אותם הכתובים, שנאמר ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו. כלומר (שם מה ב), לא בא לידינו הנהרג ופטרנוהו בלא מזונות, ועינינו לא ראו אותו יוצא מעירונו ופטרנוהו בלא מעירנו.

תקלא. שלא לעבד ולזרע באותו קרקע.

שנמנענו מלעבד ולזרע בנחל איתן, הוא הנחל שנערפה שם העגלה, ועל זה נאמר (דברים כא ד) אשר לא יעבד בו ולא יזרע.

משרשי המצוה. מה שכתבתי בסדר זה במצות עריפת העגלה, (מצוה תקל), שענין העריפה, לפרסם ענין הרציחה כדי לעורר ההמון על הדבר, ויכניסו יראה בלבם על הדבר הרע הזה, וגם מניעת העבודה והזריעה שם לעולם מן הטעם הזה בעצמו היא לפי הדומה על צד הפשט, כדי להזכיר לעולם בלב כל עוברי דרך כי על דבר שנרצח איש אחד בדרך נערפה העגלה במקום ההוא ונשאר חרב לעולם, ויניעו לבבם עם זה להרחיק ענין הרציחה מאד, ואם תקשה בטעם זה, כי הנחל לא מקום זרע, נשיב שראוי הוא לכך אחר שתמנענו התורה מלזרע בו.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מו, ב) מה זריעה בגופה של קרקע אף עבודה שאסרה תורה היא בגופה של קרקע, כגון חורש וחופר וכיוצא באלו, אבל מתר לסרק שם פשתן ולעשות שם כל עבודה שאינה בגוף הקרקע. ויתר פרטיה. בסוף מסכת סוטה. ואף על פי שכתבתי למעלה שמצות דין עגלה ערופה אינו נוהג אלא בזמן הבית כשאנו דנין דיני נפשות אסור העבודה בנחל איתן נוהג הוא לפי הדומה לעולם, אלו ידענו בקבלה אמתית שיש שם בארצנו נחל שערפו בו עגלה בזמן שהיתה הארץ בישובה, כי לא הזכיר הכתוב באסור העבודה באותו מקום זמן, ואם כן יש לנו לכתבה עם המצות הנוהגות היום בארצנו.

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות, והעובר על זה זורע בנחל איתן חיב מלקות, וכן אמרו זכרונם לברכה שם בגמרא מכות (כב, א), כשזכרו שם מחיבי מלקות, אמרו והא איכא זורע בנחל איתן, ואזהרותיה מהכא אשר לא יעבד בו ולא יזרע. הנה התבאר לנו מזה, שזה שאמר הכתוב לא יעבד בו ולא יזרע, שהכל אזהרה אחת, כלומר שהעובד והזורע שם לא עבר אלא על לאו אחד ולא נחיבהו בשני לאוין, בעבודה ובזריעה. ולמדנו שם גם כן שיש בדבר חיוב מלקות.

פרשת כי תצא

פרשת כי תצא יש בה עשרים ושבע מצות עשה וארבעים ושבע מצות לא תעשה.

תקלב. לדון דין יפת תאר ככתוב בתורה.

שנצטוינו באשת יפת תאר לעשות לה כמשפט הכתוב בפרשה זו. שנאמר (דברים כא יא) "וראית בשביה אשת יפת תאר". כלומר, שתהיה יפה בעיניו (עי' רמב"ם מלכים ח א). וענין הצווי בה שיביאנה הישראל אל ביתו ויצוה אותה לגלח ראשה, ולגדל צפרניה, ולהסיר מעליה הכסות הנאה שהביאה מביתה, שכן היתה דרכם של האמות שבנותיהם מתקשטות במלחמה

לזנות, וירשה אותה לבכות אביה ואמה, חדש ימים כרצונה. אלו הן הדברים המפרשים בכתוב בדין אשת יפת תאר, ומן הדומה שעל כל אלה יבוא חיוב העשה.

ומשרשי המצוה. אמרו זכרונם לברכה (קדושין כא, ב) לפי שלא התירה התורה יפת תאר בשביה אלא כנגד יצר הרע, שאם לא התירה הכתוב ישאנה באסור, לתקף יצר לב האדם רע בענין החשק, ועל כן סתם הכתוב דלת בפניו להבאישה בעיניו, וצוה לגלח ראשה כדי לאבד תאר שערוותיה הנאות, ולגדל צפרניה כדי לנול תאר ידיה, ושירשה אותה לבכות חדש ראשון לנול פניה ולכלות בדמעות עיניה, גם חייב הכתוב שתשב עמו בביתו בעשותה כל זה בחדש הראשון, והכל להמאיסה בעיניו שיהא נכנס ויוצא ומסתכל בה ורואה בנוולה. ואמרו מן המפרשים (ר"ת קדושין כב א תוס' ד"ה שלא), שהתר יפת תאר ביאה ראשונה היא בגיותה, וקרובים דבריהם, אחר שההתר שלה הוא מפני תקף יצר הרע, אבל מהם שאמרו שאינה מתרת כלל עד לאחר כל המעשים האלו שזכרנו, ומפשט הכתובים נראה כן, וגם בירושלמי (מכות פ"ב ה"ו) חלקו על זה.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין שם) שאשת יפת תואר בין בתולה בין בעולה בין אשת איש. ואין מתר לקח שתיים, שנאמר בה ולא בה ובחברתה. ומה שאמרו (שם כב, א) שלא ילחצנה במלחמה אלא ייחדנה לו בבית, שלא תהא סבור שהתירתה התורה בכל ענין ואפילו בפרסום, וצריכה להתגיר קדם שישאנה לו לאשה, ואחר הגרות, נושאה בכתבה וקדושין ודינה כדין בנות ישראל. ואם לא רצתה להתגיר מגלגל עמה שנים עשר חדש ומשלחה לנפשה, ואחר חדש הבכיה ממתין לה שני חדשים עוד. ואם (סנהדרין כא, א) נתעברה מביאה ראשונה הולד גוי, ואינו בנו לשום דבר מכל הדברים, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (קדושין סח ב), בנך הבא מן הגויה אינו בנך אלא בנה, ותמר אחות אבשלום מביאה ראשונה של יפת תאר היתה, ואבשלום אחיה נולד אחר הנשואין, ונמצאת תמר אחות אבשלום מאמו, ומתרת להנשא לאמנון, וכן הוא אומר (שמואל ב יג, יב) דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך. ויתר פרטי המצוה בקדושין פרק ראשון ובסנהדרין.

ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל על אדמתן, כי אז היתה להם רשות ויכלת בידם להלחם. והעובר על זה ולא עשה המעשים שזכרנו בטל עשה זה.

תקלג. שלא למכר יפת תאר.

שלא למכר יפת תאר אחר שיבוא עליה החושק בה ביאה אחת, ועל זה נאמר (דברים כא יד) והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכר לא תמכרנה בכסף.

משרשי המצוה. ללמד נפשנו מדות טובות ויקרות, וכבר כתבתי בהרבה מקומות כי הנפש היקרה, ראויה לקבל הטובות ועליה יחולו הברכות לעולם, וכי חפץ האל בטוב עמו הכתירם בכל מדה חמודה רומהדרת, ואין ספק מי ממדת הנבלים הפחותים בתכלית למכר האשה אחר שהשכיבוה בחיקם, ידוע הדבר, אין להאריך בו. וענין יפת תאר וקצת דיניה ומקום באורן בגמרא, והזמן שדין יפת תאר נוהג הכל כתוב במצות עשה שלו בסדר זה (מצוה תקלב).

תקלד. שלא להעבידה אחר שבעלה.

שלא נעבד באשת יפת תואר אחר ביאה עליה, ועל זה נאמר (דברים כא יד) לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. פרוש תתעמר לשון שמוש. וכן אמרו בספרי לא תתעמר בה, לא תשתמש בה. והענין הוא שלא נעמידה כפלגש או שפחה לעבדות, ואין ענין הכתוב שלא נשתמש בה בכל שמוש שהנשים עושות לבעליהן, אבל הכתוב יאסר מלעשותה שפחה, כמו שאסור מלמכרה גם כן לשפחה, והכונה אחת. וכמו כן בגונב נפש מאחיו, שכתוב בו (שם כד ז) והתעמר בו, פרשו זכרונם לברכה (סנהדרין פה, ב) שיכניסנו לרשותו וישתמש בו

משרש מצוה זו, יגיד עליו רעו הסמוך (מצוה תקלג). ושאר הענין כתוב במצות עשה שלו (מצוה תקלב).

תקלה. לתלות המחייב לתלות.

שנצטוינו לתלות מי שיתחייב תליה בבית דין, וידוע שכל הנתלין נסקלין בתחלה, ועל זה נאמר (דברים כא כב) ותלית אותו על עץ. ודין התליה הוא, במגדף ועובד עבודה זרה לבדם כדברי חכמים בפרק נגמר הדין (סנהדרין מה, ב), דפליגי עליה דרבי אליעזר דאמר כל הנסקלין נתלין.

משרשי מצות ארבע מיתות בית דין, כתבתי קצת בסדר משפטים (מצוה מז) שנצטוינו להמית העוברים על קצת מצות שבתורה, ושם כתבתי מחלקת הרמב"ן זכרונו לברכה עם הרמב"ם זכרונו לברכה בענין זה. ועוד נאמר כי דין התליה, כדי להגביה הנידון ולפרסמו לעין כל, גם בראותם עסק זקיפת העץ וקשירת הנדון עליו, תכנס יראה ופחד בלבם.

מדיני המצוה. מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (שם מו, א) שמצות הנתלין אחר שסוקלין אותו משקיעין קורה, בארץ והעץ יוצא ממנה, ומקיפין שתי ידיו זו על זו ותולין אותו סמוך לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד, וקוברין אותו עם העץ שנתלה בו, ועם האבן שנסקל בו, שלא יאמרו הבריות זה העץ שנתלה בו פלוני, ואם הלינוהו שם עוברין בלא תעשה, כמו שנכתב בסדר זה (מצוה תקלו) בעזרת השם. ויתר פרטיה, בפרק ששי מסנהדרין [הלכות סנהדרין פ"ד וט"ו].

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית שהיה כח בידינו לדון דיני נפשות, ובזכרים דוקא, כי להם לעשות המשפט.

תקלו. שלא להלין התלוי.

שלא נעזב התלוי להלין על העץ, שנאמר (דברים כא כג) לא תלין נבלתו על העץ, זו מצות לא תעשה. כל ענין המצוה, כתוב במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תקלו), ואין להאריך במה שאין צורך בו. ושם כתוב, שאף המלין מתו שלא לכבודו עובר בלאו.

תקלו. לקברו בו ביום וכן כל המתים.

לקבר מי שנתלה ביום ההוא, שנאמר (דברים כא כג) כי קבור תקברנו ביום ההוא וגו'. ולשון ספרי (כ"א) כי קבור תקברנו ביום ההוא מצות עשה.

משרשי המצוה. מה שהזכירו זכרונם לברכה במשנה בפרק נגמר הדין (סנהדרין מו, ב) שאמרו שם כי קללת אלהים תלוי, כלומר, שלא יאמרו הבריות מפני מה זה תלוי? מפני שקלל את השם, ונמצא בהזכירם זה

ובהעלותם הדבר בפיהם שהם מחללים שם שמים וגומלים רע לנפשם, והאל שחפץ בטובת בריותיו מנעם מזה מפני כך.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדורים שם, א) שאין מצוה זו בנתלה לבד, אלא אף כל הרוגי בית דין מצוה לקברם ביום הריגתם, גם בכלל המצוה לקבר כל מת מישראל ביום מותו, ומפני כן יקראו זכרונם לברכה המת, שאין לו מי שיתעסק בקבורתו מת מצוה, כלומר שמצוה על הכל, לקברו מצד הצווי הזה. ואמרו זכרונם לברכה במשנה הנזכרת (שם) ששני קברות היו נתקנין לבית דין, אחד לנסקלין ולנשרפין, שדינם חמור, ואחד לנהרגים ולנחנקים, שדינם קל, ואחר שנתעכל בשר הנדון לשם מלקטין את העצמות וקוברין אותן בקברות אבותיהן. ויתר פרטיה בפרק הנזכר [יו"ד סי' שפ"ב].

ונוהגת מצוה זו לענין הרוגי בית דין בזמן שנוהג דיני נפשות, ולענין שאר מתי ישראל בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שמצוה לקברם ביום מיתתה. והעובר על זה והלין את המת שלא לכבודו בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, כמו שנכתב בסדר זה בעזרת השם (מצוה תקלו).

תקלח. להשיב אבדה לישראל.

להשיב אבדה לבעליה, שנאמר (דברים כב א) השב תשיבם לאחיד. ובבאור אמרו זכרונם לברכה (בי"מ ל, א) השבת אבדה עשה הוא, ונכפלה המצוה במקום אחר בתורה, שנאמר כי תפגע שור אחיד וגוי השב תשיבם לאחיד.

שרש מצוה זו ידוע, כי יש בזה תועלת הכל וישוב המדינה, שהשכחה בכל היא מצויה, גם בהמתם וכל חיתם בורחים תמיד הנה והנה, ועם המצוה הזאת שהיא בעמנו, יהיו נשמרות הבהמות והכלים בכל מקום שיהיו בארצנו הקדושה, כאילו הן תחת יד הבעלים, וכל פקודי יי ישראלים משמחי לב (תהלים יט, ט).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם כא א), שיש מציאות שהאדם מוצא בענין ובמקום שאינו חייב להשיבן לבעליהן אלא זוכה בהן לעצמו, שלא חיבנו התורה באלו, וכמו שאמרו במשנה (שם) אלו מציאות שלו, מצא פרות מפזרין, מעות מפזרות, כריכות ברשות הרבים (פרוש עמרים), עגולי דבילה, ככרות של נחתום, ומחרוזות של דגים, וחתיכות של בשר, וגויזי צמר הבאות ממדינתם, ואניצי פשתן, ולשוניות של ארגמן.

ואמרו בגמרא (שם כג, א) אמר רב זביד הלכתא כריכות ברשות הרבים הרי אלו שלו, ברשות היחיד, אי דרך נפילה הרי אלו שלו, ואי דרך הנחה חיב להכריז, ושם בארו כיצד הוא דרך הנחה או דרך נפילה, וזה בדבר שאין בו סימן, אבל בדבר שיש בו סימן בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד, בין דרך נפילה בין דרך הנחה חיב להכריז, חוץ מן הדברים הנמצאים בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר, שבאותן המקומות אף על גב דאית ביה סימן רחמנא שריה, ודקדקו זה (שם כב א) ממה שאמר הכתוב אשר תאבד ממנו ומצאתה מי שאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם, כלומר בשוקים ובדרכים אותה אתה חיב להשיב, יצאתה זאת של נהר, שאבודה ממנו ומכל אדם, שאין אתה חיב להשיבה, אלא המוצא זוכה בה. וטעם היות האדם זוכה במציאה שאין בה סימן, אמרו זכרונם לברכה (שם כג, א) לפי שבעלה מתיאש ממנה, כלומר שמסלק דעתו וזכותו מעליה, אחר שאין לו בה סימן, או (שם כד א) אפילו בשיש בה סימן כשנפל במקום שהבעלים מתיאשים ממנו על כל פנים, כגון שוקים שרבן אשר לא מבני ישראל המה, והרי המוצאה, כזוכה מן ההפקר.

ודיני הדברים שאדם חיב להכריז, וכיצד יעשה ההכרזה, ואיזה דבר יהיה סימן שנשיב האבדה לבעליה בו. ומה שאמרו בזה (שם כח, א) דמדה ומנין ומשקל ומקום הוי סימן. ודין זה אומר מדת ארכו וזה אומר מדת רחבו, או זה שאמר ארכו ורחבו וזה משקלותיו, ודין ראה סלע שנפלה מחברו ונטלה לפני יאוש או לאחר יאוש, כלומר אחר ששמע מחבירו שאמר וי לי על מה שאבד, או כיוצא בזה, ודין מה שאמרו (שם כז, א) שאבדה שאין בה שוה פרוטה שאין חיב להטפל בה ולא להשיבה. ומה שאמרו (שם כח, ב) דמשרבו הרמאים אומרים לו הבא עדים שאין אתה רמאי וטל, ודין כל דבר שעושה ואוכל או האוכל ואינו עושה מה דינם, וכמה זמן יטפל בפרה וחמור ובעגלים וסיחים ואוזים ותרנגולים, ודין ספרים או תפילין או כלים של צמר ופשתן או כלים אחרים איך יתנהג בהם, ומה שאמרו (שם ל, א) שיש צדדים שלא יתחייב המוצא להשיב האבידה, כגון זקן ואינה לפי כבודו או כהן והוא בבית הקברות, ויתר פרטי המצוה בבבא מציעא בפרק שני.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ומצא מציאה שחיב להשיבה על הענין שזכרנו ולא השיבה בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, כמו שנכתב בסדר זה בלאוין (מצוה תקלט) בסמוך בעזרת השם.

תקלט. שלא להעלים עיניו ממנה.

שלא נעלים עין מאבדת אחינו (בי"מ כו ב), אבל נקחה ונשיבה אליו, ועל זה נאמר (דברים כב ג) לא תוכל להתעלם.

כל ענין המצוה כתוב במצות עשה שלו (מצוה תקלח) שבסדר זה.

תקמ. שלא להניח בהמת חברו נופלת תחת משאה.

שהזהרנו שאם נראה אחד מישראל שנפל לו חמורו או בהמה אחרת מכבד המשא או בסבה אחרת או שהוא בעצמו רובץ תחת משאו (עירומב"ם בסהמ"צ לאוין ער) שלא להניחו בדרך ונלך, אבל נעזרהו ונקים עמו בהמתו ונעמד שם עד שיתקן משאו או על גבו או על בהמתו, ועל זה נאמר (דברים כב ז) לא תראה את חמור אחיך וגו'. ואמרו בספרי (כאן) לא תראה את חמור וגו' מצות לא תעשה.

והנה העובר על זה ולא סיע חברו בדרך עובר על לא תעשה זה, ועל עשה הנזכר בפרשת משפטים (מצוה פ) במצות הסרת המשא מעל הבהמה. ושם בארנו שרש מצוה זו וכל ענינה כמנהגנו בספר זה, תראנו משם [יו"ד סימן רע"ב].

תקמא. לטען המשא שנפל עם חברו.

שנצטוינו לעזר את אחינו כשיהיו צריכים לתת המשא על הבהמה או על האיש ואין מי שיעזרם על הדבר, ועל זה נאמר (דברים כב ז) הקם תקים עמו. וזה יקראו זכרונם לברכה (בי"מ לב א) טעינה. ואמרו זכרונם לברכה (שם) שנוטלין שכר על הטעינה, אבל על הפריקה, כלומר לעזר את אחיו לפרק המשא מעליו או מעל בהמתו החיוב הזה הוא עלינו לעשותו בחנם.

ומשרשי מצוה זו וקצת דניה כתבתי במצות פריקה בסדר משפטים, במצות להסיר המשא מעל הבהמה (מצוה פ). וכל ענינה תגיד עליה חברתה.

תקמב. שלא תלבש אשה עדי איש.

שלא ילבשו הנשים מלבושי האנשים ולא יזדינו בזינם, ועל זה נאמר (דברים כב ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. ותרגם אונקלוס לא יהא תקון זין דגבר על אתתא (עיי' נזיר נט א). ומן הדומה כי מפני כן פרש הכתוב בכלי זין, לפי שהם הכלים המיוחדים לגמרי לאנשים, שאין דרך אשה בעולם לצאת בכלי זין, אבל הוא הדין שאסור להם מדאוריתא לצאת במלבושים שדרך האנשים באותו המקום להשתמש בהם, כגון שתשים בראשה מצנפת או שאר כלים המיוחדים לאיש (עיי"ש בתרגום יונתן בן עוזיאל).

משרשי המצוה. להרחיק מאמתנו הקדושה דבר ערוה וכל ענין וכל צד שיהיה הכשלון באותו דבר מצוי מתוכו, וכענין שאמרו זכרונם לברכה על דרך משל (סנהדרין קו א) שאלהינו שונא זמה, כלומר, שלאהבתנו הרחיקנו מן הזמה, שהוא דבר מכער ביותר, ויקח לב האדם, ומדיחו מדרך טובה ומחשבה רצויה לדרך רעה ומחשבה של שטות, ואין ספק כי אם יהיו מלבושי האנשים והנשים שוים יתערבו אלו עם אלו תמיד ומלאה הארץ זמה. ועוד אמרו בטעם מצוה זו, שהיא להרחיק כל ענין עבודה זרה שדרכן של עובדי עבודה זרה היה בכך. ואלו שני הטעמים מצאתים בספרי הרמב"ם זכרוננו לברכה (בסהמ"צ לאוין מ, מורה נבוכים ג, לו) אחר כתבי אותם.

דיני המצוה. קצרים, בפשט הכתוב הם נכללים [שם קפב].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בנקבות. ואשה העוברת על זה ולבשה המלבושים המיוחדים באנשים לבד באותו המקום שהיא בו חיבת מלקות.

תקמג. שלא ילבש איש מלבושי אשה.

שלא ילבשו האנשים מלבושי הנשים, ועל זה נאמר (דברים כב ה) ולא ילבש גבר שמלת אשה.

משרשי המצוה. מה שכתוב במצוה הקודמת.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מכות כ, ב) שאין האסור והמלקות בלבוש לבד, דהוא הדין בתיקון שלהם, שכל המתקן עצמו בתקונים המיוחדים לנשים חייב מלקות, כגון המלקט שערות לבנות מתוך שחורות מראשו או מזקנו, וכן הצובע שערותיו כדרך שנשים צובעות אותן, וכן תרגם אנקלוס ולא יתקן גבר בתקוני אתתא. ומה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם ע"ז יב י) שטומטום ואנדרוגינוס אינו עוטרף ראשו כאשה, ואינו מגלח ראשו כאיש, ואם עשה כן אינו לוקה, וכן בכל מקום, נותנין עליהם חמרי האנשים והנשים, ואם עברו אינם לוקין, לפי שהן ספק, אבל אם עברו באסור שאיש ואשה שוין בו שזה אין צריך לומר שלוקין עליו. ויתר פרטיה, מבארים במסכת נזיר פרק שני נזירים (נט א).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים. והעובר על זה ולבש מלבושי הנשים או שתקן עצמו בתקוני הנשים, כגון שלקט שערות לבנות מתוך שחורות או שצבע אפילו שעה אחת חייב מלקות משילקט אותה או יצבענה.

תקמד. שלא לקח אם על בניס.

שלא נקח קן צפור האם והאפרוחים או הביצים בכללו, אלא שנשלח האם, ועל זה נאמר (דברים כב ו) לא תקח האם על הבנים.

משרשי המצוה. וקצת דיניה וכל ענינה כתבתי בעשה שלו שבסדר זה (מצוה תקמה), תראנו משם, ושם דברנו גם כן על הלאו הזה שהוא ניתק לעשה דשלח תשלח את האם. וכבר למדנו זכרונם לברכה במסכת מכות פרק אלו הן הלוקין (טו, ב) שכל מצות לא תעשה שיש בה קום עשה, קים עשה שבה פטור, לא קים עשה שבה ואי אפשר לו לקימו עוד חייב מלקות, וכדאתמר התם, דאמר לה רבי יוחנן לתנא, תני קימו ולא קימו, וזו היא הגרסא הנכונה (כגרסת הר"ף והרמב"ן שם). ומן הדעת הזו למדנו, שכל זמן שמתה האם או שלחה אדם אחר שחייב, ואף על פי שעכשיו לא בטל הוא העשה בידיו, שהרי לא המיתה הוא אלא שמתה מאליה, ואין צריך לומר שאם המיתה הוא בידיו שחייב לכלי עלמא. אבל כל זמן ששלחה קדם שתמות, אף על פי שלא שלחה בשעה שלקחה מן הקן לא בטל הלאו ולא העשה, מכיון שהתורה נתקו לעשה, והרי קימו. ואף על פי כן אין ראוי לעשות כן, דשמא תמות האם או המשלח קדם שלוח ולא יוכל לתקן, ועוד שהזריזין מקדימין למצות, ודבר בעתו מה טוב (משלי טו, כג).

תקמה. לשלח האם אם לקחה על הבנים.

לשלח האם מן הקן קדם שיקח הבנים, שנאמר (דברים כב ז) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך.

משרשי המצוה. לתת אל לבנו שהשגחת האל ברוך הוא על בריותיו במין האדם בפרט, כמו שכתוב (איוב לד, כא) כי עיניו על כל דרכי איש וגוי ובשאר מיני בעלי חיים במינים דרך כלל, כלומר שחפצו ברוך הוא בקיום המין, ועל כן לא יכלה לעולם מין מכל מיני הנבראים, כי בהשגחת החי וקיים לעד ברוך הוא על הדבר ימצא בו הקיום, ובהניח האדם דעתו על זה יבין דרכי השם ויראה כי המשכת קיום המינין בעולם שלא כלה ואבד אחד מכלם מביצי כנים ועד קרני ראמים מיום שנבראו הכל במאמרו וחפצו על זה, וכמו כן ידע האדם כי אשר ישמר מצות בוראו ויישיר כל דרכיו והוא נקי כפים ובר לבב תהיה השגחת האל עליו ויתקיים גופו זמן רב בעולם הזה ונפשו לעד לעולם הבא, וכגון זה אמרו זכרונם לברכה (סוטה ח ב), מדה כנגד מדה, כי בהיות זה האיש נותן דעתו כי הקיום והטובה בהשגחת האל בדברים ולא בסבה אחרת, יזכה הוא גם כן שיפנה עליו האל לטובה ויקים אותו, ובשכר הקיום והיכלת שהוא מאמין בבורא בענין זה אמרו זכרונם לברכה במדרש (דברים רבה פ, כי תצא ו) שהאדם זוכה לבנים בשכר מצוה זו, כלומר שימשך קיומו, שהבנים הם קיום האדם וזכרו. ודקדקו הדבר לפי הדומה מאמרו שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, כלומר בנים תקח לנפשך, שהיה יכל לומר תשלח את האם ולא ואת הבנים תקח לך. ומן השרש הזה אמרו זכרונם לברכה (ברכות לג, ב) שהאומר בתפלתו רחמנו, שאתה המרחם כי על קן צפור יגיעו רחמך, שמשתקין אותו, שאין הענין רחמים, אלא כדי לזכותנו על הענין שזכרתי. ואמרו בטעם זה בגמרא (שם) מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות, ואין הענין לומר שאין הקדוש ברוך הוא מרחם חלילה, שהרי הוא נקרא רחום, ואמרו זכרונם לברכה (שבת קלג, ב) מה הקדוש ברוך הוא רחום אף אתה היה מרחם, אבל כונתם לומר, שאין מדת הרחמנות בו חלילה כמו בבני אדם שהרחמנות בהם מכרח בטבעם ששם בהם הבורא ברוך הוא, אבל הרחמנות אליו, מחפצו הפשוט שחיבה חכמתו לרחם מפני שהיא מדה טובה, וכל הטובות נמצאות מאתו, ואמרו כי בצוותו אותנו על זה לא מצד הכרח מדת הרחמנות צונו בדבר, שהרי התיר לנו השחיטה בהן, כי כל המינין לצרך האדם הן נבראין, אבל הצואה על זה ובאותו ואת בנו שהיא כיוצא בה ובשאר מצות רבות אינו אלא כגזרה לפניו שגזר על זה בחפצו הפשוט, ואילו רצה בהפך מזה לא יכריחנו דבר ולא ימנענו סבה חלילה כמונו אנחנו הבנויים

בכח הטבעים, שמדת הרחמנות תעכבנו מלהשחית או תכריחנו להיטיב לפעמים, זהו ענין אמרם אינן אלא גזרות, ומשרש הענין ממה שזכרנו.

והרמב"ם זכרונו לברכה כתב בטעם מצוה זו (במורה נבוכים ח"ג פמ"ח, י"ג הרמב"ן בפ"י לחומש כאן) ובטעם אותו ואת בנו לפי שיש לבהמות דאגה גדולה בראותן צער בניהן כמו לבני אדם, כי אהבת האם לבן איננו דבר נמשך אחר השכל, אבל הוא מפעלות כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם. ואמר הרמב"ם זכרונו לברכה בענין זה, ואל תשיב מלין ממאמר החכמים האומרים על קן צפור וכו', כי זו סברת מי שיראה שאין טעם למצות אלא חפץ הבורא, ואנו מחזיקים בסברא השנית, שהיא שיש בכל המצות טעם, והקשה עליו מה שנמצא בבראשית רבה (פרשה מד א) וכי מה איכפת לו להקדוש ברוך הוא בין שוחט מן הצואר לשוחט מן הערף? הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות, שנאמר (משלי ל ב) כל אמרת יי צרופה.

והרמב"ן זכרונו לברכה תרץ הקשיות וברר הענין ברור שלם ונחמד, וזה לשונו שכתב בפרוש התורה שלו: זה הענין שכתב הרמב"ם זכרונו לברכה במצות שיש להם טעם, דבר מבאר הוא מאד, כי בכל אחת יש טעם ותועלת ותקון לאדם, מלבד שכרן מאת המצוה עליהן יתברך. וכבר אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כא, ב) מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו'. ודרשו זכרונם לברכה (פסחים ק"ט, א) ולמכסה עתיק (ישעיה כג, יח). זה המכסה דברים שכסה עתיק יומיא ומאי ניהו? טעמי תורה, וכבר דרשו בפרה אדמה (במדבר רבה חקת י"ט ו) שאמר שלמה על הכל עמדתי ופרשת פרה אדמה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז, כג). ואמר רבי יוסי בר חנינא אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לך אני מגלה טעם פרה, אבל לאחר חקה, דכתיב (זכריה יד, ו) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון. דברים המכסין מכם בעולם הזה, עתידין להיות צופין לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב (ישעיה מב, טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו. וכתיב (שם) אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים. שכבר עשיתים לרבי עקיבא, כלומר, שרבי עקיבא ידעם בעולם הזה.

הנה בארו שאין מניעת טעמי תורה ממנו אלא עורון בשכלנו, ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהן לחכמי ישראל, וכאלה רבות בדבריהם, ובתורה ובמקרא דברים רבים. והרמב"ם זכרונו לברכה הזכיר מהם, אבל אלו האגדות אשר נתקשו על הרב, כפי דעתו ענין אחד להם, שרצו לומר שאין התועלת במצות להקדוש ברוך הוא בעצמו יתברך, אבל התועלת באדם עצמו למנע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגנה או לזכר נסים ונפלאות הבורא יתברך לדעת את השם, וזהו לצרף בהם, שיהיו ככסף צרוף, כי הצורף כסף, אין מעשהו בלא טעם, אבל להוציא ממנו כל סיג. וכן המצות להוציא ממנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד. ולשון זו האגדה עצמה בילמדנו בפרשת זאת החיה (תנחומא שמיני ח) וכי מה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא בין שוחט בהמה ואוכל

לנוחר ואוכל? כלום אתה מועילו או אתה מזיקו? או מה איכפת לו בין אוכל טהורות לאוכל נבלות? ואם חכמת חכמת לך. (משלי ט, יב). הא לא נתנו המצות אלא לצדף בהן את הבריות, שנאמר (תהלים יב, ז) אמרות יי אמרות טהורות. אמרת יי צרופה (שם יח, לא). למה? שיהיה מגן עליך.

הנה מפרש בכאן שבאו לומר שאין התועלות אליו יתברך במצות, דרך משל, שיצטרך לאורה על שצוה להדליק את המנורה או שיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת כנראה מפשריהם, ואפילו הזכר לנפלאותיו שצוה לעשות זכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית, אין התועלת רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראויין להיות מגן עלינו, כי כבודנו וספורנו בתהלותיו מאפס ותהו נחשבו לו, והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכלן לנו ולא להקדוש ברוך הוא, לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מן העורף או הנחור, אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה, והביא ראיה אחרת (תנחומא שם) או מה איכפת לו בין אוכל טהורות, והן המאכלים המתרין, לאוכל טמאים והם המאכלים האסורים, שאמרה בהם התורה (ויקרא כא כח) טמאים הם לכם, רק שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת. ואמרם אם חכמת חכמת לך. הזכירו כי המצות המעשיות, כגון, שחיטת הצואר ללמדנו מדות הטובות והמצות והגזירות במינין לזקק את נפשותינו, וכמו שאמרה תורה (שם כ כה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא. אם כן, כלם הם לתועלתנו בלבד, וזה כמו שאמר אליהוא (איוב לה ו) אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעך מה תעשה לו. ואמר (שם ו) או מה מידך תקח, וזה דבר מסכם בכל דברי רבותינו.

ושאלו בירושלמי בנדירים (פ"ט ה"א) אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום? והשיבו על השאלה הזאת איזהו כבוד המקום? כגון סכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל, תפילין שאיני נושא, והיינו כבוד המקום משמע? דלנפשיה הוא דמהני, כהדא אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח, אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעך מה תעשה לו.

הנה בארו שאפילו הסכה והלולב תפלין, שצוה בהן שיהיה לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך יי ממצרים, אינן לכבוד השם יתברך, אבל לרחם על נפשותינו. וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים, אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמד לפניך, כי מי יאמר לך מה תעשה, ואם יצדק מה יתן לך, וכן אמרו בתורה (דברים י, יג) לטוב לך. וכן (שם ו, כד) ויצונו יי אלהינו לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים. והכונה בכלם לטוב לנו ולא לו יתעלה, אבל כל מה שנצטוינו שיהיו נפשותינו צרופות ומזקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגנות, וכן מה שאמרו לפי שעושה גזירותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזירות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו

ואת בנו, שאין רחמיו מגיעות בבעלי נפש הבהמות למנע אותנו מלעשות בהם צרכינו, שאם כן, היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר, כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים, שהם אנשי דמים, זובחי אדם, אכזריים מאד, ומפני זה אמרו (קדושין פב, א) טוב שבטבחים שתפו של עמלק, והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמים עליהן, אבל גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות, עד כאן בפרושי הרמב"ן זכרונו לברכה.

והנה הארכתני לכתב לך בני על זה, להעיד על כל שרשי ספרי עדים נאמנים שני עמודי עולם, חכמים גדולים ונבונים, בעלי שכל מזקק, ובסתרי התורה מקבלים, כי הנך רואה בעיניך דעת שניהם, כי יש במצות התורה טעם להועיל בני אדם בדעותיהם, להכשירם ולהרגילם להכשיר בהן כל פעולותיהם, ושאין התועלת בעשיתן חלילה לבורא ברוך הוא, ואם אמנם כי יש מן המצות שלא השגנו בטעמן במעוט שכלנו מרב עמקן ותכלית גדלן, לא נמנע ממנו מהגיד בהן כל אשר נשיג למצא מן התועלת שיש לו לאדם בעשיתן. וזה דרכי בכל שיחתי בספרי זה, שיש במצות תועלת מצויה לנו אך לא אל המצוה בהן, ואם נתן לבך בדברים תמצא זאת הכונה בכלן. והרבה יגעת במקצתן להשיג בעניות דעתי לראות בהן מעט קט מרב התועלות שבהן, וכתבתיו על כל אחת ואחת, וזה חלקי מכל עמלי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (חולין קלט, ב) כי יקרא קן צפור לפניך בדרך. מה דרך שאין קנוי לך, אף כל וכו'. מכאן אמרו יוני שובך, ויוני עליה, וצפרין שקננו בטפיחין ובשחין ובבורות ובמערות, ותרנגולין, ואוזין שקננו בפרדס חייב לשלח, קננו בתוך הבית וכן יונים דורסיות פטור מלשלח. ואמר רב יהודה המוצא קן בים חייב לשלח, שבכלל לשון בדרך הוא, שנאמר (ישעיה מג, טז) הנותן בים דרך. היתה האם מעופפת על הקן ואין כנפיה נוגעות בקן פטור מלשלח. היתה רובצת על ביצים מוזרות פטור מלשלח שנאמר (דברים כב ו) אפרוחים או ביצים מה אפרוחים בני קימא, אף ביצים כמו כן. שלחה וחזרה, אפילו כמה פעמים חייב לשלח. שנאמר שלח תשלח. ויתר פרטי המצוה, מבארים בפרק אחרון מחלין.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ולקח האם בעודה על הבנים בטל עשה זה מלבד שעבר על לאו דלא תקח האם. ואם מתה האם קדם שישלחנה או ששלחה אדם אחר אין לו תקנה לקים העשה ולתקן הלאו, אבל אם שלחה הוא קדם שתמות נתקן לאוה בכך ופטור, שזה הלאו נתקן הוא אל העשה, וכמו שכתבנו (מצוה תקמד) בלאו הבא על זה בעזרת השם.

תקמו. מצות מעקה.

להסיר המכשולים והנגפים מכל משכנותינו, ועל זה נאמר (דברים כב ח) ועשית מעקה לגגך. והענין הוא שנבנה קיר סביב הגגות וסביב הבורות והשיחין ודומיהן, כדי שלא תכשל בריה לפל בהם או מהם, ובכלל מצוה זו, לבנות ולתקן כל כתל וכל גדר שיהיה קרוב לבוא תקלה ממנו, וזה שהזכיר הכתוב לגגך דבר הכתוב בהווה ולשון ספרי ועשית מעקה מצות עשה (עי' ספהמ"צ להרמב"ם עשה קפד).

משרשי המצוה. לפי שעם היות השם ברוך הוא משגיח בפרטי בני אדם ויודע כל מעשיהם, וכל אשר יקרה להם טוב או רע בגזרתו ובמצותו, לפי זכותן או חיובן. וכענין שאמרו זכרונם לברכה (חולין ז, ב), אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה, אף על פי כן צריך האדם לשמר עצמו מן המקרים הנהוגים בעולם, כי האל ברא עולמו ובנאו על יסודות עמודי הטבע, וגזר שתהיה האש שורפת והמים מכבין הלהבה, וכמו כן יחייב הטבע, שאם תפל אבן גדולה על ראש איש שתרכץ את מחו, או אם יפל האדם מראש הגג הגבוה לארץ שימות, והוא ברוך הוא חנן גופות בני אדם ויפח בהם נשמת חיים בעלת דעת, לשמר הגוף מכל פגע, ונתן שניהם, הנפש וגופה בתוך גלגל היסודות, והמה ינהגום ויפעלו במ פעלות, ואחר שהאל שעבד גוף האדם לטבע, כי כן חיבה חכמתו מצד שהוא בעל חמר צוהו לשמר מן המקרה, כי הטבע שהוא מסור בידו יעשה פעלתו עליו אם לא ישמר ממנו.

ואמנם יהיו קצת מבני אדם אשר המלך חפץ ביקרם, לרב חסידותם ודבקות נפשם בדרכיו ברוך הוא, המה החסידים הגדולים אשר מעולם אנשי השם, כמו האבות הגדולים והקדושים והרבה מן הבנים שהיו אחריהם, כמו דניאל חנניה מישאל ועזריה ודומיהם, שמסד האל הטבע בידיהם, ובתחלתם היה הטבע אדון עליהם, ובסופן לגדל התעלות נפשם נהפך הוא, שהיו הם אדונים על הטבע, כאשר ידענו באברהם אבינו שהפילוהו לכבשן האש ולא הזק, וארבעת (ושלשת) החסידים הנזכרים, ששמו אותם לגו אתון נורא יקידתא ושער ראשהון לא אתחרך ורב בני אדם בחטאם לא זכו אל המעלה הגדולה הזאת, ועל כן תצונו התורה, לשמר משכנותינו ומקומותינו, לבל יקרנו מות בפשיעותנו, ולא נסכן נפשותנו על סמך הנס, ואמרו זכרונם לברכה (תורת כהנים אמור פרשתא ח), שכל הסומך על הנס אין עושין לו נס. ועל הדרך הזה תראה רב עניני הכתובים בכל מקום, כי גם בהלחם ישראל מלחמת מצוה על פי השם, היו עורכין מלחמתן ומזינים עצמן ועושין כל ענינם, כאלו יסמכו בדרכי הטבע לגמרי, וכן ראוי לעשות לפי הענין שזכרנו ואשר לא יחלק על האמת מרע לב יודה בזה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוכה ג א), שאין חיוב המעקה אלא בבית שיש בה דירה. אבל בית האוצרות ובית הבקר וכיוצא בהן, וכל בית שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות פטור מן המעקה, וכן בתי כנסיות ובתי מדרשות, לפי שאינן עשויין לדירה. ומה שאמרו זכרונם לברכה, שאם היתה רשות הרבים גבוהה מגגו אין זקוק למעקה, שנאמר כי יפל הנופל ממנו, ולא בתוכו, ושעור גבה מעקה עשרה טפחים.

והרבה דברים אסרו זכרונם לברכה (רמב"ם הל' רוצח פ"א הל' ה ז) כדי להשמר מן הנזקים ומן המקרים הרעים, שאין ראוי לו לאדם שיש בו דעה, לסכן בנפשו, ועל כן ראוי שיתן לבו לכל הדברים שאפשר להגיע לו נזק בהם, והעובר עליהם חייב מכת מרדות דרבנן, מהן מה שאמרו שלא יניח אדם פיו על הסילון וישתה, וכן לא ישתה מן הנהרות והאגמים שמא ישתה עלוקה, ואסרו (חולין י, א) מים מגלין מפני חשש, שלא ישתה מהן הרחש בעל הארס, ושעור גלויין כדי שיצא הרחש מאזן כלי וישתה. ואמרו בענין זה, שיש משקין שיש בהן משום גלוי ומהן שאין בהם משום גלוי. ומחשש (רמב"ם שם פ"ב הל' ב, ד) זה בעצמו אסרו נקורי תאנים וענבים ורמונים וקשואין ודלועין והמלפפונות, אפילו הן ככר, ודרך כלל כל פרי שיש בו לחה ונמצא נשוד אמרו שהוא אסור. וכמו כן אסרו שלא יתן אדם מעות לתוך פיו שמא יש עליהן רק יבש של מכה שחין, או מצרעין, או זעה, שכל זעת אדם היא סם המות חוץ משל פנים. ויתר פרטיה מבארין בבבא קמא ובמקומות מסנהדרין ובשקלים ירושלמי פרק ראשון (הלכות רוצח ושמירת נפש פ"א).

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ומניח גגו או בורו בלא מעקה בטל עשה זה, וגם עבר על לאו דלא תשים דמים בביתך, כמו שנכתב בסדר זה (מצוה תקמז) בעזרת השם.

תקמז. שלא להניח מכשול.

שלא להניח המכשולים והמוקשים בארצותינו ובבתינו, כדי שלא ימותו (ומב"ם הל' רוצח פ"א) ולא יזוקו במ בני אדם, ועל זה נאמר (דברים כב ח) ולא תשים דמים עביתך, ואמרו בספרי ועשית מעקה לגגך, עשה, ולא תשים דמים בביתך, לא תעשה.

משרשי המצוה. וכל ענינה כתבתי בעשה שלו (מצוה תקמו) שבסדר זה, וקחנו משם אם נפש לדעת.

תקמח. שלא לזרע כלאים בכרם.

שלא לזרע מיני התבואה בכרם ולא קנבוס ולוף, וזה המין מן הכלאים יקרא כלאי הכרם, ועל זה נאמר (דברים כב ט) לא תזרע כרמר כלאים, ואמרו זכרונם לברכה (ספרי כאן) מה אני צריך, והלא כבר נאמר שדך לא תזרע כלאים (ויקרא יט, יט) ? מלמד שכל המקיים כלאים בכרם עובר בשני לאוין. וכלאי הכרם פרשו זכרונם לברכה (קדושין לט א), שהם שני מיני זרעים של תבואה עם גרעיני הענבים, וזהו שאמר רבי יאשיה אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, דהכי משמע להו כרמך כלאים, כלומר,

דבעינן כלאים לבד מכרמך.

משרשי מצות כלאים כתבתי על צד הפשט כמנהגי, בלאו דהרבעה בסדר קדושים תהיו (מצוה רמד), וקחנו משם. ועדין צריכין אנו לדבר פה מה טעם נתחדש האסור בכרם דבעינן בו כלאים מלבד הכרם? ואולי נאמר, כי מהיות כרם דבר חשוב מאד וכח טבעו רב, יהיה בטל עמו מין אחד לעולם ולא יחשב לכלאים ולכלום, ועל כן הצריך הכתוב שני מינים מלבד הכרם, ואולי מכח טעם זה נאמר גם כן, ששני המינים הצריכין הכתוב שיהיו ממיני התבואות, שהם חשובים בעינים, כמו קנבוס ולוף שהם חשובין בעינים, אבל שאר המינין כלם יתבטלו עם הגפנים ואינם אסורים מדאוריתא אלא מדרבנן.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות טו א), שאין אסור משום כלאי הכרם מן התורה, אלא מיני תבואה וקנבוס ולוף בלבד, אבל לזרע ירקות ושאר מינין וחרצן אסור מדרבנן, וכן אסרו רבנן לזרע מיני תבואות, וכן ירקות בצד הגפנים, או לטע גפן בצד הירק או התבואה, מפני חשש הרכבה, לפי שהגפן רך יותר מכל שאר אילנות חששו בה יותר, ואם עשה כן, אף על פי שאינו לוקה הרי זה קדש, ונאסרו שניהם בהנאה ושורפין הכל, ואפילו הקש של התבואה והעצים של הגפנים, שנאמר פן תקדש המלאה הזרע וגוי, ודרשו זכרונם לברכה (קדושין נו, ב) פן תוקד אש, כלומר שהכל ראוי לשרף, כמו שנכתב בסמוך (מצוה תקמט). ויתר פרטיה מבארים במסכת כלאים [יו"ד סימן רצו].

ונוהג אסור כלאי הכרם בזכרים ונקבות, מן התורה בארץ ישראל לבד, ומדרבנן אפילו בחוצה לארץ. ואף על פי שכלאי זרעים אינם נוהגים בחוצה לארץ אפילו מדרבנן, כמו שבארנו בסדר קדושים (מצוה רמה)

החמירו זכרונם לברכה בכלאי הכרם לאסרן אפילו בחוצה לארץ, אחר שהם חמורים כל כך, שאסורים בהנאה בארץ, כמו שמפרש טעם זה בסוף פרק ראשון מקדושין (לט, א).

והעובר על זה וזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד בארץ לוקה מדאוריתא מיד שזרען, ובחוצה לארץ לוקה מכת מרדות מדרבנן, אבל לענין שיאסרו בהנאה אינם אסורים מיד שזרען, עד אחר השרשה, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (פסחים כה, א): זרוע מעקרו בהשרשה, זרוע ובא בתוספת.

תקמט. שלא לאכל כלאי הכרם.

שנמנענו מלאכל כלאי הכרם לבד, וכבר פרשנו במצוה הקודמת, מהו כלאי הכרם, ועל זה נאמר (דברים כב ט) פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם, ופרשו זכרונם לברכה (קדושין נו, ב) פן תוקד אש, כלומר, שאין ראוי להיות תועלת, שהכל אסור בהנאה, והראיה שיש בזה לאו, שכתוב במניעה "פן" ואמרו זכרונם לברכה (עירובין צו, א), שכל מקום שנאמר השמר, פן, ואל, אינו אלא לא תעשה.

משרשי המצוה. הקדמה, ידוע הדבר בכל מצות התורה, כי כל דבר לפי הכשלוך שמצוי בו יותר ירחיקנו האל ממנו, ואין ספק כי נטיעת הכרם סבה ליין, שבו כמה מכשולות לבני אדם, הפיל רבים חללים בחמדם אותו, כי יתאדם מעורר יצר לב האדם רע ומדיח יצר טוב, וכל עצתו אכול ושתה ולשכב להיות נרדם, וכענין שכתוב (חבקוק ב, ה) ואף כי היין בוגד, ואשר יזיר ממנו יקרא קדוש ככתוב (במדבר ו ח) ואולם התיירו לנו השם ברוך הוא בשביל קצת תועלת שנמצא במעוטו אל הגופים, ואחר שלא התר רק לצרך גדול חיבנו הכתוב, שאם גם בתחלת נטיעתו או זריעתו יהיה בענינו צד עון וחטא שלא נקימו ולא נהנה בו כלל, אבל ישרף הכל ויאבד מן העולם, הלא די ברב המכשולות היוצאין ממנו אחר גמר בשולו, לא טוב להיות עוד גם התחלתו בעברה, אבל תוקד הכל הפרי והקש והעצים וכל אשר בו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (כלאים פ"ה מ"ה) אחד הזורע ואחד המקים כלאים בכרמו, כלומר שראה שצמחו כלאים בכרמו והניחן שם נתקדשו, כלומר נתחיבו בשרפה, והוא שעמדו בכרם לרצונו אחר שידע בהם שעור שהוסיפו בגדולן חלק אחד ממאתים ממה שהיו גדולים בשעה שידע בהם, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (פסחים כה, א) זרוע מעקרו בהשדשה, זרוע ובא בתוספת, וזאת התוספת פרשוהו זכרונם לברכה מפי

הקבלה, שהוא במאתים. וזה שאנו אומרים שלא יתקדש אלא אם כן הוא רוצה בקיומן, משום דכתיב בהו אשר תזרע, כלומר לדעתך. וטעם דבר זה מבאר בשרש כלאים דהרבעה ומכשפה, שכתבתי במקומן בסדר קדושים (מצוה רמד) ומשפטים (מצוה סב), וזהו שאמרו זכרונם לברכה (ב"ק ק א) מחצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדר, כלומר שאף על פי שהוסיף במאתים בעודנו משתדל לעשות הגדר לא קדש, מכיון שלא נפרצה ולא עמדה פרוצה לרצונו, וכן אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מאכלות אסורות ה ח), שהמסכך גפנו על גבי תבואתו של חברו הרי זה קדש גפנו, ולא נתקדשה התבואה, ואמרו בטעם זה גם כן, לפי שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, שאין אסור זה אלא לדעת הבעלים, ומפני זה אמרו גם כן, שהמסכך גפן חברו על גבי תבואת חברו לא קדש אחת מהן, ומטעם זה (רמב"ם שם) הזורע כרמו בשביעית לא קדש, שבשנה [ה] שביעית הארץ הפקר היא לכל. ואמרו זכרונם לברכה בענין זה (כלאים שם), שהזורע ירק, או תבואה בכרם, או המקימו עד שהוסיף במאתים הרי זה קדש מן הגפנים שסביבותיו שש עשרה אמה לכל רוח. והבא לזרע ירק או תבואה בצד הכרם צריך להרחיק ממנו ארבע אמות וכרם נקרא חמש גפנים, והוא שיהיו נטועות כסדר הזה: שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב. ואמרו שמרחיקין התבואה והירק מגפן יחידית שלשה טפחים לכל רוח, מפני שהגפן רכה ושרשי התבואה נכנסין בה, ויש בזה אסור הרכבה, אבל בשאר אילנות שהן קשין אין בהן חשש זה ואין צורך להרחיק מהם כלום. ויתר פרטי המצוה מבארים במסכת כלאים.

ונוהג אסור זה שלא להנות בכלאי הכרם בזכרים ונקבות, בארץ ישראל מדאורייתא, ובחוצה לארץ מדרבנן. ויש אומרים דבחוצה לארץ, אף על פי שאסור הזריעה נוהג בה אסור ההנאה אינו נוהג אלא בכלאי הכרם של ארץ ישראל דוקא ודבריהם צריכין חזוק. ועובר על זה ואכל או נהנה בכלאי הכרם של ארץ ישראל חייב מלקות, ואפילו מי שאכלן שלא כדרך הנאתן, כלומר שלא נהנה באכילתן, חייב עליהן ולוקה, מה שאין כן בכל שאר אסורין שבתורה, שאין לוקין עליהם, אלא דרך הנאתם, כלומר שיהנה האדם בהן, וכדאמר אביי בפרק שני מפסחים (כד, ב) הכל מודים בכלאי הכרם שלוקין עליהם אפילו שלא כדרך הנאתן, מאי טעמא? דלא כתיב בהו אכילה, דכתיב פן תקדש, ודרשו זכרונם לברכה, פן תוקד אש. ובכלאי הכרם שבחוצה לארץ, האוכל או הנהנה מהן עובר אסור מדרבנן, לדעת קצת המפרשים, כמו שאמרנו.

תקנ. שלא לעשות מלאכה בשני מיני בהמות.

שלא לחרש בשור ובחמור יחדו, והוא הדין לכל שני מיני בהמה שהאחת היא טהורה והאחת היא טמאה, ולא דוקא חרישה לבד אסורה, אלא הוא הדין לכל מלאכה מהמלאכות, כגון דישה או למשך עגלה וכל שאר מלאכות, ועל זה נאמר (דברים כב ט) לא תחרש בשור ובחמור יחדו.

שרש המצוה. כתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (מורה נבוכים ח"ג פרק מ"ט, והרמ"ן בפ"י לחומש) שהוא משרש אסור הרבעת הבהמה כלאים, כי דרך עובדי אדמה להביא הצמד ברפת אחת ושמה [ושמה] ירכיב אותם, ושרש אסור הרבעה כתבתיו במקומו בסדר קדושים תהיו (מצוה רמד). ואחר רשות אדוני הרב הנזכר והודאה על דברו הטוב אענה אף אני חלקי, ואמר כי מטעמי מצוה זו, ענין צער בעלי חיים שהוא אסור מן התורה, וידוע שיש למיני הבהמות ולעופות דאגה גדולה לשכן עם שאינם מינן וכל שכן לעשות עמהן מלאכה, וכמו שאנו רואים בעינינו באותם שאינם תחת ידינו, כי כל עוף למינו ישכן, וכל הבהמות ושאר המינין גם כן ידבקו לעולם במיניהן, וכל חכם לב מזה יקח מוסר שלא למנות שני אנשים לעולם בדבר מכל הדברים שיהיו רחוקים בטבעם ומשנים בהנהגתם, כמו צדיק ורשע, והנקלה בנכבד, שאם הקפידה התורה על הצער שיש בזה לבעלי חיים שאינם בני שכל, כל שכן בבני אדם אשר להם נפש משכלת לדעת יוצרם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם ספהמ"צ ל"ת ר"ח ובהל' כלאים פ"ט ה"ז) שאין חיוב מצוה זו מן התורה כי אם בשני מינין שהם כגון שור וחמור, שהאחד טהור והשני טמא, שטבעם רחוק מאד זה מזה, אבל בשני מינין טהורים או טמאים, אף על פי שאינם מין אחד, כגון שור ותיש או חמור וסוס אינו אסור מן התורה, אבל מדרבנן הוא אסור בכל שני מינים שהם כלאים בהרבעה, ואחד בהמה או חיה בכלל האסור. ואחד החורש בהן או זורע או מושך בהן עגלה, וכן (רמב"ם שם ט) אם היה אחד יושב בעגלה ואחד מנהיג שניהן לוקין, מפני ששיבתו בעגלה גורמת לבהמה שתמשך. ואפילו מאה שהנהיגו כאחד כלם לוקין. ומה שאמרו (רמב"ם שם ה"י) שמתר לעשות כל מלאכה באדם ובהמה, שנאמר בשור ובחמור, ולא באדם וחמור או באדם ושור, וטעם הענין לפי השרש שאמרנו, מפני שאין התחברות הבהמה צער לאדם, כי אין לו עמה חברה כלל, והרי הוא כעושה מלאכה אצל עץ אחד או אבן אחת, ואינו בא כלל בגדר הדבר שדברנו עליו. וכן מענין המצוה, מה שאמר רבי יצחק בסוף מכות (כב, א) שהמנהיג בשור פסולי המקדשין לוקה, שאף על פי שהוא גוף אחד עשאו הכתוב כשני גופין ללקות עליו. ויתר פרטיה, מבארים בפרק שמיני ממסכת כלאים [שם רצז].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה זרע או חרש או משך או הנהיג בכלאים שהן שני מינין אחד טמא ואחד

טהור חיב מלקות מדאוריתא. ואפילו הנהיגן כאחד בקול לבד, כדרך הבהמות שהולכות לפעמים בגערות בן אדם חיב מלקות, שנאמר יחדו. מכל מקום דקדקו זכרונם לברכה בזה מדברי הכתוב, לחיב מלקות בדבור בלי מעשה. ואם בשני מינין טמאים או טהורים, שהן כלאים בהרבעה זה בזה חיב מכת מרדות מדרבנן.

תקנא. שלא ללבש שעטנז.

שלא נלבש בגד המחבר מצמר ופשתים, וזהו נקרא שעטנז, ועל זה נאמר (דברים כב יא) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו.

רמז משרשי המצוה. כתבתי בסדר משפטים בענין מכשפה לא תחיה (מצוה סב). והרמב"ם זכרונם לברכה כתב (בסהמ"צ ל"ית מב ובמורה נבוכים ח"ג פל"ז) בטעם האסור, לפי שהיו כומרי עבודה זרה לובשין בזמן ההוא כן, והוא כתב עוד כי היום עדין מפרסם הדבר אצל כומרים שיש במצרים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות ה, ב רמב"ם כלאים י, ב) שאין אסור מן התורה מחברת צמר ופשתים אלא בשוע טווי ונוז, כלומר שהצמר שוע בפני עצמו, כלומר טרוף וטווי בפני עצמו, ונוז בפני עצמו, פרוש נוז שזור (עי' נדה סא ב ברש"י ור"ת שם בתוס'), וכך הפשתן כמו כן שוע טווי ונוז בפני עצמו, ואחר כך חברים יחד כגון שארגן או אפילו קשרן זה בזה, מכיון שעשה בהן שני קשרים זהו שעטנז דאוריתא ללקות עליו, אבל כל זמן שלא נעשו בהן שלש המלאכות שכתבנו אין זה שעטנז דאוריתא אלא מדרבנן, כדעת קצת המפרשים, ואין לוקין עליו, אבל מדרבנן אסור כל שנעשה בהן אחת מן המלאכות שזכרנו או שוע או טווי או נוז, וזהו אמרם זכרונם לברכה (כלאים פ"ט מ"ט) הלבדין אסורין כלומר מדרבנן, מפני שהוא שוע. ומן המפרשים שאמרו, דבמלאכה אחת מאלו אסורין מדאוריתא, וכשאמרו בכאן אסורין, כלומר מדאוריתא.

ואמרו זכרונם לברכה (יומא סט, א) בענין זה, אפילו עשרה מצעות זה על גב זה וכלאים תחתיהן אסור לישב עליהן, דחשינן שמא תכרך נימא על בשרו, ודבר זה אמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם ה' יב, יג), כשאותן הכלאים אשר מתחת הן רכין, כי אז יש בדבר חשש זה של כריכה, ואסור זה הוא מדרבנן, דאלו מדאוריתא מתר ואפילו כשהן רכין, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (שם) לא יעלה עליך (ויקרא יט, יט). אבל אתה מציעו תחתיד. ובירושלמי (כלאים ט, א) אמרו דכרים וכסתות אף על פי שהן קשים במלאים אסור לישב עליהן מדרבנן, לפי שהן נכפלים על היושב בהם אבל (בירושלמי בריקו) ברכין דלכא חשש העלאה מתר לישב בהן, מכיון שהם קשיין. וטעם

הענין מפני שהכתוב אסר שעטנו בלשון לבישה, כלומר דרך מלבוש הוא שאסור ולא בענין אחר. ומטעם זה התירו לנו מורינו ישמרם אל, לתת על ראשינו כובעים העשויים מלבדים להגן מן השמש, מפני שהם גם כן קשים מאד, ולפיכך אף על פי שיש בהן כלאים התירו אותן, לפי שאין דרך לבישה בדבר קשה כל כך, ויש שרוצה להחמיר על עצמו בזה, ולא מיחו בידו. ומטעם זה שדרך מלבוש אסרה תורה התירו גם כן למוכרי כסות למכר כדרכן, ובלבד שלא יכוננו להתחמם בהן כלל, ומכל מקום אף על פי שהתירו דבר זה הסרסורין הצנועים וטובים, מפשילים בגדי הכלאים כשמוכרין אותם במקל לאחוריהן, שלא יגעו בהן. ואמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם ה"ה), שהכלאים אין להן שעור אפילו חוט אחד בבגד גדול אוסר הכל עד שיסיר אותו. הכלך (רמב"ם שם ה"א), שהוא כעין צמר, והוא גדל על האבנים שבים המלח, אסור עם הפשתן מדרבנן, מפני מראית העין. ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכת כלאים (פ"ט) ובמסכת שבת ובסוף מכות.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ולבש כלאים דאוריתא או התכסה בהן חיב מלקות. ובכלאים דרבנן חיב מכת מרדות. והלובש כלאים ואפילו כל היום כלו אינו לוקה אלא אחת, אבל הוציא ראשו מן הבגד והחזירו, הוציא ראשו והחזירו, אף על פי שלא פשט הבגד כלו, חיב על כל אחת ואחת, ובמה דברים אמורים שהוא חיב אחת על כל היום כלו? כשהתרו בו התראה אחת, אבל אם התרו בו ואמרו לו פשט והוא לבוש בו ושהה כדי ללבש ולפשט אחר שהתרו בו הרי זה חיב על כל שהיה ושהיה שהתרו בו עליה, ואף על פי שלא פשט.

תקנב. לשא אשה בכתבה וקדושין.

שנצטוינו לקנות אשה באחת משלש דרכים קדם הנשואין, ודרכים אלו בארו חכמים (קדושין ב, א), שהן בכסף, או בשטר, או בביאה עליה, ועל זה נאמר (דברים כב יג) כי יקח איש אשה ובא אליה, כלומר אם ירצה איש לקח לו אשה יקנה אותה תחלה בביאה, ומה שאמד הכתוב (שם כד ב) ויצאה והיתה, בא עליו הפרוש המקבל, כי כמו שיציאת האשה היא בשטר, כמו שנכתב בסדר זה (מצוה תקעט) בעזרת השם, כן ההויה אליו, כלומר קניית האשה היא בשטר, ולמדו זכרונם לברכה (שם ד ב) גם כן שהיא נקנית בכסף, מדכתיב באמה העבריה (שמות כא יא) ויצאה חנם אין כסף, ובא עליו הפרוש (שם ג, ב) אין כסף לאדון זה, אבל יש כסף לאדון אחר ומנו? אב.

משרשי המצוה. שתצונו התורה לעשות מעשה באשה, יורה ענין זווגם טרם ישכב עמה, ולא יבוא עליה כבוא על הזונה, מבלי מעשה אחר קדם ביניהם. וגם נאמר שהוא כדי שתתן אל לבה לעולם, שהיא קנויה לאותו האיש, ולא תזנה תחתיו ולא תמרד בו, ותתן לו יקר והוד לעולם כעבד לאדוניו, ובכן יהיה שבתם וקיימתם בשלום לעולם, ויתקיים הישוב ברצון האל שחפץ בו.

ומהיות מיסוד המצוה מה שזכרתי נהגו ישראל לקדש בטבעת להיות בידה תמיד למזכרת, ואף על פי שבשוה פרוטה לבד, אפשר לקדש מן הדין. ואמנם בפחות משוה פרוטה אין מקדשין, שכך אמרו זכרונם לברכה (שם ג, א) דבפחות מכן לא מקניא נפשה, כלומר שלא תחוש מעשה קטן כזה לכלום, ואף על פי שהיא נקנית בשטר ואף על פי שאין בו שוה פרוטה שטר מעשה חשוב הוא בעיניה, שכן רב קניות העולם הן בשטר, ומזה הטעם אין חליפין ר קונין בה, לפי שחליפין הן בכלי ואף על פי שאינו שוה פרוטה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם ב א), שהמקדש בכסף או בשוה כסף צריך שיהיה בו שוה פרוטה, דכל פחות משוה פרוטה אינו ממון ואין האשה נקנית בו. ואומר לה המקדש הרי את מקדשת לי בכסף זה או בשוה כסף זה, או הרי את מארסת לי או הרי את לי לאשה, וכבר נהגו כל ישראל לומר הרי את מקדשת לי בדבר זה כדת משה וישראל. ונותנו לה בפני עדים. ואם אין שם עדים, ואפילו אמרו שניהם האיש והאשה שקדשה אינן קדושין (קידושין סה א). והאיש הוא שצריך לומר דברים אלה שמשמען שקנה אותה לו, ויתן לה הכסף (ומב"ם רישות פי"ג הל' א ז). אבל נתנה היא לו שום דבר ואמרה לו הריני מקדשת לך או בכל לשון הקנאה אינה מקדשת, וכן אם נתנה היא לו ואמר הוא, אבל נתן הוא ואמרה היא, הרי זו ספק מקדשת (קדושין ו ב).

והמקדש בשטר כיצד? כגון שכתב על הניר או על החרס או על העלה ועל כל שאר דברים הרי את מקדשת לי או הרי את מארסת לי וכיוצא בלשונות אלו, ונותן לה אותו כתב בפני עדים הרי היא מקדשת. וצריך לכתבו לשם האשה ולדעתה, ואם כתבו שלא לדעתה ושלא לשמה, אפילו נתנו לה לדעתה אינה מקדשת. והמקדש בביאה אומר לה גם כן הרי את מקדשת לי בביאה זו, ומתיחד עמה בפני עדים ובועלה, וכשיגמור ביאתו תהא מקדשת, דמסתמא המקדש בביאה דעתו על גמר ביאה, ובין שבא עליה כדרכה או שלא כדרכה מקדשת.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם ה ב), שהאומר לאשה כשיקדשנה הריני בעלך, או אישך או ארוסך אין כאן קדושין, לפי שענין לשונות אלו, שהוא הקנה עצמו לה, וצריך להיות ענין הלשון, שהוא קנה אשה, כגון שיאמר לה הרי את אשתי, או ארוסתי, או קנויה לי, או הרי את שלי, או הרי את

ברשותי, או זקוקה לי, לקוחתי, חרופתי וכל כיוצא בזה שמשמען, שהוא קנה אשה, והרי זו מקדשת בכל אחד מלשונות אלו, והכל מן השרש שכתבנו. אמר לה הרי את מיחדת לי, או מיעדת לי, או הרי את עזרתי, נגדי, צלעתי, סגורתי, תחתי, תפישתי, בכל לשונות אלו ספק מקדשת, והוא שהיה מדבר עמה על עסקי קדושין, אבל לא ר היו מדברים על זה אינה מקדשת כלל בלשונות אלו.

ודין המקדש אשה לחצאין, ודין המקדש במלוה (שם ו ב), והמקדש במלוה ופרוטה, והמקדש במשכון (שם ח, א). ומה שאמרו, שאדם עושה שליח לקדש לו אשה, בין אשה ידועה, בין אשה סתם, וכן השליח עושה שליח, והשני עושה שלישי, וכן עד כמה, אם צוה המקדש בזה, וכן אשה גדולה עושה שליח לקבל קדושיה, והאב זוכה בקדושי בתו קטנה, ויכל לקדשה לכל מי שירצה, אפילו בעל כרחה, בין על ידי עצמו, בין על ידי שליח, ואומר אדם לבתו קטנה צאי וקבלי קדושיך. ואין האשה מתקדשת אלא לרצונה, אבל בעל כרחה אינה מקדשת, אבל האיש שאנסוהו לקדש הרי זו מקדשת. והמקדש אשה, שהיא ערוה עליו (רמב"ם שם פ"ד הל' יב יג) אינה מקדשת, שאין קדושין תופסין בעריות חוץ מן הנדה, שקדושין תופסין בה בעודה נדה ואין ראוי לעשות כן, אבל קדושין תופסין באסורי לאוין ועשה, וכל שכן בשניות. ואף על פי שאמרו זכרונם לברכה, שאשת איש שקבלה קדושין מאחר שהיא מקדשת, ואין לך ערוה גדולה מזו, לא אמרו כן אלא בפני בעלה דוקא, ומטעם שאנו מחזיקין אותה שגרשה בעלה אחר שהיא מעיזה פניה לומר כן. ומה שאמרו (שם נו, ב), שהמקדש אשה באסורי הנאה, כגון, חמץ בפסח ובשר בחלב וכיוצא בהן, וכן מכל שאר אסורי הנאה אינה מקדשת, ואפילו באסור הנאה דרבנן כגון חמץ בשעה ששית ביום ארבעה עשר בניסן אינה מקדשת. והורונו חכמינו שבדורנו, שהרוצה לשמור בתו גדולה שלא יקדשנה שום אדם שלא לדעתו, יאמר לה, שתאסר על נפשה כל כסף ושוה כסף בעולם, שיתן לה שום אדם לשם קדושין שלא לדעת אביה, ולשון חכמים מרפא. ויתר פרטי המצוה רבים, מבארים במסכת המחברת על זה, והיא מסכת קדושין.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה ונשא אשה מבלי שיקדשנה תחלה בטל עשה זה (ע"י רמב"ם אישות פ"א הל' א ב ובכ"מ ובלחם משנה שם).

וחיבונו חכמים לברך על מצוה זו המקדש (ע"י רמב"ם שם פ"ג הכ"ג ובסמ"ג עשין מא) או אחר בעבורו והוא עונה אמן, כדרך שמברכין על כל המצות, דקימא לן בברכת המצות, אף על פי שיצא מוציא, ונוסח הברכה כך היא, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, והבדילנו מן העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקדושין, ברוך אתה ה' מקדש עמו ישראל על ידי חפה וקדושין (ע"י רמב"ם שם פ"ג הכ"ד). זהו נוסח ברכת ארוסין, שנהגו לברך בארצנו. ומנהגנו להסדירה על אשישה מלאה יין, ולברך אותה אחר מעשה הקדושין,

ואמרו בטעם זה, כי מפני שמעשה הקדושין תלוי בדעת אחר, דהינו האשה אינו ראוי לברך הברכה קדם המצוה כשאר המצות, ואמנם הרמב"ם זכרונו לברכה כתב (אישות פ"ג הכ"ג), שאם קדש ולא ברך תחלה כמו בשאר מצות שלא יברך אחר כן שתהיה ברכה לבטלה.

תקנה. מצוה שתשב אשת מוציא שם רע תחתיו לעולם.

שנצטוה מוציא שם רע על אשתו שתשב תחתיו לעולם ואפילו היא עורת או מכת שחין, שנאמר (דברים כב יט) ולו תהיה לאשה. ומכלל דין זה, שנצטוו בית דין גם כן להלקותו על אשר הוציא שם רע בשקר ולענשו מאה סלעים כסף מזקק, כמו שנאמר בפרשה, ופרשו זכרונם לברכה (כתובות מו, א) שאזהרת מוציא שם רע, היא בכלל לא תלך רכיל בעמך (מצוה רלו).

משרשי המצוה. ליסר הנבלים מעשות נבלות רעות כאלה, וכענין שנכתב למטה בסמוך בעזרת השם, בדין אונס (מצוה תקנו).

מדיני המצוה. כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (נערה בתולה פ"ג הל' ו ז) כיצד הוצאת שם רע? הוא שיבוא לבית דין ויאמר נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים, וכשבקשתי על הדבר נודע לי שזנתה תחתי אחר שארסתיה, ואלו הם עדי שזנתה בפניהם. ובית דין שומעין דברי העדים לחוקרין עדותן אם גמצא הדבר אמת נסקלת, ואם הביא האב עדים והזמו העדים שהביא הבעל, ונמצא שהעדים העידו שקר, יסקלו, וילקה הוא. ואף על פי שאין בזה מעשה אלא דבור התורה חיבתו כאן במלקות כדכתיב ויסרו אותו, ויתן מאה סלע, ועל זה נאמר ואלה בתולי בתי אלו העדים שיזמו עדי הבעל. חזר הבעל והביא עדים אחרים והזם עדי האב הרי הנערה ועדי האב נסקלין, ועל זה נאמר ואם אמת היה הדבר הזה, מפי השמועה למדו, שפרשה זו היא שיש בה עדים זוממין וזוממי זוממין. הוציא שם רע עליה והיא ר בוגרת, אף על פי שהביא עדים שזנתה תחתיו כשהיא נערה הרי זה פטור מן המלקות ומן הקנס, ואם נמצא הדבר אמת הרי זה תסקל, אף על פי שהיא בוגרת הואיל ובעת שזנתה נערה היתה. ויתר פרטיה, בפרק שלישי ממכות ובפרק שלישי ורביעי מכתבות [א"ה קע"ז].

ונוהגת לענין המלקות והקנס בזמן הבית, שהיינו דנין דיני קנסות, ולענין שתשב אשה תחת בעלה לעולם אף בזמן הזה, שמצוה עליו בכך, שזה באמת מצוה היא ולא קנס.

תקנד. שלא יגרשנה כל ימיו.

שנמנע מוציא שם רע על אשתו ונמצא שקרן בדבריו שלא לגרשה לעולם, ועל זה נאמר (דברים כב יט) לא יוכל לשלחה כל ימיו.

משרשי המצוה. וכיצד הוצאת שם רע וקצת דיניה כמנהגי כתבתי במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תקנג), וקחנו משם.

תקנה. מצוה על בית דין לסקל המחיב.

שנצטוו בית דין לרגם באבנים מי שעבר על קצת עברות, ואחת מהן הבא על נערה מארסה, שנאמר (דברים כב כד) וסקלתם אותם באבנים. וזו היא אחת מארבע מיתות בית דין הידועות שהן סקילה שרפה, הרג, וחנק, ובמסכת סנהדרין פרק ארבע מיתות (מט, ב), חלקו רבי שמעון ורבנן סקילה ושרפה אי זו מהן חמורה יותר? ורבנן הוא דאמרי, סקילה חמורה. וענין הסקילה כך הוא (ע"י רמב"ם סנהדרין טו א), רחוק מבית הסקילה ארבע אמות, מפשיטין האיש המחיב סקילה בגדיו, עד שנשאר ערם ומכסין ערותו מלפניו, והאשה אינה נסקלת ערמה אלא בחלוק אחד, ובית הסקלה היה גבוה שתי קומות, ועולה לשם הוא ועדיו וידיו אסורות, ואחד מן העדים דוחפו על מתניו ונופל על לבו לארץ, ואם לא מת בדחיפה מגביהין העדים אבן שהיתה מנחת שם משא שני בני אדם ומרפים ידיהם ומשליכין האבן על לבו, ואם לא מת בזה רגימתו בכל ישראל, שנאמר (שם יז) יד העדים תהיה בו בראשונה וגו'.

משרשי מצות ארבע מיתות בית דין, כתבתי קצת בסדר משפטים (מצוה מח).

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שט פי"ד ה"ד) סקילה חמורה משרפה, ושרפה מהרג, והרג מחנק, וכל מי שנתחייב בשתי מיתות בית דין, בין משתי עברות או מעברה אחת נדון בחמורה וכל (שם ה"ו) חיבי מיתות שנתערבו זה בזה ולא הכירו אותם נדונין כלן בקלה שבהן. ויתר פרטיה, מבארין בסנהדרין בפרק ששי.

ונוהגת בזמן הבית, ובין דין שעברו על זה ולא סקלו מי שנתחייב סקילה, אפילו המיתוהו במיתה אחרת בטלו עשה זה.

תקנו. שלא לענש האנוס בחטא.

שנמנענו שלא לדון מי שהוא אנוס בחטא שיעשה, כלומר שאין לנו לענש שום אדם בדבר שיעשה אותו על כרחו, ועל זה נאמר (דברים כב כו) ולנערה לא תעשה דבר וגו'. וזהו לאו כולל כל מי שהוא אנוס בפעלה רעה שיעשה שאין לנו לענש אותו בה, ובפרוש אמרו זכרונם לברכה במסכת סנהדרין (צ"ל נדרים כז א) אנוס רחמנא פטרה, שנאמר ולנערה לא תעשה דבר.

שרש מצוה זו. ידוע לכל בן דעת, שאין ראוי לענש שום בריה במה שהוא עושה בעל כרחו שלא בטובתו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם סנהדרין פ"כ ה"ב) שאפילו עבר אדם באנס על אחת משלש עברות שאדם חייב להרג עליהן ולא יעבר אין בית דין ממיתין אותו עליהן, זולתי אם עבר ובא על הערוה שבזו ממיתין עליה, שאין זה אנס גמור לפי שאין קשי אלא לדעת, אבל האשה שנבעלה באנס פטורה, ואפילו אם אחר שהתחיל האונס לאנסה אמרה הניחו לו פטורה, מפני שיצרה מתגבר עליה. ויתר פרטיה, שם בסנהדרין.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, שאנו מחייבים שלא לענש האנוס בשום ענש. והעובר על זה וענש האנוס עבר על לאו זה ונשא עונו, אבל אין בו מלקות, לפי שאפשר לעבר עליו מבלי מעשה, כגון דין שצוה להלקותו או שצוה לענש אותו בענין אחר, שאין הדין עושה מעשה בדבר. והרמב"ן זכרונם לברכה כתב (בשורש השמיני בספהמ"צ ל"ית רצד), שאין זה הלאו מניעה, אבל הוא שלילות לפטר הנערה האנוסה, וזהו שאמרו בסנהדרין אנוס רחמנא פטרה זה הלשון באמת ראייה שהוא פטור, לא אזהרה.

תקנו. מצות על האנוס שישא אנוסתו.

שנצטוה האונס נערה בתולה שישא אותה לאשה ושיתן לאביה חמשים כסף שנאמר (דברים כב כט) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף.

משרשי המצוה. כדי ליסר הנבלים מן המעשה הרע הזה ושלא יהיו בנות ישראל כהפקר, שאם יחשב האונס למלאת נפשו בה וילך לו יקל בעיניו לעשות כן פעמים הרבה, אבל אם בדעתו שתהיה קשורה עמו ומוטלת עליו כל ימיו לחיוב שאר כסות ועונה, ואפילו אם יקוץ בה לא יהיה לו רשות לגרשה לעולם, ושיתחייב לתן לאביה חמשים כסף מיד באמת יכבש יצרו וימנע מעשות הנבלה עם הקנס הזה. וגם יש בזה קצת תנחומין על העניה המבישת שתשאר עמו לעולם, פן יבישנה איש אחר בדבר הרע שארע לה, ופקודי יי ישרים משמחי לב (תהלים יט, ט).

מדיני המצוה. כתב הרמב"ם זכרונו לברכה (נערה בתולה א, גה) כל הנבעלת בשדה בחזקת אנוסה, וכל הנבעלת בעיר בחזקת פתוי, עד שיעידו עדים שהיא אנוסה. ואמרו חכמים (כתובות לט, ב), שהאנוסה שלא רצתה היא או אביה שתנשא לו אין כופין אותה, אבל לא רצה הוא כופין אותו, ואפילו היא חגרת או סומא ומצרעת, ואינו מוציאה לעולם, ולזו אין לה כתבה, דמה טעם תקנו חכמים כתבה, כדי שלא תהא האשה קלה בעיני בעלה לגרשה, וזו אינו יכל לגרשה. היתה האנוסה אסורה עליו, ואפילו מחיוב עשה, ואפילו שניה הרי זו לא ישאנה, וכן אם נמצא בה דבר זמה אחר שכנסה יגרשנה, שנאמר ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (שם ה"ח) שאין האונס או המפתה חייב בקנס, עד שיבוא עליה כדרכה ובעדים, ואינו צריך התראה ובכתבות פרק רביעי (מו, ב) נראה הפך, דבכל התורה כלה, אין חלוק בין כדרכה לשלא כדרכה למכות ולענשין אלא במוציא שם רע בלבד. ואין בה חיוב קנס עד שתהא בת שלש שנים גמורות, ומשלש שנים גמורות עד שתבגר יש לה קנס. ובוגרת (רמב"ם אישות פ"ב ה"ב) נקראת אחר ששה חדשים משנראה בה סימן התחתון, שהן שתי שערות, ובששה חדשים אלו נקראת נערה, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (שם לט, א) אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים בלבד. ואחר שבגרה (רמב"ם נערה בתולה פ"א ה"ח), אין לה קנס, שנאמר נערה בתולה, ובא עליו הפרוש (שם לח א) בתולה ולא בעולה, נערה ולא בוגרת. וממאנת ואילונית. וענין סימני האילונית, ידוע. וכל שלא נראה בה סימן התחתון והיא בת שלשים וחמש שנים ויום אחד, אף על פי שאין לה סימני אילונית בחזקת אילונית היא. ובין שיש לה אב או שאין לה אב יש לה קנס. ועשר נשים מנו חכמים, שאין להן קנס (רמב"ם נערה בתולה פ"ג הל' ט ו, ואלו הן, בוגרת, ממאנת, מגרשת, אילונית, שוטה, חרשת, גיורת, שבויה, משחררת, והיוצא עליה שם רע, ושאר הבנות יש להן קנס. וכל שיש לה קנס יש לה בשת ופגם אם נתפתתה, אבל אם נאנסה, אף על פי שאין לה קנס יש לה בשת, דלא גרעה מחובל בחברו, שחייב עליו בחמשה

דברים. והרמב"ם זכרונו לברכה (שפ פ"ב ה"י) כתב, דאפילו באנוסה כל שאין לה קנס אין לה בשת, ותמה אני עליו. ודמי דברים אלו הן של אב, שהתורה זכתה שבח נעורים לאב, ואם אין לה אב לעצמה. ויתר פרטי המצוה בכתבות בפרק שלישי ורביעי.

ונוהגת מצוה זו, לענין הכרח פרעון הקנס, בזכרים בזמן הבית, שיש כח בדינו לדון דיני קנסות, ולענין שישאנה האונס אף בזמן הזה היא מצוה עליו, שהנשואין מצוה היא ולא קנס.

תקנה. שלא יגרשנה כל ימיו.

שנמנע האונס מלגרש אנוסתו לעולם, ועל זה נאמר (דברים כב כט) תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו.

משרשי המצוה. וקצת דיניה וכל ענינה, כתוב במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תקנה), וקחנו משם.

וזה הלאו אמרו זכרונם לברכה במסכת מכות (טו, א) שכבר קדמהו עשה, והעשה הוא מה שאמר הכתוב ולו תהיה לאשה. ושם נאמר, אונס שגרש את אשתו אם ישראל הוא מחזיר אותה ואינו לוקה, לפי שכבר נתקן הלאו בעשה שקדמו, שהרי היא לו לאשה, ואם כהן הוא האונס וגרשה לוקה ואינו מחזיר אותה, שהרי כהן אסור בגרושה, ומכיון שגרשה אינו ראוי להחזירה עוד, לפיכך הוא לוקה. ודע שאם היה ישראל וגרש אנוסתו ומתה קדם שיחזירנה או שנשאת לאחר שהרי אינו יכול עוד לקים העשה לוקה על כל פנים, ואף על פי שהוא לא בטל הלאו בידו ממש אלא שנתבטל בסבה חייב מלקות, מכיון שאינו יכול עוד לקים העשה, כמו שהוא העקר אצלנו, אצל קימו ולא קימו, כאשר כתבתי בסדר זה, במצות שלוח הקן בלאו שלו (מצוה תקמד).

תקנה. שלא ישא סריס בת ישראל.

שנמנע מי שנפסדו לו כלי המשגל עד שאינו ראוי להוליד, על ידי מכת אדם או בהמה או עץ, כלומר, שלא היה בידי שמים, מלשא בת ישראל, ועל זה נאמר (דברים כג ב) לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה בקהל יי.

משרשי המצוה. להרחיק ממנו לבלתי הפסיד כלי הזרע בשום צד (ע"י מורה נבוכים ח"ג פמ"ט), כידוע במלכים שמסרסים הזכרים למנותם שומרים לנשים ויש מן הזכרים הפחותים שרוצים בדבר כדי לזכות בשלחן המלך ולהרויח ממון, ואנחנו עם הקדש בדעתנו שכל הסריס בידי אדם, יפסל מהתחבר עוד עם בת ישראל ומלשבת בית או דרך אישות, נרחיק הענין ונמאס אותו, ועם טענה זו נמצא טעם בחלוק האסור בין הנפסד בידי אדם לנפסד בידי שמים.

מדיני המצוה. מה שפרשו זכרונם לברכה (יבמות ע, א רמב"ם איסורי ביאה פט"ז ה"ג) איזהו פצוע דכה? כל שנפצעו הביצים שלו, וכרות שפכה שנכרת הגיד שלו. ושלשה אברים הם שמוליד הזכר בהן, בגיד ובביצים ובשבילין שבהם יתבשל הזרע, והן נקראין חוטי ביצים, ולפיכך מכיון שנפצע אחד משלשה אברים אלו או נכרת או נדוך הרי הוא פסול. ויתר פרטיה, מבארים בפרק שמיני מיבמות.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים. והעובר על זה והוא פצוע דכה או כרות שפכה ונשא בת ישראל ובעלה חייב מלקות, אבל מתר לשא גירת או משחררת, ויש מן המפרשים שאמרו, דבביאה לבד בלא נשואין עובר, והכי איתא בירושלמי.

תקס. שלא ישא ממזר בת ישראל.

שנמנע הממזר מלשא בת ישראל, ועל זה נאמר (דברים כג ג) לא יבא ממזר בקהל יי, כלומר שלא יבא לשא אשה מבנות קהל השם, אבל להכנס עמהם בכל מקומות מושבותיהם ולשא ולתן עמהם בכל הדברים מתר באמת כאחד מבני ישראל, וכבר אמרו זכרונם לברכה (הוריות יג, א), שממזר תלמיד חכם קודם בקריאת התורה לכהן עם הארץ (ע"י רמב"ם בפ"י המשנה פ"ה מגיטין מ"ז).

משרשי המצוה. לפי שתולדת הממזר רעה מאד (ע"י מסכת כלה פ"א), שנעשית בטמאה ובמחשבת פגול ועצת חטא, ואין ספק, כי טבע האב צפון בבן, ולכן השם בחסדו הרחיק זרע הקדש ממנו, כאשר הבדילנו והרחקנו מכל דבר רע (ע"י רמב"ם מו"נ ח"ג פמ"ט).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות מט, א רמב"ם איסורי ביאה פט"ו ה"א), שהממזר שאסרה התורה, הוא שנוולד מן העריות הנזכרות בתורה, חוץ מן הנדה שהבן ממנה פגום ואינו נקרא ממזר, ובין הבא על

העריות ברצון או באנס או בשגגה, בכל ענין נקרא ממזר. וגוי ועבד הבאים על בת ישראל הולד כשר, בין פנויה, בין אשת איש, בין באנס, בין ברצון, וגוי (שם מה, ברמב"ם שם ה' ג ד) ועבד הבאים על הממזרת הולד ממזר, וממזר הבא על הגויה הולד גוי, ואם נתגיר הרי הוא כשר מיד ככל הגרים שבאמות, ואם בא על השפחה הולד עבד, ואם שחררו הולד כשר כשאר עבדים המשחררים ומתרין בבת ישראל. זה הכלל, בן הבא מן השפחה או מן הגויה או מן העבד או מן הגוי או מן הממזר הולד כמוה, ואין משגיחין על האב כלל. ומפני דבר זה התירו חכמים (קדושין סט, א) לממזר לשא שפחה כדי לטהר בניו, שהרי הוא משחרר אותם ונמצאו בני חורין. וממזר (רמב"ם שם ה' ז ט) מתר לשא גיורת, וממזרת מתרת לגר, שנאמר בקהל יי, וקהל גרים לא אקרי קהל, והולד הולך אחר הפגום. ואפילו גר שנשא גיורת הבן מתר בממזרת מן הטעם שאמרנו, אף על פי שהורתו ולדתו בקדשה, ואפילו בניו ובני בניו, עד שישתקע שם גיות מהם, כלומר שלא יודע שהוא גר, אבל גר שנשא בת ישראל או בן ישראל שנשא גיורת הולד ישראל לכל דבר ואסור בממזרת. ויתר פרטי המצוה מבבארים בפרק שמיני מיבמות וסוף קדושין [א"ה ס"י ד].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה והוא ממזר ונשא בת ישראל או ישראל שנשא ממזרת, כיון שבעל אחר הקדושין לוקין הוא והיא. אבל בעל ולא קדש אינם לוקין, שאין לך בכל חיבי לאוין מי שלוקה על בעילה בלא קדושין אלא כהן גדול באלמנה, כמו שכתבתי במקומו בסדר אמר אל הכהנים (מצוה רעג), זהו דעת הרמב"ם זכרונו לברכה (שם) אבל יש מן המפרשים שכתבו (ראב"ד בהשגותיו שם ה' ב), דבביאה לחודה בלא קדושין לוקין.

תקסא. שלא יבוא עמוני ומואבי בקהל השם.

שלא נתחתן עם הזכרים מבני עמון ומואב לעולם ואפילו אחר שיתגירו, שנאמר (דברים כג ו) לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי עד עולם.

משרשי המצוה. מה שמפרש בפרשה, על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ואשר שכר עליך וגוי והודיענו הכתוב מזה, גדל מעלת גמילות חסדים והרחקת מדת הנבלה והכילות, ועל כן צונו לקבע שנאה עמהם שהשחיתו והתעיבו להראות תכלית רשעם ונבלותם, שלא להקדים אפילו בלחם ובמים לקראת קהל גדול עיפי הדרך העוברים בגבולם, ואשר שכר עליהם מואב את בלעם לקללם. ואף על פי שהמצרים שעבדו בנו וצערנו זמן רב לא נתרחקנו מהם כי אם עד דור שלישי, וידענו בזה שיפה לו לאדם לעשות כמה חטאים ולא נבלה אחת גדולה, כי

בהסכמתו בעשית הנבלה המכערת, ולא יחוש לגלות דעתו ובשתו נגד עמים רבים מראה בזה רע מזגו ותכלית פחיתותו, וכי אין בו עוד תקנה להכשיר עצמו ולהיטיב מעשהו, ונתחזק עוותו עד שלא יוכל לתקן, ואיש כמוהו איננו ראוי להתערב בעם הקדש המברך.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות עו, ב), שהזכרים דוקא מבני עמון ומואב הם ובניהם עד עולם הוא שאסורין לבוא בקהל, אבל הנקבות מתרות מיד שתתגירנה, ואמרו בטעם זה, לפי שהאיש דרכו לקדם, אבל לא הנקבות, כלומר שהן לא היתה ידן בנבלה כשלא קדמו ישראל בלחם ובמים, שאין דרך האשה לצאת, והאל לא יעות משפט לענש האשה בשביל נבלת האיש, חלילה לאל מרשע, ויתר פרטיה, מבארים בפרק שמיני מן יבמות וסוף קדושין [א"ה סימן ד].

ואסור זה, היה נוהג קדם שעלה סנחריב מלך אשור על ירושלים והגלה את ישראל וגם בבל כל האמות וערבן זה בזה, שהוא מלך על כל העולם, אבל אחר שבלבל סנחריב העולם ונתערבו בני עמון ומואב עם שאר אמות העולם התרו הכל מיד שנתגירו, שחזקה היא שכל הפורש ובא להתגיר שהוא פורש משאר אמות שהן רב כנגד בני עמון ומואב וכנגד מצריים ואדומיים שנאסרו גם כן, כמו שנכתב בהן בסמוך (מצוה תקסג ד) בעזרת השם. ולפיכך כל שיתגיר בזמן הזה אין לנו לחקר עליו כלל אי מזה עם הוא, אלא מתר מיד מאיזה עם שיהיה.

תקסב. שלא לדרש שלום במלחמה.

שנמנענו מהשלים עם עמון ומואב עד עולם. והענין הזה הוא שהאל צונו כשנצור על המדינות, שנשאל מהם השלום קדם המלחמה, וכמו שכתבתי בסדר שופטים במצות לקרא שלום במלחמת הרשות (מצוה תקכז), ובעמון ומואב נמנענו מהתנהג עמהם כמנהג זה, ועל זה נאמר (דברים כג ז) לא תדרש שלום וטובתם וגו', וכן אמרו בספרי מכלל שנאמר (שם כ י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. יכל אף כאן? תלמוד לומר לא תדרש שלום.

משרשי המצוה. מה שכתבתי במצוה הקודמת, מהיותם בני הנבלה עד שאין ראויים לשלום וטובה, אבל האכזריות עליהם שבח ומעלה, כמו שאמרנו [הלכות מלכים פ"ו ה"ו].

דיני המצוה. כלולים בפשט הכתוב ובמה שהבאנו מלשון ספרי. ואסור זה, היה נוהג בזכרים שהם בני מלחמה בזמן שהיו ישראל על אדמתן, שהיו נלחמים עם עמון ומואב, שהם באסור זה מהשלים עמהם, אבל עכשו בזמן הזה אין בנו כח להלחם, וגם האמות האלה כבר אבד שמם בבלבול סנחריב, כמו שזכרנו במצוה הקודמת.

תקסג. שלא להרחיק אדומי דור שלישי מלבוא בקהל.

שלא להרחיק זרע עשו אחר שיתגירו, כלומר, שלא נמנע מהתחתן עמהם, שאין בהם אסור כמו בעמון ומואב, אלא מתרין הם אחר שני דורות, ועל זה נאמר (דברים כג ח) לא תתעב אדמי כי אחיך הוא וגוי בניס אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יי, ודור שלישי, הוא בן בנו של הגר. ואמרו זכרונם לברכה (יבמות עח, א), שמצרית מעברת שנתגירה בעודה מעברת בנה הוא נקרא שני, אף על פי שהורתו בעוד שהאם מצרית.

שרש המצוה נגלה, כי הוא להודיענו שלא נתנהג באסור עם זרע אדום ולא נרחיקם, בקל וחמר מבני עמון לומר, עמון ומואב בשביל פעם אחת שלא קדמו אותנו בלחם ובמים הרחיקנו האל מהם, אדומיים ומצריים שצערו כל כך את ישראל על אחת כמה וכמה? על כן באתנו האזהרה עליהם שלא להמנע מהתחתן בס, כי השעבודין ששעבדו הם בנו גזרת השם היתה עלינו, ואין לנו לקבע עליהם שנאה בלבנו על כך, ואחינו יקראו בהתגירם ובואם לחסות תחת כנפי השכינה, ובעמון ומואב טעם אחר יש על שנאתן, והוא ענין הנבלה הגדולה אשר מצאו את לבבם לעשות, הכל כמו שכתבתי למעלה בסמוך (מצוה תקסא).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות עח א), מצרי שנשא מצרית ונתגירו בעודה מעברת הולד נקרא שני, שנאמר בניס אשר יולדו להם וגוי, הכתוב תלאן בלדה. וגר עמוני שנשא מצרית הולד עמוני, גר מצרי שנשא עמונית הולד מצרי. זה הכלל, באמות לבדם הלך אחר הזכר, וכמו שמצאנו שנתיחסו בכתוב אחר הזכרים, שנאמר (מלכים ב כ, יב) בלאדן בן בלאדן, נתגירו הלך אחר הפחות. ויתר פרטי המצוה מבארים בפרק שמיני מיבמות ובסוף קדושין [א"ה סי' ד].

ונוהג אסור זה, שנמנענו מהרחיקם אחר שנתגירו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה והסכים בדעתו, שלא להתחתן בס אפילו

אחר שני דורות מצד שהצר לישראל או מצד שקבע בלבבו שגאה עמהם מפני שבאו מאמה אחרת עבר על לאו זה. ואין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה.

תקסד. שלא להרחיק מצרי דור שלישי.

שנמנענו (ע"י רמב"ם ל"ת נה) שלא להרחיק ולתעב המצרי מהתחתן עמו בדור השלישי אחר שיתגיר, ועל זה נאמר (דברים כג ח) לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. כל ענין מצוה זו במצרי, כענין מצות אדומי הקודמת, אין צורך להאריך בה.

ואל תשמע מדברנו שנהיה מצוים להתחתן עם המצרי או עם האדומי אחר שלשה דורות, שאין כונת הכתוב לצוותנו להתחתן עמם חלילה, והמשפחות המיחסות שבישראל לא ירדו ממעלתן להתחתן עמהם, אבל ימנענו הכתוב מהרחיק חתונם בטענת אסור, ויודיענו שאין בהם אסור כלל, וכמו שכתבתי למעלה בסמוך.

תקסה. שלא יכנס טמא להר הבית.

שנמנע כל טמא (ע"י ספהמ"צ להרמב"ם ל"ת עח) מהכנס במחנה לוייה שדמיונה לדורות הר הבית, ועל זה נאמר (דברים כג יא) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה לא יבא אל תוך המחנה. וכן אמרו זכרונם לברכה בפסחים (סח, א) ויצא אל מחוץ למחנה זו מחנה שכינה, לא יבא אל תוך המחנה זו מחנה לוייה. מתקיף לה רבינא ואימא אידי ואידי במחנה שכינה, ולעבר עליו בעשה ולא תעשה? אם כן נכתב קרא לא יבא אל תוך, כלומר שאם כן דבמחנה אחת לבד ידבר, היה לו לומר לא יבא תוכה, שכבר הזכיר מחנה בראש הכתוב, המחנה למה לי? לתן לו מחנה אחרת, כלומר משהזכיר מחנה פעם אחרת למחנה אחר רמז הכתוב, והיא מחנה לוייה, שלא יבוא בה כל טמא.

משרשי הרחקת הטמאה ממקום הקדש, כתבתי כמה פעמים בספרי (מצוה שסב).

דיני המצוה. מבארים בפרק ראשון ממסכת כלים [הלכות ביאת מקדש פ"ג].

ונוהגת מצוה זו שלא להכנס טמא, בין זכר בין נקבה בהר הבית אפילו בזמן הזה, וכענין שאמר הכתוב (ויקרא כו, לא) והשמותי את מקדשכם. ודרשו בו זכרונם לברכה (מגלה כח, א) קדשתן עליהם אפילו כשהן שוממין, וכמו שכתבתי למעלה (מצוה קפד, שסג).

תקסו. מצוה להתקין מקום להפנות בו.

שנצטוינו כשיצאו חילותינו למלחמה, שנכין וניחד לחיל מקום ידוע (עי' תוספתא מגילה פ"ג ה"ו), שיהיה שם כל איש יוצא לעשות צרכיו, כדי שלא יעשו צרכיהם בכל מקום ובינות המלונות, כמו שיעשו האמות (סנהדרין קד ב), ועל זה נאמר (דברים כג יג) ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו', ולשון ספרי, אין יד אלא מקום, שנאמר (שמואל א טו, יב) והנה מציב לו יד.

משרשי המצוה. כענין שכתוב בפרשה כי יי אלהיך מתהלך בקרב מחנך והיה מחנך קדוש וגו', כלומר שנפשותן של ישראל דבקות בשכינה לעולם, וכל שכן במחנה שכלן נקיי הנפש, כי כל הירא מעברות שבידו כבר הלך לו ושב אל הבית, ונשארו הטובים אשר רוח אלקים שוכן בתוכם, וראוי להם לעמד בנקיות, כאשר ידוע ומפרסם, שהנקיות מדה מן המדות הטובות המביאה לידי רוח הקדש, וכדדן רבי פנחס בן יאיר בפרק קמא דעבודה זרה (כ, ב), וגם יש בזה שבח לאמה כי יבואו אליהם מלאכי גוי ויראו מחניהם קדוש ונקי מכל טנוף (עי' מו"נ ח"ג פמ"ח).

דיני המצוה. כלולים בפשט הכתוב.

ונוהגת בזמן הבית בזכרים, כי הם הנלחמים, לא הנקבות. והעובר על זה ולא התקין לו מקום מחוץ למחנה ולכלך מקום המחנות בטל עשה זה, וענשו גדול מאד שגורם לשכינה להסתלק ממחנה ישראל, וכמו שכתוב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, כלומר, בהיותכם בתוך הלכלוך תרחיקו עצמכם מן הטוב.

תקסז. מצוה להתקין יתד לחפר בו.

להיות לכל אחד מבני החיל, יתד תלויה עם כלי מלחמתו, או כלי אחר שראוי לחפר בו, כדי שיחפר בו מקום בארץ לעשות בו צרכיו בדרך המוכנת לזה (עיי' ספהמ"צ להרמב"ם עשה קצג ובהל' מלכים פ"י), ועל זה נאמר (דברים כג יד) ויתד תהיה לך על אזנך. פרוש אזנך כלי זין.

ושרש מצוה זו, וכל ענינה במצוה הקודמת לה. וזה הפסוק הואיל ובא לידינו נכתב עליו המדרש שסמכו לו זכרונם לברכה בגמרא שאמרו (כתובות ה, ב), למה אצבעותיו של אדם עשויות כיתדות, כלו מר שהן משפות? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יתן אצבעו לתוך אזנו, שנאמר ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי אזנך אלא אזנך.

תקסח. שלא להסגיר עבד שברח אל אדוניו.

שנמנענו (עיי' רמב"ם ספהמ"צ ל"ית רנד) שלא להשיב עבד שברח מאדוניו מחוצה לארץ לארץ ישראל, ואפילו אדוניו ישראל, לא נשיבהו אליו, אבל נשחרר אותו ונכתב בדמיו חוב על עצמו, ועל זה נאמר (דברים כג טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו, וכן הוא מבאר במסכת גטין (מה, א), שבעבד שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל הכתוב מדבר. ואמרו שם, שהדין בו, שנכתב שטר בדמיו עליו ונכתב לו גט חרות, ולא נשיבהו לעבודה בשום פנים, בעבור שנכנס בבקעה הטהורה הנבחרת לעבד בה השם יתברך.

משרשי המצוה. מה שזכרנו שרצה, האל לכבוד הארץ שהבורח לשם ינצל מעבדות, כדי שנתן אל לבנו כבוד המקום, ונקבע בלבנו בהיותנו שם יראת השם יתעלה, וכל זה להועיל לעמו ולזכותם כי חפץ חסד הוא.

דיני המצוה. מבארים שם במסכת גטין (שם).

ונוהגת מצוה זו אפילו בזמן הזה בזכרים ונקבות, שהכל מזהרים שלא להשיבו אל אדוניו אחר שהוא בורח אל הארץ הנבחרת. והעובר על זה ותפשו והשיבו אל אדוניו עבר על לאו זה, אבל לפי הדומה, שאין בו חיוב מלקות, לפי שאין החיוב אלא כשמחזירו לעבדות, ושמה לא יעבד בו אדוניו עוד, ואין מלקין מספק.

תקסט. שלא להונות עבד הבורח אלינו מחוצה לארץ.

שנמנענו שלא להונות העבד הבורח אלינו מחוצה לארץ, ועל זה נאמר (דברים כג יז) עמך ישב בקרבך במקום אשר יבחר בטוב לו לא תוננו. ולשון ספרי לא תוננו זו אונאת דברים, כלומר שלא נחרפהו ונבזהו בדברים וכל שכן במעשה.

ומשרשי המצוה. מה שכתבתי בלאו. דאונאת הגר בסדר משפטים (מצוה סג), כי טעם שניהם שוה. ועל כן האל ברוך הוא, כמו שהוסיף לאו באונאת הגר לחלשת נפשו בהיותו נכרי בתוך העם, כמו כן הוסיף לאו באונאת העבד, שהוא יותר חלוש הנפש ונבזה מן הגר, שלא תאמר זהו עבד ואין עליו קפידא ולא עלינו ממנו חטא מאונאת דברים.

וידענו בברור שזה העבד והגר שהזהרנו מלהונות אותם אפילו בדברים שניהם קבלו התורה על עצמם, כלומר שגר זה הוא גר צדק, והעבד הוא עבד שמל וטבל לשם עבדות. ושם באונאת הגר וכמו כן בלאו אונאת החבר ישראל בסדר בהר סיני (מצוה שלח) כתבתי מעט בדיני אונאת דברים ובאונאת ממון [שם].

ונוהג אסור זה שלא להונות העבד שברח מאדוניו לארץ הקדושה בזכרים ונקבות בכל זמן. והעובר על זה ואונה אותו, בין בדברים בין בממון, עבר על לאו זה, ואין בו מלקות, לפי שאפשר לעבר עליו מבלי עשית מעשה.

תקע. שלא לבעל אשה בלא כתבה וקדושין.

שנמנענו מלבעל אשה בלא כתבה וקדושין, ועל זה נאמר (דברים כג יח) לא תהיה קדשה מבנות ישראל. וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בסהמ"צ ל"ת שנה) וזה לשונו, וכבר נכפל הלאו בזה הענין בלשון אחר בכתוב (ויקרא יט כט) אל תחלל את בתך להזנותה. ולשון ספרי (קדושים ז ג) אל תחלל את בתך, זה המוסר בתו פנויה שלא לשם אישות, וכן המוסרת עצמה שלא לשם אישות. ושמע (ע"י רמב"ם נערה בתולה פ"ב הי"ז) ממני לאיזה דבד נכפל זה הלאו עזה הלשון ואיזה ענין הוסיף בו, וזה שכבר קדם מדיניו שהבועל בתולה, בין שיהיה מפתה או אונס אינו חייב שום ענש מן הענשים, אלא לשקל ממון לבד ושישא האשה ההיא שבעל, כמו שהתבאר בכתוב, ויהיה עולה

במחשבתנו שאחר שזה הדבר אין בו אלא פרעון ממון, שיהיה הולך דינו אחר דין דבר שבממון, וכמו שיש רשות לאדם לתת לחברו מממונו מה שירצה ויניח לו לעשות חפצו בשלו, גם כן יהיה רשות בידו שיקח לו עתו הנערה ויתנה לאיש שיבעל אותה אחר שזהו חקו הראוי לו, כלומר החמשים כסף שהם לאבי הנערה, זה יתננה לו כמו כן על תנאי שיקח ממנו כך וכך דינר, ונמנע מזה ונאמר לו אל תחלל את בתך להזנותה. לפי שזאת שדנתי בה לקחת ממון לבד אמנם הוא כשיקרה מקרה שיפתה איש או יאנס, אבל כשיהיה הדבר ברצון שניהם יחד ובפרסום אין שום צד התר לזה בשום ענין. והראה טעם בזה ואמר (ויקרא שם) לא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה. לפי שהפתוי והאונס ימעט מציאותם, וכשיהיה הענין בבחירה ורצון ירבה זה ויתפשט בארץ. וזה טעם יפה מאד ומשבח בזה הפסוק, והוא דומה לכל מה שזכרו אותו החכמים ולמה שהסכימו עליו הדינים התוריים עד כאן מלשונו זכרונו לברכה. והרמב"ן זכרונו לברכה (בהשגתו לספר המצוות שם) תפש עליו בזה ואמר כי אין הלאו הזה דקדשה בא להזהיר לבעל בלא כתבה וקדושין, שאין בזה אסור תורה, שהכתבה אינה מן התורה כלל מצוה וקנין באשה. אבל עקר הלאו בא להזהיר שלא לבא על אשה שהיא אסורה לבעל, בענין שאין קדושין תופסין לו בה, וכמו שבארו זכרונם לברכה בגמרא (יבמות סא, א) שאין הזונה האמורה בכל מקום בתורה אלא באשה שבא עליה אחד מישראל שאין קדושין תופסין לו בה, וזהו הזנות שתרתיק התורה ותמאס לעולם ותזהיר הבעל והנבעלת על זה, וכמו כן מיסוד הענין הזה הוא שיזהיר הכתוב הבית דין שלא יניחו אשה מפקרת ביניהם, לפי שסופה להבעל לאנשים שהיא ערוה להם עד שאין קדושין תופסין להם בה, שאין ספק כי המפקרת לרבים לא תקפיד אחר כן בין חתיכת שמן לחתיכת חלב, וכמו כן הזהיר אבי הבת על זה בפרוש בפסוק אחר שלא להפקירה לזנות ולא למסרה למי שאין לו בה קדושין, ועל זה נאמר אל תחלל את בתך להזנותה. והכל מן הטעם הנזכר, כי תבעל למי שהיא ערוה עליו, לא מטעם כתבה וקדושין, כדעת הרמב"ם זכרונו לברכה.

ועוד אמר הרמב"ן זכרונו לברכה (שם), כי בעל התרגום כשתרגם, לא תהא [אתתא מ] בנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא וגוי יחד בזה שלא נתערב עם העבדים, שהיא גם כן ביאה שאין קדושין תופסין בהן, ומפני כן נאמר בלשון הזה לא יהיה וגוי, שאלו אמר הכתוב לא יהיה בדך קדש וקדשה היו העבדים נכללין בכלל האסור, שגם הן חיבין במצות זולתי במקומות מועטים שפורט בהן ישראל בפרוש, כמו בגונב נפש שכתוב שם מאחיו מבני ישראל, וכמו כן בכאן שאמר מבנות ישראל, ומבני ישראל, מכלל שהאזהרה לישראל לבד, לא על העבדים. ובענין הלאו הזה דלא יהיה קדש כבר כתבתי המחלקת שיש לשני החכמים הנזכרים בו בסדר אחרי מות בלאו דמשכב זכור (מצוה רט) עין שם.

משרשי ענין הרחקת הזמה כתבתי מה שידעתי בו בסדר אחרי מות (מצוה קפח) ובסדר וישמע יתרו בלאו דלא תנאף (מצוה לה).

ודיני מצוה זו מבארין במסכת כתבות וקדושין [א"ה סימן ו].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ושכב עם הפנויה חיבים מלקות הוא והיא, ואפילו כשבא עליה אדם שיש לו בה קדושין, לדעת הרמב"ם זכרונו לברכה, ולדעת הרמב"ן זכרונו לברכה לא יתחייבו פנוי הבא על הפנויה אלא במי שהיא ערוה עליו עד שאין קדושין תופסין לו בה, כמו שבארנו. ובכלל הלאו גם כן בית דין שידעו שיש ביניהם אשה שהפקירה עצמה שיש להם לבער הרע מקרבם, ואין עליהם חיוב מלקות, לפי שהם אינן עושין מעשה, אבל ענשם גדול מאד, שכל קלקול הדור נתלה במי שבידו למחות ואינו מוחה.

תקעא. שלא להקריב אתנן זונה ומחיר כלב.

שנמנענו מהקריב אתנן זונה ומחיר כלב לגבי מזבח, ועל זה נאמר (דברים כג יט) לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יי אלהיך.

משרשי המצוה. לפי שהקרבן הוא בא לטהר מחשבת האדם ולהכשיר מעשהו בכח הפעלה ההיא, וכמו שכתבתי בסדר ויקחו לי תרומה במצוה צה, ובהיות קרבנו בא מאתנן זונה, שהיא עברה מטנפת, שמא יחשב בעת קרבנו באותו ענין רע, ויפגל מחשבתו באותה המחשבה הרעה והבזויה, וגם כן מחיר הכלב מטעם זה, כי הקרבן יביא האדם לכפרה על נפשו, וכענין שקרבנו נשחט ונתח לנתחיו ראוי לו לבעל הקרבן לחשב, שהיה ראוי לעשות לו כן בגופו על דבר חטאו, אם לא שחסד השם יתברך היה עליו לקח ממנו כפר קצת ממונו, ועם הפעלה הזאת ראוי לו שירכך לבבו ויתרכך נפשו על חטאיה, עד שתשוב ותנחם על מה שעשתה ותסכים לבל תוסיף לחטא עוד, וכמו שכתבתי במקומו בענין הקרבנות ובסדר הנזכר, והכלבים ידוע שהן עזי נפש, ושמה מתוך חשבו בהם ובטבען החזק תחזק נפשו ויקשה ערפו מהנחם על חטאיו כאשר ראוי לו. ואם אמנה, בני, שאלו דברי ילדות הן עמם תתעורר, וטעם זקנים תקח.

דיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (תמורה כט, א רמב"ם איסורי מזבח פ"ג ה"ח), שהאתנן הוא האומר לאשה הא לך דבר זה בשכרך, ואחד זונה גויה או שפחה או ישראלית שהיא ערוה עליו, או מחיבי לאוין אתננה אסור. וכן אתנן הזכור בכלל אתנן זונה הוא, אבל אתנן אשתו נדה אינו באסור אתנן. והפוסק (רמב"ם שם י"א) עם הזונה לתת לה טלה אחד, אם נתן לה אחר כך אפילו אלף טלאים כלן אסורין משום אתנן. ואין אסור (רמב"ם שם ה"י יד טו) משום אתנן ומחיר אלא גופן, לפיכך אין האסור חל אלא על דבר

הראוי לקרב על גבי המזבח, והנותן לה בהמת קדשים במתנה לא נאסרה, שכבר קדם וזכה בה הקדש. ואיזהו מחיר כלב? זה האומר הא לך טלה זה תחת כלב זה, ואפילו נתן לו כמה טלאים תחת כלב אחד כלן אסורין. ויתר פרטיה מבארין בפרק ששי ממסכת תמורה [הלכות איסורי מזבח פ"א].

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות בזמן הבית. והעובר על זה והקריב אתנן זונה או מחיר כלב עם היות הקרבן פסול חייב המקריב מלקות כדין מקריב בעל מום, כמו שבארנו בסדר אמר אל הכהנים. והרמב"ן זכרנו לברכה, יחשב אתנן זונה ומחיר כלב לשני לאוין במנינן במצות.

תקעב. שלא יתן הלוח רבית לישראל.

שנמנענו מלתת רבית לישראל (עי' ספחמ"צ להרמב"ם לאוין רלו), וכמו כן גם מלקחת אותו, ועל זה נאמר (דברים כג כ) לא תשיך לאחיר נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר וגו'. ובא הפרוש על זה, לא תשיך לא תנשך, כלומר לא תתן רבית, שהנותנו הוא הנשך, ובבאור אמרו בפרק איזהו נשך (בי"מ עה), הלוה עובר משום לא תשיך, ומשום ולפני עור לא תתן מכשל (ויקרא יט, יד). ואלו לא באה המניעה מפרשת על זה הייתי סבור שהמלוה הוא שאסור לקחתו, אבל הלוח אם רצה למחל ורוצה באונאתו שיהא מתר, כענין אונאה שהמאנה הוא עובר לא המתאנה.

משרשי אסור הרבית והרחקתו מבני ישראל כתבתי בו מה שידעתי בסדר משפטים (מצוה סח) ובסדר בהר סיני (מצוה שמג), קצת דיני הרבית כמנהגי וכל הצריך למצוה זו כמנהג הספר, וקחנו משם.

תקעג. להלוות לנכרי ברבית.

שנצטוינו לבקש רבית מן האמות כשנלוה להם ולא נלוה להם בלא רבית, ועל זה נאמר (דברים כג כא) לנכרי תשיך. וכמו כן מתר ללוות מהן ברבית ואמרו בספרי, לנכרי תשיך, מצות עשה, ולאחיד לא תשיך, לא תעשה.

משרשי המצוה. שאין ראוי לנו לגמל חסד זולתי אל העם יודעי האל ועובדים לפניו ובהמנע החסד משאר בני האדם ונעשה אותו לאלו נבחן

כי עקר האהבה והחמלה עליהם, מצד החזיקים בתורת אלקים יתברך, והנה עם הכונה הזאת יהיה לנו שכר במניעת החסד מהם, כמו בעשותנו אותו אל בני עמנו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ ע"א, א), שמצוה להקדים הלואת ישראל בחנם מהלואת הגוי ברבית. ומה שאמרו (שם ע"ב, א רמב"ם מלוה ולוה פ"ה ה"א), שהגוי שלוה מעות מישראל ברבית, אף על פי שנתגיר גובה ממנו כל מה שעלה מרבית עד שנתגיר, שלא יאמרו בשביל שלא יפרע הרבית נתגיר. וכענין שנצטוינו לבקש מהם רבית, כמו כן מתר לתת להם רבית, שלא אסר לנו הכתוב אלא רבית של ישראל, ידוע הדבר. ואמרו זכרונם לברכה (שם ע"א, ב רמב"ם שם ה"ד) שהגוי שלוה מעות מישראל ברבית ובקש לפרעם לו ומצאו ישראל אחר ואמר לו תנס לי, ואני אתן לך רבית מהם כדרך שאתה נותן לישראל הרי זה מתר. ואם העמידו אצל ישראל, אף על פי שנתן הגוי המעות בידו, הואיל ומדעת ישראל נתן הרי זה רבית קצוצה. ואמרו זכרונם לברכה (שם ע"ב, ב רמב"ם שם ה"ב) שאף על פי שהרבית שלהם מתר מן הדין אסור לישראל להלוות להם ברבית קצוצה אלא בכדי חייו כדי שלא יהא רגיל עמו תמיד וילמד ממעשיו, אבל אבק רבית מהם מתרת אפילו ביותר מכדי חייו, דמשום אבק רבית לא יהא רגיל עמו כל כך. ותלמיד חכם מתר להלוותו בכל מה שירצה, שאין חשש עליו שילמד ממעשיו, כי החכמה תעז לחכם ותשמרנו לעולם (קהלת ז' ט). ויתר פרטיה, מבארים בבבא מציעא פרק איזהו נשך [יד קנט וקס].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה והלוהו בלא רבית מתורת חסד לבד לא מתקוה אליו להרויח עמו מצד אחר או מפני דרכי שלום בטל עשה זה. והרמב"ן זכרונם לברכה (בהשגתו לשורש השישי ובסוף השגותיו לסהמ"צ), לא ימנה בחשבון המצות עשה זה, ואמר שהכתוב הזה לא בא אלא לתן עשה ולא תעשה במלוה לישראל ברבית, וזו היא כונת המדרש בספרי באמרו זו מצות עשה, וכן נראה כדבריו בגמרא בסוף פרק איזהו נשך, ועם כל זה דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל מחשבוננו, וגדול הוא מי ששגגותיו ספורות.

תקעז. שלא לאחר נדריו יותר משלשה רגלים.

שלא נאחר הנדרים והנדבות ושאר הקרבנות שהם חובה עלינו, ועל זה נאמר (דברים כג כב) כי תדר נדר ליי אלהיך לא תאחר לשלמו. ובאה הקבלה (ר"ה ד, ב), שאין עוברין על זה הלאו עד שיעברו שלשה רגלים אחר שנדר. כל ענין מצוה זו כתבתיו מבאר במצות עשה שלו (מצוה תקעה) שבסדר זה, וקחנו משם.

תקעה. לקים מוצא שפתיו כמו שנדר.

שנצטוינו לקים כל מה שנחייב עצמנו בדבור משבועה ונדריים וזולת זה, ועל כל זה נאמר (דברים כג כד) מוצא שפתיך תשמר וגו'.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בספהמ"צ עשה צד) וכבר הפרישו מלות זה הפסוק ושמו כל מלה ממנו לענין, ואולם המגיע מכל מה שזכרתי לך הוא, שמצות עשה הוא שיקים האדם כל מה שידבר בו מחייב עצמו בדבר מהדברים. וכבר נכפל הלשון בזאת המצוה, והוא אמרו (במדבר ל, ג) ככל הלוצא מפיו יעשה. עד כאן.

והרמב"ן זכרונו לברכה (בהשגותיו שם), תפס עליו ואמר, כי הוא כלל שתי מצות בכאן שהן חלוקות בדיניהן ועניניהן ועשאן אחת, כי הכתוב הזה של מוצא שפתיך וגו' נאמר בענין מה שאדם מחייב נפשו לשם יתברך, בין שיהיה דבר מקרבנות או מצדקות, והוא שנאמר כי דרש ידרשנו מעמד, כלומר שיבקש ממך הממון הנדר לו ויהיה לך באחורו חטא, וכן אמרו זכרונם לברכה (ר"ה ד, א) חיבי החרמים והערכים וההקדשות והחטאות והאשמות ועולות ושלמים, צדקות ומעשרות, בכור ומעשר ופסח, לקט שכחה ופאה כיון שעברו עליו שלשה רגלים עובר בבל תאחר. אבל בכל מה שיחייב האדם עצמו מדברי הרשות שקראו חכמים בטוי, והוא שנדר או נשבע אכל או לא אכל, אלך למקום פלוני או לא אלך, וכל כיוצא בזה, זה אינו נכנס בכלל מצות הכתוב הזה, וזהו שהצריך הכתוב להבטיח וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא, שאלו בנדרי בטוי ידבר באמת, לא היה צריך לומר שלא יהיה בנו חטא אם נחדל מנדרי בטוי, ואמנם בנדרי בטוי מצוה אחרת נתיחדה בו, והיא פרשת נדריים בסדר ראשי המטות, ששם כתוב (במדבר ל, ג) לאסר אסר על נפשו ככל היוצא מפיו יעשה, ופרשו זכרונם לברכה (ספרי שם) לאסר את המת.

וההפ"ש עוד שבין נדרי בטוי לנדרי גבוה, שבנדרי גבוה אין צריך להזכיר בו נדר, אלא שיאמר בהמה זו קרבן או כלי זה לבדק הבית או אתן מנה לבדק הבית או לעניים, ובזה בלבד הוא מחייב לקים דברי פיו בעשה ולא תעשה הנזכר בזה הכתוב, שאם עברו שלשה רגלים ולא קים נדריו עובר משום בל תאחר, אבל משום בל יחל דברו אינו עובר, עד שיעבר על הנדר בענין שאי אפשר לו לקימו עוד. אבל בדברי הרשות צריך להזכיר בהן נדר או דבר המורה עליו, כגון מה שיקראו ידות הנדריים או בטויים, אבל אמר בדבור בלבד אכל ככר זה או אלך למקום פלוני או אתן מנה לפלוני עשיר, איננו מתחייב בעשה כלל. אבל ראוי לכל מי שחננו האל

דעת לקיים כל דבריו, ונאמר [וכמו] כן בנדרי בטוי שאיננו עובר בבל תאחר, ואפילו לאחר כמה רגלים.

והיוצא מכל זה לדעתו של הרמב"ן זכרונו לברכה, שנמנה מצות עשה אחת לקיים האדם מוצא שפתיו בנדרי גבוה, ונמנה מצוה אחרת לקיים הנדרים והשבועות של בטוי.

משרשי המצוה. כתבתי בסדר ראה אנכי במצות חיוב הבאת הקרבנות ברגל ראשון (מצוה תלח).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק קמא דראש השנה ו', א), שהצדקה מחיב ה, אדם לעשותה מיד, ואמרו בטעם זה משום דהא קימי עניים, כלומר מכיון שבידו לקיים המצוה מיד חיוב העשה גם כן עליו מיד. ומכל מקום לענין לעבר עליו בבל תאחר אין עוברין עד שיעברו עליו שלשה רגלים, שדרך כלל תחייב התורה בכל נדרי שמים בבל תאחר אחר שלשה רגלים ולא קדם לכן, וכדברי הבריתא שכתבתי במצוה זו בסמוך, זהו דעת קצת המפרשים. אבל יש מהם שאמרו שאף בבל תאחר מחיבנו בצדקה בשאינו פורע אותה לאלתר. ואמרו שחלוק יש בין מה שאדם מחיב עצמו בו, כגון צדקה, למה שאין אדם מחיב עצמו, כלקט שכחה ופאה, דמה שחייב הוא עצמו בו ובידו לקיים דאית בה הני תרתי, כגון צדקה מחיב עליה בבל תאחר מיד, אבל בלקט שכחה ופאה לא חייב הוא עצמו בהן. וקרבנות שחייב הוא עצמו בהן אין בידו להקריבם מיד, ולפיכך אינו עובר עליהן עד אחר שלשה רגלים. תזכה בני ותבחן דבריהם. ויתר פרטי המצוה, כלומר באור הדקדוק, כלומר להזהיר האדם לעשות מה שחייב לעשותו, ואיך ינצל מזה כשיפל לו ספק במה שאמר הכל מבאר במקומות משבועות, ונדריים, וסוף מנחות, ובמסכת קנים כמו כן.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ולא קיים דברו בנדרי גבוה כגון קרבנות ונדרי בדק הבית בזמן הבית, תכף שאפשר לו לקיים, וכמו שכתבנו בסדר ראה אנכי (מצוה תלח) בטל עשה זה. וכשעברו עליו שלשה רגלים ולא קיים דברו עבר על לאו דלא תאחר, וכמו שנכתב בסדר זה בעזרת השם (מצוה תקעד). ובזמן הזה הנודר צדקה ולא פרעה ביום שנדרה לגבאים או לעניים אם ישנם שם בטל עשה זה, וגם עבר בבל תאחר מיד, כדעת קצת המפרשים, ואם אחר לעשות הדבר שלשה רגלים לדברי הכל עבר בכל תאחר.

ולענין חיוב נדרי בטוי כבר נתיחדה בהן מצוה שחייב לקימן בסדר ראשי המטות כמו שאמרנו, ואם אחר לקימן עד שבא עליהן בטול, שאין בידו עוד לקיים אותן, אז נאמר בהן שבטל עשה דכל היוצא מפיו יעשה והלאו דלא יחל דברו (מצוה תו) ולא קדם לכן, ואפילו עברו עליו כמה רגלים.

תקעו. מצוה להניח השכיר לאכל מהמחבר שעושה בו.

שנצטוינו להיות השכיר אוכל בשעת עבודה מהדבר אשר יעבד בו כשיהיה הדבר ההוא דבר שגדולו מן הארץ ולא נגמרה מלאכתו, ועל זה נאמר (דברים כג כה) כי תבוא בכרם רעך וגו', ובא עליו הפרוש (בי"מ פז ב), שבשכיר הכתוב מדבר, וכן תרגם אנקלוס ארי תתגר, וכן כתוב כמו כן כי תבוא בקמת רעך וגו', ופרשו זכרונם לברכה בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועל (פח, ב), שמשני אלה הכתובים למדנו, שהאדם אוכל במחבר בשעת גמר מלאכה, ובארו שם, שלא יספיק לנו ללמד מה שצריך מאחד מן הכתובים בלתי האחר.

משרשי המצוה. ללמד את בני ישראל להיות להם נפש יפה ורצון טוב, ומתוך כך תחול ברכת השם עליהם. ובאמת שהדקדוק עם הפועל שלא יאכל באשר הוא עמל בעודו הוא עמל בדבר, וכל שכן כשהן עושין בגדולי הקרקע, שהאדם שמח בו בברכת השם אשר נתן לו שיש הוראה בזה על הנבלה ועל המזג רע מאד, וכבר כתבתי כמה פעמים שהמארה והרעות, ידבקו ברעים, והטובות בטובים, מין במינו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם פז, א), מה בין העושה בתלוש לעושה במחבר? שהעושה בתלוש אוכל עד שלא יגמר עבודתו ומשיגמר עבודתו אסור לו לאכל, והעושה במחבר כגון קוצר ובוצר אינו אוכל אלא כשיגמר עבודתו, כגון קוצר ובוצר אחר שימלא הסל (עיי' רמב"ם שכירות פ"ג ב), זהו דין תורה, אבל חכמים אמרו, מפני השב אבדה לבעלים, כלומר שלא יתבטלו ממלאכה שיאכלו בהליכתן מאמן לאמן ובחזירתן. והמתבטל בשעת המלאכה ואוכל עובר בלאו, ועל זה נאמר וחרמש לא תניף וגו', כמו שנכתב בסדר זה בסמוך בלאוין שלו בעזרת השם (מצוה תקעז) וכן מה שאמרו בענין זה (שם פט א) שהחולב והמחבץ והמגבן וכל כיוצא בזה אינו אוכל, מפני שאינן גדולי קרקע, המנכש בבצלים ובשומים אף על פי שתולש קטנים מבין גדולים אינו אוכל, מפני שאין זה גמר מלאכה, ואין צריך לומר שומרי גנות ופרדסים וכל דבר המחבר לקרקע שאינן אוכלין כלל. ומה שאמרו (שם), שאין הפועל אוכל מדבר שנגמרה מלאכתו למעשר וכן לחלה. הקוצר (רמב"ם שם ה"ח יא) והדש והזורה והעורר והמוסק והבוצר והדורך וכל כיוצא במלאכות אלו הרי הן אוכלין מן התורה, ושומרי גרנות וערמות וכל דבר התלוש מן הקרקע שעדין לא נגמרה מלאכתן למעשר אוכלין מהלכות מדינה, אבל לא מן התורה, לפי

שאינן השומר עושה מעשה, ולא התרה האכילה אלא לפועל שעושה מעשה. ובעושה מעשה. אין חלוק כשעושה אותו בידיו או ברגליו או אפילו בכתפיו הכל אוכלין מן התורה. היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים, שנאמר בכרם רעד ואכלת ענבים. כלומר ולא דבר אחר, והעושה בגפן זו לא יאכל בענבים בגפן אחר, ואסור לפועל למץ בענבים, שנאמר ואכלת [ענבים] ולא מציצה. ולא יאכל אכילה גסה, שנאמר שבעך, אבל לא יותר. ויתר פרטי המצוה מבארין בפרק השוכר את הפועלים בבבא מציעא.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ולא הניח שכירו לאכל על הענין הנזכר, בטל עשה זה.

תקעז. שלא יקח הפועל בידו יותר על אכילתו.

שנמנע השכיר מלקחת ממה שיעבד בו, יותר על אכילתו (עיי' ספהמ"צ להרמב"ם לאוין רסח), ועל זה נאמר (דברים כג כה) ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן. כל ענין מצוה זו מבאר גם כן במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תקעז). והעובר על זה, בין איש או אשה בכל מקום ובכל זמן ולקח ממה שהוא עובד בו יותר על אכילתו עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו, לפי שהוא דבר שבממון שנתן לתשלומין, וכבר קדם לנו הכלל שאמרו זכרונם לברכה (מכות טז א), שכל לאו שנתן לתשלומין אין לוקין עליו.

ואם תשאל ולמה היה צריך לאו על זה? והלא בכלל גזל הוא. התשובה, לפי שידמה הפועל שלא יהיה לו חטא בלקחו מגדולי הקרקע בעת הקציר או הבציר, שדרך בני אדם שלא להקפיד בדבר כל כך, כמו שהם מקפידים במה שיש להם תוך הבית, על כן היה מחסדיו ברוך הוא, להרבות עליו האזהרות במה שהכשולן מצוי, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (שם כג ב), רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות.

תקעת. שלא יאכל הפועל בשעת מלאכה.

שלא יאכל השכיר בשעת עבודתו מהדבד אשר יעבד בו, אף על פי שהוא מתר לאכל ממנו שלא בשעת עבודה והוא בהליכתו מאמן לאמן, כשהוא

עובד במחבר לקרקע לא התר לאכל בשעת עבודה (עי, ספהמ"צ להרמב"ם לאוין רסז), ועל זה נאמר (דברים כג כז) וחרמש לא תניף על קמת

רעך. שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ פז, ב) חרמש, לרבות כל בעלי חרמש, ובשעת חרמש, כלומר עת הקציר לא תקצר לעצמך. וכבר נודע שזה הכתוב בא בשכיר, ופרוש כי תבוא, כלומר, כי תבוא בשכרך לעשות עם בעל השדה, כדמתרגם אנקלוס ארי תתגר.

ענין מצוה זו מתבאר גם כן במצות עשה שלו שבסדר, זה (מצוה תקעו). והעובר על זה בין איש בין אשה, בכל מקום ובכל זמן, והניף חרמש על קמת רעהו כענין שפרשנו עבר על לאו זה. ואין לוקין עליו מן הטעם הנזכר במצוה הקודמת.

תקעט. הרוצה לגרש את אשתו שיגרשנה בגט.

שנצטוינו כשנרצה לגרש נשותינו, לגרש אותן בכתב, ועל זה הכתב יאמר הכתוב ספר כריתות, והוא שיקראו אותו רבותינו זכרונם לברכה גט, וכמו כן המתרגם תרגם ספר גט, ועל זה נאמר (דברים כד א) וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו.

משרשי המצוה. לפי שהאשה נבראת לעזר לאדם, והיא לו כאחד מכלי חמדתו, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כב, ב) אין האשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, ואחר שכן, היה מרצונו ברוך הוא שכל זמן שיקוץ נפשו בכלי הזה שיוציאנו מביתו. ומן הטעם הזה, יש מרבותינו שיאמרו בגמרא גטין (ז, א), שאפילו הקדיחה תבשילו יכל לגרשה, כלומר מפני דבר קטן, אחר שאינה לו אלא ככלי יקר שבבית. ומהם שיאמרו כי מהיות הכלי הזה בצלמו בדמותו וחננה האל לצרכו ולכבודו, עינים לראות ואזנים לשמע ונפש שכלית, אין דאוי להוציאה ולשלחה מעליו, כי אם בטענה גדולה, וכענין שאמר הכתוב כי מצא בה ערות דבר. אבל מכל מקום דברי הכל שכשמצא בה דבר גדול, שראוי לגרשה מן הטעם שזכרתי, שהיא לא נבראת אלא בשבילו, ואחר שהיא לו מורת רוח ונפשו קצה בה, אין הכרח עליו להיות אתה על כל פנים, [כאשר יעשו קצת מן האמות, שיכרתו ברית עם האשה ברית חזקה עד שאול תחתית, ולא תירא על הפירוד ואם תעשה לעיניו הזמה ותחריב כל אשר בבית ותבעיר באש כל אשר לו, מגדיש ועד קמה ועד כרם זית]. ואמנם צותנו התורה בשלחנו אותה לבלתי שלחה בדבור לבד, פן יהיה זה לנו לאבן נגף ולצור מכשול להיות זמה בתוך עמנו, שתטען המזנה על בעלה כי הוא גרשה ממנו, גם יהיה מעשה הגרושין מצוי הרבה. אכן עתה שנתחיבנו לכתב הדברים בספר

והעד עדים צריכה להראות שטר כל הטוענת גרושין. ועוד תועלת בדבר, כי בתוך כך תנוח חמת האיש לפעמים וינחם מלגרש אותה וגדול השלום.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (קדושין מא, א) שהגט הזה שזכרנו צריך האיש לתנו ביד האשה או ביד שלוחה, ששלוחו של אדם כמותו. וכן יכל לתנו לתוך חצרה ומתגרשת בכך, והוא שתהא עומדת שם בתוך רשותה, לפי שהגט חוב הוא לה, ואין חבין לאדם אלא בפניו. ומה שאמרו (רמב"ם גירושין פ"ב הל' א ב) גם כן שזה שנאמר בתורה וכתב לה ספר כריתות אין כונת הכתוב שיכתב הוא בידו, אלא אחד הכותב בידו או שאמר לאחר לכתב ולתן לה, ואחד הנותן בידה או שאמר לאחר לתן לה, לא נאמר וכתב אלא להודיע שאין מתגרשת אלא בכתב, ולא נאמר ונתן אלא לומר שלא תקח מעצמה. והאומר לשנים כתבו גט וחתמו ותנו לאשתי הרי אלו כותבין וחותמין ונותנין לה, והרי אלו שלוחיו והן הן עדיו. ואי אפשר לנתינת גט בלא עדים, שנאמר על פי שנים עדים יקום דבר. ואי אפשר שתהיה זו ערוה היום והבא עליה במיתת בית דין, ולמחר תהי מתרת בלא עדים, ולפיכך אמרו זכרונם לברכה, שאם נתן לה גט בינו לבינה ואפילו בעד אחד שאינו גט כלל. ובמה דברים אמורים? בכתב ידי סופר, אבל אם כתב הבעל הגט בכתב ידו וחתם עליו עד אחד הרי זה גט פסול. ולפנינו נבאר בעזרת השם מה בין גט פסול לשאינו גט כלל.

ועשרה (רמב"ם שם א א) דברים הם הנקראין עקרי גרושין מן התורה, ואלו הן, א) שלא יגרש האיש אלא ברצונו, ומהן שכופין אותו על ידי ישראל עד שיאמר רוצה אני. ב) ושיגרש בכתב ולא בדבר אחר. ג) ושיהיה ענין הכתב, שגרשה והסירה מקנינו. ד) ושיהיה ענינו דבר הכורת בינו לבינה, ה) ושיהא נכתב לשמה. ו) שלא יהיה הגט מחסר מעשה אחר כתיבתו אלא נתינתו. ז) ושיתננו לה. ח) ושיתננו לה בפני עדים. ט) ושיתננו לה בתורת גרושין. י) ושיהיה הבעל או שלוחו הוא שיתננו לה. וכל אלו מבארין במשמעות הכתוב. ושאר הדברים שבגט, כגון הזמן וחתומת העדים וכיוצא בהן הכל מדברי סופרים. ועקרו של גט הוא (גיטין פה, א) שיאמר האיש לאשה אני פלוני מגרש אותך פלונית שהיית אשתי קדם מעשה גט זה, והרי את מתרת לכל אדם. ומכל מקום נהגו כל ישראל לכתב הגט בלשון ארמי, אף על פי שמתר לכתבו בכל לשון לכתחלה. וזהו נוסח הגט שנהגו בו הכל בארצנו.

ביום פלוני בשבת, כך וכך ימים לירח פלוני (ואם ראש חודש שני ימים, אומרים בכך וכך ליום החדש הראשון או לשני, מפני שגט מאחר פסול, מה שאין כן בשאר שטרות), בשנת כך וכך ליצירה למנינא דרגילנא לממני בה במקום פלוני, איך אנא פלוני בן פלוני דממקום פלוני וכל שום אחרן וחניכא דאית לי ולאבהתי ולארתרי ולארתריהון דאבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ופטריית ושבקית ותריכית יתיכי ליכי אנת פלונית בת פלוני דממקום פלוני, וכל שום אחרן וחניכא דאית ליכי ולאבהתיכי ולארתריכי ולארתריהון דאבהתיכי, די הוית אנתתי מן קדמת דנא, וכדו פטריית ושבקית ותריכית יתיכי ליכי

דיתהוויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך לאתנסבא לכל גבר דיתיציבין, ואנש לא ימחה בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעלם, והרי את מתרת לכל אדם, ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין וגט פטורין ואגרת שבוקין, כדת משה וישראל:

והעדים חותמין מלמטה. ונהגו העם לכתבו בשתיים עשרה שטין כמנין גט (גיטין ב, א תוס' ד"ה המביא), ובשטה האחרונה כותבין כדת משה וישראל לבד.

וכמו כן גט שחרור גם כן כותבין בשתיים עשרה שטין. ונוסח גט שחרור כנוסח הנזכר, לבד לשון השחרור שמשנין בו, וזהו.

בכך בשבת, בכך וכך ימים לירח פלוני, שנת פלונית לבריאת עולם, למנין שאנו מונין כאן במקום פלוני דיתיב על נהר פלוני, או על כף ימא איך אנא פלוני בן פלוני וכל שום אחרן וחניכא דאית לי ולאבהתי ולארתרי ולארתריהון דאבהתי, צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא, ופטריית ושחררית ושבקית יתך לך, אנת פלוני הדר עכשו במקום פלוני, וכל שום וחניכא דאית ליך ולארתריך דהוית עבדי מן קדמת דנא, וכדו פטריית ושבקית ושחררית יתך ליך, דיתהוין רשאה ושלטאה בנפשיך, ואנש לא ימחה בידיך מן שמי מן יומא דנן ולעלם, והרי אנת לעצמך, והרי את בן חורין ותשתרי את וזרעיך למעל בקהלא דישראל, ורשו דאנש לית עליך ועל זרעיך. ודן די יהוי לך מנאי ספר שחרורין ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל.

וכותבין כדת משה וישראל. בשטה אחרונה, וחותמין העדים.

ומנהג העולם להזהיר המגרש (רמב"ם שם פ"ו ה"כ), שיבטל כל מודעא ומודעא דמודעא, ואומרים לו, שיאמר כתבו גט זה לשם אשתי פלונית, ומעמידין אותו שם על הסופר, ומכל מקום אם הלך לו אחר שצוה לכתב הגט ולחתם ולתת נותנין אותו ואין חוששין למיתה כי נעמיד אותו בחזקת חי. והזהירונו זכרונם לברכה (רמב"ם שם פ"ד ה"ג), שלא יכתב בגט ודן ביו"ד, שמא יקרא הקורא ודין, ויהיה המשמע, כלומר משפט יהיה ביני ובינך והגט צריך לשון ברור מבלי ספק. וכמו כן אמרו, שלא יכתב אגרת ביו"ד, שמא יקרא הקורא אי גרת, כלומר אם זנית. ולא יכתב למהך ביו"ד, שמא יקרא הקורא לי מהך, כלומר, לי שחוק, ולא יכתב תהוין ותצביין בשתי יודין, שמא יקרא הקורא תהוין תצביין, כלומר, שהוא מדבר עם שתי נשים, ונמצא שאינו מגרש לזו אלא לשתיים אחרות. וכן יאריך בויו דתרוכין ושבוקין שמא תדמה ליו"ד, ויהיה משמעו תריכין ושביקין כלומר שהיא שבקה אותו. ועל דרך זו צריכין להזהר בכל לשון ובכל כתב שיכתב הגט, שלא יהיה בו משמע שני ענינים. וכמו כן (רמב"ם שם פ"ד ה"י) צריך הכותב להזהר בכתיבה, שתהיה כתב מבאר, עד שידעו

לקרותו הקטנים שאינם לא סכלים ולא נבונים, ויכול לכתבו בכל לשון ובכל כתב, ובלבד שיהיה הלשון והכתב ברור על הענין שזכרנו, וכבר נהגו ישראל לכתבו בלשון ארמי ובכתב אשורי (שו"ע אבה"ע סי' קכו סעיף ב).

והנה אכתב לר בני, מעט בכאן בנוסח שטרות דעלמא, ואף על פי שאין זה מכלל המצוה ומעניני שם גט שדברנו עליו שם כולל הוא לכל שטר ומן השם הוא זה. תחלת כל דבר אמר, שראוי לכל עדים כשרים, לחקר ולהבין עקרי הדברים שיעידו עליהם מאי זה ענין שיהיה, ושיוודיעו לבעלי הדבר, שיעידו להן בלשון ברור כל התנאים שביניהם, ויחזרו לפניהם כל הדברים עד שישכילו אותם יפה, ולא כאשר יעשו העדים הסכלים, המפשיטים גלימות בני אדם ונכסיהם וקנינם בזנב גלימתם, שלוחשים מעט באזני ההמון הטפשים, וטרם יודיעום ויבינו עקרי התנאים, הולכין וכותבין וחותמין כטוב בעיניהם עליהם, עד שיוציאו אותם נקיים מנכסיהם. ואנחנו עם הקדש, לא כן נתן לנו השם אלקינו, לעשות שום דבר כי אם בדרך אמת, ועל כן נכפלה האזהרה על האונאות בתורה שלש פעמים, כדכתיב ולא תונו איש את עמיתו בשלשה מקומות (ויקרא יט, לג, כה יד יז).

ורבותינו זכרונם לברכה גם כן הודיעונו בכמה מקומות בגמרא, לקיים כל דבר אחר אמתת הענינים וכדעת המוכרים והלוקחים, ולא נטה הדין כלו אחר הדבורים, כי אם אחר כונת האנשים, בהיות לנו כונתם ברורה, וכענין שאמרו זכרונם לברכה בכתבות (צ"ז, א) בפרק אלמנה נזונה, זבין ולא אצטריכו לה זוזי דהדרי זביני, והוא דגלי אדעתה דמשום דצריך להו לזוזי למעבד בהו כך וכך הוא דמזבן. ואמרינן נמי בקדושין (נ, א) בפרק האיש מקדש בו ובשלוחו ההוא גברא דזבנינהו לנכסיה אדעתא למסק לארץ ישראל, סליק ולא אתדר לה, אמר רבא כל דסליק אדעתא למתדר הוא ולא אתדר לה, כלומר והדרי זביני הנה שדעתם לומר שיגמרו המעשים כלן אחר האמת וכונת העושים, והוא דרך ישרה שיבר לו האדם ובה יצליח בכל מעשיו.

הנוסח הנהוג בכל שטרי מכירות ומתנות זכיות ומחילות בינינו כן הוא: יודעים אנו עדים חתומי מטה עדות ברורה שאמר לנו פלוני בן פלוני היו עלי עדים וקנו ממני ותנו לו לרבי פלוני בן פלוני, להיות לו לראיה ולזכות, מחמת שנטלתי וקבלתי מידו כך וכך מעות, ומכרתי לו בהם כרם (או שדה או בית פלוני), כמו שמסמן וממצר בסימניו ובמצריו, ואלו הן מצרי אותו מקום, מצר פלוני כן ומצר פלוני וכו', עד שממצר אותו מארבע רוחותיו, כל מה שיש תוך מצרים אלו מכרתי אני פלוני מכירה גמורה בקנין גמור מעכשו בממון הנזכר וכו'. ואחר כך מזכיר בפרט עניני אותו המקום, כגון עצים ואבנים קורות, וקירות ותקראות, וכל זה לשפרא דשטרא. וצריך להזכיר (ב"ב סג ב) עמקא ורומא. וכמו כן נהגו עכשו לכתב בשטרי חוב על מנת שלא תשמיטנו בשביעית, דאי לאו שביעית

תהיה משמטת, דקימא לן שמטת כספים נוהגת בחוצה, לארץ מדרבנן, כמו שכתבתי למעלה (מצוה תעז).

ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם קסז, א) בענין זה של שטרות, דלא לכתב אניש מחשבון שלשה עד עשרה בסוף שטה, דלמא מזיף ויכתב משלשה שלשים, ומארבעה ארבעים, ומחמשה חמשים, וכו', ואי אתרמי לה בסוף שטה נהדרה תרי תלתא זמני ואפשר דמתרמי לה באמצע שטה. וכן אמרו בענין זה (שם קסה ב) שאם כתוב בשטר מלמעלה מנה ומלמטה מאתים או בהפך שהכל הולך אחר התחתון. וכן אמרו (שם קסז, ב) שכותבין שטר למוכר או ללוה אף על פי שאין הלוקח או המלוה עמו, אבל אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות ושטרי ברורין וכל מעשה בית דין, אלא מדעת שניהם. ואמר רב יצחק בר יוסף בפדק גט פשוט (שם קסא, ב) שכל המחקיין כלן צריך אניש למכתב קיומיהו. וצריך גם כן לחזר מענינו של שטר בשטה אחרונה, לפי שאין למדין משטה אחרונה, ומפני כן אם הרחיקו העדים מן הכתב שטה אחת כשר, וזה שנהגו (תוס' שם קסב א ד"ה לפי) לכתב הכל שריר וקים בשטה אחרונה, מפני שהלשון אינו מעכב בשטר, ואפילו אם נלמד ממנו, אין בכך כלום. ואמר רבא שם (קסג א) ששטר הבא הוא ועדיו על המחק שכשר, ואם תאמר מוחק וחוזר ומוחק, אינו דומה וכו'. אמר רב שישא ברה דרב אידי בפרק הזהב (ב"מ מז, א) דכתבין בשטרות וקנינא מנה במנא דכשר למקניא בה, במנא לאפוקי מדרב ששת דאמר קונין בפרות, דכשר לאפוקי מדשמואל דאמר קונין במוריקה, למקניא לאפוקי מדלוי דאמר בכליו של מקנה, ורב ואיתימא רב אשי דאמר דכשר למעוטי אסורי הנאה.

ונוסח שטר חזקה כך הוא: בפנינו אנו עדים חתומי מטה וכו', נתן פלוני לפלוני מפתחות מקום פלוני שמכר לו כמו שכתוב וחתום בשטר המכירה שעשה לו שעדיו פלוני ופלוני, ובפנינו אנו עדים אמר לו פלוני לפלוני לך חזק וקני, ורבי פלוני הנזכר פתח ונעל בפנינו והחזיק בו חזקה גמורה, ומה שהיה בזמן פלוני.

נוסח שטר מכירת חוב: אני פלוני מוכר לך פלוני שטר חוב פלוני שחייב לי פלוני שהוא מחזיק כן וכן, ותזכה בו ובכל שעבודו בכח שטר זה ובמסירת השטר, ואם אין השטר בידם מזכה אותו בה אגב ארבע אמות קרקע, וכל מלוה על פה אמרו זכרונם לברכה (קדושין מח, א וע"י ב"ב עז ב תוד"ה רב פפא) שאינה נקנית כי אם במעמד שלשתן, וזה מתלת מלי שאמרו זכרונם לברכה (גיטין יד, א) שהן הלכתא בלא טעמא.

נוסח שטר צואה: אנו עדים חתומי מטה נכנסנו אצל רבי פלוני לבקרו ומצאנוהו חולה ומוטל במטה, ודבריו מכוונים בפיו, ודעתו מישבת עליו להשיב על הן הן ועל לאו לאו, ואמר לנו, הריני חולה ומתירא שמא אמות מחלי זה, בבקשה מכם היו עדי צואתי, והריני מצוה בפניכם

מחמת מיתה ונותן אני לבני פלוני כן וכן, ולבני האחר כן וכן, ולפלוני כן וכן. ואחר כל דבריו כותבין, כל זה צוה בפנינו רבי פלוני הנזכר מחמת מיתה, וידענו בברור שמתוך אותו חלי נפטר לבית עולמו, וחיים לנו ולכל ישראל הניח.

נוסח שטר קיום בית דין: במותב תלתא כחדא הוינא כד הנפק שטרא דנא קדמנא אנחנא בי דינא דחתימין לתתא, ואתברר לנא חתימות ידא דסהדיא אלן דחתימין לעיל בשטרא דנא דהיא היא חתימות ידיהון, ואשרנוהו וקימנוהו כדחזי והרי הוא מאשר ומקים. וחותמין שמותיהם.

ויתר רבי הפרטים היוצאים בענייני הגט ובשאר שטרות, מבארים במסכתא הבנויה על זה, והיא מסכת גטין ובבבא בתרא בפרק גט פשוט ובקצת מקומות בתלמוד בפזור.

ונוהגת מצות גטין בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה וגרש את אשתו ולא כתב לה הגט כמצות התורה וכענין שפרשו חכמינו זכרונם לברכה בטל עשה זה וענשו גדול מאד, לפי שדינה כאשת איש, והוא מחזיק אותה כמגרשת, וענש אשת איש ידוע, כי הוא מן העברות היותר החמורות בתודה.

תקפ. שלא יחזיר גרושתו משנשאת.

שנמנענו מלהחזיר האשה אחר שגרשנוה ונשאת לאחר, ודוקא נשאת או נתארסה, אבל זנתה אחר שגרשה מתר להחזירה, ועל זה נאמר (דברים כד ד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה, וזה ידבר אחר שנשאת לאחר, כמו שאמר תחלה והלכה והיתה לאיש אחר, דאלו קדם שתנשא מתר להחזירה, וגם ראוי לעשות כן אם אינה רשעה.

משרשי המצוה. כדי להרחיק כל ענין הזמה וכל הדומה לו, וכבר כתבתי בסדר אחרי מות (מצוה קפח) ובלאו דלא תנאף בסדר וישמע יתרו (מצוה לה), רבוי הנזקים שהן בזמה, וידוע הדבר, וכעין זמה היא להיות אשה יוצאת מן האחד ומשמשת לאחרים ואחר כך לשוב אל הראשון.

דיני המצוה. במקומות מיבמות [א"ה סי"י].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שעליהן באה האזהרה שלא להחזיר, ומכל מקום גם הנשים בכלל האסור, אף על פי שעקר הלאו לאנשים. והרמבן זכרוננו לברכה (בספיהמ"צ לאוין שי"א) ימנה בזה הכתוב שני לאוין, האחד שלא להחזיר הגרושה אחר שנשאת, והאחד שלא יבוא הבעל על אשתו אחר שזנתה בעודה תחתיו.

תקפא. שלא יצא החתן מביתו כל השנה אפילו לצרכי צבור.

שנמנע החתן מלצאת מביתו כל השנה, כלומר ללכת במסעות רחוקים. ונמנע גם כן שר הצבא מלהוציאו בעל כרחו, כלומר להוציאו ללכת למלחמה, או לעשות מהמלאכות הצריכות בשביל המלחמה, כגון לספק מים ומזון לאחיו, או לתקן עניני העיר לשמרה מהאויב, ועל זה נאמר (דברים כד ה) ולא יעבר עליו לכל דבר. ואמרו במסכת סוטה (מד, א) לא יצא בצבא יכל בצבא הוא דלא יצא, אבל יתקן כלי זין ויספק מים ומזון? תלמוד לומר ולא יעבר עליו לכל דבר. ודקדקו עוד, עליו הוא דאין אתה מעביר, אבל אתה מעביר על אחרים, כלומר לשבים מהמלחמה בשביל רכות הלב, או בשביל חנוך בית וכרם. ועוד אמרו שם, וכי מאחר דנפקא ליה מלא יעבר עליו, לא יצא בצבא למה לי? לעבר עליו בשני לאוין.

וכבר כתבתי הצריך במצוה זו, לפי ענין הספר במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תקפב), קחנו משם.

תקפב. מצוה שישמח החתן עם אשתו שנה אחת.

שנצטוינו שישמח החתן עם אשתו שנה אחת, כלומר שלא יסע חוץ לעיר לצאת למלחמה ולא לענינים אחרים לשבת זולתה ימים רבים, אלא ישב עמה שנה שלמה מיום הנשואין, ועל זה נאמר (דברים כד ה) נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח.

משרשי המצוה. כי האל ברוך הוא עלה במחשבה לפניו לבראת העולם, וחפצו שיתישב בבריות טובות הנולדות מזכר ונקבה, שיזדווגו

בהכשר, כי הזנות תועבה היא לפניו, על כן גזר עלינו העם אשר בחר להיות נקרא על שמו, שנשב עם האשה המיוחדת לנו להקים זרע שנה שלמה, מעת שנשא אותה, כדי להרגיל הטבע עמה ולהדביק הרצון אצלה ולהכניס ציורה וכל פעלה בלב, עד שיבוא אצל הטבע כל מעשה אשה אחרת וכל עניניה דרך זרות, כי כל טבע ברב יבקש ויאהב מה שרגיל בו, ומתוך כך ירחיק האדם דרכו מאשה זרה, ויפנה אל האשה הראויה לו מחשבתו, ויכשרו הולדים שתלד לו, ויהיה העולם מעלה חן לפני בוראו, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מד, א), שאחד הנושא את הבתולה, או את האלמנה, או את היבמה חייב בזה, שכלן ראויין לכך לפי הטעם הנזכר, אבל לא המחזיר גרושתו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה שם רמב"ם מלכים פ"ז הי"א), שכל השנה כלה אינו יוצא למלחמה ואף לא מספק מים ומזון לאחיו שהם במלחמה, ולא נותן לפסי העיר, ולא יעבר עליו שום דבר, שנאמר לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר, כלומר לא לצרכי המלחמה, ולא לצרכי העיר. ויתר פרטיה, מבארים בפרק שמיני מסוטה.

ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, לענין שאין בני העיר מכריחין אותו למלחמה, כי אז היינו נלחמים לפעמים. ולענין שראוי לכל אדם לשמחה ולישב עמה שנה אחת, נוהגת בכל מקום ובכל זמן. והעובר על זה ופרש ממנה תוך שנה לעמד זולתה ימים רבים ואפילו במחילתה בטל עשה זה, ומכל מקום הרוצה לצאת לדבר מצוה או לשמח עם רעיו על דעת שישוב לימים מועטים בשמחה, מן הדומה שאין בזה בטול המצוה, ויש אומרים שבמחילתה מתר (עי, שו"ע אבה"ע"ז סי' סד ס"א ובבית שמואל וחלקת מחוקק שם).

תקפג. שלא ימשכן בחובו כלים שעושים בהם אכל נפש.

שנמנענו מלמשכן הכלים שהן סבת הכנת מזון לבני אדם בהן, כגון (עי' רמב"ם בשהמ"צ לאוין רמב) כלי הטחינה וכלי הלישה וכלי הבשול וכלי שחיטת בעלי חיים וזולתם, ממה שיכללהו דבר שעושין בו אכל נפש, ועל זה נאמר (דברים כד ו) לא יחבל רחים ורכב כי נפש הוא חובל. ולשון המשנה (בי"מ קטו, א) לא רחים ורכב בלבד אמרו, אלא כל דבר שעושין בו אכל נפש, שנאמר כי נפש הוא חובל.

וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה (שם) ונשאר שנבאר לך הנה אמרם זכרונם לברכה (שם) וחיב משום שני כלים, שנאמר לא יחבל רחים ורכב, שזה יביא

לחשב שהן שתי מצות, וכל שכן באמרם וחיבין על הרחים בפני עצמו, ועל הרכב בפני עצמו, וענין זה שכל מי שימשכן כלי שעושין בו אכל נפש עובר בלא תעשה כמו שנתבאר. ומי שמשכן כלים רבים, כל אחד מהן עושין בו אכל נפש חייב על כל כלי וכלי, כגון שימשכן כלי הטחנה וכלי הלחם וכלי הלישה, וזה מה שאין צריך בו לדבר, שהוא כמו מי שחבל בגד אלמנת ראובן ובגד אלמנת שמעון ובגד אלמנת לוי, שהוא עובר על כל בגד ובגד. ואמנם דין השאלה במי שחבל שני כלים ובכלן יעשה אכל נפש, ולא יספיק האחד מבלתי האחר בעשית אכל נפש, נאמר אחר שהאכל אמנם ישלם בכלן הם ככלי אחד, ויהיה חייב משום כלי אחד, או נאמר, אחר שהוא שני כלים חייב על כל אחד ואחד לבדו, ובארו לנו, שהוא חייב עליהם משום שני כלים, ואף על פי שבקבוץ שניהם נעשית המלאכה, כגון רחים ורכב, שלא יטחן אחד מהן בלתי האחר, שהוא אם חבל רחים ורכב יהיה כמי שחבל משארת של עסה וסכין שחיטה, והן שני כלים, כל אחד עומד למלאכתו, וזהו ענין אמרו וחיב משום שני כלים לא שהן שתי מצות. וזה לשון ספרי, בזה הענין שבארתי לך, אמרו מה רחים ורכב מיחדים שני כלים ומשמשין מלאכה אחת וחיבים על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, כך כל שני כלים שמשמשין מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו באור הדבר וענינו אף על פי שמשמשין מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו וכשעבר ומשכן ילקח ממנו ויושב לאמן.

שרש מצוה זו ידוע, שהוא לתקון העולם וצרך ישובו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מלוב פ"ג ה"ב) שבענין אסור זה אין חלוק, בין שמשכנו בידו, או על פי בית דין בכל צד חייב עליהן, ואם חבל מחזירין אותו בית דין בעל כרחו. ופרשו מורינו ישמרם אל, שאסור זה אינו אלא כשמשכן הכלים הנזכרים, שלא בשעת הלואה, אבל בשעת הלואה, ודאי מתר למשכן כל כלים שבעולם, דלא גרע ממכר, שאין מונעין לו לאדם מלמכר כל כליו או למשכנן, ומפני שטעו בזה מגדולי גאוני עולם הארכתי בו. והחובל (רמב"ם שם ה"ג) כלים הרבה שעושין בהן אכל נפש ולא החזירן עד שנשרפו או אבדו חייב מלקות על כל אחת מהן, ואפילו בשני כלים שעושין מלאכה אחת כרחים ורכב וכיוצא בו חייב שתי מלקיות, והוא שנשרפו עד שלא החזירן. ויתר פרטי המצוה מבארין בפרק תשיעי ממציעא.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן.

תקפד. שלא לתלוש סימני צרעת.

שנמנענו מלקץ סימני צרעת או לכוותה עד שישתנה מראה, ועל זה נאמר (דברים כד ח) השמר בנגע הצרעת וגו'. ולשון ספרי, השמר בנגע הצרעת בלא תעשה, ולשון משנה (נגעים פ"ז, מ"ד) התולש סימני הטמאה והכווה את המחיה עובר בלא תעשה.

משרשי מצוה זו. כתבתי בסדר אשה כי תזריע באזהרת ואת הנתק לא יגלח (מצוה קע), וקחנו משם.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם טומאת צרעת פ"י ה"א), שהתולש סימני טמאה בין כלן, או אפילו מקצתן, או אפילו שהכוה את המחיה כלה, או אפילו מקצתה, בין מן הבשר או מן הבגד או מן הבית, בין קדם שיראה הכהן הנגע, בין תוך ימי הסגר, בין תוך ימי החלט, או אפילו אחר הפטור בכל זה עובר בלא תעשה וחייב מלקות, ועל זה נאמר השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים כאשר צויתים תשמרו לעשות, כלומר כאשר צויתים תשמרו לעשות ולא שיתלש או יקץ הנגע, וכבר קדם לנו הכלל הידוע (מכות יג ב), שכל מקום שנאמר השמר, פן, ואל, אינו אלא לא תעשה. ואמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם), שאין אדם לוקה על זה עד שיועילו לו מעשיו, כלומר שבהסתלק מה שסלק מן הנגע ישאר פחות מכשעור במותר, אבל אם נשאר כשעור טמאה במותר, כגון שהיתה בה בהרת ובה שלש שערות לבנות ותלש אחת או כוה מקצת המחיה ונשאר ממנה כעדשה אינו לוקה, שהרי הוא טמא כמו שהיה בתחלה, וכן כל כיוצא בזה, אבל מכין אותו מכת מרדות. ואין הענין כן בנתק, שאין לוקה בנתק בגלחו מקצת הנתק, עד שיגלח כלו כמו שכתבתי במקומו בסדר אשה כי תזריע (מצוה קע).

ואמרו זכרונם לברכה (שבת קלב ב) בענין אסור זה, שמי שיש לו צרעת בערלתו אינו חושש לה מלמול, שמצות עשה של מילה דוחה לאו זה, כדקימא לן בכל מקום, דאתי עשה ודחי לא תעשה, והוא דאי אפשר לקיים עשה אלא בבטול הלאו, כגון זה דמילה בצרעת, וגמרו חכמים זכרונם לברכה (יבמות ג, ב) דלא אתמר כללין דין זה בכל הלאוין, אלא דוקא בלא תעשה קל, כלומר שאין בו כרת, כמו לא תעשה דלא תלבש שעטנז (דברים כב יא) דדחינן לה משום עשה דגדילים תעשה לך, וכמו כן זה הלאו דלא יקץ בהרתו, שאין בו כרת גם כן, ובאלו וכיוצא בהן הרי הדבר כאלו נאמר בתורה בפרוש, לא מנעתיד מהם במקום עשה זה, אבל כל לאו שיש בו כרת לא דחינן משום עשה, הואיל והחמיר הכתוב בו כל כך שחייב עליו כרת הרי הוא כאלו אמר בפרוש, עשה דבר פלוני, כל זמן שלא תצטרך לעבר בעשיתו בלאו פלוני. ויתר פרטי מצוה זו, מבארים במסכת נגעים (פרק שביעי).

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, שמי שנצטרע ומכיר עסימני צרעתו שאינו רשאי לקץ אותו. והעובר על זה ותלש אותו

תקפה. שלא למשכן בעל חוב בזרוע.

שנמנענו מלמשכן בידינו בעל חוב כלומר הלוה אלא במצות השופט ועל ידי שלוחו, לא שנקפץ אנחנו ונבוא בבית בעל החוב ונמשכנהו או שנמצאהו בשוק ונחטף המשכון מידו, ועל זה נאמר (דברים כד י) לא תבא אל ביתו לעבט עבטו, ולא דוקא בית, אלא הוא הדין החוטף מידו בשוק. ולשון המשנה (ב"מ קיג א) המלוה את חברו לא ימשכנו אלא בבית דין, ולא יכנס בביתו לטל משכונו, שנאמר (שם יא) בחוץ תעמד.

משרשי המצוה. כדי שלא יהו בני אדם כהפקר וירבה החמס בארץ, שהגדול יהיה בולע הקטן וימשכן אותו בזרוע מבלי פחד אליו, והקטן לא יוכל לקחת דינו מן הגדול מפחדו אליו למעלתו, ועל כן הוזהר הכתוב ביניהם שלא ימשכן אחד מהן את חברו על חובו, אלא יעשה הכל על פי הדין, ובזה יהיה תקון ישוב העולם, כחפץ השם שבראו להתישב.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם מלוה ולוה פי"ג הי"ד) שאחד המלוה ואחד שליח בית דין אינו רשאי לכנס לבית הלוה ולמשכנו, אלא הלוה יוציא אליהם העבוט בחוץ. מה בין שליח בית דין לבעל החוב עצמו? ששליח בית דין יש לו רשות לנתח המשכון מיד הלוה בזרוע כשמוצאו בחוץ, והמלוה אינו רשאי לנתחו ממנו עד שימסרנו לו הלוה מדעתו. ויתר פרטי המצוה, מבארים בפרק תשיעי מ"מציעא".

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, והעובר על זה ומשכן בעל חובו בין בבית בין בחוץ בזרוע עבר על לאו זה, אבל אין בו מלקות לפי שנתק לעשה, שנאמר השב תשיב לו את העבוט, אבל אם לא קים את העשה שבו ואבד או נשרף המשכון, שאי אפשר לו לקימו עוד חיב מלקות, וכענין שכתבתי בשלוח הקן (מצוה תקמד), דקימא לן כרבי יוחנן דאמר לה לתנא תני קימו ולא קימו (מכות טז ב). ונוטל המלוה המשכון בפרעון חובו בשויו ותובע השאר מן הלוה בדין, זהו דעת הרמב"ם זכרונם לברכה (שם). ועוד כתב שהמלוה חיב מלקות כל זמן שנאבד המשכון, אחר שאין בידו עוד לתקן הלאו. ותמה אני, אחר שזה ממון הוא למה לא יפטר מן המלקות בתשלומין.

תקפו. שלא למנע המשכון מבעליו העני.

שהזהרנו שלא למנע המשכון מבעליו בעת שהוא צריך אליו, אלא שנשיב לו כלי יום ביום וכלי לילה בלילה, ועל זה נאמר (דברים כד יב) לא תשכב בעבטו. ולשון ספרי, לא תשכב ועבוטו אצלך, אלא תחזירהו לו כשלא יהיה לו במה יחליפנו לחלשת עניו (עניותו), כמו שבאר הכתוב כי הוא כסותה לבדה, היא שמלתו לעורו וגו' (שמות כב, כו).

כל ענין מצוה זו, כתבתיו במצות עשה שלו (מצוה תקפז) דהשב תשיב לו את העבוט שבסדר זה. והעובר על זה ולא החזיר המשכון לעני בעת שצריך לו עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו, לפי שהוא לאו שאין בו מעשה.

תקפז. להחזיר המשכון לבעלים בעת שצריך לו.

שנצטוינו להשיב המשכון לבעליו הישראלי בעת שיצטרך אליו, כלומר, שאם המשכון הוא מה שצריך האדם ביום, כגון כלי מלאכתו ישיבהו אליו ביום, והלוח יחזירהו לו בלילה. ואם הוא כלי שצריך אליו בלילה, כגון כסת ומכסה ישיבהו לו בלילה, והלוח יחזירהו למלוח ביום. ולשון מכלתא (משפטים פסקא קפו), עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כד כה) זה כסות יום, שאתה מחזירו. [כל היום, כסות לילה שאתה מחזירו] כל הלילה מנין? תלמוד לומר השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש, מכאן אמרו, ממשכנין כסות יום בלילה, וכסות לילה בלילה. והראיה שזה ממנין מצות עשה מה שאמרו זכרונם לברכה בגמרת מכות (טז, א) כי לאו דלא תבא אל ביתו לעבט עבטו הוא לאו שנתק לעשה, והעשה הוא השב תשיב לו וגו'.

משרשי המצוה. שהאל ברוך הוא חפץ בטוב בריותיו וזכותם, ורצה שילמדו נפשותם במדת החסד והחמלה למען יזכו לטוב, וכענין שכתבתו בפרשת משפטים במצוה סו ובהרבה מצות.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה בפרק המקבל (בי"מ קיג, א) המלוח את חברו אינו רשאי למשכנו, כלומר שלא בבית דין, ואם ממשכנו חייב להחזיר לו המשכון את הכר בלילה, ואת המחרשה ביום. במה דברים אמורים? שמשכנו שלא בשעת הלואתו, אבל משכנו בשעת הלואתו, כגון המלוח את חברו על המשכון אינו חייב להחזירו לו כלל, ועד מתי חייב להחזיר לו המשכון? עד לעולם.

ואם תשאל אם כן הוא, מה יועיל לו המשכון למלוה? יועיל לו שלא ישמט החוב בשביעית, דקימא לן, המלוה על המשכון אין שביעית משמטתו, וכמו שכתבתי במצות שמטה למעלה (מצוה תעז), וכמו כן יועיל לו לענין שאינו נעשה אותו משכון מטלטלין אצל בניו של לוח, דקימא לן, מטלטלי דיתמי, לבעל חוב לא משתעבדי, אלא אם כן הקנה לו בפרוש הלוח למלוה, כדרך שאנו עושין היום בשטרותינו, ומשכון זה אחר שהוא בחזקת המלוה, אפילו מת הלוח בעוד שהמשכון בביתו אינו נעשה מטלטלין אצל בניו, אלא שומטו המלוה ונפרע ממנו, ועוד יועיל לו שאם רצה להפרע מחובו מוכרו ונפרע ממנו אם לא רצה הלוח לפדותו, שלא אמרו להחזיר עד לעולם אלא כשלא רצה המלוה להפרע מחובו. ואם המשכון הוא מכלים שאינם צריכים למלאכה ביום ולכסות בלילה אמרו זכרונם לברכה (בי"מ שם ומב"ם מלוה ולוח פי"ג ה"ו), שמניחן אצלו שלשים יום, כדי שיוכל הלוח לחזר אחר מעות שיפרע לו, ואחר שלשים יום אם לא פרעו מוכרו בבית דין. ויתר פרטיה מבארים שם בפרק המקבל בבבא מציעא.

ונוהגת מצוה זו, בזכרים ונקבות בכל מקום ובכל זמן, והעובר על זה ולא השיב את העבוט על הדרך שכתבנו למעלה בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, כמו שנכתב אותו בסדר זה (מצוה תקפו), בעזרת השם.

תקפת. לתת שכר שכיר ביומו.

לתת שכר שכיר ביומו ולא נאחר לו שכרו ליום אחר, שנאמר (דברים כד טו) ביומו תתן שכרו, ובארו זכרונם לברכה, בבבא מציעא פרק תשיעי (קיא, א) דבין בשכיר ישראל או אפילו בגר תושב חיוב המצוה לפרעו ביומו, אבל לא תעשה הבא על זה אינו בגר תושב.

משרשי המצוה. מה שמבאר בכתוב, כי כל שכיר ברב צריך לשכרו למזונותיו, על כן אין ראוי לאחר לו מזונותיו, וכענין שכתוב כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו, ופרשו זכרונם לברכה (שם קיב, א) על השכר הזה עלה בכבש ונתלה באילן, והאל בחסדיו צונו ללמד נפשנו במדת החמלה והחסד, ונשלים לכל בריה חקה בעת הצרך, למען נזכה ונכשר לקבל טובו, כי חפץ לעשות חסד הוא, כמו שכתבתי הרבה פעמים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שכירות פי"א הל' א ב), אחד שכר האדם, ואחד שכר הבהמה, ואחד שכר הכלים חייב לתן לבעליו בזמנו, ואיזהו זמנו? שכיר יום גובה כל הלילה, ועל זה נאמר (ויקרא יט, יג)

לא תלין פעלת שכיר אתך עד בקר. ושכיר לילה גובה כל היום, ועל זה נאמר ביומו תתן שכרו, ושכיר שעות של יום גובה כל היום, ושכיר שעות של לילה גובה כל הלילה. שכיר חדש, שכיר שבת שכיר שנה, שכיר שבוע יצא ביום גובה כל היום, יצא בלילה גובה כל הלילה. ומה שאמרו (שם ה"ג), שהקבלנות לענין מצוה זו דינו כמו שכירות, דמכיון שגמר המלאכה והחזירה לבעליה חייב לתת לו שכרו באותו יום, אבל לא החזיר המלאכה לבעליה אינו עובר עליו, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ קיב א), הנותן טליתו לאמן גמרה והודיעו אפילו אחר עשרה ימים, כל זמן שהכלי ביד האמן אינו עובר, ומה שאמרו (רמב"ם שם ה"ד), שאין השוכר עובר אלא כשתבעו השכיר, אבל לא תבעו או שאין לו כלום שיפרע לו אינו עובר, שלא חייב הכתוב אלא בשיש לו בביתו, או שיכל לפרעו, אבל אם אינו יכול לפרעו באותו יום, אלא אם כן יאבד הרבה משלו לא חייב הכתוב בזה, לפי הדומה, ומכל מקום ראוי לכל בן דעת להיות הכסף בידו טרם ישכר הפועלים. והשוכר בערב שבת ונדחה מלפרע השכר בשביל שבת, יש לדון בזה שאינו עובר עוד בשל תורה, הואיל ואדחי אבל חייב מדבריהם, משום אל תאמר לרעך לך ושוב. ויתר פרטיה, מבארים שם בבבא מציעא פרק תשיעי.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, והעובר על זה ולא פרע שכירו על הענין שכתבנו בטל עשה זה, מלבד שעבר על לאו, כמו שכתבנו בסדר זה, בעזרת השם.

תקפט. שלא יעיד קרוב זה אל זה.

שנמנענו מלקבל עדות הקרובים קצתן על קצתן, ועל זה נאמר (דברים כד טז) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. ובזה בא הפרוש המקבל (סנהדרין כז, ב) לא יומתו אבות בעדות בנים, ולא בנים בעדות אבות. והוא הדין בדיני ממונות שאין מאמינין הקרובים קצתן על קצתן, ואמנם נזכר זה בדיני נפשות על צד הגזמא שלא נאמר אחר שזה אבדת נפש לא נחשד בו הקרוב אבל נעשה כעדותו, אחר שעדותו היא לאבד נפש קרובו. ואף על פי שהזכיר הכתוב האבות והבנים בלבד, והוא הדין לקצת מן הקרובים האחרים, אבל הזכיר בנים ואבות על דרך משל שהן אוהבין מאד זה את זה, ואמר שגם אלו אינם נאמנים זה על זה לחיוב, ואין צריך לומר לפטור, והוא הדין לקצת מן הקרובים, כמו שבאה אלינו הקבלה בהן, ובדיני המצוה נזכיר אותם בעזרת השם.

משרשי המצוה. לפי שעקר כל עניני בני אדם תלויין בעדות אנשים, וכענין שכתבתי בתחלת ספרי, ועל כן רצה המקום להרחיק ממנו לבלתי

עשות דין בין בני אדם, רק בעדות חזק אמת נקי מכל חשד. ולחזוק ענין זה הרחיק כל עדות הקרובים אף בחיוב, פן תתפשט הרגל עדותן זה על זה לקבלו אף לזכות. והענין הזה הוא מדרכי התורה השלמה שתרחיק לעולם המכשולות והדברים הקרובים להמצא בהם ההזק אצל בני אדם. ועוד נמצא לנו תועלת אחר [ת] בדבר, כי מהיות הקרובים שוכנים תמיד זה אצל זה, ישיבתם וקימתם יחד אי אפשר להן להנצל שלא יתקוטטו זה עם זה לפעמים, ואלו יאמינו בעדותן זה על זה, אולי בכעס תמיד אלו עם אלו תעלה חמתם לפי שעה ויבואו לפני הדין ויחיבו את ראשם למלך, וכשך החמה כמעט שיחנק עצמו הקרוב מדאגתו על קרובו ועל מעשהו, וכל דרכי השם ישרים.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם עדות פ"ג ה"א) שאין פסול קרבה מדין תורה אלא קרובים ממשפחת אב בלבד, והן האב עם הבן ועם בן הבן, והאחים מן האב זה עם זה, ובניהם זה עם זה, ואין צריך לומר הדוד עם בן אחיו, אבל שאר הקרובים מן האם, וכן הקרובים מצד אישות כלן פסולין מדרבנן, וזאת הסברה היא במשנה האחרונה השנויה בפרק זה בורר (סנהדרין שם) שהיא כלה הלכה קימת, לדעת קצת המפרשים. אבל מהם יש גדולים וחכמים ונבונים שפסקו אף בכל קרובי אחוה מן האם, וכן גיסו וחורגו ובכל שאינו ראוי לירשו דפסולין מדאורייתא כמו הקרוב מצד אב, דמרבוי דקרא אבות אבות תרי זמני למדו אותן בגמרא, וראיותיהם בספריהם, תזכה בני ותבחן האמת.

והאחין (רמב"ם שם ה"ג) זה עם זה יקראו חכמים ראשון בראשון, וכן האב עם בנו נקרא כמו כן, ראשון בראשון, ובני אחים זה עם זה נקראים, שני בשני, ובני בני אחים זה עם זה נקראין שלישי בשלישי, וקימא לן, שלישי בראשון כשר, וכל שכן שלישי בשני, ואין צריך לומר שלישי בשלישי שכשר, אבל שני בשני פסולין, ואין צריך לומר שני בראשון שפסול, ולפי זה האב עם פנו ועם בן בנו פסול, אבל עם בן בנו כשר, שהוא עמו שלישי בראשון, אבל יש קצת מן המפרשים (רשב"ם ב"ב קכח א"ה וליתן) שדעתן לומר כי כל יוצאי ירכו של אדם פסולין לו. והאח עם האחות (רמב"ם שם פ"ז) כמו כן ראשון בראשון נקראים כמו באחים, וכדרך שאנו מונין בזכרים דור ראשון ושני ושלישי, כך נמנה בנקבות.

וכן בענין זה מה שאמרו זכרונם לברכה (רמב"ם שם ה"ו) שכל מי שהוא פסול עם האשה פסול עם בעלה, שהבעל כגוף אחד עם אשתו לענין זה, וכמו כן נאמר שכל הפסול להעיד על הבעל כמו כן פסול להעיד על אשתו, שהבעל כאשתו, והאשה כבעלה. וחד בעל כאשתו הוא דאמרינן, אבל תרי בעל כאשתו לא אמרינן, כגון חתן גיסו כשר להעיד לו (פרוש גסו בעל אחות אשתו), דגסו הוא שפסול לו משום אחות אשתו שהיא ערוה לו, אבל חתנו של גסו לא נפסל אותו, מפני שהוא נשוי לבת אחות אשתו שהיא פסולה עמו, דתרי בעל כאשתו, בענין זה לא נאמר. אבל כל זמן ששתי הנשים הן ערוה עליו אמרינן תרי בעל כאשתו, כגון שני אנשים נשואים לשתי אחיות

פסולין זה בזה, ששתיהן ערוה על שניהם, וכן בעל חורגתו ששתי הנשים ערוה עליו, שהרי הן אם ובתה, וכן כל כיוצא בזה, זה העולה מדברי הגמרא לפי מה שלמדוני מורי ישמרם אל עם הפרושים הטובים.

ואמרו בענין זה בכתבות (כח, א) דנאמנים קרובים להעיד בגדלו על כתיבת אביו או רבו או אחיו שראה בקטנו. ופסול קרובים הוא בדיני נפשות ובדיני ממונות, בין שהעדים קרובים לבעל דבר או לערב, או הם זה לזה, או הם לבית דין, או בית דין לבעלי דבר, או בית דין זה לזה.

בענין קרוב ונתרחק קימא לן דכשר, (סנהדרין כח ב) ואפילו יש שם בנים, דאין הלכה כרבי יהודה דסבירא לה שאם יש שם בנים פסול.

אחי האח מן האם מעידין זה לזה (רמב"ם שם ה' יב יד), שהרי אין ביניהן קרבה כלל, אלא שאחיו של זה הוא אחיו של זה, וזה אינו נחשב לקרבה. והאיש עם אשתו ראשון בראשון הן, לפיכך אין הבעל מעיד לא לבנה, ולא לאשת בנה, ולא לבתה ולא לבעל בתה, ולא לאביה, ולא לאמה, ולא לבעל אמה, ולא לאשת אביה. ואשתו ארוסה לענין [זה] היא עצמה פסולה, אבל לא לקרוביה עד שישאנה. ודרך כלל למדונו מורינו ישמרם אל בענין עדות, שכל שידע עדות לחברו והיה בתחלתו בכשרות, כלומר שלא היה פסול לו, ונפסל בינתים וחזר לכשרות, כגון שנתרחק כשר הוא להעיד לו, אף על פי שנפסל בינתים, ואם היה תחלתו בפסלות, אף על פי שסופו בכשרות פסול, ואין צריך לומר תחלתו בכשרות וסופו בפסלות שפסול, כיון דבשעת העדות הוא פסול. ויתר פרטי המצוה, מבארין בפרק שלישי ממסכת סנהדרין.

ונוהגת מצוה זו לענין דיני ממונות שנוהגין היום בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שעליהם לקבל עדות, שהן בעלי הדין ולא הנקבות. והעובר על זה וקבל עדות קרוב שאין ראוי להעיד ודן על פי עדותו עבר על לאו זה. ואין לוקין עליו, לפי שאין בו מעשה.

תקצ. שלא להטות משפט גר ויתום.

שנמנע הדין מהעלים עין להטות דין הגר או היתום, ועל זה נאמר (דברים כד יז) לא תטה משפט גר יתום וגו'. בענין הטית משפט כתבתי למעלה בסדר קדשים (מצוה רלג) ומשפטים (מצוה פא) הצריך לפי ענין הספר, וקחנו משם.

והעובר על זה והטה משפט הגר עובר בשני לאוין. האחד זה הנזכר בכאן, והשני על לא תעשו עול במשפט הנזכר בסדר קדשים תהיו (ויקרא יט, טו). ואם היה גר ויתום עובר בשלשה, אחד משום גר ואחד משום יתום שנזכרו בכאן, ואחד משום לא תעשו עול במשפט. ועקר האזהרה בזה אין ספק שהיא על האנשים שהם בעלי המשפט, ומכל מקום הנשים בכלל האסור הן [סנהדרין פרק ב].

תקצא. שלא למשכן בגד אלמנה.

שנמנענו מלמשכן את האלמנות, שנאמר ולא תחבל בגד אלמנה. ולשון המשנה (בי"מ קטו א), אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה.

משרשי המצוה. שחס השם על בריותיו ורצה לזכותנו לקנות בנפשנו מדת החמלה וצונו שנרחם על האלמנה, שלבבה שבור ודואג שלא למשכנה, וכל דרכי התורה נעם, ונתיבותיה שלום.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם קיג, א) שאין ממשכנין אותה לא על פי עצמו ולא על פי בית דין (רמב"ם מלוה ולוה פ"ג ה"א), כלומר בשום צד אין מצערין אותה למשכנה, שנאמר ולא תחבל בגד אלמנה. ויתר פרטיה, מבארין בפרק תשיעי מבבא מציעא.

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה וחבל בגדיה או כליה או שום דבר מכל אשר לה שלא בשעת הלואה מחזירין אותו בזה ממנו אליה בעל כרחו (רמב"ם שם). ואם תודה לו החוב בית דין מכריחין אותה לשלם מה שהיא חיבת. ואם תכפר תשבע ותפטר. ואם אבד המשכון או שנשרף קדם שיחזירנו חיב מלקות, כן כתב הרמב"ם זכרונו לברכה, ובודאי יקבל אותו בעל החוב בפרעון חובו, ואם כן אני תמה היאך הוא לוקה ומשלם.

תקצב. להניח לעניים השכחה.

שנצטוינו כשנשכח עמר בשדה להניחו שם, ולא נשוב לקחתו כשיוודע אלינו הדבר, ועל זה נאמר (דברים כד יט) ושכחת עמר בשדה לגר ליתום ולא למנה יהיה, כלומר, הניחיהו שם להם.

משרשי המצוה. לפי שהעניים והאביונים בחטאם ובעניותם תולין עיניהם על התבואות, בראותם בעלי השדות מאלמים אלמים בתוך השדה כברכת השם אשר נתן להם, וחושבים בלבם לאמר, מי יתן והיה לי כן, לאסף עמרים לביתי, ולו אחת אוכל להביא אשמח בה, ועל כן היה מחסדיו ברוך הוא על בריותיו, למלאת תשוקתם זו, כשיהיה מקרה שישכחנה בעל השדה, גם יש בזה תועלת לבעל השדה, שיקנה בזה נפש טובה, כי באמת במדת הנדיבות ונפש ברכה לבלתי תת לבו על העמר הנשכח ויניחיהו לאביונים, ועל בעלי הנפש [ה] טובה ינוח ברכת השם לעולם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (פאה ו, ו ומב"ם מתנות עניים פ"ה הי"ח) עמר שיש בו סאתים אינו שכחה, שנאמר ושכחת עמר ולא גדיש, ומה שאמרו (שם ה, ז ומב"ם שם), עמר ששכחוהו פועלים ולא בעל השדה, או בעל השדה ולא פועלים, או ששכחוהו שניהם ויש שם אחרים שלא שכחוהו, אין זה שכחה עד שישכח מכל אדם. ויתר פרטיה מבארים במסכת פאה [יו"ד סימן שלב].

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, במקומות שתרומות ומעשרות נוהגים שם. וכבר כתבתי כל ענין תרומות ומעשרות ומקומות שנוהגין שם, בארכה בסדר שופטים במצות הפרשת תרומה גדולה (מצוה תקז). והעובר על זה וחזר לשוב לקחתו בטל עשה זה, ומראה בעצמו נפש רעה.

תקצג. שלא ישוב לקחת השכחה.

שנמנענו (עי' ספהמ"צ להרמב"ם לאוין ריד) מלקחת עמר השכחה, שנאמר (דברים כד יט) ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו. ומצות השכחה היא גם כן באילן.

וזה הלאו הוא מן הלאוין הנתקין לעשה, שכל מי שעבר ולקח השכחה חייב להחזיר אותה לעניים, שנאמר לגר ליתום ולא למנה יהיה. וכבר כתבתי בסדר זה בענין שלוח הקן (מצוה תקמד), שכל לא תעשה הנתק לעשה קים עשה שבו אינו לוקה, ואם לא קימו וגם אי אפשר לו לקימו עוד, וכגון שאבד או נשרף אותו הדבר לוקה. והמשל בזה, הפאה שיש לאו

בקצירתה (מצוה ריז), ואם קצר אותה לא יתחייב מלקות על הקצירה, שהרי
יכל לתקן את אשר עות שיתננה לעניים בשבלים, ואפילו דש החטה
וטחנה ואפאה יתן מהפת שעור הפאה לעניים, והרי עדין בידו לתקן ולא
ילקה, אבל אם יקר מקרה שתאבד החטה ההיא כלה או תשרף ילקה
שהרי אי אפשר לו עוד לקים עשה שבו, וכבר עבר על הלאו ולא יוכל
לתקן, וזה יקרא בגמרא לא קימו. ואם הוא בידיו אבד החטה או אכלה
כלה כל שכן שיתחייב בה המלקות, וזה נקרא בגמרא בטלו, כי הוא הגורם
לבטל הלאו בטול שאין בו עוד תקנה בידיו. ומה שאמרו במכות (טז, א)
בסוף פרק אלו הן הלוקין גבי מצות שלוח הקן בענין קימו ולא קימו אנו
אין לנו אלא זאת ועוד אחרת, ונודע שהאחרת ההיא היא פאה, כדמסיק
התם אלא זאת ועוד אחרת אהא, כלומר מן הפאה, ונשאר הענין כן, אין
הכונה שירצה לומר ששלוח הקן והפאה בלבד הן בדין זה דקימו ולא
קימו, אבל כונתם לומר הפאה וכל מה שדינו כמוה, כמו הפרט והשכחה
והלקט והעוללות, שכל אחד מאלו הוא לאו שיש בו מעשה, ויתכן בהם
כל מה שיתכן בפאה מן קימו ולא קימו או בטלו ולא בטלו, כי הכתוב
שלמדנו ממנו שיש בפאה קום עשה הוא מה שכתוב בה לעני ולגר תעזב
אתם (ויקרא יט ז). ובעמר השכחה ובשאר הנזכרים יש בהן כמו כן לגר
ליתום ולאמנה תעזב אתם, או לגר ליתום ולאמנה יהיה. וקבל זה
הענין והבינהו, שהוא נעלם קצת מאשר בא בגמרא הלשון סתום במקצת,
שאמרו אנו אין לנו אלא זאת ועוד אחרת.

משרשי המצוה. וענינה כתבתי במצות עשה דשכחה שבסדר זה (מצוה
תקצב).

תקצד. מצוה להלקות לרשע.

שנצטוו הבית דין שבישראל להלקות העוברים על קצת מצות התורה,
וזהו ענין מלקות הנזכר בגמרא, וכענין שכתבתי בכל מצוה ומצוה שיש
בה חיוב מלקות, ואכתב בעזרת השם במה שאני עתיד לכתב, ועל זה
נאמר (דברים כה ב) והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו וגו'.

משרשי המצוה. לפי שישראל נקראים בניו של מקום, ורצה ברוך
הוא ליסרם על העברות, כדי שישבו אליו ויזכו באחרונה בעולם שכלו
טוב, וכענין שכתוב (משלי יט, יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא
נפשך. ומזה היסוד אמרו זכרונם לברכה (מכות כב, א) שאומדין המחייב
מלקות שלא ימות במכת המלקות, וכפי מה שהיו משערין בו שיכל לסבל
מן המכות ולא ימות בהן היו מכין אותו. ואפילו אחר שאמדוהו והתחילו
להכותו, אם ראו שאינו יכל לסבל האמד שאמדוהו מניחין אותו,

כדאמרינן בפרק אלו הן הלוקין במסכת מכות (שם) לכה מקצת וראו שאינו ראוי לקבל מה שאמדוהו פטור.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה שם בפרק הנזכר (שם ב) כיצד מלקין אותו? כופת שתי ידיו לעמוד, וחזן הכנסת אוחז בבגדיו, אם נקרעו נקרעו, ואם נפרמו נפרמו, עד שהוא מגלה את לבו, והאבן נתונה מאחוריו, וחזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו, כפולה אחד לשנים, ושנים לארבעה, ושתי רצועות עולות ויורדות בה, ידה טפח ורחבה טפח, ומכה אותו שליש המכות מלפניו, ושתי ידות מאחוריו, והקורא קורא אם לא תשמר לעשות והפלא יי את מכותך וגוי' (דברים כח נח טו). ויתר פרטיה, מבארים בפרק הנזכר במסכת מכות [ה' סנהדרין פ"ו].

ונוהגת מצוה זו, בארץ ישראל, שיש בית דין סמוך. ואמרו זכרונם לברכה במסכת סנהדרין (ב, א) מכות בשלשה, כלומר ששלשה בית דין סמוכין מלקין, ואין צריך לענין מלקות בית דין של עשרים ושלשה, ובית דין העובר על זה ולא הלכה המחייב מלקות בטל עשה זה, וענשו גדול מאד, כי ביראת הדין תתקיים הדת בהמון.

תקצה. שלא להוסיף להכותו.

שנמנע הדין מהכות החוטא הכאות גדולות. ובאור זה הענין, כך הוא, שכל המחייב מלקות תכלית מה שילקה ארבעים הכאות חסר אחת, כמו שבאה בקבלה (ספהמ"צ להרמב"ם לאוין ש). ולא יכה לשום אדם עד שישער ההכאה שתהיה כפי יכלת המכה ושניו ומזגו וצורת גופו, ואם יכל לסבל הכאת גבול הענש כלו יכה, ואם לא יוכל לסבלו כלו יכה כפי יכלתו. ואין פחות משלש הכאות לעולם, ותכלית חשבון מנין המכות לעולם ארבעים חסר אחת, כמו שאמרנו. ובאה המניעה מהוסיף להכותו אפילו הכאה אחת על המנין הזה או על מה שישער השופט שיסבלהו, ועל כל זה נאמר (דברים כה ג) "לא יוסיף", וכן אמרו בספרי אם הוסיף עובר בלא תעשה, אין לי אלא שמוסיף על הארבעים, מנין על כל אמד ואמד שאמדוהו בית דין? תלמוד לומר לא יוסיף, פן יוסיף.

וחכמים הם חסרו אחת מהארבעים לגדר לאו ד"לא יוסיף", כן כתב הרמב"ם זכרונם לברכה (סנהדרין יז, א), והוא תמה לפי הגמרא. וזה הלאו היא אזהרה מהכות כל איש מישראל, ואם התוטא זה אנו מזהרים עליו שלא להכותו, שאר כל אדם לא כל שכן? וחכמים זכרונם לברכה מנעו אותנו אפילו מלרמז להכות, אמרו (שם נח, ב) כל המגביה ידו על חברו להכותו נקרא רשע, שנאמר (שמות, יג) ויאמר לרשע למה תכה רעך.

שרש מצוה זו. נגלה הוא לכל, שאינו בדין ואינו ראוי להכות בריה, כי אם כדי רשעתו ליסרו על פי בית דין.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין טז ב), כשאומדין את החוטא כמה מכות הוא יכל לסבל אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש, אמדוהו שהוא יכל לקבל עשרים אין אומרין ילקה אחת ועשרים שהן משלשות, אלא ילקה שמנה עשרה. ומי שאמדוהו ללקות וכשהתחילו להלקות נתקלקל ברעי או במי רגלים, אין מלקין אותו יותר, שנאמר (דברים כה ג) ונקלה אחיך לעיניך מכיון שנקלה נפטר. נפסקה הרצועה קדם שגמרו להלקותו ואפילו במכה הראשונה פטור. כפתוהו על העמוד ונתק המיתרים בכחו וברח פטור. כל מי שחטא ולקה חוזר לכשרותו, שנאמר ונקלה אחיך, כיון שנקלה אחיך הוא. ואף כל מחיבי כריתות שלקו אמרו זכרונם לברכה (מכות כג א) שנפטר מידי כריתתן. ויתר פרטי המצוה, מבארין במסכת מכות [פרק שלישי].

ונוהג אסור זה לענין שלא להכות אחד מישראל, בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות, אבל לענין אסור המוסיף במלקות אינו נוהג אותו הענין אלא בזמן ישוב הארץ, שהיה לנו בית דין הראויין להלקות. והעובר (רמב"ם שם יב) על זה והכה ר ישראל הכאה גדולה שיתחייב לו עליה תשלומין של פרוטה או יותר אינו מתחייב מלקות, לפי שהוא לאו שנתן לתשלומין, וקימא לן אין אדם לוקה ומשלם. ואם הכהו מכה קטנה שאין מתחייב עליה שוה פרוטה או יותר חייב עליה מלקות. ואומר אני שראוי לומר דין זה חדוש הוא שחדשה התורה.

תקצו. שלא לחסם בהמה בשעת מלאכתה.

שלא נמנע הבהמה מלאכל ממה שתעבד בו בשעת עבודה, כגון שתדוש תבואה או תשא תבן, ממקום למקום על גבה, שאין רשות לנו למנעה מלאכל ממנה, ועל זה נאמר (דברים כה ד) לא תחסם שור בדישו.

משרשי המצוה. ללמד עצמנו להיות נפשנו נפש יפה בוחרת הישר ומדבקת בו ורודפת אחר החסד והחמלה, ובהרגילנו אותה על זה אף על הבהמות שלא נבראו רק לשמשנו, לחוס עליהן לחלק להן חלק מיגיעת בשרן תקח לה הנפש דרכה בהרגל זה, להטיב אל בני אדם ולשמר אותם מהעביר עליהם הדרך בשום דבר שראוי להם, ולשלם שכרם ככל אשר יעשו טוב, ולהשביעם מאשר יגעו בו, וזה הדרך ראוי ילכו בה עם הקדש ה נבחר.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בי"מ פט, א רמב"ם שכירות פ"ג הל' א ב) שאסור חסימה הוא כשעושה הבהמה בגדולי הקרקע, בין במחבר בין בתלוש. ואחד השור ואחד כל מיני בהמה וחיה, בין טמאים בין טהורים בכלל אסור זה. ואחד הדש ואחד כל שאר מיני מלאכות של גדולי קרקע, ולא נאמר שור בדישו אלא בהוה. והחוסס את הפועל פטור. ואחד החוסס אותה בשעת מלאכה או קדם מלאכה ואחר כך עשה בה מלאכה חיב משום חסימה. ודין (שם ז, א) הדש בפרתו של גוי, והאומר לגוי חסס פרתי ודוש בה, ודין אם היה רע לבני מעיה מה שהוא עושה בו, ודין (שם פט, ב) פרות המהלכות על התבואה. ויתר פרטיה, מבארין בפרק שביעי מבבא מציעא [ח"ה סי' שלח].

ונוהג אסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר (שם ז, ב) על זה וחסס פרתו ודש בה חיב מלקות. ואפילו חסמה בקול לוקה, כגון שמונע הפרה מלאכל בקול גערותיו, שעקימת שפתיו בזה הוא חשוב מעשה גדול להלקותו עליו, כנראה בסנהדרין (סה ב). (ותמה הוא מאי שנא הכא משאר דכתי דאין לוקין על לאו דאין בו מעשה). והשוכר בהמה וחסמה לוקה ומשלם לבעלים ארבעת קבין לפרה, ושלושת קבין לחמור.

תקצו. שלא תנשא היבמה לאחר עד שתחלץ.

שנמנע כל אדם מישראל מלבוא על היבמה בעודנה תחת זקת היבם, ועל זה נאמר (דברים כה ה) לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה.

משרשי מצות היבום אכתב מה שידעתי בו במצות עשה של יבום שבסדר זה (מצוה תקצח). וגם שם אכתב קצת דיני המצוה וענינה כמנהג ספר זה. והעובר על זה ובא על היבמה והיא תחת זקת היבם חיב מלקות. ועקר אזהרה זו היא על האנשים, וגם היא בכלל האסור שלא תבוא ותנשא לשום אדם עד שתפטר מן היבם. ואפשר שאם עברה ונבעלה לרצונה ועודה זקוקה ליבם שגם היא בחיוב המלקות [א"ה סימן קעג].

תקצח. מצות יבום.

שנצטוה מי שמת אחיו ולא הניח בנים לקח אשת אחיו המת לו לאשה, וזהו הנקרא יבם בתורה ובדברי רבותינו זכרונם לברכה, ועל זה נאמר (דברים כה ה) יבמה יבא עליה וגו'.

משרשי המצוה. לפי שהאשה אחר שנשאת לאיש הרי היא כאחד מאבריו, שכן יחייב הטבע מפני מעשה האב הראשון שלקחה אחת מצלעותיו וממנה בנה לו האל אשה, והאיש הזה שמת בלא בנים, שיהיה חלק ממנו לזכרון לו ולמלאת מקומו בעולם לעבודת בוראו, ועוד אין זכר לו בעולם הגופני זולתי זאת האשה, שהיא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, היה מחסדי האל עליו להקים לו זרע ממנה על ידי אחיו שהוא גם כן כחצי בשרו, כדי שיהיה אותו הזרע ממלא מקומו ועובד בוראו תחתיו, ויזכה על ידו בעולם הנשמות אשר הוא שם, כמו שידוע, דברא מזכה אבא, שכן אמרו זכרונם לברכה (סנהדרין קד, א) ברא מזכה אבא אבא לא מזכה ברא, וכמו כן באמת האח החי אשר הוליד הבנים מן היבמה גם אליו חלק בהם וזוכה גם הוא בזכותם, אמנם לא לו יהיה כל הזכות, כי גם אחיו יטל חלקו בשביל החלק הגדול שיש לו בהם, והיא האשה שנפלה לחלקו בתחלה, כמו שאמרנו.

ולפי זה שזכרנו על צד הפשט כשיאמר הכתוב (בראשית לח, ט) וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע. ענינו לומר כי כל זכות הזרע לא יהיה לו, שאחיו יטל חלק בהם, ולמקצת הזכות לא היה חושש. גם כי אולי שעקר הזכות לאח המת, לפי שהוא כבעל הקרקע, והאח החי כאריס, וכענין שידוע באריסין שיש מהם שיתנו הזרע משלהם, וזהו שאמרו זכרונם לברכה (יבמות כב, ב) שכל זמן שיש לאחיו שום זכר בעולם בן או בת או בני בנים מאשה אחרת ואפילו ממזר או ממזרת שפוטרים את אשתו מן היבום, נראה בזה, שאין הענין, רק להזכיר שמו ולתת לו חלק וזכות בעולם הזה הגופני (עיי' מורה נבוכים ח"ג פמ"ט). והנני עם דעתי שיש במצוה הזאת עקר גדול וטעם נכון אמת אצל המקבלים, אסמך על מה שכתבתי בראש ספרי, וערכתי שם התנצלותי לבל אחשך עצמי מכתב כל מחשבתי בפשט טעם המצות, לעורר רוח הילדים לשאל שאלות בהם אל גדוליהם ומוריהן, מתוך העסק בהם אולי יתגלגל זכות על ידי לגלות אמתת עניניהם, ואזכה אני במקומי עמהם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (שם יג, ב רמב"ם יבום א א) שמצות היבום היא, בין שהיתה אשתו של אחיו מן הנשואין או אפילו מן הארוסין. ומה שאמרו (שם יז, ב רמב"ם שם ז) שלענין יבום וחליצה ולירשה אינם חשובים אחים אלא אחים מאב, אף על פי שלענין אבלות ולענין עדות נקראים אחים אפילו אחים מאם. ומה שאמרו (שם מג, ב רמב"ם שם ט, יב) שמי שיש לו נשים רבות ומת ולא הניח בן מאחת מהן שאחד מן האחים מיבם או חולץ לאחת מהן ויתרו כלן, ואינו יכל ליבם שתיים, לא הוא ולא שאר אחיו, שנאמר אשר לא יבנה את בית אחיו ובא הפרוש עליו

(שם מד א) בית אחד הוא בונה, כלומר האח האחד, ואינו בונה שני בתים, וגם אם עשה כן עובר בעשה, שנאמר יבמה יבא עליה. ודרשו זכרונם לברכה ולא עליה ועל צרתה.

ומצוה (שם כד, א רמב"ם שם ב ו) לכתחלה בגדול ליבם. וכמו כן אין יכולין לחלץ כי אם לאחת. וכיון שנחלצה האחת נאסרה היא וכל צרותיה על החולץ ועל כל שאר האחים, מדברי סופרים כמו שניות, אבל ודאי אין בהן אסורי תורה מאחר שמת אחיו בלא ולד נסתלק אסור מעל נשיו, לפיכך תופסין בהן קדושין כשניות. והחולץ ליבימתו כשם שהיא אסורה עליו, כך קרובותיה אסורות לו, והקרובות זכרתים בסדר אחרי מות, וכן היא אסורה לבנו או לאחיו, כללו של דבר, הרי היא כאשתו שגרשה. וכן אם מתה יבמה קדם יבום וחליצה הרי דינה לענין קרובותיה, כאשתו שמתה תחתיו. וכל אסורין אלו, מדבריהם.

ומה שאמרו זכרונם לברכה (שם מא, א) שהיבמה לא תתיבם ולא תחלץ עד שתמתין תשעים יום, חוץ מיום המיתה ומיום היבום או יום החליצה, כדי להבחין בין זרע שני האחין, וזה שאמרו שלא תחלץ בתוך זמן זה למדו הדבר מדרשא בגמרא (שם ב). ואמרו זכרונם לברכה בענין זה (שם לה, ב), שאם הניח האח הראשון אשתו מעברת והפילה אחר מותו הרי זו תתיבם או תחלץ. ואם ילדה ויצא הולד חי פטורה מן היבום ומן החליצה ואפילו מת הולד מיד מדין תורה, אבל חכמים אמרו שלא תפטר עד שיודע בודאי שכלו לו חדשיו לולד, אבל אם לא נודע חולצת ולא מתיבמת.

וכן אמרו זכרונם לברכה בענין זה (שם נג, ב רמב"ם יבום פ"ג ה"ג ד) שהבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באנס בין ברצון, בין שהוא מזיד והיא שוגגת או אנוסה, בין שהיתה היא מזידה והוא שוגג או אנוס, בין שהיתה היא ערה או ישנה, בין שבא עליה כדרכה או אפילו שלא כדרכה, ואחד המערה או הגומר ביאתו עליה הרי זה יבום וקנה אותה. ובמה דברים אמורים? בשנתכון לבעל, אבל לא נתכון לבעל לא קנה. ומדברי סופרים (שם נב, א) שלא יבוא היבם על יבמתו עד שיקדש אותה בפני עדים, וזהו הנקרא בגמרא מאמר, ואין מאמר זה קונה ביבמה קנין גמור, לפי שהתורה אמרה יבמה יבא עליה. הנה שענין היבמה תלוי בביאה.

וכן אמרו זכרונם לברכה (שם עט, ב רמב"ם שם פ"ו ה"ח) בענין זה שיש נשים שהן פטורות מן היבום וגם מן החליצה, ואלו הן, אשת סריס חמה ואנדרוגינס, ואשת השוטה, ואשת הקטן, והאילונית, ומי שהיא ערוה על היבם, שנאמר ולא ימחה שמו מישראל, פרט לסריס חמה ואנדרוגינס, ששם מחוי הוא, הואיל ואינם ראויים לילד מתחלת בריתן הרי הן כמין בפני עצמו, ונאמר והיה הבכור אשר תלד פרט לאילונית, שאינה ראויה לילד מתחלת בריתה, לא תהיה אשת המת החוצה פרט לאשת שוטה

וקטן, שאין להם אישות כלל, ולקחה לו לאשה פרט לערוה שאין לו בה לקוחין. וחמש עשרה נשים שאין בהן לקוחין מנו חכמים (ריש יבמות), שהן פוטרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום. ואמרו גם כן (רמב"ם שם פ"ו הל' ו'), שיש מן הנשים שמתלבמות ולא חולצות, ומהן חולצות ולא מתלבמות. ויש אחים גם כן שהן ראויין ליבום או לחליצה, ויש שאינם ראויים לא ליבום ולא לחליצה ואין להם זקה כלל, ויש שהם ראויים לחליצה ואינם ראויים ליבום, ויש שהם ראויים ליבום ולא לחליצה. ויתר רבי פרטי ענינים אלה, מבארים כלם משלם במסכתא המחברת על זה והיא מסכת יבמות.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים. והעובר על זה ולא יבם יבמתו, כלומר שלא בא עליה ביאה אחת, שהיא עקר מצות עשה זה או שלא פטרה בחליצה בטל עשה זה.

תקצט. מצות חליצה.

שנצטוינו להיות היבמה (עי' ספהמ"צ עשה ר"ז) חולצת ליבם נעלו מעל רגלו כשלא ירצה לשא אותה לו לאשה, ועל זה נאמר (דברים כה ט) וחלצה נעלו מעל רגלו.

משרשי המצוה. לפי שהאשה הזאת היתה ראויה לשמש האיש הזה תחת אחיו, מן הטעם שזכרנו למעלה במצות יבום, והוא אינו רוצה בה, צותה התורה שתעשה אליו מעשה שמוש זה של חליצת נעל, שהוא שמוש העבד הקנוי בפרסום לפני בית דין, להראות לכל שקנויה היתה לו לגמרי, וכי ראוי היה לו ליבם אותה, מן הטעם הנזכר במצוה הקודמת, ולפי שהוא אינו רוצה לעשות מה שמוטל עליו, להקים לאחיו שם היא יוצאת מתחת ידו, וירקה בפניו להודיע שנפטרה ממנו לגמרי, ואינה משעבדת לו עוד לחלק לו כבוד בשום דבר, אבל הוא חשוב אליה כאיש זר שאין משגיחין עליו מלרק בפניו, ותלך לה מעתה ותנשא לכל מי שתרצה.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (יבמות"ז, ב) מן כי ישבו אחים יחדו פרט לאשת אח שלא היה בעולמו, כלומר שאין בה חיוב של יבום ולא של חליצה, כגון שנולד זה האח החי אחר שמת אחיו. ומה שדרשו גם כן (שם) אחים יחדו המיוחדים בנחלה, פרט לאחים מן האם, שאינם בחיוב יבום וחליצה. ובן אין לו עין עליו, כלומר שאם יש לאח בן או בת מכל מקום או בן בן, או בן בת, או בת בת וכל יוצאי ירך אין שם מצות יבום וחליצה מן הטעם שזכרנו במצות יבום.

ויזהו סדר חליצה, כמו שלמדנוהו מדברי רבותינו זכרונם לברכה בגמרא (פרק מצות חליצה), וכן נהוג היום. יבררו שלשה אנשים שיודעים להקרות היבם והיבמה, מה שחיבים לקרות, והם הנקראים דינים, ויוסיפו עוד עמהם, כדי שיהו חמשה, כדי לפרסומי מלתא, או עד עשרה (שם קא ב), וכן נהגו העם. ויזהרו (שם קד, א) החמשה דינים, שלא יהו קרובים זה לזה, ולא ליבם וליבמה, ויאמרו זה לזה נלך למקום פלוני, ונקבע מקום לחליצה של פלונית, כי כן אמר רבא (שם קא, ב), צריכי דיני למקבע דכתא, וילכו שם וישבו הדינין, והיבם והיבמה יעמדו כמו בדין, שהדינין עישיבה, ובעלי הדין בעמידה, ובזה אין עכובא, שאם עשו בישיבה אין חליצתן פסולה בכך, ואחר כך ישאלו הדינין אם היבם הוא גדול בן שלש עשרה שנה ויום אחד ושהביא שתי שערות, וידעו גם כן בברור אם זאת האשה החולצת היא אשת המת אחיו של זה החולץ, כדאמר רבא, אין חולצין, אלא אם כן מכירין (שם קו, א). וכשידעו כל זה בודאי ויתברר להם הדבר, ישאלו גם כן על האשה אם אכלה אותו היום, ואם אכלה אין חולצין אותה באותו היום, חוששין שמא אכלה דברים המביאין אותה לידי רקיקה, ובעינין רקיקה מעצמה, כדאמר רבא (שם ב), אכלה תומא ורקקה, אכלה גרגשתא ורקקה לא כלום הוא, וירקה מעצמה בעינין ולכא. מיהו אין דבר זה מעכב, ואם חלצו בעינין זה חליצתן כשרה בדיעבד, שהרי רקיקה עצמה אינה מעכבת.

ואחר כך, אם רואים בית דין, שהיבם והיבמה הגונים זה לזה (שם קו ב) יפתחו לו ביבום ויאמרו לו, אי ניחא לך ליבומי יבם, ואי לאו חלץ. ואם חפץ לחלץ יקח לו סנדל שכלו של עור, או מנעל במקום שאין סנדל, שכבר נהגו בו כל העם (שם קב א), ויזהר שיהיה תפור כלו מעור (שם ב), ושלא יהא גדול ביותר אלא בינוני כדי שיוכל להלך בו, וגם לא יותר קטן, אלא יהא חופה מכל מקום את רב רגלו. וצריך לכתחלה שיחלץ, במנעל שלו ובמנעל של ימין, מיהו בדיעבד אין דבר זה מעכב. ויהיו שתי רצועות של עור או של שער, תפורות במנעל (שם קז ב), ויהיו גדולות כדי שיוכל לכרך אותן סביב הדגל, ויתן המנעל ברגלו הימנית, והוא יחף ולא עם בתי שוקים, כדי שלא יהיה מעל דמעל, ואם חלץ בשמאל חליצתו פסולה (שם קד א), ויזהר שלא יהיה המנעל ארך כל כך, שיעלה למעלה מן הארכובה, שזה גם כן הוא מעל דמעל. אבל למטה מן הארכובה אינו ודאי מעל דמעל, ואחר כך יכרך הרצועות סביב רגלו, ויקשר אותן שני קשרים. ויעמד היבם אצל הכתל או אצל עמוד וידחס רגלו בארץ, כדאמר אמימר האי מאן דחליץ צריך למדחסה לכרעה (שם קג, א).

ואחר כך (שם קו ב) בית דין מקרין את היבמה בלשון הקדש, מן מאן יבמי עד לא אבה יבמי. ותזהר שלא תפסיק בין לא אבה, אלא תקרא שתי תבות אלו בבת אחת בלא הפסק, כי היכי דלא לשתמע אבה יבמי. ומקרין ליבם לא חפצתי לקחתה.

ואחר כך באה היבמה אצל היבם, ונגשה אליו ומתרת את הרצועות בלא סיוע של היבם כלל, ומשמטת את המנעל מרגלו, ובזה גם כן לא יסיע היבם כלל, אלא שיעמד סמוך לכתל וידחס רגלו יפה בקרקע, והכל מעמד כמו שאמרנו. ולפי הגמרא שלנו (שם קב א), היא חולצת, בין בשמאל, בין בימין, שלא מצינו בגמרא קפידא על זה. אבל בירושלמי (שם י"ב א) אמרו שצריכה לחלץ בימין, לפיכך החולצת תחוש לעצמה ותחלץ לכתחלה בימין, ואם היא גדמת תחלץ בשניה לכתחלה, כמו שמפרש בגמרא (שם קה א).

ואחר כך וירקה בפניו רק שהוא נראה לדינים, כדאמר רבא (שם קו, ב) צריכין דיני למחזי רקא כי נפיק מפומה דיבמה, ובעינן דמטי רקא להדי אפה דיבם כדאמרינן בגמרא, שאם הוא ארך, והיא גוצה וקלטתו הרוח קרינן בה בפניו, ואם היא ארכה, והוא גוץ וקלטתו הרוח לא מהני מידי, דבעינן דמטי עד להדי אפה, מיהו בתר דמטא להדי אפה, אי קלטתו הרוח לית לן בה.

ואחר כך מקרין אותה בית דין בלשון הקדש, מן ככה יעשה לאיש עד חלוץ הנעל, ואחר כך עונין כל העומדים שם חלוץ הנעל חלוץ הנעל שלש פעמים, כדתניא (שם) אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון, ובאת יבמה לחלץ אמר, ענו כלכם חלוץ הנעל בלשון הקדש שלש פעמים. ואמרו בגמרא (שם) אמר רב יהודה אמר רב מצות חליצה קוראה וקורא, חולצת ורוקקת וקוראה, מאי קמשמע לן? מתניתין היא, קמשמע לן מצוה, ואי אפיך לית לן בה, וכן הלכה.

ואחר שחלצה בבית דין כראוי, בית דין כותבין לה גט חליצה, כדי שתנשא בו לשוק. וכתב הרב אלפסי זכרוננו לברכה בהלכותיו (יבמות לה ב מדפי הרי"ף), וזה לשונו וכן כתב גט חליצה צריך לסרגולה במסרגולא ולא בדיותא, וצריך למכתב במותב תלתא כחדא הוינא, ומחתם עלה תלתא ובלבד שיודעין להקרות.

ודין הוא גט חליצה ביום פלוני דהוא יום כדין לירח פלוני דהוא כדין לבריאת העולם למנינא דרגילנא במתא פלונית, אנחנא דיני, דמקצתנא חתימין לתתא במותב תלתא כחדא הוינא בבי דינא, וסליקת קדמנא פלונית בת פלוני, ארמלתא דפלוני, והקריבת קדמנא גברא חד דשמה פלוני בר פלוני, וכן אמרה לנא פלנית דא, פלוני בר פלוני אחוהי דפלוני בר פלוני מאבוה, הוינא נסיבנא לה ושכיב, וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק, ובר וברת ירית ומוחסין ומוקי שמא בישראל לא שבק, והדין פלוני, אחוהי חזי ליבומי יתי, כען, רבנן דיני, אמרו לה אי צבי ליבומי יתי ייבם, ואי לא לטלע לי קדמיכון רגלה דימינא ואשרי סינה מעל רגלה וארוק באנפוהי, ואשתמודענוהי לפלוני דנא דאחוהי דפלוני מאבוה הוא, ואמרנא לה, אי צבית ליבומי יתה יבם, ואי לא אטלע לה קדמנא רגלך

ימינא ותשרי סינך מעל רגלך ותרוק באנפך. ועני ואמר, לית אנא צבי ליבומי יתה, מיד אקרינוה לפלונית דא מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי. ואף להאי פלוני אקרינא לה לא חפצתי לקחתה. ואטלע לה רגלה דימינא ושרת סינה מעל רגלה ורקת באנפוהי רקא דאתחזי לנא מן פומא על ארעא, ותוב אקרינוה לפלניתא דא ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ותוב אקרינוה ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. ואנחנא דיני וכל דהוו יתבין תמן ענינא בתרה חלוץ הנעל תלתא זמני. ומדאתעבד עובדא דנא קדמנא, שרינוה לפלניתא דא למהך להתנסבא לכל גבר דתצבי, ואנש לא ימחה בידה מן יומא דן ולעלם. ובעית מננא פלניתא דא, גטא דחליצותא דנא, וכתבנא וחתמנא ויהבנא לה לזכו כדת משה וישראל וחתיםין תלתא עלה.

ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכתא המחברת על מצות יבום וחליצה, והיא מסכת יבמות, ומפני כן נקראת "יבמות" ולא חליצות, מפני שאמרו זכרונם לברכה (שם לט ב) מצות יבום קודמת למצות חליצה.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים. והעובר על זה ולא רצה ליבם יבמתו ולא לחלץ ברע לבבו, בטל עשה זה.

תר. מצוה להציל הנרדף בנפשו של רודף.

שנצטוינו להציל הנרדף מיד מי שירדפהו להרגו, ואפילו בנפש הרודף כלומר שאנו מצוין להרג הרודף אם לא נוכל להציל הנרדף אלא אם כן נהרג הרודף, ועל זה נאמר (דברים כה יב) וקצתה את כפה לא תחוס עינך. ואמרו בספרי (עיי' ספהמ"צ להרמב"ם עשין רמז), והחזיקה במבשיו מה אותו מקום מיחד שיש בו סכנת נפשות ונאמר על זה וקצתה את כפה כך כל דבר שיש בו סכנת נפשות הרי הוא בקצתה את כפה, ומנין שאם אינו יכל להצילו בכפה בלבד, שחייב להצילו בנפשה? תלמוד לומר לא תחוס עינך. וזה שאמר הכתוב אשת האחד דבר הכתוב בהווה, שאשתו של אדם אצלו תמיד ומשתדלת להצילו מיד מכהו בכל כחה, אבל הוא הדין בכל אדם.

משרשי המצוה. לפי שהשם ברוך הוא ברא העולם ורצה בישובו, וישוב העולם מתקים בתשועת החלש מיד חזק ממנו, ועוד כי הנרדף לעולם עיניו ולבו אל השם להושיעו מיד רודפו, וכענין שכתוב (קהלת ג, טו) והאלהים יבקש את נרדף. כלומר הנרדף מבקש לאלהים ומתחנן אליו, על כן צונו ברוך הוא לעזר לו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין עב, ב הרמב"ם רוצח ושמירתנפש א ו ז) שאפילו היה הנרדף קטן והרודף גדול ממנו בכל דבר הכל חיבין להצילו, ואפילו בנפשו של רודף, ובמה דברים אמורים שמצילין בנפש הרודף? בשאי אפשר לנו להצילו באחד מאבריו, אבל כל שאפשר להצילו באחד מן האברים והציל בנפש זה שופך דמים. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם מט, א) בענין מיתת אבנר כשהרגו יואב, שכתוב שם (שמואל ב ג, כז) וימת בדם עשהאל אחיו. באה הקבלה על זה שתבעו יואב לאבנר על דם עשהאל ודנו בדין סנהדרין, כלומר הרגו בטענה שהיה ראוי למות עליה על פי סנהדרין, אמר לו למה הרגת עשהאל? אמר לו אבנר עשהאל רודף היה, אמר לו יואב היה לך להציל עצמך באחד מאבריו, אמר לו אבנר לא ידעתי לכוון לו, אמר לו יואב בדפן חמישית כונת לו באחד מאבריו לא ידעת לכוון לו? ועל זה נאמר וימת בדם עשהאל אחיו.

ואמרו זכרונם לברכה (סנהדרין עב, ב רמב"ם שם ה"ז) בענין רודף, שאף על פי שלא קבל התראה, מכיון שהתרו בו והוא עדין רודף אין לו דמים ומתן להרגו.

ומטעם רודף הורו זכרונם לברכה (רמב"ם שם ה"ט) באשה המקשה לילד, לחתך העבר במעיה, בין בסם בין ביד, מפני שהוא כרודף אחריה להרגה, ואם הוציא ראשו אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש, וזה טבעו של עולם.

ואחד הרודף אחר חברו להרגו או אחר כל העריות שיש בו כרת לבועלן מצילין אותן מהם בנפשותם של רודפים, והוא הדין לרודף אחר הזכור לבוא עליו, אבל הרודף אחר הבהמה וכן הרץ לעשות אחת מכל שאר העברות שבתורה ואפילו לעבד עבודה זרה אין הורגין אותו, עד שיעבר העברה, שדנין אותו בבית דין, שבשתי עברות אלו לבד, באה הקבלה שמצילין אותן בנפש הרודף, אבל בכל שאר העברות שבתורה מביאין אותם לבית דין והם דנים אותם. ויתר פרטי המצוה, מבארים במסכת סנהדרין פרק שמיני.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה ויכל להציל הנרדף ולא הצילו באחד מאבריו של רודף או אפילו בנפשו בטל עשה זה, מלבד שעבר על שני לאוין, שהן לא תחוס עינך, ולא תעמד על דם רעך (ויקרא יט טז), כמו שנכתב בלאוין (מצוה תרא), וענשו גדול מאד כאלו הוא מאבד נפש מישראל.

תרא. שלא לחוס על הרודף.

שנמנענו מלחמל על נפש הרודף, ובאור זה הענין כמו שכתבתי במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תר), שבאה הקבלה עלינו בשתי עברות, שהן רציחה ועריות, שכל שנראהו רודף לעשות אחת מהן שנמנעהו בכל כחנו, ואם אינו רוצה להמנע מעשות העברה בדברים ונוכל להציל מידו הנרדף או הנרדפת באחד מאבריו שנקטעהו, ואם אי אפשר לנו להציל הנרדף אם לא נהרג הרודף שנהרגהו, ועל זה באה המניעה עלינו, שלא נחמל עליו אלא שנהרגהו על כל פנים אם אי אפשר לנו בשום צד להציל הנרדף אלא בנפשו, ועל זה נאמר (דברים כה יב) וקצתה את כפה, לא תחוס עינך ולשון ספרי, וקצתה את כפה מלמד שאתה חייב להצילו בכפה, להצילו בנפשה מנין? תלמוד לומד לא תחוס עינך.

ומשרשי המצוה וענינה כמנהג הספר, מבאר במצות עשה הנזכר בסדר הזה.

תרב. שלא להשהות משקלות ומדות חסרות.

שנמנענו שלא להשהות את המשקלים והמאזנים החסרים בבתנו, ואף על פי שלא נשא ונתן במקחנו ובממכרנו בהן, פן יהיה לנו למוקש, ועל זה נאמר (דברים כה יג) לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. וכן לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. וכן אמרו זכרונם לברכה בבבא בתרא (פט, ב) אסור לאדם שישהא מדה חסרה או יתרה בתוך ביתו, ואפילו הוא עביט של מימי רגלים.

וכתב הרמב"ם זכרונו לברכה (בספר המצוות ל"ת רעב), ואל תחשב שיהיו שתי מצות אחר שהן שני לאוין, אמנם באו להשלים דיני המצוה עד שיכללו שני מיני השעור, והם המשקל והמדה, כאלו הוא אומר לא יהיה לך שני שעורין לא במדה ולא במשקל, כמו לא תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשר כל דבר אשר ישך, שהכל לאו אחד, כי לא בהכפל הלשונות תרבינה המצות כשיהיה הענין אחד, וכן לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר (שמות יג ז). שהן לאו אחד, לפי שהענין אחד אלא שנאמרו לבאור תשלום הענין.

משרשי מצוה זו, וקצת דיניה כמנהגי בספר הזה כתבתי בסדר קדשים תהיו (מצוה רנט) במצות צדוק המאזנים (מצוה רנח) והאזהרה שלא לשקר בהם, ומשם תראה מה שצריך לך בזו.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר עליה ושוהה משקל חסר או מאזניים חסרות בתוך ביתו, ואפילו לא ישקל בהם לעולם עבר על לאו זה, ואין בו מלקות, לפי שאין בו מעשה, ועוד שאפילו עבר ושקל בהם לתשלומין נתן, וכבר נודע שאין לוקין אלאו שנתן לתשלומין.

תרג. לזכר מה שעשה לנו עמלק.

שנצטוינו לזכר מה שעשה עמלק לישראל, שהתחיל להתגרות במ בצאתם ממצרים, בטרם נשא גוי וממלכה ידו עליהם, וכענין שכתוב (במדבר כד, כ) ראשית גוים עמלק. ותרגומו, ריש קרביא דישראל הוה עמלק, שהכל היו יראים מהם בשמעם היד הגדולה אשר עשה להם השם במצרים, והעמלקים ברע לבם ובמזגם הרע לא שתו לבם לכל זה ויתגרו במ, והעבירו מתוך כך יראתם הגדולה מלב שאר האמות, וכענין שמשלו בזה רבותינו זכרונם לברכה (פסיקתא רבתי פרשה יב תנחומא כאן) משל ליורה רותחת שאין כל בריה יכלה לירד לתוכה ובא אחד וקפץ וירד לתוכה, אף על פי שנכוה הקר אותה לאחרים, ועל זכירת ענינם זה נאמר (דברים כה יז) זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים.

משרשי המצוה. לתת אל לבנו שכל המצר לישראל שנאווי לפני השם ברוך הוא, וכי לפי רעתו וערמת רב נזקו תהיה מפלתו ורעתו, כמו שאתה מוצא בעמלק כי מפני שעשה רעה גדולה לישראל שהתחיל הוא להזיקם צונו ברוך הוא לאבד זכרו מני ארץ ולשרש אחריו עד כלה (עי' ספה"צ להרמב"ם עשה קפט).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה יח, א) שחיוב זכירה זו היא בלב ובפה (עי' מצוה של), וכן הוא בספרי (ריש פ' בחוקות), זכור את אשר עשה וגוי יכל בלבבך? כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה, הא מה אני מקים זכור? שתהא שונה בפיד, עד כאן בספרי. כדי שלא ישכח הדבר, פן תחלש איבתו ותחסר מהלבבות בארך הזמנים.

ואל הזכירה הזאת בלב ובפה, לא ידענו בה זמן קבוע בשנה או ביום, כמו שנצטוינו בזכירת יציאת מצרים בכל יום ובכל לילה, והטעם כי בזכירה ההיא, עקר הדת, וכמו שהרחבנו הדבור על זה בהרבה מקומות בספר, אבל טעם זכירת מה שעשה עמלק, אינו רק שלא תשכח שנאתו מלבנו, ודי לנו בזה לזכר הענין פעם אחת בשנה או בשתי שנים או שלש. והנה בכל מקומות ישראל קוראים ספר התורה בשנה אחת או בשתיים או שלש לכל הפחות, והנה הם יוצאים בכך מצוה זו. ואולי נאמר כי

מנהגם של ישראל בפרשת זכור לקרותה בשבת מיחד בכל שנה ושנה תורה היא, ומפני מצוה זו הוא שקבעו כן, והוא השבת שלפני פורים לעולם, ודין יהיה לקרותה ביום פורים, לפי שהוא מענינו של יום, כי המן הרשע היה מזרעו, אבל להודיע שקדם נס זה נצטוינו בזכירה זו קבעו הפרשה קדם לפורים, אבל סמכוה לפורים על דרך מה שיאמרו זכרונם לברכה (ברכות כא, ב) במקומות סמכו ענין לו.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, ולא לנשים. והעובר על זה ולא זכר וקרא בפיו מעולם מה שעשה עמלק לישראל בטל עשה זה, וגם עבר על לאו שבא על זה, שהוא לא תשכח, כמו שנכתב בלאוין (מצוה תרד) בעזרת השם.

תרד. למחות זרעו מן העולם.

שנצטוינו למחות זרעו של עמלק ולאבד זכדו מן העולם, זכר ונקבה, גדול וקטן, ועל זה נאמר (דברים כה יט) תמחה את זכר עמלק, שבכלל זכר הוא הכל. וכבר טעה בנקוד תבה זו גדול הדור, והוא יואב בן צרויה, והשאיר מהם הנקבות, לפי שרבו לא השגיח יפה עליו כשלמדו מקרא זה ונשתבש יואב וקרא זכר במקום זכר כמו שבא בבבא בתרא פרק לא יחפר (כא, ב).

משרשי המצוה. הענין שכתבנו במצוה הקודמת לה.

דיני המצוה. קצרים, והם מבארים בפרק שמיני מסוטה.

וזאת מן המצות המוטלות על הצבור כלן, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כ, ב), שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך, ולבנות להם בית הבחירה, ולהכרית זרע עמלק. ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם, אם יש כח בידם בכל מקום ובכל זמן, אם ימצא אחד מכל זדעם. והעובר על זה ובא לידו אחד מזרע עמלק ויש ספק בידו להרגו ולא הרגו בטל עשה זה.

תרה. שלא לשכח מה שעשה לנו.

שנמנענו מלשכח מה שעשה עמנו עמלק, כלומר, התחלתו להזיק לנו, ועל זה נאמר בפרשה זו של עמלק (דברים כה יט) לא תשכח. וכתוב בספרי זכור בפה, לא תשכח בלב, כלומר לא תשליך שנאתו ולא

תסירה מנפשך בענין שתשכח אותה.

משרשי המצוה. וכל ענינה כתוב במצות עשה שלו שבסדר זה (מצוה תרג), וקחנו משם ותרוה צמאונך.

פרשת כי תבוא

פרשת והיה כי תבוא יש בה שלש מצות עשה ושלוש מצות לא תעשה

תרו. מצות קריאה על הבכורים.

שנצטוינו בהביאנו הבכורים למקדש לקרות עליהם הכתובים אלו הנזכרים בפרשה זו, והן, מארמי אבד אבי עד הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי יי. ועל זה נאמר (דברים כו ה) וענית ואמרת לפני יי אלהיך וגוי'. וזאת המצוה יקראו זכרונם לברכה (סוטה לב א) מקרא בכורים. ומצות הבאתן כתבתיו בסדר משפטים במצות הבאת הבכורים (מצוה עב), ונכפלה המצוה להביאן כמו כן בפרשה זו, וכבר נודע כי הרבה מן המצות נכפלות בתורה, וכלן לענין ולצרך גדול.

משרשי המצוה. לפי שהאדם מעורר מחשבותיו ומציר בלבבו האמת בכח דברי פיו, על כן, בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פרות וזכה להביאם לבית אלהינו ראוי לו לעורר לבו בדברי פיהו ולחשב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל, ועל כן, מתחיל בענין יעקב אבינו שחלצו האל מיד לבן, וענין עבודת המצריים בנו, והצילנו הוא ברוך הוא

מידם, ואחר השבח מבקש מלפניו להתמיד הברכה עליו, ומתוך התעוררות נפשו בשבח השם ובטובו זוכה ומתברכת אותו (נ"א איש), ועל כן צונו ברוך הוא על זה, כי חפץ חסד הוא.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בכורים א, ה), שאין חיוב מצות מקרא בכורים על כל מביא בכורים במקדש, שיש מביאין ואינן קורין, ואלו הן: האשה והטומטום והאנדרוגינס, לפי שכל אלו אינן יכולין לומר מן האדמה אשר נתת לי, כי הארץ לא נתחלקה אלא לזכרים ודאין. וכן האפוטרופין אינן קורין, שמביאין בכורים בשביל אחרים, וכן העבד והשליח אינן קורין, שאינן יכולין לומר גם כן אשר נתת לי, שהארץ אינה שלהם.

ומן הענין הזה יש לנו ללמד בתפלותינו ותחנונינו לפני השם ברוך הוא, לדקדק מאד ולהזהר בלשון, שלא לומר דבר לפני השם כי אם בדקדוק גדול, וזכר זה בני ושמרהו.

ועוד אמרו זכרונם לברכה (שם מ"ד) בענין זה שהגרים אף על פי שלא נתחלקה להם הארץ מביאין וקורין, כי לאברהם נתנה תחלה והוא נקרא אב המון גוים (בראשית י"ד), כלומר שכל המתגיר נחשב לו כבן.

ואמרו זכרונם לברכה (שם מ"ו) שהקונה שני אילנות בתוך שדה חברו מביא ואינו קורא, לפי שנסתפקו בגמרא (בי"ב פ"א, ב) אם יש לקונה שני אילנות קרקע אם לא, אבל הקונה שלשה מביא וקורא. ויתר פרטי המצוה, מבארין במסכת בכורים ובפרק שביעי מסוטה.

ונוהגת מצוה זו, בזמן שבית המקדש קים, ובארץ ישראל דוקא, שנאמר (דברים כ"ג יט) ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי אלהיך, ובזכרים ולא בנקבות, כמו שאמרנו. ומדרבנן היו מביאים בכורים בזמן הבית מערי סיחון ועוג ומסוריא. והעובר על זה והביא בכורים ולא קרא עליהן באותו זמן בטל עשה זה.

תרז. מצות ודוי מעשר.

שנצטוינו להתודות לפני השם ברוך הוא ולהגיד בפינו בבית מקדשו, שהוצאנו חקי המעשרות והתרומות מתבואותינו ומפרותינו, ושלא נשאר כלום מהם ברשותנו שלא נתנו אותו, וזה נקרא מצות ודוי מעשר, ועל זה נאמר (דברים כ"ג יג) ואמרת לפני יי אלהיך בערתי הקדש מן הבית וגו'.

משרשי המצוה. לפי שסגלת האדם וגדל שבחו, הוא הדבור שהוא יתר בו על כל מיני הנבראים, שאלו מצד יתר התנועות גם שאר בעלי חיים יתנועעו כמוהו, ועל כן יש הרבה מבני אדם שיראין מלפסל דבורם, שהוא ההוד הגדול שבהם, יותר מלחטא במעשה. ובהיות ענין המעשרות והתרומות דבר גדול, וגם כי בהם תלויה מחית משרתי האל, היה מחסדיו עלינו כדי שלא נחטא בהן להזהירנו עליהם להפריש אותן ושלא לגע ולהנות בהם בפעל, וגם שנעיד על עצמנו בפינו בבית הקדוש, שלא שקרנו בהם ולא עכבנו דבר מהם, וכל כך כדי שנזהר מאד בענין.

מדיני המצוה. כגון מה שאמרו זכרונם לברכה (מגילה כ, ב) אין מתודין ודוי זה אלא ביום, וכל היום כשר לודוי מעשר, והוא נאמר בכל לשון (סוטה לב א). ומצותו בבית המקדש שנאמר לפני יי אלהיך. אבל אם התודה בכל מקום יצא. וצריך המתודה שלא ישאר אצלו דבר מכל המתנות, שכן הוא אומר בערתי הקדש מן הבית. ואימתי הוא מתודה? אחר שנה שלישית, שמפרישין בה מעשר עני, בשנה הרביעית שאחריה, ביום טוב האחרון של פסח, וכן בשנה השביעית. ויתר פרטיה, מבארים בפרק אחרון ממסכת מעשר.

ונוהגת מצוה זו, בזמן הבית, בזכרים. והעובר על זה ולא התודה ודוי זה של מעשרות בזמן הבית בטל עשה זה.

תרח. שלא לאכל מעשר שני באנינות.

שלא לאכל מעשר שני באנינות, וענין מעשר שני כתבתיו בסדד ראה אנכי (מצוה תעג). וענין האנינות דאוריתא הוא, מי שמת לו אחד מקרוביו שהוא חיב להתאבל עליהם, אותו היום שימות ויקברנו נקרא אונן, ובפרוש אמרו זכרונם לברכה, שיום מיתה וקבורה בלבד הוא עקר האנינות דאוריתא, וביום דוקא ולא בלילה, שנאמר (ויקרא י, יט) ואכלתי חטאת היום. ודרשו זכרונם לברכה (זבחים ק ב) היום אסור ובלילה מתר, ועל זה נאמר (דברים כו יד) לא אכלתי באני ממנו. לומר, שאם אכל באנינות היה עובר. ולא מעשר שני בלבד אסור לאכלן באנינות אלא אף כל הקדשים, מי שאכלן באנינות לוקה עליהן (רמב"ם מעשר שני פי"ג ה"ז).

משרשי המצוה. לפי שהקדשים שלחן גבוה הם, ואין ראוי למי שהוא דואג וכואב מאד בלבבו לקרב אל שלחן המלך, ועל דרך משל כענין שכתוב (אסתר ד, ב) כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק. ועוד טעם אחר, כי באכילת הקדשים תמצא כפרה אל הבעלים, וכענין שאמרו זכרונם

לברכה (פסחים נט, ב), כהנים אוכלין ובעלים מתכפרין. ואין ספק, כי באכלם את קדשיהם, היו אוכלין אותם בכונה ובדעת שלמה, וכל מחשבותם וכל תנועותיהם נכונות נגד השם, ובהיות האדם צעור דואג וחרד ביום מות קרובו אין דעתו וכונתו מישבת כלל, ועל כן אין ראוי לאכל קדשי שמים, וכשר הדבר בעיני אומרו.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (רמבם שם), שאין חיוב מלקות לאוכל מעשר שני באנינות אלא לאוכל אותו בירושלים, ומה שאמרו, שהאוכל אותו באנינות דרבנן שמכין אותו מכת מרדות, ואיזהו אנינות דרבנן? זה הלילה שאחר יום הקבורה, וכן כל הימים שישתהה המת בין יום מיתה וקבורה (רמב"ם שם ה"ו). ויתר פרטי המצוה ומשפטי האנינות, מבארים בפרק שמיני מפסחים ושני מזבחים.

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות בזמן הבית, שהיה שם מעשרות דאוריתא. והעובר על זה בזמן ההוא, ואכל כזית קדשים או מעשר שני באנינות דאוריתא לוקה.

תרט. שלא לאכל מעשר שני.

שלא לאכל מעשר שני בטמאה ואפילו בירושלים עד שיפדה (רמב"ם בספבמ"צ ל"ת קט), שהעקר אצלנו שמעשר שני שנטמא פודין אותו ואפילו בירושלים, כמו שהתבאר במסכת מכות (יט, ב), ועל זה נאמר (דברים כו יד) לא בערתי ממנו בטמא, והוא כאלו אמר לא תבער ממנו בטמא, כלומר לא תאכל ממנו בטמא, כי אחר שהשם צונו, שנאמר לא עשיתי כן וכן הרי הוא כאלו צונו לא תעשה כן, ומן הטעם הזה נחשב לשונות אלו שבפסוק זה ללאוין, והנה סוף הפסוק אומר שמעתי בקול יי אלהי, לומר, שהוא הזהירנו על כל זה.

משרשי הרחקת הטמאה מן הקדש, כתבתי במקומות הרבה מן הספר, מה שידעתי בו (עיי מצוה שסב).

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (בספרי), לא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור, בין שאני טהור והוא טמא, כלומר שבכל אחד משני צדדין אלו לוקין עליהן, והוא שיאכל אותו בירושלים, שהוא מקום אכילתו, שכן פרשו זכרונם לברכה, שאין לוקין עליו אלא שם, אבל האוכלו בטמאה חוץ לירושלים אינו לוקה עליו, אלא מכין אותו מכת מרדות דרבנן. ויתר פרטיה, מבארין בסוף מכות (יט ב).

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות בזמן הבית, שהיו לנו מעשרות דאוריתא.

תרי. שלא להוציא דמי מעשר שני אלא באכילה ושתיה.

שלא להוציא דמי מעשר שני אלא בצרכי אכילה ושתיה, ועל זה נאמר (דברים כו, יד) ולא נתתי ממנו למת שמעתי בקול יי אלהי, כלומר, לא הוצאתי ממנו בדבר שאינו מקים את הגוף.

בשרש מצות מעשר שני שכתבתי בסדר ראה אנכי (מצוה תעג) תבין טעם הענין, למה נצטוינו שלא להוציא כי אם בצרכי אכילה ושתיה, ולא נוכל להוציא אפילו לקנות בו כלי כסף וזהב או עבדים ושאר הדברים, וקחנו משם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מעשר שני פ"ב, מ"א), שמתר להוציא בדברים שיסוך גופו בהם, שהסיכה בכלל אכילה ושתיה, דכעין מזון היא, לחזק הגוף ולהועילו. ומה שאמרו (רמב"ם מעשר שני פ"ג ה"י), שאסור להוציא דמיו בשום דבר אחר, חוץ מאכילה ושתיה וסיכה, ואפילו יהיה דבר מצוה. ולשון ספרי שלא לקחתי ממנו ארון ותכריכין. ואמרו זכרונם לברכה (שם פ"א, מ"ז), שכל זמן שהוציא ממנו כלום לשום דבר, חוץ מאכילה ושתיה וסיכה, שתשלום זה הוא שישלם מעות כנגדן ויאכל מהן בירושלים צרכי סעדה, ומן הדומה דכיון שיש בו תשלומין אין בו חיוב מלקות. ויתר פרטיה מבארין במסכת מעשר שני.

ונוהג אסור זה בזכרים ונקבות בזמן הבית, כי אז היו לנו מעשרות דאוריתא. והעובר על זה והוציא בזמן ההוא מעות מעשר שני בשום דבר, חוץ מאכילה ושתיה וסיכה עבר על לאו, ומשלם מכיסו דמים כמותם, ולוקח מהם צרכי אכילה ואוכלן בירושלים כמו שאמרנו.

תריא. מצוה ללכת ולהדמות בדרכי השם יתברך.

שנצטוינו לעשות כל מעשינו בדרך הישר והטוב בכל כחנו, ולהטות כל דברינו אשר בינינו ובין זולתנו, על דרך החסד והרחמים, כאשר ידענו מתורתנו שזהו דרך השם וזה חפצו מבריותיו, למען יזכו לטובו כי חפץ חסד הוא, ועל זה נאמר (דברים כח ט) והלכת בדרכיו, ונכפלה המצוה עוד במקום אחר, שנאמר ללכת בכל דרכיו (דברים י, יב יא, כב).

ואמרו זכרונם לברכה (בספרי עקב יא כב) בפרוש זאת המצוה, מה הקדוש ברוך הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום, מה הקדוש ברוך הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון, מה הקדוש ברוך הוא נקרא צדיק, אף אתה היה צדיק, מה הקדוש ברוך הוא נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש. והענין כלו לומר שנלמד נפשנו ללכת בפעלות טובות כאלו ומדות נכבדות אשר יספר בהם יתברך על דרך משל לומר שמתנהג במדות טובות אלו עם בריותיו. והוא ברוך הוא יתעלה על כל עלוי גדול, שאין בנו כח ודעה להשיג גדל מעלתו ורב טובו ולא בכל הנבראים, ועל הדרך הזה שאמרנו (רמב"ם דעות פ"א ה"ו) יקראו הנביאים לאל ברוך הוא כל הכנויים: צדיק, ישר, תמים, גבור, חזק, רב חסד, ארך אפים, כי באמרם ארך אפים אין הענין חלילה שיהיה כעס לפניו לעולם, כי אשר בידו להמית ולהחיות, למחות עולם ולבראת, ואין אומר לו מה תעשה למה יכעס? גם כי הכעס איננו שלמות בכועס, ואליו ברוך הוא כל השלמות. אבל הענין באמת על הדרך שזכרנו, כלומר שהן המדות המעלות שמתנהג עם בריותיו, ויש לנו ללמד ולעשות כל דרכינו בדמיונו.

ואולי, בני, תחשב לבא עלי במה שכתוב ואל זועם בכל יום (תהלים ז, יב), ואמרו זכרונם לברכה (ברכות ז, א) וכמה זעמו? רגע ואתה בני אל תטעה בזה, חלילה לאל מרשע ומלבבך להאמין בו ברוך הוא כי אם תכלית כל שלמות, וענין הכעס לא יארע בנו רק מצד היותנו בעל החמר הגרוע. ובאמת כי הזעם שזכרו בו איננו רק על דרך משל על ענין העולם, כונתם לומר כי בהיות רב בני אדם שבעולם נמשכים אחר תאותם ומהם רבים עובדים לשמש ולירח ולמזלות וגם לעצים ולאבנים יתחייב העולם מתוך כך כליה תמיד, ואולי אמרם שזעמו רגע בכל יום, הטעם לפי שהעולם נדון אחר רבו ובכל יום ויום מתחייב העולם על מעשיהם הרעים, ואותו רגע קטן אשר ישלים הרב חוטא אחד בחטאו ידמו זכרונם לברכה לזעם האל, לומר שיש באותו רגע חרון אף בעולם וחיוב עליהם, שהכל ראויים באותו רגע מכת מדת הדין לכלות, אלא שמדת הרחמים מכרעת מיד ומעמידו. וקבל זה בני ממני עד שמעך טוב ממנו.

שרש מצוה זו ידוע הוא, כי היא ושרשה דבר אחד.

דיניה גם כן קצרים. ענינה הוא דרך כלל שיבחר לו האדם בכל עניניו ובכל מעשיו, בין באכילה בין בשתייה, בין במשא ומתן בין בדברי תורה, בין בתפלה, בין בשיחה ובכל דבר הדרך הטובה והממצעת, ולא יתרחק

אל הקצוות לעולם, ועל כלל הענין הזה אמרו זכרונם לברכה (סוטה ה, ב),
שיהא אדם שם דעותיו תמיד כלומר, שיחשב בעניניו לעשות אותם על
דרך המצוה והישר, וסמכו הדבר לקרא דכתיב (תהלים נבג) ושם דרך אראנו
בישע אלהים. דרשו הם (מועד קטן ה, א), אל תקרי ושם אלא ושם.

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות. והעובר על זה
ואינו משתדל להישיר דרכיו ולכבש יצרו ולתקן מחשבותיו ומעשיו
לאהבת האל ולקיים המצוה הזאת בטל עשה זה.

פרשת וילך

פרשת וילך יש בה שתי מצות עשה

תריב. להקהיל כל ישראל בחג הסכות.

שנצטוינו שיקהל עם ישראל כלו אנשים ונשים וטף, במוצאי שנת
השמטה בחג הסכות ביום שני בחג ולקרא קצת מספר משנה תורה
באזניהם, שהוא אלה הדברים, ועל זה נאמר (דברים לא, יב) הקהל את העם
האנשים והנשים והטף וגומר. וזאת היא מצות הקהל הנזכרת בגמרא,
כענין שאמרו בראשון של קדושין (לד, א) והרי הקהל דמצות עשה שהזמן
גרמא הוא ונשים חיבות? ופרשו בסוף הענין, אין למדין מן הכללות,
כלומר שהאמת שהנשים חיבות בזאת המצוה.

משרשי המצוה. לפי שכל עקרון של עם ישראל, היא התורה, ובה
יפרדו מכל אמה ולשון להיות זוכין לחיי עד, תענוג נצחי שאין למעלה
הימנו בנבראים, על כן בהיות כל עקרון בה ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן
אחד מן הזמנים לשמע דבריה, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם, אנשים
ונשים וטף לאמר מה הקבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כלנו? ותהיה
התשובה, לשמע דברי התורה שהיא כל עקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו
מתוך כך לספר בגדל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם

החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה, וישמח השם במעשיו, וכענין שכתוב בפרוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו את יי.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מא, א רמב"ם חגיגה פ"ג ה"ג) שהמלך הוא היה המחייב לקרא באזניהם. ובעזרת הנשים היה קורא. וקורא כשהוא יושב ואם קרא מעמד הרי זה משבח. ומהיכן הוא קורא? מתחלת ספר אלה הדברים עד סוף פרשת שמע ישראל, ומדלג לוהיה אם שמע, וגומר אותה פרשה, ומדלג לעשר תעשר, וקורא מעשר תעשר על הסדר עד סוף ברכות וקללות עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, ופוסק.

וכיצד הוא קורא (רמב"ם שם ה"ד) ? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים, ומביאין בימה גדולה, ושל עץ היתה, ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים, והמלך הולך ויושב עליה, כדי שישמעו קריאתו, וכל ישראל העולים לחג מתקבצים סביביו. וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, והכהן גדול נותנו למלך, כדי להדרו ברב בני אדם. והמלך מקבלו כשהוא עומד ואם רצה יושב, ופותח ומברך כדרך שמברך כל קורא בתורה בבית הכנסת, וקורא הפרשיות שאמרנו, ומברך לאחריה כדרך שמברכין בבתי כנסיות, ומוסיף שבע, ואלו הן, רצה ה' אלהינו בעמו ישראל וכו', ומודים אנחנו לך, אתה בחרתנו מכל העמים, עד מקדש ישראל והזמנים כדרך שמברכין בתפלה, הרי שלש ברכות כמטבען. רביעית מתפלל על המקדש, וגומר בה השוכן בציון. חמישית מתפלל על ישראל שתעמד מלכותם, וחותרם הבוחר בישראל. ששית מתפלל על הכהנים שירצם האל, וחותרם בה מקדש הכהנים. שביעית מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכל וחותרם בה הושע השם את עמך ישראל, שעמד ישראל צריכים להושע. ברוך אתה השם שומע תפלה.

ונוהגת מצוה זו, בזמן שישראל על אדמתם. והעובר על זה בין איש עין אשה ולא בא במועד הזה לשמע דברי התורה, וכן המלך אם לא רצה לקרות בטלו עשה זה. וענשם גדול מאד, כי זאת המצוה עמוד חזק וכבוד גדול בדת.

תריג. לכתב כל אחד ספר תורה לעצמו.

שנצטוינו להיות לכל איש מישראל ספר תורה (עי' ספהמ"צ להדמב"ם עשה יח), אם כתבו בידו הרי זה משבח ונאהב מאד, וכמו שאמרו זכרונם לברכה (מנחות ל, א) כתבו כלומר בידו, מעלה עליו הכתוב כאלו קבלו מהר

סיני, ומי שאי אפשר לו לכתבו בידו ישכר מי שיכתבנו לו, ועל זה נאמר (דברים לא, יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל, כלומר כתבו לכם תורה, שיש בה שירה זאת.

משרשי המצוה, לפי שידוע בבני אדם שהם עושין כל דבריהם לפי ההכנה הנמצאת להם, ועל כן צונו ברוך הוא להיות לכל אחד ואחד מבני ישראל ספר תורה מוכן אצלו שיוכל לקרות בו תמיד ולא יצטרך ללכת אחריו לבית חבריו, למען ילמד ליראה את השם, וידע וישכיל במצותיו היקרות והחמודות מזהב ומפז רב. ונצטוינו להשתדל בזה כל אחד ואחד מבני ישראל, ואף על פי שהניחו לו אבותיו, למען ירבו הספרים בינינו ונוכל להשאיל מהם לאשר לא תשיג ידו לקנות, וגם למען יקראו בספרים חדשים כל אחד ואחד מישראל, פן תקוץ נפשם בקראם בספרים הישנים, שיניחו להם אבותיהם.

ודע בני, שאף על פי שעקר החיוב דאוריתא אינו רק בספר התורה, אין ספק שגם בשאר הספרים שנתחברו על פירוש התורה, יש לכל אחד לעשות מהם כפי היכלת מן הטעמים שאמרנו, ואף על פי שהניחו לו אבותיו מהן רבים. וזהו דרך כל אנשי מעלה יראי אלקים אשר היו לפנינו לקבע מדרש בביתם לסופרים לכתב ספרים רבים, כברכת השם אשר נתן להם.

מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (מנחות שם ועיי' רמב"ם ה' ספר תורה פ"ז הל' ד ט) כיצד כותבין ספר תורה? כתיבה מתקנת וטובה ונאה, ויניח בין כל תבה ותבה כמלוא אות קטנה, ובין כל שיטה ושיטה כמלוא שיטה. ואורך כל שיטה שלשים אותיות, כדי לכתב למשפחותיהם למשפחותיהם למשפחותיהם שלש פעמים וזהו רחב כל דף ודף. ולא תהא שיטה קצרה מזה כדי שלא יהא הדף כאגרת, ולא ארכה יתר על זה, כדי שלא יהו עיניו משוטטות בכתב, נזדמנה לו תבה בת חמש אותיות לא יכתב שתים בתוך הדף ושלוש חוץ לדף, אלא כותב שלש בתוך הדף ושתיים חוץ לדף. לא נשאר מן הדף כדי לכתב שלש אותיות מניח המקום פנוי ומתחיל מתחלת השיטה. נזדמנה לו תבה בת שתי אותיות לא יזרקנה בין הדפין, אלא יחזר לתחלת השטה. נזדמנה לו בסוף השיטה תבה בת עשר אותיות, או פחות או יותר ולא נשאר מן השיטה כדי לכתב את כלה בתוך הדף, אם יכל לכתב חציה בתוך הדף וחציה חוץ לדף כותב, ואם לאו מניח המקום פנוי ומתחיל מתחלת השיטה.

ומניח בין כל חמש וחמש ארבע שיטין פנויות בלא כתיבה, לא פחות ולא יתר, ויתחיל החמש מתחלת השיטה החמישית, וכשיגמר התורה צריך שיגמר באמצע שיטה שבסוף הדף. אם נשאר מן הדף שיטין הרבה מקצר ועולה, ומתחיל מתחלת השיטה ולא יגמר את השיטה, ומתכוון עד שיהיה לעיני כל ישראל באמצע שיטה בסוף הדף.

ויזהר (רמב"ם שם ח ט) באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות ובאותיות הנקודות, ובאותיות שצורתן משנה, כגון הפאי"ן הכפופות והאותיות העקמות כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש. ויזהר בתגין ובמנינם, יש אות שיש עליה תג אחד, ויש אות שיש עליה שבעה, וכל התגין כצורת זין הם דקין כחוט השערה. וכל הדברים האלה, לא נאמרו אלא למצוה מן המבחר, ואם שנה [שגה] בתקון זה, או שלא דקדק בתגין וכתב כל האותיות כתקנן, או שקרב את השטין, או הרחיקן, או האריכן או קצרן, הואיל ולא הדביק אות באות, ולא חסר ולא הותיר ולא הפסיד צורת אות אחת, ולא שנה בפתוחות וסתומות הרי זה ספר תורה כשר. ויתר פרטי המצוה מבארים במסכת מנחות פרק שלישי, ובפרק ראשון מבבא בתרא, ובמסכת שבת.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים, שהן חיבין בתלמוד תורה, וכמו כן לכתב אותה, ולא הנקבות. והעובר על זה ולא כתב ספר תורה אם אפשר לו בשום ענין בטל עשה זה. וענשו גדול, כי היא סבה, ללמד מצות התורה כמו שאמרנו. וכל המקיים אותה יהיה ברוך ויחכם הוא ובניו, וכמו שכתוב כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל.